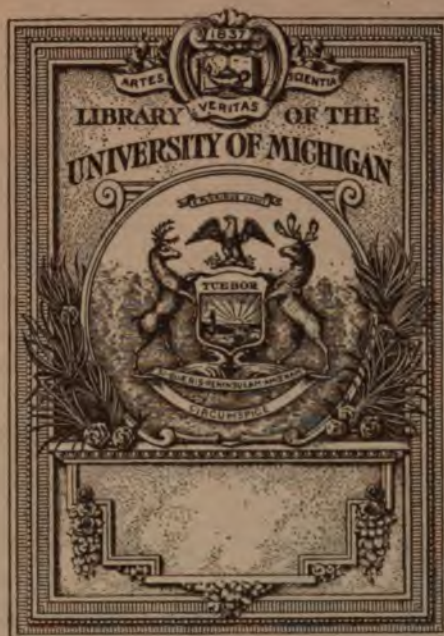

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN

P. VERGILIUS

MARO

P. VIRGILIUS
MARO

P. VIRGILIUS MARO

VARIETATE LECTIONIS

ET

PERPETUA ANNOTATIONE

ILLUSTRATUS

A

CHR. GOTTL. HEYNE

obit 1812

ACCEDIT INDEX UBERRIMUS

EDITIO NOVA ACCURATA

VOLUMEN SECUNDUM

ÆNEIDIS LIBRI I—VI

Londini

TYPIS EXCUDIT J. F. DOVE

VENEUNT APUD RICARDUM PRIESTLEY

MDCCCXXI

DISQUISITIO I

DE CARMINE EPICO VIRGILIANO

De *carmine epico* universe multa disputare, cum tot habeamus libros, in quibus copiose et accurate de eo præceptum est, et cum pauci sint, quibus expediat, ut in præceptis diu detineantur, inutile esse arbitror. Neque etiam talis disputatio ullam ad adolescentum animos habere potest vim aut afferre utilitatem, nisi uno jam vel altero carmine epico perlecto diligenter, et docte enarrato; ne nunc illud moneam, præceptis istis et disputationibus omnino plus promitti quam præstari. Pleraque enim, quæ utilitatem habent, talia sunt, ut ab ingenio liberaliore, ubi unus vel alter poeta perlectus fuerit, vel, nemine monente, facile animadvertantur; vanis autem et inanibus subtilitatibus et argutiis ætas illa melius caret. Tum utilitas, quam præstant, intra judicium de aliorum ingeniorum monumentis qualecunque ferendum subsistit; ut ii vero, qui ingenii sui vires ipsi experturi sunt, ex illis præceptionibus paullo plus quam ex uno vel altero bono exemplo proficiant, expectari non potest. Eos tamen, qui adolescentibus poetas interpretantur, librorum illorum doctrina imbutos esse velim quam maxime; nam ita demum, ubi ipsi virorum doctorum disputationes accurate cognoverint et animo teneant, in promtu habebunt, in singulis rebus et caussis monere commode et cum fructu enarrare ea, quæ adolescentum ingenia alere, judicia acuere, elegantiæ et virtutis sensum aut instillare aut excitare animis possint. Omnino enim præcipiendi hisce de rebus utiliter et cum fructu ad adolescentum animos genus est unum et fortasse solum, ut non universo de genere multa subtiliter disputentur, verum ut in ipsa interpretatione poetæ in singulis locis, rebus, personis ac sententiis ea moneantur salubriter ac brevissimis, quæ ex re præsenti et oculis subjecta claritatem suam habent et veritatem. Adolescens quidem, qui tam beatus fuerit, ut Homerum et Virgilium interpretis alicu-

jus opera in hunc, quem dixi, modum instituta enarratum audierit, disputationes illas *æstheticas* (quidni enim hoc nomine utamur, cum rei designandæ vocabulum aliud idoneum non suppetat?) forte non sine fructu aliquo posthæc cognoscet; sed initio a tali lectione facto si quis ad poetas cognoscendos pergere voluerit, an is ex subtili illa disputatione ad intelligendos et judicandos poetas multum profecisse se intellecturus sit, admodum dubito, nec, cui illud contigisset, quemquam vidi. Sed, ut perversis hominum nostrorum studiis occurratur, si modo occurri potest, satis hæc dicta esse arbitror.

I. Quæ hic a me exponenda sunt, pauca quidem et summatim, ad Virgilianum carmen sunt referenda. Ad hujus rationem intelligendam satis est tenere, *carmen epicum* universe nihil aliud esse, quam *narrationem omnibus numeris absolutam ac perfectam*, seu *narrationis genus præstantissimum et iis virtutibus, quæ huic generi inesse possunt, cumulatum; carminis itaque epici naturam positam esse in rei magnæ et arduæ, magno cum animo et consilio susceptæ et gestæ, narratione ad admirationem efficiendam instituta.* Ejusmodi enim narratio præstantissima est ex toto hoc rerum genere. *Admiratione* animis injecta quæritur hic ea, quæ omni carmini proposita est, sed in alio genere ab aliis caussis proficiscitur, *delectatio*; quæ utique, si ingenuo et liberali animo digna esse debet, a rerum honestate et utilitate sejuncta esse nequit, et tanto exquisitior, generosior, et plenior est, quo majora virtutis adhortamenta et incitamenta cum hac ipsa voluptate animis se insinuant; ut adeo, si quis carmini epico magnum aliquod ac præclarum virtutis et vitæ, inprimis publicæ, præceptum subjectum esse debere dixerit, ad rerum utique veritatem dixisse ille videatur; sed poetæ epico talis utilitas ad philosophicas rationes exacta non ita proposita esse potest, ut poeticas rationes inde petat aut metiatur; *ut rerum narratarum admiratione animi afficiantur*, hoc summum est quod ille sequitur.* Ipsa autem rerum animorumque nostrorum natura ita fert, ut, quod a virtute et utilitate publica vacat, ad animos nostros admiratione impellendos vim satis magnam habere nequeat. Non igitur ulla ratione evenire potest, ut bonum carmen epicum contineat nihil, quod ad publicam et civilem utilitatem valere possit. Contra vero magna et ardua consilia,

* Hactenus bene veteres, etiam Grammatici. Auctor Vitæ Homeri (seu potius de virtutibus Homeri cum dictionis, tum sententiarum ac rerum): *καὶ τὸ μὲν ὅλον παρ' αὐτῷ διήγησις τῶν πραγμάτων παράδοξος καὶ μυθώδης κατεσκεύασται, ὑπὲρ τοῦ πληροῦν ἀγωνίας καὶ θαύματος τοὺς ἐντυγχάνοντας, καὶ ἐκπληκτικὴν τὴν ἀκρόασιν καθιστάναι.* Gale Mythogr. p. 280, vel in Homer. Ernest. p. 153.

excelsi et magnifici animorum sensus, virtus ultra vulgarem mortalitatis modulum et morem animosa et fortis, nullis adversis casibus et periculorum terroribus infracta mens, salus civium et imperii majestas vel parta vel servata ac defensa, hæc eadem illa sunt, quibus maxime hominum animis admiratio injici potest, quæ ideo inprimis epico carmini idoneam materiam suppeditant. Conjuncta itaque cum eadem illa admiratione est utilitatis ratio, de qua non minus multa sunt disputata, quatenus poetæ epico proposita esse debeat. Narret ille magna, grandia, præclara; utilitas proficiscitur ex hoc ipso, quod magnos sensus et affectus, magnum animi robur, factis actisque expressum videmus.

II. Admiratio itaque, necesse non est, ut a rerum et naturæ miraculis petatur; sed, quod facile unusquisque intelligit, *admiratione* animos nostros afficiunt omnino *res a magna animi virtute* profectæ; non quidem, qualem præcepta philosophiæ informaverint; sed vim dicimus animi insignem in excogitandis consiliis, vel in iis exsequendis prudentiam, in laboribus perferendis constantiam, in adeundis periculis audaciam; etiamsi illa a gloriæ et laudis studio, aut ab ira, odio, vindictæ cupiditate profecta fuerit aut ad immania et sæva facta eruperit.* Convenit itaque omnino, ut a magno viro, magna ingenii vi, magnis corporis viribus, magnis animi motibus et affectibus, inter magnas difficultates, casus et pericula, magnis præsidiis et auxiliis, magnis de caussis susceptæ et gestæ res sint; atqui eædem fere res etiam eventu claræ et insignes magnique exempli esse solent, ut aut magni alicujus viri aut populi vel civitatis aut generis adeo humani fortunas in utramque partem contineant. Magnitudinis adeo vim, notionem ac sensum, tamquam animam, omnia permeare, animare et movere vides. Non difficilis est ad cognoscendum in rhetoricis et poeticis locus de magnitudine; nec tamen omnis magnitudo epici carminis indoli est accommodata, sed ea maxime, quæ a sensibus et a phantasmatibus proficiscitur, quippe quæ eadem ad animos movendos et admiratione imbuendos inprimis valet; sed hæc quidem passim a viris doctis satis diserte sunt exposita.

III. Jam natura ita fert, ut, qui *magnæ et mirandæ rei narrationem* instituit, ejus magnitudine contactum et graviter affectum animum ipse habeat, motusque adeo animi sui vultu, gestu, inprimisque *oratione* pro-

* Etiam pravos mores ferre carminis epici naturam, ab eodem vetere Grammatico, quem paullo ante excitavi, pronuntiatum, etsi alio forte sensu: poetam necesse est (sensus requirit τούτων γὰρ δεῖ, nam παρόντα δὲ corruptum est) μιμεῖσθαι οὐ μόνον τὰ χρηστὰ ἤθη, ἀλλὰ καὶ τὰ φαῦλα· ἄνευ γὰρ τούτων παράδοξοι πράξεις οὐ συνίστανται.

dat; laborabit mens, rerum specie percussa, ut, quæ sentit, aliis impertiat, incidet in nova rerum phantasmata, adhibebit troporum, figurarum, gravium aut ornatorum verborum tamquam machinas ad efficiendum quod vult. Altera ex parte non minus in aperto est, ut admiratione tanto magis teneatur audientis animus, non modo rem gestam, quæ narratur, et actionem eo attemperatam esse debere, ut mirationem faciat; verum etiam *narrationis genus et rationem* ad admirationem efficiendam vel tuendam idoneam requiri. Qua de re plura monere nihil attinet. Quis enim non videt, orationis genus esse debere nec humile nec molle, sed forte, acre, magnificum, ornatum, etsi pro argumenti diversa natura diverse attemperatum, et quæ sunt alia. Ab eadem hac caussa proficiscitur illa necessitas, ut *carmine* instituenda sit narratio; quandoquidem id genus orationis est præstantissimum (*perfectum* nostri homines, hoc est suis numeris absolutum, dicunt), idemque potentissimum ad tenendos et delectandos animos audientium, ad sensus magnos affectusque movendos, rerumque mirabilium phantasmata cum elicienda et conflanda tum exprimenda vivide et animanda. Nullum autem metrorum genus ad narrationem epicam virtutes habere tam multas et tam magnas, quam hexametrum, et sensus quemque suus docet, et multis virorum doctorum disputationibus est declaratum.

IV. A binis hisce tamquam principiis, ut et res narratæ admirationem faciant et ipsa narratio animum admirationis voluptate delinitum teneat, repetenda sunt omnia, quibus carminis epici argumentum, personæ epicæ, facta, virtutes ac characteres, sententiæ, oratio ac dictionis genus constituuntur; verbo *admiratione quæsita delectatio moderatur in hoc genere omnia.*

Potest autem accidere mentibus nostris admiratio rerum vel hominum modo cum molliore modo cum graviore animorum impulsu; miramur enim alia attonitis similes, alia terrore perculsi, alia cum ira, odio, alia miseratione commoti; interdum magno cum animi æstu miratio est conjuncta, interdum cum leniore ac remissiore impetu, et cum molliore et suaviore animi affectu. Quo ipso sequitur, ut magna in hoc genere esse possit varietas pro argumenti natura diversa, utque inanis sit virorum doctorum opera, qui Homeri ac Virgilii exemplis omnem carminis epici naturam circumscribere voluerunt.

Eam admirationem rerum, quæ cum terrore aut cum miseratione et graviore omnino animi affectu mentem impellit, inprimis ad tenendos animos valere, magnamque delectationem habere, quis non videat et naturæ humanæ esse consentaneum intelligat? Res ex parte animad-

versa in opinionem induxerat Marmontelium,* ut intra tragicos affectus non minus epicum genus contineri, et idem argumentum in utrumque usum accommodari posse existimaret. Sed dramate latius patere carmen epicum, hoc est, narrationem per caussas et consilia expositam; et magnos affectus non nisi unam esse ex pluribus admirationis movendæ caussis, ex superioribus facile intelligitur. Ne illud moneam, epici carminis virtutes multas ex narrationis bonæ indole et natura esse petendas, ad quam utique cum ceteris et hoc spectat, ut tanto dulcior sit omnis narratio, quanto magis illa animum terrore vel miseratione exagitat; ut vero, quod vir elegantissimus arbitrabatur, sutilis aliqua tragicarum actionum compages bonum epos efficiat, valde vereor. Alia res est, si quis profiteatur, ex epici carminis partibus bonas tragœdias fieri posse, de quo jam Aristoteles egit Poet. c. 23 et 26.

Illud interea negari nequit, cum id, quod admirationis majoris vim et caussam habet, ad animos nostros movendos tanto sit potentius, *heroica argumenta* genus epici carminis nobilissimum constituere; inprimis si *ex heroicis temporibus* petitum fuerit, quibus *deorum interventu* res aut gestæ sunt aut geri creditæ; etsi minus bene a Batteusio et aliis tota epici carminis vis ab his deorum ministeriis deduci cœpit. Nec quicquam infelicius cedere potest, quam ubi deorum aut geniorum opera uti voluere poetæ iis in rebus exponendis, quas non nisi hominum consilio et manu gestas esse satis constabat.

V. Reliqua, quæ de carmine epico præcipi solent, partim *ex narrationis bonæ ratione ac præceptis*, partim *ex poeticæ orationis genio*, quatenus in utroque summa perfectaque ratio quæritur, repetita sunt et facile repeti possunt; v. c. quæ de episodiis argute magis quam vere disputantur; et quæ de unitatis lege præcipiuntur. Una debet esse actionis summa, si quidem summus in hoc admirationis injiciendæ genere effectus propositus est poetæ; ne distrahatur audientis animus infringaturque adeo sensus affectusque vis et intentio, si ad plura avocetur. Neque in his animos generosiores diu detineri velim. Pleraque enim sunt talia, ut, nisi quis tardissimi sit ingenii, primo statim rerum objectu ea percipiat. Quorsum enim operose multa conscribere aut commemorare, ut factum, quod argumentum epicum contineat, doceas esse debere unum, et absolutum, et intra justum temporis spatium comprehensum? quorsum de nectendo et dissolvendo nodo, h. e. de difficultatibus aut motis, aut objectis? de episodiorum affi-

* *Poetique Françoise* T. II, p. 254 sqq.

nitate et nexu cum epica narratione? Hæc intelligere et assequi haud adeo difficile est;* difficultates paullo majores tunc nascuntur, si in rem præsentem deducendæ sunt istæ disputationes, ut appareat, qua ratione et arte in magno factorum numero argumentum carminis ita digeri et adornari possit, ut ad unitatem deducatur res. Hoc ingenio poetæ relinquitur; qui, si ad hoc satis ingenio valet, multo magis præceptorum istorum copiosa expositione carebit.

Ut vero admiratio rei magnæ animum tenere et delectatione perfundere possit, quis porro non videt, ea omnia a poeta curari et sagaciter provideri debere, *quæ ad illud consilium prodesse*, caveri debere ea, *quæ obesse possint?* adeoque ante omnia lectoris animum *argumenti notione aliqua* esse imbuendum, ut nec tamen exsatietur; *in mediam rem esse rapiendum*, ut nec tamen rerum novitas obscuritate laboret; cumque omnia ad sensus et phantasmata in carmine redeant, *rerum objectarum præstigiis ita deliniendum et fallendum, ut* jam in alia rerum natura et ordine, alia cogitandi, sentiendi, et agendi via et ratione, aliis temporibus, inter alios homines, et extra se solitumque vitæ tenorem constitutus, *in nihil incidat, quo* expergefactus quasi ex aureo somnio *sibi lusum fieri animadvertat;* id quod sine indignatione et pœnitentia aliqua ejus, qui ad se rediit, fieri non potest. Hinc a viris doctis multa disputata sunt *de probabilitate poetica ac mythica et de verisimilitudine*, quam poeta sectari debet, qui non ipse vult sua acta rescindere. Omnino ad hanc *γοητείαν illusionem*, quam recentiores commode vocant, pleraque, quæ de carmine epico cum utilitate aliqua præcipi possuut, revocare in promtu est; et ad hanc normam vel maxime revocare soleo ea, quæ de multis Virgilii locis a viris doctis disputata sunt.

VI. *Virgiliani* igitur *carminis*, nam ad hoc ea, quæ dicenda habeo, revocanda mihi sunt, dotes ut recte discernant ac perspiciant, ad id intendant animos adolescentes, auctor sum, *ut, quantum cum in toto argumento tum in singulis partibus insit ad mentes admiratione non sine voluptate tenendas, considerent.* Exponitur a poeta *Æneæ ex Troja capta profugi, post longos errores, in Latium adventus, et condita ab eo in his locis Trojanorum colonia novaque parata sedes.* Debebant hæc certo consilio esse suscepta; cum autem Trojano homini vix in animum venire posset, ut in terris longinquis et ignotis certum animo designatum locum quæreret, opportune adhibita sunt *fata a diis monstrata.*

* Exposita ea sunt a multis: præferam tamen dicta a Sulzero in *Allgemeiner Theorie der schönen Künste* in voc. *Heldengedicht*; etsi nonnulla sunt, in quorum caussis reddendis aliter sentiam. Multo minus ei adstipulabor in altero loco: *Æneis.*

Quis autem non facile intelligat jam ab initio, rem esse magnam, arduam, et admirationis aliquantum habentem, quod profugus aliquis ex urbe incensa et exul fatis ducentibus in tam longinqua terra, in Latio, novas sedes ponit? Quis non in summis periculis ac discriminibus, in navigatione et mox in Italia objectis, inque malis aut fortiter toleratis aut animose depulsis, novam admirationis efficiendæ videat esse materiam? nec minus in singulis carminis partibus, in motibus et affectibus animi, in moribus, sententiis? et eidem consilio accommodatum esse orationis genus et colorem et ornamenta? In his ac similibus disertus esse potest facile unusquisque carminis interpres.* Voluptas autem aliter ex nostro, aliter ex Romanorum sensu, quibus ille scribebat, est dijudicanda. Ipse rerum narratarum nexus cum rebus Romanis, animis quidem revocatis ad earum origines et ad gentis stirpes: altera ex parte subjecta tamquam fundus narratio Homerica, cui partem carminis sui superstrueret, altera ex antiquitate Italiæ petita: qua et is delectabatur, qui Græcas litteras didicerat, et is qui Italicis tenebatur: hæc omnia, quantam voluptatem afferre Maronis popularibus certe sæculi Augustei debuere!

VII. *Rerum* quidem *inveniendarum* laudem Virgilius habet admodum diversam ab Homero, nec tamen nullam aut contemnendam. Hic materiam nactus erat tantum non rudem; ille jam a multis tractatam. Homerus famam acceperat, quæ res tamquam vere gestas cum fide narraret; easdem multorum poetarum ingeniis ornatas et variatas, tamquam materiem, in qua illi se exercuerant, Virgilius accipit, novo more ac consilio tractandam, alia ætate, inter alios homines, hominumque sensus et judicia diversa. Alterum cum eo comparem, qui veræ historiæ exornationem suscipit, alterum cum Milesiæ narrationis auctore. Scilicet Homerus id agebat, ut narrationem institueret rei ex sua opinione ac persuasione vere ita gestæ, cujus magnitudine contactam et inflammatam habebat mentem; propius attingebat tempora heroica, ipsam rerum famam sequebatur, qualis ea in popularium ore

* Egregius est ad animi mei sententiam declarandam locus Baconis de augm. Scientt. lib. II, c. 13, p. 80. Opp. T. I non reprehendendus ille, si ad epicam poesin revocetur: "*Cum mundus sensibilis sit anima rationali dignitate inferior, videtur poesis hæc humanæ naturæ largiri, quæ historia denegat, atque animo umbris rerum utcunque satis facere, cum solida haberi non possint. Si quis enim rem acutius introspiciat, firmum ex poesi sumitur argumentum, magnitudinem rerum magis illustrem, ordinem magis perfectum, et varietatem magis pulcram, animæ humanæ complacere, quam in natura ipsa post lapsum reperire possit. Quapropter* etc." Dignus enim totus locus est qui perlegatur.

ferebatur, cum ipse temporum decursus omnia in majus auxisset, et, ut in majorum factis et prisci ævi rebus fieri solet, humana facta ad divinam aliquam speciem ac dignitatem evexisset; deorum itaque ministeriis omnia exsequebatur, quoniam priscis hominibus hoc erat persuasum, humanis rebus gerendis interesse deos præsentes multoque magis præsentes adfuisse rebus gestis patrum ætate, injicere eos hominum animis bona vel prava consilia, objicere pericula ac discrimina, irasci, dolere, metuere, sperare; versabatur sub eodem cælo et adierat ea loca, in quibus res illæ, a fama tam magnifice ornatæ, fuerant gestæ; utebatur sermone, natura sua poetico, hoc est, per philosophorum subtilitatem, et rhetorum ac grammaticorum argutias, nondum fracto et attenuato, sed qui multum adhuc retinebat ex antiqui sermonis indole. Est autem omnium rudium linguarum ea indoles, ut res ad sensum revocet, adeoque sensa animi et cogitata, etiam physicas et ethicas sententias, per rerum naturas, proprietates, vices, utilitates, propter similitudinem aliquam translatas vel adumbratas, declaret; quibus omnibus poetica vis vel maxime inest. Hæc si ad sermonem priscum Græcorum transferimus, non mirabimur evenisse, ut philosophorum quoque antiquiorum opiniones vel præceptiones, rudium ingeniorum impetu pronuntiatæ, speciem narrationis factorum et eventorum induerent. Ortus v. c. mundi ex chao per pugnam elementorum in personas et deos commutatorum ab iis erat enarratus. Successit ecce Homerus, qui ea maxime ingenii sollertia est usus, ut videret, narrationes has poetarum superiorum, quibus illi philosophicas doctrinas interpretabantur, omnino narrationum poeticarum loco inservire posse, ita ut, quæ a poetis ante se, ex prisci sermonis natura, exposita essent symbolica rerum cogitatarum adumbratione, ea a se pro factis et fatis deorum narrarentur. Hac potissimum ratione doctrinam de diis poeticam et systema aliquod mythologicum condidisse; saltem posteris reliquisse videtur Homerus; cumque ad epicam et dramaticam rerum expositionem egregie esset accommodatum, in poetarum inde patrimonium illud cessit.* Ut rem absolvam verbo, Homerico ingenio obstetricabantur et, ut sine doctrina doctrinam, sine arte artem habere

* Diligentius ab eo inde tempore (a. LXX) de his, quæ summam veteris poetices et mythices continent, a me actum est in Commentatione *de origine et caussis fabularum Homericarum* 1777 (in *Novis Commentariis Soc. Reg. Gotting.* T. VIII). Add. Prolusio de *caussis mythorum veterum physicis* 1764 (nunc recusa in *Opuscul.* To. I, p. 184) et de *Apollodoro et litt. myth.* Commentat. in *Not. ad Apollod.* To. III, p. 911 sq. et quatuor Commentationes in Commentationibus Soc. Reg. Gotting. To. XIV. an. XCVII.

videretur, efficiebant plurima, quæ, si ab isto ævo discesseris, omnibus poetis deesse necesse est. Virgilius itaque a libero isto ingenii et mentis impetu et præcipite motu interclusus, et tot enthusiasmi fovendi, excitandi, et inflammandi adminiculis destitutus, priorum poetarum exemplis tanquam cancellis circumscriptus, ingenio frenis jam tum ab Aristotele aliisque injectis, ab arte necesse habuit petere omnia. Alio ille ævo, ab heroica ætate nimis remoto, inter diversissimas hominum, rerum, temporum, locorum ac cæli rationes, opus suum erat aggressus. Sine doctrinæ et multæ ac variæ lectionis copiis, nulla jam tum ingenii laus erat. Fracto in hunc modum mentis impetu, tamen vel sic magnum ejus etiam in inveniendis rebus ingenium ex his agnoscas: Primum vidit carmen epicum Homericum posse perfici et ornari; tum ejus vix esse posse argumentum idoneum, nisi ex ultima antiquitate et ætate heroum petitum. Est enim a natura res ita comparata, ut priscorum hominum, multo magis heroum, ipsa nomina, res gestæ et fata etiam per se non adeo memorabilia, animum humanum teneant et admiratione afficiant. Est porro illa ætate morum ac vitæ simplicitas ea, quæ poeticum ornatum sublimesque rerum formas et sententiarum gravitatem multo magis suppeditet, quam vita hominum elegantior; quando corporum magis viribus et animorum impetu ac virtute res gerebantur, quam consiliorum sagacitate, et artis vel ingenii subtilitate. Tandem gerendis tum rebus ipsi dii interfuisse credebantur. Ita deorum ministeriis res explicare et ex toto cyclo mythico, quæ vellet, depromere poterat. Italicis autem mythis in carmen admissis novam et et Græcis incognitam suavitatem adjecit.* Tum vero præclaro judicio argumentum ex vetere cyclo epico delegit, necdum tractatum a claro aliquo poeta, nec tamen plane intactum, et Homerico aliisque carminibus quasi contiguum ac finitimum.† Ita enim consequutus est hoc, ut materiam haberet copiosam, nec rudem, sed poetica tractatione ab aliis jam subactam et ad epicam dignitatem ac vim accommodatam. Personas et characteres, mores ac facta jam aliunde nota, commendata, constituta ac definita, optaverit sibi poeta unusquisque.‡ Illud vero ad intelligendum proclive est, quam expedita ac facilis esse debeat copia ornamentorum et episodiorum in tali argumento tam late fuso et patente; quod ipsum Homerus aut vidit aut sensit, cum ex toto belli Trojani decursu unum heroem, unum factum, selegit, ideoque infinitis

* De hoc vid. Excurs. IV. V. VII. VIII ad lib. VII, tum plures alios ad libros seqq.

† Vid. mox Disquis. II, et Excurs. I ad lib. II, Excurs. XVII ad e. l. et al. loc.

‡ Eo spectant versus Horatiani in Ep. ad Pison. 131 sqq. *Rectius Iliacum c.*

aliis rebus ex istius belli historia ad exornandum et amplificandum argumentum recte uti potuit. Hoc uno suo judicio plurima præclara carminis sui præsidia et uberrimos fructus tulit Maro. Non novus et ignotus est lectoribus rerum priscarum notitia aliqua imbutis heros, cujus fata ille exponit, nec Trojanorum nomen ac fortuna tam obscura, quin ab initio statim miseratione afficiamur et virtutis admiratione. Deorum autem interventus, Junonis et Veneris iræ et studia, ac partes iis tribuendæ, egregie erant jam ab Homero definitæ. Quando itaque primo statim Æneidis ingressu Junonis *memor ira, irarumque caussæ, sævique dolores* memorantur: odia Junonia ex Homero statim succurrunt legenti et jam ab initio gravem de Æneæ fortuna sollicitudinem injiciunt. *

VIII. Poetæ sollertiam et acumen etiam in hoc spectari volo, quod non modo ex nobilissima antiquitatis parte, qualis rerum Troicarum est, verum etiam ex eo temporum articulo Æneidis argumentum duxit, qui intra paucorum annorum decursum ingentem vim illustrium facinorum ac memorabilium casuum conversionesque rerum mirabiles cum Græciæ et Asiæ tum Italiæ comprehendit. Nam exciso Ilio dici vix potest, quantopere ubique turbatum sit. Victi victoresque ad novas sedes quærendas per totum terrarum orbem dispersi vagabantur,† et versus occidentem maxime, qui tam parum adhuc Græcis notus erat, ut Circes insulam (Circeios Latii) pro extremis occidentis finibus habere, et ad hæc loca, tanquam incognita et rerum miraculis gignendis idonea, tot fabulose narrata referre posset Homerus. Primum tum a Græcis navigatio ultra Siciliam frequentari cœpit, cum ad illud tempus Phœnices illa maria tenerent, nisi quod e Creta aliisque forte insulis paucæ naves Siciliam adibant.

Errores isti *heroum ab Ilio redeuntium* variis Græcorum *carminibus epicis*, Νόστοι ea inscripta erant, materiam et argumentum præbuerant; quæ si ad tempora nostra pervenissent, plura forte vestigia in iis deprehenderemus, quibus Virgilius institerat; quandoquidem in simili argumento cum iis versabatur. Sed eædem historiæ seu fabulæ de Achivorum reditu magnæ *tragœdiarum Græcarum* parti materiam subjecerant, ut imprimis ex Euripide apparet, et multo magis ex tot deperditarum titulis intelligitur. Ex Græcorum autem tragœdiis, imprimis Euripidis, omnino poetam plurimum profecisse ex iisque orationis suæ dignitatem

* Conf. Excurs. I* ad lib. I.

† Egregius est eam in rem Strabonis locus lib. I, p. 48 B, et lib. III, p. 150 A.

passim et majestatem, sententiarum quoque acumen, granditatem, pondus, interdum tragico propius,* affectuumque gravitatem tragicam, ut in Amata, in Didone, in Pallante, in Niso et Euryalo, comparasse equidem suspicor. Magna earum pars a superioribus poetis latine jam erat reddita;† quæ res poetæ non parum adjumenti ad orationis cultum et copiam afferre debuit. Ceterum his aliisque inventis emendavit vitia, quæ argumento inerant eumque haud parum premebant. Loca Italiæ, Siciliæ, Africæ, non erant ignota, ut Homeri ætate; itaque nec fabulis, quæ delectare possent, idonea; nisi in lectorum animis succurreret antiquitatis doctrina et amor; ut omnino poetica vis et delectatio, quam illa affert, plurimum mutuatur ex antiquitatis eruditæ, imprimis mythicæ, recordatione.

IX. Veniamus ad *dilectum in heroe*, quem sibi sumsit poeta, *factum*. Primum persona ejus, genus, fortuna, nomen ac virtus, et olim unumquemque liberaliter institutum, adeoque Homerica lectione imbutum, tenere debuit, et nunc tenet; qui casus eum in Italiam adduxerit, discere avemus; Trojanorum autem e patria incensa profugorum fata lubenter cognoscimus. Longa navigatio per mare ista ætate parum navibus frequentatum ad terras nondum humano cultu, quem aliquando accepturæ erant, celebratas quidni locum faciat plurimis periculis ac difficultatibus, quibus Æneæ virtus in admirationem sui rapere poterat? Infestæ deæ ira asperrima et ex altera parte tot deorum monitus expectationem faciunt magnam.‡ Quæ omnia cum ad rerum magnitudinem, quæ animum admiratione detineat, valeant, ad narrationis probabilitatem egregie quoque sunt comparata. Sed cum plura hujus generis narrari possint, et in Notis et Excursibus passim notata

* Imprimis hoc in novissimis Æneidis libris animadvertere licet, maxime in orationibus, ut Junonis lib. VII, 292 sq. Turni IX, 128 sq. Veneris et Junonis X, 16 sq. 62 sq. Drancis et Turni XI, 336 sq. 376 sq. Junonis ad Juturnam XII, 139 sq.

† Conf. ad lib. II Excurs. I.

‡ Singularis est *Marmontelli* censura in Virgilium (*Poetique Franç.* T. II, p. 237), soli superstitioni superstructum esse Æneæ in Italiam adventum, adeoque nisi ad animos superstitione simili tactos vim nullam habere posse. Ut verbo rem absolvam: Ponamus Æneam posthabitis deorum monitis in alia terra consedisse, apud Didonem sedem fixisse, quod vir acutissimus malebat; et cogitemus, quo animo illud laturi simus inter legendum vel audiendum. Aliud est *Batteusii* acumen, qui narrationi de adventu Æneæ et Trojanorum in Italiam nihil inesse videt, quod humanitatis sensum attingat. Quid vero? alienum a te, si homo es, putabis, an magnus et virtute clarus vir ex incensa patria profugus, e clade suorum superstes, post tot ærumnas, et casus fortiter toleratos, tandem ad tutam sedem delatus sit?

sint, in dilectu tamen Æneæ magni poetæ ingenium ac judicium doctum et exquisitum nihil magis arguit, quam quod eum potissimum Carminis sui heroem circumspexit, qui in Italiam Trojanorum coloniam deduxerat, novum regnum in Latio constituerat, unde Albæ Longæ adeoque etiam Romæ origines repetebantur, quique adeo, etsi nec nobis ingratum esse potest, tanti imperii primas origines cognoscere, tamen Romanis, antiquitatis suæ tantopere studiosis, unus omnium maxime acceptus et commendatus esse debuit. Argute itaque et ingeniose in primis statim versibus poeta audientibus pollicetur narrationem rerum, a quibus origo Romæ deducta esset: *genus unde Latinum Albanique patres atque altæ mœnia Romæ.* Quam magnifica hæc promissio in fronte novi operis et ad animos expectatione erigendos idonea! De Ænea ejusque erroribus ac fatis omnes veteres annales Romanorum loquebantur, quod ex fragmentis passim a Sext. Aurelio Victore servatis et ex Dionysio ac Festo satis colligi potest; attigerat quoque Trojanas res Ennius in Annalibus, ut colligo v. c. ex fragm. pag. 6, eundemque Æneam in nonnullis, quæ interciderunt, Græcorum carminibus partes sustinuisse non obscuras, ex Lycophrone, qui antiquiora collegit, et ex imitatoribus seu exscriptoribus veterum intelligas, Quinto Calabro lib. XI et ex Dictye. Cum autem omnino in Græcorum Romanorumque libris de Ænea tam multa narrata essent, paratas ornandi et amplificandi argumenti copias Maroni ad manum fuisse apparet. Quæ ejus felicitas cum vulgo parum nota et intellecta sit, paullo accuratius mox ea de re,* variis etiam deinceps Excursibus de singulis partibus,† agemus. Cum tandem poeta rerum ordine in Italiam deductus esset, nova rerum, hominum, et locorum genera ac nomina subnascebantur, contingebatque adeo, quod in votis ille habere debuit, ut præter ea, quæ a Græcis tractata satis erant, nova et intacta ipse afferre posset.‡

Judicium poetæ in dilectu herois, quem ornaret, quam elegans et exquisitum sit, etiam ita judicari posse puto, si quis aliorum carminum epicorum argumenta comparet, ut Herculis vel Thesei facta, Argonautica, bellum Thebanum, Gigantum vel Titanum pugnam; quæ omnia etsi summa cum arte tractata et expolita, non tamen ad eum splen-

* Disquisit. II.

† Excurs. I ad lib. III. Excurs. II et sqq. Tum ad lib. V Excurs. I. II. VI; add. Excurs. IX et XVII ad lib. II et plures Excursus ad lib. VII et sqq.

‡ Vid. ad lib. VII Excurs. II. IV. V. VII. VIII; ad lib. VIII Excurs. I. II. III; ad X Excurs. I; ad XI Excurs. I; ad XII Excurs. III.

dorem excoli potuissent, neque satis momenti ad animos impellendos advertendosque habuissent; cum contra ad popularium imprimis mentes tenendas Æneæ fata tantam vim habere deberent, quantam paullo ante diximus; accedente quoque Penatium et Vestæ æternique ignis religione, in conspectu posita;* ut taceam sacra antiquitus accepta, quæ a Trojanis tradita vulgo ferebantur. Adeo omnia ea, quæ Dionys. Halic. I, 49 ad adstruendam Æneæ in Italiam adventus veritatem memorat, simul ad poetæ sapientiam declarandam valent: Τῆς δὲ ἐπὶ Ἰταλίαν Αἰνείου καὶ Τρώων ἀφίξεως Ῥωμαῖοί τε πάντες βεβαιωταὶ, καὶ τὰ δρώμενα ὑπ' αὐτῶν ἔν τε θυσίαις καὶ ἑορταῖς, μηνύματα, Σιβύλλης τε λόγια, καὶ χρησμοὶ Πυθικοὶ, καὶ ἄλλα πολλά· ὧν οὐκ ἄν τις, ὡς εὐπρεπείας ἕνεκα συγκειμένων, ὑπερίδοι· πολλὰ δὲ καὶ παρ' Ἕλλησι γνωρίσματα, φανερὰ καὶ εἰς τόδε χρόνου λείπεται etc.

X. Neque vero huic argumenti felicitati et tantis materiæ copiis poetæ ingenium defuit; immo vero ingeniose inventis ille non minus ingeniose usus est, et in rebus tractandis, ornandis, et carmine persequendis non minus felix fuit, quam in inveniendis et excogitandis. Vellem id uno in loco a me exponi posset! Sed factum hoc est in singulis carminis partibus singulisque locis opportunius, et, ne hoc loco in immensum rerum campum evagetur disputatio, ratio nobis nonnullorum tantum habebitur, quæ quidem præcipua et gravissima videbuntur. Spectant ea partim *ad Homericam imitationem* cum in descriptione carminis tum in singulis partibus ac locis; partim *ad elegantiorem phantasmatum et narrationis omnino habitum*; partim denique *ad orationis dignitatem et ornatum.*

XI. Ipsam *Æneidis ideam, descriptionem,* et *dispositionem partium ad Homericum* partim Odysseæ partim Iliadis *exemplum factam* esse negari nequit; Effecti enim errores Æneæ ad exemplum Ulyssis, et eorum, quæ in Italia ab Ænea geruntur, magna pars adumbrata ad exemplum Iliadis; pauca quoque carminis lumina locaque insigniora, et rerum orationisque ornamenta esse arbitror, quæ a Virgilio sine exemplo inventa, et tum primum ex ipsa rerum natura adumbrata et descripta esse, affirmari posse putem. Certe paucissima ex iis occurrere memini, quorum non aut exempla aut semina aut materias modo rudes modo inchoatas ac præformatas ex Græco aliquo poeta excitare aliquis possit. Atqui ex Græcis poetis tam pauci ad nos pervenerunt; quid? si plures essent superstites, maxime Alexandrini? eos enim

* Vid. mox Disquis. II et Exc. IX ad lib. II ac passim.

imprimis, quod suspicor, Virgilius assidue tractavit et orationis colorem inde duxit. Neque dici potest, non studio, sed casu aut necessitate, Græcum et Romanum poetam, dum eundem rerum et sententiarum orbem libero mentis meatu pervagantur, in idem phantasma aut sensum et dictum incidere potuisse ac debuisse. Factum hoc utique et sæpe. Nec alterum, quod forte moneas, negari potest, multa passim ab Ursino, Guellio, Cerda, Clarkio, forte et ab aliis pro imitatis et adumbratis afferri temere, quæ partim similitudinem tantum, interdum et hanc satis obscuram, habeant, partim talia sint, ut sanus quisque et rerum intelligens homo, si easdem res exponat, iisdem modis ac verbis, iisdem sensibus ac sententiis usurus sit; cujusmodi multa a me omissa sunt, nonnulla eo consilio apposita, ut comparatione facta saltem delectent. Maroni tamen innumeris in locis Græca, Homeri imprimis, ante oculos fuisse, probant plura, et primum quidem *totius carminis descriptio* ab Homero petita, *tot versus* ad verbum latine conversi, *tot loca*, quæ exquisitiorem cultum et ornatum vel acumen vel doctrinam aut aliud quid reconditæ naturæ produnt, quæ ea simplicitate, ut reliqua, enuntiaturus erat, nisi fuisset, qui jam occupaverat; fieri enim solet, ut, si qua ab alio jam proprie dicta sunt, ne in eadem verba incidas, *ornate* ea et *acute eloquaris;* porro *græca ratio flectendi verba* vel *orationem*, quæ ad indolem poeticæ dictionis Virgilianæ et genium pertinet; tum *poetæ* ipsius *professio* Ge. III, 10 *Primus ego in patriam mecum—Aonio rediens deducam vertice Musas;* tandem *veterum auctoritas*, ut Senecæ Suasor. III, qui Virgilium *non surripiendi caussa, sed palam imitandi, hoc animo, ut vellet agnosci*, in multis versibus alios expressisse affirmat. Manifesta hæc imitationis Homericæ vestigia in quam diversas partes laudis vel reprehensionis a viris doctis deflexa sint, longum est dicere.* Aliis nihil divinius fuit imitatore Virgilio, aliis nihil jejunius et sterilius. Equidem hoc in loco multa esse video, quæ

* Comparationes Virgilii et Homeri instituerunt multi inde a Macrobio Sat. V. Librum singularem concinnavit Fulv. Ursinus. Sed piget videre viros doctos plerumque accedere ad eam rem studio in alterutrum poetam incensos, adeoque id agere, ut alterum depriimant, alterum immodicis laudibus extollant, facereque adeo eos utrumque sine subtili judicio. Hærent porro in verbis et versibus singulis, nec summam carminis et partium concentum respiciunt, eoque animum ab eo avocant, quod in considerationem adduci debebat. Discrimen primarium statim ipsa temporum, quibus uterque vixit, et hominum, quibuscum vixerunt, et sermonis, quo usi sunt, diversitas inferre debuit. Virgilius arte et studio finxit ingenium, et ad sublimitatem ac dignitatem, ad elegantiæ sensum aliquem in rebus et verbis, expolivit. Quam diversa in Homero fuerint omnia, hoc loco exponere nihil attinet.

nec laudi magnopere nec veniæ locum faciant, sed quæ rei naturæ et rationi ita sunt consentanea, ut, quomodo aut quare aliter se habere debeant, caussa idonea non appareat. Summam carminis ad Homericum exemplum constitutam esse vidimus. Cum itaque semel ad Odysseæ et Iliadis tanquam magisterium Æneidem composuisset poeta; quidni Homerum in partibus quoque aut singulis locis sequendum putaret? et, cum omnino vestigiis ejus insisteret, quandoquidem argumentum affine ac simile tractabat, difficile erat cavere, ne in easdem passim rerum ideas, eadem phantasmata, easdem sententias, eadem πάθη incurreret. Sunt autem multa, quæ uno tantum modo recte dici et efferri possunt; multa, quæ, si naturæ consentanea esse debent, variare velle ineptum sit. Præterea non facile assequare, quomodo poeta doctus et Græcorum poetarum lectione subactum habens et ornatum ingenium, cum se ad opus suum converteret, ita omnia, quæ legerat, animo expellere et exturbare potuisset, ut nihil ex pristina lectione obversaretur animo: maxima autem eorum, quæ imitatione expressa dici possunt, pars ejusmodi est, ut non tam data opera et studio Homerica verba aut sententias reddere voluisse videri possit, quam ut potius in ea incidisse videri debeat, ipsa re ea, quæ olim lecta et cognita in simili argumento memoria tenebat, iterum ad animum revocante. Atqui hoc imitandi genus, tantum abest, ut reprehendi possit (etsi nonnulli id faciunt in nostris quoque poetis, etiam in ingeniosissimo, Wielando,) ut poetam doctum nihil magis arguat et deceat. Sed in Virgilio reprehendendo vel laudando id, quod primo loco reputandum erat, non meminerant viri docti, poetam, etiamsi ingenium eum ad nova et intacta tulisset, hoc suæ ætati suisque popularibus tribuere debuisse, aut saltem in opinione ejus temporis communi excusationem habere, cum ad artem poetæ et ad majorem carminis suavitatem pertinere crederetur, *si multa ex Græcis essent expressa vel adumbrata.*

XII. Hoc ætatis suæ judicio, a nostro forte sensu prorsus alieno, continetur defensio poetæ, et caussa perorata est, si illud demonstratum dedero. Scilicet Romani litterarum lumen a Græcis acceperant; sermonem suum ad Græca expolierant et locupletarant; ex Græcis primi poetæ fabulas, mox et epica carmina, converterant;* ad Græca exempla se composuerant ii, qui primi elegantiæ et venustati orationis

* Ita Cn. Matius Iliadem (unde fragm. apud Scalig. ad Varron. de LL. VI, pag. 149 Stephan.), Varro Atacinus Argonautica.

studuerant.* Perlustret mihi aliquis veterum poetarum ante Virgilium fragmenta, imprimis Ennii, pleraque ex Græco aliquo poeta aut latine expressa aut imitatione adumbrata videbit. Etiam Plautus ac Terentius toti fere ex Græcis vel ad Græcos comparati et constituti sunt. Ad Græca prorsus ingenia se composuere Romani; in Græcis pueritiam et adolescentiam consumebant. Ex multis scriptorum, imprimis Ciceronis, locis notior res est, quam ut plura de ea monenda sint. Itaque, etsi exculto jam sermone Romano, et pluribus Romanorum ingeniorum fetibus in publicam lucem eductis, tamen ne sub Augusto quidem destiterunt summi viri Græca exprimere latine, cum Græcis ornatu certare, eorum inventa sua facere, multo magis si novum carminis genus in Romanas litteras inferrent. Horatii quidem Carmina pleraque ex Græcis Lyricis adumbrata esse nullus dubito; quandoquidem inter tam pauca fragmenta ex istis lyricis servata vix unum et alterum est, cujus non imitationem ab Horatio factam excitare possis; quid itaque futurum putabimus, si Lyricos Græcos integros cum Horatio comparare liceret! Neque aliter se rem in Catullo, Propertio, Ovidio aliisque habituram esse credere fas est, si Græci Elegorum scriptores, imprimis Alexandrini poetæ, adhuc extarent. Quis itaque Virgilium reprehendat, quod popularium suorum sensum, judicium ac morem, sequutus totum se ad Græcos poetas in suis carminibus exprimendos applicuit? Nova accedere videbatur voluptas, quæ delectationem in majus auctam afferret, si præclara et suavis sententia simul græci loci recordationem faceret, unde esset expressa. In Æneide itaque pauci sunt mores (seu characteres), vix ullum factum notabilius, vix locus aliquis præstantior, in quo non poetæ alicujus Græci, imprimis Homeri, vestigia agnoscas. Sed in eadem Æneide multo doctiorem et ingeniosiorem imitatorem agnoscas facile, quam in Bucolicis, in quibus multa passim aliena a rerum veritate et ratione posita notavimus, et alia facile notari possunt, in quæ poeta imitandi studio parum subtili incidit, ut cum pastor indoctus Ararim et Oaxem memorat, aut in illis: *nuper me in litore vidi*, aut: *novimus et qui te*, et id genus alia. Neque vero hæc Græcorum imitatio aut ingenio carere aut judicio putanda est; est enim illa nequaquam servilis aut affectata, cujusmodi ab ingenio exili et ignavo proficisci solet, neque in alterius poetæ verbis, modis, et figuris variandis turpiter ingenii vires attrivit poeta;

* Græca expressit in epicis Catullus. Hoc idem fecerat C. Helvius Cinna in Smyrna sua, Augustei autem ævi memorantur multi, qui epe ex Græcis fabulis composuerant. conf. Ovid. Epp. ex Ponto IV, 16.

sed, ubi occurrerat aliquid ab alio ingeniose cogitatum vel inventum, illo tanquam phantasmate tactus Maronis animus, vel, uti fieri solet, si scintilla idoneo fomite excepta est, flamma correptus incaluit, et magno incendio exarsit. Hinc novæ rerum formæ, nova genera, novæ interdum naturæ. Nemo facile, si singula recognoscat et excutiat, non intelligit Virgilium, etiam ubi presse sequitur, modo castigatiore, pulcriore, vel augustiore rei specie, Latini sermonis elegantia, aut novo rerum ornatu, modo deducta feliciter ac deflexa ad aliud rerum genus sententia vel oratione, certasse cum Græco poeta. Imprimis autem se Romanis in Homeri imitatione magnopere probare debuit cultus Augustei sæculi, quo simplicitas inculta, et horrida interdum Homeri vetustas, aut iners languor, modo ad honestiorem et mitiorem cultum a Marone, modo ad elegantiorem ornatum aut ad incitatiorem vim temperata est. Hoc nomine ipse Æneas commendabilior videri potuit: omnibus ejus factis, moribus ac dictis major aliquis humanitatis cultus inest; apparatus rerum sunt ornatiores; ornamenta dignitas, splendor et elegantia, μεγαλοπρέπεια, sed heroum personis digna, illustrat. Quæ quidem res in longam disputationem adduci posset, si animi magis lubitum quam scriptionis consilium prosequi mallemus;* monemus saltem, unicuique Virgiliani carminis virtutes rite æstimaturo alte hoc menti insidere debere, ut reputet, qua ætate, quo in populo, qua in urbe, quos inter homines poeta vixerit, quem inde colorem carmen ejus duxerit, ut, etsi salvo et integro heroicorum temporum more, purior tamen, mundior et castigatior esset carminis habitus, affectus et πάθη alia mitiorem alia graviorem naturam omninoque cultioris ævi dignitatem haberent, heroumque mores, sententiæ ac dicta, etsi heroicæ ætati consentanea, spirarent tamen nescio quid ex elegantia sæculi, urbis et domus Augusteæ, in qua poeta vixit.

XIII. Ad cultum Virgiliani carminis gratum et amabilem non minus

* Scripta hæc erant, cum in manus sumsimus *Hurdii*, elegantissimi Britanni (nunc Episcopi Worcestriensis gravissimi), disputationem de imitatione poetica, qui præclare rem expedit, quatenus et rerum a poetis tractandarum et ingeniorum tantam inter se esse affinitatem docet, ut plures eadem aut eodem modo eloqui necesse sit; bene etiam notas veræ imitationis apponit. (Adjiciamus nunc illud, quod non minus in considerationem venit, carmen epicum jam antea ab Ennio tentatum fuisse Annalium libb. XL, quod sane historicum potius fuit quam epicum, multis tamen luminibus et virtutibus probatum et laudatum; nisi quod sermo horridus, ingenium nulla arte expolitum, et versuum inertia venustioribus displicebat; Virgilio itaque allaborandum fuit, ut carmen ad majorem orationis cultum, quem ex sæculi genio paratum habuit, eveheret, si exempla Græca exprimeret.)

spectat *orationis indoles*, quippe quæ in simplicitate mirabili dignitatem servat et gravitatem. Ornatu enim vario et exquisito, et sermonis poetici nitore, orationis dignitate et gravitate, sententiarum pondere, Homerum longissime antecellit, cujus laus hac in parte præcipua in proprietate et simplicitate, tum in suavitate numerorumque facilitate, posita est (nam sermonis Ionici epicæ narrationi tam præclare accommodati felicitatem ætati suæ debuit), etsi nec vis et robur nec pulcritudo et interdum nec ornatus ei desit. Sed nec Virgilius in ornatissima oratione simplicitatem et proprietatem deseruisse videri debet; etsi sequiores scriptores, nec modo poetæ, multa orationis suæ pigmenta et lenocinia ex eo adoptarint; male in pedestrem illatis iis, quæ carmini erant propria. Certe poetici ornatus elegantis nec affectati præstantissimum et unicum exemplar esse arbitror carmen Virgilianum; in hoc sermonis poetici genium primo constitutum et ad certa rerum principia ac leges exactum deprehendere, et troporum ac figurarum naturas inversionumque rationes descriptas, et, tanquam a magistro norma proposita, constitutas discere licet.* Quæ ipsa res animadversa me adduxit, ut in sermone Virgilii poetico enarrando et explicando operam collocarem accuratiorem, quam in ullo alio scriptore recte consumi a me posse putem. Nolim enim, id quod sæpe professus sum, aliis auctor esse, ut omnes poetas eodem modo interpretatione perpetua operose nimis instruendos esse sibi persuadeant; etsi facile intelligo, iis, qui Silium, Statium aut Valerium Flaccum aut similes cum fructu edituri sunt, ad orationem illustrandam non minus, quam ad lectionem constituendam, convertendum esse studium; a me id saltem spectabatur, ut iis, qui bona institutione egerent, exemplo aliquo proposito, et quidem in poetarum principe, de vera enarrandi ratione constaret, ad quam se, etiam nullo alio magistro adhibito, comparare possent. Attamen in hac ipsa poetici sermonis constitutione poetæ laus et virtus non tam in inveniendo quam in invento aliorum cum ingeniosa sagacitate in suos usus transferendo cernitur. Alexandrinis enim poetis, Callimacho, Apollonio, Nicandro, Arato, poetici sermonis exquisitioris indoles et natura unice est accepta refe-

* Discere adeo licebit et illud, in quo magnos poetas falli videmus, non omnem orationem, omnesque formulas ac modos loquendi, per inversiones esse mutandos et detorquendos; ne naturalis cultus omnis defluat, et ne succedat oratio contorta, salebrosa, obscura. Hic est ille scopulus, ad quem jam olim offenderunt Virgilii imitatores Statius, Valerius Flaccus, Claudianus; quos propter hoc ipsum inversionum intempestivum studium a paucis cum voluptate legi videmus.

renda; hoc eorum docent scripta in summa simplicitate cultum, nitorem, et ornatum admirabilem, quem nulla alia ætas assequuta est, referentia. Videntur scilicet poetæ doctissimi et Ptolemæorum contubernio expoliti animadvertisse, non infeliciter Tragicorum tumorem Homerica simplicitate temperari et natam inde orationis gravitatem ætatis suæ elegantia quodam modo imbui, adeoque dignitatem cum venustate consociari posse. Hos Maro auctores habuit, cum tanto majore judicii laude, quod Ennius et ceteri, qui præcesserant, de orationis elegantia et ornatu castigatiore parum laboraverant.

XIV. Placet nunc in fine subjicere nonnulla et per saturam monere, quibus virorum doctorum *opinionibus, quas totam carminis indolem vel characterem tollere videas,* tacite aut expresse a nobis occurratur; nam in contentionem cum quoquam descendere nec ingenii nostri nec moris est.

XV. Primum *de consilio,* quod poeta in Æneide conscribenda sequutus sit, et *de fine,* quem propositum habuerit, multi varia comminiscuntur. Jam primum Juliæ gentis origo ab Ænea ducta, et studium gratiæ Augusti demerendæ potuit forte Virgilii animum ad hoc Æneidis argumentum advertere; hactenus non male dici potest, nisi Octavianus in gentem Juliam adoptatus fuisset, nullam nos habituros esse Æneidem; sunt quoque multa in Juliæ gentis Augustique honorem in carmine ingeniose intexta; nec tamen dici potest, Augustum Æneidis caput fontemque esse. Nihil magis alienum esse potest ab epico carmine quam *allegoria;* jugulat enim totam ejus vim, rerum et hominum dignitatem attenuat, gratum animi errorem excutit et æstum inter legendum refrigerat, voluptatemque omnem intercipit. Certatim tamen viri docti argutiis suis Æneæ personam nobis eripere et Augustum submittere allaborarunt. Etiam ex parata nova in Latio sede miseros Trojanos exturbarunt; adumbratum esse a poeta novum tum Romæ constitutum unius principatum. Simili acumine alii arcana, nescio quæ, dominationis Augusteæ consilia, in Æneide condenda deprehendere sibi visi sunt. Ita *Spencius,* elegantis ingenii vir,* πολιτικὸν epos esse Æneidem sibi persuasum habebat, neque aliud quicquam poetam spectasse, quam ut animis libertatis ereptæ desiderio ægris fomenta admoveret, et novum principem approbaret. Nihil tamen Æneæ personam, fortunam, facta et fata habere videas, quod ei

* Polymetis *Dialogue* III, p. 17 sqq., quem passim sequuntur *Warton, Holdsworth,* et alii.

consilio respondeat; nullus in Æneide populus est liber, qui dominum accipiat; nulla regni seu imperii, monarchiam vocamus, bona videas exposita aut commendata; verbo nihil occurrit, quo libertatis amore contacti animi adduci aut allici possint, ut a bono principe malint tuto regnari quam cum libertatis vano nomine paucorum potentium dominatione vexari. In Juliæ gentis honorem, quæ ab Iulo Æneæ filio originem ducere videri volebat, nonnulla passim suaviter memorari, ad Augusti laudes ingeniose alia inseri, ipsa carminis lectione manifestum fit, et a veteribus quoque Grammaticis jam monitum est locis pluribus; sed, quantam vim ea res ad dominationem Augusti commendandam habere potuerit, mihi non satis constare lubenter fateor. Neque, si nova Æneæ sedes in Latio divinis humanisque juribus vallata fuerit, quale inde propugnaculum novo Augusti regno partum sit, intelligo; ut adeo, si demonstrari hoc possit, poetæ consilium illud in Æneide condenda propositum fuisse, parum feliciter eum in eo perficiendo et exsequendo versatum videri dicerem.

In eandem tamen opinionem jam ante Spencium inciderat vir doctus inter Francogallos,* qui imprimis similitudinem inter Æneæ et Augusti personam et fortunam diserte persequitur. Ingeniose eum ludere non neges; et convenit ei cum multis aliis doctis viris, qui opinantur, Augustum sub Æneæ persona esse adumbratum; eo spectare virtutes Æneæ a poeta tributas; eo referunt multa alia. Videas nonnullos tam egregie sibi placere in hoc invento, ut undique conquirant et venentur ea, quæ ad Augustum accommodari possint. Sic oris dignitas (lib. I, 589 *Os humerosque deo s.*) cum assentatione in Augustum memorata est.† Ignoscenda hæc putem alicui ex media assentatorum turba, qui Æneide lecta unam vel alteram Æneæ laudem ad Augustum traheret ut Principi palparet. Sed, ut Maro tam dissimiles personas, fortunas, virtutes et facta ac res gestas inter se comparare voluerit, mihi quidem, si ejus judicium et elegantiam recte teneo, parum probabile videtur. Sapientior erat poeta et rei poeticæ intelligentior, quam ut talem cogitationem in animum admitteret. Nam, præterquam quod Æneæ characterem non invenit, sed ab aliis jam traditum accepit, circumspiciendæ erant a poeta virtutes Æneæ ejusmodi, quæ in epico argumento vim et splendorem haberent, et factorum, quæ enarranda

* L'Abbé *Vatry*, *Discours sur la Fable de l'Eneide. Mém. de Litterat. To. XIX, p.* 345.

† Plura hujus generis v. c. apud *Jortinum*, elegantia haud minore quam doctrina imbutum virum, Diss. VI, p. 248, et apud alios reperias.

erant, caussas idoneas suppeditarent. Quod si ille studium suum ponere voluisset maxime in hoc, ut Æneas Augusto assimularetur, quam multa et quam parum consentanea epicæ narrationi, argumento, operis characteri, temporum rationi, illaturus in carmen suum fuisset!

Eadem fere via carmen πολιτικὸν conditum a poeta visum jam olim erat R. Patri *le Bossu*,* ut Romanos partim ad amplectendum et probandum præsentem rerum statum adducere, partim Augustum ad moderationem ac clementiam adhortari et a dominationis libidine et impotentia revocare voluerit. Sed nec huic consilio ulla ex parte respondet Æneidis sive argumentum sive tractatio; profugus ex urbe incensa Æneas novam sedem quærit, armis vim illatam propulsat, et sic porro; quid tandem his inest, quod ad imperandi artes ac virtutes spectet? Fabulæ tamen Virgilianæ universe inesse et in singulis carminis partibus aut locis ac versibus occurrere talia, quæ principibus pro salubribus præceptis commendari possint, nemo neget; quin etiam inter utilitates, quæ poetarum carminibus debentur, præcipue hoc commemorandum est. Verum non propterea dici potest ac debet: in condendo carmine et in fabula deligenda et ordinanda tale præceptum propositum poetæ fuisse, cujus explicandi caussa narrationem institueret. Narrare ille voluit ac debuit rem magnam et arduam et mirabilem. Quod narratio illa et delectatio, quæ inde accipitur, cum utilitate ad omnes hominum ordines, imprimisque ad principum animos conjuncta est, hoc epicæ narrationi per se consentaneum est; ipsa enim rei natura ita fert, ut magnorum virorum facta magna et præclara sine summo ad hominum animos, mores ac virtutem, fructu exponi et narrari nequeant, multo magis si cum sententiarum splendore et orationis ornatu instituta sit narratio. Vana est hactenus et intra verborum ambages ac tricas vagans disputatio, sitne mera voluptas ac delectatio, an utilitas aliqua proposita cum poetis, tum aliis ingeniosarum artium auctoribus. Fieri scilicet nullo modo potest, quo minus voluptas per ingenii facultatem parata utilitatem ad aliorum ingenia habeat; enimvero voluptas satis magna (perfectam dicunt nostri homines) esse non potest, nisi cum honesti, pulcri, ac veri sensu illa conjuncta sit. Delectandi quidem modi ac mensuræ sunt infinitæ: delectationem summam nihil affert, nisi quod suis numeris absolutum est. Decedit adeo voluptati ex Æneidis seu Iliadis lectione capiendæ omne id, quod in alterutra sensui, quem diximus, non satis facit. Contra signa Apolli-

* *Tr. du Poeme epique* Lib. I, cap. 11.

nis vel Veneris, quoniam illum sensum, etiam supra naturæ modulum, ea explent, voluptate summa afficiunt, quæ nec minus ad animi mores et affectus componendos vim habere debet. Adeo vera voluptas cum vera utilitate conjuncta est; uti contra speciosa aliqua præstantia, aut in aliquo tantum genere constituta, vel in adjuncto aliquo inclusa, speciosam tantum aut ex parte haustam voluptatem affert, adeoque etiam utilitatem iisdem finibus circumscriptam.

XVI. Dissimilem tamen omnino Homericorum heroum aiunt esse Æneam; inferiorem Achille et Ulysse; *sola pietate insignem.* Quid igitur? si Æneas alter esset Achilles? alter Ulysses? annon exscriptum potius et servili imitatione expressum eum dicturi sint? Non ego is sum, qui cæco aliquo poetæ mei amore nihil ab eo peccatum esse contendere velim. Iliadis argumentum feliciorem materiam et epicæ gravitatis haud paullo plus habere si quis dixerit, me habet assentientem; et delector ipse multo magis Homeri lectione quam Virgilii; regnat in Homericis heroibus naturalis habitus et affectus, animi impetus, injuriæ acceptæ sensus, qualem et ipse habeo, desiderium reditus ad Lares, quale ipse sentiam; in Æneide sunt consilia de novis sedibus in terra ignota parandis; nihil quod magnopere animum impellat et percutiat. Enimvero non omnia carmina epica ex uno et eodem genere procedere possunt; post Achillis autem iras et Ulyssis in se ex casibus et periculis objectis expediendo sapientiam seu vafritiem, quæ et priscæ ætati et epico carmini accommodatior erat, quam sapientia, cum variandum et novandum esset aliquid poetæ, quidni Æneæ *virtutem*, quam cum ceteris heroibus communem habet, *fortitudine animi in perferendis* calamitatibus et *obsequio erga deos* temperaret? Ad hoc eum ipse Homerus Iliad. Υ, 298. (ubi Neptunus Æneam servatum esse vult: κεχαρισμένα δ' αἰεὶ δῶρα θεοῖσι δίδωσι, τοὶ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσι) tum ipsa rerum ac temporum mutata ratio ducebat, et ea, quæ de Æneæ erroribus et adventu in Latium tradita a superioribus poetis erant, revocabant. *Monitis deorum et oraculis* omnia ab Ænea suscepta et confecta, Penates et sacra patria ab eo in novas sedes illata, narraverat antiquitas (v. Disquis. II); quid itaque magis rei consentaneum, quam ut heros *insignis pietate et religione* exhiberetur? Neque vero non videre debuit tantus poeta, ad rerum magnitudinem et augustam aliquam dignitatem religiosas res, caussas et consilia eximiam vim habere. Itaque hoc quidem tanquam rerum cardine præclare est usus, ut prædictionibus variis animos spe et expectatione teneret suspensos, religiosamque aliquam et augustam speciem rerum eventibus præten-

deret.* Achilleum quidem robur et iracundia aliena erant a toto argumento; sedata et placida et humanitatis sensu temperata est Æneæ virtus; et, licet concedendum sit, epicam vim majorem Achilli inesse, non tamen omnes epicas personas Achillem referre posse manifestum est. Meras pugnas Homericis similes et belluinam fortitudinem vix probasset Augustei sæculi elegantius et mollius judicium. Cum itaque omnino Æneidis alius ac diversus prorsus sit character quam Iliadis, quis non videt importunum esse, in Æneide requirere ea, quæ Iliadi sint propria; easdem animorum inflammationes, æstus, tempestates? insunt Æneidi alia, quæ probes; quidni in his acquiescas? Sed infinitum esset omnia persequi, quæ ab iis, qui subtiles poetarum judices videri volunt, dum rerum argumenta, exempla, caussas et rationes miscent, temere laudantur ac reprehenduntur, imprimis quoties Virgilium et Homerum inter se comparant. Sed nobis retundendus est omnis, quo abripi possemus, impetus. Itaque nec Warburtoni sententiam attingemus,† qui perfectum reip. condendæ et legum ferendarum auctoris exemplar in Ænea exhibitum esse a poeta voluit; imprimis cum alio loco (ad Lib. VI, Exc. X) eam opinionem attigerimus.

Æneidis argumentum *in septimum annum* produci, alii cum reprehensione monuere. Perperam utique. Æneæ errores septem annos explere verissimum est (v. Excurs. II ad lib. III). Sed ipsa carminis narratio non nisi *cum septimi anni æstate exordium habet* (v. ibid.) *eodemque anno absolvitur.* Pari errore Odysseæ argumentum octo, novem vel decem, annis comprehendi creditum est, cum tamen illud intra triginta sex vel septem dies ad exitum perduci manifestum sit ei, qui animum adverterit.

XVII. Multo minorem esse *characterum*, hoc est, virorum factis ac virtutibus insignium, numerum ac varietatem in Æneide quam in Iliade conqueruntur passim multi; nec sine poetæ reprehensione versus memorant ex Æn. I, 220 sqq. *fortemque Gyam fortemque Cloanthum;* inique admodum et ut sibi ipsi, quid velint, parum constare videantur. Nam locus quidem laudatus nullos heroes recitat, quorum personæ vim aliquam habere debeant epicam; non magis quam *Asius Imbrasides Hicetaoniusque Thymœtes Assaracique duo* etc. X, 123 et sic alii; sed veniunt illi viri in censum et turbam eorum, qui tantum nomine

* Multus est Servius passim in hoc, ut Æneam ex Flaminis alicujus vel Pontificis persona plurima egisse doceat v. c. IV, 29, pravo utique acumine, cujus tamen fundus aliquis esse debuit. cf. Macrob. III, 1 sq.

† *Divine Legation of Moses T. I, B. II, Sect. IV.*

laudandi et epitheto suavitatis caussa ornandi sunt: quales apud Homerum innumeri illi pugnantes vel cæsi *ἐσθλοὶ, ἀμύμονες, κρατεροὶ, αἰχμηταὶ*, et sic porro. Excusant Voltarius et Addisonus poetam, sed tam argute, ut summorum virorum subtilitatem mireris: alter, cum Homerus, inquit, cessantem a pugna Achillem exhiberet, alios interea fortia facta edentes exhibere debuit, quod in Æneide secus sit; alter ad Virgilii elegantiam hoc refert, quod, cum Augustum vellet adumbratum, neminem ei virtute parem adjunxerit. Enimvero cum argumenti indoles et natura totius tractationis mensura et regula sit, plures utique factorum et rerum gestarum socii et participes esse nequeunt, quam quos res ipsa postulat. Quod si adeo paucos alios, qui virtute emineant, in carmen suum induxit poeta, argumenti necessitati id condonemus, concedamusque, hactenus Homericam copiam et varietatem morumque diversitatem plus delectationis afferre; at sapientiam viri miremur saltem in hoc, quod tanto magis inter omnes unus Æneas insignis virtute eminet, nec ejus splendori quisquam alius, nisi Turnus forte, officit.* Quæ res tanto difficilior erat, cum is nec Achillea aliqua corporis animique virtute omnes mortales antecellat, nec, quorsum immanis efferati animi iracundia aut acceptus Patrocli funere dolor erupturus sit, sollicitos nos teneat.

XVIII. De versu Virgilii epico ejusque ad aurem suavitate ac gravitate nonnulla disputare juvaret, nisi majorem subtilitatem ea res haberet, quam ut legentium animos et oculos tenere possit. Illud unum monebimus, in errorem inducere juvenilem animum videri eos, qui nimii in eo sunt, ut ad rerum sonos et naturas accommodatos et formatos velint esse versus. Equidem non diffiteor sensum me animi refragantem habere, quotiescunque persuadere mihi volo, magnum aliquem poetam æstu tantarum rerum abreptum et magnorum phantasmatum vi inflammatum in sono cursus equestris vel tubæ vel aliarum rerum reddendo laborare; Attenuat ea res et deprimit ingenium poetæ et artis poeticæ dignitatem. Sunt tamen, ais, tales versus in optimo quoque poeta. Recte; sunt utique multi; etsi plures alios ad hoc lusus genus accommodare solet eorum ingenium, qui talibus rebus indulgent: Quis enim, nisi jam animum ad leves hos lusus deflexerit, studium aliquod poetæ agnoscat in illis ac similibus, cujusmodi sunt: *Patris* magni *parere parabat Imperio*. Aut: *Avia* tum resonant *avibus* virgulta sonoris. Mihi utique ad poetices indolem propius esse vide-

* Vid. ad lib. VII proœm.

tur statuere, ipsam orationis naturam ita esse comparatam, ut multarum rerum sonos exprimat; inflammatum autem phantasmatum specie objecta animum, cum, rerum species sibi obversantes ut oratione vivide exprimat, laborat, necessario in ista vocabula incidere, vel orationis proprietate ducente. Ita graves et celeres, lenes ac duros, sonos vel non id agens et curans ad rerum naturam accommodabit et orator quisque bonus et multo magis poeta. Aliud est, in quo viri docti argutantur, quod versus imperfectos non ei caussæ, quam ipsi Maronis familiares prodiderant, quod opus ab eo non absolutum fuit, verum judicii alicujus subtilitati tribuere voluere. Casu fieri potest, ut versus imperfectus et abruptus in sermone abrupto occurrat, adeoque laudem nescio quam poetæ facere possit, v. c. Æn. IV, 361 *Italiam non sponte sequor*, abrupto Æneæ sermone; ubi Servius: "et oratorie ibi finivit, ubi vis argumenti consistit." Atqui hoc acumen est declamatore dignum, non poeta; multo magis ab epica gravitate abhorret, nec potest placere in oratione metro illigata versus metro imperfecto relictus, *μέτρον ἄμετρον*. Aliter res se habet in oratione pedestri, quæ, cum in ea propositionum ad aurium judicium mensura sit liberior, variari potest. At in Æneide ubique manifestum fit studium poetæ properantis ad novam sententiam et locum novum; cum ingenium consumere nollet in explenda et expolienda sententia antecedente, cujus summa capita apposuerat. Sed nolo in his tædium facere; attigi quoque rem Tom. I ad Donati Vitam Virgilii §. 59.

DISQUISITIO II

DE RERUM IN ÆNEIDE TRACTARUM INVENTIONE

QUALE in inveniendis rebus omnino Virgilii ingenium fuerit, non tam fecundum illud in excogitandis novis rerum generibus, nec audax ad suscipienda vel tentanda intentata ab aliis et intacta, aut ea, quorum successus esset dubius et incertus; sed, quæ nec minor laus est, natum et factum ad inventa priorum rudia et inchoata perficienda et polienda ornandaque; quam admirabilis porro ac felix fabulæ, quam sibi carminis argumentum fecit, natura sit et quantum in hoc dilectu judicium emineat: superiore Disquisitione expositum est. Restat, quod illo loco polliciti sumus, ut paucis declaremus, *unde poeta fabulam suam ejusque tam copiose instruendæ et ornandæ materiam acceperit*; ut inde clarius appareat, quæ et quanta inventi laus poetæ ingenio ea in re debeatur, et quam limatum et subtile ejus fuerit judicium in deligendo sibi argumento ejusmodi, quod ingentes rerum et ornamentorum haberet copias ab aliis jam paratas et subministratas, ut doctrina tantum et judicii sagacitate opus esset ad dilectum faciendum.

I. Solent fere Interpretes, quantum intelligo, quique alii hac de re agunt, ita statuere, ut poetam famam aliquam obscuram de Æneæ in Italiam adventu sequutum esse dicant. Enimvero ex iis, quæ a Dionysio Halic. lib. I, 49 sq. 53 sq. 72,* a Strabone lib. XII, a Plutarcho

* Omnino is ea, quæ de Æneæ in Italiam adventu narrata erant, studiose est persequutus inde a c. 45; quod ipse profitetur ab initio: *βούλομαι δὲ καὶ περὶ τῆς Αἰνείου παρουσίας εἰς Ἰταλίαν—μὴ παρέργως διελθεῖν, τάς τε τῶν Ἑλλήνων καὶ τὰς Ῥωμαίων τῶν μάλιστα πεπιστευμένων ἱστορίας παραβαλών.* Ita legendum. Fatendum tamen, Dionysium suo et aliorum Græcorum more veteres fabulas in historias accurate ad pragmatici scriptoris exemplum expositas mutasse c. 46, in quo Hellanicus jam præiverat, ut c. 48 pr. ipse declarare videtur.

in Romulo, a Festo in *Roma*, Solino c. 1, Sext. Aurelio Victore de O. G. R. et a Servio passim ad Virgilium memorantur, omninoque ex accuratiore historiæ cognitione, manifestum fit, *fuisse hanc de Æneæ erroribus, deductaque Trojanorum in Latium colonia, narrationem inter illustriores et a multis Græcis Romanisque scriptoribus poetisque expositas ornatasque historias.* Poterant hoc docere saltem ea, quæ, etsi diverso consilio, congessit Ryckius in Diss. de primis Italiæ colonis et Æneæ adventu (ad calcem Holstenii Notar. ad Stephan. Byzant.). Præterea, id quod primo loco erat commemorandum, communis ac tantum non publica illa erat Romanorum persuasio, quam religiones patriæ, Lavinii ad seriora usque tempora celebrari solitæ, firmabant: v. Strab. V, pag. 355 A. erant sacra Penatibus et Vestæ a magistratibus Romanis facta: Macrob. Sat. III, 4. cf. Dionysii locum sup. Disqu. I. s. IX. appositum, et Strab. lib. V, pag. 355 A. Obversabatur adeo Romanorum oculis auribusque Æneæ Trojanorumque memoria; nec Maro adeo aliud argumentum clarius et illustrius excogitare potuit.*

II. Omnino quidem *de Æneæ in Italiam adventu* fabulæ (si *fabulam* dicimus, non ficta ac commentitia res ponitur; sed fabula, *μῦθος*, omnem veterem famam, historiam et narrationem a majoribus acceptam designat, antequam litteris consignari et sermone pedestri exponi cœpisset†), hujus igitur fabulæ fundus habetur Homeri ille locus notissimus Iliad. Υ, 307. 308,‡ ubi Neptunus diis auctor est, ut Æneam cum Achille congressum imparem pugna educant, ne ejus morte Dardani posteritas deficiat, quem tamen Jupiter præ ceteris liberis diligat omnibus; at

* Liceret forte certiora docere, si Νόστοι superessent; ut Antenoris, sic Æneæ errores in iis expositi esse potuere. Fuit forte in iis, qui primus Æneæ errores ad Ulyssis exemplum effinxerat, cumque hic apud Circen substitisset, Æneas ab eo ad ulteriora, et ad ipsum Latium fuit deductus. Fuisse in mythis antiquiorem aliquam horum locorum notitiam, colligas ex Hesiodi Theog. 1013 ubi Circe ex Ulysse peperisse dicitur Ἄγριον ἠδὲ Λατῖνον ἀμύμονά τε κρατερόν τε, Οἳ δή τοι μάλα τῆλε μυχῷ νήσων ἱεράων Πᾶσιν Τυῤῥηνοῖσιν ἀγακλειτοῖσιν ἄνασσον. Habuit adeo poeta, qui hæc scripsit, notionem Etruscorum, at valde obscuram, *longe, in insularum recessu*, h. in insulis eos collocat: errore forte ab insula Circes nato.

† [Vid. ad Apollodor. pag. 911.]

‡ Translatus ille ac repetitus in H. in Vener. 197. 198, ut pro prædictione Veneris ad Anchisen facta esset: copiose ornatus a Quinto Smyrnæo XIII, 300 sq. impr. 336 sq., et a Virgilio præclare in oraculum Delphis Æneæ datum conversus: *Antiquam exquirite matrem. Hic domus Æneæ cunctis dominabitur oris Et nati natorum et qui nascentur ab illis* III, 96—98. Et hinc versus illi pulcerrimi lib. IX, 446—449 expressi.

Priamum cum progenie Jovi nunc esse invisum; itaque Æneam ejusque posteros Trojanis esse imperaturos:

> Νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει,
> Καὶ παῖδες παίδων, τοί κεν μετόπισθε γένωνται.

Regnum his versibus Æneæ posterorumque ejus declarari manifestum est; sed quo in loco illud futurum sit non eloquitur, nec ea de re certa apud veteres fama fuit; quandoquidem de Æneæ erroribus ac sedibus omnino tam diverse traditum erat,* cum alii eum in Thraciæ littore, in Arcadia alii, alii in Sicilia, alii in Italia, quæ fama tandem præ ceteris credita ac celebrata est, consedisse et vitam finiisse narrassent; fuerant quoque qui in ipsa Troade regnum illud constitutum esse vellent. Non nobis jam id quæritur, quæ harum narrationum ceteris aut verior aut verisimilior sit; verum nostra eo spectat disputatio, ut ex hac ipsa narrationis varietate manifestum fiat id, quod volumus, non obscurum aliquem in vetere historia aut inter poetas virum fuisse Æneam, nec ejus fata et res a Virgilio inventas esse et excogitatas. Illa enim ipsa narrationis diversitas arguit diversitatem auctorum, qui de Ænea tradiderant, et poetarum, qui idem argumentum tractaverant. Ut enim poeta quisque in materiam ab aliis ante se tractatam incidit, ita, ut suo consilio vel totam fabulam vel inde partem accommodet, refingere nonnulla et mutare, addere vel detrahere, solet. Diversis itaque modis eandem rem exponi necesse est. Historici autem Græci dum suæ civitatis seu populi origines repetebant, popularem famam sequebantur. Solenne enim hoc Græciæ civitatibus, ut stirpis vel urbis conditorem aut haberent aut haberi vellent clarum aliquem ex ultima antiquitate heroem. Ejusmodi famam popularem per multas ætates propagatam quis adeo constare sibi expectabit, ut nulla diversitas narrationis inter plures tribus aut civitates incidat? quemadmodum altera ex parte eandem veterem famam ad se revocant et sibi vindicant plures ab communi stirpe profectæ familiæ? Eodem modo cum multæ passim per varia loca sparsæ essent Trojanorum coloniæ, quid mirum, eas omnes originem suam ad Æneam referre maluisse? Unde diversitas illa, partim consensio, famæ et narrationis necessario oriri debuit. Non itaque, ut hoc obiter moneamus, antiquis fabulis omnino fidem detrahit narrationis diversitas; manet enim semper fundus aliquis non magis veritate sua destitutus quam quæ ab auctoribus gravissimis

* Vid. ad Æn. III Excurs. I.

traduntur; et nescio an sint fabulæ veterum, quibus plus veræ rerum fidei insit, quam multis historicorum fide copiose, diserte et ornate, expositis, sive in antiqua sive in recente historia; his enim fundus quidem aliquis, ut iisdem priscis mythis, subest, accessere tamen reliqua, quæ illi superstruuntur, ex ingenio vel audacia, interdum impudentia, narrantis. Si *fabulas* itaque *Trojanas* loquimur, narrationes majorum auctoritate acceptas et a poetis scriptoribusque ornatas intelligimus: et præclare hactenus Thessalus Hippocratis f.* *Οὐ μῦθος τὰ Τρωϊκὰ ἀλλ' ἔργα*· itaque vanam disputationem instituisse videri possunt Cluverius et Bochartus, qui ex ista opinionum diversitate probare voluerunt, Æneam nunquam ad Italiam accessisse. Acriter satis eorum impetum retudit Ryckius in diss. laudata,† sed argumentis promiscue effusis et judicio parum subtili. Nec enim aliter, quam ut eam famam certam ac constantem obtinuisse doceas, quæstio illa de Italia ab Ænea adita expediri et firmari potest; est tamen talis fama in omni remotiore antiquitate usque ad ea tempora, quibus res scripto consignare cœptum est, pro fide ac probabili ratione, in qua acquiescere et quam sequi necesse est; nec fuit aut est antiquiorum temporum ulla alia historia, quam mythica, seu fama ac narratione majorum accepta, mox litteris consignata, cujus adeo fidem ne is quidem, qui primus litteris mandavit, præstare potest nisi hactenus, quod candide ac diligenter famam veterem exposuit aut in diversitate narrationis sano cum judicio dilectum fecit.

Jam poetæ ne ista quidem rerum fides ac probabilitas nimis religiose est sectanda. Si tamen ille satis tenere animos vult, nec committere, ut paullo doctiores auditores commentorum licentia offendantur, ea narratio ipsi sequenda est, quæ celebritate et claritate ad popularium animos maximam vim habere potest. Etsi itaque inter Græcos scriptores magnus erat ea de re dissensus, cum tamen Romani scriptores de Trojanorum in Italiam adventu Albæque Longæ originibus ab Ænea ejusque progenie repetitis uno ore traderent,‡ jure suo Maro fabulam hanc inter Romanos celebratam præferre ceteris potuit ac debuit.

* In Πρεσβευτικῷ ad Athenienses, ne Cos unquam ab iis everteretur: fetu rhetoris alicujus, inter Epistolas Hippocrat. versus fin. pag. 949. Lind.

† Iterum Wood pag. 227 sq.

‡ Ut p. XLIX declaratum est; v. impr. Sext. Aurel. Vict. de O. G. R. Post Virgilium narrationem de sedibus Trojanorum in Italia vulgo, etiam inter Græcos, obtinuisse, nemo mirabitur; ita apud Quintum Smyrnæum; apud Tryphiodorum: ubi v. 650 Venus Æneam cum Anchise abduxit τῆλε δὲ πάτρης Αὐσονίην ἐπένασσε. (leg. ἀπένασσε.)

III. Antequam ad alia progrediamur, *de loco Homerico* supra memorato pauca adhuc monebimus. Produnt Homeri verba satis aperte regnum aliquod, quod Æneas ejusque posteri obtinuerant. Homerus itaque, qui propior ætate ad Trojana tempora vixit, (sumimus enim hoc, tanquam pro concesso, locum hunc non a seriore aliquo rhapsodo insertum esse) famam, ut solet, aliquam illo tempore superstitem ea de re sequutus est; nisi forte ipse in itineribus suis in posteros Æneæ incidit. Fuisse regnum illud in ea ipsa Troade, in qua Priamus regnaverat, ea est verborum sententia, quæ legentibus locum prima occurrit; atque ita veteres locum sunt intrepretati (v. Strab. XIII, p. 608 C, 906 A, Almel.). Ornata etiam est narratio apud Schol. ad e. l. ex Acusilao: ubi memoratur Venus propter hoc ipsum cum Anchise esse congressa, quod audierat, fatale esse, ut, Priamidis excisis, regnum Trojæ ad Anchisæ stirpem aliquando rediret. Nato itaque Ænea, cum ei vellet regnum maturius parare, Paridi illa Helenæ amorem instillavit bellumque concitavit, ut Priami stirps tanto celerius excideretur. Fuerunt, qui, cum Æneam in aliis potius terris, quam in Ilii solo æquati ruinis, regnum condidisse mallent, interpolatione facta πάντεσσιν pro Τρώεσσιν, in suas partes poetam traherent.* Alii diversum ab Anchisæ Venerisque filio Æneam fuisse statuebant; erant quoque, qui de patre male memoratum dicerent, quod ad Ascanium esset revocandum; alii denique Æneam rebus in Italia constitutis Trojam esse reversum ex eodem illo loco sibi persuaserant. v. Dionys. Halic. I, 53. Quam celebrata inter veteres et nobilis debuit esse narratio, quæ cum tanta opinionum varietate in diversas partes tractaretur!

Strabo quidem vulgari narrationi de Æneæ erroribus et Italiæ aditu omnino repugnare locum Homericum existimabat; in hoc enim innui, Æneam ad Trojam (ἐν τῇ Τροίᾳ) mansisse, in regnum successisse idque posteris suis reliquisse. Potuit tamen Trojanis imperari ab Ænea etiam aliis in locis, etiam in Italia; et vel hoc posito, sententia sua Homerico loco constat; quod jam Dionys. Halic., acutus scriptor, vidit, lib. I, c. 53. Quod tam obscure oraculum illud Neptuni extulit Homerus, ad naturam et morem vaticiniorum accommodate factum est. Ratio ejus rei reddi potest etiam hæc ipsa, quod in terris longinquis regnum illud Æneæ constitutum erat; unde non nisi obscura et incerta fama inter Græcos de eo esse poterat. Quam parum enim frequentatum Græcis et notum mare Tyrrhenum et Adriaticum Homeri ætate

* ap. Strabon. l. l. p. 906 B. quod sequutus est Virgilius Æn. III, 97. *Et domus Æneæ cunctis dominabitur oris.* Add. Schol. ad Iliad. Υ, 306.

fuerit, vel ex Odysseæ fabulis intelligas, quæ intra illa maria continentur, neque satis probabiliter a poeta narrari potuissent, nisi ejus popularibus parum adhuc nota adeoque fabulis idonea plaga illa fuisset.

IV. Ut tamen Troja eversa discessuque Achivorum facto dispersos fuga Trojanos iterum in ea loca convenisse et in patrio solo regni aliquam speciem restituisse credamus, plura fidem faciunt, et eo plures poetarum narrationes alludunt; illud tantum in incerto est, quo duce, auctore aut rege, exules convenerint. Alii Antenorem, alii Hectoridas, alii Æneam, Ascanium alii, res Trojanas restituisse narraverant (v. de his ad lib. II Excurs. XVII.). Suspicari licet in regno hoc seu condendo seu condito turbas factas inter viros principes ex regia stirpe oriundos, et hinc nova discidia, novos discessus et in alia loca profectiones et inde iterum reditus sequutos, ut adeo diversi restituti Ilii auctores prodi potuerint. Hoc quidem modo diversissimæ istæ scriptorum rationes componi et conciliari inter se facile possunt.

V. Sed, ut diximus, nobis non tam id agendum est, ut diversitatem narrationis in consensum redigamus, quam ut *copiam rerum narratarum*, quæ poetæ *pro materia carminis* esset, *ex hac ipsa varietate* declaremus. Sunt autem multa, quæ, etsi ab aliis alia ratione tradantur et ornentur, fundum tamen communem priscæ alicujus et a majoribus acceptæ narrationis aperte prodant; sunt alia, in quibus omnes fere conveniunt, uti Callistratus, Satyrus et Arctinus, hic quidem antiquissimus, in hoc, quod Æneas Penates cum Palladio abstulerit (vide ib. c. 68. 69, adde Lycophr. 1261 sqq. Xenoph. de Venat. non longe a pr.); quod patrem et filium secum duxerit (v. partim ibid. partim Auct. de Orig. G. Rom. c. 9 et 11, et imprimis egregius ex Sophoclis Laocoonte locus ap. Dionys. I, 48 Νῦν δ' ἐν πύλαισιν Αἰνείας, ὁ τῆς θεοῦ, Πάρεστ', ἐπ' ὤμων πατέρ' ἔχων κεραυνίου Νῶτον καταστάζοντα βύσσινον φάρος. Κυκλεῖ δὲ πᾶσαν οἰκετῶν παμπληθίαν, Συνοπάζεται δὲ πλῆθος, οὐχ ὅσον δοκεῖς, Οἳ τῆσδ' ἐρῶσι τῆς Φρυγῶν ἀποικίας; ita enim lego pro οὐχ ὅσον δοκεῖ Σοι, τοῖς δ' i. *confluit multitudo major quam tu putas* (eorum), qui *huic Phrygum discessui interesse cupiunt.** conf. inf. Excurs. XVII ad II.). A Strabone XIII, pag. 607 inter πολυθρύλλητα memoratur et hoc, et alia, de quibus sigillatim suis locis videbimus, imprimisque quod in Latium discesserit Æneas, et secundum oraculum eo loco consederit, ubi mensam comederant. Vulgarem hanc inter Italos fuisse fabulam,

* Et sic nunc editam video e Tyrwhitti emendatione in nova edit. Sophocl.

ut et alteram illam de sue gravida,* copiose docet Dionys. Halic. I, 55. 56, Conon Narrat. 46 et ex Lutatio, Catone et Cæsare, Auctor de Orig. G. R. c. 11. 12; e quo omnino patet, ex scriptoribus Romanis antiquis non facile ullum fuisse, qui Æneæ fata et adventum in Italiam non exposuisset. Item Varro de RR. II, 4. Adde Lycophr. 1250 sqq. (ubi male *πύργους τριάκοντα* jungunt, jam inde a Scholiaste; sed per *πύργους* exponi puta *χώραν*, et *τριάκοντ' ἐξαριθμήσας γονὰς* ad suem spectare). Inter cetera tamen omnium maxime notabile videtur illud, quod Græci scriptores dudum ante Augusti tempora originem Romanorum a Trojanis Æneaque duxerunt, et imperium orbis terrarum ex Homericis de Ænea versibus ad eos transtulerunt; v. Conon Narrat. 46 et imprimis Lycophron v. 1226 sqq. Apponerem loca, nisi brevitati studerem; erit etiam nonnulla ex his persequendi commodior locus, quando de singulis agetur. Est enim nobis hoc imprimis propositum, ut vestigia, etiam obscura, veteris historiæ persequamur, quibus institisse ubique poeta videri potest. Nec enim ille facile sine auctore loquitur. Simul adolescentes exemplum mature habere cupimus, nam præceptis hæc res non facile expediri potest, quo consilio, qua ratione, ac quo studio in narrationibus mythicis cognoscendis versandum sit. Nihil enim aliud agere velle, quam cognoscere ac quærere et in unum locum congerere, quid hic vel ille et sexcenti alii eadem in re tradiderint, censuerint, somniaverint, hoc est, opera et otio abuti. Contra utilitatis illi studio et honestatis inest plurimum, si modo veteres historias populorumque origines, modo priscorum hominum mores ac vitam vel sermonem vel religiones, modo poetarum inventa, notiones, sententias, inde illustres, addiscasque quæ illi, quos nobis fortuna servavit, ex antiquioribus poetis hauserint, ante oculos habuerint, quomodo illa variaverint, ornaverint, quid in quaque re, in quoque consilio, quod sequerentur, spectaverint; utque ab ingenuis poetarum fabulis inepta illa grammaticorum, monachorum et interpretum, commenta diligenter discernas. Simili studio versandum sibi esse teneant adolescentes in oratione, ejusque structura, singulisque loquendi formis observandis. Ut in aliis liberalibus studiis, sic in hoc antiquiorum litterarum, proposita esse debet saltem utilitas aliqua, otio nostro, hoc vitæ viriumque modulo digna, honesta et liberalis. Nihil autem jejunius esse potest ista doctrinæ ostentatione, qua modi loquendi rariores ac difficiliores, exemplorum turba undique conquisita et ad di-

* Vid. Excurs. II ad lib. VII.

gitos disposita, illustrantur: nisi simul aut ipsis locis lux aliqua inde affunditur, aut orationis proprietas, elegantia et ornatus, declaratur, ita ut ad rei notionem seu speciem menti insidentem accedat inde aliquid, quo illa vividior, plenior, apertior, jucundior, fiat. Hoc saltem modo is, qui eos modos animo et memoria tenuerit, ubi lectione ad illa aut similia loca perrexerit, lucratus est ex illa doctrinæ copia hoc, quod sensum eorum, quæ legit, habet et veriorem et acriorem. At enim nihil aliud tenere quam formulas loquendi exquisitas et raras, miserum et inane studium est, non minus, quam illud, si in auctoribus classicis legendis id unice agas, ut, emendandi et corrigendi, saltem conjectandi, sagacitatem quo loco adhibere possis, circumspicias, de ipsis autem rebus et sententiis, propter quas de verbis laborandum erat, parum sis sollicitus. Sed nunc universe nonnulla quæ ad fabulam Æneidis spectant, summatim exponere consilium erat.

VI. Quod *per prædictionum ambages* totus Æneidis decursus præcipitatur, inter felicissima ingeniosissimi poetæ inventa a me numeratum est.* Miram enim ad hominum animos vim habent futurarum rerum denuntiationes, et ex iis eventus. Quippe ea est generis humani tanquam imbecillitas, ut si futura, etiamsi *obscure* et *ambigue*, et *nullo cum fructu*, prævisa et prædicta audiamus, majore miratione contacti simus omnes, quam si præsentia bene constitui, prudenter geri, videamus. Est porro accommodatissima poeticæ arti et oratoni illa expectatio, quam vaticinia faciunt, et poetæ spiritum nihil majore cum vi impellit et inflammat, quam vatum furor, et oraculorum ambages. Tandem Virgilius ea ætate vivebat, qua totus terrarum orbis miro vaticiniorum et oraculorum amore insaniebat: conf. Argum. Ecl. IV: ita ut ista expediendæ narrationis epicæ ratio pro felicissimo invento vulgo haberi deberet. Est tamen etiam hoc commentum ita comparatum, ut rem non excogitasse sed commode oblatam sapienter in usus suos convertisse dicendus sit. Miro enim omnium scriptorum consensu tota de Ænea narratio per vaticinia, oracula, somnia, auguria et omina exigitur, sive hoc poetarum, a quibus ab initio ea fuit tractata, sive antiquorum hominum, a quibus posteri eam acceperunt, ingeniis tribuendum est. Trojanos sane e Phrygia, auguriorum omninoque vaticinandi ac divinandi artium quasi matre ac sede, digressos multas hujus generis fabulas in Græciam et Italiam apportasse probabile fit. Fuisse adeo, qui disciplinam auguralem e Phrygia in Italiam allatam traderent,

* Sup. Disqu. I. s. IX. XVI.

e Servio ad lib. III, 359 discas; etsi Tyrrhenos jam antea communi barbarorum superstitione eas artes tenuisse credendum est. Omnino enim prisco tempore, antequam naturæ studium subtilius et philosophiæ acumen increbuit, gens fuit nulla, quæ non significari futura, et a quibusdam intelligi prædicique posse censeret (Cic. de Divin. I pr.).* Imprimis vero in deducendis coloniis summa oraculorum vaticiniorumque auctoritas erat; quod satis vel ex uno Herodoto constat (conf. Cic. l. c. c. I f.).† Ad sedes itaque Trojanis in Italia constituendas oraculis et vaticiniis nihil videri debuit accommodatius. Poeta certe egregie hanc veterum superstitionem seu religionem est amplexus, majorumque fama et historiarum fide in Trojanis suis eo usus est, ut per fatorum decreta ac deorum interventum omnia ab eo narrata procederent. Inde Æn. X, 33 *sin tot responsa sequuti Quæ superi Manesque dabant.* Fuit in his idem illud de Anchisæ stirpe, quod Venerem sequutam esse sup. s. III. ex Acusilao vidimus traditum. Etiam Apollinis Grynei et Lycii sortes, quibus Italiam quærere jussus erat, memorat Æneas apud Didonem lib. IV, 345. 346. add. VI, 59—61. (At quod in Cypriis ab Heleno in Paridis profectione editum vaticinium a Proclo memoratur, ad belli Trojani mala spectavit.) Callide autem ab obscuris et incertis ad certiora magisque definita progressus discendi cupiditatem subinde novis stimulis incendit. Etsi enim Cassandra dudum *profectionem in Italiam* prædixerat: factum tamen erat obscure (in *Hesperiam*, terram aliquam occidentem versus sitam) et ab ea vate, cui nemo fidem haberet: Æn. III, 183 sqq., ubi Anchises: *Sola mihi tales casus Cassandra canebat: Nunc repeto, hæc generi portendere debita nostro Et sæpe Hesperiam, sæpe Itala regna vocare. Sed quis ad Hesperiæ venturos litora Teucros Crederet, aut quem tum vates Cassandra moveret?* et ignorabatur situs Italiæ: sunt Heleni verba III, 381 *Principio Italiam, quam tu jam rere propinquam, Vicinosque, ignare, paras invadere portus, Longa procul longis via dividit invia terris.* conf. 478. 479. Recte adeo Æneas dicere poterat lib. III, 7 se Troja profectos *Incertos, quo fata ferant, ubi sistere detur.* conf. Excurs. XV ad lib. II. Verum in ipso rerum narratarum ordine apud poetam primum lib. II, 281 sq. Hectoris umbra Æneæ per somnum suadet fugam, *novamque in alia terra, ultra mare*, quod Troadem alluit, *coloniam* promittit. Mox

* [Nunc de eo accuratius actum in Prolus. I. II. *Historiæ naturalis fragmenta ex ostentis, prodigiis et monstris* 1784.]

† [Conf. Opusc. T. I, pag. 315. 316.]

auspicium, primum flammæ in Iuli capite, II, 681, tum exorti subito meteori v. 692 receptum ad Idæ munita loca et *spem posteritatis ex Iulo* ostendunt; nec non Creusa *Hesperiam* sedem futuram, et quidem *Tiberi* fluvio nunc primum nominato, interpretatur v. 781 sqq. (ubi Excurs. XV videndus). In Delo Phœbi oraculum eam terram declarat esse adeundam, e qua *Trojani originem ducant; ibi magnum imperium constituturos esse Æneæ posteros* III, 94 sqq., quæ, cum illi auctore Anchise, qui Teucrum e Creta oriundum meminerat, male de Creta acciperent, inque hac considere vellent, Penates per somnum Æneæ oblati de Italia manifestius exponunt, v. 163 sqq. esse terram, Hesperiam Græcis dictam, antiqua fama; soli fertilitate, incolarum virtute nobilem, Œnotriam olim dictam, nunc Italiam ab Itali ducis nomine: hinc Dardanum aliquando profectum Trojæ loca adiisse; esse in ea terra Corythum, seu urbem seu heroem, et regionem Ausoniam Trojanis exquirendam. Imprimis ingeniosum est, quod Trojanorum origines ex Italia repetuntur per Dardanum, lib. III, 167 sqq. VII, 205 sqq., fabulis diversi generis confusis, sed exemplo aliorum: v. Excurs. VI ad lib. III. Quibus narratis ab Ænea Anchises vaticiniorum Cassandræ de adeunda Hesperia et Italia reminiscitur v. 183 sqq. Post hæc recte jam illa ab Ænea dici potuerunt lib. I, 380 sqq. *Italiam quæro patriam Matre dea monstrante viam, data fata sequutus.* Unum aliquid adjiciunt Harpyiæ de comesis post epulas mensis, tanquam futuræ sedis ac coloniæ signo, III, 254 sqq. Tandem Helenus in Epiro omnes casus errorumque ordinem manifeste ac clare exponit III, 374 sqq., etiam de sue XXX porcellos enixa, et de mensis comesis, alia a Sibylla expectanda esse monet v. 441 sqq. Sæpe in somnis Anchises Æneam admonuerat: IV, 351 sqq., eadem Anchisæ anima in Sicilia per somnum descensum ad inferos, V, 730 sqq., apud Cumas autem Sibylla accessum ad Lavinium, bellum et Evandri societatem, prædicit VI, 83 sqq. Adde his posteritatis recensum ad inferos, et VI, 891. 892 *Exin* (Anchises) *bella viro memorat quæ deinde gerenda, Laurentesque docet populos urbemque Latini, Et quo quemque modo fugiatque feratque laborem.* Omnia hæc secundum aliquam auctoritatem apponi, partim in singulis locis videbimus, partim ex sequentibus patebit. Nec minus apud Latinos prædictus erat Fauni oraculo, tum variis ostentis monstratus exterorum adventus et Laviniæ conjugium cum advena: v. lib. VII, 58. 64 sq. 71 sq. 96 sq. 254 sq. 267. Carmentæ autem ferebatur vaticinium, *cecinit quæ prima futuros Æneadas magnos et nobile Pallanteum*: Æn. VIII, 340. 341.

VII. Scilicet omnino jam ante Trojæ excidium, et a primis inde

temporibus, prædictionem aliquam fama jactatam fuisse, qua, everso Ilio, Anchisæ Æneæque major rerum ordo, majora fata promitterentur, ipsi Homerici versus declarant supra (pag. 28) memorati, ex Iliad. Υ. 307. 308. Ad Venerem retulisse homines eam prædictionem multa docent. Ita in Sophoclis Laocoonte Anchisen, *mandatorum a Venere acceptorum memorem*, de fuga cogitare, filiumque, ut in Idam se reciperet, hortari, videas in fragmento supra (pag. 31) memorato ex Dionys. I, 48, quod forte noster respexit, dum Venus Æneam hortatur lib. II, 619 *Heu fuge, nate dea* etc. Omnino Venerem Æneæ sæpius obviam factam notavimus ad Æn. I, 407. Eadem viæ dux fuisse filio Troja excedenti narratur Æn. I, 382 *Bis denis Phrygium conscendi navibus æquor Matre dea monstrante viam, data fata sequutus*, et ap. Quint. Smyrn. XIII, 326, et stellam, quæ profectionis augurium fuerat, Æn. II, 694 sq., ei debitam fuisse probabile fit. Fuisse tamen, qui Mercurio aliquas ea in re partes tribuerent, non modo ex Marcelli in Regillam Herodis uxorem carmine intelligitur: nam ibi Mercurius missus Æneam urbe capta eduxerat;* verum etiam, et multo magis, e tabula Iliaca, in qua (n. 109) Mercurius præcedit Æneam urbem egredientem. Aliud Veneris monitum apud Cononem narratum fuerat; Æneas, postquam Troja excesserat, aliquamdiu Idam incoluerat, unde πρὸς ἥλιον ἀνίσχοντα ᾤχετο κατὰ Ἀφροδίτης ἐπίσκηψιν.† Mox mugiente bove Idæa terrarum circa Ænum Macedoniæ imperium suscipit; τοῦτο γὰρ Ἀφροδίτη ἐπέσκηψε· conf. de hoc Cononis loco Excurs. I ad lib. III. Etiam prædictionem illam, sedis condendæ locum fatalem illum fore, ubi fame compulsi mensas come-

* v. 24 sq. lunula in senatorum calceis inde repetitur, quod Mercurius similem lunam ἐν τῷ πεδίλῳ habuerat, cum Æneam urbe educeret Νύκτα διὰ δνοφερήν· ὁ δέ οἱ περὶ ποσσὶ (f. παρὰ ποσσὶ ad, ante, pedes) σαωτὴρ Παμφανόων ἐνέκειτο σεληναίης κύκλος αἴγλης. Obscurum est, quale ex mente poetæ lucidum hoc ostentum fuerit: forte lumen in pedis calce lunæ simile, quo Mercurius ductor insignis esset. Ita quoque statuit V. C. Visconti (*Iscrizioni Greche Triopee*) pag. 84. Habuit auctor haud dubie veterem poetam, quem expressit. Lunam ea nocte illuxisse tradiderant Cyclici. v. Excurs. II ad lib. III.

† Conon c. 46. Æneas διαφυγὼν τοὺς Ἀχαιοὺς, τὸ μὲν πρῶτον ᾤκει τὴν Ἴδην. Postea cum Oxynius et Scamander, Hectoris filii, ex Lydia reduces paternam ditionem occuparent, ἀναλαβὼν τὸν πατέρα καὶ ὅσους δύναιτο τῶν συμφυγάδων, πρὸς ἥλιον ἀνίσχοντα, ᾤχετο κατὰ Ἀφροδίτης ἐπίσκηψιν. Ita *versus orientem* profectus esset Æneas Veneris monito; cum tamen mox narretur Æneas Hellespontum trajecisse. Sed Photius, cui excerpta hæc debemus, etsi parum commode, dicere voluit: *orto sole* Æneam ex sedibus ad Idam discessisse, ut ab ipso Virgilio II, 801. in discessu Æneæ: *Jamque jugis summæ surgebat Lucifer Idæ, Ducebatque diem—Cessi—*

dissent, jam pridem Anchisæ a Venere factam, e Cæsare lib. I et Lutatio lib. II monet Victor O. G. R. 11 *Tum Anchisa conjiciente, illam esse miseriarum errorisque finem, quippe meminerat, Venerem sibi aliquando prædixisse* etc. et cap. 9 ex Alexandro Ephesio lib. I de bello Marsico :—*Idam petit, ibique navibus fabricatis—oraculi admonitu Italiam petit*; et Dionys. I, 55—ne in ulteriores Europæ partes classis Trojana navigaret, *οἵ τε χρησμοὶ ἐγένοντο αἴτιοι, τέλος λαβόντες ἐν τούτοις τοῖς χωρίοις καὶ τὸ δαιμόνιον πολλαχῶς τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν ἐνδεικνύμενον.* Narrat inde portenta in appulsu ad Laurentum facta, latices fontis repente e terra prosilientes, mensas absumtas, et vocem ex luco repente auditam. At Sibyllæ monitus, quos alii ibid. apud Dionys. I, 55 Erythris acceptos narrarunt, quosque Tibullus II, 5 novo exemplo, œstro vaticinantis in elegiam illato, arripuit, præteriit Maro, cum Sibyllæ alius locus in carmine, aliæ partes essent, in lib. VI. Interea Apollini omnino honos ille mansit perpetuus, ut ad eum fatorum Æneæ et posterorum, Italiæque ab iis occupatæ, fatalis ordo referretur. Nobile illud Horatii in Carmine sæculari: *Condito mitis* et sqq. *Roma si vestrum est opus, Iliæque Littus Etruscum tenuere turmæ, Jussa* (oraculo) *pars mutare Lares* etc. add. C. IV, 6, 3. 21. Refertur quoque ibid. 21. ad communem Apollinis et Veneris operam, ut Trojæ excidium post Achillis fata differretur, ne omnis Trojanorum stirps a sæviente illo exscinderetur.

VIII. Fuisse etiam *somnium* aliquod Æneæ celebratum a multis, ex Cic. de Div. 1, 21 apparet: *Sint hæc, ut dixi, somnia fabularum, hisque adjungatur etiam* Æneæ somnium : *quod in Numerii Fabii Pictoris Græcis annalibus ejusmodi est*, ut omnia, quæ ab Ænea gesta sunt, quæque illi acciderunt, *ea fuerint, quæ ei secundum quietem visa sunt.* Narratum igitur erat apud Num. Fabium, qui, dum græce scripsit, Græcos auctores sequi potuit, somnium, quo fata Æneæ exponerentur per quietem ex ordine, quæ deinde eventus comprobavit.

Etiam *Penatium monitus*, quos per somnum acceperat Æneas, passim fuisse memoratos, ex Servii loco discere licet ad III, 148 Penates —*quos quidam dicunt, ideo inductos a poeta monere per somnum : monitu nam eorum per quietem jussum cum Latino fædus fecisse ; eorum etiam monitu Latinum Æneæ se conjunxisse* (hæc eadem apud Dionys. I, 57 occurrunt); *eosdem tradit* (Varro) *visos aliquotiens in somnis, quid fieri vellent, imperasse, eaque nostros publice curasse majores.* Etiam dubitationem post appulsum ad Laurentem agrum de loco novæ urbis capiendo secundum nonnullos oblati per quietem Æneæ dii patrii direme-

rant ap. Dionys. I, 56. Descripta et hæc e Catone in origine gentis Romanæ, quem eo toto loco Dionysius sequitur; nam totidem verbis ex illo libro leguntur ista ap. Auct. de O. G. R. c. 12 extr.

IX. Latinus Fauni oraculo monitus fuerat, ut generum sibi sumeret extraneum aliquem et cum eo regnum communicaret. Sic Virg. Æn. VII, 58 sq. 81 sq. 254 sqq. Paria ex Catone (non ex Q. Lutatio) prodit Victor de O. G. R. 13.—*utpote qui* (Latinus) *in hoc consilium auctoritate numinum cogebatur; namque extis ac somniis sæpe admonitus erat tutiorem se adversus hostes fore, si copias suas cum advenis conjunxisset.*

X. Similiter etiam in ceteris, quæ ab Ænea in Italia gesta sunt, poetam id egisse, ut antiquas historias narrationesque de oraculis et ostentis suis consiliis accommodaret, ex iisdem auctoribus clarum est, et infra quoque suo loco sigillatim monebitur. Quam auctoritatem in excidio Trojano sequutus sit, pluribus Excursibus ad lib. II declarabitur.

XI. Ex iis, quæ adhuc dicta sunt, satis, puto, intelligitur, non male hoc a me pronuntiatum esse: materiam carminis poetæ mira fortuna oblatam fuisse, non ab eo excogitatam et inventam; tractationem autem et ornationem etsi non magis poeta a se petiit, cum Homeri vestigiis insisteret, ita tamen eum illa in re versatum esse, ut elegantiore judicio, majore cultu et exquisitiore ornatu, omnia persequeretur.

Etiam hanc argumenti, quod poeta tractandum sibi sumserat, felicitatem aliquam habendam esse supra (Disqu. I. s. VIII) diximus, quod, cum *per deorum ministeria* res esset exsequenda, offerrent se Junonis et Veneris numina, quæ poetæ caussæ tam præclare serviunt, potentissima illa, et ipsa fabula jam dudum consecrata; nam, quod insigni Veneris cura habitus est Æneas, id ex Homero familiare sibi habet lector, et Junonis odium in Trojanos non minus ex Homero notum est. Jam eximio aliquo fortunæ beneficio res ita ferebat, ut alterius deæ numen Carthaginiensibus et mox Turno accommodari posset, altera autem dea non modo tanquam Romanorum tutela constanti religione coleretur (conf. Lucret. I pr.), verum etiam Juliæ gentis prima stirps et origo haberetur. v. ad lib. I Excurs. I*. In Junonis autem odio tractando et ad poeticam vim temperando poetæ prodesse potuere etiam Ἡρακλεῖαι, carmina, quæ olim extabant de Hercule, quale v. c. Stesichori fuit. Junonis enim odiis plurima in his videntur fuisse expedita; qua in re jam tot in locis Homerus præiverat, v. c. Iliad. Σ, 119. Ξ, 256 sqq. O, 25 seqq.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIS

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER PRIMUS

ARGUMENTUM

Troja capta Æneas, Anchisæ et Veneris filius, vir singulari pietate parique fortitudine præditus, cum erroris sui anno septimo per mare Tyrrhenum a Sicilia in Italiam navigat, immissa ab Æolo rege ventorum, rogatu Junonis, gravissima tempestate ad Libycum littus adpellitur 1—169: egressusque in terram, septem ingenti magnitudine cervos sagittis prosternit, singulosque in singulas naves (tot enim ex dispersa classe collegerat) æqualiter distribuit: socios deinde, longis jam erroribus fatigatos, spe futuræ quietis ad tolerandum quod reliquum erat laboris hortatur—222. Interea Venus Æneæ sui Trojanorumque caussam apud Jovem agit, omniumque calamitatum illarum caussam Junoni imputat. Jupiter contra, reserata fatorum serie, spe felicis posteritatis potentiæque Romanorum, filiæ dolorem consolatur—304. Cujus oratione confirmata Venus, Æneæ suo, locorum ignaro et explorandæ regionis caussa huc illuc oberranti, sese obviam præbet: navesque dispersas salvas esse nuntiat: ostenditque non procul illinc abesse Carthaginem, quam tunc in iis locis condebat Dido—409. Æneas itaque, matris beneficio cava nube cinctus, una cum Achate Carthaginem ingreditur: ubi et socios salvos reperit, et a Didone benigne excipitur—656. Venus tamen, quod neque Junonio hospitio neque muliebri inconstantiæ satis fideret, sopito in Idaliæ lucis Ascanio, pro eo Cupidinem substituit, qui inter amplexus et oscula latenter reginæ amorem inspirat Æneæ.

Ille ego, qui quondam, gracili modulatus avena
Carmen, et, egressus silvis, vicina coegi,
Ut quamvis avido parerent arva colono:
Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis

Ille ego. Vulgaris sententia est, quatuor hos versus auctorem habuisse Virgilium, sed a Vario esse sublatos. Quod si ita res se habuit, acutior sane Varius Virgilio fuit. Sed totum illud commentum Pseudodonati fide nititur, v. T. I Vita Virg. §. 60, et nobis quidem verisimilius est, a Grammatico aliquo versus hos esse assutos; factum enim est hoc idem in aliis poetis; etiam olim in Hesiodi opere rustico hoc sibi permiserunt Rhapsodi. Ceterum rejecti ii versus sunt doctissimorum virorum suffragiis, v. Burm. ad h. l. Burm. Sec. in Misc. Obss. Vol. VI Tom. III p. 523 et in præf. Virgil., partim quod ab optimis codd. imprimis Medic. et, quantum æstimare licet, a Romano absunt (cf. Heins. it. Miscell. Obss. Vol. VI p. 523. e nostris non habet Goth. tert.); partim quod ab Ovidio et aliis Æneis a verbis: *Arma virumque*, tanquam principio carminis designatur; quod tamen argumentum paullo levius est; poterant enim verba laudari, quæ commodissime in eam, quam volebant, sententiam transferri possent, ut in illo: *Transtulit in Tyrios arma virumque toros:* cum *Ille ego* incommodum esset. Poterat etiam omissa præfatione ipsius tractationis initium laudari. Sunt, quibus versus Virgilii ingenio indigni esse videntur. Omnibus tamen argumentis gravius est hoc, *quod rationi epici carminis adversantur*, cujus majestas non modo, sed et ingenii, quod poeta rerum narrandarum magnitudine occupatum, earumque mole laborans, habere debet, impetus, atque etiam lectoris studium, avocato ad poetæ lusus animo, infringitur: multo autem pejus id fieret in ipso carminis exordio. Quod quidem tanto poetæ observatum non fuisse, credere vix licet. Nam Orphicorum auctoritates ad carmen cultissimum nullam vim habere possunt; si forte in ejus exordio poetam de se mentionem facere memineris, idque exemplum ad Virgilium trahere volueris.

A carmine bucolico et georgico ad heroicum se procedere significat, quisquis hos versus scripsit. Sententia integra: *Ille ego—nunc h. M. arma virumque cano.* Bene autem, tam longa oratione interjecta, poterat illud *at* in apodosi præfigi, quod toties factum videmus; quod adeo reprehendi aut *at* in *et* mutari nolim. Reliqua sic jungenda: qui, *modulatus— et egressus silvis*, (re pecuaria relicta, Ecl. IV, 3) *quondam coegi arva vicina, ut parerent colono quamvis avido*, ut, licet ille frugum terræ sit avidissimus, tamen agri, proventus ubertate, cupiditati ejus satisfacerent. cf. Burm. *Parent arva et arva coguntur parere*, agricolæ studio et opera, quæ declaratur a poetis per *imperium*, *vim*, et similia: dicuntur agri *domari*, *servire*, *parere*. At h. l. de poeta, super re rustica præcepta dante, idem bene e poetica ratione qua ad præcipientem, tanquam auctorem, refertur id, quod facere præcipit, dicitur; at forte non nisi in pedestri oratione dictum est: *cogere arva, ut pareant.* Arva *vicina* possint non incommode dicta videri, iisdem *silvis*, h. e. pascuis, subjecta. *Arma horrentia* si sunt horribilia, novatum hoc esse putabimus; forte ab ipso poeta; nam exemplum hujus usus antiquius adhuc desidero. Possunt tamen, ut *tela horrentia, hastæ horrentes*, dum erectæ, protensæ, sunt, dicuntur, ita et *arma horrentia* dicta accipi. Nec aliter *horrentes umbræ*, inf. 165. 311. si de ipsis arboribus accipias. cf. ad lib. X, 237. Notio tamen horroris et sic inest; nec repugnabo, si quis *horrens* more poetis haud infrequenti dictum

ARMA, virumque cano, Trojæ qui primus ab oris
Italiam, fato profugus, Lavinia venit

2 *Lavinia* Medic. a m. pr. aliique codd. sed pauciores. Commendabat illud Heins. recepit Burm. Sic tamen jam editum ed. Junt. 1520 per Nic. Angelium, unde in alias edd. venit. aliæ retinuere *Lavinaque*. Eadem varietas apud Gell. X, 16, et al. Enimvero *Lavinia arva* inf. IV, 226, et sic alii poetæ. Etiam Græcis Λαουίνιον et Λαουϊνία. Nihil autem nisi forte Λαῦνα ap. Dionys. Halic. I, 59 (ubi tamen Vat. Λαουϊνία habet) occurrit, quod *Lavinum* scribatur. Apud Propert. II, 25, 64 igitur *Lavinis litoribus* erit pro *Laviniis*. Est tamen Juvenalis versus Sat. XII, 71 *novercali sedes prælata Lavino:* ubi nulla contractio locum habet; quod jam monui ad Tibull. Obss. II, 5, 49.

esse contendat de eo, *quod horrere facit:* ut ipsum hoc *horridum* esse dicitur; possum quoque auctoritatem lyrici memorare; nam apud Pindarum P. IV, 144 sunt φρίσσοντες ὄμβροι.

1—3. De Æneidis argumento hoc et poetæ professione monitum ac disputatum est in præmissis Disquis. I. II. *Arma*, h. e. bella (sub Æneæ adventum in Italia orta), *virumque cano, qui venit:* hoc est, ut verbis vulgaribus diceres, et adventum viri a Troja profugi in Latio, eo quidem loco, quo Lavinium posthæc ab Ænea fuit conditum. Est autem hæc Æneidis summa, quæ absolvitur sede in Italia accepta, Turni cæde et ex fœdere cum Latino: XII, 187 sqq. *Arma virumque* melius ita nos et epici carminis dignitati convenienter interpretari putamus, quam pro *armato viro*, ut aliis locis recte dicitur, v. c. inf. XI, 747, aut, ut *vir* ad sex priores, *arma* ad sex posteriores libros pertineat, aut cum Burmanno ita accipere, quemadmodum in solenni formula: *arma virosque ad bella polliceri*, et in similibus. Videtur enim hæc alia loquendi forma eaque aliena ab h. l. et gravitate epica haud satis digna esse; et exsisteret sensus: apparatum bellicum canere incipio. Immo vero *bellum* narrare pollicetur *Æneæ, qui Troja profugus in Latium venerat, post multos ærumnosos errores. Fato* præclare ponitur, ut ad deorum interventum poeta viam muniat; *profugus venit:* ornate illud adjectum, et melius jungitur: *Trojæ ab oris profugus venit.—primus:* videri potest dictum, respectu suæ stirpis ac gentis novæ in Italia, cujus ille fuit auctor ac princeps; *primus* etiam fuit, qui veniret in hæc loca: *primus qui venit Italiam, Lavinia litora.* Interpretes multa moliuntur in h. l. quoniam Antenor jam ante ad Italiam accesserat. Æneas tamen recte primus e Trojanis *in has certe Italiæ partes ad Lavinium* (quod jam auctor libri de Orig. G. Rom. c. 1 monuit) pervenit; nam Antenor ad Venetos in intimo sinu Adriatico, adeoque in alia Italiæ parte, quæ Galliæ Cisalpinæ erat, appulerat. cf. inf. 247. Quanquam et, *aliorum Italiæ proprie dictæ colonorum respectu*, primus Æneas, utique *e Trojanis*, Italiam adiit; nam qui ante eum Italiam frequentarant, Œnotrii, Evander et Hercules, *ex Græcia* advenerant. Sed arguta hæc potius quam vera puto; et poetæ animo hoc unicum insidere debuit, quod ab antiquissima memoria repetita res est. Est autem *primus*, *primo*, simpliciter dictum pro *olim*, *antiquitus*, ut mox 24 *belli prima quod*

Litora; multum ille et terris jactatus et alto,
Vi superûm, sævæ memorem Junonis ob iram;
Multa quoque et bello passus, dum conderet urbem,
Inferretque deos Latio: genus unde Latinum,
Albanique patres, atque altæ mœnia Romæ.

3 *et* ante *terris* abest in nonnullis ap. Burm. Ceterum non bene major interpunctio poni videtur ante *multum*, ut nova sententia exsurgat. Sed jungendum: *virum, qui venit - - Italiam, Lavinia litora; multum ille jactatus et t. et a.* Neque video, cur infra v. 6 ante *Genus* major sit distinctio illata. 4 *et* ante *sævæ* auctoribus libris et edd. ant. abjecit Heins. post Pierium. 6 *inde* Zulich. a m. pr.

ad Trojam gesserat: h. e. antea, olim. Æn. VIII, 319 *Primus ab ætherio Saturnus venit Olympo.* Horat. II. Serm. 2, 93 *hos utinam inter Heroas natum tellus me prima tulisset. venit Italiam,* Homerica ratione; ἧκε πόλιν et innumera, omisso εἰς. Omnino hoc infigendum animo, ut semel monitus sis, poetam Græco more præposita ista, *in, per, ad,* negligere. *Italiam* et *Lavinia litora* declarative cumulata sunt: *Lavinia* autem *litora,* in quibus aliquando urbs Lavinium erat condenda, ut solent poetæ petere epitheta etiam a postmodo factis.

3. 4. *Venit jactatus et passus,* interponitur ex more *ille.* postquam magnos labores maritimis erroribus, et tentata frustra variis in locis nova sede, toleraverat. Πολλὰ δ' ὅγ' ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα ὃν κατὰ θυμόν Odyss. A, 4. *Vi superum,* numine ac voluntate deorum: ἐκ θεοῦ. ἐκ θεῶν. *memorem Junonis ob iram.* proprie *Junonis memoris,* cujus ira, h. e. vindictæ cupiditas, cum acceptæ injuriæ pertinaci memoria erat conjuncta, adeoque et ipsa ira *memor.* Sic et Græci. Exempla cumulavit Guellius ad h. l. Sufficit unum, μνάμων μῆνις Æschyl. Agam. 161. Ad rem cf. Æn. V, 781 sqq. Revocatur autem hoc versu rerum narratarum ordo ad interventum Junonis et ceterorum deorum: *de quorum ministeriis,* quæ hic statim ab initio pollicetur poeta, v. Excurs. I* ad h. v.

5—7. *Multa* quoque *passus,* etiam *bello.* Quanquam *quoque et* pro simplici *quoque* etiam alibi occurrit. *dum conderet urbem,* donec Lavinium condidit sedemque ibi imperii fixit; cujus rei signum certissimum, si patria religio instituta est, unde: *Inferretque deos Latio.* cf. XII, 194. quo etiam splendidior facta est oratio: quam si *in Latio cum consedisse* audias. Ceterum in hoc et seq. versu poeta *operis characterem ex fine proposito* satis declaravit: sedem novam in Italia, post toleratos in erroribus et in ipso accessu labores et discrimina. Importunum itaque est, Achillis irati vehementem affectum in Æneide desiderare, quem poeta exhibere noluit nec debuit. At illud præclaro cum judicio in prima statim fronte egit, quod rerum narrandarum summam *ad Romanorum originem* retraxit ac deduxit, adeoque popularium suorum studium audiendi excitavit. cf. Disquis. I, de Carm. epico s. IX. *Inferretque deos Latio,* inferret in Latium Penates Troja advectos. A re, quæ religionem et venerationem habet, accessum Æneæ præclare designat. *Unde,* alii ad *Latium* et ad *urbem* retulere, alii ad *Æneam.* Melius: *qua ex re, quo factum est,* ut Aborigines cum Trojanis æquati

Musa, mihi caussas memora, quo numine læso,
Quidve dolens, regina deûm tot volvere casus
Insignem pietate virum, tot adire labores
Impulerit; tantæne animis cœlestibus iræ!
Urbs antiqua fuit; Tyrii tenuere coloni;
Carthago, Italiam contra Tiberinaque longe

8 *quo numine læso* v. Excurs. I† ad h. v. 9 *Quidve Deum R. dolens.* Hamb. pr. 11 *Impulerat* Rom. cum aliis ap. Heins. ad v. 4. 12 Cur *Tyrii t. coloni* parenthesi includantur, non video. Est enim ea poetica forma, ut absoluta enuntiatione dicatur, quod in prosa esset, urbs fuit, *quam T. c. tenuere*, habitarunt. 13 *Karthago* Medic. cum multis aliis: item Goth. sec. Alii *Cartago*, ut et apud alios. *Tiberina* omnes h. l., cum alias tantopere varient libri in scriptura. *Hostia* Mediceus. it. Goth pr. et tert. pro corrupta sequiorum sæculorum scriptura.

communi Latinorum nomine sint comprehensi (cf. Æn. XII, 823 sq.), ut ab Ascanio Alba sit condita, et ex ejus posteris *urbis Romæ conditores* ortum habuerint. *Albam* autem bene ab *Albanis patribus* designat, h. e. senatu, tanquam a nobiliore populi parte. cf. IV, 682. VII, 727. *Romam* autem per *altæ mœnia Romæ*, pleniore ore.

8. *Musa, mihi caussas memora:* Nam quæ deorum interventu aut consiliis et machinationibus alicujus dei eventum suum habuerant, nisi a dea edoctus, poeta scire non poterat. Itaque ille munit viam sibi, ut iis commode uti possit. Summa sententiæ est aperta; debet sequi: *caussas* memora, *quibus permota* Juno Æneam tot laboribus et ærumnis objecerit; caussæ esse possunt, quod ejus numen læsum fuerit aliqua re, majestasque deminuta; et quod illa seu injuria seu ingrata aliqua re doluerit. Hæremus tamen in verbis: *quo numine læso.* Quod primum se offert: *quo deo læso,* non convenit cum altero: *quidque dolens* Juno. Omnibus tentatis et expensis, quæ in Excursum I† rejecimus, quanquam duriorem, præferas rationem jam a Servio propositam: *quo*, qua re, qua caussa, (exponuntur caussæ vss. 25—28.) *numine læso*, majestate divina, h. e. ipsa Junone. Subjicitur pro explicatione: *quidve dolens—impulerit* dea virum (exquisite, h. e. coegerit) *tot casus volvere*, h. e. ut subiret, adiret. Quæ enim gravia, difficilia et molesta sunt, et quæ magna cum difficultate movemus, machinamur, molimur, perficimus, ea *volvi* poetis dicuntur; nunc et ea, quæ tolerantur.

12. A Junonis odiis orditur, quippe per quæ objectæ sunt difficultates, quibus ab Italiæ aditu averteretur Æneas. Exponuntur odii caussæ: quæ lectorem rerum Trojanarum haud prorsus rudem studio legendi nescio quo imbuunt. Cur a Carthagine initium narrandi faciat poeta, v. mox ad v. 34. Urbs *fuit,* quoniam illa tum erat eversa, a Tyriis condita et habitata. *antiqua,* non tam quoniam nova Carthago deducta nuper a Cæsare colonia erat, ut fere interpretes; sed quoniam antiqua origo imprimis in urbium laude memoratur. inf. II, 363 de Troja: *Urbs antiqua ruit.* et de Italia: *Terra antiqua, potens.*

13. 14. *Longe,* procul sita, magno interjecto mari, ex adverso Italiæ et

Ostia, dives opum, studiisque asperrima belli:
Quam Juno fertur terris magis omnibus unam
Posthabita coluisse Samo; hic illius arma,

15 *Hanc* Bigot. *fertur terram* Sprotianus pro var. lect. *una* Parrhas. 16 Ad hiatum in hoc versu impugnandum neminem video quicquam attulisse, ut mirum sit, cur ad alios offenderint.

quidem Romæ, quam per *Tiberim* designari puto. *studiisque asperrima belli*, graviter dictum pro: *dedita, vacans studiis belli:* quod *asperum* dici solet; tum poetis studium dicitur asperum, tandemque *urbs aspera studiis belli.* Virtus bellica a poetis per *iram* exprimitur ejusque attributa. *Exasperatur* autem is, qui offenditur et ad iram provocatur. Itaque *asper* τραχὺς, modo iratus, vehemens, ferus, ferox, sævus, modo fortis, bellicosus, modo acer, ardens, concitatus, flagrans, ut h. l. Similiter *acres* iracundi, calidi, δριμεῖς, mox strenui, πρακτικοὶ, tum vehementes, δεινοὶ, et sic fortes. Semel monuisse expedit ad poeticam orationem, quam imprimis perspectam esse volumus, declarandam.

15. Quam Juno fertur unam omnium maxime amasse, etiam Samo prætulisse, in qua antiquissima et celeberrima Junonis religio erat. De templo Junonis Samiæ v. Herodot. III, 60. Carthagine sub *Uraniæ* nomine h. e. ea appellatione, quæ græce ita reddi posset, Juno fuit culta, aut coli credita. Nam comparatio illa deorum apud exteras gentes coli solitorum parum docte a Græcis et Romanis facta est: ita ab aliis hæc ipsa Pœnorum dea cum Venere comparata est. vid. Selden. de Diis Syris Synt. II, c. 2.

16. *Hic illius arma, hic currus fuit*, ducta, puto, rei imago ab antiquis heroibus, qui curribus vecti ad pugnam egrediebantur, reduces autem eos in loco tecto collocabant ac reponebant. v. Iliad. Θ, 441. E, 194. traducta illa, ut alia, ad deos, quibus currus sui essent, qui in iis locis, quæ potissimum frequentarent dii et colerent, quarumve tutelam illi haberent, reponerentur. Pro talibus locis habentur poetis eæ urbes eaque templa, quæ celebriore aliqua religione eminent. Egregius hanc in rem locus Il. N, 21 sqq. de Ægis Neptuno sacris. Junonis autem currus e nobili Homeri loco Il. E, 720 sqq. (adde Odyss. E, 381) notus est. Burmannus laudat Val. Flacc. V, 184. ubi Argonautis Phasin ingressis *simul æthere plena corusco Pallas et alipedum Juno juga sistit equorum*, tanquam dii iis studentes ac præsentes. Poetica tamen potius quam vera descriptione uti videri debet poeta. Nam Carthaginienses non currui sed leoni insidentem expressisse memorantur cœlestem suam deam. cf. Apuleius Met. VI, 6. Porro *arma* Junoni tribuuntur, non, quatenus inter reliquos deos deasque armata præliis ante Trojam interfuit, ut Il. Υ, 70 et Æn. II, 614 *Juno ferro accincta.* debent enim *arma* h. l. esse aliquod proprium ac perpetuum; sed quatenus dea, deorum more, qui curru incedunt; nisi insigniore aliquo modo de *Junone armata* cogitandum est, qualis Ἥρα ὁπλοσμία fuit Elide culta, Lycophr. Cass. 610. 858, et ἱππία h. e. curru vecta Olympiæ ap. Pausan. V, 15 p. 414. Hasta ei quodam modo propria fuit, etiam ex Latino-

Hic currus fuit; hoc regnum dea gentibus esse,
Si qua fata sinant, jam tum tenditque fovetque.
Progeniem sed enim Trojano a sanguine duci
Audierat, Tyrias olim quæ verteret arces;
Hinc populum, late regem, belloque superbum,
Venturum excidio Libyæ; sic volvere Parcas.

17 *regni* Goth. pr. 18 *Sinunt* Medic. a m. pr. et pr. Moret. *sinent* editi quidam et Goth. tert. *si quæ* Zulich. *intendit* Puget. et Parrhas. a pr. m. quæ varietas et alibi occurrit. cf. Burm. *favetque* tres ap. Burm. *vovet* conj. Heumanni. v. Not. 19 *Trojano sanguine*, sine *a* Moret. pr. et Leid. sed v. Heins. Judicium de hoc versu obscurum Quinctiliani Inst. IX, 3, 14. ubi v. Interpp. 20 *quæ everteret* duo ap. Burm. alii ap. Pier. ut et alibi variatur. *averterat* tert. Rottend. *quum verteret* Puget. 21 *Hic* Schol. Cruqu. ad Horatium Epod. 5. Si *hunc populum* legere liceret, reprehensioni inanis repetitionis nullus locus foret. 22 *Libyes* ed. Ven.

rum religione. Nota Sabinorum *Juno Curitis*. cf. Cerda. Sed optime Servius: *Sic autem esse etiam in sacris Tiburtibus constat, ubi sic precantur: Juno curulis, tuo curru clipeoque tuere meos curiæ vernulas sane.* Ad tutelæ quoque notionem *currum* et *arma* h. l. spectare, suspicatur Mitscherlich. ad Horat. I, Carm. 30. pr. Locum nostri poetæ expressit Ovidius Fast. VI, 45 *Pœniteat, quod non fovi Carthaginis arces, Cum mea sint illo currus et arma loco.*

17. 18. Carthagine, Romæ æmula, præclare utitur poeta h. l. ut ea urbs regnum gentium, caput imperii terrarum, sit, Juno *jam tum*, prisca illa Æneæ ætate, ante Romam conditam, *tendit*, contendit, allaborat, operam dat, *fovetque*, pro vulgari, studet; *fovet* hoc, hanc rem, hoc consilium, animo et cogitatione. *Si qua* ratione.

19—22. Enimvero e Trojana stirpe ortum habituram esse acceperat gentem, (*progeniem* dixit) quæ Carthaginem aliquando esset eversura. Populum enim, ab ea gente oriturum, ad exscindendam Carthaginem in Africam copias suas esse trajecturum. Si ita exposueris, poetam forte aliqua ex parte a reprehensione inanis tautologiæ liberes, nec Cerdæ (ad lib. X, 213. 214) nec P. Angelii Bargæi subtilitate indigeas, in Epp. Clar. Viror. lib. I. pag. 85 (Lugd. 1561), qui ut ne eadem res bis dicta esset, explicabat: *venturum*, futurum et evasurum late regem ab excidio Libyæ. Jam expende rationem poeticam. *Hinc*, ex hac progenie, posteritate Trojanorum. Minus bene revoces ad *sanguinem Trojanum.*—*populum late regem* pro late regnantem, v. Burm. ad Petron. c. 82 extr. Comparant εὐρυκρείων Homericum et εὐρυμέδων. cf. inf. I, 235 *Hinc fore ductores, revocato a sanguine Teucri, Qui mare, qui terras omni ditione tenerent.*—*bello superbum*, exquisitius quam potentem, ferocem, utpote victorem, κυδιόωντα, semel de hoc usu vocis apud poetas monemus. *Libya* nunc plenius pro Carthagine in ea Africæ parte sita. *venturum* duplici modo potest accipi: vel proventurum, oriturum, futurum; vel, quod præfero, *venturum exitio*, ad exitium, ut *auxilio, subsidio*. v. Burm. Audierat *Parcas sic volvere* sive fila sua nere et cum iis fata, ἐπικλῶσαι,

Id metuens, veterisque memor Saturnia belli,
Prima quod ad Trojam pro caris gesserat Argis:
Nec dum etiam caussæ irarum sævique dolores
Exciderant animo; manet alta mente repostum
Judicium Paridis, spretæque injuria formæ,
Et genus invisum, et rapti Ganymedis honores:
His accensa super, jactatos æquore toto

23 Expressit Valer. Fl. I, 509 *hoc metuens, et ne qua foret manus invida nato.* Ceterum non dubito, Maronem fuisse sublaturum versus 23. 24. 24 *Agris* Medic. *gesserit* Moret. qu. *prima* Jortin (*Tracts* T. II p. 177) reddit: princeps, dux. 25 *necdum jam* fragm. Moret. *sævique labores* Pierii Longob. cum aliquot aliis ex vulgari permutatione. sed *dolores* proprie irarum imprimis muliebrium. cf. Burm. 26 *Exciderent* unus Leid. *in* inter *alta* et *mente* jam Pierius sustulerat. 28 *raptis* Rom. *genus invisum* ad solam Priami progeniem referre malebat aliquis: nescio quo cum fructu.

sive hæc *moliri, machinari:* hoc alterum verius.

23. 24. *Veteris belli,* paullo ante gesti, ut *vetus* et *antiquus* interdum. v. Burm. *prima,* primum, prius. *Argi* pro *Argivis.* Versus 25—28. in parenthesi esse positos puta. *Id metuens, et belli memor, arcebat Troas.* Cum autem alias caussas interposuisset, *iniquum Paridis judicium, quo Junonis forma inferior pronuntiata fuerat, et Ganymedis raptum,* addit v. 29 *His accensa super,* super cetera, insuper, etiam his sibi factis injuriis inflammata, *arcebat Troas.* Aliorum interpretum ratio, ut *id metuens* cum antec. *audierat* jungas, orationem efficit elumbem et languidam. Anacoluthum agnoscere satius esset, sed necesse non est, alioqui possit poeta videri mutasse structuram paullo durius; cum pergendum esset: *id metuens Juno—et memor belli—et caussarum* etc. 24. *prima,* prius, olim. v. ad v. 1. a Jortino (*Tracts* To. II p. 177) redditur: princeps, dux. 26. *Manet repostum* pro vulgari, est repositum in animo *alte,* profunde. Comparanda autem cum his Homerica *Il.* Ω, 25—30. Formam adumbravit Statius Theb. I, 246, ubi Jupiter: *neque enim arcano de pectore fallax Tantalus et sævæ periit injuria mensæ.* Hinc Ovid. Fastor. VI, 43 *Caussa duplex iræ: rapto Ganymede dolebam: Forma quoque Idæo judice victa mea est.* Ceterum versus est ex ornatissimis. 27. *spretæ injuria formæ* adjectum ad declarandam judicii indolem. *spreta forma,* est Junonis pulcritudo pulcritudini Veneris posthabita; et, quandoquidem id cum Junonis injuria factum, hoc plenius: *spretæ formæ injuria.* 28. *Genus invisum,* propter Dardanum, Jovis et Electræ, pellicis, filiæ Atlantis, filium, a quo Trojani ducunt originem. *Serv.* v. Exc. VI ad lib. III. *rapti* (v. Æn. V, 255) *Ganymedis honores,* ministerium poculorum, ad quod Ganymedes raptus a Jove receptus est, remota Hebe. *Serv.*

29—33. *His accensa super,* insuper. ut sit junctura: *Id metuens—memorque—et insuper his accensa, arcebat.* v. ad v. 25. *reliquias Danaum,* a Danais et ab Achille relictos Trojanos; qui Achivorum manus effugerant.

Troas, reliquias Danaûm atque immitis Achilli,
Arcebat longe Latio; multosque per annos
Errabant acti fatis maria omnia circum.
Tantæ molis erat Romanam condere gentem.
Vix e conspectu Siculæ telluris in altum
Vela dabant, læti et spumas salis ære ruebant;
Quum Juno, æternum servans sub pectore vulnus,

30 *atque* aliquot in codd. abest. v. Pierium. *Achilli* Medic. aliique ap. Pier. et Heins. quem vide hic et ad 120 et ad Ecl. VIII, 70. sive quod veteres, grammatica nondum satis constituta, ita flexerunt, sive ex *Achilleus*, pro *Achillei*, quod verisimilius; nisi sic scribendum erat. Erat vir doctus, qui hunc versum pro spurio habebat. Mox v. 41 *Oilei* in Med. est *Oili*. Inf. 220 est *Oronti*. nam ab *Achilles* frustra ducere id Grammaticos puto. Vulgo h. l. *Achillis*. 35 *salis* in Medic. supra adscriptum, aberat, ut esset hiatus. Sed et X, 214 *campos salis ære secabant*. Minus bene interpungebatur: *Vela dabant læti*, ita alterum membrum jejunum erat. 36 *in pectore* Zulich. ex glossa. aut *in* ex alio ordine, qualis in Dorvill. *servans æternum*.

Mox *multos* annos h. e. septem. v. Exc. II ad lib. III. 32. *acti fatis.* non tam, quoniam hoc Junonis odium fatale erat, ut Serv.; Sed potius, quoniam hi ipsi Trojanorum errores fatales erant. 33. *molis*, molitionis, difficultatis. In prosa: *Tam difficile erat*, ut Trojani in Latium pervenirent, ibique stirpis, e qua Romani orituri essent, auctores fierent. His verbis declaratur a poeta, carminis argumentum haud alienum esse a Romanis, sed ad eorum origines spectare.

35. Hic, ut in Odyssea, in medias res abripitur lector. Quomodo enim e Sicilia solverit Æneas, qui tum classe in Italiam tendebat, infra videbimus sub finem libri III. Sed tempestate mox orta a cursu avertitur et ad litus Africæ, tantum non naufragio facto, ejicitur. Rerum autem ordinem ipsamque adeo dictionem ad Homeri exemplum instituit Odyss. E, ubi Ulysses ex Calypsus insula Ithacam petens, cum jam Phæaciam in conspectu haberet, tempestate a Neptuno excitata naufragus enatat. Quod ibi Neptunus facit, tributum h. l. Æolo, quodque Leucothea, hic Neptuno. cf. Macrob. Sat. V, 2. In Homero tamen major rerum varietas narrationisque suavitas.

35. *Vela dabant*, cum per epexegesin hoc vellet explicare, saltem verbis erat ornandum, cum sententia eadem maneret; itaque *spumas salis*, ἅλμης, maris; occurrit et alibi. *ære*, ærata navi, (nec modo *rostra ærata* sed et *puppes æratæ et æreæ*, ut Æn. V, 198) *ruebant*, secabant, ut terra *ruitur* sulco facto, eruitur, *læti*, alacres, Italiæ, laborum metæ, nunc tandem propiores, πρόθυμοι, cf. II, 394. 395. *Serv.* Habuit forte poeta ante oculos versum 269 Odyss. E, γηθόσυνος δ' οὔρῳ πέτασ' ἱστία δῖος Ὀδυσσεύς.

36—38. *Æternum vulnus*, qui v. 25 *sævi dolores*: i. e. ira. ita gr. ἕλκος. Adumbrata autem Junonis indignatio ex Odyss. E, 281 sqq., ubi similis oratio Neptuni. Hinc nullus fere est poeta, qui non eundem ad modum iram alicujus dei finxerit.

Hæc secum: Mene incepto desistere victam,
Nec posse Italia Teucrorum avertere regem?
Quippe vetor fatis. Pallasne exurere classem
Argivûm, atque ipsos potuit submergere ponto,
Unius ob noxam et furias Ajacis Oilei?

38 *Nec possum* Rottend. sec. *non posse* Puget. et sic Donatus legit. *evertere* Goth. pr. *avertere gentem* tres ap. Burm. et Goth. tert. *classem* Zulich. pro var. lect. ex versu sequ. 40 *ipso* Græv. male. *potuit atque ipsos* tert. Moret. *subvergere* unus Leid. sed superscripto altero. 41 *furiis* Pierii obl. quod defendi posset. cf. Burm. *Oili* Medic. v. ad v. 30.

Similem prorsus locum videbis inf. lib. VII, 286—320; quem comparasse non pœnitebit. Ex utroque Bacchi Jovi supplicis verba finxit Statius lib. VII Theb. 151 sq. 182 seq. Ceterum legenda hæc sunt oratione per iræ et indignationis impetum intercepta: ut solemus in magno animi motu eloqui. *victam* poetica copia adjicitur. *Teucrorum regem*, ducem.

39 sq. Potuit tamen Pallas, (quanto magis ego: 46.) vel contra fata (h. e. quamvis faustus reditus fato erat destinatus), Achivorum classem cœlesti igni comburere et fluctibus opprimere, unius Ajacis ulciscendi caussa. Ab Euripide hæc sumta esse, Macrob. V Sat. c. extr. monet. Ursinus ad *Ajacem Oileum* fabulam Euripideam provocat, quæ nulla fuit, sed Οἰλεὺς credita fuit, quæ Συλεὺς legi debet, ut Heathius docuit. (Ex eo nunc fragmenta vid. ap. Valk. in Diatr. et ap. Musgrav. De Syleo v. ad Apollod. p. 443) Euripidis locus, quem Virgilius respicere debuit, est in Troad. v. 77—86. unde etiam versus 23 sqq. Virgilio ante oculos fuere. Fabulæ fundus est in Homero Odyss. Γ, 135 sq. et multo magis Δ, 499 sqq., sed ibi Neptuno tribuitur, quod h. l. Minerva facit: *Illum exspirantem— Turbine corripuit.* Homerum autem sequuti poetæ cyclici, varie et copiose, imprimis in Νόστοις suis, tractasse videntur hanc narrationem, ut ex Quinto Cal. colligo, qui copiose Ajacis fata exponit lib. XIV, 420 sqq. Etiam Lycophron in Cassandra v. 392. 3. cum vulgari narratione consentit. Virgilianam tamen rationem, præter Schol. ad Iliad. N, 66 ex Callimacho, ἐν Αἰτίοις, Hyginus habet fab. CXVI. unde colligo, Tragicum aliquem Minervæ partes has olim dedisse, quas Homerus Neptuno dederat; quanquam et hic ipse huic variationi locum fecisse videri potest, dum interdum totam reditus Achivorum calamitatem ad solam Minervam refert, ut Odyss. Α, 326. 7. Γ, 135. 145.

40. 41. *Unius* ob noxam. Ergo dea Achivis antea studiosissima unius Ajacis scelere adeo exarsit, ut nunc in *omne nomen Achivum* sæviret. cf. Tryphiod. 647 sq. *Ipsos* Argivos; nisi doctiorem rationem vis sequi, ut post classem *nautas* intelligas; uti nonnunquam fit. cf. Burm. ob *Ajacis, Oilei* f., insanam libidinem, stupro Cassandræ illato in Minervæ templo, in conspectu ipsius deæ. De Cassandra eique illata injuria vide inf. ad lib. II, 403. Facinus hoc honeste, graviter tamen, declaratur per *noxam* et per *furias*.

Ipsa, Jovis rapidum jaculata e nubibus ignem,
Disjecitque rates, evertitque æquora ventis ;
Illum, exspirantem transfixo pectore flammas,
Turbine corripuit, scopuloque infixit acuto.
Ast ego, quæ divûm incedo regina, Jovisque
Et soror et conjux, una cum gente tot annos
Bella gero. Et quisquam numen Junonis adoret
Præterea, aut supplex aris imponat honorem ?

42 *e navibus* tert. Rottend. et Menag. a m. pr. *unum* pro *ignem* Goth. tert. 43 *Dejecitque* tres ap. Burm. quem vide. *everrit* Giphan. Ind. Lucr. et van Hoven Campens. Fasc. III, p. 232. *invertit* Hamb. sec. ap. Cort. ; sed *evertere* pro *subvertere* efficax verbum. Cur tamen hic non *ratis* scriptum occurrit ? 44 *spirantem* Mentel. pr. *transfixo corpore* Sprot. et Menag. sec. *tempore* Probus legit in Servianis, et memoratur pictura Ardeæ in templo Castoris et Pollucis, Capaneus *fulmen* (fulmine) *per utraque tempora trajectus.*—Sed qui legunt *pectore*, de Accio translatum affirmant, qui ait in Clytæmnestra de Ajace : *In pectore fulmen inchoatum* (f. indo actum) *flammam ostentabat Jovis.* 45 *Inflixit* legerunt nonnulli ap. Pierium. et sic Junt. et jam olim Cornutus ap. Serv. Sed *acuto* scopulo *infigi* melius. 46 *Divom* Burm. ex Gud. 47 *annis* Hamb. pr. et Zulich. perpetua variatione. 48 *aut quisquam* Pierii Longob. cum aliquot aliis ; item quinque ap. Heins. Voss. *haud qu.* ap. Pierium alii : *aut quis jam*, vel *ecquisquam* Goth. sec. *et quis jam* edit. Mediol. et Goth. pr. *en quisquam*. Sed præstat *et*. Porro *nomen* nonnulli, ut solent. *adorat et imponet* Rom. et alii ap. Pier. Medic. et multi alii ap. Heins. et Burm. it. Goth. tert. inter quos nonnulli *imponit*. Vulgatam defendit Burm. Heinsius vero alteram, et meo quidem judicio rectius. Major enim vis absolutæ orationi inest. *impendit* Moret. sec. *imponit odorem* Mentel. alt. a m. sec. *honores* Goth. tert. Hamb. sec. in Exc. Cort. ed. Ven. 1472.

42—45. En exemplum deæ fulmen moderantis. Aliud Junonis est inf. IV, 120 v. Exc. I. ** ad h. v. Argutatur Servius advocans disciplinam Etruscorum, ut solet. Facta per tempestatem navium dispersione ad Caphareum, Eubœæ (cf. inf. XI, 260) promontorium, Ajax Oilei f. ad Gyras petras, prope Myconum insulam, actus naufragium fecit. Ipsum vero Pallas fulmine percussum procellæ vi scopulo etiam illisit.—Illud vero castum poetam ausum esse miror, eum, qui *fulmine percussus* erat *in pectore, ignem ore exhalare.* Haud dubie hoc ex Tragico aliquo adsciverat.

46. 47. Cf. Æn. VII, 304. 307—310. *incedo*, h. e. quæ sum ; sed illud majore cum dignitate. Incessus dearum, imprimis Junonis, gravitate sua notus. Propert. II, 2, 6 *incedit vel Jove digna soror*, h. e. tanquam altera Juno. *Jovis soror et conjux* ex Homerico: κασιγνήτην ἄλοχόν τε Il. Π, 432. cf. Cerda.—48. Præclare ad invidiam *bella gero*, pro, eam perdere cupio. *numen Junonis*, me. at quanto gravius! Adumbrata autem hæc ex Odyss. N, 128 sqq.—49. *Præterea*, post talia, in posterum ; est Homericum ἔπειτα. *honos*, solenne poetarum de sacrificiis, libationibus etc., quæ in deorum honorem fiunt, aliquantum ornatus habet. Expressit versum Ovid. Am. III, 3, 33 *Et quisquam pia thura focis imponere curet* ? Jam vides *honorem* plus dignitatis epicæ habere.

Talia flammato secum dea corde volutans,
Nimborum in patriam, loca feta furentibus austris,
Æoliam venit. Hic vasto rex Æolus antro
Luctantes ventos tempestatesque sonoras
Imperio premit, ac vinclis et carcere frenat.
Illi indignantes magno cum murmure montis
Circum claustra fremunt. Celsa sedet Æolus arce
Sceptra tenens, mollitque animos, et temperat iras.
Ni faciat, maria ac terras cœlumque profundum

51 *loca plena* Leid. unus ex interpr. Locum ante oculos habet et versus ex eo repetit Seneca Qu. Nat. VI, 18. 53 *luctatos* Gud. 54 *et v.* Nonius et duo Burm. 55 *vasto cum m.* Oudart. et Leid. sollenni variat. 56 *circum* Heins. ex scriptis omnibus. vulgo: *circa. circum castra* Hamb. sec. *ferunt* Menag. pr. 57 *tenet* Dorvill. *mollisque* unus Heins. 58 *Ni faciant* Priscian. et Medic. Etiam Pomponius Sabinus.

Majus etiam decus adjecto *supplex*, vocabulo religioso, quod omnino, ut *supplicare*, ad cultum deorum refertur, sacris vel precibus factis.

50. Nota narrandi artificium: non ante verbis consilium Juno exponit, sed statim, quid ea peregerit, subjicitur. Habuit autem poeta ante oculos Il. Ξ, 230 sqq. ubi Juno Somnum adit.

51. 52. *Nimborum* h. l. ventorum, qui *perturbati aeris, repentinarumque ac præcipitum pluviarum* caussæ sunt. *feta* poeticum, ut *gravida*, plena *austris*, omnino ventis, sed *austri* sunt sævissimi in mari Mediterraneo; igitur melius hoc genus ponitur. ad *insulam Æoliam* venit h. e. unam ex Æoliis seu Vulcaniis et Liparæis. Sed unam tantum norat Homerus Odyss. K, 1 sq. v. Excurs. ad h. l.

52—56. Ornati versus: Æolus inclusos tenet ventos. *vasto antro*, naturale enim est, vaporem et spiritum per loca concava (subterranea) motum concitari, sicque fieri *ventum*. vid. Seneca Qu. nat. VI, 18.—54. *imperio premit*, gravius quam regit, et *frenat* plus quam tenet, cohibet. *vincula* per *carcerem* declarantur. non enim compedes esse possunt. Sunt igitur pro custodia.

55. Optime junges: *fremunt cum murmure montis.* Certe *murmur montis* recte jungitur. nam quæ oculorum auriumve sensu accipiuntur aliquo in loco, ea ipsi loco tribuuntur. cf. inf. 124. Præivit autem nostro Lucret. VI, 196 *Speluncas—venti cum, tempestate coorta, Implerunt, magno indignantur murmure clausi.* Virgilius vero Statio Theb. I, 347: *Jam claustra rigentis Æoliæ percussa sonant* etc. item Valerio Fl. I, 574 sqq. qui totum locum illustrat, imprimis 591 sqq.—*fremunt* autem venti circum *claustra*, spiracula, erumpere volentes.

56. 57. *Celsa in arce*, extra antrum alto in montis cacumine, infra 140 *aula* dicta s. regia. Sic apud Homerum Odyss. K pr. habet regiam Æolus, ut et apud Quintum l. c. 475. *mollit animos*, mitigat, h. e. domat, δαμᾷ, reprimit ac coercet eorum impetus, et *iras*, furores.

58. *Ni faciat—quippe ferant* ex-

Quippe ferant rapidi secum, verrantque per auras.
Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris,
Hoc metuens; molemque et montes insuper altos
Imposuit; regemque dedit, qui fœdere certo
Et premere, et laxas sciret dare jussus habenas.
Ad quem tum Juno supplex his vocibus usa est:
Æole, namque tibi divûm pater atque hominum rex
Et mulcere dedit fluctus et tollere vento,
Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor,

59 *rabidi* Moret. sec. *vertantque* Menag. pr. et ed. Ven. 1472. *versantque* Uratisl. *traherentque* Oudart. *traerentque* Leid. unus. *ruerentque* Hugen. sed *verrant* egregie pro diripiant, spargant; et est omnino voc. ventorum. *per aures* Junt. ed. 60 *addidit* tres Burm. inter quos Hamburg. pr. *addidit imis* pro var. lect. 61 *Id metuens* tres ap. Burm. ex v. 23. 63 *lapsas* et *jussus dare sciret* iidem. 66 *emulcere* Mead. *ventos* Donat. Acro et edd. nonnullæ; etiam Hamburg. sec. minus docte. cf. Burm.

quisitius quam vulgare, *quod ni faciat Æolus, ferant utique*, δὴ, δή ῥα. Etiam pedestris oratio postularet: *Quippe, ni faciat, ferant.* alio ordine. *profundum cœlum*, altum, v. ad Georg. II, 288. Habuit poeta ante oculos Lucret. I, 279. 280 *Venti—corpora cæca, Quæ mare, quæ terras, quæ denique nubila cœli Verrunt ac subito vexantia turbine raptant.*

60—64. Primum ventos speluncis inclusit, *insuper*, præterea, *molem et* (quæ *molis* est explicatio) *montes altos* iis imposuit. Nisi præstat *insuper* ad *imposuit* referre, superimposuit montem altum. *fœdere certo*, certa lege, ratione; non temere et pro eorum impetu: *premere*, habenas inhibere, retrahere: opp. *laxas dare*, laxare. modo coercere (v. 54 *frenare*), modo liberiorem impetum concedere, omninoque moderari. *jussus* a Jove. cf. 77.

65—69. *Æole, namque* — poetica ratio, qua (Homeri exemplo γάρ v. c. Iliad. Ω, 334, ubi cf. Ern.) formam pedestris orationis in caussa reddenda relinquit et simul orationi vehementiam affectus conciliat: *Æole*, quandoquidem *tibi Jupiter*, πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε, *dedit hoc, ut possis tempestates excitare et sedare, concita ventos, ut aut obruatur fluctibus classis mihi invisa, aut disjiciatur. Mulcere fluctus*, reprimere, *et tollere* eos *vento*, h. e. concitare, ut alte insurgant. Illustrant verba Cerda et Burm. Sumtum ab Ennio Annal. XVII Auster et Aquilo *Endo mari magno fluctus extollere certant.* Odyss. K, 21. 22 Κεῖνον γὰρ ταμίην ἀνέμων ποίησε Κρονίων, Ἠ μὲν παυέμεναι, ἠδ' ὀρνύμεν', ὅν κ' ἐθέλησι. Illustrat et Dionysii Perieg. versus 464 Αἰόλου, ὃς θνητὰ μετ' ἀνδράσιν ἔλλαβε δῶρα, Κοιρανίην ἀνέμων κλονεόντων θ' ἱσταμένων τε. *navigat* per *æquor*. 68. Pulcerrimus versus verborum dilectu! ut in Italia novam sedem quærat. cf. VIII, 12. quo ipso Ilium restitutum videri poterat in Italia. Ovid. Fast. IV, 251 *Cum*

Ilium in Italiam portans victosque Penates:
Incute vim ventis, submersasque obrue puppes:
Aut age diversos; et disjice corpora ponto.
Sunt mihi bis septem præstanti corpore Nymphæ,
Quarum, quæ forma pulcerrima, Deiopeam
Connubio jungam stabili propriamque dicabo:
Omnes ut tecum meritis pro talibus annos
Exigat, et pulcra faciat te prole parentem.
Æolus hæc contra: Tuus, o regina, quid optes
Explorare labor; mihi jussa capessere fas est.

68 *Ilion Italiam* sex ap. Burm. cum ed. Ven. 1472. *in* omittit etiam Goth. pr. *in Italia* Leid. at Ovid. Ep. VII, 51 *Ilion in Tyrios transfer felicius urbem.* cf. Burm. 69 *que* abest a Ven. *summersasque* Rom. et alii. *subversas* conj. nonnulli ap. Pierium, quia *obrui* prius quam *submergi*; male in poeta. 70 *diversos* Heins. restituit e Codd. consensu etiam ap. Pierium. vulgo *diversas*, quæ vulgaris ratio foret. Habent hoc pauci codd. (ut Goth. tert. a m. pr.) sed legitur. ap. Diomedem in arte Grammat. et Donatum in Andr. Terent. et Schol. Lucani IV, 457. *dissice* scribunt fere post Medic. et Rom. libri; solent enim veteres et librarii et marmorarii e duabus literis *i* alteram tantum exhibere. v. Heins. *corpora dissice* Oudart. *divide* Reg. pro glossa. *discute* alter Hamb. *vento* pro *ponto* Moret. pr. et Leid. a m. pr. eadem diversitas VII Æn. 528, Lucan. V, 570. Burm. 72 *Quæ formam pulcherrima* Medic. Heinsio notante, cui græca ratio impense placet; non tamen ita expressum a Fogginio, sed *forma. quæ est forma* Hamburg. pr. *quæ forma est* Bigot. *Deiopea* non modo Medic, sed et Rom. cum aliis Pierianis, Heinsianis tribus exceptis. Zulich. tres Goth. Librorum itaque auctoritate erat recipiendum, nisi lubrica in fine τοῦ *m* sedes esset. Porro alii *Diopea*, *Diopeam*. Gr. est Δηϊόπη et Δηϊόπεια. cf. ad Georg. IV, 343. 73 In *connubio* noli cum Grammaticis putare mediam corripi, aut systole aliqua id fieri posse; sed pronuntiandum *connubio*, ut sint tres syllabæ. 75 *faciat te prole beatum* Bigot. 76 *Æolus e contra* sex ap. Burm. a librario barbaro, ut fere semper. *quod* nonnulli ex Heinsianis; item ex Pierianis. *quod optas* duo Hamb. et ed. Ven. 1472. ut et alibi. 77 *labos* Zulich.

Trojam Æneas Italos portaret in agros. 69. *Incute*, ut injicere, immittere, *vim*, impetum, iram, *ventis*, tertio casu. Sic melius. h. e. ventos concita auctis viribus. Servius ex Ennio: *dictis Romanis incutit iram.* *submersas obrue* gravius quam submerge. *age diversos*, dissipa, disperge per diversa, ut Serv., et *disjice corpora*, h. e. eos, sed præclare, *corpora*, quippe naufragio facto mari mersos. Atque sic factum vides inf. 118. 128. 129. Vi tamen oppositi aliam sententiam requiras: ut per varia maria erroribus exerceantur. Sed obstat voc. *corpora.*

71. Locus expressus ex Iliad. Ξ, 267 sqq. Alias Junoni Charites vel Horæ adsunt; h. l. Nymphæ: quod observandum. Vid. Excurs. II ad h. l.—73. Verba *stabili propriamque dicabo*, h. e. dabo simpliciter, ad ornatum et declarationem refer τῶν *connubio jungam.* æmulatus poeta est illud Δώσω ὀπυιέμεναι καὶ σὴν κεκλῆσθαι ἄκοιτιν. Dicas forte, vss. 74. 75. sententiam nimis esse protractam ac verbosam. At oratoria arte moratur Juno in exponendis iis quæ vim ad Æoli animum habere possint.—74. *Omnes ut tecum.* ἧς αἰὲν ἐέλδεαι ἤματα πάντα.

77. *Explorare*, recte secusne id fiat, quod velis fieri. h. e. Rectene

Tu mihi, quodcumque hoc regni, tu sceptra Jovemque
Concilias; tu das epulis accumbere divûm,
Nimborumque facis tempestatumque potentem.
Hæc ubi dicta, cavum conversa cuspide montem
Impulit in latus; ac venti, velut agmine facto,
Qua data porta, ruunt, et terras turbine perflant.
Incubuere mari, totumque a sedibus imis

78 *quodcunque hic r.* Goth. pr. 79 *Concilia* Rom. 80 *parentem* Hamb. sec. 82 *at v. tres* Burm. non male. 84 *tortumque* legebat et hic Marklandus Epist. crit. p. 52. ubi illud *tortum* in plura poetarum loca reducere allaborat.

hæc an secus a me postules, tu ipsa videris. Præmunit transitum ad Neptuni indignationem de Æoli audacia v. 130 sqq. Simplicius Homerus Iliad. Ξ, 195 *Αὔδα, ὅ τι φρονέεις, τελέσαι δέ με ϑυμὸς ἄνωγε,* Venus ad Junonem; quem versum et alibi repetit, ut Odyss. E, 89.—78. Verba hanc sententiam fundunt: tuis in me officiis debeo totum hoc ventorum regnum, quod mihi a Jove impetrasti, quin et ipsum inter deorum ordines locum; is enim designatur antiqua poesi per istud: *epulis accumbere Divum.* ut de somno Homer. l. l. v. 241 *εἰλαπινάζων*. Obscuriorem aliquam fabulam, quam antiquior poeta haud indocte invenerat, subesse necesse est: scilicet antiquiores poetæ, qui aerem, atmosphæram nos dicimus, per Junonem declararunt, ejus beneficio Æolum deum factum narrasse videntur: quandoquidem aer concitatus ventos creat. Certavit autem Maro cum Homero Iliad. Ξ, 238, ubi Juno Somno *ϑρόνον* ab Vulcano affabre fabricandum promittit. Cerda ita illustrat, ut veteres dicat credidisse, in Junonis potestate regna et imperia esse; parum commode.—Verba *concilias, das,* pro præteritis. *Conciliare* ad plura refertur. *Jovem*, propitium reddendo, benevolentiam ejus *regnumque* ab eo impetrando.

81—83. Hæc eadem ap. Quintum l. l. XIV, v. 479 sqq. Æolus χερσὶν ὑπ' ἀκαμάτοισιν ὄρος μέγα τύψε τριαίνῃ — βίῃ δ' ἔῤῥηξε κολώνην. (non male epitheton adjecit noster *cavum* montem, propter antrum.) cf. loc. Val. Fl. I, 608 sq. *Tum valido contortam turbine portam Impulit Hippotades* etc. Egregie autem dei et potentia et impetuosum obsequium declaratur, uno sub ictu monte (non, ut olim accipiebam, in latus dimoto, verum) latere montis percusso hasta dei, perrupto et sic patefacto. *In latus* est pro in latere, ut inf. v. 114 *Unam—in puppim ferit.* Alius poeta (quanquam et nostrum idem facere volunt interpretes v. Burm.) repagula ostiorum solvi jussisset. Simplicior Homerus Od. E, 291 sq. nec tamen minus sublimis. Statius Virgilii vestigiis institit: *dubiamque jugo fragor impulit Œten In latus.* Theb. I, 119. *conversa cuspide,* hastæ; quam pro sceptro gestare diis solenne est, hanc intorquet, immittit, ruptaque rupe viam ventis facit, qua erumpant.

84—86. *Incubuere,* incumbunt,

Una Eurusque Notusque ruunt creberque procellis
Africus, et vastos volvunt ad litora fluctus.
Insequitur clamorque virûm stridorque rudentum.
Eripiunt subito nubes cœlumque diemque
Teucrorum ex oculis; ponto nox incubat atra.
Intonuere poli, et crebris micat ignibus æther;
Præsentemque viris intentant omnia mortem.
Extemplo Æneæ solvuntur frigore membra.
Ingemit, et, duplices tendens ad sidera palmas,

85 *crebrisque* Mead. Goth. tert. a m. pr. Ceterum nullus habet: *Una Eurus Boreasque ruunt*, vel *Una Eurusque Aquiloque r.* hunc tamen in hac tempestate imprimis expectes, qua ad Libyam deferatur classis. 86 *Affricus* multi scribunt. *Affricos* Rottend. et Goth. pr. *ad sidera* Bigot. et idem Goth. pr. *tollunt ad sidera* Hugen. pro div. lect. scilicet ex v. 103. 87 *It cælo clamorque v.* ap. Priscian. libro VII, sed aliter scripti et Eutyches Grammaticus ap. *Heins.* 88 *Arripiunt* Hamb. pr. fors. *Abripiunt* Burm. 90 *et* abest a Sprot. Hamb. pr. et ed. Ven. et malim deesse; habet Schol. Horat. I od. 34 c. cett. Sed infinita loca in poeta sunt, ubi aurium judicium aut sententiæ vis postulant, ut ejiciatur copula, quæ tamen tuta latet sub codicum præsidio ac tutela. Nihil adeo novare licet. *aer* Mss. Græv. 91 *montem* Medic. a m. pr. 92 *Extimplo* scribitur in nonnullis. 93 *tendens geminas* Bigot.

ἐνέπεσον, ἐπέχραον, ἐνέσκηψαν. a sedibus imis ruunt, h. e. eruunt a fundo: inf. II, 419 *imo nereus ciet æquora fundo.* Sequitur tempestatis descriptio omnium fere post Virgilium poetarum imitatione nobilitata, in qua observandum, quomodo omnia sint ad terrorem et admirationem narrata. Quod undique venti erumpere narrantur, non eo spectat, ut uno eodemque temporis momento omnes venti spirent; verum uti, quod natura tempestatis fert, crebræ aeris mutationes ab omnibus inde coeli plagis sibi succedant, cf. Exc. III ad h. v.

87. Laudat Servius ex Pacuvio in Teucro: *armamentum stridor et rudentum sibilus*; funium nauticorum. —88. 89. Odyss. E, 293 *σὺν δὲ νεφέεσσι κάλυψε Γαῖαν ὁμοῦ καὶ πόντον· ὀρώρει δ' οὐρανόθεν νύξ.* cf. Odyss. I, 66—69 et inf. III, 198, ubi *nimbi*, qui h. l. *nubes.* Mox *poli* pro cælo simpl. Nec est *ὕστερον πρότερον*, quasi tonitru præcedat fulgur; sed cadunt crebra fulmina cum tonitru.

92. Naturæ veritatem sequutus poeta, exemplo Homeri Od. E, unde locus expressus, v. 297 *καὶ τότ' Ὀδυσσῆος λύτο γούνατα καὶ φίλον ἦτορ*, Æneam suum metu vacare non jubet. Aliud est Achillis exemplum, qui mortem a Xanthi eluvie instantem similiter exhorrescit Iliad. Φ, 272. Antiquam sepulturæ religionem huc advocare, qua, cum inhumati jacerent, qui mari adsorpti essent, tanto gravior naufragii horror esse debebat, nimis argutum arbitror. Priscis heroibus et metuere et flere haud indecorum est.—93. *Ὀχθήσας δ' ἄρα εἶπε πρὸς ὃν μεγαλήτορα θυμὸν* v. 298 Od. E. et sequitur similis oratio Ulyssis, ut hic Æneæ.

Talia voce refert: O terque quaterque beati!
Quîs ante ora patrum Trojæ sub mœnibus altis
Contigit oppetere! o Danaûm fortissime gentis
Tydide, mene Iliacis occumbere campis
Non potuisse, tuaque animam hanc effundere dextra!
Sævus ubi Æacidæ telo jacet Hector, ubi ingens
Sarpedon; ubi tot Simois correpta sub undis
Scuta virûm galeasque et fortia corpora volvit.

95 *ora deum* pr. Hamb. Super *quis* Servius ita est intelligendus: Duplex fuit forma: *qui, quorum, quis.* (non autem *queis*) et *ques, quium, quibus,* sive ab initio, *queis, queium, queibus.* 96 o deest ed. Ven. 1472. 97 *Tytide* multi male scribunt. Est Τυδείδης. mox: *decumbere flammis* Hamb. pr. sed cum Diomede in campo ante Trojam congressus est, v. not. 98 *hanc animam* Parrh. *tua hanc animam* Bigot. *animamque tua hac* (saltem deb. *hanc*) Moret. pr. 99 *et ingens* unus Pierii, unde Gifan. facit *ut.* 100 *Sarpedo* Medic. a pr. m. *sub undas* alii ap. Serv. Versum hunc repetit inf. VIII, 539. 101 *pectora* Oudart. Hamb. sec. et Leid. nec non Goth. tert.

94—96. ibid. 306 Τρὶς μάκαρες Δαναοὶ etc. Compara locum. cf. Iliad. Φ, 279 sqq. nostrum imitatur Seneca Agam. 515 sqq. *oppetere mortem*, vulgare; poeta absolute posuit: ut *obire mortem*, mox, *obire* simpliciter.

96—98. Diomedem, Tydei f., potissimum inter Achivos memorat, quoniam cum eo congressus Æneas a Venere morti ereptus fuerat. v. Iliad. E, 239 sqq. 311 sqq. *Fortissimum* eum appellat ex Iliad. Z, 98, ubi Helenus de eodem: Ὃν δὴ ἐγὼ κάρτιστον Ἀχαιῶν φημὶ γενέσθαι. (Aliena affert Schottus II. Obss. 15.)

99. Odyss. Γ, 108 Nestor facta Achivorum ante Trojam recensens ἐνθάδ' ἔπειτα κατέκταθεν ὅσσοι ἄριστοι· Ἔνθα μὲν Αἴας κεῖται Ἀρήϊος, ἔνθα δ' Ἀχιλλεὺς, ἔνθα δὲ Πάτροκλος—ἔνθα δ' ἐμὸς φίλος υἱός. suavissimus locus! *sævus Hector* simpl. pro fortis, ut *acer, asper,* v. 14. Scilicet, ut semel moneamus, cum *sævus* proprie ad iram, furorem, ac vehementiam spectet: pro communi epitheto, sæpe tantum in ornatum, adhibetur in omnibus rebus, quæ ad bella, pugnas, virtutem; ad imperia, regna, jussa; ad mare, ventos, tempestates, pertinent. Quo fit, ut nonnunquam per *fortis, magnus, potens,* declarari possit, ut Homerica δεινὸς, αἰνὸς, ἀπηνής. *telo,* hasta, v. Iliad. X, 319. *jacet,* periit, κεῖται. quanquam et corpus Hectoris sepulturam sub mœnibus urbis habuit, v. Iliad. Ω, 786; non vero Sarpedonis, qui in Lyciam fuit abductus. Sarpedon *ingens,* πελώριος.

100. 101. Contendit cum Homero Iliad. M, 22 sq. καὶ Σιμόεις ὅθι (in cujus litore) πολλὰ βοάγρια καὶ τρυφάλειαι Κάππεσον ἐν κονίῃσι, καὶ ἡμιθέων γένος ἀνδρῶν. Inf. XI, 257 *Quos Simois premat ille viros:* quod minus audacter dictum videri potest, quam *volvi flumine* h. l. *scuta et galeas.* De quo v. ad 119. Egregie autem reddita est Simoentis natura, qualem eam adhuc esse memorarunt ii qui hæc loca adierunt. Prælia autem inter Simoentem et Scamandrum

Talia jactanti stridens aquilone procella
Velum adversa ferit, fluctusque ad sidera tollit.
Franguntur remi; tum prora avertit, et undis 104
Dat latus; insequitur cumulo præruptus aquæ mons.
Hi summo in fluctu pendent; his unda dehiscens
Terram inter fluctus aperit; furit æstus arenis.

103 *aversa* una Juntina ed. *fluctumque* Medic. a m. pr. cum aliis v. Burm. 104 *proram avertit* (s. procella s. navis) Medic. et Gud. item Rom. cum nonnullis aliis. *proram vertit* Sprot. sed cedit codd. auctoritas poeticæ rationi, qua *avertere*, pro se a., absolute dici solet. cf. Heins. et Burm. *prorum advertit* quatuor ap. Burm. *prora advertit* Leid. a m. pr. 105 *proruptus* alter Hamb. conf. inf. 247.

facta. (cf. Comment. *de acie Homerica* p. 154. To. VI *Comm. Soc. R. G.*) Potest sane oratio nimis ornata videri ex Æneæ persona; sed innumeris locis poetæ cum epici tum tragici ac lyrici sibi indulgent in ornatu, etiam ubi alios loquentes inducunt. Vide v. c. inf. Junonis verba 229 sqq. et Jovis 257 sqq. neque hoc, nisi in immodica pigmenta excurrat poeta, vitio dabis, ubi semel memineris, Jovem et Junonem non propriis, sed poetæ verbis uti.

102—105. *jactanti* simpl. dicenti. Homerus Od. E, 313 Ὣς ἄρα μιν εἰπόντ' ἔλασε μέγα κῦμα κατ' ἄκρης Δεινὸν ἐπεσσύμενον — μέσον δέ οἱ ἱστὸν ἔαξε Δεινὴ μισγομένων ἀνέμων ἐλθοῦσα θύελλα. (Locum Iliad. O, 624 sqq. non bene comparant viri docti.) *stridens aquilone procella*, h. e. ab aquilone incitata, immissa; plus autem est in *stridens*. Magna igitur venti vis a septemtrione veniens *ferit velum* et lacerat, *adversa*, a prora irruens, excitatque fluctum ingentem, quo utrinque citra navis latera se provolvente remi franguntur, seu, quod proprie dicitur, *detergentur*; Græcorum παρασύρειν τοὺς ταρσούς. cf. Diodor. XI, 18. unde sequitur τὸ παραφέρεσθαι, φέρεσθαι πλαγίας τὰς ναῦς vel ἐπικαρσίας; detersis sc. remis jam obliquo cursu fertur navis, adeoque *prora avertit* se, incerta in hanc vel illam partem fertur, et navis *undis*, fluctibus, *dat latus*: quod nolim cum Cupero Obss. II, 2 a palæstra arcessere. Illustrantur hæc ex Valerii Fl. imitatione I, 618. 9. *Excussi manibus remi, conversaque frontem Puppis in obliquum resonos latere accipit ictus.* cf. Quint. Cal. XIV, 592. Fundus est in Odyss. I, 70 sqq. de Ulysse a Ciconibus progresso: ingravescit aquilo et naves αἱ μὲν ἔπειτ' ἐφέροντ' ἐπικάρσιαι, ἱστία δέ σφιν Τριχθά τε καὶ τετραχθὰ διέσχισεν ἶς ἀνέμοιο (*stridens a. p. velum adversa ferit.*) Locus est e præstantissimis. *fluctusque ad sidera tollit:* e tragicis sumsit Maro: κῦμ' οὐρανῷ στηρίζον — ap. Eurip. Hippol. 1206. conf. ib. Valken. 105. *insequitur mons aquæ præruptus cumulo*, h. e. præruptus, propter altitudinem cumulatæ aquæ. Intelligit autem *decumanum fluctum* (Græci τρικυμίαν dicunt, forte pro maris diversa natura,) ut jam Scaliger vidit, qui aliis minoribus ipse major succedit. Eo autem insequente alterum navis latus, aut altera pars, alte deprimitur, altera exstat.

Tres Notus abreptas in saxa latentia torquet:
Saxa vocant Itali, mediis quæ in fluctibus, Aras :
Dorsum immane mari summo. Tres Eurus ab alto
In brevia et syrtes urguet, miserabile visu,
Illiditque vadis, atque aggere cingit arenæ.
Unam, quæ Lycios fidumque vehebat Oronten,
Ipsius ante oculos ingens a vertice pontus
In puppim ferit: excutitur, pronusque magister

108 *adreptas* sex Burm. *arreptas* Goth. tert. *ad* s. Sprot. *ducit* Hamb. pr. 109 *mediisque in fl.* Medic. et duo alii etiam pr. et sec. Goth. et quinque Heins. *mediis quæ fluctibus*, quo ducit Mentel. tert. *mediisque fl.* Hoc placet, et, nisi aliam normam semel præscriptam sequendam mihi esse putarem, cum Brunckio *mediis quæ fluctibus*, reponerem. Montalb. cum ms. Helmstad. *mediis in fl.* etiam hoc rotundius. Sed totum versum ab impura Grammatici manu accessisse censeo. Saltem valde alienum est a poetæ judicio in medio tempestatis æstu interponere observationem grammaticam. Suppetit forte ratio aliqua, qua labes poetæ, si non elui, at dilui saltem potest, si *Aras*, ut fecimus, scribas. non *aras:* ita ut sit certus in mari locus; tum si interpungas: *Tres Notus a. in saxa latentia torquet, Saxa,* (inquam), *vocant Itali mediis quæ fluctibus Aras, Dorsum immane m. s.* h. e. in scopulos Aras dictos. Dicendus ita poeta expressisse, intempestiva quidem, docta tamen æmulatione, Homeri aut Pindari etymologias nominum propriorum ut hujus in Iamo, illius in Batiea ac similibus. Jejuna tamen vel sic exit oratio, et indignus tanto poeta versus: quem delendum esse etiam Bryant V. C. statuebat. 111 *Syrtis* v. Pier. *mirabile* sex Burm. 112 *Impellitque* Hamb. *illuditque* Comm. Cruqu. ad Horat. I, Od. 3. 113 *ipsumque vehebat* Puget. v. Burmann. *Oronten* ut *Ænean, Achaten, Acesten*, firmat Heins. alii *Orontem, Oruntem.* 114 *ingenti vertice* h. e. procella conj. Lennep. Animadv. ad Coluth. pag. 97. sed v. not.

Itaque *Hi*, alii ex iis, qui in navi sunt, v. c. in prora, aut in transtris dextris, *pendent s. in fl.*, alii, qui sinistris, aut in puppi sunt, merguntur mari. Nisi placet v. 106 sejungere e superioribus, et de aliis navibus accipere.

108—112. *Aras* proprie dictas seu *Ægimuri insulas* designat, ex adverso Carthaginis in mari sitas, in nostris quoque tabulis geographicis obvias. Vid. Excurs. ad h. v. *saxa latentia*, ἕρματα ὕφαλα, ut sæpe— *dorsum* alias *tænias* appellant. *mari summo*, sub maris superficie latentes scopuli: οἰόθι δ' ἄλμη Ἀπλόος εἰλεῖται γαίης ὑπὲρ ὅσσον ἔχουσα Apollon. IV, 1270. 71. e quo loco, ubi in Syrtes inciderunt Argonautæ, plura transtulit Virgilius. 111. *Syrtes* interpretatur poeta per *τὰ brevia, τὰ* βραχέα, vadosa loca, qualia alias litorum sunt: opp. *profunda, alta* vel *aperta*. Inf. v. 221 de scopulis *brevia vada;* plerumque tamen arenosa loca dicuntur *brevia;* eadem mox *vada.* Non autem de Syrtibus proprie ita dictis, majore ac minore, in Libyæ litore, cogitandum; nec *Notus* et *Eurus* proprie dicti sunt. v. Exc. laud.

113—115. *Unam ingens pontus*, (δεινῶς pro fluctus, quod imitatur Valer. Fl. IV, 666 *effluit imber spumeus et* magno puppim *procul* æquore *vestit*) *ferit in puppim*, ictu in puppim delato, κατὰ πρύμναν, (non ἐπὶ πρύμναν, quæ diversa plane res est, ἐπὶ πρύμναν ἐλαύνειν) *a vertice*, h. e. desuper, v. sup. ad Georg. II,

Volvitur in caput; ast illam ter fluctus ibidem
Torquet agens circum, et rapidus vorat æquore vortex.
Apparent rari nantes in gurgite vasto;
Arma virûm, tabulæque, et Troïa gaza per undas.
Jam validam Ilionei navem, jam fortis Achatæ,
Et qua vectus Abas, et qua grandævus Aletes,

116 *istam* Hugen. 117 *et* deest in binis. *Vertex* scribit Mediç. semper. v. Heins. et Pier. 118 *gurgite summo* Hugen. pro var. lect. 119 *Troica* alii. Sed græca ratio poetis frequentata. 120 *Jam invalidam* Sprot. *navim* Moret. pr. et qu. v. Heins. *qua* f. Hamb. pr. et Sprot. *Achati* agnoscit Charis. Inst. Grammat. lib. 1. quod illustrat Heins. cf. sup. ad. v. 30. 121 *Aletes* cum melioribus Heins. ex Ἀλήτης, male vulgo *Alethes*, *Alætes*.

310, (non vero a prora, etsi a fronte fluctus ingruere debuit) alte insurgens fluctus desuper in caput irruit. Odyss. E, 313 ἔλασε μέγα κῦμα κατ' ἄκρης Δεινὸν ἐπεσσύμενον. Puppi itaque depressa inclinatur gubernator et in mare prolabitur: quanquam et ipse fluctus adjuvare satis casum hominis potuit.

115—119. Vides Homerum l. l. Od. E, 314 περὶ δὲ σχεδίην ἐλέλιξεν, Τῆλε δ' ἀπὸ σχεδίης αὐτὸς (Ulysses) πέσε· πηδάλιον δὲ Ἐκ χειρῶν προέηκε· μέσον δέ οἱ ἱστὸν ἔαξε Δεινὴ μισγομένων ἀνέμων ἐλθοῦσα θύελλα. Τηλοῦ δὲ σπεῖρον καὶ ἐπίκριον (velum et antenna) ἔμπεσε πόντῳ. Τὸν δ' ἄρ' ὑπόβρυχα θῆκε etc. Observanda autem in Virgilio variatio in diversis navium casibus. *Magistrum* nominat Æn. VI. 334 sqq. *Leucaspim et Lyciæ ductorem classis Oronten:* ubi in eundem Oronten in locis inferis incidit Æneas. et, quod *pronus volvitur in caput*, translatum est ex verbis: ὁ δ' ἄρ' (κυβερνήτης) ἀρνευτῆρι ἐοικὼς Κάππεσ' ἀπ' ἰκριόφιν—Odyss. M, 413. Mox *vorat* v. 117 est absorbet, καταπίνει. Videtur fluctus ingens irruendo in mare profundum voraginem effecisse: in quam dum revolutum mare fertur, navis lateri illud impingitur eamque circumagit.

118. *rari* epith. ornans, ut et *vastum*, nihil amplius, *gurges*, μέγα λαῖτμα θαλάσσης. Conspiciuntur passim nantes (cf. Odyss. M, 417. 418.) et *arma* h. e. clipei, quos, cratibus textos corio indutis, quis dubitet aqua ferri potuisse? Laudant, Liv. I, 37 *multique mortales—in flumine ipso periere, quorum fluitantia arma ad urbem cognita in Tiberi.* etiam ante 100 *ubi tot Simois correpta sub undis Scuta virûm galeasque et fortia corpora volvit.* Adde Æn. VIII, 539 *quam multa sub undas Scuta virûm galeasque et fortia corpora volves, Tibri pater!* cf. Dorvill. ad Chariton. p. 627, qui et Manil. V, 51 laudat. De *galeis* forte fluitantibus dubitari potest. At cogitandum de galeis corio factis, etsi forte lamina ærea ornatis. Erant autem militum arma in puppibus religata. inf. v. 183, ubi Serv. X, 80. Navium tamen armamenta alii malunt intelligere. Sed *arma virûm* dicit.

120. 121. Nomina sunt ex Homero, non autem ipsi homines. *Achaten*, Æneæ amicum video in Schol. Ven. A. accepisse nonnullos de eo qui Il. B. 701. est Δάρδανος ἀνὴρ, a quo

Vicit hiems; laxis laterum compagibus omnes
Accipiunt inimicum imbrem, rimisque fatiscunt.
Interea magno misceri murmure pontum,
Emissamque hiemem sensit Neptunus, et imis
Stagna refusa vadis, graviter commotus; et alto

122 *Vincit* unus Heins. cum Cod. Argent. Bœcleri ap. Cuningham. *laterum laxis* Hamb. pr. 123 *remis* Goth. tert. 124 Heins. malebat *pontus*, ut *misceri* esset infinitivus historicus, quod sane non insuave esset. 125 *Immissamque* Bigot. et Reg. male. emissa erat ab Æolo. *immensamque* Zulich. et unus Leid. superscripto *i.* vulgari variatione. *sentit* duo alii ap. Burm. *hiemem ut sensit* emendat Markland. ad Stat. V, Silv. 2, 113. Sed et alterum poetæ usitatum est: quorsum igitur conjicimus alterum! 126 Interpungebatur vulgo: *Interea—sensit Neptunus, et imis Stagna refusa vadis; graviter commotus, et alto Prospiciens, summa placidum caput extulit unda.* Ita gravis et difficilis crisis exorta, quomodo idem Deus *graviter commotus*, iratus, *placidum* tamen *caput* extollere possit. Commenta virorum doctorum v. in Excursu ad h. v. Dispulsam nubeculam vides virgula sublata et alio traducta. nunc pontum misceri sentit graviter commotus; quod non est, iratus, sed rei novitate percussus, cum se ignaro tempestas immissa esset; et *alto Prospiciens.* vide not. *ab alto* Leid.

Protesilaus cæsus est. 122. *Vicit hiems*, tempestas, χειμὼν, labefactavit, solvit navium latera, ut aqua subiret. *imbrem*, aquam maris post Ennium et Lucretium dixit; et post Virgilium sæpe alii poetæ, ut Stat. III Theb. 250. 251. *inimicum* gravius accipiendum pro *exitioso*. Materiem ornatissimi loci habuit hæc verba: *ἀπὸ τοίχους Λῦσε κλύδων τρόπιος· τὴν δὲ ψιλὴν φέρε κῦμα.*—*rimisque fatiscunt*, solvuntur, ut rimas agant. v. ad Ge. I, 180.

124—156. Tempestas tandem deferbuit. Locus poetice Neptuni interventu exornatus: quem extra rerum Iliacarum nexum intulit: nam in Homero Trojanis ille iratus Achivorum partes tuetur. Cf. V, 799. Apud Homerum l. l. Odyss. E, 334 Ulyssem prospicit Leucothea et offert suum *κρήδεμνον*, at servat eum Minerva v. 382 sqq. nam a Neptuno tempestas fuerat immissa. *Sensit* Neptunus *pontum misceri* magno cum murmure et *sensit hiemem* emissam,—*et stagna* refusa. Duplex structura, ut sæpe. *stagna* pro mari, quod *refusum*, erutum et exturbatum erat ex *imis vadis*, fundo; quod v. 84 *ex imis sedibus*, βυσσόθεν, nisi cum Servio, quem Cerda sequitur, per *stagna* profunda maris velis indicari. Sed *stagna* pro mari novasse videtur poeta ex λίμνῃ apud Homerum.

126—129. *Graviter commotus.* turbatus, *συγχυθεὶς* rei novitate, sensit Neptunus tempestatem in mari commotam; tum ille e mari capite sublato prospicit. Valer. Fl. I, 641 *undique fervent Æquora, cum subitus trifida Neptunus in hasta Cæruleum fundo caput extulit.* *placidum caput:* Aliis in locis, alio respectu ad maris furores habito, eidem Neptuno truculentus vultus tribuitur. At h. l. *placidum* adjectum est certo cum judicio: quod tempestatem *non ab ipso deo, ex ira in Trojanos*, commotam esse significare voluit poeta. *Extulit caput* placide, pro quo dictum poetico more *placidum caput;* et ipse mox placaturus est tempestatem. Difficultates ab aliis in h. v. motas v. in Excursu ad h. v. Expressit locum Silius VII, 254 sqq. *Ut cum turbatis placi-*

Prospiciens, summa placidum caput extulit unda.
Disjectam Æneæ toto videt æquore classem;
Fluctibus oppressos Troas cœlique ruina.
Nec latuere doli fratrem Junonis et iræ.
Eurum ad se Zephyrumque vocat; dehinc talia fatur:
Tantane vos generis tenuit fiducia vestri?
Jam cœlum terramque meo sine numine, Venti,
Miscere, et tantas audetis tollere moles?
Quos ego. Sed motos præstat componere fluctus.

128 *Dejectam* Bigot. cf. v. 43. *disectam* Græv. *disjectamque* Leid. *toto Æneæ* Bigot. *vidit* Mentel. tert. *navem* Zulich. a m. pr. 129 *ruinam* Rom. et ed. Junt. nec male hoc: præstat tamen alterum, quod propius ad consilium poetæ spectat. 132 *nostri* Sprot. et Hamb. pro var. lect. et Lutat. ad Stat. II, Theb. 4. 133 *terram cœlumque* Parrhas. 134 *audetis et tantas* Menag. pr. 135 *Quis* Bigot. a m. pr. Vir doctus conj. *Vos ego*, quod vel in pedestri oratione deterius esset; ut præclare jam monuit elegantiss. Ruhnkenius in docto Comment. ad Aquil. Rom. p. 147. Jo. Schraderus, qui istam emendationem proposuerat in Obss. I, 5. eandem defendit in præf. Emendatt. p. LII. argumentum, quo emendationem firmabat vir poetices callentissimus, petitum erat ex imitatione Statii IV, 514, ubi Tiresias evocatis Umbris venire cessantibus: Ne spernite senectam, inquit, nam graviora quoque carmina novi: *Jamque ego vos.* Quæ quam diversa sint, ex ordine hoc rerum manifestum fieri arbitror. Alia præterea adversus Schraderum monet Ouwens in Noctib. Hagan. pag. 613 sqq.

dum caput extulit undis Neptunus, totumque videt totoque videtur Regnator ponto, sævi fera murmura venti Dimittunt, nullasque movent in frontibus alas: Tum sensim infusa tranquilla per æquora pace Languentes tacito lucent in litore fluctus. alto prospiciens int. ex fundo maris, in quo regia dei est. *disjectam—oppressos.* v. sup. v. 69. 70. *cœli ruinam* gravissime dixit pro vento ac procella.

130. Statim Neptuno in animum veniebat, Junonis machinatione, ut exsatiaret odia sua erga Teucros, hanc tempestatem esse conflatam. Ita *dolos* et *iras* accipe. Habuisse fertur poeta ante oculos Homer. Iliad. A, 536, 7. Sed verba ex Apollon. IV. 753 Οὐδ' ἄλοχον Κρονίδαο Διὸς λάθον. Simile argumentum vide tractatum ab Ovid. I. Met. 601. sqq.

131—141. Duo ventos *Eurum* et *Zephyrum* pro toto ventorum agmine manifeste ponit tanquam poeta; nam neutrius in hac tempestate partes debuere esse præcipuæ. *generis vestri.* non tam originis, quam omnino gentis; tantumne vos confidentiæ in vobis, in vestris viribus, habetis! Argutantur h. l. Interpp. post Nonium, cum videant in natalibus Ventorum, ap. Hesiod. Theogon. 378. 379. nihil esse reprehendendum. *meo sine numine*, voluntate, jusso. *tantas moles*, rerum perturbationes, tempestatem. Nam *moles* omnis magna molitio, magna res quam quis molitur.—*Quos ego* gravissime ulciscar, puniam; vel, punire possem, vel deberem. Notus locus. Scilicet intelligendum: (Vos—audetis,) *quos ego* ulciscar gravissime; quod exquisitius

Post mihi non simili pœna commissa luetis.
Maturate fugam, regique hæc dicite vestro :
Non illi imperium pelagi sævumque tridentem,
Sed mihi sorte datum. Tenet ille immania saxa,
Vestras, Eure, domos ; illa se jactet in aula
Æolus, et clauso ventorum carcere regnet.
Sic ait, et dicto citius tumida æquora placat ;
Collectasque fugat nubes, solemque reducit.
Cymothoe, simul et Triton adnixus, acuto
Detrudunt naves scopulo ; levat ipse tridenti ;

138 *pelagi imperium* Parrhas. *magnumque tridentem* Leidens. pro var. lect. ex glossa. 140 *domus* Mentel. pr. Rottend. tert. et Goth. pr. *jactat* Hamb. alter. Oudart. Goth. tert. *regnat* alter Menag. et Hugen. 142 *citius dicto* Hamb. pr. *timida* alter Menag. 144 *Cymothe, Cymothee, Cymothæ*, male scribitur: est Κυμοθόη. 145 *Detendunt* Goth. pr. *levat atque* Hamb. pr. *ille* Dorvill. *tridentem* Goth. tert. non male; nisi alterum doctius esset.

est, quam *Vos ego*. 136. *Non simili*, sed graviore, *pœna*. Porro *post* et *commissa* sensu junge, si in posterum tale quid ausi eritis, non impune feretis. 137. *Maturate fugam*, accelerate receptum in antra vestra; *mature* h. e. ocyus discedite. Inepta est apud Servium Macrob. VI Sat. 8. et Gellium X, 11 in h. l. interpretando subtilitas. 138. *imperium—tridentem*. præclare, ut v. 78. quodcunque hoc *regni—sceptra*. Et sic sæpe poetæ. Hinc et *sævus tridens*, quia poetis, *sævum imperium*, v. ad v. 99. 139. *sorte*, sortitione inter fratres. cf. Iliad. O, 187 sqq. *immania saxa*, vastum antrum v. 52. 140. *Vestras, Eure, domos*. Nota figura, adscitis in regimen verbi sociis Euri. Ita IX, 525. XI, 686. 7. Totus autem locus adumbratus ex Homer. Iliad. Α, 179 Οἴκαδ' ἰὼν σὺν νηυσί τε σῇς καὶ σοῖς ἑτάροισι, Μυρμιδόνεσσιν ἄνασσε. At ornatius noster extulit: *se jactet—aula*, regia. cf. ad 56.

142—156. Placata tempestas. Aliter simile argumentum tractatum vides ab Ovidio I Met. 330 sqq. *dicto citius* non, antequam diceret; aut, citius quam dici potest, ut Serv., sed, *antequam orationem finiisset*. Nondum omnia erat eloquutus, cum jam mare esset placatum. Quale illud vulgatum: Dictum factum. ἅμ' ἔπος ἅμ' ἔργον, et Iliad. Τ, 242 Αὐτίκ' ἔπειθ' ἅμα μῦθος ἔην, τετέλεστο δὲ ἔργον.

144. Splendidi hi quatuor versus v. 144—147 quantarum scilicet rerum adumbratio! Habuit forte ante oculos Apollon. IV, 930 sqq. ubi Thetis cum Nereidibus navem Argo inter erraticas rupes salvam deducit, et 1609 sqq. *Cymothoe* una ex Nereidibus: Apollod. I, 2, 7. inter Oceani filias ap. Hesiod. Θ. 145. *Detrudunt naves scopulo* refer ad eas v. 108 quas *Notus in saxa latentia torquet*. Porro ipse Neptunus *levat* u. naves: itaque post *scopulo* nolim plene interpungi,

Et vastas aperit syrtes, et temperat æquor;
Atque rotis summas levibus perlabitur undas.
Ac, veluti magno in populo quum sæpe coorta est
Seditio, sævitque animis ignobile vulgus;
Jamque faces et saxa volant; furor arma ministrat:
Tum, pietate gravem ac meritis si forte virum quem
Conspexere, silent, arrectisque auribus adstant;

146 *Et magnas* Græv. v. ad 55 et 138. 147 *pellabitur* al. v. Pierium. 148 *Et veluti* quatuor ap. Burm. *in magno populo. in populo magno. magno populo.* varietates v. ap. eund. *magna* Moreti sec. et Montalb. et sic Ge. Fabricius legi viderat, ut esset, *magna seditio.* temere. cf. Burm. *cum forte* Hamb. pr. in excerpt. Cort. Interpretamentum hoc esse τοῦ *sæpe*, atque hoc eo sensu esse accipiendum, ut sit ἴσως, τάχα, existimabat Abresch. Diluc. Thucyd. P. I, p. 174. Opinionis auctoritatem aliam desidero; tum h. l. langueret oratio, sequitur enim statim 151 *si forte.* Enimvero poetis *sæpe* est in comparatione solenne; ut sit idem, quod *interdum, nonnunquam,* sine definita aliqua notione numeri: ut in Gr. οἷά τε πολλά. Sic v. c. Æn. X, 723 *Impastus stabula alta leo ceu sæpe peragrans* etc. V, 273 *Qualis sæpe viæ deprensus in aggere serpens* etc. Retrahenda autem est dictio *sæpe* ad majus membrum: *ac veluti sæpe, cum coorta est* s. *cohorta* scribunt tres Burm. Goth. tert. *coacta* Oudart. 149 *fervetque* Schol. Horatii Cruqu. lib. I, Od. 1. 150 *jam saxa* ed. Cuning. ex MS. Bersman. *volunt* jam Servii ætate legebatur, quem vide. *Jam fasces* Bigot. a m. pr. *et tecta* Hamb. sec. *et tela* Zulich. a m. pr. *sudes et saxa* Freinshem. ad Flor. III, 21 emendarat; Heins., ut refellat, docet quidem, *faces* et *saxa* etiam alibi jungi: sed de hoc nemo dubitet, docendum erat, unde in seditione, quæ interdiu fit, *faces* ad manum sint. Scilicet cogitandum est de domo ejus, in quem populus exarsit, diruenda et incendenda. 151 *gravem populi* Hamb. alter. 152 *arreptisque* quatuor Burm. *erectis* Zulich. et Leid. pro var. lect. *abstant* Montalb. v. Heins. *astant* al.

ita ut Neptunus *syrtes levasse* dicatur: quod non bene fieret. 146. *Aperit syrtes*, via ex arenosis vadis facta, ut naves expedire se possent: ut sæpe poetæ de aditu facto; sic *mare aperitur*. refer autem ad tres naves v. 110. 111. et *temperat mare*, fluctus placat. Non autem sunt syrtes illæ, major et minor, ad litus Africæ, ex geographicis notæ. v. Exc. IV. ad h. lib. 147. Talis Neptunus quadrigis vectus etiam in gemmis occurrit: *Mill.* I, 1. n. 121. *Dactyl. Lipp.* Alias laudatus v. a *Saxio* V. C. ad *Virgil Justic.* T. V, p. 37. Est enim et ibi similis gemma expressa. Conf. Æn. V, 817 sqq. Pulcre autem singula celeritatem exprimunt, etiam τὸ *labi per undas*. VIII, 91 *Labitur uncta vadis abies.*

148—156. Neptuni prospectu mare placatur, ut populi seditio adspectu viri auctoritate conspicui—*Ac veluti silent tum, cum.* In prosa: *ut sæpe in magno populo cum coorta est seditio silent.* Comparatio seditionis cum mari satis frequens est, et ab Homero Iliad. B, 144—146 ducta; at h. l. inverse maris tumultus cum seditione fit comparatio: cujus novam ac præclare ornatam tractationem facile intelligas, imprimis in voc. *magno—coorta est sævitque animis* (ira) *ignobile vulgus* (ut *vile*, epith. ornans) seu, quæ nuda oratio esset: *ardet ira vulgus, furit.* 151. *Gravem*, venerabilem, *pietate ac meritis*, religione erga deos et sanctitate, beneficiisque in patriam ac cives collatis. Utrumque hominibus auctoritatem conciliat.

Iste regit dictis animos, et pectora mulcet:
Sic cunctus pelagi cecidit fragor, æquora postquam
Prospiciens genitor, cœloque invectus aperto,
Flectit equos, curruque volans dat lora secundo.
  Defessi Æneadæ, quæ proxima, litora cursu
Contendunt petere, et Libyæ vertuntur ad oras.
Est in secessu longo locus: insula portum

154 *Sic omnis* Moret. sec. *pelagi cunctus* Bigot. *cecidit furor* Paget. *æquore* conj. Heumannus. sed v. Burm. 155 *Aspiciens* Sprot. *que* abest a pr. Moret. Miror neminem maluisse: *pontoque invectus aperto.* 156 *flectat* Leid. a pr. m. *flexit* tert. Mentel. a m. sec. *fluctuque volans* Romanus et alii aliquot ap. Pier. minus poetice. 157 *Ænidæ* Leid. unus. *Æneidæ* Goth. alt. Sed *Æneadas* jam ex Lucretio novimus: *Æneadum genetrix, hominum divumque voluptas, Alma Venus*; præter nostrum, apud Ovidium et alios; etiam in serioribus: v. disputata ad Avien. descr. orb. 117. Nam cum proprie sit *Æneæ progenies*, inde *Trojani* omnino, tandem *Romani* sunt *Æneadæ.* Itaque Regilla in Marcelli carmine (v. c. Brunck. Anal. T. II. p. 302) fuisse dicitur ἐξ Αἰνεαδάων, Ἀγχίσεω κλυτὸν αἷμα καὶ Ἰδαίης Ἀφροδίτης, h. e. simpliciter, matrona *Romana*, Herodi Atheniensi nupta; Γήματο δ' εἰς Μαράθωνα. Oppian. Cyneg. v. 2. φέγγος ἐνυαλίων πολυήρατον Αἰνεαδάων. Pronuntiatum autem Αἰνειάδαι et Αἰνεάδαι. Ut in Pindaro Olymp. VI, 149 Ὄτρυνον νῦν ἑταίρους, Αἰνέα. Et de nostro Ænea in Rheso Αἰνέα et Αἰνέαν duabus syllabis 90 et 585. Est quoque in Argonaut. Orphic. 138 Βούτης Αἰνειάδης, quod corruptum esse patet. Fuit ille Atheniensis et potuit dici a tribu Αἰγείδης. *quæ littora proxima* alter Hamburg.

155. 156. *Cælo aperto*, sereno, quod adhuc nubibus erat obductum, *invectus* per mare. *Equos* Neptuni v. Homer. Iliad. N, 23. 24. Seriores poetæ tribuunt Neptuno hippocampos. v. Stat. Theb. II, 45—47. ut Proteo Georg. IV, 389. *curru secundo*, celeri; proprie *cursus* est *secundus*; ductum a navi, quæ *secundo amne* devehitur. Ceterum hunc locum ornatissimum ante oculos habuere Silius VII, 254—259 et Statius Theb. V, 704—709. *genitor*, pater: Sic proprie omnes seniores dii, mox et quicumque alii, ut Mars, Bacchus, Apollo, h. e. venerabiles, verendi, sancti. At Burmannus vult *ita dici deos rerum, quibus præsunt*; in quo nihil paternæ notionis videas.

157. Nunc Trojani ad Libyæ litus, haud longe a Carthagine, deferuntur. *Defessi*, fessi, jactati tempestate, ut sæpe poetæ; et mox 168. *fessæ naves.*

159—169. De toto loco vide Excursum. Primæ ejus lineæ petitæ sunt partim ex Odyss. E, 404 et 411 sqq. ubi Ulysses enatat naufragio in Phæaciam, partim Odyss. N, 95 sqq. ubi in Ithacam escendit. *in secessu longo* sc. litoris. Sinum *secretum* interpretatur Servius. Saltem tractum litoris remotum et infrequentem designat poeta, cujus aditum et conspectum intercipit navigantibus insula ex adverso objecta et continenti prætexta. Hæc *insula* efficit *portum objectu laterum* suorum; tam late illa prætenditur; *portum* appellat tutam navium stationem, quoniam insula objecta ventorum et fluctuum vim excipit: *lateribus* enim, ad insulæ latera, *omnis unda*, fluctus, *ab alto frangitur*: hoc ornavit: *in sinus*

Efficit objectu laterum, quibus omnis ab alto
Frangitur inque sinus scindit sese unda reductos.
Hinc atque hinc vastæ rupes geminique minantur
In cœlum scopuli, quorum sub vertice late
Æquora tuta silent; tum silvis scena coruscis
Desuper, horrentique atrum nemus imminet umbra.
Fronte sub adversa scopulis pendentibus antrum;

160 *objectum* Menag. alter. *amnis* Hamb. pr. a m. sec. 161 *scinditur, inque s.* Hamb. sec. *sese scidit unda* Sprot. cf. Ge. IV, 420 ubi idem versus. 162 *rupes vastæ* Puget. Male post *rupes* interpungebatur, ut suppleretur *sunt*. Immo vero minantur rupes et scopuli. 163 *lato* Rottend. alt. 164 *scæna* Medic. aliique præstantiores. vel sic tamen male. *stat silvis umbra* c. Hamb. pr. non male; nisi sequeretur *umbra*. 165 *eminet* Puget. minus bene. 166 *Fronde* Græv. *aversa* Goth. pr.

scindit sese v. r. sinuoso flexu fluctus recedunt: cf. ad Ge. IV, 420. solent enim fluctus allisi longo tractu retrorsum acti dissolvi.

159. Insula non est ap. Homer. in loco, quem hic expressit Odyss. N, 97, sed est alius locus, quem et hic ante oculos habuit, in descriptione terræ Cyclopum Odyss. I, 116 Νῆσος *ἔπειτα λάχεια παρὲκ λιμένος τετάνυσται Γαίης Κυκλώπων, οὔτε σχεδὸν, οὔτ' ἀποτηλοῦ. Ὑλήεσσ'.* Ex eodem loco cervi inf. 184 poetæ in mentem venere.

160. 162. In portu Phorcynis l. l. Odyss. N, 97 sqq. *Δύο δὲ προβλῆτες ἐν αὐτῷ Ἀκταὶ ἀποῤῥῶγες, λιμένος ποτιπεπτηυῖαι* (mutuo ad se vergendo, in cornua coeundo, *κατὰ τοῦ λιμένος*. Etymolog. *εἰς λιμένα νενευκυῖαι*). *Αἵ τ' ἀνέμων σκεπόωσι δυσαήων μέγα κῦμα Ἔκτοθεν (ab alto).*

162 sqq. Nunc ad *secessum*, s. interius litus, continentis nimirum, procedit. Est hoc rupibus consitum, prominentibus ad dextram et sinistram duobus scopulis; omnia silvis obsita. Ingressis recessum hunc ex adverso 166. occurrit antrum subter litore scopuloso. 164. Superior litoris ruposi ora silvis obsita est. Pro interpretatione sunt vss. 310. 311. *Classem in convexo nemorum sub rupe cavata, Arboribus clausam circum atque horrentibus umbris Occulit.* Litora hujus generis sæpe memorantur; v. c. Apollon. II, 734. 5. 6.— *Scenam* nove dixit poeta de prospectu longo inter *silvas*, h. e. arbores. Hanc *scenam*, h. e. prospectum, *silvarum coruscarum*, tremula inter intervalla luce micantium, dum vento moventur (inf. XII, 701. 2, *aut ispe coruscis Cum fremit ilicibus quantus*—Apenninus), et hoc *nemus* Virgilius ex una olea ap. Homer. 102 propagavit, tanquam ex surculo. *horrenti umbra* cf. sup. ad Prooem. 4. Post *silvas* memoratur *nemus*: tanquam post latius, id quod partem vel genus constituit: fere ut in Horat. I, 21, 5. *nemorum coma quæcumque prominet nigris silvis.*

166—168. Hoc antrum itidem ex Homero v. 103—112. Sed apud hunc tam augusta loci facies, tam veneranda antiquitatis sanctitas, ut Virgilius ab antro ornando plane abstineret. Atqui et hoc judicium magni

Intus aquæ dulces, vivoque sedilia saxo;
Nympharum domus. Hic fessas non vincula naves
Ulla tenent; unco non alligat ancora morsu.
Huc septem Æneas collectis navibus omni
Ex numero subit; ac, magno telluris amore
Egressi, optata potiuntur Troës arena,
Et sale tabentes artus in litore ponunt.
Ac primum silici scintillam excudit Achates,

168 *Hinc* f. Menag. pr. *navis* Heins. e Prisciano et scriptis. 169 *æquora* alter Rottend. *ullo non* emendabat Scaliger. 171 *subiit* Parrh. *et* m. *at* m. nonnulli. 172 *Troes potiuntur* tres ap. Burm. cum uno Goth. at tert. *spatiantur* T. 173 *Et fame tabentes* Schol. Horat. Epod. V, 40. 174 *At primum* aliquot Burm. et ed. Junt. *Hinc* unus Heins. *silici* præclare Heins. e melioribus libris et e Grammaticis. vulgares libri *silicis*. Etiam in codd. parte et ed. Ven. male *excussit*.

poetæ est. ***Fronte sub adversa:*** de interiore continentis litore (non de insula) hoc est accipiendum: quod est adversum intrantibus sinum. *Nympharum domus* etiam Odyss. M, 318 de antro in insula Solis: ἔνθα δ' ἔσαν Νυμφέων καλοὶ χοροὶ ἠδὲ θόωκοι (h. *planities*, quam ad choreas aptam diceres, *et sedilia*).

168. 169. *Hic.* non, *in antro;* sed, in loco inter litus et insulam, qui pro portu, seu tuta navium statione erat, in sinu pone insulam, in *secessu* 159 memorato. Ἔντοσθεν δὲ ἄνευ δεσμοῖο μένουσι Νῆες ἐΰσσελμοι, ὅταν ὅρμου μέτρον ἵκωνται. ibid. v. 100. 101. Vides ubique Virgilium, si sententia certare non poterat, verborum ornatu cum Homero contendisse. At indicabimus et hujus ornatus lineas: Od. I, 136. Ἐν δὲ λιμὴν εὔορμος, ἵν' οὐ χρεὼ πείσματός ἐστιν, οὔτ' εὐνὰς βαλέειν, οὔτε πρυμνήσι' ἀνάψαι etc. vides *vincula et ancoram*, sed ornate: *unco non alligat a. morsu;* translato epitheto ancoræ ad *morsum*. Inf. XII, 274 *mordet fibula.* Simile Nymphæum ad Heracleæ Ponticæ agros transtulerant veteres poetæ, quod repetiit ex iis Quintus Cal. VI, 470 sqq. versibus non malis.

170—173. *Septem navibus;* Una, qua Æneas vehebatur, tres e scopulis a Tritone, tresque aliæ e syrtibus, seu vadis arenosis, a Neptuno expeditæ. Ceteras præter unam servatas mox videbimus; fuit enim (vid. v. 381) tota classis XX navium. cf. Exc. I. ad lib. III. 172. Præclarus versus! Od. E, 463 ὁ δ' ἐκ ποταμοῖο λιασθεὶς Σχοίνῳ ὑπεκλίνθη, κύσε δὲ ζείδωρον ἄρουραν. *arena*, litus: et telluris *amor*, πόθος, desiderium, soli attingendi cupiditas. *tabentes artus sale;* unda marina respersos, madidos, simpliciter. Poetæ enim *tabem* proprie de humore corrupto, mox de quocumque, imprimis sordido. Θάλασσα δὲ κήκιε πολλὴ Ἂν στόμα τε ῥῖνάς τε Odyss. E, 455.

174. Reprehendit hic et in sqq. imprimis 210 sqq. poetam Homius (*Elements of Criticism.* T. III, p. 232. 229), quod eadem orationis gra-

Suscepitque ignem foliis, atque arida circum
Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam.
Tum Cererem corruptam undis Cerealiaque arma
Expediunt fessi rerum; frugesque receptas
Et torrere parant flammis et frangere saxo.
  Æneas scopulum interea conscendit, et omnem

175 *succepit* olim Servius in libris habebat, quem v. 144 et sic alter Mentel. it. Goth. pr. et ed. Mediol. cf. Scalig. IV poet. 16. 176 *ex fomite* Oudart. Leid. et Hamb. pr. pro var. lect. nec hoc male; sed *in f.* doctius. *a fomite* pr. Moret. *flammas* aliquot Burm. et Goth. tert. 177 *correptam* Exc. Burm. 179 *Extorrere* Zulich. et Hamb. pr.

vitate res humiles narrat, qua grandes et sublimes. Voluit sane Virgilius hoc ipso verborum ornatu nobilitatem tenuibus rebus addere. Aliter Homerus, qui orationem rebus accommodat; et præceptum sane primum in tali re est, leves res leviter esse attingendas, ut obiter tantum lectoris animum præstringant. Sed habet poeta unusquisque sæculi sui Genium, cui in nonnullis est litandum; et verborum ornamenta alia splendoris et sublimitatis sunt, alia elegantiæ et suavitatis, quæ, ut in hoc et similibus locis factum, recte rebus etiam humilibus accommodari possunt. 176. *Rapuitque in fomite flammam*, raptim excepit lignis aridis pro fomite subjectis. alias *fomes rapit flammam*, quam raptim concipit. cf. Serv. Virgilium hic Theocr. Idyll. XXII, 33 et Hymn. in Merc. v. 110 imitatum esse, locis inspectis vix probabile habeas.

177—179. Hic vides priscorum hominum rationem et artem panis conficiendi, non ingratam illam et injucundam cognitu hominibus, qui, a quibus initiis vita humana ad hunc cultum progressa sit, quæri sciant a philosophis, qui humanæ vitæ annales aut condere aut cognoscere cupiunt. *fruges*, h. e. grana, *receptas*, e mari servatas, *torrent*, ut exuant glumam et facilius comminui possint, tum *frangunt saxo*, ut multi populi etiamnum grana saxis contundunt. (cf. Goguet *Origine des Loix* etc. *P. I. Liv. II art.* 2. *Opuscula* nostra Tom. I, p. 330 sqq. de *Originibus panificii*, et supra Georg. I, 267). *Cerealia arma*, h. utensilia, instrumenta, ad pinsendum, et ad coquendem panem. puta esse hæc ipsa saxa, porro mactram, seu alveum, quo farina subigeretur. De fermento enim nondum cogitabant; sed farinam illam subactam, seu pultem, continuo in quadrarum forma sub cinere coquebant. Recte Servius honestatem sermonis hic commendat. Aliter ἔντεα δαιτὸς Odyss. H, 232. *fessi rerum*, ex calamitatibus et casibus, quos subierant, (ita *res* poetis) *exhausti viribus*, quæ propterea cibo erant reficiendæ.

180—184. *Omnem prospectum late petit pelago*, in prosa: prospectum capit, prospectat, quantum licet, per omne pelagus. cf. Odyss. K, 146 sq. et 95 sq. *si videat*, pro: *ut videat*, sollenni more, Homeri exemplo: εἰ. ἐάν. εἴπως. pro ἵνα, ὥστε. v. c. εἴποτ' ἀϋτῆς σχοίατο Iliad. B, 97. *In biremibus* non est hærendum: poeta simpl. pro navibus posuit. In v. 183 *aut Caicum*, debebat dicere vel

Prospectum late pelago petit; Anthea si quem
Jactatum vento videat, Phrygiasque biremes,
Aut Capyn, aut celsis in puppibus arma Caïci.
Navem in conspectu nullam; tres litore cervos
Prospicit errantes; hos tota armenta sequuntur
A tergo, et longum per valles pascitur agmen.
Constitit hic, arcumque manu celeresque sagittas
Corripuit; fidus quæ tela gerebat Achates;
Ductoresque ipsos primum, capita alta ferentes
Cornibus arboreis, sternit; tum vulgus; et omnem

181 *pelago late* tres Burm. *Anthea* libri potiores; 'Ανθεὺς ex ἄνθος. Ductum inde nomen femininum 'Ανθεία, quod, uti ex Xenoph. Ephes. novimus, etiam 'Ανθία fuit f. ex 'Ανθιος. alii *Antea. si qua* a multis olim lectum fuit, quod et Carisius testatur. cf. Pier. et Fabric. retinuit Cuning. in sua edit. Sed voc. *aliquis* cum nomine proprio eleganter jungi satis docuere viri docti. 183 *Capin*, et *Capim* alii, ut Goth. *Caici*, a nomine fluvii Mysiæ. al. *Cayci*. 184 *Navim* aliquot ap. Heins. et Goth sec. cf. ad v. 120. 185 *Aspicit* Puget. Hemistichium idem Æn. XII, 719. *quos tota* et *tot armenta* vett. nonnulli ap. Pierium. 186 *et* abest Bigot. *et valles, per longum* Menag. pr. 188 *quæ et tela* Menag. pr.

Caici navem; nunc ponit *arma Caici in puppibus celsis*. *arma* in puppibus religata cum Servio intelligere vix possis, quippe haud facile e longinquo conspicua; nec commodum exemplum ex Æn. X, 80. Insignia navis h. e. parasemum male interpretantur alii; erant ea in prora, non in puppi. Saltem aut de *aplustribus* simpliciter aut de tutela navis erat accipiendum; illud quidem melius. Verum poetico ornatu omnino dicta puto *arma in puppibus*, pro armis puppis s. navis Caici; ita ut *arma navis*, seu armamenta, dicta sint pro *ipsa navi*, quam prospicere volebat Æneas. Hoc verius.

184. *Cervos* ex Homeri capreis fecit, v. sup. ad 159. Nullos tamen cervos in Africa inveniri Herodotus, Aristoteles, et Plinius post illos VIII, 33 s. 51. affirmaverunt. Firmat tamen se ipsum Virgilius Æn. IV, 154 et Lucan. IX, 921. Oppianum et Philostratum memorant præterea Cerda et alii. Verum primo talis quæstio ad historiam naturalem spectans aliena est a poeta; est quoque ἄλογον ἔξω μυθεύματος (ut appellat Aristoteles de poetica s. 44) tum forte eos cum adversariis ita in gratiam revoces, ut aut cervos post Aristotelem in Africam illatos aut cervi nomen latius ab iis usurpatum dicas. Sunt certe, quod historiæ naturalis auctores docent, varia cervorum et capreolorum genera per Africam sparsa. Verum cervos etiam proprie dictos *nunc* per oras Africæ versus septentrionem sitas errare, affirmat, ut *Leonem Africanum*, *de la Croix*, et alios taceam, *Shaw's Travels* p. 234. cf. inf. ad V, 37.

189—193. *Cornibus arboreis*. Ecl. VII, 30 *ramosa cornua*. *Capita alta cornibus*, vulgari ratione, *capita altis*

Miscet agens telis nemora inter frondea turbam.
Nec prius absistit, quam septem ingentia victor
Corpora fundat humi, et numerum cum navibus æquet.
Hinc portum petit, et socios partitur in omnes.
Vina bonus quæ deinde cadis onerarat Acestes
Litore Trinacrio dederatque abeuntibus heros,
Dividit, et dictis mærentia pectora mulcet:
  O socii, (neque enim ignari sumus ante malorum)
O passi graviora; dabit deus his quoque finem.

193 *fundit* et *æquat* Hamb. pr. cum Goth. tert. quod tueri licet usu poetarum, substituendi modum indicativum, quoties vulgaris usus subjunctivum amat. alii *fundit* et *æquet*, aut *fundat* et *æquat*. Hoc placet Burmanno. Sic jungenda *absistit* et *æquat*. *Fundet* Goth. alt. *humo* Medic. cum aliis præstantioribus it. Goth. tert. at Romanus *humi*. pro *numerum* Moret. pr. *meritum*. 195 *deinde bonus quæ vina* Hugen. et sic jam codd. ap. Pierium. 196 *Tenario* Zulich. sed *c* superscr. *abeuntibus illis* Bigot. *abeuntibus hospes* Medic. Pierii. non malo lapsu. 198 *enim* abest a Moret. sec. *sumus ignari* Voss. *neque enim immemores sumus* Medic. Pierii. 199 *Et passi* Rottend. pr.

cornibus, vel *alta* c. *habentia*. Etiam *ferentes* pro exili voce, *habentes*. *Miscet agens turbam*, ornate, pro agit, agitat, perturbat, κλονεῖ, ut promiscua fuga se ipsi invicem trudant, cum antea *longo agmine* incederent; 192 *septem ingentia corpora* grandius, quam *cervos*. *victor*, ornamenta poeticus. Mox 194 *portum* non proprie dixit, sed pro statione navium: v. sup. ad 159.

195—197. *Deinde vina, quæ* etc. In Drepani portum, qui Siciliæ est, classis Trojana delata fuerat Æn. III, 707, non longe aberat *Ægesta* vel *Segesta*, quam Græci et *Egestam* scribunt, condita ab *Ægesto* Troe, quem Virgilius *Acestam* appellat: cf. V, 31. 61 et Exc. I ad e. l. Benigne fuerant ab ipso excepti, ut etiam inf. I, 558. 570. hinc *bonus*. Idem iterum hospitio Æneam excipit Æn. V, 36 sqq. Quod vina commendat, ut Acestæ munus ξενήϊον, id ut poeta, et Homeri imitatione, facit: Odyss. I, 197 sqq. *Vina onerare cadis* quasi pro onere inferre, infundere cadis, pro vulgari *cados onerare vinis*.

198. 199. In prosa: O socii! satis meministis, vos graviora his, quæ modo experti sumus, passos esse: spem itaque retinete, habitura esse finem etiam hæc mala præteritis leviora. *ante mala*, τὰ πρὶν κακά. Horat. I Carm. 7, 30 *O fortes pejoraque passi Mecum sæpe viri.* Locus autem expressus ex Odyss. M, 208 Ὦ φίλοι, οὐ γάρ πώ τι κακῶν ἀδαήμονές εἰμεν. Οὐ μὲν δὴ τόδε μεῖζον ἔπι κακὸν, ἢ ὅτε Κύκλωψ Εἴλει ἐνὶ σπῆϊ γλαφυρῷ κρατερῆφι βίηφιν. Ἀλλὰ καὶ ἔνθεν ἐμῇ ἀρετῇ, βουλῇ τε νόῳ τε, Ἐκφύγομεν· καί που τῶνδε μνήσεσθαι ὀΐω, Macrob. V Sat. 11 Maronem in his locupletiorem Homero existimat. At inter Serviana legitur: *Totus hic locus de Nævio belli Punici lib. translatus est.* Scilicet is ipse Homerum latine loqui fecerat.

Vos et Scyllæam rabiem penitusque sonantes
Accestis scopulos; vos et Cyclopia saxa
Experti. Revocate animos, mæstumque timorem
Mittite. Forsan et hæc olim meminisse juvabit.
Per varios casus, per tot discrimina rerum,
Tendimus in Latium: sedes ubi fata quietas
Ostendunt. Illic fas regna resurgere Trojæ.
Durate, et vosmet rebus servate secundis.

200 *vos ad S.* Rottend. pr. *Scyllæus* recte: est Σκυλλαῖος. uti ap. Athenæum VII, p. 311 F. Σκυλλαῖος πορθμός. 201 *scopulis* Moret. pr. *adcestis* Heins. puto rescripsit, ut sibi constaret. *accestis* ipse Medic. et Rom. *Cyclopea* multi; sed in hoc et similibus penultimam produci docuit Heinsius. Est enim *ex* ει. Κυκλώπειος, at *Cyclopius*, ex Κυκλώπιος. cf. inf. ad 665. nonnulli etiam *Cyclopeia* male. 202 *animum* sec. Moret. 205 *sedes ibi* codd. ap. Pier. *quietis* sc. nobis, vetus MS. ap. eundem. 207 *durare et servare* unus Heins.

200. *Scyllæam rabiem*, seu quoniam Scylla canibus cincta, v. sup. ad Ecl. VI, 75, quorum *rabies* proprie dicitur; seu simpliciter, quatenus furor, sævitia, rabies, mari, tempestati, procellis, tribuitur. *sonantes scopuli*, fluctibus allisis, et quidem *penitus*, in interioribus adeo rupis recessibus et antris, sunt ii ipsi, quibus Scylla insidebat. *Ter scopuli clamorem inter cava saxa dedere*, III, 566. *accessistis* ad eos, hactenus, quod jam fretum Siculum ingressi non longe ab iis aberant, cum dati ab Heleno oraculi memores statim ad lævum convertunt cursum. v. inf. III, 555. 8. 566. 7. *Cyclopia saxa*, litus Cyclopum saxosum in Sicilia, cujus illi rupes et antra incolebant in Ætnæ vicinia, in orientali litore. v. inf. III, 569. 644. 675. Accesserant (doctius dixit, *experti* erant,) scilicet et ad hoc litus et in portu escenderant, sed ab Achæmenide moniti fugiunt. Est quidem in Servianis docta nota: *Quidam tamen hæc saxa inter Catanam et Tauromenium in modum metarum situ naturali dicunt esse, quæ Cyclopea appellantur, quorum medium et eminentissimum* Galate *dicitur*. Sed sunt hæc a poeta aliena, qui simpliciter litus Siciliæ memorat.

203—207. *Forsan et hæc olim meminisse juvabit:* nobilem sententiam illustrant Cerda et alii. Sed pertinet huc Euripideum, quod Macrob. VII Sat. 2 laudat, Ὡς ἡδύ τοι, σωθέντα μεμνῆσθαι πόνων, latine conversum a Cic. de Fin. II, 32; et ante Euripidem Homeri locus Odyss. O, 397—400. Ingeniosa imitatione hæc sequutus est Statius I Theb. 472 *Forsan et has venturus amor præmiserit iras, Ut meminisse juvet.* nec tamen omnia malorum genera ex vita præterita meminisse jucundum est. Bene hoc monet Macrob. Sat. VII, 2. Etenim sunt, *quæ animus meminisse horret* ut lib. II, 12. Sic quæ quis se indigna et injusta aut ignominiosa pertulit, aut atrocia vidit et immania. 204. Per hos ipsos casus, per hæc *discrimina rerum:* pleonasmus poetis frequentatus. Possunt tamen *res* pro rebus adversis, periculis, accipi, ut v. 178. 205. *sedes ubi fata q.*

Talia voce refert; curisque ingentibus æger
Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.
Illi se prædæ accingunt dapibusque futuris:
Tergora deripiunt costis, et viscera nudant;
Pars in frusta secant, veribusque trementia figunt;
Litore aëna locant alii, flammasque ministrant;
Tum victu revocant vires; fusique per herbam
Implentur veteris Bacchi pinguisque ferinæ.

209 *alto corde* Rottend. pr. alter Hamb. Puget. Leid. un. etiam aliquot codd. Pierii, nec hoc indocte. Exulat. h. l. *et* ante *premit*; quod sæpe fit—Similem versum videbimus IV, 477 *Consilium vultu tegit ac spem fronte serenat.* 210 *Illic* Goth. sec. *Accingunt sese prædæ* Puget. Distinctionem ita institui vult Burmannus: *prædæ accingunt, dapibusque futuris Tergora deripiunt c.* 211 *Deripiunt* Heins. ex ratione grammatica, quam tamen unus Rottend. tuetur. Sic jam emendarant Turnebus et Gifan. v. Cerd. 212 *verubus* al. v. Pier. et inf. ad V, 103. 213 *Littoreque aena* Montalb. *flammisque* Hugen. quod dictum esset, ut *velis ministrare* Æn. VI, 302 et alia. Burm. 214 *renovant* Voss. r. *animos* Sprot. ex 202 repetitum. *per herbas* unus Heins. 215 in sec. Moret. τῷ *ferinæ* subjungitur *munere* cum glossa: *hemistichium*; ut sit unus ex versibus, quos imperfectos Maro reliquit. Sed amat casus secundos Maro. Et laudatur hic ipse versus a Grammaticis eam in rem. v. Heins. *farinæ* Rottend. pr. et duo in Exc. Cort.

Ostendunt h. e. oracula et auguria prædicunt, promittunt. *Ostendere* egregie imprimis poëtæ, hac in re. Iidem *fas* esse dicunt ea, quæ fatis volentibus et oraculorum monitu fiunt. Quæras, unde jam tum Æneas nomen novæ sedis sibi promissæ, *Latium*, noverit? quum aliis in locis tam incerta omnia ei essent. Scilicet in locis inferis certiora edoctus fuerat lib. VI, 891. 2. De ipsa re cf. sup. Disqu. II s. VI. et Excurs. XV ad lib. II. *Durare* pro durare se, animum suum, poetæ primum, mox alii scriptores, ut Tacitus. Τλῆτε, *φίλοι*. Il. B, 299. cf. Cerda.

208. 209. *Magnanimum* Ænean vides. *Premit*, occultat, ut sæpe. *altum* proprie, alto corde, h. e. intimo, sed docte poeta epitheton transfert ad *dolorem*, qui eo ipso fit intimus et altus dolor.

210 — 215. Sequentia censenda sunt ex ornatu rerum exilium. cf. Iliad. A, 459 sqq. ubi *ἔδειραν·* hic ornatius: *Tergora deripiunt* (alii: mox *pars*) *costis* (artubus) *et viscera nudant*. Recte Serv. *viscera*, quicquid sub corio est, h. e. carnes. 212. Totus ex: *Μίστυλλόν τ' ἄρα τ' ἄλλα, καὶ ἀμφ' ὀβελοῖσιν ἔπειραν* ibid. 465. *trementia*, adhuc palpitantia, ut et Serv. Non equidem suavem in hoc epitheto imaginem sensui objici dixerim. 213. *Aëna locant*. quorsum? certe non ad elixandas carnes, quibus heroica tempora plane non utebantur, ut notum est. Et ne forte poetam ab antiquo more recessisse videri putes, quorsum laudare possis Valer. Fl. VIII, 254. aut Ovid. Met. I, 228. *torreri carnes* in antec. versu significatur. Igitur his aënis aquam calefaciunt, cf. Æn. VI, 218. 219, ut se lavent ante epulas, ex more. ut quoque Serv. Quærere velle, unde tot lebetes habuerint, qui tanto hominum numero sufficerent, putidum

Postquam exemta fames epulis, mensæque remotæ:
Amissos longo socios sermone requirunt;
Spemque metumque inter dubii, seu vivere credant,
Sive extrema pati, nec jam exaudire vocatos.
Præcipue pius Æneas, nunc acris Oronti,
Nunc Amyci casum gemit, et crudelia secum
Fata Lyci, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.
  Et jam finis erat: quum Jupiter æthere summo

216 *excepta f.* Zulich. a m. pr. *exstincta* Hamb. pr. *epulis exemta f.* Oudarti. 218 *credunt* Mentel. Post *inter* distinguunt nonnulli Codd. et edd. ut sit: *dubii seu v. credant.* Burm. 219 *seu extrema* duo ap. Burm. *seu jam e.* Puget. 220 *Orontis* plures Codd. et edd. etiam ap. Pier. Scilicet est Orontes, Ὀρόντης, Oronteus, Orontei et Orontî. v. sup. ad v. 30. *Oronti* etiam fragm. Vatic. 221 *Amici* alii. *Tunc Anthei* Hamb. pr. *casus* Leid. et Sprot. Illud *secum* non debet offendere. nam *gemit secum* A. c. 222 *Lycus.* idem memoratur lib. IX, 556. *Giam* multi, etiam nostri, vel *Gian. Cloantum* castigatiores, notante Heinsio, ut Goth. pr. *Choantum* Leid. Nomina promiscue posuit, ut poeta. Amycus, Ἄμυκος ad exemplum regis Bebrycum, de quo Apollon. II. pr. et inf. V, 373. diversus est ab illis qui inf. X, 704. IX, 772. XII, 509. eodem nomine occurrunt. *Lycus* inter Trojanos iterum IX, 545 s. *Gyas* et *Cloanthus* in ludis in Sicilia editis lib. V, 118 sqq. Diversi sunt Gyas inter Etruscos X, 318, et forte alius XII, 460. 225 Noli in vulgarius incidere, ut emendes: *Et jam finierat.*—Sequitur *Juppiter:* in his ac similibus novare aliquid nolui: Si mei arbitrii res esset, scriberem *Jupiter,* ex antiquiore ac veriore ratione, quam in Virgilio redhibitam esse

esset in poeta.—*Flammas ministrant,* ornate, ut omnia in h. l., pro, *subjiciunt aënis ignem.* 215. Satiant se et carne ferina et vino. Jam excute ornamenta verborum.

216. Hoc est Homericum: Αὐτὰρ, ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο. cf. inf. VIII, 184. *mensæ remotæ* noto vetere more, quo mensa cum epulis convivæ apponebatur et auferebatur. At h. l. fusi per herbam epulantur? Itaque improprie dictum. 217. *Longo sermone,* non tam qualis post cœnam esse solet, quam potius multis cum querelis. *Amissa sociorum parte dolentes Multaque conquesti,* Ovid. Met. XIV, 242.—*requirunt socios;* declarat voc. *requirere* desiderium amissorum sociorum. (v. Burm. ad h. l.) lamentantur eos sibi ereptos, Μνησάμενοι δὴ ἔπειτα, φίλους ἔκλαιον ἑταίρους. Odyss. M, 309. Vulgari oratione diceres: multa de sociis amissis inter se conqueruntur. 219. H. e. sive jam esse mortuos. *Extrema pati* proprie dicuntur, qui crudeli supplicio affecti animam efflant, h. l. simpliciter, qui moriuntur morte violenta, fluctibus submersi, *nec jam exaudire vocatos,* h. e. esse mortuos, quos invocari ab amicis et conclamari notus mos erat, inf. III, 67. VI, 505. cf. Odyss. I, 65. Ad prosaicam sane subtilitatem debuisset antecedere: num extrema eos *passos esse* credant, et jam conclamatos? Sed in poeta illa non requiritur.

223. *Et jam finis erat* sc. longi sermonis, h. e. querelarum, aut omnino, cœnæ factæ. Pompon. Sabinus *finem diei* interpretatur. nam mox dormitum concedunt, v. inf. 305. Quin omnino sic accipe: *Postquam hæc*

Despiciens mare velivolum, terrasque jacentes,
Litoraque, et latos populos, sic vertice cœli
Constitit, et Libyæ defixit lumina regnis.
Atque illum tales jactantem pectore curas

volumus: ut statim 225 *litora.* Scilicet antiqui literas in his geminabant pronuntiatione, non scriptura; recentiores etiam scriptura: recte et hoc: sed tum tenendum est alterutrum constanter et in omnibus, quibus eadem ratio subest. 224 *Respiciens* Bigot. *dispiciens* duo, et *prospiciens* duo alii ap. Burm. sed *despiciens* etiam Macrob. VI Sat. 4. *terrasque latentes* Hamb. 226 *terris* Puget. 227 Miror neminem in *tales* hæsisse, et *tacitas curas* conjectasse. Sed cf. not.

finita erant, s. his factis, Jupiter prospexit etc. Fateor, nexum vel transitum mihi non videri esse felicissimi inventi. cf. inf. Exc. I. ad lib. IX. Cogitandum tamen de Jove stante et Trojanorum fortunam in Africa mente volvente, et rationem, qua succurri possit, circumspiciente. Hoc habitu Jovem si semel ante oculos tibi constitueris, bene se habent reliqua, et totus, qui sequitur, locus, e præstantioribus est habendus, cum poeta hoc ipso et miraculum addat hospitio Æneæ apud Didonem, et quod multo majus, Romanorum animos in carminis statim aditu ad Æneam et totam adeo carminis fabulam advertat. Lineas primas hujus artificii videas in Odyss. E, 5 sqq., ubi Minerva apud Jovem (ut jam Odyss. A, pr. fecerat) de intercepto Ulyssis reditu conqueritur, mittitur etiam tum Mercurius. Venerem Jovi supplicem nota gemma, sed a recentiore, suspicor, manu, expressam ad Virgilii plane ductum videre licet (cum alibi tum in *Suite des Pierres gravées par Mme le Hay n. XV.)*

In verss. 223—227 plura Homeri loca ante oculos habuit: imprimis Iliad. N, pr. et Θ, 51. 52. *mare velivolum* exquisite, in quo vela volant, cum proprie naves sint *velivolæ*. *terras jacentes* præclare, respectu quidem Jovis ex alto prospicientis, porrectæ sub ipso et late patentes; quanquam *terræ jacentes, gentes jacentes*, et alibi ap. poetas occurrunt simpliciter *positæ:* similiter *lati populi* sunt dicti. *sic*, αὔτως, non semper est temere vel frustra, sed, sic, uti res se habet, quo statu illa est: *sicut erat;* Romanorum poetarum, cf. Iliad. E, 255; et habet fere μιμητικον aliquid, ut Iliad. Γ, 220 φαίης κεν ζάκοτόν τινα ἔμμεναι ἄφρονά θ' αὔτως. cf. Iliad. Z, 400. H, 100. K, 50. Λ, 388. et al. Non temere Jovem oculos in Africæ litora et Æneæ naufragium intentos habuisse, arguunt illa: *defixit lumina—tales jactantem pectore curas.* Igitur accipiendum: *sic*, ut erat, *despiciens constitit*, pro simplici, prospexit terras. Ornate, *constitit*, quod homines facere solent, qui oculos animumque in aliquam rem intendunt, (stantem autem contra morem, non sedentem Jovem hic cogitare necesse est) et *defixit oculos regnis Libyæ*, in litore Africæ, ad quod Æneas naves subduxerat. Notabili autem orationis brevitate Jovem cogitabundum stetisse declarat poeta, et *curas*, cogitationes et consilia, de parando Trojanis apud Pœnos hospitio, (inf. 297.) agitasse. Itaque respectu τοῦ *sic* subjicit, *tales curas jactantem*, h. e. cum hunc in modum oculis animoque in Æneæ fatis esset defixus.

Tristior, et lacrimis oculos suffusa nitentes,
Alloquitur Venus: O qui res hominumque deûmque
Æternis regis imperiis, et fulmine terres,
Quid meus Æneas in te committere tantum,
Quid Troës potuere? quibus, tot funera passis,
Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
Certe hinc Romanos olim, volventibus annis,
Hinc fore ductores, revocato a sanguine Teucri,

228 *atque oculos lacrymis s.* Priscianus et Alcuinus ap. Heins. *offusa* Servius citat inf. ad 482. 229 *Adloquitur* scripsit Heins. cum Medic. aliis et numismatis antiquis, in quibus *Adlocutio. deorumque* malint Heins. et Bentl. ad Horat. I Od. 22, 14. 231 *Quod* Diomedes. 233 *Cluditur* post alios Gudianus. 234 *hinc* abest a sec. Moret. *Certe hic* Ven. *Certe in Romanis* Zulichem. a m. pr. 235 *a* omissum in Gud. Moret. pr. et multis aliis, etiam ap. Pierium; et in fragm. Vatic. a pr. m. ut fere et alibi cf. Burm. Equidem abesse malim.

228. Observa artem poetæ. Ut miserationem faciat Venus, *tristis, flens* et *pulcra* inducitur.

229. Macrob. VI Sat. 2 *In principio Æneidos tempestas describitur, et Venus apud Jovem queritur de periculis filii, et Jupiter eam de futurorum prosperitate solatur. Hic locus totus a Nævio sumtus est ex primo libro belli Punici. illic enim æque Venus Trojanis tempestate laborantibus cum Jove queritur: et sequuntur verba Jovis filiam consolantis spe futurorum.* Comparari potest etiam Minervæ et Jovis super Ulysse altercatio Od. A, 44 sqq. et multo magis Thetidis alloquium Jovis Iliad. A, 497 sqq.

230. *Et fulmine terres*, possit otiosum videri post illa: *qui res—imperiis;* sed *fulmen* insigne summi imperii; gravius autem *fulmine terres*, quam *fulmen geris, jacis.* 231. Manifesta adumbratio versuum ex Iliad. Δ, 31 *Δαιμονίη*, Jupiter ait ad Junonem, *τί νύ σε* Πρίαμος Πριάμοιό *τε παῖδες* Τόσσα *κακὰ ῥέζουσιν, ὅτ' ἀσπερχὲς μενεαίνεις* etc. ipsa autem orationis forma ex Odyss. A, 44 sqq. expressa, ubi Minerva apud Jovem de Ulyssis ærumnis conqueritur, et ubi v. 62 *τί νύ οἱ τόσον ὠδύσαο*, Ζεῦ. tum Jupiter simili modo atque hic respondet.

232. *Quibus tot f.* agnosce poeticam orationem, pro, quid potuere committere, ut iis—clauderetur? *tot funera* h. e. tot clades et calamitates. *ob Italiam*, propter Italiæ aditum, ne ad Italiam accedant, in toto terrarum orbe nullus considendi locus iis relinquitur. nam septem jam annos omnibus terris et maribus erraverant, ut Æn. I, extr.

234—236. *Hinc*, ab his Trojanis, *hinc, a sanguine Teucri revocato*, a stirpe Teucri instaurata per novam progeniem, cf. sup. I, 19 sqq.) *fore*, orituros esse, *Romanos—ductores*, populum regnatorem, *qui mare, qui terras tenerent.* Si quidem sup. v. 21 *populum late regem* simili modo dixit. Alioqui *ductores Romanos* intelliges Cæsarem et Octavianum. *Volventibus annis* sc. se, nota poetica ratio, quoniam annus in orbem redit: *περιπλομένων ἐνιαυτῶν. omni ditione*, Serv. omni potestate, pace, legibus

Qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
Pollicitus. Quæ te, Genitor, sententia vertit?
Hoc equidem occasum Trojæ tristesque ruinas
Solabar, fatis contraria fata rependens.
Nunc eadem fortuna viros tot casibus actos
Insequitur. Quem das finem, Rex magne, laborum?
Antenor potuit, mediis elapsus Achivis,

236 *dicione* omnes vetustiores Heins. *terras omnis* fragm. Vatic. a Campiglia expressum, cujus lectionis etiam Servius meminit. Nec diffiteor hanc lectionem multo magis epicæ dignitati convenire videri, quam subtilem omnium generum potestatis comprehensionem. 237 vide an lenior fluat oratio, si distinxeris: *Certe hinc—pollicitus, quæ te, genitor, sententia vertit?* h. cum sis pollicitus. Durum enim illud *pollicitus* sine *es* vel *eras*, in fine sententiæ absolutæ. 238 *casum* quatuor Burmanni. *casus* Bigot. 241 *rex summe* Hamb. sec. in Exc. Cortii. 242 *delapsus* alter Hamb. et Franc. Versus 242—9. recitat Auctor de progenie Aug. c. 10.

bello. Præstat dicere: *omni*, hoc est, summa potestate. Est enim poetis solennis ille usus; interdum et aliis scriptoribus: *omni ope annixus*, summa. Æn. X, 53 *magna ditione—Carthago premat Ausoniam*. Sed v. Var. Lect.

237. *Quæ te sententia vertit* exquisite, quod novum consilium vertit te, mutavit animum tuum? Vulgari ratione *vertitur* sententia, animus, consilium. Mox 238 *occasum Trojæ solabar* etiam exquisite, ut fere semper poetæ. Ut semel dicam: proprie *solamur animum*, solamur nos, h. e. fractos nos erigimus, recreamus: tum solamur dolorem, curam, luctum; sic *cantu longum solata laborem* Ge. I, 293: tandem earum rerum caussas, mala et casus *solari* dicimur, h. e. solando aut tollimus aut minuimus seu mala, seu sensum malorum. Sic h. l. *excidium Trojæ* solatur Venus, dolorem inde animo conceptum levat. 239. *Fatis contraria fata rependens*. etiam hoc docte; *rependens:* compensans, *fata contraria*, Trojanorum calamitates, *fatis* sc. melioribus, novo Italiæ regno, h. e. sperans, fortunam Trojanorum futuram esse tanto lætiorem. Plane aliter *contraria fata* dicuntur Æn. IX, 136. 241. Quem *das* finem, pro, facis, constituis? Poeticæ orationi et hoc propius: δοῦναι, dare, pro facere.

242—249. Antenor, et ipse Troja profugus, novas sedes nactus est condito Patavio; cur Æneas simili fortuna non potitur? Locus est valde ornatus. v. Excurs. ad h. l. ubi de toto loco judicium fertur. Livius I, 1—*casibus deinde variis Antenora—venisse in intimum maris Adriatici sinum;* hic sinus poetæ doctius *Illyrici sinus*, namque majori Adriatici sinus parti Illyricum prætenditur; idem *intima regna Liburnorum*, nam versus interiores recessus habitarunt Liburni, Illyrici populus, tum Istri, hinc Veneti et Euganei, in quorum sedes Veneti successerant. Spectat autem ad dignitatem orationis poeticæ, ut declarentur regiones non vulgari, sed exquisitiore nomine, v. c. a finibus ac finitimis populis petito: quod si teneas, poetam male a Servio accusatum dices, quod Antenorem Illyricum et Liburniam tenuisse

Illyricos penetrare sinus atque intima tutus
Regna Liburnorum, et fontem superare Timavi;

ille dixerit, nec minus male post Corradum a Burmanno defensum ex usu voc. *penetrasse*, quod h. l. sit, transiisse. Immo vero a poeta finibus latius constitutis Venetorum ora his ipsis vss. 243. 4 doctius declaratur, quam nudo nomine geographico. Quod vero *tutus*, seu incolumis, ad Venetos pervenit, hoc simpliciter ad errorum discrimina referam. Potuere tamen et alia esse Antenoris fata, quæ nunc ignorantur. Ita colligo ex Sex. Aurel. Victor. de orig. G. Rom. c. 1 *Quare autem addiderit tutus, suo loco planissime annotavimus in commentatione, quam conscribere cœpimus, recognitam ex eo libro, qui inscriptus est de Origine Patavina.* (Sic enim locum illum forte constituas.) Tandem etiam, poetarum more, qui a finitimis locis clarioribus aut notabilioribus multa designant, (scilicet ut ornatum inde et novarum rerum notionibus suavitatem versibus suis quærant,) *Timavum*, quanquam paullo remotiorem fluvium, sed notiorem et veterum forte poetarum usu frequentatum, ad situm eundem declarandum commemorat. *Fontem Timavi superavit* Antenor, quatenus classe litora legens (neque enim aliter, nisi cursu propius ad Illyricum litus servato, mare Adriaticum tuto navigari potest: cf. Liv. X, 2) prætervectus erat sinum Tergestinum, in quem Timavus immittitur. Non longe a mari in Carnorum finibus ille inter rupium cavernas compluribus ingentibusque aquarum fontibus erumpit, qui paullo post in unum alveum delati flumen faciunt, quod, ubi vix M. passus emensum est, lato ostio in mare exit. Fontes olim habiti sunt *novem*; ex iis prorumpit aqua magno cum fragore: *vasto cum murmure montis*; statimque in unum flumen collecta maris speciem refert late agros inundantis: *It mare proruptum et pelago premit arva sonanti*. Latius hæc illustrata v. in Excursu ad h. v. *Hic tamen*, noli hærere ad fontem Timavi; sed latius, in oris his litoris Adriatici, et quidem, cum ad intimos sinus recessus penetrasset, inter Euganeos, qui tum hæc loca tenebant, Patavium ille condidit, et *genti nomen dedit*; at quale? dicunt *Antenoridarum*: apud poetas utique; non vero vulgare nomen, sed *Venetorum* nomen, quod vulgo veteres ab *Henetis* Paphlagoniæ, quos Antenori viæ socios fuisse aiebant, ductum esse volunt. *armaque fixit Troïa*, pace sc. et tranquillo otio parto; quod suavi rerum imagine reddidit, petita illa ab iis, qui militia missi arma suspenderent et figerent. cf. Pompon. Sab. ad h. l. *Nunc placida compostus pace quiescit*: quo sensu hæc dicta sint, dubitare licet; aut enim de morte aut de otio et tranquillitate, qua Antenor reliquam vitam exegit, accipi potest; in utroque tamen duri aliquid inest. Sane *componi* absolute mortui dicuntur, et iidem *quiescere*. inf. IX, 445 *placidaque ibi demum morte quievit*. VI, 321 *Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam*. Veneris tamen consilio, dum Æneæ calamitatibus Antenoris fortunam secundam comparare vult, parum conveniret, Antenoris *mortem placidam* laudare; At si de quietis sedibus, rebus placatis, vita tranquilla agitur, tum fere *res compositæ* memorantur, non *ipsi homines*; aut si hoc fit, tum adjectum

Unde per ora novem vasto cum murmure montis
It mare proruptum, et pelago premit arva sonanti;
Hic tamen ille urbem Patavî sedesque locavit
Teucrorum, et genti nomen dedit, armaque fixit
Troïa; nunc placida compostus pace quiescit.
Nos, tua progenies, cœli quibus annuis arcem,
Navibus (infandum) amissis, unius ob iram
Prodimur, atque Italis longe disjungimur oris.
Hic pietatis honos? sic nos in sceptra reponis?
Olli subridens hominum sator atque deorum

245 *magno* Parrhas. ex v. 55. *cum vasto* alter Hamb. 246 *proruptum* defendit Heinsius hic et alibi. cf. imprimis ad Silium III, 51. Est sane exquisita vox hoc sensu, pro *prorumpens*. multi *præruptum*, cf. Cerda. etiam Fragm. Vatic. a pr. m. et ap. Senec. Qu. nat. III, c. 1. quod sane defendi posset. cf. sup. 105. *præreptum* Ed. Ven. *in mare proruptum* Moret. pr. et Franc. 247 *urbes* Zulich. *sedemque* Exc. Burm. 249 *Troica* tres ap. Burm. *cum placida c. p. quievit* Menag. alter. 251 *Infande* duo Burm. (et sic apud Servium legendum: *infandum* pro *infande* posuit.) *amissis infandum* Dorvill. 252 Dubitat Burmannus, an *aque* sit scribendum. Verum etsi non scribitur, subintelligendum tamen: *atque* ab *Italis oris disjungimur*, interjacente mari et aliis terris. *arvis* Leid. unus et Hamb. pr. pro var. lect. 253 *in regna* pro var. lect. Hamb. sec. et Oudart.

aliquid videas: *ad pacem, ad modestiam* etc. Atque ita etiam in iis ipsis locis fit, quæ h. l. a Burmanno laudantur. Dicendum itaque, aut poetam h. l. *compositum* novo exemplo adhibuisse, ut et voc. *quiescere*, pro, vitam quiete exigere; quiescit *rebus compositis*, adeoque et ipse *compositus*; aut manendum in priore significatu: ut a Venere interpositum hoc sit, tranquillitatem Antenori ad extremam usque vitam contigisse. Ita *pace* pro morte.

250—253. Argumentatur Venus ab exemplo simili. Magno autem cum artificio se ipsam facit unam ex Trojanis, qui injuriam tulerint: *Nos, tua progenies, quibus annuis arcem cœli*, h. e. cœlum, promittis Æneam post mortem inter deos iri relatum. cf. mox v. 259. Callide et invidiose etiam illa: *unius* ob iram sc. Junonis, et *navibus a.* pro navium parte, et *prodimur*, per fraudes perdimur, per insidias Junonis calamitatibus vexamur. 253. *Pietatis*, qua Æneas insignis. At ipsa suam personam interponens: hæc pietatis et amoris erga te præmia? *in sceptra*, in promissum Italiæ regnum, cum Trojano exciderat, *reponis*, pro vulgari, restituis.

254—296. Sequitur nobilissimus locus, in quo sub vaticinii specie, arte non improbabili, explicantur Romæ origines, incrementa splendorque imperii Augusti.

254—256. Aliter hæc Virgilius adstruxit, quam Homerus sua, cum Thetidi annueret Jupiter Iliad. A, 517 sqq. in quibus Jovis majestas augustior. At hic placidi, μειλιχίου, Jovis suavis imago. Osculum Veneris ori impressum ex Iliad. E, 372

Vultu, quo cœlum tempestatesque serenat,
Oscula libavit natæ; dehinc talia fatur:
Parce metu, Cytherea; manent immota tuorum
Fata tibi; cernes urbem et promissa Lavinî
Mœnia, sublimemque feres ad sidera cœli
Magnanimum Ænean; neque me sententia vertit.

255 *tempestatemque* Bigot. 256 *dein* tert. Goth. 257 *Cytherea.* Mirum ex τὰ Κύθηρα, Κυθήρεια, factum esse Κυθέρεια, etiam Κυθερέϊα. Itaque aliam originem vocis petunt grammatici ἀπὸ τοῦ κεύθειν τὸν ἔρον s. ἔρωτα apud Hesych. et Etymolog. In utroque Hesiodi versus est, qui laudatur Theog. 198., non Homeri. 258 *et* in al. deest, monente G. Fabricio, conterraneo nostro, quem sequutus est Cuninghamus. *Lavinî* scripsi v. ad vs. 2. 260 *vertet* Rottend. sec. Moret. sec.

poetæ in mentem venisse videtur, ubi Dione mater Venerem amplectitur. In singulis tamen observa decorem. Vs. 254 secundum Ennium: *Olli respondet rex Albai longai* et alia. *subridens*, μειδιόων. In v. 255 Ennium ante oculos fuisse notat Servius: *Jupiter hic risit; tempestatesque serenæ Riserunt omnes risu Jovis omnipotentis.* Sed Ennius, utut oratio horrida sit, multo vividius rem expressit: *Ridet Jupiter; et tempestates arrident.* Apud Gudium Inscr. p. V, n. 3 *Jovi Opt. Max. Serenatori* legitur. *Oscula libare* potest sane cum Salmasio post Servium accipi, os alterius leviter labiis suis perstringere; sed si *libare*, delibare, summo ore carpere, pro *osculum*, basium, *sumere, eripere*, accipias, poeticæ dictionis genio et carminis dignitati consules. *libare*, (ut XII, 434 *Summa per galeam delibans oscula*) *oscula*, libando, leviter attingendo, sumere; ut in illis, *amnem, fluvium, libare.* *Natæ* cum energia adjectum, licet jam *olli* antecessisset; ut revocaretur in animum persona ejus, de quo agitur. Ita semper fere Homerus: τῷ δ'—Ἕκτορι et al. Non videbat hoc Servius.

257—260. *Parce metui*, parce metuere, noli—φείδεο τοῦ δεδοικέναι. *Cernes urbem*; sentis quam ἐνεργῶς sit expressum. Mox *manent* pro exili *sunt*. 259. Propter v. 250. *cœli quibus annuis arcem.* Bene addidit *feres*, ut gratius esset, quod per ipsam fieret, monente Servio. Recipietur utique olim Æneas inter deos Æn. XII, 794 *Indigetem Ænean scis ipsa, et scire fateris, Deberi cœlo fatisque ad sidera tolli.* Utrumque ex Ennio I Annal. *Unus erit, quem tu tolles ad cærula cœli Templa*; qui versus non ex Veneris, ut Columna putat ad e. l. p. 34, sed ex Martis oratione servatus est. Docent hoc sequiorum poetarum loca, qui Ennium ante oculos habuerunt, imprimis Ovidii Fast. II, 487, ubi Mars ad Jovem: *Redde patri natum* (Romulum)—*Unus erit, quem tu tolles in cærula cœli*, (quæ ipsa lectio ex Ennio tuenda) *Tu mihi dixisti. Sint rata dicta Jovis.* Adde Met. XIV, 813 sqq. 260. *Neque me sententia vertit.* ad v. 237 *quæ te g. sententia vertit?* Ceterum *magnanimus*, ut semel moneamus, male de generosa animi indole accipiunt; est *fortis, animosus*, ex μεγάθυμος, μεγαλήτωρ, μέγα φρονέων, quæ omnia ad bellicam virtutem referenda.

Hic (tibi fabor enim, quando hæc te cura remordet,
Longius et volvens fatorum arcana movebo)
Bellum ingens geret Italia, populosque feroces
Contundet; moresque viris et mœnia ponet:
Tertia dum Latio regnantem viderit æstas,
Ternaque transierint Rutulis hiberna subactis.
At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo
Additur, (Ilus erat, dum res stetit Ilia regno)
Triginta magnos volvendis mensibus orbes

261 Antiquæ edd. jungunt fere: *Hic tibi.* Ex Græv. notat Burm. *Hinc (Tibi f. enim) q.* Duo *hinc. quando te hæc* Menag. alt. 262 *evolvens* Hamb. pr. Paris. a pr. m. Dorvill. Ed. Ven. uti Waddel. Animadv. Crit. p. 10. emendarat; et sane de temporum historiis commode τὸ *evolvi.* Sed non bene copula desideretur; et epicæ orationi accommodatissimum: *movebo volvens longius,* pro petam, repetam. Hoc fere Ge. II, 295 Æsculus—*immota manet multosque nepotes, Multa virum* volvens *durando sæcula* vincit, et sic alibi *volvens* simili sensu: *Tum genitor veterum* volvens *monumenta virorum—ait* Æn. IV, 102. *ac volvens* Parrhas. Sed *et v.* etiam fragm. Vatic. *monebo* ed. Dan. et quæ eam sequuntur. *docebo* Puget. et un. Guelf. in Exc. Cort. 264 *mortesque* Zulich. *mœnia condet* Oudart. et Hamb. pr. pro var. lect. a glossatoris manu. 266 *transierant* qu. Moret. *cum* alter Hamb. 267 *Iulus* Exc. Burm. sed *Iulo* defendit etiam Rufin. de Schem. Lex. pag. 33 ap. Burmann. *quoi* fragm. Vatic. 268 Versus suspectus. aut totus insertus, aut suppletus post *additur.* v. Excurs. VIII ad h. v. Erat tamen versus in codd. jam tempore Auctoris de progenie Augusti, qui vs. 267. 268 recitat. 269 *annos* Longob. Pierii, sollenni lapsu.

262—266. Quandoquidem hæc cura te mordet, cruciat, rem tibi exponam et *longius volvens fatorum arcana movebo,* h. e. fata altius repetam. Usum τοῦ *movere* exemplis bene declaravit Bentlei. ad Horat. III, Carm. 7, 20. Ratio in eo inest, quod quæ ἐκφέρομεν, proferimus, promimus, manifesta facimus, declaramus, proprie *movere* dici possumus. *longius volvens,* evolvens, repetens. Præclare autem poeta *e Jovis persona* fata Æneæ et posterorum potiora recenset. Ad totum locum cf. Exc. III ad lib. XII, 189. **263.** *Italia,* in Italia, more Græcorum adoptato a Virgilio et hinc ab aliis. *populos,* viros, *feroces contundet.* vides prælia cum Rutulis et Etruscis per victoriam declarari. **264.** *Moresque viris et mœnia ponet,* urbem condet Lavinium et novum imperium fundabit legibus, (leges ponet, νομοθετήσει,) per illud triennium, quo regnum tenebit. Hæc ornat: **265.** *Tertia dum* h. e. *donec. terna hiberna,* pro hibernorum temporibus h. e. per tres hiemes, tres annos. **266.** *Rutulis subactis,* Turno victo ac cæso.

267. Inter Trojanos, dum Trojanum regnum fuit incolume, Ilus dicebatur. *regno,* sub regibus; at nunc eversa Troja, Iulus dici cœpit. Sed v. Excurs. ad h. v.

269—271. Trigesimo regni anno Ascanius Albam Longam condidisse, sedemque regni a Lavinio in novam urbem transtulisse traditur. Quod si is verborum sensus esse debet, antique locutus est poeta pro: Ascanius XXX annos imperio explebit, *cum* regnum transferet. Si tamen ad com-

Imperio explebit, regnumque ab sede Lavinî
Transferet, et longam multa vi muniet Albam.
Hic jam ter centum totos regnabitur annos
Gente sub Hectorea; donec regina sacerdos
Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.
Inde lupæ fulvo nutricis tegmine lætus
Romulus excipiet gentem, et Mavortia condet
Mœnia, Romanosque suo de nomine dicet.

270 *ab s.* Heins. e Medic. et al. adde Rom. antea: *a s.* Sprot. et Parrhas. *a sede Latini.* Ceterum si *Lavinium* unice verum est, cf. sup. ad v. 2, scribendum hic et v. 258 *Lavinî.* 271 *magna vi* Zulich. ut et alibi. v. Burm. *vi multa* Oudart. et sic alii ap. Pier. *muniet urbem* sec. Hamb. 272 *tercentos* Montalb. et Ven. *trescentum* fragm. Moret. *Hinc* Serv. et MS. Bersmanni, quos sequitur Cuninghamus; et sic aliquot Heinsiani; *hoc* duo. Cum *regnabitur* absolute dictum sit, tum autem ex more dicendum esset, *genti Hectoreæ* h. e. ab *g. H.* Burmannus, Vir latinissime doctus, emendat: *Hæc* sc. Alba regnabitur. Nescio tamen, annon vulgata ad eundem loquendi modum accedat: *regnatur* est regnum tenetur, habetur, *sub gente H.* ut Homeri ὑπὸ, cum notatione obsequii aut imperii, quod patitur quis. Iliad. Ζ. 159 Ζεὺς γάρ οἱ ὑπὸ σκήπτρῳ ἐδάμασσεν Argivos. *Hæc tamen* expeditior est lectio. 274 *Partu geminam* sec. Hamb. 275 *tectus* Uratisl. 276 *accipiet* Hamb. pr. cum uno Guelpherb. in Excerpt. Cort. nec hoc male. 277 *ducit* alter Hamb.

munem rationem grammaticam verba accipias, nihil definit poeta, sed Ascanium XXX annos esse regnaturum, et in hoc regni tempore urbem novam conditurum ait. Prius tamen illud cum poetæ rationibus convenit: cf. inf. VII, 42, 47, 48. *orbes*, annos, *magnos*, longos, ut alibi, epitheto ex natura anni depromto, quatenus plurium mensium spatia in se comprehendit. Argutatur Macrob. in Somn. Scip. II, 11 et Serv. cum aliis interpretibus in h. v. In Ecl. IV, 12 *magni menses* vim habere possunt ex reliqua oratione. *volvendis mensibus*, qui volvuntur, volvunt se. *muniet* exquisitius quam *exstruet. multa vi*, magnis opibus, magno hominum rerumque apparatu: at Burm. contendit esse, magno impetu, animi ardore, studio.

272. 273. Per CCC annos reges e Trojana stirpe Albæ Longæ esse regnaturos ait ad Romulum usque. De rationibus historicis olim in Excursu III ad lib. XII, 189 disputabitur. *Gens Hectorea* est Trojana simpl. ut V, 190 *Hectorei socii.* sic et alii: v. Burm. Ex Trojana saltem stirpe, si forte non omnes ex Æneæ prosapia, oriundi fuerunt reges, qui Albæ Longæ imperarunt, quamvis illa non modo Trojanos sed etiam Latinos Aborigines haberet incolas. *regnabitur sub gente Hectorea*, regnum durabit sub Trojanæ stirpis regibus. cf. Var. Lect. Æn. XII, 826 *Sit Latium; sint Albani per sæcula reges* etc.

274. *Ilia*, tanquam Trojana stirpe oriunda, poetis dicta, ab Ilio Trojæ, Rhea Silvia, *sacerdos*, Virgo Vestalis, *regina*, h. e. regio sanguine orta, ut βασίλισσα, *Marte gravis*, e Marte gravida, gemellos uno partu edet.

275—277. Romulus Romam condet. Quam ornate et splendide hoc poeta extulit! Ut *lupam nutricem* attingeret, Romulum, antiquorum he-

His ego nec metas rerum nec tempora pono;
Imperium sine fine dedi. Quin aspera Juno,
Quæ mare nunc terrasque metu cœlumque fatigat,
Consilia in melius referet, mecumque fovebit
Romanos, rerum dominos, gentemque togatam.

278 *metam* Bigot. minus poetice. 280 *quæ terrasque* quidam codd. ap. Burm. et Pier. sed sic melius *que* abesset. 281 *mecumque juvabit* sec. Moret. sollennis varietas. cf. Burm. 282 *Progeniem rerum dominos* Bigot. Sed *Romanos* firmat Sueton. Aug. 40 et, qui et ipse versum repetit et ad Domitiani laudes transfert, lib. XIV, 124, Martialis.

roum more, pro casside lupi exuvias, seu lupinam pellem, gessisse narrat. *Et galea hirsuta comta lupina coma*, etiam Propert. IV, 10, 20 de Romulo. Hoc igitur habitu occurrere debuere vetera Romuli signa. *lætus tegmine*, pro ornatus, aut, qui habet. *tegmen lupæ* pro exuviis lupæ. v. Burm. Nec vero accipiendum, quasi lupæ ipsius, a qua nutritus fuerat, pellem detractam sibi imposuerit: sed ornat epitheton *nutricis lupæ:* quia ex eo genere fuit illa, a qua ipse nutritus esset; ut bene observat Meierotto V. C. *Romulus excipiet gentem*, proprie, *regnum gentis*, imperium gentis Hectoreæ, s. Trojanæ; succedet in regno Albano Romulus. De voc. *excipere* de rebus, quas nanciscimur, aut nacti sumus, v. ad Ge. IV, 207. Sunt hæc omnia, vaticiniorum et oraculorum more, per ambages ac pleniore ore exposita, quam in oratione Jovis ad filiam expectari poterat. *Mœnia Mavortia*, Roma a Martis filio condita; ut sæpe al.

278. 279. *Rerum metas*, h. e. limites *imperii. sine fine*, æterna urbs, ut in numis et monumentis. A poetis hæc innumeris in locis ornata et variata.

280. 1. 2. Ipsa Juno aliquando studio Romanorum tenebitur. Fuit enim cum Jove et Minerva Romanarum rerum præses. *Quæ m.—metu e. fatigat.* si *metu*, h. e. præ metu, Juno fatigat omnia sc. precibus, hortatu, minis; habes auctoritatem v. 23 *Id metuens veterisque memor Saturnia belli* etc. Sic tamen tenue nescio quid infertur orationi. Sin *Juno fatigat metu* h. e. terroribus, *mare, terras, cœlum*, verearis forte, ne turgere videatur oratio. Sed dicta hæc sunt ad vulgarem loquendi modum: terroribus omnes agitare et vexare. itaque, Junonem omnia *versare, miscere*, ut Trojanos perdat. Inf. XI, 400 *Proinde omnia magno Ne cessa turbare metu.* et VII, 301 *Absumtæ in Teucros vires cœlique marisque. Fatigare*, ut *exercere*, de rebus, quibus vel abutaris vel frequenter, multum, nimium utaris; unde est turbare, affligere, vexare. cf. ad VIII, 93. 281. Junonem animo mutato in meliorem partem, εἰς τὸ βέλτιον, jam consulentem (sic XI, 426 *Multa dies— Rettulit in melius*, tulit, mutavit) Romanisque placatam ex Horatio reminisceris Carm. III, 3 *Gratum elocuta consiliantibus Junone divis* etc.— 282. *Romanos rerum dominos gentemque togatam.* hanc a Laberio habuit poeta: notante Macrob. Sat. VI, 5. extr. Augusto frequentatum hunc versum, ex Sueton. Octav. 40 notum. Versus dignitatem in prima parte facile percipias; at post *Roma-*

Sic placitum. Veniet lustris labentibus ætas,
Quum domus Assaraci Phthiam clarasque Mycenas
Servitio premet, ac victis dominabitur Argis.
Nascetur pulcra Trojanus origine Cæsar,
Imperium Oceano, famam qui terminet astris;
Julius, a magno demissum nomen Iulo:

283 *placitum est* Leidens. male cum aliis ap. Pier. v. Burm. ad Lucan. II, 5, et inf. ad Æn. II, 428. 284 *Pythiam*, *Phythiam* male scribitur. 285 *Imperio* Parrhas. ex interpretatione. *et v.* duo. *cunctis* Hamb. pr. cum nonnullis Pierianis. 287 *Et famam* sec. Hamb. *fama* deleta lit. *m* Regius. *terminat* Oudart. et duo Leid. a m. pr. 288 *dimissum* plerique vitiose.

nos rerum dominos, annon languet *gentemque togatam*, h. e. a vestimenti genere designatam? Quis enim nunc simile quid ferret in Gallis, Anglis, designandis? Scilicet Romanos *belli pacisque artibus claros* memorat poeta: *Romanos, rerum dominos*, h. e. orbis terrarum regnatores, an hoc sine armis? sine bellica virtute? Jam *gentemque togatam* intelligas spectare ad togæ, h. e. pacis, artes ac virtutes. Et cogitandum, majorem dignitatem in toga olim fuisse quam nunc in ullo vestimenti genere. *The enrob'd people* diceret non minus graviter Britannus aliquis; ut belle monebat me Brandes. socer meus pie colendus. *Sic placitum*, ita ego constitui, decrevi. De formula agit Burm. ad Æn. II, 428.

283—285. Splendide Romanorum bella cum Græcis, et Achaiam in provinciam pop. Rom. redactam, designat. In simili acumine versatur Epigramma Adriani Imp. seu verius Germanici, in Ilium novum Anthol. Gr. lib. I, p. 98 Steph. Analect. Brunck. T. II p. 285. II. et latine, sed minus venuste, Anthol. Lat. lib. I, ep. 103. *Placitum est*, de iis, quæ in fatis habentur. *lustris*, doctius quam, annis. *domus Assaraci*, Romani a Trojanis oriundi, inter quos Assaracus, Trois filius, ex Æneæ fuit majoribus. v. Apollod. III, 12, 2 et Not. Conon. c. 12. Græcia præclare per *Phthiam*, utpote Achillis patriam, et *Mycenas*, Agamemnonis regiam, declarata; nec non per *Argos*, quos tum Diomedes tenebat; (Iliad. B, 559 sq.) erant tamen illi tantæ tum dignitatis, ut apud Homerum tota Græcia per *Argos*, et totus exercitus *Argivorum* nomine insigniretur. inf. VI, 839 *Eruet ille Argos, Agamemnoniasque Mycenas.* Gravissima vocabula et ista: *Servitio premet—dominabitur.*

286 seqq. Ad Augustum referas haud dubie verius quam ad Julium Cæsarem cum Servio, Cerda et aliis ap. Burm. Nam nec terrarum imperium v. 287 facile Cæsari tribuitur, neque *is spoliis Orientis onustus*, neque ab eo pax restituta v. 290. Contra de Augusto illa ubique obvia. v. impr. Æn. VI, 793 sq. Et *is Cæsar*, *Julius* adoptionis jure, hinc *Trojanus*, ab Ascanio Trojano genus ducens; itaque *Julius, nomen demissum a magno Iulo*, h. e. nascetur Cæsar, Julius nomine, quod nomen ab Iulo in eum venit. *pulcra origine* simpl. clara. Nec ad Venerem respici posse puto,

Hunc tu olim cœlo, spoliis Orientis onustum,
Accipies secura; vocabitur hic quoque votis.
Aspera tum positis mitescent sæcula bellis.
Cana Fides, et Vesta, Remo cum fratre Quirinus,
Jura dabunt; diræ ferro et compagibus artis
Claudentur Belli portæ; Furor impius intus,
Sæva sedens super arma, et centum vinctus aënis
Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.
Hæc ait: et Maia genitum demittit ab alto;

289 alii olim *honestum*, sec. Serv. natum scilicet ex *honustum*, ut scribebatur. 290 *Adspicies* Fabricii MS. cum Goth. tert. et quatuor ap. Burm. qui *accipies* Schol. Cruqu. Horat. auctoritate et Ge. I, 28 *et te maximus orbis—Accipiat*. Sed est omnino gravius, et habet plus ἐνεργείας respectu Veneris. Sic v. 259 *sublimemque feres*. 291 *mitescunt* Hamb. alt. Ceterum Burm. conj. *Aspera quum p.—Cana Fides—jura dabunt*. Sed hoc est, vaticinationis impetum et vim infringere. Sunt scilicet talia abruptis sententiis efferenda. 293 *Et* deest Bigot. *arctis* al. ut male scribi solet. 295 *Sceva* Franc. et Parrhas. 297 *Maiæ* sec. Moret. et sic Rom. a m. pr. *demittit* ex melioribus reposuit Heins. Vulgo *dimittit*. *demisit* Ald. et Junt. et sequitur *arceret*. Verum in poeta epico non locum habet ea observatio e Cicerone petita. *dimisit* pr. Goth. *demittit Olympo* Goth. sec.

per sermonis usum. 289. *Hunc—spoliis Orientis onustum*. hæc illa perpetua poetarum imprimisque Virgilii de Augusti in Parthos expeditione vaticinatio. v. Vit. Virg. ad ann. 724. 725. 734. cf. ad Georg. II, 170. neque in unum certum annum ea cogere necesse est; quin, adeo ante signa a Parthis reddita, poeticus ingenii fervor hæc ita recte efferre potuit. 290. *secura*, nemine intercedente, Junone placata. *vocabitur hic quoque votis*, præclare honores divinos habendos Augusto ostendit, ut Georg. I, 42.

291. Ad Janum clausum U. C. 725 et pacem per terrarum orbem restitutam recte refertur. cf. Virg. Vit. ad h. a. Nec tamen hinc probare aliquis suscipiat, hoc ipso anno primum Æneidos librum esse scriptum. *sæcula aspera mitescent*, tempus illud erit pacatum, finitis bellis. Tribuitur tempori, quod hominum est. Quæ sequuntur, v. 292—296 magnifice expressa sunt: v. Excurs. ad h. v. Ait fidem, religiones patrias, et civium concordiam, extinctis bellis et discordiis, rempublicam esse temperaturas. *Fides cana*, prisca, antiqua, qualis majorum fuit. *Vesta*, patria eaque antiquissima religione Romanis culta. Cum his *Romulus* et *Remus jura dabunt*, imperio Romano præerunt, ita ut ad pristinam illam temporum sanctitatem et integritatem, quæ ante parricidium Remi a Romulo commissum fuit, rediisse res videri debeat. *Bellum*, ὁ Πόλεμος, h. l. dei personam sustinet; idem mox *Furor*. *Belli portæ* respiciunt Jani templum (cf. Æn. VII, 607), quod pace restituta clausum quasi pro carcere et custodia Belli haberi potest. Reliqua vss. 294, 5, 6 ad terrorem animorum composita sunt.

297—304. Observa, quam succincta in seqq. narratio sit. Bene autem in hospitio Teucris parando

Ut terræ, utque novæ pateant Carthaginis arces
Hospitio Teucris: ne fati nescia Dido
Finibus arceret. Volat ille per aëra magnum
Remigio alarum; ac Libyæ citus adstitit oris.
Et jam jussa facit; ponuntque ferocia Pœni
Corda, volente deo. In primis regina quietum
Accipit in Teucros animum mentemque benignam.
At pius Æneas, per noctem plurima volvens,
Ut primum lux alma data est, exire, locosque
Explorare novos; quas vento accesserit oras,
Qui teneant, nam inculta videt, hominesne feræne,
Quærere constituit, sociisque exacta referre.

298 *atque* al. et sic vulgo ante Heins. 300 *æthera* Leid. et al. *aera multum* ed. Ven. 301 *ac* deest pr. Moret. 302 *Omnia jussa* Oudart. *At jam j. gerit* Hamb. pr. 306 *alta* sec Moret. *alba* tentat Wakef. Silv. crit. P. V. p. 80. temere. *locosque Quærere constituit, quos vento a.—Explorare.* Menag. pr. Ex quibus illa possis tenere: *locosque Explorare novos, quos vento accesserit; oras Qui teneant,—hominesne feræne.* Apud Rufin. de Schem. Lex. pag. 253 corrupte: *Expl. locos, q.* 307 *accesserat* Leid. 308. *vident* Medic. a m. pr. *feræve* male multi. 309 abest *que* a Longob. et al. Pierio non probante.

ministerium deorum interponitur, ne res miraculo careat. 299. *Fati*, seu, quo Trojanis Italia erat petenda; seu omnino numinis voluntate ac jussu, adeoque fato Trojanos ad Libyæ litus esse delatos: quod ignorans Dido, ne advenæ in his litoribus sedem figere vellent, vereri, eosque ab escensu in terram prohibere poterat; cf. 527 sqq. Mox 301. *remigio alarum* ornate. Alæ avium cum navium remis comparari solent. Lucret. VI, 743 et Græci, *πτεροῖς ἐρέσσει* Eurip. Iphig. in T. 289. et in Ione 162 *ἐρέσσει κύκνος·* primoque loco Æschylus Agam. 52. 302. Ponunt feroces animos; mites et placidos animos accipiunt, ne advenarum conspectu exterriti armis eos propulsent. *quietum animum*, *ἕκηλον* l. *εὔκηλον*, pro placidum, propitium, *εὐμενῆ*. Ingeniose autem hoc ad *Mercurii* operam refertur, cum ille sit deus commerciorum, persuasionis et humanioris cultus. Ut Horat. *qui feros cultus hominum recentum Voce formasti.*

305—308. Paratur nunc Æneæ ad Carthaginem accessus; cui et ipsi mater Æneæ intervenit. *Per noctem plurima volvens*, *οὐκ Ἀτρείδην—Ὕπνος ἔχε γλυκερὸς, πολλὰ φρεσὶν ὁρμαίνοντα* Iliad. K, 4. *lux alma*, grata, jucunda. Ut semel moneamus, *almus* convenit fere cum nostro *wohlthätig*, quo poetæ utuntur. 307. Explorat loca nova, et explorat, ad quas oras accesserit, venti vi, seu tempestate, appulsus—*exacta*, quæ explorasset, comperisset, *referre*. 308. Color ductus ex Odyss. Z. 119 sqq., ubi Ulysses in Phæacum insula

Classem in convexo nemorum, sub rupe cavata,
Arboribus clausam circum atque horrentibus umbris
Occulit; Ipse uno graditur comitatus Achate;
Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Cui mater media sese tulit obvia silva,
Virginis os habitumque gerens, et virginis arma

310 *converu* Zulich. Oudart. Leid. a m. sec. et Exc. Burmann. 311 iidem fere versus inf. III, 229. 230. 312 *Achatæ* Medic. sed *Achate* firmat Heins. Prisciani auctoritate. *atque uno* Hamb. pr. et Puget. 313 *lati ferri* Hamb. pr. pro var. lect. quod ex Servio esse derivatum Burm. vidit. conf. IV, 131. 314 *sese obtulit* novem ap. Burm. quod recte rejicit. Sed ratio est, quod *sese tulit* exquisitius est; ut et illud: *obvia se tulit*, quam *tulit se obviam*. Sic inf. 439 *Infert se sæptus nebula*. III, 598 *mox sese ad litora præceps—tulit*. Nec tamen semper hoc sequitur poeta. Nam inf. 503 *talem se læta ferebat*. non, *talis*. 315 *ferens* Sprot. et Hamb. pr. *Virginis—et virginis Spartanæ* miror nemini displicuisse sic juncta, quippe parum suaviter. Assimulaverat se facie ac vestitu *puellæ*, et erat armata *puellæ Spartanæ* more. Nec importunitatem mutata interpunctione sustuleris. Expectabas Nympham vel Dianam: *Naidos os habitumque gerens*, aut simile quid; ut Ovid. Met. I. 691. 5 *Naias una fuit—ritu quoque cincta Dianæ Falleret, et credi posset Latonia.*

expergiscitur; et multo magis ex Odyss. K, 144 sqq., ubi Ulysses ad Ææam insulam appellit.

310. Classem occultat sub convexa rupe nemoribus consita 162—165. *horrentibus* umbris; arboribus, v. ad X, 237 et sup. proœm. 4. I, 165. 312. 313. *Crispans*, exquisitius quam vibrans, habens. Crispantur, quæ incurvantur, inflectuntur; Est τὸ πτύσσεσθαι de hastis Iliad. N, 134. Binas hastas gerere, mos fere heroum cum apud poetas, cf. XII, 165, tum apud artifices. Res vana esset, exempla congerere. *Achates* Æneæ comes datus, ut ap. Homer. θεράποντες heroum et ἑταῖροι· Idomenei Meriones, Diomedis Sthenelus, Achillis Patroclus.

314. Antequam silvam litoris esset egressus, *sese tulit*, se egit, incessit, facta *obvia* (cf. inf. 503) ei Venus, puellæ venatricis vultu et amictu. Habuit, quem imitaretur, Homerum Odyss. H, 19 sqq.: N, 221 sqq., ubi Minerva altero loco puellæ, aqualem gestanti, in altero pastori assimulata Ulyssi obvia et viæ dux fit. Sed non infeliciter rem variavit Virgilius.

315—320. Arcum cum sagitta habebat, et veste succincta, coma sinuque soluto, erat, puellæ Spartanæ vel Thressæ more. Hoc structuræ forma variavit. De Spartanarum puellarum exercitatione, quam huc vocant interpretes, palæstrica nota res. Enimvero tum *nudæ* erant, ut tot loca docere possunt; vel Plutarchi ille classicus in Lycurgo p. 47 F. et—*More tuæ gentis nitida dum* nuda *palæstra Ludis*, Paris ad Helenam apud Ovid. Epist. XVI, 149. cf. Propert. III, 14, 1, ubi v. Intpp. et Crag. de rep. Laced. lib. III. t. 9. inst. 4. In nostro autem poeta *vestitæ* illæ sunt et *arcu pharetraque instructæ*. Itaque ad communem potius puellarum Lacænarum habitum erit referendum, cum militaria opera tractarent, atque ideo brevibus tunicis, iisque ad femur us-

Spartanæ; vel qualis equos Threissa fatigat
Harpalyce, volucremque fuga prævertitur Eurum.

316 *Virginis arma Sarranæ* h. e. Tyriæ (cf. Georg. II, 506) ingeniosa est emendatio Marklandi ad Statii Silv. V, 2, 118. Burmannus eam h. l. exagitat, quod de Tyriis colonis Æneas nondum aliquid cogitare poterat; Spartanæ autem vel Threissæ virginis species occurrere jam ante Æneæ debuerat. De Spartana tamen non minus dubitare licet, an uspiam Æneæ visa fuerit. Enimvero poeta non declarat, qualem sibi Æneas deæ speciem animo nunc finxerit; sed lectori delineat formam et habitum Veneris, qualem lector suo animo eam repræsentare sibi debeat. Marklandi autem emendatio locum habet nullum propterea, quod ipsam comparationem jugulat. *Spartanarum* virginum vel Thracicarum formæ habitusque notissimi sunt; his igitur uti debuit poeta ad declarandum id, quod per se sensibus legentis subjici satis clare non poterat. Infra autem Venus, ne dea crederetur, recte se Tyriam aliquam puellam simulare poterat, cum jam expositura esset, qui essent, qui hæc loca incolerent. *Threissa*, Θρᾷσσα, Θρῇσσα, Θρήϊσσα, ut Θρᾷξ, Θρήϊξ. 317 al. *Arpalyce. Harpalice.* Sed est Ἁρπαλύκη. Mox vulgo legebatur *Hebrum*; at *Eurum* Rutgersii, Huetii aliorumque (v. Cuningham. ad h. l. emendatio est, obvia sane et in quam quilibet facile incidat. Docte de ea egit Burm. ad h. l. cf. Bentl. ad Horat. I Carm. 25, 20, ubi recte Euro Hebrus cessit; etiam nuper in Epit. Iliad. 737 ap. Wernsdorf. In nostro loco *Hebrus* defendi potest usu poetarum comparandi motus cursusque celeritatem cum fluviorum impetu. Neque obstat, quod Hebrum nonnulli levi et placido flumine procedere tradunt; poetarum enim non semper in his summa subtilitas. v. Burm. ad Valer. Fl. V, 180. Assumi quoque in indicium animi potest: venari Harpalycen ad ripas Hebri; itaque eam secundum amnem decurrere velociorem ipso amne. *Eurum* tamen toti comparationis consilio accommodatiorem esse, negari nequit; nec satis in fluvium etiam rapidissimum, cadit *fuga, volucer, prævertí*; at de ventis hæc verba sunt sollennia. Itaque, Brunckii quoque V. C. exemplo, *Eurum* reduxi. Inf. VIII, 223 *fugit ilicet ocyor Euro.*

que dissutis, uterentur, ut nudum femur in incessu appareret (unde φαινομηρίδες Spartanæ puellæ; qua de re loc. class. Plutarch. in Lycurgo p. 76 F. Eurip. Andromache 596 sqq., ubi v. Barnes. et hic Cerdam. Pollux VII, 55. adde Clem. Alex. II, Pæd. 10). Hic tamen, idque observatione dignum, ab eo potissimum Spartana virgo designatur, quod arcum cum sagittis gerit; et probabile fit, puellas Spartanas venationibus quoque operam dedisse. Nam coma soluta ad eas non spectat; si vel Horatium memineris: *in comtum Lacænæ more comam religata nodum* II, Carm. 11, 23 (quem locum intactum esse relinquendum putamus). —*vel* (talis virginis) *qualis fatigat* (est, cum fatigat) *equos*, equo incedit: quod proprium Amazonibus. *Threissa Harpalyce.* Si omnino puella Thressa memoraretur, de Amazone hæc acciperem: cf. inf. ad lib. XI, 659. Idem sequerer, si de Harpalyce Amazone mihi constaret. Tradita tamen de Amazonibus fuere multa, quæ nunc accurate non tenemus. Ceteroqui *Harpalyces* in vetustis fabulis notum nomen. Alia est ab Iphiclo spreta, a qua cantilena *Harpalyce* dicta. Ex Aristoxeni ὑπομνήμασι narrat Athenæus XIV, 3 p. 619 F. Alia Clymeni filia, de qua ex Euphorione Parthenius Erotic. c. 13 narrat. Hic tertia, paullo notior illa ceteris, Harpalyci, Amymnæorum (ita legendum, sic Amymnos Epiri memorat Steph. Byz.) Thraciæ regis filia, quæ in silvis educta venatibus et cursibus sese duraverat. De ea v. h. l. Serv. et Hygin. f. 193. Ea nunc v. 317. ventos cursus velocitate superat. *fuga*, φυγή, *fugere*, φυγεῖν, sollennia poetis de cursu celeri.

Namque humeris de more habilem suspenderat arcum
Venatrix, dederatque comam diffundere ventis;
Nuda genu, nodoque sinus collecta fluentes.
Ac prior, Heus, inquit, juvenes, monstrate mearum
Vidistis si quam hic errantem forte sororum,
Succinctam pharetra et maculosæ tegmine lyncis,

319 *comam* Heins. ex scriptis, ut magis poeticum; et sic omnes meliores, etiam Pieriani. Al. *comas. defundere* Sprot. et Rottend. pr. *dispergere* Leid. un. ex gloss. 321 *Et prior. At prior. Ac prius* in al. *inquit, nobis* m. Goth. sec. 322 *Si quam hortantem* Zulich. 323 *pharetram* habebant codd. Prisciani tempore et sic Hamb. sec. et aliquot Pieriani. Ita scribendum etiam esset *tegmina*, ut Gudian. a m. pr. *maculoso* Mentel. pr. *aut m.* Menag. pr.

318. *De more*, qui venantum mos esse solet. Vulgaris fuisset oratio: *more venatricis. habilem arcum*, qui facile haberi, tractari, potest; εὖ ἀραρότα. cf. inf. ad IX, 365. h. l. levis, ut Valer. Fl. III, 523 *levis omnibus arcus*: I, 109 *Tela puer facilesque humeris gaudentibus arcus Gestat Hylas.* Sane alias *habile telum* potest et de magno gravique dici, si scilicet is, qui gerit, sit robustior, v. c. de Æneæ clipeo Æn. XII, 432. cf. ad Tibull. I, 9, 7 et Burm. ad Ovid. II Met. 531. 319. *dederat ventis comam diffundere*, δῶκεν ἀνέμοις φέρεσθαι, h. e. ὥστε φέρεσθαι, diffundendam; scilicet comam solutam habebat. Amplificavit hæc, ut solet, Claudianus de R. P. 30 sqq. 320. *Nuda genu*, adeoque succincta, ut venatrix; v. ad Callim. in Dian. v. 11, ubi v. Spanhem., et ad Oppian. I Cyneg. 97, cothurno tamen suras revincta, ut v. 337 subjicitur. Talis Atalanta effingitur ap. Philostr. jun. 15. p. 887—*Sinum collegerat nodo*; possis intelligere fibulam, ut inf. IV, 139 *aurea purpuream subnectit fibula vestem*, ubi cf. not., et de Charonte VI, 301 *Sordidus ex humeris nodo dependet amictus;* et Claudian. de R. P. 40 *Collectæ teneri nodantur iaspide vestes.* Sed fibula *sinum* non colligit *in pectore*, nec in tunica; nam, si bene meminimus, fibulæ in humeris, non in pectore, usus in tunica est. Nec in chlamyde et aliis vestibus tunicæ superinjectis, talem fibulæ usum memini; sed subjectum pectori est cingulum. Occurrunt quidem feminarum signa, in quibus palla medio corpori circumjecta nodo ex pallæ oris facto collecta est; at in tunica hoc fieri nequiit. Igitur melius de cingulo accipiemus. Cerda Livii Andronici notos versus apud Terentian. Maur. pag. 2426 Grammat. Putsch. poetæ ante oculos fuisse suspicabatur: *Et jam purpureo suras include cothurno, Balteus et revocet volucres in pectore sinus.* Scilicet *Nodus* omnino pro quovis vinculo.

321. Quo sermone ac lingua hic in Africæ oris, Venus et mox Dido, et sic alii in Sicilia et Italia, cum Ænea uti potuerint, ut quæ dicerent, ab hoc, Trojano homine, intelligi possent, aliena a poesi epica est quæstio, ne dicam inepta. Omnem enim ejus vim, illecebras et gratam fraudem interciperet talis subtilitas. Conventum est inter poetam et lectorem tacite in hoc, ut communi sermone inter se uti putentur Trojani et Achivi et sic porro. Semel monuisse satis est. 323. *Succinctam*

Aut spumantis apri cursum clamore prementem.
Sic Venus; et Veneris contra sic filius orsus:
Nulla tuarum audita mihi neque visa sororum,
O, quam te memorem? virgo; namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem sonat; o, dea certe;
An Phœbi soror? an Nympharum sanguinis una?
Sis felix, nostrumque leves, quæcumque, laborem:
Et, quo sub cœlo tandem, quibus orbis in oris
Jactemur, doceas. Ignari hominumque locorumque
Erramus, vento huc et vastis fluctibus acti.
Multa tibi ante aras nostra cadet hostia dextra.

325 *at* Serv. et edd. Ald. Junt. Scilicet erat ea vulgaris lectio, quam Pierius e codd. consensu emendavit. *sic f. inquit* sec. Hamb. quod meliorem sonum facit, addit Burm. nisi forte *infit* præstat. 326 *mihi est* Franc. *nec* Goth. pr. 327 *O quid te* ed. Ven. *voltus* e Gudiano. *cultus* Hamb. sec. Interpunctionem horum versuum mutavi. 328 *vox hominum* Gud. a m. pr. cum al. *neque vox un.* Moret. 329 *Aut-aut* vet. exempla ap. Pier. it. Oudart. et Bigot. præstat *an-an*. Sed, si accuratius interpungas *An P. soror? an N. s. una?* non vero: *an P. soror, an.* Non enim est pro *utrum an*; sed sunt duæ diversæ interrogationes. 330 *quemcunque* Hamb. sec. et Parrhas. 331 *et quo sub tandem cœlo* Parrhas. 332 *jactamur* Leid. *locorum* et *locumque* nonnulli. 333 *et vastis* Heins. e libris. suadente jam Pierio. antea *vastis et*, ut multi boni codd. cum Romano, quos v. ap. Cuningham. item omnes Gothani.

pharetra, ut gladio, ferro, succinctum dicimus: scilicet modo *vestis succingitur adducta*, sed *succingere* est interdum instruere ita, ut cinctus ope adjungamus rem. Pharetra autem humeris pendet cingulo vincta. Apud Homerum est ἀμφὶ vel περὶ—ἐβάλετο ξίφος simili more. *tegmen lyncis* vid. ad v. 275. 324. Georg. III, 413 montesque per altos *Ingentem clamore premes ad retia cervum.* Hic etiam doctius pro *apro*, *cursum apri premere*, insequi.

327 sqq. Lineas horum versuum videas in Odyss. Z, 141 sqq. 149 sqq., ubi Ulysses in ignota terra Nausicaam simili modo alloquitur; et Nausicaa respondet fere v. 192 sqq. ut Venus v. 338. Adde Odyss. Δ, 376 sq., ubi Menelaus cum Idothea sermonem habet. cf. Hymn. in Vener. 92 sqq. 107 sqq. et Apollon. IV, 1411 sqq. Imitatus est usque ad fastidium copiosus Statius IV, 746 sqq. cf. mox ad 334.

328. Nec tibi vox humana est. *homo* pro abstracto: humanum quid. 329. *sanguinis*, e genere Nympharum una. 330. *Sis felix*, χαῖρε θεὰ, ἵληθι, sis propitia. Ecl. V, 75 *Sis bonus o felixque tuis.* petitum ab auspiciis et ominibus. *quæcumque*, qualiscumque dea es, nostris malis succurre, docendo, sub qua parte cœli etc. 332. *jactemur*, versemur; nam et hoc exilius erat: et mox *erramus* pro sumus. Hæc et similia nisi observaveris, poetici sermonis vim et indolem non assequeris. Ceterum Odyss. Π, 183 sqq. Telemachus Ulys-

Tum Venus: Haud equidem tali me dignor honore;
Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram,
Purpureoque alte suras vincire cothurno.
Punica regna vides, Tyrios, et Agenoris urbem:
Sed fines Libyci, genus intractabile bello.
Imperium Dido Tyria regit urbe profecta,
Germanum fugiens. Longa est injuria, longæ
Ambages; Sed summa sequar fastigia rerum.
Huic conjux Sychæus erat, ditissimus agri

365 *tum* Heins. e scriptis. v. *tunc*. 336 *pharetras* Bigot. et Exc. Burm. 337 *que* abest a Reg. *altæ* Gudian. *aptare* Servius citat ad Ecl. VII, 32. 338 *urbes* Medic. a m. pr. 339 *sunt fines L.* Bigot. *Libyci fines* Dorvill. *fines Libye* Goth. tert. et Guelpherb. unus a Cortio collatus. *genus insuperabile* Pieriani aliquot, Moret. quart. et Goth. sec. Leid. et Reg. pro gloss. forte ex IV, 40. *intractabile ferro* Oudart. 342 *Vestigia* Parrhas. Menag. pr. Hamb. pr. et Rottend. pro var. lect. Nec hoc male. sed *fastigia* sunt capita narrationis. 343 Mirum, in *Sychæus* priorem syllabam produci, mox autem v. 348 (ubi scribi poterat *Is Sychæum*) post tam paucos versus corripi; ut semper aliis in locis corripitur. *Sychæus* ad scripturam Medicei Cod. aliorumque vetustiorum scripsit Heinsius; cum antea esset *Sichæus:* quam scripturam retinuerat lib. IV, 502, 552. In Pier. nonnullis *Suchæus* erat. Heinsius tamen *Synchæum* a poeta exaratum fuisse autumabat. nam sic scribi ap. Græcos (apud Eustath. tantum, si recte

sem a Minerva augustiore forma ac corporis specie ornatum, tanquam deum aliquem, alloquitur simili fere oratione. Neque dissimile Alcinoi dictum Ulyssisque responsio Od. H, 199 sqq. 208 sqq.

335. *Tali honore*, ex v. antec. int. hostia, sacrificio. Vult enim mortalis virgo videri, non dea. 337. Ad venantum habitum spectat cothurnus. Res nota; ne a sentibus et filicibus læderentur crura. Versus ex Livio Andronico adumbratus: *Sed jam purpureo suras include cothurno.* cf. sup. Ecl. VII, 32.

338. *Agenoris urbem;* a progenie Agenoris conditam, quem Græcorum mythi (v. Apollod. II, 1, 4. III. 1, 1) Phœnicum conditorem, ex Ægypto oriundum, et ejus posteros Sidonis reges faciunt, non Tyri, quæ multo serius et floruit et Græcis innotuit. Sidonii—*Tyron urbem ante annum Trojanæ cladis condiderunt*, Justin. XVIII, 3. Noli itaque mirari, Sidonem, non Tyrum, Homero memorari. 339. *Sed fines Libyci* sunt, h. e. solum est Libyæ pars; (fines sæpe pro ipsa regione, vide vel Burm.) simulque *fines* pro incolis, Libybus, dixit, qui erant populus indomitus, asper et ferox. Nam ad Libyes, non ad Phœnices, hoc spectat: *genus intractabile bello*, indomitum, ἀμαιμάκετον, ἄαπτον. Mox 340. *imperium regit* exquisitius quam, tenet, habet. 341. 342. In prosa esset: longa esset narratio; sed rem summatim exponam. Etiam in talibus poeticam vim agnosce. *fastigia* sunt rerum capita, κορυφαὶ λόγων. Pind. O. 7, 125.

343. Narrationem quæ sequitur, Justinus persequitur XVIII. 4, 5. cf. Excurs. XI. Sychæus ditissimus inter Phœnices agris s. agrorum pos-

Phœnicum, et magno miseræ dilectus amore:
Cui pater intactam dederat, primisque jugarat
Ominibus. Sed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, scelere ante alios immanior omnes.
Quos inter medius venit Furor. Ille Sychæum
Impius ante aras, atque auri cæcus amore,
Clam ferro incautum superat, securus amorum
Germanæ; factumque diu celavit, et ægram,

memini, ad Perieget. v. 196). Brunckius V. C. *Sycchæus* edidit, Συκχαῖος, præclare. Verum sic alia, eaque multo magis ingrata, varietas ejusdem vocis intra decem versus diversimode scriptæ infertur. Alioqui simile exemplum variatæ pronuntiationis est in *Sicania* I, 557, et *Sicani* V, 293, et al. Collegit plura Drakenb. ad Silium IV, 778. Ex *Sicharba* nomen *Sichæi* fecisse poetam Servius ait. *Acervas* aut forte verius *Adherbas* Justino dictus. *Huic Sichæus erat conjux* Goth. tert. *ditissimus auri* jam Huetiana emendatione tritum est. Me non tam v. 349. 358. 9 et 363 moveret, quam hoc, quod in tali gente, qualis Phœnicum, mercatu et navigatione inclita, ex *auri* potius copia quam ex latifundiis declarari debuisse videntur divitiæ. Et Justinus XVIII, 4, 6 *Huic* (Elissæ marito) *magnæ sed dissimulatæ opes erant*, aurumque *metu regis non tectis sed terræ crediderat.* Enimvero potuit et inter illos esse, qui multas terras in ditione haberet adeoque servorum et clientum opibus valeret; et habuit forte poeta historicos, quos sequeretur, ut ex scriptoribus apparet, sequioribus quidem, sed qui vetustiores exscripsere, ut Jo. Malala p. 206 ed. Oxon., qui Servium compilavit, sed alium, quam qualem nunc habemus, et Cedren. Hist. Comp. p. 140 B. διαφθονούμενος αὐτῷ ὡς πολυευπόρῳ καὶ δυνάστῃ. Verbo: speciosa est emendatio *auri*, quam et ipse amplectar; nec tamen talis, ut alteri renuenti hoc idem persuadere possim, aut ut altera lectio pro inepta et absurda haberi queat. Etiam inf. X, 563 *ditissimus* agri *Qui fuit Ausonidum et tacitis* regnavit *Amyclis*, et Silius V, 260—266. 344 *misere* Zulich. sed hoc jam in *magno amore* latet. 345 *jugavit* Menag. pr. 346 Pro *Ominibus*, *Connubiis* Hamb. alter, Menag. sec. *annis* Bigot. utrumque ex interpretatione. 348 *quos inter medios* Medic. et Moret. pr. Leid. unus a m. pr. etiam nonnulli in Servianis, duoque Gothani. Utrumque dicitur; sed *medius*, puto, exquisitius. 349 *aram* sec. Moret. *incautum ante aras—Clam ferro immitis superat* Bigot. 350 *amorem* Medic. *amore* videtur Rufinianus legisse, ut Rottend. sec. habet.

sessione. (vid. Burm.) *miseræ dilectus*, τῇ σχετλίᾳ, pro *a misera*, græce; et hoc pro, *ab ea*, ornate. *Misera* autem amore; uti aliqua *misere* amare dicitur pro, valde amare. 345. *Intactam*, Homericum κουριδίην ἄλοχον pulcre expressum, *primisque jugarat Ominibus*, h. e. nuptiis, pro quibus auspicia nuptialia dici solent; unde traxit *omina*. Guellius laudat e Propertio (III, 19, 14): *Contineant nobis omina prima fidem* pro amore. *Pater* autem Belus, ex poetæ narratione v. 621. 346. *Germanus* int. Didonis. Rem Justinus exposuit paullo aliter lib. XVIII, 4 sq. *Quos inter*, int. Sychæum et Pygmalionem. *Furor* quanto potentius quam ira, inimicitia! 350. *ferro superat* ut ἐαμᾷ simpliciter cædit, nulla cum vincendi notione. *Securus amorum* g. nil curans; ne ea quidem cogitatione a scelere revocatus, quod sorori, quæ misere conjugem amabat, summos luctus crearet. VII, 303 *optato conduntur Tibridis alveo Securi*

Multa malus simulans, vana spe lusit amantem.
Ipsa sed in somnis inhumati venit imago
Conjugis; ora modis attollens pallida miris,
Crudelis aras trajectaque pectora ferro
Nudavit; cæcumque domus scelus omne retexit.
Tum celerare fugam patriaque excedere suadet,
Auxiliumque viæ veteres tellure recludit
Thesauros, ignotum argenti pondus et auri.
His commota fugam Dido sociosque parabat.
Conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni,
Aut metus acer erat; naves, quæ forte paratæ,
Corripiunt, onerantque auro. Portantur avari
Pygmalionis opes pelago; dux femina facti.

352 *una spe* Pierius ex uno ant. et sic Goth. pr. *spe vana* Bigot. *elusit* Zulich. *Multa malus, simulans,* male in Burm. edit. interpungitur. 353 *in somnos* Voss. sec. 354 *tollens pallentia* ed. Ven. Distinctio post *conjugis* est a Burmanno; antea non nisi post *miris.* 355 *Transjecta* Menag. alt. Goth. pr. 356 *domus et scelus* Medic. *cæcumque dolis* Dorvill. non male. *scelus esse* un Heins. *scelus ore retexit* Goth. pr. 357 *patriæque* Medic. quod illustrat Heins. *patriamque* antiquissima aliquot exemplaria Pierii, alter Hamb. Franc. et Witt. quod haud dubie doctius. Sed *fugam* præcesserat; unde errori illud deberi potest; tum minus ingratum est auribus *patria,* quod præfert post Henr. Steph. Burmannus. 358 *auxilioque viæ* Mediceus Pierii. *veteris* nonnulli, sed ambigua fieret oratio. Burm. 359 *thensauros* veteres scribunt. v. Pier. ad h. l. *ingens* Zulich. sed altera lectione superscripta. 362 *metus æger* Goth. sec. non male, sed *acer* fortius spirat. *naves sunt forte p.* Zulich. an: *naves tunc f. paratas Corripiunt.* Burm. 363 *arripiunt* Græv. *ornarunt auro* qu. Moret. idem *portentur.* 364 *facta est* Puget. *facta* Goth. tert.

pelagi atque mei. Mox 352. *malus* ad fraudem ac dolum spectat.

353—356. *Inhumati c.* auget rei atrocitatem et somnii narrati probabilitatem epitheton hoc, si memineris, insepultos, nisi humentur, quieti reddi non posse. In verbis ante oculos habuit notum Lucretianum: *simulacra modis pallentia miris,* h. e. miro modo pallida. *Crudeles aras,* h. e. scelus crudele ad aras in se commissum, *trajectaque pectora ferro,* h. e. cædem suam, *Nudavit,* cum clam facta esset, manifestam fecit; nam *nudare* exquisite pro retegere, recludere, monstrare. hinc *cæcum scelus,* occultum, *domus,* a fratre in sororis marito commissum. cf. Ovid. Ep. VII, 113. De reliquis v. Excurs. ad h. l.

361. *Odium crudele,* μῖσος ἀπηνές· proprie quale est immanis animi. Sic *sævus, crudelis, atrox,* et similia, poetis pro, magnus, ingens. *metus* autem *acer,* δριμὺς, vehemens, proprie de animo exasperato. 364. In *Pygmalionis opes* vis et acumen inest; scilicet quas ille animo et spe jam præceperat; ut et in illis: *dux femina facti,* pro, *suadente Didone.*

Devenere locos, ubi nunc ingentia cernes
Mœnia, surgentemque novæ Carthaginis arcem;
Mercatique solum, facti de nomine Byrsam,
Taurino quantum possent circumdare tergo.
Sed vos qui tandem, quibus aut venistis ab oris,
Quove tenetis iter? Quærenti talibus ille
Suspirans, imoque trahens a pectore vocem:
O dea, si prima repetens ab origine pergam,
Et vacet annales nostrorum audire laborum:

365 *cernes* recte defendit Burm. superato demum colle inf. 419. Mediceus tamen cum multis *cernis*. 366 *surgentesque—arces* Oudart. 367 *Bursam* Zulich. Leid. Goth. sec. *mercatique* sc. sunt *solum*, etsi durius, maluit poeta, quam *mercatumque solum*, emtione paratum, sc. cernes, ut orationem variaret nova junctura. Sollicitat versum 367 *Beck* V. C. *de sensu crit.* II. p. 62. quippe similem ei, qui supra erat 109. *Saxa vocant.* Potest tamen h. l. ferri ex historiis petitum, et iis declarandis inserviens; etsi ingrata est junctura. 368 *Taurinum* Goth. pr. *quantum taurino* Sprot. *possint* Medic. *possunt* pr. Voss. 369 *quibus aut venistis* Heins. e Medic. aliisque revocavit; et confirmant id Nonius Marcellus et Priscianus. Romanus tamen cum Oblongo et Mediceo Pierii aliam codicum sectam facit, *quibus advenistis*; hanc sequitur Cuning. scriptura per *t* caussam varietati dedit. 370 *quave* Mentel. pr. *quodve* Menag. pr. *quoque* Hamb. pr. 371 *ab p.* fragm. Moret. *de p.* Franc. et Menag. pr. 372 *primum* Hamburg. alt. 373 *et placet* Franc. a m. pr. *tantorum a. l.* Macrob. III Sat. 2, sed alio loco vulgata exhibetur. *nostrorum a. parentum* vetus codex Pierii, quod frustra ille firmat.

366. Sane Didonem arx Byrsa tanquam propriam conditricem habuit; urbem enim jam illa adventante stetisse probabile fit. At hic nolim ita argutari. *Arx Carthaginis* est Carthago. Ἰλίου ἄκρα. 367. *Devenere—et mercati* sunt *solum, Byrsam* h. e. locum, in quo postea Byrsam arcem condiderunt, seu *Bysram* verius; ut post Scaligerum ad Euseb. Chron. multi, quos enumerare ambitiosum foret, docuerunt. Sed recte βόειον βύρσαν, fabulam, a Græcis haud dubie ortam, poeta sequitur. In *taurinum tergum* provide vulgare *corium* evitat.

369. *Qui tandem* operose eliquat Burm. Præstat simpliciter dicere, interrogationis vim augeri particula *tandem*, (τί ποτε. τίπτε ap. Homer.) et desiderium sciscitantis intentius inde elucescere. *qui venistis*, h. e. qui estis, vos, qui venistis. ut Græci: τίς δ' οὕτω κατὰ νῆας ἀνὰ στρατὸν ἔρχεαι οἶος Il. K, 82. et sæpe. 371. Βαρυστενάχων Homer., ut Iliad. A, 364 et sæpe alibi. ἐξ ὑπάτοιο στήθεος ἀμπνεύσας Apollon. II, 207.

372—374. Si ego fata nostra ordine exponere, et tu ea audire velles, dies nos deficeret. Quam ornate singula! Homerus minus sobrie Od. Γ, 113 sqq. et Ξ, 196 *annos* pro *die* ponit. *repetens pergam*, pro, si repetam. In *annalium* nomine argutatur Macrob. III Sat. 2 et post eum alii. Gravius est vocabulum quam narratio, historia, adeoque magis epicum. *Cœlum clauditur* modo nubibus obductis, modo tenebris noctis prætentis, ut h. l. Nec huc trahenda *porta Cœli* Georg. III, 261. *Vesper com-*

Ante diem clauso componet vesper Olympo.
Nos Troja antiqua, si vestras forte per aures
Trojæ nomen iit, diversa per æquora vectos
Forte sua Libycis tempestas appulit oris.
Sum pius Æneas, raptos qui ex hoste Penates
Classe veho mecum, fama super æthera notus.
Italiam quæro patriam, genus ab Jove summo.

374 *vesper componet* Hamb. pr. *componat* Corradus ait alios legere. v. Burm. Sunt scil. codd. ap. Pierium. Post v. 374 in Græv. cod. spurius versus subjectus erat: *Quam tibi nostrorum statuatur summa laborum.* 375 *Vestras si forte* Heins. unus. 376 *init* Zulich. *jactos* unus ap. Pierium. 377 *forte* Bigot. a m. pr. et al. *forte mala* Zulich. pro var. lect. *applicat* Sprot. quod Burm. præferre malit. Equidem vim ac virtutem lectionis non capio. 378 *qui* non agnoscit Moret. pr. et sane concinnius subintelligitur. v. Heins. 379 *æquora* Menag. pr. et sec. Rottend. 380 *et* ante *genus* sustulit Burmann. auctoribus libris Montalb. Hamb. alt. Bigot. cf. not. *ab J. magno* Romanus.

ponet diem quasi mortuum et sepultum; inquit Cerda post Scaligerum et Turnebum; "qua imagine poetæ noctem repræsentare non refugiunt." Vellem idoneis exemplis hoc firmassent viri docti. Dies *obire* et *occidere* alio modo dicitur: petitum a sole. Recte Burmannus monuit, *componere* simpl. esse *finire.* Sic et Serv. ad XII, 109; sed quæritur de caussa vocis. Ducta scil. notio a cogitatione Solis s. Dici *quieti se reddentis* et componentis se ad somnum, dum occidit. Ducit eo quod adjectum est *clauso Olympo:* uti quis clauso thalamo se quieti tradit, somno componit: cf. sup. ad 249. Alioqui omnino dicuntur *componi,* quæ ordinata et absoluta de manu deponimus. Neque simile est illud: *condere diem,* ut Ecl. 9, 52 *condere soles,* et illud Horatii: *Condit quisque diem collibus in suis,* IV, 5, 29. Nam in his occultare, tegere, est, adeoque exigere diem, donec sol occiderit.

375—377. *Troja antiqua,* epitheton cum dilectu positum; tanto clarior urbis fama esse debet, quo antiquior illa est. *si per aures iit,* variavit vulgare: si pervenit ad aures vestras. *diversa æquora,* simpl. alia via quam qua iter parabamus; ex illis, Οἴκαδε ἱέμενοι, ἄλλην ὁδὸν, ἄλλα κέλευθα Ἤλθομεν. *tempestas appulit,* δεῦρο πέλασε κῦμά. *forte sua,* casu, qualem tempestas afferre solet. Habuit in his, quam sequeretur, poeta orationem Ulyssis ad Polyphemum Od. I, 259 sqq.

378. *Sum pius Æneas.* v. Exc. ad h. v. *pius* est religiosus, quoniam omnia ad deorum oracula exsequutus est. Itaque *castum* dixit Horat. C. S. 42. *Penates.* v. lib. II, 293 et ad e. l. Exc.

380. Fabulam poeta sequitur, qua Dardanus a Corytho Tyrrheno genus ducere ferebantur, cum Corythus Samothracicus in eum esset translatus similitudine nominis. v. Æn. VII, 205 sqq. 240 sq. VIII, 134 sq. adde III, 167, 8, ubi v. Excurs. III. Hinc lib. VII, 122: *Hic domus, hæc patria est.* II, 620 *tutum patrio te limine sistam.* Hactenus Italia est Æneæ

Bis denis Phrygium conscendi navibus æquor,
Matre dea monstrante viam, data fata secutus.
Vix septem convulsæ undis Euroque supersunt.
Ipse ignotus, egens, Libyæ deserta peragro,
Europa atque Asia pulsus. Nec plura querentem
Passa Venus medio sic interfata dolore est:
Quisquis es, haud, credo, invisus cœlestibus auras
Vitales carpis, Tyriam qui adveneris urbem.

381 Inepte Grammatici super *Bis denis* commentantur: *viginti* fuisset pedestris orationis forma. 382 *ata fata* Græv. erasa prima litera, quasi voluerit *rata*. Sed vulgatam firmat Burm. *data f. sequuntur* Goth. pr. 383 *convolsæ* Romani et Medic. adeoque optimorum scriptura. 384 *pererro* Hamb. pr. eadem diversitas IV, 72. Burm. 386 *est* abest a nonnullis. v. Burm. 388 *carpis vitalis* Montalb.

patria; et hactenus *genus, a Jove ductum*, h. e. stirpem et originem generis a Jove ducti, quatenus Dardanus, Jovis filius ex Electra, et generis auctor, ex Italia oriundus est. cf. III, 94 sqq. hoc *quærit*, petit, h. e. terram, in qua progenitor ille ortum habuerat. At Burmannus eam rationem sequitur, ut *genus* nominandi casu positum accipiat: *ego Æneas, genus a Jove*, h. e. Jovis, ut V, 45, quæro patriam. Quæ ratio per se est bona, sed dura est oratio, et hæc stirpis memoratio paullo serius, quam reliqua oratio fert, subjici videtur.

381. *Phrygium æquor*, litori Troadis seu Phrygiæ minoris prætentum. *conscendi æquor navibus* doctius dictum, pro vulgari, *conscendere naves*. Qui enim *in altum* evehitur, is et *æquor conscendere* dici potest. 382. *Matre dea monstrante viam*. Æn. II, 589 sqq. nihil de via a Venere monstrata monetur, sed tantum de fuga v. 619, 620. Verum fuere aliæ in eam rem fabulæ: v. sup. Disquis. II, s. VII, p. 35. Quæ Servius et Pomponius ex Varrone de Veneris stella hic incommode satis memorant, potuere insidere poetæ animo in libro II, 693 *de cælo lapsa* etc. *data fata*, monstrata cum per auspicia tum per oracula III, 95 sq. 163 sq. 375 sq.

In 383—385 observa magnificam dictionem ex verborum dilectu. *ignotus* Serv. exponit *quasi* propter v. 379 *fama s. æ. notus*. Enimvero est in terra ignota, inter homines, quibus ipse ignotus est. Sic *solus* aliquis errare dicitur in solitudine. 385. Eum interpellavit, vel, non *passa querentem*, pro, *non passa eum queri plura*, græca ratione; vel, *interfata querentem*. *non passa* sc. queri *plura*: οὐδ᾽ εἴα κλαίειν Iliad. H, 427. Semper autem apud Homer. ἐᾷν cum infinitivo; non cum participio.

387. 388. Ornate. O carum te superis, cum Carthaginem delatus sis! Expressit autem illud, quod aliquoties apud Homerum: οὐ γὰρ ὀΐω Οὔ σε θεῶν ἀέκητι γενέσθαι τε τραφέμεν τε, ut Od. Γ, 27. *vitales auras* ex antiquo sermone habet, v. c. ap. Lucret. III, 406 et al.

Perge modo, atque hinc te reginæ ad limina perfer.
Namque tibi reduces socios classemque relatam
Nuntio, et in tutum versis aquilonibus actam:
Ni frustra augurium vani docuere parentes.
Adspice bis senos lætantes agmine cycnos,
Ætheria quos lapsa plaga Jovis ales aperto
Turbabat cœlo; nunc terras ordine longo
Aut capere, aut captas jam despectare videntur.

389 *ad r. l.* Exc. Burm. *ad* omittit Rottend. sec. quod forte doctius. *teque hinc r.* Parrhas. et Venet. quod est lenius. *ad lumina* fragm. Moret. et edit. Genev. *profer* Leid. sed v. Burm. 390 *socios reduces* Dorvill. *classemque receptam* Sprot. Hamburg. pr. Leid. un. et Zulich. sed *relatam* recte defendit Burm. Ego addam: hoc exquisitius esse altero; et, ut *ferri in portum* proprium in re nautica est, sic poetica oratione *referri* ex alto vel tempestate jactatum in portum bene dictum. *relictam* Goth. tert. 393 Heinsius varie tentat, ægre scilicet ferens procedentes eodem tenore casus *bis senos lætantes.* Malit *lætanti bis senos*, vel *bis seno lætantis a.* vel *bis senos lætanti examine.* Sed vulgatam et codd. et Priscianus defendunt; unus Sprot. pro var. lect. *luctantes.* Tu vitio sic occurre, ut accuratius interpungas et legendo moram facias: *Adspice bis senos, lætantes agmine, cycnos.* 394 *Ætheria quos forte plaga J. ales ab alto* un. Heins. et Parrhas. 395 *turbavit* Dorvill. *turbarat* ed. Ven. cum aliquot codd. Pierianis. *turbabit* Romanus. 396 *captis* Mentel. tert. pro var. lect. Reg. a m. pr. sed adversatur sententiæ. *respectare* Gudian. a m. pr. *jam nunc spectare* Dorvill. *jam* abest Franc. *desperare* est vitium operarum edit. Heins.

390. *Classem relatam*, reductam, reducem. *versis aquilonibus*, h. e. ventis simpliciter.—Mox 392 *vani* ad ornatum egregie. *Vanus*, non modo qui pollicetur, quæ præstare nequit, sed et qui profitetur vel falsam vel inanem doctrinam. cf. Serv.

393—400. Duodecim naves cum Antheo, Sergesto, Cloanthoque servatas mox videbimus. Has totidem olores innuunt, quos, ab aquila modo agitatos et dispersos, hoste abacto ludibundos plaudentesque terram advolare ostendit Venus. *turbabat* eleganter pro agitabat ἐκλόνει, insequebatur. *aperto cælo* alii sereno, ut sup. v. 155, ego malim pro libero, pervio volantibus. Quæ sequuntur, 395. 396. varie accipiuntur et accipi possunt. Difficultas est in voce *capere* et *captas*, cujus ea notio exquirenda est, quæ cum voc. *despectare* conveniat: siquidem terra *jam capta*, occupata, *despectandi* locus esse non videtur. *Capere* autem est aut occupare, aut oculis designare, eligere, petere. Plerique Intpp. *terras aut capere* h. e. tenere, insidere, aut *captas jam despectare*, h. e. despicere in terram jamjam *capiendam*, cui jam appropinquant volatu, ut capiant, occupent; qui quidem modus loquendi, etsi durus, non infrequens est, ut in illo: εἰ δύναμαι τελέσαι γε καὶ εἰ τετελεσμένον ἐστίν. Od. E, 90. Burmannus *captas* intelligit a prioribus, qui in terram jam descenderant, captas. Quod jejunum esset. Aliam vocis notionem esse diximus, *oculis animoque designare, eligere, appetere.* In hunc sensum Serv. *capere*, eligere. In Georg. II, 230, quem laudat, est *capere oculis.* Jam si *despectari* aliquid dicitur, quod jam *captum* est, debuit utique τὸ *capere* antecedere; præferendumque adeo videri possit

Ut reduces illi ludunt stridentibus alis,
Et cœtu cinxere polum, cantusque dedere:
Haud aliter puppesque tuæ pubesque tuorum
Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo.
Perge modo, et, qua te ducit via, dirige gressum.
Dixit, et avertens rosea cervice refulsit,

398 *ut cœtu* Moret. pr. a m. pr. v. inf. 486. *cœtum* Medic. sed *m* notatum. *cinxere solum* conj. Burm. sed v. not. 399 *pubesque tuæ puppesque* Bigot. v. Burm. 400 *portus* Hamb. pr. 401 *quo te* Pierii Longob. et multi ap. Burm. quod equidem dicerem vulgarius esse. *ducet* ed. Ven. *duxit* Zulich. *via ducit* Bigot. *derige* Gud. et Rom. 402 *advertens* Hamb. sec. male.

hoc, ut sit: cycnos terram aut petere, volatu ex alto deorsum facto, aut ad eam, petitam et oculis volatuque designatam, jam propius ferri, ideoque eam despectare; et nunc ludere facto in orbem volatu, donec humi considant aut amne mergantur. Scilicet cogitandum est, cycnos adhuc recto volatu per aerem fugisse, nunc deorsum ferri versus terram, litus puta maris vel fluminis, quod antea insederant; (nam 397 *ut reduces illi*). Igitur hæc ratio per se optima esset, nisi id, ad quod mox comparatio transfertur, alio duceret: nam v. 400 classis *aut portum tenet* (atqui hoc erat *terras capere*) *aut pleno subit ostia velo* (hoc, *despectare)*. Hæc igitur satis declarant poetam aliter hæc non accepisse quam, cycnos aut *capere* occupare, tenere, terras, aut eas *despectare*, volatu deorsum facto. *Captas jam* videri debet adjecisse ornatus poetici caussa, cum in eo essent ut jam caperent, et, tantum non captam, terram e propinquo prospicerent. Conveniunt hæc cum participiorum usu apud poetas. Jam et ii, qui devolabant, et ii, qui consederant, ex terra evolando per aerem ludunt: quippe metu depulso. 397. *stridentibus alis* exquisitius quam clangentibus. 398. *cœtu cinxere polum*, agmine facto *cingunt* (ad oculorum sensum; ut alias cœlum subducunt oculis in aere visa) *polum*, cœlum, aerem; in hunc alis sublati ludunt volando in orbem, ut solent, vel gyrum. Ita puto omnia satis expedita, in quibus et Burmann. hærebat. Cur autem augurio e cycnis utatur poeta, subtiles rationes afferunt interpretes. v. Serv. et Cerda. Præstat hoc unum monere, quod *Cygnus in auguriis nautis gratissimus ales: Hunc optant semper, quia nunquam mergitur undis;* laudat versus Servius ex Ὀρνιθογονίᾳ, Macri scilicet Æmilii. (v. Brouckh. ad Tibull. p. 275, ex Isidoro XII, 7.) Nec prorsus alienus a Venere ales est cycnus; nam et curru cycnis juncto fertur Venus; ut alias columbis aut passeribus. *Dissident autem olores et aquilæ* auctore Plinio X, 74 s. 95. cf. Cerda. Athen. IX, p. 393 D μάχεται δὲ (ὁ κύκνος) καὶ τῷ ἀετῷ, αὐτὸς μάχης μὴ προαρξάμενος. Et hinc ap. Homerum in cycnorum anserumve gentem irruens aquila inducitur, egregio v. c. loco Iliad. O, 690 sqq. 399. *Pubes tuorum* dictum puto ut *turba tuorum*. *Ostia* docte, h. l. ut V, 281 aditus portus.

402. Numen suum Venus sub dis-

Ambrosiæque comæ divinum vertice odorem
Spiravere; pedes vestis defluxit ad imos;
Et vera incessu patuit dea. Ille, ubi matrem
Agnovit, tali fugientem est voce secutus:
Quid natum toties, crudelis tu quoque, falsis
Ludis imaginibus? cur dextræ jungere dextram
Non datur, ac veras audire et reddere voces?
Talibus incusat, gressumque ad mœnia tendit.
At Venus obscuro gradientes aëre sæpsit,
Et multo nebulæ circum dea fudit amictu:

403 *A vertice* octo ap. Burm. quod probat vir doctissimus propter τὸ *avertens.* Sed semper lubricum in talibus judicium; poetica enim eaque exquisitior ratio præpositionem respuit; et tamen plurimis locis poetæ vulgari ratione utuntur; ut, ubi ea a librario potius quam a poeta profecta sit, dictu sit difficile. 406 *est* abest Menag. pr. et Hamb. sec. male. *fugientem tali est v. s.* Longobard. Pierii. 408 *dextras* Rottend. pr. *dextram j. dextræ* Hamb. pr. 409 *aut veras* alter Rottend. *et v.* tert. Goth. *ac reddere* sec. Hamb. *et notas audire ac r.* Parrhas. ex VI, 689. 410 *vertit* Bigot. *ducit* Puget. 411 *gradientem* Hamb. sec. *sæpsit* scriptura est Medicei et Romani. 412 *fundit* Bigot. *fulsit* Wallian.

cessum prodit, more deorum, qui speciem humanam mentiti mortalem aliquem convenerunt. Declaratur autem divina Veneris forma per summam pulcritudinem cervicis, comas ambrosia delibutas et odorem late spargentes, tum per pallam et per incessum. Vid. Excurs. ad h. v. Si in *rosea cervice* non tam Horatii I Carm. 13, 1 auctoritatem, quam rationem desideras, aut puta *roseum* esse omnino suave vel pulcrum, aut colorem floridum exprimi in tenera cute etiam candidissima pellucentem. *Ambrosias comas*, ambrosia, deorum hoc unguentum est, delibutas, ab Homero habet, Iliad. A, 528. *palla* Veneris vel ex illo nota, quod legitur Iliad. E, 315 *πέπλοιο φαεινοῦ πτύγμα* et 338 *'Αμβροσίου διὰ πέπλου, ὅν οἱ Χάριτες κάμον αὐταί.* habitum itaque deæ declarat; *incessum* autem cogita levem illum et volatui similem, columbarum instar.

407. *toties.* Sæpius igitur Venus jam ante nato visa fuerat. Sic Æn. II, 589 *Quum mihi se, non ante oculis tam clara, videndam Obtulit, et pura per noctem in luce refulsit Alma parens* etc. cf. Disquis. II, p. 36.
408. 409. *ac veras audire et reddere voces* non ex aliena persona adscita, sed ut mater manifesta. Cf. verba Ulyssis ad matrem inter umbras. Od. Λ, 209 sqq.

412. Densa nube circumfudit eos. Ab Homero eum hoc traxisse notum est, apud quem sæpe hoc occurrit; imprimis compara Odyss. H, 14. 39—43, quem locum jam monstravit Macrob. V, 4, de Ulysse, quando Alcinoi regiam intrat; ad cujus exemplum totus Æneæ ad Carthaginem et Didonem aditus est adumbratus. adde Apollon. III, 210—214. et alios. cf. h. l. Cerda. Totum locum expressit Valer. Fl. V, 400 sqq. Facile vero principes hujus phanta-

Cernere ne quis eos, neu quis contingere posset,
Molirive moram, aut veniendi poscere caussas.
Ipsa Paphum sublimis abit, sedesque revisit
Læta suas: ubi templum illi, centumque Sabæo
Ture calent aræ, sertisque recentibus halant.
  Corripuere viam interea, qua semita monstrat;
Jamque adscendebant collem, qui plurimus urbi

413 aberrant codd. in *ne quis* et *neu quis*. v. Burm. *possit* plurimi, male. *neu qui cognoscere possint* Voss. unus. 414 *Molirive viam* Hamb. pr. *que* Bigot. *moram veniendi ac p.* ed. Ven. *discere caussas* post Longobard. et alios, Pierio inspectos, Rottend. uterque et Hamb. un. pr. var. lect. forte ex Æn. VI, 488 in edd. nonnullis esse videtur *exposcere*. aliquot codd. ap. Pier. *exquirere*. 415 *Paphon* Hamb. pr. cum al. aut. *adit* aliquot ap. Burm. et Pier.

smatis auctores ipse oculorum sensus, nebulis ac nubibus vicina loca obducentibus, illud docere debuit; multo magis cum deos quoque nube amictos et oculis subductos vulgo narrarent. 413. 414. *Contingere*, vim, injuriam inferre iis tanquam advenis: barbarorum populorum more. *moliri moram* ponderosius quam facere, excitare. Est enim struere vel movere poetis *moliri*.

415. Cf. ad v. 16. Versus ex Homero sed ornatius expressi Odyss. Θ, 362 sq. Compara Hymn. in Vener. 58, 59 sqq. et Odyss. H, 80, 81 sqq. de Minerva. At ex Virgilio Statius V Theb. 61 *Illa Paphon veterem centumque altaria linquens*. Quod autem turis et sertorum odores exhalantium tantum fit mentio, non victimarum cæsarum, satis docte interpretes referunt ad morem sacrorum Veneris, quod aræ nullus sanguis offundebatur, maxime Paphiæ Veneri. v. Tacit. Hist. II, 3. cf. h. l. Cerda. Alius cum elegantiæ sensu ad id, quod deam deliciarum et voluptatis arbitram decere possit, referat: quomodo enim, inquit, aut victimarum nidore illa delectari, aut inter odores turis et florum istum nidorem desiderare potest? Comparat locum Callimachi de Apollinis Carnei ara H. in Apoll. 80 sqq. Guellius. *læta* v. 416 accipe, quoniam gaudet Papho. *Sabæo* v. Georg. II, 117.

418. *Corripere viam*, doctius quam, *iter*, h. e. celeriter, raptim, facere, exigere; sic *corripere gressum*; doctius etiam V, 144 *corripuere campum currus*. Similiter *rapere* dictum occurrit. v. ad Valer. Fl. I, 4.

419. *Qui plurimus urbi imminet* ad magnitudinem refero montis sub ipsis urbis mœnibus accubantis; Servius *longum*, Cerda *altum* exponunt. Simpliciter in vulgari oratione dixisses: *Imminet urbi collis aliquantum editus, et Byrsam despicit. Hunc jam adscenderant*. Pro *magno monte* poeta diceret *multum montem*, ut Georg. III, 52 *plurima cervix*, longa et crassa. Minus commode diceres dictum pro *collis plurimum imminet*. Ceterum poeta hoc sumsit ex topographia Carthaginis. Tales enim colles asperos et difficiles in ipso aditu Isthmi, in quo Carthago sita erat, descripsit Polyb. lib. I, c. 46 τῶν

Imminet, adversasque adspectat desuper arces.
Miratur molem Æneas, magalia quondam;
Miratur portas, strepitumque, et strata viarum.
Instant ardentes Tyrii: pars ducere muros,
Molirique arcem, et manibus subvolvere saxa;
Pars optare locum tecto, et concludere sulco.
Jura magistratusque legunt, sanctumque senatum.

420 *adspectant*, ut ad Æneam cum comite referatur, Gudianus a m. sec. cum Rottend. pr. Hamb. pr. et aliis ap. Burm. quem vide; item fragm. Vatic. Bottar. p. 170. Sed collis *adspectat* haud dubie melius; nec temporum consequentia aliter permittit. *exspectant* Leid. un. *exspectat* Puget. 421 Unus Leid. aberrat in *mapalia*. Hæc sup. Georg. III, 340 vidimus esse *ædificia calamis cannisque plexa*, (v. Silius XVII, 89, 90) *oblonga, incurvis lateribus tecta, quasi navium carinæ sunt* ex Sallust. Jug. 211, qualia adhuc sunt tuguria in conum exeuntia plurimorum populorum, et ea quidem *plaustris vecta*, adeoque *mobilia*. At *magalia*, priore etiam syllaba producta, sunt agrestia ædificia *stativa*, eoque nomine imprimis veniebant suburbia Carthaginis. v. Bochart. Chan. I, 24 et II, 9: Wasse ad Sallust. l. l. et Gesner. in Thes. h. v. Omnium fundus Servius ad h. l. 422 *astra* v. fragm. Vatic. sed *strata* in marg. *virorum* Hugen. 423 *ardentes instant* Moret. sec. 424 *molirive* a. *ac* m. Parrhas. *subducere* Rottend. alter. Vulgata est ap. Schol. Cruqu. Horat. III, Carm. 1. 425 *aptare* plurimi Heinsio et Burm. inspecti. etiam Rom. a pr. m. perpetua varietate. cf. inf. 552. *conducere* tert. Moret. cum glossa, id est, *deducere*. perperam. *tecta et c. s.* tert. Goth. a m. pr. *tecto* singulari numero magis poeticum h. l. 426 Versus a loco alienus: de quo secundis curis statuendum fuisset a Marone. v. not. Nisi confictus ille fuit alia manu ex 507 ubi Dido *Jura dabat legesque viris*, et ex Æn. V, 758 *Indicitque forum et patribus dat jura vocatis*.

γεωλόφων τῶν ἐπιζευγνύντων τὸν αὐχένα τὸν συνάπτοντα τὴν K. etc.

421. Sic Ulysses Phæacum urbem: Θαύμαζεν δ' Ὀδυσεὺς λιμένας καὶ νῆας ἐΐσας etc. Od. H, 43 seqq. quem totum locum poeta ante oculos habuit. Magnum ædificii opus bene cum casis et tuguriis componitur: ea sunt *magalia*, de quibus v. var. lect. Dixeritne autem poeta hoc, *magalia quondam*, ex Æneæ persona, an ex sua, dubitare possis cum viro docto (*Meierotto* in *Dubiis* p. 34), et, si illud, an recte dictum sit. Poterat tamen etiam Æneas auditu hæc accepisse; nec necesse poetæ ut hoc moneret. *strata viarum* doctius quam viæ stratæ. Exempla similia collegit Cerda. Viarum autem cura in nova colonia satis est memorabilis: occurrit ea quoque in Cyrene recens condita apud Pindar. P. 5, 117—124.

423—425. *Instant* operi Tyrii; ut plene extulit Silius II, 407 sqq. in loco hinc expresso. *subvolvere* bene, ut declaret, in altum educi arcem. *optare*, ut III, 109, est eligere h. l. v. Cerdam et al. *concludere sulco*, fossam ducere, definire ædium situm ac locum fossa facta, in quem fundamentum immittatur seu crepido. Male de aratro cogitant.

426. *Jura* sunt judicia, usu sollenni, adeoque h. l. ipsi judices. Habentur igitur *comitia creandis judicibus, magistratibus et senatoribus*. ita equidem interpretor. Nam si jura loca sint, ubi jus dicitur, durum sic, *legere jura*; et quid tum, *legere magistratus? senatum?* Debebunt scilicet et hi pro *curiis* positi intelligi, h. e. pro locis, ubi illi conveniant. Burmannus *jura magistratusque* magistratus juridicos, qui jus dicant, ex-

Hic portus alii effodiunt; hic alta theatris
Fundamenta locant alii, immanesque columnas
Rupibus excidunt, scenis decora alta futuris.
Qualis apes æstate nova per florea rura
Exercet sub sole labor; quum gentis adultos
Educunt fetus, aut quum liquentia mella
Stipant, et dulci distendunt nectare cellas;
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus a præsepibus arcent;
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.

427 *Hinc* sec. Hamb. *portas* Montalb. et Leid. cum al. etiam ap. Pier. Sed de his jam v. 422. *fodiunt* qu. Moret. *lata* fragm. Vatic. Desidero utique aliud epitheton pro *alta*, quod tertio versu iterum legitur: in quo offendebatur quoque b. Schraderus; etiam Jortin (*Tracts* Vol. II p. 463). *theatris* lectio est fragmenti Vaticani; porro codicis Romani cum tota familia, quæ eum sequitur; et hoc Heins. prætulit. Alterum ducit Mediceus, *theatri*, quod Burm. revocavit, quia non verisimile sit, ut in nova urbe theatra existant. Si tamen ad hanc subtilitatem descendere velimus, theatri mentio hic omnino nulla fieri debebat. v. not. Sed alterum est magis epicum. 428 *Fundamenta petunt* alii ap. Pier. etiam fragm. Vatic., quæ alterum in marg. habet. 429 *exscindunt* Zulich. 430 *florida* pr. Moret. 431 *gentis adultæ* Hamb. sec. Traducta nonnulla e Ge. IV, 163 sqq. 432 *excidunt* Græv. a m. pr. *perducunt* Oudart. an *producunt*? addit Burmannus. Sed *educunt* ex alveariis; et Macrob. V Sat. 2 defendit. *et conliquentia* Goth. tert. *stillantia mella* Hamb. pr. cf. Ge. IV, 164. 433 *distentent* malit Cuning. Contra Ecl. IX, 31 *distendunt* ex codd. prætulit Heinsius. Est quoque hoc Ge. IV, 164 ubi versus leguntur 167. 8. 9. qui h. l. sunt 434. 5. 6. et 162. 3. 4. qui h. l. sunt 431. 2. 3. *aut d.* Zulich. 434 *excipiunt* Bigot. 436 *Fragrantia tecta* malit vir doctus in Obss. misc. crit. T. II, pag. 29, quia *mella* jam v. 432: ratione parum idonea. cf. Burm. *flagrantia* etiam hic codd. ut alibi; sic Goth. tert.

plicat. Sed cogitandum erat, Æneam de monte prospicientem ea omnia, quæ hic ponuntur, oculis suis cognoscere. Unde igitur intelligere e longinquo poterat, magistratus juridicos nunc legi? Si mecum omnino ad *comitia*, quæ habentur, referas, tolerabilis saltem est ratio. Sed vel sic hic versus inter reliquos quasi alienigena aliquis habitat; quandoquidem neque grammatico aliquo vinculo ceteris annectitur, nec sententia ipsa colligatur: nam reliqua omnia ad ædificia nova, quæ excitantur, spectant.

427—429. An theatri structuram Phœnicibus recte, atque adeo in ipso rerum initio, dederit, viderit poeta; Græcarum sane civitatum coloniis hoc accommodatius. Sed res præclare ob oculos posita. Portus *cothon* dictus proprio nomine ap. Liv. et al. v. Bochart. Chan. I, 24.

430—436. Expressa ex Georg. IV, 163—169, ubi v. quæ ad interpretationem faciunt, imprimis de mellificio. cf. Æn. VI, 707. 8. 9. Comparationem, quam mireris cuipiam displicere potuisse, adversus H. Stephanum diss. de Criticis p. 111 defendit Burmann. Præiverat Homerus Iliad. B, 87—90. Deest quod τῷ comparanti *qualis* pro qualiter, quomodo, respondeat: *tales*,

O fortunati, quorum jam mœnia surgunt!
Æneas ait, et fastigia suspicit urbis.
Infert se sæptus nebula (mirabile dictu)
Per medios, miscetque viris; neque cernitur ulli.
  Lucus in urbe fuit media, lætissimus umbræ,
Quo primum, jactati undis et turbine, Pœni
Effodere loco signum, quod regia Juno
Monstrarat, caput acris equi; sic nam fore bello

438 *suscipit* tres ap. Burm. c. Goth. pr. *conspicit* Hamb. pr. *prospicit* Uratisl. meræ utique aberrationes. Ædificia alta et excelsa *suspicimus* proprie. Commode itaque poeta hac voce usus est, ut altitudinem ædificiorum eo ipso subjiceret animis. Hinc etiam *fastigia urbis* dixit pro tectis. 439 *se sæptum* alter Menag. at vide ad 314. 440 *viros* Bigot. et unus Heins. Et sic jam Pierius fuisse memorat, qui legerent: *Per medios miscetque viros* sc. se. 441 *umbræ* tanquam exquisitius recepit et docte illustravit Heins. Adde Markland. Ep. crit. p. 121. Vel Probi auctoritas in Servianis, et latius in Pomponio Sabino, satis erat gravis; accedebat Codex Montalb. et inter Burm. codd. Bigot. et tert. Mentel. a m. sec. Vulgo *umbra*. 443 *effudere* vitiose Exc. Burm. *locum signo* ed. Ven. ap. Maittair. *quo r. J.* Leid. et Voss. 444 *Monstrabat* Gud. Zulich. Græv. *monstravit* Montalb. et Hamb. alter. *monstraret* fragm. Moret. *signam* (ex *sic nam*) et ab alt. manu *signum* Gudian. *signum* tres al. ap. Burm. et jam ap. Pierium.

eodem modo. *sub sole* Burm. vult esse, sole oriente, summo mane. Georg. IV, 185 *mane ruunt portis*. Sane ita res fert; nec intercedo, quo minus sic accipias. Alioqui *sub sole* per se est, simpl. interdiu, per diem. Ita nec *sub die*, *sub nocte*, tam anguste accipitur a poetis. Ovid. Met. I, 602. 3 *Et noctis faciem nebulas fecisse volucres Sub nitido mirata die*. Supra quoque Ecl. II, 13 *sole sub ardenti* aliter dictum non est.

437. Egregie ad affectum hæc exclamatio! quid enim his rebus conspectis Æneæ per maria et terras erranti, ut novam sedem quæreret, nova urbe condita optabilius videri debuit!

439. 440. Observa, quomodo in singulis vulgarem formam evitaverit; etiam ipso græcismo: *μίσγεται ἀνδρέσσιν*, immiscet se turbæ, nec cernitur ab ullo, *οὐδενὶ ὁρᾶται*. Confer tamen Homerica Od. H, 37—42.

441. Præclare poeta hoc adornavit, ut epica dignitas inesset omnibus, quod Didonem convenit Æneas in templo, ad quod eum via ipsa duxerat; regina autem in ejus vestibulo pro tribunali sedens, negotia publica curat. Templum in luco conditum, ex vetere more; et quidem *eo in loco, quo* portentum se obtulerat terram fodientibus, caput equinum, pro omine acceptum. 443. *Signum*, omen intelligam. *Ostentant caput effossa tellure repertum Bellatoris equi, atque* omen *clamore salutant*, Silius II, 411. servatum inde in numis Carthaginiensium *equi caput*. v. c. Raschii Lexic. numismat. voc. *Carthago*. Poetam agnosce in hoc, quod non simpliciter inventum, sed *a Junone monstratum*, objectum fodientibus, narrat. *Sic nam* (per hoc *signum*) portendebatur, fore Pœnos gentem bellicosam (cf. inf. III, 539 sq.) et *facilem victu*, hoc est, quæ ha-

Egregiam, et facilem victu per sæcula gentem.
Hic templum Junoni ingens Sidonia Dido
Condebat, donis opulentum et numine divæ :
Ærea cui gradibus surgebant limina, nexæque

445 *facilem victus* conj. olim. Burm. ad Val. Fl. VI, 323, sed *victu* eodem sensu accipi posse ad h. l. fatetur. Esset tamen alterum elegantius. Turbas, de quibus in Exc. ad h. v. egi, fecit in hac forma, quod permutata fuit cum altera illa, quasi *facilis victu* esset dictum ac *facilis visu, auditu, cognitu*. ductum quoque illud modo a *vivere*, modo a *vincere*: unde fuit vir doctus, qui *haud facilem victu* corrigeret. Sed *victu facilis* ducendum erat ex *victus facilis*. Qui victum habet facilem, is *victu facili esse*, et exquisitius *facilis victu* vel *victus* dicitur. Gens *victui facilis* iterum diversum quid designaret, ut vel exemplo intelligas : *ager pecori facilis, qui* præclaris suis pascuis pecus facile alit. 448 *nixæ* multos legere jam Servius notavit. Eandem lectionem codices a Burmanno enumerati habere videntur, non, *nexæ*. *Trabes ære nixæ* Catrœo arriserunt, ut sint columnæ æneæ epistylio subjectæ, quod adeo columnæ ex ære innititur : uti constat *capitulis æreis columnas* usitatas aliquando fuisse. cf. Plin. XXXIV, 7. Enimvero de portarum postibus agi ea, quæ utrimque adjunguntur : *surgebant limina—foribus cardo st. a.* satis declarant. Possent et ipsi postes æneis basibus innixi dici : verum sic de limine bis poeta memoraret.

bitura esset victum facilem et expeditum, annonam affluentem ex agrorum ubertate et cultu. De hoc v. Excurs. XIV ad h. v.

446. *Templum donis opulentum et numine divæ*. *dona* de vasis, utensilibus totoque apparatu sacro intelligo : *numen* cum Servio accipio de simulacro deæ ex auro aliave pretiosa materia facto, quod τὸ *opulentum* postulare videtur; (nec tamen sic *numen* est simulacrum, sed *numen divæ* pro *diva*, et hæc ad simulacrum refertur). Alii *numen* eo referunt, ut numinis præsentia horrorem intrantibus incutiat, quod Burmannus malit. Ita vero *opulentum* paullo durius dictum. Ad magnificentiam templi, in quo condendo occupati erant Pœni, declarandam magis idonea esse videtur prior interpretatio; neque omnino in templo extruendo numinis præsentia operis faciendi pars est.

448. 449. Ad heroicorum temporum magnificentiam pertinet, quod omnia ex ære fecit. Unam laudabo Alcinoi regiam Odyss. H, 86 sqq. Homerus eandem elegantiam ad deorum sedem, Olympum transtulit. Quid? quod Romæ talis magnificentia erat frequens, cujus adhuc in Pantheo vestigia deprehenduntur, ut Spencius bene monuit. Ornatissime autem singula extulit *Ærea gradibus surgebant limina*, h. e. limen erat ex ære : seu ut *limen* pro foribus dictum accipias, seu ut *proprie* dictum sit, id quod malo; quia fores mox memorantur. *Surgere* non modo ædificium, sed et singulæ partes dicuntur, quæ in eo sunt, imprimis editæ et altæ : surgunt itaque limina gradibus, per gradus, fiunt subjectis gradibus per quos ad ea adscenditur. Sed quid est alterum: *nexæ ære trabes surgebant? trabes* haud dubie sunt postes; *ære nexæ* vulgo sic accipi videas, ut *postium*, h. e. trabium ex ligno, v. c. abiegnarum, vincula et clavi seu unci sint ex ære. At hoc pro reliqua templi magnificentia quam esset jejunum: quod recte sensit Catrœus. Alii indutos postes æreis laminis intelligunt; at nec hoc sive sensui sive judicio nostro satisfacit. *Nexas ære trabes* putabam olim di-

Ære trabes; foribus cardo stridebat aënis.
Hoc primum in luco nova res oblata timorem
Leniit; hic primum Æneas sperare salutem
Ausus, et afflictis melius confidere rebus.
Namque, sub ingenti lustrat dum singula templo,
Reginam opperiens, dum, quæ fortuna sit urbi,
Artificumque manus inter se, operumque laborem,
Miratur, videt Iliacas ex ordine pugnas,
Bellaque jam fama totum vulgata per orbem,
Atridas, Priamumque, et sævum ambobus Achillem.

449 *cardo str. ahenus* vir doctus legit Miscell. Obss. Vol. II, T. I p. 85, inutili plane emendatione. 450 *Hic* tres ap. Burm. *in templo* Puget. *res ablata* Hamb. pr. 451 *Hoc* primum (sc. in luco) Longob. Pierii. *spectare* Zulich. Goth. tert. 455 *labores*, quod in vulgaribus nonnullis edd. visitur, duo Goth. Menag. pr. et sic alibi variatur. v. Burm. Vide porro annon accuratius distinguatur: *dum, quæ f. sit urbi, artificumque manus inter* se, (sc. quæ sint) *et* (dum) *o. l. miratur.* Sed *miratur manus inter se* est exquisite, sc. dum *inter se comparat.* 457 *Volgante* Sprot. 458 *Atridem* Seneca Ep. CIV, forte ille caussæ, inquis, quam ibi agit, serviens. *Atridam* Bigot. et *Atridem* ex Seneca Cerda recepit. *Atriden* etiam Cuningham. Jam si rationes criticas audias, levior ista est auctoritas, quam ut ei aliquid tribui possit. Possunt tamen altera ex

ctos postes æneis cardinibus junctos; idque patere vel ex Claudiani imitatione XXXIII, 237 *ferrati postes*; *immensaque nectit claustra chalybs*, h. e. ex chalybe erant cardines immensarum valvarum. Non videram verborum ordinem esse hunc: *nexæque* liminibus, adjunctæ et impositæ limini *trabes*, postes, *surgebant*, erant ex, *ære.* Tandem *foribus cardo stridebat aënis*, h. fores erant aenæ. Quod autem toties materiam repetit, facit Homeri exemplo. cf. Burm. ad Ovid. II Met. 107.

452. *Afflictis melius confidere rebus.* de *rebus afflictis* explet Serv. et ceteri. Sed et absolute sic ponitur etiam apud Ciceronem; nunc *magis* fiduciam habere fortunæ suæ coegit, bene de ea sperare.

455. *Artificum manus* h. e. opera, et *operum labores*, opera affabre elaborata. *inter se*, dum varii generis et artificii opera *comparat.* Picta autem in pariete fuisse ea putanda sunt, quorum argumentum mox exponitur, area dispertita in plures areolas, quæ singulæ singula argumenta capiebant. Commemorantur ex iis *septem*, observatu etiam pictorum ingeniis digna: 1) pugna Trojanorum et Achivorum, fortuna varia. 2) Rhesi noctu oppressi cædes. 3) Troilus fugiens. 4) matronarum Trojanarum pompa peplum in Palladis templum deportantium. 5) corporis Hectorei redemtio. 6) pugna Memnonis. 7) pugna Amazonum ad Trojam. Occurrere autem in pluribus tabulis Achillis persona debuit, modo in acie pugnans, modo Hectoris corpus Priamo reddens, modo Troilum cædens, modo Memnonem, modo Penthesileam. De ceteris v. Excurs. ad h. v. 458. *Sævum ambobus Achillem; sævus* fuit in Priamum, Hectore cæso;

Constitit; et lacrimans, Quis jam locus, inquit, Achate,
Quæ regio in terris nostri non plena laboris?
En Priamus. Sunt hic etiam sua præmia laudi;
Sunt lacrimæ rerum; et mentem mortalia tangunt.

parte librarii videri reposuisse pluralem *Atridas* tanquam sibi notiorem; cum non viderent, durum esse et insolens, ut *ambobus* ad tria capita referatur; tum uni tantum Atridæ, Agamemnoni, sævum fuisse Achillem, non utrique. Studiose tamen poeta *ambobus* posuisse videtur, cum *sævum cuspide Achillem*, vel alio modo dicere potuisset (locum Homer. Odyss. Δ, 335—339, possit aliquis pro exemplo laudare, nam et ibi νεβροὶ cum matre cerva in ἀμφοτέροις spectari videri possunt; sed hinnulos ibi poeta binos a matre relictos ponit). *scævum* Moret. qu. *Priamum sævumque* Voss. *ferumque* Goth. alt. *Achillen* Probus et Cledonius Grammaticus, ut Dorvill. et al. 459 *Quis non* Bigot. *quis nam* Leid. unus. *qui* Cuning. edidit e cod. Mark. 460 *in* omittunt tert. Mentel. et Regius, hic cum glossa: *scilicet in. nostris* ed. Junt.—*in nostris terris* alter Menag. 461 *sunt hic et* Franc. *hæc* Parrhas. 462 *En lacrimæ* Parrhas. Heins. in ora cod. sui mutaverat distinctionem: *sunt lacrimæ: rerum et m. m. t.* Arridebat hoc Burmanno, ut *mortalia rerum* sint, res mortales; quod illustrat. Et hoc quidem ita dici posse, nemo dubitet. Sed primum illud durum, quod intersertum ita datur: *rerum et mentem mortalia.* Sensisse hoc videtur ipse Burmannus; itaque apponit alterum: *sunt lacrimæ, et rerum m. m. t.* Tamen vel sic manet alterum, quod monere volebamus, ut illud nude positum: *Sunt lacrimæ*, sibi quid velit, non videas. Tentabat idem vir sagacissimus: *et gentem mortalia tangunt*; ita vero poetica vis plane jugulatur. Scilicet accidere hoc nostrum cuique solet, ut semel offusa menti nube in sudum emergere nequeamus. Burmanno sensu carere videbatur illud: *lacrimæ rerum.* Sed *res* simpliciter pro rebus humanis, casibus mortalium, atque etiam de rebus adversis passim dici, virum doctissimum non latebat; ut in illo *quantum spes ultima rerum libertatis habes?* Lucan. VIII, 454. *tanta homines rerum inconstantia versat* Ovid. Met. XIII, 646. Rebus humanis si illacrimamur, ferunt illæ et accipiunt lacrimas, quæ ipsis debentur; sunt *illis* lacrimæ; et doctius: *sunt lacrimæ rerum.* Imitatus hæc Valer. Fl. I, 723, 4. sed alium in sensum. Pelias vindictam de Jasone sumturus: *Sunt hic etiam tua vulnera, prædo; sunt lacrimæ carusque parens.* h. est hic, quo lacrimæ tibi exprimi possint, parente necato.

in Agamemnonem sæviit ira et pervicaci odio propter ereptam Briseidem: itaque sævum omnino accipiam, exquisite pro infestum, iratum. (nam *sævus* poetis de iracundo). Si *Atridas* recte legitur, (v. V. L.) *ambobus* ita positum est, ut *et illos et hunc*, adeoque tres, designet; etsi non sine exemplo, cum alterum nomen collectivum sit duorum. Si tamen alteri ex Atridis infensus fuit, quidni et fratrem odio habitum dicat poeta? Ut *ambobus* de utroque exercitu accipiam, nihil præcessit, quod, ut faciam, inducat me.

460. *Nostri laboris* pro laborum, πόνων, h. e. famæ de nostris calamitatibus. Est autem hoc rhetoricum. Ap. Severum in Ethopœia III in Gale Rhet. select. p. 222 Hercules: τόπος οὐδεὶς τῶν ἐμῶν ἀμάρτυρος πόνων καθέστηκε. 461. *Laudi* pro virtute et rebus gestis, quæ laudem merentur, ut sæpe. v. Cerd. et Burm. scil. ex Homerico κλέος. ut contra ἀρετὴ pro laude sæpe apud Pindarum. Virtuti etiam hic honos suus habetur. 462. *Sunt* etiam hic *lacrimæ*, h. e. miseratio, *rerum*; deflentur res, h. e. casus humani; sunt hic pectora, quæ lacrimas impertiant casibus et calamitatibus aliorum. *et mentem mortalia tangunt*, et res humanæ casusque, quibus jactari solent mortales, afficiunt hominum, qui has terras inhabitant, animos miseratione. Tali interpretatione satis lucis affusum versibus videtur; nisi fallimur.

Solve metus ; feret hæc aliquam tibi fama salutem.
Sic ait, atque animum pictura pascit inani,
Multa gemens, largoque humectat flumine vultum.
Namque videbat, uti bellantes Pergama circum
Hac fugerent Graii, premeret Trojana juventus ;
Hac Phryges ; instaret curru cristatus Achilles.

463 *metum* multi scripti et editi. scilicet hoc vulgare et pedestri orationi magis consentaneum. Ita etiam doctius dixit: *solvere metum* quam *solvere metu* sc. animum. *fert hæc* Franc. v. Burmann. 464 *Hic ait* Franc. 467 *Grai* Mentel. 468 *Ac* nonnulli ap. Burm.

Illud vero præclarum, quod humanitatis cultum ex conspectis artis operibus, ex eorumque argumentis, colligit; paullo aliter quam Aristippus, qui, naufragio ad Rhodum cum enatasset, conspectis in litore figuris geometricis, bóno animo esse jussit comites, hominum enim se vestigia videre: Vitruv. VI, præf. Imitationem loci habes in Val. Flacco lib. I, 723. 724. Jam 463. *Hæc fama*, quod Trojanorum calamitates in his ipsis terris innotuerunt, hoc nobis horum hominum animos reddet propitios. Sed, cum majore benevolentiæ significatione, ad Achatem amicum retulit: *tibi.*

464. De *pictura* v. Exc. ad 453. *pascit*, βουκολεῖ. ut spe vana *pasci* dicimur. *inanem* appellat picturam epitheto ornans a natura artis, non ipsas res, sed rerum imagines, quocumque modo repræsentantis, petito. Ceterum in seqq. observa artificium poetæ in descriptione rerum et h. l. quidem tabularum, quando v. 474 tempestive transit ad eam orationis formam, qua res quasi ante oculos geri videntur, non pictæ adspici. Mox *largoque humectat flumine vultum* ad nostri sermonis morem non est exigendum: non magis, quam Homericum, δακρυχέων ὥστε κρήνη μελάνυδρος· et *humectat* est exquisite pro irrigat; neque adeo *humectat* jejunum putandum post, *largo flumine.* Tum *multa gemens*, πολλὰ στενάζων. Habuisse autem inter Græcos videtur poeta, quos in hoc loco sequeretur. Apud Aristot. enim Poet. c. 13, al. 16, l. 15, 3, inter agnitionum genera in tragœdia etiam est ex Dicæogenis Tragici Κυπρίοις (fabula erat οἱ Κύπριοι, a choro inscripta) aliquis, qui ἰδὼν τὴν γραφὴν ἔκλαυσεν—ὅθεν ἀνεγνωρίσθη.

465—468. Respicit potissimum pugnam Patroclo occiso factam, cum versus castra fugerent Achivi insequentibus Trojanis et instante Hectore, Iliad. P, quo facto die sequenti Achilles novis a Thetide acceptis armis prodit et Trojanos fugat, Hectorem occidit. Iliad. T—X. Cum adeo Rhesus mox sequatur, noluisse poeta temporum ordinem servare dicendus est. Cum v. 467 bene comparant Iliad. Ξ, 14 Τοὺς μὲν ὀρινομένους, τοὺς δὲ κλονέοντας ὄπισθεν et Iliad. O, 7. In *cristatus* v. 468 Servius vim quærit; nam secundum Homerum in Achillis cristis terribile quiddam fuisse Iliad. T. 380. Verum id quidem; sed, ut ab ceteris armis, ita a galea et crista sæpe petunt epitheta poetæ. Sic κορυθαίολος Ἕκτωρ.

Nec procul hinc Rhesi niveis tentoria velis
Agnoscit lacrimans; primo quæ prodita somno
Tydides multa vastabat cæde cruentus;
Ardentesque avertit equos in castra, prius quam
Pabula gustassent Trojæ Xanthumque bibissent.
Parte alia fugiens amissis Troilus armis,
Infelix puer, atque impar congressus Achilli,

469 *haud vel non p.* Gud. *haud* etiam Montalb. et tert. Rottend. pro *niveis* Græv. *juvenis*; librarii errore. 470 *adgnoscit* scriptum Medic. et Gud. hic et al. ut inf. 438, consentiente adeo Vaticano fragm. *agnovit* Zulich. *dedita somno* Zulich. frustra. tam proprie poetis: *prodi somno*, et cf. Heins. 471 *Vastavit* alter Hamb. *cruentis* alter Gud. 472 *albentes—equos* sec. Moret habet; quem sane colorem constanter Rhesi equis tribuunt Homer. l. l. 437 τοῦ δὴ καλλίστους ἵππους ἴδον, ἠδὲ μεγίστους· Λευκότεροι χιόνος, θείειν δ' ἀνέμοισιν ὁμοῖοι. Et sic Rhesi drama v. 304 Πώλων—χιόνος ἐξαυγεστέρων. cf. 616—619. Sed sic *candentes* equi erant dicendi ut XII, 84. Homericum transtulit, *qui candore nives anteirent, cursibus auras.* et Epit. Iliad. 735 de Rhesi equis: *multo candore nitentes.* Nam *albus* color minus gratus Georg. III, 82 *color deterrimus albis.* An poeta evitare voluit concursum τῶν: *niveis velis* et *candentes equos?* Itaque *ardentes* dixit, forte illa Homeri sectatus v. 547, ubi equi hi Αἰνῶς ἀκτίνεσσιν ἐοικότες ἠελίοιο? Quanquam et hoc ipsum *candore* potius fuisset exprimendum. Verum probabile fit, insedisse poetæ animo ἵππους αἴθωνας Homero dictos B, 839 et M, 97. incerto tamen et ibi sensu: referunt enim illud et potest referri ad splendorem, ad colorem, ad ardorem animorum. Aut itaque manendum est in hoc, ut *ardentes*, acres, alacres, impetuosos scripserimus; ut *calentes, igneos*, aut, quod mihi plus quam probabile videtur, scribendum *candentes*: priore litera extrita restabat *andentes*, unde factum *ardentes*. Porro *arbentes* a m. sec. Hamb. prior habere dicitur. Videtur et is *albentes* a prima manu agnovisse. Idem *evertit* habet, et alii ap. Burm. *advertit.* male. *Avertere* de præda abigenda satis frequens, ut h. l. Burm. Drakenb. ad Sil. III, 311, et al. v. inf. X, 48. 475 potest per parenthesin interpositus accipi. Olim ap. Servium interpunxere quoque *Infelix! puer atque impar congressus Achilli.*

469—473. De Rheso Iliad. K, 433 sqq. 470 sqq. *tentoria primo somno prodita*, h. e. Thraces in tentoriis cubantes. Pulcre autem somno tributum τὸ *prodere*, quod per somnum factum. *Diomedem* sine Ulysse nominare, liberum erat poetæ. *niveis tentoria velis.* De his vid. Excurs. ad h. l. Dixit ea poeta deserto priscæ ætatis more: erant enim Achivorum et Trojanorum κλισίαι potius tuguria, stipitibus viminibusque intertextis, et terræ aggere munita. *ardentes equos* acres dixit; si loquendi usum audias. Si de colore accipias, quod durum esse puto: non *candentes* cum Servio, sed *fulvi*, αἴθωνες, essent. at hoc repugnat Homero et Euripidi. v. var. Lect. *avertit* est abigit exquisite; non, intercipit. 472. 473. Fatale hoc fuisse sive Rheso sive Trojanis, si equi gustassent herbam et aquam Scamandri, Homerus non habet; ut ex poetæ lectione promtum cuique esse potest; neque is, quem Euripidem non esse nuper post alios evicerunt Valkenarius, et Beckius, V. C. auctor Rhesi. Nam v. 600—604 vix eo referre possis. At memorat eam rem, tanquam oraculo proditam, Eustath. et Schol. ad K, 435, nec non Serv.

474—478. De *Troilo* v. Excurs. ad h. v. Congressus hic Priami filius in curru cum Achille, ante Iliadis tempora, vulnere accepto exciderat

Fertur equis, curruque hæret resupinus inani,
Lora tenens tamen: huic cervixque comæque trahuntur
Per terram, et versa pulvis inscribitur hasta.
Interea ad templum non æquæ Palladis ibant
Crinibus Iliades passis, peplumque ferebant
Suppliciter tristes, et tunsæ pectora palmis;
Diva solo fixos oculos aversa tenebat.
Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros,

477 *tenens tantum* Montalb. Quintilianum VII, 9, 7 mireris dubium facere, sitne *tamen* ad *tenens* an ad seqq. trahendum. *tenet* aliquot ap. Pier. male. *Hinc* duo Burm. 478 *versa* est κεκλιμένον δόρυ· a *verrendo* duci nequit. Sic enim *pulvis* verritur, non *hasta*. 480 *Sparsis* multi a Pierio et ab Heins. inspecti, et ed. Ven. Sed, *sparsos* crines furentibus, supplicibus *passos* convenire arbitratur Burm. 481 nescio an melius *suppliciter ferebant* jungas. *tonsæ* al. *tonsis* Parrhas. 482 *adversa* multi. 483 *tractaverat* alii ap. Corrad.

curru, pedibus inter lora impeditis, ita ut supina cervice traheretur, *armis amissis*, clipeo ex manu dimisso; nam hastam tenebat, sed inversam, ut adeo per terram tracta illa sulcos faceret. Non enim accedam Servio, qui Troilum hastam Achilles, qua transfixus erat, vulneri inhærentem traxisse ait. Aliter enim enuntiata essent illa: *et versa pulvis inscribitur hasta*. Observa autem poetam recedere a more Homerico, quo heroes, qui pugnant de curru, habent alium qui regat equos; nam Troilus solus et pugnare et regere equos debuit. Notandus quoque locus propter monumenta artis priscæ, in quibus heros bigis fertur habenas et clipeum, vel habenas et hastam tenens.

479—482. Ex Iliad Z, 269—312, ubi Heleno monente Hector ad urbem regressus Hecubam ad Minervæ templum in acropoli Trojanarum matronarum (*Iliadum*) pompam ducere, donariique loco deæ peplum egregie elaboratum consecrare jubet, ut Diomedis impetum illa reprimeret. *Interea* non ad tempus posse referri in aperto est; sed inter cetera tabularum argumenta, ecce, occurrit hoc, quod—*non æqua*, iniqua, Trojanis infensa, irata Pallas. *Diva solo fixos oculos aversa tenebat.* quippe in pictura expressa. at in narratione poetæ Hom. l. c. v. 311 Ὣς ἔφατ' εὐχομένη, ἀνένευε δὲ Παλλὰς Ἀθήνη. Sed in Virgilio ut picturæ accommodatior, ita suavior rei imago esse videtur, *aversa* dea facie, *oculis in terram fixis*, quam in Homero *renuens caput*. Peplum autem illud interdum deæ signo injiciebatur pro amictu, v. c. ap. Statium Theb. X, 65. 66. interdum tantum ad genua apponebatur; ut apud Homerum l. c. et sic Athenis in Panathenæis Minervæ; cf. inf. ad Cirin v. 21 seq. Junoni Olympiæ et sic porro. cf. Excurs. de Palladio inf. ad II, 293.

483—487. Novum argumentum in pariete expressum: *redditio corporis Hectorei*, ex Iliad. Ω. Bene vel ad artis rationem: *raptaverat;* nam hoc antecesserat, et corpus lacerum et fœdatum immanem eam contumeliam vel in tali opere arguere poterat.

Exanimumque auro corpus vendebat Achilles.
Tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo:
Ut spolia, ut currus, utque ipsum corpus amici,
Tendentemque manus Priamum conspexit inermes.
Se quoque principibus permixtum agnovit Achivis,
Eoasque acies, et nigri Memnonis arma.
Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis

486 *Currum* fragm. Moret. et Hamburg. pr. sed magis poeticum: *currus*, ut ap. Homer. ἅρματα. *cursus* Hamb. alter. *atque* alii. male. 487 *conspectat* Voss. Non bene cum Burmanno tollas distinctionem post *inermes*, ut continues prosaica aliqua forma: *ut consperit* et se *quoque agnovit*. Porro *inermem* Goth. alter. 488 *agnoscit* præsens tempus picturæ convenientius arbitrabatur Ge. Fabric. idque jam v. 470 vidimus. Et hoc habet Romanus, cum fragm. Vatic. teste Bottario p. 170, ut adeo, si auctoritatem sequaris, quod etiam Cuning. fecisse videmus, recipiendum sit, cum totus orationis tenor id flagitet. Nec minus tamen ferri quoque potest alterum, *agnovit*, et variasse videri potest poeta. Sic et censebat Brunck. 490 *duxit* Menag. pr. et Zulich. *ducit* etiam Schol. Stat. et Nonius habet. v. Burm. In v. 491, 492 distinctionem in fine versuum sustuli.

Expressum autem putetur Achillis tentorium, ipse Achilles sedens, *supplex ei factus Priamus* (vide Iliad. Ω, 478 sqq.) et divinum illud: *Μνῆσαι πατρὸς σεῖο*—jamjam fari incipiens; in conspectu, adducta a Priamo redimendi corporis pretia; *ἀπερείσι' ἄποινα* (—*χρυσοῦ δὲ στήσας ἔφερε δέκα πάντα τάλαντα*. unde v. 484 *auro corpus vendebat Achilles.*) adstant alia ex parte *spolia*, h. e. arma, quibus cæsum Hectorem spoliaverat victor, *currus*, cui illigatum eum raptaverat, et *ipsum corpus amici*, sc. Hectoris, ex curru supinum, pulveri incumbens, quod die quoque orto ter circa Patrocli tumulum ductare solebat Achilles. v. Iliad. Ω, 14 sqq. Si ita repræsentata singula fingas, nihil jam est, quod cum Conrado, Burmanno aliisque vel desideres vel hæreas. Possis et illa 485—487, diversum aliquod opus facere, *raptationem cæsi Hectoris*, non illam circa muros factam, sed hanc, qua ad naves oneratum spoliis et cadavere alligato currum agitaret victor; ex Iliad. X, 395 sqq. (cf. Dictys III, 15, 16) non tamen, ut arbitror, satis commode. De decursu Achillis circa urbem *ter* facto v. 483 vide Excursum. 487. *Manus inermes* noli inertem putare ornatum. Nam eo spectat, quod intraverat hostilia castra supplex ad genua Achillis procubiturus. Totus hic locus est ex felicissimis.

488. Cum Achivis *permixtum* prælio, *προμάχοις μιχθέντα*, seu pugnantem, Æneam sæpe ap. Homer. invenias, imprimis Iliad. E et Υ; at h. l. ad seriora tempora respicitur: v. Exc. I* ad Æn. IX.

489. Agnovit Memnonem pugnantem, quod autem *nigrum* appellat et *Eoas acies* memorat, id eo pertinet, quod, quandoquidem auxilia ex terris ab oriente sitis, quæ tum sub Assyriorum ditione fuisse videntur, Auroræ ille filius adduxit, re in majus aucta, Indos et Æthiopes adduxisse fabulose dicitur. Vide Excurs. ad h. l.

490—493. De Amazonibus duce

Penthesilea furens, mediisque in millibus ardet
Aurea subnectens exertæ cingula mammæ
Bellatrix, audetque viris concurrere virgo.
  Hæc dum Dardanio Æneæ miranda videntur,
Dum stupet, obtutuque hæret defixus in uno:
Regina ad templum, forma pulcerrima, Dido
Incessit, magna juvenum stipante caterva.
Qualis in Eurotæ ripis, aut per juga Cynthi,
Exercet Diana choros; quam mille secutæ
Hinc atque hinc glomerantur Oreades; illa pharetram

492 *Exsectæ* codd. ap. Pier. male. cf. Æn. XI, 649 et 803. 494 *hæc cum* Dorvill. et ita Rufin. ap. Burm. Idem *Æneæ* pro *ab Ænea* positum esse docet. Recte, si quid video. Nam, si exponas: *ei videntur esse miranda*, pedestrem habeas orationem, non poeticam. 495 *obtuituque* duo. *diffixus* pr. Rottend. *in imo* duo Goth. frequente lapsu. 497 *juvenum magna* Sprot. *comitante* post Romanum Menag. pr. Hamburg. pr. *Juvenes* Tyrios principes esse, nil dubites cum Burmanno. 499 *secuntur* Parrhas.

Penthesilea auxilium Ilio ferentibus v. Quintum Smyrn. libro I. et de Amazonibus artificum operibus expressis v. Excurs. ad h. l. *peltæ lunatæ* proprie Amazonum fuere. *subnectens cingula mammæ*, s. mammis, exquisitius quam *subnectens*, subnexam habens, *mammam cingulo*, s. balteo, quem in monumentis videre in promtu est. Dextra scilicet papilla erat nudata. Nota omnia. Loca classica ap. Strabonem sunt lib. XI et XII. vid. Petitum omnino *de Amazonibus*. cf. inf. ad XI, 649. *ardet*, furit, fortiter pugnat, *mediis in millibus*, doctius quam in turba vel acie. *audetque viris concurrere virgo* ex Homerico— Ἀμαζόνας ἀντιανείρας Iliad. Z, 186, Γ, 189, natum videri, notarunt jam alii. Totus hic de Amazonibus locus est pulcerrimus.

494 sqq. Interea, dum miranda hæc opera contemplatur Æneas, dum ab eo *videntur*, inspiciuntur, et dum unice intentus in ea quæ intuetur: Dido advenit. Cum hac œconomia rerum cf. laudatum locum Odyss. H, 133 sqq. et de v. 498—503. v. Exc. ad h. v. Comparatio est splendida Didonis cum Diana, quam tractavit poeta post Homerum Od. Z, 101 sq. et Apollon. Rh. III, 875 sqq. II, 938. *qualis*, pro qualiter, quo habitu; pro qualis est, cum *exercet choros*, ducit, instituit. Frequentantur autem a poetis Nympharum chori, ducente eos Diana. Colebatur illa præcipuo cultu Lacedæmone et in Delo insula. *Illa pharetram fert humero:* debebat junctum esse: *ferens gradiensque;* adjecta autem hæc sapienter, obversatur quippe oculis nostris extans inter ceteras dea humeris tenus. Decus autem ejus potenter declaravit poeta per tacitam lætitiam matris Latonæ: *tacitum pertentant gaudia pectus*, h. e. gaudia tacita. Sic IV, 364 *totumque perer-*

Fert humero, gradiensque deas supereminet omnes;
Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus:
Talis erat Dido, talem se læta ferebat
Per medios, instans operi regnisque futuris.
Tum foribus divæ, media testudine templi,
Sæpta armis, solioque alte subnixa, resedit.
Jura dabat legesque viris; operumque laborem
Partibus æquabat justis, aut sorte trahebat:
Quum subito Æneas concursu accedere magno
Anthea Sergestumque videt fortemque Cloanthum,
Teucrorumque alios: ater quos æquore turbo
Dispulerat, penitusque alias avexerat oras.

501 *ingrediensque* ap. Macrob. scripta nonnulla; sed v. Heins. *gradiensque dea* ex scriptis Giphan. Ind. Lucret. et Rom. cum al. ap. Pierium, it. Goth. alt. Sed major vis in deas, et absorptus sibilus sequente litera. 502 *Latonæ et* un. Heins. et Parrhas. male. *prætentant* pr. Hamb. *pertentat* duo Heins. 504 *opere* Rom. a pr. m. 505 male jungunt alii post Servium: *instans o. r. futuris, Tum foribus Divæ. in foribus* Nonius in testudines. *in media* Parrhas. *media in t.* Goth. sec. Offendebat aures b. Schraderi, medios et *media* in binis versibus. Medelam tamen nullam video. 506 *Sæptam* fragm. Vatic. *alto* Mentel. pr. et Moret. sec. ut veteres nonnulli ap. Pierium. Sed *alte subnixa* exquisitius, ad ornandum τὸ *resedit*. Cogita sedes dearum et heroinarum. Sic Helena Odyss. Δ, 136 ἕζετο δ' ἐν κλισμῷ, ὑπὸ δὲ θρῆνυς ποσὶν ἦεν. *residit* al. male. 508 *ac s.* Hamb. alter. *locat s.* fragm. Vatic. *sorte ferebat* Goth. tert. 509 *tum s.* Leid. *jam cursu* alter Moret. *cum cursu* Zulich. Voss. *ascendere* Victorin. ap. Heins. 510 *Seventum* Montalb. vitiose. 512 *avexerat*, non, *advexerat*, meliores ap. Pier. et Heins. cum binis Goth. In Medic. *d* appictum ab alia manu. *averterat* Gud. et duo Rottend. cum fragm. Vatic. *adverterat* Sprot. et Montalb. *aduxerat* Dorvill. et *adduxerat* unus Pier. *altas* alter Goth.

rat hominibus tacitis. Etiam *pertentant* feliciter pro, subeunt; cf. lib. V, 828. Ge. III, 250.

504. Urbem condendam præclare *opus regnumque futurum* appellat. 505. 506. *Media testudine templi*, h. e. medio templo, latino usu, quatenus intra fores consederat; cum omnia dicantur *media*, quæ sunt post principia, adeoque non sibi repugnant: *in foribus et in media testudine templi. Septa armis*, armatis, satellitibus: quod vulgare est monitu: ut et hoc, *jura legesque dare* nihil esse aliud quam *jus dicere*. In templis senatum cogi, ad fores tribunalia poni, notus Romanorum mos, ad quem poeta hoc refinxit. *solio alte subnixa resedit* ornate. Erant autem throni excelsi, ideoque pedibus subjecta scabella.

507. 508. Opus ædificationis *partiebatur* inter cives suos vel de sententia vel sorte. *sorte trahebat opus* doctius, quam trahere sortem, ducere, ad assignandum opus; sorte ducta opus assignare. Mox 509 *concursus* aut *cum* plurium concursatione, aut est simpl. cursus, accursus. 510. sup. 220 sq. inter amissos memorati.

Obstupuit simul ipse, simul percussus Achates
Lætitiaque metuque; avidi conjungere dextras
Ardebant: sed res animos incognita turbat.
Dissimulant; et nube cava speculantur amicti,
Quæ fortuna viris; classem quo litore linquant;
Quid veniant: cunctis nam lecti navibus ibant,
Orantes veniam, et templum clamore petebant.
Postquam introgressi, et coram data copia fandi;
Maximus Ilioneus placido sic pectore cœpit:
O Regina, novam cui condere Jupiter urbem,

513 *Obstipuit* veterrimos ad unum omnes hic ut et in aliis poetarum exemplaribus (et inf. 613) scribere, monet Heins. cf. Pier. Etiam ita Romanus; et *obsticuit* vetustiss. fragment. Vatican. a Bottario editum; idem cum Romano aliisque Pierianis (item binis Goth.) *percussus* habet, cum in Mediceo aliisque optimis Heinsianis miro consensu legatur *perculsus*, quod bene rejectum ab Heinsio, cum, *percussus lætitiaque metuque*, conjungendum sit. Malim adeo majorem distinctionem post *metuque* ponere. 514 *Lætitiamque metumque* alter Hamb. *lætitiaque avidique metu* Montalb. *contingere* alter Hamb. et Zulich. ac Gud. a m. pr. 515 *animos sed res* quartus Moret. 516 *quia nube* Menag. sec. 517 *classes* Hamb. pr. *classim* Sprot. *quo in litore* unus Heins. *linquent* alter Goth. In *linquant* sentis continuatam actionem, adeoque pro, *liquerint*, poni potuit. Sic v. 546, 547 *quid* est ex τίπτε pro διὰ τί. 518 *cuncti* quod mireris, lectio antiquissimorum fere et optimorum est codd. interque eos Romani, Vatic. fragm. a m. pr. Medicei, qui alias non facile in dubia lectione in idem consentiunt, nec non Servii et Donati. *cunctis*, quod haud dubie verius, in paucissimis occurrere videtur; ut in duobus Heins. et binis Gothanis; fuit tamen lectio vulgata jam ante Pierium. *cunctis nam lectis* Gud. a m. pr. *lectis* et *læti* aberratur etiam in aliis. *leti* in Rom. a m. pr. 519 *et* ab Hamb. pr. abest. 521 *placito* duo. *nunc* pro *sic* Hamb. pr.

516. *Dissimulant*, pro vulgari, reprimunt se, continent se, quo minus prorumpant: quia rerum eventus et præsentem statum non satis perspectum habebant. 519. *Orantes veniam* simpl. propitiam et benevolam voluntatem, ut ne escendere ac litus tenere prohiberentur. Scilicet, ut sequens oratio v. 525 sqq. ad intelligendum expedita sit, cogitandum, naves illas in litus, quod raro adiri solebat, rejectas pro prædatoriis, ληστρικαῖς, fuisse habitas. Accurrerant itaque Pœni, prohibuerant Trojanos escendere, sin facerent, igni naves comburere velle minati erant.

521. *Maximus I.* sc. natu; ut 654 *natarum maxima* absolute: nisi universe est princeps inter ipsos, et auctoritate eminens. Ita simpliciter alibi Æn. III, 107 *Maximus unde pater— Teucrus. placido pectore*, h. e. nil turbatus, nullo rerum metu impeditus ac perculsus; nihil aliud. *Ilioneus* hic aliunde notus non est; male h. l. a Pomponio et aliis ad eum refertur, qui Iliad. Ξ, 489 sqq. occiditur, Phorbantis f. Alium in Trojæ eversione ab Diomede cæsum, δημογέροντα, videbis apud Quint. Cal. XIII, 181 sqq.

522 sqq. Oratio egregie ad consilium et ad affectum dicentis audientisque comparata; cum qua non sine fructu compares alteram ad Latinum R. habitam Æn. VII, 213 sqq. Præ-

Justitiaque dedit gentes frenare superbas,
Troës te miseri, ventis maria omnia vecti,
Oramus: prohibe infandos a navibus ignes;
Parce pio generi, et propius res adspice nostras.
Non nos aut ferro Libycos populare Penates
Venimus, aut raptas ad litora vertere prædas:
Non ea vis animo, nec tanta superbia victis.
Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt,
Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebæ:

523 *Servare* alter Hamb. 524 *circum m.* Hamb. pr. ex v. 32, et Cuningham. conjiciebat: *circum* vel *huc per*, ad ductum Æn. VII, 228, frustra. Nam præpositiva docte a poeta ad Græcorum ductum omittitur. 525 *infandis* Zulich. a m. pr. 526 *parce, precor* alter Hamb. *et* deest Montalb. *res accipe* pr. Hamburg. sed vid. not. 527 *Tyrios* Bigot. *Iliacos* Sprotianus; neutrum male: sed in *Libycos* consentiunt libri. 528 *advertere litora prædas* Venetus Heinsii. *ad litora tollere* Sprot. *a litore vertere* Leid. cum aliquot codd. Pierii. 529 *animo est* Sprot. *animis non tanta* ed. Venet. 530—533 repetuntur III, 163 sqq. 531 *Patens* Goth. pr. *arvis atque u. g.* mera aberratio.

clarum hoc: *novam cui condere Jupiter urbem.* hæc enim ex Trojanorum sensu votorum summa; et grave ex altera parte ad humanitatis officia argumentum apud Didonem. Similiter expende reliqua. 523. *gentes superbas*, feroces, int. Afros, non Pœnos. *justitiam* ad totum mitiorem vitæ cultum *legesque ac jura data* refer, quibus feritatem eorum mitigavit Dido.

525. 526. *Infandos ignes*, qui adversus fas jusque gentium inferuntur. *pium genus*, Trojani h. l., qui nullam injuriam, nullum nefas, commiserant, prædas agendo. *Pietas* pro justitia interdum dicta, quatenus hæc a metu deorum et religione proficiscitur. *propius adspice res nostras*, conditionem et locum, quo sumus, accuratius inspice: sc. deprecatur judicium de se ex primo rerum adspectu fortunæque specie, postulatque a regina, ut accuratius sibi, qui sint, exponi patiatur.

527. Non se ad deprædandas incolarum terras ac sedes venisse ait. Comparat Cerda Orphica Argonaut. 827 sqq.: sententia saltem non adeo dispar est. Add. Apollon. III, 386 sqq. 528. *Vertere prædas* exquisite pro avertere, abigere: ut est lib. VIII, 208. X, 78. 529. *Ea vis*, audacia, ut alia. eadem mox *superbia*, insolentia.

530. Ex Enniano: *Est locus, Hesperiam quam mortales perhibebant*, expressum esse, jam Servio notatum et Macrobio VI, 1, elegantiore utique oratione. Ceterum ad hos vss. 530—533 cf. Excurs. *Est locus* h. l. pro regione. Non hic locum habet grammatica subtilitas. Quod autem *Hesperiam* pro Italia dicit, majorem habet antiquitatis auctoritatem. Quod Græcum nomen inter Tyrios memoret, super hoc argutari in poeta epico nefas. cf. sup. ad v. 321. 531. Nobilissimus inter veteres versus. *Terra antiqua*, a prima inde hominum memoria habitata, adeoque non ignobilis et obscura; *potens ar-*

Pœniteat. Sunt et Siculis regionibus urbes,
Arvaque, Trojanoque a sanguine clarus Acestes.
Quassatam ventis liceat subducere classem,
Et silvis aptare trabes, et stringere remos.
Si datur Italiam, sociis et rege recepto,
Tendere, ut Italiam læti Latiumque petamus.
Sin absumta salus, et te, pater optume Teucrûm,
Pontus habet Libyæ, nec spes jam restat Iuli:
At freta Sicaniæ saltem, sedesque paratas,

etiam Grammaticos, (v. Heins.) conspirare; est enim manifesto falsa: *nec te c.* vel *neque te.* Sensus quidem qualiscumque extorqueri inde potest; sed occurrit unicuique in oculos, legendum esse: *Non metus, officio ne te c. p. P.* οὐ φόβος, μή. Non metuendum est, ne te pœniteat aliquando beneficiis nos priorem demeruisse. Et exstat hæc lectio in Hamb. a m. sec. Habent edd. ut, Cerdæ. Caningh. In fragm. Vatic. totus locus desideratur. *Nec metus* Medic. Pierii cum aliquot aliis. 550 *Arvaque.* Vulgo legebatur *Armaque.* Etiam hanc lectionem pravam esse arbitrati mutavimus, etsi a Servio, Cod. Romano aliisque præstantioribus libris agnoscatur. *Arma* quidem aiunt memorari ad timorem Pœnis incutiendum. At alienum hoc a toto orationis consilio rerumque facie, potiusque ad animos exasperandos idoneum. Medic. cum Colot. Ursini legit *arva*; et hoc verum. Nam eo spectat oratio, ut metum intercipiat, ne in his terris considere velle videantur. Sunt in Sicilia urbes, et agri, et popularis noster Acestes. Et explicatur hoc idem v. 557 *At freta Sicaniæ saltem* sedesque paratas—*regemque petamus Acesten.* adde responsionem Didus v. 572 et inf. IV, 311. Porro *Trojano a. s.* Moret. qu. 551 *vento* Hamb. pr. 552 *optare* Montalb. quod ornat Heins. *tangere* Hamb. sec. 553 *Ausoniam* sec. Moret. 554 *at I.* Heins. conj. at sequitur hoc v. 557 et vide not. 555 *abrupta* solus Hugen. *nec jam spes* tres Burm. 556 *Libyes* Oudart. 557 *Ad* quatuor ap. Burm. *Sicaniæ*, priore longa, altera brevi, ut III, 692. VIII, 416. at aliis locis prima brevis et altera producta: *portus venere Sicanos* VIII, 328. V, 24. 293. VII, 795. XI, 317. Ecl. X, 4. Occurrit similis varietas in græcis: Callim. Di. 57. Αὖε δὲ Τρινακρίη, Σικάνων ἕδος—at Lycophr. 1029 ἔμπλην Παχύνου Σικανὸς προσμάσσεται.

quando, beneficiis nos provocasse. 549. Sunt duo quæ per hunc et sequ. versum præstruit. Ostendit, Trojanos in his terris sedes haud petere nec ut petant necesse habere; sed aut superstite Ænea in Italiam trajecturos, aut eo interemto in Siciliam habitatum redituros esse. 550. De *Acesta* cf. sup. ad 195. Ejusdem urbs *Ægesta* intelligenda.

551. 552. Liceat naves reficere! *subducere classem:* ἐρύειν ἤπειρόν δε Homero. vulgo καθέλκειν. κατάγειν. 552. In *silvis trabes aptare* navibus, et *stringere* ferro, amputare, dolare, adeoque, id quod antecedit, omnino incidere arbores, quæ *pro remis* sint, h. e. naves reficere. Mox *rex* pro duce, ut sæpe. 554. *Ut Italiam petamus:* docte omisso, ex Græcorum more, verbo, a quo *ut* cum subjunctivo pendeat: curabimus, efficiemus, ut. Nam si continuares: *aptare trabes et stringere remos, eo consilio, ut I. p.*, prosaicum id foret: similiter v. 557. 558. sed sine *ut*: quod communius est.

555. 556. *Sin absumta salus*, adeoque nulla est salus, nulla salutis spes; sin periimus, siquidem is periit, in quo res nostræ positæ sunt, una cum Iulo; *spes Iuli* bene pro Iulo. 557. Siciliam iterum petere liceat.

Permittit patria? hospitio prohibemur arenæ!
Bella cient, primaque vetant consistere terra.
Si genus humanum et mortalia temnitis arma:
At sperate deos memores fandi atque nefandi.
Rex erat Æneas nobis, quo justior alter,
Nec pietate fuit nec bello major et armis.
Quem si fata virum servant, si vescitur aura
Ætheria, neque adhuc crudelibus occubat umbris:
Non metus, officio ne te certasse priorem

540 *patriam* pr. Moret. a m. sec. *hoc spatio* Menag. pr. miro casu. 541 *considere* Oudart. sollenni varietate. 542 *et* deest in nonnullis, etiam Pierianis. 543 *deas* Voss. *fandique nefandi* quinque ap. Heins. 545 *Non pietate* Dorvill. *bello nec* sec. Moret. Argutatur h. l. Burm. qui cum Servio discrimen facit inter *bellum* et *arma*; sane eandem rem declarant sed tropis diversis. 546 *et vescitur* pr. Hamb. 547 *neque adhuc* constanter codd. Heins. et multi Pier. alii *nec. occupat* tres Burm. *crudelibus o. undis* emendabat Jo. Schrader. Atqui *umbræ* sunt pro Orco, Morte. 548 Vulgata erat lectio: *officio nec te:* in quam mirum est optimum quemque codicem, atque

et similibus poeta vix multum proficere potuit: nec nos ex talium comparatione. Antiquitati tamen debetur hoc, ne ejus auctoritatem in his negligamus.—*quæ tam barbara patria*, terra, *permittit.* græco more pro: quæ terra tam barbara est hæc, ut permittat. 540. *Hospitio prohibemur arenæ*, ornate, pro, a litore, ab escensu in litus; mox *primam terram* dixit.

542. Agnosce poetici sermonis indolem; pro abstracto: si *humanitatem*, humanitatis jura et officia, et vindictam injuriæ, quam humana ira exigere a vobis potest, (hæc enim sunt *mortalia arma*) pro nihilo ducitis: saltem illud reputate, deos esse justi injustique inspectores injuriæque adeo ultores; *θεῶν δ' ὑποδείσατε μῆνιν* Odyss. Β, 66. In *sperate* inest notio *τοῦ metuere*, quod frequens est Græcis Latinisque poetis.

554. Œconomia carminis in hoc occursu Æneæ et sociorum, et in horum laudibus Æneæ, quem ignorabant eas audire, est præclara. *Justior pietate*, ut vulgo jungi video, mihi quidem durissimum videtur. Præstat jungere et interpungere: Quo *justior alter, Nec p.* h. e. Quo nec alter justior, nec major fuit pietate, bello et armis. Ἀμφότερον, βασιλεύς τ' ἀγαθὸς κρατερός τ' αἰχμητής, de Agamemnone Iliad. Γ, 179.

546. 547. *Vesci aura* antiquum est, et ex Lucretio notum, pro *frui*. *occubat umbris*, exquisite secundum illam formam, *occumbere morti* lib. II, 62. A tautologia hos duos versus liberatum it Cerda. Sed ratio in hoc quærenda, quod ea maxime notio disertius et significantius exponitur, quæ rei summam continet, et cui adeo animus maxime immoratur seu deliberatione, seu animi affectu. cf. v. 555 et 556. Ante oculos habuit poeta illa: Εἴπου ἔτι ζώει, καὶ ὁρᾷ φάος ἠελίοιο. εἰ δ' ἤδη τέθνηκε, καὶ εἰν Ἀΐδαο δόμοισιν etc. Odyss. Υ, 207. Ξ, 44 et al. 548. *Non metus, ne:* non metuendum est, ne te pœniteat ali-

Pœniteat. Sunt et Siculis regionibus urbes,
Arvaque, Trojanoque a sanguine clarus Acestes.
Quassatam ventis liceat subducere classem,
Et silvis aptare trabes, et stringere remos.
Si datur Italiam, sociis et rege recepto,
Tendere, ut Italiam læti Latiumque petamus.
Sin absumta salus, et te, pater optume Teucrûm,
Pontus habet Libyæ, nec spes jam restat Iuli:
At freta Sicaniæ saltem, sedesque paratas,

etiam Grammaticos, (v. Heins.) conspirare; est enim manifesto falsa: *nec te c.* vel *neque te.* Sensus quidem qualiscumque extorqueri inde potest; sed occurrit unicuique in oculos, legendum esse: *Non metus, officio ne te c. p. P.* οὐ φόβος, μή. Non metuendum est, ne te pœniteat aliquando beneficiis nos priorem demeruisse. Et exstat hæc lectio in Hamb. a m. sec. Habent edd. ut, Cerdæ. Cuningh. In fragm. Vatic. totus locus desideratur. *Nec metus* Medic. Pierii cum aliquot aliis. 550 *Arvaque.* Vulgo legebatur *Armaque.* Etiam hanc lectionem pravam esse arbitrati mutavimus, etsi a Servio, Cod. Romano aliisque præstantioribus libris agnoscatur. *Arma* quidem aiunt memorari ad timorem Pœnis incutiendum. At alienum hoc a toto orationis consilio rerumque facie, potiusque ad animos exasperandos idoneum. Medic. cum Colot. Ursini legit *arva*; et hoc verum. Nam eo spectat oratio, ut metum intercipiat, ne in his terris considere velle videantur. Sunt in Sicilia urbes, et agri, et popularis noster Acestes. Et explicatur hoc idem v. 557 *At freta Sicaniæ saltem* sedesque paratas—*regemque petamus Acesten.* adde responsionem Didus v. 572 et inf. IV, 311. Porro *Trojano a. s.* Moret. qu. 551 *vento* Hamb. pr. 552 *optare* Montalb. quod ornat Heins. *tangere* Hamb. sec. 553 *Ausoniam* sec. Moret. 554 *at I.* Heins. conj. at sequitur hoc v. 557 et vide not. 555 *abrupta* solus Hugen. *nec jam spes* tres Burm. 556 *Libyes* Oudart. 557 *Ad* quatuor ap. Burm. *Sicaniæ*, priore longa, altera brevi, ut III, 692. VIII, 416. at aliis locis prima brevis et altera producta: *portus venere Sicanos* VIII, 328. V, 24. 293. VII, 795. XI, 317. Ecl. X, 4. Occurrit similis varietas in græcis: Callim. Di. 57. Αὖε δὲ Τρινακρίη, Σικανῶν ἕδος—at Lycophr. 1029 ἔμπλην Παχύνου Σικανὸς προσμάσσεται.

quando, beneficiis nos provocasse. 549. Sunt duo quæ per hunc et sequ. versum præstruit. Ostendit, Trojanos in his terris sedes haud petere nec ut petant necesse habere; sed aut superstite Ænea in Italiam trajecturos, aut eo interemto in Siciliam habitatum redituros esse. 550. De *Acesta* cf. sup. ad 195. Ejusdem urbs *Ægesta* intelligenda.

551. 552. Liceat naves reficere! *subducere classem:* ἐρύειν ἤπειρόν δε Homero. vulgo καθέλκειν. κατάγειν. 552. In *silvis trabes aptare* navibus, et *stringere* ferro, amputare, dolare, adeoque, id quod antecedit, omnino incidere arbores, quæ *pro remis* sint, h. e. naves reficere. Mox *rex* pro duce, ut sæpe. 554. *Ut Italiam petamus:* docte omisso, ex Græcorum more, verbo, a quo *ut* cum subjunctivo pendeat: curabimus, efficiemus, ut. Nam si continuares: *aptare trabes et stringere remos, eo consilio, ut I. p.*, prosaicum id foret: similiter v. 557. 558. sed sine *ut:* quod communius est.

555. 556. *Sin absumta salus,* adeoque nulla est salus, nulla salutis spes; sin periimus, siquidem is periit, in quo res nostræ positæ sunt, una cum Iulo; *spes Iuli* bene pro Iulo. 557. Siciliam iterum petere liceat.

Unde huc advecti, regemque petamus Acesten.
Talibus Ilioneus. Cuncti simul ore fremebant
Dardanidæ.
Tum breviter Dido, vultum demissa, profatur:
Solvite corde metum, Teucri; secludite curas.
Res dura, et regni novitas me talia cogunt
Moliri, et late fines custode tueri.
Quis genus Æneadum, quis Trojæ nesciat urbem,
Virtutesque virosque, aut tanti incendia belli?
Non obtusa adeo gestamus pectora Pœni;
Nec tam aversus equos Tyria Sol jungit ab urbe.

558 *hunc* Rom. *petemus* sec. Hamb. *Acestem* multi. 559 *cunctis* Medic. a pr. m. e sequente litera. 561 *vultu* alter Mentel. *dimissa* tres Burm. 562 *Solvite corda metu* Parrhas. forte cum aliis v. Burm. quod vulgarius esset. *corde metu* un. Moret. *pellite corde metum* Bigot. Sed *solvere metum* exquisite; ut sup. 463 *s. c. metus* plurali numero, antiqui plerique codd. teste Pierio; et hoc doctius. *seducite curas* Bigot. 563 Malit Burmannus cum edd. quibusdam antiquis distinguere et legere: *Rex dura: at regni*, h. e. durum quidem est, fateor; sed—Enimvero, ferri quidem potest, fateor; sed doctior est vulgata lectio. v. not. *res dira* Goth. sec. 564 *finis* ex Medic. *lato* ed. Ven. *forti c.* Bigot. *teneri* sec. Hamb. et a pr. m. alter Rottend. 565 *Trojam* Græv. *nescit et urbem* ed. Venet. 566 *tanta* in vulgg. edd. ante Heins. *ac tanti* duo Burm. *et t.* ed. Dan. et aliæ jam ante Pierium. 567 *obtunsa* scribit Rom. Medic. cum aliis Heins. *obscura* Zulich. 568 *adversus* multi, ut semper. Bene Burm. Gronov. laudat ad Senecæ Medeam 10. *subjungit ab u.* sec. Hamb. *sol mergit* Menag. pr. *vergit* Ven. Heinsii sed v. Burm.

559. *Fremitus* h. l. ac murmur assensum commotis hominum animis indicat. Simplicius Homericum: Ἔνθ' ἄλλοι μὲν πάντες ἐπευφήμησαν Ἀχαιοί.

561. *Vultu demisso* et *breviter* fatur Dido. Adde hæc ad 496 sqq. et observa, qua arte poeta descriptionem faciat; et vide quid adhuc desit, ut Didonem unice studio tuo dignam habeas. Jam in ipsâ oratione pudor cum dignitate, prudentia cum summa humanitate maxime elucescunt.

562. 563. *Secludite curas:* exquisitius quam excludere, ejicere, deponere, sollicitudinem ac metum. cf. Serv. *Res dura*, quod vulgo: res duræ, dura rerum conditio, quæ cogit aliquid vel invitos facere *(moliri)*. Mox *custos* pro viris in custodia finium et præsidio locatis.

566. Possis sane per *virtutes virorum* exponere. Sed proprie tamen utrumque vim habet suam; nec amplectar facile jejunam figuram hendiadyein. *virtutes*, res præclaræ, fortiter gestæ, ut ἀρεταὶ v. c. apud Pindarum. 567. 568. Non adeo *obtusa pectora*, h. e. stupida ingenia, habemus, non tam barbari sumus, ut Trojanorum res præclare gestas et fata ignoremus. *Nec tam aversus equos Tyria sol jungit ab urbe*, h. e. nec tam remotas a sole, a solis cursu et orbita, terras incolimus. id quod tandem ad eandem sententiam redit, quatenus *frigus* ad animi stuporem adeoque ad ferita-

Seu vos Hesperiam magnam Saturniaque arva,
Sive Erycis fines regemque optatis Acesten :
Auxilio tutos dimittam, opibusque juvabo.
Vultis et his mecum pariter considere regnis?
Urbem quam statuo, vestra est; subducite naves;
Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.
Atque utinam rex ipse, Noto compulsus eodem,

570 *Finem* ed. Ven. *regnumque petatis* Menag. et Hamb. pr. et quart. Moret. Porro v. 571 et 573 a Goth. tert. aberant. 572 *et hic* Sprot. et Bigot. *pariter mecum* Ven. *sin vultis mecum* Wall. quod prosaico esset propius. *consistere* aliquot Pierii et Burmanni tres cum Parrhas. cf. inf. 629. Burmannus conj. *confidere*, parum feliciter, et quid tum *pariter mecum? c. terris* Romanus; quod poeticam dignitatem minus spirat. 573 Piget ineptiarum super hoc versu. *Quam urbem statuo, ea vestra est;* Græcorum loquendi more. *subd. remos* Puget. 574 *Tyriosque* Medic. a m. pr. *agentur* Sprot. *habetur* apud Nonium Marcellum, ex interpretatione. Gayetus legebat: *habetor*. Sed *agetur* est eruditius; in pedestri oratione: *nullo discrimine habebitur*, vel *nullum eorum discrimen habebitur*. 575 *c. ibidem* Puget.

tem et immanitatem transfertur, et remotiores a solis orbita terræ pati id creduntur. Alienum plane est, quod Servius et Pomponius Atrei et Thyestæ fabulam huc advocant: aliter hic *sol aversus* ob horrorem et aversationem sceleris; ut et alii poetæ de nefando facinore. Sic cæsis maritis Lemniis Stat. V, 297 *Aversum Lemno jubar et declinia Titan Opposita juga nube refert.* Sapientius hoc, quam in alio versu, ubi Virgilianum locum imitatus est Theb. I, 683 sq. *Scimus, ait, nec sic aversum fama Mycenis Volvit iter. Regnum et furias oculosque pudentes* (pudore erutos) *Novit.* Extremæ terræ partes ita omnino designantur, ut *extra solis vias* esse dicantur, quatenus vel intra duo Tropicos vel intra temperatiores zonas non comprehenduntur. Quo igitur magis terræ versus septentrionem vel versus austrum recedunt, eo magis *aversus* h. e. simpliciter remotus (nam argutantur in hac voce) ab iis *Sol jungit equos* h. e. oritur iterque suum diurnum conficit. adeoque pro, non tam *aversus est;* non remotus est. (Male Cerda aliter). Ita non modo, qui versus septentrionem, arctois plagis habitant, *aversi* a sole dicti: verum etiam *aversi*, qui a septentrione remoti australibus plagis habitant; pro sententiarum ratione. Val. Fl. I, 518. ubi Sol loquitur de Colchis: *Quid regio immanis, quid barbarus amnibus ullis Phasis et aversis proles mea gentibus obstat?* Jam in Virgilio hæc non esse subtiliter exigenda apparet, si Africam cogites; sed hoc unum tenendum, Pœnos non esse barbaros, non adeo esse remotos a clementiore cœli terræque plaga, respectu Trojanorum.

569. *Hesperiam magnam* simpl. potentem. Aliter *Græcia magna* dicitur. *Eryx* Siciliæ. vid. V, 759. *optatis* h. l. præfertis. 571. *Auxilio tutos*, quod in prosa: rebus necessariis instructos, munitos. Pedestris esset oratio, si acciperes: *dimittam tutos cum auxilio*. Mox *statuo* exquisite pro condo: ut ἱδρύω. ut pono. 572 sq. Comparare licet Apollon. Arg. I, 827 sq.

575. *Compulsus*, non, coactus; hoc

Afforet Æneas! equidem per litora certos
Dimittam, et Libyæ lustrare extrema jubebo;
Si quibus ejectus silvis aut urbibus errat.
His animum arrecti dictis, et fortis Achates
Et pater Æneas, jamdudum erumpere nubem
Ardebant. Prior Ænean compellat Achates:
Nate dea, quæ nunc animo sententia surgit?
Omnia tuta vides; classem, sociosque receptos.
Unus abest, medio in fluctu quem vidimus ipsi
Submersum; dictis respondent cetera matris.
Vix ea fatus erat, quum circumfusa repente
Scindit se nubes, et in æthera purgat apertum.
Restitit Æneas, claraque in luce refulsit,

577 Emittam Sprot. *videbo* Ven. 578 *aut montibus* Montalb., qu. Moret. et Zulich. et probat Burmannus: *quum raræ admodum in Africa essent urbes, certe sub ditione Didonis hoc tempore, neque proprie in illis* errare *dici quis posset, sed* per urbes oberrare; *in montibus vero passim* greges errare *etiam dicantur, ego* montibus *præferrem.* Enimvero nec de Didonis ditione hic agitur; nec urbes magnas civitates necessario designant; urbes sunt omnino habitationes, vici; et *urbibus errare* docte dictum, pro, per urbes; et si greges errant in montibus, an et propterea naufragi? Immo vero *montibus* damnandum propter hoc ipsum, quod *silvæ* et *montes* fere jungi solent adeoque librarii lapsum facile produnt. Heins. conj. *rupibus*; litorum scil. respectu. Sed quidni tempestatibus in ignotas terras delati vicinos vicos petant? et *Gætulæ urbes* IV, 40. *erret* Exc. Burm. 579 *animi* Parrhas. Ven. a m. pr. minus docte. *animum erecti* Zulich. et ed. Ven. quæ est interpretatio exquisitioris voc. *arrecti*. *dictis arrecti* qu. Moret. *animum* pro *animos* dixit. v. Burm. 580 *erumpere nube* pr. Moret. et duo Rottend. a m. sec., quod scilicet vulgare est. *nubem* doctius. cf. Burm. *abrumpere* codd. Pieriani aliquot, Rom. a m. sec. Montalb. et al. inscite. 582 *animum s. vertit* Bigot. *animos s. vertit* ed. Ven. 583 *reductos* Menag. pr. Ven. et Parrhas. conf. v. 390. 584 *medio fluctu* Puget, *medio quem fluctu* Montalb. sine *in*, ut toties alibi. 586 *ita f.* alter Rottend. *circum cum fusa* emendabat Cuning. *quæ circumfusa*; r. notabilis lectio fragm. Vatic. a Bottario editi. 587 *in aera* Montalb. et Dorvill. sed pro vulgata Nonius Marcellus. 588 *adstitit* Uratisl. *constitit* Parrhas. utrumque vulgare, etsi eodem sensu.

tenue esset; sed, huc depulsus, delatus. *Notus* h. l. non proprie. Mox *certos* exquisite, quibus fides haberi possit, non respectu perfidiæ Pœnis exprobrari solitæ; sed *certi* dicti pro iis, qui certa nuntient: similiter aliquis *fidos* assumsisse dicitur. *Dimittam*, in diversas partes mittam.

582. *Animo sententia surgit*, ad eam formam, qua *stare*, *sedere*, *insidere* dicitur. 584. *Unus*, Orontes. v. 113 sqq. 585. Sup. 390 sqq.

586. Οὔπω πᾶν εἴρητο ἔπος, ὅτε Odyss. Π. 11. 587. 8. *Purgat* se, solvitur, extenuatur nebula: καὶ τότε δή ῥ' αὐτοῖς πάλιν χύτο (non λύτο: nam πάλιν Homero est pro ἀνὰ, refundi, resolvi) θέσφατος ἀὴρ Odyss. H, 143. *ætherem apertum*, ut aer purus redderetur, et *clara lux*, remota

Os humerosque deo similis: namque ipsa decoram
Cæsariem nato genetrix, lumenque juventæ
Purpureum, et lætos oculis afflarat honores:

589 *similes* Sprot. *os humeros similisque deo Franc.* 590 *genetrix nato* pr. Rottend. 591 *lætosque* Montalb. *latos* duo Burm. *lætis* Goth. tert. Sed tuentur vulgatam grammatici. v. Burm.

nebula. 589. Nunc puta Æneam *adstitisse* multo pulcriorem adspectu quam unquam alias: Quod poeta per miraculum et Veneris interventum auxit. Declaratur Æneæ pulcritudo et dignitas per partes; sunt species corporis, juventus et gratus oculorum vigor. *refulsit* pro vulgari: apparuit, nihil amplius. 589. *Humeros* int. latos ac torosos, herois vel dei, v. c. Mercurii vel Martis, qui corporis robur viriumque efficaciam declarant; quod apparet in statuis veterum, et observatum est post Junium a Winckelmanno, idemque tradunt ipsi picturæ linearis magistri. Locus insignis est Valerii Fl. II, 491, ubi Hesione Herculi: me eripe—*namque potes: neque enim tam lata videbam Pectora, Neptunus muros cum jungeret astris; nec tales humeros pharetramque gerebat Apollo.* Ceterum notatum jam aliis, locum effictum ad Homericam formam Odyss. Z, 229—235, et (nisi huc iidem tralati) Ψ, 156—162, ubi Ulyssi Minerva simile decus divinum impertit. Conferenda sunt a studioso talium rerum singula; sed nec Scaliger, neque alii temere audiendi, qui de hoc vel illo præferendo pronuntiant. Ita *os humerosque deo similis* tantum ornatius exprimunt formam augustam et divinam, quam Homerus simplicius: θῆκε—Μείζονά τ' εἰσιδέειν καὶ πάσσονα. cf. Odyss. Π, 174 sq.

590. *Ipsa decoram cæsariem nato genitrix—afflarat,* non quasi comas ejus breviores in promissiores mutarit: sed, si juvenili specie adstare dicendus erat Æneas, efficiendum quoque erat a dea, ut coma similis esset comæ promissæ Apollinis vel Bacchi, qui in vulgus notabiles cæsarie sua. Similis locus de Jasone Apollon. III, 919 sq. At Homerus Ulyssi a Pallade *crispos crines* affingi facit? καδδὲ κάρητος Οὔλας ἧκε κόμας, ὑακινθίνῳ ἄνθει ὁμοίας. scilicet Mercurio eum assimulare volebat; uti et aliis in locis corpus athleticum Ulyssi tribuit.—*lumen juventæ purpureum* ornate pro *juventa* eximia et pulcra. *lumen* est nitor; nitor autem juventæ proprie tribuitur. *purpureus* aut pro pulcer, omnino, aut pro splendidus, nitens: quandoquidem non modo color, sed nitor, commendabat purpuram. v. ad Horat. IV Carm. I, 10, qui idem III, 3, 11, 12 ad divinam formam retulit, *quos inter Augustus recumbens purpureo bibit ore nectar.* Juventam autem cum cæsarie junxit etiam Tibull. I, 4, 87 *Solis æterna est Phœbo Bacchoque juventas, Nam decet intonsus crinis utrumque deum:* h. habent enim juventutis insigne certum, comam promissam.

591. *Lætos oculis afflarat honores:* inerat oculis desiderabilis aliqua venustas, gratia, χάρις καὶ ἵμερος. Primum *lætos honores* dixit pro honore; *honos* autem pro pulcritudine; res nota. *lætos* non tam ad hilaritatem, quæ adspersa fere est oculis nitidis et pulcris (ὄμματα φαιδρὰ,)

Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
Argentum Pariusve lapis circumdatur auro.
Tum sic reginam alloquitur, cunctisque repente
Improvisus ait: Coram, quem quæritis, adsum
Troïus Æneas, Libycis ereptus ab undis.
O sola infandos Trojæ miserata labores,
Quæ nos, reliquias Danaûm, terræque marisque

593 *Argento* pr. Moret. *Pariusque* Wall. *circumdatus* codd. ap. Servium ad Æn. III, 126. 594 *Tunc* Goth. pr. cum aliis. 595 *I. adest* pr. Hamb. 596 *abreptus* sec. Hamb. 598 Idem fere versus sup. 30.

quam potius ad oculorum fulgorem, qualis in lucido juventæ et pulcritudinis flore esse solet, referes; nam *læta* poetis proprie lux, nitor. Sic *tempora læta*, fulgida, lib. VIII, 681. *afflarat*, quod Homerus dixit, affuderat, κατέχευε χάριν κεφαλῇ τε καὶ ὤμοις. et—κακκεφαλῆς χεῦεν πολὺ κάλλος Ἀθήνη. *afflare*, ab initio proprie dictum videtur de oris anhelitu, quo quis aut crederetur, aut tanquam symbolico actu, videretur inspirare alteri vim aliquam aut suam aut præternaturalem. Ita Apollo afflasse narratur ore nonnullos, quibus divinandi vim impertiret. De nutrice vel matre nutricium halitu suo fovente dictum est in Hymno in Cer. 238 et in locis ibi laudatis. Inde omnino *afflare* contingere est, proprie quidem leviter, quia contactus hoc genus est, parum sub sensum cadens; itaque et vates et poetæ *afflari* dicuntur, quippe *contacti, percussi*. Ita et *fulmen afflare* dicitur, ut lib. II, 649. Alio sensu *afflare* et *adspirare* a navigatione et vento secundo ductum est. Etiam aliud est, si de exhalationibus corporis, ambrosiæ, *spirare* et *afflare* dictum occurrit.

592. 593. Versus olim sic accipiebam, ut *decus*, h. e. pulcritudo, juvenilis nitor et oculorum insolitus splendor, Æneæ esset affusus, quale decus (pulcritudo) illud est, quod manus (artifex) addunt ebori vel argento vel marmori Pario, quando auro circumdatur, includitur. Ita cum Jensio de stilo Homer. p. 296 poetæ judicium desiderabam. *Juventæ lumen purpureum* et *læti honores* multo plus splendoris habere videbantur, quam ea, quibuscum comparantur v. 592. 593. Enimvero vidi posthæc comparationem ita male vulgo institui; eoque avocare pravam interpunctionem, cum plene post *honores* distinguitur; esse potius comparationem retrahendam ad Æneam *nube circumfusum*, quod *clara in luce refulsit*, ut opus vel ornamentum eburneum, argenteum vel marmoreum auro inclusum, aurea ora ambiente, qua ex auri splendore ipsum opus, quod inclusum est, auctum nitorem mutuatur. cf. Æn. X, 135 sqq. et adi Excurs. ad h. v., qui est XXII. Verba autem sic interpretanda: *restitit et refulsit* tali cum decore, *quale manus* (artificis) *addunt ebori decus*, h. e. quale est decus operis eburni aut argenti marmorisve candidi auro circumdati.

595 sq. Præclara et affectus plena oratio. 598. *reliquias Danaum*, a Danais relictos; passive, ut aiunt;

Omnibus exhaustos jam casibus, omnium egenos,
Urbe, domo, socias! grates persolvere dignas
Non opis est nostræ, Dido, nec quidquid ubique est
Gentis Dardaniæ, magnum quæ sparsa per orbem.
Dî tibi, si qua pios respectant numina, si quid
Usquam justitia est et mens sibi conscia recti,
Præmia digna ferant. Quæ te tam læta tulerunt
Sæcula? qui tanti talem genuere parentes?
In freta dum fluvii current, dum montibus umbræ
Lustrabunt convexa, polus dum sidera pascet:

599 *exactos* Zulich. a m. pr. *jam copiis omniumque* Parrhas. sed in marg. *exhaustis jam casibus:* quod deterius foret. 601 *Nil opis* Zulich. *nostri* Menag. pr. *est* omittunt tres Heins. *o Dido* Goth. sec. 602 *Dardanidæ* tres ap. Burm. *quæ magnum* pr. Moret. et Bigot. *aspersa* sec. Rottend. Sed hemistichium hoc abesse forte malis? Auget tamen sententiæ vim. Consederant autem Trojani exules partim in vicinis Troadis oris, partim in Thracia, Creta, Epiro, Sicilia, Venetorum oris. 603 *respectent* ed. Junt. 604 *si quid Usquam justitia est.* Ita rescripsi, etiam Brunckio V. C. adstipulante. Ut vulgo legitur, etiam in fragm. Vatic., *si quid usquam justitiæ est,* impedita fit ratio ejus, quod sequitur: *et mens sibi conscia recti;* quod adeo jungendum cum sup. *Dii et mens s. c. r. Præmia digna ferant.* Et hactenus secundum Stoicos poetam locutum dicere potuit Servius. Legenti tamen facile cuique occurrere potest: *si quid usquam* Justitia est *et mens sibi conscia recti,* h. e. in ullo pretio est. Quo altera interpretatio Serviana spectat: *si valet apud homines justitia.* Et lectionem hanc præferunt Gudianus, qui inter præstantissimos est, cum ed. Dan. Heins.; sicque conj. H. Stephanus, qui tamen rationem emendationis non perspexit. Habet scilicet majorem δεινότητα oratio, si sic procedat: si pietatis, h. e. recti justique ex metu deorum, respectus est apud deos; si justitia rectique conscientia non inane nomen sunt habendæ; dii tuam humanitatem remunerabuntur. *recti est* Puget. 605 *ferent* vir doctus (Jo. Jortin) in Obss. Misc. I, p. 7, ut IX, 254 *dii moresque dabunt vestri.* Stat. Theb. VII, 379 *Nec laudare satis dignasque rependere grates Sufficiam; referent Superi* etc. Sed nec *ferant* damnandum, quod omnes libri habent, etiam Vatic. fragm. *quæ te jam* Goth. pr. *tulere* duo Burm. ut emendabat Cuninghamus. 606 *talem tanti* Parrhas. 608 *Convexa* veteres librarii (præter

stragi Trojanorum cædique ab Achivis perpetratæ superstites. *exhaustos,* attritos, consumtos, vexatos. cf. Burm. *socias,* de conatu, recipere vis.

603. *Si quid usquam justitia est:* si non inane nomen est: sed res, virtus, laude ac præmio digna. cf. V. L. Ante oculos fuit Ulyssis ad Nausicaam oratio pulcrarum sententiarum plena, ubi Odyss. Z, 180. Σοὶ δὲ θεοὶ τόσα δοῖεν, ὅσα φρεσὶ σῇσι μενοινᾷς etc.

605. Felix hominum ætas, in qua te tam generosam feminam nasci contigit! *læta* sunt fausta, felicia s. Compara l. c. Odyss. Z, 154—157. De forma laudandi hac v. Ovid. IV Met. 322 sq. et ibi Burm.

607—610. Quod Tibullus I, 4. 65 nude: *dum robora tellus—vehet,* hoc ornatius extulit Virgilius: donec in montibus umbræ silvarum *convexa* montium, h. e. latera et ambitus, obscurabunt, et ornatius, *lustrabunt,* umbra pro flexu solis procedente et circumagente se. 608. *polus dum si-*

Semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt;
Quæ me cumque vocant terræ. Sic fatus, amicum
Ilionea petit dextra, lævaque Serestum;
Post alios, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.
Obstupuit primo adspectu Sidonia Dido;
Casu deinde viri tanto; et sic ore locuta est.
Quis te, nate dea, per tanta pericula casus
Insequitur? quæ vis immanibus applicat oris?

fragm. Vatic. Pleriique oblongum, in quibus recte post *convexa* interpunctio posita) et scholiastæ fere cum *sidera* conjungunt; male utique. nam cœlum est convexum, non astra. Hoc tamen posito Heins. conjiciebat: *dum montibus umbræ Lustra dabunt*. ingeniose; nisi *convexa* obesset, et *Lustrabunt* multo etiam magis esset ingeniosum. Pro *lustrabunt*, *instabunt* Bigot. et pr. Hamburg. pro var. lect.: unde Burm. conj. *constabunt*, parum feliciter. Etiam Marklando ad Stat. Silv. p. 102 locus visus est corruptus; nam interpungebat et ipse post *lustrabunt*. at v. infra notam. *polis dum s.* nonnullæ edd., male. *polum dum s. pascent* Hamb. alter. *palus* misere emend. Brodæus II Misc. 17. *pascit* Medic. c. al. ap. Heins. quod mireris. *poscet* fragm. Vatic. 610 *quo* sec. Hamburg. et Parrhas. *vocent* alter Rottend. a m. sec. et Goth. sec. 611 *Sergestum*, *Serestrum*, *Segestum* al. hic et alibi. v. Burm. et Pier. *Sergestum* et *Serestum* unum eundemque esse, statuere video V. C. Brunck. I, 343, quod vix feram ne in malo quidem poeta; et quid faciemus versui XII, 561 *Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Serestum*? Etiam mox *Gigam*, *Giam*. 613 *primum* malebat Heins., sed *primo* eodem sensu sæpi par est. 614 *Casum deinde viro* Hamb. sec. 616 *quæ vis immanibus applicat oris* emendat Marklandus ad Stat. Silv. III, 3, 17. hoc sensu: *quæ vis major admovet te tam immanibus ausis, tam ingentibus cœptis?* ingeniose quidem Markland. ut semper. Enimvero quod ad litus Libycum tempestate erat delatus, casui debebatur; nihil magni conatus et ausi in hoc. Frigide et contra decorum Didonem sua regna *immanes oras* vocare ait. At Libyæ vicinas gentes intelligit. cf. 339. IV, 40 sq., ut bene Burm. ad h. l. monuit. *implicat* Bigot.

dera pascet, pro tenui: habebit. *polus pascere sidera* dici potest, pro sidera pasci in polo, quatenus stellæ errare et vagari per cœlum videntur. Et Callimachum expressum esse a nostro, jam ab Anna Fabri aliisque et ante omnes a Germano Valente ad h. l. est notatum, in Del. 176— Τείρεσιν, ἡνίκα πλεῖστα κατ' ἠέρα βουκολέονται. Cum tamen Lucretianum I, 232 *unde æther sidera pascit?* et alia loca, imprimis V, 384 sqq., multo magis videri possint poetæ animo insedisse: Servianam interpretationem non plane spernas, ut ad philosophorum opinionem referas, qua astra marinis terrenisque humoribus attenuatis (ἀποῤῥοίαις) ali putabantur, vid. Cerda et l. l. a Burmanno; quemadmodum iris imbibere imbres. v. ad Tibull. I, 4, 44. 609. 610. Sunt jungenda: Quocumque abiero, beneficii accepti memor ero. *manebunt*, animo meo; nunquam excident. 610—613. Lætus et gratus benevolentiæ et amicitiæ affectus in his versibus obs.

613. Respexit h. l. Silius II, 412 sqq. *casus* est fortuna, ut statim v. 615. 616. *Immanibus oris* Libyæ, cujus immanes et feri incolæ, sive etiam horridæ et asperæ incultæque terræ. Pompon. Sab. de intempestuosis litoribus accipit. *applicat*, ita fert, ut navem applicueris; ut v. 377 *appulit*.

Tune ille Æneas, quem Dardanio Anchisæ
Alma Venus Phrygii genuit Simoëntis ad undam?
Atque equidem Teucrum memini Sidona venire,
Finibus expulsum patriis nova regna petentem
Auxilio Beli: Genitor tum Belus opimam
Vastabat Cyprum, et victor ditione tenebat:
Tempore jam ex illo casus mihi cognitus urbis
Trojanæ, nomenque tuum, regesque Pelasgi.
Ipse hostis Teucros insigni laude ferebat,
Seque ortum antiqua Teucrorum ab stirpe volebat.
Quare agite, o tectis, juvenes, succedite nostris.
Me quoque per multos similis fortuna labores
Jactatam hac demum voluit consistere terra.

617 *An tu ille* Ven. *Anchise* nonnullos legere Pierius monet. *Dardanio A.* ad græca Δαρδανίῳ Ἀγχίσῃ. 618 *genuit Phrygii* Ven. *Simountis* Leid. un. *in unda* Menag. pr. *ad undas* Schol. Statii, duo Heins., sed recentes, cum Dorvill. tuentur vulgatam Donat. et Priscian. 619 *memini Teucrum* tres ap. Burm. et sic Rom. Hunc v. et 620 recitat Auctor de progenie Augusti c. 6. 621 *cum B.* Menag. pr. et Leid. 622 *ditione premebat* Menag. pr. male, inquit Burm.: an quia hoc de aspero tantum imperio putabat dici? Sane *ditione tenere* et alibi, sup. 236, VII, 737 variatur, at X, 53 *premere* constanter; exquisitius scil. quam *tenere*. 626 *ab* Heins. e Medic. et aliis. Olim *a.* conf. ad Georg. I, 171. Æn. VIII, 130. *ab* vel *a* deest plane in fragm. Moret. et Sprot. *a stirpe videbat* sec. Moret. 627 *o juvenes, nostris s. tectis* Zulich. *o juvenes, tectis* quatuor alii: *o nostris, j. s. t.* Parrhas. 628 *post multos* Dorvill. ed. Junt. 629 *hac* deest Medic. *considere* Gud. tertius Moret. pro div. lect. Hamburg. pr. et Bigot. cf. v. 571. Sed post *jactatam* melius *consistere*.

617. 618. Secundum versus Iliad. B, 820. 821. Sic Nympharum partus ad fluminum ripas collocant plerumque poetæ. Exempla dat Germanus.

619—626. Teucer, a Troja redux a patre Telamone non admissus (cf. Horat. I, 7, 21), cum Cyprum petiisset, accessisse ad Belum, Sidonis ac Tyri regem, putandus est, ut, cum ab eo copiæ in Cypro haberentur, earum auxilio adversus incolas insulæ ipse uteretur, quos in nova sibi sede, Salamine, paranda alienos et infestos experiebatur. v. Exc. XXIII ad h. v. *Opimam Cyprum* dixit, quam in in prosa, *opulentam*, et *laude ferebat* pro efferre laudibus. 624. *reges Pelasgi*, pro Achivorum ducibus, etiam hoc licentius et seriorum poetarum græcorum exemplo; nam Homero Pelasgi diversus ab Achivis sunt populus. *Teucros*, Trojanos; ab antiquiore illo Teucro, a quo Dardanus fuit exceptus, cum in terram Trojanam e Samothrace trajecisset. v. Apollod. III, 12, 1, et notæ p. 738. 739. Ab his originem ducere videri volebat Teucer Telamonius, propter maternum genus, ut recte Serv. Erat enim ex Hesione Laomedontis filia natus, quam Telamon a sodali Hercule muneris loco acceperat. vid. Sophocl. Aj. 1319 sqq.

Non ignara mali miseris succurrere disco.
Sic memorat: simul Ænean in regia ducit
Tecta; simul divûm templis indicit honorem.
Nec minus interea sociis ad litora mittit
Viginti tauros, magnorum horrentia centum
Terga suum, pingues centum cum matribus agnos,
Munera lætitiamque dii.

631 *sub regia* quart. Moret. 632 *divom* Heins. secundum Gudianum. *divis* Sprot. *honores* Montalb. et pr. Hamburg. 634 *Triginta* alter Hamburg. in Sax. Exc. 635 *centum pingues* Montalb. *cum m. hædos* Menag. ex Ecl. I, 23. 636 Gell. IX, 14 *in illo versu nihil dubium est, quin* dii *scripserit pro* diei: Munera lætitiamque dii. *Quod imperitiores*, dei, *legunt ab insolentia scilicet vocis istius abhorrentes. Sic autem* dies dii *a veteribus declinatum est*, ut fames fami (igitur veteres *fames, famei ?*), pernicies pernicii; progenies progenii, luxuries luxurii. Ita et legebat, monente Heinsio, Julius Romanus in libello de Analogia, teste Sosipatro. Occurrit eadem lectio in Servianis simul cum altera, *die*, id est, diei. Commemorat etiam Pompon. Sab. cum Gelliano loco (qui conferendus cum editis; habet v. c. *extra dabantur*, ubi nunc *extrudebantur*). N. Heins., ut hanc lectionem probaret, a se impetrare non poterat. Mihi tamen unice vera videtur; primum quidem; quod exquisitior illa lectio et eadem antiquissimæ auctoritatis, tum autem, quod lenius decurrit: *mittit tauros, sues, pecudes, munera lætitiamque diei*; quibus diem tam faustum ac festum exhilararent, ut hospitalibus donis fieri mos erat, quam altera: *munera lætitiamque dei*: quocumque tandem modo illam expendas. *Munera lætitiamque dei* alii jungunt, ut vinum munus et γάνος Διονύσου, χάρμα Βάκχου dictum sit; atque hoc puto leniorem orationem efficere. At alii cum Heinsio *munera* cum superioribus jungunt: *mittit—munera*, simul cum his, *lætitiam dei*, h. e. vinum lætificum. Nolim quidem sensu abundare; dure tamen et lyrica potius audacia mihi ita dictum videtur *lætitia dei*; ferrem *lætitiam Bacchi*. Aliter quoque γάνος βοτρύων, ἀμπέλων. Aliter etiam infra: *Adsit lætitiæ Bacchus dator*, v. 734. Ex quo Silius *Bacchi dona*

630. Nobilissimus versus; gravissima sententia; cujus, cum v. 628. 629, vi percepta, si adolescentem non voluptate gestire videas, næ illum a poetæ lectione statim abigas, suadeo. Turbas Burm. post Servium facit. Sensus: ipsa οὐκ ἀπειρόκακος, ipsa tot adversa experta, animum habeo pronum ad succurrendum aliis, qui et ipsi fortuna adversa jactantur. *disco*, teneo, novi. Egregius hinc adumbratus est locus Sophoclis in Œd. Col. 560 Br. (v. 587) δίδασκε, δεινὴν γάρ τιν' ἂν πρ. sqq.

632. *Simul divum templis indicit honorem.* Si de supplicatione diis propter felicem Æneæ hospitis adventum decreta cum Serv. Donato et Pomponio intelligimus, nec aliam rationem iniri posse video, a more antiqui sæculi recedere dicendus est poeta et deflectere ad suæ ætatis vitam. Nam, ut ex toto Homero satis constat, heroicis temporibus, hospitis adventu in domo statims acrum fit, cæditur victima et ex ea epulo sacro hospes excipitur. Veterem illum heroum morem Virgilii exemplo deseruit Valer. Fl. II, 650. 651 *Simul hospita pandi Festa jubet, templisque sacros largitur honores.*

634. *Horrentia* setis seu pilis, et *terga suum* pro suibus. In toto loco ante oculos poeta habuit Odyss. Θ, 59 sqq. 636. Mittit Dido pecudes quæ pro munere sint, et quarum epulis dies hilariter exigatur: *lætitiam diei*. Solent sic *gaudia* dici de rebus quæ faciunt, et Val. Fl. IV, 534. Phineus *nova miratur gaudia mensæ*.

At domus interior regali splendida luxu
Instruitur, mediisque parant convivia tectis.
Arte laboratæ vestes, ostroque superbo;
Ingens argentum mensis, cælataque in auro
Fortia facta patrum, series longissima rerum,
Per tot ducta viros antiqua ab origine gentis.
  Æneas (neque enim patrius consistere mentem
Passus amor) rapidum ad naves præmittit Achaten,
Ascanio ferat hæc; ipsumque ad mœnia ducat.
Omnis in Ascanio cari stat cura parentis.

duxisse videtur. Sane in codd. fere *dei*; sic ipse Romanus; occurrit et in Servianis, et in Donati interpretatione. Et sic jam Rufius Apronianus, monente Pomponio Sabino (male in ed. Lucii *die* excusum est) legerat; quod sine dubio ad eam recensionem pertinet, e qua Mediceus codex prodiit: nam, cum in eo ab initio *de* esset, *i* rubro adscriptum est, ut *dei* sit. Sunt tamen et codd., in quibus alterum occurrit; nam Pierius tres illas lectiones sigillatim e codd. laudat; et, *die* Dorv. *Diæ* Parrhas. recepit quoque *dii* Brunck. V. C. 639 *superbæ* Hugen. a m. sec. interpolatrice. 642 Vulgatum ante erat *antiquæ ab origine gentis*. At, quod nunc cum Brunckio V. C. dedi, *antiqua ab origine gentis*, obtulerant Gudianus, duo vetustiores Rottend., tres alii c. fragm. Moret. et quatuor Burmann. cum Goth. pr. Et sic Medic. Pierii et Longob. cum aliis aliquot ap. eum. quod equidem præfero tanquam doctius et melius; et sic jam editi nonnulli habere videntur. *primaque ab o.* pro diversa scriptura in alt. Hamb. *ducta suæ antiqua* ed. Ven. 643 *mente* apud Germanum fuere, qui legerent. male. *mentem* omnes libri tuentur. Mens *non consistere*, sed fluctuare, dicitur, quando curis et sollicitudinibus agitatur; uti et animus vel mens quassa, concussa, conquassata. 644 *ad navem* Oudart. *transmittit* Menag. pr. *permittit* Moret. sec. et Græv. Burm. conj. *remittit*; quod tamen metrum ferre negabat Schrader. Emendatt. præf. p. XLIII. IV. At tenendum, *præmittere* poetis dici ut προπέμπειν. προϊέναι. pro simpl. πέμπειν. *Achaten* e Grammaticis firmavit Heins. vulgo *Achatem*. 645 *Ascanio ut ferat* Venet. *ipsaque* pr. Moret. a m. pr. *secumque ad m. d.* Parrhas. *ad limina* Menag. pr. 646 *stat cari* Montalb.

637. Jam Catullus dixerat LXI, 46 *quacumque opulenta recessit Regia —Tota domus gaudet regali splendida gaza*. cf. reliqua. *luxu* præclare pro apparatu regali. 639. Brevitatis, utpote in narratione, et poeticæ elegantiæ studium omissionem verbi pepererit: *sunt*, vel *instruuntur*. int. autem vestes stragulas purpureas magna cum arte textas. *Ostrum superbum*, splendidum: inf. 697 et 700 *aulæa superba* et *ostrum stratum*. 640. Vasa magna argentea et aurea, eaque cælata e more veterum admodum frequentato, et h. l. quidem factis majorum Didonis anaglypho opere, seu extantibus figuris, expressis; de quo quidem constanter *cælare* et *cælatura* dici observavi. (cf. *Antiquar. Abhandl.* P. II p. 135.) At *ducta* non ad opus e metallo, sed ad *seriem* spectat.

645. *Ferat*, nuntiet omnia hæc, quæ accidissent, ut bene jam Donat. et Servius, qui idem bene illustrat. In v. sequ. τὸ *stat* pro *est*, vulgari verbo. *cari patris*, φίλου πατρὸς, h. l. pro amantis.

Munera præterea, Iliacis erepta ruinis,
Ferre jubet; pallam signis auroque rigentem,
Et circumtextum croceo velamen acantho,
Ornatus Argivæ Helenæ: quos illa Mycenis,
Pergama quum peteret inconcessosque Hymenæos,
Extulerat, matris Ledæ mirabile donum.
Præterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim,

649 *circumtexto* sec. Moret. *achanto* scribunt nonnulli hic ut alibi. 650 *Ornata* Leid. f. ex *ornamenta*. 651 *Dump.* Menag. pr. *peteres* Fabric. laudat. 652 *Abstulerat* alii, male. Commode laudat Burm. ad Sueton. Neron. 49, ubi adde not. Ernesti et Oudendorp. Sic Gr. ἐκφέρειν. ἐξαίρειν. Odyss. N, 137 πόλλ' ὅσ' ἂν οὐδέποτε Τροίης ἐξήρατ' Ὀδυσσεὺς etc. cf. Guell. 653 *Ilionæ*, ut sit *sceptrum Ilionæ*, habent Mentel. pr. duo

647—656. Apud Homerum munera fere ξεινήϊα hospitibus advenis dantur ab iis, qui excipiunt; abeuntes isti remunerantur v. c. Val. Fl. I, 690 ubi cf. not. Hoc loco jubet Æneas Achatem apportare e navibus, quæ Didoni donet. *palla signis auroque rigens*, intextis rerum vel hominum formis ex auro. Laudant Pindari Isthm. VI, 58. 59 Οἰνοδόκον φιάλαν χρυσῷ πεφρικυῖαν. Sed hoc illustraret *pateram aureis signis horrentem*, h. e. asperam signis extantibus. Sed *rigent vestes* plenæ ac densæ auro. Sic quoque Burm. Æn. XI, 72 *Tunc geminas vestes auroque ostroque rigentes Extulit Æneas: quas Dido—tenui telas discreverat auro. rigentes togas* ex nostro duxit Claudian. I, 205. Porro vs. 649 *circumtextum croceo velamen acantho*, prætextum acanthi foliis, oram ambientibus. De *acantho, (branca ursina,)* vel capitulorum in columnis ornatu nobili herba, v. ad Ecl. III, 45, ubi in poculis ansæ acantho circumlitæ, ut apud Ovid. Met. XIII, 701 crateris os. *croceum* quidem ejus genus est; nam vulgare est flore albo. saltem a semine luteo vix appellari eum croceum puto; quanquam hoc vestes tingi olim potuere, quod e Schol. MSt. N. Heins. ad Claudian. p. 180 b notavit. Calpurnius Ecl. IV, 68 *rutilum* dixit, ubi Tityrum *cantantem rutilo spargebat acantho Nais*, et similiter, puto, *Sidonium* Statius in loco ex nostro expresso III Silv. I, 37, 38 *Hic tibi* (Hercules) *Sidonio celsum pulvinar acantho* (h. e. cui intextus sit ex purpura acanthus) *Texitur, et signis crescit torus asper eburnis*. (Vestes apud Servium ex acantha vel acanthio, spinæ genere, factæ, bombycinis similes (v. Plin. XXIV, 66), alienæ sunt ab h. l.) *Velamen* de peplo accipiunt; Servius *cycladem* reddit; forte quod hoc inter feminea vestimenta imprimis est lautum. Non satisfacit; est κρήδεμνον, vel καλύπτρα, qua caput et velari et, si complicaretur, coma religari poterat. Homerico vero more v. 650—652 commendatur *velamen* illud ab Helena, in cujus mundo fuerat. Abstulerat autem cum Helena (Ἀργείην Ἑλένην latiore sensu, etsi Spartanam, jam Homerus appellaverat.) Paris multas vestes et ornamenta, κειμήλια, quæ ipsa cum Helena repetebant Achivi v. Iliad. Γ, 70 et al.

653. Habes sceptrum h. e. hastam

Maxima natarum Priami, colloque monile
Baccatum, et duplicem gemmis auroque coronam.
Hæc celerans, iter ad naves tendebat Achates.
At Cytherea novas artes, nova pectore versat
Consilia: ut faciem mutatus et ora Cupido
Pro dulci Ascanio veniat, donisque furentem
Incendat reginam, atque ossibus implicet ignem.

Rottend. et Leid., nec ab eo refugit Heins. Enimvero nimis nude ponerentur tum illa: *quod gesserat olim.* 656 *Nec c.* Goth. pr. *Hac celerans* alter Mentel. a m. sec.: unde *Accelerans* pr. Rottend. Montalb. Uratisl. *Has celerans* Oudart. *Ascelerans* tert. Moret. Vides, quam parum talibus variationibus sit tribuendum. 658 *mutatusque* Franc. 660 *atque* tenuit Heins. propter consensum librorum edd. que vett. *ac* pr. Moret. *utque* nonnullæ edd. vide ad v. 298 et 486.

vel scipionem, insigne puellæ regiæ, ut omnino hominum genere vel honore insignium. v. Stat. Theb. VI, 81. Sic ap. Eurip. Troad. 150 Hecuba Σκήπτρῳ Πριάμου διερειδομένα choros se celebrasse dicit. *Ilione* e Priami filiabus fuit: v. Excurs. ad h. v.

655. Coronam intelligo duplici materia, h. e. diadema, nam de eo agitur, aureum, gemmis distinctum, quo in monumentis, imprimis Italorum, sæpe deas ornatas videas. Ovid. Met. XIII, 704 *Dant pateram, claramque auro gemmisque coronam.* neque aliter dictum, quam ad Virgilii imitationem (sententia tamen ex Homero expressa Iliad. X, 470, 1.) apud Valer. Fl. VIII, 235, ubi Venus Medeam ornat: *ipsa suam duplicem Cytherea coronam Donat;* nam ipse Flaccus sese interpretans subjicit: *et arsuras alia cum virgine gemmas;* et paullo antecesserat similis forma; *ipsa suas illi croceo subtemine vestes Induit.* Vix accedam, si, ut interdum solet, *duplicem* simpliciter pro magna, præclara, accipias positam. Diverso sensu *geminas coronas* Claudian. X, 203 simpl. pro binis; etsi Gesn. ibi aliter.

657 sqq. Scilicet Venus, filio suo Æneæ timens, ne Junonis fraude Didonis ac Pœnorum voluntas mutetur, Didonem amore ejus inflammat; eodem metu impulsa in nuptias consentit inf. IV, 107 sqq. Viderunt jam Germanus et Ursinus, in toto Veneris artificio et machinatione Virgilium ante oculos habuisse Apollonium, quem cf. lib. III, 7 sqq.: impr. 25 sq. 112 sqq.

659. 660. *Donis furentem* vix nisi dure admodum dicas; quamvis v. 713 *Expleri mentem nequit ardescitque tuendo.* Melius ut *donis incendat reginam furentem,* ut amore furat; quo Servii interpretatio spectat: qui simili modo accipit dictum IV, 22 *animumque labantem Impulit. ossibus implicet ignem,* exquisitiore forma, quam *ossa implicet igni,* h. e. ipsis ossibus ac medullis (ut de amore loqui mos est, v. Cerda et al.) flammas inserere, immittere, insinuare: pro vulgari, admovere: dictum, ut *involvere omnia flammis, incendio;* quoniam etiam in vulgari oratione *flamma involvit domum.* Quod autem donis mox afferendis tantopere confidit Venus, quodque Dido regina, quæ cum thesauris effossis Tyro fu-

Quippe domum timet ambiguam Tyriosque bilingues;
Urit atrox Juno, et sub noctem cura recursat.
Ergo his aligerum dictis affatur Amorem:
Nate, meæ vires, mea magna potentia, solus,
Nate, patris summi qui tela Typhoïa temnis;
Ad te confugio, et supplex tua numina posco.
Frater ut Æneas pelago tuus omnia circum

662 *recursat* Franc. v. IV, 3. 663 *Ergo quis* Goth. pr. *dictis compellat* un. Guelpherb. in Sax. coll. 664 *mea regna* sec. Rottend. 665 vide an præstet interpungere:—*potentia*; *solus*— 665 *Typhoëa* omnes, ipse Medic. c. fragm. Vatic. Τυφωεὺς, Τυφώειος, ut Ἀχιλλεὺς, Ἀχίλλειος, Ὀρφεὺς, Ὀρφειος. Dubito equidem, an hoc *e* ex *ει* natum a poeta corripiatur. cf. sup. ad v. 201. Apud Serv. multi, *Typhoia*; hoc est verius: ut ductum sit a *Typhos*, Τυφὼς, unde Τυφῶῖος, itaque cum Brunckio recepi. In Franciano erat *Typhea* et superscr. *on*, *Typhonea*; debebat saltem *Typhonia*, ut est in Goth. sec. Apud Claudian. de R. Pros. III, 183 *Typhoia* recte expressum in Heins., male *Typhoeia* in aliis, adversus metrum: Τυφωήϊος. 666 *et* deest in binis. *tua munera* duo alii ap. Burm. *lumina* Goth. tert. omnia solito errore.

gerat (v. 358. 363), donis illis tantopere movetur (709 sqq.), offendebat Schraderum, acutum poetarum judicem. Scilicet artem, qua elaborata erant, palla, velamen et reliqua, et auctorem muneris, Æneam, in illis imprimis probari putabimus.

661. 662. *Domum ambiguam* Serv. incertam, in qua habitat mutabilis femina; dure, meo quidem sensu. Malim *domum* pro stirpe, gente, Didonis dictam et ad fraudulentum Pygmalionis ingenium respici. Locus Æn. IV, 96, 97 aliter se habet. Recte itaque jungitur ipsius adeo populi ingenium, *Tyriosque bilingues* eodem sensu, h. e. fallaces. non enim cadit in poetam, ut mixtum advenarum Phœnicum et Afrorum indigenarum significet. *Urit* infesta *Juno*, cogitatio de Junonis in Æneam odiis et consiliis eam cruciat. *sub noctem*: narratum de dea secundum humanum morem, quo nocte ingruente curæ recrudescunt. Vesperi hæc geruntur. v. inf. 726.

664—666. *Meæ vires, mea magna potentia*, splendide pro, per quem ego valeo et potens sum. Petiere hinc alii, ut Statius I Silv. II, 137 *tu, mea summa potestas*; adde Ovid. V Met. 365, quod a poeta forte græco Virgilius sumserat. Paullo aliter filii patrum σθένος, robur, dicuntur: unde et Tragicorum vox ἶνις ducta esse videtur de filio: v. c. Eurip. Troad. 570 Astyanax Ἕκτορος ἶνις. Contemtus, quo Amor Jovis fulmina habet, elegans poetarum et artificum veterum lusus, suavi cum varietate expressus passim occurrit, etiam in gemmis, fractis quoque telis, v. c. Mus. Flor. T. II t. 16, 1. *tela Typhoia*, quibus Jupiter usus est in Typhoeum. Pomponius Sabinus *Ætnæa* reddit, quatenus Ætna, Cyclopum, qui fulmina fabricantur, officina, Typhoei pectori imposita esse a nonnullis dicta. *Typhois Ætna* Ovid. Ep. XV 11.—*tua numina posco*, tuam opem et auxilium, quod per *potentiam* et *numen* declarat.

667—672. *Nota tibi* sunt (ut Græci pro, notum tibi est), quemadmo-

Litora jactetur, odiis Junonis iniquæ,
Nota tibi; et nostro doluisti sæpe dolore.
Hunc Phœnissa tenet Dido, blandisque moratur
Vocibus; et vereor, quo se Junonia vertant
Hospitia: haud tanto cessabit cardine rerum.
Quocirca capere ante dolis et cingere flamma
Reginam meditor; ne quo se numine mutet:
Sed magno Æneæ mecum teneatur amore.
Qua facere id possis, nostram nunc accipe mentem:
Regius accitu cari genitoris ad urbem

668 *jacteturque*, maxima codd. pars apud Pierium, Heins. et Burm., atque adeo ipsi Medic.Rom. et fragm. Vatic., in quo tamen forte a m. sec. Etiam sic Servii Codices exhibebant. *jacteturque dolis* Voss. pr. *jactatusque* Goth. sec. omnia a prava manu, quæ cavendum esse putabat, ne ultima in *jactetur* laboraret. *Junonis acerbæ* Longob. Pierii et fragm. Vatic. a m. pr. Similis commutatio a Burm. notata lib. XI, 587. 670 *Nunc* alii scripti et editi apud Pier. Heins. et Burm. et sic fragm. Vatic. a m. pr. et habet, quo placeat. 671 Heins. conj. *ut vereor*. Heumannus olim: *At v.* 673 *quodcirca* Bigot. *arte* Oudart. et Leid. un. *flammis* sec. Moret. 675 *Ænean* Medic. a m. pr. *mecum Æneæ* Sprot. *mecum magno Æneæ* Moret. sec. 676 *Quo* aliquot ap. Pierium et Heins. qui conj. *qui*. *Quo facile* Zulich. a m. pr. *quam* Gudian. a m. sec. addita intp. *prout* vel quomodo. v. Georg. III, 309. *quid* Leid.; sed recte *qua*, qua via et ratione, tuentur Heins. et Burm. *posses* Romanus. 677 *accitus* fragm. Vatic.

dum Æneas fr. Magna autem cum arte et cum dilectu singula orationis membra sunt efficta; ut illud: *frater tuus*. 670. Adumbratum putant ex notis verss. Odyss. A, 55—58, ubi Ulysses similiter a Calypso retinetur. 671. 672. Sollicita est Venus et metuit, ne hospitium hoc Æneæ in Junonia urbe ad ejus exitium vertat (cf. IV, 96 etc.), Junonis in Æneam odiis. *tanto cardine rerum*, in articulo, ἀκμῇ, in tanto rerum momento, dum res summa agitur, an Trojani ab Italia fatalique regno averti possint, illa sc. Juno *non cessabit*, sed novas adversus Æneam machinas parabit, quo eum perdat.

673. *Cingere flamma;* ut X, 119 *mœnia cingere flammis*. Sic *flamma involvere, circumdare*. h. l. amore, ut *amore irretiti, illaqueati*, tenentur. *ne quo se numine mutet:* ne Junonis machinatione aliqua animus ejus mutetur. cf. ad I, 8. 675. *Sed magno Æneæ mecum teneatur amore.* Jungenda: *teneatur mecum*, ut *magno* pro epitheto ornante sit; ita sensus esto: amet Dido Æneam, quem ego amo, tueor, tanquam mater. In Servianis altera occurrit interpretatio; *mecum, per meos amores, me adnitente* (h. e. per me), quam et Cerda amplexus est. Laudatur IV Æn. 115 *Mecum erit iste labor*, h. e. apud me, fiet per me, meus erit. ad quem loc. vide notam. Silius VIII, 330 *mecum erit hæc prorsus pietas*, h. e. aderit, inerit mihi. Lenior ratio habenda est prior.

677. *Ascanius* designatur per *regium puerum*, quatenus *Rex Æneas* sæpe dictus. *maxima cura*, h. e. amor,

Sidoniam puer ire parat, mea maximá cura,
Dona ferens, pelago et flammis restantia Trojæ :
Hunc ego sopitum somno, super alta Cythera,
Aut super Idalium, sacrata sede recondam ;
Ne qua scire dolos, mediusve occurrere possit ;
Tu faciem illius noctem non amplius unam
Falle dolo, et notos pueri puer indue vultus :
Ut, quum te gremio accipiet lætissima Dido,
Regales inter mensas laticemque Lyæum,
Quum dabit amplexus atque oscula dulcia figet,
Occultum inspires ignem, fallasque veneno.

678 *puer ille* pr. Hamburg. 679 *et* abest a Dorvill. 680 *Nunc ego* fragm. Moret. ut sup. 670. *Citheron* Parrhas. 681 *Idaliam* Bigot. sec. et Rottend. tert., scilicet ut conveniret cum v. 693 *Idaliæ lucos*; sed v. not. *Idalia* Goth. alter. *secreta* Leid. et pr. Hamburg. *reponam* Sprot. a m. pr. 682 *ne quis* multi ap. Burm. *mediusque* Hamb. alter. 683 *ipsius* pr. Moret. 685 *Et* Goth. tert. *ut te cum* unus Guelpherb. in Sax. collect. *accipiat* sec. Moret. male. 686 *Regales epulas inter* Montalb. 688 *obscurum* alter Hamburg. *fallaxque venenum* ed. Venet., non infelice errore.

carus Veneri. 679. Cf. 647. 680. Inf. X, 86 *Est Paphus, Idaliumque tibi, sunt alta Cythera*, τὰ Κύθηρα, insula ipsa, Laconicæ objecta, h. l. *alta*, quatenus montosa est, hinc etiam *super*; nisi forte aliquis montes in ea designari malit, ut et Idalium τὸ Ἰδάλιον ὄρος in Cypro; et sequuntur utique v. 692 *alti Idaliæ luci*; etsi et ipsa urbs *Idalium*; τὸ Ἰδάλιον. v. Stephan. h. v., quæ paullo post 693 *Idalia*, Ἰδαλία χώρα, ut *Venus Idalia*, dicta. Urbem sallem altero loco intelligas X, 86, quia cum Papho Idalium memoratur; et ante v. 51 erat: *Est Amathus, est celsa mihi Paphos atque Cythera, Idaliæque domus*. Sic Γόλγοι καὶ Ἰδάλιον ap. Theocr. XV, 101. Erat autem templum in monte positum. cf. Strab. XIV, p. 1001 c. cum nota Casaub. (urbem et montem intellige ap. Bion. Idyll. 1, 36. 37, ut expedias interpretes). Sed *super alta Cythera*, pro, super Cytheris (ut I, 295 *sedens super arma*), est pro *in*: ut ὑπὲρ simili modo dictum occurrit. Nisi malis ad motum referre, ut latea notio τοῦ *abductum* super Cythera et Idalium. *sacrata sede*, ἐν τεμένει. ut Erechtheus abditus erat in Minervæ sacrario (Il. B, 549) aut Phaethon in Veneris templo ap. Hesiod. Theog. 990. 682. *ne qua*, ratione ac via; *scire* pro rescire dictum. *medius occurrere*, in medio negotio, sup. 348 *Quos inter medius venit furor*. h. l. de eo, qui impedimentum affert. 683. *faciem falle*, mentire, simula, falsam exhibe. cf. German. *facies* pro toto corpore et habitu. v. h. l. Burm. cf. v. 658. *notos vultus*, ex more poetarum, de vultu cujusque suo, ac proprio. 686. *laticem Lyæum* pro vulgari: latex Lyæi. Sed poetarum more pro derivato adjectivo, *latex Lyaius*, quod ipsum vix usus ferret, ponitur. 688. *inspires*

Paret Amor dictis caræ genetricis, et alas
Exuit, et gressu gaudens incedit Iuli.
At Venus Ascanio placidam per membra quietem
Irrigat, et fotum gremio dea tollit in altos
Idaliæ lucos: ubi mollis amaracus illum
Floribus et dulci adspirans complectitur umbra.
Jamque ibat, dicto parens, et dona Cupido
Regia portabat Tyriis, duce lætus Achate.
Quum venit, aulæis jam se regina superbis
Aurea composuit sponda mediamque locavit.

690 *et vultu* Schol. Stat. II Theb. 96. *gressu gradiens* Sprot. a m. pr. *incessit* Dorvill. 691 *placitam* sollenni vitio aliquot ap. Pier. 694 *floridus* et *amplectitur* Zulich. cum Parrhas. 697 *convenit* Goth. tert., sed in eo fere semper *con* pro *cum*.

ignem, nonne paullo durius hoc? et jungitur etiam nova rei imago: *fallasque veneno*, h. e. per fraudem venenum ei instilles. Quod autem hoc ita adstruit poeta, ut Didonem inter convivii hilaritatem, quæ animum relaxat, amore inflammet, naturæ humanæ convenienter comminiscitur.

690—694. *Gaudens* suaviter adjectum ut alias, *lætus paret*, h. e. lubens, et mox 696 *duce lætus Achate*,—*quietem irrigat*, ut *somnum infundere*, et, vulgatiore ratione, *perfundere somno*, *irrigare membra quiete*, habet ab antiquioribus poetis, Lucretio et Furio Antiate, apud Macrob. VI, 1. Et hi duxere ex Homerico ἐπὶ γλυκὺν ὕπνον ἔχευεν. περὶ δ' ἀμβρόσιος κέχυθ' ὕπνος. Nata autem loquendi forma ex notione humoris, forte a rore ducta, quo herbæ perfunduntur, primum *nocti*, tum *somno* adjuncta; unde ὑγρὸς ὕπνος. Ex eo ipso artificum ratio ducta, quod Somnus cornu defundit quietem vel somnia; non inverse, ut vulgo creditur. 692. *fotum gremio*, ornatius quam, *positum*. hærent interpretes. cf. 718 *interdum gremio fovet*. *amaracus*, sampsuchum vel *majorana*, quæ inter coronarias est. v. Plin. XXI, 11 s. 35. 39 *in Cypro laudatissimum et odoratissimum*, ibid. c. 22 s. 93, et, ut *umbram* h. l. efficiat, luxuriantius ibi nasci debet. Suaviter autem singula in v. 693. 694. *complectitur adspirans*, adhalando odores, ἡδύπνους. 695. 696. *Duce lætus A.* ornate pro habens ducem. cf. 690.

697. 698. Accumbebat jam mensæ in toro Dido, cum falsus Iulus advenit. *Aulæa* sunt vestes stragulæ: v. 639, spondæ et toro injectæ; et subjicitur *sponda*. Alia sunt aulæa Georg. III, 25. Cerda cum aliis de velis appensis, quæ proprie *aulæa*; ut Horat. II Sat. 8, 54. sub quibus torus ejus collocatus fuerit.—*se composuit*, pulcre pro consedit. *sponda aurea* jungendum, ne *sponda* nude sit posita. Dicta autem *sponda* exquisitius quam lectus. *mediamque locavit*, inter Æneam et falsum Iulum, in triclinio, aiunt. Copiose explanat Cerda. Verba tamen tantum hoc

Jam pater Æneas, et jam Trojana juventus
Conveniunt, stratoque super discumbitur ostro.
Dant famuli manibus lymphas, Cereremque canistris
Expediunt, tonsisque ferunt mantelia villis.
Quinquaginta intus famulæ: quibus ordine longo

699 Malim cum superioribus jungere: *Quum vēnit, a. jam se regina s. composuit—Jam pater Æ. conveniunt*, h. e. jam etiam p. 700 *convenient* Rom. a m. pr. *decumbitur* Commelin. *structoque* ed. pr. Burmanni. adde Pierium, unde male adscriptum Pomponio in edit. Basil. Lucii. 701 *Dant manibus famuli* Medic. (hic utique: *Dant m. famulæ*) Gudianus cum al. optimis; item Romanus, Longob. aliique Pieriani; adde quos Cuninghamus laudat. Vulgatum ordinem retinuisse Heins. videtur Prisciani auctoritate motus. *Dant f. lymphas manibus* Hamb. pr. *lympham* Hamb. sec. 702 *tunsis* Medic. *mantelia* Heins. post Pierium cum vetustiss. Rom. Medic. aliisque. Vulgo *mantilia*. v. Georg. IV, 377. 703 *longam penum* a Virgilio dictam, Carisius lib. I Instit. auctor est. Duplex scriptura jam Gellii ætate circumlata est. v. IV N. A. c. 1. *longam penum* expressit etiam Ausonius. Donatum et Servium frustra laudat Ge. Fabric. Retinuit tamen Heins. *ordine longo* præclare, propter codd. consensum, et Nonii Marcelli Eugraphiique auctoritatem. Adde etiam poeticam rationem, quod *ordine longo* gravius ac dignius dictum. *instruere* porro legitur ap. Gell. l. c.

suppeditant: eam consedisse in lecto; et *mediam* se *locavit* ad poeticum sermonem referendum. Sunt quoque mox sedes Trojanorum diversæ. 699. 700. *Strato ostro*, super toro purpurea veste, stragula, strato. cf. 639.

701. 702. *Post discubitum* hoc loco (etsi non semper, quod Intpp. volunt, ita veterum mos ferebat. v. Od. Δ, 52 sq. H, 172) aqua affertur ad manus lavandas; afferuntur ad eas tergendas (non ad mensas integendas, ut quidam commentantur; hoc enim ut ne opus esset, mensas cum ipsis ferculis tolli mos erat) χειρόμακτρα levia ac mollia (v. ad Georg. IV, 377) simulque instruitur mensa pane e canistris depromto et apposito. Apud Homerum panis (quippe crustæ vel placentæ nostræ similior) in canistris apponitur, ut Odyss. A, 147 et al., quod pressius sequitur noster Æn. VIII, 180, 181.

703. 704. In interiore ædium parte erant feminæ, quæ panem in canistris struerent, ut circumferretur et distribueretur convivis: quod v. 701. fiebat. Nam hoc est, iis curam fuisse, *struere penum*. In fraudem me induxerat Favorini disputatio apud Gellium IV, 1 ut redderem: instruere et adornare edulia ac cibos. Enimvero versamur hic in poeta epico et in vita heroica. *longo ordine*, quoniam L. numero, (respexisse poeta putatur Odyss. H, 105 sq. de Alcinoi regia, cujus convivium expressit in seqq. ex Odyss. Θ, 57 sq.) *et flammis adolere Penates.* Penates aut pro aris ac focis, aut pro ipso penetrali, omninoque pro domo accipi possunt. Jam *eos adolere flammis* dixit Virgilius poetico orationis more, pro, flammas adolere in Penatibus, s. ædibus, h. e. in aris ad Penates. ut VII, 71 *castis adolet dum altaria tædis* pro tædas in altari, exquisitiore ratione, ut passim alibi, *adolere focos* et alia. Eodem modo Ge. IV, 378. 379 *Panchæis adolescunt ignibus aræ:* h. e. tura in aris adolescunt vel ardent. Statius, qui totum h. l. expressit, sed, ut solet, ad fastidium

Cura penum struere, et flammis adolere Penates.
Centum aliæ, totidemque pares ætate ministri,
Qui dapibus mensas onerant, et pocula ponunt.
Nec non et Tyrii per limina læta frequentes
Convenere, toris jussi discumbere pictis.
Mirantur dona Æneæ; mirantur Iulum,
Flagrantesque dei vultus, simulataque verba,

706 Antea *onerent. ponant.* Sed *onerant. ponunt.* Rom. cum plerisque aliis pervetustis Pierii, quod recte illi probatur, tanquam quod nescio quid picturatius habeat, quum res ipsa ita geri videatur. Scilicet omnino hoc in Marone observare licet (vide v. c. IV, 27); recedit ille ab hac consequentia temporum, cui tantopere studebat Cicero, et ex qua dicendum esset, quod antea hic editum erat: *Centum ministri* sunt, *qui—onerent et ponant. dapibus onerant* iidem; et Giphan. Indic. Lucret. p. 462 e scriptis vindicat. *onerant et ponunt* etiam Ald. pr. Parrhas. c. Goth. pr. et tertio. *onerant et ponant* ed. Ven. Junt. Aldd. 707 *limina nota* Dorvill. 708 *visi d.* Menag. pr. ut sæpe. *discrimine* Goth. pr. 710 *flagrantis* Medic. c. Mentel. pr. Parrhas. et al. Etiam sic Rom. qui alias quartos casus per *es* effert. sed *flagrantem deum* vix feras; et epitheton h. l. requiritur in *vultus. flagrantis* multi alii. *fulgentisque* Sprot. e glossa, quæ in Leid. un. *vultum* Menag. pr.

usque productis singulis rerum momentis I Theb. 512 sqq., ait: *adolere focos, epulasque recentes instaurare, jubet. Adolere focos*, etiam Silius dixit XI, 278 in loco, qui et ipse ex nostro est adumbratus; quod jam ante Cerdam vidit Pomponius. Jam autem quæras, quorsum, in vita utique heroica, inter epulas in foco ignis incendi solitus sit? Non sane frigoris depellendi caussa; nec ad carnes coquendas! Verum perpetuus ille, etiam per sequiora tempora, religiosus mos fuit, ut in festis saltem epulis focus igni luceret, in deorum utique honorem, Penatium maxime vel Genii vel Laris; facta quoque in focum libatione vini, seu ture cremato; heroica vita etiam carnis prosectis in ignem injectis. De ture testatur locus e Ge. IV, 378. 379 excitatus. In explicando voc. *adolere* nugantur Grammatici. Videtur *olere* ab initio omnino notionem augendi habuisse, sed substitisse tandem in uno rerum genere, quod incrementum habet continuum, seu quod continuatur, scilicet flammæ in fomite nutritæ; unde *adolere* est cremare; tum fumi et odoris ex cremata victimæ carne vel ture; unde *olere* est odorem emittere. Nonnulla de his jam in Perizon. ad Sanct. p. 757 occurrere video.

705. 706. Ducentis aliis ministerium dapum et vini apponendi mandatum. *pares ætate*, int. pueros, ex more. Valer. Fl. II, 653, loco hinc expresso: *centumque pares* primæva *ministri Corpora.* Quæ de poculis in secunda demum mensa adhibitis memorat Burmannus h. l. et ad v. 737, ad heroica tempora referenda non erant. Cibus et potus ap. Homer. statim ab initio apponuntur; majores calices ad libationem faciendam ad finem cœnæ: ut et hic inf. 723.

707. 708. *Per limina læta*, simpl. in domo. Mox *tori picti* iterum sunt vestes stragulæ. 710. *Flagrantes dei vultus.* Servius: *ardentes divini-*

Pallamque, et pictum croceo velamen acantho.
Præcipue infelix, pesti devota futuræ,
Expleri mentem nequit, ardescitque tuendo
Phœnissa, et pariter puero donisque movetur.
Ille, ubi complexu Æneæ colloque pependit,
Et magnum falsi implevit genitoris amorem;
Reginam petit. Hæc oculis, hæc pectore toto
Hæret; et interdum gremio fovet; inscia Dido,

711 *Pallamque*—Versum hunc post superiorem abesse æquo animo ferrem. 713 *videndo* Hamb. pr. ex interpr. 714 Vulgata erat: *puero pariter donisque. pariter puero* omnium librorum Pierii, Heins. et Burm. lectio est, quam etiam Carisius agnoscit, ut mireris eam non esse receptam: id quod cum Brunckio V. C. nunc fecimus: imprimis cum observatum nobis sit, illam inter duas voces copulatas aut inter nomen et epitheton interponendæ vocis rationem esse exquisitioris utique elegantiæ, naturalem autem hunc positum priscæ simplicitatis et majestatis. Vulgatum Hamb. pr. et Goth. pr. tuentur, et Ven. cum pr. Moret. *pariter donis pueroque*. 716 *Huc oculis* Goth. tert. *et pectore* pr. Hamb. ed. Junt. 718 *inscia, quantus* malebat Jortin (*Tracts* II p. 465).

tate; sed hoc parum clare. Nec clarius Donatus. Ut de roseo genarum colore cum Cerda accipias, vix loquendi ratio fert. Arbitror *oculos fulgentes* indicari, utpote Amoris: sæpe ap. Ovidium *igne, ignis fulgore micantes*, item *flagrantes oculi, flagrantia lumina amantum*. Mox *pictum* int. h. l. *circumtextum*, ex 649.

712—714. *Pesti devota futuræ* δεινῶς, pro amori exitiabili destinata, eo amore jam contacta. Vis poetica mox in eo, quod *mentem* addit, et quod *ardescit* et quod *tuendo* pro intuendo. Mox *movetur* cum dilectu plus quam, *delectatur*, *tenetur*.

716. Desiderium ex absentia, quo pater tenebatur, dixit *amorem magnum*, quem puer nunc explevit, satiavit, amplexu. Conf. Exc. ad h. v. 717 sq. *Hæret* in puero—*gremio fovet*, tenet, ut inf. IV, 84. 85. noli ex nostro sedendi more æstimare (quod etiam Valesium fefellit in Valesianis p. 63); sed accumbentium situs animo est repræsentandus: qui alteri proxime accumbit, applicat se ejus sinui ac gremio. Iulus jam tum pubescere debuit, si quidem ante septem annos patris ductu e Troja egressus est. Idem IV, 56 exultat inter venantes; et lib. IX, ei summa rerum creditur in castris, absente patre. *miseræ* pro *sibi*, quanta cum vi! et ex poetæ cogitatione et sensu egregie est insertum: *inscia Dido Insidat quantus miseræ deus. Acidalia* Venus ab Acidalio fonte, qui est in Orchomeno Bœotiæ civitate, in quo se Gratiæ lavant, quas Veneri constat esse sacratas. *Serv. abolere Sychæum*, h. e. Sychæi memoriam, desiderium, amorem. *prævertere* exquisite pro simplici, occupare amore. Nam, quod occupamus, in eo simul prævertimus alios, ne occupent. *amore vivo*, ut *flamma viva:* opp. *resides animi*, animus ad amandum, ut bene Servius, iners et qui desuevit amare. *Amor* autem *puber* h. l., ut in vet. signis apud Winckelm. *G. d. K.* p. 233.

Insidat quantus miseræ deus! At memor ille
Matris Acidaliæ, paullatim abolere Sychæum
Incipit, et vivo tentat prævertere amore
Jam pridem resides animos desuetaque corda.
Postquam prima quies epulis, mensæque remotæ:
Crateras magnos statuunt, et vina coronant.
Fit strepitus tectis, vocemque per ampla volutant

719 *insidat* Medicei et optimorum codd. ap. Heins. est lectio, quam et Serv. ac Donatus agnoscunt, cum Nonio, tanquam archaismum, adeoque doctiorem. Vulgo *insideat*; quam codd. et edd. familiam ducit, ut alias, Romanus. De voc. vi v. German. Val. *quantum m. d. ac memor* Franc. 720. *obolere* alter Menag. 721 *pervertere* Montalb. Leid. *pervertere amorem* ed. Ven. et sic Romanus antiquiss. *prævertere tentat amore* Puget. *vino t. p. amorem* Goth. tert. 722 *dissueta* qu. Moret. et Wall. 723 Idem fere versus sup. 216. 724 *crateres* aliquot ap. Burm. *magnas* tert. Rottend. et Leid. quasi a *cratera* ductum sit. *Crateras læti s.* Nonius et *Crateras longe st.* Lutatius, ap. Burm., forte ex Æn. VII, 147. 725 *It strepitus tectis* Gud. a m. pr. Menag. Rottend.

723. *Postquam prima quies epulis* h. e. cumprimum epulandi finis esset factus. Nam *libatio* ad finem cœnæ fiebat, v. ad v. 705. VIII, 184 et 273, 279, 280. De spatio inter primam et secundam mensam frustra Cerda multa. *mensæ remotæ*. cf. ad v. 216.

724. Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο, Κοῦροι μὲν κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο, Νώμησαν δ' ἄρα πᾶσι (quod quidem hic aliter v. 729) Iliad A, 470, 471. Alter versus etiam alibi repetitur ut Odyss. A, 149. Δ, 339. Meminisse autem necesse est ex Homero, statui ad cœnam majora vasa, crateras, et minoribus poculis ex iis hausta vina distribui inter singulos convivas, apud Homerum quidem per præconem ad singulos convivas accedentem, v. c. Odyss. Θ, in Alcinoi convivio, quod Virgilius respexit. Sedebant enim convivæ in soliis parietem ambientibus, et unicuique apponebatur mensa cum cibo. Jam *vina coronant*: quo sensu dictum a poeta sit, vix satis definiri potest. Si ad Homeri locum, unde reliqua adumbrata sunt, respiciendum est, et, si κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο expressum est: aliter quam de impletis usque ad ora poculis intelligi nequit. (et sic Pomponius et Servius, qui tamen et alteram interpretationem habet.) Sic et Iliad. Θ, 232, ubi de copia cibi potusque: πίνοντες κρητῆρας ἐπιστεφέας οἴνοιο. Alia brevitatis studio omittimus. *Vina* tum dicta sunt pro *poculis*, quorum oram ambit, coronat, στέφει, vinum infusum. Altera interpretatio est minus recondita, ut coronata sint pocula, sertis impositis. De corollis his cogitare heroici temporis mos sane non patitur, cf. Athen. I, 15. p. 18. E. F. De sequiore vero ævo non dubitatur, ut Georg. II, 528 *socii cratera coronant*. Hoc si tenemus, dicendum, poetam maluisse sui temporis morem inferre, quam antiquum retinere; quod idem commisit inf. lib. III, 525 *Tum pater Anchises magnum cratera corona Induit implevitque mero*. cf. Hotting. V. C. Mus. Turic. T. I.

725. Comparant illud: Μνηστῆρες δ' ὁμάδησαν ἀνὰ μέγαρα σκιό-

Atria; dependent lychni laquearibus aureis
Incensi, et noctem flammis funalia vincunt.
Hic regina gravem gemmis auroque poposcit
Implevitque mero pateram: quam Belus, et omnes
A Belo soliti. Tum facta silentia tectis:
Jupiter, hospitibus nam te dare jura loquuntur,
Hunc lætum Tyriisque diem Trojaque profectis
Esse velis, nostrosque hujus meminisse minores.
Adsit lætitiæ Bacchus dator, et bona Juno.

tert. Leid. a m. sec., quod et in Servii Codice fuit, nec Burmanno displicet. Mihi quidem nimis in majus rem ferre videtur, cum de strepitu, sermonibus et clamoribus inter vina agatur. Scythicum foret, si *strepitus ad tecta it*, ut, *clamor cælo it*. Aliter infra IV, 666. Didonis morte cognita: *It clamor ad alta Atria*. *vocesque* Bigot. alter Rottend. cum Schol. Cruqu. ad Horat. III, od. 19. *perampla* una voce nonnulli Pieriani cum pr. Moret. idque probabat Jortin l. l. *per alta* Longob. cum aliis Pierianis, item Zulich. ex lib. IV, 665, observante Burmanno. 726 *lychyni*, *lichini*, aberrationes ap. Burm. Præclare Serviana: Græco sermone usus est, ne vile aliquid introferret; nam offendisset *lucernæ*. *lucuaribus* ab aliis scriptum fuisse, ibidem monitum videas. *laquearibus altis* suus Guelpherb. in Collat. Cort. 729 *qua* magna pars codd. ap. Heins. item ed. Ven. et pr. Goth. sed recte rejectum; est enim minus doctum. *a bello* Zulichem. addita glossa: festivis diebus. 730 *dum f.* Longob. 733 *que* abest Menag. alteri. 734 Ante Pierium vulgo lectum, *adsis*. Sed omnes ejus libri habebant *adsit* vel *assit*: neque aliter Heinsiani cum Macrob. III Sat. 4. Comment. Cruqu. ad Horat. I, od. 18; utramque lectionem agnoscit Servius. *At sit* Medic.

ἔπεα, Odyss. A, 365 et alibi repetitum. Lectissimis verbis usus et noster, imprimis in *volutant*: loquuntur quæ audiri possent per totum cœnaculum. 726 sq. Continuatam in multam noctem cœnam indicare vult poeta. Verbis similibus utitur Statius I Theb. 520. 521 et Silius XI, 281. 282, jam supra laudati. cf. Cerda. Observa et hic v. 726. 727 summum ornatum verborumque dignitatem in re tenui. Non lucernas vel candelabra posuit, sed *lychnos*, *funalia*, h. e. funiculos cera illitos; h. e. faces. cf. Odyss. H, de regia Alcinoi, 100 sqq.

728—730. Etiam hinc sua duxit Statius l. c. 539 sqq. *soliti*, sc. mero implere, h. e. qua usi fuerant. A Belo autem Tyriorum regum stirpem ducebant Græci v. Serv. sup. ad 642. Apollodor. II, 1. conf. Salmas. Exerc. Plin. p. 402. Ex nostro idem Silius I, 87 sq.

731—735. Preces inter libandum ad Jovem ξένιον, hospitalem, factæ. *hospitibus te dare jura*, præesse, sub tutela eos habere; (non aliter usus loquendi fert, nam *dare jura* simpliciter est, imperare. Dicerem esse, *qui hospitibus illatas injurias ulcisceris*; sed, an *dare jura* pro ulcisci dicatur, dubito). Expressa autem illa Homerica Odyss. H, 179 sqq. Adde Odyss. N, 50 et plur. al. loca. Illud *nam* caussam interponens Homericum esse satis constat. cf. Ernest. ad Odyss. M, 320.—*minores*, nepotes, sup. 532.—734. *Bacchus læti-*

Et vos, o, cœtum, Tyrii, celebrate faventes.
Dixit, et in mensam laticum libavit honorem,
Primaque, libato, summo tenus attigit ore.
Tum Bitiæ dedit increpitans; Ille impiger hausit
Spumantem pateram, et pleno se proluit auro.
Post alii proceres. Cithara crinitus Iopas

735 *O Tyrii cœtum* quatuor ap. Burm. 736 *in mensa* vulgg. sed *in mensam* Macrobii, optimorumque librorum et exemplorum copia firmavit post Pierium Heins. Redit res eo, quod doctius dicitur hoc, quam illud. nonnulli etiam apud Pierium, et nostri tres Gothani, *immensum*, quod eodem alludit. adde lib. VIII, 279. Reprehendit poetam Macrob. l. l. III, 9. quod in mensam fit libatio, cum *in aram* fieri deberet. Scilicet ad morem Romanum hæc exigit, ut alia; non animadvertens, poetam reddere vitam heroicam et Homerica adumbrare. 737 *libatos* n. latices conj. Heins. et alii viri docti. Nec infitiandum, versum concinniorem et suaviorem inde exire, *libatos latices attigit* h. e. poculum, unde pars vini in mensam jam erat effusa. *libatum* alter cod. Hamburg. videlicet honorem. *sacro tenus* Sprot. *cum Bithiæ* Hamburg. pr. *Biciæ*, *Byciæ* al. 739 *summo s. p.* Menag. pr. *profluit* Oudart. *s. s. p. ore* nonnullos libros legere Pierius docet.

tiæ dator; Germanus laudat Δῶρα Διωνύσου πολυγηθέος ap. Hesiod. Op. et D. 614. *bona Juno*, propitia, χρηστή, ἀγαθή. Invocatur autem hic, ut patrium Tyriorum numen. cf. sup. v. 15. 735. *cœtum celebrate*, bene Serv. convivium; *faventes* intersitis huic convivio.

736—740. *Laticum*, laticis, *honorem*, h. e. vinum in deorum honorem ac cultum libatione effusum. *libato*, h. e. postquam libatum erat, vel libato laticum honore, alteri tradit vel tradi jubet poculum, unde primo loco gustaverat, regina, ut et ille libatione facta biberet; quod et is lætus lubensque facit. προὔπινεν illa et *dedit*, propinavit. Is enim vitæ heroicæ mos, ut singulis convivis deinceps poculum repletum præbeatur, unde libatur, tum vinum ebibitur. *increpitans*, simpl. adhortans, invitans, ut et ipse biberet; nil amplius. Sic et aliis in locis exponi potest. Objurgandi hic nec locus, nec dignus vel reginæ vel epici poetæ persona talis sarcasmus: ut nec illud ex poetæ mente fit, quod Didonis verecundiam in bibendo, Bitiæ aviditatem, prædicant. Aliena hæc a loco et consilio poetæ omnia. Sed dicendum: quod poetæ memorandum erat, in eo illum verecundiam sexus feminei observasse: imprimis antiquorum temporum more, cum matresfamilias vino non uterentur. Recedit quoque a nostro more hoc, quod non Æneæ hospiti offert poculum Dido; nam in honorem ejus adventus diis libatur. —*summo ore tenus.* primis labiis degustavit. *Bitias* Punicum nomen, quod et alibi occurrit. *pleno auro se proluit*, poculum vini plenum exhausit, quod tantum labris attigerat Dido; *proluere se*, gulam, dictum puta, ut *vino perfundi*, *madere*, *tingui*, de ebriis; quæ omnia notiora sunt. Burmannus docte, non eleganter, hæc illustrat. *Multa prolutus vappa* etiam Horat. I Serm. 5, 16.

740. Ad Homeri imitationem, imprimis Odyss. Θ, 62 sq. Heroicis

Personat aurata, docuit quæ maximus Atlas.
Hic canit errantem lunam, solisque labores;
Unde hominum genus, et pecudes; unde imber, et ignes;
Arcturum, pluviasque Hyadas, geminosque Triones;

741 *docuit quem* Medic. cum parte codd. Heins. nec non Romanus cum aliis Pierianis. Etiam Servius: *quæ* legendum, non *quem*. *docuit quam* Græv. *Atlans* Romanus, et sic Mentel. 742 scripsisse nonnullos *is*, Pierius monet. Scilicet *hic* ejus loco positum. Atque is quidem (Iopas) canit etc. 743 *unde genus hominum et pecudum* —Hamb. pr. *pecudes, aqua, imber et i.* ed. Ven. scil. *aqua* ex glossa. *et ignis* Sprot. et Rottend. tert. *et pecudes, genus unde ferarum* Medic. Pierii. 744 *Pliadasque Hyadas* plures ap. Heins., et duo Goth. *Plyadasque hyades* ed. Ven. *Pleiadasque* Parrhas., scilicet quoniam alias *Pleiadesque Hyadesque* jungi norant (sup. Georg. I, 138. Iliad. Σ, 486. Ovid. Met. XIII, 293): invito metro, plane ut Æn. III, 516, ubi idem versus recurrit, factum videmus; v. Heins. ad e. l. *septemque triones* Hamburg. alter.

temporibus semper ἀοιδὸς conviviis quæ fere cum re divina erant conjuncta, aderat. cf. Quintil. I, 10, 10, (quem locum sine auctore affert Pomponius.) *crinitus*: proprius is citharœdorum habitus, comam alere; forte Apollinis exemplo. Traduxisse tamen ex suis temporibus ad vetera videtur Virgilius. *personat*, canit cithara ea, *quæ docuit*, cecinerat prior, *Atlas*. Sic poetis *sonare* et *docere*, διδάσκειν. Præclare et hoc ad illorum temporum, quibus omnis philosophia naturæ qualicumque contemplatione continebatur, rationes, quod carminis argumentum ex cosmogonia et ex physicis petitum est. Quod autem Atlantem cantus magistrum facit, fabulam alicujus poetæ Græci exquisitiorem redolet, veluti quod Ecl. VI Silenus physica docebat. Atlanti vulgo tributa siderum notitia ac sphæræ inventum. cf. Intpp. Ovid. IV Met. 631 etc.: ad Apollod. Not. p. 681 sq. Idem inter primos philosophos recensetur a Diogene Laert. proœm. Quanquam hæc omnia ad solum astronomiæ studium referri possunt. Cum Iopas Tyrius, nunc Pœnus, citharœdus inducendus esset a poeta, acute Atlantem e vicinis Mauretaniæ montibus auctorem carminum, quæ caneret, ei arcessivit. *maximus Atlas*. Æn. VIII, 136 *maximus Atlas,—ætherios humero qui sustinet axes*. Est autem simpliciter dictum pro magnus. Sic *maxima Juno*, et alia.

742—746. *Errantem lunam* pro *lunæ errores* seu cursus. *solis labores*, defectus, eorumque caussas. Georg. II, 478 *Defectus solis varios lunæque labores*. Attamen *Solis labores* et ipsi de cursu solis accipi possunt. *imber et ignes*, h. e. fulgura, ex nubium afflictu. *Arcturus* stella posita in signo Bootæ, et *Hyades* stellæ in fronte Tauri. cf. Serv. ad h. l. *geminique Triones*: sunt Helice et Cynosura, Ursa major et minor, *teriones*, h. e. boves, dictæ (v. ad Georg. III, 381), quia ab antiquis hominibus sub boum, jugo junctorum, forma sidera hæc comprehensa fuisse videntur; hinc iisdem, et interdum majori Ursæ soli (ut Odyss. E, 273), tributum

Quid tantum Oceano properent se tinguere soles
Hiberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.
Ingeminant plausu Tyrii, Troësque sequuntur.
Nec non et vario noctem sermone trahebat
Infelix Dido, longumque bibebat amorem;
Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa:
Nunc, quibus Auroræ venisset filius armis;
Nunc, quales Diomedes equi: nunc quantus Achilles.
Immo age, et a prima, dic, hospes, origine nobis
Insidias, inquit, Danaûm, casusque tuorum,
Erroresque tuos: Nam te jam septima portat

745 *Qui* Goth. sec. *properant* tres Burmanni. *se intingere* pr. Moret., qui et mox, *obstat*. 746 *tum quæ* Goth. sec. non male. Iidem hi duo versus 745. 6 supra Georg. II, 481. 2 occurrebant. 747 *plausum* vulgares libri habent. Sic etiam in Servianis. Sed *plausu* Romanus c. aliis vetustiss. Pierii, item Medic. cum ceteris Heins. præter Sprot. et Ven. adde Wass. ad Sallust. b. I. 5. *plausu* etiam duo ex Goth. In tert. Moret. *plausus*. Sed præclare *plausu* revocat Heinsius, qui et exemplis illustrat promiscue positis, quibus tamen apparet tantum hoc, *ingeminare* absolute dici: *ingeminat clamor, ingeminat plausus* (sc. se) et sic alia. Scilicet dicendum: *plausu ingeminare* esse doctius et exquisitius dictum, quam *plausum*, uti multa alia similiter immutari solent, ut poetica dictio a vulgari recedat. conf. Heins. ad Æn. II, 207. Sic illud Ovid. Fast. VI, v. extr. *increpuitque lyra* pro, *increpuit lyram* apud Horatium. 748 *trahebant* ed. Ven. 750 *super Hectora* Gudianus. 751 miror neminem conjecisse: *quibus A. venisset filius oris*. 753 *Nunc age* Hugen.

nomen ἅμαξα, *plaustrum*; et hinc *Bootes*, qui deinde, Ursarum formis et nominibus subjectis, *Arctophylax* dici cœpit. Usus etiam tulit hoc, ut septem in altero horum *terionum*, Ursa majore, stellæ clarissimæ (cf. Cic. N. D. II, 41) *septentriones* appellarentur. De sideribus his v. Eratosth. I, 2. 8. 14.—745. 6. Cur dierum spatia decrescant ac crescant per diversas anni vices.

747. *Ingeminant plausu*, exquisitius dictum, quam *ingeminant plausum*. cf. V. L. ductum ex eo, quod *ingeminare* absolute quoque dicitur. 748. *Noctem sermone trahebat* doctius quam alterum, *sermonem trahere in noctem*.—749. *longum bibebat amorem*, imbibebat, quasi longo haustu. Metaphora per se frequens.

751. 752. Ornate pro: super Hectore, Memnone, Diomede et Achille. Debuit autem in armis Memnonis aliquid memorabile esse, quemadmodum in ceteris quoque. Vid. Excurs. ad h. v.

753. *A prima o.* excidium Trojæ a simulato inde Achivorum reditu equoque fabricato. Male alii post Servium: a raptu inde Helenæ. 755. Annorum numerum vel ex ipso Ænea vel ex Teucro scire potuit. cf. 619 sq. De ipso annorum computo v. Excurs. ad lib. III. pr. Ceterum Homius c. XXII Elem. crit. reprehendit libri clausulam, cum ipsa

Omnibus errantem terris et fluctibus æstas.

756 *Fluctibus—omnibus æstas* alii. *ac fluctibus* Menag. *et terris et fluctibus* aliquot libri ap. Pierium, quod, inquit, sententiam reddit uberiorem. Et sic quoque MS. Bersman. et ed. Cuning. In Goth. pr. subjicitur: *Funera Dardaniæ narrat fletusque secundo.*

πραγματεία nullum hic, ad quod illa incidi potuerit, momentum suppeditet. Monitum hoc, ut plura a summo viro, subtilius quam verius. Cum Æneæ narratione novus plane rerum ordo exurgit, adeoque memorabilem interquiescendi locum subjicit. De clausulis et exordiis librorum Æneidis non male disputantem video Jos. Trappium ad h. l.

EXCURSUS I*

De ministerio deorum, imprimis Junonis, in Æneide.

I, 4. *Vi superum, sævæ memorem Junonis ob iram.* Cum omnino exordium hoc multo cum judicio et verbis significantibus elaboratum sit: quippe quod omnia, quæ in actione hac epica potiora sunt, complectatur; quo ipso Virgilius Homeri simplicitatem arte superavit, qui hoc unum narrare se velle profitetur, quomodo ob simultatem, quæ inter Achillem et Agamemnonem intercesserat, magna Achivorum strages facta sit; tum hic versus statim ab initio expectationem facit ministerii deorum, imprimisque pericula et labores ex odiis Junonis minatur; discrimina enim, quæ quis a diis objecta adit, tanto graviora esse probabile fit, facitque adeo ea res ad notionem magnitudinis. Cum de re ipsa alio jam loco actum sit universe (Disquis. I, de Carm. epico s. VII. s. IX), agedum exponamus uno loco, quomodo Virgilius in toto carminis sui tenore invento hoc usus sit. Intelligemus scilicet, verum esse quod illo loco dictum est, valde diversam illam rationem esse ab ea, quam Homerus secutus est; hic enim afflatu divino abreptus omnia cum fide narrat, tanquam is qui sibi persuasit, ea ita gesta esse; in Marone vero studium fingendi ea, quæ aliis persuadere cupiat, subtile acumen, et mira sagacitas in rebus Romanis cum Trojanis consociandis eminet.

Primo quidem Juno, cum jam alias satis graves irarum in Trojanos caussas haberet (lib. I, 23—28), nunc multo majore eos odio persequitur, quod Carthagini suæ metuit; quandoquidem resciverat, et Trojanis populum exoriturum esse, a quo aliquando Carthago delenda esset (I, 12—23). Illa igitur, ut ab Italia, destinata Æneæ a fatis sede, Trojanos arceret, nihil intentatum relinquit. Etiam tum, cum a Sicilia solverant, tempestate Æoli ope mota eos a cursu in Italiam dejicit; ita Carthaginiensium litori admotæ, tempestate a Neptuno sedata, ad litus illud, una amissa, naves Trojanæ appellunt I, 158 sq.; Neptuni autem opera ad Æolum coercendum satis erat accommodata.

Parandum nunc erat inter barbaros tutum Trojanis hospitium (I, 223), nec minus Junonis Pœnis studentis consilia metuebat Venus

(IV, 96. 97): Exoratus a Venere Jupiter mittit Mercurium: is Didonem propitiam in advenas reddit Pœnosque placat (297—304). In sermonibus inter Jovem et Venerem habitis (v. 229 sq.) multa præclare exponuntur, quæ Romanos ad carmen legendum advertere possent: A Trojanis orituros esse Romanos terrarum dominos (234—237); fata Æneæ in Italia; Ascanii regnum; Alba condita; Romæ origines; Junonis odia olim placanda; Græcia a Romanis subacta; Julius Cæsar diis adscribendus; Pax terrarum orbi reddita ab Augusto (258—296).

Interea Æneam novas terras explorantem mater Nymphæ speciem mentita occurrens edocet, in quæ loca venerit, ejus animum firmat (305—417), et nube septum tuto in mediam urbem deducit. Eadem, ut Didonem penitus devinciret Æneæ, amore eam incendit (657—722). Juno cum sua consilia ad perdendos Trojanos elusa videt, id saltem machinatur, ut Æneas cum Didone conjugio junctus Carthagine sedem figat; ita enim fore, ut fatis ei destinatum imperium in Africam transferatur (IV, 102—106). Venus fraudem subodorata saltem conjugium paciscitur (127—129); ita enim Æneam tanto tutiorem ab insidiis fore videt. At Jupiter, quem Iarbæ Mauri, qui Didonem sibi in matrimonium petierat, precibus motum poeta narrat (196—218), mandatis Mercurio datis Æneæ denuntiat, ut Carthagine decedat (v. 220 sqq.). Etiam in his Jovis mandatis iterum memorantur fatis datæ Æneæ in Italia sedes, posteris ejus terrarum imperium et primo loco Ascanii regnum (229—236).

Postquam Æneas Africa relicta iterum Siciliam appulerat, ut discessu ex insula et aditu Italiæ eum intercluderet, novam fraudem molitur Juno; Iride missa et in anum Beroen mutata mulieres Trojanas hortatur, ut classem incendant (V, 608 sqq.). Parte tamen Trojanorum Segestæ relicta, naves, quæ supererant, conscendit Æneas et cursum in Italiam absolvit; ut tuta esset navigatio, Venus Neptunum exorat (779—824).

Escensu ad ostia Tiberis ab oriente in litus facto et animis portento mensarum comesarum firmatis castra ponunt, et ad Latinum regem legatos mittunt VII, 1 sqq. Qui et ipse, multis portentis et vaticiniis jam ante de exterorum adventu edoctus, non modo hospitium et societatem regni, verum et conjugium filiæ Laviniæ pollicetur (VII, 1—285). Tum Juno (VII, 286 sqq.), cum fata se retexere posse desperat, id saltem meditatur, ut rerum eventus differat: idque bello adversus Trojanos moot (313—322). Belli hujus semina hunc in modum a Junone

jacta, ut Alecto, Furiarum una, missa, Amatam, Laviniæ matrem, quæ filiæ matrimonium Turno pacta erat (341—403), tum Turnum ipsum, ira et furore inflammaret (408—457), Latinos quoque in Trojanos exasperaret, Ascanio venanti objecta cerva sacra, quam ille vulnerat (475—502), tum Tyrrhei filio in tumultu agrestium cæso (531—539). Ita bellum conflatur. Jani portas ipsa Juno reserat (620—623).

Æneam de novis rerum casibus sollicitum Tiberis deus confirmat per somnum, portentumque suis cum XXX porcellis paullo post occursurum edocet, utque, Pallanteum profectus, Evandrum cum Arcadibus in societatem belli adsciscat, hortatur (VIII, 1—80): Objicitur portentum suis, quam Æneas Junoni mactat, ejusque iras deprecatur (81—89. 59—61). Tum Venus arma ipsi a Vulcano fabricanda petit (VIII, 370—453), mox demissa illa cœlo (523—540, 608—ad f.).

Interea dum Æneas apud Evandrum et Etruscos auxilia conquirit, Turnus castra Trojanorum oppugnat. Facit illud Junonis monitu, missa ad eum Iride (IX pr.). In hac castrorum oppugnatione, ut Ascanius e pugnæ discrimine subduceretur, Apollo in Butæ speciem mutatus a pugnando eum absterret (638—663). Turnus, postquam per portam patentem in castra irruperat, Trojanos perterritos fugat, Junone ipsi favente; donec Jovis jussu ab Iride avocatur (802 sqq.). Omitto Cybeles interventum in classe Æneæ servanda, navibus in Nymphas mutatis (IX, 69—122, X, 219—250).

Concilio deorum facto, Jupiter dissidia moventes objurgat: differre saltem odia in illud tempus jubet, quo Carthago et Roma concursuræ sint (X, pr.). Venus de injuriis et periculis Æneæ creatis conquesta, ut saltem Ascanius incolumis discedat, precatur; satius alioqui fuisse, ut Trojæ fatum commune experti essent pater et filius (X, 18—62). Juno refellit Venerem et Turnum defendit (62—99). Tandem Jupiter neutri parti se studere, sed fatis totam rem committere velle significat (100—115). Interspersa sunt alia nonnulla: Lausum et Pallantem congredi vetat Jupiter (X, 436), Mezentium ad pugnam instigat (X, 689), inde Tarchonem (XI, 725). Venus monstrat herbam, qua Æneæ vulnus sanatur (XII, 111). Graviora sunt, quod Turno adest Juturna nympha soror (X, 439. XII, 139). Æneæ adventu Trojani tandem castris erumpunt, et copias utrimque jungunt; belli itaque tota mole in Turnum conversa, Juno a Jove precibus consequitur, ut eum pugna subducere liceat (X, 606—668).

Tandem, rerum summa ad pugnam inter Turnum et Æneam deducta, Juno, ne ipsa nec pactioni nec pugnæ intersit, discedit, Juturnam hor-

tatur, ut fratri, quacumque possit ratione, succurrat (XII, 134—160),* quod illa variis modiis frustra facere tentat (468 sqq. 623 sq. 784 sq.). Novissimo enim certamine congrediuntur Turnus et Æneas. Nunc Jupiter, ut illam placaret, accurate cum ea agit, ejusque precibus hoc tribuit, ut, Trojanorum nomine abolito, Latinorum nomen obtineat, sermone quoque Latino servato, Trojano extincto; oriundos ex mixta hac gente Romanos pietate in ipsam Junonem insignes fore (791—841). Inde Jupiter omen instantis Turno mortis mittit bubonem: quo viso Juturna, desperata fratris salute, discedit (843—886). Si hoc modo rerum momenta ponderantur: deorum interventum haud dubie magnam vim et utilitatem ad res epica cum gravitate expediendas habere apparet. Ceterum videmus Junonem inter et Venerem omnes has partes epicas esse distributas. Mirari licet, Apollinis partes esse nullas, qui tamen Trojanos apud Homerum favebat, et Æneam ex pugna cum Diomede servaverat E, 431 sqq. Verum Maro simplicia et inter se consona prætulit; Apollinis operam vaticiniis et oraculis variandis reliquit. Alia secutus est Horatius, qui Apollinis operam in stirpe Trojana servanda egregie et ornate exposuit Carm. IV, 6, 13 sq.

EXCURSUS I†

Ad verba: quo numine læso.

8. *Musa, mihi caussas memora, quo numine læso, Quidve dolens regina deûm tot volvere casus Insignem pietate virum, tot adire labores Impulerit; tantæne animis cœlestibus iræ!* Sententia est expedita; hæremus tamen in ipso exordio tam splendidi carminis, poetæ castigatissimi, in enuntiatione, quæ nec satis elaborata nec epica gravitate satis digna esse videtur. Caussas quærit poeta e Musa, cur Æneas tot malis et laboribus objectus fuerit. Repetuntur illæ, antiquitatis heroicæ sensu, *a deorum ira.* Jam poterat quæri aut omnino, *cujus numinis* ira ea fuisset, aut, si de numine constabat, *quid* ejus iram provocasset.

Jam primum ambigua est in poeta oratio, tum laborare videtur junctura, quæ est admodum molesta et ingrata. Musa, *memora, quo numine læso,* quo deo læso, debebat sequi: *vir pietate insignis impulsus fuerit volvere tot casus etc.* Sequitur tamen alterum: *quidve dolens re-*

* Ad novissima hæc cf. Exc. II ad Lib. XII.

gina deûm tot volvere casus virum impulerit. Recessit itaque poeta a priore junctura, et transiit ad aliam; quod exemplo haud carere memini: in exordio tamen factum miror. Porro non bene quæri potuisse a poeta videtur: *quodnam illud numen fuerit;* cum *de Junone* satis constaret; nec ex Musis id quærendum erat, nam ipse statim subjicit *Junonem;* latebant tantum caussæ iræ Junonis, *quas mox a Musa compertas poeta varie exponit.* Videtur ita tota sententia *ad unam Junonem* revocanda esse. Tum autem molestiam faciunt verba: *quo numine læso, quidve dolens regina deûm virum—impulerit;* si enim *numen* diversum ab ipsa est: eam *alterius dei* injurias ulcisci voluisse necesse est; quis vero ille fuit aut esse potuit? et quo poetarum usu et exemplo Juno alios deos ulcisci velle videri potest? Dicas, exemplo id Jovis facere eam posse, qui in Palladis gratiam Ajacem Oilei ultus est inf. 43. Verum non constat de numine aliquo, cujus caussam Juno susceperit; suas illa iras, sua odia exercuit. Sin *Junonis numen* est: quo tandem sensu potest quæri: *quo numine læso?* Suntne ejus *numina plura?* ut quæri possit, *quod ejus numen læsum fuerit?* et, si quæratur, quam jejunum hoc est in poeta, et in carminis exordio! Placuit tamen hoc jam veteribus apud Servium; et Macrobius Sat. I, 17. probasse videtur: cum dicat, Maronem ostendisse, *unius dei effectus varios pro variis censendos esse numinibus.* sequitur hoc Cerda cum aliis, ornatque Burmannus. Scilicet, cum *numen* sit voluntas, tum potestas ac majestas dei, (unde tandem pro ipso deo ejusque natura, aut nomine ac titulo ponitur) potentiæ autem partes esse possint, divitiarum, regnorum, conjugiorum, partus, cui illa præerat, aiunt quæri: *qua parte ejus potentiæ læsa?* quod jejunum et vapidum esse, dices. *Uni* quidem *deo plura numina inesse,* nec usu nec ratione mihi quidem liquet. Si poetæ de *uno* deo *numina* memorant, id fit poetica ratione, ut pluralis pro singulari ponatur. Addam: occurrere in poetis notiones *numinis* alias; poni pro *religione* numinis, pro sacris, porro pro *monitis* numinis, jussis, vaticiniis, consiliis. Verum his significatibus nec *quo* nec *læso* convenit. *Lædi* numen dicitur violata ejus majestate, adeoque ad iram et ultionem illud provocari; frequentatur imprimis de perjurio, ut apud Horat. *Cum tu magnorum numen læsura deorum In verba jurabas mea.* Sic Tibullus aliquoties et alii; et de sacrilegio inf. II, 183. *pro numine læso.*

Fuit vir doctus, qui jungeret; *quo impulerit;* ut sit, quorsum, quo consilio. Enimvero manet sic quod ambiguam et duram structuram reddit, apposito: *numine læso.* Restat, ut accipiamus *numen Junonis læsum* multis rebus ac caussis; quærique adeo, cum satis constaret, læ-

sum esse, qua in re læsum fuerit; *quo,* qua in re, *numine læso.* Hoc quam ingratum, et pedestri orationi propius, sit, sentio equidem; non tamen videntur sensisse viri docti. Nam et Servius hoc apposuit primo loco: ("*quo,* in quo, in qua caussa; et est septimus casus, et communis elocutio; dicimus enim: *quo te læsi.*" Recte sane, vix tamen bene duplici ablativo.) et Heinsius, Jo. Frid. Gronovio Obss. IV, 9 laudato auctore, probavit; subjicit tamen "posse et simpliciter capi, ut infra 674 *ne quo se numine mutet.*" quæ quomodo cum his conveniant non video. Nam ibi est potestas dei in fraudem versa: ne quo dolo, qua fraude alicujus dei, ejus mens mutetur.

Post hæc omnia dixeris, cum nulla satis commoda ratio interpretandi suppetat, de corruptela esse cogitandum. Videtur tamen illa in exordio tam noti ac celebrati carminis vix locum habere; aliter se res haberet in carmine in uno vel altero libro lacero servato: tum vero nondum vidi, nec ipse exputare possum, emendationem satis probabilem. Venit statim in mentem: casus rectos, *dolens* et *regina,* requirere *læsa;* verum quid est: *quo numine læsa Juno?* estne, ipsa a quo numine læsa? an redibimus ad molestam interpretationem: *quo numine,* qua suæ majestatis parte? Incidere proclive est in alterum, *quo nomine læsa,* qua caussa, qua re, qua de re. In hoc Catrœus, Heumannus, jam olim Scioppius inciderat in *Paradoxis literariis* (sub *Pascasii Grosippi* nomine Mediolani 1628, vulgatis) ubi p. 24 recte exagitat Servii rationes, tum legere suadet: *quo nomine læsa* (non *numine,* quod ad h. l. Virgilii Heinsius adscripsit) laudatis locis Suetonii in Galba c. 16. *Subinde jactavit, legere se militem, non emere consuevisse: Atque eo quidem nomine omnes qui ubique erant milites exacerbavit,* illo scilicet nomine læsi, ea caussa exacerbati fuere milites, quod ita jactasset. Serv. Sulpicius apud Ciceronem IV ad Div. 5. *Quid est, quod tu, aut filia tua, cum fortuna* hoc nomine *queri possitis?* Ipse quoque Cicero de Fin. II, 7. *qui cum luxuriose viverent, a summo philosopho non reprehenderentur eo nomine.* "Quærere ergo poetam, ait Scioppius, quo nomine exacerbata, quo Æneæ facto læsa, quidve graviter ferens Juno Æneæ tam addita infestaque fuerit: in quo periculum non est, ne per tautologiam aliter atque aliter rem eandem extulisse verbis indicetur:—sed profecto aliud *lædi* est, aliud *dolere.* Nam et usu venire potest, ut doleat, qui læsus non sit, et rursum, quem quis læserit, æquo sit animo, nec quicquam ea in re moveatur." Præclara critica, nec esse video, quod in ea moneatur, nisi quod *forma orationis pedestris* in poetam infertur. Possis substituere magis poeticum, *quo crimine,* ut apud Lu-

can. VII, 847 *quo tanto crimine, tellus, Læsisti superos?* aut *quo vulnere læsa:* ut mox: Juno *æternum servans sub pectore vulnus,* et Ovid. Met. IV, 720. *vulnere læsa gravi;* enimvero et nimis ea recedunt a scriptura nec satisfaciunt judicio morosiori. Magis poetam deceret quærere: *quæ numina læsa impulerint,* interposita una ex diis Junone. Ita comparari possit Horat. I, 26, 3 *quis sub Arcto*—subjecto statim *Teridate:* ut ibi monet Mitscherl. Ex his si nihil satisfacit: restat ut locum referamus in numerum eorum, quæ mutaturus, si licuisset, erat poeta.

EXCURSUS I**

Pallas fulmen jaculans.

I, 42. *Ipsa, Jovis rapidum jaculata e nubibus ignem, Disjecitque rates, evertitque æquora ventis; Illum, exspirantem transfixo pectore flammas, Turbine corripuit, scopuloque infixit acuto.* De diis fulmen jaculantibus cum multa argutatus esset Servius cum aliis, viri docti diligenter commentati sunt; ita ut nunc inter notas res illud sit. Videndi de his Cuper. Harpocr. p. 100. Burmannus in Jove Fulguratore c. 15. et Winckelmann. *Monum. ant. ined.* T. II. c. 2. Res in gemmis obvia. Multo tamen magis celebrata est Pallas fulminatrix in numis, maxime Domitiani Imp. Occurrit etiam in græcis, ut Antigoni Gonatæ, Agathoclis Syrac. et in ipsis Syracusarum numis. Est quoque Palladis caput cum fulmine in numo æreo Locrorum apud Magnan. Pellerin. et Eckhel Doctrina numor. T. I. P. II. p. 191. Alio modo in numis Atheniensium noctua cum fulmine cernitur. Nec minus alii dii cum fulminibus occurrunt, ut vel ex Lexico numism. Raschii cognoscas T. II. P. I. p. 1199.

Ajacis Oilei f. interitus est inter narrationes non uno modo a poetis ornatas. Sunt imprimis duæ, altera epicorum, altera tragicorum. Præiverat Homerus Odyss. Δ, 499 sq. Ajacem is Neptuni ope jam Gyris admotum in eo fuisse narrat, ut incolumis enataret in petras, cum ejus superbis dictis (φῆ ῥ' ἀέκητι θεῶν φυγέειν μέγα λαῖτμα θαλάσσης) Neptunus irritatus tridente rupem percussit ipsumque cum rupis parte, quam manu prehenderat, præcipitem mari submersit: (qui sequuntur duo versus 509. 510 ab interpolatore, forte rhapsodo, profecti sunt.) Copiosius hæc exposuit Quintus XIV, 547 sqq. (ubi et ipse turbat

narrata 579—586 ita ut eum versus adulterinos modo memoratos in suo legisse appareat, nam cum jam una cum rupe apprehensa in mare praeceps ruisset, aliam rupem Neptunus in eum devolvit.) Ad Homeri mentem fabula exposita erat a Callimacho ἐν Αἰτίοις, ut discimus e Schol. Il. N, 66. et ad eundem Homeri ductum adumbratus erat Ajacis infaustus casus in tabula apud Philostrat. Imagg. II, 13. nescio an eodem modo Apollodori *Ajax fulmine incensus*, quem Pergami spectari ait Plinius XXXV, 9. s. 36, 1. In priscorum operum reliquiis nullum Ajacis vestigium vidi memoratum, præterquam *Ajacem petra descendentem* (non in rupem enixum) in gemma Stoschiana ap. Winckelmann. Mon. ined. no. 142. Idem tamen argumentum in aliis gemmis ad Martem descendentem ad Rheam Silviam referri memini. Ajacem, nudum galeatum, cum clipeo et gladio irruenti similem, in Locrorum Opuntiorum nummis occurrere putant viri docti; in aliis fulmen et Palladis caput ad eum spectare. cf. Eckhel v. i. Doctrina numor. Vol. I. P. II. p. 192.

Est altera ratio, qua præcipuæ in ulciscendo Ajace partes Minervæ tribuuntur. Conjunctas eas cum Neptuni opera fuisse jam ex Odyss. loco laud. Δ, 502 tenemus. Ubi Ajax est ἐχθόμενος Ἀθήνῃ. In eadem Γ, 135. fœda tempestate immissa Minervam ira concitam classem Achivorum Troja redeuntium dispersisse narrat poeta: τῷ σφέων πολέες κακὸν οἶτον ἐπέσπον Μήνιος ἐξ ὀλοῆς Γλαυκώπιδος ὀβριμοπάτρης. Similia sunt Odyss. E, 108. 9. Caussam iræ Minervæ subjecerant Cyclici, raptam in excidio Trojæ Cassandram: de qua nuper præclare egit Böttiger Vir doctissimus. Pro primo famæ hujus auctore haberi potest Arctinus in Ilii excidio; quod ex Procli fragmento sæpe laudato intelligere licet: ubi Ajax Κασσάνδραν πρὸς βίαν ἀποσπῶν, συνεφέλκεται τὸ τῆς Ἀθηνᾶς ξόανον. petita mox ab eo pœna sacrilegii ad Minervæ aram confugit Ajax et servatur; tum discedunt Græci, καὶ φθορὰν αὐτοῖς ἡ Ἀθηνᾶ κατὰ τὸ πέλαγος μηχανᾶται. Exposita adeo in isto carmine videtur fuisse ratio, qua Minerva Ajacem ulta est: scilicet quod illa ipsa fulmen seu arripuit, seu a Jove obtinuit, quo Ajacem trajecit et scopulo affixit. Hoc secuti sunt Tragici. Certe Hyginus fab. 116. quem argumentum Ναυπλίου πυρκαέως Sophoclis exponere suspicari licet: *in qua*, inquit, *tempestate Ajax Locrus fulmine est a Minerva ictus; quem fluctus ad saxa illiserunt; unde Ajacis petræ sunt dictæ:* scilicet quæ vulgo sunt Gyræ seu Gyrææ petræ. (Eadem, sed Neptuno adscito, in Agamemnone Senecæ 528 sq. tragico tumore sunt narrata.) Patet adeo ex his, Virgilium Tragicos etiam in Ajace esse secutum. Tzetza

Antehom. 300. sq. Ajacem in discrimen adductum ait, quia odio Ulyssis reliquerat classem; dilucidat hoc Philostratus Heroic. 8. narrans, Agamemnonem insidiatum Ajaci, cui Cassandram eripuerat, falso crimine opprimere voluisse eum, quem injuria a se affectum sibi irasci norat.

EXCURSUS I

De insula Æolia.

I, 51. 52. *Ventorum in patriam, loca feta furentibus austris, Æoliam,* in insulam Æoliam, *venit* Æneas, h. e. unam ex Æoliis, quas et Vulcanias et Liparæas appellant. Unam *Æoliam* memorat Virgilius Homeri exemplo Odyss. K, pr. ad quem obscura de his locis fama pervenerat. Cum plures et nunc sint et olim fuerint: septem veteres nominant: quænam ex iis Æoli sedes ac regia fuerit, nec Homerus declaravit, nec Virgilius. In *Strongylen* tamen (nunc *Stromboli*) consensisse videtur antiquitas: Strab. VI, p. 424 B. Στρογγύλη—ἐνταῦθα δὲ τὸν Αἴολον οἰκῆσαι φασίν. add. Plin. III, 9 s. 14. *Hieram* autem (*Volcano* nunc dictam) Vulcano plerique assignant; alii Liparam: v. ad Æn. VIII, 416. Variasse in his veteres mirum non est, cum ipsa illa natura, a qua ductæ fabulæ sunt, pluribus insulis communis sit, sive flammarum erumpentium, sive ventorum subterraneorum fremitum cogites: uti præter Strabonem, principem auctorem de his insulis VI p. 422 sq., aliosque veteres a Cerda ad h. l. Apollonii Schol. IV, 761. III, 41. Spanh. ad Callim. in Dian. 47. Cluver. in Sicilia lib. II, c. 14 laudatos, e recentioribus imprimis Houel (*Voyage pittoresque de Sicile, de Malte et de Lipari* To. I, c. XI), Strongyles prospectum ediderat Illustr. Hamiltonus in *Campis Phlegræis* (*To.* II, *pl.* 37). Videndus de hac insula quoque Ætna v. 431 sqq. Ut autem veteres ventorum et Æoli, qui eos regeret, sedem has insulas, seu unam ex illis, facerent, naturalis haud dubie eos adduxit habitus; sive antra, quæ ex antiquioribus ignibus supererant, ventis subterraneis pervia, seu quod observatum erat, ex fremitus diversa ratione, flammæque, fuliginis et efflationis, prænosci posse ventos surgentes; etiam, quis tertio post die spiraturus sit ventus: vid. Strabon. VI, p. 423 C sq. (276). Plinius l. c. Strongyle *in qua regnavit Æolus; quæ a Lipara liquidiore flamma tantum differt; e cujus fumo, quinam flaturi sint venti, in triduum prædicere incolæ traduntur; unde ventos Æolo paruisse*

existimatum. Æoli autem mythum alio modo ornavit Homerus, cum Anni vertentis symbola in eum transtulit Odyss. K, 1, quo toto loco comparato intelliges, Æolum Virgilii plus dignitatis habere, etiam in hoc, quod *utres*, quibus venti includuntur, absunt; qui sane in Homericis fabulis locum suum tuentur, in Virgilio autem absurde positi fuissent. Comparato tamen Quint. Cal. loco XIV, 474 sqq. intelligere mihi videor, præivisse Virgilio ex cyclicis poetis aliquem, qui tempestatem in Græcorum classem, Ajacis Oilei f. ulciscendi caussa, excitatam simili modo descripserat. Nam Quintus loco Virgiliano multa habet consentanea. Virgilium in hac fabula expressit Valer. Fl. I, 576 sqq. sic ut facile imitatorem intelligas; brevius narrationem exequitur Silius IX, 491 sqq. Apollonii exemplo IV, 777.

EXCURSUS II

Nymphæ Junonis comites.

I, 71. *Sunt mihi bis septem præstanti corpore Nymphæ.* Habet igitur etiam Juno suas Nymphas, non modo Diana. Memorantur earum nomina ap. Pompon. Sab. ad h. l. Sed ne fallare, excripta ea esse teneas ex Georg. IV, 336 sqq., ubi Nereides Clymenes comites enumerantur. Locus autem Virgilii expressus ex Iliad. Ξ, 267 sqq., ubi tamen Juno Somno promittit Χαρίτων μίαν ὁπλοτεράων. Charites enim Junoni adsunt antiqua religione. Ita ap. Pausan. II, 17. Sed fingunt poetæ nonnulla præter religiones. Sic Statius Palladi non minus quam Dianæ comites dat Theb. II, 239. Alioquin Horæ Junoni adsunt, quas ad quatuor anni tempora revocat Quintus Cal. X, 336 sqq. In Homero multa sunt, quæ minus displicent. *Somno* conjugem promitti, magis est consentaneum, quam Æolo, XII jam ex uxore filios habenti v. Odyss. K, pr., cui ideo nec v. 74 aliquid præclari admodum promittitur, pulcra eum prole parentem futurum. Dicendum tamen, Virgilium hac in parte fabulæ ab Homero recessisse, Æolumque nondum uxori junctum posuisse. In 74. 75 voluit poeta Homericis verbis ex l. l. Iliad. Ξ, uti; ubi v. 269 Somno promittitur Pasithea ἧς αἰὲν ἐέλδεαι ἤματα πάντα, *cujus amore tu flagras ab omni inde tempore*, cujus amore jam dudum teneris (vide 276, cf. Odyss. E. 210. 219): quæ multo melior est muneris commendatio. Sed

Virgilius, nisi in diversam sententiam versus Homericos deflexit, ita accepisse videtur, *quam tu semper amabis*, ἰέλδεαι pro futuro tempore; quod et ipsum accommodatum est prisco usui loquendi. Vide v. c. Hymn. in Venerem v. 149, et Odyss. Z, 281 ἕξει δέ μιν ἤματα πάντα. Unde apparet, vetere ævo omnino hanc fuisse formulam designandi conjugii.

EXCURSUS III

De pluribus ventis una spirantibus.

I, 85. *Una Eurusque Notusque ruunt creberque procellis Africus.* Aquilonem cum his non memorari miror equidem. Nam, quod Seneca Nat. Qu. V, 16, ubi h. l. excitat, *Una*, inquit, *Eurusque Notusque—Africus, et*, qui locum in illa rixa non habuit, *Aquilo*, verum non est; nisi tantum hoc dicere voluit, omissum esse Aquilonem a poeta. Nam ad classem Æneæ, quæ a Siciliæ litore occidentali evecta cursum ad Italiam tenebat, versus Africæ litore rejiciendam, Aquilonis sane, aut alterius venti ex vicino cardine, partes esse debuere præcipuæ. Sed eum omissum tanto magis mireris, quandoquidem in loco Homeri, quem verbis expressit, Odyss. E, 195, ubi Ulysses ex Calypsus insula redux gravi tempestate opprimitur, cum ceteris ventis Βορέης αἰθρηγενέτης memoratus sit. Et in altero loco Odyss. I, 80. 81, ubi Ulysses, qui ultra Maleas provehi non poterat, versus Libyæ litus, ad Lotophagorum insulam, Meningem esse putant, rejicitur, Borea vento, et quo alio vento fieri id potuisset? id factum memoratur. Similiter de Argonautis apud Apollonium IV, 1231, quos ex Ionio mari in Syrtes tempestas impingit, καὶ τότ' ἀναρπάγδην ὀλοὴ βορέαο θύελλα Μεσσηγὺς πέλαγός τε Λιβυστικὸν—φέρ'. Habuit autem et hunc ipsum locum ante oculos Virgilius, ut e pluribus vestigiis intelligas. Dicendum itaque, poetam ventos promiscue h. l. posuisse, nec ad subtiliorem aliquam rationem; in una saltem procella ipsum Aquilonem nominat inf. v. 102. Porro aliam difficultatem in h. l. movere videri potest Seneca l. l., ubi, recitatis his versibus, *in unam tempestatem omnes ventos congregari posse negat*: res scilicet ita ad libramentum rediret, et Aquilonem reprimeret Auster, et sic porro. Poetarum usu defendit nostrum poetam Cerda cf. inf. II, 417, et alterius Senecæ imitationem Agamemn. 473—476 habes. Enimvero cogitandum est de

subitis ventorum conversionibus, ac procellarum ab omnibus plagis circumagentium se vicissitudine. Naturam rei clare expressit Hom. Odyss. E, 331. 332: Navem ἀμπέλαγος ἄνεμοι φέρον ἔνθα, καὶ ἔνθα, Ἄλλοτε μέν τε Νότος Βορέῃ προβάλεσκε φέρεσθαι· Ἄλλοτε δ' αὖτ' Εὖρος Ζεφύρῳ εἴξασκε διώκειν. Ceterum in Senecæ N. Q. loc. laud. vereor ne verba: *quod fieri nullo modo potest*, ab alio assuta sint.

EXCURSUS IV

Aræ in mari ex adverso Carthaginis.

I, 108—112. *Tres Notus abreptas in saxa latentia torquet: Saxa vocant Itali, mediis quæ in fluctibus, aras: Dorsum immane mari summo. Tres Eurus ab alto In brevia et syrtes urguet, miserabile visu.* Aut *Itali*, Romani, omnino quæcumque saxa, omnes scopulos, medio in mari *aras* vocant, quemadmodum *ara* omnem crepidinem et eminentiam veteri sermone designabat. Notus locus Scalig. Auson. Lect. II, 22. At sic frigidissima esset oratio. Aut de certo aliquo loco agitur. Erant autem ex adverso Carthaginis, CCXXX ab urbe stadiis, inter Apollinis et Mercurii promontoria (cf. inf. Exc. VI ad v. 159) quæ insulæ seu verius scopuli, sæpius pro una insula habiti, nunc Afris *Zowa-moore*, in geographicis tabulis *Zimbra*, vitiose in Gallicis libris, *les Isles des Indes*, dicta, (de qua v. *Shaw's Travels* p. 146) olim *Ægimorus* vel *Ægimurus* insula. Plin. V, 7 *Contra Carthaginis sinum duæ Ægimori Aræ, scopuli verius quam insulæ, inter Siciliam maxime et Sardiniam* (Compara Liv. XXX, 24). *Auctores sunt, et has quondam habitatas subsedisse;* ut adeo sub mari laterent (*saxa malignis submersa vadis* Statius diceret I Theb. 373). Varro ap. Serv. ad h. l. *verentur in pelago latentem insulam, quem locum vocant Aras*. Eas *Neptunias* fuisse vocatas idem Servius e Claudio Quadrigario docet, at Sisenna *propitias* appellaverat. Jam *Aræ* possunt dictæ videri, quia scopuli sunt super aquam eminentes. At Servius: *quod ibi Afri et Romani fœdus inierunt et fines imperii sui illic esse voluerunt*. Inducias quidem in ea insula ruptas sub finem belli Punici secundi Livius l. l. memorat; non pacem ibi factam. Et fines imperii in pacis conditionibus apud Polyb. III, 22 sqq. aliter constituuntur. Sed, qui istum Servianis assuit pannum, *Ægates* insulas, Lilybæo Siciliæ oppositas, ad quas victi a C. Lutatio

Catulo Pœni bello Punico primo finem fecerunt cum Ægimuro confudit. Quod et a Pomponio Sabino factum video. Alia lacinia in Servianis docet, in his saxis, quæ insulæ submersæ olim reliquiæ essent, Pœnorum sacerdotes rem divinam facere solitos.

Hactenus de vocis *aræ* interpretatione. nunc de toto versu, quem solent laudare docti viri, tanquam doctrinæ, quæ in poeta fuit, argumentum. Recte quidem. Sed quis poetam ferat in medio rerum æstu, cum omnia tempestate magna turbata sunt, cum omnia mortem intentant, grammaticam aliquam subtilitatem alienissimo loco interserentem? Sensisse hoc frigus jam alios non dubito; et eundem sensum se habere privatis aliquando ad me literis significabat Artium inter populares nostros sospitator, Hagedornius. Cum autem vix probabile sit, hoc sensu vacasse poetam elegantissimi ingenii, Maronem: suspicioni locus est, totum versum a mala manu esse illatum.

Sed alia difficultas occurrit in locorum ac ventorum descriptione. Tres naves *Notus* in *Aras* abripit; atqui ad eas *Aquilo* ferre debebat naves a Sicilia in altum evectas? Verum et hic *Notum* temere pro quocumque vento ponere potuit; ut Æn. V, 2. Æneas ex Africa versus Italiam tendens *fluctus Aquilone secabat*. Potuit etiam classis jam tum ad occidentales vel australes Ararum partes delata esse, unde Notus in Aras propelleret. Paullo post v. 110 *Eurus tres alias naves in brevia et syrtes* agit. Jam vulgo omnes, quotquot vidi, interpretes Syrtes proprie ita dictas (de quibus v. Sallust. Jug. 78) intelligunt. Enimvero, ut taceam, ab occidentali Siciliæ litore provectos Eurum non potuisse ad has partes abripere; huic enim dubitationi eodem, quo paullo ante usi sumus, modo occurri potest; omni, quantum video, geographicæ rationi hoc repugnat, ut tam ingenti marium spatio ad Syrtin minorem, multo magis ut ad majorem, delata Trojanorum classis pars fuerit, cum altera pars Aris, h. e. insulis Carthagini obversis, adhæsisset. Porro tempestate sedata jactatæ naves v. 158 *proxima litora* petere dicuntur; et appellunt sane illæ ad Carthaginense litus. At quantum litoris hoc esset intervallum inter Carthaginem et Syrtin minorem; nam major multo etiam longius remota. Quo efficitur, ut, nisi poeta dormitavit (quod fere est, ut verearis, si cf. V, 192. VII, 302. VI, 60. cum V, 51. IV, 41), Syrtes saltem appellative de arenosis locis quibuscumque accipiamus; quem in modum Syrtin illam, in quam ἐκπεσεῖν timet navis Paullum vecta Act. Ap. XXVII, 17, de loco aliquo arenoso circa Clauden insulam, non de magnis Syrtibus, accipiendam putamus. Fuisse igitur in ea maris

parte circa Aras, seu Ægimuri insulas, loca arenosa credendum est, in quæ pars navium Trojanarum incidit.

EXCURSUS V

Neptunus graviter commotus idemque placidus.

I, 124—129. *Interea magno misceri murmure pontum Emissamque hiemem sensit Neptunus et imis Stagna refusa vadis :* graviter commotus *et alto Prospiciens summa* placidum caput *extulit unda.* Hic *graviter commotus*, ira, et *caput placidum* habere videntur primo obtutu, quod sibi repugnet. Observarunt jam alii et nuper Ill. Homius in Element. Critic. Nec tamen defuere jam olim qui defenderent. Sed Grammaticorum veterum levissima est ratio, ut alterum ad Æolum, alterum respectu Æneæ, dictum sit. Artificum autem, quibus animi motus in deorum ore ita sunt exprimendi, ne placida numinis majestas inde minuatur, exemplo et ratione, ad quam Spencius provocat, tueri poetam nolim. Nam diversa est in his poetices et plastices ratio atque indoles. Plastes enim vel pictor iram etiam placidi vultus exprimere potest; et in Neptuni ore iram ita pingi posse, ut placidi vultus vestigia non modo maneant, verum etiam ipsam iram temperent et mitigent, nemo dubitat. Verum poeta, cum *graviter commotum* et *placidum* sigillatim unum post alterum ponit, diversis animi sensum ac contrariarum rerum imaginibus impellit, adeoque alterum altero subeunte jugulat. Dixeris, *nunc* esse *placidum*, cum antea fuisset *graviter commotus*. Atqui nihil evenit novi, quo placatior reddi potuerit: viderat mare turbatum; prospicit et videt disjectam Æneæ classem: quid in hoc erat, quo exhilarari posset? Meliorem rationem ac viam defendendi poetæ suppeditabat *Brandesius*, Vir summus, artium literarumque politiorum egregius arbiter, cum et ipsis poetis eam legem scriptam et ab Homero (ut in ipso Neptuno Odyss. E, 282 sqq.) et præstantissimo quoque poeta observatum esse diceret, ut dignitatem et majestatem deorum etiam in ira vel exultatione aliove affectu animi servarent, eique hactenus consulerent, ne faciem aut ira tumentem aut rictum cachinno diductum, legentium sensui objicerent. Etiam in illis: *Quos ego—sed præstat* placidam illam dei majestatem a poeta esse proditam. Tanquam numinis itaque proprium omnino habendum

esse *placidum caput*, quod et placato et irato convenit ac manet, adeoque h. l. mari efferri etiam ab irato. Sed nec video, quare *graviter commotus* de gravi ac vehemente ira, quæ exardesceret, acceptum sit. Est enim nihil aliud quam, quod Neptunus, cum ortam subito, ignota de caussa, tempestatem sensisset, rei miraculo turbatur. Est Homericum *συγχυθείς*. Effert itaque caput suum, vultu, quo esse solet, *placido*, qui dei esse solet. Aliam dubitationem facere possit, quod Neptuni et animus et os atque vultus, mythologorum ac poetarum consensu, paullo tristior, iracundus et torvus exhibetur, adeoque *placidum caput* ei præter naturam tribui videtur. Multa hic dici possunt; nam in talibus disertum ac doctum esse non adeo difficile est; sed etsi Neptuni ingenium et os *τὸ μειλίχιον* Jovis non semper habere solet, tamen ista vultus tristitia, qua a Jove discernitur, non ad iram ac furorem assurgit; sed est vultus severitas, barba paullo hispidiore, coma minus comta, fronte contracta. Si autem poetarum loca sunt, in quibus oris truculentia aut animi sævitia paullo insignior ei tribuitur, videndum, an poeta non potius maris, cujus imperium deus habet, ingenium respexerit; ut in illo: *suisque immanior undis.* Hactenus ad communes rationes a me disputatum erat. Nunc illud monebo: omnem difficultatem sublatam esse interpunctione mutata. v. Var. Lect. ad v. 126.

EXCURSUS VI

De loco litoris Libyæ, ad quem Æneas appulit.

I, 159—169. *Est in secessu longo locus. Insula portum Efficit objectu laterum, quibus omnis ab alto Frangitur, inque sinus scindit sese unda reductos. Hinc atque hinc vastæ rupes geminique minantur In cœlum scopuli: quorum sub vertice late Æquora tuta silent. Tum silvis scena coruscis Desuper, horrentique atrum nemus imminet umbra. Fronte sub adversa scopulis pendentibus antrum: Intus aquæ dulces, vivoque sedilia saxo: Nympharum domus. Hic fessas non vincula naves Ulla tenent; unco non alligat ancora morsu.* Cum de hac loci, ad quem Æneas appulerit, descriptione in diversas abierint sententias interpretes, et facies locorum omnino non libero satis prospectu menti se offerat: accuratius de ea mihi erit agendum. Interpretationem sententiarum singularum jam supra apposui. Summa erat hæc: Est in hac litoris Libyci

parte locus in sinum curvatus, cui insula prætexitur, quique adeo, cum fluctus ab alto objectu insulæ franguntur, tutam navium stationem efficit. Hunc sinum subeunt Trojani. Jam in singulis nonnulla sunt, quæ ambiguitatem habere possunt. *In longo secessu,* sinuoso Libyæ litore, *est locus:* qui pro statione navium est. *Insula,* quæ continenti est objecta, *efficit portum objectu laterum* suorum (hoc ipso, quod objecta, opposita est), *quibus,* ad quæ, *omnis unda ab alto,* omnis fluctus, *Frangitur et in sinus reductos sese scindit,* fracta recedit: potest accipi de interioribus sinus recessibus, in quos fluctus fracti mox irruunt; ut fere Ge. IV, 420 accepimus; et ut Cerda h. l. de intervallis inter insulæ latera et continentis scopulos prominentes: sed tribuuntur et alibi *sinus* ipsis fluctibus allisis, qui repulsi sinus faciunt; et Ge. III, 238. fluctus *longius ex altoque sinum trahit. Hinc atque hinc,* aut in ipsa insula, ab utraque ejus extremitate, aut in continenti; si tamen in insula fuissent duo scopuli, fluctus ex alto allisi non præbuissent quietam stationem; necesse igitur est, in ipso Libyæ litore prominentes scopulos intelligere; in hoc ergo *Vastæ rupes geminique scopuli minantur in cœlum* (duo scopuli eminent), *quorum sub vertice* (subter quibus) *late Æquora tuta silent.* Hæc et pulcre dicta et intellectu facilia. *Tum,* præterea, *desuper imminet* (supra est) *scena silvis coruscis,* prospectus silvarum, *et atrum nemus imminet horrenti umbra* (in ipso continenti; non in insula, ut olim acceperam). *Sub adversa fronte,* in litore hoc continenti, ex adverso iis, qui ex alto ingrediuntur, *antrum est scopulis pendentibus—Hic* (non tam in hoc antro, quam in tota hac sinus parte, quæ pro portu est) *fessas non vincula naves Ulla tenent.* Verba v. 162 *Hinc atque hinc vastæ rupes,* visa mihi olim erant referenda esse ad insulam; quia antecesserat: *Insula portum,* et sequitur: *Fronte sub adversa.* Ita quoque visum erat Scaligero Poet. V, 3. Expensis tamen omnibus ipsam rerum rationem id postulare vidi, ut ad continentem referantur omnia. Etiam apud Homerum δύο προβλῆτες ἀκταὶ ἀποῤῥῶγες in ipso continenti visuntur. In eo tamen nulla omnino insula objecta est.

Exoritur altera disputatio, in qua Africæ parte, et quidem in vicinis Carthagini litoribus iste locus sit, aut fuerit. Jam cum talem locorum situm a nemine alio commemoratum viderent, Interpretes post Servium, quem habemus, et Pompon. Sabinum fere in eam sententiam discessere, ut totum locum poetæ ingenio deberi, neque eum unquam vere extitisse existimarent. Et verum utique est, quod jam Macrob. V Sat. 3 et Servius ad h. l. notarunt, poetam expressisse

nobilissimum Homeri locum de Phorcynio portu et Nympharum antro Odyss. N, 96 sqq. atque adeo transtulisse ea, quæ Homerus de insula Ithaca memoraverat, ad ornandum litus Africæ. Enimvero mutavit non pauca, ut sive certasse cum Homero sive certi loci naturæ sua accommodasse videri debeat. Fuere porro interpretes, qui, secundum Servium, poetam portum suum ad portus novæ Carthaginis in Hispania speciem adumbrasse putarent; quoniam apud Livium descriptio istius portus est huic loco simillima: lib. XXVI, 43 *Ceterum sita Carthago sic est. Sinus est maris media fere Hispaniæ ora, maxime Africo vento oppositus et quingentos passus introrsus retractus,—hujus in ostio sinus, parva insula objecta ab alto portum ab omnibus ventis, præterquam Africo, tutum facit, ab intimo sinu peninsula excurrit, tumulus is ipse, in quo condita urbs est.* Prospectum urbis delineatum dedit Cerda. cf. Silium XV, 220—229. Addisonus (*Remarks on several Parts of Italy* p. 153 sqq) sinum Neapolis urbis Virgilii oculis esse obversatum putabat, nec ab eo dissentit, qui hæc loca adiit, Grosleius (*Nouveaux Memoires sur l' Italie* T. II, p. 105. 106) et potest hoc speciem aliquam habere, si poetam Neapoli otium suum consumsisse reputes, et Capreæ insulam objici litori montibus et silvis munito memineris. In his tamen omnibus nonnulla sunt, quæ probare vix possis. Parum sapientem parumque gnavum poetam dicas, qui in litore Italiæ objecto, quod quotidie tot Romani frequentarent, quodque adeo notissimum esset (nam aliter res se haberet in ignota regione), vellet locum fingere, qui nuspiam esset, et tantum hoc agere, ut locum ex Homero latine converteret. Simili ratione Nympharum antrum apud Homerum poetica licentia effictum multi voluere; at habemus Artemidori Ephesii fidem ap. Porphyr. de A. N. cap. 4, qua constat verum hujus descriptionis fundum fuisse. Quod descriptio porro loci cum situ portus Carthaginis novæ et Neapoleos convenit, id mirum non est, cum multorum portuum idem situs sit, idque pro præstantissimo facile portus genere habeatur, quod objectu insulæ efficitur: cujusmodi plurimi memorari possunt portus. Talis erat Brundisii, de quo v. Lucan. II, 613—621, Alexandriæ Cæs. B. Civ. III, 112. Maneat itaque, etsi nunc ignoratur litoris hujus Libyci vera ratio, aut immutata est ejus facies naturalibus de caussis, Virgilium tamen veri loci situm adumbrasse, quanquam additis forte nonnullis, quæ ad poeticam amœnitatem et ornatum facerent; quod, ut poeta, recte facere potuit.

Atque hæc ne Virgilii magis studio quam aliqua veri specie arbi-

trari videamur, *Shawium*, doctissimum virum, auctorem laudare possumus, qui similem in Carthaginiensi litore locum deprehendisse sibi visus est. In Tunitano sinu, in quo eodem Carthago olim fuit sita, inter promontoria Apollinis et Mercurii, quorum hoc quidem, nunc *Cap Bon*, ab Oriente, illud, nunc *Cap Zibeeb* vel *Zebibi*, ab Occidente, sinum claudit, in hoc itaque sinu, cujus os inter duo promontoria undecim leucas patet, supra *Misuam*, versus promontorium Mercurii, seu Hermæum *(Cap Bon)* circum ea loca, in quibus *Aquilaria* olim fuit sita, (nunc vicus *Lowhareah*, qui unam tantum leucam a promontorio illo abest) a litore inde usque ad vicum hunc mons procedit, qui totus effossus et excavatus, a mari inde ad vicum iter subterraneum præbet. Patet enim via, ad cuniculi speciem, a solo ad verticem ad viginti vel triginta pedes, relictis per intervalla ad montis molem sustentandam columnis et arcubus seu fornicibus; spiramentis etiam passim aer et cœlum desuper admittitur. Fuisse has lapicidinas Straboni XVII, p. 1191, A. commemoratas, suspicatur idem *Shawius;* recte, nec ne, nunc non disputamus; unde Carthago, Utica, et aliæ vicinæ urbes materiam peterent. Mons ipse silva obsitus. Antri ostia versus mare patent iisque objecta est Ægimurus insula (de qua sup. ad v. 108—112). In antri aditu fontes aliquot inter rupes prorumpunt; in prospectu passim sedilia e vivo saxo, quibus operæ olim pepercerant, dum cetera exciderent. Hunc locum itaque *Shawius (Travels* p. 159. cf. mappam geogr. ad p. 146) poetæ ante oculos fuisse non dubitat, dum locum describebat, ad quem Æneas appulit. Videntur sane omnia sic satis esse accommodata. Accedit locus ap. Cæsarem de B. Civ. II, 23 *C. Curio in Africam profectus—appellit ad eum locum, qui appellatur Aquilaria. Hic locus abest a Clupea passuum XXII millia, habetque non incommodam æstate stationem; et duobus eminentibus promontoriis continetur.* Intelligenda scilicet hæc eadem duo promontoria Apollinis et Mercurii supra commemorata. Insula tamen scrupulum facere potest, si Ægimurus illa est, cum eandem illam per Aras declarari supra viderimus. Sed Ægimurum seu duas potius insulas, *Zimbras*, seu *Zowamores*, ita esse sitas, constat, ut ipsi Mercurii promontorio subjacere videantur, major quidem quatuor leucas, at minor parum remota a litore. Potuit igitur ad majorem pars classis adhærere; at altera minor habeatur pro insula litori objecta. Potuit etiam poeta ornare locum, aut sequi famam, qua Ægimuri scopuli olim insula fuisse memorabantur. Nec tamen poetam levitatis et vanitatis accusare possemus, ne tum quidem, si nullum hujus locorum situs vestigium in Africano

litore nunc compareret. Totum enim istius tractus litus maris alluvie incredibili modo est immutatum, et, quod vel ex Shauio satis apparet, procedit nunc litus inter Ruscinonem et Carthaginem multo altius in mare, quam olim. Si quis ultra instare et calumniari velit, a monte per Shauium designato ad Carthaginem usque locorum intervallum esse majus forte, quam ut altero die Æneas navibus progressus satis mature Carthaginem pervenire potuerit, eum dicemus poetam in ordinem cogere et historiæ severiori legi obnoxium facere. Ceterum hæc et illa sup. ad v. 108 sqq. paullo subtilius disputasse non pœnitebit, imprimis si descriptionem geographicam errorum Æneæ, qualis ipsi Virgilio Burmanni præfixa est, inspexerit aliquis: in qua Nympharum antrum ultra Mercurii promontorium versus Syrtin minorem, naufragium vero classis ad Syrtin majorem, et ex altera parte Aræ in partibus occidentalibus ultra Carthaginem expressæ sunt.

EXCURSUS VII*

De Antenore.

I, 242 sqq. *Antenor potuit, mediis elapsus Achivis, Illyricos penetrare sinus atque intima tutus Regna Liburnorum, et fontem superare Timavi: Unde per ora novem, vasto cum murmure montis, It mare proruptum et pelago premit arva sonanti: Hic tamen ille urbem Patavî sedesque locavit Teucrorum, et genti nomen dedit, armaque fixit Troïa; nunc placida compostus pace quiescit.*

Fuit Antenor inter eos, in quorum rebus ornandis ii maxime scriptores laborarunt, qui narrationes Homericas novis commentis de suo onerarunt; non aliter ac si delectatio a mere fabulosis et temere effusis figmentis proficisceretur. Scilicet non tenebant, narrationes illas Homericas fide majorum, fama antiqua, acceptas ex antiqui quidem sermonis indole et formulis, opinionibus hominum, motæque mentis impetu, poeticoque ornatu, adscititios colores traxisse, mox multis modis et multis de caussis, in carminibus cyclicorum, lyricorum et tragicorum esse variatas. At illi homines laudem quærebant ex eo, quod res, quas Homerus seu summatim exposuerat, seu strictim percurrerat, in historias, copiose et ordine omnibus, quæ inciderant, enarratis, convertebant aut clarorum heroum nominibus facta et fata commentitia assignabant: quorum nihil, interdum ne vestigium quidem, in antiqui-

oribus extaret; alia ex Cypriis carminibus aut e Lescheo aliisque poetis cyclicis arripuere, saltem ex rivulis inde ductis hausere. De *Antenore* perpauca ab Homero memorata sunt. Clarior est ejus uxor, *Theano*, Hecubæ e Cisseo soror, Minervæ sacerdos (v. Iliad. Z, 297 sqq.), nec non filii, passim in pugnam prodeuntes; ipse inter seniores, qui prudentia alios antecellebant: Iliad. Γ, 148. idem suadet, ut Helena reddatur, H, 347 sqq. et Ulyssem cum Menelao, antequam arma sumta erant, ad res repetendas Trojam missum hospitio exceperat: Iliad. Γ, 205 sqq. Itaque Troja capta a Menelao servatur cum sobole. cf. Tryphiod. 653 sq. Hoc tanquam fundo superstruxere fabulatores illi, e quibus Pseudodictys et Pseudodares adhuc superstites sunt, alia, v. c. de Antenore a Laomedonte Delphos misso (Serv. ad Æn. II, 318) de legatione ad Achivos sub extrema urbis fata (Tzetz. Posthom. 607 sq.) imprimis vero plurima de proditione urbis ab eo et a filiis facta. cf. Serv. ad v. 242. Præiverant tamen alii antiquiores, ut Lycophr. 340 sqq., nec dubito in his unum ex cyclicis poetis fuisse. Proditionis ab Antenore factæ auctoritatem jam olim Polygnotus agnoverat in tabula sua ap. Pausan. X, 27. pag. 865 Sophoclis fuere Ἀντηνορίδαι. Strabo XIII, p. 905 B. memorat pantheræ pellem Antenoris foribus injectam, ut tuta esset domus ab Achivorum injuriis; id quod factum in gratiam hospitii pristini ap. Quintum XIII, 293 sqq. Putabam Strabonem id ex ea fabula petiisse. Verba sunt, Σοφοκλῆς γοῦν ἐν τῇ ἁλώσει τοῦ Ἰλίου παρδαλέαν φησὶ πρὸ τῆς θύρας τοῦ Ἀντήνορος προτεθῆναι σύμβολον τοῦ ἀπόρθητον ἐαθῆναι τὴν οἰκίαν. Enimvero versum ex *Ajace Locrensi* recitat Schol. Aristoph. ad Aves 934—καταστίκτου κυνὸς σπολὰς Λίβυσσα, παρδαληφόρον δέρας. Alludit enim ad ea verba Comicus. Versum quoque memorat Suidas ex Scholio, et Pollux VII, 70. Iterum de eo fragmento mentio fiet inf. Exc. I. ad lib. II de Ἰλίου πέρσει Sophoclis fabula male olim memorata. Menelao tribuitur beneficii accepti memoria Tryphiod. 647. De Antenoridis Lysimachus ἐν Νόστοις egerat: adierant illi Libyam, et Cyrenen insederant: seu quod cum Græcis versari nollent, ut Lysimachus tradiderat, seu quod Menelaum et Helenam secuti tempestatis vi de cursu dejecti fuerant: quod Pindarus secutus est Pyth. 5, 108 sq., ubi v. Schol.: add. Schol. Lycophr. 874, ubi pro περὶ τὴν Κρήνην et ἐν Κρήτῃ leg. περὶ τὴν Κυρήνην et ἐν Κυρήνῃ. Nam in hac fuit *Antenoridarum collis.* Antenori a Tragicis partes facundi senis datæ, ut in vs. Eurip. ap. Athen. XV, pr.

Fuit tamen ex iis commentis unum ceteris illustrius, quo profugus

ex urbe capta in Italiam Henetos duxisse et Patavium condidisse narratus est. *Henetorum* nomen (Ἑνετῶν) poeta memorat,† Paphlagoniæ populi, cujus regio mulis silvestribus abundabat; e quo Pylæmenes, Paphlagonum dux, oriundus erat. Hos igitur Henetos Antenorem sibi adjunctos in Italiam adduxisse et Venetos ibi in sedibus suis collocasse narrarunt.‡ Nominis similitudinem etiam in hujus populi origine ludificatam esse veteres, in aperto est: cum diversi essent populi, alter Sinus Adriatici, alter Asiæ. Qui primus fabulæ auctor fuerit, incerta res est. Strabo jam sua ætate inter vulgo narrata (τὰ θρυλλούμενα) eam refert (lib. XIII p. 905 B. C.): idem Menandrium scriptorem memorat tanquam testem idoneum (p. 830 A. B.). Antiquiorem auctoritatem non memini quam Scymni Chii (*Perieg.* 388. 9). Nec tamen sive in duce Antenore, sive in populo, quem adduxit, nec in cursu, quem tenuit, omnes consensere; ut facile appareat, a multis poetis ac scriptoribus rem narratu acceptam tractatam fuisse. Ita fuere, qui Henetos a Troja reduces, fuga dilapsos, aut, Pylæmene duce, in Thraciam se recepisse, atque inde errando longius processisse dicerent (cf. Strab. l. c. et Eustath. ad Dionys. 378, qui Strabonem exscripsit). Avide commentum arripuere Romani scriptores, qui Antenorem cum Ænea compararunt: in his ipse Liv. I, 1 et jam Nepos, teste Plinio VI, 2 et inde Solino c. 44, Catonem forte secutus, qui idem narraverat, ut e Plinio discimus III, 19, s. 23 *Antenoridem* scripserat *Largus*, Ovidio æqualis IV. ex P. 16, 17 *Ingeniique sui dictus cognomine Largus, Gallica qui Phrygium duxit in arva senem.* quem Ælium Largum ap. Dion. LIII esse acute suspicatur Wernsdorf. V. C. ad Poet. min. T. IV, pag. 582.

Servata sunt nonnulla ex antiquioribus in personato *Messala de Augusti progenie* c. 19 *Antenor ex Ionio æquore ad dexteram flectens, inter Dyrrhachium et Brundisium, per latissimas superi æquoris fauces, ad sep-*

† ἐξ Ἑνετῶν. Iliad. Β, 852. Male Zenodotus refinxerat ἐξ Ἑνετῆς. v. Strab. XIII, p. 830 C. 819 A.

‡ V. imprimis Strab. XII, p. 819 A. B. XIII, p. 905 B. V, p. 325 A. Veriora ille de Venetorum origine a Venetis Belgica gente ducenda monuit lib. IV, pag. 297. 8. cum Herodotus ex Illyriis eos ortos esse tradidisset lib. I, 196. Polybius II, 17, ubi de Venetis, quos ille Gallis simillimos moribus et cultu, at sermone diversos esse dixerat, περὶ ὧν οἱ τραγῳδιογράφοι πολύν τινα πεποίηνται λόγον καὶ πολλὴν διατίθενται τερατείαν, in quibus ille tragœdias Antenoris et Antenoridarum nomine inscriptas respicere putandus. In iisdem fabulas Phaethontis et Eridani variis modis expositas fuisse suspicor. Nostra ætate Henetos seu Venetos accenseri Sarmatis vidimus, ab aliis autem Slavicæ stirpis haberi.

tentrionem conversus, *hinc Dalmatas linquens, Illyricos ac Liburnos, illinc Apulos atque Picenum, ad caput Adriatici maris cursum tenuit; et, relicto æquore, adverso flumine, quod Brentesia dicitur,** *sursum contendens, terræ potitus, sedem sibi suisque elegit, et expugnatis Euganeis, qui tum ea incolebant loca, Patavium condidit. Is inter ceteros comites, Enetorum multitudinem numerosam secum duxerat; qui Paphlagonia orti, patria pulsi, exules ad Trojam, quæ bello tum laborabat, concesserant. Hi in proxima finitimorum prædia longe lateque diffusi, quia multitudine cuncta compleverunt, ex se gentibus nomen dedere, et Venetiæ regio dicta. De hoc Antenoris adventu sic meminit Virgilius:* Antenor potuit etc. Sequitur inde apud hunc scriptorem mirum acumen super versu: *armaque fixit Troia;* alloquitur Imperatorem, qui, *quodnam insigne vexillis Antenori et Æneæ fuisset,* dubitaverat; acceperat itaque ille *arma* de vexillo: tolerabilius foret, si saltem de insignibus clipei intellexisset; etsi et hoc absurde. Respondet scriptor, armorum insigne fuisse scrofam; *Troja namque vulgo Italice Latineque scrofa vel sus dicitur.* Quid expectabis ab hominibus, qui in poetarum lectione argutias tam vanas captabant? Ceterum de Antenore Patavii sepulto vetus fuit opinio; et detectum Antenoreum sepulcrum a. 1274, inter recentiores fabulas satis vulgata est. v. Pignor. in Anten. c. 8. Ursat. in Monum. Patav. lib. I. s. 10. Accessit epitaphium, quod insertum quoque legitur Anthol. Lat. lib. I. ep. 111, ubi v. Burmann.

EXCURSUS VII

De Timavo fluvio.

Sequitur nunc 244—246. locus de Timavo: *fontem superare Timavi* (eo loco), *unde per ora novem vasto cum murmure montis It mare proruptum, et pelago premit arva sonanti.* Primum versus hi, licet pulcerrimi, cum tamen non poeta hæc narret, cui ornatum sectari licet, verum ex Veneris persona Jovi supplicantis pronuntientur, alieno loco Timavi descriptionem intrudere videri debent; quod jam Ursinus recte vidit, qui simili loco Homeri Odyss. Δ, 708 excusare rem velle videtur. Fit sane omnino hoc gravissimorum poetarum more et exemplo, ut etiam, quando ex aliena persona oratio fit, ornatus idonei materia, qua variari

* Meduacus major.

oratio et delectari legentis animus possit, non dimittatur manibus; cum delectationis major sit ratio habenda, quam judicii animorum sedati. Potuit adeo fluvius ille, etiam in Veneris oratione, verbis ornari, imprimis cum ejus natura, ad hunc modum descripta: *unde per ora novem—It mare proruptum*, ad amplificationem periculorum, quæ tamen ab Antenore superata sunt, facere possint. Tametsi forte hunc in modum excusari versus 245 et 246 possunt, nullo tamen modo probare se possunt judicio paullo acutiori; et erant illi haud dubie inter eos, quos sublatos Virgilius mallet. Improbarunt hos versus et alii, et Jac. Bryant V. C. Quibus autem in terris fluvius ille quærendus sit, magna fuit inter viros doctos controversia. Si enim notus ille Istriæ fluvius est, quid ille cum Patavio commune habere potest, ut v. 247 *Hic tamen ille urbem Patavi—locavit?* (sed v. ad e. v.) Maluere itaque alii referre ad Meduacum s. Brentam, nonnulli adeo ad Padum; quos ipsa res refellit et Paullus Pincius cum aliis doctis viris a Burmanno præf. Tom. VI. Thes. Ital. nominatis. Si tamen Timavus Istriæ fluvius est, difficultates contra hos versus vel sic, non Catrœus primus, sed multi ante eum viri docti (v. c. Cerda) moverunt, qui Timavum aut plane nullum, aut hujus, quem poeta narrat, admodum nunc quidem dissimilem esse contenderent. Sed frustra; nam Strabonis lib. V, p. 214. 215, et Melæ auctoritas poetam defendit, ut Timavi olim istam naturam fuisse dubitari nequeat. Scilicet inter Aquileiam et Tergeste, in Carnorum finibus, apud vicum S. Joannis, non longe a castello Duino *(Tywein)*, qui totus tractus saxeus et scopulosus est (sunt autem montes calcarii*), complures ingentesque inter rupium antra aquarum fontes prosiliunt: quorum præcipuos sex numerabat Cluverius, qui hæc loca adiit et singula accurate exploravit (v. *Italia ant.* p. 192), nec plures *Valvasor*, quem cum eo comparavimus, in *Crainia* T. I, p. 272 sqq. 612 sqq. Scilicet pro anni tempestate plures paucioresve sunt, ita ut modo septem modo novem fontes numerentur: (teste *Linharto historia Crainiæ* p. 66.†) Hi fontes tribus alveis paullulum delati, mox in unum flumen confluunt, quod vix mille passuum viam emensum uno ostio in mare exit. Italis etiam nunc *maris parentem (la madre del mare)* appellari *Holdsworthus* tradit; quod nomen jam Polybii ætate frequentabatur. vid. Strab. l. c. p. 214 D.,

* V. *Franc. Griselini Lettera nel Giornale d'Italia.* To. XI, p. 118.

† Unus ex his fontibus sub castello Duino insignior est ceteris v. *Gruber Briefe über Krain* Vindob. 1781. p. 156. c. tab.

ac si mari magna aquarum accessio inde fieret. Cum Strabo cum aliis *septem*, Mela cum Virgilio *novem ora* seu *capita*, et fontes (sic *ora* et alii v. c. Statius IV Theb. 832) memorent, non inexplorata tradita ab iis esse e modo dictis apparet; nec necesse est, alias in vicinia scaturigines, quæ in eosdem alveos deferuntur, quarumque una ex lacu prodit, a veteribus annumeratas esse suspicari, quod Cluverius faciebat. Hæc eadem diligenti investigatione prosecutum videmus *Holdsworthum*, elegantissimi ingenii virum, dum viveret, p. 600. 601. Immutavit longa ætas locorum faciem; quid? quod invalescente indies versus hoc litus boreale mari Adriatico reprimi creditur aquæ in ipsis fluminis ostiis impetus, ita ut nunc longe minore spatio flumen, sub ipsos fere fontes stagnans, per planitiem ad mare deferatur.* Ceterum cum per subterraneas cavernas mari ad Timavi fontes iter pateat, cum æstu maris magnam illi aquarum molem accipiunt; quo fit, ut ingenti cum fragore et mugitu subterraneo Timavus inter rupium antra prorumpat (hoc est nostro, *vasto cum murmure montis)*, nec, jam in unum alveum coactus, contineri in eo possit, sed vicina late loca inundet, antequam ad mare perveniat. Hinc ille *it mare proruptum*, ad maris speciem, magnos fluctus volventis (quod magna aquæ vi prorumpit se, effunditur, ut Pompon.), et, nostra ætate saltem hiberna tempestate, *premit arva*, operit, inundat, *pelago*, aquarum vi pelago simili; *sonanti*, propter aquarum copiam et impetum.† De origine Timavi multa disputant iidem, quos memoravimus, auctores. Cum plena sit Carnorum regio fluminibus subeuntibus terram moxque iterum emergentibus, etiam Timavus simili ratione idem esse flumen videtur, quod XIV millia passuum (XVIII vel XX. Irenæus de Cruce *Istoria di Trieste* lib. I. c. 2 et V, 10 memorat) supra hos fontes ad vicum D. Catiani *(S. Kazian)* bis terve subter rupium cava viam sibi facit, tandemque cuniculo subterraneo totum conditur. *Rekam* id flumen esse,

* Cf. *Schlözer Briefwechsel* II Th. Heft XII, p. 340. add. *Hacquet* Oryctograph. Carniolica To I. p. 61. Antiquiorem locorum faciem in tabula videre licet in libro apud Juntas Venet. 1553 fol. vulgato: *de Balneis omnia quæ extant apud Græcos, Latinos et Arabas* p. 306.

† Minus bene *Wood* V. C., loco mox laudando antiquam interpretationem revocat, qua *mare proruptum* de ipso mari Adriatico accipiebatur, quod, quoties exæstuat, in interiora littoris exundans Timavi cursum reprimit. Hoc locorum naturam ita ferre nemo negat: sed verborum structura sermonisque ratio manifeste repugnat isti sensui: est enim *fons, unde* h. e. *ex quo, mare proruptum it*, non vero, fons *in quem, versus quem*, mare procedit.

Valvasor docet, qui rectius hæc exponit, quam Cluverius. Enimvero jam apud Strabonem lib. V. p. 329 A. Posidonium hoc idem tradidisse videas, e montibus delatum Timavum voragine terræ absorberi, εἶθ' ὑπὸ γῆς ἐνεχθέντα περὶ ἑκατὸν καὶ λ σταδίους (XVII millia passuum) ἐπὶ τῇ θαλάττῃ τὴν ἐκβολὴν ποιεῖσθαι male accipitur: *in mare effluere.* Vert. *ad mare, non longe a mari, emitti iterum.* Hoc Plinius tradit lib. II, s. 106 *Et in Atinate campo fluvius mersus post XX mill. passuum exit, et in Aquileiensi Timavus.* Restat ut hoc moneamus, *fontem Timavi* h. l. pro ipso Timavo dici; eum autem ita *superasse* Antenor intelligendus, ut cursu navium juxta litora servato, nam cum classe hæc loca adiit, ostia fluvii prætervectus ad ulteriores plagas et interiorem sinum pergeret. Est enim is poetarum v. c. eorum, qui Argonautica exponunt, mos, ut in navigatione facta litoris vicini populos, urbes, et amnes enumerent. Aliam rationem, eamque subtiliorem, suppeditavit *Wood* l. c., docet enim, navigationem ex Ionio mari in interiora Adriæ aliter tuto fieri non posse, quam ut litus Illyricum legatur:* ubi ad intima Istriæ perventum est, etiamnum recta trajicitur mare adversus Venetias. cf. Liv. X, 2. Quæ observatio, etsi huic loco expediendo prorsus necessaria non est, alterum tamen locum illustrat in Ecl. VIII, 6. 7, ubi de navigatione Asinii Pollionis versus Parthinos Illyrici: *seu magni superas jam saxa Timavi, sive oram Illyrici legis æquoris.* Factam enim secundum litus navigationem innuit. Ceterum hunc locum certatim expressere Lucanus, Silius et Statius, qui Timavo etiam ex hoc loco ad ipsos Patavinos fines designandos poetico more usi sunt. Unde inter recentiores inanis et vana de hoc fluvio, sitne Patavino agro an Istriæ annumerandus, orta est controversia; de qua v. Burman. præf. T. VI Thesauri Italiæ p. 13. Sed præstat illud adjicere, nostro judicio, si verum quidem hujus moris sensum animus imbibit, ex anteriore poeta, et quidem Græco, qui nunc interiit, forte Argonauticorum aut Antenoridis scriptore, Virgilium sua transtulisse videri; unde et eodem amne usus est ad Asinii Pollionis navigationem declarandam l. c. Est enim et in ornando nimius, quod fere in talibus locis solet, et ornamenta paullo exquisitiora cumulat.

* *Wood's Essay on the original Genius of Homer* p. 54 sqq.

EXCURSUS VIII

De Iuli cognomine Ascanio indito.

I, 267. 268. *At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo Additur, Ilus erat, dum res stetit Ilia regno.* Ab Iulo vulgo ducta gens Julia; sed h. l. etiam nomen gentis Juliæ ab Iulo, *cognomine* Ascanii, derivatur. Sane, licet alia gentium nomina ducta fere sint a prænominibus, ut ab Aulo Auliæ, ab Marco Marciæ, non tamen nominum gentilitiorum exempla desunt, quæ a cognominibus venisse videntur, ut Gentis Flaviæ, Fulviæ, Rutiliæ, al. cf. Cerda ad h. l. Jam porro hoc cognomen Iuli formatum poeta esse vult ab *Ili* nomine, quod Trojanum fuit, et quo Laomedontis pater fuit appellatus; sed ratione grammatica plane refragante. Verum in etymologiis cum Græci tum Romani argutias plerumque captant, non sermonis rationem et analogiæ veritatem sequuntur. Nec multo subtilior altera ex Julii Cæsaris Pontifical. lib. II, et Catone in Origg. memorata etymologia, ut Iulus a Jove, *Iobus, Iolus, Iulus,* ductum sit. v. Auct. de Orig. G. Rom. c. 15. Altera in h. l. quæstio est, an pro carminis epici majestate, et in Jovis oratione, eaque ad Venerem, Æneæ matrem, etymologia talis recte inserta esse videri possit. Partem difficultatis vidit Britannus in *Miscell. Obss.* Vol. I. p. 5 et 82, adversus quem et ibi doctiss. Editor et ad h. l. Burmannus disputant, nescio an commode satis. Potest quidem defendi poeta hactenus, quod in Augusti gratiam et ad majorem, quam populares sui inde capere poterant, voluptatem, etiam præter πιθανότητα et subtilitatem, intexere aliquid non dubitavit; potest quoque, quod Eschenburgio V. C. placuisse video, Jupiter videri Veneri voluisse hoc in memoriam revocare. Nec tamen minus ita alterum versum ab aliena manu accessisse suspicor, sive totum, sive post *Additur,* cum a poeta scilicet imperfectus esset relictus. Nam interpretatio ista: *Ilus erat, dum res stetit Ilia regno,* per se inepta, multo etiam magis a loco hoc aliena est. Tum an *regno* satis latine adjectum sit, nescio: dum resp. Trojana, regnum Trojanum, stetit, duravit, *regno?* nisi putes defendi posse ex lib. II, 88 *Dum stabat regno incolumis* Palamedes: ubi dictum tamen esse apparet poetico usu pro, *dum regnum ejus stabat incolume*

h. e. ejus regia dignitas erat salva et intacta. Certe judicio acutiori parum se probare potest versus tam jejunus. De *Ascanio* v. Exc. XVII ad lib. II.

EXCURSUS IX

Belli portæ.

I, 291—296. *Aspera tum positis mitescent sæcula bellis. Cana Fides, et Vesta, Remo cum fratre Quirinus, Jura dabunt; diræ ferro et compagibus artis Claudentur Belli portæ. Furor impius intus Sæva sedens super arma, et centum vinctus aënis Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.* Splendidissimus locus et Jove vaticinante dignus. Fidem ait, religiones patrias et concordiam abolitis bellis ac discordiis esse regnaturas. Mutata hæc in personas, et quidem deos deasque: *Fidem, Vestam, patrem Quirinum. Fides cana,* quia alias *prisca, antiqua,* dicta. *Vesta,* quippe Romanis patria eaque antiquissima religione culta cum ipsis Penatibus, cf. Æn. II, 296, et imperii præses, in cujus æde ignis sacer servabatur. (Ut *pudicitia* per eam designetur, Romano equidem more fieri posse non arbitror.) Quod autem *Quirinum cum fratre Remo* nunc *jura dare,* h. e. regnare, imperio Romano præesse, rem Romanam tueri, ait, in his concordiam quidem civium innui posse, Burmanno non refragabor, ut forte pro eo, quod diceres, fore ut concordia et pax bellis civilibus et discordiis sopitis vigeat ac floreat, poeta Romulum et Remum quos dira discordia disjunxerat, iterum regnaturos esse dixerit. Meo tamen sensu rei sermonique poetæ accommodatius est hoc: Bellorum civilium noxa interdum a Remi cæde repetebatur, qua tota posteritas culpæ et piaculo erat obligata; jam bellis civilibus expiatus Remi sanguis videbatur, ut v. c. Horat. Epod. 7, 17. Itaqua ea poetæ mens: Temporum antiquorum integritatem et puritatem iri restitutum, qualis illa fuerit, antequam fraternus *sanguis in terram defluxit* primumque illud parricidium fuit commissum. Pacatis iterum animis et fraterna concordia pristina rem Romanam moderari et tueri quasi videbuntur Remus ac Romulus. De Agrippa cum Servio et aliis cogitari non posse, recte Burmannus monuit. Quod vero poetæ animum ad has rerum imagines deduceret, ut *Fidem,* et *Vestam,* cum *Remo* ac *Romulo* commemoraret, fuisse suspicor etiam hoc, quod, ut ex topographiis Romæ disci potest, in Palatino monte, adeoque circa Palati-

nam Cæsaris domum, templa Fidei, Vestæ ac Romuli Remique erant. Majorem igitur hæc omnia suavitatem habere debuere, si Romanus ea legeret, qui illa templa ante Augusti domum posita meminisset. Mox v. 293. 294 *Bellum* hic personam dei induere puto; est ὁ Πόλεμος. Diversa Belli a Bellona et Marte persona. Apud Plin. XXXV, 36, 16. Apelles *Belli imaginem restrictis ad terga manibus* pinxit, *Alexandro in curru triumphante*. Eam cum altera tabula Apellis Augustus in Fori sui partibus celeberrimis dicaverat. Ut tamen picturam hanc Virgilius hic ante oculos habuisse videri debeat, quod jam in Servianis suspicatus aliquis, necesse non est. Notio hæc admodum obvia et communis, ut Discordiam, Bellum, Martem, vinctos, religatis post tergum manibus, fingere animo liceat; imprimis inter eos, qui triumphum agi, in eoque hostes captos vinctis post tergum manibus duci viderant. Occurrit quoque simile argumentum in artis priscæ operibus. Erat Spartæ vetus signum Martis vinculo impediti. Pausan. III, 15. p. 245. Nostrum ante oculos habuit Calpurn. I, 46 de Numeriano Cæsare: *dabit impia vinctas Post tergum Bellona manus, spoliataque telis In sua vesanos torquebit viscera morsus, Et, modo quæ toto civilia distulit orbe, Secum bella geret.* Hujus *porta dira*, quia dei diri et abominandi, clauditur *ferro et compagibus artis* s. vinculis h. e. foribus ferratis. Hom. θύραι πυκιναὶ et πυκινῶς ἀραρυῖαι. *Jani templum*, quod *Janus Quirinus*, vel *Janus Quirini*, vel *Janus geminus* appellatur, respicere putatur et recte. Æn. VII, 607 *Sunt geminæ Belli portæ, sic nomine dicunt. Centum ærei claudunt vectes, æternaque ferri Robora, nec custos absistit limine Janus.* ubi vid. Not. Plutarch. de Fort. Rom. p. 322 B. ἐκλείσθη δ' οὖν τότε (sub Numa) καὶ τὸ τοῦ Ἰάνου ὄπτιλον, ὃ πολέμου πύλην καλοῦσι, ut recte jam Xylander vertit non τέχνην. Pax occludit Janum ap. Lucan. I, 61. 62. Contra Pacem clauso Jano inclusam teneri, interpretatio et sententia Ovidii esse videtur Fast. I, 281, si locum recte capimus. Apud Aristoph. in Pace 222 sqq. Πόλεμος Pacem antro incluserat. Adeo variis modis et accipi et reddi potuit res, cum antiqua Jani ædicula, ad modum templi amphiprostyli utrimque pervia, quæ, bello indicto, prisco more patebat adeuntibus et supplicantibus, pace facta occludi soleret; visum enim est Bellum modo coerceri portis clausis, ne ille deus portis apertis foras erumperet, modo Pax inclusa teneri, ne avolaret. Itaque idem templum et Jani et Belli et Pacis habitum. Si Valer. Flacc. III, 253 *tunc porta trucis coit infera belli* hunc locum respexit, probabile fit, alteram in eo loco lectionem, *porta effera* veram esse. Jam porro *Furor impius*, h. e. Bellum civile; ut apud Horat. Petron. et al. Ovid.

I ex Pont. 2, 126 de Augusto: *Clausit et æterna* civica bella *sera*. cf. Petron. B. Civ. 256 sq. *nodi* exquisite pro vinculis, catenis. Virgilium ante oculos habuisse videtur Manil. jam Cerdæ laudatus, I, 921 *jam bella quiescant, atque adamanteis Discordia vincta catenis Æternos habeat frenos in carcere clausa.* et Ovid. I Fast. 702 *Gratia Dis domuique tuæ: religata catenis Jampridem nostro sub pede Bella jacent.* At ipsi Virgilio præiverat Ennius apud Horat. I Serm. 4, 60 *postquam Discordia tetra Belli ferratos postes portasque refregit.*

EXCURSUS X

Mercurius ad Pœnos placandos missus.

I, 297 *Hæc ait: et Maia genitum demittit ab alto* sqq. Videtur hunc poetæ locum expressisse cælator gemmæ non ignobilis e Museo *Bourdalouii*, post Montefalc. in Virgilio Londinensi, Justiciano et Ambrogiano repetitæ, in qua Jupiter in medio sedens, Venus juxta cum Amore Jovi supplicans, ex altera parte Mercurius cum mandatis Jovis discedens; modo satis liquido constaret, an a manu antiqua opus illud profectum sit; mihi tamen omnes illæ gemmæ Virgilianæ, ut aliæ Romani argumenti, recentia ingenia prodere videntur; non enim id fuit suorum poetarum studium Romanis, nec Græci artifices latini carminis peritiam tantam habuisse videntur; contra sæculo XV et XVI cum Græcæ fabulæ vulgo ignorarentur, ad Romanam historiam ac ritum revocari prisca monumenta, ad eundem alia recentia opera confici, passim solebant. Ceterum celeritati bene consulitur a poeta, omni Jovis sermone omisso, quo mandata Mercurio data erant; quænam illa fuerint intelligimus ex iis, quæ Mercurius exequitur. Mercurius autem animis, ut h. l. Didonis et Pœnorum, molliendis et flectendis imprimis idoneus deus, qui *feros cultus hominum recentum*, adeoque et barbarorum, quales Pœni erant, formavit. Scilicet hoc ad persuasionis vim pertinet, in monendo, consiliis dandis, et sic porro; ut Odyss. A, 37 ad dehortandum a scelere Ægisthum Mercurius mittitur. Omnino œconomia fabulæ hujus primi libri est eximiæ artis. Carthaginis adversus Æneæ fata tuendæ studio (v. sup. 13. 19). Juno Æneam immissa tempestate perdere voluerat. Atque hac ipsa tem-

pestate in Carthaginis hujus, cui Juno metuit, litus ejicitur Æneas. Jam mireris utique poetam hoc casu non eo uti, ut tanto majorem nobis super Æneæ discrimine ac periculo, ex Junonis odiis in illa ipsa terra et urbe, quæ deæ tantopere curæ cordique erat, impendente, sollicitudinem faciat. Sed poeta aliam viam est ingressus. Ne Æneas ullum in his locis periculum adeat, mittitur Mercurius ad Pœnorum Didonisque imprimis animos placidos et propitios efficiendos. Quo facto, cum tamen vel sic Venus haberet, quod Junonis odia et iras metueret, Cupidinis mox illa opera utitur (inf. 670 sqq.), ut Didonis animum amore in Æneam inflammet, quo minus illa Junonis aliquo monitu in diversa consilia impulsa in ejus perniciem conspiret. Interea Juno, dum his jam malis aliter occurri non posse videt (v. IV, 90 sqq.), hoc ipso Didonis et Æneæ amore ad avertendum ab Italia Æneam et intercipienda adeo Romæ fata uti constituit; sed quo minus illa res exitum habeat, Jupiter, cui fatorum ordo imprimis curæ esse debet, cavet (ibid. v. 222 sq.). cf. sup. Excurs. I*.

EXCURSUS XI

Dido a Sychæi Umbra monita.

I, 353—359. *Ipsa sed in somnis inhumati venit imago Conjugis; ora modis attollens pallida miris, Crudeles aras trajectaque pectora ferro Nudavit; cæcumque domus scelus omne retexit. Tum celerare fugam patriaque excedere suadet, Auxiliumque viæ veteres tellure recludit Thesauros, ignotum argenti pondus et auri.* Quæ de mariti specie per somnum oblata narrantur, a poeta ipso adornata videntur, nec incommode ad epicam poesin, ut miraculo animum teneat. Forte poetæ, præter historiam, debetur etiam illud ad rei atrocitatem adjectum v. 349 *ante aras.* Nam vulgo, cum venatum exiisset, a fratre uxoris insidiis petitus interiisse Sychæus traditur: vide Cedrenum p. 140 B. et Jo. Malalam Chronograph. p. 68 (p. 206 ed. Oxon.), qui Servium ad h. l. descripsit, sed, ut apparet, multo integriorem quam qualem nunc habemus. cf. Eustath. ad Dionys. Perieg. v. 195. Sed, ut poeta ante aras id factum mallet, occasionem fingendi præbere potuit hoc, quod maritus Didonis sacerdotio Herculis functus esse memoratur. cf. Justin. XVIII, 4. Jam somni visum potest illud quidem ita accipi, ut ipsum facinus som-

niantis animo fuerit objectum, ita ut illa ipsi cædi interesse, eam fieri cerneret, poeticæ tamen rationi magis consentaneum, ut, quæ a Sychæi Umbra verbis sunt exposita, tanquam gesta *nudentur*, enuntientur; ut in notis exposuimus. Similiter Umbra Sychæi mox abditos thesauros indicat, quo loco repositi sint, ut itineris subsidium ac viaticum Didoni fugienti sint. Sic Hectoris Umbra inf. II, 297 *effert* sacra, efferenda esse gestu significat. Thesauri Didonis adhuc Neronis tempore lusum avaritiæ fecere. v. Tacit. Annal. XVI, pr.

EXCURSUS XII

Pius Æneas.

I, 378. 379. *Sum pius Æneas, raptos qui ex hoste Penates Classe veho mecum, fama super æthera notus.* Notati hi versus, quod Æneas egregie se ipsum commendat. Recte, nostris moribus si rem æstimes; secus, si heroicis; ut ex toto Homero satis constat. Exempla aliorum v. ap. Pierson. Verisim. p. 206: adde Spencium (in *Essay on Pope's Odyssey* P. I. p. 52). Hic ipse versus ex Homero adumbratus Odyss. I, 19. Ulysses apud Alcinoum: Εἴμ' Ὀδυσεὺς Λαερτιάδης, ὃς πᾶσι δόλοισιν Ἀνθρώποισι μέλω (*carus et honoratus sum propter sagacitatem consiliorum in re bellica*) καί μευ κλέος οὐρανὸν ἵκει. *fama super æthera notus*, ex poeticæ orationis genio, nihil aliud quam simpliciter, celeber et inclytus. Inclytum autem ac notum se calamitatibus suis dicere, minus habet offensionis etiam nostris moribus; et pietatis mentio facta hominum animos benevolos ipsi reddere poterat. Verum et *pius*, ut omnino in Æneide, perpetuum est Æneæ attributum, quod, Homerico more, proprio nomini tanquam aliud proprium adjungitur. Sic et *pater Æneas*, quod antiquiore sermone honoris vocabulum fuit, ac reverentiæ amorisque, imprimis regibus tributum. Sic Odyss. Θ, 145 ξεῖνε πάτερ. Cum autem *pietatis* notio tam late pateat: quæri potest, quo tandem sensu poeta accipi voluerit. Fuit enim Æneas *pius in patrem:* unde III, 481 de Anchise: *o felix nati pietate*, fuit *in filium*, *in patriam*, *in deos*. Scilicet hoc ultimo respectu dictus est *pius* a poeta, θεοσεβής, religiosus. Docent hoc adjuncta, h. l. *raptos qui ex hoste Penates classe veho mecum* Lib. II, 691. *Jupiter, adspice nos, et, si pietate meremur, Da deinde auxilium.* Convenit, quod in omnibus rebus mo-

nitis deorum obtemperat; et primo loco, hoc, quod in Homero Il. Υ, 298. 9. in laudibus Æneæ ex Neptuni persona pietas memoratur: κεχαρισμένα δ' αἰεὶ δῶρα θεοῖσι δίδωσι, τοὶ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσι. Cum pietate justitia jungitur inf. 544. 545. Quod autem in Penatibus, de quibus v. Exc. IX ad lib. II, quos secum abduxerat, Æneas imprimis gloriatur, ad veterem religionem pertinet. Nondum excisa plane et eversa videbatur resp. superstitibus adhuc diis tutelaribus seu patriis, eorumque vasis et sacris instrumentis. Qui in coloniam mittebantur, sacra metropoleos suæ secum abducebant. Si sacra, h. e. dii patrii et eorum *utensilia*, essent seu vi seu fraude et furto ablata, gravissima calamitas ea habebatur. Ut deos elicerent, qui urbem oppugnabant, aut ut deos vinculis ligarent, qui obsidione gravi premebantur, ad eandem religionem pertinebat. Capta igitur urbe, præcipua ea cura imprimis sacerdotum, ut deorum signa et vasa salva essent, dum aut absconderent ea, aut secum asportarent. Sic Panthus Apollinis sacerdos II, 319 fugiebat, *sacra manu victosque deos* ferens. Sigillatim hæc satis exposita passim sunt a viris doctis; nobis curæ fuit, ut ad rationes suas et caussas ea referrentur; idque teneri velim etiam in aliis.

EXCURSUS XIII

De iis quæ deorum præsentiam arguunt.

I, 402—404. *Dixit, et avertens rosea cervice refulsit, Ambrosiæque comæ divinum vertice odorem Spiravere; pedes vestis defluxit ad imos, Et vera incessu patuit dea.* Habemus hic exemplum ἐπιφανείας numinis insigne. Non injucundum erit, paucis exponere, quibus modis poetæ, Virgilius et Homerus, deorum præsentiam vel in discessu arguant, imprimis cum viri docti, qui in hunc locum inciderunt, secuti fere sint Heliodori Æthiop. lib. III. p. 148. 149 ed. Bourd., a quo tamen non tam poeticas rationes, quam theosophorum commenta exposita esse manifestum fit.

Quoties igitur poetæ, imprimisque principes isti, deos cum hominibus agere iisque interesse faciunt; faciunt autem hoc sæpissime, ex recepta inter veteres persuasione, ad quam divinæ naturæ species humana vulgo credita necessario ducere debuit, in priscorum hominum et heroum vita, fere ut in vita patriarcharum, deos invisere homines, ad

eos devertere, eorum hospitio uti, iis occurrere, sermones ac consilia communicare solitos; quoties igitur deos inter homines agere memorant poetæ: si modum quidem et rationem exponunt, quam tamen sæpe declarare negligunt: aut dii, etsi cum hominibus agunt, plane se hominum visui non subjiciunt, aut in conspectum veniunt manifesti, aut forma humana assumta se offerunt, ut tamen mox, saltem in discessu, divinæ præsentiæ nonnunquam signa aliqua edant.

In variandis his sequuntur poetæ nonnullas alias opiniones inter priscos homines receptas: primo quidem, deos propria sua ac divina specie a mortalibus aut omnino cerni non posse aut non nisi cum vitæ discrimine, (pro exemplo sit Semele) saltem oculorum cæcitate, (v. c. Hymn. in Vener. 188. v. ad Callim. L. P. 82 Spanhem. et ad 102) non posse cerni: nisi forte ab hominibus, qui θεοφιλεῖς, a diis amati essent: *οὔπω γὰρ πάντεσσι θεοὶ φαίνονται ἐναργεῖς*, Odyss. Π, 161. Contra *χαλεποὶ δὲ φαίνεσθαι ἐναργεῖς*, Iliad. Υ, 131. cf. Spanhem. Callim. Ap. 9. Quoties igitur alios homines adeant dii, specie eos humana assumta illis occurrere; esse vero divinam speciem humana majorem, longeque pulcriorem; itaque quoties pulcritudine insignis aliquis mortalis sese offert, numen sub ea specie latere suspicari solent; ut in Hymno in Dionys. 19. 20: porro deos nube modo candenti modo caliginosa amictos ad homines, quibuscum agunt, accedere. Quæ omnia cum sensuum nostrorum judicio ita conjuncta sunt, ut omnium temporum populorumque opinione, nisi qui aut bellui̇no more vivunt aut ad summam philosophiam expoliti sunt, recepta ea fuerint. Jam si *in hominum conspectum*, quibuscum tamen agunt, omnino *non veniunt dii:* solent fere verba eorum tantum audiri, quibus is, quem alloquuntur, facile numen agnoscere potest, vel quod deus suum nomen effatur, vel quod dei vox jam olim nota et sæpius audita erat. Ita Ulysses (Iliad. K, 512) et Achilles de Minervæ vel non conspectæ voce nihil dubitant, et notum Ajacis illud apud Sophoclem: *Ὦ φθέγμ' Ἀθάνας φιλτάτης ἐμοὶ θεῶν Ὡς εὐμαθές σου, κἂν ἄποπτος ᾖς, ὅμως Φώνημ' ἀκούω* etc. Diversa ratio est, qua Apollo Iliad. Π, 788 sqq. loco inter paucos splendido, Patroclo etsi invisus terrorem infert.

Sin *in conspectum veniunt* dii *manifesti:* divina specie, hoc est majores ac pulcriores humana forma, tum apparent; multa fere luce oculos obtundunt: ita ut hæc ipsa lux præsentiam numinis arguere credatur. Sic inf. IV, 358 *Ipse deum* (Mercurium) *manifesto in lumine vidi Intrantem muros, vocemque his auribus hausi.* Etiam plena luce domus memoratur, v. c. Hymn. in Cerer. 188. 190, ubi cf. Ruhnk. In-

terdum tamen ad terrorem omnia comparata sunt: species, oculi, habitus; ita nube caliginosa et atra amicti sunt dii, ut Venus lib. XII, 416. Juno vero cum procella venit: lib. X, 633 *cælo se protinus alto Misit agens hiemem, nimbo succincta, per auras.* Enimvero hoc spectat jam propius ad illa, quæ a consilio nostro aliena sunt, cum deorum præsentia omnem naturam sensu aliquo perfundere creditur: dum dii, modo cum aëris, ventorum, marisque tranquillitate et auræ silentio adveniunt: in quam rem loca congesta v. ap. Valken. ad Theocr. 2, 38: modo ventorum marisve tumultus præsentiam dei arguit. Cum his conjunctæ sunt ἐπιφάνειαι deorum in templis, sub sacrorum sollennium aut oraculorum edendorum tempus: de quibus nunc non agitur, et copiose actum ab aliis, impr. a Spanhem. ad Callim. Itaque nec attingam, quæ ex his ipsis deorum apparitionibus ad Manes aut Umbras per somnum oblatas translata sunt; ut de Creusa Æn. II, 773: tandem etiam ad homines divinitus afflatos, ut de Sibylla VI, 49. 50. Verum ut ad illum deorum conspectum redeamus, quo, quoties eorum ministerio poeta utitur, illi prodeunt: si manifesto numine occurrunt, fieri id fere animadvertas vel occursu alterius dei, vel ut filio, marito, aut amato a se homini, in conspectum veniant. Sic inter pugnas dii sibi occursant in Iliade, sic Achilli Thetis, et Æneæ se mater Venus—*non ante oculis tam clara, videndam Obtulit, et pura per noctem in luce refulsit—confessa deam, qualisque videri Cælicolis, et quanta, solet,* lib. II, 591. Veniunt quoque dii in conspectum unius tantum, etsi in magna hominum frequentia, ita ut ceteri omnes ne sensum quidem numinis præsentis habeant: sic uni Ulyssi ejusque canibus manifesta fit Minerva, Od. Π, 160. Sic soli Peleo Thetis apud Apollon. IV, 854 sqq. et Achilli in media Achivorum concione, sed soli, conspicitur Minerva, statimque agnoscitur, δεινὼ δέ οἱ ὄσσε φάανθεν, Iliad. A, 200. Iliad. P, 334 Æneas Apollinem ἔγνω ἐσάντα ἰδών. Ceterum ex loco hoc Heliodorus illud duxisse videtur, quod ex fixo et constanti obtutu deum intelligi dixit. Species autem divina modo ab æterna deorum juventute, ac pulcritudine, modo cum attributis ex poetarum et artificum doctrina et usu, declaratur.

Verum frequentissima ratio ea est, ut ad eum, quem volunt, accedant eumque alloquantur, *humana forma induti,* noti fere alicujus et familiaris, sicque ei ludum faciant, ut cum mortali se agere ille putet; Tumque dii consecuti id, quod volebant, interdum abeunt, ut nec agnoscantur: v. c. Iliad. P, 70. cf. Φ, 285 sqq. X, 226 sqq. Sic etiam inobservati discedunt, qui per somnum se offerunt, ut Minerva Od. Z,

41 sqq. Δ, 795 sqq. et cum Tiphy illa per somnum adstat Orph. Arg. 538. 554. Interdum, ut numen suum prodant, forma humana deposita, divina conspicui fiunt: Sic Venus in Anchisæ amplexibus: Hymn. in Ven. 181 sqq. 175. cf. Burm. ad Anthol. Lat. IV, 13, 12 si irati sunt *majores majoresque* fiunt: Callimach. in Cer. 59. cf. Wessel. ad Herod. VIII, 38: aut inter dicendum agendumque oculis, voce, toto corporis habitu mortali forma majore produnt se, ut omnino divinæ naturæ indicium vel originis habita est oris corporisque majestas, vel pulcritudo. *specto,* ait ille ap. Ovid. III Met. 609, *cultum faciemque gradumque: Nil ibi, quod posset credi mortale, videbam.* Ita Iris, quæ Beroën simulabat, Æn. V, 647 *divini signa decoris Ardentesque notate oculos, qui spiritus illi, Qui vultus, vocisque sonus vel gressus eunti.* cf. Odyss. N, 288, ubi Minerva, proditura se deam, repente inter dicendum femina fit eximia specie; de Cerere autem Hymn. 188. 189, ubi v. Ruhnk. Imprimis autem huc spectat Iliad. Γ, 396 sq., ubi Veneris anui assimulatæ consiliis obsequi cum nollet Helena, tum illa manifesta adstat dea, *καὶ ῥ' ὡς οὖν ἐνόησε θεᾶς περικαλλέα δειρὴν, Στήθεά θ' ἱμερόεντα, καὶ ὄμματα μαρμαίροντα, Θάμβησέν τ' ἄρ' ἔπειτα·* quem ipsum locum Virgilius versibus supra adscriptis ante oculos habuit, rem tamen aliter tractavit: *avertens rosea cervice refulsit* etc. Scilicet occurrit apud poetas tandem et illa ratio, ut *non nisi sub discessum,* modo ad terrorem faciendum, modo ad numen testandum, mortali forma exuta, divina specie numen spectantium oculos præstringat. Itaque h. l. divinam speciem numenque arguit pulcra cervix, coma suaviter spirans, palla deæ defluens, cum antea venatricis more esset succincta, tandemque incessus. Videamus de singulis.

Scilicet si abeuntes numen manifestum ac confessum faciunt, signis fere atque notis id faciunt sequentibus: Peractis mandatis modo discedunt sic ut ad Olympum redeant, ut de Mercurio juvenis faciem mentito Odyss. K, 307. 308 Νῆσον ἀν' ὑλήεσσαν ille ad Olympum redit; modo subito ex conspectu eorum, quibuscum loquebantur, auferuntur, evanescunt vel avolant. Alias abeuntes, forma adscititia abjecta, divinam speciem a tergo ostendunt. Sic Apollo in Butæ formam conversus: *Mortales medio adspectus sermone reliquit, Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram. Agnovere deum proceres divinaque tela Dardanidæ, pharetramque fuga sensere sonantem,* Æn. IX, 657 sq. Apollinem hic vides in aërem sublatum; cum alibi nube vel obscura caligine involvant se dii, quippe qui omnino, ut invisi sint, nube se operiant, atque eos quoque, quos subducere vel occultare volunt, nube obducant, ut

toties ap. Homerum fit. Sed aliis locis abeuntes deos declarat incessus levis ac celer, et volanti similis, ut vix pedibus terram attingant; qualis omnino deorum incessus esse fertur, οὔτε χθόνα μάρπτε πόδεσσιν, Iliad. Ξ, 228. cf. 284. 5, modo stellæ fatuæ cadenti Iliad. Δ, 75, modo columbæ, modo accipitris volatui comparatus. Notus locus Iliad. E, 778 Αἱ δὲ βάτην τρήρωσι πελειάσιν ἴθμαθ' ὁμοῖαι. Harpæ etiam, quæ ex aquilarum genere est, Minerva cœlo descendens assimulatur Iliad. T, 350. 1, et Neptunus Calchantis habitu Achivos ad pugnam adhortatus Iliad. N, 62 sqq. Αὐτὸς δ', ὥστ' ἴρηξ ὠκύπτερος ὦρτο πέτεσθαι etc. et subjicit Ajax: non hic fuit Calchas: Ἴχνια γὰρ μετόπισθε ποδῶν ἠδὲ κνημάων Ῥεῖ' ἔγνων ἀπιόντος (levi scilicet et suspenso gressu)· ἀρίγνωτοι δὲ θεοί περ. At in Odyss. A, 320 Minerva, cum sub Mentæ persona Telemachi animum erexisset, ἀπέβη, Ὄρνις δ' ὡς ἀνόπαια διέπτατο, et Odyss. Γ. 371. 2 eadem apud Nestorem ἀπέβη Φήνῃ εἰδομένη· θάμβος δ' ἕλε πάντας ἰδόντας. Hinc et Mercurii volatus super mare fit radendo mari: Od. E, 51. Serpentis lapsum ac tractum nusquam a poetis Græcis vidi deorum incessui assimulari: vide tamen Spenc. ad h. l. Singulare est inf. IX, 15. 19, quod Iris arcu et sereno cœlo discessum suum mirabilem facit.

Cum dei discessu conjunctum interdum illud, ut præter naturam mira aliqua vi affici sentiat modo animum modo corpus is, qui cum deo in mortalem mutato egerat. Sic supra memorato loco Iliad. N, 62 sq. Neptunum, qui Calchantis personam induerat, agnoscit Ajax manuum pedumque insolito vigore viriumque refectione, v. 74. 75, et tetigerat eum deus discedens sceptro suo. Imitatus hoc est Quint. Cal. XI, 142—144. Aliud exemplum habes Iliad. Υ, 81. 110 Apollinis Æneam restituentis: Ὣς εἰπὼν ἔμπνευσε μένος μέγα ποιμένι λαῶν, et Odyss. A, 320 Minerva discedens Telemacho non modo incessu, sed et ex eo manifesta fit: τῷ δ' ἐνὶ θυμῷ Θῆκε μένος καὶ θάρσος. Hoc idem faciunt interdum dii tacite et occulte, ut Pallas Menelaum novis viribus recreat Iliad. P, 569.

Quandoquidem in ipso discessu divina species humanæ formæ succedit, commemorantur quoque illa, quæ in specie divina memorabilia sunt: summa oris pulcritudo aut majestas, corpus humano majus et augustius, cum pulcritudine candor corporis, cervix pulcra, comæ promissæ, quales perpetuam deorum juventam decent, ut in Cerere, Hymn. v. 277. 8, et in loco nostro Virgilii.

Quod inter præsentis numinis signa refertur gratus odor, quem sive totum corpus sive coma exhalat: uti in Venere, h. l. *ambrosiæque comæ*

divinum vertice odorem Spiravere; et Dianæ nec in adspectum prodeuntis præsentia ex divino odore agnoscitur ab Hippolyto apud Eurip. Hippol. 1391: id quidem ductum est ex antiqua vita, quando regiæ opulentiæ erat, unguentis suavibus delibutum corpus habere, antequam frequentioribus commerciis copia majore et expeditiore sumtu unguenta Asiæ in Europam illata sunt. A regum autem luxu, qualis tum erat, adumbrata deorum vita, adeoque in eam traductum etiam unguentum ambrosia dictum. Sic de Junone Iliad. Ξ, 170 sqq. et de Venere Odyss. Θ, 364. 365 et sup. Georg. IV, 415 sqq. Etiam ap. Hesiod. Scut. Herc. 7. 8. Alcmenæ a capite et superciliis suaves odores spirant, tanquam a Venere. (etsi versus vix a primo carminis auctore sunt.) Ducta hic sunt ea, quæ de veste stragula Bacchi habet Apollon. IV, 430 sq. Hoc tamen divinæ naturæ argumentum non nisi in elegantioribus diis locum habere potest; ut in Venere et Apolline; in Diana etiam apud Eurip. l. c.; in Flora apud Ovid. Fast. V, 376: alia exempla v. apud Burmann. ad Anthol. Lat. IV, 13, 30. Insignius ceteris est in Hymno Homer. in Cer. 274 sqq., quod apponam, quia reliqua quoque præsentis numinis argumenta sub discessum continet: *ὣς εἰποῦσα θεὰ μέγεθός τε καὶ εἶδος ἄμειψε, Γῆρας ἀπωσαμένη· περί τ' ἀμφί τε κάλλος ἄητο, Ὀδμὴ δ' ἱμερόεσσα θυηέντων ἀπὸ πέπλων Σκίδνατο. τῆλε δὲ φέγγος ἀπὸ χροὸς ἀθανάτοιο Λάμπε θεῆς, ξανθὴ δὲ κόμη κατενήνοθεν ὤμους· Αὐγῆς δ' ἐπλήσθη πυκινὸς δόμος, ἀστεροπῆς ὥς· Βῆ δὲ δι' ἐκ μεγάρων.* Videmus hic sub discessum Cereris formam divinam receptam: pulcritudinem, ambrosium odorem, candens corpus, comam promissam; lucem per domum fusam. Imitatione quoque expressa res in templis: v. c. de Dea Syria et in teletis: ut apud Apulei. XI.

Et hi quidem priscæ et epicæ poeseos præcipui modi divinam præsentiam declarandi, super quibus multa possint argutius disputari, nisi hoc a consilio nostro esset alienum; et facere hoc cuivis ex superioribus est in promtu. Quando autem de origine et caussa hujus phantasmatis hominum mentibus subnati quæritur, ablegandus est lector ad Exc. I. ad lib. IX, 638. Nec tamen existimandum est, semper hæc tam accurate et diserte a poetis tractari. Quin sæpe satis habent, deum memorare cum mortali agentem, numen suum manifestantem, et a mortali agnitum, nulla tamen re adjecta, qua intelligatur, quomodo id fieri potuerit. Scilicet jam ab initio inter poetam et lectorem tacito consensu convenerat, posse et solere a diis fieri ea, quæ naturæ morem deserunt eoque ipso mirationem faciunt. Exempla vide Iliad. Υ, 319, ubi Neptunus Æneam non latet, et P, 334 Apollinem idem

Ἔγνω ἰσάντα ἰδών. adde Iliad. B, 172. E, 794. 815. Sic inf. XII, 632 *Juturnam* sororem agnoscit Turnus, nec additur, quo signo vel argumento.

EXCURSUS XIV

Equi caput omen Carthaginiensium fortunæ.

I, 442—445, *Pœni Effodere loco signum, quod regia Juno Monstrarat, caput acris equi; sic nam fore bello Egregiam et facilem victu per sæcula gentem.* Caput equinum adeo auspicium et omen fuit futuræ fortunæ; fore Pœnos gentem bellicosam et rerum copiis (ex agricultura, navigatione et commerciis populorum) affluentem. Justin. XVIII, 5, 16 *Ibi quoque equi caput repertum*, bellicosum potentemque *populum futurum significans, urbi auspicatam sedem dedit.* Quas fidiculas verbis, *facilem victu* fore gentem, interpretandis adhibuerint viri docti, vide ap. Cerd. Burm. Trapp. Si Carthaginiensium historiam inspicere meminissent viri docti, in multis hujus et quarti libri locis minus turbassent. Celebrata satis inter veteres res est, Carthaginienses agri colendi studiosissimos fuisse, et totum illum Africæ tractum lætissimo cultu summæ fertilitatis effloruisse. Itaque præclare iis portenditur perpetua victus copia et affluentia; et *facilis victu* est is, qui facilem et paratum victum habet: εὔπορος, ut agrum *frugibus* vel *frugum facilem* dixere veteres. Tenendum scilicet, ea, quæ in vulgari oratione τὸ *facilis* pro adjectivo adjunctum habent, poetice ita efferri; ut si *alloquium regis facile* exprimendum sit, *facilem regem alloquio* vel *alloquii* dicat poeta, ut Val. Fl. V, 407 *litus quod faciles appulsus habet*, idem *litus facile appulsibus*. Ita, quæ *victum facilem* fundit humo *tellus* Georg. II, 460, est etiam *tellus victu facilis*; et sic *gens victu facilis*, quæ habet victum, alimenti copiam paratam, affluentem, propter agrorum scilicet fertilitatem et ubertatem. Simili modo infinita alia ad prosaicam formam comparanda sunt. Æn. VIII, 318 *asper victu venatus*, h. e. qui victum asperum, qualis est vitæ asperæ, duræ et pauperis, præbet. *nox aspera curis*, Val. Fl. III, 362, quæ curas asperas secum affert, et sic porro. *Equus* autem quidni ferax et lætum solum, equis alendis idoneum, ominetur? quum hoc armentum pabuli copiam et uberem agrum imprimis sibi poscat. Vide, si talis res auctoritate indiget, Columellam de R. R. VI, 27. Varia quidem de hoc portento inter fundamenta urbis reperto

fuit narratio, nam alii (v. Justin. l. c. Serv. et Pompon.) primo caput bubulum, alii palmam simul repertam tradiderant, proxime tamen ad nostrum alii ap. Eustath. ad Dionys. Perieg. 195 *εὗρον κεφαλὴν ἵππου, καὶ συμβαλόντες σημαίνεσθαι σχολὴν αὐτοῖς καὶ παρ' ἄλλων δόσιν τροφῆς, καθὰ καὶ τοῖς ἵπποις, ἔκτισαν ἐν τοιούτῳ τόπῳ* Καρχηδόνα. sane diversa interpretatio de otio ac pacis studiis, imprimis ex mercatibus; imprimis ex mercatibus; vides tamen hoc ipsum, *facilem victu*, ita expressum, ut sine multo labore victum inveniant. Quod Æn. III, 540 sqq. diversum ex equis augurium petitur, nihil officit. Poterant enim eædem res diversis temporibus et rerum conditionibus ad diversa trahi omina. Ita *ἵππον πολέμιόν τε καὶ ἐπήλυδα*, *bellicosum et advenam* interpretabantur vates Telmessenses ap. Herodot. I, 78.

EXCURSUS XV

Pictura in templo Carthaginis ab Ænea perlustrata.

I, 453 sqq. *Namque sub ingenti lustrat dum singula templo, Dum— Artificum manus inter se operumque labores Miratur, videt Iliacas ex ordine pugnas.* De pictura vulgo hæc accipiuntur; et v. 464 *picturam* expresse appellavit. Quod si verum est, adversus temporum rationem peccare poeta maluit hæc commemorans, modo gratis rerum imaginibus delectaret. Nam *Iliacis temporibus non fuisse* pingendi artem *apparet*. v. Plin. XXXV, 6. Observatum hoc jam est Gogueto *de origg. legg. art. et discipl.* Tom. III, p. 346. Et Homerum sculpturæ opera in omni metallorum genere memorare, *nulla picturæ*, unicuique Homerum legenti facile succurrit. Videndum igitur, an Virgilius non de pictis tabulis, sed de anaglypho opere, et quidem ex ære, quod antiquissimum fuit genus, et quo ducunt fores ex ære factæ v. 448. 449, agere dicendus sit? Nam, quod *picturam* dixit, hoc poetica elegantia de quovis opere, quod figuras rerum ac signa repræsentat, bene memorare potuit. Accipiendum autem ita esset de sculptorio opere in foribus templi ac valvis ex ære facto: in his enim, ut et in fastigiis, templorum pariter ac palatiorum frequens fuit cælatura: cf. Paus. I, 24. V, 10. X, 19. VIII. 45. Cic. Verr. IV, 56 et porticus templi Jovis Olympii apud Agrigentinos: v. Diodor. XIII, 82 in qua et exculpta *ἅλωσις τῆς Τροίας* heroibus suo quoque habitu expressis. et solent poetæ in argumentis ejusmodi sculp-

turæ sibi placere: ut noster Ge. III, 26 sqq. Æn. VI, 20 sqq. Sic Ovid. Met. II, pr. in regia Solis. Silius III, 32. in templi Herculis foribus. ad q. l. cf. Drakenb. Valer. Fl. V, 411 in fastigio templi (ita quidem nobis videtur) et in foribus 417—465 expressas historias apud Colchos memorat; sapienter quidem hoc; sed idem in operis summa infelix; non enim apparet, quorsum ista descriptio anaglyphi inserta sit. At noster poeta ad confirmandum Æneæ animum his rerum imaginibus egregie utitur. Anaglypha idem et alibi memorat, ut inf. 640. Inter hæc tamen commento illi sculpturæ h. l. non magis confidam, quam ei, quod multo minus probabiliter in animum venit viro docto, ut crederet, hic de textura agi. Nisi vim facias verbis, non nisi de tabulis pictis agere poeta potuit: et dicendus ille est maluisse morem Italiæ suæ sequi, in qua passim visebantur porticus templorum pictæ. Res Trojanas inter argumenta fuisse, vel ex Petronio 29 et 89 discere licet: cf. Wernsdorf. P. Min. T. IV, p. 605. Nihil frequentius eodem more inter Græcos, quos, parietes templorum et porticus picturis exornasse, multa docent exempla apud Plinium et Pausaniam, ut Athenis I, 17 in Thesei templo; I, 18 in templo Dioscurorum; I, 20 in t. Bacchi; cf. c. 25. 26. et Athenæum X, p. 456 extr. imprimisque templum Minervæ Syracusis ap. Cicer. Verr. IV, 55. Trojani autem belli historiæ, etsi in populo, qui nihil cum Trojanis et Græcis commune haberet, recte tamen poterant operis ab arte profecti argumentum præbere. Solet enim ars externas historias, imprimis claras et nobiles, sibi materiem facere; et ab Etruscis, saltem ab Italis, similiter belli Trojani historiam, quanquam illa aliena ab hoc populo erat, in tot monumentis, imprimis sepulcralibus, expressam videmus. Ceterum ea, quæ mox memorantur, non continui alicujus operis uniusque tabulæ argumentum sunt habenda; certe nihil in poeta video, quod ita statuere jubeat; sed singulæ historiæ singulorum operum argumentum constituere putandæ.

EXCURSUS XVI

De Rheso.

I, 469. *Nec procul hinc Rhesi niveis tentoria velis.* Novavit plura in rebus Trojanis Maro, ab Homero aliena, et morem ætatis suæ prætulit;

Tragicos ea in re secutus, qui equites, tubas, et alia memorant, quæ heroica vita ignoravit. Nunc *tentoria* narrat *niveis velis:* in quibus non tam illud me movet, quod *nivea* tentoria fecit, eo scilicet, ut vel noctu nitore fulgentia late essent Diomedi et Ulyssi speculantibus conspicua; sed quod Trojanis temporibus tentoria nondum erant *lintea.* Achivorum κλισίαι stipitibus lignisque constabant, vimine intertexto humoque aggesta, adeoque tuguria potius. v. Iliad. Ω, 449 sqq. cf. Eustath. ad Iliad. A, 185. Recte et Tzetza in Antehomericis, a viro doctissimo Jacobs nunc editis, Achæi: τεῦξαν δὲ κλισίας πλεκτὰς, σταβάραις (h. e. σταυροῖς) ἀραρυίας. et Tryphiod. 139 πῦρ ἴδιον πλεκτῇσιν ἐνὶ κλισίῃσι βαλόντες. ad quem versum loci nostri haud oblitus est doctiss. Northmore. Thraces vero illa nocte ne in talibus quidem tentoriis, sed, ut erant, nuda humo recubabant; πεδοστιβεῖς ut in Rheso 763 sqq. quid? quod totus Trojanorum exercitus sub dio noctem agebat, quantum quidem ex Homerica lectione memini. Etiam Rhesi Trag. auctor tantum εὐνὰς Thracum et κοίτας memorat. At Dictys tentoria memorat pag. 60, l. 45.

EXCURSUS XVII

De Troilo.

I, 474—478. *Parte alia fugiens amissis Troilus armis, Infelix puer, atque impar congressus Achilli, Fertur equis, curruque hæret resupinus inani, Lora tenens tamen; huic cervixque comæque trahuntur Per terram, et versa pulvis inscribitur hasta.* Troilus Priami f. (aliis Apollinis cf. Not. ad Apollod. p. 762) admodum puer, h. e. in prima juventa constitutus (*impubem Troilon* Horat. dixit II, 9, 15: *nimium cito Congresse Achilli Troile* Senec. Agam. 747. 748) ab Achille victus. Factum jam ante Iliadis tempora. Nam libro ultimo inter occisos ab Achille filios Priamus Τρώϊλον ἱππιοχάρμην memorat, Iliad. Ω, 257. Meminit etiam Quintus Paralip. IV, 155. 419 sqq. inter superiorum temporum res ab Achille gestas; et in hoc præivisse auctorem Cypriorum carminum, e Proclo didici. Alii serius et post Memnonis demum interitum collocasse videntur, ut ex Lycophrone 307 sqq. et Tzetza ad e. l. et in Posthomer. 353 sqq. colligas, ubi Troili cædes est extremum facinorum Achillis. Et sic manifeste Dictys qui vulgo fertur IV, 9. unde patet inter potiora episodia Postiliacorum fuisse Troili facta et fata.

Post Hectorem cæsum Troilum Ausonius Epitaph. 18 ait. Omnino varie hanc narrationem a priscis poetis tractatam fuisse necesse est. Imprimis tamen infames fuere Achillis amores in Troilum pulcerrimum puerum, vid. Tzetza ibid. et ad e. Canter. Nov. Lect. II, 9, et h. l. Cerda post Servium: quanquam Tzetza pro solita sua stultitia sponsione certat, Troilum magnum jam natu fuisse. Nata autem sine dubio est ea fabula e poetarum lusibus, qui puerorum amores imprimis Achillis exemplo defendebant; quam ad rem summum illud occisi Patrocli desiderium memorari solebat. Fuere ex eo genere plures, ut Phanocles, cujus Ἔρωτες ἢ Καλοὶ nuper in memoriam revocati fuere fragmento e Stobæo a Ruhnkenio retractato. conf. Notæ ad Apollod. p. 532 sqq. Illud mireris, quod jam Lycophron fabulam hanc Troili interpolatam secutus esse videtur l. l. et Aræ auctor carminis, quod inter Simmiæ παίγνια habetur. Ceterum Virgilius Troili cædem ita narrat et tractat, ut is cum Achille congressus vulnere accepto curru exciderit, pedibus tamen ita impeditus, ut supinus e curru delapsus ab equis raptaretur (compara Iliad. Z, 42. 43), cum interea nec hastam nec frena e manibus dimitteret; itaque hasta inversa per terram tracta sulcos in pulvere tractim faciebat. Aliter Dictys l. l. ubi in pugna captus mox producitur et jugulatur ab Achille. Dares cap. 33. quem Josephus Iscanus VI, 289 sqq. sequitur, equo in pugna excussum memorat et ab Achille superveniente occisum. Tragœdiæ Troili nomine inscriptæ fuere olim Sophoclis, et aliorum. Quæ fabulæ œconomia fuerit, e Scholiis Vict. ad Iliad. XXIV, 257 suspicari licet: Troilus in Thymbræo equestris cursus exercitationi vacans a superveniente Achille occisus erat. Observabimus tandem recentiorum quoque fabularum factum esse Troilum argumentum, Lollii quidem Urbinatis, et Guidonis de Colonna. Unde Chaucer duxit suum Troilum et Cressida. Extat quoque ms. Alberti Stadensis carmen elegiacum historiam belli Trojani complexum, Troili nomine inscriptum in bibliotheca ducali Guelpherb.

EXCURSUS XVIII

De Hectore circa Trojam raptato.

I, 483. *Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros Achilles.* Observatum et hic et ad Homerum jam ab aliis, Homerum raptati circa Trojam Hectoris non meminisse. Ter circa urbis muros fugit Hector (Iliad. X, 208), cæsus autem e curru ligatus statim ad naves trahitur, v. Iliad. X, 399 sqq., ubi ter quotidie circa Patrocli tumulum raptare eum solebat Achilles, Iliad. Ω, 14 sqq. Tractum igitur Hectoris cadaver circa muros aut uni ex Cyclicis aut ex Tragicis deberi puto, qui omnia fere belli Iliaci facta variis modis tractata et ornata pro consilii ratione sæpe inflexerant et variaverant. v. Excurs. ad Æn. II, pr. Fuere autem hujus argumenti tragœdiæ olim plures Æschyli, Timesithei, Dionysii Tyranni, Ennii, Ἕκτορος λύτρα inscriptæ, aliorum Πρίαμος, Ἀχιλλεύς. Virgilius tamen imprimis ante oculos habuisse videtur Euripidem, quem inter ceteros ille probavit, Androm. v. 105. 106. Hanc Ennius latinam fecerat, ex eaque hic ipse locus de miserabili Hectoris cæde superest: v. Fragm. Ennii pag. 239. Est ex ea vox sonora et splendida *raptaverat* petita. cf. inf. II, 272. Virgilium, non Homerum, secutus est auctor Epitomes Iliados 1004. ubi cf. Wernsdorf. Poet. min. To. IV, p. 742. Actum est nuper pluribus de raptato Hectore ad Ilium non circa Ilium ad libellum Lechevalerii, qui Descriptio Troadis inscribitur.

EXCURSUS XIX

De Memnone.

I, 489. *Eoasque acies et nigri Memnonis arma:* Memnonis ad Trojam adventus, et pugna cum Achille ac cædes, inter res Iliacas post Iliadem celebre argumentum, quod imprimis nobilitaverat *Arctinus Milesius,* cujus *Æthiopis* libris V olim fuit lectitata: Ejus argumentum a

Proclo servatum e cod. Vatic. datum vid. in *Biblioth. ant. litt. et art.* unde intelliges, carmen illud initium cepisse ab Penthesileæ accessu ad urbem, atque etiam post Memnonis mortem complexum esse Achillis extrema, ludos funebres ei factos et judicium armorum inter Ulyssem et Ajacem. Nihil itaque mirum, quod Schol. Pindar. I, 4, 58 Ajacis αὐτοχειρίαν ex illo carmine docet. Etiam in Tabula Iliaca a Fabretto edita Αἰθιοπὶς κατὰ Ἀρκτῖνον τὸν Μιλήσιον adscripta, tanquam ex qua rerum expressarum pars petita sit. Arctinum ad Olymp. IX Suidas, ad IV refert Eusebius Hieronymi MCCLIV, ubi v. Pontac. Scalig. Vallars. item Salmas. ad Solin. p. 599. 600 Ryck. de prim. Ital. colon. p. 440. Eidem Ἰλίου Πέρσις tributa, de qua v. Excurs. I ad lib II pr. Secundum veteres, quos amisimus, late describitur Memnonis fatum a Quinto Paralip. lib. II et Dicty IV, 4. VI, 10. et ultimo loco a Tzetza in Posthom. 212 sqq. ubi v. Jacobsii nota, qui Sturzium quoque excitat ad Hellanici fragm. p. 149. Multis etiam olim tragœdiis fuit celebratus Memnon, Æschyli imprimis et Sophoclis, cujus Αἰθίοπες ejusdem argumenti fuisse videntur, et, quod probabile fit, una eademque cum *Memnone* fabula. Memnonem etiam Homerus ipse memoravit Odyss. Δ, 188. ubi Nestor filium Antilochum ab eo cæsum prodit; est ibi Ἠοῦς φαεινῆς ἀγλαὸς υἱός. Et Λ, 521 Ulysses Neoptolemum prædicat κάλλιστον μετὰ Μέμνονα δῖον. Fuit itaque Memnon pulcerrimus juvenis. Virgilius tamen *nigrum* appellat. Scilicet Tithoni et Auroræ filius Indos et Æthiopes adduxisse fertur: ut Trojanis opem ferret: sive quod fama acceptum erat, venisse Trojanis socios et auxilia ex terris ad orientem Troadis sitis, sive quod a Cyclicis tota illa narratio fuit illata rebus Troicis. Obscurior est de Memnone fabula, et quæ modo ad Ægyptum superiorem, modo ad Assyriorum adeo origines revocetur. Vide a Pocockio congesta ad Memnonis signum illustrandum in ruinis Thebarum (*Descript. of the East* Tom. I, p. 101 sqq. et in Inscription. ant. græcis p. 80 sqq. 91 sqq.). Sed ne poetæ absurda commenti esse videantur, hoc saltem monebimus, Assyriorum imperium videri illo tempore usque in Asiam minorem prolatum, atque ex iis finibus, adeoque ex Oriente (hinc *hoc scies*), non vero ex Assyria proprie dicta, potuisse fingi vel tradi aliquem Memnonem, Auroræ, Ἠοῦς, filium, copias Trojanis adduxisse; Indos et Æthiopes poetæ vocant; quo nomine omnes ad Orientem sitos populos, in australibus imprimis plagis, declarabant veteres. Ornata deinde variis modis et amplificata fabula. cf. Pausan X, 31 p. 875. Schol. Pind. Nem. 6, 85. 3, 106. add. inf. ad v. 751. Fuit

quoque Memnonis sepulcrum haud longe ab Æsepo ad septentrionem Troadis finium: Strab. XIII p. 878 C. Confusa tandem cum alio Memnone Ægyptio, *Pha-menopha* apud Paus. I, 42 p. 101, alibi *Amenophis*, f. Amun-no-phi, secundum Jablonsk. de Memnone p. 31. Erat is sol oriens: id quod statua quoque sub orientem solem vocalis declarabat.

EXCURSUS XIX*

De Amazonibus auxilium Ilio ferentibus.

I, 490. *Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis Penthesilea furens, mediisque in millibus ardet, Aurea subnectens exertæ cingula mammæ, Bellatrix, audetque viris concurrere virgo.* Quæ mythi de Amazonibus origines fuerint, incertum est; fuisse tamen fundum aliquem historicum, famam antiquam, multa arguunt. Verum de his disputandi locus hic non est. Vide notata ad Apollod. II, 5, 9. Not. p. 372 sq. Quæ cum Virgiliano loco conjuncta sunt, partim e belli Trojani historiis, partim ex Amazonum specie et habitu repetam.

Induxerant Amazones in belli Trojani historias poetæ, qui post Homerum scripsere, et in his primo, ut suspicor, loco Arctinus in Æthiopide, quantum ex Proclo colligere licet, (*Biblioth. d. a. Litt. P. I. p.* 33 *Ined.*) quia antiquiore aliqua fama celebratæ erant Amazonum irruptiones in Asiam minorem factæ, imprimis in Lydiam et Phrygiam; quarum una in Priami tempora inciderat: Il. Γ, 189. Intulere hinc Amazones in heroum tempora et facta Cyclici propter rei novitatem admodum licenter; memoratæ adeo Amazonum pugnæ sunt in Argonauticis, Heraclea, Theseide, etiam in Bacchi profectione ad Indos: quæ omnia fuere poetarum commenta; at illud, quod in Homero memoratum erat, a fama profectum. Priamus adversus eas arma tulerat; at Penthesilea auxilio Trojanis fuit accita. Post eos, qui periere, exponit cyclicorum narrata Quintus lib. I. et pleraqne ex eo Tzetza in Posthomericis pr.

Virgilii locus imprimis disertus est in specie et habitu Amazonum reddendo. Satis notæ sunt earum *peltæ lunatæ*. Quod *ex equis* pugnarunt, non attigit. At *mammam nudam* memorat.

Dextra fuit ea mamma, fabulis et arte celebrata; fabulis quidem, quod *exusta* fuisse fertur, arte, quod ea *exerta* est, non exusta, quod

visu ingratum respuerat ars. Verum et ipsa res docere potest, dextram fuisse, quæ exureretur, ne arcui intendendo et remittendo tumor esset impedimento. Inf. XI, 649. Amazon dicta Camilla est *unum exerta latus*, quod Silius imitatus lib. II, 79. reddit *dextrum nuda latus*.

De Amazonum specie in priscæ artis monumentis obvia, plura nunc in vulgus innotuerunt quam illis annis, cum prioribus vicibus commentabamur in poetam. Neque adeo necesse est, nunc multa commemorare. Attingam tantum potiora, quæ iis, quorum studia in ea antiquitatis parte collocata haud fuere, prodesse possunt. Antiquæ artis frequens fuit argumentum jam inde a Phidia, sculptum in scuto Minervæ Athenis, Amazonum prælium (Plin. XXXVI, 4, 4) et in basi simulacri Jovis Olympii (Pausan. V, 11. p. 402). In lorica autem seu humili pariete, ante Jovis simulacrum ducto, Penthesilea vulnerata, picta a Panæno, Phidiæ fratre (ibid.). Alia erat Penthesileæ pictura Polygnoti Delphis (ibid. X, 32. p. 875 f.) et pugna Thesei cum Amazonibus, picta in Pœcile a Micone (ibid. I, 15). Certamen artificum in dedicando ex ære signo in templo Ephesiorum v. ap. Plin. XXXIV, 19 pr. Fuere ii artifices Polycletus, Phidias, Ctesilaus, Cydon et Phradmon. Præterea Plinius Desilai Amazonem vulneratam, (XXXIV, 19, 15) et Strongylionis Amazonem *eucnemon* (ibid. s. 21.) utramque ex ære, memorat. Debuit Phidiæ alia esse Athenis Amazon *hastæ innixa*, si vera dixit Lucian. Imagg. 4. Antiquius omnibus enumeratis signum fuit Aristoclis Cydoniatæ ultra Ol. XXIX. assurgens ævo, (Paus. V, 25, p. 445.) Olympiæ positum, Herculis cum Amazone equestri pugnantis. Narrata hæc sunt eo consilio, ut quam vulgatum artis argumentum hoc fuerit, appareat, utque recte hoc a Marone inter picturas referri intelligatur. Ex iis monumentis, quæ ad nostra tempora servata sunt, facile princeps est signum e marmore, cum titulo: *translata de schola Medicorum*, (ἐκ λέσχης) olim in hortis Matthæiorum, nunc in Museo Pio-Clementino (Vol. II, 38) in pulcerrimis habitum; mamma dextra nudata stans. Sunt alia in Museo Capitolino, alia aliis in locis, præclara Amazon equestris ex ære inter Herculanensia; sed ad locum nostrum facit anaglyphum in Villa Borghesia apud Winckelmann. (*Monum. ined.* CXXVII.) in quo Penthesileæ adventus ad Priamum exhibetur. Amazonum imagines frequentes sunt in numis multarum Asiæ urbium, quæ origines suas ab Amazonibus repetebant.

EXCURSUS XX

Dianæ et Nympharum choreæ.

I, 498—503. *Qualis in Eurotæ ripis aut per juga Cynthi Exercet Diana choros, quam mille secutæ Hinc atque hinc glomerantur Oreades; illa pharetram Fert humero, gradiensque deas supereminet omnes; Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus. Talis erat Dido; talem se læta ferebat Per medios.* Expressa suavissima formæ Didonis et speciei corporis proceræ cum Diana comparatio, cujus semina jam in nobilissimo illo versu de Helena Odyss. Δ, 121. 122 Ἐκ δ' Ἑλένη θαλάμοιο θυώδεος ὑψορόφοιο Ἤλυθεν, Ἀρτέμιδι χρυσηλακάτῳ εἰκυῖα latent, et Odyss. Z. 101 sqq. Τῇσι δὲ Ναυσικάα λευκώλενος ἤρχετο μολπῆς. Οἵη δ' Ἄρτεμις εἶσι κατ' οὔρεος ἰοχέαιρα, Ἢ κατὰ Τηΰγετον περιμήκετον ἢ Ἐρύμανθον Τερπομένη κάπροισι καὶ ὠκείῃς ἐλάφοισι, Τῇδε θ' ἅμα Νύμφαι, κοῦραι Διὸς Αἰγιόχοιο, Ἀγρονόμοι παίζουσι, γέγηθε δέ τε φρένα Λητώ. Πασάων δ' ὕπερ ἥγε κάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα, Ῥεῖά τ' ἀριγνώτη πέλεται, καλαὶ δέ τε πᾶσαι. Ὣς ἥγ' ἀμφιπόλοισι μετέπρεπε παρθένος ἀδμής. In qua Homerum cum Virgilio contulerunt viri docti, iniquo fere judicio, cum modo in singulis partibus hærerent, et ex accessoriis rebus vim totius comparationis definirent, modo alterius poetæ cæco amore omnem laudem ad eum, contemto altero, traherent. Probus, etiam Pomponio Sabino ad h. l. laudatus, ap. Gell. IX, 9 (cf. Macrob. V Sat. 13 et 14) *nihil quidquam tam improspere Virgilium* ait *ex Homero vertisse*—quem locum ibi vide et expende Grammatici pravum acumen. Nam singula refellere non vacat. Contra Jul. Cæs. Scaliger in Poetice V, 3 p. 219 *Virgilianos versus a magistro, Homericos vero a discipulo confectos* ostendere vult. Sed erat summus Vir omnino Homero iniquior. Probum vel Scaligerum excripserunt vel secuti sunt plurimi alii, etiam nuper Martorellus (in *gli Euboici secondi Abitatori di Napoli* pag. 405). Nobis quidem, ut in aliis, inventi laudem, quæ haud dubie est major, Homerus, majoris ornatus commendationem habere videtur Virgilius; et esse in utroque, quod probes, quod mireris. *Choros* egregie substituit Virgilius, cum Homerus *lusum* memoret: παίζουσι, quod, etsi et ipsum de choreis ac saltatione sollenne, ut v. c. Odyss. Θ, 250. 251 (et

paullo ante μολπῇ cantus cum saltatione. v. Græv. Lect. Hesiod. c. 19); vix tamen Homerus, quæ ejus verba sunt, alia de re quam de incessu et discursitatione venantium cogitare potuit. Variavit itaque Virgilius rem, et multo splendidiorem speciem exhibuit χορευούσας, non discurrentes, Nymphas.

Vituperant tamen in Marone choros Dianæ, deæ venatrici, tributos, et præferre hactenus possis Silium, qui in re venatoria substitit in loco e nostro expresso lib. XV, 772 sqq. *Ut, cum venatu saltus exercet opacos Dictynna, et lætæ præbet spectacula matri, Aut Pindi nemora excutiens, aut Mænala lustrans, Omnis Naiadum plenis comitata pharetris Turba ruit, striduntque sagittiferi coryti:—exultat vertice montis Gratam perlustrans oculis Latonia prædam.* aut illam Claudiani R. P. II, 62—70, ubi Amazonum *cohors* memoratur. Scilicet non meminere viri docti, cum antiquorum hominum more solennis in solennibus festis et sacrificiis esset saltatio cum cantu, traductas esse choreas, ut alia vitæ humanæ gaudia, ad beatam deorum vitam. Ducit chorum Bacchus, ducit Apollo, ducit Diana, Venus. Imprimis autem puellares choreas dederunt veteres Veneri cum Gratiis et Nymphis; quod ex iis in suum carmen derivavit Horat. I, 4, et Dianæ cum Nymphis, v. c. apud Callim. in Dian. 170 sq., unde ejus Nymphæ χορήτιδες v. 13. 14. In talibus autem choris haud dubie, quæ procerior et pulcrior est corpore, eminet super ceteras. Aliam viam ingressus erat Apelles, qui *Dianam* pinxerat *sacrificantium virginum choro mixtam: quibus vicisse Homeri versus* videbatur, *id ipsum describentis.* Plin. XXXV, 36, 17. Velim utique Plinium aut disertius aut subtilius rem exposuisse; si sacra facientes puellæ chorum ducebant, non bene intelligitur, quo jure Dianam illis inserere potuerat Apelles: cui enim sacra faciebat dea? aut quomodo sacris seu suis seu alienis interesse illa poterat? Tum quomodo artifex Homeri versus vincere dici potuit *id ipsum describentis!* cum Homerus longe aliam Dianæ cum Nymphis ludentis speciem expresserit. Corruptelam in voce *sacrificantium* quærere cum Lessingio (in *Laocoonte* p. 224) vix ausim, cum nulla adsit ratio critica probabilis. Dubitare licet, sitne *sacrificantium virginum chorus* de choro proprie dicto accipiendus; ut inf. de Apolline IV, 145 *Instauratque choros.* an *chorus* dictus sit pro turba ac multitudine: ut ap. Ovid. II Met. 441 sqq. *Ecce suo comitata choro Dictynna per altum Mænalon ingrediens* etc. Pinxerat forte Apelles sacrum Dianæ, cui ipsa dea interesse dignata erat; ut ap. Apollon. III, 875 sq. ubi Medea comparatur cum *Diana ad sac um properante:* incedit illa τηλόθιν ἀντιόωσα πολυκνίσσου ἑκατόμβης.

Eurotam tribuit Dianæ Virgilius, Laconicæ fluvium, qui *Taygetum montem* alluit, quem Homerus memoraverat. Nec *Cynthus* inepte nominatur, utpote Deli insulæ mons. Magnus numerus Nympharum bene declaratur: *quam mille secutæ Hinc atque hinc glomerantur Oreades.* Nympharum comitatum Latonam circumstantem pulcre etiam Apollon. expressit in loco insigni paullo ante laudato, et cum hoc comparando III, 875—884: incedit ibi Diana curru vecta Nympharum comitatu stipata, sacro interfutura. Alio invento Penthesilea inter Amazones eminens cum Luna inter sidera et cum Aurora comparatur a Quinto Smyrnæo I, 36 sqq., quod proxime accedit ad illud Horatianum: *velut inter ignes Luna minores.* Quod *pharetram fert humero* Diana, otiosum (quanquam vel sic positum, ornaret tamen; cum dea sit ἰοχέαιρα) haberi nequit, siquidem Nymphas *supereminet omnes:* conspicuique adeo sunt humeri deæ. Jam hoc quidem ornatius extulisse Homerum, negari nequit: Πασάων δ' ὕπερ ἥγε κάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα, Ῥεῖά τ' ἀριγνώτη πέλεται, καλαὶ δέ τε πᾶσαι. in quibus imprimis novissima verba præclare dicta sunt. Recte itaque ab his abstinuit poeta Romanus. In versu autem 502 cum Homero certasse videri potest: cujus γέγηθε δέ τε φρένα Λητὼ reddidit: *Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus;* quod enim Homerus in medio collocaverat, ipse in fine subjecit. Est etiam hoc in artificio magnorum poetarum, ut in fine comparationis adjiciant adjunctum vel factum aliquod, quod illam notionem, ad quam illustrandam tota comparatio erat instituta, imprimis animo audientis infigit. Feliciter illud interdum ab aliorum sensu et opinione ducitur, aut a vi, quam res ad eorum animos et affectus habet. Ita h. l. præclara Dianæ species mirifice declaratur Latonæ matris sensu, quæ si miratione filiæ defixa fuit, quid de aliorum judicio expectabimus? *Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus*; exultat tacite et in sinu gaudet, animadversa hac filiæ suæ divina formæ majestate. Atque hoc decus Virgilius sibi conflavit ex illo, quod temere inter cetera abjectum repererat: γέγηθε δέ τε φρένα Λητώ. Conf. imitationem Claud. R. P. II, 69 sq. In illis: *gradiensque deas supereminet omnes,* multi certarunt cum Virgilio. Statius I Silv. 2, 115 *Latias, metire, quid ultra Emineat matres, quantum Latonia Nymphas Virgo premit, quantumque egomet Nereidas exto.* Incessum Æneæ simili modo per Apollinis incessum declaratum videbimus inf. IV, 142 sqq. Juvat tandem observare et hoc, post alios, nisi fallimur: in forma Didonis describenda uno epitheto defungi poetam: *pulcerrima Dido:* tam parum poeta ulteriore pulcritudinis descriptione immorandum sibi esse putabat: nec facile

corporis formosi speciem per partes describere ullus poeta, si sapit, laborabit.

EXCURSUS XXI

De antiquo Italiæ nomine.

I, 530—533. et III, 163—166. *Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt—Œnotri coluere viri ; nunc fama, minores Italiam dixisse ducis de nomine gentem.* Nomina Italiæ omnia a Græcis venisse videntur ; an inter incolas toti huic terrarum tractui nomen commune impertitum fuerit ac quale, ignorari, aut verius, nullum omnino ab initio fuisse, putamus. Ita enim fert rerum hominumque ratio ac mos, ut nomina non imponantur rebus nisi iis aut ab aliis aut inter se discernendis ; adeoque nec terris ac regionibus imposita fuere nomina nisi hominum commerciis subnatis ; ut aut diversarum stirpium ac gentium sedes designarentur, aut ut accolæ ac fines dirimi ac regi possent. Inventa itaque terrarum nomina partim inter tribules ac populares, partim ab advenis. Prioris generis nomina, id quod ipsa rei ratio credere jubet, ad angustos tractus, quos aliqua stirps, tribus, vel gens tenebat, spectarunt ; alia nomina in his substitere, alia inde latius ad proxima quæque loca proferri cœperunt. Aliter res se habere potuit in nominibus, quæ ab advenis seu negotiandi seu visendi caussa fines ingressis invenirentur ; quippe quæ magnum terrarum tractum jam ab initio declarare possunt, dummodo, fines aut oram ac litus aut populum tam late protendi, primo statim aditu constabat. cf. Exc. II extr. ad lib. VIII. Potuit adeo isti terrarum tractui, quam Italiam appellamus, initio a certa oræ maritimæ parte vel loco facto, nomen impositum esse a Phœnicibus, quod tamen nunc ignoramus. Nomina, quæ tenemus, Græcæ fere originis sunt : verum Græci non nisi exiguos litoris tractus ab initio cognitos habuere. *Saturniæ* quidem nomen, quod Dionysius Halic. I, 34 putabat, vix fuit commune ac vulgare, sed est poetarum ; etsi primo ad locum aliquem circa Tiberim spectasse dicitur : v. ad lib. VIII Exc. II extr. *Hesperiæ* nomen, terram ad occidentem sitam declarans, commune fuit cum Hispania ; ut satis appareat, Græcis ex omni Europa primam innotuisse Italiam, nec nisi navigatione ad ulteriora facta, Iberiam quoque in notitiam venisse. Reliqua Italiæ nomina, cum certo agro vel certæ regioni, quam primum adierant vel

coloniis frequentarant Græci, essent propria, ad remotiores terras, modo angustius modo latius, tandemque ad totum hunc ab Alpibus procurrentem tractum fuere traducta. *Œnotria* ab initio fuit ager inter Lameticum s. Terinæum sinum ac Scylacium, qui serioribus temporibus Bruttiorum erat. Appulerunt enim Œnotri Pelasgi in litore hoc Italiæ interiore, atque Ausonibus hinc ejectis protulerunt fines suos primum versus Laum fluvium et Metapontum urbem, mox usque ad Silarum et Bradanum, forte etiam latius; Dionysius quidem hos ipsos Pelasgos ad Latium progressos Umbris Siculisque expulsis et cum Aboriginibus permixtos ea loca tenuisse narrat; sed ex opinatione ita statuens; cum non meminisset, alteram Pelasgorum multitudinem in mare Adriaticum evectam aliunde per Umbriam ad ista loca penetrasse. Propter cognationem tamen stirpis, aut etiam secundum illam Dionysio quoque probatam opinionem, Œnotri totam Italiam obtinuisse dici possunt et ipsa Italia *Œnotria*, uti a prioribus incolis *Ausonia*, et a Chonibus, Œnotrorum parte, *Chonia*. Accuratius hæc, etsi primis lineis, secundum Aristotelem de rep. VII, 10 et Strabonem VI p. 391 comparato Dionysio I, 11 sq. 35 sq. post Cluverium a nobis exposita sunt in *Guthriani* operis (*Allgemeine Weltgeschichte*) recensione T. IV p. 75 sq. et al. Successit *Italiæ* nomen, idque paullo serius: *nunc fama, minores Italiam dixisse ducis de nomine gentem;* Ergo Trojani saltem belli tempore in Œnotriæ locum alterum Italiæ nomen successisse, audierat Virgilius. Convenit hoc fere cum eo, quod Dionysius Halicarnassensis habet, XVII γενεαῖς seu ætatibus h. e. 459 annis ante bellum Trojanum, Œnotros Italiam accessisse: etsi hoc conjectura tantum, neque ea satis probabili apposuisse videri debet: cf. Exc. IV ad lib. VII. Add. Commentat. *de fabulis Gr. inter Etruscos* in Tom. III. *Nov. Comm. Soc. Sc. Götting*. p. 35. 36. Ipsum *Italiæ* nomen ab initio illi parti fuit proprium, intra cujus fines Œnotria principio includebatur, Antiocho Syracusio teste apud Strabonem VI, p. 391, et Dionys. Halic. I, 34. Ab *Italo,* qui ex regibus post Œnotrum gentis conditorem fuit, nomen ductum idem Antiochus tradiderat v. loca laudd. Hellanicus autem Lesbius cum Timæo ap. Gell. XI, 1 aliisque a *vitulis*, ἰταλοῖς (Leguntur eadem in Apollodoro II, 5, 10, sed v. Notas p. 400 sqq.); utrumque tamen conjecturæ potius Græcanicæ, quam acceptæ a majoribus narrationis fidei, deberi videtur. Saltem hoc ex iisdem locis teneri forte potest, circa Herculis Thebani demum tempora Italiæ nomen invaluisse. Omnino super nominis origine multa alia aut commenti sunt aut tradidere veteres. v. Serv. ad h. l. I, 533. adde

his Bocharti somnia (*Canaan* I, 33). Siculorum regem appellat Italum etiam Thucydides VI. cf. Cluver. Ital. I, p. 10 sqq., qui tamen frustra conatur efficere, ut Italiæ nomen Latio proprium fuisse videatur. Ceterum, quod in Servianis ad v. 532 lib. I legitur: Œnotria, *ut Varro dicit, ab Œnotro, Sabinorum rege,* videndum est, an a seriore manu inculcatum sit. Consentit enim cum iis, quæ a Catone Anniano p. 6 traduntur.

EXCURSUS XXII

Auro inclusum ebur, marmor, argentum.

I, 588—593. *Restitit Æneas, claraque in luce refulsit, Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo Argentum Pariusve lapis circumdatur auro.* Comparationem vulgo male institutam in altera editione deserueram: recte quoque adversus illam disputavit Meierotto V. C. in Dubiis p. 35. Primum conferenda cum h. l. inf. X, 135 sqq. Homer. Odyss. Z, 229—235. Ψ, 156. 162. De statua ex ebore, argento, vel marmore facta vix recte hæc accipias; quorsum enim pertinere τὸ *circumdatus* dixeris? nam ad inaurandi artificium multo minus bene hoc referas. Cogitandum saltem de sculptura vel anaglypho. Enimvero accipere præstat simpliciter de ornamento aliquo vel cimelio, ex ebore, argento, vel marmore facto, quod intra aliam materiam, h. l. aurum, comprehensum et inclusum est, ut ita auri splendore repercusso interioris materiæ candor et nitor tanto clarius effulgeat. Ad similem modum viri divina oris dignitate ornati species erat tanto magis insignis et præclara, quod *nimbus fulgidus* eum circumdabat. Quod etiam multo magis patet ex altero loco lib. X, 135 sq. *Qualis gemma micat, fulvum quæ dividit aurum* (auro inclusa) *Aut collo decus aut capiti; vel quale per artem* Inclusum buxo, *aut Oricia terebintho Lucet* ebur. Ascanius scilicet inter ceteros pugnantes conspicuus est oris nitore et pulcritudine. At Homerus, e quo uterque locus expressus, dum Ulyssem lotum et unctum nova corporis dignitate enituisse declarare vult, simpliciter *argentum auro inclusum* memorat, versibus tamen nitidissimis; imprimis ad declarandam notionem τοῦ· τῷ περίχευε χάριν, adhibet illud: Ὡς ὅτε τις χρυσὸν περιχεύεται ἀργύρῳ ἀνὴρ Ἴδρις—in quo argentum, h. e. ornamentum aliquod et ἄγαλμα, muliebris v. c. ornatus, ex argento, ferruminatione (κολλήσει, συναφῇ), inclusum auro, intelligere in promtu

est; in quo argenti nitor ac candor inter aurum suavius ac vividius elucescit; auri enim rutilantis splendore repercusso argenti nitor multo magis efflorescit. Apparet ex his ipsis locis talem argenti aurique in uno opere consociandi usum ac morem viguisse, et placuisse, Homeri saltem ætate: Talis erat calathus Helenæ ex Ægypto apportatus Odyss. Δ, 132 τάλαρον Ἀργύρεον· χρυσῷ δ' ἐπὶ χείλεα κεκράαντο. Talis erat crater ibid. v. 615. Omnino variis metallis vas vel utensile exornandi morem fuisse declarat v. c. lectus Ulyssis Odyss. Ψ, 200. At eboris aurique, imprimis in anaglypho opere, miscendi mos a Græcis Romanisque est frequentatus. cf. Ge. III, 26. Cœpit quoque *lignum ebore distingui, mox operiri:* Plin. XVI, 43 s. 84.

EXCURSUS XXIII

Teucri ad Sidonios accessus.

I, 619—626. *Atque equidem Teucrum memini Sidona venire, Finibus expulsum patriis, nova regna petentem Auxilio Beli: genitor tum Belus opimam Vastabat Cyprum et victor ditione tenebat.* Multa cum arte et sagacitate hæc ex tragicorum fabulis ad majorem rei probabilitatem traduxit poeta. Teucer, redux a Troja, a patre Telamone aspere acceptus, sive quod fratrem Ajacem non esset ultus, sive alia de caussa (v. Serv.), neque in insulam Salaminem admissus, sorte Phœbi accepta, profectus, novam Salaminem in Cypro condidit. Plures fuere hujus argumenti tragicæ fabulæ. Nunc ea de re Helena Eurip. 89 sqq. 144 sqq. est consulenda. Extiterunt forte etiam lyrica carmina, unde Horatius I Carm. 7 expressit, nisi is Pacuvium ante oculos habuit. v. Cic. II de Or. 46. Jam Cyprum a Phœnicibus coloniis fuisse frequentatam, atque etiam ditione habitam, vel ipse insulæ situs probabile facit. Forte tamen et historiarum monumenta tradiderant, a Tyriis vel Sidoniis, et quidem a Belo aliquo, Cyprum fuisse bello petitam. Paullo tamen licentius in his, jure quidem suo, versatur poeta. Facit Beli, Tyri regis, sedem *Sidonem*, quæ tamen, Trojanis saltem temporibus, suos reges ipsa habuit (cf. ad *Guthrium* T. I, p. 439). Paridem Sidonem venisse et urbem evertisse, narratum erat in Cypriis, ut ex fragmento Procli Escurial. didici. Accesserat mox ad Cinyram Palamedes in Cyprum missus ad societatem belli petendam: quod ex co-

dem, ut suspicor, carmine narratur in Alcidamantis Or. in Palamed. p. 73. Fundus erat Iliad. Λ, 20—23. Porro *Beli* nomen, tanquam mollius, recte prætulit poeta vero nomini, quod pater Elisæ et Pygmalionis, Tyri rex, habuit *Mutgonis* vel *Matgeni* ap. Joseph. in Apion. I, p. 927, *Mettinum*, *Mettem*, *Methrem* appellant alii, v. ad Justin. XVIII, 4, 3. Adde Serv. ad Æn. I, 343.

EXCURSUS XXIV

De Ilione.

I, 653. *Præterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim.* Ilionem inter Priami filias ab Apollodoro et similibus memorari non videas, ab Hygino tamen fab. 243 et 109 ex tragœdia scilicet Græcorum aliqua, quæ interiit. Est ibi illa Polymnestori Thracum regi nupta, et ad eam frater Polydorus educandus mittitur. Etiam Pacuvii tragœdia hoc nomine fuit; et Accii *Ilionen* ex Nonio laudari videas, male ab aliis, etiam a Columna, inter Ennianas fabulas commemoratam. Ex ea dictum illud: *Mater te appello* e Cic. Acad. Qu. IV, 27 et Horat. II Serm. 3, 61 notum. adde Serv. ad h. l. et III, 15. Laodicen frustra huc vocat Cerda, de qua v. Quint. Cal. XIII, 544 sqq. Tryphiod. v. 648 et Pausan. X, 26.

EXCURSUS XXV

Implere amorem genitoris.

I, 716. *Et magnum falsi implevit genitoris amorem.* Videamus paullo accuratius de h. l., in quo mihi dissentiendum est a doctiss. Interprete. Nam, quæ prima legentis cogitationi occurrat, sententia esse videtur hæc, ut Ascanius falsus desiderium patris, a quo absentiam filii impatienter ferente arcessitus erat, primis amplexibus et osculis expleret. Ita *magnum* amorem bene dixit, et *falsus genitor* est elusus, deceptus, vel simpl. cujus verus filius Amor non esset. *Implere amorem*, ut, *dolorem*, *luctum*, bene dicitur; communis *explere*. Burmannus tamen Cor-

radum, qui ita exposuerat, reprehendit, alteramque rationem proponit, ut sit: *partes filii, patrem vehementer amantis, bene egit*; erga patrem amorem ostendit omnibus numeris ita perfectum, ut is crederet, esse verum filii affectum. Sane *amor genitoris* est etiam amor in genitorem; et ut *impleri officium* dicitur, cui satisfacimus, ita *amor* recte videtur dictus *impleri*, cum debitus amor præstatur. Sed primum toti rationi subesse aliquid coacti ac duri videtur; nec, quorsum *magnus* amor pertineat, dicere in promtu est; et Æneæ desideruim potius erat explendum, cujus omnis in Ascanio cura stabat et animus hærebat. Ceterum Servius locum obscure interpretatur, nec Donatus vel Pompon. Sab. quidquam juvant.

EXCURSUS XXVI

Qui. qualis. quantus.

I, 750—753. *Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa; Nunc, quibus Auroræ venisset filius armis; Nunc, quales Diomedes equi; Nunc, quantus Achilles.* Memnonis (de quo vid. Excurs. XIX sup. ad 489) *arma* nec apud Pindarum, nec apud Dictyn et Quintum quidquam habent præcipui. Apud Hesiodum Theog. 984 Memnon χαλκοκορυστὴς, sed hoc simpliciter *armatus*, ut passim alii heroes. Nisi itaque poeta fabulam parum nunc notam secutus est, nec commentitium est, quod in Servianis legitur, a Vulcano facta fuisse ei arma; ad barbaricum exercitus Memnonii apparatum, a Trojano more diversum, referendum est. cf. Dictyn IV, 4 et 5. Quod nisi probare malis, accipienda verba sunt simpliciter, ut sit variata oratio pro vulgari: *multa rogitans —porro super Memnone, et Diomede et Achille.* Similis forma orationis Ecl. VI, 80. 81 *Quo cursu deserta petiverit, aut quibus ante Infelix sua tecta supervolitaverit alis*, pro, quomodo ille narraverit, quemadmodum Philomela primum in solitaria loca fugerit, mox vero, in hirundinem mutata, pristina sua tecta iterum petierit, et circum ea volaverit. Sed, ut in nostro Æneidis loco rationi propositæ non satis confidam, facit primum, quod etiam supra v. 489 *nigri Memnonis arma* memorata singulare quid de armis ejus innuere videntur; tum in hoc ipso loco v. 752 *Diomedis equi* subjecti similiter certa aliqua ratione sunt dicti, etsi nec,

illi quidnam præcipui habuerint, dicere in promtu est. Si equi sunt currus, quos Sthenelus regebat: Iliad Δ, 366. 367, non memini ulla insigniore laude eos a poeta commendari. Sin equi sunt Rheso cæso abducti: sup. v. 469 sq., ii Rhesi erant dicendi, non Diomedis; qui etiam aliis equis, Æneæ abductis, superbiebat in ludis funebribus Patrocli, Iliad. Ψ, 290 sq. Quod Servius Diomedis equos a Diomedis Thracis equis carnivoris originem ducere dicit, inter Grammaticorum acumina referendum esse videtur. Tandem *quantus Achilles*, quam magnus corporis viribus et animi virtute.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER SECUNDUS

ARGUMENTUM

Didonis voluntati morem gerens Æneas, excidii Trojani seriem narrat; ea est hujusmodi: Græci decimo belli Trojani anno attritis jam viribus, virtutique diffidentes, ad dolum confugiunt: nocteque ea, quæ urbis incendium antecessit, fugam simulantes, circa Tenedum latitant, relicto in agro Trojano equo ligneo tantæ magnitudinis, ut portis urbis recipi non posset, ejus utero lectissimum quemque procerum includunt. Trojani partim fraude Sinonis impulsi, partim Laocoontis supplicio territi, diruta muri parte, equum in arce statuunt 1—249. Nocte intempesta Græci a Tenedo profecti, per eam muri ruinam, qua equus erat introductus, urbem invadunt. Sinon reserato equi utero armatos emittit: omnia ferro flammisque fœdantur—267. Æneas interim ab Hectore in somnis admonetur, ut sibi fuga consulat, deosque patrios incendio eripiat—297. Ille tamen, honestam mortem turpi fugæ præferens, frustra in arma ruit: satis feliciter primus impetus succedit Trojanis, donec Corœbi consilium secuti, sumtis Græcorum armis, suorum telis obruuntur—437. Interea Priami regia oppugnatur, Priamusque ipse a Pyrrho Achillis filio interficitur—558. Æneas itaque frustra tentatis omnibus, cum jam nihil spei reliquum esset, sacra Anchisæ patri committit, eoque in humeros suos sublato, assumtisque Ascanio filio Creusaque uxore, fugam arripit—728. Græci a tergo insequuntur. In eo tumultu Creusam uxorem amittit: cujus quærendæ caussa per totam urbem oberranti obvia fit uxoris Umbra, virumque mortis suæ certiorem facit—794: Ipse ad socios revertitur; quo jam magnus virorum mulierumque numerus confluxerat, ejus auspicium, quocumque terrarum abducere vellet, sequi paratus.

Conticuere omnes, intentique ora tenebant;
Inde toro pater Æneas sic orsus ab alto:
  Infandum, Regina, jubes renovare dolorem;
Trojanas ut opes et lamentabile regnum
Eruerint Danai; quæque ipse miserrima vidi,
Et quorum pars magna fui. Quis talia fando

2 *Ab alto est* Medic. Pierii. 3 *renovare jubes regina* Hamb. pr. 4 *opis* Hugen. 5 *ipsa* Franc.

Hic et tertius liber Episodium de Trojæ excidio Æneæque erroribus complectuntur, quod præclare poeta intexuit, quippe cum Æneæ fatis imprimis conjunctum, et ad admirationem excitandam natura sua et magna rerum inter homines fama eximie aptum. Quod autem Æneæ narrantis partes tradidit, in eo illud commodi assecutus est poeta, ut tota narratio habeat majorem auctoritatem, magisque miserationem faciat, cum ab eo exponantur res, qui earum *pars magna* fuit ipse; Delectus porro rerum ita relictus erat poetæ, ut proferre tantum ea liceret, quæ vel movent imprimis vel ornatum admittunt; Tandem ipse audientium consessus post *sollennes* epulas, et Didonis in Ænea hærentis vultus, habet, quod legentis animum quodammodo afficiat. Noctem ipsam, jam provectam, habere quoque, quod mentem teneat, putabat Trappius. Est hic liber inter perfectissimas operis partes ipsius poetæ judicio habitus; quippe quem cum quarto et sexto Augusto speciminis loco prælegerit. v. sup. T. I Vita V. c. 12. §. 46 sq. Quem autem ex antiquioribus poetis ante oculos habuerit Virgilius in excidio Trojæ exponendo, disputatum est in Excursu ad hujus libri princ. scilicet Iliadem parvam cum Euripidis tragœdiis.

1. *Intenti ora tenebant*, ornate, erant intenti; habebant vultus et oculos intentos et conversos in Æneam. Mox v. 2 *altus* tantum ornat. Et erant tricliniares lecti magnificentiæ caussa alti; accedebant pulvini.

3. Cf. Odyss. I, 12 sqq. et H, 241. 242, sed in Virgilio omnia ornatiora; ut v. 4 ornate pro: narrando, ut *regnum Trojanum everterint Achivi*, dixit, *eruerint*, et *Trojanas opes*, et *regno* adjecit epitheton, *lamentabile* quod lamentabile exitium habuit. Eadem expressit Statius suo more Theb. V, 28 sqq.

6 sq. Reluctatur Æneas narrationemque principio deprecatur: nimium enim sibi animum iri commotum harum calamitatum recordatione, quas ne Achivi quidem, cladis auctores, sine lacrimis narraturi sint; noctem præterea extremam (cf. Od. Λ, 329 sqq.) vix longam narrationem

Myrmidonum, Dolopumve, aut duri miles Ulixi,
Temperat a lacrimis! et jam nox humida cœlo
Præcipitat, suadentque cadentia sidera somnos.
Sed, si tantus amor casus cognoscere nostros,
Et breviter Trojæ supremum audire laborem;
Quanquam animus meminisse horret, luctuque refugit;
Incipiam. Fracti bello, fatisque repulsi,
Ductores Danaûm, tot jam labentibus annis,
Instar montis equum divina Palladis arte
Ædificant, sectaque intexunt abiete costas;

7 *diri* Goth. tert. *Ulixi.* vulgo *Ulyssei.* Franc. *Ulixis.* Goth. pr. et tert. et edd. nonnullæ *Ulyxei.* At *Ulixi* scriptura est Medic. Romani aliorumque codd. etiam Prisciani ap. Heins. scilicet pro *Ulixei*; Sic *Oronti* I, 220. inf. 30 *Achilli.* cf. ad Ecl. VIII, 70. Habet scriptura *Ulixes* vel *Ulixeus* auctoritatem codd. (v. ad Ovid. Epp. I, 1) non rationem: nam ex Ὀδυσσεὺς saltem fieri debuit *Ulysseus.* 8 *Temperat* Gud. et Goth. sec. 10 *Sed cum* Hamb. pr. *Et si* Franc. *agnoscere* Gud. cum aliis vett. ap. Pierium. *cognoscere tantos* Græv. in marg. vel *c. tantos.* 12 *luctumque* sec. Moret. Parrhas. et ed. Ven. præter aliquot codd. Pier. et Donatum, quod mireris Burmannum probasse, imprimis post Catrœum; nam est vulgare et tenue præ altero, ubi de horrore (h. l. ex recordatione rerum tristium; itaque *luctus*) et aversatione rei ingratæ et molestæ agitur. Quod proprie de membris vel de sanguine dicitur, ad animum transfertur. *luctus* Carisius habet, notante Pierio. 15 *divinæ* Menag. pr. 16 *factaque* Ven.

ferre—*quorum pars magna fui*, quarum calamitatum magna pars me ipsum attingit, ad me spectat. Nam præcedit *miserrima.* Alias is, qui princeps in rebus agendis est, erit *pars rerum. Myrmidones* et *Dolopes* ad Achillem et Neoptolemum ejus f. spectant. vid. Iliad. B, 684. cf. inf. 29. *durus* autem Ulysses, ut *sævus* III, 273 (melius h. l. quam, si *patiens*). *miles Ulixi*, h. e. Ithacensium aliquis. Mirum est, quod de Achemenide (vid. lib. III, 614) hoc accepisse Asinium Pollionem memorant Servius et Pomponius. Imitatus h. l. Silius II, 650 sqq.

8. 9. Nox descendit in Oceanum, quasi cursu per medium cœlum ab occidente ad orientem facto; inde et sidera *cadunt*, occidunt. Vid. Excurs. ad h. l. cf. IV, 351. 352. *Suadent sidera cadentia* somnum elegantius, quam, invitant ad somnum.

11. *Supremum laborem*, cladem, ipsum urbis excidium. Mox *refugit*, ad formam aoristi, exquisite, cum in re, quæ per plura momenta durat, etsi vulgari usu præsens frequentetur, præteritum tamen non minus locum habeat. Locum expressere alii, v. c. Seneca Agam. 416 sqq. E Ciceronis Phil. XIV expressum versum volebat Muretus Var. Lect. V, 3. Saltem similia sunt: *Refugit animus, P. C. eaque formidat dicere, quæ*—

13. *Fatis repulsi*: quoniam fatale erat, non nisi post novem annos Trojam capi. v. Iliad. B, 313 sqq. 15. 16. De Equo Trojano vid. Excurs. ad h. v. *Instar montis*, ad montis magnitudinem; breviter magnam imaginem rei animo objecit, statim

Votum pro reditu simulant: ea fama vagatur.
Huc delecta virûm sortiti corpora furtim
Includunt cæco lateri, penitusque cavernas
Ingentes uterumque armato milite complent.
Est in conspectu Tenedos, notissima fama
Insula, dives opum, Priami dum regna manebant;
Nunc tantum sinus, et statio male fida carinis.

18 *dilecta* Gud. a m. pr. 20 *ingentis* Heins. scripsit cum veterrimis et Prisciano. 21 *Tenedus* Rom. cum al. antiquis ap. Pier. 22 *manerent* Bigot.

ab initio. *Palladis arte*, ὑποθημοσύνῃσι.—τὸν Ἐπειὸς ἐποίησεν σὺν Ἀθήνῃ. Odyss. Θ, 493. *intexunt costas abiete secta*, h. e. trabibus abiegnis, tantum ad declarationem ulteriorem τοῦ *ædificant* spectat. *intexunt* simpl. est *texunt*. *Texere* autem de trabibus junctis et in fabrica e ligno, imprimis navium, frequens est. v. Cerda. cf. inf. 112.

17. Sparserant famam, equum hunc Palladi esse positum, votis pro reditu susceptis. Hoc, ut poeta, extulit. Servius *votum* pro participio habet, id est vovisse pro reditu. Ibidem: *Accius in Deiphobo inscriptum dicit: Minervæ donum armipotenti Danai abeuntes dicant*. cf. Hygin. f. 108 et ibi not. Quod hic ex voto equus dicatus dicitur, non repugnat iis, qui ad Palladem placandam exstructum dicunt Quint. XII, 38. 370. *In idem* etiam consentit Virgil. infra v. 162 sq.

18—20. Ductores Danaum *sortiti*, sortitione facta, *includunt huc cæco lateri*, h. e. in latus, h. e. corpus equi occultum, in quo occulti latere poterant, *delecta virorum corpora* exquisite pro, *viros delectos*; hoc idem declarative exornavit in iis quæ subjicit: *penitusque cavernas milite complent*. Ornate omnia pro, equo huic includunt delectos viros. Fuerunt autem Ulyssis præcipuæ ea in re partes. Odyss. Θ, 494 Ὅν ποτ' ἐς ἀκρόπολιν, δόλον, ἤγαγε δῖος Ὀδυσσεύς, *duxit, fecit, ut duceretur in arcem*, et sic ceteri, ut Quintus XII, 22 sq., apud quem Calchas vates primus fraudis auctor est, modum et rationem fraudis Ulysse subjiciente, at apud Tryphiod. 44 sqq. Helenus Troja profugus. Tandem observasse non pœniteat, quam ornate poeta equum extulerit ejusque notionem quam mirifice variaverit; quod jam Serv. ad v. 230 et Cerda ad h. l. monuit, ut *cavernam, uterum, latebras, curvam compagibus alvum* et sic porro.

21—23. *Tenedos* insula, olim *Leucophrys*, agro Trojano prætenta XL stadiis a continente abest. *dives opum* propter incolarum divitias; nisi ad templum maxime Apollinis Sminthei respicit, quod in insula erat, Iliad. A, 38. Eodem, quod *notissimam* (*fama* poetice ornat) vocat, pertinere puto. nunc tantum *sinus et statio*, h. e. ea vastities in insula facta, ut ea hoc uno nota sit, quod *naves* tempestate jactatæ in litorum recessu, quem *sinum* appellat, *stationem*, etsi *parum tutam*, habeant. Eodem mox spectat *desertum litus*, quo condunt se Achivi. Dubitatum esse video, verene

Huc se provecti deserto in litore condunt.
Nos abiisse rati, et vento petiisse Mycenas.
Ergo omnis longo solvit se Teucria luctu.
Panduntur portæ; Juvat ire, et Dorica castra
Desertosque videre locos litusque relictum.
Hic Dolopum manus, hic sævus tendebat Achilles;
Classibus hic locus; hic acie certare solebant.
Pars stupet innuptæ donum exitiale Minervæ,

24 *projecti* Longob. sed est: *huc provecti condunt se.* In Goth. tert. *condunt* in marg. vel *ponunt.* 25 *Vos et abisse* ed. Ven. *ventoque petisse* Menag. pr. et Leid. *abisse* et *petisse* etiam in Romano. 26 *solvit longo se* Montalb. *se* deest Moret. sec. *posuit se* Schol. Horat. IV Od. 6, scilicet explicuerat per *posuit luctum.* 27 *ad Dorica c. Desertosque locos, litusque videre relictum* Wittian. 29 *scævus* Franc. ut al. *Ulixes* pr. Hamburg. 30 *acie* Heins. e melioribus, imprimis Rom. Medic. Gud. vulgo *acies,* quod præter codd., inter quos omnes Gothani, Rufinianus de Schem. Lex. p. 33, nec non Pomponius Sabinus agnoscunt. Burmannus utrumque illustrat. Sed dicendum: *hic acie certare solebant* esse exquisitius adeoque poeta dignius; alterum prosaicum.

hæc et ex natura situque locorum dicta sint. Nunc autem per eos, qui hæc loca adierunt, in compertis habeo, ex locis illis, quæ Ilii vestigiis assignari solent, (*Bunarbaschi*) Tenedum haud dubie prospici; et esse in ejus litore australi stationem navium, quæ earum conspectum oculis ex Ilio prospicientium eripiat.

25—30. *Mycenas* pro vulgari, Græciam. *vento,* vento secundo. *omnis Teucria* sc. *gens,* ait *Serv.,* omnes utique Trojani. Malim de *regione* accipere. Sic *Dardania,* v. c. 282, pro ipsis Teucris. *solvit se luctu:* exquisitius quam solvere, deponere, finire luctum. *solvere* autem de *luctu* dictum, quoniam dolor, tristitia, mœror, congelare, contrahere, adstringere, vincire, dicuntur. cf. Burm. — 27. *Dorica castra.* Habet hoc a serioribus poetis. Homerus Achæos, Argivos vel Danaos, memorat. *Dorum* nullæ fuere opes, nisi postquam cum Heraclidis in Peloponnesum descenderant, LXXX annis post Trojam captam. Porro observa poeticum ornatum v. 27. 28 pro, *castra deserta et relicta.* Homerus etiam hoc addit, castris ab ipsis Achivis fuisse ignem subjectum, Odyss. Θ, 501. Sequitur id Quintus Cal. XII, 331 et 30, Tryphiod. v. 138. 207 sqq. et ceteri. 30. *classibus,* h. e. navibus in terram subductis. cf. Fabrett. ad tab. Iliac. p. 323. *Dolopum* v. ad v. 7. Sequitur autem poeta eos, quos Eustathius memorat Dolopes Myrmidonibus Achillis accensos credidisse: etsi Iliad. B, 684 non memorantur. At sub Pelei ditione Dolopes fuisse, quibus Phœnix præficitur, intelligitur ex Iliad. I, 480. *tendebat,* tentorium habebat. militare verbum. cf. Cerda. Ceterum comparandus cum poetæ verecundia notus Ovidii lusus Epist. I, 31 sqq. *Atque aliquis posita monstrat fera prælia mensa—Hac ibat Simois* etc.

31—34. In *stupet—miratur* male argutantur; est poetis utrumque idem, et jungunt talia, modo ad va-

Et molem mirantur equi; primusque Thymœtes
Duci intra muros hortatur, et arce locari;
Sive dolo, seu jam Trojæ sic fata ferebant.
At Capys, et quorum melior sententia menti,
Aut pelago Danaûm insidias suspectaque dona
Præcipitare jubent, subjectisve urere flammis:
Aut terebrare cavas uteri et tentare latebras.
Scinditur incertum studia in contraria vulgus.
Primus ibi ante omnes, magna comitante caterva,
Laocoon ardens summa decurrit ab arce;

32 *Thymœtes* varie corrupta vox in libris. v. ap. Heins. et Burm. Sed est Θυμοίτης. 33 *inter* Ven. *infra* sec. Moret. *in arce* qu. Moret. 34 *manebant* pr. Hamb. *parabant* alter. *solebant* Montalb. sed vide Burm. Trappius, non adeo inelegantis vir judicii, versus malebat sic disponi: *Et molem—Sive dolo—Duci intra*, quod mollius quid habere ipsi videbatur. Recte quidem. Sed, ut nunc est, gravior est oratio. 35 *m. s. surgit* sec. Hamb. ex I, 582. pro *menti*, *cordi* Goth. tert. 37 *jubent* habet codd. et grammaticorum auctoritatem; non minus tamen gravis est fides τῷ *jubet*. v. Heins. Mox legebatur: *subjectisque u. f.* Recte inter Serviana:—*disjunctiva, quæ hic esse debuit*, mox tamen:—*Antiqua tamen exemplaria* ve *habere inveniuntur*. Nec dubito, *ve* esse scribendum: etsi passim viri docti repugnant et *que* disjunctive poni aiunt. Nam diversa haud dubie inter se apponuntur. Ita et ἠὲ—ἠὲ Odyss. l. c. 40 *ante alios* aliquot Pieriani. At Goth. alter: *primus ibi juvenum*, notabilis lectio. Sic enim durum illud, quod τῷ ante omnes inhærere videbatur, sublatum esset; et possit hoc ex glossa irrepsisse videri; jungendum adeo: *juvenum magna c. caterva*. 41 *Lauchoon*, *Laochon*, *Lachoon*, *Laucon*, hic et infra, aberrationes codd. *Laucoon* Medic. semper. Et v. 230 *Laocounta* Dorvill.

rietatem orationis et copiam, modo ad ornatum vel vim addendam, eadem notione aliter atque aliter exposita. *innuptæ*, epitheton manifeste expressum ex Eurip. Troad. 536 χάριν ἄζυγος (h. e. ἀγάμου, παρθένου), h. l. tantum ornat; ad rem nihil facit. *donum Minervæ*, h. l. quod oblatum Minervæ: *Serv.* etsi serius hoc comperiunt Trojani inf. 183. Sapienter autem Virgilius de equo consilia inire Trojanos facit, antequam in arcem deductus erat, quam apud Homerum deducto jam in arcem equo: Odyss. Θ, 504 sqq., e quo loco pleraque hic expressa. *Thymœtem* nominat ex auctoritate Euphorionis, quantum quidem ex Servio ad h. l. constat: fuit is inter senes Iliad. Γ, 146 recensitos. Apud Quintum II, pr. Penthesilea cæsa suadet urbem relinquere.—*arce locari*, puta in templo, tanquam manubias.

35—39. Ornate singula. Capys et quibus melius consilium placebat. *tentare* exquisite pro explorare equi cavitatem. *Vulgus scinditur in studia contraria*, in diversas partes; additur ad ornatum, *incertum*. *Capys* videtur esse is, qui mox inter Æneæ comites fuit: sup. I, 183. X, 145.

40. De Laocoonte v. inf. 201 sqq. *primus ante omnes*, quia sequitur, *magna comitante caterva*, quam turbam ille decursantem *ardens* ira antevertebat. cf. Burm. *Arx*, Πέργα-

Et procul, o miseri, quæ tanta insania, cives?
Creditis avectos hostes? aut ulla putatis
Dona carere dolis Danaûm? sic notus Ulixes?
Aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi,
Aut hæc in nostros fabricata est machina muros,
Inspectura domos, venturaque desuper urbi;
Aut aliquis latet error; Equo ne credite, Teucri.
Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes.
Sic fatus, validis ingentem viribus hastam
In latus inque feri curvam compagibus alvum
Contorsit. Stetit illa tremens, uteroque recusso
Insonuere cavæ gemitumque dedere cavernæ.

42 *infamia* alter Menag. sollenni varietate. *Burmannus.* 43 *aut illa* Goth. alter et tert. 44 *et sic* Menag. pr. 45 *hic* sec. Moret. *incluso* Wallian. 46 *Aut hæc.* Vide an accommodatius sit; *atque hæc.* Nam pro diversis haberi nequeunt. 47 *domus* Leid. 48 *nec c.* aliquot. Donati auctoritate a nonnullis male distinguitur: *latet error equo; Ne.* v. Heins. et Pier. 49 *hæc dona* Parrhas. 50 *validis contorquet viribus* sec. Moret. 51 Quantopere veteres Grammatici in *feri* trepidarint, ex lacinia intelligitur, quam Pomponius h. l. ex vett. Scholiis servavit: FERI, *id est, equi, nam lib. VII,* 489 *ferum appellat cervum. Apronianus legit* Ferit, pro *percussit curvam alvum in compagibus* (hoc in Cod. Mediceo habetur, quanquam a nemine adhuc notatum). *Alii legunt* Feri, *ut sit ferus, feri, pro equo, ut fera, feræ* pro *quadrupede. Alii legunt* Feri, *ut sic sit, id est feram, propter verba similiter cadentia* (ut sit pro *feram curvam alvum*)—Porro *feri c. compaginis a.* MS. Prisciani p. 134 notatum in Collect. Sax. *alvom* Gud. 52 *Intorsit* sec. Rottend. quod defendi possit. *recuso* Reg. a m. pr. et tert. Mentel. cum binis Goth. *recluso* pr. Hamb. et sec. Moret. perperam. 53 *sonitumque* Bigot. ex interpret. *catervæ* Sprot. pro var. lect. quod prima fronte arridere potest, si v. 243 memineris: *utero sonitum quater arma dedere.* Sed nec *gemitus* nec *cavæ* respondent.

μος ἄκρα. unde prospectus versus litus.

46. Ut sit pro turri rotis subjectis muro admoveri solita, ut demisso ponte escensus fiat in murum.—47. Ut, qui inclusi sunt, ex ea, tanquam ex turri, speculari urbem et desuper ex altiore loco in muros desilire possint. *error* mox pro fraude, exquisite. 49. H. e. habeo Danaos suspectos etiam, cum ultro offerunt dona.

50. *Validis viribus* pro magnis. Mox ornatissime iterum equum ligneum declarat. In *latus* et *alvus*, quæ in unum juncta, non est argutandum. Junguntur a poetis synonyma sine omni subtilitate. Etiam Tryphiod. 61 Ποίει δ' εὐρυτάτης μὲν ἐπὶ πλευρῇς ἀραρυῖαν Γαστέρα. Infra v. 231 *tergum* ponitur. In partium ac formarum generumque designatione summam libertatem orationis poeticæ indoles ac ratio fert. *ferum* exquisite dixit pro equo, ut docent Lexica et viri docti ad Phædrum. cf. h. l. Cerda ac Petron. 89, 12. *alvus curva compagibus* h. e. ex compage lignorum curvorum. *stetit tremens*, pro contremuit. *utero recusso*, repercusso. *cavernæ* doctius quam

Et, si fata deûm, si mens non læva fuisset,
Impulerat, ferro Argolicas fœdare latebras;
Trojaque nunc stares, Priamique arx alta maneres.
  Ecce, manus juvenem interea post terga revinctum
Pastores magno ad regem clamore trahebant
Dardanidæ: qui se ignotum venientibus ultro,
Hoc ipsum ut strueret, Trojamque aperiret Achivis,
Obtulerat, fidens animi, atque in utrumque paratus,
Seu versare dolos, seu certæ occumbere morti.

54 *non cæca* duo Guelpherb. in Collect. Sax. 55 *Impulerant* Hugen. male. *tentare latebras* Hamb. pr. pro var. lect. repetitum, ut Burm. monet, ex v. 38. *aperire* Hamb. sec. *fodere* Goth. tert. ex interpretatione. v. not. 56 *staret et maneres*, hoc a m. pr. Medic. ad Servianam normam: "Si *staret* legeris, *maneres* sequitur, propter ὁμοιοτέλευτον." Etiam alii codd. variant. v. Heins. Sed *stares—maneres* Romanus, omnes Pier. aliique probi codd. Pomponius Sabinus hæc habet: *staret* et *maneret* legit Apronianus. Esset tamen hoc altero vulgarius. 57 *manu* Montalb. *juvenum* duo ap. Burm. cum Rufiniano edit. Steph. male. 59 *Dardanidem* sc. regem, ap. Barth. Advers. XII, 2, e quatuor libris. *quis se* Servius, cum septem ap. Heins. et Leid. pro var. lect. Goth. tert. a m. pr. pro *quibus*; quod placebat Tollio ad Auson. p. 566, sed vulgata lenius decurrit. 60 *ut* deest Moret. pr. *instrueret* Goth. tert. *fidensque* pr. Moret. *fidens animo* Romanus. *ad utrumque* Oudart. v. Burmann. quod vulgare foret. 62 *versare dolo* Longob. Rottend. a m. pr. Sprot. pro div. scriptura. Leid. a m. sec., quibus adde Servium. Hoc ita dici posse docet Burmann., nec de eo dubitatur; quid? quod etiam

caverna h. e. equus cavus, κοῖλον δόρυ. Odyss. Θ, 507. *gemitus* pro sonitu resultante.

54 sq. *Et—impulerat.* Et sane impulisset Laocoon Trojanos, effecisset, ut equi latera refringerent, puta securi impacta etc. et interiora aperirent. Enimvero, *ecce manus juvenem* etc. *si fata deum non fuissent* h. e. si fatale non fuisset (Αἶσα γὰρ ἦν etc. Odyss. Θ, 511. Quintus Cal. Palladem nominat XII, 387). *mens læva*, stultitia Trojanorum. v. Ecl. I, 16. Forte tamen melius junxeris: *mens non læva* h. e. sana, si fatum et mens sana fuisset. *si fata fuissent* inf. v. 433. cf. III, 16. *Argolicas latebras*, equus quo latebant Argivi. *fœdare*, exquisite pro lacerare, ut aliis in locis de vulnere, aut mutilato corpore, ut αἰσχύνειν, λωβᾶσθαι, sed et simpl. pro vulnerare: v. inf. III, 241 et ibi not. VII, 575; unde et cum ea voce jungitur: II, 286. h. l. diffringere et dissolvere machinæ compagem. Ad verbum omnia expressa apud Petron. c. 89 v. 20 sq.

57. De Sinone episodium: v. Excurs. IV. cum *trahebant*, cum festinatione adducebant, ut VI, 753 *Conventus trahit in medios*. Serv.

59—62. Qui se iis ultro obtulerat. Reliqua amplificandi et ornandi studio adjecta. *hoc ipsum ut strueret*, sc. ut adduceretur ad regem. *struere* voc. insidiarum et doli. v. Cerda. *fidens animi* exquisitius quam, *animo*; et hoc pro prosaico: animi fidenti; vel fidens, confidens. *versare dolos*, ut, consilia, curas, h. e. agitare, h. l. cum adjuncta notione, efficere, ad exitum perducere.

Undique visendi studio Trojana juventus
Circumfusa ruit, certantque illudere capto.
Accipe nunc Danaûm insidias, et crimine ab uno
Disce omnes.
Namque, ut conspectu in medio turbatus, inermis,
Constitit, atque oculis Phrygia agmina circumspexit:
Heu, quæ nunc tellus, inquit, quæ me æquora possunt
Accipere? aut quid jam misero mihi denique restat?
Cui neque apud Danaos usquam locus; et super ipsi
Dardanidæ infensi pœnas cum sanguine poscunt.
Quo gemitu conversi animi, compressus et omnis
Impetus. Hortamur fari, quo sanguine cretus,
Quidve ferat; memoret, quæ sit fiducia capto.

doctius ita dicitur: *versare dolis Trojanos,* uti, *versare animum consiliis, curis* pro, curas animo; ut et Græci, v. c. quod modo in manu habemus, Tryphiod. 112 Αὐτὰρ ὁ δαιμονίῃσι νόον βουλῇσιν ἑλίσσων. At h. l. ultima litera a sequentis voc. initio intercepta esse videtur. *certæ morti*, quod ipsa ratio monstrabat, Heins. recepit ex Nonio Marcello, Longob. Pierii, Moret. sec. et Rottend. tert. Vulgo *certe*. Notabilis Pomponii Sabini nota: *certe* adverbium est: sic legit Apronianus. 64 *certatque* Romanus, Witt. et Parrhas., sed alterum doctius. 65 *Aspice* Dorvill., male. *Accipe* est audi, ut sæpe. *crimen ab u.* ed. Junt. Habuit idem in suo codice Donatus: legitur et in Servianis. sed ab interpolatore est: *A. n. D. insidias et crimen; ab uno Disce omnes.* 67 *in* abest a multis codd., etiam Gud. 68 *Phrygia circum agmina spexit* Moret. pr., quod non de nihilo est, judice Heinsio; eodemque Venetus alludit: *Phrygia circum agmina vidit.* utrumque tamen interpolatoris esse videtur, qui metro consultum esse volebat. Hamb. un. *Ph. a. circum vidit* ex glossa. *spexit Ph, a. circum* alter Goth. 69 *quæ me tellus* Cuning. ex citat. ap. Quintil. IX, 2. *quænam nunc tellus* Moret. pr. *possent* alter Hamb. 71 *unquam* edd. Junt. perpetuo lapsu. *et super*. h. e. præterea, bene Pier. et Heins. ex librorum opt. consensu defendunt. Vulgares, *insuper*. duo Moret. *et insuper*. 73 *compressi* unus Guelpherb. in Collect. Sax. *comprensus* Dorvill. 75 Interpunctione locus adjuvandus. Male distinguitur: *Quidve ferat memoret*, qua oratione nihil jejunius post

63. 64. Ornatius quam Quintus Cal. XII, 356 ἄλλοθεν ἄλλος Μέσσον ἐκυκλώσαντο περισταδόν. *circumfusa ruit*, ornate, pro circumfunditur. *certant illudere capto*, h. e. certatim illudunt, contumeliis afficiunt, αἰκίζουσι.

65. *Ab uno crimine disce omnes*, exquisite pro vulgari *ex* unius scelere, et h. l. quidem fraude, ex uno exemplo, cognosce, quales, quam perfidi omnes Danai sint. Ita simpliciter accipio.

69. Quorsum confugiam? 71. 72. Et quem, tanquam hostem, insuper ipsi Trojani extremis afficient suppliciis. *pœnas cum sanguine*, h. e. vita ipsa, *poscunt*.

73. *Conversi* h. l. mutati. 75. *quæ sit fiducia capto* pro *ei*; num habeat, quod ad veniam impetrandam afferre possit. Similis oratio inf. III, 608 sq. Ex v. 59. 60. 61 sensum infert Burm., qua fiducia se ipse captivitati obtulisset. At *fidens animi* ibi alium sensum habet.

Ille hæc, deposita tandem formidine, fatur:
Cuncta equidem tibi, Rex, fuerit quodcumque, fatebor
Vera, inquit; neque me Argolica de gente negabo:
Hoc primum; nec, si miserum Fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam mendacemque improba finget.
Fando aliquod si forte tuas pervenit ad aures

hortamur fari. memorem alii legunt in Servianis. *cepto* Zulich. a m. pr., cui Burm. favere ait VIII, 15 *Quid struat his cœptis.* 76 Versus hic abest a Medic. et Mentel. pr. item a Witt. In Mentel. sec. Gudiano, Rottend. pr. Græv. et Regio ab alia manu est scriptus. Etiam rationibus eum deturbat sede Heins., quod lib. III, 612 iterum legitur, et quod Sinoni, homini audaci, non conveniat, *deposita formidine*, et quod v. 107. *Prosequitur pavitans.* Ei accedit Brunck. adde similia apud Cerdam. Enimvero, ut hæc satis gravia sunt, ita non minus altera parte sunt quæ moram faciunt: fingit Sinon et hoc, quasi deposuerit formidinem; ut v. 67 *turbatus constitit*, h. e. qui vellet videri turbatus (*timentem turbatumque oculis* Æn. VIII, 222). Nec h. l. bene abesset versus; nec ita abrupte verba ordiri solent loquentes apud nostrum. Etiam Quintus XII, 365 ὁ δ' ἐνδέμενος φρεσὶ κάρτος, Τοῖάδ' ἄρ' ἐν μέσσοισι δολοφρονέων ἀγόρευσε. Et potest casu versus in uno apographo omissus esse. Nam Mediceus, Gudianus, Rottendorphius primus, nec non Menteliani, unam faciunt familiam, ut multis locis cognovimus. Enimvero ex Pomponii scholio, ad h. l. referendo, didici, Apronianum, e cujus recensione Mediceus Codex est, versum sustulisse, quod Virgilii esse non putabat: quod ita accipiendum: Mediceum hoc versu carere, quem ille pro Aproniana lectione habebat. Itaque judicium grammatici habemus, non auctoritatem criticam. 77 *quidem* Medic. Pierii. v. h. l. Burmann. *fuerit quodcumque* Pierius et Heinsius, optimorum codd. et Phædri, Servii, Donatique auctoritate defendunt. Vulgo, *fuerint quæcumque.* 78 *Vera, nec Argolica me jam de* ed. Ven. ab interpolatore, qui *inquit* non ferebat post *fatur.* 79 *ne si* Ven. et ed. Ven. 80 *fingit* Gud. e tribus aliis. *fingat* ed. Ven. *finxit* Goth. tert. *jam vanum et mendacem* Dorvill. 81 *aliquod* præclare Heins., sc. *nomen*, ex optimis codd. Vulgo etiam apud Grammaticos *aliquid.* v. Heins. et Burmann.

77. Hæc Sinonis oratio eximio artificio est composita, quod facile in singulis declarabit interpres, vel unusquisque sibi lector. A veris incipit dicere et in falsa desinit, ut bene Serv. Nota enim erant et confessa, quæ de Palamede et Ulyssis odiis narrat; verum etiam Calchantis responsum; sed a Tragicis fere ad Polyxenæ sacrificium in Achillis tumulo tractum. Præterea, ut animi audientium tanto magis capiantur, etiam miserationem movet; imprimis v. 137 sqq., quos sine motu animi vix perlegas. Videtur hæc oratio, nisi ex tragœdia est ducta, tota Virgilio deberi. Certe in iis, quos habemus, Quinto Calabro et Tryphiodoro, qui exscripsere veteres, Quintus quidem propius ad nostrum, a Sinone ea, quæ in fraudem finxerat, simpliciter exponuntur. *Cuncta fatebor vera*, vere, *fuerit quodcumque* h. e. quicquid evenerit, mihique exinde acciderit. Bene Serv. *i. e. quicumque me sequatur eventus.*

79. *Hoc primum* sc. verum fatebor. Sic junge. Reliqua ex Accio in Telepho sumta Macrobio teste Sat. VI, 1 *Nam si a me regnum Fortuna atque opes Eripere quivit, at virtutem non quiit.*

81—85. *Fando* h. e. narrando, aliorum narratione. Formula exordii etiam apud alios obvia: v. c. Apollon. II, 1141, ubi Brunck. notavit Ovid. Met. XV, 497. *gloria inclyta* adjecto *fama*, per famam, auditionem,

Belidæ nomen Palamedis, et inclyta fama
Gloria: quem falsa sub proditione Pelasgi
Insontem, infando indicio, quia bella vetabat,
Demisere neci; nunc cassum lumine lugent;
Illi me comitem, et consanguinitate propinquum,
Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.

82 Carisius notat, veteres legisse *Belida*, quomodo Σιμωνίδα et Λεωνίδα pro Λεωνίδου et Σιμωνίδου dicebant, notante Heinsio. In Zulich. pro div. lect. *Nauplide*. In *Belidæ* pro *Naupliadæ* prosodia hæreo ambiguus inter rationem grammaticam et usum. Si a *Belus* est, esse debet media brevi *Belides*: ut Æolides, Phylacides. Nec producta illa esse potest, nisi, ubi orta vox fuerit ex ευς vel ης. v. Etymol. M. in Ἀτρείδης. Aut itaque dicendum, patronymicum h. l. ductum esse a Βηλεὺς, quod non occurrit; aut formandum *Beliades*: quod non magis occurrit; sic etiam Danaides a Belo dictæ *Belides*, non *Beliades*. Cum igitur et hoc exemplo careat; omnino autem permutationem duorum Naupliorum epitheton illud arguat (v. Exc. IV* ad h. l.): statuere malebam, vitium lectioni insidere, et amissa priore syllaba *Belidæ* superesse ex vetere lectione *Naupliadæ*; hoc etiam Brunck. reposuit. Inter hæc tamen non ausim quicquam movere: nam etiam Statius VI, 291 *Belidæ fratres*, et Ovid. Ep. XIV, 73 *surge age, Belide.* Nolo commemorare *Tyrrhidæ* inf. VII, 484 a *Tyrrhus*, nam hoc verius *Tyrrheus* legi arbitror. At Ovid. in Ibi, v. 503 *Quique Lycurgiden letavit;* huic quid faciemus? Et sunt alia, quæ in his variant: ut docte nuper pluribus declaravit Ouwens, eruditus vir, in Noctib. Hagan. III, 23, ut in multis duplex forma admissa esse videatur. Hæc igitur et similia dicendum est observanda esse, non mutanda. Ita et illud, quod male me habuit, Mars *Gradivus* prima longa a *gradiendo*: Æn. V, 208 *trudes* a *trudendo*, *disertus* a *disserendo*. cf. ad Ge. IV, 355. 84 *qui* vitium est edit. Gotting. *quos* pr. Hamburg. f. *quod*, ut est in Goth. tert., qui porro: *bella vocabat.* 85 *Dimisere* multi h. l. ut alibi, male. v. Heins. et Burm. *nec* c. Goth. tert. 86 *et* deest sec. Hamb.; id quod ipse malim. *et sanguinitate* Parrhas. et Ven. Pro declarativa particula *et* h. l. est habenda, ut conjicere necesse non sit: *ut c. pr.* 87 *in annis* Witt. *ab armis* Bigot. Idem fere versus inf. III, 595.

narrationem, ornatum est. ***Pelasgi*** h. l. Achivi, seriorum Græcorum more. Nam Homerus nunquam ita: agnoscit ille tantum Pelasgos in Thessalia Larissam incolentes Il. B, 840: porro Pelasgos inter Trojanorum socios cum Lelegibus, Cauconibus et aliis: Iliad. K, 429. ***bella vetabat***, dissuadebat bellum et oppugnationem *Trojæ*. ***demittere neci***, exquisite, ad similitudinem alterius formæ: *demittere Orco, umbris*, h. e. ad loca infera, ex Homerico: ψυχὰς ἄϊδι προΐαψεν, ubi v. Clark. ***falsa sub proditione;*** h. e. sub falso crimine proditionis, ut bene Serv. nam literas ejus ad Priamum datas, sed a se fictas, protulerat Ulysses. ***cassum lumine***, privatum vita, antique et docte. Palamedes hic Nauplii f. ***Belides*** h. l., quoniam ejus avia Amymone, Danai filia, Beli neptis. v. Excurs. ad h. v. Quæ ad h. l. illustrandum faciant, possunt fere ex Ovid. Met. XIII, 56—60 peti; nisi quod ibi alia odii caussa.

86. Ita plures apud Homerum comites dati heroibus. Sic Achilli Phœnix, Ajaci Telamonio Teucer. Versus 87 eximii artificii. cf. inf. III, 614 sq. et copiosiorem locum Ovidii Met. III, 583—596. ***misit in arma***, h. e. ad bellum. Quod ***pater pauper*** est, ad amplificationem Homericæ similem pertinet; uti aliis in locis, quod *pater dives* est; nec in eo argutandum. ***primis ab annis***, ab initio belli, bene Burm. post Servium.

Dum stabat regno incolumis, regumque vigebat
Conciliis: et nos aliquod nomenque decusque
Gessimus. Invidia postquam pellacis Ulixi
(Haud ignota loquor) superis concessit ab oris:
Afflictus vitam in tenebris luctuque trahebam,
Et casum insontis mecum indignabar amici.
Nec tacui demens; et me, fors si qua tulisset,
Si patrios unquam remeassem victor ad Argos,
Promisi ultorem; et verbis odia aspera movi.

88 *regis incolumis* Goth. tert. a pr. m. *regumque* Heins., secundum optimos codd. Vulgo *regnumque*. Obscurior versus, in quo hæsisse quoque acutum judicem Jo. Schraderum e schedis intelligo. 89 *Conciliis* Medic. cum melioribus. Alii *Consiliis*, ut omnes Pieriani duo ex Goth. Gudian. Mentel. Moret. pr. Sane Regum seu Principum de regno deliberantium fuere *consilia*, et ita proprie deberent dici. Sed poetæ videntur id sequi, quod a vulgari usu recedit et ponunt *concilia*. 90 *fallacis* multi codd. ap. Heins. et Pieriom, quam v., quod est vulgare. cf. Bentl. ad Horat. III Carm. 7, 20. *Ulyxi* Heins. h. l. ut sup. v. 7. ubi vide. alii *Ulyxei* vel *Ulyxis*. *infelicis Ulyxis* Zulich. ex VII, 613. 91 *loquar* unus Leid. a m. pr. *excessit* Longob. *decessit* Puget. *discessit* Zulich. quæ omnia vulgaria sunt. vulgatam lectionem etiam Donatus agnoscit. *ab auris* Exc. Burmann., soliti lapsus. 92 *adflictans* alii monente Taubmanno. *vita*, erasa litera *m*, Regius Cod. *luctumque* Franc. a m. pr. 93 *casu* Venetus. 94 *Nec t. infelix* pr. Moret. *et sors me si qua* ed. Ven. *sors* multi, vitio sollenni. 95 *usquam* duo. *remearem* Sprot. *ad agros* idem, sec. Hamb. et Ven. *in agros* Leid. et duo pro div. lect. Malim equidem ita scripsisse, cum de homine privato agatur, non de Diomede, cui tale quid convenientius esset: *si remeassem victor ad Argos*. 96 Lectio, quam Faber ex Servio ad h. l. exculpsit et Cuning. recepit, *hinc ascita mihi labes*, nihili est et plane nulla. Nam recentior Grammaticus explicuerat vocabulum *adscita* rarius, quod in Servii explicatione occurrit, per vulgare *adsumta*, nullo ad ipsum poetam respectu.

88. 89. *Dum stabat regno incolumis*, dum erat incolumis, Palamedes. Durior oratio pro: dum erat incolumi regno, h. e. potestate seu auctoritate, quam habebat; aut *dum regnum ejus stabat, erat, incolume*; ut *regnum* sit auctoritas, qua quis *regnare* dicitur, hoc est, potens esse, opibus valere. Esto ergo: quamdiu ille erat incolumi inter ceteros Achivorum principes auctoritate, unde ille quoque *vigebat*, valebat, *in conciliis regum*; etiam ego propter Palamedis cognationem in aliqua dignatione fui habitus. *stare* dicuntur, qui florent rebus prosperis, auctoritate, opibus; ut notum. Summa autem Palamedis erat sapientiæ ac consilii in principum consessibus auctoritas: quippe σοφώτατος ἀνδρῶν, et multarum rerum, etiam literarum, inventis clarissimus, etiam nos *aliquod nomen* ac *decus*, h. e. honorem, *gessimus*, habuimus.

90—93. *Pellax* Ulysses exquisitius quam fallax, qui in fraudem pellicit. v. Cerda et var. lect. Est Homer. πολύμητις. ποικιλομήτης. *superis ab oris*, e vita, ad loca infera. sup. 85. *Demisere neci*. v. 92. 93 pulcri versus. *in tenebris*, inclusus domi, vitatis hominum conventibus.

96. *Promisi ultorem*, minatus sum: ut alibi quoque. v. Serv. h. l. et Burm. *verbis odia aspera movi* exquisite pro, Ulyssis odium exasperavi, exacerbavi.

Hinc mihi prima mali labes; hinc semper Ulixes
Criminibus terrere novis; hinc spargere voces
In vulgum ambiguas, et quærere conscius arma.
Nec requievit enim, donec Calchante ministro—
Sed quid ego hæc autem nequidquam ingrata revolvo?
Quidve moror? si omnes uno ordine habetis Achivos,
Idque audire sat est; jamdudum sumite pœnas.
Hoc Ithacus velit, et magno mercentur Atridæ.

99 In *vulgumambiguam* Sergius in Artem Donati; sed v. Heins. in altero hemistichio etiam Jo. Schraderum hæsisse, lubens cognovi. 100 *magistro* Goth. alter. Quia in media sententia interpellat se, inepti quidam in MSS. suppleruut: *Hostia tum* (sum) *miser ac sacras reputatus ad aras.* 101 *autem* deest fragm. Moret. et ed. pr. Burm. *sed autem*, ut ap. Plaut. Rud. II, 5, 11. *nequiquam* ap. Macrob., ut passim in MSS. v. Pierium h. l. *ignota revolvo* ed. Venet. 102 *in ordine* Exc. Burm. 104 *Hæc I.* Marius Victorinus in Arte Grammat. v. Heins. inf. ad 664. *hoc magno* tres Moret. Menag. pr. Leid. et Schol. Horat., nec displicet; scil. ut copula absit. *Ithacus*, Ἴθακος cum Euripide. v. c. Cyclops v. 103 et aliis. Apud Hom. Ἰθακήσιος.

97—99. *Prima mali labes* elegantius quam origo vel caussa. κακοῦ δ' ἄρα οἱ πέλεν ἀρχὴ Iliad. Λ, 603: sive ut labes serpentis, ulceris vel morbi primam maculam et notam denotet, sive ut primam compagis solutionem, antequam ruina fit. Explicat Justinus Cerdæ laudatus (XVII, 1): *Hæc* prima mali labes, *hoc* initium impendentis ruinæ *fuit*. *Criminibus terrere novis*, eleganter pro crimina nova proferre, cum criminationibus exagitare. *et quærere conscius arma.* Varie hæc in Servio exposita videas; nam e recentioribus nihil proficias. *Arma* esse possunt consilia, quæ agitabat Ulysses ad depellendum imminens sibi a Sinone periculum, sic *conscius* sc. periculi imminentis; possunt etiam esse fraudes et insidiæ, quas in Sinonem parabat, *conscius*, tacite intra se; aut *conscius* est cum aliis, communicato scilicet cum aliis consilio. Hoc verum videtur, cum statim Calchantem consiliorum socium assumsisse dicatur. *Neque* sane (δὴ, *enim*) *requievit* etc. *Arma* autem dicta de consiliis et insidiis, fere ut *machinæ*, μηχανήματα, μηχαναὶ, τεύχεα. Mox reticere Sinonem summa cum arte, tum, quum maximam expectationem excitasset, facile quisque sentit.

102—104. *Uno ordine*, pro vulgari, *uno loco*, Servius *uno reatu*, et a caussarum classibus vel ordinibus explicationem nimis docte petit. *idque audire sat est.* Varie et hoc exponitur et hoc exponi potest. Placet, *audire id*, esse me unum ex Achivis; et ad primam enuntiationis partem refero: *si sat est.* Ad apodosin retulisse videtur Cerda, ut sit, vel hæc audire satis est, nil ut amplius addam necesse. Sed *id* et *que* et *audire* pro *audivisse* valde duram orationem efficerent. Manendum adeo in prima interpretatione, quam et Servius agnoscit. Mox *jamdudum* ita positum, ut possit per *quam primum* exponi, ut sæpe. cf. Burm. Vulgo diceremus: jamdudum sumere debebatis pœnas. Versus 104 illustratur ex Iliad. A, 255 Ἦ κεν γηθήσαι Πρίαμος, Πρια-

Tum vero ardemus scitari et quærere caussas,
Ignari scelerum tantorum artisque Pelasgæ.
Prosequitur pavitans, et ficto pectore fatur.
Sæpe fugam Danai Troja cupiere relicta
Moliri, et longo fessi discedere bello.
Fecissentque utinam! sæpe illos aspera ponti
Interclusit hiems, et terruit Auster euntes.
Præcipue, quum jam hic trabibus contextus acernis
Staret equus, toto sonuerunt æthere nimbi.
Suspensi Eurypylum scitatum oracula Phœbi
Mittimus, isque adytis hæc tristia dicta reportat:

105 *Dum vero* Leid. *scitare* Exc. Burm. *scrutari* Goth. sec., quod vulgare esset. 106 *Pelasgi* Excerpta eadem. 108 *voluere* Carisius p. 193, ubi *sæpe* pro *aliquoties* explicat Burm. 109 *et* abest Parrhas. *decedere* nonnulli, ut editum a Germano et Cerda. Enimvero aut *decedere* absolute vix bene diceretur, aut *decedere bello*, ut, *nocti* III Georg. 467, *calori* IV Georg. 23, alium sensum daret. Contra *discedere* est proprium de exercitu dimisso. v. Burm. 110 *et sæpe* sec. Rottend. *portum* Montalb. a m. sec., scilicet ut esset: *illis a. portum I. hiems.* 112 *jam cum* Medic. *cum hic* Dorvill. *confectus* pr. Hamb. *contectus* Menag. alter. *concestus* Franc. 114 *Eurypilum*, *Euripilum*, *Euriphilum* librariorum lapsu. Est Εὐρύπυλος. *scitatum* defenditur ab Heins. et Burm. Plerique codd. *scitantem*, etiam Gud. a m. pr. at Medic., inquit Heinsius, probe *scitatum*. Sed ne mireris, Gudianum a Mediceo hic dissidere, tenendum, in Mediceo a prima manu *scitantum* esse scriptum, quod erratum esse potest ex *scitantem*, veriorque adeo hæc et eadem doctior lectio, quam et ex Longob. Pierius affert et Servius exponit. Pomponii memorabilis est nota: *scitatum*, non *si tantum*. Igitur Aproniana, quam ille fere sequitur, lectio, ac potius correctio, est *scitatum*; eam exhibent tres Goth. post Regium; etiam Carisius memorat. v. Pierius, et in Servianis aliquis. Porro *scitari* Pupt. cum Bigot. et binis Hamburg. pro var. lect., quod græcum esset, sed recte Burmannus monet, græcismum non ubique contra codd. esse intrudendum. *scitatem* ed. Mediol. *citatum* Zulich. vitiose. 115 *que* abest ab Parrhas. in *que* alter Hamb. *suspe* Montalb. *tristia dona* pr. Hamb.

μοιό τε παῖδες, Ἄλλοι τε Τρῶες *μέγα κεν κεχαροίατο θυμῷ*, Ei— *Ithacus* pro Ithacius Ulysses, ut *Itala gens* et *similia*. Alias Ἰθακήσιος, *Ithacensis*. *mercentur* elegantius quam magno emant.

107. *Ficto pectore*, ad fraudem composito animo, h. e. subdole et fraudulenter. Mox 108. 9. *moliri fugam* grave vocabulum pro parare, v. sup. I, 404; et *fessi longo bello* eleganter adjectum τῷ *discedere*.

111—113. *Terruit euntes*, ire volentes, (ut Serv.) deterruit, quo minus irent, navigarent, ut Græci etiam poetæ. Mox 112 *trabes acernæ*, supra v. 16 ex *abiete*. *contextus* (v. sup. v. 16). *staret*, esset; ut mox *sonuerunt nimbi*, orti sunt turbines. Omnia ad ornatiorem orationem spectant.

114—119. *Suspensi*, solliciti, dubii, quid facerent. *Eurypyli* plures; v. Burmann. ad Ovid. Met. XIII, 357: celeberrimus Telephi f., qui Trojanis auxilio venit et poetis cyclicis atque etiam tragicis argumentum nobile suppeditaverat. De quo late Quint.

Sanguine placastis ventos et virgine cæsa,
Quum primum Iliacas Danai venistis ad oras:
Sanguine quærendi reditus, animaque litandum
Argolica. Vulgi quæ vox ut venit ad aures:
Obstupuere animis, gelidusque per ima cucurrit
Ossa tremor; cui fata parent, quem poscat Apollo.
Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios; quæ sint ea numina divûm,
Flagitat. Et mihi jam multi crudele canebant
Artificis scelus, et taciti ventura videbant.

116 *placasti* alter Hamb. 118 *animamque Argolicam* alter Hamb. cum Longob. *litandum est* Medic. Pierii. 120 *animi* Servius. Sic et Dorvill. cum Gothanis et aliis sine dubio codd. et edd. nonnullis, quod esset vulgare: hoc tamen maluit Heins. atqui etiam inf. IX, 123 *Obstupuere animis Rutuli.* *Obstipuere* scribitur et hic in codd. 121 *parant* Hamb. sec. *petant* alter Goth. *paret* conj. Viri docti misc. Obss. crit. T. II, p. 86, ut *Apollo* intelligatur; quod haud dubie leniorem juncturam facit. Receptam tuetur Burm. 122 *Hinc* Sprot. *magno vatem* tres ap. Burm. et tert. Goth. *Calcanta* male scribunt librarii. *Calchante* Montalb. 123 *ea munera* pr. Hamb. perpetuo lapsu. 125 *ventura timebant* Hamburg. pr. pro div. lect., sed v. Burm. *taciti* erasum erat in Gudiano v. eund. *pavidi* conj. Jo. Schrader.

Cal. VI, 119 sqq. cf. Tzetza p. 147. At h. l. intelligendus is, qui fere apud Homerum occurrit, Evæmonis filius, ex Ormenio Thessaliæ copias ducens. v. Iliad. B, 734 sqq. *virgine:* expetita victima Iphigenia, substituta tamen mox cerva. Sed, cum hæc fabula post Homerum demum adscita et varie olim tractata fuerit, videntur etiam fuisse, qui Agamemnonis filiam vere immolatam traderent. Quod et Lucret. I, 85 sequitur: *Aulide quo pacto Triviai virginis aram Iphianassai turparunt sanguine fœde* etc. cum *venistis*, venire volebatis. *animaque litandum Argolica*, verba cum dilectu, ex religionum formula.

121. *Cui fata parent* id, ut, ejus anima, litetur: h. e. metuentium, cui *hoc* fatis, h. e. oraculo, destinatum sit, ut mactetur pro victima. ut inf. V, 483 *hanc meliorem animam pro morte Daretis persolvo.* Dictum uti: *quid fata parent;* et, *in quem.* Mox *poscere* proprium de fatis, oraculis, deorumque voluntate.

123. *Quæ sint ea numina divum*, quod numen, h. e. quæ voluntas Phœbi et sententia oraculi sit. Recte Servius: *numina divum* pro oraculis posuit, id est ut ambiguitatem oraculi interpretetur; et quærit modo, non quid dicant, nam planum; sed, quis debeat immolari. Nolim Burmannum sequi, qui malebat: quænam sint tam crudelia numina, quæ iterum sanguinem poscant. Nam hæc esset et otiosa quæstio, et responsio parum consentanea, v. 129 et 127.

124. *Multi canebant*, vaticinabantur, divinabant, ut *videbant*, providebant; *taciti*, apud se, secum; aut etiam secreto inter se. cf. Burm.

Bis quinos silet ille dies, tectusque recusat
Prodere voce sua quenquam, aut opponere morti.
Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
Composito rumpit vocem, et me destinat aræ.
Assensere omnes; et, quæ sibi quisque timebat,
Unius in miseri exitium conversa tulere.
Jamque dies infanda aderat: mihi sacra parari,
Et salsæ fruges, et circum tempora vittæ.
Eripui, fateor, leto me, et vincula rupi;
Limosoque lacu per noctem obscurus in ulva
Delitui, dum vela, darent si forte, dedissent.
Nec mihi jam patriam antiquam spes ulla videndi,

126 *bis senos* Bigot. 127 pro *aut* neminem video legere *atque.* 128 *magni* editio Dan. Heins., vitiose, *clamoribus auctus* Zulich. 129 *Compositum* Longob. et Goth. pr. *rupit* Medic. cum majore librorum parte, etiam ap. Pier. *compositor rupit* Uratislav. *ut me* Goth. tert. 130 *timebant* Gud. a m. pr., non male, ut etiam in Servianis monitum. *sibi q. parabat* Goth. tert. a m. pr. 132 *Ergo dies* ap. Nonium in *dies*, sed v. Heins. ad Ovid. III Met. 519. *dies infesta* Goth. tert. *parantur* Goth. pr. 134 *leto fateor* tres ap. Burm. *fateor me leto* duo ibid. 135 *lacus* Goth. pr. Sic deb. Limosaque *lacus—ulva*, quod imitatione expressum putare possis a Lucano in noto illo: *Exul limosa Marius caput abdidit ulva*, II, 70. 136 *dilicui* Menag. alt. *daret* fragm. Moret. *si forte tulisset* alter Hamb., solita variatione in hoc verbo; nisi putes: *si fata tulissent.* Sensum commodum versui subjeci interpunctione mutata: ut sit, *dum vela dedissent, si forte darent.* Vulgo legebatur jejune et incommode; *dum vela darent, si forte dedissent.* Multa argutantur Servius et Donatus; nihil, quod ad rem faciat. Itaque malebam suspicari versum imperfectum: *Delitui, dum vela darent*, ab aliena manu male esse suppletum.

126. *Tectus*, ornate additum, est dissimulans, ut sæpe etiam apud Ciceronem; scilicet tanquam qui rem horrendam et in aliorum exitium vertentem eloqui detrectaret. mox *prodere* cum dilectu pro edere, nominare. 129. *Vocem rumpit*, ut ῥήσσει, emittit. Sic sæpe Græci et Latini. v. Burm. et Cerda, qui et illustrant τὸ *destinare*, voc. proprium de damnatis. exquisite etiam *composito* pro *ex* vel *de composito.* Ceterum Calchantis tergiversationem adumbrasse videtur ex Iliad. A, 69 sqq.

131. *Conversa tulere*; exquisite pro *converterunt.* 133. *Salsæ fruges*, mola salsa, h. e. far tostum contusum sale adsperso. *Σπονδάς τ' οὐλοχύτας τε μάλ' ἐσσυμένως ὑπαλύξας* Quintus Cal. XII, 375. 134 sq. *Vincula* non sunt vittæ, sed, quibus ligatus servabatur, et ad aram adducebatur, etsi jam vittatus. v. infra 156. Ante aram vero soluta stabat hostia. Multa h. l. argutantur Serv. et Cerda.

137. Sequentia egregie ad miserationem ficta. In quibus respexisse videri potest Iliad. E, 408. 409. *patriam antiquam*, pristinam. nihil amplius. Omnibus colonis, exulibus, transfugis prior patria est *antiqua*

Nec dulces natos exoptatumque parentem :
Quos illi fors ad pœnas ob nostra reposcent
Effugia, et culpam hanc miserorum morte piabunt.
Quod te, per superos, et conscia numina veri,
Per, si qua est, quæ restet adhuc mortalibus usquam
Intemerata fides, oro, miserere laborum
Tantorum ; miserere animi non digna ferentis.
His lacrimis vitam damus, et miserescimus ultro.
Ipse viro primus manicas atque arta levari
Vincla jubet Priamus ; dictisque ita fatur amicis :
Quisquis es, amissos hinc jam obliviscere Graios ;
Noster eris ; mihique hæc edissere vera roganti.

138 Ex Servianis apparet, fuisse olim, qui *duplices* legerent, quia *dulces* leve esset et commune epitheton liberorum. Inepte. 139 *fors et p.* Medic. Gud. et Rottend. tert., quibus adde Servium. ut sit : *quos forsan etiam illi pœnas reposcent. poscere* cum duobus accusativis illustrat Heins., sed recte monet Burmannus, iis locum esse, ubi aliquid poscimus, quod ille ipse, a quo poscitur, dare vel facere possit ; at filii ipsi Sinonis vice puniendi poscebantur. *fors et* ortum ex scriptura antiqua *at* pro *ad.* Junxere apud Servium alii *forset* pro *forsit*, fors sit, fortasse. Vulgatam habet Pomponius. *Quos illi ad p. forsan* ed. Ven. 140 *refugia* Bigot. 142 *restet* ab Heins. receptum, quippe elegantius post *si qua est*, ex Medic. a m. sec. Gudiano sec. et tert. Rottend. et Menag., adde Goth. tert. Vulgo *restat. unquam* Medic. a m. pr. et alii, vitiose. 143 *horum m. laborum* Bigot. *malorum* Ven. 144 *miserere viri* Bigot. 145 *veniam* MS. Petav. sollenni varietate, sed bene Burmannus monet, h. l. *veniam* per *vitam* potuisse explicari, non facile *vitam* per *veniam. ultra* pr. Hamb. pro var. lect. Ceterum possit distingui ante *ultro ;* nec tamen satis bene. 146 *Ipse ultro primus* Sprot. *manicas primus* alter Hamb. *alta* Hugen. *arta atque* Græv. *levavit* Goth. tert., deberet sequi : *Vincla senex* vel *bonus Priamus.* Pro *ita fatur* Goth. tert. *adstat*, forte ex *adfatur.* 148 *hic* Leid. et alt. Rottend. *hinc nam* pr. Moret. *hinc obliviscere* Bigot. 149 *mihi hæc* hiatu relicto Leid. Montalb. alt. Hamb. *mihique hoc* Sprot. *mihique edissere* duo aut tres Heins. Sed *mihique hæc* agnoscit etiam Donat. ap. Burm.

patria. cf. Cerda. ***Ob nostra effugia***, plenius quam exile : ob fugam meam —*piabunt*, h. e. expiabunt, pro punient, ulciscentur, exquisite.

141. ***Quod***, qua in re, ut sæpe transitui servit. Serv. propter quod te oro. cf. Burmann. Est ex Gr. ὃ pro καθ' ὃ, δι' ὅ. *conscia numina veri*, inspectores ac testes, me vera narrare. Mox 143 ***fides***, quam hic inclamat, est justi rectique observantia, h. l. juris divini et humanitatis.

145. ***His lacrimis***, propter has lacrimas. quod vulgare esset, ipsi cum lacrimis hæc narranti. *ultro* est libenter, facili promtoque animo. Mox *levari* est laxari proprie, ut bene Burm., sed tum poetis omnino de demtis vinculis. Sic et χαλᾷν.

148. ***Hinc***, porro, in posterum, *amissos Graios*, quorum usu et contubernio nunc privatus est, dixit ut liberos, amicos, sup. 217 socios, *amissos*, quibus privati sumus, exquisite.

149. Iliad. K, 384 et aliis locis: 'Αλλ' ἄγε μοὶ τόδε εἰπὲ καὶ ἀτρε-

Quo molem hanc immanis equi statuere? quis auctor?
Quidque petunt? quæ religio? aut quæ machina belli?
Dixerat. Ille dolis instructus et arte Pelasga,
Sustulit exutas vinclis ad sidera palmas:
Vos, æterni ignes, et non violabile vestrum
Testor numen, ait; vos aræ, ensesque nefandi,
Quos fugi, vittæque deûm, quas hostia gessi:
Fas mihi Graiorum sacrata resolvere jura,

150 *quid molem* Hugen. *qui* pr. Moret. a m. pr. *hanc* abest sec. Hamb. *stravere* Ald. *quis actor* Hamb. pr. 151 *petant* tres Burm. *petit* Sprot. a m. pr. 153 *exhaustas* Leid. unus. *exustas* Goth. alter. 154 *vestrum N.* Speciosissima est Marklandi emendatio ad Stat. p. 7 *Vestæ N.*, qui etiam præclare advocat versus inf. 296. 297. cf. Jortin (*Tracts* Tom. II. p. 465). Firmat eam codex Ge. Fabricii, forte et hoc, quod Sinon, qui jam Trojanus civis videri volebat, numen Trojæ tutelare invocat. Obstat tamen, quod jam a viris doctis monitum, non *ad urbem et arcem*, in qua servabatur sacer ignis, conversum, sed *manibus ad sidera sublatis* hæc dicere Sinonem. cf. Burm. 156 *vittæque, deum q.* ita distinguitur in Mentel. et in Pierii codd., et sic jam olim distinctum Servii tempore. Placebatque Cerdæ ea ratio. Sed *vittæ deum* sunt divinis rebus adhibitæ. *et vittæque* Witt. 157 *secreta* Leid. Hamb. sec. et pro var. lect. alter Leid., quod a Couterio male defensum recte rejecit Burmannus. *revolvere* Hamb. pr. et Menag. alter.

κέως κατάλεξον. 151. An fuit aliqua religio, qua permoti equum statuerunt? Quid in equo fabricando spectarunt? num religionis caussa, ut deo alicui consecrarent, an ut machina bellica esset, fabricati sunt? Mox v. 152 *dolis instructus* Homericum κακοῖσι δόλοισι κεκασμένος, σφαλεόφρων Iliad. Δ, 339.

154. *Æterni ignes* vix alii esse possunt quam sol, luna et sidera, de quibus et Serv. ac Donatus acceperunt. nam paullo ante: *sustulit ad sidera palmas*. Iis æternitatem, numen, et locum in jurejurando tribui, jam satis notum, et docuit Burmann. ad h. l. Etiam *non violabile* bene ad perjurii ultionem retulit; per quos nemo impune pejerat; minus bene Servius ἄφθαρτον exprimi putabat. De Penatibus aut Vestæ igne, quem etiam Pomponius ad h. l. vocavit, qui Trojanorum esse deberet, vix Sinon loqui sine aliqua affectatione potuit, imprimis cum *aræ ensesque, quos fugit*, sequantur qui cum istis nihil commune habebant. cf. var. lect. *Enses*, μάχαιρα, σφαγὶς, invidiose pro singulari.

157. *Sacrata Graiorum jura* sunt, nostro judicio, civitatis jus, saltem jus commune popularium, quod *resolvere* se dicit, ut patriis legibus solutus in civitatem Trojanam transeat, amplius jam Græcus non sit, sed unus e Trojanis. itaque subjicit: *patriæ teneor nec legibus ullis*. In hunc fere sensum, ut a sua quasi patria tanquam familia se abdicet, accipit Donatus. At Serv. et Pomponius ad sacramentum militare referunt, quale scilicet inter Romanos erat, quo ad bellum exiens miles adigebatur. Burmannus multo etiam argutius de conscripto sacrata lege exercitu, qua jurabant se non redituros domum nisi victores. Sed *sacrata jura* simpl. pro *jus sacrum; resolvit* jus, qui eo se liberat; quale illud sit, declarat

Fas odisse viros, atque omnia ferre sub auras,
Si qua tegunt; teneor patriæ nec legibus ullis.
Tu modo promissis maneas, servataque serves
Troja fidem; si vera feram, si magna rependam.
Omnis spes Danaûm, et cœpti fiducia belli
Palladis auxiliis semper stetit. Impius ex quo
Tydides sed enim, scelerumque inventor Ulixes,
Fatale aggressi sacrato avellere templo
Palladium, cæsis summæ custodibus arcis,
Corripuere sacram effigiem, manibusque cruentis
Virgineas ausi divæ contingere vittas:
Ex illo fluere ac retro sublapsa referri

158 *ac o.* Oudart. *et cuncta* qu. Moret. *et cunctas* Menag. pr., omnes vitiose. 159 *patriæ teneor* Leid., meo sensu mollius. *tenear* Heuman. conj., non male; vide tamen Burm. 160 *Dum modo* Wall. *jurataque* tert. Moret. *promissaque* Goth. tert. 161 *si vera rependam* Menag. alter, ex priore loco. *repandam* nonnulli apud Pierium. Sed magnam mercedem pro salute sua persolvit, arcana Græcorum retegendo. 162 *capti* Uratisl. *cœpti et* Ven. cf. v. 75. 163 *auxilio* tres Burm., quod vulgare esset. *semper fuit* Bigot. 164 *Titides* libri, vitiose. *scelerumque repertor* Græv. ex glossa. vid. Burmann. 165 *egressi* Græv. *advellere* Menag. alter pro *abvellere.* 168 *virgineasque* ed. Dan. Heins. *divas* Menag. alt. *sunt divæ ausi* Ven. et Parrhas. 169 *retro ac s.* Menag. *et retro* duo Burm. *sublata* Hamb. pr. et pro div. lect. Zulich., sed vindicat vulgatam Nonius in *fluere* et repetitus idem versus Georg. I, 200, ubi pro *fluere, ruere.* Sane, quæ retro labuntur, *ruunt* proprio voc., sed *fluere* exquisitius pro hoc ipso *ruere.* Hoc tamen loco poeta non de monte sed de flumine petiisse notionem videri potest.

v. 159. Mox 158 debebat sequi: Fas mihi sit ex justo odio in eos omnia arcana (hæc sunt, *si qua tegunt*) proferre. In inversione agnosces poetam. 160. *Servata* egregie adjectum, ut, quod *revelaturus sit,* ad Trojanorum salutem pertinere videatur. *si vera feram,* pro vulgari, dicam.

162. Fabulam instruxit Sinon hunc fere in modum: Equum esse donarium Minervæ destinatum ad deam placandam, quod Palladium ex ejus templo fuerat subreptum. Iram deæ fuisse declaratam prodigiis 171—175. Omni jam Trojæ capiendæ spe sublata, Calchantem monuisse, ut domum redirent, novisque captis auspiciis Palladium Trojam reveherent novamque profectionem instituerent—182. Interea dea videri debuit donario Equi sibi dicato acquiescere. *Fiducia* est eadem quæ spes certa; *belli* docte adjectum, de belli exitu, ut et *stetit* pro vulgari, *posita fuit in.* 164—170. Palladio rapto fortuna Achivorum mutata est. Ornate singula. Diomedes *impius* propter Palladium ablatum. De quo v. inf. Excurs. IV**. 165—168. Gravissime singula—etiam quod *vittas virgineas* deæ memorat; nam est nihil aliud quam *deam virginem* (supra *innuptam*) *attingere,* contrectare, manibus impuris. *Vittæ* h. l. esse debent in capite simulacri Minervæ;

Spes Danaûm, fractæ vires, aversa deæ mens. 170
Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.
Vix positum castris simulacrum: arsere coruscæ
Luminibus flammæ arrectis, salsusque per artus
Sudor iit; terque ipsa solo (mirabile dictu)
Emicuit, parmamque ferens hastamque trementem.
Extemplo tentanda fuga canit æquora Calchas; 176
Nec posse Argolicis excindi Pergama telis;

170 *adversa* Gud. cum quinque aliis, sollenni varietate. 173 *arreptis* Zulich., vitiose; idem *frementem*. Porro expectabat forte aliquis *parmam* vibrans *hastamque tr.* aut simile quid paullo fortius. Sed sobrie ac pudenter poeta in tali τερατείᾳ; maluit is deæ formam declarare, et satis habuit *trementem* addere, deæ signo a terra subsiliente, tanquam præ ira. (Quod in Servio ad 173 est, *sudor salsus*: "Hoc autem Ennius de Lamis dixit;" leg. *de lacrimis*. Locus esse debuit, qualis Accii in Phœnissis: *Salseis cruorem gutteis lacrimarum lavi.* Ex Ennio laudatur apud Macrob. VI, 2 *Neque miseræ lavere lacrumæ salsum sanguinem*). 177 *Non* Goth. tert. *excindi*: *excindi* multi scribunt etiam ap. Burm.; adde fragm. Vatic. *excidi* Zulich.

adeoque fuit sine casside: nam, ne vittas signo vel aræ injectas intelligas, vetat epitheton *virgineas*, quod ad ipsam deam spectat. 169. 170. Ornate, ut jam Georg. I, 200. Ex illo tempore spes bona Achivorum Trojæ expugnandæ evanuit. *fluere*, diffluere, dilabi. *retro sublapsa referri* pro pedestri, retro ferri, labi, de mole, quæ in altum erat evecta; etsi etiam de navigio contra flumen adversum nitente, mox aquarum vi abrepto, dici potest. Prius quidem illud firmatur usu Horatii III. 10, 9 *ne currente rota funis eat retro.* et Homerica formula πολέμου πεῖραρ ἐπαλλάξαι καὶ τανύειν v. Obss. ad Il. Γ, 336. N, 359. Ceterum ex his inferre liceret, non *unius ob noxam Ajacis Oilei* sup. 41 succensuisse Minervam Achivis. Verum hoc esset argutari in poeta.

171—175. Unde *Tritonia* Pallas dicta sit, jam veteres ignorarunt. E plurimis, quæ memorantur, caussis maxime probabilis est, quod a τριτὼ, quod Æolibus caput est, sit appellata Τριτογένεια, capite Jovis nata. Alii modo ab amne, modo a palude seu Libyæ, seu Bœotiæ, seu Thessaliæ, seu Argolidis ductum nomen esse volunt. *monstra* h. l. ostenta.—172 *arsere coruscæ luminibus flammæ arrectis*, ornate, oculi Palladii exarsere ira; *lumina arrecta* exquisitius quam erecta; ut semper poeta, v. c. v. 206, *erigere oculos, vultus*, ut contra, *demittere, dejicere*. Transtulit hæc poeta ab iis, quæ de Palladis signo memorantur, cum Cassandram ab ejus amplexu Ajax Oilei f. avelleret. porro 173. 4. 5. Palladium sudavit, subsiliit clipeo hastaque mota; quibus ipsis ejus habitus a poeta declaratur. *ferens* est, tenens. φέρουσα pro ἔχουσα.

176—179. *Tentanda fuga æquora*, ornate, pro revertendum esse. *Omina ni repetant Argis* ductum videtur, ut Servius et Pomponius jam notarunt, ab imperatoribus Romanis, qui ad auspicia repetenda ac renovanda

Omina ni repetant Argis, numenque reducant,
Quod pelago et curvis secum avexere carinis.
Et nunc, quod patrias vento petiere Mycenas,
Arma deosque parant comites, pelagoque remenso
Improvisi aderunt. Ita digerit omina Calchas.
Hanc pro Palladio, moniti, pro numine læso
Effigiem statuere; nefas quæ triste piaret.

178 *Omnia* vulgg. *Numina ni r.* Zulich., ab interpolatione, ex iis, quæ sequuntur. 179 *pelago et curvis carinis*, ornate satis, sed forte secundis curis a Virgilio delendum. *et* nusquam deletum video. *avexere* post Pierium debetur Heins. e melioribus codd. petitum. vulgo, *advexere* (quod tamen et ipsum fragm. Vatic. exhibet), et Voss. un. cum Goth. tert. *adduxere*, male. 180 *Et nunc quæ* Menag. pr. Vide an poeta dignior sit oratio ex mutata interpunctione: *Et nunc, quod—Calchas, Hanc pro Palladio—effigiem statuere.* In medio posita reliqua, tanquam in parenthesi. 181 *parent* Parrhas. *parant socios* Goth. tert., non malo lapsu. 182 *aderant* Medic. a pr. m. *omina* bene Heins., librorum meliorum consensu. vulgo, *omnia*, quod sane ad intelligendum facilius. Sed v. not. 183 *Et pro n.* Rottend. tert. *numine rapto* Oudart., sed *læso* doctius; nam læsa dea, quod fuerat rapta.

Romam nonnunquam ex castris reverti solebant, si v. c. malum omen inciderat. Itaque similiter statuit, esse Achivis Græciam repetendam, auspicia ibi instauranda, et cum ipso Palladio avecto, ut, sollennibus sacris, restituatur in sedem suam, revertendum.

180. 181. Et nunc quod in Græciam redierunt, hoc eo pertinet, eo consilio factum est, ut parent—sed poeta exquisite medium orationis membrum neglexit. *arma parant*, h. e. opes et copias bellicas instaurant, *deos parant comites* factis sacris placatos. 182. *Ita digerit omina Calchas.* Ita *omina*, (*monstra* v. 171) h. e. ostentum per Palladium oblatum, simulque ejus procurandi rationem, *digerit*, ordinat, interpretatur, Calchas. Sic Servius quoque accepisse videtur.

183. Interea *moniti*, Calchantis monitu, *pro numine*, signo numinis, *læso*, h. e. Palladii vice, quo rapto deæ sibi iram conflavere, ad sacrilegium explandum, *hanc effigiem*, hoc equi signum, statuerunt; quod quatenus Palladi poni potuerit, quæsitum est Excursu III ad v. 15. 16. At Sinon rem hunc in modum interpretatur: Achivos ait hanc fraudem machinatos esse, ut Trojani vicissim ad sacrilegium committendum pellicerentur, donario Minervæ violato: quo facto ira deæ ab Achivis in Trojanos verteretur; Cum hoc tamen aliud malum metuendum fuisse Achivis, si in templo Minervæ in acropoli collocaretur donarium, Equus, pro Palladio; ita enim eventurum esse, ut non modo Troja expugnari nequeat, verum ut vicissim Trojani Achivis bellum inferant; hoc eos cavere voluisse donario in tantam magnitudinem extructo, ne in urbem induci posset. Quæ nunc se Trojanis prodere velle ait, ne, donarium lædendo, sacrilegii reatum contrahant; et vero, equo in urbem inducto, vaticinium ut in rem suam vertant; nam eo facto deam placatam

Hanc tamen immensam Calchas attollere molem
Roboribus textis, cœloque educere, jussit:
Ne recipi portis, aut duci in mœnia possit;
Neu populum antiqua sub religione tueri.
Nam, si vestra manus violasset dona Minervæ,
Tum magnum exitium (quod dî prius omen in ipsum
Convertant!) Priami imperio Phrygibusque futurum.
Sin manibus vestris vestram adscendisset in urbem:
Ultro Asiam magno Pelopea ad mœnia bello
Venturam, et nostros ea fata manere nepotes.
Talibus insidiis perjurique arte Sinonis
Credita res, captique dolis lacrimisque coactis,

185 *Hanc adeo* MS. Fabric. cum Mediceo Pierii; nisi hunc eundem Fabricius respexit. *tamen* recte, quod vim propriam hic habere, intelliges ex nostra interpretatione. *immensum* Goth. tert., ex interpretatione, ut sit pro immense. 187 *Neu recipi* Priscianus lib. XVII cum codd. aliquot. *in portis* sec. Moret. *nec duci* primus Moret. *posset* Priscian. ibid. c. Gudiano et al. 188 *Nec* alii. Sed in his varietas MSS. ad fastidium. *teneri* Priscian. l. c., vitiose. 190 *excidium* Priscian. ibid. alter Hamb. et Voss. *magnum* ornans epitheton est. 191 *convertent* Paget. *Phrygiis* Hamb. pr. cum aliquot codd. Pierii et fragm. Vatic. antiquissimo. Burmannus laudat Drakenb. ad Sil. VIII, 243. *Frigibus, Frugibus* male scribitur. 192 *vestris manibus* Parrhas. et Ven. cum Goth. tert. 193 *magnam* Hamb. pr. *Pelopea* Heins., recte, cum Mediceo et Schol. Statii. adde Goth. sec. Vulgo *Pelopeia*, quod et ipsum bene scribitur, sed non h. l. *ad Pelopeia* sec. Hamb., interpolate. 194 *in nostros* Witt. *et vestros* Bigot. 196 *coactis* Heinsio acceptum ferendum, qui Medicei optimorumque codd. et Grammaticorum, Servii imprimis, forte et Donati auctoritatem recte secutus est. Probat quoque Tyrwhitt. apud Dawes Misc. crit. cum Burgess. V. C. p. 386. Sic et a Pomponio lectum et in fragm. Vatic. Illustrat *lacrimas coactas* Heins. et h. l. eas defendit ipsa rerum ratio ac veritas. Vulgo *coacti*, sicque omnes Pierii.

Trojanorum studium tantum esse suscepturam, ut non modo urbem tueatur, verum etiam vice versa Trojani Achivos bello sint petituri. Vides technas satis veteratorie instructas.

185—188. Quam ornate, si singula expendas! Ne tamen votivus hic equus in urbem inferri, et pro tutela statui possit, ad tantam magnitudinem Equum fieri (ad tam ingentem molem, trabibus contextam, extollere et tantam, ut ad cœlum pertingere videatur) jussit Calchas. Etiam in membrorum ordine et collocatione poetam agnoscis. *antiqua religione*, h. e. ea, qua surreptum Palladium antea coluerant; ne nunc pro Palladio Equus haberetur; quo sacrorum cultu demerita et propitia reddita Pallas eandem, ut ante, tutelam colenti populo præstaret.

189 sqq. Melius hæc quam apud Tryphiod. 288 sqq., si conferre lubet. 192—194. Sin a vobis in urbem inductus esset equus, Trojanos, conversis fatis, Argos esse bello petituros et excisuros.

195—198. Egregium epiphonema, inclusum sententia aliqua imprimis-

Quos neque Tydides, nec Larissæus Achilles,
Non anni domuere decem, non mille carinæ.
Hic aliud majus miseris multoque tremendum
Objicitur magis, atque improvida pectora turbat.
Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
Sollennes taurum ingentem mactabat ad aras.

199 *Huc aliud* Donat. *miseris majus* pr. Hamb. *timendum* idem. vulgata est apud Nonium in *tremere*. 200 *Objicitur monstrum* Bigot. Sed id jam peti poterat ex 171. *Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.* Sed *aliud* est alia res. *ac impr.* Leid un. 201 *Laucoon, Lachoon* in Gothanis; et sic sine dubio etiam in aliorum libris fuit. Ita enim fere librarii. v. sup. 41. cf. ad Petron. 89, v. 19 et 43. Burm. Anthol. lat. lib. I, ep. 110. *Neptuni* Bigot. et a m. pr. Hugen. a sec. Hamb. pr. Sed alterum doctius. 202 *taurum immensum* sec. Hamb. *ingentes m. ad aras* Goth. pr. Porro *sollennis sacerdos* olim junxere viri docti. v. Pompon. Sabin.; at cf. not.

que ad miserationem aptum. *Achilles Larissæus* simpl. Thessalus; alias non satis accurate; nam Larissa tum Achilli non parebat, sed Letho; et a Pelasgis habitabatur. v. Iliad. B, 840 sqq. *mille carinæ* numero paullo liberius expresso, ut solent poetæ. v. Popium ad Iliad. B. Barnes. ad Eurip. Androm. 106. Muncker. ad Hygin. 97 fab. etiam Cerdam ad h. l. et Ursin. nuper quoque Wernsdorf. V. C. P. M. T. IV, p. 645.

199. Sequitur locus de *Laocoonte*, in quo animadvertendum, quam accommodate poeta omnia *ad terrorem* extulerit, quem ostentum hoc injicere Trojanorum animis debebat. Vide v. 228 sqq. Vid. Excurs. V ad h. v.

199. Homericum locum Iliad. B, 305 sqq., quo Nestor ostentum Achivis Aulide occlusis objectum memorat, Virgilio ante oculos fuisse, conjectura est ingeniosi viri, *Herderi* (*Critische Wälder* P. I, p. 98 sqq.). Res ipsæ inter se satis dispares esse videntur; formulæ tamen, qua ordi-tur uterque narrationem, est aliqua similitudo. *objicitur* eleganter, ut de ostentis et rebus miris vel inopinatis, pro, *evenit*. *improvida pectora*, h. e. Trojanos, qui tale quid non prævi-derant. Repentinum et inopinatum prodigium, quod adeo tanto magis animos turbat ac percellit. cf. Cerda.

201. 202. *Ductus sorte.* Sive ex historiis hoc habuit, interemto enim Neptuni sacerdote, ex aliis, ut mos erat, sacerdotibus Laocoon, qui Apollinis Thymbræi erat, sorte obtingente, Neptuni sacra curabat, cf. Serv. ex Euphorione; Sive unum sacerdotii adipiscendi modum e pluribus posuit, ut poeta. Quod autem in his adjunctis paullo copiosior est, in eo artem poetæ agnosce; facit enim expectationem. *aras sollennes* dixit docte, ad quas sollenne sacrificium parabatur; ut *sollennis circus*, in quo sollennes ludi habentur, Ovid. V Fast. 297: *sollennia theatra*, I Art. 133: *campus sollennis*, Claudian. de VI. Cons. Hon. 5. Ceterum, quod in primo statim lætitiæ publicæ tumultu de sacro, Neptuno faciendo, cogitatur, mirum videri potest. Videtur hoc Servio obversatum: *mactabat*, inquit, *scilicet*, *ut Græcis malæ naufragio provenirent*. Potest tamen simplicior ratio reddi, ut soluta ob-

Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta
(Horresco referens) immensis orbibus angues
Incumbunt pelago, pariterque ad litora tendunt :
Pectora quorum inter fluctus arrecta jubæque
Sanguineæ exuperant undas ; pars cetera pontum
Pone legit, sinuantque immensa volumine terga.
Fit sonitus, spumante salo. Jamque arva tenebant ;
Ardentesque oculos suffecti sanguine et igni,

203 *a Tenedo gemini* Hamb. pr., quod mollius. *geminæ—angues* pr. Moret., ut solet nonnunquam. Sed uni libro tali in re non parendum. 205 *incumbent* Mentel. 206 *erecta* pr. Hamb. et Bigot., quod vulgare. cf. not. ad 173. *arrepta* Goth. tert., ut ibidem codd. 207 *superant* omnium librorum lectionem esse apparet, præter recentem Venetum Heinsii. Nam Pierius nec ipse in suis codd. aliud invenisse videtur, et *superant* etiam in priscis edd., quas evolvi, extare vidi, præterquam in Juntinis et Stephan., in quibus vulgaris lectio *exsuperant* comparet, ut ex Aldina adeo primum profecta esse videatur. Mireris itaque, cur eam Heinsius retinuerit. Sed varianda forte visa oratio propter v. 219 *superant capite et cervicibus altis. superant undis* nonnulli Pieriani ; alterum tamen, *superant undas*, doctius arbitror dictum. 208 *Pone secat* Zulich. a m. sec. *sinuantque* ab Heinsio revocatum ex Mentel. pr. et aliis pluribus ; etiam Pierianis, adde Goth. sec., ut *terga sinuant* absolute dictum sit, pro sinuant se ; cujus formæ multa exempla ad h. l. congessit. Sic modo *superant*, inf. 229 *insinuat*, 235 *accingunt*, et infinita apud ipsum Virgilium. Vulgo *sinuatque*, etiam in Serv., ut Georg. III, 192 *sinuatque alterna volumina crurum.* 209 *solo* alter Menag. 210 *suffecti* vel *infecti* Zulich., male. *igne* alii multi. v. ad Valer. Fl. I, 821. Burm.

sidione inter ceteros deos Neptuno sacra parata sint χαριστήρια, et quidem in ipso litore, ut et ap. Hygin. 135 *ut sacrum faceret Neptuno ad litus:* et sic alibi apud Homer. Neptuno sacra fiunt.

203—209. Ornatissimus locus. *incumbunt pelago*, præclare, pro innatant, sed cum significatione magnitudinis. 206. *jubæ sanguineæ*, φόνιαι, hydrorum, nam hoc genus intelligendum, fulvæ barbæ seu comæ. cf. Cerda ad h. l. Ap. Homer. Iliad. B, 308 δράκων δ' ἐπὶ νῶτα δαφοινός. *exuperant undas*, eminent supra mare. 208. *legit pontum* egregie de vestigiis incessus lenis vel tractus in superficie. *sinuantque immensa volumine terga*, h. e. pars posterior serpentum sinuat se in immensum volumen, ingentem spiram. v. V. L.

209—211. Etiam hæc valde ornata. *arva* pro litore. *suffecti*, h. e. habentes oculos suffusos sanguine, rubentes. Omnino erant ii oculis fulgore rubenti infectis, tinctis. *ora sibila*, ut Ge. III, 421 *colla sibila* συρίζοντα. *Lingua vibrans* et *lambens*, λιχμῶσα, in præcipuis est ornamentis poeticis, quoties de serpentibus agitur: cf. Hesiod. Θ, 826: Sc. 235. De hoc ipso serpente, de quo noster loquitur, sed minus ornate, Quintus XII, 448 ἐπεσμαράγησε δὲ πόντος Νισσομένων, καὶ κῦμα διίστατο· τοίδ' ἐφέροντο, Αἰνὸν λιχμώοντες. Ceterum similia de ingentium draconum allapsu plura sunt poetarum loca (cf. Cerda), ut de draconibus ab Hercule puero et a Cadmo interemtis, comparanda illa quidem non sine fructu, si otio abundes, ita tamen, ut

Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
Diffugimus visu exangues. Illi agmine certo
Laocoonta petunt. Et primum parva duorum
Corpora natorum serpens amplexus uterque
Implicat, et miseros morsu depascitur artus;
Post ipsum, auxilio subeuntem ac tela ferentem,
Corripiunt, spirisque ligant ingentibus; et jam
Bis medium amplexi, bis collo squamea circum
Terga dati, superant capite et cervicibus altis.
Ille simul manibus tendit divellere nodos,
Perfusus sanie vittas atroque veneno;

212 *exanimes* Oudart. *ex agmine* Sprot. *agmine cepto* pr. Moret. a m. pr. *agmine facto* tres ap. Burm., quod scilicet et alibi occurrit. 214 *jam amplexus* Rottend. pr. *complexus* Moret. fragm. *conplexus* Hamb. pr. perpetua variatione. 215 *teneros m. d. artus* Vir doctus (J. Jortinus) conj. in Obss. Misc. Crit. T. I, p. 29. IV, p. 29, quia puerorum corpora. Et ferri sane id possit. Sed poetæ aliter placuit. *miseros artus* exquisite pro artus miserorum puerorum. 216 *auxilium* Moret. sec. et Hugen. *et tela* Bigot. et Hugen. *tela parantem* fragm. Moret. et Sprot. 217 *collo bis* alter Menag. 219 *collo* unus Guelpherb. in Collect. Sax. *et crinibus* Voss. *alte* Goth. sec. *capite et cervicibus altis.* quod debebat esse *capitibus et cervicibus* suis. 220 *devellere* Mentel. pr. et Moret. pr. cum aliis vett. ap. Pierium. 221 *perfusas* aliquot ap. Burm. *saniæ* Gud. et Voss.

judicium in cognoscendo rerum dilectu, varietate narrationis et suavitate, acuas, non, ut inanem lectionis copiam ostentes jejunamque inde verborum rerumque similium copiam memoria comprehendas. Ex Virgilio hausere Ovid. IV Met. 688 sqq. et Manil. V, 540, 579 de bellua Andromedam, et Valer. Fl. II, 479 sqq. de bellua Hesionen invadente; Silius II, 584 sqq. imprimis VI, 149 sqq. de hydro ad Bagradam cæso. Adde Statium VI Theb. 506 sqq. de serpente, qui Archemorum puerum devorat, et Petron. c. 89. v. 29 sqq. de eodem monstro, de quo noster agit.

212. *Agmine certo*, exquisita latinitate, pro uterque simul destinato in eum lapsu. 215. *Implicat*, circumdat spiris seu nodis ac voluminibus. *morsu depascitur*, ἐπινέμεται, ornate pro, admordet, devorat (sic poetæ, *morsu lacerare, consumere)*; nec aliter intelligendus Lycophronis παιδοβρὼς Πόρκης. *tela ferentem*, cum telo in manu approperantem. *bis circumdati collo squamea terga*, cum uterque serpens corpus et collum ejus, h. e. omnino superiorem corporis partem, tractibus inferioris corporis sui bis circumdedissent, super ejus caput eminent, emicant suis capitibus. *bis* ita proprie dictum accipio. At si *collo* proprie dictum habeas, quod *bis* ad utroque serpente circumdari vix potuit, *bis* esset, binis spiris, seu binorum serpentum spira.

220—224. Pro serpentibus docte *nodos* ponit; et egregie ad horrorem facit v. 221, quod *vittas*, infulas sacerdotis, narrat. *Clamores:* super his v. Excurs. ad h. v.; sunt autem

Clamores simul horrendos ad sidera tollit:
Quales mugitus, fugit quum saucius aram
Taurus, et incertam excussit cervice securim.
At gemini lapsu delubra ad summa dracones
Effugiunt, sævæque petunt Tritonidis arcem;
Sub pedibusque deæ clipeique sub orbe teguntur.
Tum vero tremefacta novus per pectora cunctis
Insinuat pavor; et scelus expendisse merentem
Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide robur
Læserit, et tergo sceleratam intorserit hastam.
Ducendum ad sedes simulacrum, orandaque divæ

223 *Qualis* Grammaticorum et Codicum auctoritate recepit Heins. Vulgo *quales*. Est tamen et *qualis* de plurali accipiendum. *mugitus veluti* ap. Macrob. II Sat. 5, at idem lib. VI, 13 *Qualis m.* Apud Lactant. de M. Persec. 33 vitiose laudatur: *quales mugitus fugit saucius taurus. aram* Heins. ex libris, post Pierium, probavit. Vulgo *aras*. 224 *securim* per i Virgilium scripsisse, Probi Valerii testimonio constat apud Gell. XIII, 20. 225 *lapsi* alter Hamb., sed vid. not. 226 *Diffugiunt* alter Hamb. in Collect. Sax. *Tritonidos* ap. Macrob. IV Sat. 4, et edd. Fabric. et Cuning. 227 *clypei sub* Franc. 228 *tremefacta* Reg. 229 *expandisse* Menag. pr. v. Burm. *insinuat* v. ad 208. 230 *sacrum quis* pr. Moret. *qui sacrum* Puget. 231 *torserit* Zulich. 232 *sedem* Zulich. a m. pr. *sedis* pr. Moret. *horrendaque* Franc. a m. pr.

præclare comparati ad terrorem animis injiciendum. *incertam securim* non satis certo et valido ictu depressam. Imitationem Senecæ Agam. 777 *cervice taurus vulnus incertum ferens* laudat Burm. Adde aliam apud Silium V, 64. 65. Sapienter autem bove non quacumque, sed, ut dignitatem res haberet, bove victima in comparatione usus est; quod jam in sacro Neptuni Heliconii fecerat Homerus loco, quem noster ante oculos habuit Iliad. Υ, 403—405. Male comparant Iliad. P, 520 sqq.

225—227. *Lapsu effugiunt* ornate pro labuntur, serpunt; ne *lapsu* nude stare putes. *delubra ad summa*, Minervæ templum in arce summa. Minerva h. l. *sæva*, irata Trojanis. At Palladium ex arce abreptum supra vidimus, v. 164: unde ergo h. l. Palladis signum? dicendum scilicet, fuisse aliud ac diversum ab illo arcanæ religionis Palladio. cf. Excurs. IX extr. ad II, 293. *sub pedibus*, h. e. inter pedes, et post clipeum. Egregie hoc a poeta adumbratum ex eo, quod Palladis signa (ξόανα) interdum draconem pedibus apporrectum habent: ut in ipso illo præstantissimo Phidiæ signo in arce Athenarum. v. Paus. I, 24. Illud tamen satis portentosum, quod a mari per campum Trojanum ad urbem et arcem hydri se volvendo pervenerunt. Modestius, quod Iliad. Υ, 147. bellua marina (τὸ κῆτος) persequitur Herculem a litore in planitiem ἀπ' ἠϊόνος πεδίονδε.

228—232. *Scelus expendisse*, exquisite, pœnas meritas pro scelere, sacrilegio, in equum, Minervæ do-

Numina conclamant.
Dividimus muros, et mœnia pandimus urbis.
Accingunt omnes operi, pedibusque rotarum
Subjiciunt lapsus, et stuppea vincula collo
Intendunt. Scandit fatalis machina muros,
Feta armis. Pueri circum innuptæque puellæ
Sacra canunt, funemque manu contingere gaudent.
Illa subit, mediæque minans illabitur urbi.

233 *conclamat* tert. Mentel. a m. pr. 234 *diffidimus* Schol. Cruqu. Horat. III Od. 16 ad v. 13 *diffidit urbium portas Vir Macedo.* At vulgata retinenda non modo propter librorum consensum, sed et quod doctior et exquisitior est. cf. Markland. ad Stat. I Silv. I, 10 *Hunc neque discissis cepissent Pergama muris*, quo in loco, ex Virgilio expresso, Marklandi emendationem *divisis* non bene spernit Burm. ad h. l. 235 *operi omnes* alter Hamb. cum Goth. tert. *stuppea* scribunt optimi. 236 *subiciunt* multi, veteri ac sollenni more in talibus, ut *obicit*, *obicitur*. 238 *pueri circum* Heins. ex optimis codd. Vulgo *circum pueri*.

num, commisso. *tergum*, v. sup. ad v. 50, ubi *latus* et *alvum* dixerat. At variavit ut poeta; et patet *tergum* latius. *ad sedes*, deæ, h. e. templum, quod in arce erat. *simulacrum*. Homericum *μέγ' ἄγαλμα θεῶν θελκτήριον* Od. Θ, 509. *orandaque divæ Numina*, numen ejus exorandum, placandum.

234—236. *Dividimus muros*, exquisite pro dissolvere et dirumpere, ut aditus fiat, aut ut h. l. latius pateat; nam de porta Scæa agitur, a qua non longe stabat equus; *ἐν πύλαις*, ut Eurip. Troad. 521. *mœnia* h. l. proprio significatu, ut ædificia intra muros sint. v. Burm. h. l. et Lexica. *accingunt* se, v. var. lect. ad v. 208. *rotarum lapsus* egregie pro simplici *rotas*, quæ *labentes* dicuntur poetis, quandò volvuntur—sic et *intendunt* exquisitius, quam illigant, innectunt. cf. IV, 506. In *collo* noli argutari: cum fune ex eo nexo trahi equus vix commode posset. Intellige simpl. funem ex anteriore parte aptum. Occurrit adspectus in anaglyphis. Ceterum poetam, saltem 238. 9. ad thensas Romanorum suorum sacramque pompam respexisse non improbabile est.

237—240. *Scandit muros*, h. e. transscendit, major imago quam si portam *intrat*, quæ, murorum impositorum et attingentium parte dejecta, erat latior facta, conf. inf. VI, 514. 515, et *machina fatalis*, exitium fatale Trojanis afferens, et *feta armis*, plena armatis viris; ut jam *ἐγκύμον' ἵππον τευχέων* apud Eurip. Troad. 11, h. e. *ἔνοπλος*, ut ibid. v. 520: supra 20 *uterum* dixerat. *gravis* inf. VI, 515 *et armatum peditem gravis attulit alvo.* Locus autem ex Ennianis expressus apud Macrob. VI, 2 *nam maximo Saltu superavit gravidus armateis equus—Qui suo partu ardua perdat Pergama.* *Sacra canunt* h. e. hymnos, ut bene Serv.; scilicet quemadmodum alias apud poetas, *canere dulce, ferale.* Hic, et in toto loco, manifesta Euripidei chori vestigia Troad. 522 sqq. *mediæ urbi*, omnia media dicuntur post initia, adeo-

O patria, o divûm domus Ilium, et inclyta bello
Mœnia Dardanidûm! quater ipso in limine portæ
Substitit, atque utero sonitum quater arma dedere.
Instamus tamen immemores cæcique furore,
Et monstrum infelix sacrata sistimus arce.
Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
Ora, dei jussu non unquam credita Teucris.
Nos delubra deûm miseri, quibus ultimus esset
Ille dies, festa velamus fronde per urbem.

241 *incluta. Ilion inclyta* nonnulli libri et Priscian. ap. Heins. *Ilion et* duo Burm. cum Goth. sec. 242 *ipse* Ven. v. Burm. *limine poste* Exc. Burm. 247 Male ab aliis ad antec. referri *dei jussu*, monet Burm. *jusso* Oblongus Pierianus. 249 *per urbes* alter Hamb.

que tota urbs intra muros; etsi utique per mediam urbem ad arcem ductus est equus, ut Palladis in templo collocaretur. cf. Eurip. l. c. 540, 1 et Odyss. Θ, 504. *minans* simpl. ad altitudinem ref. Nam, quæ altitudine sua super cetera eminent, minari iis dicuntur. cf. Æn. IV, 88 et Serv. Melius autem jungitur *illabitur urbi mediæ, minans;* quam *minans mediæ urbi*, quod tenuius.

241—243. *divum domus*, incertum esse potest, quo sensu dixerit poeta. Proprie tamen urbs ita appellari debet propter augusta templa et religiones; et ex persona pii Æneæ hæc acceptio est convenientissima. Sic et in numo ap. Eckhel. V. C. Numi vet. anecd. p. 170 urbs Germanicopolis Paphlag. dicta est *ἑστία θεῶν*· ut et de aliis urbibus dictum meminimus. Ceterum v. 241 totus Ennianus esse fertur apud Servium. Scilicet in verbis: *O pater, o patria, o Priami domus.* v. inf. ad 502. Vs. 242. 243 ad omina pertinent, quæ putide exequitur Quintus Cal. XII, v. 491 sqq. Expressa e nostro esse Senecæ Agam. v. 626 sq., jam Cerda monuit. *Sonitum* plus quam tragico declarat Eurip. Troad. 519 *ἵππον— οὐράνια βρέμοντα. ad cœlum frementem*, sonantem, dum trahebatur. Videtur totus locus Maroni ante oculos fuisse; est certe chorus comparandus.

244. *Instamus tamen.* Quintus Cal. XII, 419 *οἱ δ' ἅμα πάντες Εἷλκον ἐπιβρίσαντες* etc. *immemores* h. l. improvidi, incogitantes (cf. eund. v. 512 sqq.), quippe quos monuerant dii tali omine, nec tamen Trojani eorum monitum intellexere. *monstrum infelix* præclare de Equo potentosæ magnitudinis, qui exitium urbi erat allaturus. Sic Ciceroni *fatale prodigium portentumque* pro pernicioso homine.

246. 247. De Cassandra vate, cui ne nunc quidem creditum et fides habita, copiosius Quintus Cal. XII, 516 sqq. Tryphiod. v. 346 sqq. Tzetza Posthom. p. 168 in Tab. Iliaca n. 99, in qua Priamus eam retrahere videtur. *dei jussu*, Apollinis: cujus amores illa eluserat. res nota. Adi vel Servium h. l. *tunc etiam* int. pro *etiam tunc.* alias languet.

248. 249. *Velare* proprium hac in re, suspensis super templorum postibus coronis ac sertis, etiam frondibus, infulisque. Traduxit aliis locis

Vertitur interea cœlum, et ruit oceano Nox,
Involvens umbra magna terramque polumque,
Myrmidonumque dolos: fusi per mœnia Teucri
Conticuere; sopor fessos complectitur artus.
  Et jam Argiva phalanx instructis navibus ibat
A Tenedo, tacitæ per amica silentia lunæ,
Litora nota petens: flammas quum regia puppis
Extulerat; fatisque deûm defensus iniquis,
Inclusos utero Danaos et pinea furtim

253 *amplectitur* tres ap. Burm. 254 *At jam* sec. Moret. *falanx, phalans,* male in libris. *ibant* aliquot ap. Pierium cum Donato, et probat Heinsius. 255 *tacite* duo Goth. 256 *flammas tum* pr. Moret. 257 *fatis divum* Zulich. quod malim; nam copula parum commode interposita est. *fatisque dei* Gud. pro div. lect. v. Burm. 258 *Danaos utero* Puget.

poeta ad quodcumque coronandi genus, etiam victimarum vel sacerdotum, supplicum quoque, sola corona vel infula ac vitta.

250—253. *Vertitur cœlum.* Circumacto coelo (ad oculorum fraudem judicio facto, quasi hoc singulis noctibus fiat: v. Excurs. II ad hunc librum). *ruit* exquisite pro venit, surgit. *umbra magna*, v. ad Georg. II, 338. *Myrmidonum dolos*, quam ingeniose adjectum et vere tamen! *per mœnia*, nunc est per urbem dispersi. *sopor fessos complectitur artus.* Non moratur poeta in comissationibus Trojanorum, quas attingit tantum v. 265. At vide ineptias Quinti Cal. XIII pr.

254. 255. *Phalanx* docte pro classe. *tacitæ per amica silentia Lunæ* ornate pro noctu. *Silentia noctis* sæpe apud poetas; eadem *tacita, silens, taciturna.* Nunc Virgilius *silentia* ad *Lunam* transtulit; quod magis etiam poeticum: cumque *silentia Lunæ* per se dici recte possint pro *nocte*, sive Luna fulgeat sive lateat; poeta tamen versu 340 *oblati per Lunam*, satis declarasse videtur, se *lunam* cum ratione posuisse, adoptata eorum opinione, qui Trojam plenilunio excisam tradiderant. v. laudd. a Burmanno, imprimis vero Vet. Schol. Euripideæ Hecub, 913 et Petron. 89, 54. 55. Præclare de h. l. egit Burm. Nihil expedierat cum aliis Parrhas. Quæs. per epist. I. Sunt sane etiam *silentia maris et ventorum*, et possunt illa cum silentio noctis conjuncta esse; de his tamen poeta nunc nihil memoravit. *amica silentia*, grata et faventia insidiis Achivorum.

256. Fax sublata, signum profectionis, e navi prætoria; nunc reditus versus litus Trojanum. v. Excurs. VIII. 257. *fatisque deum defensus iniquis*: *fata deum* ex more. Nam modo fatis ipsi dii tenentur: modo deorum, imprimis Jovis voluntate, constituuntur, et pro *diis iniquis* fata iniqua dixit, sc. Trojanis infesta. *defensus*, servatus Sinon a Trojanis. 258. *Danaos et claustra* (in latere fores) *laxat*, solito more, uno verbo duobus nominibus accommodato, proprie diversis; aperit et Danaos

Laxat claustra Sinon: illos patefactus ad auras
Reddit equus; lætique cavo se robore promunt
Thessandrus Sthenelusque duces, et dirus Ulixes,
Demissum lapsi per funem, Acamasque, Thoasque,
Pelidesque Neoptolemus, primusque Machaon,
Et Menelaus, et ipse doli fabricator Epeos.
Invadunt urbem somno vinoque sepultam;

259 Post *Sinon* finita priore sententia novam ordiendam puto. *Laxat claustra Sinon. Illos p.—Epeos. Invadunt urbem* etc. Vulgata distinctio parum commoda. Mox post *promunt* interpunct. mutavi. Porro *Laxat castra* e nonnullis Heins. laudat. Burm. ad Petron. 89, v. 7. 260 *cavo se r. promunt* major librorum pars; et sic proprie hac in re dicitur. Enimvero Longob. Pierii, quem etiam Ge. Fabricius respicere videtur, *produnt* habet; quod sane exquisitius, *se prodere.* Itaque Heinsio illud probatum ad Claudian. IV Cons. Honor. 643, et Ovid. V Fast. 508. *promit* fragm. Moret. *cavo de r. promunt* Leid. cum Goth. tert. a m. sec. 261 *Tisandrus, Thesandrus, Thersandrus* in libris scribitur et in edd. hic et alibi. In Græcis est Θέρσανδρος, ut ap. Pind. Ol. 2, 76. Apollod. III, 7, 2, Paus. IX, 5 et al. Ita et pro *Sthenelus* aberratum *Stenelus, Scelenus, Schelemus, Schæneus.* Porro *durus* Ven. et Franc. post Longob. Vide Pierium, qui et *dirus* e codd. et grammaticis memorat. *divus* etiam a m. pr. fragm. Vatic. 262 *dimissum* alii, ex more. *demissam* Rottend. alter. *Acamas* bene post Pierium ab Heinsio restitutus e libris. Vulgo *Athamas*, perpetua varietate. 264 *Epeos* Heins. e libris, vulgo *Epeus.* Ἐπειός. Medic. *Epæos.* Gud. a m. pr. cum aliis *Epios.* tres *Epius.* Alii vitiose: *Epyus, Opeus, Ipeus, Ypheus, Epheus, Efeus, Ephius, Epheos.* 265 *somnoque meroque* Hamb. sec. *vino somnoque* Goth. tert. et *sopitam* alter.

emittit. ἐκλύσας apud Lycophr. 343, quod Brunck. ad Apollon. I, 955 e cod. restituit, pro illustratione esse potest: γαστρὸς ἐκλύσας ζυγά, est *soluta alvi compage.*

259—264. De his equo inclusis vid. Excurs. III ad h. lib. *se promunt*, prodeunt. ἱππόθεν ἐκχύμενοι, κοῖλον λόχον ἐκπρολιπόντες Odyss. Θ, 515. *Thessandrus*, seu verius Thessander, Polynicis et Argiæ f., secundum Serv. (*ex Ætolia* ait Pompon. ad h. l. et Dictys lib. I, c. 14. adde c. 17. f. leg. *ex Bœotia*). Desideratur sane inter ceteros heroes nomen aliquod clarum; verum Thersander Polynicis f. locum vix tueri potest; cum ubique ille tradatur in pugna cum Telepho in principio b. Trojani cecidisse. v. Paus. IX, 5. Dictys II, 2. Et sic Cypria carmina tradiderant, ut e Proclo MS. didici. Aut itaque alius hic Thersander habendus, aut *Tisandrus* verior est lectio. In Homero neutrum nomen occurrit. De *Acamante*, altero Thesei filiorum et Demophoontis fratre, v. *Intpr.* ad Hygin. f. 108 et h. l. Heins.; de ceteris saltem Servium. *Demissum lapsi per funem*, h. e. delapsi fune demisso. Ex historia hoc acceperat; v. Excurs. III: at egregie ad magnitudinem equi declarandam accommodavit. Itaque emphasin Quintil. agnovit Inst. VIII, 3, 84, ubi v. not. et Ursin. ad h. l. *primusque Machaon:* intelligo, qui primus, inter primos, egressus est. Argutantur in hoc jam veteres. Vide Sext. Aurel. Victor. G. Rom. c. 1. *Machaon* apud Thessalum in πρεσβευτικῷ sub f. memoratur paullo postquam equo exierat vitam amisisse. *doli fabricator.* Sic δόλον pro

Cæduntur vigiles, portisque patentibus omnes
Accipiunt socios, atque agmina conscia jungunt.
Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, et dono divûm gratissima serpit.
In somnis, ecce, ante oculos mœstissimus Hector
Visus adesse mihi, largosque effundere fletus,
Raptatus bigis ut quondam, aterque cruento
Pulvere, perque pedes trajectus lora tumentes.
Hei mihi, qualis erat! quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuvias indutus Achilli,
Vel Danaûm Phrygios jaculatus puppibus ignes!

268 *erat, cum* fuere qui legerent teste Guellio; sed utrumque dici mos est. 270 *Insomnis* una voce, multi ap. Heins. *insomnes* Montalb. *insompnis* Leid. un; sed non insomnem fuisse Æneam patet ex v. 302, ubi *excutitur somno*; quod jam Burm. monuit. *in somnis* divisim etiam fragm. Vatic. 271 *refundere* Medic. Pierii. *fluctus* aliquot Pier. *fletus* Hamburg. alter, v. inf. 298. 272 *bijugis* Rottend. tert., quod Heins. præferebat. Sustuli importunam interpunctionem post *bigis*. 274 *Ei* Medic. fragm. Vatic. Rottend. pr. *heu* alii. Ceterum Gronov. Diatribe Stat. c. 22, p. 124, ordinem verborum ita instituendum edicit: *ut quondam raptatus et trajectus—(heu mihi! qualis?) erat. quantum*—Durissime. 275 *exuviis* aliquot ap. Pier. et Burm. *inductus* aliquot apud utrumque. *Achilli* Heins. cum melioribus etiam h. l. Vulgo *Achillis* et *Achillei*. cf. sup. I, 30. 276 *jaculatum* Goth. pr.

equo ad insidias facto Hom. Odyss. Θ, 494. *Epeus:* de quo v. Exc. III. pr.

268 sqq. Locus, cui similes e pluribus poetis excitari possint, quoties per somnum species objicitur, adumbratus videtur ex Iliad. Ψ, 62 sq., ubi Patrocli Umbra Achilli apparet. Virgilium plane expressit Statius V Theb. 265 sq. et totum locum, qui sequitur, Seneca Troad. 438 sq. *mortalibus ægris*, sane ut alias miseris, οἰζυροῖς, πολυπόνοις, proprie tamen infirmis. Burmannus fessos laboribusque et curis diurnis fatigatos interpretatur. *serpit*, quando latenter membris infunditur. *Serv.* ut ἕρπειν. 271. *Visus adesse*, adstare sic, *ut quondam* visus erat *raptatus*, cum raptabatur: v. sup. I, 483. laniato ore, fœdatus pulvere et pedibus loro trajectis. *ater* plus quam respersus, inquinatus. cf. versus Homericos Iliad. X, 401 sqq. *tumentes:* οἰδᾶν similiter in fabula Œdipodis.

274—279. Nobiles versus ex eo loco ducti, qui magnos affectus habere solet fortunæ pristinæ et præsentis comparatione. Versum 274 Ennii esse Servius docuit. Quam diversus ab ea specie, qua redibat victor Patrocli, et una jam antea nave Achivorum incensa. cf. Excurs. VIII*. *qui redit* pro qualis redibat, redire solebat, paullo insolentius; et inf. 279 *accepit*, pro acceperat; poetica, etiam græca, saltem Homerica, structura. *exuvias Achillis*, arma Achillea Patroclo detracta: Iliad. P, 194. *Danaum puppibus*, in naves Achivorum. respicit ναυμαχίαν Iliad. N sqq. et

Squalentem barbam, et concretos sanguine crines,
Vulneraque illa gerens, quæ circum plurima muros
Accepit patrios. Ultro flens ipse vibebar
Compellare virum, et mœstas expromere voces:
O lux Dardaniæ, spes o fidissima Teucrûm,
Quæ tantæ tenuere moræ? quibus Hector ab oris
Expectate venis? ut te post multa tuorum
Funera, post varios hominumque urbisque labores
Defessi adspicimus! quæ caussa indigna serenos
Fœdavit vultus? aut cur hæc vulnera cerno?
Ille nihil; nec me quærentem vana moratur:

277 *et* abest Franc. *concretoque* qu. Moret. *et concreto* s. Menag. pr. a m. sec., quod vulgarius esset. conf. Burm. 278 *Vulnera illa* Leid. *vulnera et illa* Bigot. *vulneraque ipsa* Franc. et Witt. Stat. III Theb. 364 *Vulneraque ista ferens putri insiccata cruore.* 280 *Incertas exp.* fragm. Moret. *mæstas promere* Exc. Burm. et Menag. alter a m. sec. *has promere* Bigot. *effundere* Menag. pr. Moret. qu. Vulgata est apud Nonium in *mæstas.* 281 *Dardanide* alter Hamburg. et Franc. cum Goth. sec. et tert. *Dardanidum* aliquot Pierii. *spes o sanctissima* Schol. Cruqu. Horatii I Sat. 7 et IV Od. 5. Sed vulgatam etiam Macrob. IV Sat. 2 habet. *fidissuma* scribunt codd. antiquiores ap. Pierium, et in uno *firmissima* vel *fortissima.* 283 *quem te post* Zulich. *multa dierum* Gud. a m. pr. *post tanta unus* Guelph. 284 *per varios* Oudart., ut lib. I, 628. *post hominum varios u.* Bigot. 285 *accipimus* Hamb. pr. et Goth. tert. a m. sec. Et potest exquisitius videri. *severos* Hugen. a m. sec. 286 *et cur* Leid. 287 *Ipse* Montalb. *nec quærentem me* sec. Hamb. *nec me remoratur vana querentem* Menag. pr. *fata moratus* ed. Ven.

II, 122 *τοὶ δ' ἔμβαλον ἀκάματον πῦρ Νηὶ θοῇ*—. 277. *concretos sanguine crines*, fœdum quidem, sed quod horrorem non minus quam miserationem facere queat. Porro 278 *vulnera* omnino in pugnis cum Achivis factis accepta interpretabar; nunc intelligo hæc non convenire cum ceteris, quæ miserationem facere debent; meliusque referri ea ad *τὸ αἰκίζεσθαι, vulneribus fœdato corpore cæsi Hectoris ab accurrentibus Achivis:* v. Iliad. X, 369. adjunctis tamen laniationibus tracto circa muros corpore: quandoquidem adjectum *circum muros patrios;* et paullo post v. 286. *hæc vulnera* post verba: *fœdavit vultus.*

282—286. Quasi immemor cædis Hectoris, eum objurgat, quod tam diu abfuerit et nunc demum ad auxilium Trojanis ferendum adveniat. Etiam in his Ennium ante oculos habuit, cujus versus apud Macrob. VI, 2 *O lux Trojæ, germane Hector! Quid ita cum tuo lacerato corpore miser? Aut, qui te sic respectantibus tractavere nobis? Lux* autem non ad gloriam referendum, sed de *salute* accipiendum, si quidem ex Homerico φάος expressum, quo is hoc sensu plerumque utitur; excepto forte loco Iliad. Θ, 282. *ut te p.*, ὡς, h. e. quomodo: *defessi* cladibus, ut eleganter poetæ v. c. Horat. II Carm. 4. 11 *Tradidit fessis leviora tolli Pergama*

Sed graviter gemitus imo de pectore ducens,
Heu fuge, nate dea, teque his, ait, eripe flammis.
Hostis habet muros; ruit alto a culmine Troja.
Sat patriæ Priamoque datum. Si Pergama dextra
Defendi possent: etiam hac defensa fuissent.
Sacra suosque tibi commendat Troja Penates:
Hos cape fatorum comites; his mœnia quære,
Magna pererrato statues quæ denique ponto.
Sic ait; et manibus vittas Vestamque potentem

288 *de p. fundens* Parrhas. 289 *Heus f.* Leid. un. *tete* corr. Cuning. *eripe telis* Dorvill. 290 *a* deest Dorvill. Menag. pr. et Mediceo Pieriano. Adde Goth. tert. In secundo *Alte a c. alto culmine* superscripto *a* fragm. Vatic. *ab c.* Leid. unus. Dorvillius bene conj.: *ruit alta a culmine Troja*, quod significantius est, et sic Acronem legisse, Jani vidit ad Horat. IV Carm 6, 3. et Homer. Iliad. N, 772 ὤλετο πᾶσα κατ' ἄκρης Ἴλιος αἰπεινή. ad q. loc. vide. adde Iliad. O, 557. 558. 291 *Priamo patriæque* sec. Hamb. *datum est* Witt. 292 *possint* alter Rottend. Olim distinxere nonnulli—*defendi possent etiam, hac d.* pro adhuc. v. Serv. 294 Heins. distinguere volebat: *his mœnia quære magna, p.* et ita in Witt. erat. Contra Burm. disputat magis subtiliter quam vere. Declaranda res ex eo, quod elegantior loquendi modus, si epitheton vel adjectivum post relativum ponitur: *mœnia, quæ magna*, pro vulgari, *mœnia magna, quæ*. 295 *qui* Longob. et alii ap. Pier.

Graiis. serenos fœdavit vultus, quoniam et *fœda tempestas* proprie dicitur. cf. Serv.

290. *Ruit alto a culmine Troja:* (etiam inf. v. 603) ex Homerico, quod sæpius occurrit, κατ' ἄκρης. cf. Var. Lect. Ad 291. 292 cf. inf. XI, 288. 289. Habet patria et Priamus omnia quæ a te ad ipsum defendendum fieri ac præstari poterant. *etiam hac*, δεικτικῶς, Hectoris manu, h. e. mea.

293—297. *Penates* sunt Trojæ publici, patrii dii, urbis tutela. Vid. Excurs. IX ad h. v. *Sacra* et *Penates* possunt pro eadem re haberi, ut illa, quibus generis notio inest, declarentur per hos. Sic mox v. 320 *Sacra manu victosque deos—trahit*. Et sic sæpe *sacra* universe, de deorum simulacris, etiam de his ipsis Penatibus. v. c. Ovid. Fast. I, 526. ut sit pro vulgari: Penates, et cum his, sacra sua tibi tradit. Mox v. 296. 297 *Vestam et ignem sacrum* visus est Æneæ somnianti Hector efferre e templo: ad declarandum, urbem jam esse excidio damnatam. Quæras: an hæc quoque per *sacra* declarare poeta voluit? Potuit sane! quippe poetis sollenne, ut primo ponant genus, tum adjungant species synonymice: Ita oratio ipsa fit ornatior. At enim diversa sunt quæ narrat poeta: Penates mandat Æneæ secum efferendos urbe; at Vestam et ignem, ut visum erat per quietem Æneæ, ipsa Hectoris umbra effert. *Vittas* religiose posuit, cum *Vesta vittata* (non enim ad Palladem vittæ referri possunt, quod Burm. fecit) aut *cum vittis* dicenda esset. vide sup. ad v. 168 *Virgineas ausi divæ contingere vittas*. *Fatorum comites* quanto potentius, quam, *errorum, viæ, casuum! Mœnia* int. urbem Lavi-

Æternumque adytis effert penetralibus ignem.
Diverso interea miscentur mœnia luctu;
Et magis atque magis, quanquam secreta parentis
Anchisæ domus arboribusque obtecta recessit,
Clarescunt sonitus; armorumque ingruit horror.
Excutior somno, et summi fastigia tecti
Adscensu supero, atque arrectis auribus adsto:
In segetem veluti quum flamma furentibus austris
Incidit, aut rapidus montano flumine torrens
Sternit agros, sternit sata læta, boumque labores,
Præcipitesque trahit silvas; stupet inscius alto

297 *affert* duo ap. Burm. v. ad Georg. IV, 311 et ad Ecl. VIII, 64. 298 *m. fletu* Leid. unus. v. sup. 271. 299 *at magis* Medic. a m. pr. 300 *obtexta* Guelph. un. in Collect. Sax., non male. 301 *concrescunt* cod. antiquissimus Pierii. Videtur Heins. etiam *crebrescunt* invenisse. cf. Burm. *que* abest Franc. *irruit* Goth. tert., male. *ingruunt* bene de iis quæ accedunt, propriora fiunt. *error* pro *horror* pr. Moret., perpetua aberratione. 305 *saxi de vertice torrens* Schol. Horat. IV Od. 14 ex v. 308 *saxi de vertice pastor*. *montano a vertice* Bigot. ex VII, 567 *et torto vertice torrens*. *rapidos* pr. Moret. et Franc. *a flumine* Moret. tert. 306 *hominumque labores* pr. Hamb. pro div. lect. ex I Georg. 118 *hæc quum sint hominumque boumque labores Versando terram experti—laborem*. Voss. et fragm. Moret. *bovumque labores* fragm. Vatic. 307 *sedet* pro *stupet* Quintil. VIII Inst. 6, memoriæ vitio.

nium. *magna* dixit respectu Romæ inde oriundæ; ut et III, 159. Tandem 297. *adytis penetralibus effert:* Visus est Hector ex ipsa Vestæ æde deæ simulacrum cum igne sacro efferre. Quo vero loco Penates positi fuerint, poeta non docuit; intelligitur tamen ex ipsa re, in acropoli eos habitos fuisse.

298—301. Interea *urbs miscetur luctu, h. e.* in urbe miscetur *luctus*, ejulatus, clamor, (mox v. 301 *sonitus*) *diversus*, a diversis urbis partibus. *domus secreta recessit* ornate pro, est secreta, remotior a litore et porta Scæa, eaque parte, qua Achivi urbem ingressi erant. Statii imitationem notat Burmann. Theb. V, 242 *et si lata recessit Urbe domus.*

302—308. *Adscensu supero*, pro adscendo, ornate, in re tenui. Comparantis et comparati ratio primo intuitu non satis aperte declarata esse videtur. Latet autem in illis: *arrectis auribus adsto*, et *stupet accipiens sonitum:* ut sic componas: *adsto arrectis auribus*, aures arrigo, veluti pastor *accipit stupens sonitum, quum flamma in segetem incidit.* Quæ sequitur, comparatio adumbrata est ex Iliad. B, 455. 456. Λ, 155 sqq. et Iliad. Δ, 452—455, adde E, 87 sq. Λ, 492 sqq. Lucret. I, 282—290. Conf. inf. 496 sq. Georg. II, 304 sqq. Æn. XII, 523. sqq. et X, 405 sqq. Argutantur in comparandis locis Macrob. Scalig. Cerda. Dicendum simpliciter, poetam Homeri inventa egregie suis verbis reddidisse et ornasse. Nisi forte in hoc reprehendendus videri potest, quod *ex Æneæ narrantis persona* talis comparatio non

Accipiens sonitum saxi de vertice pastor.
Tum vero manifesta fides, Danaûmque patescunt
Insidiæ. Jam Deiphobi dedit ampla ruinam,
Vulcano superante, domus; jam proximus ardet
Ucalegon; Sigea igni freta lata relucent.
Exoritur clamorque virûm clangorque tubarum.
Arma amens capio; nec sat rationis in armis.
Sed glomerare manum bello, et concurrere in arcem
Cum sociis ardent animi. Furor iraque mentem
Præcipitant; pulcrumque mori succurrit in armis.
  Ecce autem telis Panthus elapsus Achivûm,

308 *aspiciens* Sprot. pro var. lect. 310 *alta* Hamb. sec., ut sæpe alias. 312 *Uchalion* Rottend. sec. In aliis codd. alio modo vitiose. *Sigeoque igni* Parrhas. 315 *et currere* Sprot. *ad arcem* Moret. pr. 317 *Præcipitat* Gud. *præcipitent* sec. Hamb. 318 *Achivom* Heins. e Medic. et Gud. Vulgo *Achivum*. *Achivis* pr. Menag. Sprot. et alter Hamburg.

satis commode intexta sit. Quod et Wartono ita visum video. Sed illius narrantis recordationem suavitas narrationis jamdudum animis audientium excussit. *furentibus austris* dicit ut poeta pro, ventis flantibus. *torrens*, χείμαῤῥος, *rapidus montano flumine*, auctus aquarum colluvie e montibus. 308. Iliad. Δ, 455 Τῶν δέ τε τηλόσε δοῦπον ἐν οὔρεσιν ἔκλυε ποιμήν.

309—313. *Tum vero manifesta fides* ornate, uti *rebus fides fieri* dicitur eventu: manifesta jam res erat. Alii interpretes aliter. *Deiphobi* domus prima incensa; duxerat is Helenam post Paridis mortem, ut jam Servius. cf. Quintus Cal. XIII, 354 sqq. Odyss. Θ, 517 sqq., qui locus fundus fabulæ. cf. Exc. XII. (etsi, si argutari velis, sui oblitum dixeris poetam, nam in arce cum ceteris Priami filiis ille habitavit) proxima domus Ucalegontis, qui e principibus erat et in consilio Priami Iliad. Γ. 148. *Sigea relucent*, prospicienti ex urbe per tenebras. cf. Quintus ibid. 464 sqq. *lata* cum dilectu h. l. positum: nam late relucet mare circa promontorium Sigeum. (cf. Cerda. Male, puto, Servius et Pompon., quod illic fretum Hellespontiacum incipit dilatari.) Denique *tubarum clangor*, Euripidis et Tragicorum exemplo memoratur, etsi Iliacis temporibus nondum fuere tuba et lituus.

314—317. *Nec sat rationis*, h. e. parum consilii, *in armis*, in armorum usu; nec mihi satis ipsi constabat, quantum his armis profuturus essem captæ et incensæ jam urbi. *ardent animi glomerare manum bello*, ardeo, hic unus impetus erat, colligere milites ad pugnam, et cum iis *(cum sociis)* in arcem ad regem concurrere. 317. et illa una cogitatio succurrit animo, animum subit, quam pulcrum sit, fortiter pugnando mori. Sic Georg. IV, 218 *pulcramque petunt per vulnera mortem*.

318—321. Panthus sacerdos Apol-

Panthus Othryades, arcis Phœbique sacerdos,
Sacra manu, victosque deos, parvumque nepotem
Ipse trahit, cursuque amens ad limina tendit.
Quo res summa loco, Panthu? quam prendimus arcem?
Vix ea fatus eram, gemitu quum talia reddit:
Venit summa dies et ineluctabile tempus

319 *Pantat, Panteus, Pantheus, Phantheus*, hic et mox vitiose in MSS. Est Πάνθοος et Πάνθους. In Sprot. *Panthoys* et mox *Panthoy*, expressa enuntiatione græca. v. Heins. *Otriades, Otyriades, Œtriades* male vulgo hic et infra. Ὀθρυάδης. 320 *jactos* tert. Rottend. *victus* Gud., sed v. Burm. 321 *cursumque* Moret. qu. et sic legebatur Servii ætate. *cursusque* Menag. pr. et Witt. Eadem varietas et alibi. v. Burm. Utrumque autem recte etiam in poeta dicitur, videtur tamen *cursum* remotius a vulgari esse—*ad litora* paucissimorum librorum videtur esse lectio; unum Hamburg. pr. laudat Heins. Ceteri, quotquot inspecti sunt, etiam e nostris unus (in duobus *lumina*) et vett. edd.; porro Servius, Donatus, Pomponius, *ad limina* præ se ferunt: quod adstipulante Brunckio recepi. Alterum illud ex sollenni lapsu in h. v. ortum videri potest, et subiisse primum Aldinam; unde in Juntina, quam ex illa expressam conjicio, et in al. excusum video. At eam deseruit Rob. Stephan. Consensum librorum firmat ipsa rerum ratio et ordo. Nondum consilia exequi cœperat Æneas: vide v. 314—317, antequam domo exeat, ecce tibi offert se ei Panthus, qui ad ejus domum, quippe in remota urbis parte sitam (vide v. 299. 300), confugiebat. Forte et hoc ipsum poeta ad Æneæ pietatem retulit, ut religionum minister ad eum confugiat. Pomponius hæc habet: limina *domus meæ: in hoc auctoritas et dignitas Æneæ videtur.* Servius, autem: *Æneæ et religio laudatur et virtus. limina* igitur ipsa re satis definita, quod sint Æneæ. Sic XI, 267. Quæ pro altera lectione dici possint, v. ap. Burm. 322 *Quo res s. loci?* pr. Rottend; sed v. Burm. Idem vir doctissimus conj.: *qua prendimus arcem?* qua via, ratione, ad arcem pervenire possumus? Mihi quidem hoc tenuiter dictum videtur; et adi notas. *qua tendimus arcem* conj. Jo. Schrader. *Panthu*: ex Πάνθοος. οε. ου. 323 *eram gemitu*, cum distinguit Leidens. 324 *ineluctabile fatum* Macrob. V, 1 recitat; ex lib. VIII, 334 *inevitabile tempus* ed. Ven., quod et in Witt. Cod. suprascriptum.

linis, cujus templum erat in arce. Ponunt autem poetæ primo loco continens, tanquam latius: *arcis Phœbique s. Panthus* inter primores Trojanorum est Iliad. Γ, 146; filii ejus Polydamas et Euphorbus, Πανθοΐδαι, sæpe Homero commemorati. Nunc Othryos filius ipse editur. Sacerdotis persona ducta ex Iliad. O, 522, ubi Apollo Panthi filium, Polydamantem, tuetur. Adde inf. v. 430. Fabula de Pantho, Delphis abducto, quam Servius memorat, etiam apud Eustath. p. 900. l. 47 occurrit, seriorum forte poetarum commentum. Etiam mox genus primo loco, *sacra*, et tum finitius, *deos*, h. e. simulacrum Apollinis asportat; ut v. 293 *Sacra suosque—Penates.* Non ignoro, vasa et utensilia sacra ab aliis intelligi. At *victos* quam invidiose! Deorum autem simulacrum in excidio templi et urbis ex more secum ferre et servare studet sacerdos, ut Æneas Penates, ne in hostium potestatem veniant. Nota res est, sed semel monenda. *trahit* cum dilectu positum pro ducit. *ad limina*, Æneæ.

322. Frustra laborant in interpretatione, qui *arcem* de Pergamo accipiunt. Optimum factu, ut *arcem* pro perfugio accipias: quo confugimus?

324 sqq. Admirabilis oratio, gravitatis et doloris plena, et ea quidem sacerdotis Apollinis, et in tali rerum conditione! Euripidis illa Troad.

Dardaniæ. Fuimus Troës; fuit Ilium, et ingens
Gloria Teucrorum. Ferus omnia Jupiter Argos
Transtulit. Incensa Danai dominantur in urbe.
Arduus armatos mediis in mœnibus adstans
Fundit equus, victorque Sinon incendia miscet,
Insultans. Portis alii bipatentibus adsunt,
Millia quot magnis unquam venere Mycenis.
Obsedere alii telis angusta viarum
Oppositi; stat ferri acies mucrone corusco
Stricta, parata neci; vix primi prœlia tentant
Portarum vigiles, et cæco Marte resistunt.

325 *Dardanidæ* Moret. tert. *Ilion* nonnulli, ut sup. 241. 326 *omina* Bigot. pro var. lect. Et sunt, quæ pro hac lectione dici possint. conf. sup. ad 178. Transferuntur enim auspicia, et auspiciorum habendorum jus, cum imperio; sed argute magis, quam vere. 328 *mediisque* aliquot ap. Burm. 329 *fudit* nonnulli codd. Heins. et Burm., nec male hoc. Servius vulgatam lect. interpretatur; et habet *fundit* grandius quid, quam *fudit*. Nimis argute τὸ *fundere* h. l. a partu repetunt, quia v. 238 *feta armis*. Est simpl. emittit. Odyss. Θ, 515 ἱππόθεν ἐκχύμενοι. *que* abest Regio. *fictorque Sinon* conj. Waddelius; sed v. Burmann. *victor*, propositi effector, recte interpretatur Servius. 330 *Exsultans* Menag. pr., quod minus esset. *alii portis* sec. Moret. et Leid. unus. *portisque alii* Menag. et Sprot. *alibi patentibus* Gud. *alii patentibus* Rottend. a m. pr. *alii in bipatentibus* Leid. et Moret. tert. *aliiquè petentibus* ed. Venet. 331 *unquam* Heins. cum libris potioribus; alii, ut vulgo, *nunquam*, quod et Priscianus lib. XVII habet. Sed totum versum abesse malim: quot enim ex illis millibus per decem annos cæsos esse putare licet! Etiam Jac. Bryant V. C. suspectum habebat versum. Ut defendas, dicendum: alii ad portas ruunt, tanto numero, ut vix plures prima statim profectione e Græcia exiisse putares. 332 *Obsidere* sec. Moret. et Goth. tert. a m. pr. inf. v. 450. 333 *oppositis* Gud. cum magna parte codd. Heins. et Pierian., quod Heinsio non displicebat. Etiam Pomponius *telis oppositis* exponit. Videtur tamen alterum, quod etiam Goth. pr. et sec. habent, exquisitius, poeticaque adeo dictione dignius esse. Adhæserat *s* ex sequenti voc., v. Burm. *ferrea acies* Hamb. pr., v. Heins. *stat pernicies* nonnulli codd. ap. Pierium cum Donato. *stant* Goth. sec. *umbone corusco* ed. Ven. 335 *resistent* sec. Rottend.

581 si respexit poeta: Πρίν ποτ' ἦμεν. Βέβακεν ὄλβος. Βέβακε Τροία, quantum ille de suo attulisse videri debet! *ineluctabile*, fatale. Euripideum: τύχα, τύχα δυσπάλαιστος ἥκει Alcest. 892. 326. *Ferus Jupiter*, ut alias *sævus*, h. e. iratus, crudelis. *omnia Argos transtulit*, Argivis victoriam et rerum summam permisit, Troja nunc eversa.

329—335. *Mediis in mœnibus*, in media urbe, nam in arce. cf. 240. 252. *incendia miscet*, plus, quam promiscue, passim, facit. ita *miscere cædes*. hærent in h. v. interpretes. 330. *alii,—millia quot*, h. e. tot millia, quot eorum etc. pro vulg. reliqui omnes. *portis bipatentibus*, variatum pro simplici: patentes, apertæ. Intelligendæ autem portæ Scææ. cf. sup. v. 266 *portisque patentibus omnes Accipiunt socios*. Alii vss. 332. 3. 4. vias angustas obsident strictis ensibus. *Obsedere oppositi* ornate et hoc adje-

Talibus Othryadæ dictis et numine divûm
In flammas et in arma feror, quo tristis Erinnys,
Quo fremitus vocat, et sublatus ad æthera clamor.
Addunt se socios Rhipeus, et maximus armis
Epytus; oblati per lunam Hypanisque Dymasque;
Et lateri agglomerant nostro; juvenisque Corœbus
Mygdonides. Illis ad Trojam forte diebus
Venerat, insano Cassandræ incensus amore;
Et gener auxilium Priamo Phrygibusque ferebat.
Infelix, qui non sponsæ præcepta furentis
Audierit.

338 *quod fr.* Gud. *quo gemitus* Dorvill. et Witt. *in æthere* sec. Hamb. *ab æthere* pr. Moret. 339 *sociis* Menag. pr., sed Ecl. VI, 20 *addit se sociam*. Mox *Ripheus*, *Repheus*, *Rypheus*, scribitur. Ῥιπεύς est. Quæ sequuntur, obscura nomina sunt, nec in iis morandum. *maximus annis*, quod a nonnullis legi Pierius et Ge. Fabricius testantur, interpolatam per eos, qui v. 435 *Iphitus ævo Jam gravior* meminerant, quasi idem cum Epyto esset. 340 *Epytus* (Ἤπυτος) ex libris Heins. restituit. Medic. *Æpitus* (Æpytus, Αἴπυτος non minus recte diceretur), in aliis vitiose: *Epitus*, *Epithus*, *Ephitus*, *Æphitus*, *Iphytus*. *Et Pythus*; et mox *Hyphanis*, *Hipanis et Dimas*, *Dumas*. cf. inf. 394. Ὕπανις. Δύμας. *oblecti* Wall. a m. pr. *per lucem* conj. Waddelius; at v. Burm. Forte autem suavior junctura erit, si interpungas: *addunt se socios Rhipeus et—Epytus, oblati per Lunam, Hypanisque Dymasque, Et lateri agglomerant nostro.* 341 *glomerant* Reg. *Corœbus* unice vere; ab Heinsio restitutum ex Κόροιβος. Vulgo fere *Chorœbus*, *Chorebus*, *Corebus*. Paget. *Thorebus*. 342 *Mirdoneis* Goth. tert. in litura. Est Μυγδονίδης. *illis qui ante* Heins., qui Medicei et vetust. libb. (adde Servii) auctoritate *qui* sustulit; at jam Pierius e suis libris auctor fuerat. Suadet idem poetici sermonis genius. cf. sup. ad I, 378. *illi qui Trojam* Parrhas. 343 *Casandræ* in multis scribitur; et sic fere in geminanda litera semper variant veteres. cf. Heins. neque in eo hærendum, modo teneas, antiquiores unam literam pinxisse, sequiores adjecisse alteram. *accensus* quatuor ap. Burm. *captus amore* quinque ibid. 346 *audierit* concinnius Heins. e Medic. et melioribus; adde Colot. Ursini. Vulgo *audierat*. Etsi aliis in locis contrarium sequuntur critici, et indicativum vindicant poetæ, ubi exquisitior Ciceronis oratio subjunctivum ponere solet. Tam incerta sunt plurima in verborum critica.

ctum. *stat—stricta* pro stricta est; *stat*, quippe sublatus et erectus ensis. *cæco Marte*, nocturno prælio, quo cerni ac discerni hostis nequit.

336—358. *Numine divum* tanquam a deo aliquo actus—in medium incendium et pugnas ruit Æneas. *Erinnys*, quæ ante *Furor*, h. e. animi impetus.

340—346. De Æneæ pugna lege Quintum XII, 300 sq.—*per lunam* docte adjecit poeta: v. narrata de tempore excidii inf. Exc. II. ad lib. III pr. *Agglomerant*, docte, se adjungunt. sup. 315. *glomerare manum* adjungere manus, sociare. Suaviter rerum miserabilis facies distinguitur episodio brevi de Corœbo Mygdonis filio, de quo v. Exc. X ad h. v. 344. *gener* autem h. l. spe. 345. *præcepta* h. l. sunt monita vatis a deo actæ; scil. ne communi Trojanorum cladi ipse tanquam pars accederet, nec suas nuptias speraret. *Infelix* suaviter, ut sæpe poetæ per epiphonema. Sic νήπιος, ut statim Iliad. B, 38.

Quos ubi confertos audere in prœlia vidi:
Incipio super his: Juvenes, fortissima frustra
Pectora, si vobis audentem extrema cupido
Certa sequi: quæ sit rebus fortuna videtis;
Excessere omnes adytis arisque relictis
Dî, quibus imperium hoc steterat; succurritis urbi
Incensæ: moriamur, et in media arma ruamus.
Una salus victis, nullam sperare salutem.
Sic animis juvenum furor additus. Inde, lupi ceu

347 *concretos* Goth. tert. a m. pr. *confectos* Franc. *consertos* Wall. et Witt. cum aliis ap. Pierium, qui e melioribus libris *confertos* tuetur. v. Burm., qui et conj. *ardentem in p.*, quia *audentem* v. 349 statim redit. 348 Quæ sequuntur, meo judicio aut sic, ut feci, sunt interpungenda, ut parenthesis intra (*quæ sit—succurritis urbi Incensæ*) contineatur; ut sit: *si vobis cupido est audentem extrema sequi, moriamur*; caussis a principio statim, ut plerumque fit, commemoratis; aut sic sunt constituenda sine parenthesi: *Juvenes, fortissima frustra Pectora, si vobis audentem extrema cupido Certa sequi* (agite, sequimini me; quod membrum orationis ita omitti sæpe videas), *quæ sit rebus fortuna, videtis; Excessere—Di, quibus imperium hoc steterat; Succurritis urbi Incensæ. Moriamur et in media arma ruamus.* Explicationem v. in notis. In vulgari ratione et interpunctione, quæ hæc erat: (*quæ sit rebus f. v.—Di quibus imperium hoc steterat*) in hac, inquam, *succurritis* nihil habet, quicum commode copuletur. Servius quidem *frustra succurritis* jungit parenthesi incipienda a *si vobis.* Sed intricate et contorte omnia. *fortissima frustra* separanda non sunt. 349 *nobis* Goth. tert. *audendi* duo Goth., aliquot ap. Heins. et apud Servium nonnulli *audendi* vel *audenti*; etiam Donatus *audendi* interpretatur. *in extrema* Franc. ut 347. *cupido est* etiam tres. 351 *adytis omnes* Zulich. Versus est ap. Macrob. III, 9. 352 *hoc* aberat sec. Rottend. et Leid. a m. pr. *succurrimus* Parrhas. 354 *superare* Goth. tert.

347—354. *Audere in prœlia* exquisite, cum audacia procedere in pugnam. *super his*, simpl. pro posthæc. inde. Quæ sequuntur, 348 sic ordinare juvat: O juvenes, frustra fortes! si vobis cupido certa est, sequi audentem extrema, h. e. s. me, s. omnino aliquam, qui extrema mortis pericula adeat, agedum! moriamur, et in media arma ruamus; nam videtis, quæ sit rerum fortuna et conditio; videtis, deos tutelares ac præsides Trojæ nos plane deseruisse; *succurritis urbi Incensæ!* sero ad patriam defendendam properatis, quippe *jam captam et incensam.* Nihil superest, quam honeste mori. Moriamur etc. v. 351 ex veteri superstitione satis nota interpretandus, qua urbes captæ vel capiendæ a diis deseri credebantur. v. Ursin. Muret. Var. Lect. V, 19. qui tamen argutatur, et Cerda ad h. l. Euripidis locum e Troad. 23. jam Macrob. V cap. extr. comparavit. cf. Tryphiod. v. 496. 497. Hinc evocatio deorum, de qua h. l. Servius et Macrob. III, 9 qui locum laudat. 354. *Una salus*, int. honestam mortem, qua se ab hostium potestate liberent. 355. *Furor additus.* Incensi sunt eorum animi. Laudat Burmann. Statium V Theb. 33 *O miseræ, quibus hic furor additus.*

355—360. Homerus comparatione luporum sæpe utitur v. c. Iliad. A, 72

Raptores atra in nebula, quos improba ventris
Exegit cæcos rabies, catulique relicti
Faucibus expectant siccis; per tela, per hostes
Vadimus haud dubiam in mortem; mediæque tenemus
Urbis iter. Nox atra cava circumvolat umbra.
Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet, aut possit lacrimis æquare labores?
Urbs antiqua ruit, multos dominata per annos;
Plurima perque vias sternuntur inertia passim

356 *in* deest fragm. Moret. et uni Leidensi. 359 *in mortem haud dubiam* Oudart. et Leid. un. 360 *Nox a.—umbra.* Hæc assuta esse et versum imperfectum reliquisse Virgilium, credebat Ortuinus ap. Burm. At optimo poeta hoc hemistichium admodum dignum videtur. Nisi quod *atra* redit post 356. 361 *fœnera* alter Mentel. *vulnera* Sprot., perpetua variatione. *talia* Dorvill. ex hujus libri initio. 362 *lacrimis possit* Ven. *per lacrimas* Dorvill. e glossa. *possit animis æquare* ed. Ven. *lacrimis explere* Sprot. pro var. lect. Porro *labores*, πόνους, mala; at *dolores* pr. Hamb., perpetua aberratione. *dolorem* nonnulli codd. apud Macrob. V, 1. Tandem *lacrimas æquare dolori* Uratisl., quod sane et ipsum dicitur, sed vulgarius; et forte natum e glossa: Nam etiam Pompon. interpretatur: *laboribus æquare lacrimas.* 363 *fuit* Hugen. *durata* Goth. alter, ex compendio scripturæ orto vitio.

οἱ δὲ, λύκοι ὣς, Θῦνον. inde et alii, ut Apollon. II, 123 sqq. *lupi raptores* ex epitheto *σίνται* Iliad. Π, 353 natum videtur. et Π, 56 λύκοι ὣς, Ὠμοφάγοι. item Odyss. Ζ, 133 de leone: *κέλεται δέ ἑ γαστὴρ Μήλων πειρήσοντα—ἐλθεῖν*. Propius tamen est: λύκοι ἁρπακτῆρες. Etiam ap. Quintum sunt *ληϊσταὶ ἀναιδεῖς μήλων*. 356. *quos improba* (magna) *ventris Exegit* (egit, quia prodeunt ex latebris) *cæcos rabies*; quantum ornatius! ut etiam reliqua: *atra in nebula*, ex observatione sagacitatis in talibus animantibus. Sic Apollon. a Burmanno laudatus II, 124 *ἤματι χειμερίῳ* lupos prædari facit, et Homerus *Βάν ῥ' ἴμεν, ὥστε λέοντε δύω διὰ νύκτα μέλαιναν Ἀμφόνον, ἀννέκυας, διά τ' ἔντεα καὶ μέλαν αἷμα* (*per tela, per hostes*) Iliad. K, 297. 298. Comparatio autem tantum ad impetum et rabiem irruentium referenda; nil amplius, ne cum Trappio hæreas.

359. *Vadimus*, impetum et furorem notare verbum notat Burm. Saltem tali in contexto, puta. Ita et ire et ἐλθεῖν et alia. 360. *Nox circumvolat*, quippe alata: inf. VIII, 396, at Somnus, Somnia. v. ad Tibull. II, 1, 89. *cava umbra*, quatenus ipsi ea circumdantur, quasi tecti; puto equidem.

361. Odyss. Γ, 114 *τίς κεν ἐκεῖνα Πάντα γε μυθήσαιτο καταθνητῶν ἀνθρώπων*; imitatus Silius V, 421 sqq. et II, 650 sqq. ubi plura in Sagunto eversa ex altero Æneidis libro petita sunt; Sic illa mox 363, quæ inter eximia loca equidem ponere soleo, *Urbs antiqua ruit*, belle translata sunt ibid. v. 654 sqq.

364. *Inertia corpora*, possunt esse sine vita et motu, si modo *sternuntur* est, *strata sunt, jacent*; verum *sternuntur corpora inertia*, inertium hominum, malim accipere de imbellibus, senum, infantum, feminarum.

Corpora, perque domos, et religiosa deorum
Limina. Nec soli pœnas dant sanguine Teucri:
Quondam etiam victis redit in præcordia virtus;
Victoresque cadunt Danai. Crudelis ubique
Luctus, ubique pavor, et plurima mortis imago.
  Primus se, Danaûm magna comitante caterva,
Androgeus offert nobis, socia agmina credens
Inscius; atque ultro verbis compellat amicis:
Festinate, viri, nam quæ tam sera moratur
Segnities? alii rapiunt incensa feruntque
Pergama: vos celsis nunc primum a navibus itis?
Dixit; et extemplo (neque enim responsa dabantur
Fida satis) sensit, medios delapsus in hostes.
Obstupuit, retroque pedem cum voce repressit.

365 *domus* duo Heins. *perque vias et religiosa d.* omissis mediis Voss. unus. 366 *dant pœnas* qu. Moret. 367 Legitur et *quædam* teste Ge. Fabricio, Sed vulgatam etiam grammatici firmant. 369 *noctis imago* aliquot ap. Pier. 370 *Primus sed* Rottend. *magna Danaum* Dorvill. 371 *Androgeus* rescripsit Heins. post Pierium cum libris potioribus. Vulgo *Androgeos*. v. Heins. *se offert* alii ap. Pier. *effert* Hugen. 372 *affatur* Bigot. 373 *tam lenta* Witt., sed in marg. *sera*. 375 *nunc* deest Menag. *a* deest Parrhas. et Goth. tert. *nunc primum celsis a navibus* Exc. Burm. *vos nunc a navibus* Lutat. ad Stat. VII Theb. 229. *a puppibus* Hamb. sec. In fine versus interrogationem addunt duo Heinsiani. 376 *neque jam* Bigot. 377 *delapsus* meliores, ut Medic. Gud. a m. pr. Moret, pr., item alii ap. Pier., vulgares *dilapsus*. Apud Priscian. XVIII *illapsus*, qui interpretatur, *se illapsum esse*. Sed hoc prosaico propius. *ad hostis* etiam nonnulli apud Pierium. 378 *retorsit* pr. Hamb. pro var. lect.

Bene hactenus Serv. et Pompon. exponunt: "non repugnantia" ut *inertia pecora* inf. IV, 158. Mox *pœnas dant* pro cæduntur, moriuntur, ut Serv. bene. 367. Sententia eadem, aliter tamen expressa, Iliad Ξ, 480. 481. Petiit hinc Tacitus in Agric. 37. de Britannis fugientibus: *et aliquando etiam victis ira virtusque*. 368. 369. *Crudelis luctus*, ut *sævus dolor*, qui in nos sævit. *plurima mortis imago*, h. e. *ubique* cædes facta cernitur; passim cæsorum cadavera projecta. Magis hoc accommodatum antecedentibus, quam varias cædis formas et genera intelligere.

370. *Androgeus* alibi non occurrit in Troicis. Pomponius Sabinus: *miles Mnesthei, ducis Athenarum;* nescio unde habeat. Diversus est Minois filius VI, 20. 373. *nam quæ*, quæ tandem v. ad Ge. IV, 445. 374. *Rapiunt feruntque*, ἄγουσι καὶ φέρουσι, ut notum. v. vel Cerda. Quænam segnities tam *sera*, quæ seros facit, id est, tardos. Serv.

376. *Responsa non fida satis*, quibus fides haberi non potest, quæ fidem non faciunt, adeoque suspecta. Respexit versum Statius II Theb. 535—537. *sensit delapsus*, ᾔσθετ' ἐμπεσὼν, ut notum, ad formam græ-

Improvisum aspris veluti qui sentibus anguem
Pressit humi nitens, trepidusque repente refugit,
Attollentem iras, et cærula colla tumentem :
Haud secus Androgeus visu tremefactus abibat.
Irruimus, densis et circumfundimur armis ;
Ignarosque loci passim et formidine captos
Sternimus. Adspirat primo fortuna labori.
Atque hic successu exultans animisque Corœbus,
O socii, qua prima, inquit, fortuna salutis
Monstrat iter, quaque ostendit se dextra, sequamur.
Mutemus clipeos, Danaûmque insignia nobis
Aptemus : Dolus, an virtus, quis in hoste requirat ?

379 *improvisam* Hugen. v. sup. v. 203. *qui in sentibus* Menag. pr. *anguen* alter Rottend. 380 *gradiens trep.* Parrhas. ex interpr. *nitens pedibus trep.* Wittian. 381 *colla moventem* Oudart. 382 Post versum 378 abesse poterat alter hic. Eum otiosum esse, sensit quoque Jo. Schrader: sed idem bene observavit similitudinem Homerici loci, ex quo hæc expressa diximus: Iliad. Γ, 31 κατεπλήγη etc. et 36 ὣς αὖθις etc. 383 *circumfundimus* multi ap. Pierium et Heins., quem v.; Gud. a m. pr. *circumfudimus.* 384 *et passim* Ven. et Goth. sec. 386 *successu exsultans* Heins. e libris post Pierium. Vulgo *exsultans successu.* 387 *quæ prima* aliquot. *quam* Rottend. sec. et Gud. a m. pr., addita intp. *in quam partem.* Rottend. tert. *qua primum,* non male. *quod prima* Leid. a m. pr. At *qua* recte. Inf. VI, 95. 96 *tu contra audentior ito, Qua tua te fortuna sinet.* 388 *qua se ostendit* sec. Hamb. *se* abest a Zulich. et Goth. tert. *sed* alter. *extendit se dextra* fragm. Moret. et ejusdem codex quartus. 389 *mutamus* Gud. a pr. m. *mittemus* Deg. *ciclopes* Goth. pr. 390 *quis ab hoste* aliquot Pier. *requiret* nonnulli apud eund. *requirit* Hugen. et Goth. alt. et apud Macrob. V, 16. *revisat* alter Hamb.

cam, intellexit se in hostem incidisse.

379—381. Comparatio ab Homero petita, sed variata Iliad. Γ, 33 sqq. Hinc alii certatim. Propius ad Homerum Juven. I, 43 noto versu: *Palleat; ut nudis pressit qui calcibus anguem. humi nitens,* pedem figens. *attollentem iras,* h. e. caput iratum, adeoque simpliciter, erigentem se vel caput præ ira et rabie. III Georg. 421 *tollentemque minas et sibila colla tumentem.*

388. *Qua ostendit se dextra:* fortuna *se dextram,* faventem ac propitiam, ostendit, quod VI, 96 *qua tua te fortuna sinet.* 389. *Insignia* vel de clipeorum insignibus ac sculpturis vel de galeis et crista; Poetica tamen ratione ipsi *clipei* sunt *insignia,* quatenus Danai his ipsis insigniuntur, ut mox *clipei insigne;* vel, ut malim, omnino arma, quibus Trojani a Græcis dignosci poterant. Illud tamen verum est, in tragicis, forte et in cyclicis, Achivorum et Trojanorum clipeos insignia habere: et ex tragicorum usu dictum esse 392 *clipei insigne,* pro clipeo, qui insigne habet. De mutatione autem clipeorum cf. Paus. IV, 28 f. Potuit subnasci poetæ animo commentum Hectoris exemplo, qui ademtis Patroclo cæso armis indutus in pugnam prodit: P, 186 sqq. 390. *Dolus, an vir-*

Arma dabunt ipsi. Sic fatus, deinde comantem
Androgei galeam clipeique insigne decorum
Induitur, laterique Argivum accommodat ensem.
Hoc Rhipeus, hoc ipse Dymas, omnisque juventus
Læta facit; spoliis se quisque recentibus armat.
Vadimus immixti Danais haud numine nostro,
Multaque per cæcam congressi prœlia noctem
Conserimus; multos Danaûm demittimus Orco.
Diffugiunt alii ad naves, et litora cursu
Fida petunt: pars ingentem formidine turpi
Scandunt rursus equum, et nota conduntur in alvo.
Heu nihil invitis fas quenquam fidere divis!
Ecce trahebatur passis Priameïa virgo

391 *Arma? dabunt ipsi.* Ita Servius distinguit; minus bene. *dabunt hostes* Bigot. *dabunt* int. dictum pro *dent*, ministrent. *clade* pro *deinde* Goth. sec. 392 *Androgeo* nonnulli ap. Pierium et Dorvill., ex interpolatione, ut inf. 425 *Peneleo.* cf. VI, 20. *clipeique i. decori* sunt qui legant ap. Pierium, et sic Goth. tert. 395 *armant* Gud. 396 *non n. n.* Witt. *nomine nostro* Gud. a m. pr. vel *omine bono* Zulich., ex interpr. 397 *per totamque* ed. Ven. *lumina* pro *prœlia* Menag. pr. 398 *Dimittimus* Medic. e. ceteris fere omnibus. cf. Heins. etiam Goth. duo, at tertius *committimus. demisimus* Leid. ut IX, 527. Ex Ἀΐδι προΐαψε. 399 *defugiunt* Sprot. et Menag. 401 *Scandere* Moret., bene, nisi *conduntur* sequeretur. v. Burm. 402 *quicquam* Wall. *quamquam* Bigot. *quenquam confidere* ed. Ven. 403 *sparsis* tres cum ed. Ven. *parssis* et a m. sec. *sparsis* Goth. tert. *virgo P. sparsis* Wall. a m. sec.

tus sit, adhibeatur. Mox *comantem galeam* ἵππουριν—et *clipeum induitur*, loro super humeros injecto et inserta manu ansæ, ὀχάνῳ. ut ἐνεδύσατο. ἐνδῦνε. cf. inf. 671. 672.

395 *Spoliis recentibus*, exquisitius quam, novis, aliis, quam quæ habuerant, armis. 396. *Haud numine nostro*, h. e. averso, nobis non propitio. *at si—Audiat aversa non meus aure deus* Tibull. III, 3, 28, ubi v. not. et h. l. Cerda. mox 402 *invitis divis.* ἀέκητι θεῶν. Nimis acute cum aliis apud Servium Pomponius: "quia ferebant Minervam, Græcorum numen, in clipeis, non Neptunum Trojanorum insigne." 397. *nox cæca*, in qua nihil cerni potest, ut jam supra, et sæpe. 401. *Scandunt rursus equum.* Forte dictum nolis a poeta; nimis enim portentosum hoc; et abhorrens a fama virtutis Achivorum; etsi *formidine turpi* adjecit. Certe sensum meum offendit heroico carmine. Vidit hoc elegantissimus, dum viveret, Holdsworthius. 402. *fidere* absolute pro audere; nimium rebus confidere.

403—406. Vim Cassandræ ab Ajace Oilei f. coram Pallade illatam esse vulgo memorant. Ita *trahi* potest doctius dictum videri. Potest tamen poeta simpliciter declarare voluisse, eam captivam vi abductam fuisse. Rem disertius expositam rejeci in Excursum X* ad v. 403. Te-

Crinibus a templo Cassandra adytisque Minervæ,
Ad cœlum tendens ardentia lumina frustra:
Lumina; nam teneras arcebant vincula palmas.
Non tulit hanc speciem furiata mente Corœbus,
Et sese medium injecit periturus in agmen.
Consequimur cuncti, et densis incurrimus armis.
Hic primum ex alto delubri culmine telis
Nostrorum obruimur, oriturque miserrima cædes,
Armorum facie et Graiarum errore jubarum.
Tum Danai, gemitu atque ereptæ virginis ira,
Undique collecti invadunt; acerrimus Ajax,
Et gemini Atridæ, Dolopumque exercitus omnis.
Adversi rupto ceu quondam turbine venti
Confligunt, Zephyrusque, Notusque, et lætus Eois

405. 406 Iidem versus in Ciri 402. 403 occurrunt. Versus 406 *Lumina nam t.* pro Virgilii epica gravitate paullo levior nimisque ingeniosus videri potest. Jac. *Bryant* V. C. eum sublatum esse volebat; revocatus tamen mox ea ratione, quod auctor Ciris eum versum jam legere debuit, quia illum ex Virgilio transtulit. *jam t.* Bigot. *geminas* Moret. sec. 408 *jecit* Ven. et Parrhas. cum Goth. tert. v. Burm. *medium mittit* Witt. *periturus* Heins. post Pierium e melioribus. Vulgo *moriturus*, sollenni permutatione. v. Burm. 409 *concurrimus* alter Hamb. 411 *Obruimur nostrorum* idem. 412 *horrore* Witt., ut sup. 301; idem *tubarum* a m. pr., ut et alibi. 414 *vadunt* ed. Ven., vide sup. 359. 415 *Dolopumve* scripti et edd. multi. 416 *diversi magno* Macrob. VI, 2, sed vulgatam idem alibi et Lutat. ad Statium agnoscunt. v. Burm. *adverso rapti* Witt. *quondam rupte ceu* alter Hamburg. 417 *confugiunt* Goth. tert. a m. sec.: forte cum fuisset *confugunt*. *Zephyrique* Rottend. sec. *notus Eois* pr. Hamburg.

nendum autem est, eam ad templum Minervæ confugisse, supplicem deæ factam, ἱκετεύουσαν. *arcebant*, antique, continebant, coercebant, εἶργον. Versus 405 præclarus est: at 406 *Lumina, nam t.* Ovidiano lusui propior est; Ovidius tamen castior nunc ipso Virgilio, Met. XIII, 410. 411 *tractata comis antistita Phœbi Non profecturas tendebat ad æthera palmas.* At Maroni præiverat Eurip. Androm. 573. 4. 5. χειρὶ δ' οὐκ ἔξεστί μοι etc. 409. *Densis armis*, vel ipsi densis ordinibus, denso agmine, vel irruimus in hostium densum agmen. cf. v. 383.

410. *Delubrum* int. Minervæ, ex quo Cassandra erat abducta. cf. v. 425. Erat autem illud in acropoli; ad hanc igitur jam pervenerat Æneas, mediam per urbem v. 359. 412. Quod arma, quæ induerant, Græca erant, et cristæ Græcæ. 413. *Gemitu*, h. e. dolore, *atque ira ereptæ virginis*, propter Cassandram sibi a Corœbo ceterisque ereptam, *invadunt undique, collecti*. Ajax est idem ille, qui Cassandram abduxerat, Oilei f. Mox *gemini Atridæ*, δισσοὶ 'Ατρεῖδαι ap. Eurip. *Dolopes* v. sup. II, 7.

417—419. Ad Homeri ductum Iliad. I, 4—7 et Ennii ex Annal.

Eurus equis: stridunt silvæ, sævitque tridenti
Spumeus atque imo Nereus ciet æquora fundo.
Illi etiam, si quos obscura nocte per umbram
Fudimus insidiis, totaque agitavimus urbe,
Apparent; primi clipeos mentitaque tela
Agnoscunt, atque ora sono discordia signant.
Ilicet obruimur numero. Primusque Corœbus
Penelei dextra, divæ armipotentis ad aram,

418 *aquis* Ge. Fabric. emendare volebat; et sic in uno Leid. superscriptum. Male. v. not. *strident* aliquot; sed *stridunt* etiam Probus agnoscit ap. Heins. 419 *ponto* Menag. sec. 420 *obscuram* Menag. sec. *per umbras* pr. Hamb. *sub umbram* aliquot Pieriani, et Leid. 421 *Fundimus* Gud. a m. pr. et quinque Heins. cum binis Burm., quibus adde duo Goth. *totamque a. urbem* Longob. Pierii. *agitamus in urbe* sec. Hamb. 422 *apparent primi:* alii distinguunt apud Pier. et *apparent primo* aliquot codd. ap. Heins. *clipei primos* Goth. pr. 424 *Illic* ed. Ven. *illicet* fere in libris scriptum; sed v. Pier. *illico* Goth alt. *irruimur* Parrhas. 425 *Peneleo* Dorvill. a m. sec. Vide sup. 392. In Homero est Πηνέλεως, sed et Πηνέλεος occurrit. *Rhipeus*, Ῥιπεὺς, non *Ripheus*, vidimus 394. 339. *Pelenei* Sprot.

XVII ap. Macrob. VI, 2, sed multo ornatius et variate; porro Homerica cum arte, in comparationibus ei sollenni, effectum rei attexuit: *stridunt silvæ* etc. *Eurus lætus Eois equis*, ad ornatum spectat. *equi*, ut ἵπποι, Homerico usu, pro curru. Bigis vecti venti apud poetas et sculptores. Nec Ζέφυρον ἱππεύσαντα Eurip. Phœniss. 220 et *Eurum equitantem Siculas per undas* Horat. IV Carm. 4, 44 aliter accipere debebant quam de curru invectis. Commune enim hoc omnibus diis, quoniam prisco illo tempore, quo religiosæ hæ notiones primum in hominum animos venerunt, bigis vecti reges vel quadrigis, nunquam equis insidentes, conspiciebantur. Itaque nemo videt equitantem Jovem et sic porro. Vana adeo Spencii ad h. l. subtilitas. *lætus* autem, ut superbus, gestiens, ἀγαλλόμενος, pro tenui, vectus. cf. I, 690. 276 et sæpe. Ceterum Virgilium plures expresserunt. cf. Columna ad Ennium p. 114; adde inf. X, 356 sqq. IV, 440 sqq. Valer. Fl. I, 610 sq. *Nereo* h. l. tridens tribuitur, quod notandum. *Spumeus* h. l. spuma maris adspersus, spumosus. *sævit tridenti*, eleganter, ut alias *flagris*, *verbere*, infert tridentem mari, ad impellendum illud et fluctus excitandos.

420—423. *Illi etiam*, v. sup. 370. 383 sqq. *mentita tela*, falsa arma, quæ nos Græcos esse mentiebantur, ut Serv. Mox 423 *signant* h. l. agnoscunt. Sic *notare* etiam vulgari sermone, et σημειοῦσθαι, τεκμαίρεσθαι. Porro *ora sono discordia*, ad poeticæ orationis genium pro, observant discordiam et discrepantiam sermonis; quippe qui Trojani essent.

424—430. *Divæ a. ad aram*, non tam in ipso templo Minervæ sup. 403, e quo abstracta illa erat, quam potius ante templum in προνάῳ vel in περιβόλῳ, ut et expressum vides in Tab. Iliaca n. 104. cf. Excurs. X. *Peneleus* hic alius esse debet, quam Homericus Bœotorum dux: nam is ab Eurypylo erat occisus, Telephi

Procumbit; cadit et Rhipeus, justissimus unus
Qui fuit in Teucris et servantissimus æqui:
Dîs aliter visum: pereunt Hypanisque Dymasque
Confixi a sociis; nec te tua plurima, Panthu,
Labentem pietas nec Apollinis infula texit.
Iliaci cineres, et flamma extrema meorum,
Testor, in occasu vestro nec tela nec ullas
Vitavisse vices Danaûm; et, si fata fuissent,
Ut caderem, meruisse manu. Divellimur inde:
Iphitus et Pelias mecum: quorum Iphitus ævo

426 *procubuit* Caris. lib. I Inst. Grammat. et Macrob. IV Sat. 3, cum Dorvill. a m. sec. 428 *visum est* aliquot. Burm., quem v. ad Lucan. II, 5. 429 *Confossi* Uratisl. *a* deest Montalb., qui et a m. sec. *confisi*. *ab sociis* Exc. Burm. *Pantheu* Wall. *Phantu* Goth. alt. v. sup. 319. 430 *neque A.* Gud. c. binis aliis. 432 *nostro* Uratisl. *in hoc casu nostro* Goth., non infelici lapsu. 433 *manus* pro *vices* pr. Hamb. *si fata dedissent* Leid. tert. *tulissent* Bigot. et Zulich. pro var. lect., quod verum putat Burm., quoniam proprie ita dici solet. Ita vero quid facias sup. v. 54 *si fata deum, si mens non læva fuisset*. 434 *mea* pro *manu* Sprot. 435 *Yphitus, Iphytus, Ephitus, Hyphitus, Iphicus*, in libb.

filio: Pausan. IX, 5 f. Dictys IV, 17. (Eurypylum Antenoris filium memorat Pomponius ad h. l.; non video quo auctore: et est is alienus ab h. l.) *cadit et Rhipeus, justissimus unus* omnium—*et servantissimus æqui*, qui adeo cadere non debuisset, communi hominum judicio; sed *diis aliter visum*, de caussis et rationibus, quæ nos homines latent. Copiose de h. l. agit Burm. Laudant etiam Homericum Odyss. A, 234 Νῦν δ' ἑτέρως ἐβάλοντο θεοὶ κακὰ μητιόωντες.

431—434. Quanto cum affectu, egregia orationis inflexione, se incolumem abiisse narrat! cf. Senecæ Troad. 28 sqq. Potest dubitari *Iliaci cineres et flamma extrema meorum* utrum de rogo, an de incendio urbis accipienda. *Iliaci cineres* ex loquendi usu ad Ilium in cineres versum ducunt: tum: et vos, *o mei*, quibus incendium urbis pro rogo fuit. *in occasu vestro*, sup. I, 238 *occasum Trojæ tristesque ruinas*. Est tamen usui magis consentaneum, *flammam extremam meorum* de rogo et funere, seu morte, accipere; Est quoque sollenne, *jurare* et *obtestari per cineres, rogum, flammam, carissimorum*. Testatur igitur funus patriæ et funera suorum. Argutius enim quam par est foret, jungere: *cineres et flamma meorum*, epitheto adjecto *Iliaci*, quia Trojani erant aut cum Troja occubuerant. *vices* fortunæ, casus, et quidem h. l. pugnæ: quæ, ut vidimus, modo secunda, modo adversa fuerat. Recte adeo Servius omnino per *pugnas* interpretatur. *manu meruisse* pugna, virtute, strage, quam inter hostes edebat. Ita Serv. *id est fortiter dimicasse; hi enim merentur occidi*. Centies autem *manus* pro *pugna*. Pompon. "*meruisse*, dimicasse; idem est merere, pugnare, dimicare." Respexit scil. stipendia. Junxere alii *manu ut caderem*. Ita erit inter-

Jam gravior, Pelias et vulnere tardus Ulixi:
Protinus ad sedes Priami clamore vocati.
Hic vero ingentem pugnam, ceu cetera nusquam
Bella forent, nulli tota morerentur in urbe, 439
Sic Martem indomitum, Danaosque ad tecta ruentes
Cernimus, obsessumque acta testudine limen.
Hærent parietibus scalæ, postesque sub ipsos

436 *Pelia et v.* Barth. codex ad Stat. XI Theb. 310. *et* abest etiam a Parrhas.; Burm. conj. *Pelias ex vulnere t. U. Ulixi* Heins. e libris potioribus, ut et expressum ap. Gell. IX, 12. vulgo *Ulyssi.* alii *Ulixis, Ulixei.* v. Heins. Versus 435 et 436 Quintil. Inst. IX, 3, 35 laudat, ut exemplum regressionis. 437 *vocari* Heins. conjiciebat, ut sit pro vocamur. Interpungebat adeo plene post *Ulixi.* Heumannus, probante Burmanno distinguebat: *Divellimur inde, I. et P. mecum (quorum—Ulyssi) Protinus ad sedes P. c. vocati.* Possit sententia usque ad *Cernimus* continuari, ut sit: *Ulixi, Protinus—vocati, Hic vero—Cernimus.* Sed neutro opus. Jungenda sunt: *divellimur inde: Iphitus et Pelias mecum* (sc. divelluntur a ceteris), *clamore vocati protinus,* alio hinc, *ad sedes Priami.* Dum alii discurrunt, hi tres ad arcem pergunt. 440 *Hic M.* tres Heins. cum Zulich. a m. sec. Male puto. *ad bella* Exc. Cortiana Saxii. *que* non male abest a Goth. tert. 441 *alta* Hamburg. pr. Bigot. et Zulich. Parrhasius in marg. scripserat *atra* (*f.* pro *arta*, ut in Silio mox laudando nonnulli legunt), perperam; sed et, *atra* superscripto, *acta* fragm. Vatic. *Testudo* proprie *agi* dicitur, etiam cum scutorum est. Eadem varietas ap. Silium I, 365 *condensis actæ testudinis armis.*

pungendum: vitavisse vices; Danaum et,—*ut caderem, meruisse, manu. si fata f.* cf. sup. 54. 436. Gell. IX, 12 laudato loco: *quum diceret vulnus, non quod accepisset Ulyxes, sed quod dedisset.* Sunt autem hic *Iphitus* et *Pelias* diversa ab iis, quos Homerus memorat. Jung. *Iphitus et Pelias vocati.*

438—558. Sequitur narratio de pugna in Pergamo acropoli ad Priami domum facta, domus expugnatione et Priami cæde. *Ceu nulla prius lamenta, nec atri Manassent imbres* Statius III Theb. 122, monente Burmanno.

441. Haud facile est speciem locorum assequi, qualem poeta apud animum suum finxerit. Puta ad ipsum ædium Priami aditum fuisse, e more veterum, *turrim* eductam, quam 460 nominat, inque ea ipsam portam, qua intraretur domus; turris hæc oppugnatur, et a Trojanis desuper propugnatur. Aditum appellat nunc *limen. Acta testudine* scutorum haud dubie; συνασπισμῷ. nimis enim alienæ forent ab illa ætate machinæ bellicæ. Præiverant antiquiores poetæ græci, ut colligas ex Quinto Cal. XI, 357 sqq., ubi simili modo oppugnantur mœnia Trojæ (cf. mox 443. 444). Mox *hærent,* in prosa, admotæ sunt.

442. *Postesque sub ipsos Nituntur gradibus.* Cum *scalæ* memoratæ sint; *gradus* vix alii esse possunt quam scalarum; per quos *nituntur,* enituntur, *postes sub ipsos,* simpliciter, in foribus ædium. *Fastigia* pro ipso tecto dicta esse possunt; aut pro turris summa parte, ita ἐπάλξεις ut murorum, sic turrium, sunt. alioqui erant *fastigia* in templis et palatiis in fronte ædium. Voluit poeta cumulare uno in loco plures pugnæ species. *objiciunt sinistris clipeos ad*

Nituntur gradibus, clipeosque ad tela sinistris
Protecti objiciunt; prensant fastigia dextris.
Dardanidæ contra turres ac tecta domorum
Culmina convellunt: his se, quando ultima cernunt,
Extrema jam in morte parant defendere telis;
Auratasque trabes, veterum decora alta parentum,
Devolvunt; alii strictis mucronibus imas
Obsedere fores: has servant agmine denso.
Instaurati animi, regis succurrere tectis,
Auxilioque levare viros, vimque addere victis.
  Limen erat, cæcæque fores, et pervius usus

443 *ac tela* Med. Gud. cum aliis apud Heins. et Pier.; it. Goth. pr., quod pravum est. Etiam in Servianis occurrit cum altera lectione. *ad tecta* nonnulli Pieriani, cum fragm. Vatic. superscripto *tecta*. *que* abest post *clipeos* in tert. Moret. *clipeisque* Hugen.; unde Heins. conj. *clipeisque ad tela sinistras P. o.* 444 *pressant* duo, et *pensant* alter Menag., solita aberratione. *dextris f. prensant* tres ap. Burm. 445 *e contra* pr. Moret., male. v. Burm. *turres et* aliquot Pier. *tota domorum* post Medic. Pierii, Moret. tert. et Hamb. sec. pro var. lect. et idem cum altera lectione in Servianis laudatur. *tuta d.* Moret. qu. Sunt et viri docti, qui *Culmine* legunt, h. e. a culmine, ut v. 603, sed v. not. 446 *hi* Sprot. et ed. Ven. *hisce et q.* Parrhas. et Goth. tert. a m. pr. Ceterum quorsum parenthesis hoc et sequ. versu faceret, non videbam: itaque eam sustuli. 447 *in* abest a magna librorum parte, ut fere alibi; sed est in fragm. Vatic. et al. *parent* Parrhas. 448 *Æratasque trabes* antiqui codd. apud Pierium, quod recte h. l. rejicit. *aeriasque* Hamburg. pr. pro var. lect., sed v. Burm. *alta* in duobus aut tribus antiquis omissum viderat Heins. et in Gudiano erasum; Pierius autem in nonnullis: *decora illa*; hoc et fragm. Vatic. habet, superscripto *alta*; quod defendi possit, et *decora ampla* ed. Ven. sed *decora alta* verum esse, vel ex Statii imitatione apparet V Theb. 422. 423. Adde sup. lib. I, 429 *columnas—scenis decora alta futuris.* 449 *fractis* Hamb. pr. *unas* duo ap. Burm. cum aliquot Pierianis, perpetuo vitio. 450 *Obsidere* pr. Moret. cum fragm. Vatic. Vide ad IV Georg. 436: sup. 332, et al. *quas servant* Menag. pr. *asservant* Leid. unus a m. pr. *adservant* in Servianis. *ordine longo* Bigot., memoriæ lapsu, ex aliis locis. 451 *animis* pr. Moret. Montalb. sec. Rottend. et Witt. Nec displicet, ut *succurrere* infinitivus historicus sit. Vulgatam etiam fragm. Vatic. habet et Pompon. Sab. interpretatur. 452 *viros levare* Wall., male. *et vim* Menag. pr. *vimque addere victi* conj. Heins. (scilicet, si *addere* pro finito modo positum est). *a. tectis* Bigot. et Wall. a m. sec. 453 *devius* Goth. tert. a m. sec.

tela protecti, ut adversus tela superne missa protegerent se.

445. *Culmina domorum tecta*, docte pro ipso tecto iisque rebus, quibus superior domus pars tegitur, h. e. tegulis. *tecta penetralia* eodem modo I Georg. 379. Etiam *turres* pro eodem tecto dicit, quia altum est. Agitur autem de una Priami domo: cui magnificentiorem speciem adjecit, quam quæ apud Homerum erat. 449. Videntur hi stetisse intra fores. cf. inf. 484. 485.

451. Hoc ipso rerum adspectu renovatam *in Ænea* consilium ac propositum, quod jam pridem ceperat, (v. 315 *concurrere in arcem*), ut regiæ Priamoque succurreret.

453—458. Cum aditus ad regiam obsideretur ab hostibus, postica porta eam intrat Æneas et a tergo pervenit ad portam regiæ, qua parte

Tectorum inter se Priami, postesque relicti
A tergo: infelix qua se, dum regna manebant,
Sæpius Andromache ferre incomitata solebat
Ad soceros, et avo puerum Astyanacta trahebat.
Evado ad summi fastigia culminis: unde
Tela manu miseri jactabant irrita Teucri.
Turrim, in præcipiti stantem, summisque sub astra
Eductam tectis, unde omnis Troja videri,
Et Danaûm solitæ naves, et Achaïa castra,
Aggressi ferro circum, qua summa labantes
Juncturas tabulata dabant, convellimus altis

455 *quo* duo Burm. cum Goth. pr. *qua se infelix* Menag. pr. *tum r.* aliqui in Serv. 456 *Andromacha* alter Menag. 457 *Astyonacta* Wall. *Astianacta* alii. Totus versus deerat Goth. pr. 458 *ad* omittit Eugraph. in Eunuch. Terent., sane elegantius; sed scriptis contra dicentibus; præter Goth. pr.: Guiet. conj. *Evado hac s. f.*, quod et Servius supplet. *inde* Sprot. 459 *jactabant undique* Excerpta Burm. *inertia* a m. pr. fragm. Vatic. 460 *turrem* Carisius lib. I Inst. Gramm. agnoscit. At Gellius XIII, 19 Valerium Probum *turrim* legisse testis est; nec aliter scripti. v. Pierium, Heins. et Erythr. Ind. h. v. 461 *inde* Sprot. 462 *Achaia*, forma poetæ sollenniore, Heins. tantum in recentioribus repererat; at accedentibus Franc. Witt. Parrhas. ed. Ven. et Dorvill., quibus addendi nonnulli codd. Pierii, et primo omnium loco fragm. Vatic. p. 171, reposuit Burmannus. Vulgo *Achaica*. Totus versus deerat Goth. tert. 463 *circum ferro* Parrhas. *quæ* Gud. a m. pr. *labentes* duo Burm. cum binis Goth. 464 *imis* Hugen. pro var. lect., ex interpretatione. In hoc et sequ. versu distinctionem mutavi. Nam sententia non absolvitur nisi post *impulimusque*.

versus aditum a fronte domus pugnatur. Illa porta postica cum ornatu, quem tam vulgaris res vix videbatur capere posse, designatur per quatuor determinationes: est *limen*, sunt *cæca*, h. e. ignotæ aliis nec cognitu faciles et obviæ, *fores—pervius usus tectorum Priami inter se*, h. e. qua commeare et convenire se invicem commode poterant, qui inhabitabant regiam; h. e. familia regia per plures domos, ut apud Homerum est, vel palatii partes dispersa. *postes relicti a tergo*, h. e. porta, quæ a tergo erat, opposita illi, quæ est in ædium fronte. *ad soceros*, Priamum et Hecubam,—*trahebat*, accommodatum brevibus pueri gressibus; pro ducebat. Sic sup. v. 320 *parvumque nepotem Ipse trahit*. *evado*, sc. hac porta ingressus regiam. 458. *Evado ad summi fastigia culminis* 441. 445. tecti in ipso domus aditu ac foribus.

460—467. *In præcipiti*, turrim in editiore loco positam, eandemque altissimam, hanc, sive ipse adscenderat, et culmen in hostem dejicit, sive e vicinis locis, ut equidem arbitror, ferreis uncis et contis quassatam et labefactatam *altis sedibus*, e fundamentis, tandem in obsidentes dejiciunt. *qua summa tabulata dabant juncturas labantes*. Scilicet turres habebantur quatuor et plurium tabulatorum adeoque et *contignationum*; quarum tigna vel trabes capi-

Sedibus, impulimusque ; Ea lapsa, repente ruinam
Cum sonitu trahit, et Danaûm super agmina late
Incidit. Ast alii subeunt ; Nec saxa, nec ullum
Telorum interea cessat genus.
Vestibulum ante ipsum primoque in limine Pyrrhus
Exultat, telis et luce coruscus aëna.
Qualis, ubi in lucem coluber mala gramina pastus,

465 *que* abest Franc. *et ea* Dorvill. *Elapsa* pro *ea lapsa* Gudianus cum nonnullis aliis ap. Heins. et Burm., nec non cum Pierianis plerisque et duobus Gothanis; vitio tamen. *ruinas* Uratisl. 466 *agmine* ed. Dan. Heins. 470 Vulgo interpungitur *Exultat telis*, quod mutavi. *coruscat* Montalb. Wall. et ed. Ven. *ahena* scriptum a sec. manu in perveteri exemplari Gell. II, 3 testatur. 471 Præstat interpungere post *tegebat*, ut sit: *Qualis sc. exultat coluber, quem tegebat. in lucem* offendit post *et luce* versu sup. et quod otiosum est: etsi aut *exultat* repetas, aut ad *convolvit* trahas. Burmannus Homericum ἐπὶ χειῇ comparans conj. *e lustro*, ut referatur ad: *micat arduus*, dubitat tamen an *lustrum* de serpentis cubili et latebra dicatur. Mihi videbatur *ingluvies* latere in corrupta lectione, quo ducere possunt *mala gramina pastus* et *tumidum*. *pastus ingluviem mala gramina*, paullo exquisitius, sed propter hoc ipsum forte a librariis corruptum. Georg. III, 431 de serpente chersydro: *hic piscibus atram Improbus ingluviem ranisque loquacibus explet*: ex quo loco etiam alia in hanc comparationem traducta mox videbis.

tibus suis, immissæ esse debent parietibus. Jam h. l. *summum tabulatum*, cur proprie dictum nolis, caussa idonea non est: hoc facile admittebat uncos et contos in *juncturis* suis (h. e. qua parte trabes insertæ et fultæ erant pariete), quæ facilius cedebant et insertum uncum recipiebant, quam solidus paries; itaque *labantes*, cedentes, laxantes sc. Servius bene: *faciles ad resolutionem*: et *dabant juncturas*, plus quam *habebant*; præbebant scilicet aggredientibus turrim ferro. Quibus convulsis superior turris pars in oppugnantium capita decidit. *ruinam trahit* exquisitius quam *facit*: et sollenne hoc: solutis enim juncturis et evulsis trabibus evelluntur et convelluntur reliqua, ut ruentia sequantur. Ἕλχ', ἡ δ' ἕσπετο πᾶσα Iliad. M, 398, qui locus comparandus in τειχομαχίας narratione. Subeunt tamen alii in cæsorum locum v. 467, et interea ex posterioribus ordinibus tela e longinquo ingeruntur. Narratio inde in solo Neoptolemo subsistit. v. 461 *unde omnis Troja videri*: illustrant intpp. ex Iliad. N, 13. 14; etsi ipsa turris poetæ ex Iliad. Φ, 526 sqq. nata esse videtur, ubi Hectoris fatum ex ea prospicit Priamus cum Trojanis. Egregia autem cum arte hæc inserta sunt a poeta ad rerum faciem variandam, quod etiam Wartono observatum.

469 sqq. Expugnatur tandem regia per Neoptolemum Achillis f., qui ipsas fores erat aggressus. Nam hoc est *ante vestibulum ipsum*, h. e. januam, qua illud intratur, *primoque in limine*. Egregie autem cum repræsentavit: *exultat*, pro pugnat. *telis et luce coruscus aena*, h. e. armis, thorace, clipeo et galea, æreis, splendentibus; ut sæpe apud Homerum λαμπόμενος simili in re. Iliad. N. 341 ὄσσε δ' ἄμερδεν Αὐγὴ χαλκείη κορύθων ἀπὸ λαμπομενάων.

471—475. Pyrrhus juvenili audacia exultans comparatus cum ser-

Frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat;
Nunc positis novus exuviis nitidusque juventa,
Lubrica convolvit sublato pectore terga
Arduus ad solem, et linguis micat ore trisulcis.
Una ingens Periphas, et equorum agitator Achillis
Armiger Automedon, una omnis Scyria pubes
Succedunt tecto, et flammas ad culmina jactant.

Ut igitur ibi *explere ingluviem*, sic h. l. dictum est *pascere ingluviem*, fere ut alibi *pascere ventrem*. Silius autem *satiare ingluviem* dixit imitatione Virgilii lib. VI, 155 *Ingluviem immensi ventris gravidamque venenis Alvum deprensi satiabant fonte leones.* Malebat Valk. ad Theocr. p. 252 inter loca habere, quæ Virgilius retractaturus fuisset. Schrader. varie tentabat locum: *in lucis. in silvis.* ut apud Silium XVII, 449, loco ex nostro expresso, est *in campis*. Poterat et scriptum esse: *Qualis ubi exiluit* vel *exultat coluber.* 472 *sub terram* Parrhas. v. IV Georg. 43 et Sil. VI, 150, et sæpe. *gelidum*, sed correctum, *timidum* Dorvill. 473 *Tum* pr. Hamburg. *cum* aliquot apud Burm. *compositis* alter Rottend. et Leid. a m. pr. *compositis* sec. Hamb., quod non displicebat Heinsio. Similis varietas III Georg. 437, ubi hic idem versus repetitur. 474 *corpore* Cod. Thuan. Macrobii V Sat. 5, perpetua variatione. *sublato pectora tergo* MS. ap. Pierium; male. Georg. III, 426 *anguis squamea convolvens sublato pectore terga*; hinc τῷ *convolvit terga*, qui fit *sublato pectore*, addi poterat ornate: *Arduus ad solem.* 475 idem versus III Georg. 439. cf. Silius VI, 222. 223. 476 *Peryphas*, *Peryfas*, *Perifas*, male in libris scriptum. 477 *Actomedon* et *Syria*, *Schiria*, *Seria* vitiose in libris. *Autumedon* Pompon. Sab. *omnes* Medic. 478 *succedunt muro* Servius inf. ad v. 723, ubi et in MSS. *et flammam ad fastigia jactant.*

pente sub vernum tempus pelle exuta e caverna prodeunte. Respexit locum Nicandri Ther. 31—34, simul tamen ad Homeri ductum, sed ornatius et cum variatione, Iliad. X, 93—95 Ὡς δὲ δράκων ἐπὶ χειῇ ὀρέστερος ἄνδρα μένῃσι Βεβρωκὼς κακὰ φάρμακ' (*mala*, noxia et venenata, ut sæpe, *gramina pastus*) ἔδυ δέ τε μιν χόλος αἰνὸς, Σμερδαλέον δὲ δέδορκεν, ἑλισσόμενος περὶ χειῇ (*lubrica convolvit pectora*). Ὣς Ἕκτωρ—οὐχ ὑπεχώρει. At apud Virgil. Pyrrhus non sustinet hostem sed aggreditur. Porro *in lucem* trahendum aut ad *exultat*, aut ad *convolvit*: utrumque parum commode: v. Var. Lect. *tumidum*, quoniam *gramina pastus*, quibus novum vigorem sibi paravit, ut apud Nicandr. 33. 34. at gramina *mala pastus*, eoque succis venenatis repletus, ex vulgari hominum opinione. Ap. Nicandr. Ther. 285 ἐπεί τ' ἐκορέσσατο φορβῆς· at in Homero sunt, ut modo vidimus, κακὰ φάρμακα. Expressere hunc locum certatim alii, ut Statius IV Theb. 95 sqq. Silius XVII, 448—451. XII, 6—10. VI, 155 et passim alii. Comparandus alter locus Georg. III, 437. 8. 9. iisdem fere versibus.

476—478. Occurrit Periphas apud Homerum, sed non hic; Automedontis ἱππηλάτου, aurigæ Achillis, sæpius fit mentio. *Scyro*, insula de Cycladibus una, copias adduxerat Pyrrhus, ab avo Lycomede acceptas, cujus filia, Deidamia, Pyrrhi mater ex Achille. cf. Iliad. T, 326 sqq. Odyss. Λ, 505 sq. Sed fabulam de Achille apud Lycomedem latente Homerus non habet. *succedunt tecto*, h. e. fores adoriuntur.

Ipse inter primos correpta dura bipenni
Limina perrumpit, postesque a cardine vellit
Æratos; jamque excisa trabe firma cavavit
Robora, et ingentem lato dedit ore fenestram.
Apparet domus intus, et atria longa patescunt;
Apparent Priami et veterum penetralia regum;
Armatosque vident stantes in limine primo.
At domus interior gemitu miseroque tumultu
Miscetur; penitusque cavæ plangoribus ædes
Femineis ululant; ferit aurea sidera clamor.
Tum pavidæ tectis matres ingentibus errant,
Amplexæque tenent postes, atque oscula figunt.

479 *correcta* unus Leid. 480 *prorumpit* Menag. pr. *prærumpit* Venetus. *a c. rumpit* Wall. a m. pr. 481 *auratos* pr. Hamb. *ferratos* Voss. *et jam* Menag. pr. *ercissa* Oudart. *cavabat* Longob. 487 *clangoribus* quatuor ap. Burm., sollenni varietate. 490 *postes* ex Probi sententia. *postis* alii v. Pier. *postesque et* Witt. *fingunt* Ven. et Leid. unus a m. pr., ut sæpe alibi.

479—482. *Ipse*, Pyrrhus, quis dubitett ex 469. 470 et 491. *dura limina*, ipsas fores e dura materia, ilice, factas; eas etiam per *postes*, et quidem ære obductos, *æratos*, intelligo, quos *vellit*, movet, labefactat, *a cardine*, e cardine ut emoveat, annititur. Nunc enim adhuc de conatu agitur. cf. 492. 493. Quintus Cal. X, 338 similibus fere verbis: Ὥρμηναν δὲ πύλῃσι θεηγενέος Πριάμοιο Ἀθρόοι ἐγχριμφθέντες ὑπ' ἀμφιτόμοις πελέκεσσι Ῥῆξαι τείχεα μακρὰ, πύλας δ' εἰς οὖδας ἐρεῖσαι Θαιρῶν ἐξερύσαντες. Tandem perruptæ et perforatæ fores laxata asserum vel tignorum coagmentatorum compage: *jamque cavavit robora firma*, fores roboreas, *excisa trabe*, assere, et *dedit*, effecit, *fenestram*, aperturam, *ingentem lato ore*, foramine, quo prospectus intra atrium efficitur: 483.

483 sqq. Ad affectum hæc magna cum arte traducta esse, jam alii post Scaligerum viderunt. 485. *Armati* sunt, qui v. 449. 450 memorabantur.

486 sqq. Proprie *clamor*, *lacrimæ*, *gemitus miscetur*, quatenus promiscue a pluribus vel diversis fit; hinc, si quo in loco hoc factum significatur, ut h. l. in domo ipsa, *domus miscetur gemitu*, pro pedestri: *impletur*. Mox *cavæ* cum dilectu positum epitheton respectu habito ad sonum. *ululant* exquisitius quam *resonant*; exemplo Græcorum βοᾷν in simili re, v. c. Eurip. Troad. 29. Proprie ululatus fit in ædibus cum plangoribus, qui resonant. Porro versum 486 ex Ennii Annal. II de Albæ excidio esse translatum Servius ad h. l. notat. cf. inf. XI, 213 sqq. et Livius de Alba I, 29. *Quod matres* familias *errant*, discurrunt, per tecta, id ex veterum moribus tanto magis ad affectum, quod thalamo inclusæ alias latebant. *osculantur postes* (cf. Ovid. Met. XIII, 412. 413), quippe ultimum vale dicturæ,

Instat vi patria Pyrrhus; nec claustra, neque ipsi
Custodes sufferre valent. Labat ariete crebro
Janua, et emoti procumbunt cardine postes.
Fit via vi: rumpunt aditus, primosque trucidant
Immissi Danai, et late loca milite complent.
Non sic, aggeribus ruptis quum spumeus amnis
Exiit, oppositasque evicit gurgite moles,
Fertur in arva furens cumulo, camposque per omnes
Cum stabulis armenta trahit. Vidi ipse furentem
Cæde Neoptolemum, geminosque in limine Atridas.
Vidi Hecubam, centumque nurus, Priamumque per aras
Sanguine fœdantem, quos ipse sacraverat, ignes.

491 *neque ipsi* Heins. e Medic. et aliis. Vulgo *nec*. 492 *subferre* aliquot. *proferre* sec. Moret. 493 *emoto cardine* Nonius ap. Pierium, Hamburg. et ed. Ven. Sane utrumque recte dicitur, etiam a poeta. v. exempla ap. Heins. et inf. v. 610. VI, 382; vulgatam tamen suaviorem esse puto. *remoto c.* Franc. *ordine p.* Bigot. 494 *irrumpunt* Hamburg., minus bene. *rapiunt* MS. Fabricii, bene, sed non h. l. 496. 497 *cum spumeus exit Amnis et oppositas evincit* Hamb. pr., a manu interpolatrice. 497 *ejecit* Ven. *erupit* Macrob. V, 5. *trahit de g.* Scheffer. ex v. 499. *oppositas evincit* Goth. tert. 498 *arma* duo ap. Burm. *tumulo* ed. Ven. 499 *rapit* Menag. pr., ut et alibi permutatur cum *trahit*. *parat* Hamb. sec. *frementem* Parrhas., quod præferas post *furens* 498. 500 *que* abest Bigot. *Atrides* pr. Hamb.

jamjam ab hoste abstrahendæ. Apollonium IV, 26 jam Servius huc advocavit; et Ariosti locum egregium (*Cant.* XVII *Stanza* 13) Wartonus.

491—493. *Vi patria.* πατρὸς ἑοῦ καταειμένος ἀλκὴν Quint. Cal. XIII, 219. *sufferre*, sustinere Pyrrhi impetum non potuere nec *claustra*, h. e. fores roboreæ v. 481. 482 firmitate sua, *nec ipsi custodes*, qui v. 485 et 449. adstant foribus, pugnaturi. Burmannus mavult: *sufferre* sc. se, sustinere se. *arietem* nolim accipere proprie; quippe quod inventum Trojanis temporibus serius est. cf. ad 441. Sed de arietatione et pulsatione ac concussione forium ad arietis instar. 494. *Rumpunt aditus*, faciunt sibi aditum; at quanto potentius illud! Tandem fores emotæ sunt, irruunt Achivi.

496—499. Irruunt, fluminis instar exundantis, rupto aggere. v. sup. ad 305, ubi hujus comparationis semina in locis Homericis et Lucret.: sed ornatius omnia Virgilius suoque more. Expende singula. *fertur cumulo* aqua cumulata. v. sup. 105 *insequitur cumulo præruptus aquæ mons.* 499. 500. Καὶ τὸν φυτουργὸν Πρίαμον—τοῖσδε δ' εἶδον ὄμμασιν Αὐτὴ κατασφαγέντ' ἐφ' ἑρκίῳ πυρᾷ Eurip. Troad. 481 sqq. 501. *Centum nurus* latius dictum, quinquaginta enim erant filiæ, totidem filiorum uxores seu nurus. 502. In toto loco ante oculos Enniana illa apud Cicer. Tusc. Qu. I, 35 ex Andromacha: *O pater!*

Quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum,
Barbarico postes auro spoliisque superbi,
Procubuere. Tenent Danai, qua deficit ignis.
  Forsitan et, Priami fuerint quæ fata, requiras.
Urbis uti captæ casum, convulsaque vidit
Limina tectorum, et medium in penetralibus hostem:
Arma diu senior desueta trementibus ævo
Circumdat nequidquam humeris, et inutile ferrum
Cingitur, ac densos fertur moriturus in hostes.

503 Q. *intus th.* Goth. pr., non male. *spes illa* legunt nonnulli apud Pierium, et sic edit. Just. *spes quanta* unus Pierii, ab interpolatore. *ampla* Medic. Pierii, Gud. ed. Ven. cum Goth. sec. alta Scheffer. 506 *fuerint Priami* Oudart. *fuerunt* Franc. a m. pr. *requiris* tres Burm. *requires* Witt. Voss. et Carisius Grammat. 507 *uti* Heins. reposuit e Mediceo aliisque melioribus. Vulgo *ubi*, quod interpretamenti loco esse potest: *ubi hic* Ven. et Parrhas. *casus* Hamburg. pr. *collapsaque vidit* Schol. Juven. ad Sat. X, 268. 508 *mediis penetralibus* et *mediis in p.* passim codd. ap. Pierium, Heins. et Burm., manifesta corruptela exquisitioris formæ: *medium in p. hostem.* vide sup. I, 348, et sæpe alibi. cf. Burm. *in* omissum in nonnullis. 509 *senio* Goth. pr. *distincta* Wall. *timentibus* Rottend. sec. 510 *nec quicquam* Franc. cum al. 511 *hac densos* tres Burm. *moriturus fertur* Oudart. *ad hostes* aliquot Pierii codd.

o patria! o Priami domus—Vidi ego te, adstante ope barbarica (ut hic v. 504) *Tectis cælatis laqueatis, Auro, ebore, instructum regifice—Hæc omnia vidi inflammarier, Priamo vi vitam evitari, Jovis aram sanguine turpari.* *fœdantem* plus quam cruentantem. *sacraverat*, accenderat diis Penatibus.

503—505. *Quinquaginta illi thalami*, illi tam magnifici extructi, prostrati jacent. Apud Homerum Iliad. Z, 243 sunt in domo Priami L. θάλαμοι filiorum et XII. filiarum: sed poetæ licuit hæc suo more perhibere. *thalami* illi sunt *spes nepotum*, h. ex iis, qui eos inhabitabant, progenies nata erat. *Barbaricum aurum*, h. e. Phrygium, ut sæpe poetæ; et modo Ennius, quem Maro expressit. (Vide vel Cerdam et Guellium, quosque Burmann. laudavit.) cf. inf. XI, 769.770. Φρυγία σκυλεύματα dixerat Eurip. Troad. 18. de hoc ipso auro. Nec in eo argutandum, quod h. l. verba Trojani illa sunt; utitur enim ille sermone Romano, adeoque usum ejus sermonis sequitur. Petiere eum usum Romani a Græcis, quibus Trojani, et hinc Phryges, imprimis dicti barbari. *postes spoliis superbi*, ornati, Romanorum notissimo more. v. inf. VII, 183—186. *Tenent Danai*, h. e. occupata habent loca, quæ ignis nondum pervadit.

506. 512. Cf. Excurs. XI de Priami nece. Tota narratio, intexta imprimis Politis cæde, egregia cum arte elaborata est ad summam miserationem cum horrore: notatis scilicet cum dilectu et ante oculos positis iis, quæ in fato multis communi propria tamen imprimis essent huic seni et summopere miseranda. Commendat eum, quod herois personam grandævus adhuc servat; ubi vidit fores convulsas et dejectas, armat se; revocatur tamen ab uxore, et supplex sedet in ara.

Ædibus in mediis, nudoque sub ætheris axe,
Ingens ara fuit; juxtaque veterrima laurus
Incumbens aræ, atque umbra complexa Penates.
Hic Hecuba et natæ nequidquam altaria circum,
Præcipites atra ceu tempestate columbæ,
Condensæ, et divûm amplexæ simulacra sedebant.
Ipsum autem sumtis Priamum juvenalibus armis
Ut vidit: Quæ mens tam dira, miserrime conjux,
Impulit his cingi telis? aut quo ruis? inquit.
Non tali auxilio, nec defensoribus istis
Tempus eget; non, si ipse meus nunc afforet Hector.
Huc tandem concede; hæc ara tuebitur omnes:
Aut moriere simul. Sic ore effata, recepit
Ad sese, et sacra longævum in sede locavit.
Ecce autem elapsus Pyrrhi de cæde Polites,
Unus natorum Priami, per tela, per hostes
Porticibus longis fugit, et vacua atria lustrat

515 *altaria cingunt* Goth. tert. 517 *sedebant* Heins. iterum reduxit vetustiorum codd. etiam Pierianorum auctoritate; et recte idem Burmannus monet convenire τῷ *altaria circum* et *condensæ*. Vulgo *tenebant*, quod cum multis aliis Medic. a m. pr. habet et Ge. Fabricius ex Ovid. XIII Met. 413 defendere volebat. *ferebant* alter Moret. 518 *juvenalibus* Heins. cum Medic. et aliis melioribus, etiam Pierii. Vulgo *juvenilibus*, at poeta rarius sequi debet. 521 *non def*. Montalb. *def. astis* Menag. pr. 522 *meis* Montalb., male v. I, 232. III, 489 Burm. 524 *Vel m*. Parrhas. *affata* plures Burm. 525 *longævom* Gud. *in* abest Excerptis Burmann. et Goth. tert. *a sede* Bigot. 528 *fuit* duo Burmann., ut forte alibi. *fugiens vacua* Bigot.

512. Græcis poetis erat ara Jovis Hercei (Διὸς Ἑρκείου) in atrio ædium Priami, ἐν αὐλῇ· eam aram Virgilius in impluvium, si interiora domus ita appellare licet, transtulit, *nudo sub ætheris axe*, sub æthere, sub dio, ut Penatium ara esset; propius hoc ad Romanum morem. v. Excurs. memoratum XI.—513. Notabis morem, aras sub arbore poni solitas; alibi in *media* area.—517. *Sedebant* ἱκετεύουσαι. unde 523. hæc ara *tuebitur*, jure ἱκετείας.—at sedebant *nequidquam*, nullum fructum salutis e loci sanctitate habituræ.—*præcipites*, devolantes ad loca tuta.—519. *Mens dira*, quæ dira, male ominata, abominanda consilia agitat.—522. *eget*, non locus est.—525. *sacra sede*, ara, v. 513. et *altare*, 515.

525. *Polites* inter Priami filios jam ex Homero notus; celeritate pedum insignis statim Iliad. B. 791 memoratus idem inter pugnantes. Ejus filium, Priamum, videbimus inter Æneæ socios inf. V, 564. De Politis cæde v. in Excurs. XI.

528. *Porticibus longis*. Si Home-

Saucius. Illum ardens infesto vulnere Pyrrhus
Insequitur, jam jamque manu tenet, et premit hasta.
Ut tandem ante oculos evasit et ora parentum:
Concidit, ac multo vitam cum sanguine fudit.
Hic Priamus, quanquam in media jam morte tenetur,
Non tamen abstinuit, nec voci iræque pepercit.
At tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis,
Dî, si qua est cœlo pietas, quæ talia curet,
Persolvant grates dignas, et præmia reddant
Debita: qui nati coram me cernere letum
Fecisti, et patrios fœdasti funere vultus.

529 *infecto* sec. Moret. et ed. Dan. Heins. *infausto* Menag. pr. *infesto in vulnere* Oblongus Pierii, saucius enim erat Polites; quod ferri posset. 531 *evasit et ante p.* quidam Pieriani, e glossa. 532 *et vitam multo* Wall. *fundit* plerique Pieriani. 533 *in* deest sec. Menag. Hamburg. sec. et Parrhas., quod et ipse abesse malim. *media jam in* pr. Moret., vide sup. 508. 535 *Ac tibi* ed. Ven. *Et t.* Voss. *pro scelere tanto* pr. Hamb. 536 *si qua cœlo* Bigot. *si qua cœlo est* Dorvill. *in cœlo* Leid. *est pietas cœlo q. t. curat.* Menag. pr. *curent* Medic. et Parrhas. 539 *f. vulnere v.* Ven. Parrhas. sec. Hamb. et Goth. pr. *sanguine* Bigot. a m. pr. Dorvill. et Wall., quæ sollennes sunt aut aberrationes aut interpolationes. Posterius quidem non displicere video Burmanno ad Antholog. Vet. Lat. p. 338. nec, quod ad sensum attinet, dissentias; sed *funus* haud dubie exquisitius poetaque dignius. *Fecisti, patrios f. et v.* sec. Moret. *vultos* Medic. pro voltus v. Heins.

rica et non sua potius tempora secutus est, αἴθουσαν expressit, quæ αὐλὴν ab utraque parte ornabat. Mox *lustrat* h. l. discursu, et *vacua* cum dilectu, ut significet Trojanos jam fuga dispersos, conf. Burmann. ad Val. Fl. IV, 21.—529. *infesto vulnere insequitur*, infeste, hostili more, ut vulnus inferat; sed alterum multo magis poeticum, *vulnere infesto*. At *vulnus* de telo h. l. post alios accipit Burm.; ut sane sæpe vulnus reddi potest. cf. inf. VII, 533. X, 140. XII, 376: scil. quando de telo ita agitur, ut vulnus ab eo factum simul memoretur. *premit hasta*, exquisitius quam transfigit. cf. IX, 330. Proprie *premit hastam* is, qui eam infigit, adigit, ἐρειδόμενος. Polites igitur vulneratus a Pyrrho fugit, Pyrrhus insequitur, novum vulnus illaturus, et jam in eo est, ut eum attingat hasta: cum Polites e vulnere accepto concidit. In 531. 2. miseratio ad summum affectum adducta: quod concidit ille in parentum conspectu.

533—543. *Media morte*, præsenti mortis periculo. *abstinuit* exquisite, continuit se. 536. *pietas*, ὄπις θεῶν, h. l. respectus ac miseratio ejus, qui indigna patitur. *grates* h. l. pœna: et sic *præmia* frequentius. *patrios fœdasti funere vultus*, gravissimis verbis et atroci spectaculo accommodatis. Re funebri pollui et contaminari homines, religiosa erat opinio; et adsperso ejus, qui cæditur, cruore fœdatur, cruentatur, aliquis. h. l. ipsi *vultus*, tantum non adspersi et conta-

At non ille, satum quo te mentiris, Achilles
Talis in hoste fuit Priamo; sed jura fidemque
Supplicis erubuit, corpusque exangue sepulcro
Reddidit Hectoreum, meque in mea regna remisit.
Sic fatus senior, telumque imbelle sine ictu
Conjecit: rauco quod protinus ære repulsum,
Et summo clipei nequidquam umbone pependit.
Cui Pyrrhus: Referes ergo hæc, et nuntius ibis
Pelidæ genitori. Illi mea tristia facta,
Degeneremque Neoptolemum narrare memento.

540 *a quo te* Reg. 542 *exhibuit* Bigot. *que* abest a nonnullis Pierii, Heins. et Burm. 543 *recessit* Parrhas. 544 *fatur* Bigot. et Leid. un. 545 *Projecit* Parrhas., quod admodum se commendat, ut hoc verbo irritum ictum notet, vel Burmanno judice. *repulsum est* Puget. Parrhas. et ed. Ven. cum Goth. tert. *sepultum* et *sepultum est* e suis codd. laudat Pierius, unde Gifanius faciebat *repultum*, antique pro *repulsum*; Male v. Burm. 546 *E summo* Uratisl., ut dudum ipse malueram. *et* non citat Lutat. ad Stat. I Theb. 377. *repellit* alter Hamb. 547 *Cum P.* tertius Moret. *tum* sec. Moret. 548 *illic* Zulich., et mirum veteres *illi* pro adverbio h. l. accepisse. Sic Donatus et Servius. *fata* sec. Moret. Sprot. et Donat. ad Terent. ap. Heins. *dicta* Nonius in *triste*. Sed v. not.

minati *funere*, cæde, sanguine. (*funus* per cadaver interpretatur Servius.) Forma versus 540 *At non ille* sqq. illustratur a Burmanno ad Antholog. Poet. Lat. p. 338. *in hoste* exquisitius quam *in hostem*. v. Drakenb. ad Liv. XXVIII, 43, 8. Respicit autem redditum Priamo cadaver Hectoris Iliad. extr. *jura fidemque supplicis*, τὸ ὅσιον τῆς ἱκετείας, sanctitatem supplicis, nam de *fide* proprie dicta et supplici data h. l. agi nequit: sed est *fides* quam supplex habet in religione ejus, cui supplex fit. Tum supplex *in fidem alicujus* h. e. tutelam venit; debetur itaque ei incolumitas. Nunc *fides* est id, quod alter facit aut facere debet, propter fidem ab alio in se positam. *sepulcro*, ad sepulturam. *in mea regna*, in regiam. Secutus est nostrum Seneca Troad. 1103.

544—549. *Sine ictu*, quod vulnus non faceret, non penetraret; sed perforato corio, quo scutum erat inductum, (nam mox, *pependit*) ab ære resiliret. κωφὸν βέλος dixit Hom. Iliad. Λ, 390. *rauco ære*, æreo clipeo, qui percussu raucum, surdum, sonitum edebat—et *nequidquam*, sine effectu et vulnere: etsi Serv. per, non, interpretatur. *pependit* in clipei pelle, ut Burm. (Male Servius) qua æs clipei inductum erat. Sin æream clipei superficiem fuisse malis, dicendum est, hastæ aciem æs penetrasse quidem, sed impetu debilitato hæsisse, nec ulterius provectam. Sæpe de ictu imbelli talia apud Homerum, v. c. Iliad. Γ, 347 sqq. et de Ænea clipeum Achillis feriente Iliad. Υ, 267 sq. *tristia facta*, atrocia. h. l. Mox de sarcasmo ex Homero ducto: *Referes ergo hæc* etc. videndus est Popius ad Iliad. XIII Obs. 31

Nunc morere. Hoc dicens, altaria ad ipsa trementem
Traxit et in multo lapsantem sanguine nati,
Implicuitque comam læva; dextraque coruscum
Extulit, ac lateri capulo tenus abdidit, ensem.
Hæc finis Priami fatorum: hic exitus illum
Sorte tulit, Trojam incensam, et prolapsa videntem
Pergama; tot quondam populis terrisque superbum
Regnatorem Asiæ. Jacet ingens litore truncus,
Avulsumque humeris caput, et sine nomine corpus.

550 *Hoc* Heins. consensu codicum, etiam Pierianorum; vulgo *hæc*. 551 *laxantem* Ven. pr. Hamb. et Goth. pr. 552 *implevitque* sec. Hamb. *coma* Gud. a m. pr., non male, si *lævam* legas cum Burm. 553 *scapulo* Sprot. a m. sec. et Witt. *addidit* idem cum Goth. sec. 554 *Hæc finis* v. Gell. XIII, 20, et Heins. ad Æn. III, 145. *Hic f.* duo Goth. Gell. XIII, 20. *sed in illo quoque itidem Vergilii versu:* Hæc finis Priami fatorum, *si mutes et,* hic finis, *dicas, durum atque absonum erit respuentque aures, quod mutaveris; sicut illud contra ejusdem Vergilii insuavius facias, si mutes:* Quem das finem, rex magne, laborum; *nam si ita dicas,* quam das finem, *injucundum nescio quo pacto et laxiorem vocis sonum feceris.* Jam ad suum quisque aurium judicium de hac subtilitate statuat. *Hic f. Priami, hic fatorum exitus* Franc. *hac exitus illum sorte tulit* conj. Heins. 555 *et lapsa* aliquot ap. Burm. 556 *populis quondam* Parrhas. et Wall. 557 *æquore* pro *litore* Dorvill., Burmannus conj. *limine* sc. regiæ. Non est sollicitanda bona lectio, quam confirmant Manilius et Seneca. v. not. 558 *avolsumque* Gud. cum Medic. *abscissumque* Oudart. et Leid. unus: sed atrocius *avulsum*. v. Burm.

550 sqq. (Seneca expressit Troad. 44 sqq. ubi *Æacidæ* retinendum). In ipsa ara, e qua surrexerat hastam immissurus Priamus, tanquam victimam immolavit Priamum Neoptolemus. *implicuit comam*, ergo cum ceteris armis v. 509 sq. galeam non sumserat. *extulit ensem*, non, vagina extraxit, monet Burmannus: sed sustulit, intentavit. Versu 529. 530 *hasta* utebatur Pyrrhus; cum eminus peteret Politen.

554—559. Epiphonema ad commiserationis affectum præclare compositum; simplex tamen et obvium, sed magnifice ornatum. Placet non minus illud de Achille apud Ovid. Met. XII, 615. 616 *Jam cinis est, et de tam magno restat Achille Nescio quid, parvam quod non bene compleat urnam.* Sententia inde a multis expressa. *sorte*, fatali necessitate abstulit. Serv. *Asiæ*, magnæ saltem partis Asiæ minoris. v. Strab. XIII pag. 875 A. *regnatorem populis*, pro populorum: nisi melius est, *regnatorem Asiæ, superbum tot populis terrisque* pro vulgari, tenentem terras. *jacet ingens litore truncus.* Scilicet insepultum projectum fuit Priami corpus. Hoc alii simpliciter narrant, nulla apposita loci notione; præter Quintum XIII, 241. 244, Seneca Troad. 54 sqq. Auson. Epitaph. 23, quod ex nostro adumbratum est. Eurip. Troad. 1313 Σὺ δὲ Πρίαμε, Πρίαμε, — ἄταφος, ἄφιλος, ἄτας ἐμᾶς ἄϊστος εἶς. Adjiciunt alii *litoris* notionem, ut adeo corpus ab Achivis *ad litus tractum, et illic relictum sine capite* fuerit, ut Pompon. Sab., quæ unice vera interpretatio, obvia

At me tum primum sævus circumstetit horror.
Obstupui ; subiit cari genitoris imago,
Ut regem æquævum crudeli vulnere vidi
Vitam exhalantem ; subiit deserta Creüsa,
Et direpta domus,et parvi casus Iuli.
Respicio, et quæ sit me circum copia lustro.
Deseruere omnes defessi, et corpora saltu
Ad terram misere aut ignibus ægra dedere.
[Jamque adeo super unus eram : quum limina Vestæ

559 *Ut me* Menag. sec. *cum primum* quatuor Burm. *at mecum p.* Witt. *error* Hugen. 561 *funere* Oudart. et Parrhas. a m. pr. v. sup. 539. 562 *subit et* multi Pierii, Heinsii et Burm. Cur vero ante *Subiit* majore distinctione sententiam jugulent vulgo editiones, non video; itaque eam mutavi. 563 *ut d.* codices ap. Pier. *et deserta* alii ap. eund. 564 *Despicio* Oudart. *me circum* Heins. e codd. ut mollius; vulgo *circum me.* In Wall. a m. pr. *quæ sit rerum mihi copia.* 566 *dederunt* Bigot. 567 Versus hi XXII usque ad v. 588 ab omnibus Pierii, Heinsii, et Burmanni codd. aberant, excepto Menag. alt., in quo recentiore manu erant adscripti, addita subscriptione: *Ista* eadem in Servianis; unde etiam intelligitur, ad Pacuvii tragœdiam poetam respexisse; quanquam locus, qui ibidem adscriptus fuerat, excidit. Nisi forte fuere verba illa Ennio ab aliis tributa Tusc. Qu. I, 44 [*Heu*] *Reliquias semiassi regis denudatis ossibus Tetra* (nam sic cum Davis. legendum) *sanie delibutas fœde divexarier.* Sed imitationem notarunt viri docti ex Manil. IV, 64. 65 *Priamumque in litore truncum, Cui nec Troja rogus,* et Seneca ex hoc eodem loco Troad. 140 *magnoque Jovi victima cæsus Sigea premis litora truncus. Litus* de Troja, tanquam *litorali plaga,* accipere, durum arbitror. Quod Servius addit, Pompeii tangere historiam Virgilium, hoc eo duntaxat pertinet, quod hujus loci major ac suavior aliquis sensus esse debuit Romanis, qui Pompeii simile fatum memoria tenerent. *sine nomine corpus,* sine nota, quo agnosci posset, quatenus sine capite et vultu erat.

559 sqq. Hic artem poetæ agnosce. Priami casu conspecto patris Anchisæ reminiscitur. Quis Æneæ in patrem, omninoque in suos, pietatem nunc eum rerum cardinem fore expectabat, quo narratio ad id, quod rerum caput erat, Æneæ discessum, converteretur? Et quam accommodata hæc Æneæ personæ! et quam apta ad studia nostra animosque in virum tam eximiæ pietatis convertendos? 563. *Direpta domus,* in prosa, direptio domus meæ animo objiciebatur, quasi jam facta. *casus Iuli:* quid Iulo accidere possit. Mox 564 *copia* docte pro copiis; notant Grammatici. cf. Burmannus. 565. Æneam e turri pugnantem meminisse necesse est, supra v. 458. 460 sqq. incendio jam per regiam Priami sparso desiliunt alii in terram, alii dum vires ad fugam capiendam deficiunt, igni absumuntur. *corpora ægra,* quia *defessi* pugnando, exhausti viribus.

567—574. Sequuntur verss. XXII a codicum parte exulantes, quos narrant a Tucca et Vario recisos. v. V.

Servantem et tacitam secreta in sede latentem
Tyndarida adspicio; dant clara incendia lucem
Erranti, passimque oculos per cuncta ferenti.
Illa sibi infestos eversa ob Pergama Teucros,
Et pœnas Danaûm, et deserti conjugis iras,
Præmetuens, Trojæ et patriæ communis Erinnys,
Abdiderat sese, atque aris invisa sedebat.
Exarsere ignes animo; subit ira cadentem

metra non sunt de textu. In nonnullis ap. Burmannum (non in omnibus libris, ut Catrœus jactat) non hic sed initio Æneidis exarati reperiuntur. Neque hos versus Servius, Donatus, et Pomponius interpretantur. Desunt etiam in edd. nonnullis antiquis, sed paucis. E Codicibus unum Dorvillianum, nullius auctoritatis codicem, Burmannus memorat, in quo illi legebantur. At e nostris Gothanis primus et secundus eos exhibent, ut et Bongars. alter in Excerptis Cortii et Vaticani nonnulli, sed omnes recentiores. v. præf. Bottarii ad Fragm. Vatic. p. VIII. Jam hos versus Virgilianos esse, non est, quod dubites, si eorum indolem et numerosam venustatem exquiras. At relictos mox ab ipso vel ab aliis resectos esse necesse est. In Dorvilliano adscriptum erat: *Tucca et Varus* (l. Varius) *detraxerunt hæc Virgilio carmina, quum emendarent hunc librum jussu Octaviani* (cf. Vitam Virgilii c. 14. 15). Similis nota in aliis quoque occurrit, ut in Brunckianis. Etiam in Hamb. sec. et in Guelpherb. uno, quod in Excerptis Cortii notatum video, similis nota occurrebat; addita ratione: *Sed Tucca et Varus hoc* (quod Æneas Helenæ manum inferre volebat) *non competere stilo heroico, quia turpe esset viro forti in mulierem manus injecisse, illos subtraxerunt.* Hausta videntur hæc ex Servio, quem v. ad v. 592, ubi additur alia caussa, cur sublati fuerint, quod contraria his (et sup. versibus 310 sq. *jam D.*) dicantur Æn. VI, 510 sqq. Quod quidem paullo gravius, alterum vero levissimum est argumentum; non enim indecorum videri Æneæ, quod Helenæ, omnium malorum caussæ, conspectu, paullo gravius exarserit, si penitius rem inspicias, facile intelligas. Neque sine iis versuum 589. 592. 594. 595 sententia constat. Si tamen sublati fuere ii versus, Tuccæ et Varii judicio, aut forte ipsius Virgilii, cum in ejus autographo essent expuncti, melioribus nondum substitutis, mirandum hoc non est, quod sententia sine illis versibus constare nequit, cum sublati quidem illi, non autem totus locus immutatus, nec in expunctorum locum alii repositi sint, nec reponi potuerint. In Servio P. Danielis leguntur hæc ad v. 566. *Post hunc versum versus fuerunt, quos Tucca et Varus obliti sunt*, ut in poematis recensu sive casu, sive alia de caussa, forte, quia in poetæ autographo erant in margine scripti, omissi fuerint. Enimvero panno illi assuto parum fidei haberi potest; et videtur *obliti sunt* prave pro *omiserunt dictum esse.* Defenderunt hos versus multi ap. Burmann. suo quisque more, quos vide; imprimis *Campani* Quæstionem Virgilianam super h. l. et cum iis Trappium ad h. l. *lumina* ed. Jant. *vasto* Rottend. sec. a m. sec. *vaste* et *vastæ* aliquot ap. Burm. 568 *tacita* Voss. 569 *Tyndaridem* ed. Ven. 570 *per c. tuenti* ed. Ven. 571 *obversaque* P. ed. Ven. 572 *Et Danaum pœnas* vel *pœnam* alii ap. Burm. *Et D. pœnas deserti et* Goth. sec. 573 *Prametuens* Heins., cum melioribus. Vulgo *permetuens. patriæ c. ob iras* Goth. sec. 574 *Argis* MS. in Servio Dan. et Goth. sec. 575 *ignis* duo Burm.

L. De Helena ab Achivis recuperata v. Exc. XII ad h. l. *Super unus eram.* οἰώθην Homericum, ut Iliad. Λ, 401. *Erranti;* ergo Æneas jam de turri vel tecto regiæ desiluerat, et per regiam errabat vacuam, ut sup. v. 528. *invisa*, abdita. Sic melius, puto.

575 sqq. Sequentia ex Euripideis expressa in Oreste v. 1132 sqq. *Exarsere ignes animo* pro vulgari *animus ira exarsit. subit ira* h. e. impe-

Ulcisci patriam, et sceleratas sumere pœnas.
Scilicet hæc Spartam incolumis patriasque Mycenas
Adspiciet, partoque ibit regina triumpho?
Conjugiumque, domumque, patres, natosque videbit,
Iliadum turba et Phrygiis comitata ministris?
Occiderit ferro Priamus? Troja arserit igni?
Dardanium toties sudarit sanguine litus?
Non ita. Namque, etsi nullum memorabile nomen
Feminea in pœna est, nec habet victoria laudem;
Extinxisse nefas tamen, et sumsisse merentes
Laudabor pœnas; animumque explesse juvabit
Ultricis flammæ, et cineres satiasse meorum.

576 an: *sceleratæ sumere pœnas* h. e. de scelerata? ut malim, inf. 585 *merentis sumsisse pœnas.* Et sic jam Valesium conjecisse docet Cuningh. Inde a 577. 578 XII versus stellulis notati sunt in splendidissima editione Parmensi Bodonianis literarum typis exarata, tanquam Grammatici alicujus acumini debiti, cum decem superiores et Marone digni esse et ad sententiam necessarii videantur. 578 *regnata tr.* MS. in Serv. Dan. cum Goth. sec., sed v. Burm. 579 *patris* alter Menag. 580 *et* deest nonnullis. 581 *ferro Priamus* Goth. sec. *ferro ut P.* Menag. *ferro Priamo ut* tres Burm., alius *f. Priamus ut.* Reg. *ferro pro Priamo ut Troico.* Juntina *a. ignis.* 582 *sudaret* vel *sudari* Reg. *sudavit* al. in Serv. Dan. Porro Heinsius post Vales. conj. *undarit*, quod valde arridet. sed v. not. et Drakenb. ad Sil. II, 455. *Dardanio* unus Guelph. in Exc. Sax. *Dardanidum* alius. 584 *habet hæc* quatuor Burm. et Serv. Dan. cum Goth. sec., male. 585 *tanti et s.* ed. Ven. *merentes* alter Menag. cum MS. in Serv. Dan. et sic explicat *merentis* Heinsius. Enimvero vide annon malis *pœnas sumsisse merentis* exquisite pro *a merente.* 586 *animum expressisse* ed. Ven. 587 *famæ* MS. in Serv. Dan. cum utroque Goth. et ed. Junt. *flammam* Rottend. *famam* sex Burm. Malim refingere cum Burmanno: *ultrici flamma*, non tamen, ut illam in incendium mittat, sed ut satiet, placet cineres, manes suorum, flamma et rogo ac morte Helenæ. Sed totus locus desiderat curas secundas poetæ. *servasse* Goth. sec.

tus ex ira, ut ulciscerer excidium patriæ. *sceleratas pœnas*, paullo insolentius, pro, pœnas a scelerata femina sumtas: nam, ut sint pœnæ per scelus exactæ, alienum a loco est. 579. *conjugium*, conjugem pristinum. *patres*, parentes. *Phrygiis ministris*, Trojanis captivis illi in servitium addictis. *sudarit sanguine*, madefactum, humectatum. Ex Enniano: *Terra sudat sanguine* apud Nonium in *sonere.* Alia sunt congesta apud Cerdam.

583—587. *Non ita*, οὐ δῆτα. Vulgo *absit hoc! Nequaquam. nullum m. nomen*, nulla gloria. *tamen laudabor*, quod extinxerim *nefas* h. e. nefariam feminam Helenam. 586. *animumque explesse juvabit Ultricis flammæ.* Duriter dictum videtur de ulciscendi ardore, sive jungas *animum ultricis flammæ* pro, flammam animi, ulciscendi cupiditatem; sive, quod præstat, *animum explesse flammæ ultricis*, h. e. flamma s. ira ultrice, h. e. ultione. *pœnas merentes*, ut v. 576 *pœnas sceleratas*, a merente.

Talia jactabam, et furiata mente ferebar;]
Quum mihi se, non ante oculis tam clara, videndam
Obtulit, et pura per noctem in luce refulsit
Alma parens, confessa deam, qualisque videri
Cœlicolis et quanta solet; dextraque prehensum
Continuit, roseoque hæc insuper addidit ore:
Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
Quid furis? aut quonam nostri tibi cura recessit?
Non prius adspicies, ubi fessum ætate parentem
Liqueris Anchisen? superet conjuxne Creüsa,
Ascaniusque puer? quos omnes undique Graiæ
Circum errant acies, et, ni mea cura resistat,
Jam flammæ tulerint, inimicus et hauserit ensis.
Non tibi Tyndaridis facies invisa Lacænæ,

588 *ferebam* unus Burm. *loquebar* MS. in Serv. Dan. 589 *Tum mihi* sex Burm. cum Goth. pr. *ante oculos* Medic. sec. Hamb. et Sprot. *tum mihi ante oculos sese* Wallian. *ante oculos t. c. videnda* Franc. 590 *et clara* Bigot. et glossematis loco Regius. *in nocte refulsit* Zulich. a m. pr. 592 *dextramque* Medic., ut græcisset Maro, addit Heins.; potius ex solito librarii lapsu. 594 *quid* Oudart. *quis indomitus tantas* Menag. sec. et Exc. Burm. *tantus furor* ante Pierium legebatur. 595 *vestri* Goth. pr. 596 *aspicias* Leid. unus. *ibi* Medic. a pr. m. 597 *Anchisem* plurimi. *super est* multi ap. Pierium et Burm. *conjuxque* Witt. *conjux superetne Creusa*, quod suavius foret, nullus habet. 599 *circuerant* ed. Ven. 600 *abstulerint* Bigot. *inimicusque* edd. ante Pierium. *hauserit ignis* Oudart. a pr. m. 601 *tibi invisa* junge. Nolim cum viro

588—593. Æneæ Venus apparuit, non nube obducta, aut alia forma assumta, sed specie sua divina. fere ut in Hymno in Venerem 171 sq. Imitatio Homeri manifesta Iliad. A, 193 sq., ubi Minerva Achilli soli in conspectum venit eumque ab ira et impetu revocat. Ad 592. 593 cf. ibidem v. 361. Erat autem is temporis rerumque articulus, qui deæ præsentiam postularet, et quidem, ut tanto major consiliorum auctoritas esset, ipsa divina specie occurrentis, de quo in conspectum veniendi more v. Exc. XIII ad lib. I.

596—600. *Nostri cura* pietas esse videtur matri Veneri præstanda in eo, ut Anchisen, ab ipsa amatum, tueatur ac servet; et sic Servius: *et hoc loco, ut solet, unam se de Æneæ familia facit.* Nisi reverentia est, quam Venus exigit in hoc, ne Helenæ, quam ipsa tuebatur, filius injuriam faceret. Verum sequentia ad prius illud revocant. 596. *adspicies*, ut poeta, pro *circumspicies*. 598. qui flamma et ferro dudum perierant, nisi. 600. *quos hauserit ensis*, ut passim poetæ, v. Drakenb. ad Silium V, 524, pro confodere, transigere, ἀφύσσειν Homer. ut Iliad Ξ. 517: primum, hauritur sanguis ense: hinc ipse ensis haurit; ut hauriat, penetrat, transfigit latus, corpus, ut X, 314.

601—603. Non tam Paris et He-

Culpatusve Paris; divûm inclementia, divûm,
Has evertit opes, sternitque a culmine Trojam.
Adspice: namque omnem, quæ nunc obducta tuenti
Mortales hebetat visus tibi, et humida circum
Caligat, nubem eripiam. Tu ne qua parentis
Jussa time, neu præceptis parere recusa.
Hic, ubi disjectas moles avulsaque saxis
Saxa vides, mixtoque undantem pulvere fumum,
Neptunus muros magnoque emota tridenti

docto jungere *tibi evertit.* 602 *divum i. divum* recte probata post Pierium et alios Heinsio lectio, optimorum librorum et grammaticorum auctoritate. Vulgo edd. *verum incl. d.*; plerique Pieriani: *sed enim incl. d.* Sprot. *sævum i. d.* Zulich. a m. pr. *unquam i. d.* Bigot. *Divum i. summis.* 603 *sternit a* Leid. un. a m. pr. et Voss. 604 *adducta* Menag. pr. *timenti* Zulich. pro div. lect. 605 *Mortales visus h.* Wall., superscripto *quc. hebetet* Franc. *tibi limina circum* Leid. unus. *lumina* Goth. tert. a sec. m. 606 *Tu ne qua.* Dubito an Maro secundis curis hæc, parum commode interposita, relicturus fuisset. 607 *ne* Leid. duo. 608 *Hic tibi* sec. Menag. *dejectas* Bigot. *discretas* Menag. pr. *disjectaque saxis* Hugen. 609 *sanguine* pro *pulvere* Zulichem. a m. pr. v. sup. 582. *Pulvis* est ex ruinis. 610 *immota* Menag. alter. *remota* Uratisl. cf. sup. 493.

lena Trojæ eversæ auctores sunt, quam repetenda calamitas a deorum ira. Sententia ex Priami verbis apud Homerum petita Iliad. Γ, 164. 165. adde Odyss. Λ, 347. 348. et frequens apud veteres. v. Cerda post Guellium. *Tyndaridis facies invisa Lacænæ* ornate pro Helena, Οὐ γάρ τοι Ἑλένη πέλει αἰτίη etc. v. ap. Quint. Cal. XIII, 412. *culpatus*, pro graviore voc. nefandus, scelestus. Sic culpa pro scelere. *a culmine*, κατ' ἄκρας. v. sup. 290.

604 sqq. Pulcerrimus, qui sequitur, et ad meum judicium, sublimis locus, dum caussæ occultæ magni eventus a diis repetitæ oculis subjiciuntur tanquam manifestæ, (v. 622. 623,) partim Homeri auspiciis Iliad. E, 127, 128, ubi Minerva Diomedis visum acuit, et in vss. 608 sq. Iliad. M, 13 sqq., 27 sqq., ubi Neptunus et Apollo vallum Achivorum diruunt (cf. imitationem Quinti Cal. XIV, 631—651), partim aliorum poetarum ductu elaboratus. Nam in Trojæ excidio diis manifesta aliqua opera ab antiquioribus poetis est tributa, ut ex imitatoribus patet. v. Quintus Cal. XIII, 415 sqq. add. Tryphiod. 550—560. *nubem* int. caliginem, ut Hom. νέφος l. l. et Iliad. O, 668, Υ, 341, 342. Imitationes passim in recentioribus observes. Miltonum lib. XI, 411 et Tassum Cant. XVIII Stanza 93 Wartonus laudavit. Altera ex parte exigas apud animum, an phantasma hoc poeticum, tam sublime narratu, bene quoque ab artifice ad oculorum sensum reddi posse putes, ut nec minus sublime censeri possit.

606—607. *Tu ne qua parentis Jussa time:* propter illa, quæ v. 619 sqq. subjunget. Mox *undantem* pulcre, v. VIII, 257.

610. Ex loco Iliad. M, 27 sqq., ubi Neptunus vallum Achivorum di-

Fundamenta quatit, totamque ab sedibus urbem
Eruit. Hic Juno Scæas sævissima portas
Prima tenet, sociumque furens a navibus agmen
Ferro accincta vocat.
Jam summas arces Tritonia, respice, Pallas
Insedit, nimbo effulgens et Gorgone sæva.
Ipse Pater Danais animos viresque secundas
Sufficit; ipse deos in Dardana suscitat arma.
Eripe, nate, fugam, finemque impone labori.

611 *ab* z. Heins. e Gud., v. eum ad III Æn. 687. Vulgo *a sedibus.* 612 *socias* Dorvill., e versu sequ. 614 supplevit Dorvill. *sævasque accendit ad iras.* 616 *Insidet et n.* Bigot. *Obsedit* sec. Moret., ut v. 450. Sed et Homerus ἐφίζετο Περγάμῳ ἄκρῃ. *nimbo et fulgens* Medic. *nymbo fulgens* ed. Mediol. *effugiens* ed. D. Heins. *limbo* Moret. sec. pro var. lect., ut jam olim lectum, in Servianis notatum. *clypeo* Zulich. a m. sec. F. *Insedit nimbo, eff. et G. Gorgona* Franc. 617 *vires animosque* Wall. 619 *excipe nate* Puget. *fuga* unus Leid., et sic conj. Scioppius et facile est conjicere, ut subintell. te. Burm. conj. *arripe nate fugam;* quanquam et hujus formæ exemplum desideres;

ruens describitur: h. l. æquat urbem solo. Sunt autem hi ex infestis Ilio diis præcipui, Neptunus, Juno, Athene. Vide vel Iliad. Υ, 33 sq.

612—614. Juno præit dux,—*prima* quippe in urbis ingressu—*socium agmen,* Achivos,—*vocat,* ut apud Homerum Neptunus Iliad. N, 83 sqq. et Apollo apud eundem Trojanos de muris Trojæ inclamat. Imitatur nostrum Statius de Venere, V Theb. 281. Quæ super h. l. Spencius Polymet. p. 66 disputat, dum Junonem *armatam* miratur, hic et I, 16. aliena sunt; sed dicendum erat, alia Junoni tribui, quatenus religiose colitur, aut artis operibus exprimitur, alia, quatenus poeticum est numen ad res, humana vi majores, exequendas adoptatum.

615. 616. Pallas insidet arci Pergamo, ut apud Homerum Apollo Iliad. E, 460, sed ibi ad tuendum, h. l. ad evertendum; saltem tanquam victrix acropoli occupata. *nimbo effulgens et Gorgone sæva;* ægide. Si utrumque eodem modo dictum est, ut illa fulgebat, ut ægide, ita nimbo, *nimbus,* qui de obscura fere vel atra nube dicitur, h. l. de candida et lucida nube accipiendus erit, quod alibi non facile occurrit; nisi unum locum inf. IX, 110, 111 huc trahas: *Hic primum nova lux oculis affulsit, et ingens Visus ab aurora cœlum transcurrere nimbus.* Verum *effulgens* est pro conspicua; aut *effulget illa ægide,* quia fulgentem ægidem tenet, a qua relucet *nimbus,* nubes obscura, qua illa cingitur; quod sollenne est, ubi de diis iratis agitur. cf. Exc. eund. XIII ad lib. I. De nimbo capita deorum ambiente in poeta nostro cogitare non licet. 617. *vires secundas,* ut eventus sit optatus et ex voto. Mox possis forte, *sæva Pallas Gorgone,* jungere, h. e. sæviens, vibrans ægidem: sed hoc nimis argutum. *Sæva* est *Gorgo* jam per se, truculento ore. 618. *In Dardana arma,* adversus Trojanos pugnantes.

619. *Eripe* pro *fugam rape,* raptim

Nusquam abero, et tutum patrio te limine sistam.
Dixerat; et spissis noctis se condidit umbris.
Apparent diræ facies, inimicaque Trojæ
Numina magna deûm.
Tum vero omne mihi visum considere in ignes
Ilium, et ex imo verti Neptunia Troja;
Ac veluti, summis antiquam in montibus ornum
Quum ferro accisam crebrisque bipennibus instant
Eruere agricolæ certatim; illa usque minatur,
Et tremefacta comam concusso vertice nutat;
Vulneribus donec paullatim evicta supremum
Congemuit, traxitque jugis avulsa ruinam.
Descendo, ac ducente deo flammam inter et hostes

ut sit dictum pro *rape, raptim cape*; quem usum illustrant passim, ut ad Val. Flacc. II, 252. Probat tamen Oudendorp. Cur. sec. ad Frontin. p. 356. Jo. Schrader, acutius conj. *I rape.* Melius esset dicere, compositum pro simplici positum, ut mos poetis, et quidem in hac ipsa voce inf. VII, 119 *eripuit* pro rapuit, excepit. Et similia passim alibi. Enimvero veram rationem hanc esse censeo: est *eripere*, h. e. *rapere fugam ex his rebus*, et hoc labore. Vulgare esset: *eripere se fuga.* 620 *nunquam* Exc. Voss. et Med. a m. pr., perpetua varietate. *patrio tutum te lumine* Wall. *in limine* sec. Menag. *limite* quatuor Burm. *patris te in limine* Franc. 622 *facies diræ* Wall. 624 *visum est* quatuor Burm. *in igne* sec. Hamb. 625 post *Troja* nolim plene interpungere, ut vulgo sit: nam repetendum in seqq. *ac visa est ruinam trahere, veluti ornus, quum eam* etc. *r. traxit.* Dura tamen hæc, et curis secundis facile expectes in leniora hæc mutaturum fuisse poetam. 626 *ac veluti summis.* pr. Hamburg. *antiquam summis.* 627 *abscisam* duo Burm. *abcisam* Menag. alter. *actam* pro *instant* Codex Thuan. ap. Macrob. V Sat. 2, memoriæ lapsu. 629 *Ut t.* Wall. 630 *supremo* pr. Hamb. 632 *Discedo* pr. Hamb., et ita ap. Macrob. III, 8. *dea* alii codd. apud Pier. Heins. et Burm., sicque duo e Goth. improbavit hoc jam Macrob. l. c. etsi aliena admiscet de Venere dea et de deo mare. *abducente* vel *adducente deo* vel *dea* aliquot apud Pier. et Burm.

capesse, accelera. v. Var. Lect. *labori*, pugnæ, discede ab armis. Ego te per hostes medios tutum reducam domum tuam. cf. 632. 634.

622. Dum illa loquitur, Æneæ cernuntur dii occupati in urbe evertenda. Grande et mirabile phantasma!—*diræ facies*, non, monstra, sed, dirum visum.

626—631. Similia ex Homero Iliad. Δ, 482 sq. et Apollonio IV, 1682 sq. loca laudant Macrob. V, 11., Ursinus, Guellius et Cerda; sed ad occisos, non ad urbis excidium, instituta, verborumque ornatu cum h. l. neutiquam comparanda. Ab initio deficit commoda transitus formula: *Ac veluti.* non enim sequitur apodosis: quæ facile expectari poterat. Nunc explendum: *visa Troja verti*, everti, *ac* ruinam trahere, *veluti ornus traxit*, trahit, *ruinam.* e v. 631. Ornatum illud *Vulneribus supremum ingemuit:* et *traxitque jugis avulsa ruinam*, plus quam *duxit, fecit;* et hæc pro, *evellitur arbor, proruit.*

632. 633. *Descendo* de arce; non de turri; nam hoc jam factum v.

Expedior; dant tela locum, flammæque recedunt.
Atque, ubi jam patriæ perventum ad limina sedis
Antiquasque domos, genitor, quem tollere in altos
Optabam primum montes, primumque petebam,
Abnegat excisa vitam producere Troja,
Exiliumque pati. Vos o, quibus integer ævi
Sanguis, ait, solidæque suo stant robore vires,
Vos agitate fugam.
Me si cœlicolæ voluissent ducere vitam:
Has mihi servassent sedes. Satis una superque
Vidimus excidia, et captæ superavimus urbi.
Sic o, sic positum affati discedite corpus.
Ipse manu mortem inveniam. Miserebitur hostis,

hac d. Bigot. *deo* in Medic. emendatum ex *dea*, et est sane *deo* doctius: v. not.; at idem sono ingratum: *descendo ducente deo.* Verum ultimam poetæ manum flagitabant et illa in binis versibus: *flammam, flammæque.* 633 *experior* Schol. Horat. ad Carm. sec. Perperam. 634 *Atque ubi* post Pierium Heins. e melioribus. Vulgo *Ast ubi. Ac ubi* Leid. 636 *primos montis* Sprot. 637 *exscissa* malint Guellius et Cerda, quia excidium inde duci debuit. Sed utrumque dicitur. v. inf. ad IV, 425. *abscisa* alter Hamb. *perducere* sec. Moret. 639 *corpore* Parrhas., male. 640 *et rebus servate secundis* suppletus versus in Franc. ex lib. I, 207. 643 *et* in multis Burm. deest. 644 Abfuerat ab initio hic versus a Mediceo. *dimittite* pr. Hamb. 645 *miserabitur* Ven. et Moret. sec. An placet interpungere: *Ipse manu mortem inveniam, miserebitur, hostis;*

570. 588. *expedior*, expedio me, liberum iter habeo inter hostium tela et flammas: ut contra *impedimur*, obstante turba. Vulgari sermone *via* ipsa *expediri, expeditum iter*, dicitur. *ducente deo* ex gr. ἡ θεός, sæpe exquisite pro dea, aut *deus* absolute τὸ θεῖον, numen; ut bene monet Verheyck ad Anton. Lib. c. 29. *dant tela locum:* intactus telis et igni iter facit. cf. Æn. VI, 110, 111.

638—640. *Exilium pati*, ut φυγεῖν, graviter de patria relinquenda. Negat se esse Troja discessurum. *integer ævi sanguis*, h. e. integri ævi, juventæ, adeoque pro, juvenilis vigor. Mox *agitare* (animo) *fugam* proprie est, de fuga deliberare. cf. Burm.

642. *Satis superque una excidia vidimus*, exquisite; satis superque est, quod semel Trojam (ab Hercule propter Laomedontis perfidiam) expugnatam vidi et urbi captæ supervixi, ne bis idem experiar.

644. *Sic positum corpus*, pro me, κείμενον, quasi jam funus, sive jam efferendum, sive jam sepultum, *sic*, ut sum, me *affati* extremum illud Vale! Vale! pro, sinite me, ut sum, discedite. Bene Pompon. Sab. *præstate mihi funebre officium et ubi effati estis ultima illa verba, quæ dici solent mortuis, discedite.* cf. ad Tibull. III, 2, 15 *præfatæ ante meos Manes, animamque precatæ.*

645. *manu* non, mea, ut Cerda post Guellium, cum imbellis senex

Exuviasque petet. Facilis jactura sepulcri.
Jam pridem invisus divis, et inutilis, annos
Demoror: ex quo me divûm pater atque hominum rex
Fulminis afflavit ventis, et contigit igni.
Talia perstabat memorans, fixusque manebat.
Nos contra, effusi lacrimis, conjuxque Creüsa,
Ascaniusque, omnisque domus, ne vertere secum
Cuncta pater, fatoque urguenti incumbere vellet.
Abnegat, inceptoque et sedibus hæret in îsdem.
Rursus in arma feror, mortemque miserrimus opto.

Exuviasque petet. ut jungas: *manu hostis.* 646 *petat* Hamb. sec. In fine versus *est* additum erat in edd. nonnullis ante Pierium. Licet etiam suspicari: *Exuviasve p.* 647 *annis* Sprot. et Franc., male. v. Burm. 649 *igne* Oudart., sed alteram formam Virgilius sequitur. cf. Burm. 651 *Nos circum* Montalb. *effusis lacrimis* quinque ap. Burm., quod vulgare esset. *effusi lacrimas* Rottend. sec. et Exc. Burm., græcismo paullo duriore. 652 *evertere* Menag. pr. et qu. Moret., ut alibi. v. Burm. 653 *obcumbere* Zulich. 654 *que* abest Wall.

sit, sed hostis, ut bene Burmannus ex sequ. *miserebitur hostis*, ut vel miseratione motus me supplicantem, ut vita liberet me, occidat; vel *exuvias petet*, et occidet me, ut spoliet me. Priorem partem Servius habet: *dixit affectu ejus, qui cupiebat interimi, ut eum hostis quasi miseratus occideret*, ut inf. IX, 495. X, 676. Cadaver insepultum abjici, quod aliis tam horrendum, mihi grave non est.

647—649. Fundus fabulæ in Hymno in Venerem v. 287—289: afflatus fulmine et secundum alios excæcatus, juxta nostrum tantum debilitatus membrisque captus, Anchises, quod consuetudinem cum Venere evulgarat. cf. Excurs. XVII ad h. libr. *annos demoror*, quasi festinantes diu vivendo detineo. *Serv.* Dictum pro morari in vita, *morari vitam*, (ne decurrat) *annos*, ut: *morari mortem, fata, Orcum, animam.* Exempla dat Burm. *fulminis afflavit ventis*, pro fulmine, quandoquidem aer fulminis jactu impulsus et rarefactus intercludit spiritum: saltem motus et impetus aeris cum fulmine sentitur: recte enim monet Meierotto in Dubiis p. 56, nostram subtilitatem physicam in vetere poeta locum non habere: verum docebat ipsa res, cum aeris impulsu fulmen cadere; hinc noto usu loquendi dicta *aura fulminis;* unde ipsum *afflare* ductum. 650. *fixus.* affixus loco, non discedens domo. cf. 699.

651—654. Lugubris sane et miseranda rerum facies, si singula cogites; sed an Wartono assentiaris, qui Lebrunium melius hoc argumento picturæ proponendæ usurum fuisse putat, quam Darii tentorio, forte dubites. Major utique rerum fortunæque conversio in hoc rege cernitur, quam in familia privati hominis, Æneæ. *Nos contra* orare non desistimus *effusi lacrimis*, exquisite pro *in lacrimas*. *ne vertere s.* h. l. evertere, perdere, *fatoque urguenti incumbere*,

Nam quod consilium aut quæ jam fortuna dabatur?
Mene efferre pedem, genitor, te posse relicto
Sperasti? tantumque nefas patrio excidit ore?
Si nihil ex tanta Superis placet urbe relinqui,
Et sedet hoc animo, perituræque addere Trojæ
Teque tuosque juvat: patet isti janua leto;
Jamque aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus,
Natum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.
Hoc erat, alma parens, quod me per tela, per ignes
Eripis, ut mediis hostem in penetralibus, utque
Ascanium, patremque meum, juxtaque Creüsam,
Alterum in alterius mactatos sanguine, cernam?

656 *et quæ* Moret. pr. *jam* deest Mentel. pr. Hamb. pr. a m. pr. et Leid., et placebat hiatus Heinsio; sed bene Burmannus monuit, *jam* necessario h. l. requiri. *aut mihi quæ f.* aliquot Pieriani. 657 *Meneferre* Zulich. et pr. Rottend. *et ferre* Medic., quod et adscripsit Pomponius Sab. 659 *ex tota* Oudart. a m. sec. 660 *perituræ te addere* pr. Moret. 661 *Te quoque, nosque juvat* Donat. legisse videtur. *juvet* pr. Rottend. *istic* plurimi codd. apud Pier. et Burmann. cum binis Goth. et ed. Mediol. *illic* ed. Ven. 662 *Namque* Montalb. *aderat* Zulich. *Priami multo* Leid. et Witt. et Pieriani nonnulli. *multo maculatus sanguine* Ven. 663 *gnatum* scribunt plurimi ap. Pier. et Heins. et mox *patremque*. *qui obtruncet* Maronianum esse, notat Heins. et hoc exhibet Mentel. pr. a m. pr. facile tamen eo carere possumus: cum alibi notatum jam sit, poetam hanc temporum et modorum subtilitatem Ciceroni relinquere. Quid? quod et vim habet *obtruncat*, qui solet obtruncare. 664 *Hocce* Moret. pr. et tert. a m. sec. At olim lectum fuisse *hoc* testantur Grammatici, Priscianus aliique ap. Pier. et Heins., quod et exhibent Montalb. Witt. et ed. Mediol. *per hostes* Ven. et Parrhas. 665 *Eripit* Medic. *in* abest Parrhas. *atque* duo Burm. *usque* vitiose in vulgaribus edd. 666 *Ascaniumque p.* edd. vulgg. ante Heins. *Ascanium Anchisemque patrem juxtaque C.* Parrhas. 667 *mactata* sec. Rottend. et sec. Hamb. hic quidem addito: *vel mactantem*. *mactatum* vel *mactatos* Wall. *maculatum* Parrhas. *jactantes* pr. Hamb., unde Heins. conj. *jactatos*. v. Burm.

vellet: h. e. exitium, quod vel sic imminebat, accelerare. *Urguent*, quæ instant; ut, quæ casum minantur, his si *incumbimus*, ea impellimus, ut proruant. Bene Servius: "Simile est, ut: *currentem incitare, præcipitantem impellere*." 656. nam quæ jam salutis via et ratio supererat, si pater fugæ comes esse nolebat.

657 sqq. Ad patrem Anchisen conversus hæc dicit. Affectus nota impetum, pulcre expressum abruptis etiam sententiis. *tantum nefas*, ut suaderet rem tam nefariam. 661. *patet isti janua leto*, ad talem mortem ab hoste accipiendam via patet; ea mors facile obtineri poterit. Similia loca v. ap. Cerdam. Idem quod 645 *ipse manu mortem inveniam*. 662. 663. Refellit ista v. 645. 646 *miserebitur hostis* etc. *multo de sanguine*, cum dilectu positum epitheton, quem effudit sine omni senis miseratione, et 663 respicit sup. v. 529 sqq.

Arma, viri, ferte arma: vocat lux ultima victos.
Reddite me Danais; sinite instaurata revisam
Prœlia. Nunquam omnes hodie moriemur inulti.
  Hinc ferro accingor rursus, clipeoque sinistram
Insertabam aptans, meque extra tecta ferebam.
Ecce autem complexa pedes in limine conjux
Hærebat, parvumque patri tendebat Iulum:
Si periturus abis, et nos rape in omnia tecum;
Sin aliquam expertus sumtis spem ponis in armis,
Hanc primum tutare domum. Cui parvus Iulus,
Cui pater, et conjux quondam tua dicta relinquor?
  Talia vociferans gemitu tectum omne replebat:

668 *lux optima* Wall. a m. pr., errore solito. cf. Burm. 670 *Nusquam* Pieriani aliquot; sed e potioribus suis et Grammaticis exemplisque defendit vulgatam Heins. *unquam* Franc. 671 *Hinc* Heins. cum codd. propriis et Pierianis. Vulgo *Hic. clipeo rursusque* Wall. *clipeumque sinistræ* aliquot antiquiss. Pier. cum Donato. 673 *comprensa pedes* Hamb. pr., per græcismum. *in limina* Hugen. 674 *que* abest Franc. 675 *trahe in o.* Voss. *cape* Dorvill. 676 *inermis* Goth. tert. 678 *tua quondam* Dorvill. *tua cura* Goth. sec., non male. 679 *tectum illa* Hamburg. sec. *replevit* aliquot Pier. *replerat* fragm. Vatic.

668. *Arma, viri*, sc. quæ ingressus domum deposuerat. Male olim Grammatici hic argutati sunt: ap. Serv. et Pompon. Sab. Dicta hæc magna cum vi animi: si ita est, ut expectandus sit hostis, qui accedat et nos obtruncet: præstat armis sumtis ei occurrere. *Ergo, arma, viri.—vocat lux ultima victos*, quanto potentius! quam, manet *nos* mors; moriendum est. Vocant nos, quæ nos expectant vel excipiunt. 669. *Reddite me Danais.* Idem color inf. X, 61 *Xanthum et Simoenta Redde oro miseris.* Mox 670 *nunquam* pro non, ut Ecl. III, 49. Sententiam gravius extulit Homer. Iliad. X, 304. 305 Μὴ μὰν ἀσπουδεί γε, καὶ ἀκλειῶς ἀπολοίμην, Ἀλλὰ μέγα ῥέξας τι καὶ ἐσσομένοισι πυθέσθαι.

671 sq. Ante oculos fuisse h. l. Homerum, notarunt jam viri docti: v. Iliad. Z, 394 etc. 399 sqq., in discessu Hectoris ab Andromache, uti noster Val. Flacco in Æsone et Alcimede lib. I, 762 sq. fuit. 672. *manum insertabam clipeo*, loro clipei vel ansæ:—sup. 393 *clipeique insigne decorum induitur*. 674. *tendebat* doctius, quam *ostendebat*, et *patri*, quam, *mihi*. Apollonii I, 558 φίλῳ δειδίσκετο πατρὶ comparabat Brunck. 676. *expertus* additum: ex pristinis virtutis experimentis, factis.

678. *Conjux quondam tua dicta*, h. e. quæ eram. Non argutandum. ut notum illud: καὶ σὴν κεκλῆσθαι ἄκοιτιν, h. e. esse. *cui relinquor*; cum notione adjuncta: cui relinquor tuenda? inf. IV, 323 *cui me moribundam deseris, hospes?*

679—684. Mutat Anchises consi-

Quum subitum dictuque oritur mirabile monstrum.
Namque manus inter, mœstorumque ora parentum,
Ecce levis summo de vertice visus Iuli
Fundere lumen apex, tactuque innoxia molles
Lambere flamma comas, et circum tempora pasci.
Nos pavidi trepidare metu, crinemque flagrantem
Excutere, et sanctos restinguere fontibus ignes.
At pater Anchises oculos ad sidera lætus
Extulit, et cœlo palmas cum voce tetendit:
Jupiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,
Adspice nos; hoc tantum; et, si pietate meremur,

680 *Cum subito* Medic. cum multis aliis, etiam Pierianis. At *subitum* poeticum. Ortus error ex scriptura *subitū*. *miserabile* Gud. Ven. Parrhas. v. III, 26. 681 *arma* pro *ora* Ven. 682 *lenis* Montalb. sollenni vitio. 683 *lucem* Servius, seu quisquis hoc Servio assuit, legisse videtur. cf. Burm. *tractuque* lectio erat a Burm. reposita, de qua latius egit ad Grat. Cyneg. 362, cum enim semel *tractus flammarum* arrideret, ubique fere obtrudere eum volebat. Est tamen *tractus flammæ* etiam ab h. l. alienissimus; emicare enim talis flamma, errare, lambere, tantum debuit; atque hoc est *tangere, tactus*, quod libri habent plerique omnes, etiam Medic. et fragm. Vatic. Ad *tractum*, qui est flammæ per longum spatium ductæ, referre melius possis mox, quæ de stellæ lapsu 693 sqq. Major difficultas in *molli*, quod antea legebatur, et sane accommodatissimum est τῷ *tactu*, nec tamen nisi forte in recentissimis codd. et in vett. edd., quas equidem evolvi, omnibus occurrere videtur. Contra quicquid est codicum, et in his antiquissimi, Medic. cum fragm. Vatic., *mollis* habent, Parrhas. et ed. Ven. cum sex Heins. et antiquo uno apud Pier. *molles*; quomodo igitur *mollis* deseri possit, non video. Sane tum et *mollis comas* et *mollis flamma* jungi potest; *flamma mollis* est levis, ut *mollis somnus*, vel mobilis, ut Georg. II, 389 *mollia oscilla*. Ita *levis apex* et *mollis flamma* sibi respondent. Verum et *comæ molles* in puero recte dicuntur. 685 *trepidi* Wall. *manu crinemque* Hugen. 686 *sacros* Goth. sec. Mentel. sec. et ed. Dan., ex compendio literarum, v. Burm. Macrob. III, 3. *sanctos, sacros, quia divinitus contigerunt*. *exstinguere* qu. Moret. et Voss. 687 *Et p.* Franc. 688 *Ac cæli* Rottend. pr. *et palmas cælo* Zulich. *ad cælum* aliquot Pier. *ad cælos p.* Rottend. sec., male. conf. Burm. 690 *hos* pro *hoc* Medic., sed a m. pr. *nos tantum et si quid p.* Hugen.

lium omine oblato. Flamma e capite micans ostenti et præsagii regiæ dignitatis genus vel ex narratione de Servio Tullio notum. Conf. inf. VII, 73 sqq. Doctus autem Anchises auguralis scientiæ Veneris munere. Vide Exc. XVII ad h. lib., ubi de Anchise. *apex*, flamma in apicem acuminata, visus is est *fundere lumen de vertice Iuli*, h. e. lucere; ut Ovid. Fast. VI, 636 *inque coma Flammeus exit apex*. Hanc rationem damnare equidem nolim; et sic *levis* bene de flamma. Burm. tamen cum Servio *apicem* proprie dictum accipit, sc. de pileo Phrygio, qui, ut pueri, esse debuerit *levis*: vix satis scite! *flamma visa lambere tactu*, contactu (cf. Var. Lect.), ita ut innoxia esset, pro innoxie. *Lambere*, *pasci*, pro ardere quam ornate! ex ignis natura. *fontibus*, docte pro fonte, et hoc pro aqua. Ornate autem dicta singula. cf. imitationem Valerii Flacci I, 570 sqq.

690. *Adspice nos*, pro vulgari *re-*

Da deinde auxilium, pater, atque hæc omina firma.
Vix ea fatus erat senior: subitoque fragore
Intonuit lævum, et de cœlo lapsa per umbras
Stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
Illam, summa super labentem culmina tecti,
Cernimus Idæa claram se condere silva,
Signantemque vias; tum longo limite sulcus
Dat lucem, et late circum loca sulfure fumant.
Hic vero victus genitor se tollit ad auras,

691 Turbatum hic aliquid olim esse debuit, si Pompon. Sabinum inspicias: *Probus ait: atque hæc omina firma, nisi enim petiisset omina, nunquam confirmari optasset* (an hoc ad lectionem *omina* spectavit, pro quo in multis *omnia* legitur? Fuisse suspicor in nonnullis: *atque hæc omine firma.*) *Et Apronianus* auxilium *legit, ut sit: Da deinde auxilium pater et firma omina.* Atqui hæc constans omnium librorum est lectio. Forte olim fuit: *Da deinde auspicium. hæc* omissum in Hugen. et fragm. Vatic. 693 *lævom* Burm. ex Gud. *umbram* Franc., ut alibi. 694 *magna cum* Dorvill. 695 *lambentem* Dorvill. 696 *silvam* fragm. Vatic. 697 *longo tum* Cuning. ex Huls. *limite* firmavit post Pier. Heins. e codd. Vulgg. *lumine* vel *limine—sulcos* pr. Rottend. *cum l. l. sulcans* Wall. F. mollius: *Signantemque vias tum l. l. s. Dat lucem.* 699 *His vero* pr. Rottend. pro var. lect. *se tollere* Gud. a m. pr., eleganter, modo *affari* et *adorare* sequi posset. *in auras* alii ap. Pierium; *ad aras* nonnulli ap. eundem, et Zulich., sed vid. Burmann.

spice, ut animum ad Trojanos advertat; nam adhuc aversus ab iis esse videbatur. *hoc tantum*, sc. plura a te non peto. inf. IX, 636 *Hoc tantum Ascanius.* 691. *hæc omina firma*, secundum auguralem disciplinam. cf. h. l. Serv. Pompon. Hoc statim fit, dum lævum tonat. cf. Odyss. Ω, 97 sqq. Dicta autem hæc ad opinionem veterum, et morem petendi omen a diis: quod, si propitium numen esset, extemplo ab eo impetraretur; quid? quod et cogi numen posse putarunt, ut ederet omen; et, quod etiam absurdius, *elici* posse Jovem per certos ritus, ut in conspectum veniat et seu impetrandi ominis modum doceat seu rerum eventum moneat.

693—698. Stella cadens sup. inter prognostica Georg. I, 365 sqq. habita; cf. Spanh. ad Callim. in Del. 38. at nunc inter auspicia et h. l. quidem inter læta, quippe fugæ suscipiendæ; sic faustæ navigationis apud Apollon. IV, 294 sq. et venti secundi apud Theocr. XIII, 50 sq. bene ad Dioscuros traductum apud Val. Fl. I, 568. Respexisse videtur poeta Homerum Iliad. Δ, 75 sqq. et Apollon. IV, 294 sqq. cum III, 1377 sq. Iterum inf. V, 527 *cœlo ceu sæpe refixo Transcurrunt crinemque volantia sidera ducunt.* Mirum tamen, quod stella illa fatua h. l. cum tonitru conjuncta est, nec modo cum sulfureo halitu. Ad Luciferum, Veneris stellam, Æneæ conspectam, traxerant alii. v. sup. ad I, 382. Disquis. II. s. 7. Nec de fulmine *stella* accipi potest. Non autem *cucurrit multa cum luce*, sed *stella ducens facem multa cum luce*, h. habet speciem facis longæ. Hinc 697. *longo limite sulcus Dat lucem.* Totam augurii rationem per partes explicat Servius more suo.

699—704. *victus*, expugnata tan-

Affaturque deos, et sanctum sidus adorat.
Jam jam nulla mora est. Sequor, et, qua ducitis, adsum.
Dî patrii, servate domum, servate nepotem!
Vestrum hoc augurium, vestroque in numine Troja est.
Cedo equidem, nec, nate, tibi comes ire recuso.
Dixerat ille; et jam per mœnia clarior ignis
Auditur, propiusque æstus incendia volvunt.
Ergo age, care pater, cervici imponere nostræ:
Ipse subibo humeris, nec me labor iste gravabit;
Quo res cumque cadent, unum et commune periclum,
Una salus ambobus erit. Mihi parvus Iulus

700 *sanctum lumen* Zulich. 701 *quo* aliquot Pier. Leid. et Goth. sec., sed v. lib. I, 401. Ecl. IX, 4. 702 *nepotes* sec. Moret., sed v. Burm. 703 *Vestrum o augurium* un. Leid. v. Burm. ad Ovid. I Ep. 101. *augurium est* Menag. *est* in fine deest Moret. sec. 704 *gnate* Montalb. 705 *Ille etiam* Witt. et Goth. sec. *ille quidem*, per ed. Ven. 706 *que* abest Voss. *volvit* Ven. 708 *subito* pr. Menag. et Ven., male. cf. inf. IV, 599. Heins. 709 *cadant* quidam ap. Pier. *cadunt* Wall. *cadet* duo Burm. *cadat* Witt. *cadit* Hamb. sec. *periclum est* Leid. unus. 710 *mihi solus I.* Donatus legisse videtur, quod placebat Pierio. cf. Heins.

dem voluntate. *se tollit ad auras* pro simplici, e strato se attollit, surgit. *affatur deos*, precatur. *vestroque in numine Troja est:* acumen tragicum: quod dubiam admodum interpretationem habet, et insolens est: *in numine esse*. Cum hæc verba conjuncta sint cum illis: *Vestrum hoc augurium*, poeta declarasse videtur, *numen* ipsi simili significatu esse dictum, h. e. pro *augurio, omine*, ut inf. VII, 119. In hoc omine *est Troja*, h. e. fatum Trojæ, et, quod ex ceteris elicias, indicium Anchisæ de hoc fato: Trojæ excidium instare et urbem ei esse deserendam. Simplicissima itaque ratio hæc est: Troja hæc, quam ego deserere, cui ego superstes esse nolui (sup. 637), vestro hoc augurio declaratur mihi deserenda esse. *Troja est*, Troja mihi erit, non hæc quæ nunc incensa est, sed, quocumque vestrum augurium, o dii, ducet nos. Nam, ut novum Trojæ ortum ostendi sibi Anchises putet, multo argutius, quam illud, esse videtur, quasi sit: *Troja est in vestro numine*, h. e. Troja altera promittitur hoc omine, ut III, 86 *Serva altera Trojæ Pergama.* Ita tamen videtur accepisse, quisquis Servianis hæc attexuit: *Augurium numenque vestrum efficiat* (immo, *efficit*) *ne putem Trojam periisse.* At Servius ipse hoc habet: *in vobis habeo Trojam, propter illud sup.* 642: *Has mihi servassent sedes.* quod forte in priorem nostram rationem interpretari possis; namque alias hæc cum ceteris non satis bene convenire videntur, uti nec illa interpretatio, quam Burm. sequitur: *in vestra potestate, tutela, Troja est.*

705. *Clarior ignis* h. l. clarior strepitus ignis, *propiusque incendia*

Sit comes, et longe servet vestigia conjux.
Vos famuli, quæ dicam, animis advertite vestris.
Est urbe egressis tumulus templumque vetustum
Desertæ Cereris, juxtaque antiqua cupressus,
Religione patrum multos servata per annos:
Hanc ex diverso sedem veniemus in unam.
Tu, genitor, cape sacra manu, patriosque Penates.
Me, bello e tanto digressum et cæde recenti,
Attrectare nefas; donec me flumine vivo
Abluero.
Hæc fatus latos humeros subjectaque colla
Veste super fulvique insternor pelle leonis;
Succedoque oneri. Dextræ se parvus Iulus
Implicuit, sequiturque patrem non passibus æquis.
Pone subit conjux. Ferimur per opaca locorum.

713 Heins. malebat *urbem;* sed utrumque usitatum. cf. Burm. 716 *Hac* conj. Heins. *ex diversa* Leid. unus. *e diverso* duo. *ex adverso* Menag. pr. *veniamus* tres Burm. 717 *Tum* Leid. a m. pr. *saxa* Ven. 718 *bello tanto* Dorvill. cum al. Pier. *ex tanto* alii ejusdem, cum Goth. tert. *et tanto* sec. Rottend. *bello egressum ex tanto* Witt. 719 *Adtractare* et *attractare* in nonnullis Pier. et Burm. scriptum. *donec in f.* duo. *flumine in uno* Hugen. 720 *abluero.* Terent. Adelph. I, 2, 47. *abiero* pro abibo, grammatici. 721 *Hoc* Zulich. *projectaque colla* aliquot Pier., quod arridebat Heinsio, ut porrigeret Æneas cervicem ac præberet oneri. Sed longius quæsitum hoc. *submissa* Goth. tert. 723 *parvulus* Mentel. pr. *Iulos* Moret. pr. 725 *subiit* Mentel. tert. *per o. viarum* unus Guelph. in Exc. Cort.

volvunt æstus, h. e. calorem, ornatissime, pro flamma, incendium, propius asserpit.

711. *Longe servet vestigia*, h. e. observet gressus meos; e longinquo autem, ne, si multi una exirent, deprehenderentur ab hostibus. Itaque et famulos per diversas vias dimisit. Ita bene Cerda post Servium. Mox 712. pro vulgari *advertite animos ad ea*, quæ dicam.

714. *Deserta Ceres* exquisite dicta, cujus templum erat desertum vetustate vel belli decennalis tempore. *ex diverso*, ex diversis partibus ac viis, quibus dimittuntur. Ceterum hæc locorum designatio sitne ex antiquiore petita an a Marone inventa, ignoratur.

717. *sacra et Penates*, ut sup. II, 293. sive ut *sacra* sint genus, complexum cum Palladio, Vesta, igni sacro, imprimis Penates; sive ut sint diversæ res. v. Exc. IX.

721—723. Instravit Æneas humeris vestem, vestique pellem. Superinsternor veste et pelle leonis (ante oculos habuit Il. K, 326 sqq., ubi Agamemnon simili habitu inducitur) humeros et colla subjecta, h. e. collum, quod subjicio, submitto oneri imposito. cf. Excurs. XIII et XVII.

e, quem dudum non ulla injecta movebant
neque adverso glomerati ex agmine Graii,
: omnes terrent auræ; sonus excitat omnis;
ensum et pariter comitique onerique timentem.
nque propinquabam portis, omnemque videbar
isse vicem: subito quum creber ad aures
s adesse pedum sonitus genitorque per umbram
piciens, Nate, exclamat, fuge, nate; propinquant.
ntes clipeos atque æra micantia cerno.
nihi nescio quod trepido male numen amicum
usam eripuit mentem. Namque, avia cursu
sequor, et nota excedo regione viarum,

ramine duo Burm. cum Goth. sec. 728 *auræ terrent* sec. Moret. 729 *et*
orvill. *comiti onerique* duo Burm. *timebam* Goth. tert. 730 *propinquandum*
rm. 731 *evasisse vicem* Marklandi, ad Stat. V Silv. II, 152, conjectura, Bur-
uprobata, sed unice vera, et ab editore in textum recipienda. Nam neque om-
ne viam erat emensus, nec de via ad portas facta bis memorare attinebat: at
memorabile, quod jam omnes fortunæ vicissitudines, omnia, quæ timuerat, eva-
i videbatur; falso tamen. Recepi itaque eam hac altera editione; quod jam
Brunck. Vulgg. *viam*. 732 *umbras* sec. Hamb. 733 *Respiciens* Ven. et
rt., male. 734 *Ingentis cl.* Hamb. alt. 735 *nescio quid* duo Burm.

–729. Suaviter et ex affectus
! Comparant Apollon. III,
54. *glomerati ex agmine* (v.
4) doctior ratio; quamvis et
agmen colligebant se, ex
us tamen copiis confluxe-

–734. *Portis*. Est porta ab
versa, ad Idam ducens, et ad
australes, unde litus peti po-
et in eo Antandrus III, 6. v.
. XIV. *omnem vicem*, fortu-
ericulum, v. Var. Lect. *adesse*
es dictum potest videri pro
re, vel accidere ad aures, alla-
bus, ut inf. IX, 474. Poeticæ
dictioni haud incongruum, si
ngere: *creber ad aures* sonitus,
bro, clarius clariusque, audi-
spiciens, quippe in humeros

filii sublatus. Non ad metum referendum. *ardentes clipeos*, relucente flamma, quippe æreos.

735—741. Super decoro in hoc loco servato, si ad nostros mores ac sensus æstimes. quod apud amantem Didonem hæc narrantur, non male disputavit Segraisius, *numen male amicum*, inimicum, infestum, δαίμων τις κακός. *mentem confusam eripuit*: duo junxit, quæ fere sigillatim poni solent. *eripere mentem*: ἐξελέσθαι φρένας; *mens confusa*, perturbata: σὺν δὲ γέροντι ν'ος χύτο, utrumque Homericum. cf. Guell. *nota regione viarum* pro excedo, deflecto, de viis notis, frequentibus. tum pro *via* poni possunt *loca*, *partes*, *regiones*, per quas viæ patent; hinc *regio viarum* poetis ducta. Exempla ap. Burman-

Heu! misero conjux, fatone erepta, Creüsa
Substitit, erravitne via, seu lassa resedit,
Incertum; nec post oculis est reddita nostris;
Nec prius amissam respexi, animumve reflexi,
Quam tumulum antiquæ Cereris sedemque sacratam
Venimus: hic demum collectis omnibus una
Defuit; et comites, natumque, virumque fefellit.
Quem non incusavi amens hominumque deorumque?
Aut quid in eversa vidi crudelius urbe?
Ascanium, Anchisenque patrem, Teucrosque Penates
Commendo sociis, et curva valle recondo;
Ipse urbem repeto, et cingor fulgentibus armis.
Stat casus renovare omnes, omnemque reverti
Per Trojam, et rursus caput objectare periclis.
Principio muros obscuraque limina portæ,
Qua gressum extuleram, repeto; et vestigia retro
Observata sequor per noctem, et lumine lustro.

738 *fatove* Dorvill. 739 *erravitne viam* Franc., seu *capta* pro div. lect. Gud. et pr. Rottend. a m. pr. cumque iis Goth. tert. *lapsa*, sollenni lapsu, in Goth. pr. et multis ap. Heins. et Burm., quod mireris potuisse probari viro doctissimo. 740 *Incertum est* multi ap. Burm. 741 *animumve* Heins. e melioribus: vulgo *que*. *refluxi* Voss. 742 *Cereri* Moret. sec. 744 *reflexit* Exc. Burm. a m. pr. 745 *incuso* Hamb. sec. *deosque* Leid. *deumque* multi ap. Burm. et duo Goth. *hominum demensque deorum* Franc. 748 *In valle* pr. Moret. a m. sec. 750 *revocare* Ven. et alter Menag. et Goth. tert. cum aliquot Pier., minus bene. *renovasse* alii aliquot Pier. *r. meos* Zulich. *r. urbis* Dorvill. 752 Cerda conj. *obsessaque*. vid. not. Deerat versus Moret. sec.

num sunt.—738 Jungi possunt: *fato erepta Creusa, substititne an erravit via.* "Non enim dubitat fato esse sublatam; cf. inf. 777." Ita Servius. Melius tamen: *conjux mihi misero erepta Creusa fatone substitit, an erravit de via an lassa resedit?* 742. *tumulum, antiquæ Cereris sedem*, collis, in quo antiqua Cereris ædes, sup. 713. Male de sepulcro Potter. *Gr. Ant.* T. I, p. 174. Mox 746. *crudelius*, h. l. quod magis doleret.

749—755. *Ipse urbem repeto—Principio muros repeto.* Quod in verbis ingratum est, mutaturus erat Maro. Declarat autem prius illud consilium generatim; constitutum ei erat urbem repetere. 750. *Stat*, decretum est apud me, ut sæpe. 752. *obscura limina portæ*, porta per noctem obscuram oculos fallens: sic sup. v. 725 *per opaca locorum*. 754. *lumine*

Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent.
Inde domum, si forte pedem, si forte tulisset,
Me refero. Irruerant Danai, et tectum omne tenebant.
Ilicet ignis edax summa ad fastigia vento
Volvitur; exuperant flammæ; furit æstus ad auras.
Procedo, et Priami sedes arcemque reviso.
Et jam porticibus vacuis Junonis asylo
Custodes lecti Phœnix et dirus Ulixes
Prædam asservabant. Huc undique Troïa gaza
Incensis erepta adytis, mensæque deorum,
Crateresque auro solidi, captivaque vestis
Congeritur. Pueri et pavidæ longo ordine matres
Stant circum.
Ausus quin etiam voces jactare per umbram,

755 *animo* septem Heins. Exc. Burm. et duo Goth. intercepta *s* a sequentis vocis initio, ut et in Medic. factum. *animum* Schol. Stat. Theb. I, 494. *tunc ipsa s.* Dorvill. *nunc* idem Schol. lib. I, 368. 757 *Irruere* Gud. a m. pr. *intus erant D.* pr. Hamb. eidem abest *et*. *omne replebant* Menag. pr. 758 *Illicet* plerique scribunt. *fastigia tecti* Schol. Cruqu. Horat. lib. II Od. 4, et Medic. a m. pr. 759 *et superant* Goth. sec. 760 *Procedo et P.* Heins. cum vetustioribus, etiam Pierianis, et Donato, ut inf. III, 349 et sup. 632. Vulgo *Procedo ad P.* vel *Protinus ad P.* cf. Burm. *præcedo* Moret. pr. *sedemque arcemque* ed. Ven. 761 *At jam* Goth. sec.; hoc desideres, vel *Hic jam.* 762 *læti* duo Burm. *durus* Parrhas. in marg. cum nonnullis Pier. et Goth. tert. 763 *observabant* alii ap. Pier. Heins. et Burm., sollenni lapsu ex *asservabant*. *observant* Parrhas. *hic* Goth. alter. 765 *craterasque* Medic. *que* abest duob. Burm. et alteri Goth. 767 Supplent versum, Venetus: *et crebris sua carpunt pectora pugnis*, Exc. Burm.: *crebrisque premunt sua p. p.*, Guelpherb. un. in Exc. Cort.: *et crebris pulsant sua p. p.*, Wittianus: *et tacitis implent mugitibus auras.* 768 *umbras* multi ap. Burm. et duo Goth., ut jam toties va-

lustro, simpl. circumspicio. 755. horror noctis et silentium ubique terret me.

761—766. A domo sua, quam expilatam et incensam ardere videt, ad arcem et regiam tendit: hic vero hostem videt asservare prædam et captivos; Creusa itaque nec hic reperta, discedit. *Porticibus vacuis.* sup. 528 *Porticibus longis fugit et vacua atria lustrat.* *Junonis asylo*, simpl. pro templo, quod in arce fuit. cf. sup. ad 567. Eurip. Troad. 32 simpl. ὑπὸ στέγαις ταῖσδ'. 766. *pueri et matres* captivæ abducendæ. Expressum miserabile hoc captivorum agmen in Tabula Iliaca n. 111 et in Polygnoti pictura ap. Pausan. X, 25. 26. cf. inf. III, 323. Ovid. Met. XIII, 412 sqq. Notatum autem in h. l. Trojanis jam temporibus prædam non temere cuique pro se parare licuisse, sed unum in locum fuisse congerendam, mox certis legibus dividendam, unde munera ἐξαίρετα locum habebant. Id quod inter cultioris vitæ elementa referri solet. Porro, nondum illa ætate religioni habuisse victores, fana expilare et incendere.

Implevi clamore vias, mœstusque Creüsam
Nequidquam ingeminans iterumque iterumque vocavi.
Quærenti, et tectis urbis sine fine furenti,
Infelix simulacrum atque ipsius umbra Creüsæ
Visa mihi ante oculos, et nota major imago.
Obstupui, steteruntque comæ, et vox faucibus hæsit.
Tum sic affari, et curas his demere dictis:
Quid tantum insano juvat indulgere dolori,
O dulcis conjux? non hæc sine numine divûm
Eveniunt. Nec te hinc comitem asportare Creüsam
Fas; aut ille sinit superi regnator Olympi.
Longa tibi exilia, et vastum maris æquor arandum;
Et terram Hesperiam venies: ubi Lydius, arva

riatum vidimus. *per urbem* conj. Heins., v. Burm. quidni tamen: per noctem, per noctis silentia! 769 *viam* nonnulli ap. Burm. 770 *nec quicquam* Franc. *iterum iterumque* aliquot Heins. et Burm. cum Goth. sec. 771 *sine more* tert. Moret. et Leidens. unus; quod alias Virgilius amat: sed h. l. non convenit. *ruenti* aliquot boni libri Heins. et Burm. Minus bene: nam *furere* magis ἐναργὲς quam *ruere*. 772 *unius umbra* Zulich., sed *ipsius* etiam Nonius in *imago*. 774 *Obstipui* scribitur etiam hic ap. Pier. *steterantque* aliquot Pier. et tres Burm., prave. *stetereque* Franc., ut etiam lib. III, 48 habet, ubi hic versus repetitur; hemistichium autem alterum repetitum XII, 868. IV, 280. 775 *tunc* alii ap. Pier. et Goth. alter. *effari* Hamb. sec. v. sup. 700. 776 *dolori* Heins. librorum auctoritate restituit; vulgo *labori*, ut nonnulli libri, etiam Goth. alter, forte ex lib. VI, 135, quanquam ea permutatio sollennis. Hic tamen *dolor* potius, quam *labor*, locum habere videtur; nisi quod *labor* exquisite pro dolore ponitur. Arusianus Messius laudat: *Quid juvat insano tantum* i. *dolori*, Uratisl.: *Quid tandem i. j. i. dolori*, et pr. Moret.: *Quid tam insano*, ex compendio literarum. 778 *nec te comitem hinc asportare Cr.*, ut in nonnullis legitur, olim libros obsedisse, ex Servio patet; quod Grammatici adeo defendere satagebant. Retinuit metri vitium Cuning. Alii aliter emendare voluere; nam Medic. cum aliis: *nec te comitem hinc portare* (pr. Moret. etiam *portasse*), Hamb. sec.: *nec te hinc c. portare*, duo Moret.: *nec te comitem portare*, Parrhas.: *nec te comitem asportare.* 779 *aut ille s.* ex Medic. et aliis optimis reposuit Heins., ut jam ed. Ald. et aliæ vett. Vulgo *haud ille.* sed ex Codd. non facile tale quid dijudicari potest. Witt. *haud ille sinet.* Porro *summi* Exc. Burm. *puri* Goth. alter. 780 *longum* Gud., pro var. lect. τοῦ *vastum*. *auxilia* Goth. tert. 781 *Et terram H.* Heins. cum optimo quoque, etiam Pieriano; Virgiliano more ex Græcis ducto, ut *ad* omittatur. Vulgo tamen *Ad t.*, ut et nonnulli codd. habent, et Probus in Arte. Heins. conj. *Ut t.* Parrhas. *Hesperiem.*

771. 772. *tectis urbis*, intra urbis mœnia. *simulacrum*, εἴδωλον, *infelix*, infeliciter amissæ Creusæ. 773. *nota major i.*, h. e. pristina; igitur jam dea facta. Nota veterum opinio. Loca congessit Cerda: v. Exc. XIII ad lib. I. Imitatione nostri Hylas Herculi per somnum objectus apud Valer. Flacc. IV, 18 sqq.—43. 774. Ex Iliad. Ω, 358—360.

777. Iliad. E, 185 Οὐχ ὅγ' ἄνευθε θεοῦ τάδε μαίνεται. Et similia alibi. Omnino hæc oratio est affectus plena. 779. *Fas*, fatum, seu voluntas deorum. cf. Heins. 780—784. *exilia* pro *exilium*, et hoc pro longo itinere vel er-

Inter opima virûm, leni fluit agmine Thybris.
Illic res lætæ, regnumque, et regia conjux
Parta tibi; lacrimas dilectæ pelle Creüsæ.
Non ego Myrmidonum sedes Dolopumve superbas
Adspiciam, aut Graiis servitum matribus ibo,
Dardanis, et divæ Veneris nurus:
Sed me magna deûm Genetrix his detinet oris.
Jamque vale, et nati serva communis amorem.
Hæc ubi dicta dedit, lacrimantem, et multa volentem
Dicere, deseruit, tenuesque recessit in auras.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum;
Ter frustra comprensa manus effugit imago,

782 *læto f.* Dorvill. cum nonnullis Pier. 783 *res Italæ* Medic. et Colot. ap. Ursin., miro lusu. *res læta* et *res latæ* nonnulli; sed *res lætæ* præclare poeta de felici et prospero rerum statu et conditione, ut sæpe alibi. 785 *superbam* Franc. 786 *haut* vel *haud* aliquot. 787 *et tua conjux* supplent nonnulli versum in Serv. 788 *me detinet* Hamb. *hic destinet* ed. Ven. 789 *serva nati* Montalb. *amores* Græv. 790 *plura v. d.* Leid. 791 *Discere* sec. Hamb. 792 *conatus erat* Macrob. V Sat. 7. *colla et d.* Dorvill. *circumdare brachia collo* sec. Moret. 792—794 Iidem versus inf. VI, 700—703. 793 *comprensa* Heins. cum Medic. et optimis ceteris; alii *compressa*, quod

rore, adjuncta notione, quod extra patriam fit. cf. Burm. Ductum ex φυγή· et ex *arandum* assumendum verbum latius: *obeunda*, ut jam Serv. *Lydius Thybris* pro Etruscus, ex vetere opinione originis Etruscorum a Lydis ductæ. v. Exc. III ad lib. VIII. *arva virum* signate, exemplo Græci ἀνδρῶν. *leni fluit agmine.* Supra Georg. I, 322 *agmen aquarum* dixerat; at h. l. absolute Ennii exemplo Annal. V *Quod per amœnam urbem leni fluit agmine flumen* apud Macrob. VI, 4. Adde Lucret. V, 272 et nostri imitatorem Stat. I Theb. 356. cf. Cerda. Acceptum igitur novum vaticinium a Creusæ umbra de sedibus in Italia quærendis: cf. Disquis. II. s. 6. Porro de hac locorum, quo perventurus erat Æneas, notatione, quo judicio facta sit; v. Exc. XV ad h. lib. 784. *parta tibi* nunc, fato destinata. *lacrimas Creusæ,* propter Creusam: ut alia.

785—789. Præclari versus: metuere autem debuit, ne illa in hostium manus incidisset et captiva abduceretur. Similitudinem habent inf. III, 321 sq. Andromachæ verba; et quoties non decantata est hæc calamitas in Tragicis! Memorat autem Neoptolemi regiam v. 785. tanquam præcipuam præcipui inter Achivorum duces. *sedes superbas,* regiam superborum dominorum.—788. Magna deum Mater. Videtur innui: a Cybele eam in consortium esse assumtam tanquam Nympham in patrio solo. De Creusæ fatis cf. Exc. XIV.—789. plenus affectus versus. Præclarum locum Propertii IV extr. 73. 74, et Eurip. Alcest. 378 jam Cerda laudavit.

792—794. Versus ducti ex Ho-

Par levibus ventis, volucrique simillima somno.
Sic demum socios consumta nocte reviso.
Atque hic ingentem comitum affluxisse novorum
Invenio admirans numerum; matresque virosque,
Collectam exilio pubem, miserabile vulgus.
Undique convenere, animis opibusque parati;
In quascumque velim pelago deducere terras.
Jamque jugis summæ surgebat Lucifer Idæ,
Ducebatque diem; Danaique obsessa tenebant
Limina portarum; nec spes opis ulla dabatur.
Cessi, et sublato montem genitore petivi.

Pierius prætulisse videtur. Zulich. *compresa*. sec. Hamb. *conata*; perpetuæ variationes. Aliquot Pier. etiam, *manu*. 794 *Par l. pennis, v. s. vento* Medic. Pierii, ex interpolatione. *s. fumo* Macrob. V Sat. 5, ut alibi: inf. V, 740. IV Georg. 449. *ferro* Leid. a m. pr. Faber emendabat *somnio*, quia ὀνείρῳ ἴκελος ap. Græcos occurrit. Sed *somno* quidni poeta æque bene dixerit, qui et ipse, si excussus, dispulsus fuerit, solvitur, diffluit, evanescit. Nec, si somnium cogitare necesse sit, quicquam impedit, quominus *somnum* de eo accipias, ut simile plane sit illi ap. Apollon. IV, 877 Αὐτὴ δὲ πνοιῇ ἰκέλη δέμας, ἠΰτ' ὄνειρος Βῆ ῥ' ἴμεν. 796 *hic* abest tert. Rottend. *effluxisse* duo Hamb. 798 *ex Ilio* Heins. secundum Donati scripturam probabat, sed invito metro. Mox idem malit jungere; *mis. vulgus undique conv. et mis.* Rottend. tert. *mirabile* Leid. 799 *animisque* Moret. sec. et pr. Rottend. 800 *decurrere* Gud., pro div. lect. 802 *que* abest Franc. 804 *montes* Medic. cum altero Mediceo Pierii et aliquot aliis ap. Burm. Utrumque rationem habet.

mero Odyss. Λ, 205—207. Unde petierunt et alii. cf. sup. Georg. IV, 500.

798. *Collectam exilio*, ad fugam, *pubem*, juvenes quoque. Mox 799 *opes*, fortunas ad naves faciendas, instruendas et sic porro.

801. Noto poetarum more, cf. v. c. Apollon. I, 1273. sidera de montibus proximis oriuntur et occidunt; re ab oculorum sensu petita. Ida autem Trojæ imminens. *Lucifer*, stella Veneris accommodate. Vid. Excurs. XVI.

802—804. *Limina portarum*, portas. *Spes opis*, auxilii patriæ ferendi, Serv. Est simpl. salutis. Igitur discessi. *montem*, int. Idæi jugi partem, qua ad Antandrum via ferebat. conf. IX, 80.

EXCURSUS I ad Æn. II princ.

De auctoribus rerum Trojanarum

(τῶν Τρωϊκῶν).

Post sermonis poetici elegantiam, poetæ doctrinam declarare nobis imprimis esse propositum, ab initio sumus professi. Cum itaque in libro altero ille excidii Trojani casus mira rerum varietate et jucunditate exponat, multaque, quæ in Homero non occurrunt, commemoret; quandoquidem in inveniendis rebus aut in aliorum inventis sapienter adoptandis, variandis, ornandis, disponendis, eloquendis, vel maxime poetæ ingenium cognoscitur; ut intelligatur, quænam ille ab antiquioribus poetis jam ante exposita ad sui carminis naturam, rationem ac consilium, attemperaverit, non intempestivum fore arbitramur, si, qui ante Virgilium præter Homerum res Trojanas, excidii imprimis, de quo nunc potissimum agitur, exposuerint, quosque ex iis potissimum Virgilio ante oculos fuisse probabile sit, paullo accuratius indagemus; etsi in nonnullis nos doctioris disputationis tantum lineas ducere, in aliis nonnulla, quæ copiosius jam ab aliis dicta sunt, summatim colligere non ignoremus.

Res igitur Trojani belli omnino post *Homerum*, primum auctorem,* longo tamen temporum intervallo, centum saltem annorum, nec nisi postquam vulgo circumferri cœperant Homeri carmina, fuerunt tra-

* De his accuratius disputandi locus erit ad ipsum Homerum. Nunc reliqui intacta ea, quæ ante Iliadem cum Scholiis Venetis a Villoisono editam mihi probabilia esse videbantur. Alia dies docuit, docebitque, ut fieri necesse est in iis, quæ tantum probabiliter constitui nec, fide historica deficiente, ultra probabilitatem assurgere possunt. Servabo autem, ut ubique feci, et in posterum quoque faciam, nomen *Homeri*, laudaboque *carmina Homeri;* in re enim incerta suarum opinionum ludibria immiscere, nec modo interponere, sed tanquam pro exploratis substituere velle ea iis opinionibus, quæ vulgo receptæ sunt, in prudentem virum haud cadit. Hac eadem de caussa per omnes superiores annos suspiciones de Homericis carminibus pectoris tanquam claustris custoditas non nisi loco suo, et ad finem Observationum in Iliadem prodidi; forte nec hoc in animum admissurus, nisi expressa quodammodo earum confessio fuisset; neque enim tam magni ingenii res est in talia incidere, quam judicii, videre, an satis explorata et certa ea sint, ut in medium proferri possint.

ctatæ a *poetis cyclicis*, hoc est, ab iis poetis, qui, Homeri exemplo, non modo rerum bello Trojano gestarum, quæ Iliadem sive antecesserunt sive sunt secutæ, verum, Proclo apud Photium teste, totius mythologiæ a Cœli et Terræ inde nuptiis ad finem errorum Ulyssis, modo singula capita modo plurium capitum complexum, *carmine epico*, hoc est, ad Homerici carminis numeros, tractandique et eloquendi modum, composito, exposuerant, et ex quibus certa dispositione a nescio quo collectis et ordinatis syntagma epicum concinnatum, extitisse putatur. Accurate de iis, post Nicolaum Loensem in Epiphyll. II, 4. Salmas. in Solin. p. 597 et Casaub. ad Athen. VII, 4. Dodwell. de Cycl. p. 802, qui soli consuli merentur, egit Schwarzius Altdorf. in Diss. de poetis cyclicis. Adde Fabric. B. Gr. T, I p. 281. Sunt tamen admodum pauca in hoc argumento ad liquidum perducta.

Nam primo, quorum poetarum nomina et opera hoc *cyclo* comprehensa fuerint, res est partim obscura, partim controversa, etiam inter veteres; nec satis constanter traditur, quam late ejus argumentum patuerit; modo enim intra belli Trojani fines ille substitisse, modo ad ipsam cosmogoniam evagatus esse narratur. Quo ipso constare puto, intra privatam nonnullorum doctorum Grammaticorum opinionem totam hanc de cyclo epico præceptionem substitisse in diversa abeuntium. Neque unquam tale corpus plurium poetarum aliter confectum, quam ut grammaticus aliquis eorum recensum seu indicem faceret, et singulari forte libello aut in opere grammatico ederet; nec facile omnes, quorum magnus fuit numerus, qui Genealogias deorum, Titanomachias, Gigantomachias, Argonautica, Thebaica, Heracleas, et sic porro, tum in rebus Iliacis, qui Νόστους scripserunt, tali indice enumerati fuerunt. *Arctinum Milesium, Eumelum, Leschen* et *Cypria carmina* eo comprehensa fuisse plerique tradunt; *Antimachum, Stesichorum*, alios inserunt alii, fide non satis explorata. Videntur porro plura in hac quæstione confundi: Alius est *Cyclus mythicus*, h. e. fabularum complexus inde a genealogiis deorum ad Trojæ usque excidium deductus; alius *Cyclus Trojanus*, h. e. fabularum ad bellum Trojanum spectantium. Jam *ab his cyclis* dictos arbitror *poetas cyclicos* et *carmina cyclica*, quorum argumenta intra alterutrum mythorum complexum et orbem continerentur: non vero ut ipsi cyclum aliquem constituerent. Ex priore genere fuere Theogoniæ, Cosmogoniæ, Titanomachiæ, qualis fuit seu Eumeli Corinthii sub Olympiadum initia, seu Arctini, Corinthii (non Milesii), Gigantomachiæ, Φορωνὶς, Δαναῒς, Eœæ, Naupactica, Ἡρακλεία, Argonautica, Θηβαῒς (κυκλικὴ dicta) τὰ ἔπη τὰ εἰς τὸν πόλεμον τῶν

Ἐπιγόνων, Ἀλκμαιωνὶς, Μινυὰς, Αἰγίμιος, Οἰχαλίας ἅλωσις, Κήϋκος γάμος, Ἀμαζονικὰ, Θησηῒς; ex altero autem Arctinus, Lesches, Stasinus Cyprius. Confusus cum his cyclis *cyclus epicus*, quem grammatici Alexandrini, Aristarchus et Aristophanes Byzántinus, constituerant, dilectu inter poetas epicos veteres facto, et principibus tanquam in canonem et in censum relatis; fuere illi Homerus, Hesiodus, Pisander, Panyasis, Antimachus (v. Quinctil. X, 1, 51 sqq. Proclus Chrestomath. et hinc Tzetza Proleg. in Hesiod. et in Lycophr.). Translatum est hoc nomen cycli epici etiam ad illa duo cyclicorum genera, quatenus res Trojanæ et mythi hexametris erant expositi. Tractum aliquando nomen ad duo carminum genera, quibus tanquam nota aliqua eo ipso inureretur: alterum, quoties poetæ in argumento jam ab aliis tractato, in rebus notis ac tritis, *circa vilem patulumque* morarentur *orbem* (Hor. Art. 132): alterum, cum, epici carminis naturæ et artis ignari, narrationem a primis rei primordiis repetitam per singulas partes, tanquam scriptores pedestres, exponerent: quod v. c. Statius in Achilleide tentavit: ad hoc genus spectat Epigr. in Anthol. II, 40 p. 163 Steph. Nata hinc illa: apud Acronem in Horat. cyclicum poetam esse, qui variare res nesciat; et Isidor. VI, 17 ea carmina cyclica vocari, quæ cujusque materiæ simplici forma facta sint. Hunc in modum diversarum rerum discrimine facto, licebit tandem aliquid certi et explorati de *poetis cyclicis* tradere.

Horum poetarum opera, quantum ex fragmentis, tum ex Quinti Smyrnæi imitatione, et ex argumentis Cypriorum Carminum et Νόστων apud Proclum, colligere licet, tota ad Homeri non tam artem quam sermonem potius ac colorem et epicam dictionem fuit composita. Nec tamen res intra poetices spatia substitit, sed liberius est evagata. Nam, cum pedestris orationis usus et cultus increbrescere inter Græcos cœpisset, multique essent, qui antiquissimos mythos historiasque Græciæ, partim singularum urbium fabulis, religionibus ac sacris, festis ac ritibus, locorum etiam monumentis, templorumque donariis consecratas, partim ex priscis carminibus, quæ supererant, collectas literis mandarent; inter quos *Pherecydes Atheniensis*, et *Acusilaus Argivus*, *Hecatæus Milesius*, et post hos alii Θεογονιῶν auctores, genealogiis deorum ac cosmogoniis condendis imprimis inclaruerant; successerunt alii, qui Græcorum post mythicum tempus historias, eoque etiam bellum Trojanum perscriberent, inter quos nescio an primo loco *Hellanicum Lesbium* ponam, cujus magnum opus ἱστοριῶν fuisse videtur, ad quod tanquam partes referenda erunt quæ laudantur: Φορωνὶς, Ἀτθὶς, Ἀτλαν-

τὶς, Δευκαλιώνια, Τρωϊκά. (Fragmenta ejus nunc collecta sunt a doctissimo viro, *F. W. Sturz,* quibus addo aliud satis memorabile de Achille a Scamandro oppresso in Schol. Ven. B ad Iliad. Φ, 242.) In Troicis rebus fides ejus imprimis fuit probata, ut etiam Dionysius Halic. lib. I. c. 46. 47. 48 in Trojæ excidio Æneæque fuga narranda eum potissimum sequendum existimaret; et ex Clemente Alex. I Strom. pag. 139 satis constat, eum Trojæ captæ epocham inter ceteros accurate definiisse. Laudantur eodem loco alii, sed nominibus tantum noti. Celebrius nomen est *Dionysii Milesii,* qui Herodoto paullo antiquior circa Olymp. LXV vixisse traditur, κυκλογράφος Suidæ et Tzetzæ dictus, non tanquam cycli epici auctor, quod male traditur, sed propter opera, quæ cyclum mythicum et historicum efficiebant, eaque in hunc modum ordinanda, ut scripserit Μυθικά, Ἀργοναυτικὰ, Τρωϊκῶν βιβλία γ', tum Κύκλον ἱστορικὸν ἐν βιβλίοις ζ', sequebantur τὰ Περσικὰ et tandem τὰ μετὰ Δαρεῖον; nisi duo hæc unum idemque opus fuere; in quo ipso habemus historiæ catholicæ scriptorem antiquiorem illis, qui vulgo habentur.*

Etsi autem cum temporum decursu ab antiquis illis rebus mythicis ad seriorum temporum res et casus historiæ procederent, tamen et sequiores scriptores ab antiquioribus Græcorum rebus orsi bellum fere Trojanum, quoniam ab eo inde tempore civitates ac regna Græciæ sive ad certam formam fuerant descripta, sive futurarum opum prima initia ceperant, in principio operum suorum modo brevius modo copiosius repetebant; quod nec *Thucydides* facere recusavit. Et in hunc, puto, censum veniunt nonnulli scriptores, qui Trojanas res perscripsisse dicuntur; quos in transcursu modo eas leviter attigisse existimandum est. Ita apud Dionys. Halic. I, 48 *Menecrates Xanthius* historiam ab Achillis funere auspicatus narratur, exordio quoque libri subjecto; quo tamen summatim tantum, cum ad Lyciæ res (τὰ Λυκιακά) exponendas ille properaret, Trojanas res perstrictas fuisse credere licet. Etiam *Callisthenes,* cujus *Græcæ Historiæ* olim celebratæ fuerunt, ab anno pacis Antalcidæ Ol. XCVIII, 2 deductæ, quando de Troja capta egisse memoratur (v. Schol. Euripid. Vet. apud Ursin. ad Virg. II Æn. 255 et interpolatus ab eo locus Iliad B. post v. 855. memoratus est a Strab. XII, p. 817.) primo saltem Græcarum Historiarum libro

* Cf. ad hæc *Notas ad Apollodor.* p. 921 sq. 980 sq. Commentat. II *de fontibus histor. Diodori* in *Commentation. Soc. R. Sc. Gott.* T. VII. Omni tamen hac opera me non nisi lineas duxisse iis, qui in hæc accuratius inquirere vellent, obscurum esse non potuit.

Trojanas res summatim narrasse videtur: etsi, hoc ita factum, ut separatum aliquod opus particula illa haberi posset, suspicari possis ex Cicer. V ad Div. 12.

Cum ab his scriptoribus, qui res vel universæ Græciæ, vel singularum civitatum certique temporis exponerent, tamen Trojanum bellum non plane prætermitteretur: fieri id multo magis debuit ab iis, qui Historiarum systemata conderent, ut res Trojanas omninoque totum cyclum mythicum operibus suis intexerent aut præfigerent. Et hoc factum vides a *Diodoro Siculo* in libris quinque prioribus, qui extant, in quibus eum Dionysium maxime Milesium supra memoratum excripsisse suspicor. cf. lib. III, 52, ubi v. Wessel.* Idem ante eum ab *Anaximene Lampsaceno* factum, qui Alexandri tempore vixit et ab antiquissimis Græciæ rebus (*ἀπὸ θεογονίας καὶ ἀπὸ τοῦ πρώτου γένους τῶν ἀνθρώπων*) orsus (*τὰς πρώτας ἱστορίας* vel *τὴν πρώτην τῶν Ἑλληνικῶν*) historiam usque ad pugnam Mantineensem pertexuerat. vid. Diodor. XV, 89 et Voss. de Hist. Gr. I, 10, nec non in Pisandri opere infra laudando. Fuit quoque scriptor antiquus (*συγγραφεὺς παλαιὸς πάνυ* apud Dionys. Halic. I, 72, et I, 49 *ἀρχαῖος καὶ λόγου ἄξιος*) *Cephalo* Gergithius seu Gergethius (*τὰ Γέργηθα* urbs Æolidis), qui *Τρωϊκὰ* scripserat: cf. Notæ ad Apollod. p. 740: diversus ille, etsi obloquatur Leo Allatius de patria Homeri c. 1, a *Cephalione* vel *Cephalæone*, cujus *σύντομος ἱστορικὸς* fuit *Musarum* nomine inscriptus, res a Nino ad Alexandrum narratione persecutus; lectus ille Photio c. 68, et in epitomen redactus a Sopatro: ibid. c. 161. add. Syncell. p. 167, et ib. not. Quid tamen facias Athenæo IX, p. 393 E, ubi Hegesianax Alexandrinus *ὁ τὰ Κεφαλίωνος ἐπιγραφόμενα Τρωϊκὰ συνθείς*? Scilicet suspicari licet, veterem illum librum interiisse et in ejus locum temere a nonnullis substitutum fuisse similem librum Hegesianactis. Fuerunt alia *Τρωϊκὰ Metrodori* Chii, qui Hippocratis magister fuit, laudata apud Athen. lib. IV exeunte, p. 184 A. Non mihi constat, ad quod tempus referendus sit *Theodorus* Iliensis, qui *ἐν β' Τρωϊκῶν* excitatur apud Suidam in *Παλαίφατος Ἀβυδηνός*. Fabulosum *Syagri* nomen ex Æliani V. H. XIV, 21 laudare nil attinet. *Servius ἐν*

* Cf. Commentationem paullo ante laudatam. Viam ad hanc mythicæ cum vera historia conserendæ rationem munierat Dionysius Milesius paullo ante memoratus; et ipse Hellanicus Lesbius, qui in libris supra laudatis mythicæ narrationi historias subtexuisse videtur. cf. Dionys. Halic. I, 48 pr.

τρίτῳ τῶν Τρωϊκῶν excitatur in Schol. Ven. B. ad Iliad, Φ, 242. Verum hi ad seriores relegandi esse videntur: de quibus postea memorabitur.

Aliquamdiu *res Trojanæ* communi aliquo inter scriptores consensu erant traditæ, prout ab Homero et poetis cyclicis, *ex majorum fama* ac narratione, *antiquo sermone*, hoc est, poetico, fuerant expositæ. Sed cum cœpissent esse, primum, qui *sigillatim* particulam aliquam ex toto illo cyclo mythico decerptam carmine tractarent, ornarent et delectationis caussa variarent, tum alii, imprimis *lyrici*, qui carmina sua suavibus episodiis distinguerent, ex eo tempore res Trojanæ quasi *materiæ poeticæ* loco habitæ sunt, qua ingeniosi homines in quamcumque formam diffingenda uterentur, unumque id propositum haberent, ut cum probabilitate aliqua delectarent.

Ab historiæ fide multo magis recessum est, cum *Tragici* poetæ fabularum suarum ὑποθέσεις et argumenta ex cyclo illo peterent, et pro consilio suo tragœdiæque natura varie ea tractarent, ornarent, inflecterent, nova affingerent, et sæpe in diversissimas partes traherent. Quæ quidem res cum vel ex Sophocle et multo magis ex Euripide notissima sit, hærere in illa nolumus.

Jam historicis et tragicis successit novum hominum genus, quod omnia miscuit ac turbavit, *Interpretes poetarum* dico et *Grammaticos*, maxime ab Ptolemæorum inde sæculo,* quorum alii Cyclos illos in epitomen redegerunt; qualem habemus adhuc *Apollodori Bibliothecam*, quam cycli epici compendium esse jam Salmas. ad Solin. p. 847 vidit;† alii separatim hanc vel illam particulam ex toto orbe exposuerunt. Ita *Lysimachus* Alexandrinus τὰ Θηβαϊκά, et τοὺς Νόστους, de quibus inf. Excurs. V. *Euphorion* autem suis Chiliadibus (de quibus v. ad Ecl. VI, 72) suis locis res Trojanas inseruerat; ut de Laodice: v. Pausan. X, 26 extr. et inf. Excurs. V. Similiter alii Grammatici τὰ τραγῳδούμενα scriptis peculiaribus explicuerant, quibus tragœdiarum argumenta ac fabulas exponebant, interdum et commentabantur: quo ex genere utinam superessent saltem Asclepiadæ τῶν τραγῳδουμένων libri! verum iis aliisque multis amissis, nonnulla superesse videntur in *Hygini fabulis* ex veteribus tragœdiis excerpta; nam major operis, sed luxati, partim in epitomen, partim in excerpta, redacti, pars ex orbe Græcorum my-

* Cf. Prolus. *de sæculi Ptolemæorum genio* in *Opusc.* T. I, p. 94. 98. 105.

† Vid. *Notas ad Apollod.* p. 956 sq.

thico est consarcinata, ut inspicienti facile apparet; facto enim a genealogiis deorum initio per Cadmeas ac Thebanas fabulas ad Argonautica, Heracleam et Troica ex more procedit.*

Qui *post illos scriptores* iterum veteres mythos, adeoque etiam Trojanum bellum, novis libellis repetebant, cum antiquissimos scriptores sequi, et tragicorum ac lyricorum ceterorumque poetarum commenta ac lusus sollerter ab illis discernere deberent, *omnia* inter se *miscuerunt*, totamque adeo veterum mythorum rationem turbarunt, ut in plerisque difficile sit perspicere, quid ac quantum veteris vel philosophiæ vel religionis vel historiæ vel prisci sermonis iis subesse credendum sit. Cujus corruptelæ auctores habendi imprimis iidem sunt Grammatici, qui commentarios in veteres poetas scripserunt. Dum enim illi ad illustrandam aliquam fabulam, omnia, quæ usquam legerant, nullo judicio collegerunt, et ex uno loco in centum alios, modo additis nonnullis modo recisis, transtulerunt; perditis nunc antiquis scriptoribus, unde hauserant, ipsi ab eo inde tempore fabularum auctores, indocti pariter et levissimi, facti sunt.†

Etiam *Philosophorum*, *Sophistarum* ac *Rhetorum*, opera aliqua fuit in corrumpendis mythis et historiis antiquissimis; *illorum* quidem in theogoniis maxime aliisque deorum fabulis allegorice interpretandis;‡ ex quo semel Pythagoras, Heraclitus, et Xenophanes ad mythologiam, tanquam theologiæ aliquod systema subtiliter conditum, offendissent; *horum* autem in heroum rebus et Trojano imprimis bello, dum declamationum argumenta inde caperent et laudem ex eo captarent vani homines, si haberent, quæ contra res vetustissimæ fidei probabiliter dici viderentur. Habemus adeo *Dionis* Chrys. oratiunculam de Troja nunquam capta, qua mireris nonnullos ad elevandam veteris historiæ fidem, imprimis in rebus Trojanis, uti. Ex eodem genere sunt *Philostrati* Heroica.

Ausi etiam ipsi *historici*, qui veterum scilicet historiarum fidem suis temporibus et solito rerum gerendarum mori ac consuetudini accommodare volebant, res Trojanas in *πραγματείας* formam redigere, aut diversarum narrationum naturas eo consilio miscere, ut major probabilitas novæ narrationis existeret, v. c. ut Romani populi originibus a Trojanis ductis consulerent. *Demetrius* autem Scepsius, *ὁ τὸν Τρωϊκὸν διάκοσμον ἐξηγησάμενος*, ut Strabo XIII, p. 609, Grammaticus Crateti et Aristarcho æqualis, in Scepsiorum gratiam multa in rebus Trojanis

* Vid. *Notas ad Apollod.* p. 945. † Ibid. p. 929 sq. ‡ Ibid. p. 932 sq.

aliter ac ceteri tradiderat. v. Strabo l. c. Librum XVI et XXIV laudari videas ap. Athen. IV, p. 173 F. 175 A.

Cum jam Græcia a Romanis in servitutem redacta cum ceteris libertatis bonis etiam accuratæ doctrinæ habitum, tandem etiam sensum, amisisset, deperditis jam tum aut delitescentibus plerisque ex præclaris illis antiquioribus poetis ac scriptoribus, ecce tibi provenerunt multi non poetæ, sed *versificatores*, qui ex nonnullis, qui supererant, poetis cyclicis antiquis nova carmina conscriberent, aut etiam ex grammaticorum vel historicorum doctioribus libris breviores *epitomas* conficerent, censendas istas et dijudicandas fere non modo ex propria doctrina, sed etiam ex eorum, quos excripserunt, fide ac judicio. Ex priore genere poetam habemus non infimo loco habendum, *Quintum Calabrum*, in quo emaculando Laur. Rhodomannus, Ilfeldensis olim sub Mich. Neandro disciplinæ æternum decus, tale ingenii acumen exhibuit, ut ex summis recentiorum temporum criticis vix habeam, quos cum ipso comparandos putem. Sed Quintus ille haud dubie ante oculos habuit aliquem aut plures ex veteribus poetis cyclicis, imprimis Leschen, ut mihi quidem visum est, comparatis cum eo fragmentis Leschæ et iis, quæ aliunde de parva Iliade cognoscere licuit.* Sunt in eo loca egregia et quæ præstantiore quoque poeta non indigna sint. Alter est *Tryphiodorus*, cujus Ἰλίου ἅλωσιν habemus, sed multo indoctior et sæpe ineptus homo, et cum eo *Coluthus*, in Ἑλένης ἁρπαγῇ· in utroque tamen facile melioris venæ vestigia passim deprehendas, tanto gratiora illa et jucundiora, quo aridius et sterilius solum est, in quo flores illi enascuntur. Ex hoc genere infima jam ætate, infimo loco, fuit *Tzetza*, qui Antehomerica, Homerica et Posthomerica,† versibus scripsit scabris et ἀμέτροις· stolidæ jactantiæ homo, qui, non tam, quod Dodwellus augurabatur, veteres cyclicos, quam misellos potius Grammaticos et compilatores, qui eum antecesserant, excripsit, nec sic tamen negligendus, quippe ex quo, in tanta

* Accurate hoc persecutus est *Tychsen* noster, V. C., in *Commentat. de Quinto Smyrnæo* (1783), cujus novam recensionem parat. Perspectum nunc mihi est, in quinis prioribus libris *Arctini Æthiopidem* expressam esse, inde *Iliadem parvam*, usque ad librum XII. Tum librum XIII et XIV esse argumentum τῆς Ἰλίου πέρσιδος *Arctini*. Per quæ multo magis firmatur id, quod antea mihi persuaseram, plura antiquorum poetarum vestigia et loca in hoc carmine nobis esse servata, et illud esse *Cyclum Troicum ex antiquioribus istis poetis excriptis concinnatum*.

† Edita nunc illa sunt in lucem et docte illustrata a *Fred. Jacobs* 1793. quem cf. præf. p. XVII.

meliorum scriptorum jactura, multa, quomodo a superioribus tradita fuerint, intelligi possint, modo quis satis idonea doctrina instructus sit.

Inter eos, qui in morem veræ historiæ rhetorica arte pedestri sermone bellum Trojanum seriore ætate condiderunt, is qui *Dictyis Cretensis* nomen mentitus est, quem adhuc latinum habemus, non indoctus fuit homo, et qui, si non veteres passim cyclicos, interdum et tragicos poetas, tamen eos, a quibus isti fuerant excripti, ante oculos videtur habuisse. Hunc Græci fere recentiores excripserunt ut Joannes Malelas, Cedrenus, Tzetza et Constantinus Manasses p. 44 seqq. in Synopsi historica a Meursio edita. Præter illum tamen alium adhuc Trojanarum rerum interpolatorem inter seriores Græcos extitisse necesse est sub *Sisyphi Coi* nomine; ex quo multa petiisse videtur Jo. Malelas. Alium *Idomeneum*, (ita enim mentiti sunt nomina antiquorum heroum, nec de Idomeneo philosopho e Schola Epicuri cogitandum esse puto) qui ἐν πρώτῳ Τρωϊκῶν excitatur a Schol. Apollonii Arg. I, 916 de Electra Dardani, Eetionis et Harmoniæ matre. Videtur ille Hellanicum esse secutus, et eum forte auctorem habuit Nonnus Dionys. III, 115. 132. 274. ubi similia narrantur. At *Daretis Phrygii* de excidio Trojano libellus haud dubie ineptum aliquem Sophistam habet auctorem et declamationis potius genus constituit, quo poetarum fabulas in historiæ pragmaticæ formam deflectere propositum est. Characteres heroum, quos intexuit, sunt ex μελετῶν genere, cujusmodi passim alibi occurrunt. Ex Dictye repetiit *Isaac Porphyrogennet.* p. 304 sqq. in περὶ τῶν καταλειφθέντων ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου: quæ sunt Posthomerica rhetorice exposita; edita in Allatii *Excerptis variis* (Ro. 1641, 8) p. 259. Ejusdem sunt characteres Græcorum et Romanorum, quos Rutgersius edidit Var. Lect. V, 20. Melioris notæ est fragmentum τῶν Τρωϊκῶν ex Cod. XXIV *Bibliothecæ Uffenbach.* P. II, p. 655—686, quod Antehomerica complectitur multaque habet quæ cum Tzetza conveniunt.

Fuere etiam olim Τρωϊκά *Palæphato* tributa, sed junioris Grammatici, ejusdem forte nominis, fetus. v. Suidas h. v. et Voss. H. Gr. III h. v. Ex iis depromtum esse videtur, quod Servium laudare video ad lib. III, 8 "quamvis Palæphatus tradat, capto Ilio Æneam post triennium navigasse." Idem de Anio rege et sacerdote egerat, v. eundem ad III, 80, scilicet secundum antiquiores, quos excripserat. Ad eum Joan. Malelæ quoque locum refero Chronogr. p. 101. Troica *Abantis* apud Servium ad Æn. IX, 264 memorata video. Ex his ac similibus,

qui veteres, quas narrabant, historias simul interpretabantur, fluxisse videntur absurda commenta, quibus contaminata est Trojani excidii Historia in *Malela*, *Cedreno*, forte et aliis Græculis, qui ex telesmatica et astrologia multa intexere ausi sunt v. c. de Palladio etc., alia autem allegorice exponere, ut ipsius *Tzetzæ* allegoriæ Homericæ in bibliothecis servantur; quarum similia multa in Chiliadibus apposuit. Non eo usque audaciæ sunt progressi, sed intra Dictyis fere et Daretis commenta substiterunt scriptores deterioris ævi latini, ut *Elinandus*, et qui eum excerpsit, *Vincentius Bellovacensis* Specul. Histor. lib. III, 62, item *Guido de Columna* in Historia Trojana circa 1287 scripta et 1477 edita; quæ si quis non meminerit, unde ducta sint, non parum hæreat, si tot inauditas res a scriptoribus superiorum sæculorum sub ipsa literarum incunabula narrari videat.

Romanos poetas, antiquissimos quidem, nihil aliud fere egisse, quam ut Græca latine converterent, ab his autem ætate proximos, et omnino præstantissimum quemque poetam, Græca latine expressisse, Græciæ flores in viridaria Romana transtulisse, et omnino ex Græcis profecisse unice, ad eorumque exemplum poeticum aliquem sermonem, qui a pedestri oratione plane discrepat, conformasse, in confesso est. *Ennius*, qui Iliadis rivos in Annales suos traduxit, Tragœdias plures latine converterat: et sic Tragici ac Comici veteres fere omnes faciendum sibi putaverant. Sed de hoc nunc non agitur; verum Iliadem Homeri transtulerat *Cn. Mattius*, et *Cypria carmina* infra videbimus a *Nævio* latine facta, et, si alii inter Romanos memorantur, qui argumentum belli Trojani tractarunt, ut *Macer* Antehomerica, v. Ovid. II Am. 18, et Posthomerica II ex Ponto 10, 13, item *Camerinus*, IV ex Ponto 16, 6, ubi v. not. ex Græcis fere eos sua effinxisse, exemplum eorum, qui superstites sunt, credere jubet. Verum de *Latinis Homeristis* docte nunc egit *Wernsdorf.* in *Poet. minor.* T. IV, p. 565. 568 sq. 579.

Munita jam et patefacta est via, ut accedere possimus ad id, cujus caussa totam hanc disputationem suscepimus, ut scilicet quæramus, *quem potissimum ex veteribus poetis Virgilius in excidio Trojano enarrando secutus sit.* Esse hunc inter eos, qui interierint, facile intelligitur, quandoquidem nec cyclicorum poetarum aliquis, nec eorum quisquam, qui proximi ætate fuere, omninoque qui ante Virgilium vixere, ad nostra tempora pervenit. Sedula tamen multarum rerum et eorum imprimis, qui, seriores quidem, veteres tamen excripserunt, et Tabulæ Iliacæ a Fabretto vulgatæ, in qua auctores adscripti sunt, una cum Poly-

gnoti tabula apud Pausaniam, comparatione, nunc autem multo magis ex Procli Fragmento conjectare licet, *Virgilium potissimum Arctini Ἰλίου πέρσιδα, et cum hac Leschei Iliadem parvam expressisse*, multa tamen, ut infra in singulis videbimus, passim *ex Græcis tragœdiis*, imprimis *Euripidis*, hausta intertexuisse, quod tot loca ex Hecuba et Troadibus traducta docent; ut omnino Euripidem plurimum videatur probasse Virgilius. Quod autem poetæ animum imprimis ad tragœdias fructumque inde ad ornandum epicum carmen uberrimum petendum potuit convertere et adducere, hoc fuisse arbitror, quod magna fabularum Græcarum pars ab Ennio, Accio, Livio Andronico, Nævio, Pacuvio, Varrone, forsan et aliis, latine erat conversa. Proficere ex his poeta non parum debuit non modo ad narrationis varietatem, verum multo magis ad orationis poeticæ, cui elaborandæ imprimis studebat, dignitatem et ornatum. Etsi enim diversissima sit tragicæ epicæque orationis indoles, tamen tragica illa oratio Virgilianæ dictioni gravitatem illam, quam tantopere miramur, et majestatem, interdum δεινότητα aliquam rhetoricam, eloquentiæque modo copiam modo acumen, comparasse videtur. Quam proclive autem Virgilio fuerit, in bello et excidio Trojano, de quo nunc potissimum quærimus, tractando et ornando Tragicorum inventis uti, ex eo apparebit, si tragœdiarum hujus argumenti copiam, inter Romanos saltem, ante oculos positam habeas. Ita Livius Andronicus *Achillem, Helenam, Laodamiam, Protesilaum* (nisi eadem cum Laodamia fuit fabula), *Ajacem,—Equum Trojanum,—Odysseam, Ægisthum, Hermionem* in scenam produxerat. At Nævii fuere tragœdiæ *Iphigenia, Protesilaus, Telephus, Hector, Equus Trojanus, Ægisthus;* Pacuvii *Chryses, Armorum judicium, Teucer, Iliona, Anchises, Hermiona, Dulorestes;* Accii *Achilles, Telephus, Diomedes, Nyctegresia, Epinausimache, Myrmidones, Armorum judicium, Eurysaces, Neoptolemus, Philoctetes,—Troades, Andromache, Astyanax, Hecuba, Iliona, Deiphobus,—Clytæmnestra, Ægisthus, Agamemnonidæ, Æneadæ, Antenoridæ;* Ennii *Iphigenia, Achilles, Telephus, Phœnix, Ajax,—Hectoris Lytra,—Andromache, Hecuba, Alexander,—Dulorestes, Eumenides* (quæ Ennio vulgo tribuitur, *Iliona*, Pacuvii fuisse videtur); Varronis tandem *Cycnus, Ajax, Armorum judicium, Eumenides.* Harum partim fragmenta, aliarum nomina tantum ad nos pervenerunt; sic Atilii *Electra*, L. Pomponii Secundi *Armorum judicium.* Et quot non cum ipsis nominibus intercidisse putabimus! Quæ igitur poeta in sua narratione a vulgari ratione habet recedentia, aut in quibus auctorem, qui ei præiverit, desideres; ea *ex tragicis suis* in epos suum traduxisse nobis videtur in

vulgari autem narratione *Arctini* Ἰλίου πέρσιδα s. πέρσιν tum *Iliadem parvam* diximus ipsi potissimum fuisse propositam; de quibus nunc paucis est exponendum.

Ilias parva, Ἰλιὰς μικρὰ, non tam totum bellum Trojanum, quod tradunt, quam res Iliacas post Homericam Iliadem comprehendere debuit, si ea reputes, quæ, tanquam ejus argumentum, Aristot. de Poet. v. 23 memorat, plus quam octo tragœdiis sufficere, cum Iliadis Homericæ argumentum tantum unam, ad summum duas, suppeditet. Nam Ὅπλων κρίσις, Φιλοκτήτης, Νεοπτόλεμος, Εὐρύπυλος, Πτωχεία, Λάκαιναι, Ἰλίου πέρσις, καὶ Ἀπόπλους, καὶ Σίνων καὶ Τρωάδες, hæc omnia, inquam, ad res post Hectoris atque post ipsius Achillis cædem gestas spectant. Dici vix potest, quantopere viri docti, imprimis Salmas. ad Solin. p. 800 sq., in iis turbent, quæ super hoc disputant. Ad Ὅπλων κρίσιν pertinuerunt versus a Schol. Aristoph. laudati ad Equ. 1053, forte et is qui in Schol. Pindari servatus ad Nem. 6, 85 de Achillis hasta: ἀμφὶ δὲ πόρκης χρύσεος ἀστράπτει, καὶ ἐπ' αὐτῷ δίκροος αἰχμὴ (ita lego, pro corrupto ἐπ' αὐτὸ δίκροος δυὴ) versus effictus est ad Iliad. Z, 320. Θ, 895. In eadem carminis parte locus fuit de Ajace: Eustath. ad B, 557. p. 285. extr. ex Porphyrio: καὶ ὅτι ὁ τὴν μικρὰν Ἰλιάδα γράψας ἱστορεῖ, μηδὲ καυθῆναι συνήθως τὸν Αἴαντα, τεθῆναι δὲ οὕτως ἐν σορῷ, διὰ τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως. Ex particula Ἰλίου πέρσις versus excerptus esse videtur, Scholiastæ veteri Euripidis ad Hecub. 914 (Scholion in nostris editis non extat, ne in recentissimis quidem; sed ex schedis Fulvii Ursini laudatur ap. Scalig. de Emend. Temp. lib. V, p. 378 ed. Genev. 1629; nam in edit. pr. 1598 nondum reperitur) et Tzetzæ ad Lycophr. v. 344 laudatus: Νὺξ μὲν ἔην μέσση, λαμπρὴ δ' ἐπέτελλε σελήνη, qui et in Tzetzæ Μεθομηρικοῖς repetitus est apud Dodwell. de Cyclis p. 803. nunc v. 720. 773 ed. Jacobs. cf. Exc. VIII ad Æn. II, 250. et ad lib. III, 8. Exc. II. Ex Ἀπόπλου carmine puto esse undecim illos versus de Ænea cum Andromache abducto a Neoptolemo ap Tzetz. ad Lycophr. 1263. cf. eund. ad 1232, ubi additur, eum post Neoptolemi apud Delphos cædem liberatum fuisse. De Sinone inf. dicetur Exc. IV, de Corœbo a Lesche tradita Exc. X memorabuntur. Palladium furto Diomedis et Ulyssis ablatum idem exposuerat, ut ex Hesych. in Διομήδειος ἀνάγκη constat: quomodo autem ab eo res narrata fuerit, intelligi forte poterit ex Zenob. III, 8; est enim hujus narratio simplicissima. Voces et ῥήσεις aliæ nonnullæ videri possunt apud Barnes. Homer. Tom. II Fragm. p. 108. Jam post ista scripta in manus venit fragmentum Procli, quod Ἰλιάδος μικρᾶς

ὁ Λέσχεω argumentum servavit:* ex hoc intelligitur, poetam exorsum esse narrationem statim ab armorum judicio, et produxisse usque ad equum in urbem receptum et Trojanorum ex commessatione somnum. Habitus et hujus parvæ Iliadis auctor olim a nonnullis Homerus, ut ex auctore de vita Homeri, qui vulgo Herodotus fertur, patet, c. 16, ubi et primi duo versus occurrunt. Διατρίβων δὲ παρὰ τῷ Θεστορίδῃ ποιεῖ Ἰλιάδα τὴν ἐλάσσω (ita hic appellatur, nec audiendus Salmas. Polyh. p. 598 sq., qui Cypria carmina et Ἰλιάδα ἐλάττω unum esse nullo argumento contendit), ἧς ἡ ἀρχή: Ἴλιον ἀείδω καὶ Δαρδανίην εὔπωλον, Ἧς πέρι πολλὰ πάθον Δαναοὶ θεράποντες Ἄρηος. Fabricius, qui l. l. hoc idem repetiit, tamen mox initium poematis Leschei narrat, quod Horatius perstrinxerit v. 136 *Fortunam Priami cantabo et nobile bellum*, Ἀείσω Πριάμοιο τύχην πόλεμόν τε κλεεννόν. Sed is versus a Salmasio confictus et pro parvæ Iliadis Lescheæ primo versu venditus est l. c. p. 601 A, scilicet is Iliadem ἐλάσσω diversam ab Iliade parva, et eandem cum Cypriis carminibus esse volebat. Sine auctoris nomine eam laudant Clemens Alex. et Vet. Schol. Euripidis ap. Fabric. B. Gr. T. I, p. 279. 280, et Pausan. III extr. et X, 26. At communior sententia ad Leschen eam retulit, vid. Fabric. ibid. pag. 180, etsi Ryck. p. 444, qui p. 446 contra eam sententiam disputat, sed cupide magis quam graviter ac vere. *Lesches hic s. Lescheus*, Λέσχεως, Æschyleni s. Æschyli f. Lesbius, Pyrrha civitate oriundus, ab Euseb. Hieron. ad Olymp. XXXIII memoratur: *Lesches Lesbius, qui fecit parvam Iliadem*, ut inter antiquissimos adeo habendus sit. Eundem in multis expressit auctor Tabulæ Iliacæ, olim in palatio gentis *de Spagna*, nunc in Capitolio servatæ, quam a Fabretto vulgatam ad calcem *Syntagm. de Columna Trajani* videre licet p. 315. nuncque in Museo Capitol. Tom. IV. t. 68. Adscriptum quoque in illa est: Ἰλιὰς μικρὰ λεγομένη κατὰ Λέσχην Πυῤῥαῖον. Etiam Quintum Smyrnæum Leschis vestigiis institisse nuper docuit is, quem supra laudavi, *Tychsen* noster in *Commentat.* p. 28 sqq.

Jam *Cypria carmina*, modo memorata, τὰ Κύπρια ἔπη, vel τὰ Κύπρια, apud Aristot. de Poet. c. 23 videas una cum parva Iliade laudata, quo ipso manifestum fit, diversa ea carmina fuisse; uti ex Paus. X, 26

* In *Biblioth. d. alt. Litt. u. Kunst, Tom. I.* p. 35. Haberet nunc vir doctus opportunitatem conficiendæ collectionis Fragmentorum Poetarum Cyclicorum, præmissa Procli expositione singulorum carminum; et subjecta comparatione eorum, quæ passim in Tragicis aliisque poetis aut simili aut alio modo sunt pertractata. Expedita quoque inde erit illustratio carminis, quod sub Quinti nomine habetur.

saltem hoc patet, ab Leschei Ἰλίου πέρσει diversum opus fuisse. Videntur ea comprehendisse anteriora Iliadis. Certe ab Herod. II, 117 super Helenæ raptu laudantur; duodecim versus de Helena e Nemesi nata ap. Athen. VIII, p. 334 C. et versus ex libro XI ab Athen. XV, p. 682 E. F. excriptos ad judicium Paridis pertinuisse, facile aliquis suspicetur: tum vero pro ἐν τῷ ιά haud dubie scriptum fuit ἐν τῷ ά. Aliquot versus ap. Schol. Iliad. A, 5 recitantur, qui non longe a principio libri locum habuisse videntur; emendati a doctiss. Wassenberg. p. 134, duo versus de Menelao ad Nestorem devertente sunt apud Suidam in οἶνος, quos sine carminis nomine legimus apud Athenæum lib. II. pr. et, quod triduo Paris Sparta Trojam redierit, ex Cypriis carminibus docet Eustath. p. 663 A. Interspersa quoque erat narratio de Dioscuris Leucippidas abducentibus et pugna cum Apharetidis, ut discere licet e Schol. Pind. Nem. 10, 114 (quo spectat locus Paus. III, 16 pr.), et de Thetidis nuptiis, ut in Schol. Iliad. Π, 140 habetur. De Palamede fabulas ex hoc fonte fluxisse intelligo e Paus. X, 31, p. 874, qui scriptor Neoptolemi quoque nomen et Æneæ conjugem Eurydicen inde illustrat c. 26. In iisdem fabula de Anii filiabus erat narrata, teste Tzetza ad Lycophr. v. 570: atqui et ea in belli Trojani initia incidebat; ut adeo manifestum sit, Cypriorum Carminum argumentum vix aliquid habere, quod in Virgilianum carmen transferri potuerit. Posthæc cum communicata mecum essent, mox vulgata, a doctissimo *Tho. Chr. Tychsen* Excerpta Procli e cod. Escorialensi Iliadis descripta, (in *Biblioth. ant. litt. et art. Vol. I.*)* confirmata sunt et illa, et multo magis constitit, *Cyprium* carmen (τὰ Κύπρια) XI libris constitisse; initio ducto a Pelei et Thetidis nuptiis et orta inde dearum de pulcritudinis principatu contentione, narrationem fuisse deductam usque ad Palamedis mortem, et ad Jovis consilium, ut subveniret Trojanis, dum abstraheretur Achilles a societate belli per seminata inter eum et Atriden dissidia; catalogo sociorum Priami subjecto. Auctor varie a variis est traditus. Fuere olim qui Homerum proderent; et eum filiæ suæ Carmina Cypria dotis loco dedisse, fabula est apud Ælianum e Pindaro, puta grammatico aliquo: sed diversa in Cypriis et dissona ab iis, quæ Homerus de Helenæ raptu tradiderat, occurrere, jam Herodot. II, 117 monuit. Alii alium ediderunt auctorem.v. Athen. VIII, p. 334. XV, p. 682.

* Repetitum nuper inde est hoc fragmentum a Tyrwhitt ad Aristot. de Poetica pag. 186. at mireris argumentum Iliadis parvæ ibid. pag. 189 non memorari.

Proclus ap. Phot. Cod. 239, Salmas. ad Solin. p. 599 (qui eum suspicabatur esse, qui *gemino* bellum Trojanum *orditur ab ovo*), et, qui adversus eum disputat, Ryck. de pr. Ital. init. p. 446, Fabrett. ad Tab. Iliac. p. 374, Hemsterh. ad Polluc. X, 85, Perizon. ad Ælian. V. H. IX, 15, et quos laudat Interpres Herodoti doctiss. ad l. c. Sed *Stasinum Cyprium* fuisse auctorem, probabilior et communior est sententia. Nomen hoc etiam Scholiis Iliad. A, 5 reddendum. add. Tzetz. Chil. XIII, 639 sq. Ab hujus poetæ patria *Cypro* nomen carminum ductum esse, in aperto est. Latine Cypria carmina reddiderat Nævius, cujus *Cypria Ilias* laudatur Carisio (v. de ea Wernsdorf. *Poet. min.* Tom. IV. p. 572); quo ipso probabile fit, eam Virgilio saltem lectam fuisse. Ex eadem forte sunt, quæ Serv. ad Æn. I, 273. III, 10 recitat.*

Sed *excidium Trojæ*, de quo nobis nunc, inter ceteras Trojanas res, potissimum quæritur, quam diversis modis tractatum olim esse debuerit, vel inde colligas, quod carmina tam multa ab antiquis memorantur Ἰλίου πέρσις, h. e. *Ilii vastatio* vel *excidium*, inscripta. In libris fere ἐν Ἰλίου περσίδι inflectitur; quod præter rationem fieri Scaliger ad Euseb. Chron. p. 72 a, Maussacus ad Harpocrat. in voc. καθελὼν et Salmas. ad Solin. p. 800 monuerant: nam ἐν Ἰλίου πέρσει esse dicendum. (Nec Ἰλιόπερσις recte a nonnullis scribi videtur; nam flecti deberet

* Posteriore quidem loco verba hæc sunt: "*Litora tum patriæ lacrimans. Amat poeta ea, quæ legit* (h. e. aliunde mutuatur) *immutata aliqua parte, vel personis, ipsis tamen verbis, proferre. Nævius enim inducit uxores Æneæ et Anchisæ cum lacrimis Ilium relinquentes his verbis:* Amborum uxores noctu Troiade exibant,—capitibus opertis, flentes ambæ, abeuntes—multis cum lacrimis. *Hoc iste* (Virgilius) *Æneam eodem in tempore ejusdem rei caussa inducit fecisse, cum dixit:* Litora tum patriæ lacrimans portusque relinquo." (Æn. III, 10.) Hæc sunt Servii verba. Nævii *Cypriam Iliadem* fuisse, expressa est auctoritas Charisii Instit. Grammat. lib. I, p. 118. "Nævius Cypriæ Iliados lib. I. *Collum marmoreum torquis gemmata coronat.*" Et Priscianus lib. X. p. 881. Putsch. "Nævius in Iliade II. *Fecundo penetrat penitus thalamoque potitur.*" Non itaque caussam idoneam video, cur accedam Vossio et Scriverio, quorum ille de Analog. III, 33. putat Lævii, hic autem in Baudii Amoribus p. 416 putat Ninnii fuisse Iliadem; at illi *putant* sine auctoritate, nil probant Lævii fuisse ἐρωτοπαίγνιον, e quo Iambi dimetri, et poema Io, a quo Scazontes laudantur, probabile forte fit ex dictis a Scriverio; Lævium hexametros scripsisse, nemo docet. Nævii contra fuit carmen de bello Punico; cur non idem Iliadem Cypriam scribere potuerit, quam expressis verbis memorant duo grammatici, equidem non assequor. Si Ennius eam sibi laudem vindicat, se primum versus heroicos scripsisse, alium sensum nec habet, nec habere potest, quam eum primum severius ad certas leges hexametros composuisse. Simili modo de se prædicant Lucretius, Horatius, Virgilius, Ovidius, Manilius?

Ἰλιοπερσία.) Fallit tamen in hoc ratio grammatica; nam cum tot locorum, etiam Pausaniæ, tum Procli, auctoritas firmat vulgatam illam scripturam, modo refingas πέρσιδι, non περσίδι. Nobilissima inter ceteras *Stesichori* Ἰλίου πέρσις sæpius veteribus laudatur, v. c. Pausan. X, 26 pr. (ubi inter captivas Trojanas Clymene. Κλυμένην μὲν οὖν Στησίχορος ἐν Ἰλίου πέρσιδι κατηρίθμηκεν ἐν τοῖς αἰχμαλώτοις. ὡσαύτως δὲ καὶ Ἀριστομάχην ἐποίησεν Ἔννος θυγατέρα μὲν Πριάμου. Leg. ἐποίησαν ἐν Νόστοις.) item c. 27, p. 865 Hecubam in Lyciam ab Apolline fuisse abductam. Alia collegit Suchfort noster in docta diss. *de Stesichori fragm.* p. 32 sqq. Ab eodem Pausania p. 864 de Medusa, una e Priami filiabus, Apollodoro quoque memorata III, 12, 5 f., in verbis: κατὰ τὴν Ἱμεραίου ᾠδὴν hoc idem carmen designatur, quod lyricum fuisse videtur, sub *Himeræi* nomine; erat autem Stesichori patria Himera Siciliæ; adeoque male inde novum auctorem nonnulli effinxerunt. Etiam in Iliaca Tabula inter auctores, e quibus artifex Iliadem supplevit, Ἰλίου πέρσις κατὰ Στησίχορον legitur. Fuit hoc carmen lyricum: quale fuit aliud Bacchylidis: vaticinium de excidio Trojæ: quod expressisse videtur Horat. I Carm. 15. Quod in eadem Tabula iis verbis subjicitur: Τρωϊκὸς, non ejus carminis nomen habendum erat; sed subintelligitur κύκλος Τρωϊκὸς, complectens ea, quæ sequuntur: adscribitur enim paullo post: Ἰλιὰς κατὰ Ὅμηρον. Αἰθιοπὶς κατὰ Ἀρκτῖνον τὸν Μιλήσιον. Ἰλιὰς ἡ μικρὰ λεγομένη κατὰ Λέσχην Πυῤῥαῖον. Alia Ἰλίου πέρσις, a Stesichori carmine diversa, a Pausania X, 25. 26 memoratur, et quidem Leschei nomine; jam cum apud Aristot. Poet. c. 23 (ut paullo ante vidimus) Ἰλίου πέρσις inter partes Iliadis parvæ memoretur, dubitari vix potest, hanc a Pausania laudatam Ἰλίου πέρσιν Leschei nullam aliam fuisse quam partem Iliadis parvæ eo nomine inscriptam. Memorat ex ea Pausanias Megetem vulneratum ab Admeto Argivo in pugna nocturna (sc. quæ capta Troja facta est), et Lycomedem Creontis f. ab Agenore; Æthram a filiis agnitam; Astyanactem de turri dejectum; Æneæ uxorem Eurydicen; Astynoum a Neoptolemo interfectum; Helicaonem in eadem νυκτομαχίᾳ vulneratum; Eioneum cæsum a Neoptolemo, Admetum a Philoctete; Corœbum a Diomede; Priamum ab ara abstractum et ante fores cæsum a Neoptolemo; Axionem, Priami f., ab Eurypylo, Agenorem a Neoptolemo. Quod si idem Pausanias Leschei Iliadem parvam seorsum memorat, ut c. 26 pr. p. 862, sejunctam hanc partem carminis a reliquo corpore eum habuisse apparet.

Apud Euseb. Hieronymi MCCLIV *Arctino Milesio,* præter *Æthi-*

oppidem, de qua v. Excurs. XIX ad I, 489, tribuitur *Ilii vastatio* (Ἰλίου πέρσις). Cum nemo alius hujus carminis meminerit, interpolati Hieronymi levis auctoritas esse possit: nam sive ex margine, quo quis similis carminis erat recordatus, sive ex interpretatione Æthiopidis, irrepsisse videri potest. Enimvero omnem dubitationem tollit Procli fragmentum e bibliotheca Scorialensi, in quo argumentum Ἰλίου πέρσιδος β' Ἀρκτίνου breviter exponitur. Complexum illud erat libris II novissima Trojæ, inde ab equo Trojano ab Achivis relicto, et substitit sub reditum Achivorum. Conveniunt pleraque cum Virgiliana narratione; ita ut statuere liceat, eam ad Arctini Ἰλίου πέρσιδα maxime esse adumbratam. Ex ea etiam illa, quæ ex Arctino Dionys. Halic. lib. I, c. 68. 69, de Palladio narrantur, in hoc carmine locum suum bene habere potuere. Suboritur inter hæc suspicio, non aliam forte fuisse Ἰλίου πέρσιν Pausaniæ sub Leschei nomine laudatam, quam hanc ipsam Arctini nomine apud Proclum inscriptam: nam continuatur in ea narratio Iliadis parvæ usque ad Equi in urbem deductionem perductæ; et in Tabula Iliaca solius Leschei nomen est appositum, cum tamen Ἰλίου πέρσις expressa esse videatur.

Sacadæ, non, ut vulgo legitur, *Acati*, Argivi, Ἰλίου πέρσιν ex Athenæo XIII, p. 610 C. (cf. Maussac. ad Harpocrat. in καθελὼν) laudarunt jam alii, etiam Ursinus ad Virgil. Carmen illud lyricum fuisse credo: nam fuit ille musicus. Primus τὸ πυθικὸν αὔλημα ηὔλησε Delphis: Paus. II, 22, quod factum primis statim Pythiis Ol. XLVIII, 3 et alteris Ol. L, 3 v. Paus. X, 7, p. 814. Statua ejus ingentibus cum tibiis in Helicone stabat; Paus. IX, 30, p. 768. Excidium Ilii non minus persecuti videntur, qui τὰ Τρωϊκὰ condidisse narrantur, inter quos *Syagrus*, vix dixeris, qua fide, omnium primus jam ante Homerum argumentum hoc tractasse ferebatur, sec. Ælian. V. H. XIV, 21; de reliquis Τρωϊκῶν auctoribus supra dictum est.

Fuere et Tragœdiæ Trojæ excidium titulo præferentes: uti Iophontis Ἰλίου πέρσις apud Suid. h. v. ex certa virorum doctorum emendatione. Neque Nicomachi Πέρσις ἢ Πολυξένη alio trahenda esse videtur, ut nec Phormios Ἰλίου πόρθησις; at Timothei πέρσαι ἢ Ναύπλιος leg. πυρσοὶ vel πυρσά. Sophoclis autem Ἰλίου ἅλωσις prorsus commentitia est; prava erat verborum interpretatio apud Strab. XIII, p. 608 Σοφοκλῆς γοῦν ἐν τῇ ἁλώσει τοῦ Ἰλίου παρδαλέαν φησὶ πρὸ τῆς θύρας τοῦ Ἀντήνορος προτεθῆναι σύμβολον τοῦ ἀπόρθητον ἐαθῆναι τὴν οἰκίαν. Nam memorat ille rem, quæ inter expugnationem Ilii evenisse narratur. Meliora jam allata sunt in Excursu de Antenore sup. Exc.

VII.* ad lib. I. non jungenda esse Σοφοκλῆς ἐν τῇ ἁλώσει τοῦ Ἰλίου, sed Σοφοκλῆς φησι, tum cum Ilium caperetur, Antenoris foribus pellem affixam fuisse. Res ipsa etiam apud Pausan. X, 27 in Polygnoti tabula occurrit; Exposita ea esse potuit in fabula Sophoclea Ἀντηνορίδαι, passim a veteribus laudata, quæ ad eam narrationem instituta fuisse videtur, quam Dictys exposuit lib. V extr., cum Antenori regnum Trojanum ex pacto cum Græcis relictum ab Ænea frustra tentatur.

Sed jam dudum possum videri si non inani, aliena tamen a poeta, opera defunctus esse, siquidem luculentissimo Macrobii Sat. V, 2 loco satis jam expositum est, quem Virgilius in hoc libro sibi propositum habuerit: "vel quod eversionem Trojæ cum Sinone suo et equo ligneo ceterisque omnibus, quæ librum secundum faciunt, a *Pisandro* pæne ad verbum transscripserit? qui inter Græcos poetas eminet opere, quod, a nuptiis Jovis et Junonis incipiens, universas historias, quæ mediis omnibus sæculis usque ad ætatem ipsius Pisandri contigerunt, in unam seriem coactas redegerit et unum ex diversis hiatibus (h. e. intervallis; noli tentare, *tractibus*) temporum corpus effecerit. In quo opere inter historias ceteras interitus quoque Trojæ in hunc modum relatus est. Quæ fideliter Maro interpretando fabricatus est sibi Iliacæ urbis ruinam. Sed et hæc et talia (nempe omnino quod Virgilius Græcos poetas imitatus sit) ut pueris decantata prætereo." Præclara narratio, et in qua vellem acquiescere posse. Sed dispiciamus eam accuratius, et primum quidem videamus, quisnam ille *Pisander*, et quale hoc ejus opus fuerit.

Nomen illud per duo maxime inclaruit poetas. Alter fuit serior, τῶν Ἡρωϊκῶν Θεογαμιῶν auctor, de quo postea dicam; alter antiquus poeta Pisander, qui circa XXXIII Olymp. vixit, quanquam alii Hesiodo antiquiorem et Eumolpo æqualem tradiderunt, Camiro Rhodi oriundus, *Heracleæ* libb. II auctor, h. e. carminis de rebus ab Hercule gestis, cujus non infrequens inter Grammaticos mentio. Diserte de eo agit Suidas. cf. Kuster. ad e. l. Meurs. in Rhodo II, 11. Staver. et Muncker. ad Hygin. Astron. 24. Burmann. Sec. ad Vales. Emend. IV, 14, qui Pisandri nomen præclare adversus substitutum Terpandri tuetur, et Koppiers Obss. p. 110. Tertium quidem aliquem Pisandrum poetam facit Vales. ad Hesych. in Νοῦς οὐ παρὰ Κενταύροις, et cum eo alii. Sed in Schol. Aristoph. Avib. 1555 κωμῳδούμενος aliquis Pisander memoratur, cujus sæpe apud Schol. mentio fit, qui etiam Platonis comœdiam eo nomine insignitam laudat. Adde Suidam in Εἴ τι Πεισάνδρου. Etiam

Pisandrum Physicum Fulgentius excitat Mytholog. I, 14; verum Grammaticus ille in scriptorum nominibus omnino est contaminatissimus. Sed *antiquior* ille *Pisander* inter principes poetas epicos post Homerum, Hesiodum, Panyasin et Antimachum fuit habitus, et a Grammaticis Alexandrinis in canonem et cyclum epicum relatus: v. sup. p. 354; adde fragm. Censorini c. 9, et idem διασημότατος ποιητὴς apud Stephan. in Καμειρεύς; Quinctilianus vero X, 1, 56 *Quid? Herculis acta non bene Pisander?* Habemus quoque in ejus laudem Epigramma inter Theocritea XX. Etiam Strabo XIV, pag. 655 D. inter celebres Rhodios, καὶ Πείσανδρος δὲ ὁ τὴν Ἡράκλειαν γράψας, Ῥόδιος. Idem lib. XV, p. 688 C., ubi de Bacchi et Herculis in Indiam expeditionibus agit, dum refellit fabulam, hæc subjicit: "quod Hercules leonis spoliis amictus, et clavam gestans exhibetur, Trojanarum rerum memoria posterius est, πλάσμα τῶν τὴν Ἡράκλειαν ποιησάντων, εἴτε Πείσανδρος ἦν, εἴτ' ἄλλος τις." Quod non ita accipiendum, quasi fuerint, qui pro re incerta haberent, an Pisander Heracleæ auctor esset; etsi Pisino Lindio Pisandrum sublegisse Heracleam fama olim fuit, ut ex Clemente Alex. intelligitur Strom. VI, p. 266 f. loco, quo de scriptorum plagiis agit; verum, quia plura carmina hoc nomine insignita fuere, e quibus unum aliquod exuvias leoninas et clavam primum inter reliqua Herculi tribuerat. Fuit enim et alia Ἡράκλεια, quæ *Panyasin* Halicarnass. auctorem habuit, quam Eratosth. in Catasterism. c. 11 laudat: cf. Schol. Pind. P. 3, 177 et adi Munker. ad Antonin. Met. c. 20 pr. *Creophyli* Οἰχαλίας ἅλωσιν in ea fuisse excriptam, Clemens Alex. Strom. VI, p. 266 f. prodere videtur. Sed ad hanc alteram Strabonis dubitatio spectare vix potuit, ut nec ad alteram *Nymphios* Heracleotæ, aliquoties in Schol. Apollonii laudatam.

Hactenus de antiquiore. Videamus de *altero;* qui Alexandro Mammææ imperante floruit, Nestoris Larandensis f. Laranda Lycaoniæ et ipse oriundus; Habuit adeo patrem rei poeticæ studio non minus clarum Severi Imp. tempore; cf. de eo Niclasius ad *Geopon. Prolegom.* pag. LXII. Fuit hujus Nestoris Ἰλιὰς λειπογράμματος, egregii scilicet acuminis opus! facit quoque ejus mentionem Menander rhetor apud Ald. in Rhet. ant. Filii autem, *Pisandri,* opus fuit, quod Ἡραϊκῶν θεογαμιῶν titulo Suidas, Ἡρωϊκῶν θεογαμιῶν Zosimus Hist. V, 29 laudant. Prætuleram aliquando cum Fabricio B. G. To. VI, p. 606 prius nomen, tanquam ab Ἥρᾳ ductum, quod apud Macrobium Pisander "a nuptiis Jovis et Junonis incipiens" universas historias persecutus esse narratur; Verum, deserui eas partes, meliora edoctus cum

a Ruhnkenio privatis literis, tum ipso literarum profectu. Recte quidem secutus eram hoc, quod Junonis nuptiæ argumentum fuere in priscis fabulis decantatissimum: v. viros doctos ad Hesych. in Ἱερὸς γάμος, et loca laudata in Hemsterhuisiana nota apud Valkenarium ad Adoniaz. p. 366. 367, et nuper Wernsdorf. To. IV Poet. min. p. 462. Fuit quoque inter Epicharmi tragœdias Ἥρας γάμος, alia Alcæi Athen. ἱερὸς γάμος. Origines fabula e Creta duxisse videtur; ubi quoque alia vestigia extabant: cf. Diod. V, 72 l. 96; et manavit forte ex illis fabulis locus Iliad. Ξ, 295 sq. Profectum est ex iisdem, quod in Schol. Ven. Iliad. A, 609 occurrit: Jovis et Junonis amores clam per CCC annos exercitos fuisse. Fabulam quoque respici puta in Theocriteo XV, 64. *omnia norunt mulieres*, καὶ ὡς Ζεὺς ἠγάγεθ' Ἥραν. Verum inaudita forma esset Ἡραϊκὸς, et ab Ἥρα formari deberet Ἡραῖος; tum, si de Junonis nuptiis carmen egisset, ineptum fuisset in altero voc. Θεογαμιῶν latens nomen θεός; nam ex Junonis nomine satis intelligitur, *deæ* nuptias celebrari. Corruptos quoque esse in hac voce Suidæ codices, inde colligas, quod Eudocia, quæ Suidam excripsit, p. 351 ἡρωϊκῶν θεογαμιῶν legerat. Quid igitur, inquis, poeta in hoc carmine tractavit? nempe ἡρωϊκὰς θεογαμίας, id est, *deorum dearumque nuptias cum heroibus aut heroinis*, seu cum mortalibus viris seu feminis, adeoque etiam *de heroibus* ex istis congressibus *prognatis*: Hesiodi, seu quisquis poeta ille fuit, exemplo, qui in extrema parte *theogoniæ* et in *heroogonia*, cujus partem superstitem habemus, idem argumentum versaverat. Fuere quoque τὰ θεογάμια, festum et ludi: Pollux I, 1, 37 Κόρης τὰ παρὰ Σικελιώταις Θεογάμια καὶ Ἀνθεστήρια. Eadem in numis Nysæensium in Caria (v. Spanhem. Epist. ad Morell. II et ap. Eckhel Doctr. num. Vol. II pag. 586. 589.) in honorem Plutonis et Proserpinæ; et in Bacchi et Ariadnes, ut suspicor, honorem in numis Coryci Ciliciæ occurrunt: v. Eckhel Vol. III p. 53. Eadem *Eugamia*, in numo Ægyptio Vespasiani, prodito a Pellerino (in *Recueil de Medailles de Peuples* To. III. p. 133 ubi v. Explication. p. XXXI), memorato inde a Zoega *Num. Ægypt.* p. 45. No. 54. et ab Eckhel *Doctr. Num.* Vol. IV p. 442, Proserpinæ et Plutonis nuptias declarari docet Serapis sedens cum Cerbero.

Restat nunc, ut illud quæratur: ad utrum Pisandrum Macrobius respexerit. Valkenarius quidem, gratum literis græcis nomen, utrumque carmen et Ἡρακλείας et ἡρωϊκῶν θεογαμιῶν unum idemque fuisse censebat; memorabatque ille in Diatribe ad Eurip. p. 24 Macrobii locum ita, ut *Pisandrum* diceret *Herculis acta ita cecinisse, ut a nuptiis Jo-*

vis et Junonis incipiens universas historias—in unam seriem coactas redegerit. Ut adeo Suidas turpiter lapsus videri deberet, dum in duo diversos Grammaticos incideret, alterum doctum alterum indoctum, qui nominis similitudine deceptus recentiori Pisandro assignasset, quæ veteri tribuere debuisset. Jam Suidam eo modo sæpius peccasse, nemo dubitet; satis magna exemplorum copia prostante; hoc loco tamen simile crimen nullo modo ei impingi potest, quoniam ipsa res omnem suspicionem diluit; fieri enim nullo pacto potest, ut illa duo carmina pro uno eodemque habeantur.

Pisandri quidem Rhodii seu Camirensis *Heracleæ* non nisi *duo libri* memorantur: quibus, sive molem voluminis, sive argumenti naturam cogites, vix probabile fit *inde a Jovis et Junonis nuptiis universas historias, quæ mediis omnibus sæculis usque ad ætatem ipsius Pisandri contigerant, in unam seriem coactas* fuisse. Contra ἡρωϊκῶν θεογαμιῶν libri usque ad XXVI laudantur; et plures numero olim fuisse probabile fit; Ἱστορίαν ποικίλην δι' ἐπῶν bene appellat Suidas ἐν βιβλίοις ἕξ, quod falsum esse, ut nec minus Valesii ad Evagr. I, 20 emendationem, qui *sedecim* libros fuisse statuebat, ex iis patet, quæ modo dicta sunt. Sunt duo MSS., in quibus est ἐν βιβλίοις ξ'· quod non improbabile est, si, quam late argumentum operis patuerit, reputes. Zosimo nec minus dicitur Pisander πᾶσαν ὡς εἰπεῖν ἱστορίαν περιλαβών. Laudantur porro sub Pisandri Rhodii nomine ea, quæ cum Herculis factis conjuncta sunt; cum nota vero librorum VII. X. XIII. XIV. XXVI memorantur plura, quæ quomodo inter Herculis facta locum habuerint, vix assequare; sunt porro illa levia, et grammaticum acumen, quale seriorum scriptorum est, habent, aut in etymologiis versantur. De quo ut tanto melius constet: agedum comparemus loca ex utroque Pisandro passim laudata.

Ad *Camirensem* respicere arbitror loca sequentia; Apollodor. Biblioth. I, 8, 5, ubi, *quam alii Hipponoi filiam narrant, ex qua Œneo Tydeus natus sit, Gorges filiam* Pisander tradit: Πείσανδρος—λέγει· Fuit autem inter Herculis æquales et socios Tydeus. Eratosthenes in Catasterismis c. 12 Pisandri auctoritate firmat, *Herculem leonis Nemei a se occisi exuvias gestasse:* λέγει δὲ περὶ αὐτοῦ Πείσανδρος ὁ Ῥόδιος, ὅτι καὶ τὴν δορὰν αὐτοῦ ἔσχεν, ὡς ἔνδοξον ἔργον πεποιηκώς. Schol. Germanici Aratear. Phænom. p. 114 *Periandrus* (emendarunt jam VV. DD, *Pisandrus) Rhodius refert, eum* (leonem) *ob primos labores Herculis memoriæ caussa honorifice astris illatum:* sic Eratosth. paullo ante: τινὲς δὲ φασιν, ὅτι Ἡρακλέους πρῶτος ἆθλος ἦν τὸ μνημονευθῆναι. Hyginus Astron.

II, 24 de Leone—*De hoc et Pisandrus et complures alii scripserunt* (cf. Munck. ad eund. f. 30). Pausan. II, 37 inter eos, qui Hydræ Lernææ plura capita affinxere; Πείσανδρος ὁ Καμιρεὺς, et VIII, 22 *Stymphalidas crotalorum ope fugatas ab Hercule idem Pisander Camireus prodidisse narratur.* Athenæus XI, pag. 469 D, ubi *de cratere Herculis,* Πείσανδρος ἐν δευτέρῳ Ἡρακλείας. Schol. Pindari Pyth. Θ, 185, p. 294. Antæi, ab Hercule is est cæsus, filiam Ἀλκηΐδα dictam, ὥς φησι Πείσανδρος ὁ Καμηρεὺς (lege Καμειρεύς). Apud Schol. Apollonii sunt loca, quæ aperte ad Herculem spectant, Pisandri testimonio firmata: I, 1196 de clava Herculis (ad quem loc. cf. Suid. in Πείσανδρος), IV, 1396 de Ladone, dracone; at res non æque manifesta est in IV, 58 de Endymione; lib. I, 151 de Idæ et Lyncei Argonautarum matre, Polydora; I, 471 de Arene, Peloponnesi urbe, nunc Hierana; II, 98 de Amyco; II, 1090 de Harpyis. Potuerunt enim illa forte in carmine de Hercule occurrere; sed nec eum satis refellas, qui ad alterum Pisandrum omnia hæc traxerit. Nam Argonautica apud hunc satis copiose fuisse tractata, ex Zosimo V, 29 apparet, qui ex eo Argonautarum iter ex Istro in mare Adriaticum, condita urbe Emona in Pannonia (nunc *Laubach* Carniolæ esse creditur), narrat;* et, quod dolendum est, Grammaticorum manibus recentiora illa opera cyclica multo diligentius versari solebant; ut etiam tum, cum vetustiores auctores laudant, eorum fere, quos excribunt, fide id faciant. Unus est modus, quo cum Ruhnkenio V. C. ei rei occurras, ut reponas, in Indice eorum scriptorum, quorum testimonia in Scholiis Apollonii afferuntur, nullum esse, qui non Augusti et Tiberii ætate superior sit; si ad lib II, 329 Lucianus laudatur, eum ab interpolatore intrusum videri. Atqui hoc idem illud est, quod incertum parumque tutum facit omne hoc de scholiorum auctoritate et ætate judicium. Ita nec ausim pronuntiare de Schol. Eurip. Phœniss. v. 1748 super Sphinge ex Æthiopia arcessita, et de loco Etymologici M. in κεραννύς.† E toto Pisandro ver-

* Repetit eadem Sozomenus H. E. I, 6, uterque, ut equidem suspicor, ex Olympiodoro, cui Zosimus multa debet. Fabula ipsa jam antiquioribus erat frequentata: cf. Notæ ad Apollod. p. 207, Plinius III, 18 s. 22.

† Super hoc loco non invidebo popularibus meis animadversionem præclaram Ruhnkenii, viri doctissimi: "agit, inquit, Etymologus hoc, ut doceat veteres κέρατι ἀντὶ ποχόου usos esse. Pro Πείσανδρος autem legendum Πίνδαρος. Ecce tibi Pindari locum, quo Etymologi glossa pertinet: apud Athen. XI, p. 476 A. ἐξ ἀργυρέων κεράτων πίνοντες ἐπλάζοντο (v. Fragm. Pindari p. 69. cf. Gataker. Miscell. postum. c. 5, p. 453). Contrario errore peccatum est in Zenobio VI, 49 ὥς φησι καὶ Πίνδαρος ὁ ποιητὴς ἐν τοῖς περὶ

sum unum integrum servavit Jo. Stobæus Serm. XII de Mendacio p. 140 Οὐ νέμεσις, καὶ ψεῦδος ὑπὲρ ψυχῆς ἀγορεύειν; duo alii leguntur in Schol. Aristoph. Nub. 1047. An carminis pars adhuc in Idyllio inter Theocritea XXV servata sit, uti non improbabilis est suspicio, ita adversus repugnantem probari nequit.

Ad *Pisandrum* vero *Larandensem* primum Zosimi locum paullo ante laudatum, tum loca Stephani Byzantini refero omnia, in quibus Pisandri testimonio utitur; nihil enim ea habent, quod ad Heracleam ullo modo trahi possit, aut si habent, uti locus in voc. Ἀγάθυρσοι, Βοαύλεια et in Ἀστακὸς, nam Herculis sane res gestæ etiam ad Scythiam et Bithyniam spectant, tamen librorum numerus adjectus evincit, ad Larandensem ea loca esse referenda non minus ac reliqua in Οἰνωτρία, Ἀπέννιον, Λυκόζεια, Νιφάτης (quo loco etiam versus integer e lib. VII laudatur, qui idem apud Suidam in Νιφάτης legitur: Ταύρου πρυμνώρειαν ὑψικόπελόν τε Νιφάτην), Κυβέλεια. Nam *Heraclea* duobus libris constabat; at Stephanus Pisandrum laudat libro VII. X. XIII. XIV. XXVI. Porro ex hoc altero petitum esse debet, quod Evagrius H. E. I, 20 Antiochiam Syriæ jam olim Græcorum coloniam fuisse affirmat, quæ narratio qualis fuerit, ex Joanne Malela disci potest Chronogr. p. 32 sq. et Cedreni Compend. Hist. p. 134 sq. Etiam is, qui inter Epigrammatum auctores recensetur, junior hic Pisander cum Fabricio videtur esse habendus: nec enim epigramma, quod sub Pisandri Rhodii nomine laudatur (v. Brunck. Anal. T. II, p. 294), antiquitatem aut simplicitatem redolet. Latere etiam ille videtur sub *Thessandri* nomine ap. Serv. ad II, 211. cf. inf. Excurs. ad II, 199.

Quæ adhuc commemoravi, ea me, qui nullo seu rei seu opinionis studio teneor, movent, ut id, quod olim secutus sum, retinendum arbitrer: diversa fuisse opera Ἡρακλείας et ἡρωϊκῶν θεογαμιῶν· nam ut contrarium tuearis, plura aut sine ratione aut adversus omnem rationem amplectenda sunt. Superest, ut de ipso Macrobio dispiciamus, qui *eversionem Trojæ Virgilianam a Pisandro pæne ad verbum transscriptam* testatur. Qua in re necesse est, aut Macrobium graviter errasse, aut ἡρωϊκὰς θεογαμίας non Larandensis, quod Suidas asseruerat, sed

---

Ἡρακλέως. Repone Πείσανδρος. Versus, quos respicit Zenobius, servavit Schol. Aristoph. ad Nub. 1047. Idem error apud Etymol. MS. Bibl. Regiæ Paris., qui, cum formam ἀὲς pro ἀεὶ Doribus tribuisset, statim addit: ἐπειδὴ καὶ τὸ ἀὲ παρὰ Πεισάνδρῳ, ubi scribendum παρὰ Πινδάρῳ, quem Dorice scripsisse scimus. Ad Pindarum igitur referenda Hesychii glossa: ἀὲ ἐπὶ τοῦ ἀεὶ καὶ ἕως."

alterius poetæ, qui ante Virgilium vixerat, opus fuisse. Videamus, utrum sit probabilius.

Si hoc ponas, fuisse carmen illud Virgilio antiquius, ut nec tamen ad Pisandrum Rhodium referri illud possit; id quod vidimus fieri non posse; sumere aliquid necesse est, quod et omni auctoritate caret, et vero etiam probabilitate, nam nemo alius aut talem Pisandrum, aut tale carmen memoravit, quod tamen iis ætatibus scriptum esse deberet, de quibus satis multa nobis tradita sunt. Macrobii autem Grammatici auctoritas tanti non est, ut tam parum probabilia amplecti malim. At alterum cum ipsa rerum fide et ratione conjunctum est; nam fuit aliquis Pisander Larandensis; fuit Nestoris poetæ, qui sub Severo Imp. floruit, filius; pater Iliadem denuo exaraverat; filius omnem mythologiam uno opere complexus erat. Consentaneum hoc est illarum ætatum ingenio; est et illud sollenne, ut, neglectis antiquioribus, carmina ex iis ætatibus magnam apud grammaticos sequentium sæculorum auctoritatem habeant: Zosimi ætate vix quicquam Pisandri Rhodii et æqualium supererat. Hoc altero igitur admisso, conveniunt inter se omnia, nec quicquam turbat, præterquam Macrobii aut grammatici, quem ille loquentem inducit, assertum; quod temere, nec inspecto Pisandro, et falsa de eo concepta opinione, aut confuso Pisandri nomine, cum antiquum illum Rhodium poetam auctorem esse putaret, prolatum fuisse manifestum fit.* Potuere tamen in eo inter cetera res Trojanæ exponi, et, tanquam a Romano auctore, sive ad Virgilii exemplum, sive ad communem narrandi morem, qualis ab eo inde tempore inter Romanos fuit, constitui. De Sinone et equo Trojano, quæ exempli loco a Macrobio memorantur, suo loco videbimus.

EXCURSUS II

Noctis per cœlum transvectio.

II, 8. 9. *et jam nox humida cœlo Præcipitat.* A Solis curru, ut omnino de poetica hac ratione semel moneamus, similis imago traducta ad Noctem, ut ei tribuantur *equi, currus, axis, orbita* per cœlum, v. c.

* Nunc video de Macrobii errore disputatum jam esse a Jo. Merrick ad Tryphiod. Diss. p. LXIV sqq.

inf. III, 512 *necdum orbem medium Nox horis acta subibat.* v. ad Tibull. II, 1, 87. Itaque *Nox præcipitat,* sub finem decursus per cœlum in mare descendit; quemadmodum *procedit ad Oceanum, medium iter exegit* et similia, omninoque ad hanc formam dictum accipiendum, si *Nox oritur, surgit, venit,* ab Oceano; inf. v. 250 *ruit Oceano Nox,* adde Iliad Θ, 486; et quidem modo sic, ut ab Oriente Nox quasi Solis vestigia premat, modo, ut Sole in Oceanum descendente Nox ab hac ipsa parte Occidentis surgat, ut apud Ovid. *lux tarde decedere visa Præcipitatur aquis et aquis Nox surgit ab isdem.* Similiter *Sidera sequi Noctis currum,* et singulis noctibus cursu per cœlum exacto *mane occidere et in mare immergi,* omninoque *labi, procedere, ruere,* sermone poetarum receptum est, et hinc mediam noctem ita declarant, ut *sidera,* præcipue septentrionalia, *culmen cœli* ac verticem seu polum *tenere,* mox inde *vergere, cursu declivi ferri,* nocte jam exacta *occidere* dicantur, v. c. in illis Ovidii Met. X, 446 *Tempus erat, quo cuncta silent, interque Triones* Flexerat obliquo *plaustrum temone Bootes.* cf. Seneca Troad. 439. Herc. Fur. 129 et al. v. c. Orph. Arg. 534 Ἀλλ' ὅτε πρὸς μέσατον νυκτὸς προὔβαινεν ἀταρπὸς, Ἄστρα τε τηλεφανῆ δῦνεν (in eo jam erant ut subirent) ῥόον Ὠκεανοῖο. Ductum hoc ab antiquissimis poetis. Par modus est, quando ad oculorum sensum judicio facto modo sidera *circumagere se in cœlo* ac *circumvolvere* per nocturnum spatium (v. c. quod ad manum est, Quint. Cal. X, 101 Ἦμος δ' αἰγλήεντα περιστρέφετ' οὐρανὸν ἄστρα) modo *cœli inversionem* et versationem singulis noctibus, ut diebus singulis, fieri dicunt. Sic inf. 250 *Vertitur interea cœlum, et ruit Oceano Nox,* h. e. surgit, prodit cum cœlo verso; quasi novum hemisphærium oculis sese offerat per noctem. Hæc non animadversa miras interdum interpretum argutias pepererunt. Lucan. II, 15 *Nox ubi sidera condit,* h. e. mergit mari occidentia sub Solem orientem. Omnium harum loquendi formarum, ad sensum oculorum a rudibus inde ætatibus frequentatarum, primæ lineæ occurrunt in Homero, sicuti etiam *cadentia sidera* h. l. et inf. IV, 81. VIII, 59: et *procedentia sidera:* Iliad. K, 251. 252 Ἀλλ' ἴομεν· μάλα γὰρ νὺξ ἄνεται, ἐγγύθι δ' ἠώς, Ἄστρα δὲ δὴ προβέβηκε. Adde Odyss. M, 312. Ξ, 483. Hesiod. Ἔ. 620.

EXCURSUS III

De equo Trojano.

II, 15. 16. *De Equo Trojano* episodium ex Pisandro petitum esse, falso a Macrobio traditum, supra declaravimus Exc. I ad hunc librum. Videamus igitur, an probabili aliqua ratione expediri possit, quem alium auctorem secutus sit poeta.

Homerus jam Iliad. O, 71 mentionem rei obscuram injecerat, εἰσόκ' Ἀχαιοὶ Ἴλιον αἰπὺ ἕλοιεν, Ἀθηναίης διὰ βουλάς. (quos a rhapsodo insertos esse videbis in Obss. ad e. l.) Sed disertius idem de Equo egit Odyss. Θ, 492. Δ, 271 sqq., de quibus locis infra videbimus Exc. VII. Huic tanquam fundamento superstructa fuit communior aliqua narratio, quam partim a Lescheo partim ab Arctino in Ἰλίου πέρσιδι, nisi utriusque idem fuit auctor, expositam esse, ex Procli fragmento discimus: utrumque Virgilius secutus esse videtur: ut ex comparatione intelligitur. Quintus Cal. XII, 134 sqq. copiosus est hac in re; et occurrit Equus Trojanus simili fere forma ac statu in Tabula Iliaca, quæ in hac parte Iliadem parvam sequi profitetur. Diverse tamen nonnulla cum a nostro tum a ceteris poetis et grammaticis narrari videas, cf. Hygin. f. 108. et Not., quæ ipsa res argumento est, multos ex antiquioribus poetis in ea narratione ornanda operam collocasse. Heleni consilio Equum extructum esse, traditum ab aliis: v. Conon. 34. At Minervæ monitu, Proclus e Lescheo: καὶ Ἐπειὸς κατ' Ἀθηνᾶς προαίρεσιν τὸν Δούρειον ἵππον κατασκευάζει. Panopei ille filius, Phocensis, genus ab Æaco ducebat: v. Pausan. II, 29. p. 178. unde intelligo, quomodo ille Αἰακίδης appellatus sit apud Tzetzam in Posthom. 632. ad quem locum alia de eo notavit Jacobs. (nunc v. Obss. ad Iliad. Ψ, 624. ubi ille prodit pugilatu certaturus: ut ap. Quintum IV, 324 sq. Apud Lanzium To. II p. 223 patera est Etrusca, in qua Epeo adstat Vulcanus, tab. XII, 3.) In Tryphiodoro v. 61 et in Petronii halosi Trojæ rhetoricam ambitionem facile agnoscas. Ineptior tamen Tryphiodorus. Operum nonnullorum veteris artis argumentum fuit hic idem Equus Δούρειος vel Δουράτεος, ut in arce Athenarum ex ære, ap. Pausan. I, 23 (add. Schol. Aristoph. Av. 1128. ubi et

titulus memoratur inscriptus: Χαιρέδημος Εὐαγγέλου ἐκ Κοίλης ἀνέθηκε, quæ fuit haud longe a Ceramico: v. ad Herodot. VI, 103. p. 486.) et in *Polygnoti tabula* apud Delphos ibid. X, 26 (quem simile argumentum Athenis in Pœcile pinxisse ex Plutarcho in Cimonis Vita p. 481 A apparet, ubi τὰς Τρωάδας, et inter eas Laodicen ad amatæ sibi Elpinices speciem, expressisse memoratur) in qua Epeus exhibitus erat nudus, Trojæ murum solo æquans, καταβάλλων εἰς ἔδαφος τῶν Τρώων τὸ τεῖχος, prominente inter ruinas capite Equi Duratei. A quibus multum discessit Comes Caylus in interpretatione et adumbratione hujus picturæ (*Hist. de l' Acad. des Inscr.* Tom. XXVII, p. 34). Sed Epeus ex artificis mente ruinam muri ampliabat, ut prospectus in urbem pateret, intra cujus mœnia erant patefacienda nonnulla, quæ ad argumentum spectabant. Præter artificis tamen animum ac græca Pausaniæ, expressa sunt a Caylo etiam alia nonnulla. Ad nostrum tempus servata opera, in quibus Equus Trojanus visitur, Winckelmannus olim numerabat quatuor, picturam, satis inscite factam, Codicis Vaticani a Bottario ed. p. 43 et 47; tabulam Iliacam a Fabretto vulgatam, num. 95 et 100 (unde Begerus transtulit in lib. de Bello et Excidio Troj.); gemmam apud Licetum p. 310 (e quo Gorlæus repetiit P. II n. 523); et picturam Herculanensem Tom. III t. 40 re in risum versa, ut pro parodia scenica haberi res possit; quibus ipse addidit quintum exemplum e gemma, *Monum. ant. ined.* CXL, quæ cum Virgilio hactenus convenit, quod in ea expressum id quod v. 262 legimus: *Demissum lapsi per funem;* tamen simul scala admota equo cernitur, quam Quintus Cal. XIII, 52 et Tryphiod. v. 89 memorant, tabula etiam Iliaca num. 100 exhibet. Cernuntur ibidem *claustra* (v. inf. 259), quæ Sinon *laxat* et aperit, h. e. θυρίον seu ostiolum; quod idem cum fune in pictura Codicis Vatic. p. 47 occurrit. Est tandem patera Etrusco, seu Italico opere, apud *Lanzium (Saggio di Lingua Etrusca)* Tom. II, p. 223. Habebat igitur poeta fabulam a multis tractatam et vulgarem ante se positam, sed cum ea simul tragicos suos ex Græcis expressos. Nam *Livii Andronici* fuit fabula, *Equus Trojanus*, e qua fragmenta pauca supersunt, aliaque *Nævii* ap. Macrob. VI, 1, et de eo actum fuit in *Accii Deiphobo*. v. Serv. ad II, 17. uti quoque in Tragicis Græc. memoratur, v. c. Eurip. Troad. 9 sq.

Sed gravior observatio forte est illa, qua arte poeta fabulam per se puerilem et nullam πιθανότητα habentem ita tractaverit, ut nihil nos in ea offendat, multa delectent. Fabulam dixi puerilem et per se parum

probabilem; etsi interpretatione sua eam juvare conati sint multi etiam inter veteres. Vide vel Serv. et Cerdam ad h. l. et plura satis inepte excogitata ap. Licetum *Gemmis Annular.* p. 310 sqq. Abhorrens est a rudi et indocta vetustate, cogitare de machina bellica in equi morem formata. Sed haud dubie in veteris Græciæ prisco sermone, audaces et insolentes figuras sectante, obscura hujus Equi origo latet. Quod tamen me in hac fabula multo magis tenet, est hoc, quod ille Equus Palladi voti caussa offertur. Nam, si Neptuno, Equestris rei auctori, Ἱππίῳ, consecratum viderem, non mirarer. Quod Pallas artibus præest, id tantum ad artificium equi ligno facti pertinere potest. An equus, navis symbolum (nam navigationem antiquiores per equitationem adumbrabant; ut forte hoc ipso ortum videatur, quod Neptunus equum produxisse proditus est), pro navigatione felici dedicatus fuit? Palladi autem, quia ea dea propter ablatum Palladium erat placanda? Navigio etiam actuario equum assimulat Eurip. Troad. 538 in chori verbis, quæ antiquum sermonem fere æmulantur; ad navis etiam modum et rationem a vectoribus insessæ effictum eum exhibet Tryphiod. v. 62. 181. Quod vero in Virgilio fabula per se inepta placere potest, id efficitur primum ejus antiquitate; nam in multis mythis hoc suus quemque sensus docere potest, quo propriores illi rerum hominumque originibus priscæque vitæ asperitati aut simplicitati sint, eo facilius in iis ferri res parum probabiles (cf. inf. ad III, 209 et 250); tum tractatione sapienter et magno cum judicio instituta poeta omnia ab oculis removit, quæ attenuare rem et officere dignitati epicæ poterant; contra multa apposuit, quæ ad probabilitatem faciunt; cumque imprimis vix in stolidissimos homines cadere videatur, ut patiantur sibi tam turpem fraudem fieri, ut, suspicione de viris in Equo conditis semel orta, tamen eum intra mœnia recipiant, callide poeta plura eaque, quæ ad religionem spectant, rem ad hominum animos potentissimam, attulit, quæ Trojanos a proposito revocarent, primum Sinonis dolos, tum Laocoontis exitium. De quibus omnibus Homerus, pro sæculi sui simplicitate, parum laboravit, fabula nude exposita Odyss. Δ, 272 sqq. At Virgilii judicium multo magis intelligas, si Quintum Calabrum et Tryphiodorum compares. Ut unum commemoremus, noster v. 260—264 eos, qui Equo insederint, memorat *novem* (cf. Hygin. f. 108); cum Homerus simpliciter πάντες ἀριστεῖς dixisset. Ecce tibi Quintum, qui (XII, 510 sqq.) ad *triginta*, et Tryphiodorum, qui (v. 153 sqq.) *duo ac viginti* commemorat; at Cedrenus Hist. Compend. p. 131 C *quatuor et viginti*; et, si multo magis insanientes audire

lubet, legendi Tzetza ad Lycophr. 930 et Eustath. ad Odyss. Λ, p. 1698, 1. cf. Fabrett. ad Tab. Iliac. p. 367. et nunc Jacobs ad Posthomer. 642. Varie inter hos scriptores eorum, qui Equo latuerunt, nomina tradi, vix opus est monere. Ex iis, quos Virgilius inf. II, 261 sq. recitat, Thessandrum et Machaonem nemo habet alius, nisi Hygin. fab. 108. In Equo ex ære facto, qui Athenis in arce stabat, Menestheus et Teucer cum Thesei filiis (Demophoonte et Acamante ex Equo prospiciebant, ὑπερκύπτουσιν ἐξ αὐτοῦ ap. Pausan. I, 23, p. 55 satis ridicule, fere ut in Cod. Vatic. Quantum ineptierint circa hunc Equum veteres, scilicet dum seriores tractatum a superioribus poetis argumentum variare et ornare volebant, saltem ex eo colligas, quod ap. Servium ad II, 150 mensura Equi lignei traditur: *fuisse eum longum CXX latum XXX*, pedesne an cubitos, non adjectum.

EXCURSUS IV

De Sinone.

II, 57. Sinonis fraudes etiam Quintus, Tryphiodorus, Dictys Dares, Tzetza Posthom. 680 sq. memorant. Datum ei genus maternum commune cum Ulysse, nam filius Æsimi fuit, nepos Autolyci, cujus filia Anticlia, quæ Ulyssem edidit: Schol. Lycophr. 344 et Serv. ad h. l. Videntur in eum poetæ, qui Homericas fabulas ornarunt, transtulisse, quæ de Ulysse narrata Odyss. Δ, 244 sqq., præivisse autem omnibus Lesches. Perperam enim ex Pisandro duxisse narrationem de Sinone Virgilium, tradidit Macrob. V, 2. ut supra jam Excursu I. ad h. l. declaratum est. Utique Iliadis parvæ particulam constituebat *Sinon* apud Aristot. Poet. 23. ὡς ὁ Λέσχης φησὶν, addit Tzetza ad Lycophr. 344. Ex eodem repetita res in Tabula Iliaca n. 98. Apud Proclum in argumento Ἰλίου πέρσιδος memoratur: ut novo hoc argumento sit, non Arctini carmen, sed Leschis extremos Iliadis parvæ libros eos fuisse. Fuit Sinon etiam fabulæ Sophocleæ argumentum Hesychio laudatæ. Ex hac aut alia tragœdia profecisse videtur Virgilius in Sinonis oratione, quæ Græcarum tragœdiarum eloquentiam et acumen redolet. Est vero omnino apud Virgilium totus hic locus de Sinone eximie elaboratus et ornatus, etiam ad probabilitatem magis, quam apud ceteros. Ita apud Quintum v. 355 prope equum adstat Sinon,

quod minus probabile, quam hic II, 57 sqq. In Cod. Vatic. pictura p. 43 revinctum fune suis brachiis ducit equum Sinon. Porro apud eundem Quintum interrogatus de equo respondere recusat, nec nisi αἰκιζόμενος, verberibus, naribus auribusque rescissis, fraudem effatur. At apud Tryphiod. 211 et Cedren. Hist. p. 131 D se ipsum verberibus lacerat, ut Trojanos fallat. Sapientius omnia Virgilius; etiam hoc quod in palude se delituisse narrat, v. 135. At apud Quint. v. 375 Sinon ad Equum tanquam ad asylum se recipit.

EXCURSUS IV*

De Palamede.

II, 81—85. *Fando aliquod si forte tuas pervenit ad aures Belidæ nomen Palamedis, et inclyta fama Gloria; quem falsa sub proditione Pelasgi Insontem, infando judicio, quia bella vetabat, Demisere neci: nunc cassum lumine lugent.* Memorabile Palamedis nomen est cum aliis de caussis, tum quod in eo insigne exemplum habemus variatæ per tragicos, inde per rhetores, tandem per grammaticos, fabulæ (Diserte ea exposita apud Schol. Eurip. Orest. 432 et ad Lycophr. 386. Hygin. f. 105, et ibi laudd. Servium ad Æn. II, 81, Pompon. Sab. ad e. l.). Omnino Homerus nec patrem Nauplium nec filium Palamedem agnoscit; ita ut obscurum esset, unde hic in res Trojanas illatus sit: nisi partim e Pausan. X, 31 pr. partim e MS. Escorialensi Procli jam supra memorato docere possem, *Cypriorum carminum* auctorem primum ei aditum et nomen in fabulis Trojanis fecisse. Nam in primo belli apparatu cum Ulysses militiam detrectaret, Atridæ μαίνεσθαι προσποιησάμενον Ὀδυσσέα ἐπὶ τῷ μὴ θέλειν συστρατεύσασθαι ἐφώρασαν, Παλαμήδους ὑποθεμένου, τὸν υἱὸν Τηλέμαχον ἐπὶ κόλασιν ἐξαρπάσαντες. et sub finem carminis: ἔπειτα ἐστὶ Παλαμήδους θάνατος· ita ut omnis de Palamede narratio ad Antehomerica spectasse videri debeat. Etsi autem, quibus modis fabula tractata a Stasino et ornata fuerit, aliunde non liquet, nisi quod e Pausania l. c. apparet, jam in Cyprio carmine lectum fuisse, quod Palamedes tesserarum ludum excogitarit, et quod, cum piscatum iisset, Ulyssis et Diomedis fraude in aquis demersus interiisse dictus sit: e serioribus tamen scriptoribus, si commenta eorum detraxeris, satis assequi possumus, in illo carmine odia inter

Ulyssem et Palamedem agitata, insidiasque huic ab isto factas, tum sollers Palamedis ingenium et summam ex rerum usu prudentiam fuisse adumbratam. Nec mirum adeo in rhetoricis scriptis nihil tritius esse Palamedis integritate, injusta nece, et Ulyssis fraude: v. c. Dion. Chrys. Or. XIII, p. 428 ed Reisk. Or. LIX, p. 360. Involarunt post hæc in argumentum Tragici Sophocles et Euripides, ille quidem non modo fabula Palamede, verum, ut probabile fit, nec minus in duplici Nauplio; sed multo clarior fuit Palamedes Euripidis, cujus fragmenta nonnulla habemus, et in his notissimum illud: ἐκάνετ' ἐκάνετε τὰν πάνσοφον, ὦ Δαναοὶ, τὰν οὐδέν' ἀλγύνουσαν 'Αηδόνα Μουσᾶν: *Neci dedistis, ah, neci doctissimam, Danai, innocentem, musicam, lusciniam;* quod in Socratem versum est a spectatoribus, cum post ejus necem in scenam revocata fuisset illa fabula (v. in fragm. Eurip. et in Diatribe Valk.). Intellectu haud difficile est, Palamedem ex tragicorum invento sustinuisse personam modo imperatoris sollertis et strenui, juxta posita Agamemnonis superbia et cupiditate, (v. Plato de Rep. VII, p. 522 D) modo viri justi, constantis, sapientis, quem cives injusti et ingrati pro beneficiis acceptis injuria et maledicentia persequuntur. Ad talem personam alludere puto Xenophontem de venat. I, 11, ubi ultio, quæ ei a diis contigisse dicitur, respicit Nauplii consilia: quæ exposita videbis v. c. ap. Schol. Lycophr. 384. Conf. Xenoph. Mem. S. IV, 2, 33. Apol. Socr. s. 26. Pari modo Ulysses in Tragicis personam induit demagogi perniciosis artibus popularem auram captantis. Amphionem in Antiope Euripides in philosophum studiis et otio literario addictum, Hippolytum idem in sapientem Pythagoreum transformaverat.

Inde Sophistæ Palamedis caussam ab Ulysse proditionis accusati, ingenii ostentandi, tum rhetores exercitandi caussa, proposuere: Scilicet cum, ut in judicio armorum inter Ajacem et Ulyssem, ita in hac Palamedis caussa materiam idoneam viderent ad argumenta eruenda et refellenda; cf. Cic. Topic. 20, s. 76. ad Herenn. II, 19. Extat sub *Alcidamantis* nomine accusatio Palamedis, κατὰ Παλαμήδους προδοσίας, quæ nihil habet memorabile, præterquam quod, ut suspicor, rerum argumenta ex carmine Cyprio adumbrata sunt; ductum est crimen a sagitta inventa, in cujus arundine latebant literæ Paridis: crimini etiam hoc datur, quod clipeum tridente insignitum gessit, et quod inventa rerum falso jactavit. Alia est *Gorgiæ* defensio ὑπὲρ Παλαμήδους ἀπολογία (utraque in Reiskii Oratt. Gr. Vol. VIII) Sophisticis argutiis referta; ubi etiam p. 118 locus de inventis diserte tractatur: de

quibus cf. Fabricii B. Gr. I, 23. Imprimis loc. Sophoclis in Palamede apud Achill. Tat. ad Arat. p. 122. Uranolog. Petav. Ex serioribus Sophistis locum habemus in Philostrati Heroicis c. 10 sq., qui, cum omnino pro Achille, forti quidem, sed iracundo, pervicaci et immani homine, Palamedem, quippe perfectæ sapientiæ et virtutis exemplum, ab Homero delectum esse cuperet, quem epica narratione celebraret, cumulavit in Palamedem omnia, quæ in sapientem Stoicorum cadere possint; contra Ulyssis prudentia ad fraudes meras, scelesta consilia et bonorum obtrectationes refertur. Exponuntur copiose semina et caussæ odiorum inter hunc et Palamedem; sollertia hujus inventa et consilia: in quibus hoc memorabile, quod pestilentia tentatos Achivos jubet tenuiore victu motuque intentiore uti; interdicit mercatu carnium exercitum, pomis vero et oleribus refectos milites vult, in altum evectos, laboribus assiduis exerceri (§. 4.). Non multum ab his abludit narratio in fragmento *τῶν Τρωϊκῶν* e cod. XXIV Biblioth. Uffenbach. p. 682—686, ubi et hoc occurrit, quod, dum lapidibus obruitur, Palamedes exclamat: *χαῖρε, Ἀλήθεια, πρὸ ἐμοῦ γὰρ τέθνηκας·* tum in Tzetzæ Antehomericis V. 114 sqq., in quibus eadem verba sic reddita sunt: *Χαῖρε, Ἀλήθεια κυδρὴ, πρόθανες γὰρ ἐμοῖο.* Hoc singulari in Palamedem studio captos videre licet etiam Grammaticos; finguntque ii adeo Palamedem poetam fuisse, cujus Homerus nullam mentionem fecisse dicitur invidia contactus: v. Suid. h. v. Jam Dictyn II, 16 et Daretem c. 19 sqq., supposititios auctores, commemorare nihil attinet, quorum ille rhetorice historiam commentitiam conscripsit, hic declamatorie idem argumentum persecutus est. Poeta noster, an veteris scriptoris exemplo, nescio, Palamedis nomine præclare usus est ad auctoritatem Sinonis dictis comparandam, siquidem illi Sinon comes fuit et consanguineus. Quod autem, *quia bella vetabat*, occisus ab Achivis narratur, recedit a vulgari narratione, qua proditionis arguebatur, literis ab Ulysse per fraudem submissis.

In Palamedis stemmate turbas fecere jam veteres. v. Burm. in Argonaut. voc. *Nauplius*. Munck. ad Hygin. f. 157. et Not. ad Apollod. p. 274 sq., et ipse Maro in eo lapsus est, cum *Belidem* eum appellat. Nam is Palamedes, de quo agit, Nauplii Euboici e Clymene, Catrei filia, erat filius; cumque mater esset soror Aëropes Plistheni nuptæ, quæ Agamemnonem et Menelaum partu ediderat, Atridas ille materno genere attingebat. Diversus fuit Nauplius, qui ad Argivas fabulas spectat, Neptuni et Amymones filius: quæ cum Danai esset filia, Belique adeo neptis, hactenus Palamedes, perperam ab eo du-

ctus, *Belides* dictus est. Septimo gradu a Belo originem trahere falso dicitur a Lutatio ad Statii Achill. I, 94 et a Servio ad h. l. Æn. II, 81, ubi Apollonio auctore id traditur.

EXCURSUS IV**

Palladium a Diomede et Ulysse raptum.

II, 164—168. *Tydides—scelerumque inventor Ulixes, Fatale aggressi sacrato avellere templo Palladium, cæsis summæ custodibus arcis, Corripuere sacram effigiem manibusque cruentis Virgineas ausi divæ contingere vittas.* Celebritatem habet hoc Diomedis et Ulyssis facinus multo magis per gemmas artificio nobiles quam per poetas. Diversis modis res ab iis est narrata, imprimis de ortis inter utrumque iris; cum Ulysses Diomedi Palladium, quo ille jam potitus erat, eripere vellet; tum vero hic stricto ense in Ulyssem irruit, eumque ante se agit, ne a tergo insidias ille machinetur. v. Conon. Narr. 34. et Eustath. p. 822, 19, per episodium narratur a Quinto X, 350 sq. Adde Zenob. in Διομήδεως ἀνάγκη, et in h. v. Suidas, item Hesych. ubi: Ὁ δὲ τὴν μικρὰν Ἰλιάδα (sc. γράψας) ἐπὶ τῆς τοῦ Παλλαδίου κλοπῆς γενέσθαι (sc. φησί). Et hoc vere; nam in argumento Ἰλιάδος μικρᾶς apud Proclum est versus finem: καὶ μετὰ ταῦτα (Ulysses) σὺν Διομήδει τὸ Παλλάδιον ἐκκομίζει ἐκ τῆς Ἰλίου. Virgilius rem tantum attigit, ita ut nec appareat, quem ex pluribus narrandi modis secutus ille sit; videntur ex ejus mente uterque templum Minervæ esse ingressus et uterque manibus contrectasse deam.

Nobilitavit, ut dixi, fabulam ars, cum aliis operibus, tum maxime gemmis. Præiverat Pytheas, cælator, Plinio auctore, lib. XXXIII, 55. *cujus binæ unciæ* X. *venierunt: Ulysses et Diomedes erant in phialæ emblemate, Palladium surripientes.* Sunt anaglypha, hujus argumenti, obscurioris tamen famæ, ut in Sarcophago apud Gorium Inscript. Etrusc. T. III tab. 39. et apud Buonarroti (*Osservazioni istoriche sopra alcuni Medaglioni antichi:* in titulo operis) qui Ulyssem cum Alcinoo exhiberi putabat, adstante Diana cum ancora: probabiliora dicas, si Ulyssem cum Diomede de raptu Palladii consultantem exhiberi dixeris; navis apposita Ulyssem, puto, declarat ex artificis mente; statua autem columellæ imposita ei similis quæ in gemmis hujus argumenti occurrit,

parum cum fide reddita esse videtur. Si Diana est, columellæ insistens, saltem arcum tenere videri debet. Nobiliores sunt gemmæ; aliæ, quæ totam fabulam, Diomedem et Ulyssem ante templi fores inter se altercantes de Palladio, quod iste manu tenet, exhibent: in quo genere princeps est Sardonyx nunc in Dactyliotheca Ducis Marlburiensis servatus, verbis insculptis. Καλπουρνιου Σευηρου et in ara Φηλιξ εποιει: (delineatus ille in splendidissimo opere: *Gemmæ antiquæ Ducis Marlburiensis To. I tab.* 39. majore cum fide quam in Stoschiano opere *Gemmarum cælatarum* tab. 35 aut a *Braccio* tab. 75). Similis alia est in *Museo Florent.* II, 28, 1. Aliæ gemmæ modo Diomedem solum, modo Ulyssem exhibent, eodem tamen habitu ac gestu, ac si alter adstaret, cum quo contentio est. Diomedem solum Palladium manu tenentem et de ara desilientem reddunt gemmæ omnium nobilissimæ, Dioscoridis altera, altera Solonis nomine insignitæ: illa in gaza Ducis Devoniensis, hæc in domo Strozziorum asservata. Successere artificum æmulantium certamina, imprimis in Diomede, cujus generis multæ sunt gemmæ summæ artis; sunt aliæ ab imitatrice manu, etiam a Lipperto et Tassio expressæ, quas hic commemorare necesse non est. Agebatur a me tantum hoc, ut nobilitatem et celebritatem fabulæ declararem. Unum attingam: Commemorat noster *cæsos custodes arcis:* visitur autem in gemma Dioscoridis aliisque prostratum in terra et obvolutum corpus (in una gemma Musei Florent. nudum conspicitur). Alcathoum esse probabile fit, quem cæsum edit Quintus X, 352. Porro in columella adstat signum paullo obscuriore specie, vulgo pro Minerva habitum, etiam a Winckelmanno? nunc aliarum gemmarum comparatione intellectum est, Apollinis id esse πολιούχου seu πατρῴου Trojanorum. (Prodiit interea superiore anno elegans collectio ectyporum, ære expressorum, e gemmis Palladium raptum exprimentibus cum comment. *Conr. Levezow.*)

EXCURSUS V

De Laocoonte.

II, 199. *Hic aliud majus miseris multoque tremendum Objicitur magis atque improvida pectora turbat: Laocoon.* Sequitur apud poetam locus vel nuperis virorum doctorum disputationibus nobilissimus, et a Virgi-

lio summa cum arte tractatus; super quo et nobis liceat partim de poetæ inventis, aut unde ille narrationem ejusque ornamenta acceperit, partim de Vaticano similis argumenti signo quærere, num ei quicquam cum poeta commune sit. Sed ad utramque quæstionem satis expedita fore videtur responsio, si viderimus, qui alii poetæ veteres fabulam de Laocoonte tractarint, et ornarint.

Et primum quidem varie omnino olim a variis narrationem hanc esse tractatam, vel ex serioribus scriptoribus intelligimus, qui nihil aliud fecisse putandi, quam ut superiores auctores aut serviliter imitarentur aut excriberent. Exponunt autem illi narrationem de Laocoonte copiose et in multis diverse.

Ita apud Quintum Calabrum XII, 388—409 jam tum, cum hasta percusserat Equum Laocoon, Palladis numine terra sub ejus pedibus movetur, unde eum repentino terrore attonitum stupor et ἀναισθησία occupat. Mox tamen, cum Equus v. 436 etc. in urbem duceretur, ille non desistit hortari et obtestari Trojanos, ut eum comburerent; tum ex insula Calydna Minerva dracones advocat, qui, dilapsa, quæ aderat, turba, v. 466—490 duo Laocoontis filios correptos malis frangunt, frustra ad patrem manus tendentes, Πατρὶ φίλῳ ὀρέγοντε ἑὰς χέρας. οὐδ' ὅς ἀμύνειν Ἔσθενεν. Inde duo dracones, non, ut apud Virgilium, in Minervæ templum in arce confugiunt, sed sub terram evanescunt, circa templum Apollinis in arce Pergamo, ubi adeo cenotaphium iis factum narrat (In ipso templo Apollinis Thymbræi filios interiisse Tzetza memorat ad Lycophr. v. 347, nescio an alio rei auctore). At pater oculis capitur. Hactenus Quintus, qui, quam diversus in multis sit, obvium est. Tryphiodorus Laocoontis plane nullam mentionem facit, uti nec Dictys et Dares. At Hyginus f. 135, proxime ad Virgilium, patrem cum filiis necatum narrat. Facit is, nisi ab excriptore vel excerptore corruptus est, Laocoontem Acœtis filium, Anchisæ fratrem; at Antenoris filium tradit Tzetza ad Lycophr. 347. Apud eundem Hyginum Laocoon est Apollinis, non Neptuni, sacerdos, et contra ejus voluntatem uxorem duxit, eique ab Apolline dracones immittuntur; quæ non admodum ab iis discrepant, quæ Servius ad v. 201 ex Euphorione affert. Filiorum quoque duorum nomina apud Hyginum adscripta sunt: *qui filios ejus Antiphantem et Thymbræum necarent.* at apud Serv. ad v. 211 Thessandrus *Ethronem* et *Melanthum* nominatos edidit. Quid? quod et draconum nomina occurrunt; *Porces* quidem apud Lycophr. v. 347, ubi Tzetzes alterum *Charibœam* excitat (ὁ Πόρκης—ἡ Χαρίβοια), utrumque etiam ex Lysimacho commemorat

Servius l. c. et, si alteri Servii loco ad v. 204 fides habenda, nomina ea jam Sophocles in Laocoonte protulerat. Dracones ingeniose satis *Typhonis soboles* produntur a Quinto v. 443. Ab eodem dracones a Calydna arcessuntur, seu potius a Calydnis, (de quibus v. ad Apollod. p. 1125. Iliad. B, 677) cum Lycophrone l. c. (ad quem loc. v. Schol.), quæ duæ sunt insulæ juxta Tenedum. Apud Virgilium ab ipsa Tenedo prodeunt, in quo Hyginum habet consentientem.

Immoramur his per se levibus eo, quod vel ex his intelligitur, varie olim hanc fabulam a pluribus poetis fuisse tractatam. Sed liberior nobis progrediendi locus datur, et possumus etiam scriptores laudare Virgilio antiquiores, qui de Laocoonte egerint. Nonnullorum quidem nomina jam ante adscripsimus. Etsi *Thessandrus* quidem, modo e Servio memoratus, excitari a nobis non potest: nam is *Pisandrus* esse videtur, quem supra ad horum Excurss. princípp. ad seriores auctores relegavimus, corrupte ille et alias *Tisandrus* vocatus. Alter autem scriptor, a Servio laudatus, *Lysimachus* Alexandrinus sine dubio fuit, non ignobilis olim auctor περὶ Νόστων, quem cum aliis similis argumenti scriptoribus laudatum vides in Schol. Apollon. I, 558 et particulam ex primo ejus libro in Tzetza ad Lycophr. 874. cf. Voss. de Hist. Gr. lib. III, p. 180 a. Attigit etiam fabulam *Lycophron* poeta, qui et ipse Alexandriæ vixit, Ptolemæi Philadelphi ætate, in Cassandra v. 347. Alius fuit ex schola Alexandrina, qui fabulam de Laocoonte non attigit tantum, sed pertractavit, et ille quidem poeta olim clarissimus, *Euphorion.* Ex eo fabulæ ornamenta nonnulla satis recondita narrat ad h. l. v. 201 Servius, et ex eo, puto, corrupte tamen Pompon. Sab. Omnino quidem Euphorionem fabulas Trojanas suo more tractasse et narrasse, ex iis patet, quæ eum de Laodice, Priami filia, diverse ab Homero et Lescheo *σὺν οὐδενὶ εἰκότι*, narrasse Pausanias prodit lib. X, 26 p. 864. Potuit autem de Laocoonte agere Euphorion, in opere, (*Μοψοπία* vel *Ἄτακτα* inscriptum erat) quo reconditæ et obscuræ ex tota fabulari historia fabulæ non secus atque a Callimacho in *Αἰτίοις* et a Lycophrone in Cassandra erant expositæ. v. sup. ad Ecl. VI, 72. In quinto libro, qui Chilias inscriptus erat, prisca oracula, eorumque eventus, collegerat, adeoque et ea, quæ excidium Trojæ antecesserant, memorare debuit: ut jam sup. Exc. I monitum est.

Non vana hinc suspicio oriri potest, Euphorionem etiam Virgilio in hac fabula ante oculos positum fuisse. Nam, quam magnifice Virgilius de eo poeta senserit, ex Ecloga VI, 72 et X, 50 intelligitur; unde

etiam Quinctil. X, 1, 56 *Quid? Euphorionem transibimus? quem nisi probasset Virgilius, idem nunquam certe conditorum Chalcidico versu carminum fecisset in Bucolicis mentionem.* Et omnino Alexandrinis poetis imprimis operam dedisse Virgilium nostrum, ex iisque profecisse in doctrina poetica, qua excellit, admirabili, et in simplicitate orationis pura, tersa ac nitida, cui dignitatem tamen et gravitatem, qua illi carent, ex Tragicis, ut supra exposuimus, petitam adjecit, conjicimus. Certe ex illis poetis tota Augustei sæculi elegantia ac nitor fluxisse videtur, et Romæ ab elegantioribus hominibus Alexandrinos illos unice frequenti lectione tritos fuisse, vel ex Cicerone apparere puto Tusc. Qu. III, 19, ubi Ennium *ab his Euphorionis cantoribus* (h. e. iis, qui eum vel latine redderent, ut Cornelius Gallus, vel eum imitatione sequerentur aut omnino valde frequentarent) contemni ait; scilicet tersiorem et puriorem Euphorionis orationem judicabant Enniana. Etiam Tiberium Cæsarem Euphorionem, Rhianum, et Parthenium admodum probasse, ut et eorum imitatione carmina græca scriberet, e Sueton. Tib. 70 constat. Non igitur veri adeo dissimile videri potest, si quis Euphorionem a Virgilio in hac fabula expressum esse censeat, cum, quæ a Servio ex eo commemorentur, Virgilianis fere conveniant. Idem in fabula de Corœbo auctor Virgilio fuisse perhibetur: inf. Excurs. X.

Tota tamen ratio, qua poeta hoc episodium tractavit, tragicum potius spiritum orationemque affectibus gravem et ornatam prodere videtur. Debuit autem in multis tragœdiis græcis latinisque, quarum argumenta excidium Trojanum respicerent, hæc narratio occurrere. Imprimis tamen nobilis olim fuit *Sophoclis* tragœdia, *Laocoon* inscripta, e qua versus aliquot servavit Dionys. Halic. I, 48 (quem vide) et duo alios Harpocration in ἀγυιᾶς. Ex eadem esse videtur, quod Eustath. ad Odyss. p. 1496 l. 36 a Sophocle Equum Trojanum eleganter ὑπούλον dictum memorat. An ex illa Sophoclis, nescio, sed ex aliqua certe Græci poetæ tragœdia breviter narrata est fabula ab Hygino f. 135; jam autem is cum Virgilio multo magis, quam cum ceteris auctoribus, consentit.

Jam omnium horum fontem unum aliquem ex Cyclicis poetis fuisse, dudum suspicabar, imprimisque Leschen, quem utique Quintus expressisse visus erat. Dubitationem tamen faciebat hoc, quod Tabula Iliaca, quæ post Homerum et Arctinum ex *Iliade parva* expressa est, Laocoontem ignorat. Sed potuit ea res ac debuit cum ceteris, quæ desiderantur, in altera Tabulæ parte, quæ periit, exhiberi. Nunc ex

Procli fragm. hæc tradere licet: Præcipuus hujus fabulæ fundus fuit Ἰλίου πέρσις Arctini: seu, quod probabile fit, Leschis; in cujus initio statim expositum fuit: *ὡς τὰ περὶ τὸν ἵππον οἱ Τρῶες ὑπόπτως ἔχοντες, περιστάντες βουλεύονται, ὅ, τι χρὴ ποιεῖν· καὶ τοῖς μὲν δοκεῖ κατακρημνίσαι αὐτὸν, τοῖς δὲ καταφλέγειν. οἱ δὲ ἱερὸν αὐτὸν ἔφασαν δεῖν τῇ Ἀθηνᾷ καταθῆναι.—ἐν αὐτῷ δὲ δύο δράκοντες ἐπιφανέντες τὸν Λαοκόωντα καὶ τὸν ἕτερον τῶν παίδων διαφθείρουσιν.* Contra in *Iliadis parvæ* argumento, quod in Equi in urbem deductione subsistit, nulla Laocoontis fit mentio. Secundum hunc alium habeo, quem inter primos fabulæ auctores nominare possis, *Bacchylidem;* nam is, Servio quidem teste, *de Laocoonte et uxore ejus vel de serpentibus a Calydnis insulis venientibus atque in homines conversis* meminerat; Qui, si antiquus ille fuit μελοποιὸς, Pindari æqualis, in lyricis suis aut Stesichori exemplo carminis argumentum facere, aut digressione facta fabulam attingere potuit, ut tamen ejus verba pro fundo essent reliquis poetis. Una adhuc superest fabulæ de Laocoonte narratio ap. Petron. c. 89 in ἁλώσει Trojæ v. 29 sqq., sed ea ex Virgilio, in nonnullis tantum non pueriliter, in aliis declamatorie omnia in majus efferendo, expressa (etsi in multis bene eam adversus Tollium, qui in Fortuitis p. 14 Petronium cum Virgilio contulit, defendat Burm.), sive is vere tabulam aliquam tum superstitem ante oculos habuerit, sive habere finxerit. Inter alia, cum Virgilius intactum reliquisset, utrum Laocoon morsu serpentis perierit, nec ne, ille v. 49 sqq. patrem cum filiis exanimatum exhibet; porro v. 44 de pueris; *parvulas illi manus Ad monstra vertunt; neuter auxilio sibi, Uterque fratri transtulit pias vices, Morsque ipsa miseros mutuo perdit metu.* Placent hæc mutui fratrum amoris cogitatione; sed accuratius dispicienti vix ex rerum veritate dicta videri possunt; sibi enim, non alteri, *in gravi ac repentino terrore* consulit quisque; et importuno verborum lusu expressa talia nolis. Sed hæc jam animadversa a Lessingio in Laocoonte p. 57 videas. Ceterum, quod *parvulas manus* tribuit, admodum pueros videtur significare velle; et Virgilius: *parva duorum corpora* natorum. Talia quoque in Codicis Vaticani pictura, admodum inscite facta, expressa videas. Si tamen sacrificanti patri ministerium præstiterunt, tanquam Camilli; vix adeo teneros exhiberi a poeta posse putes. Et tales impuberes (quanquam et ii ipsi reprehensi, quod patris speciem non satis æquant. vid. *Richardson, Descript. de divers Tableaux* etc. p. 513. Comes *de Caylus* Tom. XXV Mém. de l'Ac. des I. p. 329) in nobilissimo illo Laocoontis cum filiis duobus signo, quod olim Viridarium Pontificis Max. Romæ, nunc Museum Pio-Clementi-

num habet, sive Rhodiorum artificum opus, sive ejus exemplum, exhibentur. In reliquis, meo quidem judicio, aut nihil in signo illo occurrit, quod magnopere cum Virgilio conveniat; aut unum et alterum, quod adeo, nec artificii vel carminis ratione ita postulante, diversum sit, occurrit; contra vero, id, quod in opere Vaticano imprimis attendendum erat, momentum rei gestæ, quod artifex cum judicio delegit, in carmine ne quidem attingitur: serpentum autem nodi prorsus sunt diversi; nam uterque serpens implicita Laocoontis cervice supra caput ejus eminet. Quæ cum ita sese habeant, parum materiæ ei disputationi inde suppetere videri possit, utrum poetam artifex, an is artificem secutus sit. Neuter enim alterum, neque uterque commune aliquod exemplum, vel eundem auctorem, ante oculos habuisse, sed uterque suos auctores (quos plures in hac fabula extitisse ut constaret, supra a nobis allaboratum est), suæque artis rationes secutus esse dicendus. In hanc tamen de discrimine inter poetæ et artificis opera, eorumque caussas ac rationes, disputationem incidisse Lessingium, est quod gratulemur, cum ei librum præclarum eo nomine inscriptum debeamus. In Holdsworthii et Spencii Annotat. et Obss. ad h. l. etiam nonnulla nuper legimus, sed vulgaria fere, partim et falsa.

EXCURSUS VI

Laocoontis clamores.

II, 222. *Clamores simul horrendos ad sidera tollit* Laocoon. Quæ docti viri nostrates nuper super h. l. disputarint, recenti tenetur memoria. Mihi quidem, quid in poeta excusandum vel defendendum videri debeat, nondum satis liquet. Certe ne clamores memoraret, nihil eum deterrere potuit. Nam in Laocoonte nec herois aut magni viri fortitudo et constantia, nec Romani pectoris gladiatoriis spectaculis efferati immanitas omnino ullum habere potest locum. Agendum erat poetæ imprimis hoc, ut portentum terroris et horroris plenum offerretur, quo Trojani obstupefacti suspicionem fraudis animo dimitterent et Equum in urbem reciperent. In tali consilio *clamoris* ratio haberi a poeta poterat hactenus, quod ad terrorem augendum clamores ingentes, quos tolli audias, facere possunt et ipsi, in tam atroci casu, in quo naturæ impulsus ita fert, ut clamorem tollas. Neque ea res fa-

stidium aut reprehensionem habere potest. Enimvero doloris victi, questusque repressi vel temperati, laus omnino fuisset nulla. Non enim de pugna vulnereque accepto agitur. Nihil hic de virtute militari, nihil de fortitudine sapientis. Constantiam ac tolerantiam in prodigio ejusque horrore declarando nemo desiderat. Aliter res se haberet in Laocoonte in scenam producto, quando mores ejus simul sunt exprimendi. Virgilius vero omnia ad terrorem efferre et debuit et voluit. Scilicet, quod jam alio loco (*Antiquar. Abhandlungen* II St. pr.) a me monitum est, cum multa subtiliter et acute super Laocoonte disputata sint, imprimis super comparatione carminis et symplegmatis, sunt tamen pleraque a re et a poeta aliena. Inanis erat disputatio omnis, utrum artifex poetam, an hic artificem, ante oculos habuerit; restat enim tertium, quod verum est, habuisse utrumque diversos auctores quos sequeretur; fuisse quoque utriusque consilium plane diversum: alter enim hoc efficere voluit, ut miserationem moveret, alter autem, Maro noster, ut terrorem. Hæc si animadverteris, ut sæpe fit, omne acumen concidit: redit res ad summam simplicitatem.

EXCURSUS VII

Equus Trojanus in urbem inductus.

II, 237 sqq. *Scandit fatalis machina muros* etc. Non male hæc, sine dubio e vetere poeta, ornantur apud Tryphiod. v. 318 sqq. Pallas ibi ipsa Equum impellit, Juno autem et Neptunus portæ compagem laxant. Priamum ipsum inducendi auctorem fuisse, etsi Cassandra reclamante, alii tradiderant; ut ex Hygino f. 108 intelligitur. Omnino plures hanc narrationem ornandi modi, variis novis casibus ac miraculis rerum intextis, apud veteres fuisse videntur; cum illa a tenuissimis initiis profecta esset; v. sup. Excurs. III. Jam Odyss. Θ, 492 Ulysses Demodocum hortatur: Ἀλλ' ἄγε δὴ, μετάβηθι καὶ ἵππου κόσμον ἄεισον Δουρατέου, τὸν Ἐπειὸς ἐποίησεν σὺν Ἀθήνῃ, Ὅν ποτ' ἐς ἀκρόπολιν δόλον ἤγαγε δῖος Ὀδυσσεὺς, Ἀνδρῶν ἐμπλήσας, οἳ Ἴλιον ἐξαλάπαξαν. Inde Demodoci ipsum carmen subjicitur v. 500—520, in quo nihil est quod admodum improbes. At omnem πιθανότητα egressus est poeta in notabili episodio de Helena Equum obambulante Odyss. Δ, 274 sqq., quod in alio forte vetere poemate probabilius fuit tracta-

tum, uti etiam ex Tryphiodor. 452 sq. apparet, ubi propius ad veri aliquam speciem res exposita. Nam, ut Helena voces Achivorum ita simulaverit, ut, qui in Equo latebant, crederent, suas uxores advenisse Trojam, etsi per se vocum talis imitatio arte parari potest (*Twining* ad Aristot. de Poet. p. 42 miratur quoque Helenam jam tantum in ea arte profecisse) tamen pro carminis et rerum narrandarum gravitate nimis ludicrum et absonum est. Mihi de illo loco ita statuendum videtur, ut, suspicione de conditis in Equo Achivis semel orta, Helena accesserit, et varia tentaverit, quo efficeret, ut, qui inclusi essent, feminæ sibi amicæ se proderent. Itaque non modo se suumque nomen profata suamque erga Achivos, populares suos, benevolentiam et in pristinum maritum fidem intemeratam testata est, verum etiam reditus sui ad Achivos et in Græciam desiderium commemoravit, quod sibi commune esset cum uxoribus Achivorum apud Trojam desidentium; quippe quæ votis precibusque assiduis reditum maritorum expeterent. Quæ ut tanto magis ad affectum movendum essent dicta, mulierum istarum, quippe quas olim familiares sibi habuerit, ipsa verba, blandasque maritorum suorum compellationes vocesque adeo ad desiderii amorisque significationem compositas imitatur. Nec multum aberat, quin ea res successum haberet. Omnium enim animis recordatione et miseratione conjugum relictarum motis, multi se vix continebant, quin Helenæ responderent.

EXCURSUS VIII

De nocte Trojanis funesta.

II, 250 sqq. *Vertitur interea cælum et ruit Oceano nox* etc. Præivisse Ennium Annal. VI *Vertitur interea cælum cum ingentibus signis,* Macrobius VI, 1 observavit; id quod tantum ad verba pertinet, de quibus v. sup. Exc. II. Rem jam Lesches docuerat, qui suam de Troja capta narrationem sic erat orsus: Νὺξ μὲν ἔην μέσση, λαμπρὴ δ' ἐπέτελλε σελήνη, quando Sinon facem sustulit, apud Schol. Lycophr. 344. Omnino tamen Virgilius Euripidem ante oculos habuit Troad. 542 sqq. Adde chorum Hecubæ 914 sqq. Alia de hac nocte, deque mense et anno tradentur inf. ad lib. III Exc. II. pr. Facem diximus a Sinone sublatam, quæ vulgaris est narratio; legebatur illa quoque in

Arctini Excidio Ilii, ut e Proclo discitur. at inf. Æn. VI, 517 ab Helena factum narratur. Conjunxit utrumque Tryphiod. 498 sqq. et potuit sane alterum post alterum fieri. Ab Antenore facem sublatam et alvum equi apertam alii tradiderant: Schol. Lycophr. 340. At in hoc ipso loco II, 256. 257 facem navis imperatoria Agamemnonis extulisse dicitur: *flammas cum regia puppis extulerat;* quod Seneca sequitur et imitatur Agam. 427. 428. Sed hoc est signum non proditionis, sed profectionis, classi ab imperatore datum. Post hæc videamus, qualem œconomiam rerum per hanc noctem poeta dispescuerit. Nox non erat illunis, aut sublustris: sed plenilunium: v. not. v. 255. Classis a Tenedo rĕdux face e navi prætoria sublata ad litus Trojanum appellit; aperit iis portas globus heroum, qui ex Equo prodierant: 250—267. Per somnum Æneas Hectoris viso monetur, ut fugiat: 268—297. Expergefactus cæde et incendio omnia misceri videt; exit domo, et cum manu alia Trojanorum per mediam urbem incedit: 359. Occurrit Androgeos, quo cum comitibus cæso Trojani Corœbo auctore cæsorum arma induunt; et ejusdem Corœbi temeritate proditi cladem accipiunt. Æneas cum paucis ad acropolin pervenit: 437. Pugnatur et hic, sed cum Trojanorum strage. Æneas motus adspectu cædis Priami, tum a Venere monitus, domum suam repetit: 559. 588—632. Anchisen patrem, primo reluctantem, mox prodigio monitum, cum conjuge et nato abducit: 720. Jam urbem egressus desiderata uxore redit in urbem: ab ejus umbra meliora edoctus ad suos redit, et sub diei ortum (801) Idam fuga petit.

EXCURSUS VIII*

Hector classi Achivorum ignem inferens; et victor Patrocli rediens.

Æn. II, 274. 5. *Hei mihi! qualis erat, quantum mutatus ab illo Hectore, qui redit exuvias indutus Achilli, Vel Danaum Phrygios jaculatus puppibus ignes.* Hectorem, qualis paullo ante vss. 272. 3 describebatur, *Raptatus bigis ut quondam, aterque cruento Pulvere, perque pedes trajectus lora tumentes,* videramus jam libro I, 483. ubi *Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros* Achilles: de quo v. Excurs. XVIII ad e. l. Hector omnino frequens gemmarum Homericarum argumentum, non uno habitu ac statu; quod tamen ipsa res intra Iliados fines continet;

cum multas alias gemmas e cyclicis poetis adumbratas esse putare possis; nisi potius dicendum est, artifices vulgares libellos, qui fabulas exposuerant, secutos esse; nisi forte etiam iis Tragici argumenta operum præcipuo loco suppeditasse dicendi sunt: atque hoc exemplis declaratum dari possit; commemorabo tantum Amphionem et Zethum cum Dirce tauro illigata: argumentum ex Euripide adumbratum (*Antiquar. Aufsätze:* P. II.). Homericas tamen fabulas ex ipsa Iliade et Odyssea petitas et adumbratas esse probabilius fit. Ex iis Hector frequens argumentum, ut dixi, quandoquidem species ejus oris et habitus ab arte ita est constitutus ut ubique sui similis sit, et sibi constet: est ubique barbatus et capite galeato: is, inquam, modo cum Andromache et Astyanacte, occurrit, modo facem injiciens navi, cujus puppis apposita est: cujus argumenti gemmam militem *incendiarium* exhibere dixerat Gorius (*Mus. Flor.* To. II, tab. 60, 2). At extat alia verum Hectorem expressum habens puppi navis apposita: apud Franc. Pallazzi (*Borioni Collectan.* t. 56. etiam in *Lipperti Dactylioth. Mill.* II, 2, 6). Ei respondet Ajax de puppi pugnans in alia gemma. Verum prior illa plane convenit versui Virgiliano: *Vel Danaum Phrygios jaculatus puppibus ignes.* Minus certa fide sunt aliæ gemmæ, Hectoremne an alium heroem referant; ut, vulneratus sub clipeo deficiens (ap. *Natter.* tab. VIII. et alibi). Est Hector in Sarda saxum portæ castrorum Achivorum impingens (v. Iliad. M, extr. ap. *Lippert. Mill.* II, 2, 5. neque alium esse arbitror *Mill.* III, 2, 6. expressum). Incertum quoque esse potest, an inter heroes bigis instantes Hector quærendus sit; certior fides est numorum: inter quos *numi* notissimi *Iliensium* sunt, ad Commodum, M. Aurelium, et Caracallam spectantes, Hectorem quadrigis citis insistentem exhibentes, v. c. Mus. Farnes. Vol. V, t. 17, 3. Merito dixeris hunc Hectorem esse, *qui redit exuvias indutus Achilli.* Ceterum Hectoris caput in aliis Iliensium numis visitur; et est unus numus in Numismat. Albani T. I, t. 59, 2 in quo Hectori corpus Patrocli abstracturo objiciunt se Menelaus et Ajax, affabre efficti.

EXCURSUS IX

De Penatibus, Palladio et Vesta.

II, 293. 296. 297. Sacra *suosque tibi commendat Troja* Penates—*Sic ait et manibus* vittas, Vestamque *potentem, Æternumque adytis effert pe-*

netralibus ignem. Quid tandem illud sit, quod Æneas capta Troja secum in Italiam abduxerit, nam modo Penates, modo Palladium, modo Vesta memoratur, fuerintne privati Æneæ an publici Penates, et qua specie vel fuerint vel sint crediti, paucis juvat inquirere, quantum quidem ad loca nonnulla poetæ declaranda facere id potest; quandoquidem poeta Penatium religione tam præclare usus est ad majorem Æneæ fatis, errori et ad Italiam accessui, dignitatem mirationemque conciliandam. Multo enim augustiora omnia videri facile intelligas, si inferre Æneam Latio Penates (*inferretque deos Latio*) quam, si Latium accessisse audias, et sic porro. Primum poeta *Palladium* rem facit a Penatibus diversam, surreptum illud ab Ulysse et Diomede lib. II, 163 sqq. *impius ex quo* etc. At, quos Æneas asportavit, *Penates* fuere. Primus de iis locus est Æn. II, 293 sq., ubi Hector per somnum ad Æneam: *Sacra suosque tibi commendat Troja Penates; Hos cape fatorum comites.* Paullo post v. 296 *Sic ait, et manibus vittas Vestamque potentem Æternumque adytis effert penetralibus ignem.* Hæc diversa sunt et visa tantum Æneæ per quietem ab Hectoris umbra acta esse. At mox, postquam Anchisen in humeros receperat, v. 717 *Tu genitor, cape sacra manu patriosque Penates.* Dubitari potest, quo sensu *sacra* dixerit (v. ad II, 293) sintne *sacra* et *Penates* diversæ res, an unum idemque; quod statuere licet, ut *sacra* sint genus, et in iis *Penates, Vesta et ignis:* quæ ideo etiam singula per *sacra* possunt declarari. Sic paullo post vs. 320 Panthus Apollinis sacerdos *sacra manu victosque deos trahit.* Eo sensu puto primo (293) et tertio loco (717) memoravit: *Sacra suosque Penates;* scilicet *sacra* nomine generico, proprio autem *Penates.* Etiam Seneca de Benef. III, 37 *Anchises complexus sacra ac Penates deos.* Et Dionys. I, 46 τὰ ἱερὰ πατρῷα in arce servata memorat. Similiter Æneas declarative *Penates et magnos deos* dixisse videri debet lib III, 12 *feror exul in altum Cum sociis natoque, Penatibus et magnis dis.* Ex naturali verborum ordine alii *Penates*, alii *magni dii* esse possunt. Atqui præter Penates nusquam alios deos exportasse Troja fertur Æneas; et communis est veterum opinio, eosdem fuisse *Penates* et *deos magnos* e Samothracia. Varronem et Heminam Cassium laudat Serv. ad I, 378 (unde Pompon. Sab. ad I, 68 sua transtulit) et Macrob. III Sat. 4: adde Serv. ad II, 296. III, 12. Iidem *dii patrii*, θεοὶ πατρῷοι. Sed et ipse Virgilius III, 159, ubi Penates Æneæ per somnum apparent: *Tu mœnia* magnis *magna para.* Itaque declarative in illo III, 12 loco positum esse debet: *Penatibus et magnis dis.* Iidem *divi*, et declarative III, 148 *Effigies sacræ divum Phrygiique Penates.* Sufficit memorari a

poeta, tanquam domesticas religiones et sacra, Penates, deos patrios, eorumque signa ab Ænea ablata, cum Troja exiret.

De Palladio et Vesta mox videbimus, paucis præmissis de *Penatibus*. Ex locis laudatis colligi posse videtur, omnia ista, et ipsos Penates, in Æneæ domo fuisse · namque ex ea efferuntur. Atqui hoc poetæ consilio, et aliorum locorum sententiæ, ipsique rei, repugnaret. Nam e Virgilii saltem mente et consilio, *publici Trojæ Penates*, *dii patrii*, non Æneæ privati esse debuere, qui in Italiam abducti ad Romanos tandem pervenerunt. Et sunt loca, in quibus passim *Trojæ Penates* dicuntur. Sic II, 293 *Sacra* suosque *tibi commendat* Troja Penates. VII, 121 *Vosque, ait, o fidi* Trojæ *salvete* Penates. V, 62 *adhibete* Penates *Et* patrios *epulis, et quos colit hospes Acestes*, et v. 632 O patria et *rapti nequidquam ex hoste* Penates. Tandem IX, 258 *Excipit Ascanius: Per* magnos, *Nise*, Penates Assaracique Larem *et canæ penetralia Vestæ*. V, 744 per *Pergameum Larem* eosdem Penates declaravit. Et in ipso illo loco II, 297 *adytum penetrale* commemoratur, quod ad templum spectare debet. Si igitur publici Penates fuere, in Æneæ domo Penates publici haberi non potuere. Sed misceri solent, et ipse miscui, diversa inter se. In v. 293 cura Penatium tantum *mandatur Æneæ* ab Hectoris umbra; non ei traduntur manu; at Æneæ visa est umbra Hectoris ipsa efferre e templo Vestæ signum vittatum cum sacro igni. Non igitur hoc vere factum, nec ab Ænea Vesta cum igni absportata, nec ipsi Penates ei Hectoris manu traditi: sed tantum ejus curæ mandati. Illud forte quæri potest: quomodo ad Æneam potissimum Penatium cura spectabat. Potuit utique tanquam ad unum e principibus, ad quos rei publicæ et urbis cura spectabat. Poetæ satis erat, Hectoris umbræ monitu id factum declarare. Eo loco, quo de Ænea τὰ ἱστορούμενα afferimus (Disquis. II, de rer. inv. s. VI. Excurs. XVII ad lib. II. Excurs. I ad lib. III et al.), plura olim esse commemorata apparebit, quibus poeta insistere et rem, tanquam vulgatam satis, tacite sequi poterat. Sed, quod imprimis ejus animum impellere potuit, est forte hoc, quod Æneam sacerdotio functum tradiderat antiquitas. Certe ex Dictye IV, 17 discimus, *Apollinis sacra cum præcipue* esse tuitum; et, secundum Menecratem Xanthium a Dionys. Halic. I, 48 excitatum, Æneas ad defectionem a Priamo hoc ipso erat adductus, quod *sacerdotii dignitate* ab eo fuerat exclusus, ἄτιτος ἐὼν ὑπὸ Ἀλεξάνδρου, καὶ ἀπὸ γερέων ἱερῶν ἐξειργόμενος. Fundus rei Iliad. N, 461 αἰεὶ γὰρ Πριάμῳ ἐπεμήνιε δίῳ, Οὕνεκ' ἄρ' ἐσθλὸν ἐόντα μετ' ἀνδράσιν οὔτι τίεσκεν. Ceterum vulgo in arce Penates servati narrantur; cf. Dionys.

Halic. I, 46. 69 et al. et hoc ex perpetuo veterum civitatum more ita se habere debuit. Hoc tamen sequi poeta non potuit, qui Æneæ domum in alia urbis parte sitam esse voluit, unde mox ad arcem accurreret. Apponam Hellanici Lesbii, vetustissimi scriptoris, narrationem ap. Dionys. Halic. I, 46. 47. Urbe capta, inquit, Æneas cum suis Dardaniis se recepit in arcem Pergamum, ἐν ᾗ καὶ ἱερὰ τὰ πατρῷα τοῖς Τρωσὶν ἦν, eamque defendit. Cum tamen videret, hostium impetum diu sustineri non posse, hominum corpora καὶ τὰ ἱερὰ τὰ πατρῷα et opes servare studet; tum, infirma multitudine præmissa, ipse cum juvenibus in Idæ munitiora loca discessit, ἀγόμενος ἐπὶ ταῖς συνωρίσι τόν τε πατέρα καὶ τοὺς θεοὺς πατρῴους. Inde induciis cum hostibus factis discessit, παραλαβὼν τὸν πατέρα καὶ τὰ ἕδη τῶν θεῶν h. e. simulacra. Et agro Laurente capto c. 55. f. alii in locum indictum Penates (τὰ ἕδη τῶν θεῶν) e navibus efferunt, alii vero bases (βάθρα) et aras ipsis statuunt, mulieres autem cum ululatu et choreis sacra prosequuntur, et c. 57 ἱδρύεται τὰ ἕδη τῶν θεῶν ἐν τῷ κρατίστῳ. Vides Hellanici verba maxime poetæ animo insedisse; et viguisse omnino famam antiquam de servatis Trojæ simulacris vetustate sua venerandis: quæ excidio urbis facto secum abduxerit Æneas.

Fuisse autem Penates simulacra deorum; et quidem, cum ab Ænea portari possent, lignea, formaque deorum solita, vittis coronata, ex locis seqq. apparere videtur: III Æn. 148 *Effigies sacræ divum Phrygiique Penates, Quos mecum a Troja mediisque ex ignibus urbis Extuleram, visi ante oculos adstare jacentis,* et v. 173 *coram cognoscere vultus Velatasque comas* (vittis puta et infulis religatas) *præsentiaque ora videbar.* Servius ad III, 148 hæc habet: "*Varro* sane *Rerum Humanarum secundo* ait, Æneam deos Penates in Italiam reduxisse (hoc et Macrob. III, 4 repetit), quædam lignea vel lapidea sigilla, quod evidenter exprimit dicendo: *Effigies sacræ divum Phrygiique Penates:* quamvis alio loco alias opiniones secutus diversa dixerit." Romam, ut mox videbimus, deducti arcana primum religione haberi, mox tamen hominum conspectui subjici ac vulgari cœperunt. Nam Dionys. Halic. I, 68 Romæ in æde deum Penatium sub Veliis (v. paullo inf.), duo Genios seu adolescentes sedentium habitu et hastam manu tenentium viderat, eoque Timæi fidem elevat, qui mera κηρύκεια, *caduceos*, esse ab indigenis audierat; forte tamen nec hoc falso, si id ad informia rudis artis opera referas; tum potuere ut in Diana Ephesia, et alibi factum, antiquis cum temporis successu substitui alia signa minus rudia. Diis magnis Samothracicis eos comparat Dionys. I, 69 specie et habitu, qui

cum iis signis convenit, quæ in numis adhuc videmus. In numis, gemmis, marmoribus, ut in tab. Iliaca n. 98 et 117 (sed talia unicuique, libros evolventi, occurrentia ambitiose memorare piget), Anchises Æneæ humeris hærens tenet capsulam vel ædiculam, qua Penates inclusi sunt; in aliis tamen Palladium tenet; quod nonnunquam ipsis Æneæ manibus insistit; nam peplo involutos Penates tenens Æneas (πέπλους περισχὼν, ut Lycophr. 1266) mihi nondum in priscis monumentis occurrit.

Hæc igitur simulacra, hos Penates, Italiæ inferri, fatale erat. cf. III, 167 sqq. Atque habuit utique res eventum suum; collocati sunt Penates Lavinii (secundum Lycophr. 1261 in Palladis templo); unde mox, Alba Longa condita, cum in novam urbem deducendi essent, cedere loco noluerunt, v. Dionys. Halic. I, 67. Orig. G. Rom. 17 et alios. Romam tamen aliquando migrare non recusarunt, siquidem Penatium ædes Romæ fuit sub Velia, non longe ab æde Vestæ, v. Dionys. ibid., incendio Neroniano deleta. v. Tacit. Ann. XV, 41. Non enim recte alii tradiderunt in Vestæ templo Penates servatos. v. ad Tacit. l. c. cf. Donat. III, 3 de Urbe Roma.

Etiam *Vestam* cum *igni æterno* Æneas abstulisse Troja creditus. Æn. II, 296 *vittas Vestamque potentem æternumque adytis* effert *penetralibus ignem* h. e. templo Vestæ; hoc tamen non Æneas, sed per quietem visa efferre, in foculo puta, Hectoris umbra. Nam ipse Æneas ignem sacrum secum Troja efferre vix potuit. Statim autem, quoties aliis in locis consederant Trojani, ædem Penatibus et Vestæ cum ara et igni sacro ponere potuere; unde in Sicilia moratus Æneas, oblata per somnum Anchisæ specie, evigilans V, 744. 745 *Pergameumque Larem et canæ penetralia Vestæ Farre pio et plena supplex veneratur acerra* h. e. supplicat Penatibus et Vestæ. Adde Ovid. Fast. III, 423 sqq., unde Romæ quoque in Vestæ æde: *Iliaci foci* Vestæ, *Iliaci ignes* etc. In sacro Laviniensi a Coss. faciendo cum Penatibus etiam Vestæ sacrificatum, Macrob. III Sat. 4 et Serv. ad Æn. II, 296 notarunt. Secundum hæc licet quoque suspicari, Trojæ etiam Penates in Vestæ æde habitos fuisse, atque inde ab Ænea exportatos esse; ut ab umbra Hectoris visa erat efferri Vesta cum igni sacro: II, 293—297.

Palladium tandem, h. e. signum Palladis, antiqua religione cultum et διιπετὲς habitum (v. Apollod. III, 12, 3, et Not. p. 744 sqq.), cum ipsis Penatibus Æneam extulisse narrant quidem alii, et ipse Arctinus id tradiderat: v. Dionys. I, 69. poeta vero, ut supra dictum, non memorat, quippe qui eam narrationem sequitur, quæ pro antiquiore ha-

benda est, furtim illud ab Ulysse et Diomede jam ante Trojam captam ablatum fuisse, v. Æn. II, 164 sqq., Heleni consilio, v. Conon. 34, ab Antenore proditum Achivis, (cf. Tzetza Posthom. 505) ut alii addunt; sed res variis modis a poetis ornata. Ita sponte et volentem secutam esse Palladem alii memoraverunt. vid. Ovid. Fast. VI, 431. In quem sensum Tryphiodori v. 54 ex lectione Cod. Medic. (secus quam Lennep. ed. Coluth. v. 196 volebat) est constituendus. Ἦλθε δὲ καὶ Δαναοῖσιν ἑὸν βρέτας ἁγνὸν ἄγουσα Ληϊστὴ μὲν ἐοῦσα, φίλοις δ' ἐπίκουρος, Ἀθήνη, h. e. *furto quidem abducta, Achivis tamen propitia.* Distinguendus autem hic Ulyssis in urbem ingressus ab altero illo, quo, sub extrema oppugnationis tempora, mendici habitu res et consilia Trojanorum speculatus est. v. Odyss. Δ, 244 sqq. Eurip. Hecuba 239 sqq. add. Rhes. 501. 710 sq. add. Tzetz. Posthom. p. 157. Quintus Cal. utrumque ingressum tantum strictim memorat et tempora confundit, X, 346, quod miror; nam Leschen in eo exponendo operam navasse discimus ex Procli argumento Iliadis parvæ: Ὀδυσσεὺς δὲ αἰκισάμενος ἑαυτὸν, κατάσκοπος εἰς Ἴλιον παραγίνεται, καὶ ἀναγνωρισθεὶς ὑφ' Ἑλένης, περὶ τῆς ἁλώσεως τῆς πόλεως συντίθεται. κτείνας δέ τινας τῶν Τρώων ἐπὶ τὰς ναῦς ἀφικνεῖται. καὶ μετὰ ταῦτα σὺν Διομήδει τὸ Παλλάδιον ἐκκομίζει ἐκ τῆς Ἰλίου. Helenæ Hecubam adjunxit Eurip. in Hecuba l. c. Ulyssi comitem dedit Diomedem Tzetza in Posthom. 604, loco valde turbato: cf. Jacobs ibid. p. 157. 159. Creditum tamen inter Romanos Palladium hoc Romæ in Vestæ templo servari, fatale etiam hoc urbi habitum; nec ulli viro, ne Pontifici quidem Maximo, videre illud fas fuit. Quibus de rebus multi egerunt. v. Dionys. Hal. I, 68. Satis est comparare Ovid. VI Fast. 421. 431 sqq. Hinc Vestam interdum cum Palladio videas, ut in Sarda apud Maffeum Gemm. ant. P. II, n. 76. Omittimus quæ de gente Nautia, in cujus tutela Palladium habetur, aliisque rebus disputari possint. Adhuc sub Commodo in templi Vestæ incendio servatum illud, ap. Herodian. I, 45, et ab Elagabalo loco motum, lib. V, 15, narratur. Ex altera parte non minus Athenienses Palladium Trojanum in sua arce servare videri volebant, v. Pausan. I, 28; item Argivi, Paus. II, 23; et notum est, omnino plures urbes Palladium sibi vindicasse; cf. *du Theil* To. XXXIX *Hist. de l'Acad. des Inscr.* p. 238. A Diomede Æneæ redditum Palladium commenti erant seriores: ut Cedren. p. 135 C. D. et Malelas p. 212. Scilicet religionum harum tam diversarum a poetis variis modis ornatarum cum fidem adstruere vellent urbium scriptores, passim et grammatici, atque ostendere, quomodo ad Æneam

rediisset Palladium a Græcis ablatum, multa commenti sunt, quibus tota hæc de Palladio quæstio ita obscurata est, ut multorum doctorum virorum, qui expedire rem volebant, otium consumserit. Nobis satis est caussas diversitatis indicasse. Occurrit autem cum Palladio Æneas, in multis numis gentis Juliæ, armata virguncula stantis habitu: eadem fere specie, qua in monumentis id quoque Palladium conspicitur, quod Diomedes cum Ulysse abstulit; cf. Apollod. Biblioth. III, 12, 3, et ipse Virgilius Æn. II, 172 *Vix positum castris* simulacrum; *arsere coruscæ* Luminibus *flammæ* arrectis,—*terque ipsa* solo Emicuit parmamque *ferens* hastamque *trementem*. An vero Palladis signum hoc idem habendum sit, aut a poetis habitum fuerit, quod in templo Palladis in arce Ilii sito visebatur, et in cujus genibus peplum Trojanæ mulieres apponunt Iliad. Z, 273. 303, Burmannus illo loco quærit; sed ut idem haberi possit, nolim cum viro doctiss. Θεῖναι Ἀθηναίης ἐπὶ γούνασιν interpretari *ad genua*, quod jam Strabo refellit, multo minus peplo deam *induere*. Nam diversa in arce Palladis signa esse et potuere et debuere: Etiam in nostro poeta lib. II, 225 sqq., postquam v. 165 sq. ablatum jam Palladium memoratum erat, angues, qui Laocoontem cum filiis eliserant, in templum Minervæ in arce fugiunt; *Sub pedibusque deæ clipeique sub orbe teguntur*. Et quale dicemus fuisse Palladis signum illud, quod, Cassandra ab Ajace Oilei violata, avertit vultum? (de quo v. docte agentem Böttiger de raptu Cassandræ p. 63.) v. Lycophr. Cassandra v. 361. Quint. Cal. XIII, 425 sq., quod bene poeta noster ad aliam rem ornandam transtulit Æn. II, 172. Non igitur Maro sui oblitus videri debet; sed in poetarum fabulis, quæ in his, ac similibus, et famæ et historiæ vices præstant, diversa fuere in arce Palladis signa; nec modo diversis in locis, sed et eodem in loco; nam fatale τὸ διοπετὲς Ἀθηνᾶς Παλλάδιον, πολλῶν ὄντων τὸ σμικρότατον (ap. Conon. 34.) in Minervæ templo in arce diligenter custoditum Arctini versus docent: Dionys. I, 68. 69. Diversum a Penatibus Palladium illud διϊπετὲς a plerisque, et ab ipso poeta, habitum vidimus; sed ex aliorum doctrina *Pallas* cum *Junone* iis ipsis diis Penatibus erat accensenda. v. Macrob. III, 4. exemplo forte Palladis et Junonis cum Jove Romam tuentium. *Apollinem* et *Neptunum* alii apud eundem, frustra advocato versu Æn. III, 119; at *Tusci Cererem, Palem et Fortunam Penates* tradiderant. v. Serv. ad Æn. II, 325, adde eund. ad II, 119. III, 12.

Inter hæc Penates Trojanorum confundi cœpere cum *diis* Samothracum *magnis*. Nec mirum; si quidem communis utraque fuit religio; utraque vetustate memorabilis. Redit adeo disputatio ad *deos*

Cabiros, de quibus, post Guthberleti libellum, et Bochartum, multa satis subtiliter quæsita sunt etiam a Frereto (*Hist. de l' Ac. des Inscr.* Tom. XXVII), sed ad opiniones magis et conjectationes, quam ad veterum historiarum fidem: ad quarum ductum melius de iis disputatum est nuper a Viro Doctiss. *Ste Croix* (*Recherches sur les Mysteres* p. 26). Inter Britannos ingenia in hoc argumento exercuere (*Wise*) *Of the first Inhabitants of Europe* p. 38, et Vir doctiss. idem et sagaciss. *Jac. Bryant Analysis* Tom. II, p. 461. Quando quidem Gemini in Zodiaco ab Ægyptiis constituto occurrunt, ad Gattereri nostri ductum Cabiros ex Calendario Ægyptiorum illustravit *Herman. Mythol.* Vol. III. p. 160 sqq. Alienum ab h. l. et consilio esset, ad hypotheses et opiniones deerrare. Loca class. sunt Strab. X, p. 723—726. Schol. Apollonii I, 916. Dionys. Halic. I, 67—69. Varro de L. L. IV. p. 17. Macrob. III, 4. Quæ ex his, ut simpliciora, ita probabiliora habeo, hæc sunt: religiones istas et antiquitate et origine fuisse obscuras; ipsam deorum formam parum scite expressam, ut nec appareret, juveniline an senili specie essent habendi: id quod in rudis operæ simulacris evenisse mirum non est; videri itaque Phœnicum Patæcis similes fuisse, forte etiam ab illis profectos Cabiros; (cf. Herodot. III, 37) magnas successisse mutationes harum religionum: ab initio fuisse Cœlum et Terram; postea accessisse duo alios: nunc quatuor ista numina, domesticis nominibus insignita, interpretatione varia ad diversos deos Græcorum referri cœpisse: igitur in illis memorari videas Cererem et Proserpinam, Haden et Mercurium, ab aliis Bacchum et Jovem; etiam Vulcanum in iis quæsitum, item Cybelen: nec improbabile fit, adscita fuisse hæc ipsa sacra seriore ætate; quæ fortuna fuit cum aliarum religionum, tum imprimis arcanarum: in quas, ut nostra quoque ætate factum videmus, intulerunt quæ quisque vigilans stertensve somniabat, imprimis super rerum natura ejusque vi genetrice. Quia autem duorum simulacrorum, prisco more, tanquam fratrum junctorum, species oculis occurrebant: confusi tandem Cabiri seu Dii magni sunt cum Dioscuris; dictique adeo et hi magni Dii et Penates. Turbas alias fecit hoc, quod et ipsi sacerdotes dicti sunt Cabiri.

Ceterum Penates, ignem sacrum, et Palladium etiam jungit Lucan. IX, 990—994 docto in loco; et quæ de Palladio tradita erant, traducta aliquando sunt ad *deam Pessinuntiam*: v. Herodian. I, 35. Egit quoque, quod nunc didici, de diis Penatibus Meziriac. ad. Epp. Ovid. T. II, p. 158. Interea, hac opportunitate data, obiter adhuc monebo, ut animadvertas, quanta *religionum Trojanarum*, quippe quæ inter anti-

quissimas fuere, *simplicitas* fuerit. Suis sane nominibus, hoc est Græcis, numina Trojanorum effert Homerus: facile tamen ad elementorum naturæ genera et formas deos illos revoces. Colebatur in arce *Minerva* et *Apollo*: Iliad. Z, 88. E, 446, Quint. Smyrn. XIII, 433 sqq., *Jupiter* in Ida sacrarium habebat, alterum in acropoli: Iliad. X. 171, 2, alia religio *Neptuni* erat. Cum his *Penates* e religione antiqua Samothracica. Commode his numinibus et sacris memorandis usus est Maro: E templo *Palladis* Palladium raptum II, 165 sq. ex Iliad. Z, 297, et in idem pompa cum peplo ducta I, 479 sq. Aliud Palladis templum in urbe fuit: e quo Cassandram abstrahi vident Trojani II, 404. 425, nam ab hoc ad arcem pergunt Æneas et socii 437. *Apollo* Thymbræ, et Sminthei nomine Chrysæ, tum in ipsa arce, Pergamo, templa habuit: unde ejus sacerdos Panthus II, 318 *arcis Phœbique sacerdos*. add. 429. 430. Apollini cum Neptuno sacra facit Æneas III, 119 tanquam diis patriis. Scilicet ille Trojæ tutela et præses deus: VI, 56. *Neptuni* sacerdos Laocoon sacra ex antiquo more ad litus faciens II, 201. *Cybele* e Creta repetita III, 111 proprie ad Phryges spectabat: in Ida coli solita: IX, 80 sq. X, 252 sq. *Vestam* addit Virgilius, (II, 567 ubi *Helenam limina Vestæ servantem* memorat; et II, 296. 7. ubi Hectoris Umbra visa est efferre *adytis penetralibus* Vestam et Ignem sacrum; quæ vix aliter quam de Vestæ æde accipi possunt.) nescio an de suo; si auctoritatem habuit, ad Phrygum religionem, *Matrem deum*, spectare illa potuit; nisi probabilius fit, hanc in *Venere* latere, quam Homerus inter numina Trojanis studentia retulit, etsi alia ejus deæ religio Trojæ non occurrit. Veneris tamen templum in arce effictum video in Tabula Iliaca n. 107. At Veneris ἐν Τρωάδι signum in Museo Capitol. To. IV. p. 353 non bene ad veterem Trojam refertur; est enim Alexandriæ Troadis. *Junonis* quoque Maro fecit templum in arce II, 761, et *Cereris* sacellum ante urbem II, 714; hæc forte de suo; nam in Homero memorata non memini.

Cum autem Romani et ipsi Jovem, Junonem et Palladem, in arce colerent tanquam deos imperii præsides, voluere interdum poetæ et hos e Troja Romam traductos haberi. In conditionibus quoque pacis inter Latinos et Trojanos habetur hoc, quod Sacra Trojana recipiuntur a Latinis: XII, 192 *sacra deosque dabo*, et 836 *morem ritusque sacrorum adjiciam*.

Ceterum haud vereor quenquam fore, qui me calumnietur tam fatuum et ineptum esse, ut hæc antiqua fide historiarum niti existimem;

satis enim, vel me non profitente, ex narratione mea apparet, me poetarum commenta, ab antiqua aliqua fama ducta, multis modis deflexa et ornata, una tela contexere voluisse: quippe qui diligenter discernere soleam ea, quæ famæ antiquæ fundum qualemcunque, aut opinionem antiquam pro fonte, habere, et quæ diversis inde seu ingeniorum seu opinionum, tanquam aquarum divortiis, fuisse derivata, novisque aquarum venis corrivatis aucta novam naturam induisse videantur.

EXCURSUS X

De Corœbo.

II, 341 sq. 386 sq. 424. 425. De Corœbo Mygdonis f. argumentum, pro episodio inductum a Virgilio, variis modis a veteribus fuisse tractatum videtur, donec tandem stulti et vecordis hominis personam ei induerent, ut adeo in proverbium abiret: de quo v. Ælian. V. H. XIII, 15. alia loca ap. Cerdam. Ad v. 341 Servius: *Hunc autem Corœbum stultum inducit Euphorion, quem et Virgilius sequitur, dans ei inf.* 390 *Dolus an virtus quis in hoste requirat? cum sit turpissima dolo quæsita victoria.* Prius illud notatu dignum; Euphorion enim Corœbo, temerario forte in Achivos facto impetu, personam vecordis hominis primum addidisse videtur; dum scilicet argumento ab aliis tractato novitatis gratiam conciliare volebat. Etiam Pompon. Sab. *Euphorion,* inquit, *inducit eum stultum.* Sed alterum, quod in Servio *Euphorionem Virgilius sequi* traditur, grammatici commentum est; non enim vecordem et stolidum exhibuit Corœbum; nec, nisi alia fuere in Euphorione quæ expressa forte sunt a poeta, aliunde liquet, an Euphorionem ante oculos habuerit Virgilius; quod adeo sine fundo idoneo ex h. l. ponit Jac. Nic. Loensis Epiphyll. II, 3, ut non magis vera sunt, quæ de carmine *Minxade* depromta a Virgilio esse vult. In Polygnoti tabula ap. Pausan. X, 27 Corœbus etiam erat expressus, ubi ille addit: ejus monumentum nobile in Phrygum finibus, et Mygdonas ab eo nomen habuisse; quod falsum: nam *Mygdones* antiqua Thracum stirps fuere. Venisse eum ad Cassandræ nuptias, et *occisum, ὡς μὲν ὁ πλείων λόγος, a Neoptolemo: Lescheus autem a Diomede interemtum carminibus prodidit.* In hoc Virgilius tertium aliquem auctorem secutus est, nam is v. 425 a Peneleo interfectum tradit. Cum Lescheo facit Quintus

Calab. XIII, 168 sq. Ad aram interfectum exhibet etiam Tabula Iliaca n. 104. Corœbum Mygdonis filium inter vigilum duces nominat Auctor Rhesi 539. Patrem saltem *Mygdonem* Homerus suppeditaverat; nam Mygdonem et Otreum Priamus olim copias Phrygum adversus Amazones ducere viderat: Iliad. Γ, 184 sqq. In Epitome Iliados v. 248 est *clara satus tellure Corœbus:* quod non satis assequor. Venerat ille e Phrygia. Alius Mygdon est Amyci frater in Heracliis et Argonauticis: v. Not. ad Apollod. p. 379. Ceterum quæ subjiciuntur, Corœbum Cassandræ amore incensum operam Priamo in hoc bello obtulisse, eleganter ab Homerico Othryoneo Iliad. N, 363 sqq. traducta sunt, sed multo suavius et ornatius, imprimis hoc: *Infelix qui non sponsæ responsa futuræ* Audierat.

EXCURSUS X*

Cassandra raptata.

II, 403—406. *Ecce trahebatur passis Priameia virgo Crinibus a templo Cassandra adytisque Minervæ, Ad cælum tendens ardentia lumina frustra: Lumina; nam teneras arcebant vincula palmas.* Cum mihi propositum sit, ex Notis ea, quæ pro digressione haberi possint, etsi cum *Maronis doctrina* conjuncta, sublata in Excursus rejicere: revocabo ad h. l. ea, quæ antea in Nota ad h. v. disputaveram, rejectis aliis, post ista a me notatis, quæ nunc in Commentatione elegantissima doctissimi Böttigeri copiosius sunt disputata. Redibant autem illa partim ad ipsum mythum diversis modis narratum et tractatum; partim ad Virgilianam rationem. Et in priore quidem parte otium fecit nunc laudata modo Böttigeri docta de hoc argumento in Vase picto commentatio. Monebo tantum hæc pauca: Homerus facinus Ajacis in Cassandram commissum ignorat: quod jam Strabo observaverat XIII p. 896 C. Cassandram vatem, Priami filiam, cum ceteris captivam abductam esse, jam antiquiores narrasse videntur. Servata illa in reliqua præda, tandemque sorte ducta Agamemnoni cesserat. Apud Proclum in argumento Arctini *Ἰλίου πέρσιος* hoc unum narratur: *Κασσάνδραν δὲ Αἴας Ὀϊλέως πρὸς βίαν ἀποσπῶν συνεφέλκεται τὸ τῆς Ἀθηνᾶς ξόανον·* (quod Cassandra deæ supplex, *ἱκετεύουσα*, amplexa erat) *ἐφ᾽ ᾧ παροξυνθέντες οἱ Ἕλληνες καταλεῦσαι βουλεύονται τὸν Αἴαντα· ὁ δὲ ἐπὶ τὸν τῆς Ἀθηνᾶς βωμὸν*

καταφεύγει καὶ διασώζεται ἐκ τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου. Apparet ex his, fabulam disertius fuisse tractatam in eo carmine. Fuit enim Ajax in judicium vocatus propter sacrilegium; hoc est judicium illud, quod in Pœcile pictum erat Athenis: Pausan. I, 15 p. 37. οἱ βασιλεῖς ἠθροισμένοι, διὰ τὸ Αἴαντος ἐς Κασσάνδραν τόλμημα· et Delphis in Lesche a Polygnoto pictus Ajax erat ὀμνύμενος ὑπὲρ τοῦ ἐς Κασσάνδραν τολμήματος Pausan. X, 26. Videtur adeo Ajax professus esse, falsi se criminis accusari, nec vim puellæ a se esse factam. Ulyssem accusatoris partes egisse ex c. 31. pr. colligas, uti et alibi memorari memini, Agamemnonem fraudem Ajaci esse machinatum, ut Cassandra, cujus amore captus erat, potiretur; Duxit inde commenta sua Philostratus in Heroic. 8. Stupri quoque ab Ajace illati memoratio vix apud eos potuit esse, qui Agamemnonem amore Cassandræ incensum in scenam produxerant: ut Euripides Troad. et al. Unde et Horatii versus II, 4. 7, 8 *Arsit Atrides medio in triumpho Virgine rapta.* qui Agamemnonis amorem narrabant, vix vitiatam ab Ajace Cassandram narrare potuere. Verum redeamus ad Cassandram.

Hanc Minervæ supplicem factam, cum ab Ajace abductam primi auctores memorassent; adjecere alii et cyclici et tragici vim ab eo Cassandræ pudori factam, tandem stuprum in ipso templo in conspectu deæ factum. Utuntur veteres vocabulo, quod rem fere ambiguam facit, ἕλκεσθαι, ἑλκεῖσθαι, ἑλκύεσθαι, quod et de *abstractis* in captivitatem, et *de vi corpori illata*, dici solitum, ad ipsam narrationis amplificationem ducere potuit; nam ἄγεσθαι vocabulum commune, ambiguitatem eam haud admittit; v. c. Iliad. Π, 332. At Odyss. Λ, 579. Tityus Latonæ vim inferre voluit. Λητὼ γὰρ ἥλκησε—Πυθώδ᾽ ἐρχομένην. quæ apud Apollod. I, 4, 1. reddita sunt: Οὗτος Λητὼ θεωρήσας, πόθῳ κατασχεθεὶς, ἐπισπᾶται. Aliis locis simpliciter captivæ abductæ, et, quia invitæ discedunt, abstractæ et raptatæ feminæ sunt. Ita Iliad. X, 62 in Priami lamentis, cum Hectorem in mœnia revocare studet, υἷας τ᾽ ὀλλυμένους ἑλκηθείσας τε θύγατρας,—ἑλκομένας τε νυοὺς ὀλοῇς ὑπὸ χερσὶν Ἀχαιῶν. Adde ἑλκηθμὸν Andromaches Iliad. Z, 465 et de voc. cf. Valken. ad Iliad. X, p. 51. Multo magis autem supplices vi abstractæ ab ara et asylo: ita Andromache Eurip. 566 καὶ νῦν με βωμοῦ Θέτιδος—Ἄγουσ᾽ ἀποσπάσαντες. Etiam *capillis prehensas* ita abductas esse nihil est, quod mireris: ut *tractata comis* ap. Ovid. Met. XIII, 410.

Secundum hæc in ipsa Cassandra ambiguum plerumque fit, utrum poeta declarare voluerit, vim illatam an abstractionem captivæ; alterum hoc simplicius esse censeo. Apud Eurip. Troad. 69. 70. Minerva:

Οὐκ οἶσθ' ὑβρισθεῖσάν με καὶ ναοὺς ἐμούς; Οἶδ' ἡνίκ' Αἴας εἷλκε Κασσάνδραν βίᾳ. Et apud Lycophr. 358 ipsa ait: *Τέως βιαίως—ἑλκυσθήσομαι.* His narratis usi sunt poetæ et artifices diversis modis pro consilio quisque suo, omnino tamen sic, ut Cassandra capillis prehensa abstrahatur ab Ajace, signo deæ apposito aut ab ea apprehenso. Captiva ea sic abducitur. Factum est tamen nescio quomodo, ut de stupro illato vel inferendo cogitent homines, etiam ubi nihil est, quod eo ducat; ut in ipsis gemmis et vasis pictis, in quibus nihil oculis objicitur quam Cassandra supplex deæ vi ab Ajace abstracta. Neque in veteribus operibus aliud quid significatum fuit; uti primo loco in Cypseli arca apud Pausan. V, 19 *Πεποίηται δὲ καὶ Κασσάνδραν ἀπὸ τοῦ ἀγάλματος Αἴας τῆς Ἀθηνᾶς ἕλκων. ἐπ' αὐτῷ δὲ καὶ ἐπίγραμμά ἐστιν· Αἴας Κασσάνδραν ἀπ' Ἀθηναίας Λοκρὸς ἕλκε.*

Jam poetæ nostri verba per se spectata non magis aliquid de vi pudori illata innuunt; Cassandra vi e templo Minervæ abstrahitur, manibus vinctis, tanquam captiva. Si quis hæc ad poetæ pudorem trahere, et *lumina ardentia* ira et *crines passos* eo referre velit, ut stuprum jam passa esse arguatur, videndum est, ne argute magis hoc fiat, quam vere.

EXCURSUS XI

De Priami nece.

II, 506. *Forsitan et Priami fuerint quæ fata requiras.* Etiam super Priami cæde narrationis fuit diversitas. Adeat, qui singula cognoscere cupit, Servium, Pompon. Sab., Quintum XIII, 220—241 sqq. Abstractum ab ara ad fores regias a Neoptolemo cæsum Lesches narraverat: ut est apud Pausan. V, 27, p. 865. Virgilius vulgarem rationem, quæ tamen cum altera conciliari potest, sequitur, cujus fundum fuisse *Ἰλίου πέρσιν* Arctini nunc ex Proclo comperio, eximie tamen omnia ornavit. Sed ab Euripide Troad. 479. 481 seqq. mutuatus est ea, quæ de *Hecuba* 515—525 egregie ad miserationem ficta sunt, simul tamen Homeri ductu Iliad. Ω, 200 sqq. (non ex Iliad. Π, 108 sqq.), ubi Priamus ad Achæorum castra iter suscepturus, stat *ἐν μέσῳ ἕρκει* libans et preces faciens ad Jovem. *Politæ* cædem memoraverant et alii, ut e Quinto Cal. XIII, 214 intelligitur, et forte primo loco Stesichorus

in Ἰλίου πέρσει, ut ex Tabula Iliaca conjicias, quæ totum hoc factum eodem modo, ut Virgilius, exhibet n. 105. 106. Nam *Lesches* de Priamo aliter tradiderat, ut jam ex Paus. X, 27 notavimus. Quæ vero ad miserationem poeta comparata interposuit, non alibi invenio; etsi orationem Priami ad Pyrrhum habitam recitat Quint. Cal. XIII, 225 sqq. Tryphiodorus affectum infert non male v. 624 sqq. Porro Priamus *ad aram Jovis Hercei* (Ἑρκείου) cæditur, communi poetarum et grammaticorum narratione. Sed in hac difficultas occurrit. Veteres enim Græci eam *in aula* sub dio positam memorant. Athen. IV, p. 189 E Ὅμηρος δὲ τὴν αὐλὴν ἀεὶ τάττει ἐπὶ τῶν ὑπαίθρων τόπων. Ἔνθα ἦν ὁ τοῦ Ἑρκείου Ζηνὸς βωμός. (scilicet apud Homerum qui ædes intrat, primum ἕρκος, in hoc αὐλὴν subit, tum πρόδομον, tandem ad θάλαμον procedit). Vide Eurip. Troad. 482. 483. Pausan. IV, 17, p. 321. X, 25. p, 865, adde II, 24 (ubi narrat, Jovis hujus Hercei signum trinis oculis fuisse, transportatum Argos a Sthenelo; is enim illud in prædæ parte acceperat: lib. VIII, 46, p. 694). Quintum Cal. XIII, 222, ubi not. Tryphiod. 622, Tzetza Posthom. 733 ubi cf. Not. Nec aliter Διὸς βωμὸς Ἑρκείου in Ulyssis domo: erat in aula: Odyss. X, 335. 376. 379. Sed primo loco nominare licet Arctinum l. l., e quo Proclus: καὶ Νεοπτόλεμος μὲν ἀποκτείνει Πρίαμον ἐπὶ τὸν τοῦ Διὸς τοῦ Ἑρκείου βωμὸν καταφυγόντα. Virgilius ex parte hos auctores ante oculos habuit, ex atrio tamen in *impluvium* rem traduxit, et pro Jovis ara *Penates* memorat: *Ædibus in mediis, nudoque sub ætheris axe Ingens ara fuit, juxtaque veterrima laurus Incumbens aræ, atque umbra complexa Penates.* Per *medias ædes*, si ad nostrarum ædium morem referas, videri potest, intimas ædium partes sub dio patentes declarare, quas sub voce *Hof* intelligimus, et per *impluvium* reddimus; verum in Romanorum ædibus impluvium cum cavo ædium, quod Varro de LL. IV, disertius, quam Vitruvius, docet, erat in ipso atrio; in interioribus ædium peristylium, mediaque ejus area interdum arboribus consita. Potuit poeta hoc peristylium ante oculos habere, quoniam laurum memorat; in eoque, tanquam domus penetrali, Penatibus aram collocare. Forte dicas illum aut (quo Servius ducit) Jovem per Penates esse interpretatum (etsi plura simulacra, non unum Jovis signum, videtur agnoscere v. 517. cf. Ovid. Met. XIII, 412. 413), aut Penates pro ipsa domo dixisse, quam inumbrabat laurus; ut Cerda acceperat. Sed hæc dura sunt; et manendum est in hoc: Virgilium Romanum morem esse secutum, posthabito more Græcorum: quem Tragici servant; ut Sophocles Elect. 1391 (Br. 1374.) χωρεῖν ἔσω, πατρῷα προσκύσανθ᾽

ἕδη θεῶν, ὅσοιπερ πρόπυλα ναίουσιν τάδε. Ceterum si alii, ut Quintus Cal. VI, 147. XIII, 436, aram Jovis Hercei in arce ponunt, recte utique hoc faciunt; nam regia Priami erat in arce.

EXCURSUS XII

De Helena recepta.

II, 567 sqq. Helenæ recuperationem varie a veteribus poetis fuisse expositam, vel ex lib. VI, 525, ubi illa et urbem et maritum Deiphobum Achivis prodit, et ex imitatoribus, quos habemus, apparet: v. Quint. Cal. XIII, 354 sqq. 385 sqq. (ubi, quæ hic de Ænea memorantur Menelao tributa videbis: impetum occidendi Helenam et Veneris interventum. Etiam in arca Cypseli Menelaus Helenæ ensem intentans ap. Pausan. p. 422. et in Vase picto Menelaus Helenam fugientem persequitur; ense tamen manu jam excidente, ut victum amore animum declarari putes,) XIV, 39 sqq. Tryphiod. 602—621. Multo magis variarunt narrationem Tragici pro consilio suo, et modo crimen et culpam perfidiæ in eam cumularunt, modo extenuarunt. In Arctini Excidio Ilii ita traditum erat: *Μενέλαος δὲ ἀνευρὼν Ἑλένην, ἐπὶ τὰς ναῦς κατάγει, Δηΐφοβον φονεύσας.* Euripidem plane hic deserit Virgilius, si nobilissimum Troadum locum compares 860—1058. Mox *limina Vestæ servantem* dixit Helenam. Ad templum Vestæ referunt; ad quod illa (quippe domo incensa v. 310.) confugerat; quod sane esse debuit in Pergamo, acropoli, ut templa alia: de quibus sub f. Excurs. IX dictum est. Vestam autem Æneas abduxit, cum Ilio excederet: II, 296. 297. v. Excurs. eund. Erat Helena in thalamo Deiphobi, unius ex Priami filiis; adeoque, ut reliqui stirpis regiæ, in ipsa regia. cf. sup. 503. Iliad. Z. 242 sqq. Pugna gravis facta est ad eam domum, Menelao et Ulysse irrumpentibus: Odyss. Θ, 517. Æn. VI, 525 sqq. Paride autem a Philoctete occiso, Deiphobus Helenam abduxerat: v. Eurip. Troad. 952 sq. cf. Conon. Narr. 34 et sup. not. ad v. 310. nunc etiam Jacobs ad Tzetz. Posthom. 601. 729. Nec minus luxuriarunt Tragicorum ingenia in reducenda Helena: cum Homerus simpliciter eam cum Menelao domum rediisse narrasset. Alia esse debuere commenta lyricorum, ut Pindari, Stesichori (cujus fuit *κατηγορία Ἑλένης* et *παλινῳδία*· de qua v. Pausan. III, 19) Ibyci, Simonidis. cf. Eustath. ad

Iliad. N. 417. Singulare est, quod cum Antenoridis Helena Cyrenen pervenisse narratur: Pindar. Pyth. 5, 110. Verum Antenoridæ erant in comitatu Menelai, cum quo illa inter ceteros errores, per quos maritus jactatus fuit, etiam Libyam adiit. Exposuerat hæc Lysimachus ἐν Νόστοις. cf. Schol. ad Lycophr. 874.

EXCURSUS XIII

Anchises humeris Æneæ asportatus.

II, 721—723. *Hæc fatus—Succedoque oneri.* Plurium veterum monumentorum notum argumentum, imprimis gemmarum et numorum, v. Fabrett. ad Tab. Iliac. p. 373. 374, in qua n. 109 hæc etiam Æneæ fuga occurrit, et quidem Mercurio duce; (de quo v. Disquis. II, s. VII.) et Saxius ad Virgilium Justic. T. IV, pag. 41. Præiverat haud dubie inter Cyclicos Lesches in extremis libris, qui sub Arctini nomine memorati sunt Proclo: ubi tamen maturius urbem relinquit Æneas; serius apud nostrum, et in Quinto Smyrn. XIII, 300 sqq. add. Tzetza Posthomer. 737. Disertissime exponit Æneæ discessum ex urbe Dionys. Hal. I, 46. 47. et quidem ex Hellanico, ut ipse testatur c. 48. Subjicit deinde diversa a Sophocle in Laocoonte, et a Menecrate. Ut autem humeris asportandus esset Anchises, non tam decrepita senectus, quam debilitatio ex fulminis afflatu effecerat. v. Exc. XVII. Observare licet etiam in gemmis nonnullis τὸ βύσσινον φάρος in Anchisæ tergo fluctuans, quod Sophocles in Laocoonte notaverat ap. Dionys. Halic. I, 48. de quo v. Disquis. II, s. V. et inf. Exc. XVII.

EXCURSUS XIV

De Creusa.

II, 735. *Creusa* in Polygnoti tabula apud Delphos inter captivas erat relata. v. Paus. X, 26, ubi addit, secundum alios eam tanquam Æneæ uxorem per deorum Matrem ac Venerem a servitute fuisse liberatam. Atque hoc sequitur Virgilius: hactenus ut Cybelen memoret; v. 788. At Lescheus eodem Pausania teste et Cypria carmina Eurydicen Æ-

neæ uxorem ediderant. Videntur tamen iidem eam Æneæ fugæ comitem addidisse; namque in Tabula Iliaca n. 109, quæ ex Lescheo magnam partem expressa est, uxor Æneam sequitur. *Creusa* Sophoclis fuit fabula, sed, an ad hanc nostram trahenda, ignoratur. Creusæ nostræ et Apollinis filium Anium, nepotem Andrum, tradebant scriptores, qui de Andriorum originibus scripserant. v. Conon. Narrat. XLI. cf. Excurs. I ad lib. III. Mox, ubi Æneas *portis* se appropinquasse narrat, *Porta* intelligenda est ab hoste aversa, versus Idam et partes australes, unde tamen non minus litus peti poterat. Quintus Cal. X, 338 sqq. ex antiquioribus poetis cyclicis, ut arbitror, quatuor portas Trojæ memorat: Scæas, Idæas, tertiam, quæ versus campi planitiem, et quartam, quæ ad Simoentem ducebat. Scææ versus occidentem spectabant, eædem etiam Dardaniæ dictæ; etsi has alii versus orientem sitas esse volebant, vide Eustath. p. 608. 609. 1274, 1, et Hesychium in Δαρδάνιαι. Adde Daret. Excid. Tr. c. 4. Hæc per se levia ac vana *in Trojæ topographia* ad poetarum loca nonnulla declaranda utilitatem habent. v. de ea Commentat. in Tom. VI *Commentatt. Soc. R. Gott.* et quæ posthæc in libello de Troade sunt disputata.

EXCURSUS XV

Prædictio aditus Hesperiæ obscura.

II, 781. 782. *Ad terram Hesperiam venies, ubi Lydius arva Inter opima virum leni fluit agmine Thybris: Illic res lætæ regnumque et regia conjux Parta tibi.* In his versibus gravis censura poetæ occurrit. Audierat scilicet Æneas jam tum ex Creusa, quam in terram fata eum essent ductura: norat Hesperiam et Tiberim; ipse Tiberim in discessu ab Andromache facto memorat lib. III, 500 sq. Latium sociis ostendit laborum finem I, 205 *Tendimus in Latium* etc. et Apollinis Grynei oraculum, quod lib. IV, 345. 346 de sedibus in Italia fato destinatis haud dubie jam ante discessum e Troja acceperat. Atqui in sequente libro Æneam in Thracia, mox in Creta considere videbimus, Hesperiæ et Tiberis plane immemorem, neque oraculum Apollinis in Delo acceptum, nec Penatium monitum in hunc sensum interpretantem, quod tamen facere necesse erat ei, qui hæc ex conjuge sua audierat. Quomodo porro classem parare poterant III, 7 *Incerti quo fata trahant,*

ubi sistere detur? et 87 *Quem sequimur? quove ire jubes? ubi ponere sedes?* In Servianis jam olim fuisse videtur, qui hæc deprehenderet: *Cur ergo*, inquit, *Æneas horum non meminit et considit in Thracia et aliis locis?* Et ad III, 181 etiam alios hic hæsisse intellexi e Burm. nota. Potest tamen aliquid, nec sine colore, responderi: quod *Hesperia* sive *Italia* terra tum erat ignota, obscuri nominis et ignoti situs, multo magis Tiberis; unde de eo non male inf. lib. V, 83 *Ausonium*, quicumque est, *quærere Thybrim;* quodque Creusæ monitum, ut solent res obscuræ aut minus probabiles, parum alte in Æneæ animum descenderat; non magis ac Cassandræ vaticinium lib. III, 183 sqq. Unde et Anchises ibi adjungit v. 186. 187 *Sed quis ad Hesperiæ venturos litora Teucros crederet!* Bona est in hanc fere sententiam nota Holdsworthi p. 236. cf. p. 232.

EXCURSUS XVI

Luciferi ortus ab Ida.

II, 801. *Jamque jugis summæ surgebat Lucifer Idæ Ducebatque diem.* Noto poetarum more sidera montibus oriuntur vel occidunt; v. c. Apollon. I, 1273, quem autem alium quam Idam montem memorare h. l. poterat poeta? Ita Eurip. Troad. 1068. Idam τέρμονα πρωτοβόλον ἁλίῳ eadem ratione memorat. Grammatici tamen alteram illam formam, *tibi deserit Hesperus Œtam* VIII Ecl. 30, comparantes super Ida argutantur. Pompon. Sab. ad h. l. *Describit diem, cum sol in ariete est, tum videtur oriri e cacumine montis Idæ. Ergo et mense Martio direpta fuerit Troja.* De hoc quidem, quod ultimo loco positum, aliter tradiderant veteres, v. Excursum ad lib. III princ. Quod ad prius illud attinet, an verum sit id, quod satis subtiliter enarrat Grammaticus, nescio. At illud satis constat, poetam non de Sole, sed de Veneris stella loqui. Aliud circa solis ortum phænomenon memoratur ex monte Ida, sed non nisi circa Caniculæ ortum, apud Diodor. XVII, 7. et Lucret. V, 662 sqq. vide Voss. ad Melam lib. I, c. 18. *Luciferum* autem, seu Veneris stellam, etiam cum respectu fabulæ memorasse videtur a Servio et Varrone laudatæ. Stellam enim illam ab Ænea, donec ad Laurentem agrum venisset, semper fuisse visam, narratum est. cf. Disquis. II s. VII. Est aliqua poetarum ars etiam in his, cui tamen indulgere admodum nolim.

EXCURSUS XVII

De Æneæ discessu ex urbe ; ejusque patre et stirpe.

II sub fin. Copiose et ornate poetam fata et facta Æneæ in ipso Trojæ excidio exponere vidimus. Ut tamen appareat, partim hæc minime poetam temere et ad libidinem finxisse, partim quo ille judicio inter plures narrationes eam, quæ sibi utilissima erat, amplexus sit, ea breviter, quæ ab aliis his de rebus narrata sunt, subjicere non pigebat.

Quod igitur urbe ab hostibus ex insidiis capta Æneas ad arcem accurrit, multaque strenue facit, noli poetæ commentum existimare. Fuit utique ea de Æneæ virtute fama, et, quam multa ad arcem Pergamum defendendam fortiter ac sapienter egerit Æneas, quomodo, salute desperata, partem civium fortunarumque salvam per portam aversam in Idæ tuta eduxerit, pactioneque cum Achivis facta discesserit, ex *Hellanico*, antiquissimo scriptore, diserte narrat Dionys. I, 46. 47 (pag. 36), quod jam dictum est Exc. XIII. In Arctini Excidio Ilii Æneas jam post Laocoontis necem in montem Idam secesserat. In Quinto lib. XIII, 333 sq. abit ille illæsus Calchantis vatis monitu, postquam fortiter pugnaverat a v. 300.

Virgilius quidem Æneam quasi in urbe Troja domicilium habentem inducit, Anchisæque domum in parte urbis ab arce remota memorat II, 299 sqq. At Homerus Æneam ab urbe Dardano adduxit v. Iliad. B, 819 sqq., quam cum regione Dardania ille regebat v. Strabo XIII, p. 596 D. Sita illa ad ipsas Idæ radices, unde Anchisæ habitatio in ipso Ida ab auctore Hymni in Venerem ponitur, v. 68. 75. cf. Quint. Cal. VIII, 97. 98. Trojanos ex Dardano et Ophrynio Æneæ paruisse, ex Hellanico tradit Dionys. Hal. I, 46. 47. Ex iisdem locis aliisque urbibus Trojanis, etiam ex Bebrycia (cf. ibid. c. 54), confluxisse ad eum, cum in Idam se recepisset, magnam multitudinem hominum, idem Hellanicus ibid. memoriæ prodiderat; unde Virgil. II, 796 *Atque hic ingentem comitum affluxisse novorum* etc., et illustris ex Sophoclis Laocoonte locus ibid. c. 48 *Adest Æneas*—Κυκλεῖ δὲ πᾶσαν οἰκετῶν παμ-

πληθίαν, Συνσπάζεται δὲ πλῆθος, οὐχ ὅσον δοκεῖς, Οἳ τῆσδ' ἐρῶσι τῆς Φρυγῶν ἀποικίας.

Æneam cum Achivis pactione facta salvum discessisse, miro consensu inter veteres traditur, etsi id, diversissimis modis, modo ad prudentiæ laudem modo ad perfidiam ducis trahitur. Ad utramque rationem sive firmandam sive ornandam caussasque consilii reddendas, scilicet ut in loco, qui a multis erat tractatus, multa ac varia a veteribus erant commemorata, locis etiam Homeri in eas partes tractis, de quibus copiose disputare nihil attinet. Occurrunt illa apud Dionys. Halic. Strab. Dictyem, Auct. de Orig. G. Rom. et Servium aliosque passim; sed prima iniquæ hujus famæ semina sparsisse videtur Homerus Iliad. Υ, 180 sq., unde suspicari licet, Æneam de regno Trojano occupando clandestina consilia iniisse: quos versus quod olim Grammatici tollere voluerunt, ad hanc ipsam controversiam pertinet; et Iliad. N, 459 sqq. de occultis odiis inter Æneam et Priamum. cf. dicta in Disquis. II s. III. Poetæ necessario fuit melior de Æneæ fide fama sequenda, in qua et alios habuit consentientes, inque iis Hellanicum Lesbium ap. Dionys. l. c. I. 47. Fuere enim adeo, qui caussam Æneæ operose defenderent, aut eum excidii tempore ab urbe abfuisse comminiscerentur, ut scilicet tanto facilius a crimine liberarent.

Ad poeticum tamen ornatum animique affectum dulcissimum comparatum est imprimis illud, quod per medias flammas Æneas patrem humeris susceptum cum diis patriis urbe capta effert. Itaque in eam rem certatim poetæ involarunt, eamque mirifica varietate exornarunt. Sed loca ad observandum æque atque ad intelligendum obvia sunt. Ex antiquioribus Sophoclis locum ex Laocoonte jam supra vidimus: adde Lycophr. 1264 sqq.

In Disquisitione modo dicta *de inventionis laude rerum in Æneide tractatarum* s. III. famam aliquam acceptam de regno *ab Ænea* in Troade condito viguisse vidimus: pro Troade alii regnum Æneæ in Epiro, in Phthiotide Thessaliæ, alii in Italia constituerunt. Traductus honos est ab aliis *in progeniem Æneæ:* nam *Ascanium* cum Scamandrio Hectoris f. Scepsin tenuisse, et utramque familiam diu apud se regnasse Scepsii contendebant, ut ex Strabone XIII, p. 607 (904) discimus. Demetrius Scepsius Æneæ etiam regiam in ea urbe fuisse tradiderat. At eandem gloriam ad se trahebant Phryges, qui agrum Dascyliticum, in quo lacus Ascanius est, incolebant; aiebant enim illi Ascanium arcessitum apud se regnasse, eumque paullo post Scamandrium et ceteros Hectoridas, qui a Neoptolemo e Græcia dimissi ad ipsum confu-

gerant, in patriam sedem Trojanumque regnum reduxisse; ita ex Hellanico Dionysius I, 47, unde petiisse putandus Pompon. Sab. ad Æn. III, 17. Non admodum diverse narrata hæc videas ap. Conon. narrat. 46, qui Æneam ait capta Troja secessisse in Idam; cum vero Scamandrius et Oxynius Priami filii e Lydia, quo emissi fuerant, rediissent et omnia circa Ilium loca sibi vindicarent, Veneris jussu eum discessisse. Ut tamen idem Conon narr. XLI narrat, Ascanius in monte Ida regnum retinuisse videtur; quod et ipsum ad Scepsin, quippe in Idæ ὑπωρείαις sitam, spectare potest. Contra secundum eos, quos Dictys lib. V extr. sequitur, regnum Trojanum, ex pacto Antenori ab Achivis concessum, mox fuit ab Ænea tentatum, sed frustra. Tandem secundum Servium ad Æn. IX, 264: "Quidam ab Abante, qui Troica scripsit, relatum ferunt, post discessum a Troja Græcorum, Astyanacti ibi datum regnum; hunc ab Antenore expulsum, sociatis sibi finitimis civitatibus, inter quas et Arisba fuit; Æneam hoc ægre tulisse, et pro Astyanacte arma cepisse, ac, prospere gesta re, Astyanacti restituisse regnum."

Quam diversas poetarum olim sectas fuisse, quam diversos ejusdem argumenti tractandi modos, existimes, si audias, in Iliade parva Æneam captum cum Andromache a Neoptolemo Phthiam abductum fuisse! Versus ipsos Tzetza ad Lycophr. 1263 affert: etsi hoc idem non de Ænea sed de Scamandrio aliisque Hectoridis traditum a nonnullis Dionys. I, 47 memorat. Habet tamen et Dictys V, 16, quem adeo et hoc a Lesche petiisse, ex hoc ipso constare videtur. At vero in Schol. Iliad. N, 459 nullo apposito auctore narratum: Æneade urbe condita (*Ænia in Pallene*) filium patri superstitem in patriam rediisse, inde assumtis colonis in Italiam discessisse (v. locum inf. Excurs. I ad lib. III, ubi de Æneæ accessu ad Pallenen).

De *Anchise* post Hymnum Homericum in Venerem et fidem aliquam historiæ obscuram non minus varia a variis, qui hæc tractaverant, seu conjectando seu argumentum ornando fuerunt inventa. De ejus morte Excurs. XVII ad lib. III, 710 videbimus. Debilitatum se igni cœlesti ipse profitetur lib. II, 647—649 *Jam pridem invisus divis, et inutilis, annos Demoror: ex quo me divum pater atque hominum rex Fulminis afflavit ventis, et contigit igni.* In Homerico Hymno in Ven. 287—289 tantum hoc minatur Venus; sin edixeris meos amplexus et palam extuleris: Ζεύς σε χολωσάμενος βαλέει ψολόεντι κεραυνῷ; sc. non ut ictus intereat, verum ut afflatu debilitetur. Qui primus hoc disertius exposuerit (cyclicus an tragicus, e quo forte rem narrat Hygin. f. 94),

non reperio: sed quisquis ille fuit antiquior poeta, vocabulo utique πηρωθῆναι usus erat: quod alii ad cæcitatem retulere, cum proprie quamcumque corporis seu truncationem seu debilitationem innuat. Similis amphilogia fuit in Thamyri. v. Schol. ad Iliad. B, 599. Adde de Phineo Apollod. I, 9, 21, et πηρὸς, πήρωσις tandem absolute pro excæcatione ibid. III, 6, 7. Ulcus ex fulminis ictu purulentum mansisse in Anchisæ corpore Sophoclis versus ex Laocoonte supra Disquis. II s. V. laudati, ut quidem a Plutarcho adscripti sunt, arguunt. Versus ap. Dionys. I, 48 sic leguntur: Æneas ad portam est, ut discedat,

— ἐπ' ὤμων πατέρ' ἔχων κεραυνίου
Νώτου καταστάζοντα βύσσινον φάρος.

est adeo νῶτον κεραύνιον *dorsum fulmine percussum*, de hoc nemo dubitat; sed docendum erat grammatice, quo sensu reliqua dicta sint; nam ut Anchises dicatur καταστάζων τὸ βύσσινον φάρος, (κατὰ) τοῦ νώτου, *demittens, defluentem habens vestem, de tergo*, jejunum est; saltem dicendum est, καταστάζειν esse, *humectare sanie vestem tergo injectam*. Ad alia Plutarchi locus ducit de virt. et malit. p. 100 D, ubi animi hilaritas diffundere se dicitur per omnem animi corporisque habitum: ὡς γὰρ ἀρώματα τρίβωνας εὐώδεις καὶ ῥάκια ποιεῖ, τοῦ δὲ Ἀγχίσου τὸ ῥάκος ἰχῶρα πονηρὸν ἐξεδίδου,

μοτοῦ καταστάζοντα βύσσινον φάρος,

οὕτως μετ' ἀρετῆς καὶ δίαιτα πᾶσα καὶ βίος ἄλυπός ἐστι καὶ ἐπιτερπής. At μοτὸς vel μοτὸν, est *linteum concerptum in vulnus indi solitum* (Hesych. μότα, πληροῦντα τὴν κοίλην τῶν τραυμάτων ῥάκη. nostrum *Charpie*); requiritur vero ad τὸ καταστάζειν voc. ἰχὼρ, αἷμα, φόνος, aut βρότος, quod proxime ad μοτοῦ et νώτου accedit. Ita Anchises καταστάζει τὸ φάρος βρότου, *perfundit sanie vestem*; pro vulgari: στάζει βρότον κατὰ τοῦ φάρους. ut στάζειν dicatur transitive, quemadmodum apud Sophoclem Philoct. βρότος κεραύνιος, cruor ex vulnere fulminis ictu illato, κεραυνόβλητος vel κεραυνοβλής. v. 844 Ἱδρὼς γέ τοί νιν πᾶν καταστάζει δέμας. Interpres Plutarchi et Meziriac. ad Ovid. Heroid. T. II, pag. 144 μοτοῦ cum φάρος jungunt: parum commode; hic etiam in Plutarcho Ἀγχίσου τὸ ῥάκος minus bene in ἕλκος mutat: nam *opponuntur vestimenta, quæ aromata exhalant*, et Anchisæ *vestimentum tetrum odorem exhalans*. Verum satis de hoc loco, cujus illustrationem a doctissimis editoribus Sophoclis et Plutarchi aliquando expectamus. Nunc potis-

simum illud tenendum, cum Anchisæ personam omnino poeta egregie tueatur, quippe cui semper det partes jubentis, præcipientis, monentis, quod ad parentum ac senum temporibus heroicis auctoritatem ac sanctitatem præclare est comparatum, imprimis tamen ei divinandi et cum auguria, omina ac somnia, tum oracula interpretandi facultatem tribui a Virgilio, ut lib. II, 687 sqq. III, 9, 538. VII, 122 sq., quod Ennii non modo et Nævii auctoritate facit sed Græcorum fere scriptorum consensu. Ennii versus erat: *Atque Anchises doctu', Venus quem polcra dearum Fari donavit, divinum pectus habere:* Fragm. p. 11, ubi Columna locum Nævii apposuit. Uterque habetur in Probo ad Ecl. VI, et in Pomponio ad h. l. Etiam Sophocles in Laocoonte Æneam induxerat in Idam secedentem Anchisæ patris jussu, qui partim acceptorum a Venere mandatorum memor (ex quibus Virgilius mandata Veneris Æneæ data adumbrasse videtur II, 619 sqq.) partim prodigium, quod modo in Laocoonte ejusque filiis acciderat, interpretatus, urbis interitum prævidebat apud Dionysium I, 48. Veneris jussu Æneam fugisse, etiam apud Cononem invenias Narrat. XLVI, quæ et monuerat urbem eo loco condendam, ubi bovem sibi admugire deprehensurus esset; et a Venere servatum Æneam cum Anchise, narrat Tryphiod. 642 cum Quinto XIII, 326. At Mercurio duce discedit Æneas in Tabula Iliaca; et in Inscript. Regillæ Herodis v. 23 loco notato Disquisit. II, s. VII.

De *Creusa* Excursu XIV egimus. Sed, quam varie Æneidis argumentum a poetis tractatum fuerit, etiam ex conjuge Æneæ data apparet. *Codonen* et *Anthemonen* ipsi in matrimonio habitas ex iisque duas filias susceptas in Arcadia relictas vel elocatas ex Agathyllo Arcade videas apud Dionys. Halic. I, 49; at Anii filiam, *Launam*, Æneæ desponsam, videbimus Excurs. I ad lib. tert. Hinc etiam in liberis assignandis magna diversitas; cf. Dionys. Hal. I, 72.

Quod tandem ad *Ascanium* attinet, Homero ipsi nunquam memoratum, eum quidem in Troade relictum novum constituisse regnum, paullo ante a nonnullis proditum vidimus. Communior tamen opinio, secundum Dionysium Halicarnass. quoque et Strab. XIII, p. 608 A, fuit hæc, eum cum patre in Italiam venisse. Ascanii nomen in fuga demum ipsi inditum, cum prius esset *Euryleon*, apud Dionys. I, 65 reperias, adde Orig. G. Rom. 14, quod et ipsum antiquo poetæ deberi videtur. *Alios duo parvulos filios abductos ab Ænea tradere, alios unum, cui Iulo cognomen, post etiam Ascanio, fuerit, secum extulisse,* Q. Lutatius scriptum reliquerat, v. Orig. G. Rom. c. 9, et sic ex Hellanico

narrat Dionys. I, 47 relicto Ascanio Æneam reliquos liberos cum patre et diis Patriis secum avexisse. Ascanium tamen, etsi relictum in Troade, mox, cum pater in Macedonia obiisset, eo accessisse novosque colonos inde secum in Italiam abduxisse, tradiderat alius vetus auctor, quem Schol. Iliad, N, 459 excripsit, loco jam supra memorato. Multo major circa Ascanium diversitas post adventum in Italiam; sed de his nunc non agimus. vid. Excurs. III ad lib. XII.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER TERTIUS

ARGUMENTUM

EVERSA Troja, Æneas collectis suorum reliquiis, quæ cædi flammisque superarant, parataque apud Antandrum viginti navium classe, primum in Thraciam defertur: ubi, cum futuræ urbis fundamenta poneret, territus Polydori a Polymnestore cæsi prodigiis, Delum petit 1—77. Consultoque ibi Apollinis oraculo, cum antiquam gentis suæ matrem, hoc est, primam originis suæ terram repetendam didicisset, falsa Anchisæ patris interpretatione adductus, Cretam contendit—120. Verum cum ibi quoque, positis jam mœnibus, gravissima peste exagitaretur, in somnis monitus a diis Penatibus, relicta Creta, Italiam petit—192. Ibi subito oborta tempestate, primum ad Strophades insulas appulsus, ab Harpyiis infestatur—269. Mox Actium delatus, in honorem Apollinis ludos celebrat—290. Inde, Corcyram prætervectus, Epirum tenet: quæ id temporis Heleno Priami filio parebat, cui post Pyrrhi cædem Andromache in conjugium cesserat. Helenus Æneam hospitio excipit, omnique humanitatis genere complectitur, imminentiumque terra marique periculorum certiorem facit—505. Æneas, relicta Epiro, Tarentum primamque Italiæ oram prætervectus, ad eam Siciliæ partem, quæ Ætnæ monti adjacet, appellitur. Ibi Achemenidem, ab Ulysse in Cyclopis antro desertum, supplicem recipit, edoctusque ab eo de Cyclopum feritate, inde ancoras solvit—681: memorque præceptorum Heleni, vitatis Charybdis et Scyllæ periculis, Siciliæ litora longo circuitu circumvectus, tandem Drepanum advehitur, ubi Anchises, tum senio tum longæ navigationis jactatione fatigatus, fatis concedit—713. Inde Italiam petiturus, immissa ab Æolo subita tempestate in Africam ejicitur: quam partem libro primo executus erat poeta.

Postquam res Asiæ Priamique evertere gentem
Immeritam visum Superis, ceciditque superbum
Ilium, et omnis humo fumat Neptunia Troja:
Diversa exilia et desertas quærere terras
Auguriis agimur divûm, classemque sub ipsa
Antandro et Phrygiæ molimur montibus Idæ;
Incerti quo fata ferant, ubi sistere detur;

1 *Priamique vertere* Medic., sed a m. pr. 2 *Immeritum* Rottend. tert. *visum est* multi ap. Pier. Heins. 3 *Ilion* sex ap. Burm. *fumat* male Probus acceperat pro *fumavit*. Recte post *cecidit* mutatur tempus *fumat*; quod non uno temporis momento absolvitur. 4 *et diversas q. terras* aliquot veteres Pieriani, et Menag. Voss. pr. Hamburg. alter pro var. lect. Parrhas. Dorvill. Brunck. Hæret Burmannus. Suavior, puto, esset illa lectio; sed ad fidem criticam probabilior est altera lectio *desertas*, cum codd. auctoritate, inter quos Fragm. Vatic., tum quod ea vix nasci potuit ex altera, in quam facile aliquis incidere poterat. Quod autem τῷ *desertas terras* putant repugnare *arva opima* II, 781, et similia; id leve est; possunt enim agri esse deserti et cultoribus vacui, et tamen fertiles haberi, imprimis si cultus accesserit; et terra, in quam novi coloni sunt immigraturi bene deserta et non satis frequentata hominibus dicitur. Sed id plane h. l. non quærendum. Poeta enim hoc unum agit, ut miserationem moveat. Præclare autem post *Ilium superbum*: *desertæ terræ*; in quibus ipsis sedes novæ erant condendæ. 5 *classimque* Sprot. *classesque* pr. Rottend. pro var. lect. 6 *et* abest nonnullis ap. Heins. et Pier. 7 *ferent* duo Heins.

Rerum varietate et doctrinæ copia hic liber ceteris facile præstat, totus ille ad Odysseæ exemplum conscriptus. cf. imprimis Cluver. Sicil. ant. p. 452 sqq. Quod tamen minus vulgo lectores suavitate sua detinet, non tam id facit, quod Segraisius judicabat, quod liber secundus gravissimi argumenti, nam de Trojæ excidio agit, antecedit, et Didonis amores suavissima narratione sequuntur; sed potius hoc, quod multarum rerum, imprimis quæ ad mythos veteres et geographiam antiquam spectant, notitiam habere debet is, qui omnia, quæ poeta leviter tantum attigit et perstrinxit, intelligere velit.

1—3. Splendidum exordium, pro: Postquam Troja in hunc modum fuerat eversa. *res Asiæ*, regnum Asiæ v. sup. ad II, 556.

4—8. *Diversa exilia, desertæ terræ*, ad miserationem satis graviter, pro terris novis ac *diversis*, longinquis, inhabitandis. *Auguriis divum* sup. II, 691 sq., nisi addere malis prodigium flammæ v. 682 et Creusæ monitum v. 780. In *Antandro* argutantur Grammatici, et Cerda in adjecto *ipsa*. Simpliciter ex Strab. XIII, p. 606 D. tenendum, versus meridiem ab Ilio, ad sinum Adramyttenum, fuisse, saltem serioribus temporibus, urbem Antandrum, navale, ad Idæi montis radices. Nihil igitur mirum, si poeta naves Æneæ in tam nobili et commodo loco ædificatas tradit. Materies classi ædi-

Contrahimusque viros. Vix prima inceperat æstas;
Et pater Anchises dare fatis vela jubebat:
Litora quum patriæ lacrimans portusque relinquo
Et campos, ubi Troja fuit. Feror exul in altum
Cum sociis, natoque, Penatibus et magnis dîs.
Terra procul vastis colitur Mavortia campis,

8 *Ut prima* Hamb. pr. *inceperit* Medic. a pr. m. 9 *At p.* duo Burm. *Et* pro *cum* in Montalb. ex interpr. *Ut p.* conj. Heins., sed *et* exquisite apud poetas pro *ut, cum*; etsi nolim præstare, quod Servius ait, velocitatem inesse. *dare ventis vela* duo Hamb. pro var. lect. et ed. Ven., quæ sane communis poetarum ratio, sed propter hoc ipsum suspecta; etsi non diffitendum, *fatis*, in quo optimi Codd. consentiunt, etiam fragm. Vatic., propter ambiguitatem, sitne tertius an sextus casus, minus commodum h. l. videri. Est utique casus sextus, *fatis*, fatali necessitate: et hanc imprimis Anchises norat et monebat. v. Exc. XVII. sub fin. ad lib. II. 10 *cum* Heins. e Medic. aliisque; vulgo *tum*. Liberior sic erat orationis cursus.—*jubebat. Litora tum p,—relinquo.* duo *dum*. 12 *gnatoque* scribunt multi. *cum magnisque p. et dis* Menag. pr.

ficandæ ex monte Ida, et quidem ex jugis in mare procurrentibus Gargaris, (τὰ Γάργαρα sunt) suppetebat: cf. Wood (*Essay on Homer* p. 323). 7. *Incerti quo fata ferant.* ad h. l. cf. dicta in Disquis. II s. VI. Exc. XV ad lib II.

8. *Vix prima inceperat æstas* s. æstatis prima pars, h. e. ver. Nam Troja eversa fertur sub initium veris. v. Excurs. I.—9. *Fatis*, propter deorum jussa et monita, de quibus ad v. 5 dictum. *Vela dare fatis* tertio casu, permittere, ut *velis*, vix Romanum esset.

10—12. Notabilis est Servii nota: "*Amat poeta, quæ legit, immutata aliqua parte, vel personis, ipsis verbis proferre. Nævius enim inducit uxores Æneæ et Anchisæ, cum lacrimis Ilium relinquentes, his verbis:* Amborum uxores noctu Trojade exibant, Capitibus opertis, flentes ambæ, abeuntes Lacrimis cum multis. *Hoc iste Æneam eodem in tempore ejusdem rei caussa inducit fecisse, cum dicit:* Litora tum p.—relinquo." Unde hæc depromta sint, docet Vossius in not. ad Nævii fragm. p. 76 sq. *Et campos ubi T. f.* pathos in brevitate jam Macrob. miratus est V, 1. *cum sociis* v. sup. II, 796. Apud Pompon. servatum est antiquum Scholion: "Cum sociis: versus est Ennii, et sunt verba Pyrrhi." Fragmentis Ennianis ergo addendus erit. *Penatibus et magnis dis:* hi inter se discernendi quomodo sint, vix dicere habeo, cum et perpetuo pro iisdem habeantur, et nullos alios Æneas secum Troja abstulisse memoretur. Explicative igitur alterum adjectum: cum *Penatibus, magnis diis*; aut *cum magnis diis*, qui *nostri Penates* sunt: ut inf. v. 148 *Effigies sacræ* divum, *Phrygiique* Penates. Nisi simplicissimum est accipere dictum, *et cum magnis diis Penatibus.* Nam *dii Penates* vulgari quoque sermone dicti sunt. cf. Exc. IX pr. ad lib. II.

13—18. Primum Thraciam universe designat, *Terra Mavortia* (nam, Thraciam Marti sedem tribui jam ab Homero, notum est, et cf. inf. 35). *vastis campis—Thraces arant* (natum

Thraces arant, acri quondam regnata Lycurgo;
Hospitium antiquum Trojæ, sociique Penates,
Dum fortuna fuit. Feror huc, et litore curvo
Mœnia prima loco, fatis ingressus iniquis;
Æneadasque meo nomen de nomine fingo.
Sacra Dionææ matri divisque ferebam
Auspicibus cœptorum operum; superoque nitentem
Cœlicolûm regi mactabam in litore taurum.

14. *erant* sec. Moret. et Medic. a m. pr. *Ligurco*, *Lygurgo*, et *Ligurgo* passim in codd. scribitur. 16 *Cum* Leid. un. *et in litore* Franc. *corvo*, *curro*, duo Burm. 18 *Æneades* Medic. a m. pr. *gentes de n.* Montalb. pro var. lect. v. ad III Georg. 122. Est ἐπώνυμος. *cunctos* tert. Rottend. 19 Ab h. v. nova narratio. Itaque interpunxi. 20 *auspiciis* Wittian. *auspiciisque* Uratisl. *superumque* Parrhas. in margine. 21 Apud Macrob. III, 10. versus recitatur cum memoratione ignorati juris sacri, quandoquidem Jovi taurum immolari haud fas fuerit. Scilicet jure Pontificio id vetitum fuit, et tantum boves mactare licuit; non autem vulgari religione.

forte ex primis Hecubæ Euripideæ verss. 8. 9). *acri*, sævo (v. h. l. Guellium), *quondam regnata Lycurgo* e fabulis de Baccho noto, v. Homer. Iliad. Z, 130 sqq. *regnata:* passive, v. Davis. ad Cic. de LL. III, 1. Mox 15. dum *hospitium antiquum Trojæ* memorat, regem Thracum hospitii jure cum Priamo junctum indicat: neque *socios Penates* aliud, quam declarationem ejus hospitii esse puto; Certe societate junctos reges innuit. Docte quidem, nimis tamen subtiliter Pompon. Sab. ad communem Thracum et Phrygum originem refert. Regem Thraciæ, qui tum erat, sequentia v. 49 declarant esse Polymnestorem. Jam hunc Chersonesum Thracicam tenuisse vulgo narratum erat; quod imprimis Euripidis auctoritate constat, in Hecuba v. 8 et al. Itaque Virgilius, dum ad Hebri ostia urbem ab Ænea conditam memorabat, fabula a vicina regione petita narrationem ornare facile potuit. Quid? quod Polymnestoris ditio ad Hebrum usque potuit extendi. Certe Plinius IV, 11 *Oppidum Ænos liberum cum Polydori tumulo, Ciconum quondam regio.* De urbe *Æneadis* v. Exc. I. *fatis iniquis* sive propter ea, quæ sequuntur, satis sinistra, sive quod omnino iniqua fortuna decedere patria et alienis terris sedem quærere coegerat. Ammianus XXII, 8 pr. priorem sententiam firmare videtur; respicit enim h. l. his verbis: "*Ænus*, qua diris auspiciis cœpta, moxque relicta, ad *Ausoniam veterem ductu numinum properavit Æneas.*"

19 sq. Sacrum parans Æneas diis, imprimis Veneri et Jovi, dum frondes, quibus aram ornet, petit, ecce prodigium offertur: surculi, quos solo evellit, cruore stillant. Parat autem sacrum Æneas in *novæ urbis* primordiis et auspiciis: quorum religio ad Apollinem potissimum refertur. 20. *nitentem* candidum potius quam pinguem intelligo; candor enim spectatur in victima Jovi ferenda. Etsi etiam pro altero laudare possis Homerum Iliad. B, 403.

Forte fuit juxta tumulus, quo cornea summo
Virgulta, et densis hastilibus horrida myrtus.
Accessi; viridemque ab humo convellere silvam
Conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras:
Horrendum et dictu video mirabile monstrum.
Nam, quæ prima solo ruptis radicibus arbor
Vellitur, huic atro liquuntur sanguine guttæ,

22 *tumulus juxta* Montalb. 24 *avellere* Exc. Burm. 25 *ut* abest a sec. Hamb. *aram* tres Burm. 26 Vocibus transpositis Montalb. *H. video et dictu m. m.* quod placet. Pugetianus: *H. dictu video m. m.* Wallian. *H. dictu et video m. m.* Nonius in *Horrendum: H. dictu video, m. m.* Macrob. III, 10 *H. dictu et visu m. m.* Sed *dictu mirabile monstrum* jam vidimus lib. II, 680. *miserabile* aliquot Pieriani et Ven. a m. pr., ut alibi. 27 *cum quæ* Sprot. *Namque ut pr.* ed. Mediol. *namque ubi p.* aliquot Pier. *arbor* Burmann. e codd. reposuit, ne sibilus in *arbos* aurem læderet. 28 *hinc atro* aliquot Pier. Franc. et ed. Mediol. *linquuntur* multi Pier. et Heins., ut et II Georg. 187.

22—25. Ornata oratio. Sentis, si in vulgarem transferas: *in cujus vertice cornus et myrtus stabant. Cum inde frondes coronandæ aræ peterem.* Porro *tumulus* h. l. simpl. collis; nam insepultus fuerat projectus, ut ex v. 62 sq. apparet, et cf. 45. 46. Arena autem, ventorum fluctuumque impulsu aggesta, in colliculi speciem, corpus erat tectum. In mare projectum corpus in litus fluctu ejicitur apud Eurip. Hecuba v. 26. 697 sqq., quem sequi maluit Ovid. Met. XIII, 437 sqq., ubi pleraque ex Euripide expressa. 23. *horrida* noli aliter accipere, quam myrtetum horrere densis virgultis: uti omnia prominentia *horrere* dicuntur. *hastilia* pro virgis myrti (Burm. laudat Intpp. ad Grat. Cyneg. 129), unde hastas et jacula faciebant veteres; quod jam vidimus Georg. II, 447 *At myrtus validis hastilibus, et bona bello Cornus.* Jaculis enim confixus Polydorus inf. v. 45. 46. quæ infixa terræ radices egerant. Myrtus autem bene in litorali plaga. Georg. II, 112 *Litora myrtetis lætissima.* conf. Cerda. *tegerem:* tegere, velare, proprium in re sacra de coronis ac sertis: cf. sup. II, 248. 249: *myrtea* serta, utpote in sacris Veneris, aiunt. Poterat frondes et ramos stringere de trunco; verum maluit teneram arbusculam eruere et ad aram deportare, ut ibi novas frondes decerperet ad aram coronandam.

28. *Liquuntur sanguine guttæ* ornate pro, ex ea manant guttæ sanguineæ, pro succo scilicet; proprie sanguis liquitur, τήκεται, dissolvitur in guttas. Ge. II, 187 *liquuntur amnes rupibus*, fluunt. Et mox: *terram tabo maculant*, quanto ornatius, quam, cadunt in terram! atque sic porro. Mox *tentare* est explorare. Ceterum fabula, quam Virgilius et ipsam, ut tot alia, a poetis cyclicis accepisse videtur, satis probabilis videri debuit olim iis, qui in arbores mutari puellas, Nymphas Hamadryades cum arboribus nasci, sacris arboribus succisis guttas sanguinis manare, legissent. cf. Serv. ad v. 46. Exempla sunt apud Callimach. H. in Cer. Apollon. Arg. II, 479 sq.

Et terram tabo maculant. Mihi frigidus horror
Membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis.
Rursus et alterius lentum convellere vimen
Insequor, et caussas penitus tentare latentes:
Ater et alterius sequitur de cortice sanguis.
Multa movens animo, Nymphas venerabar agrestes,
Gradivumque patrem, Geticis qui præsidet arvis:
Rite secundarent visus, omenque levarent.
Tertia sed postquam majore hastilia nisu
Aggredior; genibusque adversæ obluctor arenæ:
Eloquar, an sileam? gemitus lacrimabilis imo
Auditur tumulo, et vox reddita fertur ad aures:
Quid miserum, Ænea, laceras? jam parce sepulto;
Parce pias scelerare manus. Non me tibi Troja
Externum tulit; aut cruor hic de stipite manat.
Heu! fuge crudeles terras, fuge litus avarum.
Nam Polydorus ego. Hic confixum ferrea texit

33 *Alter* codd. plerique Pier. et Heins. etiam edd., sollenni lapsu. *Alterque alterius* Zulich. *Rursus et alterius* Hamb. pr. a m. pr. *alter et a.* a m. s. 35 *Gradivomque* Gud. a m. pr. quod præferam. Mirum autem in hac voce primam produci. Brevis est ap. Silium XV, 15. *grandævumque* duo. *armis* Hamb. sec. *oris* Menag. pr. 36 *secundaret et levaret* Wittian. et Goth. sec. 37 *Tertio* Caris. v. Pier. et Heins. *majori* Leid. *nisu* Heins. ex codd. et edd. vett. reposuit. Vulgo *nixu*. cf. Pier. 38 *aversæ* alter Rottend. 39 *alloquar* Ven. 40 *auditus* e vet. cod. laudatur in Servianis. *et* deest Menag. pr. *ad auras* quatuor Burm., ut sæpe alibi, sic inf. 93. 41 *sepulchro* codd. et Donatus ap. Pierium. 43 *extremum* Witt. cum codd. Pier., perpetuo lapsu. E. *dedit* Wall. *aut* restituit Heins. e libris (adde fragm. Vatic.) et Grammaticis, quem vide. Vulgo *haud*; in quo fere semper variant libri. *aut* vero pro *nec* etiam in prosa ponitur in simili sententia, sc. *non de stipite* sed de meo corpore. 44 *amarum* sec. Hamb., perperam. cf. Burm.

Si quid mirum videri debet, sit forte hoc, quod nostris adhuc temporibus Tassus, Ariostusque cum Spencero eadem fabula feliciter usi sunt.

34—36. Valde animo æstuans super prodigii caussis adoro Nymphas Hamadryades et Martem Indigetem, ut malum omen avertant. *visus* pro visum h. e. ostentum, portentum, quod *secundum*, felix esse et *levari*, in bonum converti vult, ut bene Serv. Mox 38 *obluctor*, ἀντιβαίνω, ut Burm., aut ἀντερείδω.

41—45. *Jam* tandem *parce s.*—42 *parce scelerare*, h. e. noli, (ut apud Horat. et al.) polluere scelere manus. Male alia Servius; at recte idem *sepultum* h. l. vidit esse fortuita obrutum terra (cf. ad v. 22.).—42. *me tibi non externum Troja tulit*, protulit, genuit, h. e. Trojanus sum. Non cruor *de stipite*, sed de meo corpore manat.

Telorum seges, et jaculis increvit acutis.
Tum vero ancipiti mentem formidine pressus
Obstupui, steteruntque comæ, et vox faucibus hæsit.
Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
Infelix Priamus furtim mandarat alendum
Threïcio regi; quum jam diffideret armis
Dardaniæ, cingique urbem obsidione videret.
Ille, ut opes fractæ Teucrûm, et Fortuna recessit,
Res Agamemnonias victriciaque arma secutus,
Fas omne abrumpit; Polydorum obtruncat, et auro
Vi potitur. Quid non mortalia pectora cogis,
Auri sacra fames! Postquam pavor ossa reliquit:
Delectos populi ad proceres, primumque parentem,
Monstra deûm refero, et, quæ sit sententia, posco.
Omnibus idem animus scelerata excedere terra;
Linqui pollutum hospitium, et dare classibus austros.

46 *implevit* aliquot Pier. cum pr. Rottend. et Sprot. 47 *Nunc vero* alter Hamb. 48 *steteruntque* aliquot Pier. et Burm., ut sup. II, 774. *stetereque* Franc. *et* abest a Dorvill. 49 *magno c. p. vasto* Parrhas. *magno c. p. quondam* Cuningh. ex Huls. 50 *commisit alendum* Exc. Burm. ex interpretatione. 51 *Thraicio*, *Traicio* scribitur. 52 *insidione* alter Hamb. 53 *et* deest Montalb. et aliquot Pierianis. *Teucrum fr. fortunaque r.* Dorvill. 55 *abrupit* quinque Burm. *obrumpit* tres alii. *erupit* Goth. sec. 56 *corpora* Wall. 57 *cæca f.* Wall. *relinquit* duo Burm. 58 *Dilectos* alter Hamb. *p. et proceres* Menag. pr. *parentum* aliquot Pieriani. 59 *et* deest Menag. pr. 60 *discedere* Goth. tert. 61 *Linquere* pars codd. et edd. At Heinsius cum aliis, inter quos Medic. Gud., *linqui*, eadem vi, sed poeta potest videri voluisse orationem variare. *polluto* tert. Rottend. *austrum* pr. Hamb.

45. 46. *Seges telorum increvit jaculis acutis*, h. e. tela, ut emissa erant in me, in hoc tumulo (sentit mecum Pompon. Sabin.) excreverunt in arbores, unde jacula petuntur. Ita *jaculis* est casus tertius, pro *in jacula*. Alioqui copia otiosa dictum esset, *seges telorum increvit ex jaculis*, h. e. *telis*. (Igitur telis fuit confossus: cf. Auson. Epitaph. XIX aliter atque apud Euripidem, qui eum ferro concisum narrat). 47. *Pressus formidine*, puta positum pro vulgari, *oppressum*.

49. Ad sqq. v. Excurs. III de Polydoro. Rex erat Polymnestor.

53. Rem et caussam Agamemnonis potiorem factam; partes Agamemnonis. 55. *Fas omne abrumpit*, paullo audacius dictum videtur, divina humanaque jura infringit, violat. Mox 56 *quid non—cogis* pro *ad quid*. Sed præpositio omittitur: illustrat Burmannus. Sic *τὶ* pro *πρός τι*.

61. *Dare classibus austros* non est hypallage, quam vulgo jactant, ut

Ergo instauramus Polydoro funus, et ingens
Aggeritur tumulo tellus; stant Manibus aræ,
Cæruleis mœstæ vittis atraque cupresso;
Et circum Iliades crinem de more solutæ.
Inferimus tepido spumantia cymbia lacte,
Sanguinis et sacri pateras: animamque sepulcro
Condimus, et magna supremum voce ciemus.
  Inde, ubi prima fides pelago, placataque venti
Dant maria, et lenis crepitans vocat auster in altum,

62 *Polydori* sec. Rottend. Moret. sec. 63 *cumulo* alter Hamburg. et pr. pro var. lect. *tellus tumulo* Sprot. 64 *nexæ* Voss. *cupressu* tres Burm. cum Pierianis, ut alibi variant. cf. Pier. 65 *At* pr. Hamb. *Iliadas* Voss. *crinis* libri ap. Pier. 66 *trepido* Hamb. sec. et Exc. Burm. *fumantia* Oudart. *Kymbia* Parrhas. 67 *sacras p.* Exc. Burmann. *animaque* Franc. 69 *prima quies* Goth. tert. *prona fides* pr. Moret. a m. pr., sollenni potius lapsu (de quo v. Burmann.) quam exquisitioris epitheti studio, quod nec facile feras h. l., multo minus desideres. *pacataque* Parrhas. 70 *lenis crepitans.* displicet merito duplex epitheton, etsi similium exemplorum auctoritate defendi forte possit. v. Burm. Heins. conjecerat *segnes crepitans*. Burm. *lentos c.* Toupius in Suidam

perversa ratione res efferantur; sed, ut vulgo *navis vento tradi* dicitur, sic exquisitiore ratione *navi ventus*, ut vela ventis pandantur et sic porro.

62 sqq. Locus *de inferiis* classicus. Nota rerum ac verborum proprietatem. *Instauramus funus*, religioso vocabulo, pro facimus. *tumulo*, ut tumulus vere dictus et rite paratus isque, e more priscorum hominum, altissimus, fieret, non temere aggestus, ut v. 22. *stant aræ*, doctius, quam, ara statuitur. *cæruleæ* vittæ sunt nigræ v. Serv. Burm. *mœstæ vittis* mœstitiam declarantes, exquisite, cum *ornatæ, velatæ*, dicere deberet. *cupressinis* frondibus coronatur h. l. ara. *Cupressus atra* non nativo colore; sed quia funebris arbor, Diti sacra. Matronæ Trojanæ solutis crinibus circumstantes tumulum plangunt et lamentantur. cf. XI, 35. *inferimus*, ἐπιφέρομεν χοάς. effundimus in aras et in tumulum. *cymbia lactis* conf. Ecl. V, 67. *sanguinis*, victima cæsa, cf. inf. V, 77 sq. *animamque sepulcro condimus:* Manes placamus, ut quieti suæ reddantur; *et supremum voce ciemus* h. e. vocamus. Ter acclamatum: Vale. Have. cf. inf. VI, 374. 379, ut apud Homer. v. c. Odyss. I, 65. 66. Quod Burmannus *animam* pro corpore vel homine dictam ait, quanquam id interdum, sed in aliis sententiis, fieri certum est, h. l. tamen vix convenit; corpore enim insepulto vagatur anima, sepulto autem redit ad quietem sepulcri, ut bene Servius, qui ad h. l. videndus, sive ut aliquamdiu cum corpore vel cinere duret, sive ut inde loca infera sedesque Manium subeat; nam magna superstitionis circa hæc diversitas. cf. ad Tibull. III, 2, 15. *Anima* ergo *conditur sepulcro*, non *in sepulcro*; sed, *sepulcro facto*, sepultura corporis peracta.

69—72. Ornati versus. Cum primum ineunte vere navigari posset, iterum naves conscendimus. *auster*

Deducunt socii naves, et litora complent.
Provehimur portu; terræque urbesque recedunt.
Sacra mari colitur medio gratissima tellus
Nereidum matri et Neptuno Ægæo:
Quam pius Arcitenens, oras et litora circum

P. III, p. 138 *lenicrepitans*, quod in Lucretio non displiceret. Jortin (*Tracts* Tom. I, p. 470) jungit: *Auster lenis vocat crepitans.* Pierius e codd. aliquot laudat *lene crepitans*, quod consuetudine Virgilli satis tritum teneri potest. Nam quod ultima in tono et ante duplicem consonam producitur, insolens esse non videtur. Jo. Schrader. tamen in schedis ingeniose conj. *lene increpitaas.* 72 *Prævehimur* duo Burm., male. *terræ* sine *que* duo. 73 *medio colitur* Gud. cum multis aliis. Porro Burm. h. l. et jam ad Ovid. Fast. VI, 177 emendat *gratissima Delus*, probante Burmanno Secundo ad Anthol. Poet. Lat. p. 460, addit Schrader. Emendatt. c. 3. p. 39. quod sic quoque in Ciri v. 473 legitur. Et habet sane quo placeat. Videamus tamen, annon poetica ratione exquisitius ponatur genericum nomen, *tellus.* Porro in tali positu, ut hic verba vides: *Sacra—gratissima tellus Nereidum matri* potest forte *tellus* magis placere. *Tellus* autem pro insula non adeo abhorrere ab usu poetarum videtur. Subeunt modo illa animum: Claudian. de R. Pr. I, 192 Ceres de Sicilia: *salve gratissima tellus.* Ovid. Met. III, 597 *Forte petens Delum, diæ telluris ad oras Applicor.* et inf. v. 127 *crebris freta consita terris.* Etiam Senecæ locus Herc. fur. 15 tanquam ex nostro expressus vulgatæ lectionis columen haberi potest: *Quibusque natis mobilis tellus stetit.* 74 *Neptunio* aliquot ap. Burm. Pier. Ald. pr. *Neptuno Ennosigæo* Titius Loc. controv. XV, 16. Versus haud dubie ex poeta antiquo arreptus, forte idem ex Græco versus. v. Excurs. IV. 75 *prius* interpretatur Pompon. Sab. et notatum pro var. lect. in Servianis; sicque aliquot Pierii tresque Burm., quod jam Broukh. probarat, et docte illustravit Burmann. Secundus ad Anthol. l. c. p. 460, ut sit *prius errantem.* Ad terræ tamen motum sub Augusto, si Tertulliano fides habenda, factum referri hic nihil potest. *arquitenens* scribitur in Medic. et aliis v. Heins. *Actius arcitenens* conj. Cuning., parum feliciter.

h. l. non proprie, nam ex Thracia evectis is non potest esse secundus ventus (etiam apud Homerum ἄνεμον βορέην Ulyssi ex Thracia solventi mittit Jupiter Odyss. I, 69); sed h. l. pro vento omnino.—*lenis crepitans*, v. V. L. *Venti dant maria placata*, quatenus ipsi sunt *placati*, placidi. *terræ—recedunt:* cf. inf. ad 411.

73—77. Delus olim mari vaga tandem inter Gyarum Myconumque, Cyclades, consedit, ἱστήρικται, fixa est. nihil amplius. *mari medio* seu quia Cycladum media habita dictaque Straboni, Plinio et Solino. v. Cerda, et adde Callim. in D. 300, Steph. Byz. in Δῆλος ibique Intpp., seu simpliciter, in alto; modo loquendi Homerico Odyss. Δ, 844, ut mox de Creta v. 104. *Nereidum matri*, Doridi, et *Neptuno* (*Ægæo* dicto, quod ejus sedem in Ægæo mari poetarum narratio consecravit, ut vel ex Homero notum, v. Guell. vel Cerdam). *Gratissima* iis Delus, ex antiqua fabula: v. Exc. IV ad h. v. 75. *pius*, gratus erga insulam, φίλην τιθήνην; in qua erat natus. Res vel ex Callimachi Hymno in Delum nota. *Arcitenens* vox jam Nævio aliisque poetis ante Virgilium frequentata. v. loca ap. Macrob. VI, 5 et Ursinum. *oras et litora circum Errantem* illustrant illa apud Callimach. l. c. v. 41 sqq. *revinxit*, fixit, in medio inter Myconum et Gyarum; etsi hæc paullo remotior videri potest. De reliquis v. Excurs. IV et de *Anio* v. Excurs. I. Est autem ille inter exempla regum, qui iidem

Errantem, Gyaro celsa Myconoque revinxit,
Immotamque coli dedit, et contemnere ventos.
Huc feror; hæc fessos tuto placidissima portu
Accipit. Egressi veneramur Apollinis urbem.
Rex Anius, rex idem hominum Phœbique sacerdos,
Vittis et sacra redimitus tempora lauro,
Occurrit; veterem Anchisen agnoscit amicum.
Jungimus hospitio dextras, et tecta subimus.
Templa dei saxo venerabar structa vetusto.

76 Ordo verborum ab Heins. Medicei aliorumque, etiam Pierianorum, codd. auctoritate est restitutus. Vulgo in scriptis et editis leg. *Mycone celsa Gyaroque.* Sed, *Mycone* vitiosum esse, et Pierius vidit et facile apparet; est enim Μύκονος; ortum forte, ut Heins. vidit, ex *Mycono e celsa*, cf. eund. ad Ovid. Ep. XXI, 81, docentque id var. lect. e Burm. codd. *Myconoë, Miconee, Michonaë*, it. *M. excelsa et celsa*, ut in Goth. Sed Heins. porro rescripserat *Gyaro e celsa*, sine libro, quod recte Burm. reliquit. *celsa* unus Leid. Aberratur etiam: *Micone, Micono,—Giaro*; cujusmodi errores notare piget, prætermittere tamen non licet. *revexit* Codex Amstel. ap. Burmann. Secund. l. c. *ligavit* pr. Hamburg. In laudato Epigrammate: *Delos jam stabili revincta terra.* 77 *componere* Oudart., male. v. Burmann. cum fixa sit, jam non agitatur ventis, ut ante; sed est ἠνεμόεσσα καὶ ἄτροπος. 78 *et fessos* Exc. Burm. *huc f.* Dorvill. *toto* Montalb. 81 *lauru* Caris. lib. I, 109 legit, notante Heins. 82 Aberrant fere codd. Heins. et Burmanni in *Anchisem*; ut vero metro consulant, concinnant reliqua varie: *veteremque A.* vel *veterem Anchisemque* vel *v. A. cognovit.* Etiam pro *agnoscit* plerique ap. Pier. et Heins. *agnovit*, etiam sic vetustiss. fragm. Vatic. 84 *veneramur* aliquot ap. Pier. et Heins. et unus Burm. ex antecedente oratione, aut forte ab aliquo, quem offendebat post v. 79. *veneramur*, quod sequitur, *venerabar*. Eadem de caussa et quia oratio paullo molestius decurrit, Jac. Bryant acute suspicabatur, versus 80—84 esse insititios. Saltem hoc concedendum: versus a poeta nondum satis politos et reliquis adaptatos esse. Equidem suspicabar versum 79 post *Accipit* inexpletum relictum, male esse ab alia manu suppletum.

ex prisco more, sacerdotio fungebantur. 79. προσκυνοῦμεν.

82. Ex antiqua fabula repetendum, cujus vestigia servavit Servius: *Ad Anium Anchises ante Troicum bellum consultum venerat, an Salamina peteret comes Priamo; unde et agnoscitur* sc. nunc ab Anio. Eadem sequitur Ovid. Met. XIII, 641 sq. In carmine Cyprio ipse Æneas Paridem comitatus, cum Spartam proficisceretur, Delum adire potuit.

83. *Jungimus hospitio dextras* illustrat Burm., int. hospitii pristini jure, propter hospitium, quod jam inter Anchisen et Anium fuerat. cf. XI, 65.

84—89. Notabili cum brevitate, sed quæ exemplo non caret (vide v. c. inf. p. 265, ubi etiam defit: *inquit*), significat poeta Æneam esse ingressum templum, adorasse deum et preces fecisse. Latius evolvere Virgilii verba videtur Ovid. Met. XIII, 633—637. *Templa saxo structa vetusto* quis dubitet esse *vetustum templum!* Argutatur tamen in hoc Macrob. III Sat. 6, et *vetusta saxa* cum vi memorata esse vult, quia nec terræ motu nec incendio saxa fuere mutata, sed semper insulam eodem mansisse saxo. Alio modo arguta-

Da propriam, Thymbræe, domum! da mœnia fessis,
Et genus, et mansuram urbem! Serva altera Trojæ
Pergama, reliquias Danaûm atque immitis Achilli!
Quem sequimur? quove ire jubes? ubi ponere sedes?
Da, pater, augurium; atque animis illabere nostris.
Vix ea fatus eram: tremere omnia visa repente,
Liminaque, laurusque dei; totusque moveri
Mons circum, et mugire adytis cortina reclusis.

85 *patriam domum* Schol. Horat. Cruqu. lib. III Od. 13, quod illustrat Heins. *Da T. domum propriam* Montalb. 87 *Achilli* firmat Heins. et h. l. cf. sup. I, 30, al. *Achillis.* At *Achillei* fragm. Vatic. 90 *erat* Parrhas. in marg. 91 *Liminaque et l.* duo ap. Burm. *limina sunt* Zulich. *que* post *limina* plane abest a Franc. *laurosque* Rottend. tert. a m. pr.

tur Macrobius in eo, quod Æneas preces facit, non victima antea cæsa: fuisse scilicet in insula Apollinis γεννήτορος aram, in qua nullum animans sacrificare fas erat. De ara hac dubitare haud licet; verum nec in escensu in terram statim de victimæ immolatione cogitare necesse erat. Adscivisse Macrobii commentum videtur Servius cum aliis Grammaticis. v. Serv. ad v. 83. 84. *Da,* indica. ut Serv.; *data fata* sup. I, 382. *propriam,* perpetuam, stabilem, firmam Servius exponit. cf. inf. VI, 872 et ad Ecl. VII, 31. *Thymbræum* h. l. appellat nulla alia quam poetica ratione; etsi patrius erat deus. *Thymbra* erat Troadis vicus cum Apollinis luco ac templo. v. Strabo XIII, p. 598 A, B, cf. ad Ge. IV, 323. ad Tzetzam p. 132. Et *genus* inter cetera: *domum, mœnia, urbem,* aliud esse nequit, quam locus generi futuro, sedes stirpis, a qua nova posteritas originem ducat. Respondet igitur τῷ *domus,* quæ sine certa sede esse potest nulla. *reliquias Danaum,* cf. sup. I, 30. *Da pater augurium,* exemplo Priami iter in castra Achivorum parantis Iliad. Ω, 310 sqq.

89. *animis illabere nostris.* Proprie Phœbus descendit in mentem vatis sui; insinuat se, suam vim, ejus animo; h. l. etiam illis, quibus sorte data rem obscuram explicat et illustrat, φράζει. *augurium* vero h. l. pro oraculo, ut etiam alibi. Oraculo autem proprie erat locus, veteri more, in novis sedibus quærendis. cf. de Batto locum ap. Herodot. et Callim. in Apoll. 65 sqq.

90—93. Sollenne scilicet hoc, tanquam numinis sortem edituri præsentia, ut tota natura numen sentiat: commune ἐπιφανείαις deorum, etiam in festis et sacris, quæ in eorum honorem celebrabantur. Notum vel ex Callimachi H. in Apoll. pr. et Spanh. ad e. l. *omnia* deinde per species redduntur: *liminaque laurusque.* v. Burm. *Mons circum,* Cynthus. Nam templum in campo situm; v. Exerc. de Delo in Misc. Obss. *cortina,* ὅλμος, operculum tripodis, *mugit,* vento subterraneo e specu, cui imposita est, surgente, siquidem credere licet, ad Delphici tripodis instar hæc fuisse adumbrata. cf. Spanhem. ad H. in D. v. 90. *adytis reclusis,* ipso templi penetrali per motum terræ

Submissi petimus terram, et vox fertur ad aures:
Dardanidæ duri, quæ vos a stirpe parentum
Prima tulit tellus, eadem vos ubere læto
Accipiet reduces. Antiquam exquirite matrem.
Hic domus Æneæ cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum, et qui nascentur ab illis.
Hæc Phœbus: mixtoque ingens exorta tumultu
Lætitia; et cuncti, quæ sint ea mœnia, quærunt;
Quo Phœbus vocet errantes, jubeatque reverti.
Tum genitor, veterum volvens monumenta virorum,
Audite, o proceres, ait, et spes discite vestras.

93 *et* deest Leid. et Oudart. *ad auras* aliquot Pier. sec. Hamb. et Witt. v. sup. v. 40. 94 *de stirpe* aliquot Pieriani. 95 *læta* pr. Rottend. pro var. lect. vel *toto* Sprot. 96 *exq. terram* Zulich. ex interpr. 98 *ab ipsis* Ven. 99 *excita* Hugen. 100 *sint hæc* Ven. *quæ sunt* Leid., sed v. Burm. cf. sup. II, 123. 101 *jubeatur* ed. Ald. et Junt. Goth. pr. 102 *volvens veterum* multi. *priorum* Montalb. 103 *o* deest quatuor Burm. *dicite* tres.

patefacto. 93. *Submissi petimus terram*, exquisite, provolvimur; Lucretiano loquendi more.

94—98. Oraculum, magna cum arte verbis sententiisque ambiguis et obscuris conceptum, Italiam, unde Dardanus originem habere ferebatur, respicit, vid. inf. 163: atque hinc *Dardanidas*, non *Teucros* aut alio nomine, nunc appellatos vult Macrob. I in So. Scip. 7 et Serv. ad h. l. *duri*, labores tot experti, *πολυτλήμονες*. *Uber terræ* antiqua loquendi forma in ornatum versa v. ad I, 531, h. l. pro ipso solo. Versus 97. 98 nobilissimi illi Homerici sunt Iliad. Υ. 307. 308 Νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει, Καὶ *παῖδες παίδων, τοί κεν μετόπισθε γένοιντο*, ex Neptuni persona dicti; nunc feliciter in sortem Apollinis versi. Memorabile est, quod h. l. Servius habet: *Orpheo* hunc Homericum versum alterum *esse sublatum*. *Item Orpheus de oraculo Apollinis Hyperborei* sc. sumsit: nam ita esse intelligendum, ex Pomponio Sab. patet, qui Servianum illud repetit: *Hunc eundem* (versum) *Homerus ab Orpheo sumsit; Orpheus ex oraculo Apollinis.* Probabile fit, aliquem poetam, forte Euphorionem in Chiliade, hanc sortem ab Orpheo repetiisse. De interpretatione versuum, cum *cunctis* dominabitur *oris* dictum sit, quod in Homero erat, Τρώεσσιν ἀνάξει, v. Disquisit. II *de invent. rerum in Æneide tractatar.* s. II et III.

102. *Volvens*, revolvens animo veteres historias. Quod autem Anchisæ interpretis hujus oraculi partes tribuuntur, etsi nunc parum sollerter ea in re est versatus, fit illud idonea de ratione: quoniam sive senectutis auctoritate, sive munere Veneris singulari hoc sibi præcipuum habet Anchises. v. Exc. ult. ad lib. II, ubi de Anchise.—103. audite quid vobis sperandum sit. Comparant illud

Creta Jovis magni medio jacet insula ponto;
Mons Idæus ubi, et gentis cunabula nostræ.
Centum urbes habitant magnas, uberrima regna:
Maximus unde pater, si rite audita recordor,
Teucrus Rhœteas primum est advectus ad oras,
Optavitque locum regno. Nondum Ilium, et arces
Pergameæ steterant; habitabant vallibus imis.
Hinc mater cultrix Cybelæ, Corybantiaque æra,
Idæumque nemus; hinc fida silentia sacris,

104 *medio magni* Goth. tert. 105 *ibi* multi ap. Burm. *et* deest Zulich. 106 *urbis* multi Pier. et duo Heins. At *urbes* Valerius Probus in codice, qui ipsius Maronis fuerat, scriptum repererat, ap. Gell. XIII, 19. 108 *Teucrus* defendit Heins. e libris et Grammaticis; adde fragm. Vatic. alii *Teucer*, vel *Teucros*, v. Pier. et Bened. *adductus* alter Hamb. *delectus* pro *delatus*, et a m. sec. *devectus* Leid. unus. *primum transvectus* Goth. sec. *in oras* multi ap. Pier. fragm. Vatic. pag. 172, et tres Goth. *Critheas—in oras* Dorvill. 109 *Aptavitque* aliquot Burm. cum Goth. sec. *regni* Hamb. sec. *Ilion et* duo etiam hic. 111 *Hic* Nonius Marcellus in *colere*, Serv. ad Æn. X, 220 e Wall. Porro varie scribitur, *Cybele*, *Cybeles*, *Cybeli* (hoc quidem inani, ut solet, verborum apparatu ornat Catrœus) apud Pier. et Heinsium, cujus docta nota est ad h. l. et, ut *Cybeles* cum ceteris conveniret, mutatum etiam *mater* in *matris*, et refinxere adeo: *Hinc matris cultri Cybeles* ap. Pier. Nam librariorum lapsus sunt *Cybili*, *Cibili*, *Cibeli*, *Cybile*, *Cibelæ*, et al. Sane mons ille Phrygiæ, qui Matri deum nomen dedit, recte scribitur et *Cybelus*, sc. mons, et *Cybele*, et *Cybelon*, Græcisque τὸ Κύβελον, τὰ Κύβελα, ἡ Κυβέλη (unde ipsa dea ἡ Κυβέλη, an etiam Κυβήλη, nec potius Κυβήβη, dubitatur). Heinsius *Cybelæ* prætulit hic et XI, 768, quoniam Virgilius talem formam amat, et quod hoc proximum est lectioni vulg. *Cybele*, quæ in plerisque libris, etiam Medic. et Fragm. Vatic., occurrit (item in tribus Goth.), et a Nonio Marcello firmatur. Interpretati autem erant vulgo, ut ex Pompon. Sab. apparet: *mater Cybele cultrix*, sc. sacrorum. *C. ira* Witt. pro *æra*. 112 *et fida* Schol. Cruqu. Horat. III Od. 1.

Odyss. B, 229 Κέκλυτε δή νῦν μευ, Ἰθακήσιοι, ὅττι κεν εἴπω.

104. Expressus locus ex Odyss. T, 172 sqq. *cunabula*, origines vulgo: quæ communes fuere inter Cretam et Troadem. v. Excurs. V.—106. *Centum urbes*. ἑκατόμπολις Iliad. B, 649; res nota. vid. Meurs. de Creta I, 5. 108. Ad promontorium igitur Rhœteum escendit Teucer, sive ex antiqua narratione, sive ut poetice pro Trojano litore omnino sit dictum. 109. 110. Ex Iliad. Y, 216. 217. 218 Dardanus Κτίσσε δὲ Δαρδανίην· ἐπεὶ οὔπω Ἴλιος ἱρὴ Ἐν πεδίῳ πεπόλιστο, πόλις μερόπων ἀνθρώπων· Ἀλλ' ἔθ' ὑπωρείας ᾤκεον πολυπιδάκου Ἴδης (hoc est, *habitabant vallibus imis* ad Idæ radices). cf. Strabonem XIII, p. 592 (885) de illo loco Homerico disputantem. *optavit*: ut I, 425 *Pars optare locum tecto*: deligere, destinare.

111—113. Ex Creta traducta in Troadem sunt sacra Cybeles, declarata ea per partes: *Mater* deum, quæ *colit*, inhabitat, *montem* Phrygiæ, *Cybelen*, (v. Heins. et Burm. Anthol. I, 53) *Corybantum saltationes*, cum *cymbalis*; Ex Ida Cretæ *nemus Idæum* ductum; seu nomen *montis Idæ* in Troade, in quo illa sacra habebantur, ipsa *mysteria* Idæa (hæc sunt *fida silentia sacris*; in sacris,

Et juncti currum dominæ subiere leones.
Ergo agite, et, divûm ducunt qua jussa, sequamur:
Placemus ventos, et Gnosia regna petamus.
Nec longo distant cursu; modo Jupiter adsit,
Tertia lux classem Cretæis sistet in oris.
Sic fatus, meritos aris mactavit honores,
Taurum Neptuno, taurum tibi, pulcer Apollo;
Nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam.
  Fama volat, pulsum regnis cessisse paternis
Idomenea ducem, desertaque litora Cretæ;
Hoste vacare domos, sedesque adstare relictas.

113 *vincti* Franc. *victi* Dorvill. 114 *divom* Gud. *quo* Goth. sec. *qua ducunt* tres Burm. *qua fata* ed. Ven. 115 *Gnosia* e scriptis tuetur Heins. Gud. et alii *Cnosia.* Vulgo *Gnossia;* sed de hac scripturæ varietate auctores de numis et marmoribus sunt videndi. Dijudicanda omnino res est ex eo, quod simplici litera veteres, geminata seriores, utebantur. 116 *Nec distant longo* Menag. sec. 117 *sistat* Hamb. sec. cf. Burm. 118 *mactabat* ap. Nonium in *honor*, et ap. Macrob. IV Sat. 1. 121 *regno c. paterno* pr. Hamb., quod esset pedestre. 123 *domus* aliquot Heins. ut fere semper variant scripti in h. v. *domum* aliquot Pieriani, it. fragm. Vatic. *atque vacare* Zulich. a m. sec. Porro libri et grammatici olim distinxerunt: *desertaque l. C. Hoste, v. d.* Possit etiam distingui: *desertaque l. C. Hoste vacare, domos sedesque a. r.* Sed vulgaris interpunctio satis commoda.

hoc est, sacrorum) et in iis *Cybeles leonibus vectæ* repræsentatio. Quæ omnia satis illustrata sunt cum ab aliis tum a Pignorio.

115. *Placemus ventos*, sacra diis maris præsidibus faciamus! cf. v. 119, et petamus Cretam! 118. *Honores*, docte pro victimis, quæ in deorum honorem mactantur in *aris*, ad aras. 119. *Neptunum* et *Apollinem* memorari, tanquam Trojanorum deos patrios, putarunt nonnulli inter veteres. Videtur tamen a sorte data et navigatione facienda caussa sacrificii esse petenda. 120. *Tempestatibus* sacrum fieri agna videbimus Æn. V, 772, quod autem nigra, e natura earum petitum, illustratum est a viris doctis ex Aristophanis Ranis 871, 2. Sed et Neptuno παμμέλανας ταύρους mactant Pylii Odyss. Γ, 6. De sacris Vento Ventisque factis plura dat Cerda cum aliis. Verba versus 120 fere eadem atque Iliad. Γ, 103, et v. 119 ex Λ, 727.

121—123. Idomeneus in Cretam redux factus (vid. Odyss. Γ, 191. 192.) iterum a suis fuit exactus, tandemque, ut inf. v. 400 videbimus, in agro Sallentino extremæ Italiæ consedit. Res et caussa varie in Νόστοις tradita esse videtur; siquidem diversæ narrationes sunt Servii ad h. l. Strabonis X, pag. 480. Schol. Odyss. N, 259. cf. inf. XI, 264. Alios vide ap. Meurs. Creta III, 4. *adstare* pleniore ore quam *stare, esse.* Neque vero sine consilio hæc de Idomeneo sunt adjecta: nam alioqui Trojanis Cretam adire vix tutum fuisset.

Linquimus Ortygiæ portus, pelagoque volamus,
Bacchatamque jugis Naxon, viridemque Donusam,
Olearon, niveamque Paron, sparsasque per æquor
Cycladas, et crebris legimus freta concita terris.
Nauticus exoritur vario certamine clamor;

125 *Bacchantemque* Menag. pr. *Naxum* fragm. Vatic., ut mox *Olearum* et *Parum*. *Naxon* aliquot Pierii, quem vide. *Donysam* vulgo legitur: sed *Donusam* aliquot ejusdem, ut in codd. Plinii et Taciti scribitur; et Græce Δονοῦσα vel Δονουσία; nemo scribit Δονύσα, etsi ex Διονυσία ductum esse volunt. v. Steph. h. v. *Donisam*, *Donissam*, *Dinosam* alii, vitiose. 126 *Olearon* Heins. secundum Medic. et vetustiores alios. *Olearum* fragm. Vatic. At alii *Oliaron*. Græce utrumque scribitur Ὠλίαρος et Ὠλέαρος. v. Heins. et Pier. *Parum* aliquot Pier. cum fragm. Vatic. *Pharon* Medic. et al. 127 *freta concita* omnes fere libri, etiam fragm. Vatic., edd. item (cum Servio et Donato) Grammatici ap. Heins., qui tamen prætulit *consita*, ut jam Dan. Heins. ediderat, laudatque pro ea lectione primum Moret. Ad Sporadas referendum id esse, facile patet. Sed, quid in illa tot tantisque auctoritatibus firmata lectione *concita* reprehendendum sit, non facile videas. Hoc porro video, esse eam doctiorem, quam *consita*, et ex maris natura in fretis, et angustiis inter insulas, cum fluctus evolvere se et explicare nequeant. Denique non intelligo, quam poeticum hoc sit, tam accurate Cycladas et Sporadas distinguere, quod vix in geographicis libellis fieri solet. Suo jam tempore *consita* a multis lectum narrat Cerda, recte tamen inhæret alteri, vel Paullini auctoritate, qui et ipse legerat ac probarat *concita*. *concita remis* aliquot Pier. *ventis* pr. Hamb. pro var. lect. Wall. a m. pr., sed *terris* a sec. 128 *exagitur* Oudart. *vario hortamine*, cum hiatu, fuere, qui conjicerent jam ap. Pierium, et nuper firmare voluit vir doctus inter Danos, ut ex Nova Biblioth. Litt. et Artt. eleg. T. IV, P. I, p. 5, intelleximus. Verum *clamor nauticus* est illud ipsum *celeusma* vel *hortamen*, neque adeo cum hortamine exoriri potest; sequitur porro: *Hortantur socii*. Denique *vario certamine* bene ex poetici sermonis more adjectum; certant inter se manuum opera, studio, dum discessum parant. *vario discrimine* Goth. tert. lapsu librarii, qui e supinis et stupidis prorsus fuit in illo codice.

124. *Ortygia* unum ex vetustis nominibus Deli. vid. Spanhem. ad Callim. et al. Ceterum discessum Æneæ ornatius exhibet Ovid. Met. XIII, 679 sqq., qui in ceteris Maronem ante oculos habet, et totum Æneæ cursum ex eo mutuatur. 125. *Naxon*, insulam, in qua vel ipse Bacchus, ex India redux, aliquando *est bacchatus*, h. e. egit chorum bacchicum, vel in qua insula, Baccho frequentari solita, Bacchica turba *bacchari* solet, h. e. sacra Bacchica celebrare, in *jugis* insulæ, inde et ipse locus dicitur poetis *bacchari*, passiva forma, βακχεύεσθαι, βακχευθῆναι. ut Georg. II, 487 *virginibus bacchata Lacænis Taygeta*. Imitatur Claudian. XXXIII, 205 *ululatibus Ide Bacchatur*, et Valer. Fl. III, 20 *Dindyma sanguineis famulum bacchata lacertis*: loca jam aliis notata. Ducta autem forma e Tragicis. cf. Longin. 15, 6. *Donusam* insulam a colore marmoris *viridem* appellari Servius monet, et Petronii 133 *viridem Thason* comparat Cerda. Malim simpl. silvosam vel herbosam intelligere, qua specie præternavigantibus illa occurrere debuit. Et sic mox *niveam Paron*, a candidis marmoribus, quæ in montium passim jugis longe conspici possunt; et ita *Cyclades* omnino *nitentes* et *fulgentes* Horatio III Carm. 28. 14. I, 14, 20. Adde imprimis Dionys. Perieg. 530. 127. *Crebris freta concita terris*, Sporadas esse volunt. Sufficit respici angusta maris inter insulas spatia, quæ fluctus impediunt, quo minus explicari

Hortantur socii, Cretam proavosque petamus.
Prosequitur surgens a puppi ventus euntes,
Et tandem antiquis Curetum allabimur oris.
Ergo avidus muros optatæ molior urbis,
Pergameamque voco, et lætam cognomine gentem
Hortor amare focos, arcemque attollere tectis.
Jamque fere sicco subductæ litore puppes;
Connubiis arvisque novis operata juventus;

129 *Cretan* pr. Moret. *Cretas* Hugen. 131 *Set tandem* Medic. *allabitur* idem a m. pr. et Venetus. *illabitur* Zulich., sed correctum. *labimur* sec. Hamb. 132 *aptare* librarii lapsu ex *optate* Wall., unde Burm. notaverat virum doctum, qui hinc mallet: *aptare emolior urbis.* Eum conjectorem se fuisse, Burm. Sec. profitetur ad Anthol. Lat. Poet. p. 467. Simili lapsu sup. 109 *aptavit* pro *optavit locum regno.* 133 *Pergameonque* ed. Ven. *et* revocavit Heins., omissum in aliis. Distinxere olim alii: *P. voco lætam c. gentem. H.* 135 *s. l. classes* Hamb. pr. 136 Poterat scribi, saltem pronuntiandum est *ConnubIs. armisque* Ven.

late possint; ut adeo illi tanto altius assurgant: hæc sunt *freta concita* propter insulas, *terris crebris.*

130. Est ventus secundus, οὖρος, φέρων, ἴκμενος Odyss. Λ, 6. Iliad. Α, 479. cf. Ursin. Guell. Cerda. *surgens,* flans. v. h. l. Serv. Mox *Curetum oræ,* ora, Creta. Varii de *Curetibus* et obscuri mythi: incerta interpretatio. Satis est tenere, spectare eos ad antiquissimas Cretæ origines, forte ad Phœnices incolas; fuisse auctores et interpretes sacrorum, quæ antiquo more cum saltatione celebrabantur; et narratas de iis fabulas circa Jovis natales: dictos eosdem Dactylos Idæos. Traductum hinc nomen ad similia sacra Magnæ Matris Phrygum, quæ cum furore sacro peragebantur, et habitos Curetes, qui Corybantes dicti; hinc confusas religiones Creticas, Phrygias, Samothracicas. Altera ex parte confusi cum iis Curetes, Ætoliæ populus; et argutati sunt alii in etymologia. Hæc colligas e loco class. Strabonis X, pag. 723 sqq. (472). *allabimur* jam Serv. ait ostendere, prosperam navigationem fuisse; etsi malim simpliciter accipere: adnavigamus, accedimus, *antiquis oris,* ut solent poetæ, de locis antiqua fama celebratis.

132—134. Locum designat novæ urbi, Pergamo dictæ. cf. Exc. I, ubi de accessu ad Cretam. *gentem,* socios a Troja profectos, *lætam cognomine,* nomine urbis a pristina sua patria petito, *hortor amare focos,* domicilium sibi parare et privata tecta; sed major vis inest τῷ *amare,* quod bene Burm. explicat, libenter incolere, ut sedem perpetuam futuram. *arcemque attollere tectis,* acropolim condere: more antiquarum urbium. Proprie *attolli* de ædificiis in altum eductis. cf. sup. II, 185. Attolluntur *tecta arcis,* et tandem *arx ipsa tectis.*

135—146. Novos colonos lues exorta novas sedes quærere cogit. 135. *puppes.* Cum a parte sua declarandæ essent naves, proprie *puppis* dicta, subductarum *in siccum* navium; prora spectante in altum. *operata* non ad rem sacram est trahendum; sed

Jura domosque dabam: subito quum tabida membris,
Corrupto cœli tractu, miserandaque venit
Arboribusque satisque lues, et letifer annus.
Linquebant dulces animas, aut ægra trahebant
Corpora; tum steriles exurere Sirius agros;
Arebant herbæ, et victum seges ægra negabat.
Rursus ad oraclum Ortygiæ Phœbumque remenso
Hortatur pater ire mari, veniamque precari:
Quam fessis finem rebus ferat; unde laborum
Tentare auxilium jubeat; quo vertere cursus.

137 *dabant* Zulich. 138 *Corrupta* Rottend. a m. pr. *tactu* Hamb. pr. a m. pr. *tracta* Mentel. tert. 140 *et l. annus Linquebat d. a.* aliquot codd. ap. Pier. 141 *dum* Parrhas. in marg. *serius* Menag. *eruere* Wall. 142 *Ardebant* tres Burm. cum fragm. Vatic. *seges ipsa* alter Goth., ex lapsu librarii. *negabant* Gud. et Mentel. a pr. m., quod placebat Heinsio. *negare* fragm. Vatic. a pr. m. 143 *Oraculum* plene in multis codd. et edd. *reviso* Puget., sed v. sup. II, 181. 145 *Quam finem* Heins. e Grammaticis et codd. post Pierium restituit. Adde fragm. Vatic. alii *quem*. *quem finem fessis* tres Burm. 146 *temptari* Leid. un. et Oudart. (scilicet scribitur fere *temptare*) *auxiliumque jubet* alter Hamb.

simpl. operam dare. ut ad Tibull. notatum: II, 1, 65 et II, 3, 36. *jura domosque dabam.* domos h. e. locum domiciliis statuendis, agrosque assignabam; et dabam *jura* h. leges et instituta, utpote in nova civitate, condebam. Argutum nimis esset, ad jus publicum privatumque referre. Aliter *jura* I, 426.

137—142. Ornati versus, imprimis v. 140, qui tamen ex Lucretio V, 987 et Ennio (v. Columu. ad ejus fragm. p. 53) est adumbratus. Porro totum locum ante oculos habuit Statius Theb. I, 632 sqq. *Venit* (quod fere de malis calamitatibusque ingruentibus ponitur) *membris arboribusque satisque lues* (quod eleganter, ut mox *seges ægra*, ab aeris miasmate, ad arbores segetesque tetro solis æstu exustas tractum). *Corrupto cœli tractu*, aeris plaga, regione, ut alibi: h. e. aere. Alia Burmanni est interpretatio, ut *tractus*, ductus, haustus aeris sit. Laudat egregie ad rem Lucret. VI, 1126. Lucan. VII, 412. Docta et arguta interpretatio; sed priorem illam vulgarem offert res et junctura: *arboribusque satisque lues* non venit *haustu* aeris, sed aeris *corruptela*, v. c. ex humido calore.—140. *anima* dicitur *relinquere nos*, et *nos animam*; utrumque recte. v. Burm. Sed exquisitius hoc, adeoque poeticæ dictioni accommodatius. Canicula autem et h. l. pro æstu cœli, qui cum ejus ortu ingruit (cf. Serv. et v. sup. ad Georg. IV, 425), et hic pro pestilentiæ caussa; quod toties apud veteres occurrit. cf. Apollon. II, 519.

143—147. Forma est similis Iliad. A, 62 sq. *veniam precari*, placare deum, cf. ad I, 519, ut ille vere edicat, *quam finem fessis rebus*, calamitatibus, *ferat*, oraculo monstret, *unde*

Nox erat, et terris animalia somnus habebat.
Effigies sacræ divûm Phrygiique Penates,
Quos mecum a Troja mediisque ex ignibus urbis
Extuleram, visi ante oculos adstare jacentis
Insomnis, multo manifesti lumine, qua se
Plena per insertas fundebat luna fenestras;
Tum sic affari, et curas his demere dictis:
Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,
Hic canit; et tua nos en ultro ad limina mittit.
Nos te, Dardania incensa, tuaque arma secuti;

147 *in terris* pr. Hamb. a m. sec. *et somnus t. a. h.* Dorvill. 149 *ab T.* Parrhas. in marg. et fragm. Vatic. *que* abest a Moret. sec. Porro Burm. conj. *urbe Extuleram.* 150 *jacentes* Menag. et Witt., sed *oculi jacentes* argutius quid habent quam pro carminis epici dignitate. *jacenti* Græv. et Leid. eleganter, jam Burmanno judice. Nec tamen deterius est *jacentis*, sc. Æneæ. 151 *In somnis* passim editum: est hoc exquisite pro in somno, per somnum. Hactenus bene. Sed, si visi adstare Penates *multo manifesti lumine* et quidem *lunæ*, quæ per fenestras se immittebat, non somnium esse hoc potuit. Et inf. 173 *Nec sopor illud erat* etc. Quod si hoc forte aliter expediri posset: tamen prius illud necessario requirere videtur *Insomnis*, quod alii habent, ut vigilanti species deorum fuerit exhibita. Dubitationem recte movit etiam Trappius; datam solutionem vix probes. *insomnes* pr. Rottend. *manifesto lumine* aliquot ap. Heins. sollenni aberratione. *manifeste* Leid. 152 *incertas* Menag. pr. 153 Deesse hunc versum in multis exemplaribus, Serviana monent. *Cum* Goth. sec. 154 *Quæ t. d. Ortygiæ* Sprot. *Quid tibi* Parrhas. in marg. *dilato* Hamb. sec. *est* abest a tribus Burm. 155 *Hinc* tert. Rottend. *en ultra* Hugen. *en tua nos ultro* Dorvill. *nos ultroque* Puget. *lumina* Hamb. sec. 156 *incensaque tua* Wall.

jubeat tentare auxilium laborum, qua ex re petere remedium malorum, scilicet pestilentiæ.

147—171. Viso nocturno a Penatibus edocetur Æneas, non Cretam, sed Italiam fatis ipsi esse destinatam sedem. De viso hoc et Penatium forma v. Excurs. IX ad Æn. II, 293. Sunt *divi* iidem qui Penates, et declarative dictum: *Penates* et *effigies sacræ divum*, fere ut sup. vs. 12. 152. *insertas fenestras* simpl. dictum accipe pro: fenestras, quæ sunt in pariete. cf. Burm. Multa hic Guell. Cerda post Serv. perperam argutantur. Videri potest vocabulum nimis exile pro epica dignitate. Verum tenendum illud, fenestras esse *aperturas* in pariete: non quæ nos dicimus prætenta iis specularia. Sic II, 482 in foribus *lato dedit ore fenestram*. Simili modo πύλαι de apertura, qua insertæ sunt fores. Aliter Apollon. III. 822.

155. *tua ad limina*. atqui servabantur jam in Æneæ domo? Scilicet de ipso cubiculo *limina* accipienda. 156—160. *Nos—Iidem tollemus* etc. *tua arma*. non proprie, sed imperium, ductum; et sic Servius; melius, quam si turbam, quam ducebat, accipias; mox, *sub te*, h. e. te duce. *tollemus in astra* non ad Cæsaris apotheosin, ut jam Servius, mox alii, sed, quod docet adjectum: *Imperiumque urbi dabimus*, ad summum potentiæ fasti-

Nos tumidum sub te permensi classibus æquor:
Idem venturos tollemus in astra nepotes,
Imperiumque urbi dabimus. Tu mœnia magnis
Magna para, longumque fugæ ne linque laborem.
Mutandæ sedes. Non hæc tibi litora suasit
Delius, aut Cretæ jussit considere, Apollo.
Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt:
Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebæ;
Œnotri coluere viri: nunc fama, minores
Italiam dixisse, ducis de nomine, gentem;
Hæ nobis propriæ sedes; hinc Dardanus ortus,

157 *permissi* Sprot. a m. pr. *permesi* olim in multis, ut Serviana monent, addito: *Hic versus variasse dicitur*; quod ad istam scripturæ varietatem refero. 158 *ad astra* Mentel. pr. et Serv. Fald. ad I, 22 cum binis Goth. 160 *neu* Hamb. pr. *furorem* Wall. a m. pr. 161 *suadet* Sprot. pro var. lect. 162 *haud* aliquot Pieriani, Ven. et ed. pr. variatione sollenni, quam et paullo ante vidimus. *in Creta* e Cledonio Heins. Porro *Crete*, *Creta*, *certe* librariorum aberrationes. *consistere* Goth. pr. Hamburg. pr. et ed. pr. perpetuo lapsu. *considere jussit* duo Heins. et aliquot Pier. 163—166 Iidem vss. sup. I, 530—533. 165 *Œnotrii* Medic. et alii, male. v. sup. I, 532. *tenuere* Wall. et Uratisl. perpetua mutatione. 166 *duxisse* fragm. Vatic. aliquot Pier. et Montalb. *gentes* duo ap. Burm. 167 *Hæc* Menag. pr. et Franc. *vobis* Franc. *hac vobis* Witt. *hæ propriæ nobis* Wall. *hic D.* tert. Mentel. a pr. m.

gium refero; quod fere cum gloriæ ac famæ summo fastigio conjunctum esse solet, de quo proprie illa dicuntur. *mœnia* refer ad Lavinium, ab Æneа conditum. Sup. II, 295 diserte jam dicta vidimus: Penates—*his mœnia quære, Magna pererrato statues quæ denique ponto*. *magna* enim sunt, propter magnarum rerum seriem ex hujus urbis primordiis aptarum; si tamen, quia *Urbi*, quod modo antecedit, ad Romam potius spectare videtur, etiam *mœnia magna* de Roma acceperis, etsi hæc Æneas non condidit, potest tamen *parare* ea a poeta dici, quatenus ea omnia exequitur, quæ condendam urbem eventu antecedere fatale erat. *magnis* h. e. nepotibus, ad tantam imperii opumque magnitudinem perventuris; (nisi ducas a neutro, *magnis rebus, eventis*) nec, propter molestias, detrecta navigationem ad ulteriora loca. Mox v. 162 *Cretæ considere* pro in Creta, docte.

163—166. Iidem versus intexti erant supra lib. I, 530—533, ubi vide.

167—171. *Hæ nobis propriæ sedes.* Supra ad Apollinem v. 85 *Da propriam, Thymbræe, domum.* De Dardani origine ex Italia v. Excurs. VI ad h. l. *Iasius pater*, si de Dardani patre accipias, habet tum *a quo* expeditam interpretationem. Sed e Servio, qui e vetustioribus fabulas servavit, apparet, secutos esse Italos hac in re Græcos mythos, qui Iasium Dardani fratrem tradidere, cum quo is in Samothraciam abiit, ut adeo *pater* posteritatis respectu dictus sit. Nam, si *multum ætate*

Iasiusque pater, genus a quo principe nostrum.
Surge age, et hæc lætus longævo dicta parenti
Haud dubitanda refer: Corythum, terrasque requirat
Ausonias. Dictæa negat tibi Jupiter arva.
Talibus attonitus visis, ac voce deorum,
(Nec sopor illud erat; sed coram agnoscere vultus,
Velatasque comas, præsentiaque ora videbar.
Tum gelidus toto manabat corpore sudor.)
Corripio e stratis corpus, tendoque supinas
Ad cœlum cum voce manus, et munera libo
Intemerata focis. Perfecto lætus honore
Anchisen facio certum, remque ordine pando.
Agnovit prolem ambiguam, geminosque parentes;

168 *vestrum* ed. Ven. Cum *Dardanus pater* potius commemorandus h. l. videatur, quam *Iasius pater*, cogitare possis leg. *Dardanus Iasiusque patres.* Sed potest poeta idem voluisse et altero loco neglexisse: *Dardanus* pater *Iasiusque pater.* Omnino si semel manifestum fit aliquo in loco, poetam noluisse accurate loqui, in singulis hærendum non est. 169 *hæc* abest a Witt. 170 *dubitata* Zulich. *Corythum* scriptionem e libris et ratione grammatica restituit Heins. Est enim Κόρυθος. Vulgo *Coritum*, et librariorum ludibria: *Choritum, Chorythum, Corintum.* v. Burm. h. l. et ad Rutil. Itin. I, 600. *requirat* Heins. cum melioribus, etiam fragm. Vatic. v. Bened. Vulgo alii *require.* Nonnulli *requiras.* 172 *jussis* tres ap. Burm. *et voce* Medic. cum al. Heins. et Pier. 174 *Vittatasque* Wall. ex interpr. 175 *pectore* duo Burm. Parenthesin vix necesse ad hujus versus finem continuare. Poeta data opera ἀτάκτως loqui potuit tali in re; tumque versus sic decurrunt; *Talibus attonitus visis ac voce deorum* (scil. factus sum.) *Nec s.—manabat corpore sudor.* 176 *e* deest aliquot Pierianis et Franc. *ex* Voss. *ex structis* Dorvill. cf. Burm. 178 *Præfecto* Franc. 179 *Anchisem* multi. 180 Nonius forte *ancipitem.* sed v. Heins.

provectum ita designari cum Holdsworth statuas, vix probe feceris. Igitur cum *a quo* necessario ad *Dardanum* referendum sit, sic locum expono, ut dictum sit pro: *a quibus*, seu: *Dardanus, cum Iasio, a quo Dardano* etc. *princeps* h. l. auctor stirpis vel generis. *Corythum* de ipso rege ac conditore Cortonæ accipit Cluver. Ital. ant. p. 592. Scilicet dictus conditor pro ipsa urbe, et h. l. pro tota Italia, saltem Etruria ac finitimo Latio, ut ap. Rutilium *Corythi populos* Tyrrheniæ malim exponere, et inf. IX, 10 *extremas Corythi penetravit ad urbes. Dictæa arva.* IV Georg. 152 *Dictæo cœli regem pavere sub antro.*

172—189. Æneas expergefactus visum religiose expiat, mox patri exponit; qui, antiquæ famæ recordatus, responso parere jubet. Ita Creta disceditur. 174. *Velatæ comæ.* Erat adeo Penatium caput vitta redimitum. cf. Excurs. IX ad II, 293. et Pompon. Sab. ad h. l. 175. Ad Ennii ductum apud Macrob. VI, 1. 177. *munera intemerata*, vinum purum, pure, rite libatum. quod *munus*, mox *honos.*

180. 181. Agnovit duplicem Trojanorum ortum ac stirpem; alteram

Seque novo veterum deceptum errore locorum.
Tum memorat: Nate, Iliacis exercite fatis,
Sola mihi tales casus Cassandra canebat.
Nunc repeto, hæc generi portendere debita nostro;
Et sæpe Hesperiam, sæpe Itala regna vocare.
Sed quis ad Hesperiæ venturos litora Teucros
Crederet? aut quem tum vates Cassandra moveret?
Cedamus Phœbo, et moniti meliora sequamur.
Sic ait: et cuncti dicto paremus ovantes.
Hanc quoque deserimus sedem, paucisque relictis
Vela damus, vastumque cava trabe currimus æquor.

181 *decepto* Rottend. tert. *errore viarum* pr. Hamburg., sed v. Burmann. *e. parentum* aliquot Pier. 182 *Italicis* Sprot. *flammis* Goth. tert. a m. pr. *factis* fragm. Vatic. 183 *casus tales* duo Burm. *canebas* pr. Hamb. *monebat* sec. Moret. *tenebat* Goth. pr. In Witt. hic versus post sequentem legebatur; perperam. 184 *Nam* Exc. Burm. 185 *vocavit* Hugen. 186 *Italiæ* Montalb. *ab H. v. litore* Ven. ex interpolat. 187 *ut quem* nonnulli. *quem tu* alii. *quem etiam* Wall. *moneret* multi ap. Pier. et Burm. *moveres* pr. Hamb. a m. sec. 188 *Credamus* Ven. *moniti et* Montalb. *majora s.* alter Hamburg. Comparatur Iliad. A, 216. sententia duntaxat. 189 *dicto* Heins. e melioribus, et tanquam concinnius. Est scilicet alterum *dictis* prosaicum. *dictis cuncti* multi. Versus 192—195 videbis inf. V, 8—11, sed partim variatos.

a Dardano, alteram ductam a Teucro; adeoque *ambigua proles* ipsi sunt Trojani, qui et Dardani et Teucri (et hi sunt *gemini parentes*) genus erant. Agnovit porro Anchises in interpretando Apollinis Delii oraculo, cum *antiqua mater* et *prima tellus* esset exquirenda, *se deceptum* esse *novo errore veterum locorum.* h. e. errore circa loca vetera interpretanda; quod duas terras, a quibus stirpis Trojanæ auctores olim originem traxisse vetus fama erat, nunc non distinxerat, sed alterius adventus, Dardani scilicet, ex Italia immemor, in altera terra, unde Teucer venit, tantum hæserat. Igitur *vetera loca*, terræ vetere aliqua fama celebratæ, tanquam eæ, unde Trojani originem haberent; et *novus error*, quatenus a se nunc, adeoque seriore ævo, erratum est circa hæc loca interpretanda: etsi *novus* solito more post *vetus* ornatus caussa adjectum. Satis expeditus videtur locus, vexatus a Servio aliisque. cf. Exc. VI ad h. lib.

183—188. Cassandræ vaticiniis nunquam creditis egregie utitur poeta. cf. de iis inf. X, 67. 68. Disquis. II s. VI. *tales casus*, hanc nostri generis fortunam, ut ad Hesperiam, unde Dardanus generis auctor erat oriundus, nobis sit revertendum. 184. 185. Nunc bene *repeto* memoria, eam *portendere*, prædicere, hoc esse *debitum*, fato, *generi* nostro, et eam multum memorare Hesperiam et novum regnum in Italia. De ignorata Hesperia cf. Excurs. XV ad II, 781 et Disquis. II, l. c.

190. *paucis relictis* recte. Nam urbs Cretæ fuit, Pergamum. 191. Ἠ δ' ἔθεεν κατὰ κῦμα aliquoties Homerus. v. ad Iliad. A, 483.

Postquam altum tenuere rates, nec jam amplius ullæ
Apparent terræ, cœlum undique et undique pontus:
Tum mihi cæruleus supra caput adstitit imber,
Noctem hiememque ferens; et inhorruit unda tenebris.
Continuo venti volvunt mare, magnaque surgunt
Æquora; dispersi jactamur gurgite vasto.
Involvere diem nimbi, et nox humida cœlum
Abstulit; ingeminant abruptis nubibus ignes.
Excutimur cursu, et cæcis erramus in undis.
Ipse diem noctemque negat discernere cœlo;
Nec meminisse viæ media Palinurus in unda.

193 *ulla apparet tellus* codd. et edd. ap. Macrob. V Sat. 3, sed v. Heins. 194 *institit* Hugen., ut ingruit, ἐνέπεσεν. 196 *volvunt* Gud. *volvent* pr. Moret., vel *agitant* sec. Hamb. 197 *jactatur* Mentel. tert. a m. pr. *turbine* Exc. Burm. et alter Hamb. 198 *cælo* pr. Mentel. a m. pr. et alter Hamb. nimirum *diem abstulit*. 199 *abrupti n. ignes* Moret. sec. et sic Giphan. legit secundum Lucret. II, 40 et Lambin., sed et alterum hoc, quod omnes libri cum fragm. Vatic. tuentur, bene dici solet, etiam poetæ, *nubes, cælum, ruptum, abruptum, scissum* fulmine. v. Drakenb. ad Sil. Ital. III, 196. *imbribus* Goth. sec. 200 *cæcisque* sec. Hamb. *et cesis* Wall. 201 *decernere* pr. Hamb. *discrimine* Sprot. 202 *viam* Medic. *mediis P. in undis* ed. Ven.

192—195. Homius P. III, c. 21 in his tautologiam inesse arbitratur. Videtur vir sagacissimus parum probare, quæ pleniore copia a poeta elaborata sunt. Sane hæc: *et inhorruit unda tenebris*, de mari nigrescente, et illa: *Noctem hiememque ferens* h. e. tenebris cœlum obducens, conjuncta sunt; nec tamen sunt eadem. Sed quis, nisi omni carminis suavitate sublata, poetæ neget hoc, ut rem primum simpliciter exponere, mox eandem ornatius, gravius, copiosius, declarare possit? modo illud teneas, fieri id non posse, nisi in notionibus seu orationis partibus eminentibus inter cetera. *inhorruit unda tenebris.* Mare horret, exasperatur, fluctibus motis: quatenus ii nigri sunt, dicti sunt *tenebræ*. Tempestatem autem ortam puto cum flexu circa Peloponnesi promontoria; exemplo Homeri in Ulysse Odyss. I, 80; nam ibi mare undosum, æstus et procella, ex Ægæo Ionium mare petentibus etiam nunc sollicitudinem faciunt. *cæruleus*, niger, *supra caput adstitit imber*, ex Hom. Od. M, 405 sq. item Ξ, 301 sqq. explicandum, unde totus locus hic et inf. V, 8 sqq. expressus, Δὴ τότε κυανέην νεφέλην ἔστησε Κρονίων Νηὸς ὑπὲρ κεφαλῆς. Etiam alias κατ' ἄκρης, *a vertice*, ἐνέπεσεν ἄελλα, vel τὸ κῦμα. v. sup. ad I, 114. Profecit quoque ex Homero Apollon. IV, 1694. Mox *magna æquora*, grande voc. h. e. magni fluctus. et *gurges* de mari sup. I, 118.

198—202. *Involvere diem nimbi.* Procellæ adspectum cœli, lucemque ac solem, eripiunt. *nox humida*, tenebræ ex pluvia. cf. sup. I, 88. 89. Fulmina *ingeminant se abruptis nubibus*. Fulmine *nubes, cælum, rumpi, abrumpi, scindi, findi*, dicitur. Alias ipsum *fulmen rumpit* sc. se, erumpit,

Tres adeo incertos cæca caligine soles
Erramus pelago; totidem sine sidere noctes.
Quarto terra die primum se attollere tandem
Visa, aperire procul montes, ac volvere fumum.
Vela cadunt; remis insurgimus; haud mora, nautæ
Adnixi torquent spumas, et cærula verrunt.
Servatum ex undis Strophadum me litora primum
Accipiunt, Strophades Graio stant nomine dictæ,
Insulæ Ionio in magno: quas dira Celæno,

203 *Tris* codd. et grammatici ap. Heins. *treis* Schol. Horat. Vulgo *tres*. *cæca in caligine* Ven. et Parrhas. *cæca incertos* c. aliquot Pier. *cæca* redit post *cæcis* v. 200 et *unda* post *undis*. 204 *Erramus vento* Parrhas. *et totidem* Hugen. *totidem et* Montalb. utrumque etiam in Pierii codd. occurrebat; recte sublatum. Porro Serviana ad h. v. *Hinc Pelopis gentes Maleæque sonantia saxa Circumstant, pariterque undæ terræque minantur. Pulsamur sævis et circumsistimur undis.* Hi versus circumducti inventi dicuntur, et extra paginam in mundo (h. e. margini alliti; ab indocto utique interpolatore). *Circumductos* versus Burm. ex Suet. Aug. 88 interpretatur. 205 *primo* tert. Mentel. 206 *vellere f.* Hugen. *ducere f.* Medic. Pierii. *summum* Zulich. pro var. lect. 207 *remisque* Hugen. *insurgunt* sec. Moret. et Parrhas. cf. Burm. 208 *obnixi* Nonius, sed v. Heins. *adnisi* Ven. Versus denuo occurrit IV, 583. 209 *prima* Medic. et Gud. 210 *Excipiunt* iidem cum fragm. Vatic. et multis aliis, et sic etiam Pierii aliquot. Sed *accipere* poetæ sollenne. *stant Graio* pr. Hamb. *stant de* Franc. 211 *I. in magno Ionio* pr. Hamb. *in* deest Zulich. a m. pr. nec alibi: quod miror; nam melius abesse *in* videtur: etsi verum est, poetam æque bene *Insulæ in Ionio* scribere potuisse. Verum, quod negari nequit, Virgilius græcismum et doctrinæ auctoritatem etiam in his hiatibus affectavit. Idem studium elucet in syllaba tono producenda, etiam ubi alia satis commoda oratio et verborum junctura suppetebat; eum spectasse scilicet arbitror partim hoc, ut, oratio gravitatem haberet, etiam duriore junctura, partim ut exquisitiorem rationem inferret exemplo Græcæ orationis.

Hæc semel tenenda in poetis. v. Lect. Var. et cf. sup. Georg. III, 259. *cæcis in undis*, ignoto in mari, incerto. Nam *cæca* dicuntur ea quoque, quæ cerni nequeunt. *meminisse*, pro noscere, tenere cursum navis.

203. *incertos soles, dies*, propter iter incertum. Servius: obscuros, ut Æn. VI, 270 *incerta luna*: quod melius, adjuncto: *cæca caligine*. Ante oculos autem locus Odyss. E, 388 sqq. cf. I. 74 sq. et multo magis Apollon. IV, 1694 sqq.

205—208. Pulcri versus ad sensus veritatem in prospectu terræ ex alto. Terra *aperit* montes, dum in conspectum eos admovet, ex quo ipsa visa est. *volvere fumum* incensis passim ignibus in litoralibus habitationibus: ut fieri solet. Nam de nebulis se attollentibus accipere velle, esset physici, non ejus, qui poetam interpretatur. cf. Odyss. K, 99 et al. *Vela cadunt*, demittuntur, ut, tanquam in locis vadosis, remis ad terram agatur navis. *remis insurgimus*, dum elevatur corpus magnum ad nisum. exquisitius quam innitimur, incumbimus. cf. inf. 560. V, 189. Græcis ἐμβαλεῖν ταῖς κώπαις sc. τὰς χεῖρας. *spumas, cærula*, pro mari. Adumbrati versus ex Ennii Annal. XIV. v. Fragm. Enn. p. 103. 104.

210—215. *Strophades* insulæ duæ

Harpyiæque colunt aliæ, Phineïa postquam
Clausa domus, mensasque metu liquere priores.
Tristius haud illis monstrum, nec sævior ulla
Pestis et ira deûm Stygiis sese extulit undis.
Virginei volucrum vultus, fœdissima ventris
Proluvies, uncæque manus, et pallida semper
Ora fame.
  Huc ubi delati portus intravimus : ecce
Læta boum passim campis armenta videmus,
Caprigenumque pecus, nullo custode, per herbas.
Irruimus ferro, et divos ipsumque vocamus
In partem prædamque Jovem. Tum litore curvo
Extruimusque toros, dapibusque epulamur opimis.

212 Φινήϊα. *Phenëia* duo Burm. *Phynëia* fragm. Vatic. 214 *Tristior haud illis monstris* Witt. *aut* Medic. et ed. Junt. *illo* Schol. Juven. IX, 38. *haud sævior* Ven. 215 *a stygiis* tert. Rottend. 216 *vultus volucrum* pr. Hamb. 220 *Lecta* Goth. tert. *passis* idem. *in campis* Goth. sec. 221 *caprigenumque genus* alter Hamb. et sic Cod. Thuan. Macrobii VI Sat. 5. *per herbas* ex optimis et plurimis revocavit Heins. adde Pierium. Vulgo *per herbam*. 222 *et* abest a binis Burm. 223 Restituit ordinem verborum ex libris Heins. post Pier. Vulgo *In prædam partemque*. mox *tunc* vulgo alii. 224 *que* abest ab ed. Junt. post *dapibus*.

in mari Ionio, ex adverso Peloponnesi ante Zacynthum sitæ; olim *Plotæ* dictæ. Sed, propulsis ex Phinei domo ad eas usque insulas Harpyiis, Boreæ filii ὑπέστρεφον ἂψ ἐπὶ νῆα, unde Στροφάδες dici cœperunt. vid. Apollon. II, 285. 296 sq. Apollod. I, 9, 21 et Notas p. 190 sqq. Quid autem poetam ad eas deduxerit, quæsitum videbis Excurs. I ad h. lib., ubi de accessu ad Zacynthum. Mox in *magno* non argutandum. Dictum ut omnino *mare magnum*, *terra magna*. 213. *clausa domus* h. e. ex domo Phinei expulsæ a Zetho et Calai. 215. *ira deum* h. l. res, quæ ab ira deum venit, a diis iratis immittitur.

216. 7. 218. De Harpyiis earumque facie in anaglyphis et in gemmis obvia v. Exc. VII. *ventris proluvies* sic satis honeste pro sordibus effusis. *uncæ manus*, ungues, ut Servius: γαμψώνυχες enim Harpyiæ. inf. 233 *pedibus uncis*.

219 sq. Habuit poeta ante oculos episodium Odyss. M, 262 sqq., qui locus conferendus, de armentis in insula Solis. *læta armenta*, pinguia jam Serv. exposuit; puto, adspectu læta, καλά; ut *seges* et alia. *caprigenumque pecus* ex Pacuvio et Attio ductum, (v. Ursin. ad h. l.,) pro capris. *nullo custode*, scil. erant armenta consecrata alicui numini, ἀνειμένα, ἀφιερωμένα, h. l. Harpyiis: ut apud Homerum Soli. Unde Harpyiarum ira inf. 247. 223. *In partem vocamus* honestius quam, *participem facimus*. *In prædam vocamus*, parte carnium tostarum religiose diis apposita: (cf. Cerda.) ut in epulis mos erat carnium

At subitæ horrifico lapsu de montibus adsunt
Harpyiæ, et magnis quatiunt clangoribus alas,
Diripiuntque dapes, contactuque omnia fœdant
Immundo; tum vox tetrum dira inter odorem.
Rursum in secessu longo sub rupe cavata,
Arboribus clausi circum atque horrentibus umbris,
Instruimus mensas, arisque reponimus ignem.
Rursum ex diverso cœli cæcisque latebris
Turba sonans prædam pedibus circumvolat uncis;
Polluit ore dapes. Sociis tunc, arma capessant,
Edico, et dira bellum cum gente gerendum.
Haud secus ac jussi faciunt, tectosque per herbam
Disponunt enses, et scuta latentia condunt.
Ergo, ubi delapsæ sonitum per curva dedere
Litora, dat signum specula Misenus ab alta
Ære cavo. Invadunt socii, et nova prœlia tentant,
Obscenas pelagi ferro fœdare volucres.

225 *Et* Voss. *Ac* Witt. *subito* vulgo ante Heins., qui meliores secutus est. *horrifero* Sprot. *de montibus altis* Goth. sec. 226 *plangoribus* aliquot Pier. *allas* et in marg. *halas* Parrhas. *aures* (f. auras) Gud. et Puget. Servius hæc habet ad h. v. "*Sed sane hic versus, qui circumductus est* (cf. sup. ad v. 204), *talis auditur:* resonant magnis stridoribus alæ." 229 *rursus in* aliquot Pier. *rursus secessu* un. Leid. 230 Idem fere versus sup. I, 311. ubi v. de epitheto, *horrentibus umbris. clausam* Medic. Gud. et Mentel. pr., sed priores illi duo expuncta *m. clausa* sex ap. Heins. et Burm. et Goth. tert., quod sane ferri possit. *clausum* Franc. *clausas* conj. Heins. et sic Uratisl. omnia perperam. 231 *ignes* duo. *mensis arisque r. ignes* sec. Hamb. *imponimus* Montalb. et sec. Menag. 232 *cœlo* Zulich. a m. pr. *tenebris* Leid. 233 *dapibus* Goth. tert. a m. pr. *T. s. pedibus subito c.* aliquot ap. Pier. Jungenda *turba pedibus uncis, sonans, c.* 234 *socii* tres Burm. cum Goth. tert. *capessunt* sec. Hamb. *capescant* Franc. 236 *et j.* Witt. *faciant* tert. Rottend. *rectosque* Montalb. *per herbas* Parrhas. cum aliquot Pierii. cf. ad v. 221. *per orbem* pr. Rottend. pro var. lect. 238 *dilapsæ* Heins. cum melioribus libris maluerat. Sed recte ab eo discessit Burm.; nam ex alto delabuntur in mensas Trojanorum, non in diversas partes. *dederunt* sec. Hamb. 240 *captant* un. Leid. 241 *ferro pelagi* Parrhas. *fœdare* explicui, vulnerare: Et occurrit illud hoc sensu simpliciter dictum, nulla ratione etymologiæ habita: et lib. II, 55 *ferro Argolicas fœdare latebras*; ubi v. not. fatendum tamen h. l., ubi de fœdis volucribus agitur, parum accommodatam videri vocem. Et erant alia ad manum: v. c. *temerare.* In lib. I, 527 erat *ferro populare.*

tanquam ἀπαρχὰς diis consecrare. *toros* ornat rem tenuem, cespitem. 225. *lapsu,* volatu, ut sæpe, *adsunt,* advolant. Mox *vox dira,* stridor.

229. in loco longe remoto. 231. *aris* simpl. focis; sed alterum voc. gravius. argutatur Serv. cum al. 234. *Polluit* plus quam *contingit* devorando.

238—241. *Sonitum* clangorem ala-

Sed neque vim plumis ullam, nec vulnera tergo
Accipiunt; celerique fuga sub sidera lapsæ
Semesam prædam et vestigia fœda relinquunt.
Una in præcelsa consedit rupe Celæno,
Infelix vates, rumpitque hanc pectore vocem:
Bellum etiam pro cæde boum stratisque juvencis,
Laomedontiadæ, bellumne inferre paratis,
Et patrio Harpyias insontes pellere regno?
Accipite ergo, animis atque hæc mea figite dicta:
Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo
Prædixit, vobis Furiarum ego maxima pando.

242 *vulnere* alter Hamb. 243 *sidere* duo pr. Moret. 244 *semessam* Parrhas. *semensam* Gud., qui et *relinquont.* 246 *rumpitque* Heins. e suis. Vulgo *rupitque.* 247 *bella* pr. Hamb. v. Burm. *jam pro* Goth. tert. *cæsisque j.* pr. Moret. 248 *bellumque* aliquot Pier. 249 Ordo verborum revocatus est e scriptis et editis ab Heins. post Pierium. Vulgo alii *patrio insontes Harpyias.* Nec refert quo ordine hæc se excipiant, modo ne cum Heinsio *Harpyias* ad quaternas syllabas revoces; est enim in Græcis et in Romanis poetis trisyllabum: quod monuit quoque adversus Heins. Schrader. præf. Emendatt. p. 39. *Arpias insontes* Wall. 250 Heins. distinxit post *ergo,* alii post *animis.* Nil refert. cf. Burm. *figite dextra* Medic. a pr. m. 252 *ego* deest aliquot Burm. et Pierianis.

rum ex 228. *Misenus* tubicen classis inf. VI, 164. 165. et Excurs. VII ad e. l. *tentant nova prælia, fœdare,* græce, ut fœdent, mutilando, cædendo, vulnerando, *obscenas,* fœdas visu olfactuque, *volucres pelagi;* ex alto enim advolant. Servius eo refert, quod Ponti et Terræ, seu, secundum alios, Neptuni proles habitæ fuerint. Sed Ponti dicendæ erant neptes secundum Hesiodum. cf. Apollod. I, 2. 6; et hoc sequi possumus, nec impedit, quod *Stygiis undis* v. 215 provenisse dixerat. Est enim hæc poetica forma, ubi de malæ rei origine agitur.

245. Quem poeta in hoc secutus sit, ut unam Harpyiarum fatidicam induceret, non liquet. Tribui tamen iis potuit, quod interdum Furiis, quibus assimulantur v. 252, ut mala denuntient. *infelix vates* simpl. dira, sinistra. Servius: nuntia infelicitatis, ut Iliad. A, 106 *Μάντι κακῶν. rumpit vocem* sup. II, 129. edit.

247. Ingeniose ex eo, quod sup. 220 armenta mactaverant Trojani, petitur cum epularum fœdatio, tanquam pro vindicta et pœna, tum prædictio famis futuræ.

250—252. *Ἄλλο δέ τοι ἐρέω, σὺ δ' ἐνὶ φρεσὶ βάλλεο σῇσι* Iliad. A, 297 et alibi. Porro Apollinem, quæ dicit, a Jove habere, res nunc nota. cf. vel h. l. Cerdam et Burm. ad Serv. Verba ex Æschyli fabula, Ἱέρειαι inscripta, petita esse vult Macrob. V Sat. extr. *Πατρὸς προφήτης ἐστὶ Λοξίας Διός· et ταῦτα γὰρ πατὴρ Ζεὺς ἐγκαθίει Λοξίᾳ θεσπίσματα. Furiarum ego maxima,* scilicet confusæ tandem fuere Harpyiæ cum Furiis. Ex his alia est

Italiam cursu petitis, ventisque vocatis
Ibitis Italiam, portusque intrare licebit.
Sed non ante datam cingetis mœnibus urbem,
Quam vos dira fames nostræque injuria cædis
Ambesas subigat malis absumere mensas.
  Dixit; et in silvam pennis ablata refugit.
At sociis subita gelidus formidine sanguis
Deriguit; cecidere animi; nec jam amplius armis,
Sed votis precibusque jubent exposcere pacem,
Sive deæ, seu sint diræ obscenæque volucres.
Et pater Anchises passis de litore palmis
Numina magna vocat, meritosque indicit honores:

253 Post *vocatis* interpungunt codd. ap. Heins. et Burmannum, qui ita malit: *ventosque vocatis.* Sed cf. not. *petitis cursu* Franc. 254 *que* abest ab sec. Mentel. a m. pr. 257 *subigit* un. Leid. *subiget* Voss. *assumere* nonnulli. *consumere* alter Hamb. a m. sec. 258 *in silvas* aliquot Pier. Parrhas. et ed. Ven. *pinnis* Medic. Gud. et tert. Mentel. et Serv. ad v. 246. 260 *Deriguit* Heins. e libris. Vulgo *Diriguit. non* Zulich. *jam* deletum in Parrhas. 262 *duræ* Parrhas. 263 *Et* Heins. e codd. Alii vulgo *At. En* Sprot. a m. sec. et Parrhas. *sparsis* Zulich. 264 *que* abest a Leid. *indicit*, quod de votis factis accipio, præclare e codd. et edd. Junt. aliisque revocavit Heins. Vulgo vitiose *inducit.*

natu major et minor. v. c. Eurip. Iphig. in Taur. 963. Or. 961. cf. Excurs. VII ad h. l.

253—257. *ventis vocatis* doctius quam ventum secundum nacti. Scilicet *vocant* ventum nautæ, dum velis excipiunt; ut apparet v. c. inf. V, 211. VIII, 707. 708. *datam*, fatis concessam, ut bene Serv., vel prædictam. Sic I, 382 *data fata secutus.* 255. Sedes certas non invenietis antequam mensas comederitis. Eventum res habuit lib. VII, 116. *nostræ injuria cædis* dictum cum vi; assumenda enim animo ultio et pœna huic injuriæ debita. Ingeniose fama antiqua de mensis ambesis adhibita et tracta est ad pœnam injuriæ Harpyiis illatæ. De vaticinio v. Excurs. VIII ad h. l. et Exc. II ad lib. VII.

260. 261. *Exposcere pacem*, veniam, eorum, quæ in Harpyias peccaverant, ut et apud Apollon. II, 252. 3. Boreadæ verentur ne ἄτην committant depellendis Harpyiis, placare eas, sive deæ sint, seu monstra, et quidem *votis precibusque:* non *armis.* De pace proprie dicta, quæ et *armis* peti potest, hic agi non potest. Itaque ea forma orationis est, ut non quidem ellipsis sit inferenda, verum de inversa et immutata oratione sit cogitandum. Principio poetæ animo insidebant hæc verba: *nec jam armis, sed votis precibusque esse utendum;* alterum hoc sic extulit: *sed votis precibusque deorum pacem esse exposcendam.* Nam *pax* est propitia, propensa, voluntas.

263—267. *Honores* ut modo v. 178 nunc, ut diis supplicet et vota faciat. *minas*, malum sinistro vaticinio denuntiatum. *et placidi servate*

Dî, prohibete minas! dî, talem avertite casum!
Et placidi servate pios! Tum litore funem
Deripere, excussosque jubet laxare rudentes.
  Tendunt vela Noti: ferimur spumantibus undis,
Qua cursum ventusque gubernatorque vocabant.
Jam medio apparet fluctu nemorosa Zacynthos,
Dulichiumque, Sameque, et Neritos ardua saxis.
Effugimus scopulos Ithacæ, Laërtia regna,
Et terram altricem sævi execramur Ulixi.
Mox et Leucatæ nimbosa cacumina montis,

265 *Di, p. nefas—pestem* pr. Hamb., ut jam ex nonnullis suis notarat Pierius, *talemque a.* Exo. Burm. *advertite* Montalb. 266 *Dii placidi* pr. Hamb. *placide* Gud. a m. pr. *s. viros* Goth. pr. 267 *Deripere* Heins. e melioribus et ratione grammatica. Vulgo *Diripere. extensosque* Oudart. pro var. lect., scil. ex interpretatione. *lassare* Ven. perpetuo errore. 268 *ferimur* Heins. e Gud. et quatuor aliis; accedit pars librorum Pierii et Goth. sec. Vulgo *fugimus.* 269 *cursu* Hugen. *cursus* Goth. sec. *vocabat* etiam hic multi codd. Pierii, Heinsii et Burm. 270 *Zacynthus* libri et grammatici ap. Pier. Heins. et Burm. *Zacyncthus, Iacynthus, Iacinthos, Iacintos* librariorum ludibria. Est Ζάκυνθος. 271 *Same, Samos, Samo* libri exhibent, sed plures *Same.* Medic. *Samæ.* v. Burm. *Nerytos* Medic. *Nericus* Franc., male. Nam Nericus erat in continente oppidum v. Odyss. Ω, 376. 272 *Effugimus Ithacæ scopulos* nonnulli scripti et editi ante Pierium. *Ithacæ et L. r.* Medic. Pierii, et Witt. cum Goth. sec. *Ithaci Lerceaque regna* Wall. 273 *ultricem* Goth. tert. *Ulixi* Heins. et h. l. e scriptis reposuit. Vulgo *Ulissis* vel *Ulixis. Ulixe* Gud. a m. pr. *Ulixes* Moret. a sec. m. *Ulixei* Medic. Pierii. 274 *Leucaten umbrosa* Sprot. *Leucatem* Oudart.

pios, ornatus in tenui, pro *servate nos.* 266. Solvere *funem*, τὰ πρυμνήσια, vel τὰ πείσματα, ut in Orphic. 621. 622. at *rudentes excussi*, evoluti, antennarum sunt, ad vela pandenda. Ceterum, quod jam sup. 102. vidimus, nec hic, nec inf. 471, 2, sine judicio Anchisæ auctoritate res parari facit poeta. cf. Excurs. XVII ad lib. II.

268. 269. Conf. Odyss. Λ, 9, 10. *Tendunt vela Noti:* ἔπρησεν δ' ἄνεμος μέσον ἱστίον Odyss. Β, 427 et al. 270—273. *Nemorosa Zacynthus Dulichiumque Sameque.* Δουλίχιόν τε Σάμη τε, καὶ ὑλήεσσα Ζάκυνθος Odyss. Ι, 24. ἐν ὑλήεντι Ζακύνθῳ occurrit et alibi. At Σάμη lectum fuit etiam a Virglio, contra atque Apollodorus volebat ap. Strab. X, p. 453 D. Sane communius nomen Samos etiam apud Homerum, quæ deinceps Cephallenia. *Dulichium* est prope Cephalleniam, unde etiamnunc *parva Cephallenia* vel *Teaki* appellatur. conf. *Wheeler* p. 35 sqq. *Neritos* Virgilio videri potuit diversa ab Ithaca insula, ut Melæ II, 7: et hoc malim; potest tamen etiam Neritos, qui Ithacæ mons est, primo loco ad designandam Ithacam positus esse, quæ mox diserte et ipsa memoratur. *scopulos Ithacæ* Iliad. Γ, 200. 201 Λαερτιάδης πολύμητις Ὀδυσσεύς, Ὃς τράφη ἐν δήμῳ Ἰθάκης, κραναῆς περ ἐούσης. Ex eodem itaque loco fluxisse videntur *Laertia regna* —*Et terram altricem Ulixi.*

274. 275. Leucates, ὁ Λευκάτης,

Et formidatus nautis aperitur Apollo.
Hunc petimus fessi, et parvæ succedimus urbi.
Ancora de prora jacitur; stant litore puppes.

275 *formidandus* alter Menag. 276 *Successimus* Zulich. a m. pr.

nobile amantum saltu promontorium Leucadis, seu Leucadiæ, olim peninsulæ, postea insulæ. *Hoc aperitur*, in conspectum venit (cf. inf. ad 411), *et Apollinis fanum.* Interpretes, a Servio inde, quantum video, hæc junctim de uno loco, de Apollinis templo Leucatæ imposito, accipiunt, quod sane Strabo lib. X, p. 452 B memorat. Verum habet ea res haud unam difficultatem, quam interpretes sensisse non videntur: nam primum *parva urbs* v. 276 nulla alia esse poterit quam *Leucas* in septentrione insulæ sita, ita vero non bene convenit narratio. Hunc Apollinem, hoc promontorium *in australi* parte petimus et urbi succedimus in septentrionali latere sitæ, aliquot dierum navigatione interjecta. Porro sequitur locus de ludis Actiacis celebratis; an vero illi Leucade celebrati? Manifestum porro fit, poetam hæc inseruisse in Augusti gratiam, a quo in victoriæ Actiacæ memoriam ludi Actiaci quinquennales instituti erant. cf. Dio LI pr. Actium igitur, non Leucas, commemorandum erat. Quocumque me vertam, quæ hic sequuntur: *quod ad hoc fanum appulerint, urbemque intraverint, ludosque Actiacos celebraverint;* meo qualicumque judicio ad alterum promontorium ipsis sinus Ambracii faucibus prætextum ducunt: in hoc sinu Actium oppidum et portus tutus et fanum Apollinis Actiaci. v. Strabo lib. X, p. 451 D. VII, p. 325 A. Thucyd. lib. I, c. 29. Quod si, hoc posito, alia difficultas suboritur, quod Actium promontorium, intra sinum Ambracium situm, et intra exteriorem portum recedens, ex alto conspici et formidari nautis nequiit (v. descriptionem sinus Ambracii ab Anvillio factam *Mém. de l' Acad. des Inscr.* T. XXXII, p. 215): reputandum est: Trojanos *litus legisse:* ita pervenisse ad promontorium Anactorium, quod os exterioris sinus est; hinc prospectus Actii promontorii abetur. Erit igitur oratio v. 274 et 275 *progressiva:* ut non copulentur, sed deinceps enumerentur *Et Leucatæ—Et* (sc. ulterius progressis) *aperitur Apollo.* Fuit autem nobile templum Apollinis Actiaci, idque, ut nunc ex h. l. intelligitur, in loco edito, ex more templorum; et constat jam satis ea de re e loco Strabon. VII, p. 500 B (p. 325). Itaque bene Pompon. Sab. *Apollo, id est, pars illa saxea, in qua templum Apollinis erat.* De templo conf. Sueton. Octav. 96 extr. ibique Interpp. De Apollinis signo aliquo, quod in promontorio steterit, Spencium Polymet. Dialog. VIII, p. 33 hæc accipere mireris. Nam nobilem Apollinis Actiaci statuam in templo isto fuisse necesse est ex communi more.*

* *Apollinis Actiaci* signum in multis Augusti numis et in noto Antistii denario occurrit. Male olim fallente memoria in fine notæ adjeceram, Apollinis signum esse aliquando Constantinopolin avectum. Traditum illud est de asino cum asinario: de quo Sueton. Octav. 96. Hunc Cpolin avectum in hippodromo positum esse narrat cum aliis Theodorus Metochita Hist. Rom. p. 2, 4. et Anonym. de Antiqq. Cpol. n. 313.

Ergo insperata tandem tellure potiti,
Lustramurque Jovi, votisque incendimus aras;
Actiaque Iliacis celebramus litora ludis.
Exercent patrias oleo labente palæstras
Nudati socii. Juvat evasisse tot urbes
Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostes.
Interea magnum sol circumvolvitur annum,

278 *potimur* Puget. 279 *Lustramusque* ed. Ven. *Lustramurque deo:* conj. Jo. Schrader. sc. Apollini; ut *Jovi* e mala interpretatione provenerit. *votis inc.* tert. Rottend. 280 *Acciaque* multi, etiam ap. Pier. *Acteaque* duo. *Acteiaque* Voss. *celebrantur* un. Voss. 281 *lactente* Sprot. a pr. m. At v. Burm. 282 *Audaces socii* Puget. 282. 283 extant apud auctorem de progenie Augusti c. 12. 284 *circumvertitur* Zulich.

Urbis autem et templi vetustatem ad tempora Trojana revocat poeta seu auctoritate seu commento suo.

279. Antequam ludorum sollennia rite celebrari possint, expiatione et lustratione opus est. *Lustramur Jovi*, invocato Jove, cui sacrum piaculare offertur. Quæritur tamen, cur Jovi, non Apollini? cui ludi ipsi instituti esse debuere. Varia commenta vides in Servianis. Sed primum ad observandum in promtu est, sollenne fuisse priscis hominibus, ut in sacris cuicumque deorum factis Jovem in partes vocarent. Porro expiationes et lustrationes proprie ad Jovem referuntur, quippe ultorem et vindicem cædis omnisque piaculi, quod expiandum est. conf. Apollon. Rhod. IV, 699. 700 sq. et Schol. Æschyli Eumen. 444 docet, ab eo ipso Ixionem lustratum, ita ut possit pro auctore ritus haberi. Piaculum in Harpyias commissum potes cum Servio sigillatim huc trahere. *votis incendimus aras*, forma Horatio quoque frequentata: ut I, 4, 7. ubi *Vulcanus ardens urit officinas* Mitscherl. noster præclare illustrat. docte, pro, vota in aris vel impositum thus et victiam; uti dona de victimis, de libatione et reliquis in sacris fieri solitis; Alii, *votis*, votorum persolvendorum caussa. Nam εἰς εὐχαριστίαν instituti ludi, ut bene Cerda observat, ideo subdit: *juvat evasisse tot urbes* etc.

280. Proprie ludi Actiaci celebrari dicendi erant. Sed exquisitius, quoniam locus hominum frequentia *celebrari* et ipse dicitur, *litus Actium* h. e. Actiacum, memoravit, et *ludos Iliacos* Trojano ritu habitos. Videntur autem jam antiquitus ludi ad Actium celebrati esse, quos poeta commode in rem suam vertit. E Callimacho, περὶ Ἀγώνων, Harpocration et Suidas τὰ Ἄκτια memorant; sed ea huc trahere vix ausim. Successere celeberrimi ludi Actiaci ab Augusto, ut diximus, in victoriæ Actiacæ memoriam instituti: de quibus v. Wernsdorf. Exc. IX ad Saleii Bassi Carm. in Pison. T. IV. p. 395.

281—183. *palæstras* pro ludis gymnicis dixit. *Oleo labente*, exquisite, quod dilabitur, diffluit, corpori illitum. *fugam tenuisse*, ut inf. 686 *cursum tenere*. Bene Serv. *feliciter navigasse*.

284. Exierat annus a Troja capta quartus. Vid. Excurs. II *de annis Errorum Æneæ ad a.* 2. *Sol circumvolvitur m. annum*, εἰς vel κατὰ, sic ut annus absolvatur, peracto annuo solis cursu. *magnum annum*, simpl. ad

Et glacialis hiems aquilonibus asperat undas.
Ære cavo clipeum, magni gestamen Abantis,
Postibus adversis figo, et rem carmine signo:
ÆNEAS HÆC DE DANAIS VICTORIBUS ARMA.
Linquere tum portus jubeo, et considere transtris.
Certatim socii feriunt mare, et æquora verrunt.
Protenus aërias Phæacum abscondimus arces,
Litoraque Epiri legimus, portuque subimus
Chaonio, et celsam Buthroti accedimus urbem.
Hic incredibilis rerum fama occupat aures,
Priamiden Helenum Graias regnare per urbes,

286 *Ære novo* Sprot. *clypeo* Rottend. sec. 287 *aversis fingo* Ven. 289 *tum penitus* Goth. sec. *consistere* duo Burm. perpetua variatione, sed male h. l. 291 *ascendimus* duo Burm. cum aliis, prave. *urbes* Sprot. 292 *portusque s. Chaonio* Medic. a m. pr., mox correctrix manus adjecit *s.* Et sane *portusque s. Chuonios et c.* multi codd. habent, vel contra metrum, et olim, ut vel ex Servio patet, habuerunt. Hinc grammaticorum tricæ, de quibus v. Pier. et Heins. Sed facile est ad intelligendum, primum librarii errore factum, ut communiore more *portusque subimus* scriberetur; hinc accommodarunt alterum. Burm. putabat scriptum primo fuisse *portumque s. Chaonium. Chaonia* Zulich. E Gothanis pr. et tert. veram lectionem agnoscunt. 293 *Brutoti, Butroti, Bythroti, Bitroti, Biroti, Burrhoti,* et quot modis non peccatur! *accedimus* Heins. e melioribus post Pier. revocavit. Vulgo *adscendimus.* 294 *Hinc* et Mediol. 295 *Priamidenque* Wall. Versus 294. 5. 7. recitantur ab auctore de progenie Augusti c. 10.

ornatum, quoniam multos dies intra se continet; ut jam alias notatum. cf. sup. I, 269. Ad vanas argutias circa hanc vocem delabitur Catrœus, dum ad annum intercalarem lustri refert; Macrob. Sat. I, 14 So. Sc. II, 11. ad annum solarem comparate cum anno lunari. *asperat*, exasperat, ἀγριοῖ, procellarum ira. Illustrant hoc Cerda et Burman.

286—288. De clipeis votivis, cum titulo inscripto, inter donaria suspensis res nota. De Abante v. Excurs. IX ad h. l. *adversis*, ornat; in templi aditu. *carmen*, de uno versu, tenere te non debet. *hæc arma*, hunc clipeum consecravit: Αἰνείας ἀπὸ τῶν Δαναῶν· ut in simili re sæpe: v. c. apud Pausan. lib. I, 13, p. 31.

289—293. *portus* Portum Actiacum. v. ad v. 274 275. *considere transtris*, sæpe Homer. ἐπὶ κληῖσι κάθιζον. Mox *feriunt mare*, ut toties τύπτειν ἅλα. *abscondimus* prætervehimur Corcyram, eaque a tergo relicta, adnavigamus litori Epiri. Proprie dicendum erat: *insula absconditur nobis*, oculis nostris. Dictum *abscondere* eodem modo ut sup. v. 275 *aperitur*. cf. inf. ad 411.—*aerias Phæacum arces*, montes Corcyræ, ὄρεα σκιόεντα Γαίης Φαιήκων Odyss. E. 279. de binis scopulis ad introitum portus accipere video auctorem; qui hæc loca adiit, *St. Sauveur Voyage dans les Isles Venitiennes du Levant*. p. 19. subtilius quam necesse est. *portu Chaonio*. est portus Pelodes ad Buthrotum Epiri Chaonibus quondam habitatæ.

Conjugio Æacidæ Pyrrhi sceptrisque potitum:
Et patrio Andromachen iterum cessisse marito.
Obstupui: miroque incensum pectus amore,
Compellare virum, et casus cognoscere tantos.
Progredior portu, classes et litora linquens.
Sollennes tum forte dapes, et tristia dona,
Ante urbem in luco, falsi Simoëntis ad undam,
Libabat cineri Andromache, Manesque vocabat
Hectoreum ad tumulum: viridi quem cespite inanem,
Et geminas, caussam lacrimis, sacraverat aras.

296 *regnisque p.* Leid. un. Si versus 296. 7. abessent: majorem videtur poeta mirationem moturus fuisse: etiam mox Andromache se inopinato obtulisset Æneæ. Verum has nostrorum hominum artes adspernatur Maro. 298 *incensum est p.* aliquot Pier. *incensus pectus*, ut græcismus sit, quatuor ap. Burm. *amore est* Parrhas. 299 *agnoscere* Ven. 300 *Egredior portu et* Leid. *classes ac* Hamb. pr. *classemque et* Parrhas. *linquo* Hamburg. pr. a m. sec. 301 Heins. *cum*; ante vulgo: *Sollennes tum*, quod cum Brunckio revocavi: est enim gravior sic et minus impedita oratio; etsi Heinsio accedit fragm. Vatic. *dapis* Gud. a m. pr. 302 *Simeontis*, *Simoontis* aberrant. *undas* duo ap. Burm. 303 *Andromachen* fragm. Vatic. 304 *cumulum* alter Menag. 305 *geminans* Sprot. cum Goth. sec. *caussa* Leid. un. *caussas* Hamb. sec.

296—305. Audito, Helenum has terras tenere, ad eum visendum pergit Æneas; incidit in Andromachen inferias Hectori suo ferentem; comperit ex ea fortunæ casus, quos illa subierat, et ex Heleno vate navigationis suæ ordinem usque ad novas sedes in Italia obtinendas. De hoc Heleni et Andromaches occursu in Epiro cf. Exc. X. Mirationem facit, Helenum Trojanum Græcas urbes tenere et regno ac conjuge Pyrrhi, qui Trojam everterat, potitum esse. Est hoc Episodium inter felicissima et pulcerrima ad affectum et ad ornatum. Tragicum spiritum facile agnoscas. Converte narrationem in drama; finge Andromachen inferias ferentem te videre, finge loquentem audire. Si perveneris ad illa: *aut si lux alma recessit, Hector ubi est?* palpitare pectus in sinu senties: *si tu umbra es, ubi est Hector meus,* qui inter umbras nunc versatur? *patrio marito*, ejusdem originis, sc. Trojanæ. Erat Helenus frater Hectoris. In *cessisse* argutantur interpretes post Serv. Nil aliud est, quam matrimonio teneri, haberi, vel relinqui, venire in potestatem alterius viri. 291. *amorem* esse poetæ cupiditatem et studium, noli animo dimittere.

301—305. Ornati versus. *Andromache inferias ferebat Manibus Hectoris. dona* h. l. in re sacra de libatione. *Simois* erat simulatus. cf. inf. 349 sq. et 336, ut solebant coloniarum conditores patriorum locorum ac fluminum nomina transferre ad novas sedes. Hectori *tumulum viridi cespite inanem*, h. e. *cenotaphium*, extruxerat. *geminas aras*, sive ut Ecl. V, 66 *Ecce duas tibi Daphni*, sive unam marito, alteram filio, Astyanacti. Utramque caussam jam Serv. attulit. Ad posteriorem refer-

Ut me conspexit venientem, et Troïa circum
Arma amens vidit: magnis exterrita monstris
Deriguit visu in medio; calor ossa reliquit.
Labitur, et longo vix tandem tempore fatur:
Verane te facies, verus mihi nuntius affers,
Nate dea? vivisne? aut, si lux alma recessit,
Hector ubi est? dixit, lacrimasque effudit, et omnem
Implevit clamore locum. Vix pauca furenti
Subjicio, et raris turbatus vocibus hisco.
Vivo equidem, vitamque extrema per omnia duco.
Ne dubita: nam vera vides. 316
Heu! quis te casus dejectam conjuge tanto

306 *Troica* Hamb. pr. 307 *Arma timens* Hamb. sec. *ext. rebus* Leid. a m. sec. cf. Burm. 308 *Deriguit* e melioribus et h. l. Heins. adde fragm. Vatic. v. sup. 260. Porro multi distinguunt post *Deriguit*; minus bene. *relinquit* duo Burmann. cum Goth. tert. 310 *verum mihi* Medic. *adfert* Zulich. et Exc. Burm. ita lenior oratio foret, at minus docta. 311 *an si lux* Goth. sec. 312 *effundit* tres ap. Burm. 313 *Complevit* Excerpt. Burmann. 315 *omina* fragm. Vatic. 316 *Nec* duo Burm. *Ne dubites* alter Leid. *Ne d. ne vera vides* Gud. a m. pr. *vera fides* in sex lectum videbis, sed recentibus, ap. Heins. et Burm., quod Heinsio Marklandoque arridet. Enimvero de oculorum fide, visuque adeo, hic agitur, non de narrationis et auditionis fide. Recte *vides* etiam fragm. Vatic. servat.

ri potest, quod *caussam lacrimis*, adjectum est. Nisi ad religionem nescio quam spectavit, quod duæ aræ positæ sunt in inferiis: ut modo in Daphnidis inferiis vidimus. In his illa effundit χοὰς inter lacrimas.

306—309. *Troïa arma*, viros Trojanos. *monstris*, adspectu, qui ipsi monstri et prodigii instar erat. 309. Δὴν δέ μιν ἀμφασίη ἐπέων λάβε—Ὀψὲ δὲ δή μιν ἔπεσσιν ἀμειβομένη προσέειπε Odyss. Δ, 706.

310—313. Tune vere ades ipse? *afferne te* (cf. inf. 346) *mihi* tanquam *vera facies* viri, cujus speciem habes? tanquam *verus nuntius* tui? ut vere ille sis, quem vultus nuntiat? *aut si lux alma*, vita, *recessit*, et hæc umbra Æneæ est, quæ mihi apparet, *Hector ubi est*, qui et ipse inter umbras versatur, *dixit*, *lacrimas effudit* etc. In hoc Andromaches πάθει, piissimæ in mariti memoriam feminæ, quis non magnum poetam agnoscat? conf. Excurs. X.

313. 314. *furenti*, impatienter dolenti, ut bene Serv. Omnino *furere*, μαίνεσθαι, infinitis locis simpl. est commoto esse animo, quacumque de caussa. *Subjicio*, ὑποβάλλω, respondeo. *hisco* exquisitius quam *loquor*.

315—319. *extrema per omnia*, ad pericula et discrimina refer. 317. *dejectam*, δεινότερον quam privatam, viduatam, Hectore. Nam *dejicimur* gradu, spe, honore, conjugio, omnique magna aliqua re, quando ea privamur. *quis casus te excipit*, ad quam fortunæ conditionem redacta es? Servius eo refert, quod *excipiun-*

Excipit? aut quæ digna satis Fortuna revisit?
Hectoris Andromache Pyrrhin' connubia servas?
Dejecit vultum, et demissa voce locuta est:
O felix una ante alias Priameïa virgo,
Hostilem ad tumulum Trojæ sub mœnibus altis
Jussa mori, quæ sortitus non pertulit ullos,
Nec victoris heri tetigit captiva cubile!
Nos, patria incensa, diversa per æquora vectæ,
Stirpis Achilleæ fastus, juvenemque superbum,

318 *qua d.* Reg. *digna sacris* Zulich. *remansit* Wall. F. *fuisset* Goth. tert. a m. pr. 319 *Andromachæ* Mentel. pr. *Andromachen* nonnulli jam ap. Pierium, et Leid. duo, pr. Hamb. et Exc. Burm. ut sit; *quæ digna satis Fortuna revisit Hectoris Andromachen? Pyrrhi* quatuor ap. Burm. et *Pirri* duo Goth. *Pyrrhi an c.* aliquot Pieriani. *servat* Gud. a m. pr. Omnia deteriora. Vulgatam exhibet etiam fragm. Vatic. Dubito tamen an *n?* ab epico poeta sit. 320 *dimissa* alii, ut solet. *submissa* Exc. Burm. 321 *alios* Montalb. 325 *vecti* fragm. Vatic. 326 *fastum* aliquot Pier., minus poetice. *fatus* alter Mentel. a m. pr., forte et Zulich., unde Heins. conj. *flatus*: sed v. Burm.

tur proprie, quæ cadunt; recte quidem, sed forte hic nimis subtiliter. *Excipiunt nos* ea, quæ nobis alia post alia accidunt et eveniunt. *digna satis* l. te l. priore illa fortuna, cum illa videatur meliore, quam pro captivæ sorte uti. 319. *connubia servas*, accipio, ut Gr. φυλάσσειν, pro ἔχειν, de iis, quibus tenemur et obnoxii sumus; pro, matrimonio juncta es, haberis. Utitur voce honestiore *connubii*, vere enim, tanquam captiva, corporis sui usum præbebat, pellicis vel concubinæ loco. Versus pulcerrimus habet tamen, quod offendat: Rogat Æneas, an Pyrrho juncta sit Andromache. Atqui 296. jam audierat Heleno eam cessisse. Hoc erat, cur illum versum deletum esse volebam: Nec succedit, si dixeris esse: quid? tu non amplius Pyrrho juncta es? Quippe nec verba conveniunt huic sententiæ, nec sententia antecedentibus convenit.

320 sqq. Artem poetæ jam Scaligero III Poet. 14 aliisque observatam facile assequeris. Andromache, casta et pudica femina, virique amantissima, non nisi per ambages respondet. Felicem prædicat Polyxenam, quæ ad Achillis tumulum cæsa servitutem morte anteverterit. Hæc præmittit iis quæ de se captiva a victore in amplexus accepta narratura est. Ad sequ. cf. Excursum XI. Versuum 321 sqq. color similis illi, qui erat lib. II, 785 *non ego M.* et I, 94. 323. Sortitio captivarum in partitione prædæ: obvia in Homero et in Tragicis. cf. Excurs. XI sub f. In v. 324 *nec—tetigit captiva cubile*, potuit respicere Homericum illud λέχος ἀντιόωσαν Iliad. A, 31, (h. e. κατὰ, πρὸς, λέχος) et similia. Solet fortuna captivarum plerumque a tristi hac necessitate designari.

325—327. At ego captiva Pyrrhi ex eo parere coacta. Cf. Eurip. Androm. 109 sq. *diversa æquora* longinqua v. sup. v. 4. *enixæ* de partu accipiendum, ut jam post Pompon. Sab. Cerda et Heins. docuere. Nam An-

Servitio enixæ, tulimus; Qui deinde, secutus
Ledæam Hermionen Lacedæmoniosque Hymenæos,
Me famulo famulamque Heleno transmisit habendam.
Ast illum, ereptæ magno inflammatus amore
Conjugis, et scelerum Furiis agitatus, Orestes
Excipit incautum, patriasque obtruncat ad aras.
Morte Neoptolemi regnorum reddita cessit
Pars Heleno; qui Chaonios cognomine campos,
Chaoniamque omnem Trojano a Chaone dixit,
Pergamaque Iliacamque jugis hanc addidit arcem.
Sed tibi qui cursum venti, quæ fata dedere?

327 *enixe* tres Burm. et sic Donatus interpretatus est; male. v. Heins. et Burm. et Pier. 328 *que* abest ab uno Leid. 329 *Me famulo famulamque* Heins. recepit; ita enim fere omnes Pieriani et Heinsiani omnes, cum Donato (adde fragm. Vatic.), excepto Hamb. pr., cui adde Goth. sec. et tert., qui tuentur id, quod olim legebatur: *Me famulam famuloque.* Ingratum tamen utrumque. Non male itaque Heins. conj. *Me famulo famulam Heleno*; ut hiatum imperiti librarii ferre noluerint; etsi hiatui intercedit Schrader. Emendatt. p. 138, nec tamen aliam medelam apponit. Ingratus est versus, quocunque te vertas. Poterat tamen poeta refingere: *me famulo famulam dominus transmisit habendam. Me famulamque famulo* ed. Mediol. *transmittit* Sprot. *concessit* pr. Hamb. *permisit* Goth. tert. 330 *flammatus* Gud. et fragm. Vatic. cf. Burm. 331 *Furiis scelerum* Ven. 332 *Excipit incautum insidiis* Serv. citat ad III Ecl. 18 cum interpretamento. Mox *que* deest binis Burmann. 334 *Sors Heleno* Voss. haud dubie elegantius. cf. Burm. 335 *Ch. urbem* pr. Hamb. *a Trojano* tert. Rottend. *dixi* sec. 336 *Pergameamque* Medic. Lectum scilicet olim fuit a nonnullis *Pergameam Iliacamque*, ut ex Servio patet. Unde autem lectio illa fuerit, Pomponius Sab. memoriæ reliquit; *sed Apronianus*, inquit, *Pergamiam legit*; is scilicet, e cujus recensione Codicem Mediceum habemus. 337 Burm. in difficultates hic nescio quas se induerat, et conj. vel *qui cursum huc venti* vel *quo cursum venti, quo f. d.* Potuisse enim Andromachen satis scire, qui venti ex Troade ferrent. Enimvero sic argutari possis et in vulgari: *quomodo huc ve-*

dromache serva Neoptolemo filium Molossum pepererat, ut vel ex Euripidis Andromacha notum.

327. Is deinde Hermionem Helenæ filiam Sparta conjugem adduxit, meque Heleno in conjugium dedit. Cf. Eurip. Androm. 1244 Γυναῖκα δ' αἰ. 330. Pyrrhum autem Orestes, cui Hermione illa, Helenæ filia, Ledæque adeo neptis, jam olim promissa fuerat, interemit *patrias ad aras*, Delphis, ante aram patri Achilli, tanquam heroi, factam. De reliquis circa hos versus v. Excurs. XII.

333—336. *pars reddita* simpl. data, ut Serv. *pars* autem, respectu alterius partis Phthiæ in Thessalia. In v. 334. 335 poeta inservit argumento, ut Trojanorum nomen per totum terrarum orbem clarum ac celebre habeatur, dum fabulam hanc de Chaonum nomine amplectitur. Chaones enim longe ante Chaonem Trojanum (de quo Serviana consule) et Helenum fuerunt, ex antiquissima scilicet Pelasgorum stirpe. 336. *addidit*, imposuit monti arcem Pergami nomine, tanquam in novo Ilio.

337—343. Affectus hæc muliebris plena et Andromaches ingenio con-

Aut quisnam ignarum nostris deus appulit oris?
Quid puer Ascanius; superatne, et vescitur aura?
Quem tibi jam Troja * * * *
Ecqua tamen puero est amissæ cura parentis;
Ecquid in antiquam virtutem animosque viriles
Et pater Æneas et avunculus excitat Hector?
Talia fundebat lacrimans, longosque ciebat

nisti? et in Odyss. A, 171 πῶς δέ σε ναῦται Ἤγαγον εἰς Ἰθάκην etc.; Scilicet si vulgari sermone usa esset Andromache, quæsivisset illa sic: *quo casu ad has terras accessisti?* Jam hoc poterat factum videri vel tempestate vel fato vel deorum numine. Et hæc, ut vides, expressit poeta. 338 *Quisnam* Heins., ut fere omnes libri etiam Pieriani cum fragm. Vatic. Vulgo *quis te* ex glossa. *quis jam* ed. Ven. 339 *aut v.* Exc. Burm. *vescitur auras* plerique codd. Pier., nec improbat Heins. Fuit etiam in Parrhas. a m. sec. et in fragm. Vatic. ubi v. p. 174. cf. ad Tibull. II, 5, 63, et sup. I, 546. 340 *Quæ tibi* alter Menag. In melioribus, inter quos Medic. Gud. fragm. Vatic., versus mancus est relictus; in aliis varie suppletus: *Quem tibi jam Troja peperit fumante Creusa.—obsessa est enixa Creusa.—Troja est obsessa enixa Cr.—Troja natum fumante reliqui;* inepte omnia. vid. Burm. post Pier. Ex uno Guelpherb. in Exc. Cort. notatum video *Troja—peperit florente Creusa.* Scilicet Ascanii ætas id postulare visa erat. Dubito equidem, an ex Virgilii schedis hoc fragmentum servatum sit; haud dubie enim illud rescissuri fuissent Tucca et Varius. Probabilius mihi fit, fuisse olim in margine ab aliquo versificatore varia in h. l. tentata; unde sequens librarius expedire se non posset. Ceterum etiam hic locus docet, ex *uno* aliquo transcripto exemplo omnia fluxisse exemplaria Maronis. 341 *Et quæ jam* ante Heins. legebatur. At meliores Heins. et Pier. cum Donato et Carisio: *Et qua tamen* vel *Ec qua tamen;* hoc et fragm. Vatic. habet. Alii *Etque tamen, Et quæ* vel *Ecquæ tam, Quæ tamen et p. Qua tamen et;* ut in talibus errari fere solet. *Ecquænam* Goth. pr. *Ecquæ* Pompon. Sab. interpretatur. *amissi parentis* apud Carisium. v. Pierium ad h. l. Probat hoc etiam Markland., invito Burm. *amissæ est c.* etiam nonnulli. Equidem hunc versum dudum suspectum habui; et adhuc persuasum mihi habeo, e vetere quidem libro eum ad nos pervenisse, sed aliquando ad marginem aliena manu adscriptum adhæsisse, una cum fragmento superioris versus, cujus reliqua pars obliterata erat; Et, si bene auguror, a poeta tantum illa scripta erant: *Quid puer Ascanius. Ecquid in antiquam v.* Brunckius utrumque versum a poeta temere in chartam conjectum fuisse existimabat, ut olim ab eo retractaretur. Vix tamen hæc omnino poetæ in animum venire potuere, cum aliena sint a re et loco. 342 *Et quid* multi, ut solent. 343 *avonculus* Gud., ut semper in similibus. 344 *multosque c.* Menag. pr. *jamnosque* alter Hamb., unde Heins. conj. *largosque.*

sentanea! De Ascanio sollicita est, ex tacita Astyanactis sui memoria. cf. inf. v. 489 sq. *superatne et vescitur aura* ex antiquo sermone. cf. sup. I, 546. Sane interrogationem illam v. 341. de desiderio amissæ matris Creusæ per se non malam (cf. Eurip. Hecub. 992 εἰ τῆς τεκούσης τῆσδε μέμνηταί τί μου, adde Electr. 351) tamen hic forte abesse malis; vix enim Andromache Creusæ fatum rescivisse aut poterat, aut post illa v. 310 sq. 337 sq. debebat. Manifeste tamen poeta ponit, Creusæ fatum Andromachæ jam aliunde innotuisse; et, cum de Ascanio quæratur, recto ordine procedit interrogatio primum de pietate in matris memoriam, tum de exemplo patris et avi, quam illud ad pueri animum vim habeat! *Parentem* de patria accipere, importunum. 342. 343 generosi versus! ex communi illa sententia, ut, qui magni viri filium se esse meminerit, plus ad virtutem incitamenti habeat. *in*, h. e. ad, *antiquam vir-*

Incassum fletus: quum sese a mœnibus heros
Priamides multis Helenus comitantibus affert,
Agnoscitque suos, lætusque ad limina ducit,
Et multum lacrimas verba inter singula fundit.
Procedo, et parvam Trojam, simulataque magnis
Pergama, et arentem Xanthi cognomine rivum
Agnosco, Scææque amplector limina portæ.
Nec non et Teucri socia simul urbe fruuntur.
Illos porticibus rex accipiebat in amplis.
Aulai in medio libabant pocula Bacchi,
Impositis auro dapibus, paterasque tenebant.

345 *In casum* Zulich. cum glossa: *Æneæ et Trojanorum.* cf. Burm. 346 *Priamides Helenus multis* duo Burm. aliquotque Pieriani; quod simplicius, ut sup. v. 295. cf. Pier. *adfert* Heins. e codd. suis omnibus. Vulgo *offert.* tres *effert.* 347 *agnovitque* alter Hamb. *ad limina* Heins. cum majore codd. parte. Sic et omnes Goth., nisi quod unus *lumina.* Vulgo *ad mœnia*, quod in paucis recent. ille repererat. 348 *lacrimans* aliquot Pier., aliquot Heins., et edd. vett. nonnullæ; manifesto sed proclivi lapsu. Nec aliter fuerat, puto, in Gudiano, qui lituram hic habebat, e qua Heins. tamen excitabat: *multum lacrimæ* pro *lacrimarum* curiose potius quam vere. Nam *multum* Homericum πολλὸν est, pro valde, admodum, et talia amare Virgilium satis constat. *lacrimis* Exc. Burm. Porro *fudit* plerique Pier. et aliquot Heins., tert. Goth., male; idem tamen Pompon. Sab. interpretatur. 349 *ad parvam* Sprot. *et patriam* Zulich. et Leid. a m. pr. *s. multis Perg.* Witt. a pr. m. 352 *feruntur* Ven. et alter Hamb. pro var. lect. 353. 354. 355 hos tres versus ab aliena manu insertos esse vidit Jac. Bryant, quia cum reliquis non bene cohærent. Patrocinium eorum quomodo agi possit, vide in Notis. Erit tamen imputandum aliquid fortunæ carminis, cui secunda poetæ manus haud obtigit; ultimus utique versus friget. 353 *Illas* Montalb. 354 *in* deest optimis; sed tuetur Heins. grammaticorum auctoritate. 355 *Impositisque* Witt. *tenebat* Ven.

tutem int. majorum. *avunculus Hector*, latius dictum pro consanguineo. cf. inf. XII, 439. Nam Ilus et Assaracus, a quo Hector et Æneas genus ducebant, erant Trois filii. Notatu dignum, quod hic in Servianis: *Quidam* avunculus *humiliter in heroico carmine dictum accipiunt.*

345—348. *a mœnibus*, via ex urbe. *se affert* v. sup. v. 310, inf. VIII, 477, ut *ferre se, inferre se, efferre se, offerre se.* προσφέρεσθαι, προσάγεσθαι, pro προσέρχεσθαι. cf. h. l. Heins. *suos*, populares. Recte Serv. addit: *Et bene verba Heleno post Andromacham non dedit, ne frigeret; sicut in libro V* *Acestæ* (v. 41).

349—351. Cf. sup. v. 302 et adde Excurs. I de Error. Æn., ubi de accessu ad Epirum. Trojam alteram adstare putasses. *simulata magnis*, assimulata. cf. inf. IV, 512. *amplector* sc. ut exosculari solent postes in patriam reduces.

354. 355. Nec moratur in convivii descriptione poeta, nec plane intactum dimittit, sed obiter intexit pauca, quæ ad convivii magnificentiam declarandam valere possint: et quidem religiosam rem, libationem, et vasorum πολυτέλειαν. Ultima tamen *paterasque tenebant* vereor ne frigeant,

Jamque dies, alterque dies processit: et auræ
Vela vocant; tumidoque inflatur carbasus austro.
His vatem aggredior dictis, ac talia quæso:
Trojugena, interpres divûm, qui numina Phœbi,
Qui tripodas, Clarii lauros, qui sidera sentis,
Et volucrum linguas, et præpetis omina pennæ,
Fare age (namque omnem cursum mihi prospera dixit

356 *præcessit* Leid. *inflatus* alter Menag. *que* abest a sec. Rottend. 358 *Hic* edd. ante Pier. *et talia* Witt. 359 *qui n. divum* Witt. a m. pr. 360 *Clarii et lauros* Medic. Pierii, Witt. Moret. sec., quod præfero. *laurus* Medic. a m. pr. cum aliis antiquis, quod antiqui Grammatici defendunt; recepit itaque Heins., rursus deseruit Burmannus; forte casu potius quam consilio. 361 *Qui volucrum* Schol. Horat. ap. Heins. *omnia* nonnulli. *pinnæ* Medic. Gud. et tert. Mentel. 362 *Omnis c.—Relligio* aliquot Pieriani, sec. Rottend. Gud. a m. pr. item Goth. pr., sc. ut sit: *omne vaticinium, omnis deorum monitus*, quod merito arridere potest, quoniam sequitur: *cuncti divi*. Sic *cursum* esset, quem teneo, navigationem, quam facio versus Italiam.

etiamsi ad sacrum factum revoces. Porticus autem puta aulam circumdedisse.

356. 357. *auræ Vela vocant*, invitat ventus secundus, ut vela expandantur. Male hypallagen advocant. Variat hæc oratio poetica: modo *vela*, aut *nautæ* (ut sup. 253) *vocant auras* vel *ventos*, modo *auræ vela* vel *nautas*; et inf. 454 ipsa navigatio et *cursus vocat vela*. Conf. sup. 61, inf. 454. 455. *tumidoque inflatur carbasus austro*. Iliad A, 481 Ἐν δ' ἄνεμος πρῆσεν μέσον ἱστίον. et similiter aliis locis.

359—361. Helenus οἰωνοπόλων ὄχ' ἄριστος jam Homer. Iliad. Z, 76. *qui sentis*, intelligis, ad plura h. l. refertur, de quibus singulis diverso modo dicitur. Aliter sentit aliquis deum, aliter sidera et avium cantus. *sentit vates Phœbum*, cum deum pectore recipit, seu, dei afflatu tactus, divinoque furore plenus, futura prædicit et oracula edit; hoc poeta exornavit: *qui numina Phœbi, Qui tripodas*, (tripodi insidens Delphis Pythia vaticinabatur) *Clarii lauros* (quatenus, ut fere omnia antiquissima fana, religionis et caloris caussa, sacro luco inclusum erat templum Apollinis Clarii apud Colophonem. v. Strab. XIV, p. 442), h. e. qui vim divinam animo capis, quam Delphis Pythia, et apud Claron sacerdos, mente recipere solet. *sentis sidera*, nosti quæ ex iis ad futura prævidenda intelligi possint. Hoc in Homericis occurrere in vatum laudibus non memini; neque astrologiæ omnino studium in vita heroica est frequentatum; at ostentorum et διοσημειῶν observatio fuit; Licet adeo suspicari, *sidera* pro cœlo et aere esse posita. Reliqua ad auguria cum ex oscinibus tum ex præpetibus, h. e. ex avium cantu ac volatu, spectant. cf. inf. X, 175 sq. add. Callim. L. P. 123 sqq. et ibi Intpp. c. Spanh.

362—364. *namque omnem cursum mihi prospera dixit Religio:* etiam hoc per hypallagen explicare volunt, pro, omnis religio prosperum dixit cursum. Perperam. *Religio* proprie de ritibus religiosis et sacris, mox de *iis omnibus* dicta, *quæ cum sacris fi-*

Religio, et cuncti suaserunt numine divi
Italiam petere, et terras tentare repostas;
Sola novum dictuque nefas Harpyia Celæno
Prodigium canit, et tristes denuntiat iras,
Obscenamque famem) quæ prima pericula vito?
Quidve sequens tantos possim superare labores?
Hic Helenus, cæsis primum de more juvencis,
Exorat pacem divûm, vittasque resolvit
Sacrati capitis, meque ad tua limina, Phœbe,
Ipse manu multo suspensum numine ducit;
Atque hæc deinde canit divino ex ore sacerdos:

363 *et* abest a Ven. et Parrhas. cum Goth. alt. *numina divi* Gud. 365 *novom* Gud. *Arpia, Arpyia, Harpeia* aberratt. codd. 368 *Quodque s. possim tantos* Parrhas., forte etiam, subjicit Burm., *qua p. p. vito?* qua via, ratione. Nil necesse. at *possum* nullibi repertum video. 369 *primum cæsis* Ven. et Parrhas. 371 *lumina* sec. Hamb. 372 *Ipse etiam* pr. Hamb. *suspensus* pro var. lect. Hamb. sec. et Servius. Male. cf. Burm. *duxit* codices ap. Pier. 373 *hæc* deest Leid. uni.

unt, parantur, obtinentur, adeoque etiam de *extispiciis*, *oraculis* omnique *vaticiniorum* genere, accipienda est, h. l. de *oraculo* et omnino de vaticinio; *prosperum* vaticinium est, quod prospera nuntiat. Totum, qui superest, cursum, quo ille instituendus sit (hoc v. 363. 364 ulterius declarat) jam satis definiverunt prædictiones, quas adhuc accepi, lætæ illæ et secundæ. *numine*, etiam hoc pro effato divino et sorte. *repostas* exquisitius quam remotas, et *tentare* quam petere.

365—367. *dictu nefas*, abominandum. *Prodigium*, eventum rerum prodigii similem. *iras* h. e. calamitatem, malum, ex *ira* Harpyiæ, boum cæde et Trojanorum armis læsæ, pœnasque et ultionem parantis. cf. sup. 234 sq. 245 sq. *obscenam famem:* quatenus ad ultima redacti etiam ea comedent, quæ nauseam faciunt. Sic, *obscenus cibus*, et *obscena pastu avis* upupa apud Plin. X, 29 s. 44. Hoc Serv. volebat: *quæ homines etiam ad obscena compellit*.

369—373. *pacem* benevolentiam dei, ut jam supra vidimus; dum oraculum expetiturus est. Sacrificantium et vatum habitus *vitta* vel *infula: Solvitur* h. l. illa, religioso more, sive animi respectu, quem jam ab omni terrena fæce vacuum deo soli vacare significabant, quo fere Serviana spectant, vel quatenus furor divinus et corporis agitatio vincula non ferebat. At, inquit Cerda, in aliis locis vates jam vaticinium edituri *vittis ligant, implicant*, caput? Recte; scilicet vates non perpetuo vittæ ornatu usos esse credendum est nec eas sumsisse, nisi rem sacram facturos; itaque instante jam furore divino modo vittas sumere modo solvere narrantur. *ad tua limina Phœbe.* Erat igitur templum Apollinis in nova Troja ad exemplum Pergamei fani. *Suspensum* h. l. modo minus vulgari pro perturbatum, percussum,

Nate dea; nam te majoribus ire per altum
Auspiciis manifesta fides: sic fata deûm rex
Sortitur, volvitque vices: is vertitur ordo;
Pauca tibi e multis, quo tutior hospita lustres
Æquora, et Ausonio possis considere portu,
Expediam dictis; prohibent nam cetera Parcæ
Scire, Helenum farique vetat Saturnia Juno.

375 *Si* pr. Hamb. a m. sec. *his* Gud. Ven. Parrhas. 376 *hic* edd. Ven. et Junt. *sic* quatuor Burm. et Goth. sec. *his* alter cum ed. Mediol. 377 *tutius* Oudart. et Parrhas. *æquora lustres Hospita* Zulich. 378 *consistere* pr. Hamb. et Ven. vide sup. 162. Burmann. 380 Distinguunt codd. partim post *Scire* partim post *Helenum*; cf. Pier. et Burm., sed in interpunctione, codicum nulla, meo judicio, est auctoritas. *vetet* pr. Hamb. Brunck. conj. *Scire, vetatque Helenum fari S. J.* rotundior utique sic esset versus, sed Virgilius gravitatem numerorum præfert. Alioqui ad manum esset *Helenumque vetat fari* in ed. Parm. Hemistichium abesse malit Jac. Bryant.

dictum puto; adeoque *multo suspensum numine*, turbatum horrore ex præsentia dei. cf. inf. VI, 45. 54. *numen*, majestas, vis manifesta dei, quæ horrorem ac reverentiam facit. Sic *multum inesse, adesse, numen*, alibi dicitur; videbatur enim numen implere locum, in quo horror sentitur. Satis quidem expeditum et illud, ut *multum numen* sint multa oracula, quæ jam ante acceperat (vide v. 362), quibus *suspensus* h. e. sollicitus ac dubius ejus animus sit; mihi tamen hoc minus arridet.

374—376. Circes apud Homerum M, 37 sqq., forte etiam Phinei apud Apollon. II, 311 sqq. exemplo, Helenum hic fata ac casus navigationis Æneæ prædicere facit. Ipsos autem casus omninoque Æneæ errores ad Ulyssis errores compositos esse, facile animadvertas. Inest tamen forte in his major suavitas ipsa rerum novitate et probabilitate; nam Homericis temporibus nondum illa maria Græcis multum erant frequentata; qua in re victus Virgilius ornatu et doctrina suæ caussæ consulere necesse habuit. 374 *nam te* more Græcorum, γὰρ pro δή. *nempe. majoribus auspiciis*, quam vulgo hominibus contingere solent; sunt simpl. *magna* h. e. magnarum rerum et eventorum; adeoque magna fata; quod Livius pr. *ad majorum rerum initia ducentibus fatis.* Argutatur Servius. Melius idem *sortitur*, disponit, ordinat, *volvit vices*, moderatur vicissitudines rerum. *is ordo* fatorum *vertitur*, est, ita succedunt sibi fata. Omnino pro *agere, perficere*, poeticæ voces sunt, *volvere, vertere, versare*.

377—380. Fata scire *prohibent* h. l. Parcæ; apud Homerum Iliad. T, 418 Erinnyes; omnino dii apud Apollon. l. c. II, 311 sq. *tutior*, tutius, minore cum periculo, si rescivit, quæ evitanda sint. *hospita æquora* Servius vicina interpretatur. Sane longinqua, ignota, necesse est esse minus hospita. Si usum loquendi vocis hujus recte teneo, esse debent maria navigantibus amica, quæ navigantes tutos ac salvos transmittant. *prohibent* te *scire* etc. Nam, ut Lucan. V, 176 *Nec tantum prodere vati, Quantum scire, licet.* v. h. l. Servium, qui bene addit: *prohibet autem scire*

Principio Italiam, quam tu jam rere propinquam,
Vicinosque, ignare, paras invadere portus,
Longa procul longis via dividit invia terris.
Ante et Trinacria lentandus remus in unda,
Et salis Ausonii lustrandum navibus æquor,
Infernique lacus, Æææque insula Circæ,
Quam tuta possis urbem componere terra.

384 *Trenacia* Wall. a m. pr., et a m. sec. *Trinacia*; et sunt sane grammaticorum argutiæ in ea scriptura, quæ tamen fundamento non omnino carent, quandoquidem Θρινακία Homerica est scriptio. conf. Cluver. et d'Orville Sicula p. 163. Enimvero ad liquidum res perduci nequit, utra sit verior et antiquior. Idem Wall. *lentendus* a m. pr. *tentandus* Goth. sec. a m. pr. *flectendus* Guelpherb. un. in Exc. Cort. ex interpr. 386 *Circæ* vetustiorum auctoritate reposuit Heins., qui copiose aliis exemplis firmat. Vulgo *Circes*; aliquot etiam *Circe*. 387 *posses* alter Hamb.

mortem patris—tempestatem ab Æolo immissam: amorem Didonis (qui sane vix commode memorari poterat). *Novimus autem Junonem hoc agere, ut, si possit fieri, regnum Italiæ Libycas averteret oras. Inopinatum vero dolorem etiam Æneas conqueritur*, ut inf. v. 712 *nec vates Helenus—Hos mihi prædixit luctus.*

381—383. Poterat Æneas statim in orientali Italiæ extremæ litore considere, ex adverso Epiri. At totum illud litus a Græcorum coloniis tenebatur. cf. inf. 398 sqq. *longa via dividit Italiam* h. e. Italiæ illa pars, quæ Æneæ petenda est, divisa, remota est, *longis terris*, sc. longo illo tractu inferioris Italiæ, *invia* vel difficulter emetienda; (sic Servius acceperat: *significat autem difficilem circuitum;* et sane composita hujusmodi sæpe sic accipiuntur, ut *insanabilis, intentatus*, h. e. parum, haud multum, tentatus); vel, quod præstat, plane non pervia, non adeunda Æneæ, terrestri itinere, si eam partem adiisset, quæ Epiro opposita est, quod fata vetabant. Hoc spectasse videtur Pompon. Sabin. *invia volentibus fatis.* Comparant illa Iliad. A, 156 *ἐπειὴ μάλα πολλὰ μεταξὺ Οὐρεά τε σκιόεντα θάλασσά τε ἠχήεσσα.* Ceterum in Virgilii verbis lusus inesse videri potest; *via invia—longa longis.* Alliterationi huic vetus sermo non tantopere adversabatur, ut noster; quin in ornatu illa habebatur: *amabam amantem. φιλέων φιλέοντ', ἄγων ἄγοντα* in ipso lyrico carmine est Pind. P. 10, 103.

384—387. Ornate. Mare Siculum et Tyrrhenum est peragrandum. *lentandus remus*, agendus, sed exquisitius; curvatur enim et flectitur vi undarum et nisu remigis. Sic Apollon. II, 593 *ἐπεγνάμπτοντο δὲ κῶπαι, Ἠΰτε καμπύλα τόξα, βιαζομένων ἡρώων* in trajectu Symplegadum. Quoniam enim, *lenta* quæ sunt, facile flecti possunt, hinc *lentus* pro flexilis, et *lentare* flectere. A Virgilio Statius et alii petierunt; Virgilius ab antiquioribus, ut Serv. docet. 386. *inferni lacus*, Avernus inf. lib. VI. *Circes insula* VII, 10 sq. *Ææa*, Colchica, ab Æa, Colchidis urbe, vel ex Apollonio Rhodio nota. 387. *urbem componere*, nove dictum esse debet, pro ponere, condere; ut *templum componere* ex Ovid. I Fast. 708 lau-

Signa tibi dicam: tu condita mente teneto.
Quum tibi sollicito secreti ad fluminis undam
Litoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
Triginta capitum fetus enixa, jacebit,
Alba, solo recubans, albi circum ubera nati:
Is locus urbis erit; requies ea certa laborum.
Nec tu mensarum morsus horresce futuros:
Fata viam invenient, aderitque vocatus Apollo.
Has autem terras, Italique hanc litoris oram,
Proxima quæ nostri perfunditur æquoris æstu,
Effuge: cuncta malis habitantur mœnia Graiis.
Hic et Narycii posuerunt mœnia Locri,

388 *memori quæ* (pro *que*) *hæc m. t.* sec. Moret. vss. 388—393 leguntur ap. auctorem de progenie Augusti c. 12. 389 *undas* aliquot Pieriani et Hamburg. alter, ut supra. 391 *fœtus capitum* Montalb. 393 *Hic l.* Dorvill. et ap. Nonium et Cledonium. *erat* duo Burm. 395 *inveniant* quatuor Heins. 396 *Has inter* Goth. tert. *urbem* Oudart. pro var. lect. ad *oram*. 397 *qua nostri* Parrhas., quod arridet Burmanno. *profunditur* duo ap. eund. 399 *Hinc* et *Narricii, Naricii, Naritii* aberrationes Codicum. Νάρυξ, πόλις Λοκρίδος etc. Steph.

dat Burm. Nisi est quod vulgo, res urbis componere, pacare, ordinare. Est tenendum alterutrum, nec cum Burm. duas diversas notationes in unum locum congerere ausim; quod sermonis humani rationi adversatur.

388. Ut apud Homer. *Σῆμα δέ τοι ἐρέω* et illud: *σὺ δ' ἐνὶ φρεσὶ σύνθεο*, vel *βάλλεο σῇσι*.

389—393. Cf. inf. VIII, 42 sqq. 81 sq. *Quum—jacebit: is locus*, pro vulgari: *is locus, in quo—jacebit, erit novæ urbi destinatus.* Usus et hic poeta est oraculo sua natura non adeo commendabili, celeberrimo tamen inter populares suos. v. inf. Excurs. II ad lib. VII. Res ipsa multis in monumentis antiquis, gemmis, numis exhibita, ut exempla singula laudare velle ineptum sit. *secreti fluminis* h. e. in parte secreta, ab hominum frequentia remota, fluminis Tiberis inf. VIII, 82 *per silvam—viridi in litore.* Ceterum observandum, qua verborum dignitate ignobile argumentum poeta ornaverit.

394. Harpyiæ prædictionem sup. 255. 365. respicit. *viam*, rationem et exitum oraculi, ipsæ res dabunt, monstrabunt, et propitius erit Apollo, oraculi auctor.

397. *nostri maris*, Ionii inter Epirum et Italiam. 399. *Locri Epizephyrii*, in Bruttiis, ad litus Italiæ extremæ exterius, Locrorum Opuntiorum colonia, quorum erat urbs Naryx vel Narycium, ex adverso Eubœæ insulæ. Locros Ozolas urbis conditores fuisse contendit Strabo VI, p. 259 B. Sed communior opinio altera illa. v. Cluver. Ital. p. 1301 sq. Sequitur vero poeta eam narrationem, qua ex Locris, Ajacis Oilei sociis, fuisse crediti sunt, qui

Et Sallentinos obsedit milite campos
Lyctius Idomeneus; hic illa ducis Melibœi
Parva Philoctetæ subnixa Petelia muro.
Quin, ubi transmissæ steterint trans æquora classes,
Et positis aris jam vota in litore solves:
Purpureo velare comas adopertus amictu;
Ne qua inter sanctos ignes in honore deorum

400 *Sallentinos* Heins. cum aliis melioribus, quem v. et quos laudat Burm. cum antea editum esset *Salentinos*: quæ antiquior esse debuit, scriptura. *Salantinos* Goth. tert. quæ antiquior fuit scriptura Σαλαντινων quod etiam ex numo laudatur: de quo v. Eckhel Doctrin. num. P. I. Tom. I. p. 145. *Phalentinos* Ven. *Salicanos* Sprot. *limite* Leid. un. 401 *Lictius, Licius, Litius, Lycius, Lytius*; porro *Idomeneos, Idumeneus, Ydomeneus,*—*Melibroæ*—*Philotetæ, Philothetæ, Phyloctetæ, Philocteæ*, librariorum stupores, quos ponimus, ut iis mature assuescant juvenes. 402 *Petelia* Medic. et sic in numis et Græcis script. occurrit: Πετηλία; hoc itaque restitui. Vulgo *Petilia*, quod vulgare est. 403 *steterunt* alter Hamb. *naves* pr. Hamb. *puppes* Goth. pr. 404 *in litora* Medic. a m. pr. cum tribus aliis. 405 *Purpureas* Dorvill. a m. pr.

dispersa ad Caphareum promontorium classe, in Bruttios essent delati. cf. Serv. Aliter Lycophr. 1141. 1148, ubi cf. Schol. Vide *Opusc. Acad.* To. II. p. 46 sq. *Eckhel Doctrina Numor.* P. I. Vol. II. p. 257.

400. 401. *Sallentinorum*, qui ex antiquis Messapiis fuerunt, tractus erat in peninsula Calabria. Insederant eum mox Cretensium coloniæ; cf. Strabo VI, p. 281 B. atque has ad Idomeneum Troja reducem, sed mox patria ejectum (cf. sup. 121, et inf. XI, 265), nonnulli retulerunt. cf. Varro lib. III Rer. Hum. apud Valer. Prob. ad Ecl. VI, 31. (unde Pompon. Sab. ad h. l. petiit, et inf. ad v. 531). *Lyctus* aliquando inter insigniora Cretæ fuit oppida. Plin. IV, 12 jam Cerdæ laudatus.

401. 402. *Petilia* vel *Petelia* in Bruttiis supra Crotonem a *Philoctete*, Herculis comite, condita (hoc enim est *subnixa muro*), cum Troja redux, urbe patria, *Melibœa* Thessaliæ, per seditionem fugeret. cf. Strabo VI, p. 254 A, quo loco apparet, Lucanorum deinde primariam urbem eam fuisse. Philoctetes *dux Melibœus* pro, Melibœensis.

403—409. Expectandum erat, ut in hac Italiæ ora appellerent Trojani, et ex voto sacrum diis facerent. Hoc igitur certo ritu, velato capite, qui Romanorum mos erat, facere præcipit Helenus. Religionis sanctitatem cum judicio et hic intexit carmini Virgilius; mira enim talis loci suavitas debuit esse, si Romanorum quis in religiosi ritus originem incideret ab Ænea auctore repetitam. Illustrationem loci pete ex inf. 543. 545; subest tamen et hic antiqua fabula de Diomedis vel Ulyssis in his locis occursu, quam Serv. ad h. l. attingit et olim variis modis tractasse videntur poetæ et scriptores. v. Plutarch. Qu. Rom. c. 11, 12. T. II Opp. p. 266 C et Auctor de Orig. gent. Rom. c. 12. At vide Excurs. I ad h. lib. sub f.—404. Scilicet appulsa classe ad Italiam, in qua sedes habituri erant, vota solvent diis sacro facto inf. 543 sq. *in*

Hostilis facies occurrat, et omina turbet.
Hunc socii morem sacrorum, hunc ipse teneto;
Hac casti maneant in religione nepotes.
Ast, ubi digressum Siculæ te admoverit oræ
Ventus, et angusti rarescent claustra Pelori,
Læva tibi tellus, et longo læva petantur
Æquora circuitu; dextrum fuge litus et undas.

407 *occurret* Franc. *omnia* multi. *turbat* duo. 408 *socios* Medic. a m. pr. 410 *degressum* Sprot. et inf. 492. *amoverit* duo. *Siculis oris* Franc. 411 *rarescunt* codd. Servii inf. ad 530, in Wall. superscr. vel *clarescent*. Parum acute. *plaustra* P. Parrhas. Illustrat vss. Nodell Not. crit. p. 77. 412 *læta* aliquot Pier. *petentur* Hugen. et Wall. a m. pr. cum Goth. sec.

litore, ad Castrum Minervæ, supra promontorium Iapygium. v. inf. 531. videtur eo loco monstrata esse ara antiqua, quam fama ferebat a Trojanis aliquando extructam esse. *velare* sc. memento; Græca ellipsi. Verius forte imperativa forma: ut inf. 545 *Et capita ante aras Phrygio velamur amictu*. 407. *omina turbet*, captata ante rem sacram. Turbari malis ominibus sacrificii religionem, et, ut id caveatur, adoperto capite esse sacrificantes, notus Romanorum mos fuit, (cf. Macrob. III, 5. extr.) cujus originem poeta sive ex antiqua fama, sive ex ingenioso commento ab Trojanis repetit. 409. *in religione*, in observatione religiosi ritus, et *caste*, ἁγνῶς, ut sæpe, rite.

410—413. Flectendum in aditu freti Siculi et avertendum, ad exterius mare, cursum et, ut tanto tutior ille sit, Siciliam ab oriente circumeundam monet. Fretum appellat ex more *claustrum*. Proprie ea, quæ densa sunt, transitum occludunt, hinc *densa* poetis, quæ clausa plane, ut Gr. πυκινόν· v. c. πυκινὸν πῶμα· Odyss. K, 283 πυκινοὺς κευθμῶνας de bene occlusa hara; adeoque, ea, quæ laxantur, aperiuntur, patent, *rarescere* dixit poeta. Jam Servius bene: *quia venientibus de Ionio (mari) propter curvaturam litorum claustræ videntur angustiæ, quæ paullatim propinquantibus* aperiri *videntur*. Bene memorantur ad hæc Lucret. IV, 397 sqq. et Justin. IV, 1 sub fin. Poeticæ orationis genius ad oculorum sensus omnia revocat. Simili modo *coire, conjungi*, et rursus *discedere, sejungi* et *disjungi*, dicuntur loca, quæ ingressum habent. Ita et *aperiuntur* ea, quæ e longinquo in conspectum veniunt, ut sup. 275 *aperitur Apollo*, et inf. 531 *portusque patescit jam propior*. Contra apud Lucan. III, 7 de discedente: *et dubios cernit rarescere montes*: ubi idem est quod vanescere vel evanescere. *Crescere, attolli, attollere se, surgere* dicuntur ea, quæ alta sunt, iis, qui accedunt: ut *recedere*, si discedas; sup. 72. cf. inf. 552 et *abscondi* sup. 291. *mergi* apud Val. Fl, II, 6, 7. add. ibid. 430. 1. 442. 3. *dextrum litus* Italiæ. Servius: *nam de Ionio navigantes, si fretum petant, dextrum teneant litus necesse est*. *Pelorum angustum* docte dixit pro freto ipso promontorium illud alluente.

Hæc loca vi quondam, et vasta convulsa ruina,
Tantum ævi longinqua valet mutare vetustas!
Dissiluisse ferunt, quum protenus utraque tellus
Una foret; venit medio vi pontus, et undis
Hesperium Siculo latus abscidit, arvaque et urbes
Litore diductas angusto interluit æstu.
Dextrum Scylla latus, lævum implacata Charybdis
Obsidet, atque imo barathri ter gurgite vastos
Sorbet in abruptum fluctus, rursusque sub auras
Erigit alternos, et sidera verberat unda.

414 *et* deest Parrhas. *ex* Erf. *convolsa* Gud. 415 In Wall. versus erat in margine adscriptus; idem *longæva*. Ennium videtur ante oculos habuisse Annal. XV ap. Gell. IX. 14 *Postremæ longinqua dies confecerit ætas.* Adde Lucret. II, 68. 69. duo *mature*, sollenni permutatione. v. Burm. 416 *protenus* Heins. reposuit cum Velio Longo et Leid. altero ac Rottend. pr. 417 *forent* Rottend. tert. *medio venit* Moret. pr. Parrhas. *venit in m.* Ven. *media* Zulich. a m. sec. 419 *deductas* Medic. cum al. antiquis. Vir doctus Britannus (*Gentl. Magazine* 1764, p. 464) *litora diductas* emendabat h. e. quoad litora, refutatus mox ab alio p. 556. Neuter viderat, *litore diductas* esse idem ac mari, quod intervenerat, diductas; nam ubi litus, ibi mare. 420 *lævom* Gud. *impacata* aliquot Pieriani, et unus Leid., quod non bene præferebat Cerda. *implicata* quatuor Burm. cum Goth. tert. 421 *Obsedit atque immo baratri* Franc., sed talia excribere piget. Mox *abrutum* Zulich. 422 *in abruptu* aliquot Pier. 423 *egerit* legebant viri docti (et sic Cerda), apud Pierium, qui recte monet, sequentia postulare *Erigit*; quod et per se exquisitius est. cf. inf. ad v. 576. *Elicit* Hamb. pr.

414—419. De Italia ac Sicilia magno motu terræ diremta vide loca ap. Cluver. Sicilia I, 1. Creditum scilicet est, motibus concussum solum, quo continuabatur Sicilia cum Italia, subsidere cœpisse, ita, ut mare irrumperet et voraginem factam occuparet; quemadmodum Pontus Euxinus locis depressioribus obrutis mare Ægæum, et totum forte mare Mediterraneum effecisse videtur, in quo veteris soli partes eminentiores nunc insulæ factæ sunt. *ruina*, motu terræ. 416. *protenus*, continue, ut jam Serv., διηνεκῶς, cum esset una continens. v. Cerda. 417. *venit* pontus in medium cum vi. Val. Fl. I, 590 *cum flens Siculos Œnotria fines Perderet et mediis intrarent montibus undæ.*—419. *litore*, mari, jam disjunctas, *æstu angusto*, h. e. freto, quoniam in iis angustiis mare æstuat. cf. Serv.

420—423. Ex Homero adumbrata esse nemo dubitat, Odyss. M. 73 sqq. Variorum loca vides ap. Cluver. Sicil. I, 5. Firmarunt ea alii, et nuper Spallanzani. (*Viaggi alle due Sicilia* To. IV.) Idem cum aliis docuit, *Charybdin* nihil aliud esse, quam impetuosiorem undarum fluxum a septentrione in Austrum, ortis vehementioribus flatibus ab Austro, qui illum repellant; *Scyllam* autem scopulum, humanæ forte olim formæ, ad litus Italiæ, versus Scyllæum oppidum. Canum latratum assimulant fluctus scopulo illisi, et lupos belluasque ex ea nasci narrare potuit antiquitas, quoniam loca plena sunt monstris marinis. cf. Serv. ad 420. *Dextrum*

At Scyllam cæcis cohibet spelunca latebris,
Ora exertantem, et naves in saxa trahentem.
Prima hominis facies, et pulcro pectore virgo
Pube tenus; postrema immani corpore pistrix,
Delphinum caudas utero commissa luporum.
Præstat Trinacrii metas lustrare Pachyni
Cessantem, longos et circum flectere cursus,
Quam semel informem vasto vidisse sub antro
Scyllam, et cæruleis canibus resonantia saxa.
Præterea, si qua est Heleno prudentia, vati

424 *Ast* tert. Rottend. cum Goth. pr. 425 *Ora exercentem* alter Hamb., quod a monacho rhythmicis versibus assueto profectum lepide monebat Burmannus. *exhalantem* Ven. 426 *polchro* alter Hamb. *corpore* Montalb. 427 *pistrix* revocavit Heins. librorum auctoritate, qui vel *pristrix* vel *pistrix* exhibent; Vulgo pars codd. et edd. *pristis.* cf. Heins. *pristris* per *s* non per *x* defendit Pompon. Sab. ad h. l. Commemorat locum Seneca Ep. 92 *ut ait Virgilius noster in Scylla.* Quo sensu hoc dictum sit, v. in *Proœm. ad Cirin.* 428 *caudam* Ven. *commixta* Wall. et Zulich. a m. sec. Malc. v. Burm. 429 *Pachinni* scribitur in libris. 430 *Cessantes* Goth. sec. *fluctus* alii, notante Parrhasio. Præferam suaviorem orationem interpunctione: *Pachyni, Cessantem longos et circum flectere cursus.* 433 Alii jungunt: *si qua est Heleno prudentia vati, Si qua fides.* At pr. Moret. non

freti Siculi. *implacata*, pro implacabilis, ut solent poetæ, sæva. *sorbet*, *ἀναῤῥοιβδεῖ*, *in abruptum*, profundum adeoque præceps. cf. sup. I, 105 sq. *erigit*, *ἀνίησιν*, emittit, sed cum vi. v. Odyss. l. c. M, 105, ubi *ter in die*, *τρὶς ἐπ' ἤματι*, id fieri ait: sed hoc idem omisit altero loco 239 sq., ut adeo nec in Virgilio omissum mireris: in quo sufficit, *ter deinceps* hoc fieri.

424—428. Cf. ibid. 93. 94. 99. 100. Prominet spelunca Scylla superiore corporis parte et naves ad se attrahit. *Prima* superiore corporis parte. *postrema*, inferiore. *pistrix* omnino pro bellua marina, *commissa caudas delphinum utero luporum*, h. e. habens conjunctas delphinum caudas lupinis cum corporibus, in quæ virgineum pectus s. corpus desinit; simpliciter dic, virgineo corpori subjunctos lupos marinos fuisse protomis suis inter caudas delphinorum prominentibus, ut versu 432 elicias. *Canes* autem *marinæ* videntur intelligendæ. cf. Odyss. M. 96. 97. Schol. Apollonii IV, 825. Variis modis ab Homero inde Scyllæ facies exhibita, varie etiam monumentis veterum; sufficit intelligere, qua specie Virgilius exhibuerit. De hac v. Exc. IV. Bucol. ad Ecl. VI, 75. Ceterum ad Virgilii de Scylla versus Miltonum suos *de Peccato* (*of the Sin*, Ἄτην dixeris) formasse, jam alii monuerunt.

429—432. Variavit Homerica l. c. v. 109. 110. *metas Pachyni* docte h. e. promontorium Siciliæ australe, *cessantem*, morantem (ut Serv.), plus temporis in navigatione consumentem. *vidisse*, modus loquendi ab Homero ductus l. c. v. 87. 88 et sæpe. *Canes* sunt qui paullo ante *lupi*.

433 sqq. Magno cum apparatu monitum a vate et inferri et enun-

Si qua fides, animum si veris implet Apollo,
Unum illud tibi, nate dea, præque omnibus unum
Prædicam, et repetens iterumque iterumque monebo:
Junonis magnæ primum prece numen adora;
Junoni cane vota libens, dominamque potentem
Supplicibus supera donis: Sic denique victor
Trinacria fines Italos mittere relicta.
Huc ubi delatus Cumæam accesseris urbem,

ineleganter, judice Hensio, *Si qua est H. p., fati Si qua fides*; ex non infelici errore. 434 *animam* Messius Arusianus. v. Burmann. Sec. ad Antholog. Lat. p. 125. *si verus* vir doctus conj., quem refellit Ouwens Noct. Hagan. p. 616. 435 *Unum illum* Gud. a m. pr. *Unum istud* in marg. Parrhas. *verum aliud* pr. Hamb. *proque omnibus* Medic. et alii boni codd. (et Goth. duo) etiam Georg. Fabricii, et sic Diomedes et Donatus; hocque receperat Heins., sed reliquorum librorum lectionem *præque* revocavit Burm., quod mihi vulgarius videtur altero. 436 *Prædico* tres Burm. *iterum iterumque* multi sollenni vitio. 437 *I. sacræ* Hamb. pr. 439 *S. s. votis* Wall. a m. pr., quod erat in codd. Pierianis et in libro Donati. 440 *metire* aliquot Heins. et Pierii, ut sit dictum, quemadmodum *metiri viam, pelagus, emensus iter* etc. Sed recte Pier. et Burm. vulgatum præferunt. cf. not. Nonnulli vitiose *metiere* vel *meciere*. 441 *Cumarum a. urbem* alii cum Servio. cf. Burm.

tiari observa. cf. inf. v. 546 sq. et Exc. X.

437—440. Tale præceptum Phineus dat Jasoni, apud Apollon. II, 425. ut Guell. ad h. l. monuit. In præcepto autem hoc de Junone omni studio placanda respexit poeta religionem, qua Romani aliquando Junonem præcipuo honore prosecuti sunt, et in Capitolio cum Jove et Minerva coluerunt: quo spectare videbimus et illa XII, 840 *nec gens ulla tuos æque celebrabit* honores. *canere vota*, facile apparet, esse, facere vota, preces. Dixisse videtur poeta ad eam rationem, qua vota formula sollenni, adeoque *carmine*, suscipiuntur: quod jam Burmannum observasse video. *libens* est in formulis sacris προθύμως, adeoque nec parce, nec supine. *dominam*, deam, δέσποιναν. *supera*, expugna sacris factis; hinc *victor*. *fines Italos mittere*, dimitteris, discedes, Italiam adibis. Est Græcum πέμπεσθαι de navigatione. Vides in his poetæ artem. Præstruit enim et præparat sibi descensum partim ad tempestatem lib. I Junonis fraude excitatam, partim ad Didonis amores, quibus Juno impeditum Æneam retinere in Libya volebat, (Bene hoc observavit jam Holdsworthus.) et ad incendium classis lib. V, 604.

441 sq. Conf. inf. VI pr. *divinos lacus*, Avernum, ut statim addit: *Averna*. Jam *Averna sonantia silvis*, pronum est *in silvis* intelligere. Sed de *lacu*, non flumine, agitur. Itaque accipiendum, sonantia silvæ strepitu, qua ille lacus erat inclusus; nam inf. VI, 238 *lacu nigro nemorumque tenebris*: et sic VI, 704 *virgulta sonantia silvis*. adeoque est quod in vulgari: *Avernus inter sonantes silvas* (uti inversa ratione in Orph. Argon. 1131 παταγεῖ δὲ παρ' ὄχθαισιν ποταμοῖο Δένδρεα, malim intelligere arbusta in ripa, Acherontis strepitu resonantia. Variat autem hoc, quod locis inferis

Divinosque lacus, et Averna sonantia silvis:
Insanam vatem adspicies; quæ rupe sub ima
Fata canit, foliisque notas et nomina mandat.
Quæcumque in foliis descripsit carmina, virgo
Digerit in numerum, atque antro seclusa relinquit.
Illa manent immota locis, neque ab ordine cedunt.
Verum eadem, verso tenuis quum cardine ventus
Impulit, et teneras turbavit janua frondes,
Nunquam deinde cavo volitantia prendere saxo,
Nec revocare situs, aut jungere carmina curat.
Inconsulti abeunt, sedemque odere Sibyllæ.
Hic tibi ne qua moræ fuerint dispendia tanti;

442 *Averna τὰ, Averna loca* ap. Lucret. VI, 740. iterum V, 732. VII, 91. Græcis est ἡ Ἄορνος λίμνη. unde *Avernus* lacus. Tandem et *lacus Averni* ut ap. Liv. XXIV, 12. 443 *Infamem vatem* Sprot. *adspicias* Exc. Burm. *sub ipsa* alter Hamb. 444 *notas et carmina* Parrhas. Noli quicquam in vs. 444 et 445 mutare v. Notas. 446 *Degerit* Medic. *se clausa* Exc. Burm. *reliquit* vulgo ante Heins. cum parte codd. 448 *carcere* pr. Hamb. *vento* Menag. pr. 449 *turbavit flamine* ingeniose conj. Jo. Schrader. in Schedis. 450 *saxa* Medic. 451 *nec jungere* Zulich. *carmina jungere* duo. 452 *ædemque* Gud. a m. pr. 453 *Hæc t.* in marg. Parrhas. *fiant d.* Hugen. *tantæ* multi, sed male.

modo amnes stagnantes ac silentes, modo strepentes tribuuntur.) Hoc malim, quam dicere, poetam Avernum lacum, qualis nunc erat, repræsentasse, continuatum cum Lucrino, et, infuso per hujus fauces, mari; unde Georg. II, 163 *Julia qua ponto longe sonat unda refuso, Tyrrhenusque fretis immittitur æstus Avernis*. v. ibi not. *divinos* autem *lacus* vel omnino sacros, consecratos, cum Servio, accipies, vel propter vicinam Sibyllam divinam vatem; mox 443 *insanam* ἐνθουσιάζουσαν, ἔνθεον, quod semper substituendum, ut semel moneamus, cum de furore, insania, vatum agitur. *rupe sub ima*, in antro, mox 450 *cavo saxo*. *notas*, literas, et *nomina*, verba, adeoque quod in vulgari sermone, *verba scribit*. cf. Georg. III, 158 *Continuoque notas et nomina gentis inurunt*. De re cf. ad v. 457.

445—452. *Digerit in numerum*, ordinat, disponit in ordinem, ut bene Servius, et ut patet v. 447, atque antro includit. 445. *carmina* non pro versibus: sed vaticinia. *ventus tenuis*; ornat epitheton, a natura, puto, venti sumtum, saltem hoc dignius poeta, quam ut sit: si vel parum venti immissum fuerit. *janua* mota, motaque cum ipsa, aura. *situs* positus et ordines foliorum, reponere ea in sua loca. *inconsulti* h. l. quibus consultum, responsum non est. Servius: sine responso.

453—457. Colorem orationis illustrabit comparatio loci Callim. in Del. 318 sqq. Οὐχ οὕτω μεγάλοι μιν ἐπιπνείουσιν ἀῆται etc. *Dispendia* proprie sunt temporis. *Vocant auræ vela* supra v. 356, cum ventus se-

Quamvis increpitent socii, et vi cursus in altum
Vela vocet, possisque sinus implere secundos;
Quin adeas vatem, precibusque oracula poscas.
Ipsa canat, vocemque volens atque ora resolvat.
Illa tibi Italiæ populos, venturaque bella,
Et, quo quemque modo fugiasque ferasque laborem,
Expediet; cursusque dabit venerata secundos.
Hæc sunt, quæ nostra liceat te voce moneri.
Vade age, et ingentem factis fer ad æthera Trojam.
  Quæ postquam vates sic ore effatus amico est:
Dona dehinc auro gravia sectoque elephanto
Imperat ad naves ferri, stipatque carinis

454 *increpitant* tres Heins. et un. Goth. *vi ventus* Leid. pro var. lect. ex v. 356. *et tua cursus* Witt. 455 *vocent* Medic. a m. sec. Gud. cum aliis; et sic Servius cum Pompon. Sab. legerat; male. 457 *canet* et *resolvet* quatuor Burm., quod possit placere; sed *Ipsa canat* sc. poscas. inf. VI, 76 *Ipsa canas, oro. canat* et *resolvet* Gud. *volensque ora* Parrhas. *ipsa ora* duo Burm. Versus hic et sup. 446 aberat a Voss. 459 *Et quocunque m.* Witt. *Ex quo* et *expediat* Franc. *effugias* aliquot Pier. 460 *veneranda* Wall. ex interpr. *venerata sacerdos* ed. Ven. et aliquot codd. ap. Pierium et Burm. cum Goth. pr. ex compendio scripturæ *scdos*. 461 *moveri* Ven. 462 *fatis* septem codd. Burm. et Goth. alter a m. sec., et sic auguror poetam maluisse. Nam in fatis hoc esse, ut Troja revocetur, ubique inculcare amat; idque totius carminis œconomia postulat. 463 *affatus* multi ap. Burm., male. *effari* proprie de vatibus. Servius, ut solet, ex augurali disciplina repetit: *Ergo*, subjicit, *religioso verbo voluit uti, qui potuit dicere: Quæ postquam vates sic ore est fatus amico. est* deest pr. Hamb. 464 *Dona dei hinc* ed. Junt. *gravida* Giphan. in Ind. Lucret. *septoque* Franc. *elephante* Zulich. 465 *cathenis* pr. Menag.

cundus spirat. Quoniam talis ventus cursum facit et navigationem instituendam vocat, h. l. ipse *cursus* vela vocat *vi*, ex *βίῃ, βίηφι*, h. e. *σὺν βίᾳ, βιαίως*, vehementer. *sinus secundos* velorum docte dixit vento secundo inflatos. 457. *ipsa*, non foliis vaticinia mandet. Natam autem hanc fabulam antiquissimis temporibus puta, quando scribendi materia erant palmarum aut aliarum arborum folia. Tum etiam antra erant pro domibus.

458—460. v. inf. VI, 83 sqq. Non tamen satis diserte ibi videri possunt exposita ista: *Et quo quemque modo fugiasque ferasque laborem*, nisi forte in illis: *Tu ne cede malis—via prima salutis—Graia pandetur ab urbe.* Mox 460 *venerata*, poetarum more passive, ex antiquo sermone, vel invocata ac rogata, ut cursum secundum *det*, h. monstret, doceat, quomodo ille obtineri possit.

463—471. Munera hospiti ab hospite data ex Homero animo tene; conf. Odyss. Λ, 309 sqq. imprimis N, pr. Adde Cerdam. *auro gravia:* signatur pondus ac perinde pretium. *secto elephanto, πριστοῦ ἐλέφαντος* Odyss. Σ, 195. Τ, 564 h. e. ebore in lamellas secto adeoque omnino elaborato, polito, *gravia*, nunc in ebore

Ingens argentum, Dodonæosque lebetas,
Loricam consertam hamis auroque trilicem,
Et conum insignis galeæ, cristasque comantes,
Arma Neoptolemi. Sunt et sua dona parenti.
Addit equos, additque duces;
Remigium supplet; socios simul instruit armis.
Interea classem velis aptare jubebat
Anchises, fieret vento mora ne qua ferenti.
Quem Phœbi interpres multo compellat honore:

466 *Dodoneosque* aliquot libri: *Dodoneasque lebetas* fere omnes; ante Pier. *lebetes*, quod pauci libri habent. *lebetos* Franc. Est autem Δωδωναῖος. 467 *consortam* Reg. *squamis a. tr.* Serv. IV Georg. 91. 469 *Sunt hæc* Franc. 471 *instruet* Medic. Versus idem fere inf. VIII, 80 *geminasque legit de classe biremes, Remigioque aptat, socios simul instruit armis.* 472 *classim* Sprot., ut et sup. v. 5. *classes* pr. Hamb. 473 *vento fieret* Parrhas. *furenti* multi ap. Burm. et sic Goth. alter; male h. l. nam de vento secundo agitur, ut bene Serv. 474 *amore* Hugen. et pr. Moret. pro var. lect., et ita alibi variatur. Burm.

simpliciter copiose instructa, ornata; quod in generaliori notione continetur. *stipat* plus, quam in navim imponit, ut inf. 485 *onerat*. Tum ornatum verborum et munerum commendationem observa. 466. *ingens argentum* pro vulgari, *ingens argenti pondus*, aut, ut sequentia declarant, *vasa ingenti argenti pondere—lebetes Dodonæos*, h. e. quales sunt in templo Jovis Dodonæi. Hoc, puto, simplicissimum. Porro 467 *Loricam consertam hamis*, h. e. catenulis se invicem mordentibus, ἁλυσιδωτὸν, *auroque trilicem*, h. e. iisdem hamis triplicatis et quidem aureis. Ductum a textura, cum trinis filorum ordinibus textum fit, τρίμιτον. cf. inf. ad V, 259, adde VII, 639 *clipeumque auroque trilicem Loricam induitur*, qui locus me revocat, quo minus, quod malim, quodque Servium facere video, jungam: *Loricam trilicem, consertam hamis auroque*. 468. ornate galeam designat a partibus, quæ imprimis eam commendant. *parenti* Anchisæ. 470. *duces*, magistros equorum, agasones. cf. inf. X, 574. Serv. *socii* declarare putantur *remigium*. De hoc tamen dubito. In heroica ætate remiges non sunt servi; sunt ipsi heroes, nunc ipsi Trojani; at suppleri potuere *remi* ipsi et refici: et iidem sunt *arma* vs. 471. Itaque *remigium* nunc est ipse remorum apparatus, ut l. l. VIII, 80 et Ge. II, 201. *remigiis*, remis actis.

472. 473. *Anchisæ* auctoritate etiam h. l. res geritur. cf. ad v. 266. 267. *velis* sexto casu accipias, ut sit naves instruere, adornare, velis vento excipiendo expansis. Sic *biremes remigio aptare*, inf. VIII, 80. Vulgare est: *aptare*, apta reddere, *remigium, vela, in navibus*. Sequitur autem in hoc historiæ fidem. Nam ex Epiro Trojanos colonos viam Æneæ ad Italiam monstrasse, antiqua ferebatur narratio, v. Dionys. I, 51 (p. 41) cf. Exc. I sub f.

474—481. *honore*, verbis honorificis, alias *honor verborum*. *Conjugio*,

Conjugio, Anchisa, Veneris dignate superbo,
Cura deûm, bis Pergameis erepte ruinis,
Ecce tibi Ausoniæ tellus: hanc arripe velis.
Et tamen hanc pelago præterlabare necesse est;
Ausoniæ pars illa procul, quam pandit Apollo.
Vade, ait, o felix nati pietate! quid ultra
Provehor, et fando surgentes demoror austros?
Nec minus Andromache, digressu mœsta supremo,
Fert picturatas auri subtemine vestes,
Et Phrygiam Ascanio chlamydem; nec cedit honori;
Textilibusque onerat donis, ac talia fatur:

475 *Anchise* Priscian., sed vid. Heins. *Anchisæ* Medic., sed *e* expuncta, et Mentel. pr. 477 *eripe* Ven. *repete* Goth. tert. 478 *præterlabere* quinque ap. Burm. cum edd. Ven. et Junt. *ut præterlabare* quatuor, sed recentiores. 480 *Vade age o f. n. p. quod* Medic. a m. pr. 481 Imitatus est Avienus fab. XVI, ut Heins. notat. 483 *subtegmine* et *sub tegmine* libri fere etiam h. l. 484 *Ausonio* Goth. tert. a pr. m. *chlamyden* alter Mentel. *nec cedit honore*: sic Scaurus legebat apud Servium, sive is inter eos fuit, qui Æneidem recensuerunt, sive hanc tanquam grammaticus emendationem proposuit. Venit ea lectio in Gudianum, probata Heinsio mihique non minus pro vera habetur: sive ut sic accipias: *nec cedit honore* sc. verborum, ad conjugis exemplum v. 474. *Quem Phœbi interpres multo compellat honore*; sive ut cum Scauro, qui ita explicabat: non cedit Heleno liberalitate et munificentia. cf. Pompon. Sabin. Heumannus olim totum hemistichium ab aliena manu esse putabat; et sustulerant id jam alii ante Cerdam; nec ipse ab iis dissentio; video etiam Brunckium accedere; potuit quoque totus locus a poeta affectus tantum, non autem curis secundis elaboratus esse: apposuerat forte duo hemistichia; poteratque versus sic constare: *Et Phrygiam Ascanio vestem; tum talia fatur.* In Mentel. pr. erant tantum illa: *nec cedit.* In re tam incerta præstat nil movere. 485 *Testilibus* in nonnullis scriptum. *que* deest Græv.

honesto voc. utitur. *bis*, semel excisa ab Hercule Troja, propter Laomedontis perfidiam. *arripe velis*, versus hanc ab Epiri litore dirige naves, cf. inf. 532, ut tamen nunc quidem litora modo legas. *quam pandit*, oraculo designat. *provehor*, sermone progredior. *demoror austros* orientes, h. e. vos demoror, quo minus *austris* utamini.

482—485. Poterat hæc supra subjicere v. 470. Mira tamen cum arte utitur Andromaches affectu. cf. sup. ad 337. *digressu supremo*, exquisite, proprie est supremum, ultimum, digressus momentum. 483. *picturatas auri subtemine vestes* utrum de textili an de acu picto opere accipias, dubitare possis. Nam utroque modo *picta vestis* dicitur; interdum adeo simpliciter pro distincta coloribus et variegata. Si de textili opere accipis: *subtemen aureum* proprie dictum est; et *Phrygia chlamys* acu picta; *vestes* autem erunt stragulæ. Sin *pictas acu*, scilicet Phrygio opere, vestes accipere mavis: erit in illis ipsis *Phrygia chlamys*; *subtemen* autem simpliciter pro filo; et *textilia dona* (ex Homerico ἐσθῆτά θ' ὑφαντήν) mox ab his diversa sunt. 484. *nec cedit honori*, si Servius explicat *tanta dat munera, quanta merebatur Ascanius: hoc enim est* honori non cedere, *pa-*

Accipe et hæc, manuum tibi quæ monumenta mearum
Sint, puer, et longum Andromachæ testentur amorem,
Conjugis Hectoreæ. Cape dona extrema tuorum,
O mihi sola mei super Astyanactis imago.
Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat;
Et nunc æquali tecum pubesceret ævo.
Hos ego digrediens lacrimis affabar obortis:
Vivite felices, quibus est fortuna peracta
Jam sua: nos alia ex aliis in fata vocamur.
Vobis parta quies: nullum maris æquor arandum;
Arva neque Ausoniæ, semper cedentia retro,

487 *Andromachæ* Heins. e scriptis et grammaticis. Eo alludunt Medic. et alii: *Andromache.* Vulgo *Andromaches.* Wall. *Andromachen.* Duo Burm. *testantur*, tres alii *honorem* proclivi lapsu. 490 *tenebat* legit Rufinian. de figg. p. 28. *gerebat* Nonius in *super*, sed *ferebat* Priscianus, Diomedes, Macrob. cum libris scriptis; et firmat Burm. imprimis ex Statii imitatione I Achill. 339. 492 *His* et *affabor* sec. Moret. *degrediens* Sprot. v. sup. 410. *abortis* plerique Pier. et nostri Goth. 493 *parata* Ven., et sic Achill. Stat. ad Tiball. II, 4. 1, h. e. constituta et parta. Sed præstat vel sententiæ vi alterum: nam *peragere* dicimur imperata, injuncta, mandata, labores. Memineris illud inf. IV, 653 *Vixi, et, quem dederat cursum Fortuna, peregi*, et *fortuna* h. l. idem quod mox fatum, quod jam notatum Pomponio Sabino. Porro distinguit Cerda cum aliis: *Vivite. Felices, quibus—jam sua!* cf. Burm. Minus bene. Sed: *Vivite felices vos, q.—jam sua*, exquisitius. 494 Æn. XI, 96 *nos alias hinc ad lacrimas eadem horrida belli Fata vocant.* 495 *arandum est* Parrhas. 496 *Arva nec* Parrhas. et Goth. tert.

rem esse meritis accipientis; minus durum erit: *non cedit honori* sc. munerum, quo prosecutus erat Helenus Anchisen; ut Andromache Ascanium nunc non minus honorifice muneribus hospitalibus impertiat. Possis etiam *verborum honorem* huc advocare ex v. 474; est tamen hoc longius petitum. Sed v. Lect. var. Locum ante oculos habuit et magna ingenii luxurie oneravit in discessu Æneæ ab Anio Ovid. Met. XIII, 680 sq.

486—491. Reminiscitur et hic mater dulcissimi pueri, atroci morte sibi erepti. Locus inter paucos dulcissimi affectus, etiam sententiarum ac verborum dilectu, imprimis adjuncta declarantium, et multo magis si parentis sensum et affectum habeas. *manuum monumenta mearum*, cum dignitate, pro manuum mearum opere ex Od. O, 126 Μνῆμ' Ἑλένης χειρῶν· etc., qui locus Virgilio obversabatur. 488. *dona extrema tuorum*, popularium et amicorum. *super*, quæ superes, *περιοῦσα, περιγεγενημένη.* 490. *Sic oculos, sic* ex Hom. Odyss. Δ, 149. 150, ubi Menelaus de Telemacho Ulyssi comparato: *κείνου γὰρ τοιοίδε πόδες* etc. est autem exquisite dictum pro, *tales oculos habebat, tales manus* etc. v. 491 *pubesceret* ornatius quam *esset*; Eurip. Ion. 354 *Σοὶ ταυτὸν ἥβης, εἴπερ ἦν, εἶχ' ἂν μέτρον.*

492—499. Durum habeat pectus necesse est, cui hi versus miserationem nullam faciant. *fortuna peracta*, proprie fortunæ cursus. v. V. L. 496. *semper cedentia retro.* inf. VI,

Quærenda. Effigiem Xanthi Trojamque videtis,
Quam vestræ fecere manus; melioribus, opto,
Auspiciis, et quæ fuerit minus obvia Graiis.
Si quando Thybrim, vicinaque Thybridis arva,
Intraro, gentique meæ data mœnia cernam:
Cognatas urbes olim, populosque propinquos,
Epiro, Hesperia, (quibus idem Dardanus auctor,
Atque idem casus) unam faciemus utramque
Trojam animis. Maneat nostros ea cura nepotes.

498 *Quæ* sec. Moret. 499 *fuerint* Gud. cum aliis Heins. et Burm. etiam apud Serv. Ita *auspicia minus obvia Graiis* essent, quæ a Græcorum auspiciis ac fatis non æque, atque ante, vincerentur, nec iis essent inferiora. 500 *Sic q.* Goth. tert. *et vicina* Witt. a pr. m. 502 *Cognatasque* ante Heins., sed *que* abesse a codd. monuerat jam Pierius. *qui* aliquot Heins. 503 *Epiri* Voss. *Epiro Hesperiam* Medic. Gud. a m. pr. duo Moret. pr. Rottend. et Zulich. An olim fuit *Epirom, Hesperiam,*?—*populosque verendos* Sprot. 505 *Trojanis. M.* alter Hamburg.

61 *Jam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.* 497—499. cf. sup. 349 sq. *quæ fuerit minus obvia Graiis:* h. periculis a Græcorum hostili impetu exposita. Sensum recte exponit Serv. *id est, quæ nullum patiatur excidium;* mox tamen ibidem miscentur notiones: "*obvia*, id est, *obnoxia, inimica, contraria.*" Sed *Troja obvia Graiis*, pro *inimica*, quod Cerda et alii arripuerunt, etsi exquisite dictum, ut inf. VI, 64 *Dique, deæque omnes, quibus* obstitit *Ilium et ingens Gloria Dardaniæ*, tamen consilio sententiæ parum videtur consentaneum; igitur tenendum alterum: *obvia Graiis*, h. e. exposita eorum furori; ut jam a Burmanno expositum video.

500—505. Ingeniose poeta alludit ad ea, quæ paullo ante evenerant. Post pugnam Actiacam Octavianus Nicopolin condidit, contractis in eam Acarnanibus, eamque liberam et cognatam civitatem esse jussit. v. Excurs. XIII ad h. l. Hæc tanquam ab Ænea in antecessum constituta exponuntur. *data* sc. fato *mœnia.* v. sup. 255. Mox *cognatas urbes populosque propinquos Epiro* et *Hesperia*, —*utramque* (retulit ad sequens, pro *utrosque*, ex utraque civitate, Buthroto et Roma, a Lavinio oriunda) *faciemus unam animis Trojam. Populos Epiro, Hesperia*, accipio, populos in Epiro h. e. Epiri et Hesperiæ. Vides me apodosin post *cernam* statim auspicari, quod jam Cerdam fecisse animadverto. Ut Burmannus post Heins. cum Servio interpunxit, procedit prius membrum usque ad *Atque idem casus;* ut sit, *cernam mœnia, Cognatas urbes populosque propinquos.* Atqui sic et structura et sententia fit asperior aut nulla. *Hesperia quibus* et *propinquos Epiro* jungunt alii, quod prorsus ferri nequit. Etiam Burmannus illustrat *Dardanus Hesperia* h. e. Hesperia (Ἑσπερόθεν. cf. Serv.), quod locum hic vix habet. A *Dardano* autem Trojanos omnino originem habuisse, adeoque et illos, qui Epirum, scil. Buthrotum,

Provehimur pelago vicina Ceraunia juxta:
Unde iter Italiam, cursusque brevissimus undis.
Sol ruit interea, et montes umbrantur opaci.
Sternimur optatæ gremio telluris ad undam,
Sortiti remos, passimque in litore sicco
Corpora curamus; fessos sopor irrigat artus.
Necdum orbem medium Nox horis acta subibat:
Haud segnis strato surgit Palinurus, et omnes
Explorat ventos, atque auribus aëra captat;
Sidera cuncta notat tacito labentia cœlo,
Arcturum, pluviasque Hyadas, geminosque Triones,

506 Vir doctus Britannus volebat versus 506. 507 collocare post 520; repugnare enim inter se, quod provecta dicatur classis et tamen mox adhuc in litore moretur. At v. not. *Provehimus* Leid. un. v. sup. v. 72. 508 *et* deest Wall. 509 *Sternimus* ed. P. Dan. *ad undas* Ven. 511 *f. s. occupat* Voss, repetitum, ait Burm., ex IV Georg. 109. 512 *atra* alter Hamb. *horas atra* Ven. *horis apta* Goth. pr., non malo lapsu. 514 *urbibus* Goth. pr. 515 *notant* Sprot. *tacita* Gud. 516 *Pliadasque H.* codicum pars apud Pierium, Heins. et Burm. cum binis Goth., neque aliter Macrobius

cum Heleno tenebant, et hos, qui cum Ænea Italiam petebant, supra vidimus v. 167.

506—511. Postquam Buthroto solverant, legendo litus ad montes Ceraunios procedunt. Hic sub noctem descendunt in litus, scilicet, ut, cum mutandus jam esset cursus, ventum secundum excipiant. *umbrantur* ex *σκιᾶσθαι* vel *σκιάζεσθαι* Homerico. cf. Od. Γ, 487 et al. Quæ sequuntur, ex Od. Ι, 168 sq. illustrantur. *Sortiti remos*, per sortem divisi ad officia remigandi. *Serv.* ut adeo pars in navi ad remos pernoctaret: aut, quod verius esse arbitror: nos, qui eramus *sortiti remos*, qui diem remos agitando exegeramus, *sternimur* etc. *irrigat.* sup. I, 692. Venus *Ascanio placidam per membra quietem irrigat*, infundit, ubi vide. At nunc est, perfundit membra somno.

512—517. Trajectum ex Epiro ad Italiæ litus justa temporis, quod ille poscebat, mensura ut declararet poeta: media de nocte classis solvitur. *Necdum Nox subibat orbem medium*, evecta erat cœlum (cf. Excurs. ad II, 8. 9), *acta horis*, exquisite pro horis exactis. Quem poetici sermonis usum nisi teneas, possis *Noctem*, sive ejus *bigas ab Horis actas*, suavi rerum specie, intelligere. At Horæ jungunt currum, non regunt; si bene memini. Media autem nocte, quando scilicet aura, imprimis in plagis maritimis, oriri vel mutari solet, ventus recte exploratur a gubernatore; et *auribus* auram *captat*, ex leni aeris motu, in fluctuum ac velorum strepitu. At Servius: *naturale enim est, ut, a qua parte flaturus est ventus, ad eam auris admota frigidior fiat. tacito cœlo*, quia noctu. cf. Serv. ad totum h. v. et *notat*, *ἱσορᾷ*. *gemini triones*, utraque ursa. Sed de hoc et de toto versu 516 v. sup. ad I Æn. 744, ubi idem versus. *Armatum auro*

Armatumque auro circumspicit Oriona.
Postquam cuncta videt cœlo constare sereno:
Dat clarum e puppi signum; nos castra movemus,
Tentamusque viam, et velorum pandimus alas.
Jamque rubescebat stellis Aurora fugatis:
Quum procul obscuros colles humilemque videmus
Italiam. Italiam primus conclamat Achates;
Italiam læto socii clamore salutant.

legerat V Sat. 2. Sed repugnat id metro. Idem versus sup. lib. I, 744 cum simili varietate. *septemque triones* pr. Hamb. 517 *circum aspicit* Goth. sec. 520 *tendimus* alter Rottend. 521 *Tumque* Franc. 522 *Tum procul* idem cum Oudart. *o. montes* Parrhas. 523 *primum* sec. Moret. *conclamant primus* Dorvill. Statii imitationes IV Theb. 807. III Silv. 2, 23 laudat Burmann. 524 *læti* sec. Moret. et Goth. *socii læto* quatuor Burm. et unus Goth.

Orionem, χρυσάορα, quia, ut bene Serv., *et balteus ejus et gladius clarissimis fingitur stellis.* Commentarii loco sit Aratus a Germanico versus: *Primus in obliquo rapitur sub pectore Tauri Orion: nonnulla magis vicina notabit Stella virum, sparsæ quum* (f. *sparsæque in*) *toto corpore flammæ. Tale caput, magnisque humeris sic balteus exit, Sic vagina ensis, pernici sic pede fulget.* Ex Arat. Phænom. 586 sq.—Lucanum I, 675 jam Servius laudavit: *Ensiferi nimium fulget latus Orionis.* Posuit autem poeta uno loco sidera, non quæ uno tempore conspicua sint, oriantur et occidant; sed e quibus partim tempestatis mutationes omnino ac vices veteres augurabantur, partim, quorum conspectus nisi puro ac sereno cœlo nullus est. cf. v. 518; adeoque, cum ea sidera omnia nunc Palinuro in oculos incurrant, securitatem cœli sereni inde captat. vid. Macrob. Sat. V, 11. cf. I Georg. 394. 395 et mox v. 518 *cœlo sereno.* Ceterum in his verss. Homerum ante oculos habuit, egregie tamen ornavit ac variavit, Odyss. E, 270 seqq.; Virgilium vero Ovid. Met. III, 594 sq.

518—520. *Omnia videt constare,* composita et tranquilla esse; nihil, quod inconstantiam et varietatem cœli ominetur, occurrere. Videtur ante oculos fuisse Lucret. IV, 462 *Et sonitus audire, severa silentia noctis Undique cum constent.* At Servius sic reddit: *omnia videt habere cœlum quæ significant serenitatem.* 519. *dat clarum signum.* quale hoc fuerit, quærunt interpretes, num face sublata, an tuba. hoc haud dubie verum, et probat Burmann. sup. 239. *dat signum specula Misenus ab alta Ære cavo. castra* exquisite de copiis nauticis in litore tendentibus. Similia alibi v. Cerda. *velorum alas* h. e. extremas velorum partes, lacinias, angulos. Vulgo exponunt: quia vela navis alæ esse videntur.

521 sq. Ad Castrum Minervæ appellunt Trojani, sub Hydrunto: quo loco planum ac molle litus; hinc *humilem Italiam;* sive quia procul ex alto visentibus terra semper humilis videtur. cf. sup. ad v. 76. cf. Serv. unde Pompon. Sab. sua hausit.

Tum pater Anchises magnum cratera corona
Induit: implevitque mero; divosque vocavit
Stans celsa in puppi.
Dî, maris et terræ tempestatumque potentes,
Ferte viam vento facilem, et spirate secundi.
Crebrescunt optatæ auræ, portusque patescit
Jam propior, templumque apparet in arce Minervæ.
Vela legunt socii, et proras ad litora torquent.
Portus ab Euroo fluctu curvatus in arcum;
Objectæ salsa spumant adspargine cautes:

526 *vocabat* Wall. 527 *Stant* Medic. *prima in puppi* Gud. pro div. lect. quod probat Heins., ut varietur hemistichium, quod et VIII, 680. IX, 261 recurrit. 529 *venti* Montalb. ab interpolatore. *v.* vel *nobis* Zulich. *facilem vento* Dorvill. *et adspirate* Wall. *secunde* alter Rottend. 530 *Crebescunt* multi et hic male. cf. ad Georg. I. 359. 531 *que* abest a Leid. 532 *et* deest Wall. *prioris* Goth. sec. a m. pr. *ad l. vertunt* tres Burm. 533 Vulgo *Eoo*. At *Euroo* omnes pæne codd. Pierii, Medic. et ceteri vetustiores Heins. et sex Burm. Nova tamen ea forma ab *Eurus*, etsi analogiam habet in *Arctous*, *Lesbous* et al., et confunduntur fere *Eurus* et *Eous*; poteratque primo erratum esse *Euo* pro *Eoo*, ut *Eo* est in pr. Hamb. et in multis *Euro*. Vide Heins. ad h. l., qui *Eoo*, quod vulgatæ edd. habebant, cum Pierio retinuit; non tamen, nisi in tribus quatuorve, iisque recentioribus libris, illud repererat; adde duo Goth. at alter *eroo*. *Euroo* tamen etiam Servius interpretatur; et usus est ea voce Priscian. in Periegesi. v. 871. *flatu* Exc. Cort. ex Hamb. sec., idque videbatur in Parrhas. fuisse, in quo etiam *Eoo* repositum erat. *curvatur* aliquot Heins. et Burm. cum edd. Ald. Junt. *sinuatur* sec. Moret. 534 *adspargine*, antiqua forma, reposuit Heins., Medic. et Gudiano, Grammaticisque Velio Longo et Nonio auctoribus. Vulgo *aspergine*. De voce Burm. laudat Barth. ad Stat. II Theb. 675. Goth. sec. *vertigine*, quod absolute ita dictum equidem non memini.

525 sq. Aliter quam de corona vera crateri ex more sacrorum imposita vix hæc videntur posse accipi; etsi dubitatio animum subit, unde in alto florum copia fuerit. Sed hoc forte calumniari est. cf. sup. ad I, 724. Cum toto autem loco comparandus Pindarus in divino de Argonaut. carmine Pyth. IV, in nona Strophe: ἐπεὶ δ' ἐμβόλου κρέμασαν ἀγκύρας etc. vss. 344 sq. Quod autem *in puppi* stat, hoc inde illustrandum est, quod in puppi tutela collocata erat, h. e. signum numinis, cujus tutelæ navis erat credita; una cum foculo aut ara. Ad hanc igitur libatio et preces fiunt.

529. Afferte, date, *viam* navigationem faustam *vento* h. e. vento secundo immisso; et adspirate, favete, propitii. Verba singula cum dilectu. Mox 530 *portus patescit*, ad oculorum sensum. v. sup. ad 411. 531. 2. Ad seqq. cf. Dionys. Halic. I, 51, Strabo VI, p. 281 B. et Excurs. de *Error. Æn.* sub f. Adde Cluver. Ant. Ital. pag. 1240 etc. *Portus* est *Portus Veneris*. *Arx* pro monte (ut sup. 336. v. sup. ad 521), in quo templum Minervæ erat, quod Idomeneus condidisse ferebatur (Pompon. Sab. ad v. 530 *Portus Ætnei*. leg. *Idomenei*). 532. Ad verba compares sup. v. 207 *Vela cadunt, remis insurgimus*.

533—536. *Portum Veneris* describit satis ornate: situs est versus Ori-

Ipse latet; gemino demittunt brachia muro
Turriti scopuli, refugitque ab litore templum.
Quatuor hic, primum omen, equos in gramine vidi
Tondentes campum late, candore nivali.
Et pater Anchises: Bellum, o terra hospita, portas;
Bello armantur equi; bellum hæc armenta minantur.
Sed tamen idem olim curru succedere sueti
Quadrupedes, et frena jugo concordia ferre:
Spes et pacis, ait. Tum numina sancta precamur

535 *dimittunt* plerique codd., excepto tamen Medic. et nonnullis aliis. *deducunt* ed. Ven. Porro *Late patet* male Donatum legere, in Servianis notatum: quod tamen in nostro Donato non occurrit. 536 *Erecti sc.* aliquot Pier. *ab litore* idem ex antiquis, et Heins. e potioribus. Vulgo *a litore* ut in uno Goth. 539 *At p. A.* quinque Burm. *Tunc* un. Leid. sic inf. 558. *o* abest a Rottend. tert. *bellum contra h.* Goth. sec. 540 *Bella hæc* alter Hamb. 541 *Et tamen* Ven. *cursu* Witt. *currum succedere* un. Leid., forte hoc exquisitius. Burm. laudat not. ad Ovid. Met. XIII, 611. 542 *et ferre j. c. frena* Zulich. a m. sec. 543 *Spes est p.* ante Heins., ut plerique codd. et edd., etiam in Servianis ad v. 537 et sup. ad I, 443. Sed Medic. cum aliis melioribus *Spes et p.*

entem. Efficitur ille sinuoso litoris flexu, scopulis utrimque procurrentibus in mare et incurvantibus se, ut utrimque pro mole sint portui prætenta, ad quam maris ex alto allisi fluctus extrorsum franguntur. *Euroo fluctu* ab Euro, ut, Arctous. v. var. Lect. 535. 536. *scopuli turriti*, in turris modum alti, *demittunt brachia muro gemino*, ab utroque portus latere procurrentes in mare sensim decrescunt; Eadem fere sup. I, 162 sq. *Hinc atque hinc vastæ rupes geminique minantur In cœlum scopuli.* cf. Odyss. Κ, 87 sqq. *brachia* bene tribuuntur scopulis, quoniam ambiunt portus latera, eumque a fluctibus et procellis tutum præstant. iidem sunt *murus*, cujus speciem habebant, *refugitque a litore templum*, dum ab alto intuentibus in ipso litore situm videbatur, propius accedentibus retrocedebat quasi, *quia situm est in colle, qui sensim crescit a litore*, ut bene Serv.

537 sq. Anchisæ interpretatio ostenti et hic tribuitur: cf. Excurs. extr. ad lib. II. Equos *candidos*, quod fausti ominis est, conspectos interpretatur per bella primo in Italiæ aditu gerenda, quæ tamen pacata rerum conditio excipiet. Remotiora sunt, si bella Italiæ cum Romanis gesta, ut olim faciebam, interpreteris; et 541. de Italia Romanorum armis pacata. Comparant Odyss. Λ, 107 sqq. de bobus Solis et de Neptuni equo Apollon. IV, 1364 sqq., sed parum illa ad h. l. faciunt. Ceterum ornate pleraque. *Tondentes campum late*, pascentes late vagando. *bello armantur* ad bellum. *curru* h. e. currui. Multa hic Cerda, sed argutiolas sectans. Argutatur et Burmann. ad 543, qui equos candidos triumphantium huc advocat. Fundus interpretationis, quam Anchises facit, non in candore, sed in eo est, quod equi etiam jugum ferunt.

543. 544. Palladi sacrum faciunt,

Palladis armisonæ, quæ prima accepit ovantes;
Et capita ante aras Phrygio velamur amictu;
Præceptisque Heleni, dederat quæ maxima, rite
Junoni Argivæ jussos adolemus honores.
Haud mora: continuo perfectis ordine votis,
Cornua velatarum obvertimus antennarum,
Grajugenumque domos suspectaque linquimus arva.
Hinc sinus Herculei, si vera est fama, Tarenti
Cernitur. Attollit se diva Lacinia contra,
Caulonisque arces, et navifragum Scylaceum.

Cum alter Menag. *numina sancta*: Ad h. v. Pompon. Sab. "*Ita et Probus legit et Apronianus.*" Quæ adeo memorabilis hic sit varietas, non assequor; nisi est quod alii *sacra* exhibuerunt, ut ex sec. Hamb. et Leid. notavit Burm. 544 *quæ primum* duo Moret. et Rottend. sec. 545 *capite* ed. Junt. *capite—velabar* Rufinian. de Schem. Lex. p. 35 (255). *capite* et *capute velamus* sex vel septem ap. Burm. miro lapsu:— *ante aram* idem Rufinian. l. c. Goth. tert., Montalb. et Voss. hic etiam *velantur*, et Wall. a m. pr. *velatur*. 548 *profectis* Franc. 549 *avertimus* conj. Jo. Schrader. in schedis. Idem tamen commode laudat Ovid. Met. III, 676 *obstantes dum vult obvertere remos*. *antemnarum* scribunt multi codd. *ante minarum* Goth. alter. 550 *domus* Gud. cum aliis. *domum* sec. Moret. a m. pr. 551 *si fama est vera* Ven. 553 *Callonesque*

cujus templum in eo portu, v. sup. 531. Hunc intrant, et terram capiunt, ita ut ea, tanquam hospitio, eos excepisse videri posset. *ovantes* ornatius quam *nos*. Mox 545 spectat ad sup. 403 sqq. 546. 547. *dederat quæ maxima* respicit sup. 435 *unum illud —præque omnibus unum*. *præceptis* pro e præcepto Heleni. *Argivæ* v. sup. I, 24, sed h. l. tantum ornat.

548—550. Item ex præcepto Heleni sup. v. 396 sq. Potest sacro hoc facto occupatio Italiæ facta videri. Sed similes Juris gentium aut publici notiones inter veteres non fuere; fuit sacrum χαριστήριον· *obvertimus* sc. pelago, in pelagus, in altum: ut VI, 3 *Obvertunt pelago proras*; nam si e sequ. versu, *domibus G.* h. e. litori; tum potius esset *avertere vela, antennas*. pro his doctius *cornua antennarum*, κεραῖαι. *velatarum*, h. e. velis indutarum, ut alias *veliferæ*. Mox trajiciunt Sinum Tarentinum; de *Herculeo Tarento* v. Exc. XIV ad h. v. Obscurum est, quorsum illa spectent: *si vera est fama*. In *Herculeo Tarento* subesse necesse est fabulam, nunc obscuram, de Tarenti originibus ab Hercule ductis; cum vulgo ad Tarantem, Neptuni f., eæ referantur.

552. Tarentinum sinum a dextra prætergressis in prospectu erat *promontorium Lacinium*, tum *Caulonia* in monte sita, et *Scylaceum*. Liv. XXIV, 3 *Sex millia aberat ab urbe* (Crotone) *nobile templum, ipsa urbe nobilius, Laciniæ Junonis; sanctum omnibus circa populis*. v. ibi plura. Adde Strab. VI, p. 261 D et, præter Cluverium, Serv. et Cerdam, Aristot. de Mir. Audit. p. 726, Schol. et Notas ad Lycophr. v. 856. *attollit se*, quia appropinquantibus aut recedere montes videntur aut surgere. *Serv.* cf. sup. ad 411.

553. Versus austrum navigantibus

Tum procul e fluctu Trinacria cernitur Ætna;
Et gemitum ingentem pelagi, pulsataque saxa
Audimus longe, fractasque ad litora voces;
Exultantque vada, atque æstu miscentur arenæ.

Wall. Servius: "*Aulonisque arces.* Aulon mons est Calabriæ, ut Horat. II Od. 6 *et amicus Aulon Fertilis* (ita legitur) *Baccho*; in quo oppidum fuit, a Locris conditum, quod secundum Hyginum, qui scripsit de situ urbium Italicarum, Aulon est" (etsi in his postremis voc. dubia lectio). Potest hæc Serviana lectio doctrinæ speciem habere; nam similiter *Aulonisque* exhibet Acron ad Horat. I Od. 16 (sed Cruqu. Comment. *Caulonis*) et *Aulonesque arces* pr. Rottend. Legitur autem ap. Strabon. VI, p. 261 B. ed. Par. Καυλωνία, πρότερον δ' Αὐλωνία λεγομένη διὰ τὸν προσκείμενον αὐλῶνα, h. e. convallem. Etiam Steph. Byz. h. v. ab Hecatæo *Auloniam* vocatam memorat, διὰ τὸ μέσην αὐλῶνος εἶναι (addit idem ab heroe *Caulone* mutatum nomen; qui forte *Caulus* ille est apud Servium, Clitæ Amazonis filius; sed probabilius est, dialecti aliqua duritie gutturalem accessisse, nam in Mazochii somniis ad Tabb. Heracleens. p. 527 sqq., ubi ex Hebr. *Kol*, de voce tonitru accepta, ducit, non moramur). Ex altera tamen parte primam literam in principio versus excidisse in uno vel altero codice, quo Servius utebatur, non minus probabile est. Quod ap. Horat. II Carm. 6, 18 occurrit *et amicus Aulon Fertili Baccho*, ubi Vet. Schol. montem esse Calabriæ ait, et Intpp. laudant Martialis illud: *Nobilis et lanis et felix vitibus Aulon*, id ad Tarentinum agrum spectat, non ad hunc Locrorum Epizephyriorum, ut jam satis docti viri docuerunt, adeoque nil juvat, quod h. l. *Caulonis arces* h. e. mons vel promontorium memoratur, eod. v. *navifragum Scylaceum.* Σκυλάκειον. Multum aberratum est in his vocibus a librariis: *naufragum, naufragium*—*Scillacæum, Scyllacæum, Scillaceum, Silaceum, Scylleum*, v. Pier. et Burmann. 554 *Cum* Rottend. sec. et Hamb. sec. *Trinacia* Serv. sup. ad v. 384. *cernitur hora* pro *ora* Hamburg. pr. et Græv., quod et Jo. Schrader. malebat. v. Burm. Leid. *cum procul—tollitur Ætna*, non male. Rottend. tert. *Trinacria cernitur. Ætnam Et gemitum p.* 556 *ab litore* aliquot Heins., minus bene. Sic tamen quoque Medic. a manu emendatrice. 557 *Exsultantque vado* tert. Mentel. a m. pr., non infelici lapsu.

primo loco *Caulonis arces* apparent navigantibus, h. e. Caulon, vel Caulonia, in alto litore vel colle condita, Achæorum colonia. v. Strab. VI, p. 261 B. Pausan. VI, 3 p. 459 et Intpp. ad Steph. Byzant. h. v. Serviana plane ineptiunt. Mox *Scylaceum* vel *Scylacium*, olim *Scylletium*, in conspectum venit, in interiore sinu, *navifragum* h. l. dictum sive propter scopulosum litus, ad quod urbs illa sita, (quod tamen negat esse *Swinburne)* Atheniensium colonia, sive propter tempestates inter tria promontoria Iapygum et Cocintum, frequentes et graves. Nam promontorium Scylacium frustra, puto, ponitur.

554—557. Scylacium sinum prætervectis jam e longinquo, tanquam in medio mari *(e fluctu)* Ætna Siciliæ *cernitur* h. e. ex fumo et igni cognoscitur; auditur quoque fragor maris ad scopulos Scyllæ allisi, jamque (557) apparet et oculis cognoscitur ingens maris æstus, quo Charybdin in propinquo esse intelligit Anchises. In toto loco ante oculos Ulysses Odyss. M, 201 sqq. sed, ut recte hæc teneas, cogitandum est, legendo litus Trojanos jam ad interiora freti Siculi pervenisse; ibi et Scylla et Charybdis haud longe aberant. Nunc vide ornatum verborum: *saxa pulsata* fluctibus. 556. *fractas voces*, maris fragorem; inf. 669 *sonitus vocis.* 557. *vada exultant* h. e. mare ex imo fundo sublatum in altum egeritur. v. sup. 420 sq. τῇδ' ἄμοτον βοάασκεν ἀναβλύζουσα Χάρυβδις. Apollon.

Et pater Anchises: Nimirum hæc illa Charybdis;
Hos Helenus scopulos, hæc saxa horrenda canebat.
Eripite, o socii; pariterque insurgite remis.
Haud minus ac jussi faciunt: primusque rudentem
Contorsit lævas proram Palinurus ad undas;
Lævam cuncta cohors remis ventisque petivit.
Tollimur in cœlum curvato gurgite, et idem
Subducta ad Manes imos desidimus unda.
Ter scopuli clamorem inter cava saxa dedere:
Ter spumam elisam et rorantia vidimus astra.

558 *At* sec. Rottend., ut alibi sæpe. Sic sup. v. 539. *hæc* abest a Mentel. pr. Goth. sec. *hic illa* Medic. cum aliquot Pierianis. 560 *o* deest Leid. et plerisque, quos Pierius viderat, cum Goth. alt. *etque* Franc. 561 *hac j.* Franc. *primumque r.* Reg. *rudentes* Gud. a m. pr. et Exc. Burm. *rudente* aliquot ap. Burm. et Pierium, ex interpolatione puto, ut ad funem referrent. *tridentem proram* conj. Heins. inf. ad V, 143 et Jo. Schrader. in schedis. 562 *lævam proram* ed. Ven. *in unda* Leid. a m. pr. 563 *petebant* pr. Hamburg. 564 *ad cælum* Medic. Pierii. *turbato* tres Burm., male. *in gurgite* pr. Hamb. 565 *Subducti* Parrhas. Mox vulgg. edd. ante Heins. *descendimus*; verum reposuerat ille (tanquam exquisitius) cum Medic. aliisque præstantioribus suis et Pierianis *desedimus*, quod Bened. et Pierius, tum ipse copiose illustratum dederunt; *desidimus* ex uno Montalb. proferebat, tanquam quod cum *Tollimur* melius tempore conveniret, et nunc receptum ab Burmanno vides. *consedimus* unus Leid., male. 566 *ad concava* Parrhas. *dederunt* Ven. 567 Totus versus abest a Goth. pr., alter *rotantia*; quanquam piget talia notare.

IV, 923. Mari e fundo exæstuante, *æstu*, arena miscetur aquæ.

558—560. Respiciuntur Heleni dicta sup. 410 sqq. *Hos scopulos, saxa* int. Scyllam: sup. 420. *Eripite nos.* Vulgaris orationis tædium excutit poeta et in hoc, quod pronomina omittit; interdum ad nostros sensus satis duriter. Sed lenius hoc quam supplere *remos*: ut sit: *Eripite remos*, expedite. *insurgite remis*, v. sup. ad v. 207.

561—563. A litore Italiæ, cum in medio freto jam versarentur, cursum deflectunt, adeoque a dextra in lævam, ne in interiora freti æstu impulsa navis rapiatur. *rudentem proram*, ὀγκώμενον, ut *gemere*, βοᾷν, *clamare*, h. e. stridere, impulsu fluctuum, ac sonare, ut etiam Serv. Vox et inf. occurrit VII, 16.

564—567. Maris æstuantis et magnos fluctus moventis, propter vicinam Charybdin et Scyllam, agitationem et motum concitatissimum in transcursu sentiunt Trojani. Sed aucta hæc omnia in rerum miracula. Videntur autem v. 564. 565 ad Charybdin, et 566. 567 ad Scyllam sigillatim spectare. conf. sup. 420 sqq. et Cerda. adde ad Tibull. IV, 70—75. *desidere*, ut *sidere*, *subsidere*, proprie de rebus, adeoque etiam de navibus, mersis vel depressis. v. Heins. ad h. l. et quos laudat Burm. 566. Fluctus cum fragore in cavernas litoris irruunt æstu maris propulsi; unde retroacti in alios fluctus supervenientes incidunt; quibus allisi undam in medio pressam ejaculantur. *Spumam elisam*, fluctuum ad cautem allisorum. ἐπιβλύει

Interea fessos ventus cum sole reliquit;
Ignarique viæ Cyclopum allabimur oris.
Portus ab accessu ventorum immotus, et ingens
Ipse; sed horrificis juxta tonat Ætna ruinis,
Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem,
Turbine fumantem piceo et candente favilla;
Attollitque globos flammarum, et sidera lambit:

568 *relinquit* tres Burm. duo Goth. 569 *illabimur* Franc. *undis* sec. Rottend. 570 *incessu* pr. Hamb. *et abscessu* alter. *ab accensu* Zulich. *ab occasu* Græv., sed adscriptum *accessu—motus* Uratisl. 571 *Ipse* Pierius et alii cum *Ætna* jungunt. v. Burm. *ipsa* Erf. sed, *Ipse portus. sub horrificis—ruinis* aliquot ap. Pier., sed id esset vulgarius; *tonat* meliores, ut vis poetica postulat. Multi *sonat*, ut semper variant. 572 *prærumpit* Dorvill. *ad* abest a Gud. 573 *canente* a m. pr. Leidens. *candore* Voss. 574 Hæserant Critici jam apud Gellium (v. Exc. XV) in hoc, quod poeta uno tempore fumum et flammas emitti faciat, cum tamen, quod Pindarus bene observaverit, *interdiu fumet Ætna, noctu flammiget.* Cui, si poeta id vitiose a se poni putasset, facile potuisset occurrere, scribendo: *Attollitve globos.* Enimvero si poeta tam subtiliter rem tractare voluisset, cum nocte Trojana classis appulerit, nihil aliud quam *flammam* memorare debuerat. Sed intervalla habet intestinus Ætnæ labor non modo majora illa extremi furoris et remissionis, vide v. c. Strab. VI, p. 274 A. C., verum etiam cum semel exarsit, minora illa, fumi modo continui, modo inter fumum flammæ; interdum cum flamma expulsa saxa. Utrumque sequi poeta potuit; conjunxerat etiam omnia pariter Lucret. VI,

ὕδατος ἄχνη, Apollon. IV, 1238. *rorantia astra*, aqua in altum sublata roris instar guttatim destillante, probasse videtur sæculi Augustei genius. Nostris hominibus vix placeant! Ita tamen veteres sæpissime. v. c. mox v. 574 *et sidera lambit*, de flamma Ætnæ ad cœlum exundante. 568. Quam ornate! vesperi ventus, aquilo, cessat.

570. Subeunt Trojani Portum Cyclopum. Proprie aqua est immota a ventis: inde eleganter portum ventis inaccessum extulit: *Portus ab a. v. immotus.* Portum autem hunc, ut totum de Cyclopibus, eorumque terra, locum Homero sublegit: Odyss. I, 136 sqq. Ἐν δὲ λιμὴν εὔορμος etc., qui versus hujus sunt interpretatio. Portus ille Ætnæ profluviis totus nunc est oppletus, ut ex P. Bembo et Facello docuit Cluverius. cf. *Sestini Lettere* Tom. I, Lett. 9. Extant scopuli, de quibus accurate nuper egit *Dolomieu.* Ceterum e Virgiliana narratione apparet, poetam fuisse inter eos, qui insulam Caprariam et Cyclopum sedes ante Ætnam in litore orientali collocarent; non ad Drepanum et Erycem, ut alii et ipse Homerus: quos Cluverius sequitur.

571—577. Si alia de Ætna loca vis comparare, v. Cerda h. l. et Cluver. Sicil. ant. lib. I, c. 8; et quis nescit Cornelii Severi Ætnam? quam nobis docte illustratam dedit Wernsdorf. Poet. min. T. IV. P. I. ubi v. p. 104 et p. 24 alios auctores laudd. Sed ea, quæ ad Maronem faciunt, v. in Excurs. XV ad h. l. Ad poetæ nostri ductum Justin. IV, 1. 571. *horrificis tonat Ætna ruinis* h. e. fragore resonat; quem faciunt ruinæ viscerum montis. satis graviter. 572. *prorumpit*, emittit, ἀναπέμπει, antiquo loquendi modo, ut jam Lucret. conf. sup. I, 246. ubi *mare proruptum.* 573. *Turbine piceo et fa-*

Interdum scopulos avulsaque viscera montis
Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat, fundoque exæstuat imo.
Fama est, Enceladi semiustum fulmine corpus
Urgueri mole hac, ingentemque insuper Ætnam
Impositam ruptis flammam expirare caminis;
Et, fessum quoties mutet latus, intremere omnem

690—693, quem ante oculos habuisse videtur Virgilius. 575 *convolsa* aliquot Pier. et Leid. 576 *Erigit* Heins. cum melioribus retinuit. At *Egerit* pr. Moret. alter Voss. et tert. Rottend. pro var. lect., Erf. et malit Burm. propter τὸ *eructans*, et adstruit copiosius Burm. Sec. ad Anthol. Lat. p. 350. Permutatio sane utriusque vocis est satis obvia; v. sup. 423, et *egerere* per se elegans esset; sed *erigere* et exquisitius ac doctius esse et majorem vim habere videtur, ut in altum continuo tractu surgentia saxa ac metalla eniti videas. Inf. IX, 239 *aterque ad sidera fumus Erigitur.* VII, 529 *Paullatim sese tollit mare et altius undas Erigit; inde imo consurgit ad æthera fundo.* Porro *eruit* Menag. sec. *eruptans* Franc. *sub astra* sec. Menag. 577 *glomerant* Hugen. 578 *Encheladi* Wall. cum aliis. *semiustum* merito revocavit Heins. Libri plerique et edd. *semusti*, cum non viderent, duas vocales contractas in unam efferri, ut sæpissime fit apud Græcos. 579 *more* Gud. a m. sec. *hac mole* Oudart. *que* deest Montalb. 580 *expugnare* alter Hamburg. *spirare* Oudart. 581 *quotiens* duo Goth. et sic Medic. *mutet* cum Medic. et aliis bonis libris Heins. *mutat* Donatus cum aliis; uti et bini Goth. (tert. *morat*). Sane *mutare latus* bene dicitur; et docuit satis illud Heins. cum aliis. Ad Callim. H. in Del. 143 frustra provocant: Nam εἰς ἑτέρην Βριαρῆος ἐπωμίδα κινυμένοιο potest esse et *motat* (movet se) et *mutat*. Sed *motat* pro *movet* agnoscit codicum pars, etiam ap. Pierium, et defendit Servius, cum viris doctis; v. Cerda, et ante eum Guellius; possitque id tanquam exquisitius præferri, nisi perpetua et temeraria harum vocum in libris occurreret permutatio. Apud Statium III Theb. 595 *aut ubi tentat Enceladus mutare latus*, Virgilii imitatione, nulla varietas occurrit, nisi quod unus *versare* legit. In nonnullis etiam *motet*; in Wall. *moveat*. cf. Burm.

villa: h. e. globis fumi, cum cinere permistis, φλόγας καὶ λιγνῦς, ut Strabo VI, p. 274 A. Aliter non accipiam. *favilla candens*, ut *canus cinis;* ornans epitheton a rei natura ductum. cf. Lucret. VI, 689—692. De scintillis Servius exponit. 576. *Erigit eructans* ornatius quam eructat, ἐρεύγει, emittit, extrudit. *liquefacta saxa* h. e. in vitrum conversa, interdum admixtis metallis; unde ῥύακες illi, rivi igniti *(Lava)*. *fundo*, ἐκ μυχῶν, ut Pindarus: *volvuntur ab imo fundamenta*, Auctor Ætnæ 197.

578—582. Nota vel ineptis hominum commentis fabula, quæ ex antiquo physica phænomena adumbrandi modo profecta est, cum ignem subterraneum cum fulmineo igni compararent; hunc itaque ignem in monstro, quod fulmine percussum erat, vivum ac perpetuum durare. Pro Encelado, quem tamen et alii agnoscunt, ut Orpheus Arg. 1249. 1250. cf. Cornel. Sev. Ætna 70 sqq., Typhoeum vel Typhonem memorant Pindarus l. c. et Æschylus (ut Briareum Callimachus in Del. 143); at Virgilius hunc sibi servavit ad similem locum subterraneo igni notabilem inf. IX, 716 idque Homeri exemplo Iliad. B, 783. v. ad Hygin. f. 152: Cerda et alii. Pari exemplo ad Phlegræos campos magno terræ motu collapsos Gigantum pugna fuit traducta. cf. Notas ad Apollod. p. 69. 70, add. Gesner. ad Claudian. p. 444. Diod. V. 71. 579. *Ætnam in-*

Murmure Trinacriam, et cœlum subtexere fumo.
Noctem illam tecti silvis immania monstra
Perferimus; nec, quæ sonitum det caussa, videmus.
Nam neque erant astrorum ignes, nec lucidus æthra
Siderea polus; obscuro sed nubila cœlo;
Et lunam in nimbo nox intempesta tenebat.
Postera jamque dies primo surgebat Eoo,
Humentemque Aurora polo dimoverat umbram:
Quum subito e silvis, macie confecta suprema,
Ignoti nova forma viri, miserandaque cultu,

583 *Nocte illa* aliquot Pieriani, et duo Burm., sed hoc vulgarius. *tecti silvis* omnes fere libri Pier. et Heins. itaque *in* recte sublatum. De sensu ambigunt Cerda et Burm. Sed in litus escendisse Trojanos noctemque ibi exegisse, dubitare nec narrationis modus nec veterum hominum mos sinit; neque aliter Ulysses in eo ipso loco, quem Virgilius hic expressit Odyss. I, 150. 151. *tecti silvis* ad litus procurrentibus, in loco nemoroso, in his ipsis silvis, ab interiore parte, accedentem mane ad se vident Achemenidem v. 590. Non autem, eæque olim latæ, silvæ defuerunt Ætnæ, ut ex Pindaro discas Pyth. I, altera Antistrophe: Αἴτνας ἐν μελαμφύλλοις κορυφαῖς καὶ πέδῳ. *immunia* Medic. a pr. m. 585 *nec l. æther Sidera habet. polus*—Sprot. *æther* etiam Voss. cum Goth. tert. 586 *obstruso—cælo* Goth. sec., felici errore, si modo error nec prisca lectio est, cujus interpretamentum sit *obscuro*. Nam *obstrusum* exquisite pro clausum, occlusum, adeoque obductum, obscurum. In libris fere illud cum voc. *abstrusum* variat, apud Lucan. Stat. et Claudian., quod vel Lexica docent. 587 *in* deest binis Burmann. *limbo* Goth. pr. 588 *namque* Montalb. Goth. pr. *prono* Goth. tert., frequenti lapsu. 589 *Humentesque umbras* Ven. v. lib. IV, 7 et sæpe alibi. 590 *Tum* Leid. Mox *e* deest Wall., etiam edd. nonnullis vulgg. *conspecta* pr. Hamb. pro var. Lect. v. Burm. 591 *nova fama* sec. Rottend. *vultu* tres ap. Burm.

super impositam, ὕπερθεν ἐπιτεθὲν ὄρος, *expirare flammas caminis ruptis* h. e. cavernis et receptaculis flammæ subterraneis, quæ nove *caminos*, fornaces, dixit. 582. *Trinacriam intremere* (nam vix *intremere* pro tremefacere posuit poeta, ut Ætna subjectum esset) et (illum Enceladum) *cœlum subtexere fumo*, exquisite, ut *suffundere*. Utrumque Lucret. in eadem re, loco jam Cerdæ laudato, VI, 478—481.

583—587. Escenderant nocte oppressi in litus et in nemoroso loco noctem exegerunt. *monstra* h. l. monstrosum phænomenon, rem portentosam. 584. *sonitum*, fragorem montis. 585. Nox erat intempesta et illunis. *nec lucidus polus æthra siderea* h. e. sideribus; nec cœlum stellis fulgentibus lucebat. 587. et *in nimbo*, nubilo aere, *tenebat*, occultabat, *lunam nox*. Ἀὴρ γὰρ περὶ νηυσὶ βαθεῖ' ἦν, οὐδὲ σελήνη Οὐρανόθεν προὔφαινε· κατείχετο γὰρ νεφέεσσιν Od. I, 143. 144: quem totum locum Virgilius ante oculos habuit, laude tamen hactenus integra, quod Achemenidis persona inducta magnam legentibus mirationem rei novitate facit. Imitatorem nostri habes Ovidium XIV Met. 158 sqq., ubi ad Cumas alius Ulyssis socius substiterat.

588—592. *primo Eoo*, Lucifero, mane, ἠῷος ἀστήρ, cf. Georg. I, 288.

Procedit, supplexque manus ad litora tendit.
Respicimus. Dira illuvies, immissaque barba,
Consertum tegumen spinis: at cetera Graius,
Et quondam patriis ad Trojam missus in armis.
Isque ubi Dardanios habitus et Troïa vidit
Arma procul: paullum adspectu conterritus hæsit,
Continuitque gradum; mox sese ad litora præceps
Cum fletu precibusque tulit. Per sidera testor,
Per superos, atque hoc cœli spirabile lumen:
Tollite me, Teucri; quascumque abducite terras;

592 *ad sidera* Zulich. a m. pr. et Wall., librarii lapsu, cujus animo frequentior ratio insederat. 593 *Prospicimus* aliquot Pieriani. *ingluvies* Sprot. *dimissaque barba* idem cum Uratisl. cum Goth. sec. (pro *demissa*), *promissa* Nonius in *promittere*, et Gud. a m. pr.: utrumque vulgarius præ eo, quod excusum est. *immensaque* Witt. Servium argutari arbitror. 594 *tegumen* Heins. scripsit cum Medic. et aliis vetustis. cf. eund. inf. VII, 666, et ad Ovid. XIV Met. 166. Item Pierius e duobus. Ceteri *tegimen* vel *tegmen*; hoc habebant edd. vulgg. Mox *et* vel *ac cetera* multi ap. Burm. 595 *Ut quondam* ita reposuit Burm. ex Hugen., ut sententiam melius connecteret: Poni enim *ut*, quemadmodum sæpe, ut *erat, sicut erat*. Inde illa illuvies, inde detritæ vestes, quod diu in obsidione Trojæ hæserat. Vulgo legitur *Et*. Videat lector, an in hoc acquiescere malit; Equidem hoc revocavi. Nam primum *Ut* parum commodum, quocumque modo accipias; (melius tamen positum dicas pro *quippe qui*. Ex Burm. sententia *Ut erat* plene fuisset eloquendum). *erat Graius*, h. e. Græco habitu, *quippe qui ante Trojam fuisset*. Hæc vix cohærent. Porro, detritarum vestium caussas ab obsidione Trojæ repetere, jejunum videtur. Sufficit aliquem per tres menses vitam in silvarum latebris exegisse. Itaque sequi malim Servium: v. not. Nisi, quod arbitror, totus versus alienus et ex lib. II, 87 *Pauper in arma pater primis huc misit in annis* confictus. Certe eum, si absit, nemo facile desideret. Lenior medicina foret hæc, ut versu seq. pro *Isque* legas *Namque*; ut sic oratio procedat: *at cetera Graius, Et quondam patriis ad Trojam missus in armis. Namque ubi Dardanios habitus et Troia vidit Arma procul, p. a. c. hæsit.* Ita omnia inter se nexa; etsi Serviana ratio sic satis rem expedit. 597 *aspectu paullum* Witt. *pauco aspectu* Goth. sec. *paullum a conspectu* Goth. tert. 600 Rufinian. de figg. p. 26 (209 R.) citat: *per superos atque hoc cælum*; lapsu, haud dubie, memoriæ. *perque hoc cæli* Wall., non male. v. Burm. *numen* Leid. *sperabile numen* a m. pr. Medic. 601 *quescunque* aliquot, an-

umbram humentem, uti amant poetæ *noctem humidam* (cf. Cerda), propter rorem.

593—595. cf. vet. poeta de Thyeste apud Cic. Tusc. Qu. III, 12. *immissa* in faciem, adeoque exquisitius quam *promissa barba*. *Consertum spinis tegumen*, vestem laceram ac detritam habebat, et, ne panni diffluerent, spinis pro filis consutam et sartam. cf. Ovid. Met. XIV, 166, ubi multa ex Virgilio adumbrata. Ex his ipsis tamen pannis agnoscebatur *Græcus* esse: scilicet si totum vestitum et habitum hominis reputares. Latius Servius: *Habet enim unaquæque gens incessum et vocem propriam.*—595. *patriis ad Trojam missus in armis*, Homerica oratio, nam sæpius similis forma, aliquem a patre ad bellum esse missum, occurrit. Adjicit Serv. *ex sequenti ejus confessione hoc didicit Æneas.* At de toto versu cf. var. Lect.

599—606. *testor*, quæso, obtestor. *hoc cæli spirabile lumen*, vitale, de quo

Hoc sat erit. Scio me Danais e classibus unum,
Et bello Iliacos fateor petiisse Penates:
Pro quo, si sceleris tanta est injuria nostri,
Spargite me in fluctus, vastoque immergite ponto.
Si pereo; hominum manibus periisse juvabit.
Dixerat; et genua amplexus, genibusque volutans
Hærebat. Qui sit, fari, quo sanguine cretus,
Hortamur; quæ deinde agitet Fortuna, fateri.
Ipse pater dextram Anchises, haud multa moratus,
Dat juveni; atque animum præsenti pignore firmat.
Ille hæc, deposita tandem formidine, fatur:
  Sum patria ex Ithaca, comes infelicis Ulixi,

tique v. Pierium. *in quascunque* aliquot alii Pier. *adducite terris* Medic. a m. pr. *adducite* alii multi Heins. et Burm., sollenni lapsu: *advertite* etiam alter Hamburg. pro var. lect. 602 *de classibus* Montalb. et sec. Moret. 603 *Argolicos* Rufinian. de Schem. Dianœar. p. 269. 604 *sceleri* Medic., sed a m. pr. 605 *in* abest a binis Burm. *in fluctu* Venetus. 606 Præclare hanc lectionem reduxit Heins. codicum fere omnium, etiam Pierianorum, auctoritate; in edd. vulgg. erat: *Si pereo, manibus hominum, p. j.* Fuere quoque qui distinguerent: *Si pereo manibus hominum p. j.* multo tenuius. Porro *Si peream* aliquot Pier. Male. Quod *pereo: hominum* cum nullo hiatus metu ponitur: græco more fit, quo ω ante vocalem sequentem haud facit hiatum; imprimis in versus articulo. 607 *amplectens* duo Moret. Leid. un. Goth. pr. *volutus* iidem et alter Leid., sed hoc vulgarius. Vulgatum defendit etiam Carisius. 608 *Qui sit* Heins. cum melioribus, ut jam ante Pierium lectum; alii *Quis sit* vulgari ratione. *quo fari sanguine* Sprot. *fari a quo* Menag. alter. 609 *agitat* Hamb. alter. 610 *haud plura* Parrhas., ex communi formula. v. Burm. *loquutus* Wall. a m. pr. 612 Idem versus sup. II, 76 in controversiam vocatus. *Ipse* Dorvill. 613 *Ulixi* et hic ab Heins. cf. Pier.

(l. quo) spiramus: *Serv. lumen* autem pro æthere, aura; ut etiam poetæ: *luminis aura*, quandoquidem lucem transmittit. *Danais* (pro Danaicis) *e classibus*, unum e Danais. Ex Sophoclis Philocteta nonnulla cum his comparari posse, jam Cerdæ monitum. *si sceleris tanta est injuria nostri*, ornate, si scelus meum tantum est. *Spargite*, cum vi, discerptum dispergite.

607—611. *genibusque volutans hærebat:* ad genua provolvens se inhærebat, προσφὺς εἴχετο. *dat juveni*, ut evitaret tenuem voculam *ei*. *præsenti*, certo, *pignore*, quod manum dat, adeoque fidem, tanquam ἱκέτῃ.

613 sqq. Hoc de Achemenide episodium totum Virgilii ingenio deberi videtur, scilicet ut ita Homerica de Cyclope intexere suis versibus posset. Nam delectare solet et hoc, si fabulas, notas quidem nec novas, nova tamen cum variatione, novo cum ornatu, et in novo rerum vel narrationis ordine legimus. Temporum rationi quidem adversatur hoc episodium, quod jam apud Servium notatum videas; Ulysses enim inter initia erroris sui ad Cyclopas venerat, at Æneas multo serius. v. Exc. II *de Error. Æneæ annis:* ad a. 6. Sed in talibus, quæ lectorem non offendunt, nisi molesta subtilitate aliena a

Nomen Achemenides, Trojam, genitore Adamasto
Paupere, (mansissetque utinam Fortuna!) profectus.
Hic me, dum trepidi crudelia limina linquunt,
Immemores socii vasto Cyclopis in antro
Deseruere. Domus sanie dapibusque cruentis,
Intus opaca, ingens. Ipse arduus, altaque pulsat
Sidera, (Dî, talem terris avertite pestem!)
Nec visu facilis, nec dictu affabilis ulli.
Visceribus miserorum et sanguine vescitur atro.

614 *Nomen*, post Ge. Fabric. Pieriumque, revocavit Heins. e codd. cf. Toll. ad Auson. p. 297. Vulgo *Nomine*, quod vulgare. Porro *Achemenides* scriptum, cum Medic. aliisque præstantioribus, etiam ap. Ovidium, ut sit ὃν τὰ ἄχη μένει. Vulgo *Achæmenides*, quod nomen aliunde notius esse poterat. *Achimenides* alii, ut omnes Gothani. *Agamenides* Franc. et sic Nannius. v. Burm. at græcum est Ἀχημενίδης. Tandem *Adamasto*, ex Ἀδάμαστος, varie corruptum: *Adamasco* ap. Pier. et al., *Damasco*, *Damasto*, *Adamastro*. 616 *trepidum* Sprot. *tepidi* Ven. *lumina* alter Hamb. et Goth. 618 *Domos* Medic. (a m. pr.) tert. Rottend. Sane *Domus sanie dapibusque cruentis* durissima junctura dictum, pro saniosa. Burmannus videtur probasse H. Stephani interpretationem: *opaca sanie et dapibus*; quod et durum et jejunum est. Obvia est emendatio: *Domus sanie dapibusque cruenta*; sicque Wittianum habere video; modo distinguas: *domus sanie dapibusque cruenta Intus, opaca, ingens.* Sæpe epitheta librarii accommodant proximo vocabulo. *Dapes* autem ipsæ erant *cruentæ*, hinc sine dubio cruentatum antrum. Exemplis res non indiget. Inf. VIII, 297 *janitor Orci Ossa super recubans antro semesa cruento.* 619 *ingens ipse* jungit Waddelius ap. Burm., qui recte rejicit. 621 *affabilis* retinuit Heins. codd. Grammaticorumque auctoritate; et Macrob. VI, 1 ab Accio in Philoctete sumtum testatur: *Quem neque tueri contra neque affari queas.* Statii etiam imitationem affert Burm. III Silv. 3, 72 *Terribilem adfatu passus visuque tyrannum.* Servius tamen *nec dictu effabilis*, sermone non explicabilis; et inf. v. 644 *infandi Cyclopes*, ineffabiles, ubi ad h. l. provocat. Esset itaque πέλωρ ἄῤῥητον, vel Hesiodeo voc. οὔτε φατειὸν, quod Ruhnkenius ingeniose restituit Orpheo v. 926, et videri potest exquisitius. Sunt etiam codices, qui ita legunt, apud Pierium, plerique Heins. et Burm. possuntque similia memorari, v. c. Silius I, 175 *ferum visu dictuque.* Et affine huic alterum: *visu audituque*, quod sæpe occurrit, jam inde ab Orpheo Argon. 901. cf. ad Pindar. P. I, 50. Recte tamen alterum præfertur, quandoquidem junctum cum *nec visu facilis.* 622 *pascitur* Gud. tert. Rottend. et alt. Voss. cum pr. Goth.

a re præsenti admiscentem, male poetas reprehendas. *genitore paupere:* cum genitorem pauperem haberem. sup. II, 87 *Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.* Nescio tamen, annon poeta sua potius tempora, quibus militia inter vitæ genera quæstuosa erat (v. ad Tibull. I, 1 pr.), quam Homerica respexerit; nam addit: *mansissetque utinam Fortuna!* Ceterum hoc dictum est elegantius quam: utinam pauper, adeoque domi, manere maluissem!

616. Cum Ulyssis socii, ne Polyphemus injuriam ulcisceretur, fuga se proriperent, Achemenides forte remansit. *trepidi*, bene adjectum, præ festinatione. 618. *domus sanie*, pro saniosa, usu casus sexti paullo duriore. v. Var. Lect. 620 sq. *pestem*, pestilens et exitiosum hominum vitæ monstrum. *nec visu facilis* h. e. cujus adspectum non facile aliquis ferat (ἀπροσόρατος voce Orphica, δυσαντίβλεπτος. Bene Serv. "*cujus possit etiam adspectus inferre formidi-*

Vidi egomet, duo de numero quum corpora nostro
Prensa manu magna medio resupinus in antro
Frangeret ad saxum, sanieque expersa natarent
Limina; vidi atro quum membra fluentia tabo
Manderet, et tepidi tremerent sub dentibus artus.
Haud impune quidem. Nec talia passus Ulixes,
Oblitusve sui est Ithacus discrimine tanto.
Nam simul, expletus dapibus, vinoque sepultus,
Cervicem inflexam posuit, jacuitque per antrum
Immensus, saniem eructans ac frusta cruento

624 *Pressa* etiam hic duo Burm. cum tert. Goth. 625 *exspersa* Servius: "Hæc fuit vera lectio, id est, madefacta: nam si *aspersa* dixeris, tapinosis et hyperbole junguntur, scilicet *adspersa* et *natarent*." Fateor me non satis assequi discrimen hoc inter *exspersa* et *aspersa*: sed præferendum video alterum tanquam rarius et doctius: non quod major vis insit. Erat tamen Serviana lectio in nullo Pieriano, sed in optimo Menag. et quatuor aliis Heinsii, qui egregie adstruxit, et in tribus Burm. et tert. Goth. Add. Bened. Reliqui *aspersa* vel *adspersa* (quod interpretamentum est alterius); *respersa* Sprot. et pr. Moret. *exsparsa* Witt. in margine. cf. sup. ad v. 534. Est autem *exspergere* proprie foras spargere et hinc dispergere, dissipare; et tandem *limina exspersa*; respersa sanie ac cruore *ex illisis* humi corporibus. 627 *trepidi artus* Medicei aliorumque vetustiorum auctoritate receperat Heinsius, non offensus eadem rei natura bis expressa: *trepidi* h. e. tremuli, *tremerent*. Tacite eum deseruit Burm. antiquo revocato *tepidi*, scilicet vitali calore. Paullo melius Ovidius XIV Met. 196 *elisi trepident sub dentibus artus*. 629 *est* deest binis ap. Burm. 630 *meroque* Wall., perperam. 631 *cervicem inflexam* pro flexa, et hoc pro reflexa. 632 *per antrum Immensum*; sic Servius, Gud. a m. pr. alter Mentel. a m. pr. Voss. pr. duo Hamburg. totidem Moret. et

nem") nec sustineat alloquium. Reliqua v. in var. Lect.

623—627. cf. Odyss. I, 288 sqq. *corpora*, elegantius quam viros. *resupinus*, bene nisum jacientis exprimit, dum ad colligendas vires corpus reducit ac recurvat. cf. Burm. Homerus notionem magnitudinis et roboris in monstro tuitus est: Σύν τε δύω μάρψας, ὥστε σκύλακας, ποτὶ γαίῃ Κόπτ'. tantæ erant vasti corporis vires! Reliqua a Virgilio ornatius exposita. Nisi et ipsum voc. *resupinus*, cum Servio, de jacente humi Cyclope accipere mavis: quo ipso magnitudo virtutis appareat, quod resupinus hoc facere potuit. Conf. Ovidii versus XIV Met. 205 sq. ex h. l. expressos, *expersa* doctius, quam aspersa. v. Var. Lect. *membra fluentia tabo*, oratio poetica pro vulgari, defluente tabo. Ceterum hæc ad nostrum palatum haud esse comparata, facile sentias. cf. Exc. XVI.

628 sq. cf. Od. I, 299 sqq., 316 sqq. *oblitusve sui est*; *sui*, cum vi, h. e. suæ astutiæ ac calliditatis; quæ ista ætate eadem cum sapientia habita, ut ex Homero observare in promtu est; ibid. v. 420: Αὐτὰρ ἐγὼ βούλευον—πάντας δὲ δόλους, καὶ μῆτιν ὕφαινον, Ὥστε περὶ ψυχῆς· μέγα γὰρ κακὸν ἐγγύθεν ἦεν. *in discrimine tanto*. 630. ex eod. l. v. 296. 297 Κεῖτ' ἔντοσθ' ἄντροιο τανυσσάμενος διὰ μήλων. add. 371. *sepultus*, motu et vita privatus erat. 631—633. v. ibid. 372. 374 κεῖτ' ἀποδοχμώσας παχὺν αὐχένα—in-

Per somnum commixta mero: nos, magna precati
Numina, sortitique vices, una undique circum
Fundimur, et telo lumen terebramus acuto
Ingens, quod torva solum sub fronte latebat,
Argolici clipei aut Phœbeæ lampadis instar:
Et tandem læti sociorum ulciscimur umbras.
Sed fugite, o miseri, fugite, atque ab litore funem
Rumpite.
Nam, qualis quantusque cavo Polyphemus in antro

Ven. ap. Heinsium, qui præferebat; adde duo Goth. *jacuitque per a. Immensus* Medic. cum ceteris etiam Pierianis; idque Burmannus potius duxit; recte quidem meo qualicumque judicio; nam et poetica oratione dignius et ἐνάργειαν majorem habet, quam alterum. Nam, quod Servius ait: *Immensum* ad Polyphemi magnitudinem pertinet, quasi in toto antro jacuerit; id potius ad τὸ *per antrum* valet, quod majus rei phantasma offert, quam *in antro*. Jam etsi adjicias: *jacuit per antrum Immensum*, hoc non æque rem in majus effert; potuit enim immensi antri qualecumque spatium occupare; quam *jacuit immensus*; et nunc δεινὸν est illud alterum *per antrum*, ut impleat suo corpore totum antrum. cf. similem varietatem Ovid. III Met. 37, et ad lectionem dijudicandam Quinctil. VIII, 4, 83, idem interpretationem nostram firmat. Porro *Immensam saniem* aliquot Pieriani, et Zulich. a m. pr., Prave. *et fr.* scripti Heins. Burm. cum Goth. tert. *cruenta* Witt. 633 *summa p. Numina* Dorvill. 634 *Nomina* Medic. *una ordine* Wall. a m. pr. 635 *tenebramus* h. e. obscuramus, excæcamus, legebat Donatus, cum aliis apud Servium, adversus Homeri et Euripidis fidem et exemplum, ut jam Pier. et alii monuerunt: est enim τρίβειν, δινεῖν, τορνεύειν. 636 *jacebat* Ven., male. v. notam. 637 *Phœbei* Wall. 638 *umbram* alter Hamb. 639 *a litore* Witt. Edd. Ald. et Junt. P. Dan. cum tribus Goth. *atque hoc ab litore* sec. Moret. *funes* Franc. 641 *Jam* pr. Moret., eleganter, inquit Heins.; quod vix verum h. l. Versus 641 ad 644 ab aliena manu interpositos acute suspicabatur Jac. Bryant, offensus imprimis τῷ: *qualis quantus*-

flexam pro vulgari, reflexam. *jacuit immensus* præclare, cum notione vasti corporis. 634. *sortiti vices* h. e. quod unicuique esset agendum. vide ibid. v. 331 sqq. 634. 635. vide ibid. v. 378 sqq. —636. *latebat* quanto ornatius quam *erat!* vides eadem voce simul torvam frontem, horridas palpebras, hirsutum supercilium, λασία μὲν ὀφρῦς ἐπὶ παντὶ μετώπῳ Ἐξ ὠτὸς τέταται Theocr. Idyll. XI, 71. 637. *Argolici clipei:* erat is Argivorum inventum: Paus. II, 25. Apollod. II, 2, 1. ubi cf. Not. p. 277. et inf. Exc. IX. ad h. libr. Fuit sane clipeus inde in communi Græcorum usu, aliquando etiam a Romanis receptus pro scuto: potuit tamen Argolicus clipeus peculiare quid habere: quod rotundus erat, cum alii clipei essent oblongi; scuta etiam oblonga quadrata. Etiam Dionys. Halic. IV (p. 221, c. 16) Ἀργολικὰς ἀσπίδας Servius rex ferre jubet cives primæ classis. *Phœbeam lampadem* esse Solem, non Lunam, in aperto est. E Callimacho translatum esse versum, Faber pronuntiat; sed hoc tantum de clipei comparatione verum est, H. in Dian. 53 de Cyclopibus: τοῖσι δ' ὑπ' ὀφρῦν Φάεα μουνόγληνα, σάκει ἶσα τετραβοείῳ, Δεινὸν ὑπογλαύσσοντα. Ex Virgilio sua sumsit Ovid. XIII Met. 851. 852. Mox 638 *ulciscimur* ad ductum Homeri l. c. v. 475 sqq.

641—644. Ornatum (partim ex

Lanigeras claudit pecudes, atque ubera pressat,
Centum alii curva hæc habitant ad litora vulgo
Infandi Cyclopes, et altis montibus errant.
Tertia jam Lunæ se cornua lumine complent,
Quum vitam in silvis, inter deserta ferarum
Lustra domosque traho, vastosque ab rupe Cyclopas
Prospicio, sonitumque pedum vocemque tremisco.
Victum infelicem, baccas lapidosaque corna,
Dant rami, et vulsis pascunt radicibus herbæ.
Omnia collustrans, hanc primum ad litora classem
Conspexi venientem. Huic me, quæcumque fuisset,
Addixi : satis est gentem effugisse nefandam.

que claudit : de quo v. not. Omnino loco huic ultima poetæ manus defuit. 642 *prensat* alter Hamb. v. ad. Ecl. III, 99. *pressit* Montalb. *presat* Franc. 643 *hæc* abest ab Ven. *hic* Urat. *habitant curva hæc ad* pr. Hamb. *volgo* Gud. *passim* pr. Hamburg. 644 *et in a.* duo Burm. *atque altis mœnibus* Parrhas. et tres alii. 645 *lumina* tres, vitiose. *se cornu lumina complent* Sprot. Satis bene. 647 *domusque* Menag. alt. Goth. alt. *vastaque ab rupe* Oudart. *vastoque* Franc. *a rupe* tres Burm., quem v. 648 *tremesco* scribunt fere codices, testibus Pierio et Burm. 650 *avulsis* Wall. pro *et v.* 651 *hanc partem ad litora* Donatus legit, quod Ge. Fabricio videbatur habere aliquid antiquitatis. *hanc primo a litore* Nonnius in *lustrare :* quod placuisse Heinsio mireris, cum primæ litoris parti vix credere se potuerit, qui latebras quærebat ; ut recte jam Burm. monuit. Et cf. Ovid. XIV Met. 218 sq. loco e Virgilio expresso : *Haud procul adspexi longo post tempore navim* ad litusque cucurri. *primum in litore* Ven. Burmann. malit : *hanc primam ad l. classim.* 652 *Prospexi* Medic. Gud. pro div. lect. Colot. Parrhas., sed jam *Prospicio* v. 648. *Conspicio* Ven., idem *Hinc me.* alter Hamb. *Huc me.*

Hom. l. c. 337. 341) vides: *Qualis* Polyphemus *est*, *tales* Cyclopes multi in vicinia *sunt*, *habitant*. Est autem is poetarum mos, Græcis imprimis admodum frequentatus, in Pindaro vel centies observatus : ut evitetur tenuis oratio per verbum substantivum *est*, statim attributa substituunt; itaque h. l. pro *qualis est Polyphemus*, ornatius dixit poeta : *qualis claudit atque pressat ;* plenior oratio erat : *qualis Polyphemus est*, *qui claudit.* Tenendum hoc est in aliis locis, in quibus eadem orationis forma occurrit. Sic sup. I, 498 erat : *Qualis exercet* pro qualis est, cum exercet. An vero talis verborum ornatus trepidanti Achemenidi satis conveniat, dubitare forte possis. Sed in his cum poeta quodammodo tacite conventum est in hoc, ut ii, quos loquentes inducit, poetica oratione utantur. Quod nisi ita se haberet, quomodo tragœdia scribi posset ?

647. *domos* sc. *ferarum* non otiosum post *lustra ;* nam speciem rei clariorem exhibet, quam voc. proprium dabat. *ab rupe Cyclopas* junge ; prospicit in monte errantes. modo v. 644 *et altis montibus errant ;* et inf. 655 *summo cum monte videmus ;* item 675 *e silvis et montibus altis.* Mox 649 *Victum infelicem*, simpl. miserum, tenuem. Argutum puto, de infelici arbore accipere. *lapidosa corna* ab osse, quod in se habent. 653. *Ad-*

Vos animam hanc potius quocumque absumite leto.
Vix ea fatus erat: summo quum monte videmus
Ipsum inter pecudes vasta se mole moventem
Pastorem Polyphemum, et litora nota petentem:
Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademtum.
Trunca manu pinus regit, et vestigia firmat.
Lanigeræ comitantur oves: ea sola voluptas,
Solamenque mali.
Postquam altos tetigit fluctus, et ad æquora venit,
Luminis effossi fluidum lavit inde cruorem,
Dentibus infrendens gemitu; graditurque per æquor

654 *assumite* tres ap. Burm. 655 *in monte* aliquot Burm. et Goth. pr. 656 *gerentem* pr. Hamb. Unde Burm. conj. *ferentem*. Sed vulgatum *se moventem* multo præclarius esse cum *vasta mole* junctum, quis non videat? 659 *manu* Medic. (etsi interpolatus, et a recent. manu) cum præstantioribus omnibus Heins. et Pier. et utrique id probatum: At Burm. veterem lectionem *manum* revocaverat, recentibus tantum codd. et auctoritatibus firmatam, attamen in Quinctil. Inst. VIII, 4, 24 lectam, et a qua lapsus difficilior fuisset ad alteram. Oritur ergo disceptatio inter auctoritatem et rationem. Sed nec *manum* bene dictum esset; quorsum enim *manus* a baculo regenda fuisset, sed *pinus* h. e. truncus pineus, *manu*, h. e. quam manu tenebat, *regit et firmat vestigia* h. e. gressus. Etiam Servius *manu* explicat, sed fere ut Pierius, qui *Monstrum pinus regit* jungere videtur. Lapsus in primis statim exemplaribus obrepere potuit: quod factum esse in multis veterum locis animadvertere licet. *Trunca manus pinum* Goth. pr. et tert. *gerit. format* Leid. 660 *hæc s. v.* Goth. tert. 661 *malis* tert. Rottend. Versus inexpletus in Ge. Fabricii libris, in Medic. duobus Mentel. uno Pier., quibus adde Fragm. Vatic., etsi et ibi recenti manu adscriptum supplementum: *de collo fistula pendet*, quod ceteri fere codd. etiam editi habent, nisi quod duo tresve *pendebat fistula collo*, ut et Goth. tert. a m. sec., Montalb. *dependit f. c.* Rejecta hæc ab Heins. post multas virorum doctorum disputationes. v. Bened. Pier. Cerda et quos Burm. laudat. Neque, si ex codicum auctoritate rem æstimes, versus facile retineri potest. Nam aliis reprehensionibus interpunctione occurras: *ea sola voluptas; Solamenque mali de collo fistula pendet.* Si tamen ad sensum meum judico, etiam illa tollenda sunt: *ea sola voluptas Solamenque mali*: manifestum enim fit, esse eos conatus explendi versus, a diversis auctoribus profectos. Nec bene cohærent *ea sola v.* cum: *Lanigeræ comitantur oves.* 663 *effusi* alter Menag. et nonnulli alii, uti suspicari licet; item Medic., sed a m. pr. *effuso. fluvidum* multi ap. Pier. et Burm. ut et aliis scribitur. *ille* Menag. sec. *lavat* Goth. sec. 664 *infrendis* Gud. a m. pr. *infrens* fragm. Vatic. a m. pr., suppletum *infremens*.

dixi: signato verbo exprimit desperationem, ait Serv.; at quatenus? sc. est pro, me tradere decrevi, ut alias morti, servituti, malo, se quis addicit. Addicunt se proprie, qui se vendunt, ut gladiatores.

658. Πέλωρ, *πελώριον θαῦμα* apud Homerum l. c. *informe*, ut *ἄμορφον*, deforme. *cui lumen ademtum*, h. e. excæcatum; deformitas nova præter naturalem. 659. In *manu* truncus pineus *regit* eum, *et vestigia firmat*, firmum incessum præstat. Mox vero 662 *ad æquora venit*, ubi ad altum usque mare processit: pro vasti scilicet corporis modo; 663 *inde*,

Jam medium; necdum fluctus latera ardua tinxit.
Nos procul inde fugam trepidi celerare; recepto
Supplice, sic merito; tacitique incidere funem;
Verrimus et proni certantibus æquora remis.
Sensit, et ad sonitum vocis vestigia torsit.
Verum ubi nulla datur dextra affectare potestas,

665 *fluctu*, quod et ipsum bonum esset, et *fluctus* legi Servius testatur et ex eo Pompon. Sab., sed hoc alterum omnes habent Pieriani, excepto Porcio, in quo *s.* abrasa, et Heinsiani, præter unum Rottend. *strinxit* aliquot Pier. Leid. *tingit.* Medic. et Sprot. *texit*, sed ille a m. pr., Fragm. Vatic. nil mutat. 666 *celare* duo Burm. Goth. tert. a m. pr. *Nos trepidi procul inde f. c.* hic ordo verbor. ex Argent. Bœcleri ap. Cuning. 668 *Verrimus* edd. etiam antiquiores, quas Pierius respicere videtur, et inter Heinsianos pr. Moret. et Ven. a m. sec. Prætulit hoc Heins. et Burm., ille, puto, tanquam exquisite poeticum, hic, quoniam *taciti* volebant discedere. At *verrere* de remis vim illam motus taciti non habet; nisi argutias ex etymologia capias; et *vertimus* ceteri omnes, etiam Medic. fragm. Vatic. et Donat., quod sane et ipsum esse poeticum quis neget, quodque et alibi apud poetas occurrit, et inf. V, 141 *freta versa*; quare codicum auctoritatem quid infringat, non video. Neque mihi videtur gravior strepitus exire, si mare *vertant* remi, quam si *verrant*. 670 Diu hæsi, an, *dextra affectare*, reciperem: potest hoc ratio ac sententia suadere; alterum critica auctoritas; etsi, ut infinitis in locis, in tanta variæ lectionis silva, difficile dictu est, in utram lectionem major librorum pars consentiat. *dextram affectare* multos codd. habere Pierius affirmat; Heins. e Medic. a m. pr. laudat, sed vitio forte scriptum, pro *dextrum*, nam sic a m. pr. præfert Fogginius. Etiam Burm. e solo Menag. laudat, *dextram affectare*, non tamen adscriptum, quid in ceteris ejus libris legatur. At habet illud fragm. Vatic., cujus est antiquissima auctoritas. Quid sit *dextram affectare*, Servius explicat, esse: dextram intendere et injicere, scilicet ut possit navem tenere: Terent. Heaut. III, 3, 60 *Ad dominam qui affectant viam*, id est intendunt, faciunt. Subjicit Servius: "Nam, si *dextra* legeris, ait, ut sit, *dextra affectare*, id est contingere, caret exemplo." At multo magis caret exemplo non modo, sed et analogia, *affectare dextram*, nam quarto casu effertur id, quod appetitur, cui manus injicitur. Sic Georg. IV, 562 *viamque affectat Olympo*. Sic *regnum*, *famam*, *plausum affectare*. Itaque e communi usu *affectare dextram* esset appetere manum alterius, h. l. Trojanorum; quod hic sensum non habet. Prorsus novo itaque more poeta dixisse dicendus: *affectare dextram*, pro admovere. Contra *dextra affectare* sc. nos, navem; analogiæ consentaneum esset, hoc sensu: τῇ δεξιᾷ ὀρέξασθαι τῆς νεώς. E codd. tamen istam lectionem enotatam non video, nisi quod a Pierio e nonnullis antiquioribus *dextra attrectare*, quod et pr. Rottend. habebat, vulgatæ sc. interpretamentum, a Catrœo tamen receptum. *assertare* Wall. in marg. *dextræ affectare* tert. Moret. a m. sec. non male, inquit Heins. Nam *adjectare* vel *injectare* dextram, quæ facile cuivis in mentem veniant, acutioribus non facile se probent. Prius illud, dum Marklandi locum in Epist. Crit. ad Fr.

ex æquore, aqua marina. Burmannus.

666. 667. cum Homericis certavit l. c. v. 471. 472. adde Odyss. K, 126 sqq. *Sic merito*, εἰκότως. Nam *supplicem*, ἱκέτην, quis aspernari ausit! sive, ut *merito* sit adverbium; sive, quia meritus erat sic recipi. Mox 669 *sonitum vocis*. *Vox* novo exemplo pro strepitu vel remorum vel undæ remis impulsæ, ut sup. 556 *fractæ voces* pelagi. Cum poeta plura audacius extulerit, facile et hoc feras. Sin ferendum esse neges, cum Burm. *vocem* de hortamine et celeusmate accipies. Discesserant quidem *taciti*, sed *certantes remos* ad hortamen, certe mutum, referri posse ille observat. *vestigia* pro ipsis gressibus, notum.

670 *dextra affectare* appetere, attingere, navem nostram. cf. V. L.

Nec potis Ionios fluctus æquare sequendo,
Clamorem immensum tollit: quo pontus, et omnes
Intremuere undæ, penitusque exterrita tellus
Italiæ, curvisque immugiit Ætna cavernis.
At genus e silvis Cyclopum et montibus altis
Excitum ruit ad portus, et litora complent.
Cernimus adstantes nequidquam lumine torvo
Ætnæos fratres, cœlo capita alta ferentes,
Concilium horrendum: quales cum vertice celso
Aëriæ quercus, aut coniferæ cyparissi
Constiterunt, silva alta Jovis, lucusve Dianæ.
Præcipites metus acer agit quocumque rudentes

Hare p. 17 a Saxio indicatum evolvo, video a Valesio jam olim propositum, et ab Editore Cantabrig. probatum, a Marklando refelli et *dextra affectare* præferri et illustrari. Hoc tandem et ipse cum Brunck. prætuli. 672 *Clamorem horrendum* pr. Hamb. *ingentem* alter. *ponit* aliquot Pier. cum fragm. Vatic. a m. pr. 673 *Contremuere* Medic. cum Colot. *infremuere*, quod sane et ipsum frequens de mari et fluctibus. Sed hic jungitur: *exterrita tellus.* 674 *tellus Trinacriæ* Parrhas. et aliquot Pier. cum Goth. pr. ex interpolatione, quoniam *Ætna* sequitur. *immugit* scribitur in multis codd., sed v. Heins. *caminis* Uratisl., haud dubie ex 580. 675 *Et g.* Ven. *Et gens* Voss. pr. et Hugen. *e montibus* Medic. Gud. cum aliis Heins. *et silvis Cyclopum et montibus* Ven. Goth. pr. 676 *ad portas* duo Burm. *complet* plures alii. 679 *consilium* alter Menag. cum Goth. tert. *vertice summo* Hugen. 680 *corniferæ* tert. Goth. 681 *Constiterunt* Heins. cum melioribus suis et Pier. Vulgo *Constiterant.* aliquot Burm. et Goth. sec. *Constiterint.* Venetus *astiterant. lucove* duo Burm. *lucisve* unus. *que* Goth. tert. 682 *ruentis* fragm. Vatic.

671. Ubi—*nec potis est, æquare fluctus Ionios sequendo,* accipi aliter non potest, quam de altitudine maris profundiore, quam pro monstri proceritate: qua æquus, par, ei non est. Nec, dum nos insequitur, par est molis suæ magnitudine altitudini maris, quæ eo major est, quo longius a litore proceditur. Porro ad 672 cf. Odyss. I, 395. Vides poetam ad miraculum et prodigium res augentem.

676. *ad portus* cf. v. 570. *adstantes,* stantes, *nequidquam,* quia nocere (nunc) non poterant. *Serv. Ætnæi fratres,* populares, gentiles. Mox 678 *cælo,* ad cœlum. *concilium,* exquisite pro turba. 680. *coniferæ cyparissi.* Cupressus mas fert *conos* nuci pineæ non absimiles (v. Serv. ad h. l. et sup. ad v. 64); *baccas* appellat Plin. XVI, 33. s. 60. At κώνους etiam Græci. v. Athenæus lib. I, p. 57 B. C. 681. *silva Jovis,* declarant quercus, itaque *lucus Dianæ* ad cupressos erit referendus; adeoque de Diana infera vel Hecate aut Proserpina agi necesse est. Nam cupressus feralis arbor, alias Diti sacra, ut Plin. l. c. Potuisse dicas a poeta sic simpliciter ornari voc. *luci,* ut *Dianæ* esset, cui omnino saltus curæ sunt: esset tamen sic usus insolens cupressorum.

682. 683. Nos metu agitati quocumque malumus cursum dirigere, quam in portu manere. *rudentes excutere,*

Excutere, et ventis intendere vela secundis.
*Contra jussa monent Heleni, Scyllam atque Charybdim
*Inter utramque viam, leti discrimine parvo,
*Ni teneant cursus: certum est dare lintea retro.
Ecce autem Boreas angusta ab sede Pelori

684 *movent* aliquot Pier. duo Heins. fragm. Vatic. duo Goth., ut fere alias variatur. *Scyllamque Charybdim* quidam scripti et editi, *Scyllæque Charybdis* alii ap. Pier. cum Rottend. sec.; at pr. et duo alii Heins. *Scyllæ atque Charybdis*; unde suspicari possis *Scyllæ atque Charybdis Inter utrimque viam* ab aliis lectum fuisse. Heins. conjiciebat *Scyllamque Charybdimque Inter*, non male. *Scillam Charibdim* ed. Ven. *Charybdin* Gud. cum aliis. *Scylla atque Charybdis* fragm. Vatic., unde suspicetur aliquis fuisse: *Contra jussa monent Heleni, Scylla atque Charybdis. Inter utramque viam—Ni teneant cursus, certum est dare lintea retro.* aut: *Contra jussa monent Heleni Scyllam atque Charybdin. Inter* et reliqua eodem modo. Sed et hoc parum expeditum foret, et facile præferas vulgatum, quod et Servius et Donatus habent. Enimvero et melior sensus, et rei criticæ usus, mosque versificatorum, antiquiorum imprimis ætatum, facile eo adducit, ut tibi persuadeas, tres versus hos esse ab interpolatoribus, et quidem pluribus eundem lapidem moventibus, profectos, qui, varia tentando, explere volebant versum imperfectum relictum: *Contra jussa monent Heleni.* Nisi forte ne hoc quidem Virgilianum erat; sed meminerat aliquis intempestivo loco discriminis a vento per fretum ferente, et præceptorum Heleni sup. vss. 410 sq. Sequebatur post 683 in Virgiliano autographo: *Ecce autem.* 686 *Ne* Gud. cum aliquot Pier., sed *Ni* antique. v. Serv. Heins. Ceterum hoc hemistichium: *certum est dare lintea retro*, tanquam a sententia alienum, a nova manu ad supplendum versum attextum esse videtur. 687 *ab s.* Heins. e libris et more poetæ. Vulgo *a sede.*

ut vela pandant, evolvere, explicare et intendere; jam sup. 267 *excussosque jubet laxare rudentes.—ventis secundis*, int. quo ventus ferret; non expectare ventum, quem cursus postulabat.

684—686. E pluribus verborum juncturis, quas hic facere possis, et quas passim a Servio, Donato, ac Pomponio Sab. inde Intpp. facere videas, illa videtur verborum locique naturæ ceteris accommodatior: *Ventos secundos*, qui tum a tergo spirabant, fac fuisse Notum vel Austrum; ab hoc rejici debuere versus Charybdin et Scyllam (in quo poeta versus Homer. Odyss. M, 426 sqq. ante oculos habuit); *Contra Heleni jussa* (monuerat is, ne per fretum navigarent) *monent, ni* (h. e. *ne) teneant* (naves) *cursum inter Scyllam atque Charybdim, utramque viam leti discrimine parvo* (per appositionem; utraque, et Scylla et Charybdis, erat iter periculosum, si per eam navigatio fieret); Tamen, cum ventus versus has partes ferret, sc. ab australi plaga spirans, *certum est dare lintea retro*, h. e. jam decreveramus, iterum mare Adriaticum repetere; cum, ecce, Boreas exoritur. *Heleni jussu*, v. sup. 410 sq. 429 sqq. *ni*, antique pro *ne*. Sic Serv. et plures veteres Grammatici apud Heins. et alios. v. Horat. I. Carm. 14, 15. *teneant* sc. naves. In simili re Od. Γ, 172, ubi præcesserat Ἠιτέομεν δὲ θεὸν—ὄφρα φύγοιμεν—, sequitur v. 176: Ὦρτο δ' ἔπι λιγὺς οὖρος ἀήμεναι· αἱ δὲ μάλ' ὦκα Ἰχθυόεντα κέλευθα διέδραμον. cf. Odyss. M, 197. 221. Hactenus versus infeliciter procusos interpretatus sum, quantum licuit. Sed v. judicium nostrum in V. L.

687. *Venti* poetis a montibus, tanquam sedibus, petuntur (cf. Mark-

Missus adest. Vivo prætervehor ostia saxo
Pantagiæ, Megarosque sinus, Thapsumque jacentem.
Talia monstrabat relegens errata retrorsum
Litora Achemenides, comes infelicis Ulixi.
Sicanio prætenta sinu jacet insula contra
Plemmyrium undosum: nomen dixere priores
Ortygiam. Alpheum fama est huc Elidis amnem
Occultas egisse vias subter mare: qui nunc
Ore, Arethusa, tuo Siculis confunditur undis.

689 *Pentagiæ*, *Pantagyæ* (hoc et Med. et Rom. cum fragm. Vatic., sed Παντα΄γίας, ὃ ἄγων h. e. ἀγνύων πάντα undæ impetu). *Tapsumque*, *Tassumque*, *Taxumqne*, *Thabsumque*, *Capsumque*, librariorum lapsus: *Tharsumque* Rom. Est Θάψος. 690 *mandabat* Parrhas. *retrorsus* apud Priscian. et in codd. Pier. et Heins. *retorsum* Goth. tert. 691 *Ulyssi* Priscian. et Probus. Vulgo *Ulyssei*. Ultima, *comes* i. *U.* ex v. 609 assuta putabat Burm., offensus scilicet epitheto *infelicis:* quod in Æneæ ore gravius aliud desiderabat. 692 *Sicanio.* Fuere qui *Sicano* emendarent: quia media alibi producitur: sed v. ad I, 557. 693 *Plemyrium* Rom. Medic. et alii duo; ut et græce scriptum ap. Steph. Byz. Sed plerique Πλημμύριον. At *Plemirium*, *Plemurium*, *Pleuron* librariis debentur. *unde dixere* Parrhas. 694 *hic* ed. Ven. 695 *habuisse vias* unus Pier., sed v. Burm. *quæ nunc* duo Burm. 696 *confundimur* Menag. pr. *perfunditur* aliquot Pier.

land. Epist. crit. p. 56); itaque h. l. Aquilo a promontorio Peloro, ad fretum Siculum: hinc *angusta ab sede* —*Missus:* puto exprimi ἱκμενος vel ἱέμενος: is navem fert secundum litus Siciliæ orientale versus austrum.

688. 689. *Vivo ostia saxo Pantagiæ. Pantagias* (nunc *Fiume di Porcari)* parvus fluvius, brevi cursu, infra Leontinos, cujus ostium præruptis utrimque rupibus includitur: de eo v. Cluver. Sicil. lib. I, c. 11. Dorvill. Sicula p. 206. 207. *vivo saxo*, ut I, 167 *vivoque sedilia saxo. Saxa rotantem Pantagiam* dixit Claudian. de R. P. II, 57 in loco hinc expresso. *Megara* sunt h. l. Hyblensia, quia olim Hybla parva dicta, non longe a Syracusis, in sinu Megarensi, *Golfo di Augusta*, quem ab australi parte includit *Thapsus*, peninsula in mare procurrens, *plana, pæne fluctibus par*, ait Servius, qui insulam appellat, unde *jacentem* dixit poeta, h. e. humilem, non altam montibus.

690. 691. *relegens retrorsum.* nam cum Ulysse a Lotophagorum inde insula, litori Africæ prætenta, Siciliæ litus orientale ad Cyclopas usque (cf. ad 570) præternavigaverat. itaque *litora* jam *errata*.

692—696. Insula *Ortygia*, et ex adverso *Plemmyrium* promontorium, ad aditum sinus et portus Syracusani. In eadem fons Arethusa, de quo et de fabula super ejus cum Alpheo Elidis fl. congressu v. sup. Ecl. X, 1 et 4. *undosum* h. l. περικύμον, quod æstuantis maris fluctibus alluitur; unde et ipsum nomen πλημμύριον. *occultas egisse vias subter mare*, τήν τε θάλασσαν Νέρθεν ὑποτροχάει Mosch. Idyll. VIII. *ore tuo*, fonte; unde Pindaro Arethusa ἄμπνευμα σεμνὸν Ἀλφειοῦ Nem. I, 1. v. Cluver. Sicil. ant. pag. 163. 157.

Jussi numina magna loci veneramur; et inde
Exupero præpingue solum stagnantis Helori.
Hinc altas cautes projectaque saxa Pachyni
Radimus; et fatis nunquam concessa moveri
Apparet Camarina procul, campique Geloi,

697 Ordinem verborum ex optimis libris reduxit Heins. Vulgo: *Numina m. l. jussi v.* Sed alter ordo gravitatis plus habet. *venerantur* Sprot. 698 *Helori* inde a Pier. et Heins. Ἕλωρος. Vulgo *Elori.* 699 *Hic* Menag. alter. 700 *Redimus* Goth. sec. a m. sec. 701 *Camerina* sane maxima scriptorum pars. Sed in talibus scripti non sunt audiendi, sed Græci; quibus Καμαρῖνα· etsi Salmasio ad Chronic. Euseb. p. 250 hoc dandum, vulgari usu tandem literam inflexam fuisse. *montesque* G. Parrhas. *Geloni* Ven. Uratisl. *Geloti* Wall.

697. *Jussi*, admoniti, sed a quo? vel ab Achemenide, vel ab Heleno, vel ab Anchise, ait Serv. Hoc ultimum verum puto. Nam per totum librum eæ sunt Anchisæ partes, ut religiones et auspicia curet; at Helenus tantum de Junone placanda monuerat vs. 436. *Helorus* fluvius in litore orientali paullo supra Pachynum promontorium: de quo accurate egit Cluverius e Fazello. Primum ille inter specus et exesas rupes procurrit, unde Silio *clamosus Helorus*; mox, ubi ad litus accessit, placido ac leni cursu incedit, et hieme, clauso maris fluctibus ostio, frequenter excrescit stagnatque, unde agri vicini pinguescunt plurimum (Nunc *Atellaro* et in inferiore parte *Abiso*). *Exupero*, h. l. prætervehor.

699. *Pachynum*, promontorium Siciliæ ab australi parte (*Capo Passaro*). *projecta saxa* expressit Gr. προβλῆτες σκόπελοι.

700. 701. *Camarina nunquam concessa moveri:* accipio, palus, quam deus consultus vetabat movere, cum Camarinenses canali ducto eam exsiccare vellent. *moventur* ea, in quibus aliquid molimur, novamus, mutamus. Servii verba apponam: "Palus est juxta ejusdem nominis oppidum: de qua quodam tempore, cum siccata pestilentiam creasset, consultus Apollo, an eam penitus exhaurire deberent, respondit: Μὴ κίνει Καμαρίναν· ἀκίνητος γὰρ ἀμείνων· quo contemto exiccaverunt paludem, et carentes pestilentia, per eam partem ingressis hostibus, pœnas dederunt." Similia narrant Steph. Byz., Suid. et Anthol. Gr. apud Cluver. Sed quæ illa urbis expugnatio fuerit, nusquam declaratur. Ter Camarinam fuisse conditam, ex Thucydide aliisque docet idem Cluver. Ceterum poetam hæc ex sua potius, quam Æneæ narrantis, persona dixisse, jam Servius vidit; quod tamen de toto hoc loco non minus tenendum. Nam omnes illæ urbes et locorum nomina Æneæ temporibus recentiora sunt.

701. 702. De situ urbis et fluvii *Gelæ* camporumque res parum explorata. v., præter Cluver. et quos Burmann. laudat, Dorvill. Sicula c. 6. Acquiescit Dorvillius in Cluverii sententia, esse Gelam, qui nunc *Fiume di Terra Nuova*, Campos autem Geloos, egregiæ fertilitatis planitiem, latius cis et ultra fluvium patuisse, quam vulgo creditur. Sed, quorsum *immanis* spectet, dubitari potest. Loca hinc expressa Claud. R. P. II, 58.

Immanisque Gela fluvii cognomine dicta.
Arduus inde Acragas ostentat maxima longe
Mœnia, magnanimûm quondam generator equorum.
Teque datis linquo ventis, palmosa Selinus;
Et vada dura lego saxis Lilybeia cæcis.

702 *Immanisque Gela fluvii cognomine dicta.* Hæremus in voc. *inmanis*, quo modo urbs Gela ita appellari possit: v. notam. Forte fuit *Innantis* sc. campis fl. ut Horat. III, 17, 7 *innantem Maricæ Litoribus tenuisse Lirin.* *Gela* noli mutare; urbs proprie ἡ Γέλα, et fluv. ὁ Γέλος. *de nomine* Parrhas. et Hamb. pr. 703 *A. atque A.* Puget. Fluctuant et hic libri inter *Agragas* et *Acragas*. *ostendit* alter Menag. 704 *quondam* vatem decebat, non pöetam, qui Æneam narrantem inducit. Jo. Schrader. ea re offensus in schedis delet versum, et continuat: *Acragas ostentat mœnia longe, Teque d.* Ita vero plura in hoc loco erunt delenda, in quibus temporum ratio neglecta. cf. not. ad 700. 701. 705 *Selinys* vel *Selinis* etiam hic fere libri. *Salinis* Goth. tert. cum ed. Ven. v. Pier. Heins. et doctiss. Commentar. Burmanni ad Numism. Sicil. p. 420. 421. Est Σελινοῦς, ex Σελινόεις. 706 *cæcis L. saxis* Goth. pr.

Sil. XIV, 218 nihil juvant. *magnam* interpretantur; sed urbis amplitudinem nemo veterum memorat. Proclive est, ad dominos referre, ut sæpe in urbium epithetis fit, ut ab incolarum vel dominorum moribus et ingeniis ducta sint. Atque eo devenisse etiam Dorvillium video in Sicul. p. 129. Gelæ tamen tyrannos sævos et immanes fuisse, unde doceri possit, mihi non satis constat. Nam, quæ apud Herodot. VII, 153—156 de iis memorantur, ad immanitatem non assurgunt. Igitur de tyrannis Gela oriundis, Hierone et Thrasybulo, Gelonis fratribus, Syracusarum tyrannis, erit accipiendum. Proponitur etiam a Dorvillio altera interpretatio, ut ad urbis situm ad amnem verticosum et immanem referatur. Ita *Gela immanis* erit in loco immani, horrendo, sita: nec male hoc. Sed neque loci tanta immanitas et fera facies esse videtur, ut ab ea potissimam designari potuerit a poeta.

703. 704. *Agrigentum* in monte Acragante situm, maximis quondam opibus ex agri fertilitate et Carthaginiensium mercatu refertum; hinc civium magnificentia et luxus. Aluere iidem equos ad certamina Græciæ, et inter Olympionicas fuit Theron Agrigentinus a Pindaro celebratus. v. Serv. et Burmann. quanquam ad hunc solum respici a poeta non dixerim. Gratius Cyneg. 526 *per illos* (equos) *Cantatus Graiis Acragas.* Vide de hac urbe Cluver. et Dorvill. pag. 88. 89. *quondam* paullo incautius adjecit poeta, contra temporum ordinem. v. V. L.

705. *Selinuntem* palmis agrestibus abundasse, ex Cicer. Verr. V, 87 satis constat. Ex nostro expressit XIV, 200 Silius Ital., quem in toto hoc loco comparare juvabit. De Selinunte copiose post Cluver. Dorvill. p. 60 seqq. et 420 sqq., ubi et ruinæ duorum templorum ejus urbis oculis subjectæ sunt. *datis ventis*, orto vento.

706. *vada dura saxis cæcis* h. e. latentibus. *dura* (ne *dira* conjectes) *vada* dixit, h. e. locum vadosum fundo saxeo, quoniam extrema Lilybæi promontorii ἄκρα, plana atque depressa, ad III M passuum sub undis protenditur, in trium circiter cubitorum altitudinem tecta. Cluver. II, 1 pr.

Hinc Drepani me portus et illætabilis ora
Accipit. Hic, pelagi tot tempestatibus actus,
Heu genitorem, omnis curæ casusque levamen,
Amitto Anchisen. Hic me, pater optime, fessum
Deseris, heu, tantis nequidquam erepte periclis!
Nec vates Helenus, quum multa horrenda moneret,
Hos mihi prædixit luctus, non dira Celæno.
Hic labor extremus, longarum hæc meta viarum.
Hinc me digressum vestris deus appulit oris.
Sic pater Æneas, intentis omnibus, unus
Fata renarrabat divûm, cursusque docebat.
Conticuit tandem, factoque hic fine quievit.

707 *Dripani* Moret. sec. *portus me et* primus. *me* deest Montalb. *ineluctabilis* Zulich. a m. pr. *illectabilis* Goth. pr. 708 *actis* omnes Pier. et magna pars Heins. et Burm. cum ipso Romano. Alii c. edd. *actus*, inter quos et Mediceus referendus. *actum* Voss., scilicet genitorem. *aptis* Goth. pr. Jam *tempestates actas*, hoc est, vel pulsas vel exactas, dici, dubitari nequit. v. h. l. Heins. cf. ad Georg. I, 413. Sed an tempestates dispulsæ fuerint, nunc non quæritur. Igitur recte, *actus*, de Ænea. Solent autem librarii flectere adjectiva et participia ad propius vocabulum. 709 *oneris* Ven. *omnis* Parrhas. in litura. 710 *Anchisam* Parrhas. *Anchisem* Ven. 711 *nequicquam erepte ruinis* Sprot. 713 *nec dira* aliquot Burm. Duo quoque *dura*. 714 *hæc* deest alteri Menag. 715 *disgressum* Witt. *vestræ—oræ* Gud. a m. pr., sed v. Burm. *applicat* Parrhas. 717 *Fataque narrabat* aliquot Pier. *enarrabat* alter Menag. *recensebat* qu. Moret. Sed *renarrabat* haud dubie vere; non ut argutari velim cum Servio et aliis, sed ut aut pro simplici et vulgari, *narrare*, sit positum, poetarum more, aut ad eum modum formatum, quo *repeti* et *iterari* res, quas narramus, dicuntur. cf. Burm. *divum*, parum commode interpositum, offendebat Jo. Schrader., qui emendabat, *Troum*. Verum non sunt hic *fata* casus et ærumnæ; sed vaticinia et prædictiones: quibus omnia acta ac gesta sunt. 718 *fatoque* Rottend. sec. *his* Sprot.

707. *Drepani—illætabilis ora.* Ager Drepanitanus sterilior et fere arboribus et herbis destitutus; solum enim arenosum; et præterea multos in tractus aqua marina exæstuat, stagnandoque salem profert; et ob hunc ruris illius mœstiorem adspectum non minus, quam ob Anchisæ hic locorum amissi memoriam, ab Ænea Drepanitana ora vocari *illætabilis* videtur.

710. Super *Anchisæ obitu* v. Exc. XVII. 712. Comparant Homerica Iliad. P, 407—410. Imitatur nostrum Valer. Fl. III, 301 sqq. 715. Redit ad lib. I, 34 *Vix e conspectu Siculæ telluris in altum Vela dabant læti.* Ex Odyss. H, 276. 277. Mox 716 *unus* sc. inter ceteros *omnes intentos*. 718. *factoque hic fine quievit:* ornate: et narrationis finem fecit.

EXCURSUS I

De Æneæ Erroribus.

Cum errores Æneæ magna cum doctrina persecutus sit poeta, nobis autem hoc propositum sit, ut eam doctrinam curiosius exquiramus: agedum, ut ea penitus inspiciatur, de cursu, quem Æneas tenuit, paullo accuratius videamus, adhibitis iis, quæ ab aliis scriptoribus eadem de re erant tradita.* Ante omnia monendum est, cum certam sedem, quam peterent, nondum haberent, Trojanis proxima litora Thraciæ legenda fuisse; mare autem recta ne trajicerent, metus prohibere debuit, ne aut Achivi in patriam redeuntes eos insequerentur, aut ipsi in Achivorum classem dispersam inciderent.

Ex portu Antandri Æneas navibus XX solvit: lib. I, 381 *Bis denis Phrygium conscendi navibus æquor.* Eundem numerum habuit, cum anno abhinc septimo Sicilia discederet. Nam I, 170 septem navibus ipse ad Africæ litus appulerat; XII aliæ aliis locis I, 390 sqq.; una Orontis fluctibus mersa I, 113. In altum evectus primum Hellespontum classe petiit, nam hic est sollennis cursus, quem tenent naves a litore Trojano solventes, et, ut tum navigantium mos erat, ut litus legerent, ad ostia Hebri appulit urbemque *Ænum*, seu *Æneadas*, ut poeta appellat, condidit III, 16—18. v. Excurs. II de Annis Error. Æn. a. 2. Dubitari enim non potest, poetam de hac urbe cogitasse, quandoquidem fabulam de Polydori umbra subjicit, quæ a vicina Chersoneso bene eo traduci potuit. v. Not. ad III, 13. Latius paullo Ovid. Met. XIII, 329 *Est, ubi Troja fuit, Phrygiæ contraria tellus, Bistoniis habitata viris* etc. Sed in Chersoneso Polymnestoris sedem fuisse dubitari nequit. v. Eurip. Hecuba 569 sqq.; iisdem locis Hecuba in canem fuit mutata. Et Cynossema erat ad Hellespontum apud Sestum. v. Pollux V, 5. Intpp. Steph. Byzant. ad h. v. Cellar. Geogr. ant. Etsi non defuere, qui et in hoc discreparent, uti Dictys V, 16, sed de communi fide, quam poetæ secuti sunt, nunc quæritur.

Habuit autem Virgilius in hoc consentientes plerosque e Romanis scriptoribus. Mela II, 2 *Eximia est Ænos ab Ænea profugo condita.* Plin.

* Video nunc similem conatum Abb. *de Pluche* in *Concorde de la Geographie des differens ages* (1764), ubi p. 356 *La Geographie de l' Enéide, ou le Voyage d' Enée.*

IV, 11 *Os Hebri—oppidum Ænos liberum cum Polydori tumulo, Ciconum quondam regio*; adde Solin. c. 10, et ibi Salmas. miscentem ea, quæ apponit. Etiam Ammian. XXII, 8, ubi v. Vales. cf. Serv. ad III, 1 et 17. Nec tamen poeta hujus opinionis auctor est putandus, sed habuit veteres auctores, quos sequeretur, etiam inter Romanos Q. Lutatium, nam is in *Historiis* similia tradiderat; *Æneam primum Thraciam appulsum, Ænum ex suo nomine condidisse, dein cognita Polymnestoris perfidia ex Polydori nece, inde digressum.*

Cur tamen poeta non Ænum sed *Æneadas* urbis nomen prodidit? Scilicet Æneadas recte dixeris incolas, eorumque adeo nomine urbem potuit insignire, ut tot aliæ urbes, v. c. Gabii, Tarquinii, incolarum nomine designabantur. Sed id non ab *Æno*, verum ab *Ænea*, Αἴνεια, duci potest. An igitur illa ad Hebrum urbs etiam Αἴνεια appellata fuit? Atque fit probabile, hoc ita se habere.

Scilicet alia, eaque constantior, inter Græcos maxime, fama obtinuit, ad *Chersonesum Pallenen* Æneam appulisse, ibique Æniam (Αἴνειαν) urbem condidisse. Inhabitabant illam tum Thraces *Crusæi* vel *Crossæi*, fidissimi Trojanorum socii. Hæc Dionysius ex Hellanico docet lib. I, 47 et 49. conf. Herod. VII, 123 et ibi Not. (*Chryseos Thracas* scriptum videas apud Pompon. Sab. ad Æn. III pr., sed ejus tota nota ex Dionysio est descripta, ex eoque emendanda; uti altera ad v. 17 ex Herodoto l. c.) Si mireris forte, cur inter Trojanorum socios ab Homero illi Crusæi non memorati sint, tenendum, eos in Pæonum nomine latere videri ab Axio fl. evocatos Iliad. B, 848 sq. In Pallene Æneæ appulsum etiam collocat Lycophron 1236—1238. Nam, quam ille habitasse dicitur, *Rhæcelos* ad Cissum montem circa Æniam sita esse debuit. v. Schol. ad e. l. et Not. ad Steph. h. v. et mox *Almopiam* pro Macedonia memorat. Hanc Æniam *Æneadas* quoque appellatas (Αἰνειάδας) ex Theone, vetere Lycophronis Scholiasta, notavit Steph. Byz. in Αἴνεια. Habuit hæc Ænia Pallenes commune hoc cum altera, quæ Ænos dicta, quod et Pallene priscis temporibus a Thracibus fuit habitata. Facile itaque utriusque urbis origo ad Æneam nostrum referri potuit; etsi altera illa Thraciæ Ænus jam ante Æneam floruit; siquidem ex ea (Αἰνόθεν) Piros ad Trojam jam ante urbis casum affuisse memoratur Iliad. Δ, 520, et accesserat ad eam Hercules a Troja redux a Poltye hospitio exceptus: Apollod. II, 5, 9, p. 131. cf. Not. p. 384. Sunt autem tales circa similis nominis urbes errores satis frequentes; ut in hoc ipso exemplo re inversa Conon Narr. 46 Pallenes Æniam Ænum appellatam vult; et Tzetza ad Lycophr. l. c.

utramque confundit. Virgilio propter Episodium de Polydori umbra multo opportunior erat altera de Æno Thraciæ narratio, eam itaque secutus est. Quippe fuit et ipsa urbs olim non obscura, condita mox iterum ab Æolibus, seu Cumis seu Mitylene oriundis. v. Steph. Byz. in Αἶνος, Scymnus Chius 695, et Harpocrat. in eodem voc. ex Ephoro. Servius ad v. 19 h. l. alios urbis nomen ab Æno, Ulyssis socio, deduxisse, ex Euphorione et Callimacho commemorat. Ad eandem spectare videtur, quod apud Pausan. est VII, 4, p. 530, ubi Samii ab Androclo et Ephesiis insula ejecti partim Samothracen abiere, partim consedere περὶ Αἰναίαν τὴν ἐν τῇ ἠπείρῳ τῇ πέραν βαλλόμενοι τεῖχος· scr. Αἴνειαν.

In Thracia, hoc est, Pallene Æneam vitam finiisse, nonnulli olim tradiderant apud Dionys. Halic. I, 49, et inter eos Cephalo Gergethius (de quo v. Excurs. I ad lib. II p. 300) et Hegesippus περὶ Παλλήνης, a quo scriptore, cum id consilio suscepisset, accuratius hæc tractata fuisse probabile fit; sed idem urbi suæ heroem quasi proprium consecrare hac morte voluisse videtur; quod toties factum in vetere historia notavit jam Dionys. Halic. egregio loco lib. I, 54 extr. (p. 43. 44). Patrem Anchisen, ibi sepultum, ex Theone memorat Steph. Byz. in Αἴνεια.

Conon, cujus operam potissimum in fabulis de populorum et urbium originibus (τοῖς ἐθνικοῖς) colligendis positam fuisse apparet, Narrat. XLVI, Æneam narrat trajecto Hellesponto primum in Sinum Thermum (Thermaicum Macedoniæ) pervenire, ubi patrem Anchisen vita functum humat, oblatumque sibi ab incolis regnum recusat; *hinc*, inquit, *in terram Brusiadem profectus* (εἰς τὴν βρουσιάδα γῆν) omnibus, quibus uteretur, erat gratus et jucundus κατὰ χάριν τῆς Ἀφροδίτης. Mugiente ibi, quæ ex Ida ipsum sequebatur, bove, moniti a Venere accepti memor imperium ab incolis in se delatum suscipit, boveque Veneri mactata urbem condit primum Æniam (Αἴνειαν) appellatam, posthæc Ænum. *Brusiadem* illam terram facile aliquis mutandam putet εἰς τὴν Κρουσιάδα ex Dionys. Halic. et Herodoto l. c. Sed Βροῦσις μοῖρα Μακεδονίας ἀπὸ Βρούσου, Ἠμαθίου παιδός, ut Steph. Byz. ibid. Galeo laudatus, et inter Thraces *Brysæ* apud Plin. IV, 11 s. 18.

Diversam ab omnibus his rationem, quæ tamen ad illa ipsa, quæ memorata sunt, revocari potest, ingressus erat is auctor, quem Schol. Iliad. N, 459 excripsit, *Troja* inquit, *capta Æneas sumto secum patre Anchise fugit, naufragioque circa Atho facto in interiora terræ est profectus* (ita accipio, ναυαγίῳ δὲ περιπεσὼν περὶ τὸν Ἄθω, ἀνῄει σὺν πατρί)

Anchises quidem ad Calaurum montem juxta Anthemum fluvium moritur et ab Ænea Pyanæ, ubi etiamnum Anchisæ dictum sepulcrum est, humatur; quo facto Æneas, Veneris monitu, urbem condidit, Æneadem (Αἰνειάδα ab Αἰνειὰς) *ab ipso appellatam. Mortuo vero Ænea natus ex eo filius clam ad antiquam patris sedem accedit* (cf. sup. ad lib. II Excurs. XVII, ubi de Ascanio), *et urbe eversa* assumtisque colonis in Italiam concessit.* (addit Schol. Ven. A. καὶ κτίζει πόλιν Ῥώμην.) Anthemuntem urbem Macedoniæ cum agro novimus; potuit etiam fluvius cum monte Calauro eodem loco esse supra Pallenen. In *Pyana* dubito an *Pydna* lateat. Sane etiam Strabo XIII, p. 608, paullo latius *ad Olympum montem* habitasse Æneam ad nonnullorum fidem tradit. *Cissum* montem supra e Lycophrone vidimus, et *Atho* Tzetza ad eundem v. 1263 nominat.

Ceterum hanc in Pallene sedem Æneæ respicit Livius I, 1, *primo in Macedoniam venisse*, et XL, 4 traductis jam a Cassandro Æneatibus Thessalonicam—*proficiscuntur Thessalonica Æneam ad statum sacrificium, quod conditori Æneæ cum magna ceremonia quotannis faciunt. Portus* etiam *Æneæ* in Pallene memoratur ab eodem XLV, 30.

Ex Thracia in *Delum* insulam Trojani sunt delati, III, 69 sqq. Hoc idem Dionys. Halic. I, 50 habet; *Cum e Pallene*, inquit, *solvissent, in insulam Delum venerunt, cum Anius in ea regnaret; et in hac insula, dum res ejus florerent et ædificia starent* (misere autem devastata est insula ab Archelao, Mithridatis duce. v. Viri docti Exerc. de Delo in Misc. Obss. Vol. VII, c. 9), *multa indicia visebantur, quæ Æneæ et Trojanorum in eam adventum testabantur.*

Anius hic in veterum poetarum mythis fuit celebratissimus, etiam filiabus Œnotropis, ut docent, quæ apud Diod. V, 62. Ovid. XIII Met. 640 sqq. Lycophronem Cass. 570 et Schol. ad e. l. et versus sqq. Eustath. p. 824, 17. qui Lycophronem fere sequitur, Servium ad III Æn. 80. Dictyn lib. I fine legi possunt. Nam nos hæc tantum attingimus. Est tamen hæc ex antiquioribus fabulis, si quidem Pherecydem (Atheniensem puta) et Cypria Epe de iis laudat Tzetza l. c. Ad eundem Anium refer loca Suidæ in Ταυροπόλον. Apollinis et Creusæ filius proditur Anius apud Cononem Narrat. 41 ejusque filius Andrus, insulæ ab ipso appellatæ conditor. v. ibid. Ovid. l. l. v. 649. Diod. V, 79 et Wess.

Anii filiam ab Ænea in matrimonium ductam, secundum alios violatam, Anium partu edidisse, Servius ad III, 80 narrat. Prius illud e

* τὴν πόλιν ἀναστήσας. *restituta*, an *eversa?* hoc verius. Videtur Ascanius eos, qui Trojam occupaverant, ejecisse, adscitisque colonis novis discessisse.

græcis scriptoribus nonnullis etiam Dionys. Halic. I, 59 commemorat, nomen puellæ, insuper addit, *Launam* (nisi *Laviniam* ipse Dionysius scripserat) fuisse; navigasse eam cum Trojanis in Italiam, dante hoc Æneæ precibus Anio patre; erat enim fatidica et sapiens mulier; cumque inter novam urbem condendam morbo fuisset extincta, et in eo ipso loco sepulta, Æneam in uxoris memoriam nomen ejus urbi indidisse. Similia Q. Lutatius narraverat; unde excripta in Orig. Gent. Rom. c. 9.

Delo digressos Trojanos per medias Cyclades statim ad *Cretam* deducit Virgilius. Ad historiæ veritatem comparatum est, quod urbs *Pergamea* vel *Pergamum* ab iis in Creta conditur III, 132. 133. Relicti in ea nonnulli ex sociis ibid. v. 190. Alios auctores secutus Velleius I, 1 pr. *ab Agamemnone tres urbes in Creta,* et in his *Pergamum* conditum narrat. De urbe hac cf. Serv. ad III v. 133. et Meurs. in Creta lib. I, c. 13, adversus quem Servii locum tuetur Ruhnken. ad Vellei. p. 4. Inter *oppida Cretæ insignia* Pergamum enumerat Plin. II, 12. 20. Quod in Creta pestilens annus supervenit, ingeniose poeta ex iis effinxit, quæ Idomeneo a Troja reduci evenisse, quæque Cretam de pristinis opibus dejecisse memorantur, v. Herodot. VII, 171. Eodem alludit Dictys VI, 11, cujus figmenta raro antiquioris alicujus fabulæ vel auctoritatis fundo destituta deprehendas.

Sedis in Creta tentatæ Dionys. I, 50 non meminit, sed, ubi de Delo memoraverat, *Deinde,* inquit, *in aliam insulam Cythera, quæ ante Peloponnesum est sita, venerunt templumque Veneri condiderunt.* Hoc cum ad Æneæ pietatem tam accommodatum esset, Venerisque omnino opera tam frequens in Æneide sit, a Virgilio neglectum, mireris forte. Nec facile ignorare doctissimus poeta id potuit, sed derelictum ab ipso suspicor propterea, quoniam, cum similem fere religionem templidedicandi mox ad Actium erat enarraturus, tædium effugere voluit.

Quod *Cytheris* nonnulli tribuerunt, id alii ad continentem transtulisse videntur. Nam ex adverso insulæ, ad litus Laconicæ, in sinu Boeatico, ubi circa Maleam flexeris, fuerunt aliquando duæ urbes, mox in Boeas collectæ, *Etia* vel *Etias,* et *Aphrodisias;* utramque ab Ænea conditam fama ferebat, *cum ille in Italiam fugeret et in hunc sinum tempestate fuisset delatus.* Nomen alteri a Venere, Æneæ matre, *alteri ab Etide vel Etiade Æneæ* filia. v. Pausan. III, 22 extr.

Ad eadem loca referendum videtur, quod Dionys. I, 50 Trojanos a Cytheris solventes in Peloponnesi promontorio amisisse Cinæthum narrat, a quo illud appellatum *Cinæthium.* Videtur idem esse, quod

Pausan. III, 22 in eodem sinu Boeatico post Promontorium, Asini maxillam, tradit *Cinadi monumentum:* Ἔστι δὲ καὶ μνῆμα Κινάδου, νεὼς τῆς Μενελάου καὶ οὗτος κυβερνήτης ἦν. Variavit et in hoc antiqua fama.

Alia fuit fabula de Æneæ ad *Arcadiam* accessu et Anchisæ in iis locis sepultura. Fuisse scilicet aliquem suspicor poetam, qui hæc ita tractasset, aut famam, quæ ita hæc ferret, ut, cum Samothraciæ, adeoque et Trojanorum, origines prisca aliqua narratione ad Arcades referentur (v. Dionys. I, 61, 68, 69, ubi de Penatibus agit, unde etiam explicanda illa Arcadum et Trojanorum συγγένεια c. 50 memorata, quam renovasse dicuntur tum Trojani), Æneam cum Anchise in antiquas Arcadiæ sedes reduceret, cum sors esset data, *ut antiquam matrem exquireret* (ut Æn. II, 96). Certe ex alio Pausaniæ loco lib. VIII, 12. f. discimus, *Anchisium montem* (ἡ Ἀγχισία ὄρος) et *Anchisæ sepulcrum* inter Mantineam et Orchomenum Arcadiæ monstratum fuisse. *Cum enim in sinu Boeatico,* quem modo nominavimus, *escendissent, Anchises in ea loca quacumque de caussa profectus diem suum obiit ibique est sepultus.— Adjacent Anchisæ sepulcro templi, quod Veneri dicatum fuit, ruinæ.* Consentanea his occurrunt apud Dionys. Halic. I, 49; nam et ibi pars scriptorum Æneam in Arcadiam adduxisse memoratur, ut *Orchomenum* et *Nesum* inhabitaret et *Caphyas* apud Mantineam conderet,a Capy Trojano dictas (hoc et Strabo habet lib. XIII, p. 608 A, at Stephanus Byz. in Καφύαι a Capy, Anchisæ patre), sed alii eum ibi mortuum, alii in Italiam discessisse tradiderant, inter illos quidem *Aræthus* (ita enim legendum pro Ἀρίσθῳ, Ἀραίθῳ γράψαντι τὰ Ἀρκαδικὰ, ex Schol. Apollonii Arg. II, 500, etiam apud Hygin. Astron. II, 1 *Ariethus Tegeates historiarum scriptor* leg. *Aræthus.* v. ib. Muncker.), inter hos autem *Agathyllus Arcas,* cujus elegos apponit Dionys. l. c., in quibus Æneas in urbe Neso duas filias collocasse iisque relictis in Italiam properasse, in qua Romulum genuerit, memoratur. Emendandus ex illo loco Pompon. Sab. ad III, 276.

Insula *Zacynthus* est ex adverso Elidis. Etiam ad hanc Æneam appulisse narrat Dionys. I, 50; et erant Zacynthii quoque cognationis jure juncti Trojanis. *Dardanum enim, Jovis et Electræ Atlantidis filium, duos ex Batia filios suscepisse tradunt, Zacynthum et Erichthonium; quorum alter ex Æneæ majoribus erat, Zacynthus vero insulæ conditor.* Omnia hæc, etsi fabularum ambagibus involuta, eo tamen pertinere videntur, quod Trojani et insulæ hujus, ut ceterorum locorum, incolæ haberent aliquam antiquitus cognationem; erant scilicet, nisi fallimur, om-

nes ex Pelasgorum stirpe oriundi. Sed de his alibi: v. *Novi Commentar. Soc. R. Sc. Gotting.* T. I, p. 90. De Erichthonio Dardani et Batiæ f. Ili fatre v. Appollod. III, 12. 2. *Commorantur hic aliquod temporis spatium Trojani, et indigenarum humanitate invitati et adversa navigatione impediti. Veneri in templo, quod ibi extruxerant, sacrificium faciunt, quod ad hoc usque tempus Zacynthii publice faciunt, et cum alia tum etiam cursus certamina junioribus proponunt. Victoriæ præmium autem accipit is, qui templum primus ingreditur. Cursus autem hic Æneæ et Veneris appellatur; et adstant amborum statuæ.*

Faciunt et hæc ad poetæ nostri artem agnoscendam. Zacynthum ille tantum nomine attigit lib. III, 270; narrationis moram vero fecit nullam nisi in Strophadibus adjacentibus, quippe quas videbat ornatum ex antiquis de Harpyiis fabulis admittere. Porro, quæ historia de ludis in insula Zacyntho ab Ænea celebratis tradiderat, ea ad Actium magna cum laude poeta transtulit, ut Augustum, Actiacorum ludorum auctorem, hoc tanquam blandimento demereri videretur.

A Zacyntho *Trojani per altum navigantes ad* Leucadem *appulerunt, quem locum Acarnanes adhuc tenebant. Atque hic quoque Veneri templum extruxerunt, quod nunc est in parva insula inter fossam* (διορύκτου) *et urbem* (cf. Strabo X, p. 451 D). *Vocatur Veneris Æneadis templum.* Dionys. l. c. et apud Serv. ad III, 279: *Varro templum Veneri ab Ænea conditum, ubi nunc Leucate* (ita lego pro *Leucatem*), *dicit; quamvis Menander et Turpilius comici a Phaone Lesbio id templum conditum dicant.* Poeta tamen et hoc neglexit uti, Apollinem solum memoravit v. 274. 275, scilicet ne toties templa Veneri condita memorando tædium lectori faceret. *Æniam* ad *Acheloum* (v. Strab. X, p. 450 C) a nemine vidi ad Æneam vel ad Trojanos referri.

At de *Actio* non neglexit poeta. *Cum ad Actium appulissent, ad sinus Ambracii promontorium stationem habuerunt Trojani. Inde in urbem Ambraciam venerunt, in qua regnabat Ambrax, Dexameni* (cujus avus forte fuit is qui Olenum tenuit ap. Apollod. II, 5, 5.) *f. Herculis n.* (v. Huds.) *et utroque in loco hujus adventus vestigia remanent: apud Actium quidem Veneris Æneadis templum, et prope hoc alterum Magnorum Deorum; quæ nunc etiam ætate mea extant,* ait Dionys. l. c. *Ambraciæ vero ejusdem deæ templum, et Æneæ sacellum, prope parvum theatrum, in quo etiam est parva operis antiqui statua, quæ dicitur Æneæ, eamque sacrificiis colebant sacerdotes, quas ipsi amphipolos vocabant* (αἱ καλούμεναι παρ' αὐτοῖς ἀμφίπολοι.) Ergo poetæ invento hoc loco debentur ludi ab Ænea instituti, et suspensus clipeus, in cujus tamen consecratione poeta aliquid habuisse vi-

detur, quod secutus est; Nam Serv. ad III, 287 *Sciendum tamen*, inquit, *hunc clipeum ab Ænea apud Samothraciam in templo consecratum, quod poeta per transitum tetigit.* Deduxere eum in donarii notionem ea, quæ Dodonæ monstrabantur Trojanorum donaria, de quibus statim e Dionysio commemorabo.

Scilicet quod sequitur de appulsu ad *Epirum*, id a poeta diverso plane ab aliis modo est tractatum ornatumque. Nam apud Dionys. Halic. I, 51 *ex Ambracia cum navibus quidem Anchises oram legendo Buthrotum Epiri portum subit. At Æneas et cum eo lectissimi quique totius exercitus, duorum dierum itinere per terram confecto, Dodonam perveniunt, deum consulturi. Atque hic in Trojanos cum Heleno incidunt. Accepto deinde de colonia deducenda responso, deo dona Trojana dicarunt, cum alia tum etiam crateres æneos, quorum nonnulli adhuc supersunt literis antiquissimis inscripti, quæ donorum dicatorum auctores testantur: et quatuor ferme dierum itinere confecto ad classem apud Buthrotum redierunt.* Vides hic, quæ poeta ex priorum auctorum narratione in suum usum converterit, et quibus ipse ea variaverit. Heleni occursum ejusque vaticinium v. 374 sqq. a Dodona Buthrotum traduxit, omninoque hic suavissimum episodium de Andromache intexuit. Donaria templi dona discedentium tam ornate exposita peperisse videntur v. 464 sqq. Quominus autem Dodonæo oraculo, quo quis non parum suavitatis et ornamenti carmini accedere potuisse existimet, uteretur, simile de Delio oraculo jam ante accurate tractatum episodium revocasse videtur poetam. *Trojanos oraculum* (et quidem id, quod ab Harpyiis edi maluit Virgilius v. 255 lib. III de ambesis mensis) *a Dodonæo Jove apud Epirum accepisse*, Varro quoque narraverat Rer. Divinar. II ap. Serv. ad III, 256. Adjungendus iis alius locus, qui ex eodem libro II petitus esse debet, apud Serv. ad III, 349: *Multi putant*, ait Servius, *Æneam* de ea venisse (f. non devenisse) *ad Epirum, et ibi hæc loca per licentiam poeticam esse conficta. Varro Epiri se fuisse dicit, et omnia loca hisdem dici nominibus, quæ poeta commemorat, se vidisse. Idem etiam Varro* Trojam Epiri *ab Ænea, sive a comitibus ejus*, Biopatora *nuncupatam docet, ubi Trojana classis Æneam* (Dodona revertentem) *expectasse sociosque* castra *in tumulis habuisse memoratur, quæ ex illo tempore* Trojana *appellantur: unde apparet, divinum poetam aliud agentem verum semper attingere.* Egregia grammatici observatio. Erat utique apud Buthrotum collis, in quo Æneas castra habuerat, *Troja* appellatus (ut Dionys. ap. Hudson. ex Vatic. lectione restituendus p. 40. l. 32), et ad mare *portus Anchisæ* dictus (ibid.), unde, cum templum Veneri eo quoque loco dedicassent,

Ionium mare trajiciunt, habentes secum navigationis comites ac duces non paucos ex illis oris et cum his Patronem Thurium cum amicis, quorum Patron quidem ad Aluntium Siciliæ consedit, reliqui, deductis in Italiam sociis, domum redierunt. Quæ in memoriam beneficii hujus Romani in Acarnanes contulerint, jam ad III, 500 notavi.

Fit tandem trajectus ad *Italiæ* litus. Dicat aliquis, quorsum Æneas tam longo errore per mare Ionium usque ad sinus Adriatici oras, unde mox Italiæ litus ac tota Sicilia legenda classe fuit, sive a Virgilio sive ab antiquioribus poetis deductus est, cum a Creta breve ac rectum iter versus Italiam et Latium esset? Sed et tota antiquitas ita tradiderat, et quicumque illo tempore ex Græcia, multo magis ex Asia, solventes Italiam adire dicti sunt, oram ejus Orienti obversam accesserunt, quippe quæ tum Græcis sola erat nota et frequentata; cum remotiora versus Occidentem inter terras tantum non incognitas tum haberentur. Itaque poeta egregie fabulam suam antiquitatis fidei attemperasse videri debet, cum, audito per somnum a Penatibus Italiam esse petendam (v. III, 163 sqq.), ad inferioris Italiæ partem exteriorem Æneas cursum dirigit, nec nisi ab Heleno vate edoctus mente tandem assequitur, ad interiores Italiæ oras se a fatis duci. (v. III, 381 sqq.) cf. sup. Exc. XV ad lib. II.

Ceterum etiam in hac errorum Æneæ parte multa fabulosa e Græcis adspersa fuisse intelligitur, quippe quibus hoc erat propositum, ut fabulam multorum ingenio operaque tritam variarent et ornarent; nec argumentum ab eo consilio abhorrens. Et primum quidem narrationes fuerunt variæ de occursu modo *Ulyssis** modo *Diomedis* † in hoc Italiæ litore; sed brevitatis studio loca tantum indicabimus. Ex antiquissimo autem scriptore, qui *sacerdotum Argivarum recensum*, *συναγωγὴν τῶν ἱερειῶν ἐν Ἄργει*, scripserat, Dionys. I, 72 memorat Æneam statim ex Molossis cum Ulysse in Italiam trajecisse. Singulare plane est quod Dictys lib. V. extr. *Ita coactus*, inquit, *cum omni patrimonio a Troja navigat Æneas, devenitque ad mare Adriaticum, multas interim gentes barbaricas prætervectus: ubi cum his, qui secum navigaverant,*

* Ex M. Octavio Victor. Orig. G. R. c. 12. Lycophr. v. 1242 sq. et al. adde Ryck. de prim. Ital. inc. p. 449. f. Schottus ad Proclum p. 22 in calce Obss. hum. et al.

† Solin. c. 2. Serv. ad Æn. III, 407 et al. Plutarch. Qu. Rom. T. II Opp. p. 266 C. ubi Æneas cum sacra faceret, Diomedis occursu caput velavit, morique sollenni (de quo cf. Æn. II, 403. et Not.) caussam et originem fecit. Super Palladio a Diomede Æneæ reddito multa ex antiquioribus fabulantur seriores Græci: Malelas p. 207. Cedren. Comp. H. p. 135. cf. sup. Excurs. IX ad lib. II.

civitatem condit, appellatam Corcyram Melænam. Sed de insula hac sinus Adriatici accuratius dispiciendum ad Apollon. Arg. IV, 566 sq.

Trajectu ad Italiæ litus circa promontorium Sallentinum vel Iapygium facto secundum Virgilium III, 530 sqq., *Portum Veneris* ad Castrum Minervæ subeunt Trojani et Palladi Junonique sacra faciunt. Similia prorsus invenies ap. Dionys. Hal. I, 51, qui et hæc habet, in locis his Italiæ, quæ Æneas præternavigaverat, *adventus sui multa eum reliquisse vestigia cum alia tum etiam phialam æream in templo Junonis literis antiquis Æneæ nomen, qui deæ donarat, declarantem.* Templum hoc *Junonis Laciniæ* est infra Crotonem. Fuit et in his locis *Siris* olim urbs Trojanorum colonia credita, mox Heracleensium navale, in qua Palladium Iliacum dedicatum indigenæ monstrabant. v. Strabo lib. VI, p. 264 A.

Tandem in *Siciliam* perveniunt Trojani et ad *Drepana* escensum faciunt. Sed de his alio Excursu agetur ad lib. V.

EXCURSUS II

De Errorum Æneæ annis.

III, 8. *Vix prima inceperat æstas Et pater Anchises dare fatis vela jubebat.* Etsi in poeta temporum rationes subtiliter exigere velle importunum foret, multo magis, si tacite ea prætereat aut minus definite apponat ipse poeta: si tamen temporum momentis vel cardinibus expresse adjectis semel animum ad hæc converterit, ne temere id fecisse videatur, ipsi utique curandum est diligentissime. Sed habet etiam ad multa Æneidis loca imprimisque hujus libri declaranda magnam utilitatem, ut errores Æneæ in annos suos dispertiri possis, et doctrinæ exquisitæ prudentiæque Virgilii pars non exigua ea re continetur. Pendet autem tota fere annorum ratio ex illo versu lib. I, 755 *Nam te jam septima portat Omnibus errantem terris ac fluctibus æstas,* tum ex iis verbis, quæ supra adscripsimus, III, 8, quo tempore Æneas Antandro solverit. Scilicet

a. C. N.		Errorum Æneæ
1184	Troja capta	a. 1

Est is e vulgari computandi ratione a. M. 2820. P. I, 3530.—ante primam Olymp. a. 408 ex Eratosth. Canon. (ap. Diodor. I, 5.) et annus 434 sec. Marmor Arundel.—tandem ante U. C. annus 431.

Firmarunt annum viri docti adeo calculis astronomicis: quibus vir acutiss. *Gibort* adjecit nuper eclipsin XXVIII Augusti a. ante C. 1185 adeoque anno, qui excidium urbis præcessit, factam: quam quærebat in cœlo post Sarpedonis mortem obscurato Iliad. Π, 567. Trojæ excidium paullo ante solstitium æstivum incidisse, miro consensu (si Æschylum exceperis Agam. 835. *ἀμφὶ Πλειάδων δύσιν*, qui auctumnum innuere videtur) tradit vetus Græcia, mense quidem Thargelione, etsi in die non satis sibi constant. v. imprimis nobilissimum locum ex vetere Euripidis Scholiaste servatum ab Ursino ad Æn. II, 255, et a Scalig. de Emend. temp. lib. V excitatum (v. sup. Excurs. I ad lib. II. p. 308), add. Dionys. Halic. I, 63. (p. 51. Sylb.), Plutarch. in Camillo p. 138 B. a pluribus jam laudatos, imprimis Scaligero, Petavio, Dodwell. de Cyclis p. 805, adde Ryck. de prim. Ital. Colon. p. 431. Nos Marmor Arundelianum secuti noctem inter XXIII et XXIV Thargelionis ponemus, h. e. inter XI et XII Junii. Pomponius quidem Sab. ad Æn. II, 801 mense Martio direptam urbem narrat, nescio quo auctore, sed levi certe et indocto.

Luna circa mediám noctem oriente Achivos ex insidiis progressos jam Lesches in Iliade parva ediderat: Νὺξ *μὲν ἔην μεσάτη, λαμπρὴ δ' ἐπέτελλε σελήνη*, quod Virgilius expressit: II, 250 *Vertitur interea cælum* etc., 255 *tacitæ per amica silentia lunæ* et 340 *oblati per lunam*. Hinc omnino ad plenilunium, quod tamen aliquot dies jam præcedere debuit, retulere Trojæ excidium chronographi. v. Clemens Alex. Strom. I, p. 321 sq. (139). Scaliger de Emend. temp. lib. V. p. 387. Dodwell de Cyclis Græc. p. 808, qui Tzetzæ loco usus erat e Posthomericis Tzetzæ, quem nunc habemus plenum in edit. Tzetzæ per Fr. Jacobs curata: et post hos multi alii, etiam Burmann. cum Serv. Cerda aliisque ad Æn. II, 255. E Clemente sua hausit Euseb. cf. Fragmenta Hellanici p. 151. cujus cum Duride præcipua hujus cardinis chronici auctoritas fuit; cf. *Tzetza Posthom.* 778. 9. Tzetza minus accurate apponit plura, ut vs. 764. annum ante Olymp. I, 418. (pro a. 408) tum Thargelionis diem XII, (vs. 770) sed ignorata veteris anni ratione eum cum Januario comparat.

Achivi quidem hac ipsa æstate litore Trojano solvunt, sed inter varias contentiones exortas paullo serius quam factu opus erat, ne in ventos Aquilones statos, etesias vocant, qui hac anni parte in his plagis maris Ægæi flare solent, inciderent; itaque classis misere tempestate est disjecta. Ita quidem mihi ea de re videtur statui posse. Homerus, ut mirationem majorem faciat, Odyss. Γ et Δ calamitatem hanc

Palladis iræ et Achivorum dissidiis moxque Neptuni odiis tribuit. His iisdem ventis, eodem anno, Ulysses (v. Od. I, 67 sq. 80 sq.), altero Æneas, versus Libyæ litora sunt delati; iisdem, sed anno demum octavo post, Menelaus per XX dies in litore Ægypti ad Pharum tenebatur Odyss. Δ, 351. 475. (cf. *Wood on the original Genius of Homer* p. 55. ed. pr. p. 227 ed. sec.) Incipiunt autem constanter spirare circa XVII Kal. Aug., cum jam decem dies ante exorti sint: v. Plin. II, 47. Est hoc tempus ὀπωρινὸν antiquorum, ὀπώρα apud Homerum, quo boream flare ait Iliad. Φ, 346. Od. E, 328. Iidem etesiæ esse videntur, qui in fabula Aristæi commemorantur: de quibus v. Apollon. II, 516. 525 et ibi Schol. In hiemem igitur, nisi procellosum tempus intelligas, dilata Græcorum navigatio dici nequit. Tradita hæc accuratius fuerunt haud dubie a veteribus, uti ex Dictye colligo lib. V, 8, ubi in paciscendo cum Antenore Ulysses urget, *tempus ad navigandum idoneum prætervolare*, et V, 16 *urgente navigii tempore*, et c. 17 pr.—*veriti, ne per moram, interventu hiemis, quæ ingruebat, a navigando excluderentur.*

At Æneas, qui capta Troja se in montem Idam cum suis receperat, ab australi parte versus Antandrum descendit, et in hujus urbis portu classem facit. In classe facienda et instruenda hiems consumitur, lib. II, 5, 6 *classemque sub ipsa Antandro et Phrygiæ molimur montibus Idæ.* Secundum Dionysii Halic. I, 63 calculos, jam auctumni* hujus anni initio Trojani Hellespontum trajiciunt et in Thracia hiemem exigunt, ad historiæ veritatem haud dubie propius; sed hanc deserere recte potuit poeta. Ab omnium ceterorum fide recedit, quod ad Æn. III, 8 Servius ex Palæphato (qui junior ille, Τρωϊκῶν auctor esse videtur, v. ad lib. II Exc. I p. 362) notat, *capto Ilio Æneam post triennium navigasse.*

Antenor interea et ipse discessum parat, et iter quidem, quod et Æneas facere decreverat, versus Italiam instituit. Si quæras, quomodo in hoc consilium uterque devenire potuerit, cogitandum est, illo tempore terras Europæ occidentales Græcis Trojanisque fuisse eodem loco, atque Europæis ante hæc duo sæcula et quod excurrit, Americam. Tenebant autem Græci tum omnia maris Ægæi litora, ut adeo nisi in Ionio receptus esset Trojanis nullus.

a. C. N.	a Troja capta	Error. Æneæ
1183	a. 1	a. 2

* Dionys. quidem τῷ ἑξῆς ἔτει, πρώτῳ δὲ μετὰ τὴν ἅλωσιν· sed utitur ille anno Attico novo, qui a novilunio, quod a solstitio æstivo proximum est, initium habet et cum annis adeo Olympicis, qui et ipsi inde ducebantur, conspirat.

Æn. III, 8 *Vix prima inceperat æstas—Litora cum patriæ lacrimans portusque relinquo, Et campos ubi Troja fuit. Feror exul in altum.*

Primum quidem cursum in Thraciam tenuit: III, 13 sqq.—68 *Terra procul vastis colitur Mavortia campis. Thraces arant.* condit hic in litorali plaga urbem, *Æneadas:* v. 16—18, quod de *Æno* Thraciæ ad Hebri ostia accipiendum esse, Excursu I ad h. l. vidimus.

Parabat Æneas Veneri, Jovi, aliisque diis sacrum, quo cum ad aram velandam frondes ex proximo virgulto peteret, prodigio sanguinis ex ruptis ramis fluentis moxque umbræ Polydori monitu, inferiis ei factis, terra excessit; quod non visi vere sequente factum.

Hiemem in Thracia (h. e. Pallene) a Trojanis exactam, etiam Dionys. ex communi ratione tradit I, 49 et 63, etsi superioris jam anni; nam hujus anni hiemem in Sicilia ab iis consumtam ponit; ut adeo sequente anno secundo a Troja capta ad agrum Laurentem pervenerint. Et hanc rationem secuti sunt alii: ut L. Cassius Hemina ap. Solin. c. 2.

a. C. N.	a Troja capta	Error. Æneæ
1182	a. 2	a. 3

Inde ubi prima fides pelago, placataque venti Dant maria etc. Æn. III, 69. Vere ineunte, ἔαρος ἀρχομένου, mari patefacto, versus Archipelagum navigant, Delum perveniunt. Ab Anio Anchisæ hospite benigne excepti Apollinem consulunt; a quo cum antiquam matrem exquirere, h. e. eam terram repetere, jussi essent, unde majores Trojanorum progressi ad Trojæ loca olim pervenerant, Anchises eam Cretam interpretatus, unde Teucrum ad Troadem appulisse a majoribus acceperat, eam petere jubet. Ad hanc igitur insulam bona spe alacres cursum dirigunt, II, 73—131. Idomeneus jam tum Creta erat a suis expulsus v. 121. Condunt hic urbem *Pergameam,* instruunt domos, colunt agros, et terra se a fatis monstrata nunc tandem potitos esse lætantur, v. 132—137.

Inter hæc annus unus et alter exire debuit; neque aliter numerus ille septenarius annorum confici possit, nisi ita statueris. Igitur

a. C. N.	a Troja capta	Error. Æneæ
1181	a. 3	a. 4

in nova colonia Cretæ consumitur. Interea

a. C. N.	a Troja capta	Error. Æneæ
1180	a. 4	a. 5

siccitas agrorum, aeris gravitas, lues corporibus infesta. Cum iterum Phœbum in Delo consulere vellent, Æneam per somnum docent Pe-

nates, non Cretam sed Italiam sedem a fatis destinari. Itaque paucis in colonia relictis iterum naves conscendunt, III, 137—191.

Evecti in altum gravi tempestate opprimuntur, ut procellosum in his plagis mare esse solet (v. Not. ad III, 192). Quarto die ad Strophades, quæ Ionii maris insulæ occidentali Peloponnesi litori obversæ sunt, appulsi, cum ab Harpyiis vexarentur, accepto a Celæno vaticinio, iterum hinc solvunt, III, 192—267 et alias hujus maris insulas prætervecti Actium in sinu Ambracio perveniunt. Hic lustratio et Ludi habiti, III, 268—283. *Interea magnum Sol circumvolvitur annum, Et glacialis hiems aquilonibus asperat undas* v. 284. 285.

a. C. N.	a Troja capta	Error. Æneæ
1179	a. 5	a. 6

Transacta apud Actium hieme Epiri litore lecto ad Buthrotum escendunt, ubi præter omnem expectationem in Helenum cum Andromache incidunt. Aliquantum temporis cum ipsis commorati, accepto novo ab Heleno vaticinio, iterum navibus in altum deductis (III, 286—505) præter montes Ceraunios provehuntur, cumque per noctem litorum tuta subiissent, altero mane Italiam conspiciunt, 506—529.

Trajectu facto Portum Veneris paullo supra promontorium Sallentinum vel Iapygium dictum subeunt, et Palladi Junonique sacra faciunt, 530—548.

Mox sinum Tarentinum, oram Bruttiorum, et Siciliæ fretum prætervecti in Cyclopum litore escensionem faciunt; sed recepto Achemenide, qui ab Ulysse relictus fuerat (Ulysses igitur paullo ante, et quidem, quod poetæ præter Homeri fidem ponere licuit, ante tres menses v. III, 645 in his litoribus erraverat), Polyphemi metu classem iterum expediunt, et litus Siciliæ orientale et australe prætervecti in occidentali litore supra Lilybæum promontorium Drepani portum ad Erycem intrant. Hic dum a longis erroribus recreant se, sub æstatis exitum (cf. an. seq.), Anchises moritur, III, 549—714.*

a. C. N.	a Troja capta	Error. Æneæ
1178	a. 6	a. 7

* In temporibus, quæ nunc succedunt, ordinandis magnam difficultatem injecit ipse poeta, qui discessum e Sicilia et accessum ad Africam septimo errorum anno factum diserte memorat v. extr. libri I *nam te jam septima portat Omnibus errantem terris ac fluctibus æstas*; idem tamen reditum in Siciliam hoc eodem anno septimo factum narrat lib. V, 626 *Septima post Trojæ excidium jam vertitur æstas.* Ea tamen si eo, quo fecimus, modo conciliari possunt, concidit poetæ reprehensio, quam Wood quoque movet p. 229. Nolo in exponenda difficultate otium consumere, quam jam veteres versavere. v. Servium ad

Vere, ut e sequentibus probabile fit, quando navigandi tempus aderat, classis Æneæ e Sicilia solvit versus Tyrrheniam et Latium. Ab hoc demum tempore res Æneide comprehensæ exordium habent: v. lib. I, 34 sqq. Vix illa altum tenet, cum subito gravissima tempestas orta, quam poeta ab Æolo Junonis rogatu immissam prodit, versus Africam naves rejicit; sex circa Ægimuri Aras, ex adverso Carthaginis, partim scopulis partim arenarum vadis illisæ, una a mari hausta, omnes a ventis fluctibusque admodum vexatæ, subsidente tandem tempestate vix in Africæ litus sed diversis partibus ejiciuntur (I, 34—158). Æneas quidem cum septem navibus (I, 170 et 383) inter Apollinis et Mercurii promontoria, qui nunc Tunitanus sinus est, portum subit, ad Aquilariam, objectu insulæ, quæ altera ex Ægimuri Aris esse videtur, a ventis tutum (v. Excurs. ad I, 159 sq.). Altero die ad exploranda loca digressus et a matre Venere, sub Nymphæ specie obvia facta, confirmatus animo, novam urbem Carthaginem de colle urbi imminente prospicit. Degressus inde dum in novo Junonis templo opera singula contemplatur, Dido regina eo procedit, a qua benigne Æneas excipitur moxque socios cum parte classis, quam desideraverat, recuperat (I, 159—ad f. libri); casus suos inter epulas factas narratione exponit (lib. II—et III).

Gesta hæc anni hujus vere; quod constat, si cum lib. V, 626 sq. compares illa: *Nam te jam* septima *portat Omnibus errantem terris ac fluctibus* æstas, I, 755. 756. Itaque I, 31—multosque per annos *Errabant acti fatis maria omnia circum.*

---

lib. V, 626, cujus nota tandem in his verbis subsistit: "Ergo constat, quæstionem hanc unam esse de indissolubilibus; quas non dubium est emendaturum fuisse Virgilium." Si quis itaque poetam in tempore Æneidi suæ constituendo sui parum memorem fuisse dicat, non multum habeo quod reponam. Illud tamen male haberet, quod poeta temporis notas disertis verbis apposuit, quas, si abfuissent, nemo desideraturus aut in hanc quæstionem descensurus fuisset. Etsi vero expediri illa nequit, ita ut nihil forte reponere possis, alterutrum tamen sumendum est, aut sub finem anni auctumno exeunte Æneam ad Africam accessisse, et altero anno primo vere discessu facto in Siciliam reversum esse; aut vere demum sequentis anni solvisse Æneam ex Sicilia, Carthaginem appulisse et eadem æstate in Siciliam rediisse. Hoc si sequare, saltem versuum istorum ratio ac sententia constat. Igitur, dum meliorem rationem aliquis docuerit, teneamus hoc. Certe Catrœum, quem ad lib. V pr. de his disputasse videmus, omnia ad lubitum fingentem audire piget. Nec *Wood*, qui Iliadis et Æneidis tempora constituenda alio opere sibi proposuerat (p. 229 sq. et p. et p. 254., vers. germ.) satis probabilia amplexus esse videtur.

Desidet aliquot menses apud Didonem Æneas, tandem deorum monitu hac ipsa æstate ex Africæ litore solvit, ingruente tamen illo tempore, quo turbari ventis mare solet. Versus sunt hi: IV, 52 *caussasque innecte morandi, Dum pelago desævit hiems, et aquosus Orion, Quassatæque rates, dum non tractabile cælum.* Mox 193 *Nunc hiemem inter se luxu, quam longa, fovere* etc., tandem v. 309 *Quin etiam hiberno moliris sidere classem, Et mediis properas aquilonibus ire per altum.* Facile ex his colligat aliquis, hiemem apud Didonem fuisse exactam, nec nisi sequente vere hinc discessisse Trojanos. In adstruenda hac re multus est Bargæus. v. Jo. Mich. Bruti Epp. Cl. Viror. p. 75 sqq. Possis etiam, quod alii, v. c. Catrœus, faciunt, ita statuere, sub anni superioris exitum Æneam ad Carthaginem accessisse ibique hiemem exegisse. Sed neutra harum opinionum difficultatibus caret. Nam sic poeta sibi ipsi adversaretur, qui *septima æstate* Africam adiisse, et *septima æstate* item Siciliam repetiisse diceret eos, qui diversis tamen annis hoc et illud fecissent. Nec loca, quibus *hiems* memoratur, necessario ad brumale tempus ducunt. Sed primo loco de tempestate agitur, qua Æneas ad Carthaginem fuerat appulsus; est enim dies ab adventu secundus; neque altero loco hiems aliter accipienda, quam de tempore procelloso, quod, quale fuerit, tertio loco apparet, *hiberno sidere* et *aquilonibus;* qui esse possunt illi ipsi stati venti, etesiæ dicti, quos paullo ante ad a. 1 medio Julio et Augusto flare diximus. cf. Not. ad I, 535. Etiam lib. IV, 429, 430 *extremum hoc miseræ det munus amanti, Expectet facilemque fugam ventosque ferentes.* Nec *Orion* lib. I, 535. IV, 52 aliam quam tempestatis ortæ significationem habet. cf. Serv. ad V, 626, et Cerdam ad e. l.

Solvit igitur Æneas Carthagine; vento tamen adversante cursum versus Italiam non tenet, sed ad Siciliæ litora delatus apud Erycem iterum in terram escendit, lib. V, 1—34. Hic anniversarias patris Anchisæ Manibus inferias facit et ludos funebres instituit V, 35—603. Tempora ex his colligas v. 46 *Annuus exactis completur mensibus orbis,* et 626 *Septima post Trojæ excidium jam vertitur æstas* etc. Interea Trojanæ mulieres longi erroris tædio victæ, ut tandem in Sicilia considendum esset, classem incendunt; quatuor naves combustæ, reliquæ reparatæ. Tum Æneas, relicta apud Acesten comitum parte, qui Ægestam seu Segestam incolant, cum meliore parte naves solvit versus Italiam et hac ipsa æstate Tiberina ostia subvectus in agrum Laurentem escendit. Sed de his alio loco videbimus. Ad hunc autem annum sub æstatis exitum hæc esse referenda, ex his patet: Ludis apud

Erycem altero ab escensione die (V, 42) indictis inferias (V, 42—103) dieque nono ludos faciunt (104 sqq.): hoc eodem die classis cremata. Ad eam reficiendam et novam urbem designandam novem dies dati v. 762. Proximo die discedunt v. 763 sqq.

Quæ poetam impellerent, ut in plures annos dispesceret Æneæ errores, qui secundum historiæ fidem altero vel tertio anno absoluti fuerunt, meo qualicumque judicio videntur fuisse plura. Primum quidem, quod majorem facit admirationem et ipsum hoc, quod non uno alterove anno sed per septem annos continuos heros Æneas fatis adversis fuit jactatus: æmulatus porro est poeta errores Ulyssis; et poterat omnino majorem rerum casuumque varietatem intra tale tempus congerere et includere; multa ex historia τῶν Νόστων, de casibus Achivorum, seriore nonnullorum in patriam reditu, infelici Agamemnonis fato, Pyrrhi cæde et Heleni regno Epirotico (III, 295 sqq.), de coloniis Achivorum in Italiæ litore, memorare non potuisset, nisi Æneæ errores in aliquot annos dispertitus esset. Tandem hoc ipso invento cavit poeta, ne rem parum probabilem narrare videretur, qui factum esset, quo minus Trojani in Achivos domum reduces inciderent, qui tamen et ipsi a Troja solventes Thraciam petierant, aut, ne Ulyssis navibus occurrerent, quæ tamen eodem mari, iisdem erroribus, ad eadem fere litora ferebantur.

EXCURSUS III

Polydorus.

III, 49. De *Polydoro* narratio ab aliquo Νόστων scriptore inventa, a Tragicis fuit ornata, variis quidem modis, ut vel ex Servio ad h. l. et Hygino fab. 109 intelligitur: namque ad Ilionen sororem Polymnestori nuptam missum eum educandum illi narrant; porro a rege ignaro filium ex Ilione susceptum fuisse necatum pro Polydoro. v. Excurs. XXIV ad lib. I. Homerus utique aliter, apud quem Polydorus ab Achille occiditur Iliad. Υ, 407 sqq. Virgilius ante oculos habuit Hecubam Euripideam, in ipsis adeo verbis, statim a principio. cf. Not. ad v. 22 sq.

EXCURSUS IV

III, 73—77. De *Delo. gratissima tellus Nereidum matri et Neptuno Ægæo.* Appellatur ita non simpliciter, quatenus insula; ita enim locus langueret; sed respectu ad antiquiorem fabulam, quæ nunc quidem satis expediri non potest. Servius tamen: *Postea,* inquit, *supplicante Jovi Latona, levata superferri aquis cœpit. Hæc primo Neptuno et Doridi fuit consecrata, postea—Latona—litoribus suscepta est.* Similiter Strabo VIII, p. 574 A, Delum primo Neptuno sacram, mox Latonæ pro Calauria cessam, ex antiquis poetis narrat. Quem locum cum aliis conjecturis jam occupatum video a Viro doctiss. in Exerc. de Delo Misc. Obss. Vol. VII, p. 79. Omnino mihi videor Græci poetæ vestigia et ipsa verba in hoc versu 74 animadvertere: *Νηρῆός τε δάμαρτι Ποσειδάωνί τ' ἄνακτι,* in hunc vel similem modum: aut propius ad verba nostri: *Νηρεΐδων μητρός τε Ποσειδῶνός τ' Αἰγαίου.* Multorum autem carminum argumentum olim fuit Delus. v. laud. Exercit. p. 3, et noster supra Georg. III, 6 *Cui non dictus Hylas puer et Latonia Delos?*

In iisdem versibus Apollo Delon—*Errantem Gyaro celsa Myconoque revinxit,* si elegantiam poetarum sequaris, *celsa Mycono,* epitheto posteriori voci adjecto, jungenda videntur. Sane Ovidio quidem Met. VII, 463 *humilis Myconos* dicta. Scilicet insula omnis *alta,* quatenus mari eminet, et *humilis* aliarum insularum respectu; etsi interdum ista ipsa epitheta modo ad litorum alta promontoria et scopulos montesque, vel læve et leniter acclive litus, modo ad interiora (v. c. *χθαμαλὴ* Odyss. K, 196) spectant, modo, quatenus e longinquo vel e propinquo spectatur terra navigantibus. Sic inf. III, 522 *cum procul obscuros colles* humilemque *videmus Italiam.*—*Gyaro celsa* junxit auctor Epigrammatis, inter Petronii fragmenta, repetiti nuper in Anthol. Lat. p. 460, quod totum ex h. l. expressum, quem cum eo docte comparavit Editor, et iterum Wernsdorf. Poet. min. To. V. P. III. p. 1362. Sed forte is antiquum verborum ordinem in suo libro habuerat: *Mycono celsa Gyaroque,* v. Var. Lect. Aliam loci imitationem dabit Statius Theb. III, 438. Delum ceteris insulis *humiliorem* esse, Wheelerus docuit *Journey into Greece* p. 58.

EXCURSUS V

Teucri et Teucrorum e Creta origines.

III, 102 sqq. *Creta Jovis magni medio jacet insula Ponto; Mons Idæus ubi—Maximus unde pater—Teucrus Rhœteas primum est advectus ad oras.* Locus inter classicos de Cretæ et de Troadis originibus. Ut Apollinis oraculum ad Italiam spectans de Creta interpretaretur, facile induci poterat senex Anchises. Nam et omnino inter Cretam et Phrygiam origines fuerunt communes, et Phrygiæ minoris, seu Troadis, conditores, Teucri (secundum alios etiam Dardanii) e Creta ortum habuere; accedit, quod aut in Cretam sacra et religiones Dactyli Idæi transtulerunt ex Phrygia, aut Phryges accepere religiones a Curetibus seu Corybantibus ex Creta. Nam utrumque traditur. Locus classicus apud Strabon. lib. X, p. 466 sqq. Diodor. V, c. 64 sqq. A nostro proditum: e Creta cum Teucro sacra Cybeles, et quidem mystica, esse traducta; *Hinc mater cultrix Cybelæ Corybantiaque æra Idæumque nemus; hinc fida silentia sacris Et juncti currum dominæ subiere leones.* Repetiti autem communi opinione Teucri natales ex Creta; etsi Attici scriptores, Phanodemum Dionys. Halic. I, 61 excitat, Atticæ eos vindicabant. Multo sapientius illi, qui, Scamandri fluvii et Nymphæ Idææ filium eum prodentes (v. Appollodor. III, 12, 1), indigetem et ignotæ originis significare voluerunt, a quo exceptus Dardanus filiam Batiam (Βάτειαν) et regnum, h. e. agrum, quem ipse tenebat, obtinuit.

EXCURSUS VI

De Dardani originibus ex Arcadia vel ex Tyrrhenia et urbe Corytho.

III, 167—171.—*hinc Dardanus ortus, Iasiusque pater, genus a quo principe nostrum—Corythum terrasque requirat Ausonias.* Traduntur de Dardano tam diversa, ut, in quo acquiescendum sit, non facile invenias. Investigemus paullisper fabulæ vestigia, ac diversitatem ad caussas et genera certa revocemus.

Homerus Iliad. Υ, 215 simpliciter *Dardanum, Jovis filium, Dardaniam ante Ilium condidisse* tradiderat.

Electram matrem addidere alii, Atlantis filiam, ut Lycophron (v. 1302 sqq.) apud Schol. ad e. l. et Apollod. III, 12, 1. Uterque rem ita exponit, ut Dardanum, cum in Samothrace vixisset, in objectam continentem, Troadem, trajecisse, et a Teucro hospitio, filiæque Batiæ (Arisben Lycophron appellat l. c. cum aliis v. Steph. Byz. h. v.) matrimonio exceptum, Dardaniam vel Dardanum (de nomine v. Munck. ad Hygin. f. 275) condidisse dicat: cf. Not. ad Apollod. III, 12, 1. Trajectum ratibus, σχεδίᾳ, factum, caussamque modo fratris Iasionis, nam sic alii scribunt pro Iasio, mortem, modo diluvium memorant cum iidem tum alii; v. Conon Narrat. 21. cf. Schol. Lycophr. v. 73. Eustath. ad Iliad. Υ, p. 1204, 1252, qui sua ex isto petiit, et p. 351 cum Schol. ad Υ, 215, Nonnus Dionys. III, 215—219, de quo loco v. Salmas. de L. Hellenist. P. II, c. 1, p. 333.

Quæ adhuc perstrinximus magis quam exposuimus, *Samothracum* fuere *fabulæ;* hoc intelliges ex Diodor. V, 48. 49, et IV, 75. Strab. VII, p. 331. Dionys. I, 68. 69.

Quandoquidem Dardanus ex Electra, Atlantis f. fuit susceptus, cujus natales ad Cyllenen, Arcadiæ montem, referuntur, cujusque omnis fabula Arcadiam tanquam sedem habet (v. Apollod. III, 10); accidit, ut etiam Dardani origo ad Arcadiam referretur. *Græci et Varro Humanarum Rerum Dardanum—de Arcadiæ urbe Pheneo oriundum dicunt,* ait Serv. ad III, 167, et *secundum Arcades* totam fabulam exponit disertissime Dionys. Halic. I, 61. Fuit quoque ejus memoria in Elide Triphylia. v. Strab. VIII, p. 532 C.

Ex Arcadia Pelasgos Italiam incoluisse nota est narratio; translatus cum iisdem mythus Arcadum et origo Dardani *in Italiam.* Nunc Corythus aliquis excitatur; cujus vestigium in Arcadia non reperi, nisi in Tegeatarum demo Corythensium apud Pausan. VIII, 45. Atque hac in eum modum exornata fabula Virgilius egregie est usus ad argumentum suum summæ vetustatis auctoritate ornandum. *Dardanus* scilicet et *Iasius* frater *ex Tyrrhenia,* et quidem *Corytho,* vel Corythi sede, oriundi. Dardanus quidem Samothraciam et mox Phrygiam adiit, Dardaniamque condidit. Hactenus Virgilius III, 167 sqq. VII, 207 sqq. VIII, 134. Copiosius fabulam exponit Serv. ad e. l. et Pompon. Sab., qui Diodorum excripsit. De Iasio v. Muncker. ad Hygin. f. 270, et Astronom. II, 4.

Corythum, Etruriæ quæ urbs sit, in controversiam venit, sed satis jam

Cluver. Ital. ant. p. 590 sqq., et nuper Gorius a Burmanno jam laudatus Inscr. Etrur. Tom. II, p. 364, qui tamen Cluverium fere sequitur, argumentis idoneis evicerunt, esse eam *Cortonam*. Quæ cum varie olim scriberetur, habereturque urbs Etruscorum antiquissima: vid. Dionys. I, 20. 26 (at in Herodoto I, 57 Cortonæ nullus locus esse potest, et mera somnia continet Ridolf. *Venuti* libellus de antiqua Cortona in *Diss. dell' Accad. di Cortona* T. IV, N. 1); nominis similitudo facile ad Corythum, Dardani patrem, ducere potuit, quasi is urbem condidisset eique imperasset. Hinc inter reges et conditores Tyrrhenorum censeri cœpit Corythus; unde poeta *Corythi urbes* pro Tyrrhenia lib. IX, 10. X, 719, et eo, quem supra posuimus, loco: *Corythum terrasque requirat Ausonias.*

In recentioribus passim interpp., v. c. ad III, 167. multa perperam traduntur, quæ ex Anianis fabulis petita deprehendi. Ad Græculorum commenta pertinet, quod de galea Dardani (κόρυς) perstrepunt, et quod Corythum Tyrrheniæ ad Paridis ex Œnone filium referunt, quodque Dardanum ex Creta, unde Teucer profectus erat, repetunt, vel ad Idam et circa Scamandrum natum affirmant, et plura alia. Quam vellem, multas fabulas in hunc modum detexi liceret.

Ut autem iis adolescentibus, quibus libri, unde hæc peti possunt, non ad manus sunt, ad intelligendum hæc omnia satis sint obvia, progeniem Dardani et hic secundum Homer. Iliad. Υ, 214 sqq. Dionys. Halic. I, 62 et Apollodor. III, 12 repetere non pigebit. cf. Diodor. IV, 75. In iis tamen, quæ ab aliis diverse traduntur, v. c. a Dicty lib. I, c. 9, hic non morabimur.

Dardanus ex Batia, Teucri f., *Ilum* et *Erichthonium* suscipit. Ilus sine prole moritur.

Erichthonius ex Callirrhoë Scamandri, ut Dionys., vel ex Astyoche Simoentis f. creat *Troem;* a quo *Troes* dicti.

Tros ex Callirrhoë Scamandri, ut Apollod. et Conon c. 12 (ex Acallaride, Eumedis f. ut Dionys.) *Ilum, Assaracum, Ganymedem,* cum *Cleopatra* generat. Jam

Assaracus Hieromneme Simoentis f. vel Clytodora Laomedontis f.

Capys Themis Ili f. vel Nais nympha

Anchises—Venus

Æneas

Ili autem, a quo *Ilium* conditum, progenies *Laomedon; Laomedontis*

Priamus, cum *Tithono*, *Hesione* et aliis; *Priami Helenus*, *Deiphobus*, *Paris*, *Hector*, *Troilus*, *Polites* etc. *Ilione*, *Creusa*, *Laodice*, *Cassandra*, *Polyxena* etc. cf. Not. ad Apollod. III, 12.

EXCURSUS VII

De Harpyiis.

III, 209 sqq. *De Harpyiis* fabula antiquissima, quippe jam Hesiodo Theogon. 267 memorata, qua *meteori* vel *procellosi venti* genus aliquod dearum specie induisse videntur primi homines: unde cum Iride e Thaumante et Electra natæ ferebantur: ibid. et Apollod. I, 2, 6. Data hinc *Harpyia Podarge* in conjugium Zephyro ap. Homer. Iliad. Π, 150, ubi ea βοσκομένη λειμῶνι παρὰ ῥόον Ὠκεανοῖο (adeoque monstri similis, dicta tamen dea, ut Echidna, Typhon et al.) peperit Zephyro Xanthum Baliumque, Achillis equos: suavi commento, ad celeritatem equorum horum declarandam. Allusum autem ad eandem fabulam in illa narratione, qua equi in Lusitania ex Favonio concipere narrantur: sup. ad Ge. III, 273. Ad priscam illam Harpyiarum, tanquam ventorum, ac procellarum, notionem spectat antiqua loquendi ratio, qua ii, qui evanuerant, *ventis rapti* dicuntur; tandem forma poetica etiam *res*, *vota*, *preces* a ventis feruntur. Ulyssem mari jactatum ἅρπυιαι ἀνηρείψαντο Odyss. A, 241, ut alias ἀναρπάξασα θύελλα Ὤχετο φέρειν. Multo magis manifesta res ex Odyss. Υ, 77 comparato v. 63. 66 (cf. Eustath. ad illa loca), ubi Pandarei filias (de quibus v. ad Apollod. p. 843) evanuisse ex hominum conspectu declarare volebat poeta: Τόφρα δὲ τὰς κούρας Ἅρπυιαι ἀνηρείψαντο. v. Paus. X, 30 pr. Secutus hoc est Sophocles Philoct. 1120—1122. (1092—4.) Latonam ap. Hygin. f. 140. *Jovis jussu ventus aquilo sublatam ad Neptunum pertulit.* In sequioribus poetis mira fabulæ varietas; hoc est, sæpe et a multis fabula tractata et pro cujusque ingenio vel argumento ornata et variata. Primum Argonauticorum scriptores de Harpyiis narrationem (Orphicorum tamen auctor eam omisit) intexuerunt, et quidem in Phinei historia. Itaque adhuc in Apollon. II, 178 sqq. 232 sq. copiose tractatam videas; nec non in Valer. Fl. IV, 425 sqq. adde Apollod. I, 9, 21 sqq., ubi cf. Not. p. 190 sq. et h. l. Serv. cum Pompon. Sab. Hinc alii poetæ aliis argumentis, ut h. l. Virgilius Æneidi, eam fabulam inseruere, et ex iis quidam ita, ut injuste factorum ultrices, tan-

quam Diras ac Furias, exhiberent, ut h. l. 255—7. et apud Apollon. Arg. II, Phineum ulciscuntur; ubi v. 289 sunt Διὸς κύνες, ut Κῆρες sunt 'Αΐδαο κύνες IV, 1665. quo factum, ut confusas passim cum his ipsis videas: etsi Homerus diserte eas distinxerat: Odyss. Υ, 77. 78. Hoc unum recte traditum in extrema parte notæ Servianæ et in nota Cerdana. Accessit in poeta et hoc, quod mala denuntiant et prædicunt. Nam sic Celæno: *Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo Prædixit, vobis Furiarum ego maxima pando.* Tandem etiam Parcarum et Fatorum loco habitæ sunt. Sic Herodes Atticus in Inscript. in Regillam: vs. 14. οὕνεκα οἱ παῖδας μὲν ἀμύμονας ἐκ μεγάροιο "Αρπυιαι Κλωθῶες ἀνηρείψαντο—sunt Μοῖραι. Cf. inf. ad XII, 845. Jecimus fundamenta fabulæ a viris doctis, qui veriora exquirere volent, accuratius dispescendæ et dilucidandæ. Vanis etymologiis implicitam rem nuper vidimus a Martorello super Colon. Euboic. Neapolim deducta p. 49 sqq. Ceterum mireris forte, tam casto, h. e. tam exquisiti circa τὸ καλὸν καὶ πρέπον sensus et subtilis judicii poetæ, fabulam tam parum jucundam potuisse probari. Cui enim non moveat nauseam *fœdissima ventris proluvies* et *contactuque omnia fœdant Immundo* et *teter odor?* Enimvero talium rerum judicia diversis in populis, diverso ævo, admodum diversa esse solent; quod Homius meminisse debebat, et a Lessingio olim monitum est. Tum, quod majus est, ea, quæ vetustatis auctoritatem habent, in talem censuram vix veniunt. Et habuit Virgilius, quem sequeretur, Apollonium II, 187 sqq. cf. Exc. XVI ad v. 623 sqq.

Superest, ut *de forma Harpyiarum* dispiciamus, paullo subtilius quam a Montfauc. et aliis factum vidimus. In Homero sunt *Venti* θύελλαι, a quibus in altum raptæ sunt Pandarei filiæ; nihil de forma additur. At ubi equos Harpyia Podarge Zephyro peperit βοσκομένη λειμῶνι παρὰ ῥόον 'Ωκεανοῖο, manifestum est, quod et Apollonius in Lexico Homer. statuit, *formam equinam* ei esse tributam: Iliad. Π, 149. ad quem locum plura videbimus. *Alas* addidit Hesiodus Theog. 267. "Electra Thaumanti peperit ἠϋκόμους 'Αρπυίας 'Αελλώ τ' 'Ωκυπέτην τε. Αἵ ῥ' ἀνέμων πνοιῇσι καὶ οἰωνοῖς ἅμ' ἕπονται 'Ωκείῃς πτερύγεσσι. μεταχθόνιαι γὰρ ἴαλλον." Si ἠΰκομοι sunt, *pulcris comis*, putes *puellas* fuisse; possunt tamen quoque *pulcris jubis* insignes esse *equæ*. Apud Apollon. in Argon. l. l. II, 188. appositos Argonautis cibos raptant γαμφηλῇσι, quod apud Homerum de *maxillis*, σιαγόσι, γένυσι, dictum, de rostris vulgo accipitur; advolant quoque illæ et edunt clangorem, κλαγγὴν, vs. 269. tanquam alites rapaces; ut apud Apollodor. I, 9, 21. ubi

Argonautica exponit, πτερωταὶ sunt et σὺν βοῇ καθιπτάμεναι. Omnino in Argonauticis fabula e Phineo et Harpyiis disertius exposita fuisse videtur. Hactenus Harpyias *animantia alata monstrosa* fuisse existimes. Virgilius addidit plura; sunt ipsi *Harpyiæ volucres, virgineo ore, manus unguibus curvis instructas habent, pedes uncos, vocem diram, pallorem ex fame, corpus invulnerabile.* (216. *Virginei volucrum vultus—uncæque manus*—226. *magnis quatiunt clangoribus alas*—tum *vox dira*—233. *pedibus uncis.)* Ad hujus poetæ ductum cogitandum erit de *alitibus* virgineo ore insignibus. Conveniunt Schol. Lycophr. 653. σώματα γυπῶν, πρόσωπα κορῶν ἔχουσαι, sed idem miro modo addit, ὦτα ἄρκτων, *aures ursinas* eas habere.

Jam expressas videmus in numis ac gemmis formas *volucrum capite virgineo instructarum:* quas variis modis interpretari solent viri docti, modo Sirenes, modo Stymphalides, modo Harpyias. Posterius hoc cum aliqua probabilitate statui posse videtur: conveniunt enim formæ cum exemplo Virgiliano, nisi quod *uncæ manus* absunt, et quod plerumque galea apposita est capiti: vide saltem Montfauc. Tom. I. pl. 222. vel Beger. Thes. Brand. T. III. p. 371. Propius ad Virgilium expressa est facies in Cod. Vatic. ad Æn. VI, 289 ubi in locis inferis memorantur Harpyiæ; est virgo ibi alata in avem desinens cum manibus uncis. Verum in monumentis hæ absunt. Addita igitur est galea, nescio qua de caussa; aut dicendum est, merum phantasma artificum, symbolicum forte, eam speciem esse. Possunt quoque omnia hæc pariter esse vera, si recte ea constitueris.

Scilicet sunt haud pauca Græcorum, imprimis in Odyssea, monstra, quæ ab antiqua aliqua forma symbolica ducta sunt; nonnulla quoque conveniunt cum Ægyptiis hieroglyphis, seu casu, seu quod inde ducta erant, aliis tamen modis tractata et ornata. Ita Harpyias Ægyptiis figuris alitibus cum capite virgineo (quales apud Montfauc. sunt) similes esse haud negem; potuere quoque ex Ægypto ductæ esse. Eadem forma serius superstitionibus amuletorum inserviit, varieque ea occurrit ornata in gemmis. v. Gorii Gemmas astrif. tab. 135. 6. 7. Extat numus Gabalensium apud Patinum in Numismat. Impp. p. 243. in quo Harpyia cum Sphinge efficta symbolicam speciem habet.

Cum ea forma semel instructa esset galea, adjecta fuere alia, ut clipeus, hasta, ita ut tandem Palladis symbola ea referre videretur. Tale signum in donario gentis Valeriæ occurrit, quod, ductu duarum gemmarum (quas tamen pro amuletis, non pro vere græcis habere malim) apud Montfauc. tab. CXXII, 8. 9. ad Palladem revocabat

Eckhel Doctrina numor. Tom. V. p. 331. Nec tamen ultra opinationem progredi in his licet.

Sirenum species tam diversa est, ut eam cum Harpyiis confundi mireris. Sunt eæ virgines alatæ, inde a femoribus in volucres desinentes; πτερωταὶ, τὰ κάτω ὀρνίθων ἔχουσαι ut Schol. Lycophr. 653. et Apollon. IV, 898 ἄλλο μὲν οἰωνοῖσιν, Ἄλλο δὲ παρθενικῆς ἐναλίγκιαι ἔσκον ἰδέσθαι. Tubam fere vel citharam tenent, ut vel apud Montfauc. videas. Exempla extant plurima in numis, in gemmis (v. c. ap. Tassie) et sarcophagis. Nobilis est denarius gentis Petroniæ (v. c. Thesaur. Morell. tab. I, 1. et al. add. Spanhem. Tom. I. p. 251.) Imprimis numi Neapolis Parthenopen exhibent. Inter gemmas est Sarda, in qua Ulysses alligatus est malo, adstantibus trinis Sirenibus, obvia apud Paciandum Monim. Pelop. Tom. I. p. 139. Idem argumentum est anaglyphi, quod primus edidit Fabrett. Addend. ad Tabulam Iliacam, pag. extr. Add. Musam Sirenis alis pennas evellentem ap. Winckelmann. Mon. ined. tab. 46.

Tandem *Stymphalides* nequidem in censum hunc referri debebant; sunt enim aves palustres longis rostris, nulla alia re notabiles. v. Apollodor. II, 5, 6. at Pausan. VIII, 22 nugatur dum ex Arabia eas arcessit. Occurrunt illæ in pluribus anaglyphis Herculis et in numo Perinthiorum Gordiani III. in Numism. Albani Tom. II, tab. 70. Add. Pictur. Herculan. Vol. VII, p. 709 Winckelmann. Mon. ined. tab. 65. *Gravures de Vases par Tischbein* Vol. II, tab. 18.

EXCURSUS VIII

Vaticinium de mensis ambesis.

III, 255—258. *Sed non ante datam cingetis mœnibus urbem, Quam vos dira fames nostræque injuria cædis Ambesas subigat malis absumere mensas.* Vaticinium hoc fuit inter veteres Græcos et Romanos celebratissimum, quod jam in Disquis. *de inventis a poeta rebus* s. V. attigimus; etsi diversum apud alios auctorem habet. Nam Anchisæ jam olim a Venere datum esse, e L. Julio Cæsare et Q. Lutatio tradit Victor O. G. R. 11, unde etiam παλαιὸν θέσπισμα vocat Lycophr. 1250—1252. Æneæ autem sive a Jove Dodonæo (Varro Rer. Div. lib. II ap. Serv. ad III, 256 et alii ap. Dionys. Halic. I, 55) sive a Sibylla Erythræa (v. Dionys. ibid.) prædictam rem, narraverant alii. Poetæ inventum esse

videtur, quod Harpyiarum uni oraculum illud tribuit. Exitum sortis datæ v. lib. VII, 107 sqq., ubi v. Excurs. II.

Ceterum summa ista vaticinii celebritas movisse videtur poetam, ut fabulam amplecteretur, per se ineptam et epici carminis majestate indignam, quippe quæ ex vocabulorum lusu pendet; saltem illud ad poetam excusandum valere debet. Nam, ut narrationem suam faciat probabilem ac verisimilem, quoniam in rebus absurdis delectationis fructus intercipitur, poetæ epici prima cura est. Itaque in laude ipsi ducendum, si fabulas priscas popularium suorum vel veterum poetarum tam commode argumento suo intexere et ita accommodare noverit, ut, dum eodem quasi stamine tota tela detexta est, videantur parem fidem habere et illa, quæ ipse nova erat commentus. Cum autem in illarum fabularum natura ac ratione nihil mutare possit, nisi sibi ipsi fidem velit detrahere, ferendum est id, quod minus incommodum est, ut interdum in tali fabula insit aliquid, quod judicii subtilitatem non ferat; imprimis cum multa alia plerumque adsint, quæ hoc fabularum vitium elevent. Nam vetustatis sanctitate consecrata quodammodo earum est auctoritas, imprimis si cum religione aliqua conjunctæ sunt, multo magis in oraculis ac vaticiniis, ut de levitate earum vel monstrosa natura cogitare ne audeamus quidem. Cum porro etiam doctiores multa lectione a prima ætate istis fabulis assueverint, narrationis suavitate ducti ac deliniti non facile in animum inducunt, ut subtili judicio uti velint. Hæc et talia obversata videntur poetæ animo, cum similes fabulas in suam Æneidem reciperet, etiam inf. XI, 79 sqq. de navibus in Nymphas conversis. Saltem ea judicium nostrum a temeritate revocare debent, etsi id interdum recte se habere potest, si ad nostra tempora nostrosque sensus rem referimus, aut si illas fabulas, quod verum tamen non est, a poeta inventas et excogitatas ponimus. A fabularum antiquarum auctoritate excusationem poetæ jam Voltarius petiit *de Poesi epica* adversus eos, qui poetam reprehenderant.

EXCURSUS IX

De clipeo Abantis.

III, 286. *clipeum, magni gestamen Abantis.* Quis Abas ille sit, cujus gestamen, *φόρημα*, clipeus erat, inter interpretes non constat, et per se

parum refert scire, nisi de invento ac doctrina poetæ etiam in hoc quæras; quæ utique honesta est quæstio. Serviana commenta parum se probant. Abas ille, qui unus e sociis fuit (sup. I, 121), huc vocari nequit; nam de spoliis, quæ *uni ex Achivis cæsis detraxerat* Æneas, nunc agitur. Apud Homerum tamen nullus hoc nomine inter Achivos occurrit. Itaque e poetis cyclicis duxisse videri potest poeta. Equidem olim sic statuebam: quandoquidem ab Homero Abantum ex Eubœa virtus celebratur, Iliad. B, 536 sqq., quorum Abas, Neptuni filius, conditor fuit, reconditam aliquam narrationem in animo habuisse videri Virgilium. Nam illi ipsi Abantes a Troja reduces ad Epiri litora tempestate delati circa Ceraunios montes consederant. vid. Pausan. V, 22, unde Apollon. IV. 1214 Κεραύνια Ἀβάντων Οὔρεα. Satis itaque animose sub illorum quasi oculis tropæum de Abantibus statuit, fixo clipeo, forte Abantis, in pugna alicui ex Abantum ducibus cæsis inter reliqua spolia erepto. Apud Valer. Fl. 453 inter Argonautas Canthus ex Eubœa Abantis avi sui clipeum gestat. Suppetit alia, nescio an probabilior, ratio: Abas fuit ex antiquis Argivorum regibus, Lyncei f. ipse pater Acrisii et Prœti, qui armis inter se certantes clipeum, Argolicum saltem, invenerunt: v. Apollod. II, 2 1, et ibi Not. p. 276. 277. Jam poeta aut acceperat hoc traditum aut fingere tacite potuit, fuisse unum ex Argivis principibus, qui ab Abante ad se hereditate transmissum clipeum gestaret: quem a se cæsum Æneas spoliaverit. Abantis autem clipeus aliam habebat famam ex eo, quod ille a Lynceo Abanti donatus occasionem dederat ludis in urbe Argorum instituendis (in Junonis quidem honorem, τὰ Ἡραῖα, in quibus victor eo honore afficiebatur, ut clipeum in Junonis templo affixum tolleret et in pompa duceret, mox prisco loco reponendum. Unde nota ap. Zenob. et al. ἡ ἐν Ἄργει ἀσπίς. v. impr. Spanh. ad Callim. in P. L. 35). Fabulam narrat Hygin. f. 170, ubi v. Muncker., unde etiam Serviana lucem fœnerantur. Alludit Ovid. Met. XV, 164. ubi Pythagoras agnovit clipeum Euphorbi *Abanteis templo Junonis in Argis*. In clipei autem dedicatione Holdsworthus dedicatas ab Augusto post pugnam Actiacam X naves a poeta respici putabat. Veriorem rationem dedisse mihi videor supra Excurs. I ad h. lib. pag. 473.

EXCURSUS X

Heleni et Andromachæ occursus in Epiro.

III, 294 sqq. *Hic incredibilis rerum fama occupat aures* etc. Commentatur in h. l. auctor de Augusti progenie c. 12. Poetæ artem ex hoc æstima. Antiqua erat fabula *de Æneæ ad Epiri litora appulsu.* v. Excurs. de Æneæ Error., qui primus est ad h. lib. Erat porro narratio in Νόστοις, et multo magis in tragœdiis, etiam in lyrico, Pind. Nem. 4, 82. 7, 50, ubi v. Schol., celebrata (relicto Homero, secundum quem Pyrrhus inter eos erat, qui incolumes in patriam redierant, Odyss. Γ, 188. 189) de *Pyrrhi, Achillis f., regno in Epiro* constituto, quem ipsi historici frequentarunt, v. Paus. I, 11. II, 23. Justin. XVII, 3. cf. *de Nicolay diss. in Mém. de l'Acad. des Inscr.* Tom. XVIII, p. 529 sqq., etsi Molossi Epiri ad se traduxisse videntur, quæ Molossis Thessaliæ debebantur. cf. Dictys VI, 7—9, quem locum ex veteri poeta descriptum esse apparet; adde c. 12 ex Euripidis Andromacha excerptum. v. Excurs. XII. Alia erat narratio *de Andromacha Pyrrho ducta*, et de superinducta Hermione, Pyrrhoque ab Oreste cæso; de quibus imprimis v. Euripidis Andromache. Ovid. Epist. VIII. Tandem *de Heleni in Epirum adventu*, sive in captivitatem a Pyrrho abducti (quod poeta sequitur inf. 329 *famulo—Heleno*; adde Polygnoti tabulam ap. Pausan. X, 25, p. 860, et Tabulam Iliacam et Fabrett. p. 378), sive classe advecti (cf. Steph. Byzant. et Etymol. M. in Βουθρωτὸς), alia passim in poetis erant memorata: Pausan. I, 11. II, 23. De Heleno enim fabulam varie condiderunt poetæ. cf. inter alia Sophocl. Philoct. 613 sqq. 1375 sqq. Conon 34. Ovid. Met. VIII, 99, et 335. 336. Adde Quint. Cal. X, 346 sqq. Dictyn IV, 18. V, 9. Multa ex his transscribi possent, nisi brevitatis studium me revocaret. Omnium fundus fuit Leschei Ilias parva, quantum ex Procli fragm. intelligo. Ibi sub extrema belli tempora Helenus ab Achivis captus vaticinatur Trojam capi non posse nisi arcessitis Herculis sagittis, quas Philoctetes servabat. In Carmine autem Cyprio ap. Proclum Helenus suscepta a Paride navigatione περὶ τῶν μελλόντων προθεσπίζει. In eo omnes conveniunt, ut Helenus prudentia et vaticinandi arte clarum nomen habeat: οἰωνοπόλων ὄχ' ἄριστος Iliad. Z, 76. cf. hoc libro 359 sq. 433 s. Vide

laudd. ap. Jo. Schrader. Emendatt. præf. p. XI sq., ubi in Orphicis de Lapid. XI, 50 eum in Palamedis locum, jam ante Tyrwhittum, sagaciter restituit. Virgilius his commode (etsi adversus temporis rationem, nam anno demum nono a Troja eversa Hermione nubit Pyrrho Odyss. Δ pr., sed v. inf. ad 613 sqq.) usus est ad episodium suavissimum, cui imprimis, nescio quid ad affectum faciens, eo conciliat quod in ipso escensu Æneæ *Andromachen Hectori inferias facientem* inducit. 302—305. *Ante urbem in luco falsi Simoentis ad undam Libabat cineri Andromache manesque vocabat Hectoreum ad tumulum: viridi quem cespite inanem, Et geminas caussam lacrimis sacraverat aras.* Monendum adhuc est de Hectoris tumulo ab Andromache adumbrato: *Hectoreum ad tumulum.* Cenotaphium fuit. Verus Hectoris tumulus Trojæ fuerat: ῥίμφα δὲ σῆμ' ἔχεαν, Iliad. Ω, 799. Extra urbem fuisse, ex imitatione Andromachæ apud Virgilium intelligitur; idque declaratum disertius a Dicty IV, 1. *Interea sepelivere eum haud longe a tumulo Ili regis quondam:* quem ante urbem ad viam versus litus fuisse satis constat, (Theocr. XVI, 75 ἐν πεδίῳ Σιμόεντος, ὅθι Φρυγὸς ἠρίον Ἴλου) etsi locus verus nondum est repertus. Tzetza Homeric. 486 Ἐκτὸς τείχους καὶ πόλιος μέγα σῶμα κήαντες Ἐς κάπετον κατέθεντο πελώριον Ἕκτορα δῖον. In Tabula Iliaca monumentum est Hectoris effictum, sed lapidibus extructum, neque extemporaneo simile. Mireris in eo signum leonis impositum, tanquam virtutis symbolum, quod etiam in gemma Musei Flor. (Vol. II, tab. 32) occurrere memini, pugna Achillis cum Penthesilea ad monumentum, forte Ili, facta. Videtur ipse Tzetza innuere 489 Καλὰ δὲ λαίνεα ποτὶ τύμβον ἀγάλματα θῆκαν. Saxeum opus ipse Homerus prodit Ω, 798. ubi cinerem et ossa Hectoris condunt in urna; hanc in humum demittunt; ἐς κοίλην κάπετον θέσαν, αὐτὰρ ὕπερθε Πυκνοῖσι λάεσσι κατεστόρεσαν μεγάλοισι, Ῥίμφα δὲ σῆμ' ἔχεαν—χεύαντες δὲ τὸ σῆμα πάλιν κίον. Ceterum in Epiri litore talem locorum speciem, qualis ad Ilium erat, animadvertere sibi visus erat *Lechevalerius* p. 184 de Troade. Notum est, quemadmodum in tragœdia simili modo Choephoræ fuerint exhibitæ cum ab Æschylo, tum Chrysothemis Electræ soror a Sophocle. Etiam Andromachæ mirus in Ascanium affectus, ex Astyanactis scilicet recordatione, porro adumbrata in nova colonia vetus Troja, Heleni tandem vatis responsa, hæc omnia magnam vim ad animum habent suaviter afficiendum. Ceterum ad nostrorum hominum sensus et mores fabulam hanc traductam esse a Racinio, cujus Andromacha extat, vix monere necesse est.

EXCURSUS XI

Polyxenæ immolatio.

III, 321—324. *O felix una ante alias Priameia virgo, Hostilem ad tumulum Trojæ sub mœnibus altis Jussa mori, quæ sortitus non pertulit ullos, Nec victoris heri tetigit captiva cubile!* Fundus sententiæ in Eurip. Troad. 626 sqq. Felix utique poeta in ejus exornatione. Sæpe eam tragici cum gravitate et miseratione adhibuere, nimis luxurianter Seneca in Troad. 143—163 *Non est Priami miseranda mei mors, Iliades* etc., ubi ad v. 148 etiam ex oratoribus exempla laudat Gronov. Ceterum varietas et in hujus fabulæ tractatione est. Achilles Polyxenæ amore captus in insidias inciderat: umbra ejus amatam puellam sibi postulat debitam prædæ partem. At Polyxena Achillis amore flagrans ad ejus tumulum manus sibi infert apud Tzetz. Posthom. 498 sq. ubi cf. Jacobs. Laudat Tzetza auctorem *Flavium* 503. Est is Flavius Philostratus, vana commenta pro fabulis antiquis apponere solitus. Mactata est Polyxena ante Ilium ad Achillis tumulum in Sigeo: quod Virgilius quoque sequitur. Contra, cum Euripide in Hecuba, alii in Thracia demum Polyxenam immolari faciunt, quos sequitur Ovidius Met. XIII, 442 sqq. De sortitione, κληρώσει, hac captivarum ducibus Græcis in prædæ parte assignandarum loc. class. Eurip. Troad. 235 sqq. cf. Quint. Cal. XIV, 382 sqq. et Tabula Iliaca n. 111 sqq. et Fabrett. p. 378, add. Polygnoti tabulam in Pausan. X, 26. 25. cf. sup. ad II, 766. et Jacobs ad Posthom. 498.

EXCURSUS XII

Neoptolemi cædes.

III, 27 sqq. *Nos, patria incensa, diversa per æquora vectæ—Ast illum—Orestes Excipit incautum patriasque obtruncat ad aras.* Primum de hoc monebo: Andromache secuta erat tanquam captiva Neoptolemum seu Pyrrhum: cujus errores varie traditi sunt, a plerisque ita, ut maritimi essent; ab aliis terrestri itinere: hoc alterum secutus erat auctor

Νόστων secundum Proclum : *Νεοπτόλεμος δὲ, Θέτιδος ὑποθεμένης, πεζῇ ποιεῖται τὴν πορείαν, καὶ παραγενόμενος εἰς Θρᾴκην Ὀδυσσέα καταλαμβάνει ἐν τῇ Μαρωνείᾳ, καὶ τὸ λοιπὸν ἀνύει τῆς ὁδοῦ, καὶ τελευτήσαντα Φοίνικα θάπτει· αὐτὸς δὲ εἰς Μολοσσοὺς ἀφικόμενος ἀναγνωρίζεται Πηλεῖ.* Noster poeta Tragicos cum Pindaro N. 7, 53 sq. secutus mari rediisse Pyrrhum significat. Porro : *qui deinde secutus Ledæam Hermionen Lacedæmoniosque hymenæos Me famulam famulo Heleno transmisit habendam :* cf. Excurs. antec. X. *Ast illum, ereptæ magno inflammatus amore Conjugis et scelerum Furiis agitatus, Orestes Excipit incautum patriasque obtruncat ad aras.* Poeta rem ita tradit, ut Pyrrhus Hermiones amore captus fastiditam Andromachen Heleno nuptum dederit, utque postea Pyrrhum Orestes, cui eadem Hermione, Helenæ *Lacænæ* filia *Ledæque* adeo *neptis*, jam olim promissa fuerat (nota res vel ex Ovidii Epist. VIII), interemerit ; quo facto pars Epiri, Chaonia, Heleno regnanda fuit tradita. v. Eurip. in Andromache et in Oreste. Alii aliter ; nam varie res a poetis tractata. v. Pind. Nem. 7, 50 et ibi Schol. cf. Serv. sup. ad v. 297. De Hermiones et Pyrrhi nuptiis fundus est ap. Homer. Odyss. Δ, 5 sqq. Sed occiditur Pyrrhus *patrias ad aras.* Varie jam olim interpretes acceperunt ; v. Serv. et Pompon. Sab. Si ex usu loquendi res dijudicanda ; simplicissima ratio est, ut reversum in patriam Pyrrhum, rem sacram facientem, ante aram Orestes occiderit. Phthiæ igitur factum id poeta ponit, in quo hactenus Euripidem Androm. 1243 sqq. sequitur, ut post cædem Pyrrhi Andromache cum Heleno in Epirum dimissa fuerit. Eo etiam ducere videntur vss. 333. 334 *Morte Neoptolemi—.* Vulgaris tamen narratio Delphis occisum Pyrrhum tradit ; hanc si adoptare necesse sit, sequar illam rationem, quæ inter alias in Servianis allatas occurrit, ut Delphis aram patri constituerit Pyrrhus, ad quam sacra faceret : Neque id sine exemplo factum, ex Pausania, ubi de Delphis agit, declarari facile possit ; uti postea Pyrrhus ipse fuit inter heroes Delphis sacello celebratos, quod e Pindaro constat. Nam, *aras patrias* pro ara Apollinis *πατρῴου* dici, durum esset. Sed forte poeta in toto hoc loco poetam aliquem antiquum ante oculos habuit, qui nunc intercidit ; et varie hoc argumentum fuisse tractatum, ex Euripidis *Oreste* et *Andromacha*, quam Ennius in *Andromacha* latine verterat, alia fuit *Andromache in Molossis,* porro ex Pindari, Strabonis, Pausaniæ aliorumque locis apparet. Polygnoti tabulæ in Lesche Delphica ap. Pausan. X, 25. 26. an ad Neoptolemi memoriam recolendam spectarint, ex ipso earum argumento assequi difficile est. Quod autem *ad aram* occisus est Neoptolemus, in religionem ver-

sum est, ut evenisse id videretur ad ulciscendam Priami cædem a Neoptolemo ante aram Jovis Hercei factam. cf. Tryphiod. 638 sq.

EXCURSUS XIII

De cognatione inter Epirotas et Romanos.

III, 500—505. Æneas, ubi in Italia sedes certas nactus fuerit: *Cognatas*, inquit, *urbes olim populosque propinquos Hesperia Epiro (quibus idem Dardanus auctor Atque idem casus) unam faciemus utramque.* Ingeniose hæc poeta e suis temporibus intulit. Nam ad *Nicopolin* ab Augusto conditam respici, dubitari nequit. Servius: Cognatas *vero* urbes *quidam in honorem Augusti dictum accipiunt; is enim cum in Epiro Nicopolin conderet, cavit in fœdere civitatis ipsius, ut cognati observarentur a Romanis.* Certe *liberam civitatem* esse jussit, v. Plin. IV. 3, plerasque Acarnaniæ urbes in eam contraxit aut ei accensuit. v. Strab. X, p. 450 C. VII, p. 325 D. Paus. V, 23. VII, 18, p. 569. Dio Cass. LI pr. Omnino in his oris multi cives Romani videntur consedisse, navigationis et negotiorum caussa. Buthrotum ipsum Romanorum colonia facta est, v. Plin. IV, 1. Atque intra hæc subsistendum. Nam aliis temporibus Romani summam in Epirotas crudelitatem exercuerunt; ut notum vel ex Livio XLV, 34. Alii, quibus Nannius VII Miscell. c. 12 præivit, locum Dionysii Halic. huc trahunt ex lib. I, 51 (41), ubi Trojanis ab Epiro solventibus comites se ac viæ duces adjunxisse narrat nonnullos ex incolis; *Romani*, inquit, *cognationis et beneficii memores Acarnanibus* (qui saltem Epirotis vicini sunt) *Leucadem et Anactorium Corinthiis ademtum addixerunt, atque Œniadas in pristinam sedem reducere permiserunt, ex Echinadibus autem insulis vectigalia cum Ætolis communia habere jusserunt.* Hæc Dionysius. Graviores caussas alias hujus liberalitatis Romanis fuisse, facile intelligitur. Facta scilicet illa, quæ enarrat, partim bello cum Ætolis confecto, partim bello Achaico profligato, partim etiam ducta ab Augusto Actium colonia et Nicopoli condita. *Leucas* quidem Ætolis ademta a Romanis, hinc Acarnanibus restituta, paullo post Acarnanum concilio eximitur ap. Liv. XLV, 31. *Anactorium* vero colonia fuit Corinthiorum (v. Steph. Byz. h. v. et Strabo X, p. 452); iis itaque ademtum a Romanis, Dionysius narrat. Iidem Corinthii Leucadem tenuerant (v.

Strabo p. ead. B.) cum toto hoc Acarnaniæ tractu litorali, etiam Ambraciam, de qua vide mythum antiquioris ævi ap. Antonin. Liber. c. 4. Schol. Apollon. IV, 1212 et 1216. Œniadæ tandem Acarnanum, captæ a Lævino et Ætolis contributæ, (v. Liv. XXVI, 24) mox pace cum Ætolis victis facta Acarnanibus sunt restitutæ. v. Liv. XXXVIII, 11; quo facto forte iterum veteres incolæ fuere reducti. Inter hæc tamen omnia ad ea, quæ Augustus fecit, maxime respexisse videri debet poeta.

EXCURSUS XIV

De Herculeo Tarento.

III, 551. *Hinc sinus Herculei, si vera est fama, Tarenti Cernitur.* Quæ de Tarante heroe et Phalantho, Partheniarum ductore (v. Strab. VI, p. 278 sqq. cf. sup. ad IV Georg. 125), Servius et alii hic memorant, aliena sunt. Nam Taras, Tarenti conditor, notissimus ille vel e Tarentinorum numis (v. Eckhel post Golzium, Magnan, Pellerinum *Suppl. IV au Recueil des Medailles ad pl.* II. 10), Neptuni fuit filius, nihilque habet commune cum Hercule. Phalanthus autem, quem Servius octavum ab Hercule facit, ultra trecentos annos post Trojana tempora vixit. vide vel Simson. Chronic. Neque per prolepsin loqui poetam admodum velim, quod Mazochius amplexus est de *Tabb. Heracleens. Prodr.* c. 4, ubi multis de Tarento vetere agit. Nam *Jo. Juvenis*, qui de *Antiqu. et var. fortuna Tarent.* scripsit, nihil de suo attulit. Ceteris Grammaticorum apud Servium nugis præferendum hoc, quod Pompon. Sab. habet: *Tarentum sub Herculis tutela fuit; in ea servabatur Herculis ænea imago a Lysippo facta, quam Fabius Max. secundo bello Punico victor in Capitolium transtulit* (v. Plin. XXXIV, 7, s. 18). Sed Pomponius e Strabone sumsit lib. VI, p. 378 B, unde tamen posterius tantum firmatur: at prius illud, quod Tarentum sub Herculis tutela fuit, etsi id ex eo probabile facere possis, quod ducta postmodum eo ex Lacedæmone colonia Herculem, utpote Heraclidarum suorum auctorem, imprimis religiose colere debuit; et reperiuntur numi Tarentinorum cum Herculis capite, et cum Hercule clavigero leonem suffocante; (v. nunc Eckhel. Doctrina Numor. vet. Tom. I. P. I. p. 147.) tamen de eo poeta cogitare non potuit, quoniam addit: *si vera est fama.*

De fabula vetere agi itaque necesse est. Erythræus in Indice Virg., Junius I Animadverss. 9, et, qui iis præivit, Parrhasius in docto Comment. ad Claudian. ex Aristotele de mirab. Auscult. locum afferunt, quo probent, ab Hercule aliquando captum vel insessum Tarentum; quin poetam verba: *si fama est vera*, hoc propter ipsum adjecisse, ut Aristotelis fide non plane se stare ostenderet; id quod plane insolens videtur. Neque in Aristoteleo loco (v. T. II ed. du Val. p. 729) ullum eorum, quæ inde ducunt, est vestigium. Male etiam locum interpretantur, de quo docte egit Mazoch. *ad Tabb. Heracl.* p. 72 sqq. Ex Pausan. X, 10, qui, quæ alii de Myscelo tradiderant, ad Phalanthum transfert, apparet, narrationes de Tarenti et Crotonis originibus fuisse inter se permutatas a nonnullis. Fac Virgilium in talem scriptorem incidisse; ita Herculi debita origo Crotonis traducta ad Tarentum. Sane tota hæc Italiæ ora, ut passim aliæ Italiæ partes, fabulosa Herculis monumenta ostendebat. vid., præter Serv. ad v. 552, Diodorum IV, 20. 21 sqq. Strab. VI, p. 281 C. Ovid. Met. XV, 9 sqq. cf. Dionys. Halic. I, 39—44. Et erat in extrema Italia Herculis Portus, promontorium Herculeum; erat etiam Heraclea urbs, de qua Mazochius copiose egit, quanquam ea ab initio Ἡρακλεῖον dicta (Schol. Lycophr. ad v. 978) templo potius Herculis, quod ibi fuit, nomen debuisse videtur. Igitur manet hoc, antiquam aliquam fabulam, quæ nunc nota non est, de Tarenti originibus Herculi adscriptis poetæ h. l. in animo fuisse.

EXCURSUS XV

De Ætna.

III, 571—577. *Sed horrificis juxta tonat Ætna ruinis* etc. In hunc de Ætna locum comparatum cum loco Pindarico (Pyth. I, in pr. Epodo) jam apud Gell. XVII, 10 gravem censuram exercuit Favorinus philosophus, sed ut philosophum magis quam criticum poetica elegantia imbutum agnoscas. Nam neque Pindarum exprimere, multo minus ad verbum transferre, voluit aut debuit Virgilius, neque lyrico et epico poetæ idem rerum verborumque dilectus esse potest. Refutarunt Gellium a Macrobio excriptum V Sat. 17 multi (v. ad Gell. et ad h. l. Virgilii), inter quos Jos. Scaliger Poet. V, 4 imprimis et Cerda,

quos vide; sed cupide magis, sæpe inaniter et frigide, quam ad epicæ poeseos naturam et poetæ consilium, qui congerere in unum voluit omnia, quæ nobis de Trojanis rei locique ignaris in Ætnæ vicinia noctem exigentibus sollicitudinem facere possint. Etsi illud mihi quidem satis apparere videtur, poetam plus in verborum ornatu laborasse quam in physica subtilitate. Ita miscet plura, ad diversa rerum momenta et vices spectantia vss. 572. 3. 4. Saltem ultimum versum redundare sentio. Quamobrem mireris forte, Senecæ visum esse Virgilium *argumentum hoc implevisse* Epist. LXXIX. Ceterum Virgilius historiæ fidem insuper habuit; recte tamen ut poeta; nam belli Trojani et ipsius Homeri tempore Ætna nondum intestinis incendiis sæviisse videtur; saltem ille a satis multo tempore cessasse videri debet; (erant forte *antra Cyclopum* antiquioris incendii argumenta: de quibus cf. D'Orville Sicilia T. I, p. 247); alioqui Homerus hoc naturæ portento, ad poeticum ornatum tam accommodato, haud dubie esset usus; id quod primo loco Pindarus fecit Pyth. I, cujus ætate Ol. LXXV, 4 (paucis annis ante victoriam Hieronis Pythicam) alterum Ætnæ incendium contigerat; tertium L annis post, Ol. LXXXVIII, 2. v. Thucyd. III, 5. At primum incendium (ab eo sc. tempore, quo Græci in insulam immigraverant) temporis nota destituitur. Cf. de his docte disputantem Wernsdorf. Tom. IV, P. M. p. 378. In Argonauticis expectabam Ætnæ mentionem. Planctæ ad Vulcanias insulas alludere forte possunt. In uno auctore Orphicorum Argonautic. v. 1249 memoratur flamma Ætnæa Enceladi. In ceteris sane auctor ille diligenter servavit locorum naturas et notationes e prisci ævi ignoratione et errore. Proximum ad Virgilii ætatem incendium Ætnæum fuit U. C. 718 apud Appian. B. C. V, c. 117.

EXCURSUS XVI

Fœda ad sensum a poeta narrata.

III, 623 sqq. *Vidi egomet, duo de numero cum corpora nostro—Frangeret ad saxum, sanieque expersa natarent Limina; vidi atro cum membra fluentia tabo Manderet et tepidi tremerent sub dentibus artus.* Hæc et quæ inf. 632 leguntur, *jacuitque per antrum Immensus, saniem eructans ac frusta cruento Per somnum commixta mero:* post alios Homio, Viro

III., sunt reprehensione digna visa, quod non modo horrorem sed et nauseam fœditate sua et aversationem facerent. Faciunt utique nostro sensu; nec essent ea, si nostro ævo scriberentur, sano judicio probanda; sed faciunt simul horrorem; et hominum belli cædibus rapinisque assuetorum sensus potuit esse obtusior, stomachusque minus fastidiens. Nam, quod hæc inter convivium, coram femina regina, narrantur, id poeta nos ab initio statim animo retinere noluit, et totam narrationem ad sui carminis lectores magis quam ad Didonis et Pœnorum auditionem attemperavit. Sed omnino in fabulis antiquis tam laute ac superbe poetæ nec versantur nec versari iis necesse est, nec nobis legentibus magis licet philosophica aliqua subtilitate uti; alioqui frigeret tota de Polyphemo et quot non Homericæ Virgilianæque fabulæ! In Polyphemi forma ac robore, verbi caussa, sunt multa, quæ sibi repugnant, multa absurda, si subtilius judicium adhibeas; sed phantasiæ sensusque voluptati ista scripta, non philosophico acumini. cf. sup. ad v. 250—252. Homerus multo atrocius spectaculum, et carnificinam verius, exhibuerat; sed alios homines, aliud seculum, quod respiceret, habebat. Ovidius ab omni atrocitate alienissimus non tamen horrendum hoc Polyphemi spectaculum Metamorphoseon lib. XIV iterum exhibere dubitavit. Euripides autem in Cyclope Satyrici dramatis natura tueri se potest. Vide v. 380 sqq. Sane Theocriteus Cyclops paullo humaniore cultu exhibetur Idyll. XI.

EXCURSUS XVII

Anchisæ obitus.

III, 710. *Hic—genitorem omnis curæ casusque levamen Amitto Anchisen.* Anchisæ obitum non ad historiæ magis fidem quam, quod commodum esset, ante Æneæ ad Didonem adventum commemorat. Quas enim Anchisæ partes satis decore inter Æneam et Didonem tribuere potuisset? Anchisæ sepulcrale monumentum etiamnum juxta Drepanum ostenditur, sed v. Dorvill. p. 49 et inf. lib. V, 75 sqq. Mortem ejus veteres scriptores tam diverse tradiderant, ut nihil magis. Tumulum ejus in Ida pastores et agrestes quotannis coronasse traditum narrat Eustath. ad Iliad. M, p. 894, 33. In Pallene Theon, in Sinu Thermaico Conon (v. sup. Excurs. I ad pr. v.), in Arcadia Arcades (ibid.) sepultum esse contendebant. Pausanias VIII, 12 Arcadum narrationi

subjungit, constare saltem hoc, *quod Æolenses, qui tum Ilium incolebant, nullum Anchisæ tumulum ostendebant;* ut adeo, extra patriam certe eum obiisse, inde probabile fieret. Verum omnino veteres scriptores monumentis his, fanis, tumulis ac sepulcris, fidem historicam tribuerunt incautius: cum, ubicumque herois σῆμα aliquod extaret, ibidem, vulgarem famam secuti, eum sepultum esse contenderent; enimvero, nisi aliunde ea de re constaret, in memoriam herois vel viri clari factum esse illud potuit, nec tamen corpus ejus conditum tegere. In Italiam Anchisen adduxerant alii, et ipse Cato, ut Serv. ad Æn. I, 570 et alibi. Victor de Orig. G. R. c. 10 et ibi Arntzen. cum Muncker. ad Hygin. f. 260. Meziriac. ad Ovid. Heroid. Tom. II, p. 221, qui plura dabunt. Nos, ut sæpe diximus, non, ut vanam eruditionem ostentemus, nec ut, quid veri insit, nunc disquiramus, sed ea de caussa hæc commemoramus, ut, quam felicem, facilem, ac copiosam materiam poeta tractandam sibi sumserit, appareat.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER TERTIUS

ARGUMENTUM

Dido amore Æneæ insaniens, animi sui morbum sorori aperit: ejusque consilium secuta, ad nuptias animum adjicit 1—89. Juno quoque, ut Æneam facilius ab Italia averteret, agit cum Venere, ut ejus bona cum venia liceat Æneæ Elisam uxorem ducere: quoque id commodius fieri possit, se opportunitatem oblaturam ostendit—128. Postridie Æneas et Dido venatum proficiscuntur. Ibi omnibus jam prædæ intentis Juno subitam immittit tempestatem; comites alius alio diffugiunt; Æneas et Dido in idem antrum conveniunt, ibique infaustis ominibus conjunguntur—172. Interim Jupiter, Iarbæ Gætulorum regis, qui advenam sibi præferri iniquo animo ferebat, precibus fagitatus, Mercurium mittit ad Æneam, mandatque, ut, relicta Africa, in Italiam naviget—278. Ille Jovis imperio morem gerens, quæcumque ad navigationem erant necessaria, clam per socios parari jubet—295. Ceterum Dido, ubi classem instaurari sensit, suspicata id quod res erat, graviter cum ipso expostulat, precibusque et lacrimis tum per se ipsam,—392 tum per sororem,—449 eum ab incepto revocare conatur. Æneas, nave jam conscensa, iterum in somnis a Mercurio admonitus, intempesta nocte ancoras solvit 554—583. Illa doloris impatiens, mori decreverat, 450—473 et celans sororem quod meditabatur, extructa in editiore ædium parte ingenti pyra, sacrum magicum, quo ab amore se solveret, paraverat, 474—521. ubi, recrudescente per noctem dolore furens, 522—553 Trojanos discessisse vidit, diris Æneam devovet, 584—629 ablegataque Barce, Sichæi nutrice, ne quid destinatæ morti impedimenti afferret, necem sibi consciscit.

At regina gravi jam dudum saucia cura
Vulnus alit venis, et cæco carpitur igni.

1 *Ad* multi, ut fere alias variatur. v. Pier. h. l. et Burmann. *jamdudum* Medic.

Libri hujus artificium quis non sensit? quis non laudibus prædicavit? Est enim ad communem hominum affectum comparata res, amor infaustus et successu carens. Si de iis partibus carminis quæritur, quæ Virgilio propriæ sunt, et ex quibus ejus ingenium et ars imprimis spectari simulque illud intelligi possit, quantum ad cujusque poetæ indolem ætas et temporum, in quæ incidit ejus vita, genius faciat: librum hunc primo loco excitandum esse arbitror. Nihil enim, in Homero certe, habuit, quod sequeretur; nam alienissima res ab Homeri sæculo et moribus, delicias in amore facere, aut exquisitiorem aliquem affectum suscipere. Euripidis Alcestin in nonnullis ante oculos habere potuit. Etiam ex Nævii bello Punico eum nonnulla retinuisse suspicor; v. Macrob. VI, 2 extr. et Serv. ad IV, 9. Sed communi opinione Apollonium Rhod. secutus esse fertur jam in Servianis ad lib. IV pr. et Macrob. V, 17. Scilicet Medeæ amorem ad Didonem transtulit. Quæ tamen alia inde tollere potuerit, præter pauca, quæ ad primos libri versus et passim alibi notavimus, vix quicquam occurrit; et Medeæ amor admodum diversus ab amore Didonis; in qua secundarum nuptiarum pudor, et regia dignitas, imperiumque in novo regno, imprimis vero animum superbia et ira extimulant. Ceterum hunc Didonis amorem a tot aliis muliercularum amoribus, et a recentiorum studiis, quæ toties in tali argumento occupata fuere, admodum diversum esse facile intelligas. Quod qua potissimum ratione a poeta effectum sit, si forte quæras, quæri autem hoc potest, caussæ rei mihi ex eo potissimum ducendæ esse videntur, quod amor a Didone et Ænea non leviter, sed post multas magnasque molitiones ad amorem extinguendum frustra a Didone factas, et consociata Junonis ac Veneris ad eam impellendam opera, suscipitur; porro, quod partim novæ urbis incrementum, partim ærumnosæ navigationis finis ex eo captatur; quod is amoris affectus cum aliis, iisque gravissimis, affectibus conjunctus est; quod Didonis non modo decus ac fama, sed salus ac vita in eo agitur; quodque miserationi terror ipse est admixtus. Æneas quidem nostris moribus idonei amatoris personam male sustinere videri potest; nec potest negari, vix te ad libri quarti finem legendo pervenire, quin Æneæ feritatem et immanitatem execreris. Subsidit tamen ira, si fatorum necessitatem, vaticiniis et oraculis Æneæ satis declaratam, cogitas. Sed omnino res nostris moribus ac sensibus non est judicanda; et ex veteribus vitæ institutis multas excusationes res habebat, si amicam desereres. Quid? quod majorem ex ipsa Æneæ

Multa viri virtus animo, multusque recursat
Gentis honos; hærent infixi pectore vultus,
Verbaque; nec placidam membris dat cura quietem.
Postera Phœbea lustrabat lampade terras,

3 *recusat* vel *reversat* codd. Pierii. v. sup. I, 662. Miratur Burm. nullum librarium rescripsisse *Magna viri virtus.* Videtur adeo vir doctus non vidisse: *Multa recursat* esse pro *multum* positum. 5 *dat membris* Menag. pr. 6 *lustrabat Phæbea* Dorvill.

truculentia et asperitate dignitatem carmen duxit; et deorum voluntate, fatorum ordine, ipsa in Didone amoris impotentia, et facta in eum finem Æneæ oratione v. 332 sqq. culpa ejus elevatur. Dignitati herois sui poeta providit etiam in hoc, quod, quo amoris æstu ille arserit, nusquam memorat, etsi is tantus esse debuit, ut Æneas omnem de monstrata a fatis in Italia sede cogitationem animo dimitteret. Dolorem vero ac sollicitudinem super discessu suo ac discidio paullo liberius manifestat. Vide v. 279 sqq. 393 sqq. 448 sqq. Et ipse discessus non nimis acceleratus, nec nisi novo Mercurii monitu factus v. 554 sqq., tacitam reluctantis affectus habet significationem. In quo vero summam artem declaravit poeta, est, quod episodium hoc, per se alienum a re, ut multi adeo conquesti sint, illud ad animum ab Æneæ persona ac rebus gerendis avocandum valere, cum consilio suo et cum ipso argumento tam arcte coagmentavit, ut Junonis fraudes ac consilia actionis epicæ, quod aiunt, novum nodum faciant, utque, ne interruptus et omnino interceptus Æneæ in Italiam adventus sit, jam metuere incipias. Mox vero, sublato quidem eo metu, Didonis diræ, quæ vaticinii speciem habent super odiis perpetuis, quæ inter Romanos et Carthaginienses intercessura erant, novam et inexpectatam suavitatem habent.

1—5. Splendida libri frons, et eximia gravissimi amoris declaratio: *At* respicit ult. vers. sup. libri: Æneas finem dicendi hic fecit (nam *quievit*, dormitum ivit, jejunius dictum esset); regina vero ex narratione multo magis fuit incensa amore viri, *cura.* *Vulnus*, quod, ut alias pectore, ossibus, nunc alitur *venis*, propter sanguinem amoris æstu concitatum, et occultus *ignis* (quem ne alienum putes a vulnere, Cupidinis ἰοὺς πυρφόρους cogites necesse est, et Apollonius in oculis fuit lib. III, 286. 287). Subjiciuntur nunc ea, quæ pro caussis amoris haberi poterant: *multum animo recursat* Æneæ virtus et *multus gentis honos*, seu ipsius Æneæ genus a Venere ductum, (quod malim) seu Trojanorum clarum nomen, tum oris dignitas, *vultus*, et quæ de se suisque fatis narraverat: quæ eadem erant amoris et caussæ et excusationes, ne contra dignitatem susceptus esse videretur. Ad v. 4. 5. cf. Apollon. III, 453 sqq. Amor autem hic, ut in memoriam revoces, is est, quo Venus et falsus Ascanius Didonem incenderant sup. I, 672. 712 sq.

6. 7. *Auroram* pro Die, ut Homero Ἠὼς dicta est, propter reliqua accipio. *lustrare* in his et similibus est obire. (Male Serv. cum aliis: illustrabat, vel purgabat.) *Lampadem* pro face jam Lucretius dixit. *Hu-*

Humentemque Aurora polo dimoverat umbram;
Quum sic unanimam alloquitur male sana sororem:
Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent!
Quis novus hic nostris successit sedibus hospes!
Quem sese ore ferens! quam forti pectore, et armis!
Credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum.
Degeneres animos timor arguit. Heu, quibus ille
Jactatus fatis! quæ bella exhausta canebat!
Si mihi non animo fixum immotumque sederet,

7 Idem versus jam sup. III, 589. 8 *Tum* aliquot Pier. *unanimam* Heins. reposuit ex Medic. et aliis, etiam Pier. alii *unanimem* sono minus grato. 9 *suspenso* Medic. a pr. m. et Goth. tert. *suspensum me* Menag. pr. *terret* a nonnullis lectum, e Servio et e Pierio patet; et sic Franc., defendente etiam Pomponio Sabino, ut vigilia sit attonita Dido. Ex eodem disco, alteram lectionem *terrent* esse Aproniani, quæ haud dubie melior est: *insomnia terrent*. Nam somnia possunt terrere, non vigilia. 10 *mænibus hospes* Franc. At Catulli imitationem cum Ursino agnoscit Burmann. 11 *Quam sese* Parrhas., male. *quem f. p. et armis* emendabat Marklandus post Vales. notante Burmanno, et sic a m. pr. fuit in Fragm. Vatic. ap. Bottar. p. 175. Bene quidem et hoc dictum esset; verum videtur illud ipsum *quem*, h. e. qualem, paullo disertius exponi in illo: *quam forti pectore et armis*. Tamen vel sic elegantius legeretur, quam in codd. Leid. Rottend. pr. Hamb. pr. et Reg. a m. pr. cum Goth. sec. a m. pr. *quam fortis pectore et armis*. 12 *Crede* Gud. a pr. m. vice lib. VI, 849. 14 *bella exacta* Oudart. Sprot. et Goth. tert. sollenni variatione. *tenebat* Goth. pr. 15 *innatum* Wall. a m. pr., male.

mentem umbram, v. sup. II, 8. Duo hos versus reprehendebat, tanquam alieni et nimii ornatus, Ill. Homius P. III, c. 21 *Principior. Crit.* Videntur tamen ejusmodi temporis declarationes, quandoquidem apud Homerum et Virgilium toties recurrunt, in propriæ et simplicis orationis loco esse habendæ, et probandæ etiam hactenus, quod narrationis jejunitatem vel tenorem variant et ornant. 8. *male sana*, insana, μαινομένη. Etiam amantissimam sororem exquisito vocabulo *unanimam* dixit. 9 sqq. In oratione, quæ sequitur, observa amoris et pudoris pugnam, et inanem pervicaciæ ostentationem victamque jamdudum ab affectu mentem. Quod Annam sororem Didonis inducit, non nutricem; ut fere Græci in tali re solent, admodum placet. Sed debet id Virgilius Apollonio Rhodio, qui Chalciopæ, Medeæ sorori, simile officium tribuerat; a quo et insomnia habet Didonis et amoris confessionem sorori factam. v. Apollon. III, 616 sqq. 645 sqq. Nam Homeri Nausicaam Virgilius vix ante oculos habere potuit, quod Cerda volebat. *Annam* jam Nævius memoraverat, teste Servio ad v. 9 in Bello, puta, Punico.

9. *suspensam* ornate adjectum, ad metum pertinet. Adumbrat hæc, ut jam diximus, ad ductum Apollonii III, 636. 13. Invertit orationem: credo eum prolem deæ esse, quandoquidem fortitudo ac constantia in ferendis laboribus ac periculis generosam ac divinam originem arguit. 15—19. Eximio cum artificio singula posita. *deceptam fefellit* poetica copia plenius pro, morte mariti me fefellit, spem destituit. cf. Burm.

Ne cui me vinclo vellem sociare jugali,
Postquam primus amor deceptam morte fefellit:
Si non pertæsum thalami tædæque fuisset:
Huic uni forsan potui succumbere culpæ.
Anna; fatebor enim; miseri post fata Sychæi
Conjugis, et sparsos fraterna cæde Penates,
Solus hic inflexit sensus, animumque labantem
Impulit. Agnosco veteris vestigia flammæ.
Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat,
Vel Pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
Pallentes umbras Erebi, noctemque profundam,
Ante, Pudor, quam te violo, aut tua jura resolvo.
Ille meos, primus qui me sibi junxit, amores
Abstulit; ille habeat secum servetque sepulcro.

16 *Nec* duo editi. *vellem vinclo* Venet. *vellem lecto s. j.* Wall. 17 *decepta morte* tres ap. Heins., quod ipsi elegantiæ quid, parum intellectæ, habere visum; sed quæ aliena esset ab h. l. vide Burm. 18 *fuissent* Medic. cum septem vett. libris; temere tamen. *fuissem* a pr. m. fragm. Vatic. 19 *Forsitan huic uni* ex Augustino laudatur, et sic Goth. sec. *subcumbere* duo. 20 *Sychæi* et hic cum Medic. erat scribendum, ut sup. I, 348, non *Sichæi*. 22 *hicc'* Terentian. Maurus legit, ut sit Creticus; grammaticæ ineptiæ, de quibus v. Heins. ad lib. II, 664. *libantem* Goth. sec. a m. sec., ceteri *labentem*, vitiose cum aliis. 23 *Et nosco* Zulich. sit saltem *En n.—formæ* Menag. pr. a m. pr. 24 *Sed me* alter Hamb. *me ut* Goth. sec. *opto* Rottend. sec. 25 *abigat* aliquot Pierii et tres Burmann., male. 26 *Pallantes* qu. Moret., aberratione sollenni. *Erebo* Gud. cum binis Burmann. His Romanum adde et fragm. Vatic., et sic etiam Servianus commentator legit, id est, *in Erebo*. Potest adeo hoc doctius dictum videri, pro *umbras Erebi*; ut solet pro casu secundo tertius poni. Duri tamen quid inesse non neges. Vulgatam præfert quoque Schraderus ad Musæum p. 101. 27 *Sancte pudor* elegans Marklandi conj. apud Spencium; nec tamen illud *prius—ante—quam* exemplo caret ne apud poetas quidem. *violo, resolvo* vetustissimi Bened. Pierii et Heins. cum Grammaticis ap. Heins. Etiam sic fragm. Vatic. et ex Aproniani recensione esse et hanc lectionem Pompon. Sab. docet. At Priscian. edd. vett. et codd. aliquot recentiores *violem—resolvam* ap. Burm. Enimvero jam ad I, 706 observatum est, consequentiam illam temporum a poeta epico non modo negligi, verum etiam sedulo vitari. 28 *primus* Sprot. et Hamb. pr. a m. pr. *primum* Leid. *vinxit* aliquot Pier. Parrhas. ed. Ven. 29 *Sustulit* Sprot. *servatque* Hamb. alter.

h. l. *potui* exquisite pro possem, post, *si non pertæsum fuisset—culpæ* cum dilectu h. l. pro amore: quatenus ille caritati et fidei erga conjugem defunctum adversari videbatur.

20 sq. de Sychæi cæde cf. sup. I, 349 sq. 23. Agnosco amoris, qualem olim expertus sum, signa. 24. τότε μοι χάνοι εὐρεῖα χθὼν Iliad. Δ, 182 et al. cf. Iliad. Z, 464. P, 416. *prius—ante quam*, ut Homer. πρὶν—πρὶν ἤ. Egregie ad majorem vim versus 26 adjicitur; mox *jura pudoris* int. vim et potestatem in se: qua a novo amore et a secundis nuptiis deterrita est. Vss. 28. 29 dulcissimi sunt affectus et magnæ dignitatis. Uni suo marito amorem suum se ad-

Sic effata sinum lacrimis implevit obortis.
Anna refert, O luce magis dilecta, sorori,
Solane perpetua mœrens carpere juventa?
Nec dulces natos, Veneris nec præmia noris?
Id cinerem aut Manes credis curare sepultos?
Esto: ægram nulli quondam flexere mariti;
Non Libyæ, non ante Tyro; despectus Iarbas,
Ductoresque alii, quos Africa terra triumphis

30 *affata* Erf. *sinus* Montalb. et Ven. *abortis* multi. 34 *et manes* alii, male. *sentire* quidam. v. Burm. 33 *ægram te n.* Dorvill. ex glossa inter lineas. 36 *Libyes* malebat Heins. *Libye* in multis; sed hoc est pro *Libyæ*. v. Burm. Non *Libya* dixit poeta, ut orationem variaret. *dispectus* duo Burmann. *Hyarbas* Franc. 37 *alios* Rottend. sec. *Affrica* multi; hinc *Attica* Moret. sec. *triumphos* Rom., male. *triumphi dives* malebat et hic Heinsius.

dixisse ait. *sinum* v. 30 male Serv. de oculis, cum manifeste pectoris sit sinus. *δεύοντο δὲ δάκρυσι κόλποι* Iliad. I, 566. Hæ autem *lacrimæ* magnum facile poetam arguunt. Dum vult constans et aspera et ab amore intacta videri, ecce obortæ lacrimæ laborantem occulto affectu animum produnt. conf. Horat. IV, 1, 33 sqq. *Sed cur heu, Ligurine, cur* etc.

31 sqq. Egregium suasoriæ orationis exemplum in poeta. *Anna refert* verba, respondet. v. Burm.

32. Proprie *carpitur*, consumitur, *ætas, juventa, vita, φθίνεται, κατείβεται αἰών*. Simplex oratio esset: *consumesne ætatem vidua*; at ornatior; *consumerisne ipsa exigens ætatem perpetuo vidua?* Jam melius dictum, *juventa* pro ætate, et *mœrens perpetua juventa*, pro mœrens perpetuo in solitudine, *sola*. Imitationem Virgilii in Seneca Hippol. 446 sqq. *Ætate fruere— cur toro viduo jaces?* agnoscit Cerda.

33. *Veneris præmia* possunt per oppositionem ad ipsos *natos* referri, tanquam matrimonii munera. Si tamen memineris *δῶρα Ἀφροδίτης*, quo sensu dicantur, melius voluptates et oblectamenta conjugum intelliges. Locum quidem Iliad. Γ, 54, male comparant, nam ibi *δῶρα Ἀφροδίτης* sunt illecebræ, quibus Venus Paridem instruit. At sunt alia loca, in quibus usus et fructus Veneris (*Veneris gaudia* poetis sunt) per munera et *δῶρα Ἀφροδίτης* declaratur: sic ap. Pindar. Ol. 1, 119. 120. Nem. 8. 12. Hesiod. Sc. H. 47; quæ loca etiam aliis laudata sunt, etiam nuper a Ruhnk. præf. ad Hymn. in Cer., in quo 102 similiter, ut h. l. *τόκος* jungitur et *δῶρα Ἀφροδίτης*: reliqua nihil commune cum h. l. habent. Comparari potest *ἔργα Ἀφροδίτης* apud Musæum 141. hoc est, *γάμος, ἔρως*, et in seqq. *γαμήλια θεσμὰ θεαίνης*.

34—36. *Manes sepultos* ex opinione, puto, de Manibus compositis et placatis, ubi justa persoluta essent; adeoque pro vulgari: Manes sepultorum. In v. 35 *mariti* pro procis. De *Iarba* v. inf. 196, et Justin. XVIII, 6. In *ægram* latet caussa spreti adhuc amoris, quod recenti dolore erat afflicta, qui nunc resedit. *mariti Tyro*, a Tyro, Tyrii, ut sæpe alibi. 37. Multa igitur bella ab Afris

Dives alit: placitone etiam pugnabis amori?
Nec venit in mentem, quorum consederis arvis?
Hinc Gætulæ urbes, genus insuperabile bello,
Et Numidæ infreni cingunt, et inhospita Syrtis;
Hinc deserta siti regio, lateque furentes
Barcæi. Quid bella Tyro surgentia dicam,
Germanique minas?
Dîs equidem auspicibus reor et Junone secunda
Hunc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.

38 *Placidone* quatuor ap. Burm. cum aliis ap. Pierium, et Rufinian. de schem. lex. p. 251, sed et is recte præfert *placito*, quod et Burmann. ex v. 22 vindicat. *oppugnabis* sec. Moret. In Goth. tert. hic versus post v. 41 erat rejectus. 39 *non veni* Parrhas. et Goth. pr. *cousideris* multi, ut fere alias. 40 *Getulæ* in plerisque scribitur. v. Pier., sed Gr. Γαιτοῦλοι. *genus intractabile bello* Romanus, forte ex lib. I. 339. *insuperabile ferro* unus Leidens. 41 *En N.* alter Hamb. *Hinc N.* Serv. ad X, 750. *effreni* Hamb. pr. pro var. lect. *inferni* Uratisl. Respicit versum Ausonius Grat. act. ad Gratian. sub f. *mirabamur poetam, qui infrenos dixerat Numidas.* Quod Silio I, 215 *Nomades, gens inscia freni.* ubi v. Intpp. 42 *situ* Wall. et Hamb. pr. a m. sec. *furentis* tres Heins., ut jungatur, *lateque furentis Barcæi quid bella*, sed minus bene. *lateque vagantes* quatuor Burmann. et sic laudat Hieronymus: sc. ex interpretatione. 43 *Brachæi*, *Barchæi*, *Barchei*, *Bachei*, scribitur. 45 *auspiciis* Dorvill. 46 *Huc* vulgg. *Hunc* Medic. cum potioribus, nec non sic Romanus cum aliis Pier. et fragment. Vatic. Et codicum auctoritati putem in talibus esse standum, etsi alterum recte dicitur, ut lib. I, 534 *Huc cursus fuit.* *Huc* etiam Servius interpretatur.

feliciter gesta fuere. Declarat simpliciter gentem bellicosam. *terra Africa* antique, ut Sæpe Ennius, Cato, alii. 40—44. *Gætulæ urbes*, ad terrorem *urbes* posuit, nam in mapalibus habitabant. Ita Serv. conf. Sallust. B. I. 21. Melius dices poetam commune illud, et jam Homericum, πόλεις expressisse, quod simpliciter sedem et habitationem designat. Homericum est quoque illud *urbes—genus*; nam is, et ejus exemplo alii, sæpe πόλεις pro incolis vel populis, et vice versa populos pro insula, vel terra et urbe. cf. sup. lib. I, 339 *fines Libyci, genus* etc. *Numidæ infreni*, equis sine frenis; res nota: de qua cf. Cerda. *Syrtis* int. Afros Syrtium accolas. sup. I, 539. 540 *fines Libyci, genus intractabile bello. deserta siti*, inhabitabilis raritate aquæ Serv. Significat autem Anna, a nulla parte quicquam auxilii ac præsidii Pœnis posse sperari. *Barcæi* a Barce, Cyrenaicæ urbe, per prolepsin hic nominati; nam multo seriores fuere urbis origines, quippe a Batti demum nepotibus conditæ. v. Herodot. IV, 160, et ibi not. *late furentes Barcæi.* Insederant ergo jam tum has terras barbari ferique populi late vagantes. Servius: "Hi, secundum Titianum in Chorographia (quæ Julii Honorii Oratoris fuit) Phœnicem navali quondam vicere certamine." *Germani minas.* cf. I, 361 sq.

45. Junonem potissimum propitiam nominat, sive quia inter principes deos Carthaginiensium erat: cf. sup. ad I, 15 et mox v. 59; sive

Quam tu urbem, soror, hanc cernes! quæ surgere regna
Conjugio tali! Teucrûm comitantibus armis,
Punica se quantis attollet gloria rebus!
Tu modo posce deos veniam, sacrisque litatis
Indulge hospitio, caussasque innecte morandi:
Dum pelago desævit hiems, et aquosus Orion,
Quassatæque rates, dum non tractabile cœlum.
His dictis incensum animum inflammavit amore,
Spemque dedit dubiæ menti, solvitque pudorem.
Principio delubra adeunt, pacemque per aras
Exquirunt; mactant lectas de more bidentes
Legiferæ Cereri, Phœboque, patrique Lyæo;

47 *Quantam urbem* pr. Hamb. a m. sec. et a pr. Leid. 48 *et T.* Dorvill. 49 *attollit* vel *adtollit* tres. 50 *deum* plures Pieriani; sed omnes Burmann. *deos.* 51 *caussamque* Hamb. pr. D. ed. Junt. 52 *desuevit* Exc. Burm. *Orio* Medic. a m. pr., ut *Agamemno, Jaso,* et similia. 53 *dum non* Heins. cum vetustioribus, etiam fragm. Vatic. Vulgo *et non.* 54 *impense* olim lectum Servius notat; et sane fragm. Vatic. *impensom.* *flammavit* plures Pier. Heins. et Burm. cum eodem fragm. Vatic. 55 *mentis* Gud. cum Rom. 56 *a delubra* Leid. pro *ad.* v. Burm. 57 *Expescunt* Ven., ex interpretatione. *bidentis* rescripsit Heins. cum codd. et Prisciano, pro *bidentes.* *mactat* apud Macrob. III, 12. *mactat lætas* ap. Arusian. Messium. *lætas* etiam Menag. pr. *lentes* Goth. pr. 58 *Frugiferæ* Romanus et alii Pierii ac Heinsii, cum fragm. Vatic. a pr. m. et nostro Goth. tert. Sed alterum doctius. cf. Heins. *et P.* alter Hamb. *Phœbo* *patrique* Ven.

quia conjugiis illa præest. 49—53. *quantis rebus*, opibus, potentia. Mox *deos veniam poscere*, eos placare ac propitios reddere jubet; caussam in illis v. 9. quære: *quæ me insomnia terrent;* ad expianda scilicet insomniorum omina. *sacris litatis*, nove hoc dictum (nam proprie litatur diis per sacra s. sacris, victimis), quod Servius etiam notat, sed Virgilii exemplo et alii dixere *litare victimas.* 50. *indulge hospitio*, hospitalitati, benevolentiæ in hospitem, da operam hospiti benevole habendo. Versus 52. 53 ad tempestatem spectare, monitum sub f. Excurs. II ad lib. III *desævit*, ἀπομηνίει. *aquosus Orion*, qui imbres et nimbos affert ortu suo. Sic *Piscis aquosus* Georg. IV, 234. *Orion* bene memoratur, cf. I, 535, dum *rates quassatæ* (v. I, 551) et nondum refectæ sunt; dum *non tractabile cœlum* est, alias sævum, asperum, procellosum. 55. *solvitque pudorem* male accipitur, quasi ad impudentiam sit prolapsa. Sed effecit, quo eam jam minus puderet amori succumbere. Ad sqq. super Didonis pietate mox in impietatem versa multa argutatur *Bossu (du Poeme Epique* V, 3, p. 417).

56—59. Ut hæc rite perspicias, tenendum, primum de utraque sorore, tum de sola Didone agi; et a v. 60 duo esse, in quibus occupata est Dido, ut victimis cæsis deos sibi propitios reddat; et a v. 63, ut exta

Junoni ante omnes, cui vincla jugalia curæ.
Ipsa, tenens dextra pateram, pulcerrima Dido,
Candentis vaccæ media inter cornua fundit;
Aut ante ora deûm pingues spatiatur ad aras,
Instauratque diem donis, pecudumque reclusis
Pectoribus inhians spirantia consulit exta.
Heu vatum ignaræ mentes! quid vota furentem,

59 *ante alios* Puget. v. ad II, 40. *legalia* Goth. tert., pessime. *vincla jugalia* sunt conjugialia. 61 *fudit* quatuor Burm. cum plerisque Pierianis; etiam bene. 62 *Atqui* quatuor Burm. *autque* Exc. Burmann. 63 Varie tentabat Jo. Schraderus: *Instauratque dapes votis*, l. *votas*, l. *Tyriis*, sed vid. notam. 64 *spumantia* Sprot. *sperantia* fragm. Vatic. 65 *fatûm* conj. Cuningh. cf. inf. VIII, 627. *ignotæ m.* Witt. *quid vota furorem* Burm. ex Servio. *ferentem* Rom.

inspiciat. *pacem*, veniam deorum, benevolentiam, v. 50. *Legiferæ Cereri* Δήμητρι Θεσμοφόρῳ. Vitæ cultu meliore invento jura ac leges sunt natæ, legitimaque cum his connubia. Servavit Servius ad v. 58 versus Calvi: *Et leges sanctas docuit, et cara jugavit Corpora connubiis et magnas condidit urbes.* Cur *Phœbo* et *Baccho* nunc sacra fiant, tantum conjectando caussa reddi potest; forte tanquam diis Carthagine olim cultis; etsi inter conjugales deos referri solent ex hoc loco; ut nuper factum a Passerio Vas. Etrusc. Tom. I, p. 40. *Bacchum* jam lib. I, 734 memoratum vidimus. *Phœbum*, ut Solem, patrium Pœnorum numen esse puto, quod idem Saturno assimulabant Romani; etsi Apollinem etiam Carthagine cultum tradunt. v. Hendereich Carthag. p. 217. cf. h. l. Servius, qui parum constanter disputat, et Donatus, cum Macrob. III, 12. De *Junone* cf. ad lib. I, 15. Accommodavit Deæ Cœlesti, quod Romani ac Græci Junoni suæ tribuebant, quæ ζυγία et γαμηλία erat.

62—64. Spectant ad extispicium, cujus caussa victimæ cæduntur. Illa incedit ad *pingues aras*, pinguibus victimis, τὰ πίονα μηρία Homeri; ipsa adstat victimis extispicii caussa cæsis. *Instaurat diem donis*, h. e. sacrificiis; proprie *instaurantur sacra*, quæ iterum curantur, seu repetuntur; et est voc. sacrum; sic V, 94: sed h. l. *dies*, h. e. dies festus, quo sacra erant facta: nova subinde sacra in alterum diem indicuntur: sc. ut exta meliora sibi contingant. Hinc *diem instaurare* Virgilii exemplo dixit etiam Statius et alii. Et tandem *instaurare* poetis omnino est facere, instituere; sic funus sup. III, 62, epulas VII, 146. VIII, 283, choros IV, 145. *spirantia exta*, palpitantia, ut Serv. Impatientiam expectationis τὸ *inhians* exprimit. *Consulit* autem Dido *exta* super felici amoris successu.

65—67. *vatum* ad extispicium v. sup. refer; suntque adeo extispices, sacrifici: qui h. l. fausta omina renuntiant. *ignaræ mentes!* cujusnam rei? infelicis puta exitus et eventus consiliorum et amoris Didonis. Vide enim ne de amoris medela deos aditos esse existimes: quod alienum esset a loco et more; ab amore solvunt sacra magica; ad quæ Dido

Quid delubra juvant? Est mollis flamma medullas
Interea, et tacitum vivit sub pectore vulnus.
Uritur infelix Dido, totaque vagatur
Urbe furens: qualis conjecta cerva sagitta,
Quam procul incautam nemora inter Cresia fixit
Pastor agens telis, liquitque volatile ferrum
Nescius; illa fuga silvas saltusque peragrat
Dictæos; hæret lateri letalis arundo.

66 *molles* alii, sed *mollis flamma* Burmannus tuetur. v. sup. II, 683. 67 *et* deest binis. *venit sub* Hamb. pr. a m. sec., male. v. Burm. 69 *ferens* tert. Mentel. *confecta* pr. Hamb., pro var. lect. 70 *Cresia* Heins. cum melioribus; etiam fragm. Vatic.; quippe Κρὴς, Κρήσιος. Vulgo *Cressia*. *n. inter frondea* Hamb. sec. 71 *linquit* multi, jam apud Pierium, sed alterum doctius; item, *volatile telum* ex interpretatione. Sic quoque Goth. tert. a m. pr. 72 *pererrat* Hugen. et pr. Hamb. cum Goth. tert. v. sup. I, 384. *saltus silvasque p. Dicteas* aliquot Pierii cum fragment. Vatic. 73 *Dictaneos* Sprot. *fatalis a.* Hamb. pr.

recurrit inf. 478 sqq. Et de his Silius VIII, 98 agit, cum h. l. exprimit similibus verbis. At vates, et in his extispices memineris consultos esse super pace deorum exposcenda, malis ominibus, ut somniorum, ostentorum, averruncandis et mentis curis ac terroribus placandis; tum de consiliorum cœptorumque successu et eventu. Conjuncta hæc cum sacris, quibus id ipsum efficeretur, ut propitii curis et consiliis essent dii. ad hæc refer eodem Silii loco narrata vss. 116—125. *delubra*, aditus delubrorum sup. v. 56. Exclamationem hanc ex poetæ persona jam olim nonnulli reprehenderunt. Quod tamen in epico poeta reprehendi possit, non tam illud est, si *ex sua persona* affectum interponat, quam si *de sua persona* quicquam intertexat, quippe quæ a carmine epico, quod enthusiasmum spirare adeoque in una re, quæ argumentum facit, occupata esse debet, aliena sit necesse est; nisi forte poetæ persona ad augendam carminis vim et ipsa valere possit, aut ille nova Musæ invocatione animum lectoris advertat; ut aliquoties etiam in Messiade factum videas, v. c. lib. III pr. *mollis flamma*, levis, adeoque mobilis. *vivit* pr. de vulnere crudo. Servius acceptum hoc ait pro *vescitur*, quod ad ulcus potius spectaret.

68—73. Egregia perdite amantis comparatio, in qua ornanda recentiores passim poetæ laborarunt. Ex Iliad. Λ, 475 sqq. ductam esse volunt, Macrobii forte auctoritate V, 6. Sed Homero poetam hic nihil debere, jam Cerda monuit. *agens telis*, agitans, urguens, ornate, ut alias, v. c. Georg. III, 412. *Nescius*, sc. non viderat telum vere in cervam descendisse; sed, frustra emissum credens, reliquerat. v. Burm. Capra forte melius a poeta fuisset memorata, quandoquidem ex Solino c. 17 constat, *agrum Creticum silvestrium caprarum copiosum fuisse, cervo egnisse*. Adde Plin. VIII, 58. s. 83. Excusanda tamen talia in poeta, etsi non commendanda.

Nunc media Ænean secum per mœnia ducit,
Sidoniasque ostentat opes, urbemque paratam;
Incipit effari, mediaque in voce resistit.
Nunc eadem, labente die, convivia quærit,
Iliacosque iterum demens audire labores
Exposcit, pendetque iterum narrantis ab ore.
Post, ubi digressi, lumenque obscura vicissim
Luna premit, suadentque cadentia sidera somnos:
Sola domo mœret vacua, stratisque relictis
Incubat. Illum absens absentem auditque videtque.

75 *que* abest a binis. *opis* Gud. a m. pr. 76 *ecfari* Gud. a m. sec., antique. *affari* Zulichem. *in v. recessit* Menag. alter, aberratione et alibi notata. v. Burmann. 78 *que* abest a Dorvill. 80 *digressum* alt. Mentel. 81 *c. lumina* Menag. pr. 82 Burm. conj. *relicta Incubat* vel *relictis Excubat.* Hoc alterum quoque Jo. Schrader. nec felicius aliquis conjiciat *stratisque relectis*, sed v. not.

74. Totus locus, qui sequitur ad v. 89 super amoris æstu, inter consummatissimos est et unicus, etiam post Apollonii insignem sententiarum copiam et Valerii Flacci acumen, libro VII, ac post innumeras recentiorum poetarum in hoc argumento contentiones. *Brevitatem* in summa rerum copia et *dignitatem* vix quisquam alius est assecutus, si forte affectum movere et aliis contigit. 75. *Sidonias*, Tyro advectas, v. I, 363. *urbem paratam*, egregie, ut non opus esset, novam quærere per longos errores, ut et Burm. post Serv. 77. *convivia quærit*, desiderii nota inest, moram impatienter fert, dum cœnæ hora illuxerit.

80—83. De nocte sera agi, qua a convivio, sub noctem, *labente die*, instructo, sunt digressi, dubitari nequit: hinc et *cadentia sidera*, occidentia exeunte nocte, v. ad lib. II, 9 Excurs. Itaque *lumen obscura vicissim Luna premit*, nec ad vicissitudinem diei et noctis, nec, cum Burmanno, ad obscurata lunæ nitore minora sidera (cf. Horat. I Od. 12, 46—48) referri potest, sed de occasu lunæ sub exeuntem noctem accipiendum esse manifestum fit: *premit*, occulit illa lumen suum. Recte is, quisquis inter cetera Serviana adscripsit: *an ipsa Luna suum lumen reprimit, occidens et se obscurans? vicissim*, postquam per totam noctem illuxerat. Decet autem poetam, certum ac descriptum tempus ponere, pro indefinito; et pro quacumque nocte, quæ et illunis et illustris esse potest, noctem serenam nominare. 82. *stratisque relictis Incubat:* non uno modo hæc accipi possunt; aut de lecto, ad quem dormiendi caussa illa se confert, aut de triclinio, in quo accubuerat. simplicissimum est ita dicere: de nocte agitur, convivis jam dimissis, unde *domo vacua*. Nunc *sola* illa *mœret stratis*, lecto *incubans*; hoc ut poeta enuntiavit: *mœret et incubat stratis*, et quidem *relictis* a se; ut adeo amoris æstu jactata modo lectum suum reliquerit, modo iterum repetierit. Obscuritatis quidem vitio

Aut gremio Ascanium, genitoris imagine capta,
Detinet, infandum si fallere possit amorem.
Non cœptæ assurgunt turres; non arma juventus
Exercet; portusve aut propugnacula bello
Tuta parant: pendent opera interrupta, minæque
Murorum ingentes, æquataque machina cœlo.

85 *si pellere* Goth. sec. *si vellere* tert. Goth. *posset* Franc. *amantem* aliquot Pier, cum fragm. Vatic. *si f. p. imago* Romanus e glossa inter lin. 86 *inceptæ* Witt., sed in litura. *exsurgunt* Leid. un. pro var. lect. *arces* Puget. *arva* Zulich. pro var. lect. 87. 88 *Exercent* alii ex mox *parat.* Medic. *parent. portusque—pendent—que* etiam nonnulli. *haut prop.* Goth. pr. *portas* conj. Jo. Schrader. 89 Trappius et Caninghamus malebant *æquanda;* sed nil necesse. Etsi imperfecti muri, tamen jam æquabant cœlum.

hæc brevitas non caret; a re tamen sententia non est aliena; etsi Lucanus melius V, 790 *Sic fata, relictis Exiluit stratis amens.* Servius: *relictis*, ab Æneа, inquit; atqui *torus conjugalis* eos nondum acceperat: ergo *convivalem* ille intellexit. Sane ea, quæ antecedunt: *Sola domo mæret vacua*, eam per thalamos ac triclinia discursitantem indicare videri possunt; adeoque illa in eo triclinio, quo antea erant cœnati, lectum, quo cum Ænea accubuerat, agnoscit, iterumque ei incubat; quod amantes facere solent, et quod toties amantibus a poetis tribuitur. vid. Ovid. Epist. X, 15 sqq. *Sæpe torum repeto, qui nos acceperat ambo—Et tua, qua possum, pro te vestigia tango, Strataque, quæ membris intepuere tuis.* cf. Ep. XV, 149. Nec dubitare licet, an strata de toro convivarum dicantur. Sic v. c. Ovid. Met. V, 34, ubi de convivio agitur, *ut stetit hasta toro*, stratis *tum denique Perseus Exiluit.* Est quoque *strata* lectus, ut inf. 392 dictus, quo sedent aut recubant in thalamo seu cubiculo: quandoquidem priscæ vitæ simplicitas eundem torum in eodem cubiculo et sedentibus et dormientibus destinabat. Fatendum tamen, hanc poetæ rationem plus artis habituram esse quam simplicitatis; ut malim præferre id, quod primo loco apposui. Præclare autem illud subjicitur: *illum absens absentem auditque videtque*; quod ornatissime persecutus est Apollon. III, 453 sq.

84. *gremio;* accubantium mensæ habitum animo reputa. cf. Burm. et v. ad I, 717, ubi *gremio fovet.* Etsi omnino in his mos a nostro diversus esse potuit. Apud Homerum *Iliad.* Φ, 506 Diana *δακρυόεσσα δὲ πατρὸς ἐφέζετο γούνασι κούρη* satis adulta illa.

86—89. *arma exercet* exquisitius quam, se in armis; et mox *pendent* pro sunt, et *minæ murorum*, muri alti, quasi altitudine sua minantes, hoc simplicissimum et usu poetæ frequentatum. sup. I, 162 *Hinc atque hinc vastæ rupes geminique minantur In cœlum scopuli.* De eminentiis murorum ac pinnis, ἐπάλξεσιν, acceperant jam veteres. v. Serv., sed hoc sensu *minæ* technicum, adeoque vix poeticum, et seriorum quidem scriptorum vocabulum fuisse videtur. Burmann. de initiis operis, quæ egregios muros promittebant et minabantur; vix bene. *machina* simpl. moles, ædificium: sic melius puto, quam

Quam simul ac tali persensit peste teneri
Cara Jovis conjux, nec famam obstare furori;
Talibus aggreditur Venerem Saturnia dictis:
Egregiam vero laudem et spolia ampla refertis
Tuque puerque tuus; magnum et memorabile numen,
Una dolo divûm si femina victa duorum est.

90 *a tali* Reg. et tert. Mentel. *in tali* Gud. *persentit* aliquot ap. Pier. et sic ap. Diomed. II. *præsensit* Ven. et Witt. v. inf. 297 et 448. 91 *Clara*, quæ sollennis varietas est, hic a nemine enotatur. *furenti* Hugen. *pudori* pr. Hamb. et Ven. cum Romano, facili lapsu. Sic inf. X, 398. 92 *alloquitur* alter Menag. 93 *ac sp.* Wall. *alta* Ven. *feretis* Leid. un. a m. sec. 94 *numen* sane habent veterrimi et præstantissimi Pierii, Heinsii et Burm., qui illud adeo tuentur. Accipiendum: *magnum vero et memorabile erit numen vestrum*, vestra potestas, vis, h. e. vos, dii, si circumveneritis duo unam feminam. Paullo tamen contortius ita dictum videtur. Contra sollennis formula, *memorabile* nomen (cf. sup. II, 583), et hoc Ge. Fabricius præferebat, et est in aliquot Pierianis et in uno et altero scripto Heins. et Burm. nonnullisque editis. Exempla jam Burmann. congessit in alium usum. Ovid. Met. X, 608 *seu vincar, habebis Hippomene victo magnum et memorabile nomen*: præferremque adeo sine hæsitatione, nisi alterum, quod semel receptum, et ipsum poeta dignum, forte adeo magis epicum esset. Sed et in ipso Ovidio *Bacchi memorabile Thebis Numen erat* Met. IV, 416 occurrit. *venerabile nomen* Hugen. *mirabile nomen* Leid. un. 95 *si femina capta* Leid., quod egregie *dolo* convenit, sed v. Burm. *est* deest tribus.

de tignis statutis et colligatis, quibus insistunt, qui muros conficiunt (nobis *Gerüste*).

90 sqq. Juno tantum abesse videt, ut ad Trojanos ab Italia avertendos ex tempestate commota Trojanisque in Africæ litora ejectis quicquam sibi res procedant, ut potius Trojanis hoc ipsum hospitium saluti sit. Mutatis igitur ex re consiliis, servatos hos se invita Trojanos sic saltem arcere studet ab Italia, ut illi cum Pœnis una civitate jungantur; sic quoque suos Pœnos incolumes fore. Hoc se effecturam sperat, Æneæ cum Didone conjugio inito. Approbare hoc consilium parat Veneri; et, tametsi satis teneret, fatale esse, ut Æneas in Italia considat, quippe quæ de Jovis voluntate omnia comperta habebat: sup. I, 258. *cernes urbem et promissa Lavini mœnia* etc. dissimulat tamen et dubitationis tantum loco hunc fatalem rerum ordinem memorat; ceterum rem Junonis arbitrio permittit, utque Æneas cum Didone congrediatur, facile patitur, cum ad summam caussæ nihil inde mali timendum esset; non enim ei probabile videri debuit, fore, ut Trojani inter Pœnos sedes habere malint quam regnum in Italia condere: neque Jovem id admissurum esse bene tenebat. Habuit poeta Apollonium Rhodium ante oculos, in consiliis Junonis et Veneris conferendis lib. III. pr. suo tamen consilio præclare singula accommodavit.

90—92. *peste*, exitioso morbo, amore. cf. I, 712. *famam*, h. e. famæ curam; non illam jam malæ famæ metu revocari. cf. v. 170.

93—98. *spolia* ornate pro victoria. *puer*, παῖς, filius, res nota vel ex Horatio, *numen*, sc. erit vestrum, h. e. vos dii, si circumveneritis duo unam feminam! v. var. Lect. Simile acumen et exemplum invectivæ v. apud

Nec me adeo fallit, veritam te mœnia nostra,
Suspectas habuisse domos Carthaginis altæ.
Sed quis erit modus? aut quo nunc certamina tanta?
Quin potius pacem æternam pactosque Hymenæos
Exercemus? habes, tota quod mente petisti:
Ardet amans Dido, traxitque per ossa furorem.
Communem hunc ergo populum, paribusque regamus
Auspiciis; liceat Phrygio servire marito,
Dotalesque tuæ Tyrios permittere dextræ.
Olli (sensit enim simulata mente locutam,
Quo regnum Italiæ Libycas averteret oras)
Sic contra est ingressa Venus: Quis talia demens

96 *te numina nostra* Zulich. a m. pr. Hamb. pr. 97 *Suspectasque* Ven., male. 98 *erat* Medic. a m. pr. v. Burm. ad Lucan. IX, 706. Vulgo: *quo nunc certamine tanto,* mirus codicum consensus in lectione vitiosa. Etsi enim bene supplere possis *uteris?* vel *opus est?* tamen ea forma esset prosaica, et perpetuus loquendi usus elegantior fert *quo nunc certamina tanta?* Lapsus quoque librariorum manifestus fit ex antec. *quo.* h. e. quorsum, quod pro sexto casu acceperant; itaque emendarunt ita jam Heins. Marklandus post Harium et Burmannus. Inter Servianas interpretationes etiam est, *quo nunc certamen tantum,* et in Reg. glossa, *habere,* ut hoc aliquando in codd. fuisse vel hinc colligere possis. *et quo* Witt. Reg. *discrimine tanto* Parrhas. 99 *que* abest a tribus. 100 *quod tota* tres alii cum Goth. pr. 102 *ergo hunc* duo. *populum hunc ergo* duo alii. 104 *Dotales Tyriosque tuæ* Witt. 105 *s. voce* Uratisl. et Hugen. 106 *averteret* vetustiores satis constanter; et is poetarum usus loquendi; alii Pierii et Heins. cum al. et D. *adverteret.* cf. Burm. Prætulit alteram lectionem jam Servius. *Libycis oris* pr. Rottend. a m. sec. et Zulich. 107 *aggressa* Sprot. et alter Hamb.

Tibull. I, 6, 3. 4, et Leonidæ in Anthol. IV, 12, p. 464.—96. *Nec* plane ignara sum *te* suspectam habuisse Carthaginem; ne Trojanis exitium inferrent Pœni. cf. I, 671. *certamine tanto?* sc. opus est. vid. var. Lect.

100. *habes, t.* conf. sup. I, 675 sqq. 102. *paribus auspiciis,* bene Serv. *æquali potestate.* Non enim nunc nuptiarum auspicia intelligenda, sed a magistratibus, qui auspicia habent majora et minora, petitum, et ab imperio militari; nunc par et æquale tutelæ jus Veneri et Junoni in Tyrios et Trojanos fore. 103. 104. Magno cum spiritu ac fastidio connubium Didonis et Æneæ expressit Juno: *liceat Didonem servire,* in potestatem venire, nubere, *marito Phrygio,* externo et exuli; de Phrygum contemtu ex gentis mollitie nunc nolim cogitari; et liceat eam *permittere dotales,* in dotem afferre, *Tyrios,* Carthaginis regnum, *dextræ tuæ,* tibi tanquam socrui a nuru. Servius omnia ad coemtionem refert, qua Dido in mariti Phrygii potestatem quasi emtione per æs et libram veniret; sed in altero versu rem parum expedit.

105—107. *simulata mente,* δολοφρονέουσαν, ut Homerus aliquoties. *averteret* signantius quam transferret ad Libyam et Carthaginem. *ingressa*

Abnuat, aut tecum malit contendere bello?
Si modo, quod memoras, factum fortuna sequatur.
Sed fatis incerta feror, si Jupiter unam
Esse velit Tyriis urbem Trojaque profectis,
Miscerive probet populos, aut fœdera jungi.
Tu conjux; tibi fas animum tentare precando.
Perge; sequar. Tum sic excepit regia Juno:
Mecum erit iste labor. Nunc qua ratione, quod instat,
Confieri possit, paucis, adverte, docebo.
Venatum Æneas unaque miserrima Dido
In nemus ire parant, ubi primos crastinus ortus
Extulerit Titan, radiisque retexerit orbem.
His ego nigrantem commixta grandine nimbum,

108 *Abnegat* Ven. 109 *fatum* tres Burm. a m. pr. *pactum* malebat Vonk. Lect. Lat. p. 152, sed *factum*, ubi hoc factum, effectum fuerit, quod vis. Sunt enim duo aliqua in re: primo ut effectum habeat, alterum, ut ille effectus votis respondeat et talis sit qualem successu et eventu pro consiliis nostris esse volebamus. 110 *factis* Gud. a m. pr. 112 *Miscerique* tres Burm. *jubet p.* aliquot Pier., male. *fœdere jungi* Ven. Franc. et Erf. quod suavius; sed alterum videtur doctius. 113 *mollire* Leid. un. pro var. lect. τοῦ *tentare*. 114 *Perge modo* Witt., sed in marg. al. *sequar*. 115 *ille* un. Leid. 116 *Confieri* in Rom. et Longob. Pierii et quatuor Heinsii, qui copiose illustrat; reliqui fere corrupte *Quod fieri*, *Quo fieri*, *Hoc f.* *Quid f.* *An f.*, forte quod scriptum erat *Cōfieri*. Medic. a m. pr. *Quod f.*, et a sec. *Comf.*, Sprot. et pro div. lect. Rottend. pr. *Conferri*, Gud. *Quod f.* in litura. Ed. Ven. *An f. valeat*. Goth. sec. *Compleri*. •118 *parent* Leid. *primus* Medic. et emendatum *primum*; etiam Rom. *primus*. Dorvill. *primos ubi*. 119 *intexerit* Goth. sec. 120 *Hic ego* margo Nascimb. *ingentem* Zulich. a m. pr. *cum mixta* Wall. *permixta* Ven.

simpl. orationem. Servius hanc vocem insidiarum significationem habere vult. Etiam sic mox *excepit*.

109. *Si modo—factum fortuna sequatur*, si modo, facto hoc quod vis, eventus optatus sequetur, ἐὰν παραδραμεῖται vel συνδραμεῖται ἡ τύχη, adeoque si res ipsa votis tuis respondebit. *fortuna* pro eventu.

110—113. *Sed incerta sum de fatis*, propter fata, dubito, an Jupiter—qui fatorum auctor est—velit etc. Cum ceteris comparare solent Iliad. Ξ, 211 sqq.

115. *Mecum erit iste labor.* Ex antiquo, puto, sermone, pro mihi, apud me erit, παρ' ἐμοὶ ἔσται, mihi incumbet, curæ erit. Epit. Iliad. 93 *mecum labor iste manebit*: etiam ex h. l. Imitatorem alium Silium VIII, 330, laudat Burm. *mecum erit hæc prorsus pietas.* Alium usum insolitum τοῦ *mecum* vidimus sup. I, 675. *Sed magno Æneæ mecum teneatur amore*, σὺν ἐμοί, pro δι' ἐμοῦ. *mea opera.* Mox *miserrima* Dido, quoniam in magno amore proprie dicitur *miserum*.

120. Ergo habemus et hic Junonem κεραυνοβόλον. conf. sup. I, 42

Dum trepidant alæ, saltusque indagine cingunt,
Desuper infundam, et tonitru cœlum omne ciebo.
Diffugient comites, et nocte tegentur opaca;
Speluncam Dido dux et Trojanus eandem
Devenient. Adero, et, tua si mihi certa voluntas,
Connubio jungam stabili, propriamque dicabo.
Hic Hymenæus erit. Non adversata petenti
Annuit, atque dolis risit Cytherea repertis.
Oceanum interea surgens Aurora relinquit.
It portis jubare exorto delecta juventus.

121 *silvasque* Witt. In Goth. sec. hic versus post sequentem est collocatus. 122 *movebo* Gud. et duo alii ex interpr. 123 *Defugient* Sprot. *Dum fugient* Hugen. 125 *Deveniunt* Sprot. *sit mihi* Hamburg. alter; sollenni errore. 126 *Connubjo.* Idem versus I, 73 127 *aversata* olim lectum, testante Servio, et sic Romanus. 129 *Occasum i.* Hamb. pr. *fulgens Aurora* Oudart. similem diversitatem apud Ovid. II Fast. 500 notat Burm. *relinquit* Heins. prætulit e Medic. et Sprot. et Pierianis nonnullis, quibus adde Romanum. Vulgg. *reliquit.* 130 *jubare excito* Hamburg. alter. *dilecta j.* tres Burm. *turbata j.* Excerpta Burm.

de Minerva. 121. *alas* Servius de equitibus accipiebat, quem sequuntur alii viri docti, ut illi *trepident*, festinent. Sunt sane *alæ* equitatus sociorum; tum omnino equitum turmæ. Verum tam absolute alas hoc sensu poni, cum nihil, quod eo ducat, adjunctum sit, merito mireris. De illis, qui indaginem constituunt, aut qui silvas agitant, ut feras excutiant, alii: vid. Burm. Sed id non minus ad arbitrium sit. Cum in venatione versemur, accommodatissima mihi semper visa est illa ratio, ut *alæ* de pinnis in formidine acciperentur; *hæ trepidant*, motu tremulo, *saltusque indagine* et plagis *cingunt*. Silii auctoritatem huic interpretationi laudari posse puto lib. II, 419, ubi h. l. respicit: *It clamor ad auras Latratusque canum subitoque exterrita nimbo Occultant* alæ *venantum corpora silvis* h. e. venantes latebant post alas indaginum. Possis etiam *Dum trepidant* absolute accipere, dum trepidatur, dum studio venandi omnes tenentur, dumque *alæ saltus indagine cingunt*, h. e. saltus retibus cinctus est: Ita interpunges: *Dum trepidant, alæ saltusque indagine cingunt.* Forte hæc ratio omnium esset maxime expedita; dura tamen copulæ junctura; cum deberet esse *alæque saltus indagine cingunt.*

128. Venus risit insidiosa Junonis oratione, quum scilicet ejus consilia eventum non habitura esse bene nosset. v. ad v. 90. *dolis repertis* Servius compertis vel deprehensis interpretatur, idque Burm. sequitur, vix satis ex usu sermonis; malim *dolos repertos*, excogitatos a Junone, inventos, intelligere, ut *consilia reperta* et similia. Et sic sup. II, 164 *scelerum inventor Ulixes. risit dolos* fuisset vulgaris ratio.

129. Homericum Ἠὼς μὲν κροκόπεπλος ἀπ' Ὠκεανοῖο ῥοάων Ὤρνυτο passim obvium. 130—132. Cf. Gratii Cyneg. 223 et Intpp. *jubare* h. l.

Retia rara, plagæ, lato venabula ferro,
Massylique ruunt equites, et odora canum vis.
Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Pœnorum expectant; ostroque insignis et auro
Stat sonipes, ac frena ferox spumantia mandit.
Tandem progreditur, magna stipante caterva,
Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo.
Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
Aurea purpuream subnectit fibula vestem.
Nec non et Phrygii comites, et lætus Iulus,
Incedunt. Ipse ante alios pulcerrimus omnes

131 *et lato* Caris. I Inst. Gramm. 132 *Massylii, Masilii, Messali, Massali, Massili,* varie corrumpitur vox in codd. 133 *in thalamo* Goth. sec. *in limine* Montalb. 135 *Stant* Zulich. *et fr.* Witt., ac Nonius in *ferus. mordet* alter Hamb. 137 *in picto* sec. Moret. 138 *ex humero* multi codd., sed meliores et Virgiliana ratio defendunt alterum *ex auro*. Sic Rom. et alii ap. Pier., quem vide, et Medic. et alii Heinsiani. *nodantur et auro* Sprot. ex interpolatione. Ingratum τὸ *cui*. 140 *Tyrii c.* Rom. et nonnulli Pierii; forte ex v. 162. *et pulcher Iulus* Sprot. et pro var. lect. pr. Hamb., sed *lætus* accommodatius h. l., ut bene Burm. observat.

solis. Nimis subtiliter Servius de lucifero. *Massyli* h. l. simpl. de Afris. *odora canum vis,* nota forma Homerica βίη Πριάμοιο; proprie canes robusti. *fida canum vis* jam Lucretius præiverat. cf. Wesseling. Obss. II, 14. *odorus* nove, qui odoratu excellit, sagax. 133. *cunctantem.* Serv. morabatur studio placendi. Nisi hoc nimis acutum est: accommodate ad illud Terentianum: *Dum moliuntur, dum comuntur, annus est.* Etiam hanc elegantiam Homerus non esset sectatus. At enim *cunctantem* addere poterat poeta ornatus caussa, cum *expectant* posuisset.

137—139. Chlamyde est induta purpurea, cujus oras ambit limbus acu vel radio pictus et variegatus. cf. inf. V, 250. *crines nodantur in aurum* doctius quam *auro*, h. e. aurea fascia, vel, ut Serv. aureo retiolo, quod colligit comas, quæ Græcis κρωβύλη (usitatius κρώβυλος) dicitur. *Reticulum* est aliis. *Fibulam,* περόνην, non nisi in tunica vel chlamyde locum habuisse satis, puto, constat: itaque h. l. *vestem* chlamydem intelligemus, venatoribus gestari solitam. Fibula autem in humeris colligebat ac retinebat tunicam, etiam chlamydem: hanc interdum in pectore. Nec tamen talis fibula bene *subnectere* eam videri potest. Dicendum itaque, fibulam hic esse in balteo seu cingulo, quo tunica succingitur: ut inf. V, 312, 3. cf. XI, 776 et not. Supra I, 320 *nodum* dixerat: *nodoque sinus collecta fluentes;* h. e. balteo. Ubi cf. not. Nam, ut fibula inferiorem vestis oram substringat altius, ut ea elevata sit, nostri moris esse potest, vix antiqui.

141. 142. *pulcerrimus,* Veneris munere puta. lib. I, 589 sqq. *agmina*

Infert se socium Æneas, atque agmina jungit:
Qualis, ubi hibernam Lyciam Xanthique fluenta
Deserit, ac Delum maternam invisit Apollo,
Instauratque choros, mixtique altaria circum
Cretesque Dryopesque fremunt pictique Agathyrsi;
Ipse jugis Cynthi graditur, mollique fluentem
Fronde premit crinem fingens, atque implicat auro;
Tela sonant humeris. Haud illo segnior ibat
Æneas; tantum egregio decus enitet ore.

144 *Delon* alii, sed Virgilius enuntiationes latinas in his amat, ut Heins. docuit. 145 *instaurantque* Leid. un.: ita res transferretur ad *Cretes et Dr. Instruxitque* Hugen. *que* post *mixti* deest alteri Menag. 146 *Curetes Dryopesque* pr. Hamb., memorabilis lectio; nisi quod ab interpolatore esse potest, qui metrum laborare putabat. *Curetesque Driopesque* Regius. *Cretes Dr.* alii. Fuit forte versus Græci poetæ: Κρῆτές τε Δρύοπές τ' ἠδὲ στικτοὶ Ἀγάθυρσοι. *Agatirsi* scribunt fere librarii. 147 *Inde* Exc. Burm. a pr. m. 148 *Fronte* Medic. et Menag. pr. *fluentes crines* Parrhas. *fugiens* Exc. Burm. a pr. m. *cingens* pr. Moret. *surgens aut* Goth. sec. 150 *emicat* pr. Hamburg. pro var. lect. *auro* Leid. et Ven.

jungit, Trojanorum cum Tyriis, ait Burm. Scilicet dicendum est, esse exquisitiorem poetæ formam: *jungere agmen* vel *agmina* pro adjungere se cum agmine suo. inf. XI, 145 *Contra turba Phrygum veniens plangentia jungunt agmina*, adjungunt. Comparatio autem ita fit: *ipse infert se* talis, *qualis infert se* Apollo—; *Ipse graditur—Haud aliter.*

143—149. Locus exquisita doctrina expolitus: Æneas comparatur cum Apolline, festo die prodeunte ad choros ducendos: re, ad veterum, imprimis Græcorum, sensum omnium maxime augusta; ut sup. I, 498 Dido comparabatur cum Diana. Hieme Pataris Lyciæ exacta, narratur deus adire Delum, verno tempore, festorum sollennium die instante. Instituuntur chori in dei honorem; sed augustius est, quod ipse deus choros parat. *instaurare* cum dilectu; est enim voc. religiosum et sacrum. Ducitur chorus ab iis, qui vel sacra curant, vel frugum primitias Delum apportant: sunt Cretenses, Dryopes et Agathyrsi seu Hyperborei; ii *fremunt* circa aram, saltant ac cantant. *picti Agathyrsi*, ut *picti Geloni*, Ge. II, 114, ubi de stigmatibus acceperant Serv. et Claudian. in Ruf. I, 314. At Mela II, 1. 2. 86 *Agathyrsi ora artusque pingunt; ut quique majoribus præstant, ita magis vel minus: ceterum iisdem omnes notis et sic ut ablui nequeant.* Nec aliter quam proprie pictos ex eo loco eos produnt Solin. et Ammian. conf. Salmas. ad Solin. p. 133. Adveniens deus descendit de Cyntho, qui templo imminet, redimitus laurea vittæ aureæ innexa, et pharetra ex humeris pendente. Sed majus phantasma, quod *tela sonant ex humeris*, deo incedente, quodque crinem *fluentem*, effusum, qualis Apollinis est, ipse *premit fingens* fronde et *auro implicat*, vitta aurea, diademate. De ceteris v. Excurs. II ad hos verss.

149. 150. Duplex igitur comparationis momentum et concitatioris in-

Postquam altos ventum in montes, atque invia lustra,
Ecce feræ, saxi dejectæ vertice, capræ
Decurrere jugis; alia de parte patentes
Transmittunt cursu campos atque agmina cervi
Pulverulenta fuga glomerant, montesque relinquunt.
At puer Ascanius mediis in vallibus acri 156
Gaudet equo; jamque hos cursu, jam præterit illos,
Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum, aut fulvum descendere monte leonem.
Interea magno misceri murmure cœlum 160
Incipit. Insequitur commixta grandine nimbus.
Et Tyrii comites passim, et Trojana juventus,
Dardaniusque nepos Veneris, diversa per agros
Tecta metu petiere. Ruunt de montibus amnes.

151 *i. saxa* Parrhas. 152 *a vertice* Goth. tert. 153 *de rupe* Hugen. 154 *Transmutant* Zolich. *campos cursu* Menag. sec. *Transmittunt* e Lucretio petiit lib. II, 325. monente Macrobio VI, 4. p. 594. *Et circumvolitant equites, mediosque repente Transmittunt valido quatientes impete campos.* 159 *discedere* Sprot. 160 *fulmine* a pr. m. Wall. *turbari m.* Goth. sec. et Erf. 161 *comitata g.* aliquot Pier., male. *nimbis* Ven. 162 *At T.* pr. Hamb. 164 *Testa* pr. Moret., an *tesqua* rogat Burm.

cessus et pulcritudinis: tam alacri gressu et ipse tam pulcer incedebat Æneas.

151—155. In v. 152. 153 potest Homerus obversatus esse Iliad. Δ, 106—108. *dejectæ* h. l. quæ se dejecerant, quæ desilierant. Cervos alia parte ex montibus decurrentes per campos agminatim fugere ait. *cervi glomerant agmina*, colligunt se in agmina, catervas, pulvere soli moto. De cervis in Africa cf. sup. I, 184.

156—159. Juvenilem exultationem facile sentis. Sed simul expendendus verborum dilectus: quam contemtim, *pecora inertia!* Importunum est, illud in memoriam revocare, quod Ascanius Paphum a Venere avectus erat lib. I, 691 sqq. neque nunc eum rediisse poetæ erat monendum, in re, quæ ministerio divino non amplius indigebat. cf. Burm.

160 sqq. In copia et ornatu brevitatem et vim agnosce. *Tecta* 164 omnino loca, quibus tegimur; arbores, cavernæ etc. cf. Cerda. Concubitum ipsum sileri nemo miretur, aut poetæ pudorem in eo multis verbis prædicet; quasi vero in epico carmine consuetudinis cum muliere descriptio accurata dari debuerit. Quod in ceteris honestati studet poeta; ad temporum magis quam ad poetæ indolem referendum videtur, diversam scilicet ab Homerico ævo. Quod denique honesto nuptiarum ac conjugii nomine furtum hoc amantium prætenditur, id ad servandam personæ dignitatem in Ænea et Di-

Speluncam Dido dux et Trojanus eandem
Deveniunt. Prima et Tellus et pronuba Juno
Dant signum: fulsere ignes, et conscius æther
Connubiis; summoque ulularunt vertice Nymphæ.
Ille dies primus leti primusque malorum
Caussa fuit. Neque enim specie famave movetur,
Nec jam furtivum Dido meditatur amorem:
Conjugium vocat; hoc prætexit nomine culpam.
Extemplo Libyæ magnas it Fama per urbes:

166 *et* ante *Tellus* multis abest; itaque eleganter conj. Heins. *Primæ Tellus et* pr. J. 167 *Dat* Franc. Goth. pr. *ignis* Exc. Burm. 168 *Connubiis* Heins. e melioribus post Pierium, assentiente poetarum usu; alii *Connubii*. Rottend. *Conjugii* a m. pr. *Connubio* un. Pier. Connubjis esse metiendum, jam monitum fuit. 169 *laborum* pro div. lect. pr. Rottend. et pr. Hamb. et sic Jul. Philarg. ad II Georg. 168. Verum potest illa lectio ex Æn. VII, 481 huc revocata videri. 170 *famaque* duo. *fama spemve* Goth. tert. *moretur* Sprot. *moratur* Dorvill. 172 *protexit* tres Burm., male. 173 *Libyes* aliquot Pier. et ed. Ven. *fit* Goth. sec. *magna fit* Gud. cum trinis aliis Burm.

donc pertinet. Putant Intpp. Calypsus speluncam Virgilio obversatam. Quod v. 165 sub ingressum speluncæ non *pius Æneas*, sed *dux Trojanus* appellatur, eximio poetæ judicio factum, Steelius post Addisonum observasse fertur; nimis argute utique. Nam epicis poetis talia pro simplici et proprio sunt nomine; quippe quæ tantum ad ornatum et varietatem valere debent.

166—168. Mala nuptiarum omina enarrare debebat poeta et videtur enarrare: motum terræ, aeris fragorem vento concitati, fulmina, et per montium juga auditos clamores vel ululatus, quæ omnia, cum tempestate et procella magna interdum conjuncta, nunc præclare ad deas pronubas, Tellurem et Junonem, et ad Nymphas, tanquam carmen nuptiale canentes, referuntur. conf. Ovid. Epist. VII, 95. 96. *Prima* malim pro *primum* accipere; (argutari videberis, si e vetustioribus diis Gæam esse dixeris.) *Ululatum* Nympharum Apollon. III, 1217, memorat: *αἱ δ' ὀλόλυξαν Νύμφαι ἑλειονόμοι ποταμηΐδες.* ubi præcesserat: *πίσεα δ' ἔτρεμε πάντα.* ululant adeo præ terrore et sensu magni mali. Alienus itaque est ululatus in sacris fieri solitus. Tellus interdum cum Vesta, inter deas nuptiarum auspices, est memorata, ex disciplina Etrusca. (v. Serv. ad h. l. et Passer. *Vas. Etrusc.* Tom. I, p. 4) nec mirum, si Tellurem genetricem et altricem omnium rerum cogites. conf. Orphicos Hymnos XXV.

169. Dies *ἀρχέκακος* Homerico voc. Iliad. E, 63. Mox *species*, pro decoro positum videtur: fere ut, *speciosa res, speciosum nomen.* Non jam dedecoris vel infamiæ metu movetur.

171. 172. Nec jam clam amat, non celat amorem. *prætexit culpam nomine* exquisitius quam vulgare prætexere *nomen culpæ*, obtendere, ad excusationem. vid. inf. 500.

173—188. Nobilissimus de Fama locus. Velocitatem monstri ait au-

Fama malum, quo non aliud velocius ullum;
Mobilitate viget, viresque acquirit eundo;
Parva metu primo; mox sese attollit in auras,
Ingrediturque solo, et caput inter nubila condit.
Illam Terra parens, ira irritata deorum,
Extremam, ut perhibent, Cœo Enceladoque sororem
Progenuit, pedibus celerem et pernicibus alis.
Monstrum horrendum, ingens: cui, quot sunt corpore
plumæ,

174 *qua non* Romanus et Medic. adeoque libri vetustissimi; acc. Rottend. pr. a m. pr. et sic Gudianum habere in Cortii Exc. notatum video. Etiam Servius ita legi testatur. Nec tamen Heins. recipere ausus, etsi impense placeret. Neque id a poeta profectum arbitror, sed a librarii errore. *violentius ullum* Hamburg. sec. 175 *adquirit* ex antiqua scriptura post Pier. emendavit Heins. Vulgo *acquirit*. Gud. a m. sec. *anquirit*. 176 *parva modi* vel *modo*, h. modulo, mensura; ut Avien. 1351 *magnus uterque modi*; conj. Jo. Schrader. in schedis: senserat forte *metu* haud satis aptum esse: sed v. notam. *Parva ortu primo* conj. Goes. in Agamemn. p. 42. 177 *Ingrediturque solum* Macrob. V Sat. 13, at c. 3 vulgata lect. cf. inf. X, 763. *polo* Erf. a m. sec. 178 *inritata* Heins. e Medic. et aliis scripsit. *iritata* volebat Pier. pro vulg. *irritata*. cf. Burm. 179 *Cæo* al., male. Nam Κοῖος. cf. ad Georg. I, 279. *Ceo Celeoque* Exc. Burmann. *Anceladoque* Menag. pr., ut al. *Enchelado*. *sorores* Parrhas. *sorore* tert. Mentel. 181 *quod* Rom. Mentel. pr. *sunt quot* Hugen. *pectore* Oudart. et Wall.

geri ipso cursu; crescere et ipsam speciem; mox v. 180 addit esse illud alatum, toto corpore plumis, oculis, oribus auribusque consitum; in ceteris v. 184 sq. assimulatur strigi. De reliquis in h. l. v. Excurs. III. In nonnullis Homericam Eridem ante oculos habuit poeta, Iliad. Δ, 440—443, forte cum Cerere Callimachi H. in Cer. 59 ex eadem Eride adumbrata, imprimis in versibus 176. 177 *mox sese attollit* etc. Virgilium æmulatus est Ovid. XII Met. 39 sqq. et felicius Statius Theb. III, 426 sqq., ubi illa in comitatu Martis. Valer. Fl. II, 116 sq. et Ovidium et Virgilium expressit.

173. Odyss. Ω, 412 *Ὄσσα δ' ἄρ' ἄγγελος ὦκα κατὰ πτόλιν ᾤχετο πάντη.*

174. 175. Fama velocissima est: *malum*, ut pestis, res perniciosa, h. l. in personam versa, dea seu monstrum; est eadem *mobilis*, celeris. Verba ex Lucretio petita VI, 340.

176. Primum *parva metu*, metuens scilicet redargui, ait Cerda; cohibet se, *quod initio cautius loquatur*, ait Serv., mox sumta licentia altius exurgit. Nimis argute. Cogitandum est de fama sinistrum aliquem eventum aut malum imminens nuntiante, unde *metus* animos incessit. Respiciunt hæc incrementa rumoris ex ipso progressu.

178—180. Genealogia antiqua, Hesiodeæ similis. Cœum Terra ex Cœlo, vid. Theog. 133. 134, vel ex Tartaro peperit. Sic et Gigantes ex Cœlo: Apollod. I, 6, 1, in quibus *Enceladus* ibid. s. 2; de eo sup. III, 578. cf. Hygin. præfat. ibique Muncker. Propter corporis magnitudinem Gigantum familiæ facile Famam annumerare potuit. *ira deorum*, irata

Tot vigiles oculi subter, mirabile dictu,
Tot linguæ, totidem ora sonant, tot subrigit aures.
Nocte volat cœli medio terræque, per umbram
Stridens, nec dulci declinat lumina somno.
Luce sedet custos aut summi culmine tecti,
Turribus aut altis, et magnas territat urbes;
Tam ficti pravique tenax, quam nuntia veri.
Hæc tum multiplici populos sermone replebat
Gaudens, et pariter facta atque infecta canebat:
Venisse Ænean, Trojano a sanguine cretum,
Cui se pulcra viro dignetur jungere Dido;
Nunc hiemem inter se luxu, quam longa, fovere
Regnorum immemores, turpique cupidine captos.
Hæc passim dea fœda virûm diffundit in ora.
Protinus ad regem cursus detorquet Iarban,
Incenditque animum dictis, atque aggerat iras.

182 *Pervigiles* s. pr. Hamb. *subsunt* Franc. Parrhas. et plerique Pier. *subsunt* Ven. Wall. cum Goth. tert. *oculos subtus* Schol. Lucani lib. I, 472. *oculis subsunt* ed. Ven. *mirabile visu* Exc. Burmann. a m. pr., sed aliunde repetitum. 183 *ore* alter Menag. *auras* Gud. a m. pr. 184 *in medio* Goth. tert. *per umbras* aliquot Pier. et Burmann. 185 *stridet* oblongus Vatic. Pierii et sec. Rottend. *declinant* Leid., ut int. sq. *limina* multi ap. Pier. et Burm. *lumine* pr. Moret. *cœlo* alter Hamburg. a m. pr. 186 *Et nec* pro *Luce* Goth. sec. *summo* Hugen. et tert. Mentel. a m. pr. *vertice* pr. Hamb. pro var. lect. 188 *parvique* Goth. pr. 189 *dum, cum, tunc* in libb. 191 *a* deest Medic. et pluribus aliis, ut et alibi. v. ad I, 19 cf. Burmann. 192 *munere D.* Menag. pr. 195 *diffudit* aliquot Pier. et Burm. 196 *cursu detorquet* Gud. a m. pr. ss. *se*, non male, inquit Heins. Sed cf. Burmann. *Iarbun* Heins. e Medic. et aliis: vulgo *Iarbam*, etiam *Hiarbam, Hiarban, Hiarba.*

diis propter Titanas in Tartarum conjectos; ut et Apollod. I, 6, 1, ubi cf. Not. p. 67. 68. Apollon. II, 38. 40.

183. Ornate pro, tot ora ei sunt et aures; tota est oculata, aurita et vocalis. Mox 184 sq. strigi similem cogita vel buboni.

193. *hiemem*. Non proprie accipiendum, ita ut Æneas totam hiemem apud Didonem exegerit, id quod alia haud admittunt (v. Excurs. II ad lib. III). Verum, cum jam sub æstatem extremam hæc gererentur, ita ut hiemale tempus instaret, invidiose id jam fieri dicitur, quod fieri poterat; nisi alia incidissent. *quam longa*, h. e. hiemem totam, cf. inf. VIII, 86 et sæpe al. *hiemem fovere* exquisite, hiemale tempus luxui dare, ut bene Pompon. Proprie foventur amores per hiemem. 194. *Regnorum*, Carthaginis illa, hic Italiæ. *turpi c.* inhonesto amore. vid. Serv. Mox 197 *aggerat iras* exquisite pro auget.

Hic Hammone satus, rapta Garamantide Nympha,
Templa Jovi centum latis immania regnis,
Centum aras posuit; vigilemque sacraverat ignem,
Excubias divûm æternas; pecudumque cruore
Pingue solum, et variis florentia limina sertis.
Isque amens animi, et rumore accensus amaro,
Dicitur ante aras, media inter numina divûm,
Multa Jovem manibus supplex orasse supinis:
Jupiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis
Gens epulata toris Lenæum libat honorem,

198 *Ammone* duo Goth. puto et alii. *Agaramantide* Dorvill. 199 *Jovis* Montalb. et Wall. 201 *Excubiasque deum* aliquot ap. Pier. *externas* Hugen. *pecurumque* Leid. 203 *incensus* Exc. Burm. *amore* Gud. a m. pr. 204 *munera* olim lectum Servio teste: qui addit: " hoc est, in media precatione deorum." Immo vero: inter sacra. Et hactenus hæc lectio valde arridet. 205 *sopinis* scrib. in binis ap. Burm. 206 *Juppiter* mss. et viri docti. Antiquiorem tamen scripturam una *p* fuisse non dubito; nam, ut scriptura pronuntiationem metri respectu in his sequeretur, serius factum. *Maurisia* al. ap. Pier. 207 *choris* Leid. *odorem* Dorvill. *amorem* alter Hamb., perperam. *Honor* de libatione in deorum honorem facta, frequens ap. poetas.

198—202. Iarbas itaque Jovi Ammoni patri novas in terris Numidicis religiones et sacra instituerat. Nam oraculum Jovis Ammonis in Marmarica huc referri non debebat; sed ad ejus exemplum Iarbas in Numidicas supra Carthaginem oras putandus est nova sacra invexisse. cf. 206. 207. Potuit Virgilius Græcum aliquem, forte Alexandrinum, poetam sequi; nam multa in his olim super Libya fabulose tradita esse debuere, uti ex Apollonio Rhodio ejusque Schol. intelligere in promtu est. Et Cyrenæorum domesticum aliquod fuit mythologiæ systema. Ceterum poeta huic homini Mauro ritum sacrorum Romanum aut Græcum tribuit; quod poetæ facere licet; faciunt idem historici, sed hi minus perite. *Garamantis Nympha* simpl. pro Libyca. conf. ad Ecl. VIII, 44. *rapta* ad stuprum v. sup. ad I, 28. *posuit et sacraverat* pro posuerat; nota enallage; junctura mox paullo durior: *sacraverat* ille ignem perennem in aris, et *solum pingue cruore pecudum*, h. e. sacrificia magno numero, et *limina florentia sertis*, h. festos sollennesque dies. *centum* ut I, 416 Veneri Paphiæ *centum aræ* calent ture. *vigilem ignem, Excubias divum æternas*, egregie de igni perenni, ad quem alendum sacerdoti pervigilandum et excubandum est. Ignis hic æternus ex Jovis Ammonis religione petitus putandus; nota illa ex miraculo apud Plutarchum de Orac. defect. p. 410 B. Ceterum Callimachum ante oculos noster habuisse videri potest in Apoll. v. 80 sqq., ut etiam ad illum locum monitum. *et variis florentia limina sertis* simpl. ad religionem in sollennibus sacris templorum fores corollis ornandi referendum. Mox 204 *media inter numina divum*, simplic. ante signa deorum.

206—210. Tales preces sæpius oc-

Adspicis hæc? An te, genitor, quum fulmina torques,
Nequidquam horremus? cæcique in nubibus ignes
Terrificant animos, et inania murmura miscent?
Femina, quæ nostris errans in finibus urbem
Exiguam pretio posuit, cui litus arandum,
Cuique loci leges dedimus, connubia nostra
Repulit, ac dominum Ænean in regna recepit.
Et nunc ille Paris, cum semiviro comitatu,
Mæonia mentum mitra crinemque madentem

208 *Respicis h.* Franc. *Aspicis hoc* Dorvill. *hæc genitor, an cum tua* Venet. *an næ* vel *ne* mss. Pier. *torquens* Medic. et Leidens. 209 *oremus* Dorvill. 210 *immania m.* Dorvill. 212 *Exiguum* Medic. a m. pr. *posuit pretio* pr. Hamburg. 213 *Cui leges dedimusque loci* Leid. et Hugen. *locis* Wall. 214 *Depulit* Leid. pro var. lect., sed alterum voc. proprium. v. Burmann. *at* Steph. *et* codd. Servii. *Æneam* aliquot, hinc Parrhas. *Æneam in sua regna r.* 215 *At nunc* Hamb. pr., male. v. Burmann. 216 *M. m. barba* Nonius in *subnixus*. *Mœonia* male vulgo scribitur.

currunt; primo loco Iliad. H, 446 sq. et al., sed, quod tam impiam vecordiam Iarbæ tribuit, hoc calidissimis et ferocissimis Afrorum ingeniis accommodate fecisse videri debet. Vide modo Herodot. IV, 173 et 184. *Maurusia gens,* Mauri, vel Mauretani, quibus h. l. Iarbas imperare traditur, ap. Justinum XVIII, 6 *Maxitani* sunt, iidem forte, qui *Mazyes* vel *Maxyes*, Nomadum genus, sive improprie Mauri a poeta dicti (inf. 320 *Nomades),* sive ut illi ab initio illas terras tenuerint, quas temporum successu Numidæ occuparunt; quanquam et hi origine Mauri esse potuere. Nam Numidarum nomen non tam stirpem quam vitæ genus, h. e. Nomadum, designat, pluribus diversæ stirpis populis commune. *libationem* epulis factis (v. I, 728) omnino pro cultu sacro ac religione dixit, ut poeta. *toris pictis* v. sup. I, 708, in domo Didonis, ubi tamen melius locum suum tueri videntur quam inter rudes Mauros. *Adspicis hæc?* formulam illustrant ex Iliad. H, 448. *cæci ignes* h. l. plus quam occulti, invisi; sed, vel qui vani, inanes, sunt, vel qui temere et fortuito feruntur, quasi cæco impetu. Male Serv. et alii: quorum origo et ratio ignoratur. tonitrua *miscent*, h. l. turbant, animos, aut ignes, fulmina, *miscent*, s. adjuncta habent, s. faciunt, *murmura*.

211. De re v. lib. I, 365 sqq.

212. 214 *litus arandum.* Argutantur intppr. Est litoralis plaga et ager in terra mari vicina. *loci leges dedimus*, jus, imperium: adeoque locum possidendum; ita malim, quam locum sub certa lege. *dominum*, non maritum, ut alibi sæpe, sed invidiose, participem regni, quin solum regem et dominum: sic quoque Burm.

215—218. *Paris ille;* doctius forte quam pro Iarbæ Mauri persona; mollis ille Trojanus, qualis Paris apud Homer. Iliad. Γ, 391 sq. aut potius h. l. quatenus Æneas, ut alter Paris, alii quasi pactam conjugem eripuit. Sic et Serv. *semiviro c.* conf. inf. IX, 617, dictum imprimis re-

Subnixus, rapto potitur: nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famamque fovemus inanem.
Talibus orantem dictis, arasque tenentem,
Audiit omnipotens, oculosque ad mœnia torsit
Regia, et oblitos famæ melioris amantes.
Tum sic Mercurium alloquitur, ac talia mandat:
Vade age, nate, voca Zephyros, et labere pennis;

217 *Subnexus* Leid. un., et sic jam Gevart. et Salmas. maluerant. Adde Ruæum, Coninghamum. Pugnant contra Heins. h. l. et Gronov. Diatr. in Stat. c. 54. *Subnexus* in Statio etiam Marklandus probabat, Silv. V, 3, 115, et multa pro hac lectione afferri possunt. cf. inf. X, 137 et 138, aliaque loca in Indice. Potest tamen *Subnixus* exquisitius dictum videri. vid. Not.; quodcumque enim subligatam sibi habet aliquam rem, illud *subnixum* ea re videri potest. *raptu* ms. Georg. Fabric. et pr. Rottend. a m. sec. Certe *raptum* hoc sensu accipiendum. *rapta* Zulichem. id est, stuprata. conf. Burmann. 218 *flammam* conj. Voss., sed v. Burm. *movemus* pr. Hamburg. 219 Hic versus deerat alteri Menag. et poterat, Burmanno judice, abesse; sed tuetur eum Macrob. III Sat. 2 et inf. VI, 124 idem fere versus. *aramque* Witt. et ed. Ven. cum Goth. sec. 220 *audIt* Franc., ut inf. 672. *vultusque* pr. Hamb. pro var. lect. *ad devia* sec. Hamb. 221 *ovantes* Leid. 222 *Tum* Heins. e codd. post Pier. alii *Tunc*. *cui talia* sec. Moret. 223 *Zephyros, elabere* Franc. *pinnis* Medic. et Gud.

spectu sacrorum Cybeles. *Mæonia—Subnixus* respicit Phrygiam mitram, h. e. *pileum incurvum*, ut Serv. habet, *de quo pendebat etiam buccarum tegimen*, binis vel ternis fimbriis seu fasciis descendentibus, quæ subter mentum colligari solebant; adeoque *subnixus*, mento ac crine subnixo, mitra; scilicet mitra subligatem habens *mentum crinemque madentem* unguentis. *redimicula* sunt inf. IX, 616. Res in veteribus monumentis satis obvia et notata a Winkelm. (*Gesch. d. Kunst* p. 308. *Monum. ant. ined.* p. 155). Alias *mitra* est fascia, diadema: nec alia in Baccho. At de Dioscurorum pileo an eadem vox occurrat dubito. *Mæoniam* pro Phrygia dixit, ut poeta, a vicina gente. Nam proprie Mæones diversi a Phrygibus. *rapto potitur*, graviter, pro stupro fruitur, ut Serv. *famamque fovemus inanem*, opinionem de potentia dei. Hæc multo magis invidiosa in religione nova, nuper demum inducta, vide v. 198 sq. Fundus in nobiliss. loco Hecubæ Euripideæ v. 488 sqq. Ὦ Ζεῦ, τί λέξω; πότερά σ' ἀνθρώπους ὁρᾶν etc.

219—221. *aras tenentem*, ex ritu precantium. *oblitos famæ melioris amantes*, egregie dictum, et ad sensum animi præclare. cf. sup. 170.

222 sqq. Ex Od. E, 28 sqq. 43 sqq., ubi Mercurius ad Calypso mittitur, ut Ulyssem illa dimittat (non ex Iliad. Ω, 333 sqq.), hæc expressa; ut jam ab aliis notatum. Non tamen ibi copiosa illa Mercurii ad iter se accingentis descriptio æque displicet, uti ea, quam Virgilius subjungit v. 238 sqq., forte, quoniam hic majore cum festinatione omnia aguntur atque adeo omnis mora interposita legenti gravis est et molesta.

223. *voca Zephyros*. Ut *venti vocantur*, navi parata velisque expansis (v. sup. III, 253. V, 211. VIII, 707. cf. ad Georg. III, 193), sic h. l. *Ze-*

Dardaniumque ducem, Tyria Carthagine qui nunc
Expectat, fatisque datas non respicit urbes,
Alloquere, et celeres defer mea dicta per auras.
Non illum nobis genetrix pulcerrima talem
Promisit, Graiûmque ideo bis vindicat armis:
Sed fore, qui gravidam imperiis belloque frementem
Italiam regeret, genus alto a sanguine Teucri
Proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.

225 *datis* pr. Rottend. vide lib. I, 382, porro *perspicit*, *prospicit*, *aspicit* passim in codd. Pierii, Heins. et Burmann. et nostris. conf. mox v. 236. 226 *refer* alter Hamburg. *mea jussa* Venet. *mandata* edd. aliquot vulgg. 227 *genetrix nobis* Wall. Goth. sec. Erf. 229 *bellisque* Parrhas. *furentem* Wall. 230 deest *a* in multis Pier. et Heins. et al. v. sup. v. 191. *ab s.* Nonius. cf. Heins.

phyri (omnino pro ventis), *pennis*, sive alis, aptatis a Mercurio pedibus, ad excipiendum ventum, quo per aerem feratur, volet. cf. inf. v. 239. Heinsius et hic exponit, *provoca*, ut Georg. III, 193. 225. *fatisque datas* (v. I, 382 et al. pro monstratas) *urbes*, urbem Romam, v. I, 258. Inf. v. 234 *Romanas arces* dixit, ut II Georg. 172.

227—231. Summa δεινότης horum versuum, imprimis 229 sqq. Delata in Æneam ea, quæ serioribus temporibus evenere: fore eum talem, qui Italiam in ditionem redigeret et populum orbis terrarum victorem conderet. *bis*, semel a Diomede Venus ipsa, Iliad. E, 311 sqq., tum ab Achille Neptuni opera Iliad. Υ, 291 sqq. Alii ad Veneris in ipso Trojæ excidio monitum referunt sup. II, 589 sqq. et 632. Porro 228 *promisit — vindicat*, quandoquidem hæc tempora aliquid commune habent; conf. Serv. h. l. 229. *gravidam imperiis Italiam*. Ex verborum vi non uno modo hoc dictum esse potest. Italiam, quæ multos imperatores est paritura, explicat Serv. probante Cerda et ipso Burmanno. Sic Claudian. Fescen. XII, 24. *imperio fetam domum* dixit, quæ multos imperatores habuit. Tenue tamen hoc, saltem h. l.; etsi verum. cf. II Georg. 169 sq. Melius alii *populum late regem* lib. I, 21 huc vocant; sed verba non expediunt. Scilicet poetice *imperiis* dictum pro *imperio*, quo terrarum orbem complexura erat Roma. *gravida* igitur *imperiis* Italia, in qua magnum futurum erat imperium, ut inf. X, 87 *gravidam bellis urbem*, quæ bellum gerit. Licet quoque *gravidam imperiis* intelligere Italiam, quæ multos potentes et late imperantes populos protulit; quo sensu, nec alio, dictum arbitror apud Auson. Epigr. IV *Imperiis gravidas Pannonias*. Ita conveniunt hæc dicta cum lib. I, 257 sq. ubi *Bellum ingens geret Italia populosque feroces Contundet*. Videtur itaque hæc ultimo loco posita ratio esse præferenda. *genus—qui proderet*. Prodit genus qui auctor est stirpis; idem stirpem propagat; ita h. l. Æneas stirpem a Teucro ductam. Apud Cic. Off. III, 21. *regno, quod a Tantalo et Pelope proditum*

Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
Nec super ipse sua molitur laude laborem:
Ascanione pater Romanas invidet arces?
Quid struit? aut qua spe inimica in gente moratur?
Nec prolem Ausoniam et Lavinia respicit arva?
Naviget. Hæc summa est; hic nostri nuntius esto.
  Dixerat. Ille patris magni parere parabat
Imperio; et primum pedibus talaria nectit
Aurea: quæ sublimem alis, sive æquora supra,
Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.
Tum virgam capit: hac animas ille evocat Orco

232 *Quod si nulla movet* Witt. ex v. 272. 233 *ille* Wall. *sua* deest Dorvill. *suum* Arusian. Mess., sed mendose. *laborum* Medic. a m. pr. et Gud. et v. 273 Parrhas. *dolorem* Goth. tert. 234 *indicet arces* Goth. tert. 235 *in* abest in nonnullis. v. Burmann.: in tert. Goth. expunctum a m. sec. 236 *Hæc pr.* Goth. sec. *conspicit* Hugen. vide ad v. 225. *Lavinaque* Sprot. et Exc. Burm. v. ad I, 2. *et* pro *nec.* v. Burmann. ad Ovid. Met. III, 492. 237 *hoc summa est* emendabat Heumannus, docte quidem, sed frustra. v. Burm. idem *hic nostri nuntius esto*, ut ab alia manu adjecta recidebat, adversante et hic Burmanno. Sed neuter videt, *nuntium* h. l. esse non narrantem, sed id quod nuntiatur. *hæc summaque* Dorvill. *heic* Commelin. *hinc n.* Oudart. et Zulich. 238 *volebat* sec. Moret. v. inf. 390. 239 *et* abest ab Hamb. sec. *primo* Goth. tert. *Imperiis, primum* Hamb. pr. Leid. a m. sec. 240 *æquora juxta* mss. ap. Macrob. V, 6, ex v. 255 puto. 241 *flumine* tert. Rottend. *fulmine* alter Hamb. *portent* Medic. a m. pr. et alii duo Heins. 242 *rapit* Menag. pr. *ille vocat* una vocali elisa Longob. Pierii, et Mentel. pr.

jure obtinebatur. Si tamen *prodere* etiam, ut *proferre, producere*, illustrare est: poterit et h. l. esse, qui Teucri progeniem illustret et novo splendore in lucem proferat.

232—237. Omnia cum dignitate efferuntur. *Si nulla*, si non—si ipse labores *moliri*, suscipere non vult pro sua laude ac gloria. Burmanni ratio, ut *super* sit, insuper, admodum dura est. *invidet*, aufert, cum privat fatali sede. conf. inf. 267. 274. 355. *prolem Ausoniam*, cf. 230. inf. 274. 275. VI, 756, progeniem, cui fata imperium Italiæ decreverunt.

238 sqq. Ex. Il. Ω, 339 sqq., ubi Mercurius ad Priamum, et Odyss. E, 43 sqq., ubi ad Calypso mittitur, hæc adumbrata esse, jam ante monitum. Adde Odyss. Ω, pr. Virgilium secuti sunt alii, ut Statius I Theb. 303 sqq. Ovidius etc. Sed classicus de Mercurii officiis locus hic. Omnia nota et vulgaria sunt, et a poeta diserte expressa.—240. *quæ talaria portant te, sublimem alis*, h. e. te volantem: ut paullo ante in Jovis verbis: *voca Zephyros et labere pennis*, h. e. vola, ventis portatus. non enim talaria ferunt, sed alæ: ratione mythica ex ipsa rerum natura petita. Et inf. 252 *paribus nitens Cyllenius alis*. 241. *pariter cum flamine*. Homericum ἅμα πνοιῇς ἀνέμοιο, ut Od. E, 46. 242. *evocat* v. c. Protesilaum. v. Hygin. f. 103. cf. Orphic. Hymn.

Pallentes; alias sub Tartara tristia mittit;
Dat somnos adimitque, et lumina morte resignat.
Illa fretus agit ventos, et turbida tranat
Nubila. Jamque volans apicem et latera ardua cernit

243 *sub Tartara tristia.* Ordinem Burm. e codd. Pierii, Heins. et suis restituit. Adde fragm. Vatic. Alii *sub tristia T.* 244 *limina* Gud. et Rottend. pr., quod Burm. arripit et probat, ut Mercurius defunctorum animabus resignet et aperiat limina inferorum. Verum ita nec diversum hoc ab illis: *sub Tartara tristia mittit*; nec *limina* absolute ita de inferis locis dici posse videntur. cf. not. Nec quicquam proficis, si *nocte resignat* legeris; nam et hoc ipsum esset otiosum post *dat adimitque*. In fragm. Vatic. totus versus ad calcem pagellæ erat adscriptus. Equidem malim hemistichium abesse: *et lumina morte resignat*: quocumque te interpretatione vertas, sententia est a loco aliena. 245 *transnat* Zulichem. et Wall. cum nonnullis Pierii.

56. Æschylus Pers. 642 seqq. *mittit*, ducit, Gr. τὰς ψυχὰς πέμπει, ψυχοπομπός. *dat somnos adimitque*: ex Odyss. Ω, 4. 244. *lumina morte resignat.* Quis verbi sensus sit, dubitatur. Ad sententiam loci tam accommodatum esse nihil, quam Serviana ratio, primo loco posita, qua per *claudit* redditum videas. Nove scilicet pro obsignare, occludere, ita dixit *resignare*. Verum nec exemplum memoratur, in quo seu *resignare* seu simplex *signare* eo sensu adhibitum sit, nec alibi facile hoc Mercurii officium laudatur, ut morte oculos claudat. Ad vulgarem verbi usum *resignat lumina* est, aperit, *morte*, in morte: atqui hoc dices repugnare rerum naturæ, nam morte clauduntur oculi; nisi argutari malis et ad oculos morte rigentes et manu comprimendos referre. Forte tamen ita accipiendum erit: *morte*, mortuis. Dictum hoc esset ad exemplum Pindari Nem. 10 f., ubi Castor e morte revocatus ἀναλύει ὀφθαλμόν: ut ita Mercurius mortuos in vitam revocare dicatur. Munus tamen hoc Mercurii aliis exemplis probari nequit: sin ad evocationem Manium referas, ea jam præcessit. Potest tandem *resignare* accipi pro solvere, ademtis et subductis viribus: ut in vetere Epigrammate: *Et postquam fatis morientia lumina solvit.* et inf. V, 856. Nulla ratio satisfacit; quia jam antecessere illa, quæ eandem rem declarant: *evocat animas* et *sub Tartara mittit*; præ reliquis tamen media illa ratio usui loquendi est consentanea. 245. *Illa fretus*, ut toties Homerus πεποιθώς, pro, *cum illa*, habens illam. *agit* ante se, quis dubitet? dum volatu per auras fertur.

246—251. Famosum Atlantis nomen jam in vetere Græcia, navigantium, puto, fabulis, ut ceteræ fabulæ Libycæ, mox in carmina de Perseo, Hercule, Argonauticis receptæ et ornatæ: cf. *Notas ad Apollod.* p. 681 add. p. 409. Obvia vel rudi hominum generi imago montis in viri effigiem conversi; hinc ducta frequens illa Atlantis tanquam vasti gigantis descriptio, cumque cœlum inniti videatur altissimorum montium vertici, hinc Atlas cœlum ferre creditus. Apud Pindar. Pyth. I, 36 Ætna οὐρανία κίων; et Homer. Od. Α, 52—54 de ipso Atlante, ἔχει δέ τε κίονας αὐτὸς etc. et hinc alii, quos vide partim ap. Cerdam h. l. Reliqua de Atlante firmat Leo Africanus Descript.

Atlantis duri, cœlum qui vertice fulcit;
Atlantis, cinctum assidue cui nubibus atris
Piniferum caput et vento pulsatur et imbri;
Nix humeros infusa tegit; tum flumina mento
Præcipitant senis, et glacie riget horrida barba.
Hic primum paribus nitens Cyllenius alis
Constitit: hinc toto præceps se corpore ad undas
Misit; avi similis, quæ circum litora, circum
Piscosos scopulos, humilis volat æquora juxta.
*Haud aliter terras inter cœlumque volabat;
*Litus arenosum Libyæ ventosque secabat

247 *fulsit* aliquot Burm. 248 *Atlanti* Ven. et Goth. tert. a m. sec. *qui nubibus* Montalb., sed *cui* Prudentii quoque imitatione firmat Heins. *cum n.* Beda ap. eund. 249 *Pinniferum* Gud. et duo Leid. *Penniferum* tert. Rottend. *et cœlo* Parrhas. a m. pr. *quassatur* apud Bedam et in binis Moret. ac Donato. Hinc et emendatio Heinsiana in Silio I, 206 loco hinc expresso firmari poterat, aut, si firmata satis esset, eandem lectionem in Virgilio stabilire. *imbre* Beda et Goth. sec. *igni* Goth. pr. 250 *flamina* Goth. pr. 251 *regit* Gud. *rigat* tert. Rottend. 252 *Sic* et *Cyllenius heros* Wall. *Nec paribus primum* Dorvill. *quamvis hic vertice cœli* Lutat. ad Statium, sed ex lib. I, 225, uti Burm. vidit. 253 *hic t.* duo Burmann. *tanto* Goth. pr. *pectore* Ven. 254 *circum quæ* Parrhas. et sic Cuningham. e codd. Markland. 255 *contra juxta* Dorvill. et omissum *humilis.* vid. Burm. 256. 257 Ingrati versus, et sono in voce extrema eodem bis redeunte, et impedita verborum structura. Haud facile fuit qui Maronem lege-

Afric. pag. 25. 26. *duri* recte Serv. laboriosi, propter ærumnas, quas tolerat v. 249 sqq. *Piniferum* vix proprie a poeta dici potuit; et dubites, an Libyæ juga pinus alant. cf. Plin. V, 1. Solin. c. 37. Virgilium æmulatus est Silius I, 202 sq., sed suo more, ut in singulis partibus variandis vel transferendis operam ludat.

252. *nitens* h. l. de volatu. *paribus alis*, leni volatu, ut Serv. cf. IX, 14. Cogita de eo temporis momento, cum inhibetur volatus, ut subsidat ales. 253—255. Ante oculos Odyss. E, 50—54, ubi avis λάρος expressa, quæ fulica esse putatur. *ad undas*, versus mare mediterraneum, quod Carthaginem attingit, ἐξ αἰθέρος ἔμπεσε πόντῳ. In eo non argutandum, quod tam parum itineris compendium fecit Mercurius, dum Atlantem prius adit, quam Carthaginem; Spectatur tantum Atlantis altum jugum, cui deus ex cœlo descendens primo loco insistit, hinc ad humiliora loca procedit. Antiquiorem poetam ante oculos eum habuisse suspicari licet, ex eorum genere, qui Persei et Herculis res fabulosa geographia involverant.

256—258. Si lectio sana esset, distinguere malim cum viris doctis post *Libyæ*; ut sit: *Mercurius volabat inter terras cœlumque* (Μεσσηγὺς γαίης τε καὶ οὐρανοῦ ἀστερόεντος Iliad. E, 769 de Junonis equis) ad, vel versus, *Litus Libyæ*; ut v. 253 *ad undas.* Omissio præpositionis satis frequens poetæ; et sic aurium etiam fastidio occurritur. Burmannus in

*Materno veniens ab avo Cyllenia proles.
Ut primum alatis tetigit magalia plantis :
Ænean fundantem arces ac tecta novantem
Conspicit; atque illi stellatus iaspide fulva
Ensis erat, Tyrioque ardebat murice læna,
Demissa ex humeris : dives quæ munera Dido

ret, quin ad hos versus offenderet. De structura v. not. In codd. Medic. et multis aliis Heinsii et Burmann.: *ac Libyæ*, vel *et L.*, at Gud. a m. pr. cum aliis *ad Libyæ*, quod Brunckium prætulisse video. *ventoque* Ven. Sed hæc parum juvant. Heins. conj. *cælumque volatu*, vel *volando*. Elegantior est Bentleii emendatio ad Horat. I Od. 34 *legebat*. Tan. Faber versum alterum : *Litus arenosum* jugulabat, qui et Zulich. deest : verum, si hunc solum sustuleris, sententia manca relinquitur. Debet enim Mercurii volatus juxta mare ac littus declarari. Sunt tandem codd. Pierii et Heinsii et bini Gothani, cum Erf. a m. sec., in quibus versus *Materno veniens* præponitur alteri : *Litus arenosum* ; hoc arridebat Heinsio, cum sic ingratus sonus tollatur. At Burmann., qui docte de hoc loco egit, vulgatum ordinem (cujus etiam in fragm. Vatic. vestigia visuntur) tuetur similium versuum exemplo, imprimis lib. X, 213. 214. Ita maneret saltem hoc : esse versus similes in Virgilio, non minus male cusos. Præstat dicere, esse versus Virgilii, sed manum ultimam eos haud esse expertos. At nec minus probabilitatem habet illud, non modo unum vel alterum, sed omnes tres versus : *Haud aliter. Litus a. Materno v.* deberi inepto interpolatori, qui desiderabat comparationis apodosin, qua illa ad Mercurium transferretur. Sunt autem versus tam jejuni et salebrosi, ut vix de fraude facta dubitare liceat. Habeo quoque assentientem hac in re sagaciss. virum Jac. Bryant : nec vereor, quin idem sensuri mecum sint viri docti, qui hæc legunt. 258 In nonnullis desiderari hunc versum, notavit Ge. Fabric. 259 *allatis* duo Burm., item *mapalia*. 260 *tela n.* ed. D. Heins. operarum vitio. 261 *ac illi* Goth. tert. ; an *ecce illi? fulvo* Erf. In reliquis libri nil mutant. Sed defuit, arbitror, et his manus secunda poetæ ; et Tucca cum Vario versus inchoatos coagmentarunt ; finierat forte poeta alterum locum in *Conspicit*. tum alter adscriptus erat : *illi stellatus I. f.* 262 *lana, luna, leva* aberrant in *læna*. 263 *Dimissa* multi, ut solent. cf. Burm.

vulgata distinctione acquiescit, et ad scriptorum morem refert, quo verbum ad alterum tantum subjectorum proprie spectat; ut deficiat aliud verbum simile post *Litus arenosum Libyæ* sc. peragrabat. *Materno ab avo*, per Maiam, Atlantis f. Verum de toto loco v. V. L.

259—261. *magalia*. v. sup. I, 421 *Miratur molem Æneas, magalia quondam*. *arces* pro munimentis urbis et pro ipsa omnino urbe. vid. sup. I, 424. 425. *fundantem*, fundamenta ponentem; proprie, fundamentis jactis inædificantem. *tecta novantem*, privatas ædes novas educentem. cf. Burmann.

261—264. *Conspicit ; atque illi*. Offendit hæc oratio tanquam paullo jejunior pro tali carmine, nec accurata illa vestitus descriptio in medio rerum cursu expectabatur; jejuna manet etiam sic, si dixeris, vestitum insignem Mercurii venientis oculos in se convertisse. Est quidem hoc Homericum, ut structura reliquæ orationis relicta externam rei vel hominis speciem sensibus objiciat poeta; verum hoc fit, quoties id ipsum vim habet ad augendum, amplificandum vel illustrandum : nunc autem quam vim habere potest hic ensis, hæc chlamys, in designando Ænea occupato in ædificandis ædibus!— Ut saltem *atque* abesset! Sed libri nil mutant. Nec rem expedit, si ab *illi* ad *auro* parenthesin facias. *stellatus* exquisite pro distinctus ac ful-

Fecerat, et tenui telas discreverat auro;
Continuo invadit: Tu nunc Carthaginis altæ
Fundamenta locas, pulcramque uxorius urbem
Extruis? heu regni rerumque oblite tuarum!
Ipse deûm tibi me claro demittit Olympo
Regnator, cœlum et terras qui numine torquet;
Ipse hæc ferre jubet celeres mandata per auras:
Quid struis? aut qua spe Libycis teris otia terris?
Si te nulla movet tantarum gloria rerum,
Nec super ipse tua moliris laude laborem;
Ascanium surgentem, et spes heredis Iuli
Respice; cui regnum Italiæ Romanaque tellus
Debentur. Tali Cyllenius ore locutus

265 *vadit* tert. Rottend a m. pr. 267 *Construis* Zulichem. 268 *claro tibi me* Menag. pr. *dimittit* multi et hic. 269 *ac terram, et terram* alii ap. Heins. *qui fulmine* Parrhas. 270 *celsas* sec. Rottend. 271 *Quis* Gud. *t. omnia* ed. Venet., male. 273 *Ne s.* Exc. Burm. *sua* Mentel. pr. Totus versus abest a Medic., cum quo convenit Goth. tert., in nonnullis manu secunda insertus aut margini adscriptus. Apud Pompon. Sab. legitur: "*Nec super* secundum Apronianum." Videtur aliquid excidisse. Nam corrector ille Virgiliani operis (v. Tom. I post præf. de cod. Mediceo) versum hunc resciderat, ut ex Medicei codicis lectione apparet. Vss. 271—275 facti ad vss. 232—236. Pierius nil de suis monuit: qui adeo nihil novasse videntur. 274 *spes surgentis* pr. Hamburg. Dorvill. ex lib. X, 524, aut potius ex anteced. verbis. 276 *Debetur* Hugen. et pr. Rottend. a m. pr. v. IX, 619. *voce locutus* Dorvill.

gens, sc. in capulo et vagina. *iaspide fulva*, epitheton non urgendum. Non enim inter præstantiores sui generis fulvæ numerantur. v. Plin. XXXVII, 37, quem tamen *fulvas* iaspides omnino memorare non video, quod tamen Servius affirmat, nisi *fulva* pro subviridi accipienda, ut inf. V, 309 *fulva oliva*. *ardebat* ornate pro erat. *telas* int. stamina. Erat igitur vestis hæc crassa, *χλαῖνα*. ipsius Didonis manibus texta. cf. similes locos inf. XI, 73, et III, 483.

265. *invadit*. Habitum futuræ orationis ostendit. *Serv.* Malim tamen simpl. pro *aggreditur dictis, alloquitur*, habere dictum. 266. *uxorius* cum dilectu dictum, ad Didonis arbitrium. 268 sq. Versus ex Iliad. Λ, 201. *claro Olympo*. Ὀλύμπου αἰγλήεντος. 269. *torquet* exquisitius quam movet, moderatur. Sic XII, 180 *Cuncta tuo qui bella pater sub numine torques:* regis. *numine* h. l. vi sua. *teris otia*, exquisite ut *consumitur, teritur tempus*. Exemplis rem firmavit Marklandus ad Stat. III Silv. 5, 60. Liv. I, 57. conf. Burmann. *surgentem* mavult dicere poeta, quam crescentem. v. I, 366 *surgentemque novæ Carthaginis urbem*. Sic *surgens seges, oleaster*. Et iterum VI, 364 *per spem surgentis Iuli*.

276—278. *tali ore*, oratione. *Serv.*

Mortales visus medio sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
At vero Æneas adspectu obmutuit amens,
Arrectæque horrore comæ, et vox faucibus hæsit.
Ardet abire fuga, dulcesque relinquere terras,
Attonitus tanto monitu imperioque deorum.
Heu quid agat? quo nunc reginam ambire furentem
Audeat affatu? quæ prima exordia sumat?
*Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
*In partesque rapit varias, perque omnia versat.
Hæc alternanti potior sententia visa est:
Mnesthea Sergestumque vocat, fortemque Cloanthum,
Classem aptent taciti, socios ad litora cogant;
Arma parent, et, quæ sit rebus caussa novandis,

277 *C. o. l. Mortalis* Ge. Fabric. in ms. junctum viderat. *in sermone* aliquot Burm. *relinquit* Exc. Burm. 278 *invanuit* Hagen. *umbram* Ven. 279 *obm. uno* alter Menag. 280 *Erectæque* pr. Hamb. pro var. lect. v. inf. V, 138. 282 *imperio monituque* ap. Priscian. lib. XI. 283 *agit* sec. Rottend. *quonam* tres Burm. et ita Nonius. *quonum* Leid. 284 *affatum* Exc. Burm. *et quæ* alii, sed sustulit τὸ *et* Heins., Pierianorum et suorum librorum auctoritate. 285 *Atque* omnes codd. et Schol. Cruqu. Horatii II Od. 16. Importunum tamen et forte ex lib. VIII, 20 illatum, ubi duo hi versus repetuntur. Placet Heinsii conj. *Utque animum.* Brunck. utrumque versum omisit, suo periculo. 286 deest Gud. a m. pr., item fragm. Vatic. a m. pr. 288 *fortemque Serestum* optimi libri Medic. Gud. et alii ap. Pier. et Heins. et fragm. Vatic. ac duo Goth., et potest vulgata ex lib. I, 510 repetita videri; unde etiam *Anthea* in nonnullos venit. *Mestea, Cloantu* al. 289 *aptant—parant* Goth. sec. et tert. *sociosque* vulgg., sed τὸ *que* sustulit Heins. post Pier. secundum codd. *ad limina* Exc. Burm. 290 *parant* alter Hamb. *et* abest ab ed. Junt. *et quæ rebus sit.* Gud. cum fragm. Vatic. et binis aliis. Totum versum omittit alter Gudianus.

Discessum hunc dei non expectata Æneæ excusatione aliquantum artis habere, etiam Cerda vidit. cf. inf. de Didone 388 sqq.; quanquam hoc in deorum alloquiis frequentissimum esse solet. cf. inf. IX, 656. 657. add. sup. Exc. ad lib. I, 402.

279. 280. Homerica: Στῆ δὲ ταφών. Ὀρθαὶ δὲ τρίχες ἔσταν—θαλερὴ δέ οἱ ἔσχετο φωνή. cf. Iliad. Ω, 358 sqq.

281—284. Egregii versus rerum veritate et verborum dilectu. *Heu? quid agat*, ut IX, 399 et al. *ambire*, cum dilectu pro adire.

285. 286. Putant expressum Homericum διάνδιχα μερμήριξεν; et v. 287 Ὧιδε δέ οἱ φρονέοντι δοάσσατο κέρδιον εἶναι; ut Iliad. Ξ, 23. Π, 647—652 et sæpe alibi. cf. Odyss. Λ, 228. 229. *dividit* efficacius quam vertit, versat, volvit, ut V, 701. 702. *alternanti*, varia mente tractanti. *Serv.*; immo alternis animo versanti hæc.

288 seq. Forma orationis poetam decet, pro, Hoc—optimum factu vi-

Dissimulent; sese interea, quando optima Dido
Nesciat, et tantos rumpi non speret amores,
Tentaturum aditus, et quæ mollissima fandi
Tempora, quis rebus dexter modus. Ocius omnes
Imperio læti parent, ac jussa facessunt.
  At regina dolos (quis fallere possit amantem!)
Præsensit, motusque excepit prima futuros;
Omnia tuta timens. Eadem impia fama furenti
Detulit armari classem, cursumque parari.
Sævit inops animi, totamque incensa per urbem
Bacchatur; qualis commotis excita sacris
Thyias, ubi audito stimulant trieterica Baccho

294 *quis* Heins. e libris, ut Virgilii mos fert. Vulg. *qui*. 295 *et j.* fragm. Vatic. *facescunt* Franc. *capessunt* pr. Hamb. pro var. lect. 296 *dolo* Ven. a m. sec., scilicet ut jungatur *dolo fallere*; *qui* Mentel. tert., ut sit *quomodo*. Verum sic sententia jugulatur. *posset* aliquot Burmann. 297 *accipit* aliquot Pier. 298 *fata* Goth. tert. a m. pr. et Menag. pr. *furentis* Medic. a m. pr. et hoc illustrat Pompon. Sab. "Apronianus ait, *furentis*, sicque intelligit: eadem fama furentis Didonis detulit armari classem." Etsi hic Apronianus illam lectionem non probasse, sed damnasse, videtur. 302 *Thyias* c. Brunck. recepi adstipulante Medic. Pierii, fragm. Vatic. a m. pr. Gud. et Mentel. pr., et sic ex Velio Grammatico reponere volebat Pierius, recte puto; etsi prior in θύω natura longa est. conf. Burm. h. l. et Bentl. ad Horat. II Od. 19, 9. Est Θυιὰς ut θυιάσιν ὠμοβόροις ἴκελαι Apollon. Rh. I, 636. *Thyas* vulgo, ut plerumque; sic et *Harpya* male pro *Harpyia*. *Theias*, *Thias* alii vitiose, uti mox *triaterica*, *triatericha*. *stimulat* Dorvill. a m. sec. *trepidant tr.* Velius Longus ap. Heins. *Bacchi* fragm. Vatic., sed *o* adscripta.

sum est, vocare Mnestheum—eosque jubere *naves clam instruere*, *socios navales convocare* (cf. Odyss. Ξ, 332), *expedire armamenta navalia*, *et dissimulare*, qua de caussa hæc præter expectationem faciant.

293. 294. Pro: *tentaturum aditus—tempora—et modum*, qui sit rebus agendis et consiliis accommodatus. *Aditus*, ut inf. 423, de alloquio. *mollissima*, quando de discessu consilium ei exponi posset mollissime, cum minimo ejus dolore.

296 sqq. Egregie omnia hæc ad affectus amoris veritatem, multoque magis in Didonis a v. 305 sqq. oratione. Obvium est attendenti animum in talibus, singulorum dictorum vim, ac verborum dilectum, percipere et æstuantis animi signa agnoscere.

297—301. *excepit* auribus, sensu; animadvertit. *furenti* pro ei. *impia fama*, h. l. sæva, dira. *Bacchatur* summa cum vi dictum pro discursitat.

301—303. Hæc sunt vetustiora illa Bacchi orgia ac sacra τριετηρικὰ, tertio quoque anno a Thebanis celebrata, a Thracibus in Græciam illata, diversa ab Atheniensium Dionysiis, et inter sacra rudium hominum enthusiastica primo loco numeranda. Extra urbem in monte Cithærone

Orgia, nocturnusque vocat clamore Cithæron.
Tandem his Ænean compellat vocibus ultro:
Dissimulare etiam sperasti, perfide, tantum
Posse nefas? tacitusque mea decedere terra?
Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quin etiam hiberno moliris sidere classem,
Et mediis properas Aquilonibus ire per altum,
Crudelis? Quid? si non arva aliena domosque
Ignotas peteres, et Troja antiqua maneret,
Troja per undosum peteretur classibus æquor!
Mene fugis? Per ego has lacrimas, dextramque tuam te,
(Quando aliud mihi jam miseræ nihil ipsa reliqui)

303 *nocturnisque* Burm. e Lutatio. *nocturnosque* Gud. *nocturnoque* Erf., quod ferri posset. *Cithero* Wall. 306 *discedere* multi ap. Burm. et duo Goth. 308 *vulnere* Exc. Burm. 309 *moliri* Medic. cum aliis Heins., ut jungatur cum *properas*; non male. 310 *In mediis* pr. Hamb. *per Austrum* Goth. sec. 311 *arma* Goth. sec. a m. pr. cf. ad I, 550. *domusque* aliquot Pier. 312 *si Troja* Goth. tert., satis bene. 314 *tuamque* multi ap. Burm. sed haud dubie vitiose. *te* Aproniani lectionem esse, Pompon. Sab. monuit. 315 *relinqui* Franc. Versus deerat Parrhas., at Venetus ei præponit alte-

nocturnis discursibus religio hæc arcana a mulieribus quoque frequentabatur. Hinc singula in his versibus illustranda. *commovere sacra* (Alias *movere*, ut Valer. Fl. III, 232 *motis ululantia Dindyma sacris.* et al.) voc. proprium in sacris de initio cærimoniæ facto. Bene Serv. "Verbo antiquo usum tradunt. *Moveri* enim *sacra* dicebantur, cum sollennibus diebus aperiebantur templa instaurandi sacrificii caussa." Scilicet proferuntur cistæ, vasa, instituuntur thiasi, chori; adeoque apud eund. Valer. Fl. III, 539 *thiasos et sacra moventem. Baccho audito,* dum clamatur, Io Bacche! *orgia stimulant* Baccham, incenditur ejus animus inter sacras cærimonias, quas parari videt et audit. cf. loc Tryphiod. 357 sqq.

305. v. ad 296. Potuit poeta *in hac* Didonis expostulatione ante oculos habere alteram illam Medeæ ap. Apollon. IV, 356 sqq.; diversa tamen Medeæ et Didonis conditio ac fortuna, nisi quod utraque pudorem violaverat. Comparat cum iisdem Ariadnes querelas Ursin. apud Catull. LXI, 133 sqq.

309. *hiberno sidere* ut Georg. I, 1 *quo sidere:* quoniam ad siderum ortus et occasus navigatio fiebat; instante autem jam ea anni parte, qua tempestates et procellæ crebriores esse solent, classem ædificabat Æneas. cf. sup. ad 52. Exc. II ad lib. III.

311—313. Atqui hoc, mari procellis turbato navigare, ne tum quidem faceres, si reditus in patriam pateret.

315. *aliud nihil,* scil. quod sperare

Per connubia nostra, per inceptos Hymenæos;
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
Dulce meum: miserere domus labentis, et istam,
Oro, si quis adhuc precibus locus, exue mentem.
Te propter Libycæ gentes Nomadumque tyranni
Odere; infensi Tyrii; te propter eundem
Extinctus pudor, et, qua sola sidera adibam,
Fama prior; cui me moribundam deseris, hospes?
Hoc solum nomen quoniam de conjuge restat.
Quid moror? an mea Pygmalion dum mœnia frater
Destruat, aut captam ducat Gætulus Iarbas?
Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset
Ante fugam suboles; si quis mihi parvulus aula
Luderet Æneas, qui te tamen ore referret;
Non equidem omnino capta ac deserta viderer.

rum: *Per connubia n.* 316 *inceptosque* aliquot Burm. 320 *Libyæ* pr. Moret. et sic Arusian. Messius ap. Heins. *Libie* Dorvill. *Numadumque* multi et *Numidumque*. Hoc jam Pierius præferebat. Sed Græcum poetæ haud dubie placuit. *Numidæque* sec. Moret. cf. inf. 535 et al. 321 *et te* pr. Hamb. 323 *Cur me* duo Burm., male. *morituram* legitur ap. Priscian. lib. XIII, aliter scripti. 326 *Destruit* pr. Moret. et Exc. Burm. *an captam* sec. Moret. 328 *parvus in aula* tres Heins., sed vulgatam tuetur Juvenalis imitatio Sat. V, 138 *nullus tibi parvulus aula Luserit Æneas*; et Catulli exemplum LVIII, 216. 329 *qui te tamen* a Medic. et aliis præstantioribus etiam Pier., et Arusiano Messio, Heinsius, post Bened. Vulgo: *qui te tantum*, alii *qui tantum te*. 330 *aut* alii codd. et edd. ante Heins. *ac destructa* Puget. *videret* Menag. alter.

de me possis. Comparant Eurip. locum (in Iphig. in Aul. 909 sq.) Hec. 818 sq. et v. 316 sq. Iliad. O, 39. *incepti Hymenæi* v. 316 sunt recentes, nihil aliud, adeoque ipsa novitate dulces, ut Serv. 317. *aut si tibi fuit quidquam dulce* a me profectum, ex me, *quidquam meum.* Similis locus Pindari Ol. I, 121 εἴ τι ἐς χάριν τέλλεται. Mox 320 *Libycæ gentes*, in his *Iarbas*, Numidarum *tyrannus*. v. sup. 196 sqq.

320—324. "Dicitur ingenti affectu hos versus pronuntiasse (Virgilius), cum privatim paucis præsentibus recitaret Augusto; nam recitavit primum libros tertium et quartum." Hæc Serv. et ex eo Pompon. Sab. cf. Vita Virg. §. 46; et sunt sine dubio versus tales, ut vel legentis vel audientis animum commoveant. Profecit ex iis Ovid. Epist. Didus v. 121 sqq. *Fama prior*, quam habui ante tuum adventum. *de conjuge*, hoc solum nomen (sc. *hospes*) mihi restat de te, qui fueras antea conjux. conf. Burmannus.

325—330. *Quid moror?* quin statim moriar. *Pygmalion dum mœnia destruat:* propter illa quæ exposita sunt sup. I, 360 sqq. *Luderet* ornate et suaviter pro esset regni heres.

Dixerat. Ille Jovis monitis immota tenebat
Lumina, et obnixus curam sub corde premebat.
Tandem pauca refert: Ego te, quæ plurima fando
Enumerare vales, nunquam, Regina, negabo
Promeritam; nec me meminisse pigebit Elissæ;
Dum memor ipse mei, dum spiritus hos regit artus.
Pro re pauca loquar. Neque ego hanc abscondere furto
Speravi, ne finge, fugam; nec conjugis unquam
Prætendi tædas, aut hæc in fœdera veni.
Me si fata meis paterentur ducere vitam
Auspiciis, et sponte mea componere curas:
Urbem Trojanam primum dulcesque meorum
Reliquias colerem; Priami tecta alta manerent;
Et recidiva manu posuissem Pergama victis.

331 *invicta* Goth. tert., non inficete. 332 *tenebat* alter Hamb., sed v. lib. I, 211. 335 *nec te* Serv. ad I Æn. 74. *Elissæ* Heins. cum Mediceo et melioribus; et sic Græcis Ἔλισσα. Vulgg. *Elisa.* 336 *Dum meminisse* Wall. *regit* Heins. e Medic. et aliis. Vulgo *reget*, quod in pedestri sermone dicendum esset; alii *regat.* tert. Moret. *regis.* 337 *Pro te* ed. Dan. Heinsii, male. v. Burm. *loquor* sec. Rottend. et tres Burm. *ego* deest ibidem in nonnullis. *furtim* pr. Moret., ut alibi. conf. Burmann. 338 *nec finge* tres Burm. cum Goth. tert. *ne conj.* Exc. Burm. 339 *haud hæc* Goth. pr. 340 *voluissent d.* unus Pierii. 341 *aut sponte* Hamb. alt. *meas* idem cum aliquot aliis. *deponere* Uratisl. 343 *et* ante *Priami* secundum codd. Pierii et suos sustulit Heins. 344 Si *Aut r.* legas, sententias aliter jungere licet: *Priami t. a. manerent, Aut r.* ad mei animi votum, aut superesset Troja, aut a me restitueretur. *redivira* aliquot Pier., sollenni varietate.

capta ac deserta graviter pro, relicta a te, cum respectu ad Iarbam v. 326, cui relinquitur captiva abducenda. Ceterum qui v. 328 reprehendunt, nostris moribus rem æstimant; quod in vetere poeta et in heroum vita parum recte fit.

331 sqq. *immota,* ut nec adspiceret et miserationem Didonis vultu argueret. Unde 369 *Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit? curam,* h. l. dolorem. *tandem,* ὀψὲ δὲ δὴ Homericum.

335. Comparant Iliad. X, 387. 388. verba Achillis de Patroclo.—336. εἰσόκ' ἀϋτμὴ Ἐν στήθεσσι μένῃ Homericum, ut Iliad. I, 605 et alibi.

338 seq. *Prætendi* accipiunt, prætuli. Sane nota res est τὸ δᾳδουχεῖν in nuptiis. Sed non ipse sponsus faces fert. Malim eo sensu positum, quo v. 172 *prætexere;* ut se nunquam *tædas,* justas nuptias, *prætendisse,* præ se tulisse, suæ cum Didone consuetudini nomen justi matrimonii nunquam tribuisse, dicat; nec *hæc in fœdera,* h. e. in has leges, consensi, ut conjux essem. Et sic jam Guellium accepisse video.

340—344. Comparant Odyss. II, 148 sq. *meis auspiciis,* qs. meo ductu, idem quod *sponte mea,* sed orna

Sed nunc Italiam magnam Gryneus Apollo,
Italiam Lyciæ jussere capessere sortes.
Hic amor, hæc patria est. Si te Carthaginis arces
Phœnissam, Libycæque adspectus detinet urbis:
Quæ tandem, Ausonia Teucros considere terra,
Invidia est? Et nos fas extera quærere regna.
Me patris Anchisæ, quoties humentibus umbris
Nox operit terras, quoties astra ignea surgunt,

345 *Grineus, Crineus, Crynæus,* passim scribitur vitiose. Est enim Γρύνειος. *Cirrhæus* pr. Hamb. pro var. lect., quod per se non malum esset, a Cirrha prope Delphos ductum. *crinitus* uu. Guelpherb. in Exc. Sax. 356 *visere capess.* Goth. sec., inscitia librarii. 347 *hic patria est* tres Heins. *Carth. altæ* Ven. et Gud. pro var. lect. 348 *Libyæ* Dorvill. *affectus* Hamb. alt. *demeret* Servius in *novis* (bonis) *et emendatis libris* legi testatur; quod J. Fr. Gronovio Obss. IV, 9. pag. 130 et Heinsio arridebat. Sed illud dictum recte per se, alienum tamen a loci sententia, bene refellit Burm., et *detinet* tuetur tanquam quod proprium hac in re sit. 349 *Teucro* Hugen. *Troas* Ven. *consistere* duo Burm., perpetua variet. v. ad VI, 67.

tius, meo lubitu ac voluntate. *componere curas,* exquisite, res ordinare: nam *curæ* pro studiis, negotiis, et de v. *componere* cf. sup. ad I, 249. Si mihi vivere liceret, ubi vellem, tamen vel sic ceteris omnibus præferrem hoc, ut locum veteris Trojæ incolerem urbemque eversam reficerem; tantum abest, ut Carthagine vitam exigere malim. Argutantur interpretes. *Reliquias meorum* aliter vix intelligas, quam cineres et ossa, adeoque loca ac sepulcra, in quibus illa condita sunt. *Priami tecta manerent:* superessent adhuc, scil. restituta a me. Nam alterum jejunum esset: voluissem Trojam non everti! *recidiva Pergama;* delectatur hac voce Virgilius et alibi, sive a surculis sive a semine repullulascente petita; *recidiva posuissem,* restituissem, iterum excitassem. Tribus autem modis eandem rem declaravit; ne forte in animum veniat legere *Aut recidiva,* vel cum Burmann. *colerem* pro *coluissem* positum putare; Dicendum potius, *posuissem* pro *ponerem* dictum. Sed et alterum recte.

345. 346. Omnino Apollinis oraculum Deli (sup. III, 94 sqq.) acceptum significari, Servius volebat, et cum eo alii, quos vidi. Ita tamen vix locum haberet, frigeret utique, repetitio illa: *Gryneus Apollo* (a Grynio Æolidis, conf. ad Ecl. VI, 72) et *Lyciæ sortes* (sup. 143): malim itaque ad responsa Apollinis referre in utroque templo, et illo apud Myrinam Æolidis, et hoc ad Patara, accepto. Plura autem hujusmodi vaticinia ac sortes Æneæ in Italiam adventum prædixisse, supra vidimus in Disquis. de *Æneid. Invent.* §. VI sq. Ex iisdem priscis historiis ducta somnia v. 350 sq., ut ibidem notavimus.

347. *Hic amor,* cum vi dictum de patria, quam amat, colit, cujus tanta caritas est, sup. III, 134 *Hortor amare focos.* 350. *Quæ invidia est?* quid vetat, quominus id fiat? ut passim φθονεῖν et invidere. v. Burmann. 351. Comparant Iliad. Ψ, 105 sq. *surgunt,* oriuntur: v. I Georg. 440.

Admonet in somnis et turbida terret imago.
Me puer Ascanius, capitisque injuria cari,
Quem regno Hesperiæ fraudo et fatalibus arvis.
Nunc etiam Interpres divûm, Jove missus ab ipso,
(Testor utrumque caput) celeres mandata per auras
Detulit. Ipse deum manifesto in lumine vidi
Intrantem muros, vocemque his auribus hausi.
Desine meque tuis incendere teque querelis;
Italiam non sponte sequor.
  Talia dicentem jamdudum aversa tuetur,
Huc illuc volvens oculos, totumque pererrat
Luminibus tacitis, et sic accensa profatur:
Nec tibi diva parens, generis nec Dardanus auctor,

353 *insomnis* una voce Franc. et Reg. v. ad II, 220. *noctis imago* Hugen., lapsu librarii. 354 *capitisque injuria sacri* Ven. et Uratisl. 355 *et* deest Zulich., non male. 356 *Huc etiam* Hugen. *rursus ab* Goth. tert., imperitia librarii. *ab alto* aliquot codd. ap. Heins. et Burmannus, quem vide. 357 *utrimque* Goth. pr. 358 *in* deest Witt. Wall. Erf. *limine* tres, ut al. 360 *Dum sine* Goth. tert. *meque teque* vid. Burm. ad Lucan. IX, 985. *incessere* pr. Hamb. pro var. lect. *querellis* vetustiores libri Pier. et Heins. 361 *quero* Dorvill. indocte ex interpretamento: cf. mox ad 381. 362 multi *adversa*, pessime; etsi Burmanno non displiceat. *versa* Dorvill. 364 *precatur* ed. Cerdæ; nescio an et aliæ, obvio lapsu.

353. *turbida imago*, turbata, tristis, ut V, 695, ita verius Serv. Ad 354 conf. sup. 234 sq.

356 sqq. Adornata verba, ut Iliad. Ω, 223. *utrumque caput*, meum ac tuum. Hoc in verbis ad Didonem habitis magis consentaneum, quam, si Æneæ et Ascanii intelligas. Formula jurandi ipsa satis est nota, nec de ea quæritur. Mox, *manifesto in lumine*, ut solent dii mortalibus occurrere, ἐναργῆ, Homerica voce: ut Iliad. Υ, 130. Odyss. Π, 161. v. Exc. XIII ad I, 402. ἐσέδρακον ἄντην Iliad. Ω, 223.

360. Iliad. Ι, 608 Μή μοι σύγχει θυμὸν ὀδυρόμενος καὶ ἀχεύων Ἀτρείδῃ ἥρωϊ φέρων χάριν. *incendere*, quam opportune positum! commovere, luctu, dolore et ira exasperare. Cerda laudat Catulli: *Nostros ut luctus, nostræque incendia mentis* (LXI, 226). Etiam ap. Valer. Fl. VII, 243. de Medea: *Perpetior duræ jamdudum incendia mentis.*

362—364. Egregia animi tumidi repræsentatio. *aversa*, adeoque oblique, torve. cf. Cerda. *Luminibus tacitis*, h. e. ipsa tacens. Sic VII, 343 est *tacitum limen Amatæ*. Non audiendus Burm. Eodem sensu Apollon. II, 49 σῖγα ἐς αὐτὸν ἔχ' ὄμματα.

365 sqq. Orationis hujus, cum vehementissimis ac gravissimis affectibus insurgat, vim ac virtutem omnes, qui legunt, animadvertunt, et unusquisque facile percipiat. Primæ lineæ in Patrocli ad Achillem

Perfide; sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hyrcanæque admorunt ubera tigres.
Nam quid dissimulo? aut quæ me ad majora reservo?
Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit? 369
Num lacrimas victus dedit, aut miseratus amantem est?
Quæ quibus anteferam? Jam, jam, nec maxima Juno,
Nec Saturnius hæc oculis pater adspicit æquis.

366 *seu d.* Schol. Horat. I Od. 21. *durus* Oud. *cotibus* Wall. 367 *Hyrcaniæque* Goth. tert., ut ap. Dionys. Perieg. 690. 699. sed est librarii vitium. 368 *quod* Rottend. tert., unde Heins. *quo dissimulo aut quo me.* Porro quatuor Burm. *aut quid me,* quod Burmanno non displicebat. *qui me* Dorvill., quod et ipsum esse possit *qui,* quomodo. Gravius tamen ad sensum illud alterum: *quæ me ad majora reservo?* inest enim, *quid me reservo ad majora?* et alterum: *ad quæ majora?* et convenit: *quæ quibus anteferam?* Jo. Schraderus, qui et ipse impeditum se senserat, emendabat in schedis: *quæ me ad meliora reservo?* 369 *Non, non, Non* ter pro *num* aliquot ap. Burm. Alii modo *num* modo *non,* ex more. *Nunc fluctu* Medic. *l. traxit* Hamb. pr. a m. pr. *texit* Mentel. pr., an pro *tinxit?* 370 *haud mis.* duo Burm. *miseretur* duo alii. *est* omittunt multi, male hoc quidem loco. 371 *ante feram* divisim multi. *non* et *neque* tres Burmann. 372 *inspicit* Menag. pr., etiam bene.

verbis sunt: Νηλεές. οὐκ ἄρα σοί γε etc. Iliad. II, 33 sqq., unde quis poetarum idem non expressit! cf. Cerda et sup. Ecl. VII, 43 sqq. *Caucasus* et *Hyrcanæ tigres* poeticæ tantum Didoni, non veræ, conveniunt; nec Homerus ad talia deflexit. Multo tamen magis naturæ rerum ac veritati consentanea sunt, quam Andromachæ verba apud Euripid. Troad. v. 761 sqq. *Caspias tigres* Seneca Herc. Œt. 145 et *Caucasias* Silius IV, 533 memorat. De aliis Hyrcanis, quam de Caspiis, vix quisquam hic cogitaret, nisi Servius Hyrcanos Arabiæ (de quibus Freretus inter alios ap. Burmann. ad h. l. et Bryant Analys. T. I, p. 209 videndi) huc advocasset; quod si auctoritate interpretum priorum fecit, tenendum est. Nam habet Arabia tigres, et Bacchum inde reducem tigribus vectum exhibet poetarum ratio. Sed grammatico acumini res propior ac similior est.

368. Nam quorsum me contineo? quasi verendum sit, ne cum ira exasperem? an majorem ullam injuriam ac contumeliam accipere, gravius quidquam et durius ex hoc homine audire possum (hoc est: *quæ me ad majora reservo,* ad majores injurias? Is enim, qui, injuriam expertus, dissimulat tamen, aut expectat fore, ut mens alterius mutetur et pœnitentia succedat; vel ut melior sors et fortuna succedat; aut veretur, ne malum sibi majus, majorem injuriam, arcessat. Alterum hoc postulat vox *ad majora;* prius postularet, meliora, leviora seu leniora). In sqq. etiam hoc observa, quam egregie hoc ad dolorem et animi æstum valeat, quod repente tertia persona utitur!

371. *Quæ quibus anteferam?* scil. tanquam leniora durioribus? his quid præferam? quid magis pati velim? h. e. Annon hæc extrema sunt? durissima et gravissima, quibus contumeliosius quidquam ne cogitari quidem possit? ut adeo illud locum habere nequeat, ferenda esse hæc

Nusquam tuta fides. Ejectum litore, egentem
Excepi, et regni demens in parte locavi;
Amissam classem, socios, a morte reduxi.
Heu Furiis incensa feror! Nunc augur Apollo,
Nunc Lyciæ sortes, nunc et Jove missus ab ipso
Interpres divûm fert horrida jussa per auras.
Scilicet is Superis labor est; ea cura quietos
Sollicitat. Neque te teneo, neque dicta refello.
I, sequere Italiam ventis; pete regna per undas.

373 *Nusquam est t.* aliquot Pier., male ad sententiæ brevitatem. *litore egentem* olim junxerunt Serv. et Prisc., merito improbatum a viris doctis. *litore*, est, in litore, vid. Burm. vel in litus. 374 *Suscepi* Priscian. et Codex ap. Pier., sed vulgatam etiam Seneca habet lib. VII de Benef. 24. *et regem in p.* Goth. sec. 375 *Ejectam cl.* Prisc. lib. VII et sup. versu. *classim* duo Heins. v. sup. ad III, 5. *sociosque* vel, *et s.* multi, ut solet copula male intrudi. Potest hic versus post superiorem languidior videri: itaque Jac. Bryant V. C. eum delendum esse censebat. 376 *auctor A.* Hugen. 377 *et* abest a Franc. *ab alto* alt. Hamb. cum Exc. Burm. v. sup. 356. 378 *durum fert* Goth. sec. *h. dicta* Medic. et Colot. Ursini. Eadem varietas sup. v. 226. 379 *his S.* vulg. ante Pier. et sic aliquot codd. ap. Heins. *hic* Probus et Schol. Statii ap. eund. Versum Fuscus recitabat apud Senecam Suasor. p. 31. 380 *Sollicitet* alter Hamb. 381 Post *Italiam* distinguunt codd. multi, at alii cum Lutatio et Rufiniano ap. Burm. alteram rationem servant. *Insequere* Zulich. et Leid. un. a m. pr. cum binis Goth. ex interpretatione τοῦ *sequere*, quod h. l. est *pete, quære*, ut adeas, ut paullo ante 361. *Italiam non sponte, sequor.* Unde V, 628 *dum per mare magnum Italiam sequimur fugientem.* ut *avia cursu dum sequor:* II, 736. *per auras* Wall. ex 378 cum Goth. tert. a m. pr.

tanquam modica, ne graviora experiar. Hanc sententiam mihi quidem locus, verba et ipse affectus postulare videntur. Vulgo accipiunt vel, quæ prius, quæ posterius, dicam? Ita et Servius; vel, quæ aliis majora dicam?

373—376. Divina plane hæc, sententiarum et verborum gravitate! Et omnino magna suavitas ad amantis deceptæ sensum in his querelis de perfidia et ingrato animo. Ceterum ante oculos fuisse videtur primum Calypso Odyss. E, 130 sq., tum Euripidis Medea v. 476 sqq., forte et Ariadne Catulli in Epithal. 149 sqq. *regni in parte:* sup. 214 *dominum Æneam in regna recepit. amissam classem* sc. renovavi et *reduxi. Serv.;* classem, quæ in summo discrimine versabatur, ut jam pro amissa haberi posset, una cum Trojanis ad loca tuta reduci jussi. Cum hæc enumerasset in Æneam merita ac beneficia sua, dolore et furiis tantæ viri perfidiæ amens subjicit: *Heu Furiis incensa feror!* Nunc aliquamdiu oratione subsistere putanda; sicut omnino per intervalla singulæ sententiæ pronuntiandæ. Imprimis hoc tenendum v. 380 et post 381.

378. 379. *horrida jussa*, quibus parere aliquis horreat adeoque hactenus terribilia. *quietos* pro *eos;* at quanta cum vi! Consentit Epicureum dogma, nec tamen ad hoc respexisse dici debet Dido. In seqq. artem poetæ animadverte in reddenda veritate sensuum amantis spretæ.

381. Comparant illa Agamemno-

Spero equidem mediis, si quid pia numina possunt,
Supplicia hausurum scopulis, et nomine Dido
Sæpe vocaturum. Sequar atris ignibus absens;
Et, quum frigida mors anima seduxerit artus,
Omnibus Umbra locis adero. Dabis, improbe, pœnas.
Audiam; et hæc Manes veniet mihi fama sub imos.
His medium dictis sermonem abrumpit, et auras
Ægra fugit, seque ex oculis avertit et aufert;
Linquens multa metu cunctantem, et multa parantem
Dicere. Suscipiunt famulæ, collapsaque membra
Marmoreo referunt thalamo, stratisque reponunt.

382 *in mediis* Parrhas. *possint* alter Hamb. *poscunt* Medic. a m. pr. 383 *Supplicio hæsurum* fuere olim, qui emendarent, propter insolentiam voc. *hausurus*. In Witt. erat *hausturum*, vulgatiore ratione. *haurire pœnas*, vel *exhaurire*, est pro accipere, adeoque luere, dare pœnas: modo v. 359 *vocem haurire* vidimus, h. e. accipere, audire; uti alias est excipere, recipere, uti et *bibere*. Hæsere in verbi usu viri docti. *nomina* Wall. *numine* al. ap. Burm. *Didum* alicubi lectum Pierius narrat. 384 *Sequor* alter Hamb. *a. i. ardens* Sprot. 385 *subduxerit* aliquot Pier. alter Voss. Leid. et Wall. cum Goth. pr. Sed *seducere*, pro abducere, separare, amant passim poetæ, ut vel Indices docent. *secluserit* Leid. et ed. Ven., quæ varietas et sup. I, 562 occurrebat. *eduxerit* Servius legisse videri potest. *animæ* Pierius perperam Servio obtrudebat. 388 *abrupit* aliquot Burm. et Goth. tert. *obrumpit* Sprot. 390 *cuncta metu* Exc. Burm. *sectantem* Wall. a m. pr. *volentem* Medic. cum Heins. et Pierianis ac multis aliis, solita variatione. Qui apud Serv. *Linquens* pro delinquens, deficiens, accepere, in seqq. debuere jungere: *multa—dicere suscipiunt f.* 392 *Marmoreum thalamum* pro in, nec hoc indocte, Moret. pr. et Exc. Burm.

nis: Φεῦγε μάλ' etc. Iliad. Α. 173. 382. *mediis scopulis* vel in medio mari, vel potius poetica ratione, inter scopulos, naufragio facto. Te *supplicia* esse hausurum, daturum pœnas. vid. Var. Lect. *pia numina*, a miseratione. 384. *Sequar atris ignibus*, multa argutantur passim interpretes. cf. Serv. Ducunt utique *atri ignes* ad rogum; voc. tamen, *sequar*, parum convenit, ut sit, prosequar te morte mihi illata. Præstat Furiarum faces, quæ et ipsæ per *ignes atros* declarari solent, huc revocare, ut Servius primo loco: *Invocatas tibi immittam Diras*, et Cerda. Vocabis moribundus Didonem; tunc Furiæ sceleris in me commissi tibi obversabuntur; sive: ego, etsi absens, tibi occurram tanquam ex Furiis una et faces intentabo oculis. cf. Sueton. Ner. 34 et inf. v. 472. Forte Apollonium ante oculos habuit IV, 386 sq. Nunc Ovidii levitatem compara Epist. VII, 65 sqq. 385. *anima seduxerit artus*, exquisite, sejunxerit. Vulgare est, animam ab artubus. *Anima,—Umbra—Manes* cf. ad Tibull. III, 2, 15. 387. *Audiam* apud inferos, te dedisse pœnas. Qui loquendi modus et alibi occurrit. cf. Ursin. Apud Pindar. Ol. XIV, 29 Fama ad inferos parenti nuntiat victoriam filii.

388—392. Abrupto utique hoc sermone nihil disertius, nihil eloquentius, dici poterat. 390. *metu*, dubitatione *auras fugit*, lucem: *tædet*

At pius Æneas, quanquam lenire dolentem
Solando cupit, et dictis avertere curas;
Multa gemens, magnoque animum labefactus amore;
Jussa tamen divûm exequitur, classemque revisit.
Tum vero Teucri incumbunt, et litore celsas
Deducunt toto naves. Natat uncta carina;
Frondentesque ferunt remos et robora silvis
Infabricata, fugæ studio.
Migrantes cernas, totaque ex urbe ruentes,
Ac veluti, ingentem formicæ farris acervum
Quum populant, hiemis memores, tectoque reponunt:

393 *dolorem* tres Burm. 395 Deerat versus Parrhas. 396 *sequitur* tres Burm. *classimque* Sprot. 398 *tuto* Uratisl. 399 *ramos* multi Heins. et Burm., facili lapsu. Sed et *Frondentes remi* exquisitius quid, quam *f. ramus*; etsi alias *ramus*, *truncus*, *trabs*, eleganter pro *remo* dici possit. 400 *fugæ studio*. Desunt hæc pr. Rottend. a m. sec. 402 *velut* Medic. cum aliis. Sic et inf. v. 441. Sed junctura versuum omnino nondum satis elaborata est. Deficit comparationis apodosis: Ac veluti: —*Sic*. quæ non uno modo institui potest, vel simpliciter suppl. *ac sic ruentes videas, veluti formicæ ruunt, quum populant*—vel ex sqq. ac—eunt, incedunt, *velut it nigrum campis agmen*—Ita illa: *ingentem formicæ—reponunt*, sunt in medio posita. Potest tandem ordo fieri: *ac—opere omnis semita fervet, veluti, quum formicæ populant*. *acervom* Gud. ex more suo. 403 *Comportant* Lactant. de Ira Dei c. 7, memoriæ vitio.

cœli convexa tueri inf. 451, in thalamum se recipere putanda. *ægra* præclare, quippe mox deliquium animi passura; sed adhuc vires sumit ab iræ æstu. Reliquorum vide ornatum pro, suscipiunt eam et reportant in thalamum.

393—395. Ornate, quanquam eam solari cupiebat. Multum dolens πολλά γ' ὀδυρόμενος) et amore ardens.

397. *Incumbunt*, non remis; sed omnino de studio: cf. inf. IX, 73. Comparant Iliad. Δ, 223 sq. de Agamemnone. Malim illa memorare, Iliad. Β, 149 sqq., ubi Achivi de discessu cogitant. Mox *uncta*, pice delibuta, *Serv. fugæ*, celeris profectionis, ut poetæ solent, etiam Græci in φυγή, φεύγειν.

402—407. Accepit ab Apollonio, IV, 1452 de Minyis ad aquam repertam convolantibus, sed egregie ornavit. Dignitate comparationem carere, censuerunt multi. cf. Burm. forte quod cardinem comparationis non videbant in festinationis notione verti, non autem in ipso animantis genere. Bene Serv. *ad studium respicit comparatio h. l., non ad personas*. A parvis rebus et animalibus exempla passim petuntur, non modo Homero, v. c. a muscis Iliad. Π, 641 sq. Β. 469, sed etiam castigatioribus, ut ap. Apollon. l. c. a formicis et muscis, IV, 1298 a pullis, et sic porro. Noster autem etiam oratione et dilectu verborum, quæ ab hominum vita transtulit, rei dignationem fecit: *populant, tecto*, pro caverna, *it campis agmen, prædam convectant, humeris obnixæ* etc. *Ac* supple, *ruentes ex ur-*

It nigrum campis agmen, prædamque per herbas
Convectant calle angusto; pars grandia trudunt
Obnixæ frumenta humeris: pars agmina cogunt,
Castigantque moras; opere omnis semita fervet.
Quis tibi tunc, Dido, cernenti talia sensus!
Quosve dabas gemitus, quum litora fervere late
Prospiceres arce ex summa, totumque videres
Misceri ante oculos tantis clamoribus æquor!
Improbe amor, quid non mortalia pectora cogis!
Ire iterum in lacrimas, iterum tentare precando
Cogitur; et supplex animos submittere amori:
Ne quid inexpertum frustra moritura relinquat.

404 *Et* Sprot. *nigris campum* Exc. Burm. a m. pr. *per herbam* Nonius, et sic Leid. un. et Goth. tert. 405 *Convectat* Witt. *collo* Leid. 406 *Obnixe* al. 407 *moras operæ: omnis* Heins. laudat ex Medic. et Junt. ed. Sed in illis ut et in aliis edd. est: *moras: operæ omnis;* et est correctum *opere* in Medic. *fervet;* mox 409 *fervere:* tamen nunc in *fervet* consensus est. 408 *Quis tibi nunc* Burmanni emendationi deberi videtur, secundum poeticæ orationis usum. Heinsius ediderat: *tunc;* et vulgo libri habent: *tunc* vel *tum*, vel *dum*. D. Heinsii editio habebat: *Quæ tibi.* 410 *Aspiceres* Parrhas. *et* pro *ex* a pr. m. Medic. *vastumque v.* Wall. 411 *vastis clamoribus* Wall. 412 *corpora* Wall. a m. pr. 414 *animum* multi passim ap. Pier. et Burm. et al., sed poeticus est pluralis numerus. 415 *Nec quid* Wall. Forte placet interpungere: *ne quid inexpertum (frustra!) moritura, relinquat*, h. e. frustra! cum moritura esset; ut poeta de suo interponat; sed est nimis subtile hoc.

be sic, *veluti* ruunt formicæ etc. Nisi magis ex poetæ mente probanda est alia interpunctio: *ac—opere omnis semita fervet*, interpositis comparantibus: *veluti* semita fervet, *quum ingentem formicæ—reponunt;* nunc reliqua ornant comparationem. *hiemis memores.* Notus Horatii locus I Sat. 1, 35. *It nigrum campis agmen*, "Hemistichium Ennii de elephantis dictum, quo ante Accius est usus de Indis." *Serv. calle angusto*, proprie ex formicarum natura, *ἀεὶ μίαν ἀτραπὸν πάντες βαδίζουσι*, Aristot. H. A. IX, 38. *trudunt*, quæ portare non possunt, *Serv. moras* exquisite pro tardos, morantes, et statim *opere* pro *iis*, quæ opus faciunt, formicis. Locum etiam Plinius in animo habuit lib. XI, 31. s. 36.

408. Oratoria apostrophe quam vim h. l. habeat, facile intelligitur. *litora fervere* (quod inf. 416 *properari*) doctius quam, Trojanos in litore; sic et v. 411 *misceri æquor* pro clamores misceri in æquore.

412. Color ex Apollon. IV, 446, quando Medea Absyrtum jugulat. *ire in lacrimas*, quod vulgari ratione procedere, descendere, ad lacrimas. 414. *animos* non male pro *iras* accipiunt nonnulli apud Serv. Potest et altos, superbos, spiritus declarare. 415. Servius ita accipit, ut *frustra* ex poetæ judicio dictum sit: ut omnia experiatur; sed frustra! Scilicet

Anna, vides toto properari litore; circum
Undique convenere; vocat jam carbasus auras;
Puppibus et læti nautæ imposuere coronas.
Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,
Et perferre, soror, potero. Miseræ hoc tamen unum
Exequere, Anna, mihi; solam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus;
Sola viri molles aditus, et tempora noras.
I, soror, atque hostem supplex affare superbum:

416 *litore; circum Undique convenere* utique distinguendum cum Marklando ad Stat. II Silv. 5, 13 idque recepi pro: *pr. litore circum: Undique c.* De interpunctione codices frustra consulas. *litore cursu* Parrhas. 418 *posuere* Wall. Idem versus sup. I Georg. 304. 419 *tantum potui* aliquot ap. Burm. *spectare d.* emendabat Stephan. de Latin. Lipsii p. 469, quod Burmannus Secundus ad Anthol. p. 721 extr. probare videtur. Sed v. Not. 421 *Nam solam* Dorvill. *s. jam* Goth. pr. 422 *arcanas—mentes* Parrhas. 423 *ut t.* Witt.

turbabat illa vox, cum quæreretur de verborum ordine. Alii jungunt: *frustra moritura*, sc. si quicquam intentatum reliquisset. Qui mala patitur, quæ opera et studio suo avertere poterat, subit ea nullo cum fructu, frustra: quia iis carere potuerat. Saltem melior locus τῷ *frustra* in structura exputari nequit.

416—440. Commentum poetæ est ingeniosum, et, quod Aristoteles diceret (de poetica c. 24) πρὸς τὸν τοῦ ποιήματος ὄγκον faciens, quod Annæ sororis ad Æneam allegatæ opera utitur Dido; tanto enim gravior esse debet dolor, quo magis omnia expertus fueris, etiam iis, quæ indigna essent, tentatis.

417. *convenere* v. sup. 289. *vocat auras* velum v. sup. ad v. 223. *coronas* ex more in re læta et h. l. in discessu optato, uti alias ex victo hoste, vel salvo reditu, vel festo die, et in re sacra. Quod non agnoscere voluisse videntur veteres Grammatici, qui versum reprehendebant, forte tanquam ex Georg. I, 304 repetitum. Apud Servium: *Probus sane sic annotavit: si hunc versum omitteret, melius fecisset.*

419. *si potui;* quod ad vulgarem modum diceres: *si debui.* Quandoquidem dolor hic mihi ab initio expectandus, metuendus, erat (nam prævidere hunc Æneæ discessum poteram ac debebam, quippe qui in Italiam tenderet); itaque pectus puto satis me esse firmaturam ad eum perferendum. Quæ prævidere aliquis potuerat, tanquam quæ, rebus ita ferentibus, evenire poterant, ea, si evenerint, ferenda sunt, tanquam humana, h. e. quæ, natura rerum sic constituta, in hominem cadunt.

423. *molles aditus.* tempus ac modum, quo mollis animus esset ad audiendum. sup. v. 293 *Tentaturum aditus, et quæ mollissima fandi Tempora, quis rebus dexter modus.* Mox *hostem* graviter, ex affectu; infestum, odiosum virum. Male de hoste pro hospite dicto cogitant.

Non ego cum Danais Trojanam excindere gentem
Aulide juravi, classemve ad Pergama misi;
Nec patris Anchisæ cinerem Manesve revelli:
Cur mea dicta negat duras demittere in aures?
Quo ruit? extremum hoc miseræ det munus amanti:
Expectet facilemque fugam, ventosque ferentes.
Non jam conjugium antiquum, quod prodidit, oro;
Nec pulcro ut Latio careat, regnumque relinquat:
Tempus inane peto, requiem spatiumque furori;
Dum mea me victam doceat fortuna dolere.
Extremam hanc oro veniam (miserere sororis):

425 *excidere* aliquot ap. Heins. et Burm., perpetua variatione. *ascindere, incendere, excingere* aberrant alii. 426 *classemve* e codd. edidit Heins. Vulgo *que. classimve* Sprot. et h. l. v. ad III, 5. 427 *revulsi* obl. Vatic. apud Pierium; sed damnat hanc formam Servius. *cinerem* Heins. cum melioribus; vulgo *cineres.* 428 *neget* Medic. a m. pr. et tert. Rottend. Ita legisse debent ii, qui apud Servium jungebant: *revelli, cur* (ut propterea) *mea dicta n.—dimittere* alii, ex more. *immittere* Wall. cum glossa. *admittere ad aures* alter Hamb. 429 *Quo struit* alter Hamb. 431 *Non ego c.* Rottend. a m. sec. cf. inf. V, 194. *connubium* tert. Rottend. Erf. *quod perdidit* Sprot. et Puget., ut jam apud Servium interpretati sunt nonnulli. 432 *aut L.* duo Burm. *regnumve* Gud. a m. sec. 433 *furoris* alter Mentel. a m. pr. 434 *dolore* Medic. cum majore fere codd. parte. Male tamen. 435 *ora* alicubi legi video in vulgg.

425 sqq. Color orationis frequens: Quid tantum in eum commisi, ut me fugiat? tanquam poeta, gravissima scelera, quæ committi possint, memorat. v. Cerda h. l. et Tibull. I, 2, 79 seq. Ceterum tota oratione, qua ad infirmas preces delabitur, nihil magis oratorium. Pleraque argutiis infirmavit Ovid. Epist. Didus v. 165 sq., dum hæc exprimit.

425. Cf. Iliad. B, 303 sq. Similis locus sup. III, 602. 427. *cinerem Manesve revelli,* docte pro læsi, violavi. Proprie revelluntur sepulcra; cum his et urna cineraria; cum cinere violantur Manes. Mox *dicta* sunt preces, ut sæpe latius genus pro angustiore: ut 457 *voces.* 430. *facilem fugam,* profectionem, navigationem, ex commoda tempestate, qua facilis illa sit. *ventos ferentes* passim poetæ pro secundis. Res nota. v. Burmannum, quem mireris, tam inanem operam in Harduini somniis refellendis passim ponere. 431. Non jam conjugii, cujus spem et opinionem *ab initio* mihi ostendebat, fidem ut servet, oro, quandoquidem illam *fefellit* jam. Graviter singula!

433, 434. Petit tempus ad leniendam amoris vim primumque impetum frangendum, donec ille cum tempore in dolorem subsidat; cf. Ovid. l. c. v. 177 sqq.: quod facere graves affectus solent; et ipsa mora discimus et assuescimus, adversa perferre; docte dictum est *dolere* cum vi aliqua, moderate dolere, patienter ferre; ut oppositum sit, impatienter ferre.

Quam mihi quum dederis, cumulatam morte remittam.
Talibus orabat, talesque miserrima fletus
Fertque refertque soror. Sed nullis ille movetur
Fletibus, aut voces ullas tractabilis audit;
Fata obstant, placidasque viri deus obstruit aures.
Ac velut, annoso validam quum robore quercum 441

436 Virorum doctorum in hoc loco interpungendo, interpretando et, etsi nihil sanius esse potest (v. not.), emendando, æstum vide ap. Burm.; nam singula repetere longum et inutile esset. Si ingenio utendum esset, saltem metaphoræ immanendum erat, et *cumulata sorte remittam* erat conjectandum: ut beneficium cum fœnore reddituram se spondeat. Proxime accessit in schedis Jo. Schraderus, qui cum alia tentat, tum hoc: *Quam mihi si dederit, cumulata sorte, relinquat*; quod non satis intelligo. Discrepantias codicum primo loco videamus. *mihi tu d.* Zulich. a m. sec. *cum dederit cumulata morte r.* Medic., quod Heins. præstare putabat, etsi, sensus qui sit verborum commodus, non subjecit. Eadem lectio in Parrhas. et Puget. et, *cumulata*, etiam alter Menag. et Moret. tert. In pr. Moret. *cumulatim* cum glossa, *quod mihi cum dederis cumulatum.* Porro *remittam* Heins. reposuit e melioribus suis et Pierianis; vulgo *relinquam*; sed est prius illud exquisite pro *referam* dictum. *remissum* Parrhas. et Puget. Jam olim super hujus versus lectione dubitatum fuisse, ex Servio et Pomponio Sab. patet; Lectionem quidem *dederis* Tuccam et Varium probasse, uterque tradit; at Medicei codicis scripturam *dederit* Aproniano deberi, ex Pomponio discitur, cujus tamen verba si recte intelligo, *cumulatam* Apronianus et ipse tenuisse videtur, non *cumulata*; etsi interpretatio ad ipsum refertur: *cumulando morte.* Adscribam Pomponii locum: *extremam hanc veniam, oro, ut impetres ab Ænea, id est beneficium. id est, ut protrahat discessum suum, donec discam dolere. Si concesserit, nunquam ero immemor talis beneficii. Sic legit Apronianus. Tucca et Varius, referente Sergio* (Servio), dederis *legunt:* cum dederis veniam, cumulatam morte remittam (l. relinquam), *id est, relinquam acceptum ab eo beneficium, morte cumulando. ita intelligit Apronianus. hanc opinionem Sergius* (Servius) *damnat*; et recte utique, nam interpretatio ista nullum bonum sensum exhibet; non enim morte Didonis quicquam grati ac jucundi in Annam redire poterat; etsi Servius nihil melioris notæ afferat. Manet igitur hoc: Tuccam et Varium probasse *dederis* et ad Annam retulisse; quod unice verum propter illa: *miserere sororis*; quæ verba tollenda erant, si alterum locum habere debebat, ut *dederit* legeretur, oratione de Ænea instituta; quanquam ne sic quidem æque commode illa Æneæ, in longinquas terras profecto, per totam vitam gratiam referre velle videretur. Interpunctione prava totius versus sententia erat jugulata: *Quam mihi quum dederis cumulatam, m. r.* Eam itaque, ut dudum monueramus faciendum esse, mutavimus: *Quam mihi q. dederis, cumulatam morte remittam.* v. Not. 438 *ipse m.* Dorvill. 439 *haud v.* Goth. pr. *nullas* Goth. tert. *illas* Menag. pr. *ullas voces* Parrhas. 440 *obruit* Goth. sec. et subjicit versum inficetum: *Ne sint ammotæ neque sistant gaudia mente* (f. menti). 441 *veluti* nonnulli et hic. cf. ad v. 402. *annoso validam* Heins. cum melioribus, etiam Pierianis; vulgo *annosam valido*; et *cum corpore* Exc. Burm., vulgari lapsu. Ne in ro-

436. Quam gratiam, quod beneficium, si mihi præstiteris, usque ad mortem grata ero; Hæc est sententia nude enuntiata, et ornatius, cumulatissime usque ad mortem gratiam referam. Hoc, ut poeta, extulit: *cumulatam remittam* pro cumulate referam, et *morte*, ante mortem, antequam moriar, ita ut in morte plene illa repensa sit; vulgo: per totam vitam, usque ad mortem. Ita, puto, interpunctione post *dederis* facta, res satis expedita. v. Var. Lect.

437—439. Pervicacia, aut, si mavis, constantia Æneæ inconsilio exequendo, cum verba nuda non sufficerent, comparatione declaratur. *fletus*, preces cum lacrimis fert ad Æneam plus vice simplici. Hoc, puto, est *fertque refertque. placidas*, trans-

Alpini Boreæ nunc hinc nunc flatibus illinc
Eruere inter se certant: it stridor; et alte
Consternunt terram concusso stipite frondes;
Ipsa hæret scopulis; et, quantum vertice ad auras
Ætherias, tantum radice in Tartara tendit:
Haud secus assiduis hinc atque hinc vocibus heros
Tunditur, et magno persentit pectore curas.
Mens immota manet; lacrimæ volvuntur inanes.
Tum vero infelix fatis exterrita Dido

bore hæreas, cum *quercus* addita sit: *quercum robore validam*, tenendum, robur esse de trunco accipiendum. 442 *huc* et *illuc* Sprot. 443 *et altæ* Medic. cum præstantiore quoque, etiam fragm. Vatic. et Pier. parum referre, ait Burm.; recte utique, quoad sensum; sed altera prosaica forma est, altera, quis dubitet? poetica. Igitur, qui textum novat, *altæ* reponet. (Miror itaque a Brunckio V. C. id non factum esse.) 444 *terras* Goth. pr. cum ed. Hortensii; quod præferrem, si idonea auctoritas esset; est enim magis poeticum et majus aliquid sonat. *percusso* Hamb. pr. *vertice* Menag. pr. *frondes* sec. Rottend. 446 Duplex lectio et hic, ut Georg. II, 292, ubi idem versus: Æsculus—*quæ quantum vertice ad auras Ætherias, tantum radice ad Tartara tendit. radice*, quam codicum sectam fragm. Vatic. ducit, et *radicem* Mediceus cum multis aliis Heins. et Pier. *radicem in t. tendit* oblong. Pier. cum Puget. et Exc. Burm. 448 *persensit* multi Pier. et Heins. ac Burm. cum binis Goth., alii *præsentit*. v. sup. v. 297. 450 *Cum* Wall. Mox *fatis exercita Dido* emendabat Marklandus in Epist. Crit. p. 117. *Fatis* aliquem *exerceri* eleganter dici non neges; sic V, 725 *nate Iliacis exercite fatis*; et bene aliquis adversis casibus vexatus et exercitus *vitæ* capiat *tædia tot mala perpessæ*, ut apud Tibullum est, III, 2, 7. Enimvero nec tam diutina mala experta erat Dido, et *exterrita*

lato epitheto a viro. 441—446. Comparationem hanc ex Iliad. II, 765 sqq. adumbratam esse, jam Macrob. volebat, ut et locum sup. lib. II, 416 sqq.; vix tamen tenuissimas lineas ibi reperias; ut vana plane opera in comparationem et Homeri obtrectationem impendatur. Melius possis forte huc referre Iliad. M, 131 sqq., sed imago rei ipsa et in rerum natura et in poetis passim est obvia; at ornatus verborum notabilis inest: *velut cum Alpini Boreæ*, ex Alpibus spirantes, potentius quam venti omnino, *certant eruere—quercum validam annoso robore*, h. e. trunco. *it stridor* pro fit. De vv. 445, 446 vide sup. II Georg. 291, sunt Homeri *ῥίζαι διηνεκεῖς*. 448. *curæ* sunt animi æstuantis motus; at *lacrimæ* Didonis et Annæ. cf. Burm.

450—473. Hunc locum facile inter felicissimos et elaboratissimos referendum esse arbitror. Præsagia illa et ostenta, superstitio ad animos gravi mœrore perculsos tam accommodata, egregie hic commemorantur, temperanter tamen ac pudenter, cum alias poetæ in iis luxuriari soleant; multo magis somnia v. 465—468, quæ ex recondita hominum gravi ærumna afflictorum observatione sunt depromta. Nil divinius illis: *semperque relinqui Sola sibi, semper* etc. Inter adversæ fortunæ beneficia referre forte possis et hoc, quod talium rerum ac talium in poetis locorum sensum et dulciorem habeas et altiorem.

450. 451. *fatis exterrita*, conster-

Mortem orat; tædet cœli convexa tueri.
Quo magis inceptum peragat, lucemque relinquat,
Vidit, turicremis quum dona imponeret aris,
(Horrendum dictu) latices nigrescere sacros,
Fusaque in obscenum se vertere vina cruorem.
Hoc visum nulli, non ipsi effata sorori.
Præterea fuit in tectis de marmore templum
Conjugis antiqui, miro quod honore colebat,
Velleribus niveis et festa fronde revinctum:
Hinc exaudiri voces et verba vocantis
Visa viri, nox quum terras obscura teneret;

imaginem rei affert multo aptiorem ad faciendam mirationem et ἔκπληξιν. Dicuntur scilicet et illi *exterriti*, qui consternati subito metu vel quovis casu mente dejecti et alienati insaniunt, vel qui, dum insaniunt, monstris ac furiis terrentur. Proprie de armentis vidimus Georg. III, 149. adde ibid. v. 434 et not. ad e. l. De Medea furente Valer. Fl. VIII, 450 *fugit ardentes exterrita tauros*, quos videre sibi videbatur. Etiam proxime ad præsentem Virgil. locum inf. XII, 660 Amata—*dextra Occidit ipsa sua lucemque exterrita fugit*. Ita etiam *malis attonita mens, malis percussa*, passim dicitur. 451 *connexa* Franc. 452 *lumenque* tert. Rottend., quod et ipsum de *cælo* ac *die* tandemque de *vita* dici solet. Vides poetam vulgarem temporum consecutionem haud curare, quæ esset: *quo magis perageret et relinqueret, vidit*. 454 *dicto* Gud. a m. pr. v. Burmann. *dictum* fragm. Vatic. 455 *vergere* Zulich. a m. pr. 456 *non ipsa* Wall. *ipse* Franc. *affata* Ven. *fata* Moret. pr. a m. pr. *sorori est* fragm. Vatic. aliquot Pier. et Dorvill., quod et ipse h. l. desiderem, aure judice. 458 *misero quod* fragm. Vatic. a m. pr. *multo quod* pr. Hamb., sollenni variatione. v. Burm. ad Ovid. II Am. 15, 14. 459 *niveis vel nigris* pr. Hamb. cf. Burm. 460 *gemitus et verba* Serv. ad XII Æn. 638, sed *voces et verba* usus fert. Illustrat Burm. ad h. l.

nata et mente dejecta malis suis: quæ doctius *fata* dixit, quippe jam certa. conf. inf. 464. v. Var. Lect. *orat* exquisitius quam optat, desiderat. *cœli convexa*, ut sup. Ecl. IV, 50. Primus Cicero in Arateis v. 314 usum hunc invexisse videtur, mox placuit Virgilio, Ovidio et aliis.

453—455. Inter sacrificandum vidit vinum, in ignem libatum, in sanguinem verti; at quam ornate singula, etiam propriis verbis! *obscenum* de re mali ominis et alibi notatum: Georg. I, 470. Æn. III, 241. *turicremas aras* jam Lucretius dixit II, 743.

456. Ad majorem horrorem faciendum egregie hic versus comparatus. Nunc demum de Didonis salute desperes. Nam ita humana natura fert, ut in extrema ruens animus, et jam deliberata morte defixus, silentio pertinaciter omnia intra se premat. Vidit jam Trappius, si bene memini.

457—461. Hunc locum ante oculos habere debuit Popius in plenissima affectus summi epistola Eloisæ v. 307 sqq. *Templum*, intellige sacellum Sychæi Manibus dicatum, forte cum ejus signo, ut Ovidius expressit Ep. VII, 99. saltem fuit monumentum sepulcrale, quod religionem habuit. Simile Elissæ templum memorat Silius I, 81 sqq. *antiqui*, prioris. v. Serv. et Burm. *Velleribus niveis*,

Solaque culminibus ferali carmine bubo
Sæpe queri, et longas in fletum ducere voces.
Multaque præterea vatum prædicta piorum
Terribili monitu horrificant. Agit ipse furentem
In somnis ferus Æneas; semperque relinqui
Sola sibi, semper longam incomitata videtur
Ire viam, et Tyrios deserta quærere terra.
Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
Et solem geminum, et duplices se ostendere Thebas;

462 *Seraque* Nonius in *bubo*; quod epitheton alias in simili re occurrit. *feralia carmina* Gud. a m. pr. 463 *fundere voces* Goth. alter. 464 *piorum* e Medic. aliisque suis et Pier. prætulit Heins. et Aproniani illam lectionem esse, testatur Pompon. Sab. Alteram codd. familiam, qui *priorum* habent, ducit fragm. Vatic. Equidem non perpetuum aliquod et ornans h. l. epitheton requirerem, sed *priorum*; misera regina in animum revocabat prisca vaticinia, de rerum suarum ac vitæ decursu jam olim accepta, quæ nunc quidem exitum suum habere videbat. 467 *longam sola i.* pr. Hamburg. 468 *Tyriam—Tyrias—desertas q. terras*, aberrationes librarr. ap. Heins. et Burmann. *Teucros* conj. Jo. Schraderus in schedis; ingeniose. Nam et hoc poterat per somnum objici. 469 *demens veluti* lectum ex Pier. patet. Apud Pompon. Sab. nota est: "*Urbanus legit* anguina serpentum." Sectatus est Grammaticus antiquam formam, *anguen* pro anguis, et legerat: *Eumenidum—videt anguina.* 470 *Per solem* pr. Moret. *se* abest ab edd. Ald. Junt. *et* deest Goth. tert.

infulis ac vittis laneis, quæ etiam in monumentis passim marmore exculpta occurrunt (vid. Passer. Paralip. Dempst. pag. 126). *fronde*, sertis. Illustrat Cerda.

462. 3. Plinius X, 12 s. 16 *Bubo funebris, et maxime abominatus, publicis præcipue auspiciis, deserta incolit; nec tantum desolata, sed dira etiam et inaccessa; noctis monstrum; nec cantu aliquo vocalis, sed gemitu.* Ex hoc loco illustra poetam. *Bubo sola* sc. avis, ut Servius.

465. De arte poetæ in somnio hoc commemorando cf. sup. ad v. 450. Nihil ad sensum verius; solent enim, si gravi ærumna ad insaniam usque æstuat animus, objici ejusmodi somnia: ut per horrendas solitudines, per deserta palatia aut per porticus immensas, sine fine errare nobis videamur. Ursinus comparat Ennii versus apud Cicer. de Div. I, 20 *Excita cum tremulis* etc., qui utique inspiciendi sunt, de simili Iliæ somnio.

469. 470. Ex Euripide ductum Bacch. v. 916 sqq. loco sublimi et terroris pleno, ubi contemtor Bacchi Pentheus in vesaniam actus *καὶ μὴν ὁρᾷν μοι δύο μὲν ἡλίους δοκῶ, Δισσὰς δὲ Θήβας, καὶ πόλισμ' ἑπτάστομον.* Servius ad h. v. *Pentheus autem, secundum tragœdiam Pacuvii etiam ipse furuit.* Et Pompon. Sab. *apud Pacuvium inducitur Pentheus furens, qui videt duos Soles et duas Thebas.* Pacuvii quidem fabula tali argumento ac nomine alias nota non est, sed *L. Attii Bacchas* memoratas videas, ex Græco haud dubie illas conversas. Virgilium excripsit Seneca Agam. 728 seqq. *agmina E.* dixit ut poeta, agmen Eumenidum.

Aut Agamemnonius scenis agitatus Orestes:
Armatam facibus matrem et serpentibus atris
Quum fugit, ultricesque sedent in limine Diræ.
Ergo, ubi concepit Furias evicta dolore,
Decrevitque mori, tempus secum ipsa modumque

471 *Agamemnoneis* Wall. *Furiis agitatus* aliquot codd. ap. Pier., quod ex interpretatione profectum et ex lib. III, 331 repetitum facile intelligas. cf. Burmann. Sec. ad Anthol. Lat. p. 170. Nobilissima in h. l. est emendatio Marklandi ad Statium et in Ep. Crit. p. 127 proposita et ornata: *Pœnis agitatus*, id est, a Furiis. Amplectar eam, certe tanquam elegantiorem lectionem, et ipse, si declaratum videro, omnium librorum lectionem habere aliquid, quod poeta indignum sit: *Aut veluti scenis*, pro scena, *in scena Orestes furit a Furiis exagitatus: cum* etc. Nam *scenis agitatus* jungere, et *omnibus tragœdiis notus* accipere quid tandem cogit? Vera ratio est: *velut in scena Orestes* furit (quod ex antecedent. eliciendum), *quum fugit agitatus* m. Novum hoc fateor, quod ad fabulam tragicam in scena exhibitam provocat. Quod displicet, forte hoc est, quod in narratione ex prisco ævo interponitur aliquid moris serioris, quodque adeo mens ab illa illecebra, qua tenebatur, cum Æneæ et Didonis fatis ipsa quasi præsens interesset, revocatur nunc subito, ut delusam se sentiat. Nec tamen hæc in ipsa narratione, sed *in comparatione* interposita sunt. Quidni autem poeta hoc vel ad variandam rerum faciem ausit, qui toties comparationes in hunc modum instituit, ut ex vita communi et usu hominum aliquid repetat et hac formula utatur: *ut sæpe videmus* etc. Nec hoc adeo idem plane cum eo, quod toties oratores habent: *quemadmodum ille in scena, in fabula* etc. Cic. pro Rosc. Amer. c. 67 *Nolite enim putare*, quemadmodum in fabulis sæpenumero videtis, *eos, qui aliquid impie scelerateque commiserint, agitari et perterreri Furiarum tædis ardentibus.* cf. Æschin. in Timarch. sub f., unde hæc adumbrata. Adde Cic. de Legg. I, 14. Scilicet orator excitat locum e tragœdia; at poeta scenico apparatu ac theatrali spectaculo ad comparationem utitur. Equidem nihil definire videri volo, sed tantum dubitare, an Virgilius oratoriam formam retinere maluerit? id quod in multis, imprimis posterioribus Æneidis libris, fecisse eum sæpe declarabimus; tum alterum est, rectene hoc fecerit? Valerii Fl. locum VII, 147 sqq. ex Euripide, non ex nostro, esse expressum manifestum est. *agitatur* Rottend. alter. Donatum in his consulere non licet; est enim in lib. IV lacuna in ejus Commentariis. 473 *Cum videt* Parrhas. *Confugit* Hamb. pr. et Rottend. alter. *tum f.* Erf. *divæ* Gud. a m. pr., quod non displicebat Heinsio.

471—473. Orestes Agamemnonis f. Clytæmnestræ matris Furiis agitatus, dum matrem faces sibi et serpentes intentantem fugiens tecto prosilit, in foribus tecti Furias sibi occurrere, seque adeo undique terroribus mentis, parricidii in matrem commissi consciæ, exagitari videt. Tragœdiam poetæ ante oculos fuisse per se patet, et bene Servius: *A Pacuvio* (puto in *Duloreste*) *Orestes inducitur, Pyladis admonitu, propter vitandas Furias, ingressus* (Delphis id factum intellige) *Apollinis templum; unde cum vellet exire, invadebatur a Furiis. Hinc ergo est:* Sedent in limine Diræ. Pacuvius igitur (quod et Ennius in Eumenidibus fecit, v. Columna ad Enn. Fragm. p. 251) Æschyli Eumenides, quodammodo saltem, expresserat. Nam aliter rem ornavit, dum Orestem furentem exhibet, Euripides in Orest. v. 255 sqq. Iphig. in Taur. 283 et al., aliter post istas Racinius sub fin. Andromachæ. Ceteroqui Orestis Furiis nil magis notum in antiquitate, res quoque obvia in artis operibus. Cf. nunc Böttiger *Furienmaske* tab. III. Verba autem sic expedienda: *aut velut in scena Orestes furit a Furiis exagitatus, cum fugit m.* etc. cf. Var. Lect.

474—477. Exquisita cum arte etiam hoc ex indole ac more homi-

Exigit, et, mœstam dictis aggressa sororem, 476
Consilium vultu tegit, ac spem fronte serenat:
Inveni, germana, viam (gratare sorori),
Quæ mihi reddat eum, vel eo me solvat amantem.

476 *ac m.* Medic. *fictis aggressa* Gud. a m. pr. et Menag. pr. pro var. lect. cum Exc. Burm. *d. affata* alter Menag. et pr. Hamb. a m. sec. 477 *et spem* Parrhas. *fronte serena* conj. Heins. Sed v. notam. 479 *reddet—solvet* oblongus Vatic. Pierii; *reddat—solvet* Longob. ejusdem. *solvit* Wall. a m. pr. *reddet* et *absolvet* alter Menag. et Witt. *vel quæ me solvat* Franc. et Goth. tert. Sed vulgatam etiam Donatus et Lutatius agnoscunt. v. Burmann.

num, qui extrema animo agitant, ut consilium suum dissimulent. *evicta,* ut poeta, pro simplici *victa* dixit. *exigit* bene pro constituit, quod fit re exacta ac deliberata. *spem fronte serenat,* exquisitius quam frontem serenat, et explicat, spe nova ac meliore concepta vel ostensa; hoc transfertur ad ipsam spem, quæ serenior et lætior affulgere potest; adeoque Dido spem serenat, seniorem ac lætiorem ostendit vultu. Ut *spem vultu simulat,* lib. I, 209. Propius ad vulgarem modum Silius: *tristia fronte serenat* XI, 369. *spem fronte serenans* ex Virgilio sumsit Nemesian. Ecl. IV, 17.

478 sqq. Simulat Dido, se parare sacrum magicum, quo aut Æneas iterum amori illigetur, aut ipsa amore solvatur. Est adeo sacrum, quale in Ecloga VIII vidimus. In toto hoc commento tam operose adornando et instruendo hæc respexisse videri debet Dido, ut, sacrificio arcano parando, quo arbitris remotis sola operaretur, ad mortem sibi inferendam opportunitatem, silentium et solitudinem, haberet. Sed et illud furorem misere amantis arguit, quod vestes Æneæ et torum conjugalem secum comburi vult (inf. 495 sq.) quodque Æneæ gladio in se jugulando utitur. Quæ a v. 504 sqq.—521 narrantur, ad præparandum et auspicandum sacrum pertinere puta. Namque ipsum sacrum non nisi a v. 630 sqq. peragitur; trahebat ac differebat illud sacrum suamque mortem regina, quamdiu Æneas præsens erat. Tenenda hæc, ut de summa et libri et narrationis constet. Quod sacerdotem arcani sacri ab Hesperidum hortis advocat, mirum videri potest, nisi forte Apollonii Medea, ad cujus amorem Didonis amor in Æneam accommodatus est a poeta, etiam hunc hortum cum dracone sacrisque magicis lib. IV, 109 sqq. accurate descriptis in poetæ ingenio sevit et instruxit. Certe v. 484—486 a Medeæ exemplo petiti sunt, Apollon. III, 550 sqq. Enimvero tenendum præterea est hoc, extremam illam Africæ h. e. occidentalem plagam antiquissimorum poetarum fabulis esse celebratam; nec modo Solis, Noctis, Mortis, Inferorum, Tartari, Elysiorum confinia aut sedes in Oceano constitui solitas, verum in continente quoque Atlantis, Gorgonum et Hesperidum fabulas: de his actum erat imprimis in carminibus de Perseo, Hercule, Argonautis. v. Notas ad Apollod. pag. 296 sq. add. pag. 386 sq. 406 sq. 423 sq. Accommodatissima igitur poetæ consilio et hic fuit illa terra fabulis celebrata, imprimis in narratione, quæ ad Africam spectaret.

Oceani finem juxta, solemque cadentem,
Ultimus Æthiopum locus est, ubi maximus Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum:
Hinc mihi Massylæ gentis monstrata sacerdos,
Hesperidum templi custos, epulasque draconi
Quæ dabat, et sacros servabat in arbore ramos,
Spargens humida mella soporiferumque papaver.

482 *actum* volebat Vossius; at v. Burm. h. l. et vid. notam. 483 *Hic* Montalb. et ed. Ven. Mox *Massyliæ*, *Massilio*, *Massiliæ*, *Massaliæ*, *Massillæ*, *Massile* aberrant librarii ap. Burm. et Pier. 485 *in sacros* alter Menag. *sacra s. in arbore* tert. Rottend. a m. pr. Requires forte *dat* et *servat*; sed retulit poeta ad *monstrata est*, quæ *dabat*, pro altero *daret*. Nam consecutionem temporum poeta negligit, ut monitum ad I, 706. 486 Waddel. jam Burm. laudatus conj. *arcens*. Aut *spargens* accipiebat amovens ex horto,

480—484. Comparant Homericum *ἐπ' Ὠκεανὸν μετ' ἀμύμονας Αἰθιοπῆας*, Iliad. A, 423, nec tamen id nisi ad hoc unum valet, quod extremum Africæ litus *Æthiopiam* nominat, et h. l. quidem occidentale, quæ proprie Mauretania est. De Atlante sup. v. 247. v. ad I, 741, et Not. ad Apollod. p. 681 et alibi. 482. *torquet* ornatius quam cœlum sustinet; motu simul cœli diurno expresso; præeunte Ennio ap. Macrob. VI, 1 *Qui cælum versat stelleis fulgentibus aptum*. cf. Columna ad Ennii fragm. p. 45. *aptum stellis*, exquisite; vulgari loquendi modo stellæ cœlo aptæ, h. e. affixæ sunt; tum et ipsum cœlum affixum et aptum, alligatum stellis, h. e. distinctum. Quod vero ex Mauretania excitatam anum tamen 483. *Massylæ gentis* facit, eamque *Hesperidum hortis* præficit custodem, ne in eo poeta licenter in minus noti situs populis versatus dicendus sit, ita potius videtur accipiendum, ut *Massylam* anum solito more poeta omnino pro Libyca dixerit, certo nomine pro indefinito posito. *Massylam Evantem* ex nostro petiit Silius I, 101. *Hesperidum* autem *hortos* communi poetarum opinione intra Cyrenaicæ fines positos in Mauretaniam ad Atlantis montis radices removit, quandoquidem antiquiores diverse de eorum situ tradiderant. Hesiodus quidem *πέρην κλυτοῦ Ὠκεανοῖο* eos collocaverat Theog. 215. Alii aliter. v. ap. Plin. VI, 31 s. 36, qui alio loco lib. V pr. et XIX, 4 s. 22, apud Lixum, Mauretaniæ ea in Atlantici maris ora urbs est, Hesperidum hortos collocat; ad *montem Atlantem* etiam Hygin. f. XXX f., ubi v. Intpp. imprimis Salmas. in Solin. pag. 264 sqq. et nuper actum de his ad Apollod. II, 5, 11 Not. p. 406 sqq. 485. *sacros in arbore ramos*, sc. cum pomis aureis ramos, quos Veneri sacros fuisse Servius narrat; alii Terræ munus poma aurea tradiderant; v. Not. ad Apollod. p. 410. 411. Certe violari eos nefas erat. Narrat autem poeta, si non ipsas Hesperidas deas, hortos tamen earum, quos *templum* appellat, tanquam locum iis sacrum, illo adhuc tempore superfuisse, iisque præfuisse sacerdotem feminam. cf. Exc. IV ad h. l.

486. Sic inf. VI, 420. Sibylla Cerbero *Melle soporatam et medicatis fru-*

Hæc se carminibus promittit solvere mentes,
Quas velit; ast aliis duras immittere curas;
Sistere aquam fluviis; et vertere sidera retro;
Nocturnosque ciet Manes; mugire videbis
Sub pedibus terram, et descendere montibus ornos.
Testor, cara, deos, et te, germana, tuumque

ne draco gustaret et in soporem incideret. Ita ille cum aliis de interpretatione laborabat, et ipse Burmannus. Jo. Schraderus in schedis, ubi multa tentaverat, versum damnat et ejicit; at v. Notam. *soporiferumve* multi ap. Burm. 488 *Quis* Goth. alter, an ut sit pro *Quibus*? Cuningh. conj. *innectere*, cum præcedat *solvere*. Temere. Quidni enim poeta variet orationem! 489 *convertere sidera* alter Hamb. 490 *movet manes* multi ap. Pier. et Burm. ex glossemate. *vetet* Exc. Burm. a m. pr. *movit* cum altera lectione, a correctrice manu Fragm. Vatic.

gibus offam Objicit: verum ibi ad soporem immittendum. Nunc tantum pro offa ac cibo offertur μάζα, placenta mellita, aut, si proprie dicta accipimus, mel liquidum cum papavere. Mella aut placentas mellitas serpentibus sacris apponi, haud mirum; nam si in templis servare serpentes sacros placuerat, necesse erat iis cibum præbere. Neque quicquam amplius in eo ritu quæram; neque tum, si ipsa Dea Salus simili more serpentem e patera pascit: etsi multa serius accessere partim religionum partim grammaticorum commentis de quibus egere Böttiger et Sprengel in *Beyträgen* I, 2. "*Incongrue*," jam Servius monuit, "*videtur positum, ut soporifera species* (papaver) *pervigili detur Draconi.*" Multa ad defendendum poetam et ibi et passim alibi afferunt Intpp. v. Cerda. Excidisse hoc poetæ, ut credam facile adducor; quippe qui non meminisset offas papavere aliisve soporiferis succis conditas draconibus apud veteres objici tum, cum somno illi opprimendi sunt. Nec tamen adeo absurdum, cum melle antiquitas in quotidiano victu uteretur, et papaver certe posterior Græcia in deliciis haberet, cibum serpenti, lautiorem et dulciorem, inde paratum dici, ut pascatur ille offis mellitis papavere mixtis; ut *soporiferum* tantum ornet. *spargens*, miscens. *Serv.*; h. e. objiciens, præbens, apponens. Nihil amplius; nisi quod ut poeta docte loqui maluit.

487—491. Sollennia hæc de artibus magicis ad fastidium repetita a poetis. Vid. ad Ecl. VIII, 69. Similem locum v. in Tibullo I, 2, 59. 60 et 43 sqq. *curas* et hic de amore. *solvere* animos, proprium hac in re, ut *defigere*. Referuntur enim in re magica ea, quæ ad amorem spectant, ad notionem illigandi et solvendi: uti omnino in superstitionibus astrologicis, reliquisque divinationum generibus, pleræque præstigiæ allegorici tropicique generis sunt. *vertere sidera retro*, cursum astrorum mutare, errantium imprimis, vid. Serv. Tum illa evocat Manes sacris *noctu* ex more factis. *videbis*, vulgo videas; ut sup. v. 401 *Migrantes cernas*. Invertit poeta orationem, cum sequi deberet: illa motus terræ facit et silvas in alium locum transfert.

492. 493. Sui ævi rationem in hoc habet poeta, quod Dido excusationem quærit, dum magicis artibus uti-

Dulce caput, magicas invitam accingier artes.
Tu secreta pyram tecto interiore sub auras
Erige, et arma viri, thalamo quæ fixa reliquit
Impius, exuviasque omnes, lectumque jugalem,
Quo perii, superimponas. Abolere nefandi
Cuncta viri monumenta jubet monstratque sacerdos.
Hæc effata silet; pallor simul occupat ora.
Non tamen Anna novis prætexere funera sacris

493 *accingere* alter Hamb. 494 *Tunc—locavit* Carisius laudat. *Tu, Germana* Dorvill. 495 *in thalamo* Leid. 496 *que* abest ab aliquot Pier. et binis Burmann. *exuviisque* Sprot. 497 *superimpones* Franc. *superimponant* Fragm. Vatic. Medic. a m. pr. cum aliis Pier. *superimpone* alii Pier. *nefanda* ed. Ven. 498 *momenta* Ven. *monimenta* plerique. *juvat* magnus codd. numerus ap. Pier. et Heins., quibus adde fragm. Vatic.; itaque Burmannus recepit. Alii, nec minus multi, *jubet*, quæ Aproniana lectio esse videtur; nam in Mediceo in litura scriptum videas; quanquam ex pronuntiatione *jubat* orta esse videri potest. Dignitatem tamen majorem habet *jubet monstratque*. Utrumque de diis et vatibus sollenne. Itaque equidem cum Pierio *jubet* retinere malim; si poeta quidem ita scripsisse videri potest, ut scribere debuit. Nec Brunckium id facere audentem hac editione deserere volui. 499 *inficit ora* nonnulli ap. Pierium, ex Horat. Epod. 7 putat Burm. 500 *Nec tamen* Zulich. *Hæc* Hugen. *protexere* Medic. a m. pr. *munera* alter Menag.

tur. Bene Servius: "cum multa sacra susciperent Romani, *magica* semper damnarunt." Quæri tamen potest, quibusnam legibus id factum sit? Forte jam ipsis XII Tabb., e quibus memoratur: *qui fruges excantasit*; et: *Qui malum carmen incantasit*: Plinius XXVIII, 2, s. 4 poena parricidii proposita (v. LL., tab. VIII). Fuere postea quæstiones veneficii e lege: referebantur ad illud quoque incantationes: sed *mala* tantum *carmina*: quandoquidem et *bona* haberi credebantur. Inter principes alii fuere leniores, alii severiores. Media etiam est constitutio Constantini M. de artibus magicis: sed gravissima Imp. Constantii a. C. 357 et Valentiniani. v. Cod. Theod. tit. de Maleficiis et ibi Gothofr. (lib. IX, t. 16, 3. 5 et 11). A Didonis tempore ac more ista cura ac cautio aliena. Nec Homerum, si ea attigisset, ea excusatione usurum fuisse credere licet.

494—498. *secreta*, secreto. Hoc jam notum esse debet. *tecto interiore*, Romanus impluvium diceret; *sub auras*, sub divo. conf. Burm. Penetralia hæc domus Didonis in templum Elissæ mutavit Silius I, 81 sqq., ubi plura ex h. l. adumbrata. 495. *arma relicta* idem Burmann. de ense pro munere ab Æneа Didoni dato accipere jubet: non male. v. 507. *ensem relictum* et 647. *ensem quæsitum*, acceptum, memorat. *exuvias* vid. inf. 648. 651. Scilicet in sacris magicis amoris extinguendi caussa abolentur ea, quæ perfidi amantis contactu se commendare poterant; ut contra in revocando amatore sub limine ea condi vidimus Ecl. VIII, 91. *quo perii* cum dilectu posita vox, et cum pudore.

499. Ex intima arte et humanæ mentis recessibus hujus versus sententia depromta. *Pallor* ex conscientia cogitatæ mortis. *Serv.*

500—503. Annæ omnino fidem

Germanam credit, nec tantos mente furores
Concipit, aut graviora timet, quam morte Sychæi.
Ergo jussa parat.
  At regina, pyra penetrali in sede sub auras
Erecta ingenti, tædis atque ilice secta,
Intenditque locum sertis, et fronde coronat
Funerea; super, exuvias, ensemque relictum,

502 *Concipere* Vir doctus (fuit is J. Jortin: v. *Tracts* Tom. II. p. 473) conj. ap. Burm., nec male; etsi eo carere possumus. *haud* vel *haut* aliquot ap. Pier. et Burm. et Goth. alter. *Sichæi* edd. sup., etiam Burm. cf. ad I, 343. 503 *jussa implet* unus Guelph. *facit* alter in Exc. Sax. Poteramus carere hemistichio. 505 *tectis atque* Goth. sec. 507 *funesta* labens memoria citat Lutat. ad Stat. IV Theb. 460.

et benevolentiam majorem tribuit, quam ingenii sagacitatem. Itaque et hæc recte. *novis prætexere funera sacris*, exquisitior ratio quam communis: *nova sacra*, insolitam religionem ac sacrificium, prætexere *funeribus*, funeri, h. e. morti obtendere, sacrum per simulationem instruere, eoque consilium mortis occultare. cf. sup. 172; nec illa mente concipit, Didonem in animo habere tam insanum mortis sibi consciscendæ consilium. cf. Burm.

504—508. Exolvere se amore vult Dido sacris magicis: in quibus, ut modo dixi, illud imprimis factu opus erat, ut flamma abolerentur priscæ consuetudinis monumenta. ad sacrum spectant aræ; ambiguum est, quo loco pyra habenda sit. Ex consilio, quod dissimulat, et ex eventu, fuit rogus Didonis; quatenus tamen nunc sacrum magicum paratur, aut simpliciter lignorum strues est ad abolendas amatoris exuvias, aut aræ genus, cui pro victimis cæsis imponuntur istæ exuviæ. In sacris magicis scrobs fieri solitus erat, quo *lignorum strues* cumulabatur. vide v. c. Orphei Argonaut. 948. 968 sqq. et primo loco Odyss. Λ, 25, βόθρον ὀρυξα. In eandem foveam victimarum cæsarum sanguis demittebatur. Erat enim illa pro *ara*, ἐσχάρᾳ. conf. Statium Theb. IV, 451. 455 sqq., qui ex parte hunc locum ante oculos habuit. Scrobis h. l. nulla fit mentio, extruitur tamen lignorum strue rogus, qui pro ara esse videtur; etsi mox verus rogus futurus, in quo Dido comburenda erat. Nunc illi rogo, illi *pyræ*, pro victimis cremandis, imponuntur vestes et omnes reliquiæ e pristina consuetudine amatoris, cujus amore Dido liberari cupit, cum ipsa effigie Æneæ. At eriguntur aræ circa pyram, ad quas illa sacrum factura erat victimis v. 635 sqq. 506. *intendit locum*, pyram, *sertis*, exquisitius et hoc quam vulgare, *intendit serta per locum*, quod sup. II, 236 occurrebat: *vincula collo Intendunt*. Quam non inutile sit, talia monere, discas, si Burmanni notam compares. Nolim autem ex h. l. probare, rogos sertis ornari solitos fuisse. Nam h. l. pyra, tanquam ara, corollis cingitur. Sup. Ecl. VIII, 64 *molli cinge hæc altaria vitta*. *fronde funerea*, cupresso, inquit Servius, aut potius arborum frondes intellige, quarum in sacris magicis usus erat.

Effigiemque toro locat, haud ignara futuri.
Stant aræ circum, et crines effusa sacerdos
Ter centum tonat ore deos, Erebumque, Chaosque,
Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ:
Sparserat et latices simulatos fontis Averni;
Falcibus et messæ ad Lunam quæruntur aënis
Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni;
Quæritur et nascentis equi de fronte revulsus,

509 *crinis passa* pr. Hamb. e glossa. 510 *Ter centum*, divisim, ut sit *ter tonat centum deos*, scribunt alii codd. et edd. ap. Burm. *sonat* Hamb. pr. Præferas facile vulgatum in utroque loco. Sunt trecenti dii. 511 *que* abest a tribus Burm. *ter virginis* sec. Rottend., male. 513 *F. ad lunam et messe* Franc. *aheneis* scribunt codd. ap. Pier., male; nam et altera forma usitata: *aenus*.

Nam de funere poeta tantum ex eventu rem interpretatur. Pyræ imponit Dido ea, quæ contactum corporis Æneæ senserant, vestimenta, tum ensem, et torum conjugalem, (inf. 648. *notum cubile)* et in hoc *effigiem*, puta cercam, quæ in talibus sacris igne liquefacta efficere debebat, aut ut ipse amator simili modo amore liquesceret ac contabesceret: ut Ecl. VIII, 80. aut ut perfidiam misera morte lueret: Quemadmodum effluviæ corporis vestimentis inhærentes ad philtrum parandum adhibebantur; At h. l. ad amorem extinguendum.

509—511. *sacerdos* (Massyla illa sup. v. 483). *tonat*, invocat (*vocat* Silius I, 94, ubi hunc locum transtulit) deos inferos, longo ordine eorum nomina recitans, qui in his sacris (exemplum in ipsa Medea v. in Ovid. Met. VII, 192 sqq.) mos erat, omninoque in hymnis veterum et formulis sacris. Etiam hoc ex more, quod ejusdem numinis plura nomina recitantur, ad vires et potestates seu naturæ seu numinis diversas declarandas; ut ad potentiam deæ per supera et infera et terrestria meantem declarandam eadem *Hecate triceps* τρισσοκέφαλος in Orph. Argon. 974 (ubi facile apparet leg. τρισσοκάρηνος) etiam *Diana* est τριπρόσωπος *triplex, triformis*, τρίμορφος. conf. Cerda et Ursin. Pro *Diana virgo tria ora habens* doctius posuit alterum poeta. Quod autem Maura anus nomina deorum græca pronuntiat, id, communi Romanorum more apud poetas et historicos receptum, qui aut barbarorum religiones suis nominibus interpretantur, aut barbaris suas religiones tribuere solent, vitio verti poetæ nequit. (Minus bene Burmannus rem expedire videtur.)

512—516. Effunditur, in rogum an in aras, aqua, quæ e Styge petita esse videri debebat. *simulatos*, proprie h. l. cf. III, 302. 349, quos fingebat *avernales* (ut Horat. Epod. V, 26) et ex locis inferis petitos esse. Superstitiones magicas diserte enarrare nihil attinet; vide vel Cerdam. Inerat iis lusus aliquis a similitudine rerum, plerumque allegorice, petitus: ut in ligando aut solvendo amore. Æris proprius in re magica usus. *Æneam falcem* ab Sophocle habere Virgilium, volebat Macrob.

Et matri præreptus, amor.
Ipsa, mola manibusque piis, altaria juxta,
Unum exuta pedem vinclis, in veste recincta,
Testatur moritura deos, et conscia fati
Sidera; tum, si quod non æquo fœdere amantes
Curæ numen habet justumque memorque, precatur.

516 *præruptus* aliquot libri ap. Burm. cum Schol. Lucani et Grammatico, auctore Medeæ in Anthol. Lat. p. 180, ubi v. Burm. Sec. *præceptus* vel *perruptus* Hugen. Sed damnat eam lectionem ratio et Plinii locus in nota laudatus. 517 *molam* Medic., sed expuncta litera, et Montalb. *salibusque piis* conj. in schedis Jo. Schrader. 518 *et veste r.* aliquot Pier. Goth. pr. cum Hugen. cf. Burm. 520 *si quid* Leid. un. a m. pr. et duo Goth., male. 521 *sanctumque* m. Parrhas.

V, 19, quem vide. *pubentes herbæ.* vid. Georg. III, 126, in Var. lect. χνοάζουσαι, h. e. lanuginosæ. cf. Becmann. ad Antigon. Caryst. p. 66. *nigri cum lacte veneni*, int. succos venenatos herbarum vel seminum. *et nascentis equi de fronte revulsus amor:* Hippomanes. Nota res. v. Aristot. VI H. Anim. 22. VIII, 24. Ælian. XIV H. Anim. 18, et plura ap. Cerdam, cf. sup. nota ad Georg. III, 280. Sed ad illustrandum poetam Plinii locus sufficit VIII, 42 s. 66. *Et sane equis amoris innasci veneficium, hippomanes appellatum, in fronte, caricæ magnitudine, colore nigro: quod statim edito partu devorat feta, aut partum ad ubera non admittit. Si quis præreptum habeat, olfactu in rabiem id genus agitur.* Vides poetæ verba: *et matri præreptus amor*, h. e. quod amorem conciliat, philtrum, caruncula, quæ in philtrum adhiberi potest, præreptum, antequam equa feta devoraverit.

517—521. *mola manibusque piis*, Servius: "farre et sale—*et manibus puris.*" Sane *pius* commune ac perpetuum epitheton in sacris; inf. 637 *pia vitta ;* sequentia docent esse manus pie precantis, mola salsa in ignem conjecta, ad cœlum sublatas. *Unum exuta pedem vinclis*, unum pedem habens nudum, ad religionem pertinere debuit. Inter plura, quæ Intpp. afferunt, unus Artemidori locus huc facit lib. IV, 67. Sed occurrit eadem res in signis veterum; et in Etruscis simile quid observare memini Passerium *Paralip. Dempst.* p. 102. cf. eund. *ad Vasa Etrusca* Tom. I, p. 67. Est imprimis nobile signum in Palatio Barberinorum et alterum in Museo Pio Clement. Vol. II. no. XL. ad ejus exemplar restitutum, quod Didonem exhibere putatur, arguente pede altero nudo. *veste recincta*, soluta zona; nota res. cf. Ovidii locum ex Virgilio expressum Met. VII, 179 sq. 182 sqq. *conscia fati Sidera* obtestatur, ut sup. 167, *conscius æther*, quæ se morti imminentem adspicerent; non autem respectu fatorum per sidus natale constitutum. *tum numen precatur, si quod habet curæ amantes non æquo fœdere* h. e. eorum, qui mutuo amore non amantur. Erunt in his imprimis Juno, Diana, Venus, habendæ. Verbo: omnia eo spectant, ut ipsa amore solvatur.

Nox erat, et placidum carpebant fessa soporem
Corpora per terras, silvæque et sæva quierant
Æquora: quum medio volvuntur sidera lapsu,
Quum tacet omnis ager, pecudes, pictæque volucres,
Quæque lacus late liquidos, quæque aspera dumis
Rura tenent, somno positæ sub nocte silenti.
Lenibant curas, et corda oblita laborum.

522 *placitum* alter Hamb. *placidam—quietem* alter Menag. *placidam c. membra quietem* ap. Serv. ad I Æn. 388. cf. ibid. 691. 523 *quierunt* tres ap. Burm. 526 *dumos* Montalb., unde Heins. *dumo*, Goth. sec. *dumi*; utrumque vitium scribentis. 527 *Rura tacent* Sprot. 528 Deficit versus in Medic. aliisque præstantioribus exemplaribus; ut vulgares taceam. Etiam Erf.; et sane melius eo caret sententia. Pendent enim superiora a verbis *Quum tacet ager*, et *quum tacent pecudes volucresque—sopitæ*. Mirum quoque, pecudes, volucres, pisces noctu *a curis* liberari: quod tantum in homines cadit. Conflatus videri potest versus ex lib. IX, 224. 225. Annotavit quoque Pompon. Sab., hunc versum non legi ab Aproniano; est autem ex ejus recensione lectio Codicis Medicei. Quam diversis simus omnes sensibus ac judiciis, et quam alienum ab his studiis, quæ quanta quanta sunt in probabilitate versantur, sit, ex edicto et cum supercilio aliquid pronuntiare, vel hic locus docere potest, in quo nobis quidem in oculos incurrere videbatur, versum hunc jugulare sententiam, structuram evertere, et nervos orationis præcidere. At Brunckius, qui tam proclivi studio ad rescindendos versus fertur, miratur Heinsio addititium eum videri potuisse: "Est profecto, pergit, tam a Virgilii manu, quam quivis alius e laudatissimis. Absque eo manca et mutila videretur pulcerrima hæc noctis descriptio, quæ sic in participium *positæ* desineret, sine verbo finito, et suspenso sensu." Sed tota nota digna est quæ inspiciatur.

522—528. Suavissima noctis descriptio, quæ ipsam rerum quietem spirare videtur; hoc tamen imprimis laudanda, quod, cum sæpe in ea et alii poetæ laboraverint, huic imprimis loco illa convenientissima est, ut post illos in superiore loco prodigiorum et sacri magici terrores nunc animum diverso modo afficiat, utque delinitum hac suavitate animum legentis miseræ Didonis summus mox a v. 529 amoris æstus animique cruciatus tanto magis percellant. Jam Jos. Wartonus hoc observavit; et hoc monere voluit Servius ad v. 522: *Protenditur ista descriptio ad exaggerationem vigiliarum Didonis.* Nec tamen hac in re inventi laudem habet Virgilius, sed judicii tantum et elocutionis in exprimendo Apollonio Rhodio III, 743 sqq. Νὺξ μὲν ἔπειτ' etc. cf. et IV, 1058 sq., quem jam ante Virgilium converterat Varro Atacinus; cujus versus v. apud Senecam Controvers. XVI extr. Vix me teneo, quin loca adscribam; sed brevitati studendum est. Similem, aliter tamen adorpatam noctis descriptionem videbimus lib. VIII, 26. Præiverat omnibus Alcman in loco ab Apollonio Sophista in Lexico Homer. servato in voc. κνώδαλον. Eum v. inf. ad l. c. VIII, 26. Similia etiam nonnulla sunt in Theocr. Id. 2, 38 sq., sed in re prorsus diversa. Noctis silentia miram suavitatem habent: *silvæ et æquora quierant*, cessante sub noctem vento. Non aliter. cf. Trapp. *fessa corpora*, docte, homines, nisi omnino animantia malis. *medio volvuntur sidera lapsu*, cursu per mediam cœli partem; ad rudes

At non infelix animi Phœnissa, neque unquam
Solvitur in somnos, oculisve aut pectore noctem
Accipit: ingeminant curæ; rursusque resurgens
Sævit amor, magnoque irarum fluctuat æstu.
Sic adeo insistit, secumque ita corde volutat:
En, quid ago? rursusne procos irrisa priores
Experiar? Nomadumque petam connubia supplex,
Quos ego sim toties jam dedignata maritos?
Iliacas igitur classes, atque ultima Teucrûm
Jussa, sequar? quiane auxilio juvat ante levatos,
Aut bene apud memores veteris stat gratia facti?

529 *Phœnixa, vel* Dorvill. 530 *ve* abest a Ven. *que* duo Burm. 532 *magno curarum* qu. Moret. ex lib. VIII, 19, at v. inf. 564. 533 *voluptat* Dorvill. etiam alibi. 534 *Heu quid agam* Donatus videtur agnoscere ad Terent. v. Heins. et Burmann. *quid ego* Oudart. *agam* Servius cum codicum parte et edd. Junt. aliisque. 535 *Nomadum* v. sup. ad 320. *sequar c.* Dorvill. et plerique libri Pier. 536 *sim* Heins. post Pier. ex melioribus et meliori loquendi ratione (si modo poeta eam sequi voluit: cf. ad 485. I, 706): Est enim pro, *cum ego sim.* Vulgo *sum.* 537 *iterum cl.* sec. Rottend. *et ego cl.* pr. Hamb. 538 *auxilium juvat* conj. Heumanni, quam refellit Burm. ad h. l. *exsilio* aliquot ap. Pier. 539 *Aut bene* nonnulli Heins. et Burm. cum Goth. tert. Vulgo: *Et bene.* Est hoc inter sexcenta a Burmanno mutata, ubi nil refere-

hominum sensus. *medium cursum tenent,* bene Serv. vid. Excurs. ad II, 9. *positæ,* compositæ, quiescentes, sopitæ.

529 sqq. Eadem antithesis ex Iliad. B, pr. K, pr. Ω, 677 notata a viris doctis, et hinc passim ab aliis alia. cf. etiam Theocr. 2, 38. *At non* scil. carpit soporem, ἀωτεῖ. *Solvitur in s.* exquisite pro solvi somno, quiete. *noctem* pro quiete noctis ac somno dixit. 531. *Ingeminant curæ,* utpote in noctis solitudine.

533 sqq. cf. Eurip. Medea 502 sqq. *insistit* mente et cogitatione, ut sit: ita apud se cogitat; scilicet, quid nunc sibi agendum sit. Oratorie pathos in his Didonis verbis tractatum, facile nostrum quisque per se intelligit. Confer, si vis, Scalig. in Poetic. et Cerd. ad h. l. *irrisa,* ut irridear; epitheton ab effectu rei ex more poetarum. cf. Ernesti ad Callim. in Del. 117. *procos* Numidas. v. sup. v. 36. 37. *experiar,* adibo et nuptiis me offeram? *ultima Teucrum Jussa,* explicant, suprema; minus bene, puto; nam jejunum hoc; sæpe *ultima* sunt, quæ infima sunt; ut in illo Horatii: *non ultima laus est;* ergo nunc *ultima jussa,* sunt, infimi generis hominibus dari solita; ut altero loco Servius, deterrima; accommodatissimo epitheto ad indignationem et odium, quasi expectandum sibi sit, ut infimo loco habeatur, utque sibi tanquam caloni alicui indignissima quæque imperentur. Bene Pompon. Sab. "puta quod loquatur ad miserationem, quasi quod, si naviget cum Trojanis, sit futura serva." 538. *an quia juvat*—h. e. quasi vero hoc juvet, et quicquam eo profecerim, quod ipsis ante auxilio fuerim, sc. e

Quis me autem, fac velle, sinet? ratibusve superbis
Invisam accipiet? nescis heu, perdita, necdum
Laomedonteæ sentis perjuria gentis?
Quid tum? sola fuga nautas comitabor ovantes?
An, Tyriis omnique manu stipata meorum,
Inferar? et, quos Sidonia vix urbe revelli,
Rursus agam pelago, et ventis dare vela jubebo?
Quin morere, ut merita es; ferroque averte dolorem.
Tu, lacrimis evicta meis, tu prima furentem
His, germana, malis oneras, atque objicis hosti.
Non licuit thalami expertem sine crimine vitam
Degere, more feræ, tales nec tangere curas!

bat, hocne an altero modo legeretur. Malim utique intacta ea esse relicta. Nunc tamen ea iterum mutare velle, multo magis importunum esset et novas turbas inferret. *at* Sprot. et Dorvill., hoc non male. *sit gratia* Menag. pr., unde *fit* fecerat Heinsius. 540 *sinat* alter Hamb. ex Exc. Burm. a m. pr, *ratibusque* Goth. pr. et sic Medic. cum plerisque Heins. et Burm. *ratibusne* Parrhas., quod Brunck. recepit, tanquam unice verum; equidem et *ne* ferri posse video, et *ne* accommodatum esse; potest enim sententia versus et hoc et illo modo pronuntiari. *superbus* ed. Ven., non male. Sed alterum magis poeticum. 541 *Invisam* post Pierium Heins. revocavit e melioribus codd. et ratione idonea. Vulgo *Irrisam*, quod præcesserat v. 534. Utrumque etiam Servius agnoscit. 542 *Laum.* vel *Laomeduntea*, *Laomedontiadæ* aberratio Codd. *gentis p. sentis* Dorvill. 543 *Quid cum* Dorvill. *comitabar* tert. Rottend. *comitata* pr. Hamb. *euntes* nonnulli Pier., sed *ovantes* est ornatius haud dubie. cf. sup. v. 418. 545 *Inferar* post Pier. e Codd. prætulit Heins., recte sane, tanquam quod exquisitius dictum esset. cf. inf. X, 576. 1, 439. Vulgo *Insequar*. Servius utrumque laudat. *Inferor* pr. Hamb. *vix S. ab urbe* Parrhas. *revulsi* Wall. 546 *in ventis* Sprot. *videbo* duo Burm. cum Goth. sec. ex more aberrantes. 547 *abrumpe d.* pro div. lect. tert. Rottend., quod sane usitatius, idemque potentius; sed alterum a vulgari remotius. 548 Diversam hic Urbani Grammatici interpunctionem narrat Servius et ex eo Pompon. Sab., quæ talis fuisse videtur, ut *Tu lacrimis evicta meis* sc. *es*, sententiam finiret. 549 *objicit* Reg. 550 *expertam* aliquot Pier. et Burm., sollenni errore. 551 *fere* in multis; sensum probabilem inde elicere studet Burmannus; Idem conj. *more meo*. Waddel. apud eund. *more fero*; sed

naufragio eos excipiendo. *sinet* sc. me sequi classem; in sqq. 540—543 verborum dilectum observa. Trojanos quasi perfidia et perjurio infames a Laomedonte denominat, cujus perjuria in Neptunum et Apollinem, mox in Herculem, nota sunt. Locus class. Iliad. Φ. 442 sqq. 543. *ovantes*, lætantes; invidiose et hoc. Vidimus sup. 294. 295. Trojanos lætos imperio discessum parasse. 545. *Inferar*, sequar? v. Var. Lect. quos paullo ante a Tyro excitavi, iterum navibus conscensis, maritimis cursibus errare faciam? sc. ut cum Trojanis in Italia considant. 548. 549. Quod ipsam sororem amantissimam accusat, summum affectum arguit, quo etiam in carissimos injurii esse solemus: tu, o soror, permota lacrimis meis (v. sup. v. 30), tu prima me in hæc mala impulisti et Æneæ objecisti, homini in meum exitium facto. 551. *more feræ*, at

Non servata fides, cineri promissa Sychæo!
Tantos illa suo rumpebat pectore questus.
Æneas celsa in puppi, jam certus eundi,
Carpebat somnos, rebus jam rite paratis.
Huic se forma dei vultu redeuntis eodem
Obtulit in somnis, rursusque ita visa monere est;
Omnia Mercurio similis, vocemque, coloremque,

omnia frustra. v. Not. Agnoscit ac tuetur lectionem librorum Quinctil. IX, 2, 64. Hoc illud est, quod toties in re critica bilem movet, cum magno conatu multa movent viri docti, ut sub finem subjiciendum sit: *sed sana vulgata.* Si tuo ipsius judicio sana erat, cur operose tentabas? *feræ* Aproniani lectionem esse observat Pompon. Sab. *non tales* alter Mentel. 552 *Non cineri s. fides* Serv. sup. ad v. 52. *Sichæi* Medic. (hoc est, quod Pompon. Sab. habet: *Sic legit Apronianus*) cum aliis Pier. Heins. et uno Burm. Sed *Sychæo* est pro *Sychæio*, noto more poetarum, primitivum pro deducto: ut *Romula tellus*; et apud Tragicos Græcos infinita. Sic *laticem Lyæum* I, 686 vidimus; sic *Lenæum honorem* sup. v. 207. De scriptura *Sychæo* v. sup. ad I, 343. 553 *fundebat* pr. Hamb. pro var. lect., at recte *rumpebat* ut sup. II, 129, h. e. emittebat; proprie cum vi et impetu. Post hunc versum in Uratisl. legebatur: *Thuraque magnorum longe dat jussa deorum. Huic se forma viri v.* Idem versus insertus est Goth. sec., sed post v. 557 *rursusque ita visa monere est: Duraque m.* 554 *Æneas jam c. in p. c. e.* Wall. 556 *Hinc* Ven. 557 *jussa m.* Franc. ex more librariorum. *est* deest binis Burm. et Goth. tert. a m. pr. *'st* Gud., ut solent veteriores codd. 558 *Mercurii* tert. Mentel. a m. pr. *que* post *colorem* abest a tribus Burm.

quam parvum hoc, ut saltem ferino more seclusam a jucunda societatis conjunctione, solam et hominum adeoque et virorum commercia fugientem, vivere licuisset! Nihil amplius in sententiam est assumendum, quam abhorrens ab humaniore cum aliis consuetudine ac consortio natura. Servius ad Lynces referebat, et ex Plinii H. N. locum laudabat: *Lyncas post amissas conjuges aliis non jungi.* Quinctil. l. c. IX, 2, 64 de matrimonio justo acceperat, a quo alienæ sunt *feræ*. *nec tangere*, attingere, sentire, *tales curas*, dolores animi! 552. *Non servata* est, non servare licuit fidem etc. *cineri Sychæo* h. e. Sychæio; ut *Dardana arma.* vid. Var. Lect.

554 sqq. Non tam Homeri imitatione, apud quem, rhapsodorum forte studio, bis a Jove Mercurius mandata accipit, ut Calypso Ulyssem dimittere juberetur; nec ea de caussa, ut invitum discedere Æneam significaret, denuo Mercurii nuntium induxisse videtur poeta, quam ut ex propiore hac caussa et nova hac Numinis monitione, ipse discessus aliquam dignitatem momentumque ac diversitatem a vulgari quoque discessu haberet. Vulgaris narratio ita instituenda fuisset: Et jam Æneæ classis satis erat instructa, ut vento secundo sub noctem exorto illa litore solveret. At quam tenue hoc! Sin vero metus a Carthaginiensium incursu erat memorandus, Mercurii monitu multo magis res egebat apud poetam.

556—559. Comparant Iliad. B, 20 sqq. 57 sq. Odyss. B, 268. Iliad. Ψ, 69 sq., sed primo loco erat commemorandum Odyss. K, 277 seq. Ad 558 cf. inf. IX, 650. *colorem* oris, qualis est pulcræ juventæ ex palæ-

Et crines flavos, et membra decora juventæ.
Nate dea, potes hoc sub casu ducere somnos?
Nec, quæ te circum stent deinde pericula, cernis?
Demens! nec Zephyros audis spirare secundos!
Illa dolos dirumque nefas in pectore versat,
Certa mori, varioque irarum fluctuat æstu.
Non fugis hinc præceps, dum præcipitare potestas?
Jam mare turbari trabibus, sævasque videbis
Collucere faces, jam fervere litora flammis:
Si te his attigerit terris Aurora morantem.
Eia age, rumpe moras. Varium et mutabile semper

559 *juventa* nonnulli Pieriani, Medic. cum duobus aliis Heins. Adde fragm. Vatic. Sane *membra decora juventa* communiorem formam habent. 560 *potis est sub c.* Oudart. *casu sub* alter Hamb. 561 *quæ te circum stent* Heins. e Medic. aliisque post Pierianos. Adde fragm. Vatic. At vulgg. *quæ circumstant* vel *stent te.* cf. ad 536. A multis abest *te. cernas* Leid. a m. pr. 563 *deos* tert. Mentel. a m. pr. *in pectora* alter Menag. *sub pectore* Pieriani aliquot. 564 Lectio hæc Medicei aliorumque est codd. elegantior haud dubie illa et poetæ frequentata, cf. v. 532, quam altera, quam alii codd. ap. Heins. et Burm. (cujus Menag. alt. *suscitat* habet) cum uno Pier. et fragm. Vatic. *variosque irarum concitat æstus.* Forte ipse poeta meliorem lectionem alteri adscripserat. 565 *Num* tres Burmann. *in præceps* fragm. Vatic. a m. pr. 567 *litora fervere* Dorvill. 569 *Heia* in fragm. Vatic. et in multis. *Ergo age* Pier. aliquot codd. *ac mut.* Wall.

stræ sole et pulvere. Mercurium e pulcerrimis diis esse, nota res, imprimis ex operibus veterum.

560—569. *hoc sub casu,* exquisite pro periculo ac discrimine. *ducere somnos,* Burm. vult esse h. l. producere per totam noctem. Sed in tanto periculo omnino dormire Æneam, insolens et mirum erat. *deinde* videtur otiosum esse; sed lubenter eo utitur poeta ad morem τοῦ εἶτα in argumentatione vel consecutione, ut inferatur aliquid: et cum hæc ita sint, *in tanto casu, εἶτα, deinde,* tu non cernis pericula, quibus circumdatus es? εἶτ' οὐκ αἰσθάνῃ; Sic v. c. XII, 889 *Quæ nunc deinde mora est?* IX, 781 *quo deinde fugam, quo tenditis?* Nec multum aliena hæc sunt a vulgari usu pro porro, aut pro in posterum, ab hoc inde tempore. v. c. inf. V, 14. *te circumstent,* jam Hom. περὶ γὰρ κακὰ πάντοθεν ἔστη, Odyss. Ξ, 270. *Zephyros* simpliciter pro ventis dicit; ut solet in ventorum nominibus parum accurate versari Virgilius. Hærebat hic Holdsworthus. etsi nec est, cur non proprie dictos putes; nam ab occidente ortus ventus deferre Æneam a Carthaginis ora in Italiam debuit. Et sic inf. V, 19, 20. 562. *demens.* σχέτλιος. 564. *Certa mori,* vide v. 475. 565. *præcipitare* vel τὸ fugere, præcipitare fugam, vel, præcipitem esse, præcipitanter agere. 566. 567. Ornati versus! *turbari trabibus,* impleri navibus sc. Carthaginiens. cf. inf. 592 sq.; male Cerda *turbari* tempestate. 568. *Si te his.* Comparant Iliad. Σ, 268. 269. 569. *Varium et m.* h. l. tantum eo pertinet, quod in muliebri animo summus a-

Femina. Sic fatus nocti se immiscuit atræ.
Tum vero Æneas, subitis exterritus umbris,
Corripit e somno corpus, sociosque fatigat:
Præcipites vigilate, viri, et considite transtris;
Solvite vela citi. Deus, æthere missus ab alto,
Festinare fugam, tortosque incidere funes,
Ecce iterum stimulat. Sequimur te, sancte deorum,
Quisquis es, imperioque iterum paremus ovantes.
Adsis o, placidusque juves, et sidera cœlo
Dextra feras. Dixit; vaginaque eripit ensem
Fulmineum, strictoque ferit retinacula ferro.
Idem omnes simul ardor habet; rapiuntque, ruuntque;

570 *fatis* Gud. a m. pr. *jam misc.* fragm. Vatic. a m. pr. *noctique imm.* Wall. *se miscuit* Leid. et Goth. tert. 571 *subitus* alter Menag. 572 *a somno* duo Burm. *e somnis* Leid. *e strato* aliquot Pier. et sup. III, 176. *socios corpusque* Wall. 573 *Præcipitans*, *v. v.* emendabat Jo. Schrader. in schedis. Offendebat scilicet *præcipites* cum *vigilate* junctum, quod poeticus sermo in festinatione bene fert. *Prævigilate viri, moneo* sec. Rottend. ludibrium, puto, librarii. *et* deest alteri Hamburg., non male. 574 *jussus* Oudart. pro Var. Lect. 575 *F. jubet* Venet. Mox *que* abest a duobus Burm. 576 *instimulat* aliquot Heinsiani; quod numerosius videri potest; sed v. Heins. et Burm. 577 *imperioque tuo* Parrhas. cum plerisque Pierianis. 578 *Adsis en* Ven. *Assis* Menag. alt. cum codd. Pierii, quem vide. *cœli* Dorvill. 579 *Inquit*, *v.* Parrhas. *liberat ensem* pr. Hamb. v. ad Ovid. VI Met. 551 et al.

mor in summam sævitiam et immanitatem verti potest, ut adeo Æneæ de salute cogitandum sit. 570. *nocti se i. a.* evanuit. sup. v. 278 *tali Cyllenius ore locutus Mortales visus medio sermone reliquit.*

571—575. *subitis umbris*, potest forte accipi pro imagine, viso. Melius tamen in poeta pro caligine subito exorta abeunte deo, qui, ut mos est, in multa luce apparuerat: ut sup. v. 358 *deum manifesto in lumine vidi. Fulsit ab invita numen procul*, ait Valer. Fl. VI, 480. At nunc ille 570 *nocti se* immiscuerat *atræ. Corripit e somno corpus*, Lucretiana oratio, lib. III, 164, h. e. levat, movet. *sociosque fatigat*, hortatibus h. l., ut omnino de sæpius tentato motu dicitur poetis. cf. ad I, 280. VIII, 94. *funes*, retinacula, v. 580. conf. III, 639. 640. 667.

576. 577. Jam Servius secundum Ennium dixit: *Respondit Juno Saturnia sancta dearum*, δῖα θεάων. In *quisquis es* argutatur Servius et cum ipso alii. Atqui *forma dei—Mercurio similis* supra erat; ipsum Mercurium esse, nihil erat, quod Æneam certum redderet. 578. *sidera dextra*, proprie quorum exortu venti secundi flant ac prospera navigatio fit.

580. Vid. Odyss. Κ, 127. cf. Cerda. 581—583. Ut in toto loco, ita imprimis in his versibus, vel verborum dilectu, vel asyndetis, vel ipsis verborum temporibus ipsoque numero festinatio exprimitur, ut facile

Litora deseruere; latet sub classibus æquor;
Annixi torquent spumas, et cærula verrunt.
Et jam prima novo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.
Regina e speculis ut primum albescere lucem
Vidit, et æquatis classem procedere velis,
Litoraque et vacuos sensit sine remige portus:
Terque quaterque manu pectus percussa decorum,
Flaventesque abscissa comas, Pro Jupiter! ibit
Hic, ait, et nostris illuserit advena regnis!
Non arma expedient, totaque ex urbe sequentur,

582 *Litore* Mentel. pr. *sub clausibus* Reg. 583 *Annexi* et *vertunt* Goth. sec., vulgari lapsu. 585 *spargebant* Sprot. 586 *et sp.* sec. Rottend. *tum primum* Ven. *cum pr.* aliquot codd. ap. Burm. et Goth. tert. *primam* Gud. a m. pr. et Mentel., eleganter, judice Heinsio. De quo nemo dubitet. At Maro non minus frequentat *ut primum* pro *cum primum* Æn. I, 306 *Ut primum lux alma data est.* et sic multis locis: quorsum ergo contemta codicum fide mutabimus! 587 *producere* sec. Moreti, solita varietate. 590 *abscisa* multi præstantiores. v. Heins., qui recipere debebat, si sibi constare volebat, et cf. II Georg. 23. *flaventis abscisa* Reg. *fl. que comas abscissa* Wall. *adscissa* aliquot ap. Pier. *pro J. inquit* Montalb. 591 *Hinc, ait* Menag. Hamb. pr. Erf. *i. a. terris.* Leid. un. 592 *Nunc a.* Montalb. *Nonne* Zulich. *expediam* ed. Ven.

observes. *latet sub classibus æquor.* Bona rei imago, qua et alii poetæ passim utuntur. Loca apud Cerdam. Adspectui subducitur mare per naves æquatis proris procedentes. *spumas,* mare spumans, *et cærula verrunt,* remis.

584. 585. Homerici versus Iliad. Λ, 1. Ω, 695 et alibi, verbis fere Lucretii lib. II, 143. Ceterum locum hunc de Didonis novissimis fatis variare voluit Silius VIII, 84 sqq., quæ comparet, qui Virgilianum πάθος accuratius cognoscere vult.

586—588. Servius: "et bene hanc primum inducit vidisse crepusculum, quæ, quasi amatrix, tota vigilaverat nocte." cf. Ecl. VIII, 17—20. Forte ante oculos fuit Apollon. Rh. III, 818 sqq.—*e speculis,* ex edita ædium parte.—*ut primum albescere lucem vidit.* Creditur ex antiquo poeta Ennio adumbratum esse: *Ut primum tenebreis abjecteis inalbebat dies.* Ursin. ac Cerda h. l. Columna ad Enn. p. 65 e princ. libri VII. Apuleii Metam. *æquatis velis,* æqualibus ordinibus; sed declaravit *hoc* a velis non obliquo vento, sed æqualiter plenis, leni ac secundo vento a tergo impellente. cf. inf. V, 844 et 232. Homeri νῆες ἐΐσαι comparantur: quæ tamen alio modo æquales dicuntur.

590—594. Magna est legentis expectatio, quæ desperata jam salute omnique meliore spe sublata, futura sit miseræ reginæ oratio. Et pathos verbis inest summum; furit, minatur, se accusat, imprecatur. *abscissa* simpl. evulsa, h. e. evellens. *illuserit* post *ibit.* ut I Georg. 157 *Falce premes—vocaveris.* cf. Burm. *nostris regnis,* mihi, tanquam reginæ. Illusit autem discessu tuto et impune facto post tantas in me injurias. *arma,* instrumenta navalia et h. l. alii *expe-*

Deripientque rates alii navalibus? Ite,
Ferte citi flammas, date vela, impellite remos.—
Quid loquor? aut ubi sum? Quæ mentem insania mutat?—
Infelix Dido! nunc te facta impia tangunt?
Tum decuit, quum sceptra dabas: — En dextra fidesque!

593 *Diripiantque* Witt. Voss. alt. et Donat. de Schemat. Sed usus et ratio postulat *Deripientque*, uti jam Heins. emendabat, quem miror hoc non reposuisse, id quod nunc fecimus: expresserat jam Brunck. conf. sup. I, 211. Porro codd. distinguunt post *rates*, male. 594 *F. c. ferrum* Gud. pro div. lect. *date tela* Medic. cum aliis plerisque Heins. duobus ex Goth. Erf. Variant quoque Grammatici. v. Heins., qui recte nil movit. *impendite remos* Leid. 595 *loquar* Leid. un. *ubi sunt* Zulich., non invenuste, judice Burm. Nihil tamen ad vulgatam: *ubi sum?* Mox *quæ m. i. versat* tres ap. Burm., non male; ex glossa tamen. 596 *nunc te* Heins. tuetur e Medic. aliisque cum Pier. alii *num te*; etiam Grammatici ap. Heins. *nam* Clidonius. *jam te f.* Reg. et Parrhas. Porro *facta* i. e Medic. aliisque præstantioribus recepit: Vulgo *fata*. cf. Not., quod bene poterat exponi: *fata impia*, fatum crudele, iniquum, infaustum. Nunc fato tuo moveris? debebas tum moveri, adeoque de illo sollicita esse et de eo, quod futurum esset, cogitare, tum cum Æneam in regni societatem admitteres. Variant etiam Grammatici ap. Heins. item Gothani. 597 *Tunc* Gud. cum al. Heins. *Tunc licuit* Parrhas., sed in eo interpolationes plurimas observes.

dient—alii *deripient*, rapient, rapide educent.

596. 597. Variis modis, ut plerumque fit in sententiis acutis, hæc accipi possunt et vario cum affectu, sive *fata* sive *facta* legas; quoniam hæc et Æneæ et Didonis esse possunt, et quia *Tum decuit* suppleri potest vel: facere hæc sc. quæ v. 592—594 memoraverat, vel: *facta impia tangere te*. *Tangunt* porro, *καθικνοῦνταί σου*, cum ea, quæ attingunt, urgent, adsunt, tum, quæ animum movent, percellunt vel concitant, metu, terrore, odio, quocumque alio vehemente affectu. Ex pluribus hanc rationem probem: Exhorruerat illa modo ac damnaverat v. 595 atrocitatem consilii de persequendo et perdendo hospite; silet, et mox: quasi vero nunc demum nefas ac scelus exhorrescendum mihi sit! tum debebam exhorrescere, cum, defuncti mariti memoria animo expulsa, in thalami ac regni societatem perfidum hospitem recipiebam. Sic v. 214 ac *dominum Ænean in regna recepit*; adde Ovid. Epist. VII, 12. 90. Poterant illa: *nunc te facta impia tangunt*, bene accipi de perfidia Æneæ, tum vero alterum: *tum decuit*, facta impia tangere te, *cum sceptra dabas*, ad ipsius Didonis fidem marito datam et nunc læsam referre: tum debebat mentem percussam esse re impie facta a te ipsa. Ad sententiam comparare licet Medeæ conditionem ap. Apollon. IV, 1080 sqq.

597—599. Ut sup. 307 *Nec te noster amor, nec te data dextera quondam—tenet*. *En dextra fidesque* sc. ejus, *quem*, h. e. ita fidem servat is, *quem aiunt portare* (pro portasse) *secum Penates*. Non male Ursinus laudat Iliad. B, 341 Ἐν πυρὶ δὴ βουλαί τε γενοίατο μήδεά τ' ἀνδρῶν,

Quem secum patrios aiunt portare Penates!
Quem subiisse humeris confectum ætate parentem!—
Non potui abreptum divellere corpus, et undis
Spargere? non socios, non ipsum absumere ferro
Ascanium, patriisque epulandum ponere mensis?—
Verum anceps pugnæ fuerat fortuna.—Fuisset;
Quem metui moritura? Faces in castra tulissem,
Implessemque foros flammis, natumque patremque
Cum genere extinxem, memet super ipsa dedissem.—
Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,
Tuque harum interpres curarum et conscia Juno,

598 *Qui* hoc et seq. v. pro *quem* olim fuit lectum, teste Servio. *portasse* Medic. et Dorvill. 600 *arreptum, areptum, abruptum, devellere*, librariorum ludibria. *avulsum* apud Donat. in Terent. Andr. IV, 3, 3. memoriæ lapsu. *corpus divellere* Menag. pr. 602 *patrisque* ed. Junt. Dorvill. et Lutat. apud Burm. *ponere* Burmannus primus recepit, ut scripti fere omnes, etiam duo Goth. habent, etiam Pierii, præter unum ejus Mediceum, qui diversus a Fogginiano est. In hoc ut in vulgg. edd. legebatur *apponere*; duo ap. Burm. *opponere*, alter Hamb. *imponere*. Sed *ponere*, pro *apponere*, frequens poetis. 603 *fuerat pugnæ* Menag. pr. 604 *Quem timui* Goth. tert. Heins. conj. *in transtra*. Sed *castra* plus poeticæ audaciæ habet. v. Not. 605 *foras, fores, feros*, aberrationes librariorum. 606 *extinctum* pr. Morel. *extinguam* Lutat. ad Stat. V Theb. 128. *exstinxissem*, quod est interpretis. Burm. *extinsem* duo Goth. *et memet* quædam edd. Servii sup. ad v. 508. 608 *et* abest a pr. Hamb.

Σπονδαὶ τ' ἄκρητοι καὶ δεξιαί, αἷς ἐπέπιθμεν.

600—602. *abreptum divellere corpus*, ornate, dilaniare eum. *patriisque epulandum ponere mensis?* respicit Thyestæ vel Terei cœnam.

603—606. En affectum, qui altius assurgere aut procedere nequit. Itaque vers. 607 bene ad diras convertit se, at quanta cum arte illas ad religiosum ac sacrum aliquem horrorem attemperavit! *Quem metui m.* præclare, pro vulgari: quid mihi metuendum fuisset, cum mori decreverim! *in castra*, h. l. classem. III, 519 *Dat clarum e puppi signum; nos castra movemus. foros*, tabulatum, pro ipsis navibus. *Cum genere*, int. Trojanos. *dedissem* in ignem. cf. furorem Medeæ apud Apollon. IV, 392—394.

607—612. Solis, tanquam dei *πανδερκοῦς*, adeoque et *injuriæ* inspectoris, ut in fœderibus (v. Iliad. Γ, 277, et inf. XII, 176) ita in diris sollennis mentio. Cerda laudat Sophoclis locum Ajac. 860 sqq. conf. ibid. 839 sq. 850 sqq. Adde Ennii locum ex Medea Euripidea vs. 1251 sqq. conversum in Fragment. pag. 208. *lustras* de cursu, ut sup. v. 6. Burmannus pro *illustras* accipere malebat; minus poetice. Homericum: *ἠέλιός θ' ὃς πάντ' ἐφορᾷς καὶ πάντ' ἐπακούεις* Iliad. Γ, 277. comparari non debebat: ibi *Sol dicitur omnia intueri et audire*; quæ diversa et multo angustiora sunt, quam Solem omnes terras *lustrare, obire*, cursu suo. *terrarum opera* ut *ἔργα*, proprie de cultis locis. *Juno* (ut sup. v. 59 in sacris

Nocturnisque Hecate triviis ululata per urbes,
Et Diræ ultrices, et dî morientis Elissæ,
Accipite hæc, meritumque malis advertite numen,
Et nostras audite preces. Si tangere portus
Infandum caput, ac terris adnare necesse est;
Et sic fata Jovis poscunt; hic terminus hæret:

609 *per umbras* Leid. un. pro var. lect. 611 *avertite* multi; sed alienum a loci sententia. *Accipite hæc: animumque malis excludite tantis* ed. Ven. ab interpolatore. 613 *I. corpus* Menag. pr. e glossa. *et t.* Parrhas. 614 *Et sic* bene Heins. reposuit, optimis codd. etiam Pierianis auctoribus, etiam Nonio et Macrobio: Vulgo *Et si.* Heins. conj. *Id si.* In pr. Rottend. pro var. lect. erat: *Et si fata petunt Jovis: hic et t.*

mactabat bidentes *Junoni ante omnes, cui vincla jugalia curæ)* γαμήλιος *(pronuba* v. 166), h. l. est *interpres et conscia curarum harum*, hujus amoris aut conjugii, adeoque testis perjurii et injuriæ. *Interpres* etiam alias, cujus interventu aliquid efficitur, h. l. nuptiarum, quibus dea præest. 609. *Hecate*, cui noctu sacra celebrantur cum ululatu, h. e. carmine, precibus, in triviis: Notus usus vocis *ululare*, ὀλολύζειν, in sacris, pro inclamare, invocare, maxime cum animo commoto et in furorem acto. *Hecate ululata*, ut *bacchata Naxos* sup. II, 125. *Diræ*, h. l. Furiæ, ut XII, 845 sq., ubi cf. Notam. *Deos morientis Elissæ*, Genios Didonis, mox Manes futuros, intellexeram: cf. XII, 646, et sic fere Servius primo loco. At Pompon. Sab. *Manes Sichæi vocat.* Nec tamen video, quid vetet, *deos ultores Elissæ* accipere. 611. *Accipite, advertite, audite* de eadem re. *numen* vestrum, h. e. vim ac potestatem deorum inferorum ulciscendi malos, *advertite malis*, contra improbos et impios Trojanos, *meritum*, quippe qui meruerunt vestrum numen, h. e. pœnam, a diis malorum ultoribus infligendam. Exquisitior ratio quam illa, *advertere vultus, aures, animos*, ut Ovid. VIII Met. 482.

612 sqq. Eximiam poetæ artem in subjungendis diris his, quibus Æneæ fata, post adventum in Italiam, mox temporum seriorum eventus bellaque inter Pœnos et Romanos gesta, ingeniose intexuit, ut tanto magis popularium suorum animos adverteret et delectaret; jam alii viderunt. Dirarum vero et imprecationum omnino inventum et usum a poetis Græcis accepit, in quibus frequens est, utpote vehementibus affectibus bene inserviens. Exempla vide ap. Cerdam.

612—614. Ante oculos fuere ex Odyss. I, 532 seqq. diræ Polyphemi in Ulyssem: Ἀλλ' εἴ οἱ μοῖρ' ἐστὶ etc. Gravitatem orationis nota in verbis singulis, ut, *Infandum caput* pro eum, *terris adnare*, pro pervenire ad Italiam. sup. I, 538 *huc pauci vestris adnavimus oris. hic terminus hæret*, est. Serv. "*Si hoc est immutabile*; quoniam agrorum termini moveri nequeunt." Melius sic constitues: et si eo, h. e. in Italiam, fatorum et errorum Æneæ terminum ac finem, pervenire Æneam fatale est; *hæret*, fixum et destinatum est. Saltem hoc ab agrorum terminis petitum; verbo Lucretiano lib. VI, 65 *finita pote-*

At bello audacis populi vexatus et armis,
Finibus extorris, complexu avulsus Iuli,
Auxilium imploret, videatque indigna suorum
Funera; nec, quum se sub leges pacis iniquæ
Tradiderit, regno aut optata luce fruatur:
Sed cadat ante diem mediaque inhumatus arena.
Hæc precor; hanc vocem extremam cum sanguine fundo.
Tum vos, o Tyrii, stirpem et genus omne futurum
Exercete odiis; cinerique hæc mittite nostro
Munera. Nullus amor populis, nec fœdera sunto.
Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor,

615 *Et bello* Medic. a m. pr. 616 *externis* Hugen. *conspectu avolsus* codd. ap. Nonium Marcellum. *que* post *complexu* duo Burmann. *avolsus* scriptum cum Medic. et Gud. 617 *que* abest a Mentel, pr. et sic bona codd. pars ap. Pierium eo caret. 618 *leges sub p.* Hamb. pr. 619 *fruetur* Goth. sec. 622 *et* deest Zulich. a m. pr.

stas denique cuique Quanam sit ratione atque alte terminus hærens.

615—621. Revocata sunt ad has diras ea, quæ lib. VII seqq. memorantur, bellum cum Latinis et sociis Rutulis, Æneæ profectio ad Evandrum, auxilii petendi caussa, relicto in castris Ascanio, quem interea oppugnat Turnus cum magna Trojanorum strage. Reliqua a v. 618 ad mortem Æneæ spectant; namque is tertio, ut plerique tradunt, a fœdere cum Latinis anno, pugna cum Tyrrhenis facta, in Numicio flumine periit. conf. sup. I, 261 sq. et Excurs. III ad lib. XII. *audacis populi*, Servius: "id est, Rutulorum, sicut semper inducuntur." Sic VII, 409 *Audacis Rutuli ad muros. Audax* poetis est bellicosus, fortis. *Finibus extorris*, profectus ex castris in Latio positis. *indigna*, miseranda, *suorum Funera* imprimis Pallantis Lib. X. *pacis iniquæ* v. lib. XII, 823 sqq. cf. Serv. Sed res in majus aucta. 620. *cadat ante diem inhumatusque* sunt jungenda. *ante diem*; non obstat lib. VI, 764 *Quem tibi longævo serum Lavinia conjux Educet silvis regem.* Paucos saltem annos regnavit. *inhumatus*, quoniam ejus corpus nusquam inventum est, ut adeo inter deos receptus diceretur, ut ex Livii I pr. notum.—*media arena.* nolim a gladiatorum pugna in amphitheatro petere; sed est pro campo, loco pugnæ. 621. *cum sanguine*, cum vita, sed multo majore cum vi. Servius: "quasi imprecationes ipsas suo consecraret sanguine."

622—629. Odia inter Pœnos et Romanos, et bella perpetua de imperio. *stirpem exercete odiis*, vexate. Nisi est exquisitior ratio pro vulgari, exercere odia in posteros; nihil amplius. *Munera* int. inferias, quæ proprie *mitti* dicuntur. *nec fœdera sunto*, quippe tertio rupta, ut Serv. 625.

Qui face Dardanios ferroque sequare colonos,
Nunc, olim, quocumque dabunt se tempore vires.
Litora litoribus contraria, fluctibus undas
Imprecor, arma armis; pugnent ipsique nepotesque.
Hæc ait, et partes animum versabat in omnes;
Invisam quærens quam primum abrumpere lucem.
Tum breviter Barcen nutricem affata Sychæi:
Namque suam patria antiqua cinis ater habebat:
Annam, cara mihi nutrix, huc siste sororem;
Dic, corpus properet fluviali spargere lympha,

626 *sequere* alter Hamb. 627 *quæcunque* Parrhas. 629 *Jam precor* duo Burm. *arma viris* pr. Hamb. *p. ipsique nepotesque* Heins. reposuit e Medic. aliisque potioribus codd. Vulgo leg. *ipsique nepotes;* et sic Grammatici passim laudant; sic quoque omnes Goth. (*ipsi pugnentque nepotes* Moret. qu. ex interpolatione). In quo facile intelligi possit, alterum *que* librarii culpa extritum esse. Videtur tamen mihi *que* illud in clausula totius sententiæ et orationis redundans vix locum tueri posse, vel aurium judicio. Tum *ipsique* non habet, quod commode huc advoces. Nam debent esse aut ipsi *Tyrii:* tum vero languet post superiora multo graviora: *pugnent ipsi* et nepotes; aut *populi:* atqui quinam sunt *populorum nepotes?* Heumannus et Trappius et Jo. Schrader. in schedis, totum hemistichium rescindendum esse judicabant, tanquam assutum; scilicet viris doctis non succurrebat, qui illi Carthaginiensium nepotes esse possent. Holdsworthus Jubam huc vocabat, et laudabat Lucani locum lib. VIII, 283 sqq. Dicas potuisse poetam latius ipsum Bocchum ac Jugurtham, Afros certe, etsi non proprie Carthaginiensi stirpe oriundos, intelligere. Parum tamen hoc quoque satis facit. Alterutrum tenendum esse arbitror: aut, quod malim, ne clausula tenuior sit reliqua oratione, in suspicionem adducendum hemistichium; aut, si malis, cum excusatione poetæ, retinere, simpliciter *nepotes* sunt posteri, sera posteritas, sc. respectu eorum, qui tum erant, et tollendum importunum *que.* 632 *Cum br.* Wall. *Hinc B. breviter* Hamb. alter. Porro *Barcem, Bachem, Bachen, Braccen, Barchen* aberrationes. *Sichei est* duo Burm. cum Goth. sec. 633 Hunc versum suspectum Britanno docto ac vindicatum vide in Miscell. Obss. Vol. I, p. 13. Suspectum haberi video et aliis, ut Jac. Bryant., et Jo. Schradero, acutis viris. Sane si vitio datur poetæ, quod rem tam parvi aut nullius momenti interposuit, excusandi facultas esset: cum fidem faciant narratis hoc ipso poetæ, quod certis nominibus, rebus, locis, res definiunt; sed sunt in ipso versu plura, quæ displiceant: *suam* pro ejus; *cinis* in *patria* nutricem *habebat.* Est itaque haud dubie ab interpolatore profectus. 635 *aspergere* Ven., quod est commune. *mergere* alter Menag.

ultor, Hannibalem ostendit (ut quoque Serv.) qui Italiam ferro ignique vastavit. *ex ossibus* pro vulgari, ex cinere meo, h. e. post me veniat aliquis, qui persequatur etc. *dabunt se,* exquisitius quam, erunt. Occurrit et alibi: Georg. I, 287 *Multa adeo gelida melius se nocte dederunt.* Bella scilicet ominatur sæpius renovata. 628. 629. Servius ad fœderis conditiones super limitibus inter Pœnos et Romanos subtiliter satis refert. Enimvero est poetica amplificatione odii et inimicitiæ; ut vulgo solemus dicere: omnia inter Romanos et Pœnos fuisse infesta et contraria.

632. Ut sola et sine arbitro esset, cum mortem sibi inferre decrevisset, Barcen, quæ cum ipsa erat, foras ablegat.—633. Suam propriam nutricem Dido jam olim apud Tyrum sepeliverat. Ut alias *tumulo, sepul-*

Et pecudes secum et monstrata piacula ducat.
Sic veniat; tuque ipsa pia tege tempora vitta.
Sacra Jovi Stygio, quæ rite incepta paravi,
Perficere est animus, finemque imponere curis;
Dardaniique rogum capitis permittere flammæ.
Sic ait. Illa gradum studio celerabat anili.
At trepida et cœptis immanibus effera Dido,
Sanguineam volvens aciem, maculisque trementes
Interfusa genas, et pallida morte futura,
Interiora domus irrumpit limina, et altos
Conscendit furibunda rogos, ensemque recludit
Dardanium, non hos quæsitum munus in usus.

636 *ducet* Mentel. pr. 637 *Sic veniet* nonnulli e Pierianis. *tuaque* sec. Rottend. a m. pr. *tege corpora* Sprot. 638 *parabam* vet. cod. apud Macrob. III Sat. 3. 640 *Dardanidique* Wall. pro *Dardanidæ*, subjicit Burm. *præmittere* Ven. *flammis* Medic. 641 *Dixerat, illa* Parrhas. *celebrabat* a pr. m. Medic. cum aliis, frequenti lapsu. *accelerabat* Goth. sec. *anilem* Burmanno invito in contextum venisse suspicor. Nam Heinsianæ edd. *anili* retinent, et Burmannus ita rectius legi pronuntiat. Atque ita Mediceus cum præstantissimis aliis; item Goth. pr. et sec. a m. sec. Non male sane dictum alterum quoque: expuli tamen codicum jussu, quod fors intulerat. 642 *Et tr.* Montalb. *et* ante *cœptis* abest a pr. Moret. *At rapidi c.* Exc. Burmann. 643 *involvens* alter Voss. 645 *irrupit, perrumpit, prorumpit, abrumpit*, aberrant codd. ap. Burm. 646 *moribunda* Ven. *thoros* Parrhas. *reclusit* Gud. a m. pr. Dorvill. et Donatus ad Terent. Adelph. II, 1. *restringit* un. Heins. 647 *non hosce relictum* ex v. 507 emend. Tan. Faber. Sed v. Burmann. et not.

cro, urna, haberi, teneri dicuntur defuncti: sic nunc *cinis patria* (terra) habetur.

636. *monstrata* a sacerdote, puto, *piacula*, piamina, h. l. purgamina, quibus in sacris magicis utebatur superstitio, h. l. ad mentem amore exolvendam. cf. Ecl. VIII, 73 et 80 sq. 638—640. *incepta* inde a v. 504 sqq. vid. notam ad v. 480 sq. cf. ad seqq. Silium VIII, 116 sqq., qui sua ex h. l. duxit: *Nigro forte Jovi* etc. sc. Plutoni. 640. *rogum permittere flammæ*, lignorum struem, pyram, incendere: hoc quidem expeditum est. Verum ambiguum esse potest, sitne *flamma Dardanii capitis* an *rogus Dardanii capitis*. Video nunc hoc mollius esse: rogum, cui imposuerat effigiem Æneæ, (sup. 508) quasi caput ac vitam ejus devotura.

642—647. Notas extremi furoris observa. *morte futura*, jamjam cummaxime constituta; male enim Servius aliter. *Sanguineam aciem*, ὄμμα ὕφαιμον. *interiora domus limina*, limen interioris ædium partis; *penetrali in sede* sup. 504 sq. *tecto interiore* 494 sq. *quæsitum*, paratum, acceptum, adeoque etiam datum; sup. 507 dixerat *ensem relictum* scil. dono ac munere. *Arma viri, thalamo quæ fixa reliquit* sup. 495.

Hic, postquam Iliacas vestes notumque cubile
Conspexit, paullum lacrimis et mente morata,
Incubuitque toro, dixitque novissima verba:
Dulces exuviæ, dum fata deusque sinebant,
Accipite hanc animam, meque his exolvite curis.
Vixi, et, quem dederat cursum fortuna, peregi;
Et nunc magna mei sub terras ibit Imago.
Urbem præclaram statui; mea mœnia vidi;
Ulta virum, pœnas inimico a fratre recepi:

649 *parum* duo e glossa. *lacrimas* Goth. pr. *mente remota* Sprot. 651 *si fata* alter Hamburg. *sinebat* Medic. cum codd. parte, etiam Pierianorum, doctius: ut mirer id a viris doctis dimissum manibus esse. At *sinebant* tuetur inter alios fragm. Vatic. 652 *absolvite* tres cum Servio apud Burmann. *his* deest Zulich. *ex. pœnis* ed. Ven. 653 Locus est ap. Senecam Epist. XII. 654 *mea* tert. Rottend. Quod vulgare esset, etiamsi metrum ferret. 656 *a* abest a multis Pier. et Heins., male. *e fratre* Hugen. Porro Burm. conj. *Pœnos inimico a fratre recepi*, ingeniose quidem; sed nimis forte. vid. Not. Tandem tres ap. Burm. v. 656 antecedenti præponunt.

648—650. *Iliacas vestes notumque cubile* rogo imposuerat. cf. sup. 507. 508. Erant autem vestes inter munera e navibus allata. cf. lib. I, 647 sqq. Magnum ac novum πάθος in conspectu earum rerum, quæ magnopere animum percellere debuere; magnum quoque artificium in dilectu rerum ac verborum. Expende singula. *mente*, defixa in pristini amoris ac consuetudinis cogitatione. *Incubuit toro.* Comparant intpp. loca Sophoclis (Trachin. v. 916 sqq.) et Euripidis (Alcest. 173—186), ubi Alcestis moribunda in torum conjugalem se projicit; at in altero Deianira se ipsam super Herculis toro interficit; qui locus majorem cum nostro similitudinem habet. Saltem præiverunt illi aut alii tragici poetæ in hoc ad movendum affectum egregie comparato spectaculo. Vult autem Dido expiare culpam morte in eo ipso toro, in quo eam commiserat. At oratione, quæ modo sequitur, nihil puto dici posse aut personæ ac tempori accommodatius aut ad animum movendum potentius; illa vero v. 653—656 quam sublimia sententiis! Et tamen Silius se putavit cum poeta in certamen descendere posse, lib. VIII, 141 sqq.

651 sq. *Exuviæ—Accipite hanc animam*—quia iis incubans animam est expiratura. 653. Male argutantur in *fortuna* et ante in *fata deusque*, jam inde a Servio. Est eadem notio bis, ter, iterata. Magni animi hoc esse puta, ut in novissimis rebus sese erigat, et suæ laudis conscientia ac rerum gestarum claritate fato ac diis invidiam faciat. Ingloria morior; at non vixi ingloria. *quem dederat cursum fortuna, peregi:* sup. lib. III, 493. dixerat: *Vivite felices, quibus est fortuna peracta jam sua.* 654. *imago*, εἴδωλον, Umbra, magna rerum gestarum nomine ac fama. Male aliter Intpp. Splendidum et illud: *sub terras ibit*, moriar; petitum ab Ennio et Lucretio. *ulta virum*, vid. sup. I, 360—364. *pœnas recepi*, nove forte,

Felix, heu nimium felix, si litora tantum
Nunquam Dardaniæ tetigissent nostra carinæ!
Dixit; et, os impressa toro, Moriemur inultæ!
Sed moriamur, ait. Sic, sic juvat ire sub umbras.
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, et nostræ secum ferat omina mortis.
Dixerat. Atque illam media inter talia ferro

660 *Sed moriemur* quatuor ap. Burm. *Si sic* Gud. a m. pr. *Sic? sic j.* Fabric. legebat. Sed recte Burm. docet esse, *vel sic quoque.* 661 *ignem oculis* alter Hamb. 662 *et miseræ* Leid. un. *omnia*, male multi. 663 *medio* Dorvill. a m. sec. *mediam* legi testatur Taubm., ex Pompon. Sab. puto. Etsi enim e Mediceo Fogginii nihil occurrit, ait tamen ille: "*mediam* legit Apronianus; nam, qui se transfodit, medius videtur esse gladii." Silius I, 307 *Concidit exacti medius per viscera teli.* Recepit Brunck. correctionem Aproniani. *media inter ilia* ed. Ven. Æn. XII, 318 *media inter talia verba*, h. e. in medio horum dictorum; inter hæc dicta.

nec tamen insolenter pro, cepi, sumsi. Bene Pompon. Sab. *recepi*, ad debitum refertur. *Felix heu!* Comparat Servius Catull. 64, 171 sqq., et de imitatione Statii III Silv. 3, 25 vide Burmann. Etiam Apollon. IV, 33, sed minus ornate.*

659—662. Iterum animi magni et superbi hoc; ut, ingloriam et inultam se mori, hoc vel maxime pungat. Tandem pro ultione habetur saltem hoc, quod conspectum suæ mortis, et cum hoc spectaculo perfidiæ pœnitentiam, objectum iri Æneæ cogitat. *os impressa toro*, scil. percita furore, salute desperata, et morte vicina. Non enim is erat jam mentis habitus, ut exosculari illas exuvias velle videri posset, neque verba, quæ effatur, tale quid arguunt; sed ore impresso, præ animi dolore in torum, cui incubat, immisso, hæc eloquitur. 660. 661. Inulta moriar; modo sic moriar, ut saltem ille hauriat etc. Inter hæc verba ensem ab illa pectori applicari puta. *Dardanus* paullo insolentius pro Dardanius, sed et Homerus: Δάρδανος ἀνήρ; et sic alia. 662. Splendide: ex meæ mortis indicio ac nuntio infaustum omen navigans ille secum auferat! Sit illi ferale hoc spectaculum pro sinistro viæ omine.

663—665. Vide facinus declaratum ab iis rebus, quæ maxime legentis animum impellant, et verbis ornatissimis. Non vident illam se transadigentem ferro, sed *ferro col-*

* "Perlato ad nos, dum hæc in manibus sunt, gravissimo nuntio de morte *Munchhusii*, immortalis viri, cum perculsus ingenti luctu animus vix ulterius progredi in opere potest, dolori nostro vel alieno loco paullum indulgere liceat. *Vixit* et Is, *vixit, et cursum*, at quam gloriosum! quam ad omnem posteritatis memoriam memorabilem! *peregit.* Poterat et *Munchhusius* suo jure Didonis verbis uti: *Et nunc magna mei sub terras ibit imago;* quam enim majorem Umbram inveniat inter eos, *qui vitam excoluere per artes, Quique sui memores alios fecere merendo* (VI, 663. 664)? *Urbem præclaram statui; mea mœnia vidi.* Quid enim? vidit Georgiam Augustam suam." Relinquo hunc locum a. LXX perscriptum in altera hac recensione intactum, ut, quantum per me fieri possit, *Munchhusii* nominis caritate etiam tenelli animi imbuantur. Si quid fructus et utilitatis ex hac poetæ interpretatione ad vos redit, o boni, etiam ejus partem aliquam isti viro vos debere putate. Nunc—(ut cum Statio loquar) *Inferior volat Umbra deo!*

Collapsam adspiciunt comites, ensemque cruore
Spumantem, sparsasque manus. It clamor ad alta
Atria; concussam bacchatur fama per urbem.
Lamentis, gemituque, et femineo ululatu
Tecta fremunt; resonat magnis plangoribus æther:
Non aliter, quam si immissis ruat hostibus omnis
Carthago, aut antiqua Tyros; flammæque furentes
Culmina perque hominum volvantur perque deorum.
Audiit exanimis, trepidoque exterrita cursu,
Unguibus ora soror fœdans, et pectora pugnis,
Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
Hoc illud, germana, fuit? me fraude petebas?
Hoc rogus iste mihi, hoc ignes aræque parabant?
Quid primum deserta querar? comitemne sororem

664 *accipiunt* duo Burm. *cruorem* Dorvill. cum aliquot Pier. 665 *et alta* alter Menag. 668 *tremunt* fragm. Vatic. *clangoribus* pr. Menag. et Montalb. *clamoribus* Witt. et Wall. cum parte codd. Pierianorum, Goth. duobus, Erf. Aberrationes sollennes. 669 *missis* aliquot Pier. et ed. Mediol. Sed bene *immissis* defendit Pierius. 670 *Tyrus* multi Pier. et Heins. et amat latinas enuntiationes Maro. Vid. Heins., qui tot alias aliis locis reduxit. *flammaque ruentes* Zulich. 671 *volvuntur* duo Burm. *volitantur* Exc. Burm. *volventur* Goth. sec. 672 *casu* eadem Exc. 673 *ac p.* alter Hamb. 675 *hocc'* ed. Brunck. *quod fr. p.* Bigot. 676 *hæc ignes* Parrhas. *ignesque* Leid. un. *ignis* Exc. Burm. 677 *Quod pr.* Hugen. *germana querar* Menag. pr. *comitemque* Gud. a m. pr. *ve* Menag. pr.

lapsam, et hoc quanto plus quam *transfixam!* et *spumantem* plus, quam *tinctum cruore ensem.* Bene etiam Servius: *Non induxit occidentem se, sed ostendit occisam:* addit ille: *et hoc tragico fecit exemplo, apud quos* (tragicos) *non videtur, quemadmodum fit cædes, sed facta narratur.* *Comites* sunt familiares, famulæ, quæ in impluvium irrumpunt. Etiam hoc judicium poetæ declarat, quod de rogo incenso nil memorat; quem tamen incensum esse e lib. V pr. apparet. Scilicet vix commodo loco id inter cetera narrari poterat.

666. *bacchatur* gravissimum pro discurrit, differtur. Mox 668. *Tecta fremunt*, ut jam alias monitum, pro vulgari, lamenta fremunt in tectis.

669—671. Comparatio hæc et alibi obvia, accommodata tamen, et h. l. bene ornata, primo loco apud Homerum occurrit Iliad. X, 410, 411, ut jam Macrobio notatum IV Sat. 6. Euripidem laudat Cerda (Phœniss. 1046—1049). Ad v. 671, quo civium ædes privatæ, ac publicæ deorum, incendio correptæ narrantur, Burmann. confert Val. Fl. II, 176—180, ex h. l. expressum, apud quem ordo verborum hic est: *vel vidisse, patriæ per culmen ignes agi.*

672 sqq. Egregie affectus veritas servata in Annæ luctu et verbis.

Sprevisti moriens? Eadem me ad fata vocasses:
Idem ambas ferro dolor, atque eadem hora, tulisset.
His etiam struxi manibus, patriosque vocavi
Voce deos, sic te ut posita crudelis abessem?
Extinxti me teque, soror, populumque, patresque
Sidonios, urbemque tuam. Date vulnera lymphis,
Abluam, et, extremus si quis super halitus errat,
Ore legam. Sic fata gradus evaserat altos,
Semianimemque sinu germanam amplexa fovebat
Cum gemitu, atque atros siccabat veste cruores.
Illa, graves oculos conata attollere, rursus

678 *facta* Mentel. pr. a m. pr. *eadem me fata vocassent* alt. Hamb. 679 *ferret* Oudart. *eadem* abest a Witt. *ora* Gud. ed. Junt. *fuisset* aliquot Pier. 680 *manibus struxi* Parrhas. *exstruxi* Goth. tert. 681 *positam* Medic. a m. pr. *abissem* Wall. possis scribere: *sic te ut posita, crudelis! abessem:* ut ad Didonem referatur. Si ad Annam; retrahes; *ego crudelis struxi.* Nec tamen male: *ut crudelis abessem,* crudeliter sejungerer. 682 *Exstinxsti* scripturam ex Pieriano exemplari retinuisse videtur Heinsius; vulgaris eademque mollior scribendi ratio est *exstinxti.* Hoc etiam Probus Art. Grammat. producit ex Marone et Diomedes Grammat. pro *exstinxisti,* ut *exstinxem* sup. v. 606 pro *exstinxissem.* Atqui duriorem pronuntiandi morem in aliis prætulisse creditur poeta, tanquam epica gravitate digniorem. *Exstincti, exstixi,* eo alludunt, illud in Witt., hoc in binis Heins. cum glossa *exstinxisti.* *Exstinxti* etiam in fragm. Vatic. diserte legitur, item in Donato. v. Bened. At est Aldd. pr. lectio: *exstinxi,* vel *extinxi,* quam in omnibus fere exemplaribus repererat Pierius, et sic Moret. Dorvill. Puget. Erf. cum tribus Goth. Ita ipsa Anna se accusat, sua opera factum, sua culpa commissum esse, ut communi clade ruant omnia. Grave et hoc; et difficile est alterutram lectionem præferre. Quomodo in Mediceo legatur, ex Fogginiano exemplari vix assequare. Videtur tamen *extinxti* in *extinxi* esse refictum; et ex sensu et judicio animi si pronuntiandum est, *Extinxti* de Didone est præferendum; nam si soror Anna se accusabat: satis erant illa: *Extinxi me teque, soror.* At reliqua: *populumque patresque Sidonios urbemque,* nimii acuminis, nisi de Didone ipsa pronuntientur. *te meque* quatuor apud Burmann. et Erf. Sed amant Veteres se priori loco memorare. Burm. 683 *data* Menag. pr. 684 *erret* quatuor Heins. et Erf. *esset* duo alii. *exstat* Wall. 686 *S. suam* ed. Ven. *germana* Wall. 687 *s. v. furores* Menag. pr. *colores* Goth. pr. 688 *rursum* Dorvill.

Præivisse creditur Briseis Homeri in Patrocli funere Iliad. T, 282 sqq. Hæc autem omnia, quæ effatur, ne a tempore et loco aliena sint, dum illa incedit, prolata esse cogita, nam *trepido cursu ruit per medios.* Unde v. 685 *sic fata gradus evaserat omnes.* 679. *Idem dolor;* vulgare erat, vulnus. 680. 681. *struxi,* rogum, pete ex v. 676; cum jussu Didonis paraverat sup. 494 sq. *patriosque vocavi Voce deos,* h. e. ipsa sacrum jussu tuo paravi et rite auspicata sum, sollenni sc. precum carmine decantato: Nam: *ergo jussa parat* sup. v. 503. *sic ut abessem,* sejungerer a te, avellerer ac te carerem, *te posita,* mortua, ut II, 644 et sæpe.—682. Gravissima sunt hæc, quibus morte sua Dido omnia in commune exitium traxisse dicitur: quippe in urbe recens condita. 688. Est hoc mirum in modum ad affectum comparatum. Non injucundum fuerit comparare, ut faci-

Deficit. Infixum stridit sub pectore vulnus.
Ter sese attollens cubitoque annixa levavit:
Ter revoluta toro est, oculisque errantibus alto
Quæsivit cœlo lucem, ingemuitque reperta.
Tum Juno omnipotens, longum miserata dolorem

689 *stridit* Heins. e Medic. et melioribus, etiam Pierianis, forma exquisitiore. Vulgo *stridet*. *stridens* pr. Rottend. 690 *cubituque* multi ap. Pier. et Burm. *adnixa* castigationi Heinsianæ debetur, e codd. etiam Pier. Vulgo *innixa*. Sed *innititur*, etiam qui jacet, *annititur*, qui tentat exurgere. vid. Heins. 691 *est* deest Gud. *que* abest ab ed. Ven. 692 *Quærebat* alter Hamb. *repertam* multi codd. ap. Pier. et Burm. cum Servio: quod et ipsum ferri possit: et recepit Brunck. tanquam exquisitius: verum sensum habet paullo diversum: quasi *propter lucem repertam* ingemuisset. In Medic. *reperta* in litura est, ut adeo hæc Aproniana lectio videri debeat; doctior utique illa et commodior. 693 *long. mis. laborem* Montalb. alter Hamb. et tert. Rottend. pro var. lect. voce magis poetica et h. l. accommodatiore.

unt Intpp., Euripid. Phœniss. 1438 sqq. impr. 1446 sq. de Eteocle; et de Pyramo Ovid. Met. IV, 137 sqq. 145. 146. Adde de Alcestide Eurip. 203—206. 689. *stridit vulnus*, sanguis ex vulnere erumpens. conf. Ovid. Met. IV, 120. 124. 691. 692. Oculi jam morte natantes et caligine obscurati diem recipere laborant, sed ægre colligunt solis radios. *ingemiscit*, ut moribunda. quod est inf. XII extr. *Vita cum gemitu fugit indignata sub umbras*. Et nunc puta oculos iterum claudi.

693 sqq. Nova hæc et insolens videri potest religio, quod Iris mittitur, ad expediendam miseræ Didonis animam. Scilicet Iridi tribuit poeta, quod Mercurio supra tributum vidimus vers. 244, quandoquidem a Junone illa mandata fert, et ejus ministerio plerumque Juno utitur, ut inf. V, 606. IX, 2. Iliad. Σ, 166. Communiter tamen, ex poetæ religione, v. 698. 699 Proserpinæ eæ partes esse debebant. Secuti sunt Virgilium alii, a Cerda jam laudati, Statius II Silv. I, 147. Martial. III epigr. 43. Adde Horat. I Carm. 28, 19. 20. Orco (θάνατον appellat) jam ante idem tribuerat Euripides in loco jam a Macrobio V, 19 notato, Alcest. 74—77 (ex qua fabula plura ad Mortis imaginem illustrandam peti possunt. Vide v. 261. 438. 844. 1140. 1141. add. Hemsterh. ad Lucian. T. I, p. 512). Junonem hac de re sollicitam esse, nil mirum, cum ea Didonis et Pœnorum caussam suscepisset. Unde vero hoc dicemus petitum, quod *crinis abscinditur?* non enim satis est cum Macrobio l. l. dicere, ex Euripide Alc. 75 id ductum esse. E re sacra puto ductum; nam victima consecratur deo, pilis in fronte evulsis et in ignem injectis (cf. v. c. inf. VI, 245; est id proprie κατάρχεσθαι); ab hoc momento victima deo dicta et sacra. Itaque et is, qui moritur, crine abscisso, diis inferis, tanquam victima, consecratur, Jovique infero sacer est. Ornavit sic poeta vulgare illud: quia morti haud matura erat, ægre anima a corpore sejuncta est. Res itaque numinis interventu egebat. Imitatione expressit Statius Theb. VIII, 9 *Necdum illum aut trunca lustraverat obvia taxo Eumenis, aut furvo Proserpina poste notarat Cœtibus adsum-*

Difficilesque obitus, Irim demisit Olympo,
Quæ luctantem animam nexosque resolveret artus.
Nam, quia nec fato, merita nec morte peribat,
Sed misera ante diem, subitoque accensa furore,
Nondum illi flavum Proserpina vertice crinem
Abstulerat, Stygioque caput damnaverat Orco.
Ergo Iris croceis per cœlum roscida pennis,
Mille trahens varios adverso sole colores,
Devolat, et supra caput adstitit: Hunc ego Diti
Sacrum jussa fero, teque isto corpore solvo.
Sic ait, et dextra crinem secat. Omnis et una
Dilapsus calor, atque in ventos vita recessit.

694 *Difficilemque obitum* Zulich. *dimisit* vulgo scriptum. *dimittit* Franc. *remittit* Parrhas. *ab alto* quinque ap. Burmann. 695 *animum* tert. Rottend. *resolverat* Sprot. et Wall. *absolveret* Leid. et Erf. *dissolveret* Franc. 698 *Necdum* Gud. cum quatuor aliis Heins. et Goth. sec. 700 *ad roscida* Bigot. *rosida* Franc. *pinnis* Medic. et Gud. 701 *averso* Bigot., ut semper variatur in his vocibus. *adversa luce* multi Pieriani, tres Burmann. cum Hamb. sec., qui a m. sec. habet: *percusso sole.* Idem versus V, 89. 702 *Advolat* Bigot. *atque super* alter Hamb. *Huic* et *Hinc* aberatt. librarr. *Hunc ego Orco* Exc. Burm. 704 *crinem tulit* Longob. Pierii. 705 *Delapsus* duo Burmann. *calor* Sprot.

tum furvis. Revocavit ille rem ad lustrationem et expiationem Umbræ, tum ad tabulam in atrio Plutonis propositam, qua inscriberentur defuncti.

693—695. *dolorem*, ἀγωνίαν. *artus nexos*, corporis cum anima nexum, bene Cerda vidit, a palæstra et lucta esse petitum. Corpus quasi implicat et circumstringit animam, ne elabi illa possit.

696—699. Vid. ad v. 693. *merita nec morte*, nullo immani crimine commisso. Serv. opp. *subito accensa furore*; uti *non fato* et *ante diem*, ὑπέρμορα Iliad. B, 155. ὑπὲρ μοῖραν Iliad. Z, 488. Y, 336 conf. Guell. *Accendimur* autem non modo *ira*, sed et dolore, et *furore*, ex indignatione et ira orto. *nondum caput damnaverat Orco*, h. e. nondum vitam ejus, vel ipsam, morti devoverat. cf. ad v. 693.

700—703. Στῆ δ' ἄρ' ὑπὲρ κεφαλῆς, Iliad. B, 20 de Somno, (adde Odyss. Z, 21) omnes laudant. Sed talia delectant forte, at nihil illustrant.

704. 705. Sane Georg. IV, 223 sq. de anima mundi, e qua vita petitur; et: *Scilicet huc reddi deinde ac resoluta referri Omnia.* Nunc tamen vix illa doctrina locum habet; expiratur anima adeoque in aerem abit.

EXCURSUS I

De Didone ejusque amoribus et ætate.

Cum, si historicam fidem sequaris, Didonis ætas plus quam CCC annis a Trojæ excidio Æneæque erroribus abfuisse vulgo narretur (quod jam a Servio observatum videas ad v. 459.); modo in accusando modo in excusando poeta, qui Didonis amoribus Æneam implicuit, multi docti viri passim operam suam posuerunt. Sed hanc disputationem antequam attingamus, alia, eaque nostro quidem judicio gravior, quæstio est expedienda, quam intactam fere relinqui videas, quid tandem poetam ad hanc cogitationem ac consilium adduxisse videri possit, ut Didonis amores in carmen suum inferret? casune an ratione an exemplo hoc potissimum episodio usus sit, cum alia forte cum temporum ratione magis consentanea ad manum essent?

Jam quid poeta in tota hac ratione secutus sit, dum Æneam ad Africæ litus tempestate atrocissima actum admovit, et supra est expositum, et iis, qui Odysseam animo tenent, obscurum esse nequit. Cum enim Ulyssis errores cum ex aliis periculis ac casibus tum ex naufragio maxime et ejectione Ulyssis in ignotam terram, multum habere suavitatis variarique narrationem videret, cum is alia loca tantum attigisse, aliis aliquamdiu immoratus esse diceretur; nisi jejunam et parum suavem suam vellet esse narrationem de Æneæ navigatione, hoc idem sibi vidit esse sequendum, ut Æneam ventis ac procellis a cursu dejectum in remotam terram, de qua nova ac mira quædam narrari possent, expelleret. Cum autem in mari mediterraneo, a Troade versus Italiam, navigatio fieret, si omnes animo litorales plagas percenseas, nulla facile opportunior terra cogitari potest, quam, qua usus est poeta, Carthaginiensis. Jam primum quod australe potissimum litus adire tempestas coegit Æneam, factum partim poetarum exemplo partim ventorum natura. Nam in maris hujus plagis austrinis, infra Cycladas saltem ac Cretam, gravissimæ ab aquilone vento excitantur tempestates, durantque certo anni tempore flatus ejus continui per

plures dies, ob hoc ipsum dicti etesiæ. Videntur hi iidem fuisse, qui Menelaum XX dies ad Pharum retinebat Odyss. Δ, 360. His ventis quis miretur eos, qui a Troade Græciam vel Italiam peterent, versus Africæ litora propelli! Itaque Græcos a Troja reduces, cum Maleas circumvecti tempestate a cursu dejecti essent, omnes fere ad has partes actos esse videas. Menelaus quidem Ægyptum adiit, l. c. et Odyss. Γ, 300; Paris et hanc et Phœnicen, Ulysses Lotophagorum insulam in Libyæ litore, Meningem, v. Odyss. I, 80 sqq. Apud Apollonium etiam Argo ex Ionio mari versus Africæ litora proripitur. Si itaque Virgilius ventorum naturas, poetarum exemplum ceterasque rationes sequi volebat, ad Africæ litus classis Trojana erat deferenda. Cum vero reliquæ passim partes, Ægyptus ac Libya, essent ab Homero et Apollonio occupatæ, feliciter poeta in Carthaginiensem oram incidit. Quæ enim opportunior terra commemorari poterat, quam Carthago, cum Romanis suis Æneidem scriberet, quibus jucundissimum auditu esse debuit, si belli gravissimi, quo primum populus Rom. aditum ac viam ad terrarum imperium sibi paraverat, semina ac caussas in ipsis olim Æneæ fatis ac casibus jacta esse videret.

Ut autem Didonis potissimum amore uteretur, cum Calypsus vel Circes aut Medeæ amores exempli auctoritate adducere poetam poterant, tum feminæ hujus claritas ac fama, tum ipsa rei ratio ac necessitas. Quodsi enim semel appulsum Trojanorum ad Carthaginiense litus præferendum esse videbat, in tam antiqua de Æneæ erroribus historia, quæ Carthaginis incunabula antevertebat, quid de hac urbe aliud memorari poterat, quam ipsa ejus primordia? Quam opportunum autem ad poeticam tractationem vel in epico carmine argumentum esset amor, Apollonii exemplo intelligere poterat, qui hunc quidem locum in Medeæ et Jasonis amoribus egregie tractasse videri debet. Sed Virgilius et illum et ipsum Homerum longe post se reliquisse dicendus; quod quidem, si recte judico, duobus potissimum modis assecutus est, partim *quod Tragicorum gravitatem et amoris atrocitatem sequi*, partim *quod ab heroici moris simplicitate ad elaboratiorem ac cultiorem vitam deflectere maluit*, qua decoris et honestatis alicujus exquisitioris famæque laudem propositam sibi habent feminæ. In toto enim Homero et ex Homerici temporis sensu amor parum idoneus est ad pathos inferendum.

Quæ a nobis commemorata si quis animo consideret, næ is, puto, Segræsii aliorumque rationes ad poetam, tanquam qui tempora confuderit turbaritque, defendendum allatas, vanas fere aut infirmas, non mag-

nopere desiderabit. Delectationis sane potior habenda est poetæ ratio quam historicæ veritatis; et, si doctrinæ laus poetam decet, non tamen illa ex temporum subtili ratione est expectanda, nec in poeta ullum peccatum habet reprehensionem, nisi quoties audientium animos seu rerum seu numerorum illecebris tenere nequiit; hoc unum est, quo adversus præscripta artis suæ peccasse videri debet; ad hoc enim redeunt ea, quæ Aristoteles de Poetica disputat c. 25 distinguendo inter ἁμαρτίας, τὴν μὲν καθ' αὑτὴν, τὴν δὲ κατὰ τὸ συμβεβηκός.

Si tamen in ipsas Carthaginis origines variasque super iis veterum narrationes accuratius inquirere voluissent viri docti, totum hoc poetæ peccatum et accusatione et defensione vacare omninoque esse nullum facile intellexissent. Tam diverse enim de condita Carthagine traditur et in tam diversa tempora ejus incunabula rejiciuntur, ut vel historico minus subtili liberum fuisset eligere, quod maxime sequi vellet. Quanquam ea narrationis varietas facile ad certam rationem revocari potest, si memineris condi urbes dici non uno sensu, nec modo primis jactis fundamentis, sed et mœnibus ductis, colonia nova adscripta, aucta denique et amplificata quocumque modo civitate. Certis etiam temporum intervallis a Phœnicibus Africam occupatam, a Sallustio quoque proditum, bello Jug. 22. Sæpius itaque haud dubie condita est Carthago, et possunt varie traditæ ejus origines commode ad certas epochas revocari. Jam *primum* L. ante Trojam captam annis Carthago condita esse dicitur a *Tzoro* et *Carchedone*, apud Appian. Punic. pr., quod idem ex Philisto repetit Hieronymus in Eusebio latine facto ad Num. 805 in ed. Scalig. p. 91 et ad Num. 798 in ep. Pontani et Vallars., h. e. ante Chr. 1198 (ad Euseb. computum 1217) et ante Trojæ excidium, ex eadem Euseb. computatione, a 37. Græca Eusebii servata sunt a Syncello p. 172 ed. Par., unde Scaliger transtulit in Græca Eusebii p. 33 I, 31. Adde Chronicon lib. I, p. 18 et p. 126. Tzori quidem et Carchedonis, quippe urbium, nomina imperite, ex antiquo tamen more, ad virorum personas designandas esse traducta, ab aliis Didonis nomen temere in hoc tempus referri, facile apparet; manet tamen illud, paullo ante belli Trojani tempora, L vel adeo XXXVII annos, Carthaginis prima exordia in veteri historia memorari solita fuisse. *Altera* Carthaginis conditæ epocha est CLXXIII a. post priorem illam, paullo ante Coloniam Ionicam, secundum Chron. Euseb. Hieronymi ad Num. 971, aut (ut verius apud Syncellum legitur, qui Græca Eusebii servavit p. 181 A), CXXXIII annis post Trojam captam, h. e. a. C. 1025 (sec. Euseb. 1044). Hac quoque

epocha Didonis opera celebratur, quæ amplificanda ac munienda urbe Cartha, et Byrsa arce condenda, maxime fuit conspecta. Ἐπεκτίσθη Καρχηδὼν ait Syncellus: accepit etiam illo tempore suum nomen, cum antea Origo esset dicta; si modo vera tradit Syncellus (XXXI annis serius ab aliis hanc epocham definitam fuisse, ex Eusebio Hieronymi discas ad Num. 1002 sec. Scalig. 1000, quod in ipsa Salomonis tempora incidit). *Tandem* CXC annos ubi descenderis, *tertio* loco Carthaginis conditæ memoriam fieri videas a Josepho in Apion. lib. I, 18, p. 1042, et ex eo ap. Syncell. p. 182, post Salomonis templum conditum anno CXXXXIII mense octavo; qui est ante C. N. 861, a Troja capta CCCXXIII, ante U. C. 108 Varr. Et ad has fere epochas alludunt ceteri numeri, qui passim apud alios leguntur, vel ex annis, quibus Carthago stetisse dicitur, eliciuntur. Iocc anni vulgo hac in re memorati sunt: sed termino a quo et ad quem illi pertingerent parum exacto. Auctorem satis diligentem Appianus ante oculos habebat, cum ἑπτακοσίοις δ' αὐτοὺς ἔτεσιν ἀπὸ τοῦ συνοικισμοῦ Ῥωμαῖοι Σικελίαν ἀφείλοντο. Factum hoc ante C. N. 242, quibus si annos 700 addideris, habes annos 942, qui a Trojæ excidio 242 annis absunt, adeoque ad mediam fere epocham supra memoratam assurgunt. At mox alii parum diligenter annos 700 ad excidium Carthaginis deduxere, ut in Epitome Livii LI habetur: cui indiligentiæ locum fecisse putandum hoc, quod *per* 700 *annos floruisse Carthago* vulgo ferebatur: ut in locis Appiani habetur Pun. p. 365, 55 et 493, 35. Ita enim paucis hæc expedias. Pluribus aliam rationem ibi exposuit editor doctiss., verum ea, quæ super Carthaginis originibus dicta sunt, sigillatim h. l. repetere vel excutere, a consilio alienum est. Vid. viros doctos imprimis Scalig. ad Euseb. et in App. de Emend. Tempp. p. 31. Joseph. l. c. Vellei. I, 6, 4. Justin. XVIII, 4. Salmas. ad Solin. c. 27, p. 228, et, si ad manum est, vel Notata ad Guthrium consulas Tom. III, p. 253 sq., vel Simson. A. M. 3132 cum Wesseling. Nott. Non enim nisi eadem fere recocta passim videas. Est sane tertia hæc epocha, paullo maturius forte et illa constituenda, vera Didonis ætas, siquidem illa Pygmalionis fuit soror, Mutgonis seu Mettini filia. Fuisse tamen communem veterum errorem, ut ad Didonem prima Carthaginis exordia referrent, non modo ex iis, qui vetustiores excripsere, Cedreno p. 140, et Jo. Malela p. 68, verum etiam ex Appiano Punic. pr. constat, qui, memorata ista prima urbis origine L. ante b. Troj. annis, addit: "conditores fuere Zorus et Carchedon; ut vero Romani et ipsi Carthaginienses opinantur, Dido, mulier Tyria." In tanto itaque scriptorum optimorum

dissensu tantaque rei obscuritate, et quidem non in patriis historiis, sed exteri populi, quis hoc a poeta postulet vel expectet, ut temporum rationes subtilius, quam ipsi historici nonnulli fecerunt, subducere sustineat? Ultimo loco et illud monendum, jam ante Virgilium amores Didonis et Æneæ videri celebratos fuisse ab historicis Rom. Nam ad lib. IV, 682 Servius: "Varro ait, non Didonem, sed Annam, amore Æneæ impulsam se super rogum interemisse." Cf. eund. ad V, 4. Nullam igitur in Didone ad Æneæ ætatem revocanda reprehensionis materiam subesse, ex iis, quæ disputata sunt, satis intelligi puto. Egit de hoc episodio Abbas *Andres* in singulari libello: de quo v. judicium nostrum (in *Götting. gelehrt. Anzeigen* 1789. p. 1166 sq.) De Didone autem nonnulla minus nota vide in Tr. Anonymi *de mulieribus, quæ bello claruerunt* (ab Heeren nostro vulgato in *Bibliothek der alten Litteratur* 6s Stück p. 15.) Est illa ibi appellata Θειοσσὼ; reliqua fere conveniunt cum Etymologo in Διδώ.

EXCURSUS II

Apollinis accessus ad Delum.

IV, 143—149. *Qualis, ubi hibernam Lyciam Xanthique fluenta Deserit, ac Delum maternam invisit Apollo, Instauratque choros, mixtique altaria circum Cretesque Dryopesque fremunt pictique Agathyrsi; Ipse jugis Cynthi graditur, mollique fluentem Fronde premit crinem fingens, atque implicat auro; Tela sonant humeris.* Insignis phantasmatum et verborum dignitate locus, cujus pars ex Apollonio, sed multum ornatius, adumbrata, lib. I, 307—309 Οἶος δ' ἐκ νηοῖο θυώδεος εἶσιν Ἀπόλλων, Δῆλον ἀν' ἠγαθέην ἠὲ Κλάρον ἢ ὅγε Πυθὼ, Ἢ Λυκίην εὐρεῖαν ἐπὶ Ξάνθοιο ῥοῇσι. (confer etiam versus lib. I, 536—539, et lib. II, 677 sqq. item Callim. in Dian. 241 sqq.), reliqua forte ex alio Græco poeta. Ante oculos locum Maronis habuit Avienus Orb. Terr. 705 sq. ubi compara Wernsdorfii Notam p. 1036 sq. De Neptuni incessu simili ornatu elaboratus est apud Apoll. III, 1239 sq. Sicut Dido cum Diana lib. I, 498 sqq. ita Æneas incedens comparatur cum Apolline incedente. Jam, ut ornatum intelligas, deum non simpliciter incedentem, sed festo die, ut sacris suis intersit, prodeuntem sistit; et sacris quidem celeberrimis, in insula Delo: inde ornamenta petiit cum ex his sacris et

dei accessu, tum ex loco, unde decesserat. *Lyciam* memorat, eamque *hibernam* appellat, quoniam hiemem Apollo Pataris Lyciæ exigit: etsi vel δυσχείμερον vel εὐχείμερον explicant viri docti. Non videtur alienum a re esse, quod Servius narrat; gravior enim auctoritas non occurrit; *nam constat Apollinem sex mensibus hiemalibus apud Pataram, Lyciæ civitatem, dare responsa—et sex æstivis apud Delum.* Certe et Herodot. I, 182 de Pataræo oraculo: οὐ γὰρ ὦν αἰεί ἐστι χρηστήριον αὐτόθι. ἀποδημίαι et ἐπιδημίαι deorum res notissima imprimis post Spanhem. in Callim. *Delum maternam* matri Latonæ sacram, seu quod matris caussa mari emerserat. Certe et aliis est *Latonia Delos.* Jam in sacris nihil est augustius *choro,* qui ducitur, nihil in poetis memoratu jucundius. *instaurat,* cum dilectu, quandoquidem est voc. sacrum; habet autem plus dignitatis, quod ipse deus parat choros, quam choros in ejus honorem duci. Chori inter rem sacram instituuntur ab iis, qui sacra curant, partim qui primitias frugum in insulam apportant; v. Callim. in Del. v. 279 sqq.; hos designat poeta per *Cretes, Dryopes* et *Agathyrsos.* Simplicius Iones memoraverat Hymnus Homericus in Apoll. 147 sq. Facit etiam nominum antiquitas ad majorem carminis dignitatem. *Cretes* memorari videntur secundum Hymnum Homericum in Apoll. v. 388 sqq. 535 sqq., ubi Apollo apud Delphos sacrorum ministros sibi adsciscit Cretenses navi Pylum petentes; quem locum etiam Tibullus respicit IV, 1, 8 et 9. *Dryopes,* Trojanis temporibus Thessaliæ circa Spercheum habitatores, inde Parnassi accolæ, qua ille versus Œtam procurrit, ea regione, quæ Doris appellata est. Ab Hercule fuere victi, cum ille Trachine versaretur. Res copiose ac diverse tractata esse videtur ab iis, qui Heracleas condiderunt; diversa enim inter se narrantur apud Herodot. VIII, 31. 73. Apollodor. II, 7. 7. Strab. VIII, p. 373 C. Apollon. I, 1213 sqq. et Schol. et alios. cf. ad Apollod. Not. p. 475 sq. Sed ex iis unum est, quod Virgilius ex parte sequitur, apud Pausan. IV, 34, Dryopas victos ab Hercule Delphos abductos et Apollini devotos fuisse, τῷ Ἀπόλλωνι ἀνάθημα ἤχθησαν ἐς Δελφούς. Hoc et Servius habet: *Hi populi, ab Hercule victi, Apollini donati esse dicuntur.* Ex dei tamen responso ab Hercule in Peloponnesum deducti primum Asinen Argolidis, mox Asinen Messeniæ occuparunt, et Apollini ac Dryopi Apollinis f. templa dicarunt insigni religione. Videtur igitur ab aliquo poeta traditum forte et hoc, mansisse apud Delphos Dryopes nonnullos inter eos, qui sacra curarent, ut modo de Cretensibus vidimus. Traduxit autem et hos et illos ad Delum suam poeta paullo licentius. At *Agathyrsi* proprie Delum spectant.

Nam uti Callimachus Arimaspos, ita Maro Agathyrsos pro *Hyperboreis* posuit, quorum θεωρία seu legatio sacra ad Delios res est satis nota. Vide vel Gesneri Prælect. II de navigat. extra colum. Herc. et loc. class. Callimach. in Del. 281 sqq. Ad Scythicum nomen retulit Hyperboreos Virgilius cum Callimacho et aliis, etsi a Græcorum ad Borysthenem et Tanaim coloniis θεωρίας istas venisse probabile sit. *Altaria circum* sunt chori κύκλιοι, de quibus v. Intpp. ad Callim. l. c. v. 313. περὶ βωμὸν etiam Apollon. l. c. lib. I, 538. Quos Servius ex Melisso Grammatico *Achabas* memorat, 'Αβίους emenda. Versus 147. 148. 149 imprimis ornati de corona laurea, vitta aurea et pharetra. Argutatur et in h. l. Spencius Dial. VIII et poetam modo ad Apollinis Vaticanum signum modo ad Augustum respicere vult. Quod Quinctil. VIII, 3, 73 circa hanc comparationem monet, a poeticæ visionis genio alienum est. *Debet enim, quod illustrandæ alterius rei gratia assumitur, ipsum esse clarius eo, quod illuminat. Quare sane poetis quidem permittamus hujusmodi exempla:* Qualis ubi hibernam L. *Non idem decebit oratorem, ut occultis aperta demonstret.* Enimvero, ad poeticam rationem, phantasma illud Apollinis Delum adeuntis est inter notiora, et sæpe in hymnis aliisque carminibus frequentata. *Tela sonant humeris* vim adjunctam non habent, quæ erat in Iliad. A, 46, pertinere tamen ad concitatum et celerem ingressum videntur propter v. 149 *haud illo segnior ibat Æneas.* Sic de pyrrhicha Amazonum Callim. in Dian. 247 ἐπεψόφεον δὲ φάρετραι.

EXCURSUS III

De Famæ specie.

IV, 173 sqq. *Fama malum, quo non aliud velocius ullum* etc. Etiam episodium hoc de Fama, nec, si absit, desiderari, et aliis locis æque pæne interponi posse statuebat Ill. Homius. Videtur tamen Famæ h. l. memorabile esse momentum ad rerum eventum luctuosiorem. Excitatus enim ea Iarbas Jovem precibus movet, ut Æneam ille Carthagine evocet. Paullo longius, quam par erat, poetam huic loco esse immoratum, judicabat Addisonus cum aliis. In his tamen tædium vix suboritur, nisi talibus descriptionibus nimis sæpe, et alieno loco, inculcatis. Poeta vero non in specie Famæ declaranda ad fastidium usque

substitit, sed et facta ejus et mores et originem narrando descriptionis tædium temperavit. Fatendum tamen, esse alia, quæ subtiliori judicio vix satis se probent, a viris doctis non animadversa. Primo v. 176 male interpositum est *metu*, quod a Fama in deam mutata nos revocat ad abstractum, quod dicimus, ad ipsum rumorem; debebat esse parva primo motu, cursu, volatu. Nec verborum positus admittit, ut metu sit ad metum, ut metum injiciat. In v. 180 *pedibus celerem et pernicibus alis* otiose apposita sunt, illo quidem loco, et resecari debebant. Tandem ad speciem, quam mente animoque tibi reddere et exhibere possis, illa quidem sunt præclara, esse monstrum plumis oculisque consitum; at *linguis, oribus, auribusque*, toto corpore *inductum* quomodo illud esse possit: *tot linguæ, totidem ora sonant, tot subrigit aures:* hoc vix assequaris. Quæ in extremis posita sunt: *Tam ficti pravique tenax, quam nuntia veri;* excusari possunt; est enim monstrum vocale et loquax, ut Harpyiæ, Sirenes et alia. Ceterum in Famæ specie monstrosa exemplum habemus satis manifestum diversæ poeseos et picturæ indolis; picta enim illa haud placere possit. In comparatione Homericæ Eridos cum Virgiliana Fama admodum argutari videtur Macrobius V, 13. Incrementa rumoris ex ipso progressu melius exprimi vix poterant; et v. 177 præstantissimus secundum illud jam a Longino s. 9 laudatum: Οὐρανῷ ἐστήριξε κάρη, καὶ ἐπὶ χθονὶ βαίνει. Deam fecerat Famam jam Hesiod. Ἔργ. sub f. Φήμη—θεός νύ τις ἐστὶ καὶ αὐτή. Sophocli Œdip. Tyr. 162 Φήμη est τέκνον Ἐλπίδος. Alia loca dabit Cerda inf. ad 195. Athenis *ara* fuit *Famæ*, non signum: Pausan. I, 17 βωμὸς τῆς Φήμης, et Æschines in loco, in quo plura de fama e poetis afferuntur, in Timarchum p. 18 (p. 140 R.) ὥσθ' εὑρήσετε καὶ τὴν πόλιν ὑμῶν καὶ τοὺς προγόνους Φήμης, ὡς θεοῦ μεγίστης, βωμὸν ἱδρυμένους. de signo deæ nec ipse memorat. Est tamen numus Demetrii regis apud Eckhel Num. anecd. T, I, p. 84. tab. VI, 9. de quo iterum egit in Doctrina Numor. T. II, p. 120. In eo deam alatam tuba canentem, ingeniose Famam interpretatus est.

EXCURSUS IV

Templum Hesperidum.

IV, 483—485. *Hinc mihi Massylæ gentis monstrata Sacerdos, Hesperidum templi custos, epulasque draconi Quæ dabat et sacros servabat in ar-*

bore ramos. Jure suo ab interprete Virgilii expectet lector, ut clariorem hujus loci notionem animo suo informet. Potest itaque poeta videri fingere, hortos Hesperidum, quos per *templum Hesperidum* designet, quosque ab Hercule spoliatos communis ratio ferebat, adhuc Didonis tempore superesse. Non facile tamen poetæ, nisi forte tragicos excipias, mythicam fidem ita deserunt, nec veteres notasque fabulas ultra mythicum ævum in veræ historiæ tempora demittunt. Malim itaque statuere id, quod cum multorum populorum multarumque Græciæ urbium religionibus consentaneum est, ut Virgilius ponat, templum Hesperidibus sacrum in his terris fuisse, in quo, id quod in multis sacris ac religionibus usu receptum fuit, antiqua fabula repræsentabatur, arbore aurea et dracone in ea constituto, cujus æditua vel sacerdos anus erat ex indigenis loci. Serpens ille, quem poeta memorat, pascebatur offa mellita; mazam, *μελιττοῦταν* eam appellant; quemadmodum in templis Æsculapii mos fuit serpentes ali et pasci e patera; unde tot signa Æsculapii et Hygieæ serpentem pascentium e patella extant. Proclive esset, e sequentibus conjicere, usum nunc aliquem *magicum* draconis fuisse anui; Quemadmodum in nonnullis templis divinationis genus fuit e serpente sacra captum; variis quidem modis, interdum casu et eventu, ut in eo, quod ab Herodoto commemoratur, VIII, 41. cum Athenas deserendas esse pronuntiaret Themistocles ex eo, quod draco evanuerat *ἐκ τοῦ σηκοῦ*, cum tamen ille alioqui nihil commune haberet cum divinatione, et haberetur in Parthenone tanquam custos et *οἰκουρός*: ut omnino caussæ hujus religionis servandorum in locis sacris draconum fuere variæ, cum ipsi dracones tam multarum rerum symbola essent. In hortis Hesperidum, non minus quam in Martis luco apud Colchos pro custodia tantum fuisse traduntur; in istis quidem servabat draco aurea mala Junonis; quod ex Pherecydis fragmento et ex Apollodoro satis constat. Servatos legimus passim in templis dracones, v. c. Lanuvii, quibus dapes apponebantur; augurium ex iis cibo vescentibus captum esse, conjiciebat nuper ingeniosus vir, Böttiger, in eandem sententiam augurium Salutis interpretando. De Hesperidibus post ea, quæ ad Apollodorum disputata sunt, plura commemorare nihil attinet.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER QUINTUS

ARGUMENTUM

ÆNEAS, relicta Carthagine in Italiam navigans, vi tempestatis in Siciliam defertur: ubi, ab Aceste benigne exceptus, Manibus Anchisæ patris, quem superiori anno eodem die apud Drepanum sepeliverat, anniversarium sacrum facit, ludosque apud tumulum ejus instituit: suaque victoribus præmia decernit 1—103. Navali certamine vincit Cloanthus—285. Euryalus Nisi dolo cursu superat—362. Entellus senex Daretem juveniliter se jactantem cestu vincit—484. Sagittandi peritia superat Eurytion: prima tamen præmia, ætatis dignitatisque habita ratione, Acestæ decernuntur, cujus sagitta in aërem emissa subito exarserat—544. Ascanius in honorem Anchisæ avi, cum primæ nobilitatis pueris, equestres ludos pugnæque simulacrum exhibet—603. Interea Trojanæ mulieres hortatu Iridis, longæque navigationis tædio, ignem in classem conjiciunt, quatuorque naves comburunt: ceteræ subita a Jove immissa pluvia incendio sunt ereptæ—699. Nocte sequenti Anchises, Æneæ filio in somnis apparens, Jovis verbis admonet, ut, Nautæ consilium secutus, mulieres imbellesque senes in Sicilia relinquat; ipse cum juventutis robore integræque ætatis flore in Italiam naviget; Sibyllæque imprimis antrum adeat; illius enim ductu in campos Elysios esse venturum, ubi et posteritatis suæ seriem omniumque instantium bellorum discat eventum—740. Monitis itaque paternis morem gerens Æneas, oppidum in Sicilia condit nomine Acestam: eo et matrum et senum bello inutilem coloniam transscribit: ipse cum exercitus robore Italiam petit—778. Interim Neptunus, Veneris precibus exoratus, naviganti Æneæ mare tutum præstat—834. Palinurus, in tanta securitate somno succumbens, una cum gubernaculo in mare excutitur: ejusque vicem supplet Æneas.

Pro episodio habendam esse majorem libri partem, negari nequit, nec tamen ab argumento epico illud sejunctum et, quæ a multis frequentata est reprehensio, alienum habendum. Primo libro iter ex Sicilia in Italiam faciebat Æneas; rejectus a cursu suo in Africam nunc eandem navigationem repetit, et jamjam ad Italiæ litora appulsurum eum esse sperabas. Ecce tibi nova rei mora injicitur! iterum ventis contrariis a cursu depulsus in Siciliam defertur. Multa omnino in Sicilia erant Trojanorum et Æneæ vestigia, ut in Excursu monitum. Classis a Trojanis mulieribus incensa, fabula erat vulgari narratione trita. Non igitur otiose desidere in Sicilia poterat Æneas, nec incensa classis memorari nisi probabili aliqua de ratione. Itaque poeta præclare eo rem adducit, ut Æneas patri inferias faciat, ludos funebres instituat, classe incensa partem comitum deponat in insula, et urbe nova condita cum reliquis discedat. Agnosce poetæ sive ingenium sive judicium et in hoc: Dum ludorum festivitas viros detinet, navium incendendarum tempus ac facultas, quæ alias vix occurrere poterat, feminis, quæ solæ relictæ sunt, data est. Æneam autem cum pietate tam insignem esse velit poeta, quid magis consentaneum, quam ut is patris Manibus sacras cærimonias persolvat? In ludorum descriptione, quod rerum genus omnino multum ornatus admittit, facile est ad intelligendum, majorem veteribus, quibus poeta suum epos pangebat, suavitatem, quam nunc nobis inde provenire potest, fuisse objectam. Imprimis vero ludus Trojæ Romanos lectores delectare debuit. Alia hujus descriptionis suavitas, quæ tamen etiam nobis parata et cognitu facilis est, ex Homerica imitatione proficiscitur, qui Iliad. Ψ Patrocli funus et ludos simili copia descripsit. Tantum autem abest, ut Romanis, quibus, non nobis, scribebat poeta, aut infringere delectationem, aut carminis dignitatem elevare videretur talis imitatio, ut potius, ingenio ac sensu illorum temporum et hominum, id quod totus Virgilius et Horatius docent, nihil magnificentius ac splendidius fuerit visum in poeta, quam si Græcorum poetarum loca et inventa commode et ingeniose in sua carmina transferret.

Sed ut delectationi in hoc libro per certaminum descriptionem tantopere studeret, poetam movere etiam potuit argumenti sterilitas, in ea tamen narrationis parte, qua ad exitum festinabat illa, hoc est, ad Italiam procedebat Trojanorum classis. Judicium poetæ in hoc quoque agnovit Segraisius, quod gravissimis affectibus, quibus libro quarto legentis animus agitabatur, nunc succedit hilarior rerum facies, ludorum festivitas, certaminum eventus ac præmiorum varietas.

Ut autem in ludorum omnino cogitationem incideret poetæ ingenium, facere forte potuit Erycis, herois indigetis, recordatio, qui in iis locis, ad quæ Trojani appulerant, clarum pugilatu nomen habebat. Catrœus quidem valde acutus sibi videbatur in hoc, quod primus vidisset, ad ludos in Cæsaris honorem ab Augusto habitos Virgilium respexisse. Verum et idem illud commentum jam a veteribus commentatoribus fuit allatum, et seu affirmandi seu negandi caussas idoneas habet nullas. Enimvero ab Homero inde nullus facile fuit poeta, qui non argumentum hoc ad istorum hominum, Græcorum imprimis, animos ac sensus jucundis-

simum, attingeret. In Græcis quidem poetis deperditis plura hujusmodi certamina, ludis præcipue funebribus, fuisse tractata, vel et Hygino discas, f. CCLXXIII. Imprimis ludi funebres in Achillis honorem a Thetide instituti nobile fuerunt argumentum, v. Odyss. Ω, 85 sqq., quod repetitum videas a Quinto Cal. IV, 110 sqq., sæpe idem memoratum in Tragicis. Argonautarum certamina v. in Orphicis 575 sq. Hinc, Græcorum poetarum exemplo, Romani quoque hunc certaminum locum passim carminibus suis intexuerunt, Virgilii maxime judicio; imprimis Silius XVI, 249 sqq. et Statius Theb. lib. VI, quos cum Virgilio Homeroque comparasse non pœnitebit, simul ut intelligas, tum, quam parum in poeta ars sine ingenio valeat, tum, quam iniqua ejus sors sit, qui, cum aliis ætate anterioribus succedat, in angustum imitationis orbem semel se immiscrit. In summa rerum copia pauper et jejunus est Statius. Spiritum poeticum atterit in exilibus ornamentis; quæ, etsi et ipsa voluptatem afferunt, tamen carminis summa parum delectat.

INTEREA medium Æneas jam classe tenebat
Certus iter, fluctusque atros aquilone secabat,
Mœnia respiciens, quæ jam infelicis Elissæ
Collucent flammis. Quæ tantum accenderit ignem,
Caussa latet: duri magno sed amore dolores
Polluto, notumque, furens quid femina possit,

1 *Æneas medium* vett. ap. Pier. et Dorvill. 2 *Lætus iter* alter Voss. Burmannum mireris ferre nolle, *tenebat iter*, et jungere: *Certus iter*. Ad *certus* eliciendum est *itineris*. 3 *jam felicis* aliquot Pier., male. 4 *accenderat* Leid. *incenderit* alius Leid. 5 *diri* Montalb. *sub amore* Wall. et Zulich. deleta priore scriptura: imperite. *doloris* Medic. 6 *posset* Moret. sec. et Goth. tert.

1—4. *Interea.* v. sup. IV, 584 sqq. Servius: *circa primum ortum lucis navigavit—ergo tota die, dum se Dido interimit, dum fletur, paullulum profectus est, leniter spirantibus ventis:* et flammas rogi circa vesperam vidit, *quo tempore et per naturam ignem videre potuit, et per pristinum morem, quo per diem cadavera non incendebantur.* Noctis fere tempus datum rogo igni consumendo, et altero mane lecta ossa. Sic in Patrocli funere Iliad. Ψ, 226. Stat. Theb. VI, 236 et al. *medium* (v. sup. III, 664) *iter* (ut cursum, fugam), vulgarius esset, *mare altum.* At *certus;* recte Serv. itineris sui certus, persistens in consilio proficiscendi in Italiam. *aquilone* dictum absolute, et simpl. pro vento. ut sup. IV, 310 *et mediis properas aquilonibus ire per altum*, et vs. 562 pari modo *Zephyros* secundos dixerat. Carthagine in Italiam tendens austro tum uti debuit.

5—7. *sed duri dolores magno amore polluto*, quod cogitant, quo erumpere possit vel soleat dolor animi intolerabilis magno amore læso, *notumque*, et, quod non ignorant, *furens quid femina possit*, hæc *ducunt* Teucros, *Teucrorum pectora, per augurium triste*, h. e. facile adducunt eos ad augurandum ac suspicandum, id quod erat, mali quid evenisse. *magno amore polluto:* exposui cum Servio læso sc. ab Ænea, violata fide. Vix tamen, inquis, eo modo *pollui amor* dicitur; potius Dido *polluere* debuit *amorem*, quatenus eo adducta erat, ut mortem sibi inferret. Nam *polluere* locum habet in cæde, sanguine, piaculo. Recte quidem: sed minus hoc accommodatum h. l. adjunctis: quid *duri dolores magno amore polluto* efficere possint. Ergo sic dicendum: amor violata fide ab altero amante *pollui* proprie dicitur ex adulterio, concubitu vetito: v. c. Horat. IV, 5, 21; ut etiam fides *corrumpitur*. Poeta idem nunc dixit pro fide amoris læsa omnino et violata ab Ænea. Ita *jura, fœdera*, pollui dicuntur quæ violantur; quia eadem sacra ac sancta, casta, sunt.—

Triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.
Ut pelagus tenuere rates, nec jam amplius ulla
Occurrit tellus; maria undique, et undique cœlum:
Olli cæruleus supra caput adstitit imber,
Noctem hiememque ferens; et inhorruit unda tenebris.
Ipse gubernator puppi Palinurus ab alta:
Heu! quianam tanti cinxerunt æthera nimbi?
Quidve, pater Neptune, paras? Sic deinde locutus
Colligere arma jubet, validisque incumbere remis;
Obliquatque sinus in ventum, ac talia fatur:
Magnanime Ænea, non, si mihi Jupiter auctor
Spondeat, hoc sperem Italiam contingere cœlo.
Mutati transversa fremunt, et vespere ab atro

8—11 sup. III, 192—195 jam lecti versus. *jam* deest Moret. 9 *Apparet* un. Guelpherb. in Exc. Cort. Lectio *maria u. et u. cœlum* est ex Pier. et Heins. libris potioribus ab Heinsio reposita. Vulgaris lectio erat: *cœlum u. et u. Pontus*, traducta forte ex lib. III, 193, unde et Quinctil. XII prœm. petiisse videtur. *et* abest a Zulich. 10 *Illi* multi. *exstitit* Ven. et Montalb. 11 *horruit* Mentel. pr. 13 *Heu quo nam* aliquot Pier. *Heu quidnam* quidam ex iis alius, et tres ap. Burm. Jov. Pontanus malebat *quinam*; nec hoc male. Sic Erf. Sed *quianam* codicum et Grammaticorum auctoritate firmat Pierius. Antiquum vocabulum sectatus est poeta; cf. Cerda. pro curnam? *æquora nimbi* alter Hamb. 16 *sinum* Longob. 18 *conjungere* Franc. *hoc possim I. c. vento* Parrhas. Dorvill., interpolate. 19 *ab alto* Medic. a m. sec. Colot. alter Voss. et Rottend. sec. Sed vulgatum ornantius.

v. 7. animum *ducunt per triste augurium*, ex pluribus indiciis præsagium eliciendo; omnia animo pererrando. *per* ut VI, 743 *per amplum Mittimur Elysium.*

8—11. Iidem versus sup. III, 192—195, ubi vide. cf. Odyss. M, 403. Ξ, 303 sq. *supra caput*, desuper, *καταкρῆθεν* vel *ὑψόθεν*, ut ap. Arat. Phæn. 422. 423.

15. 16. *arma* h. l. vela contrahere jubet. Sic ὅπλα de uno ὅπλων hoc genere apud Homer. v. Cerda. *Obliquat sinus* velorum *in ventum*, nostrorum nautarum *Laviren*, vento adverso non totis velis accepto, sed tantum ex obliquo, ne ille magna vi irruens navem nimium de cursu deflectat. Mox 17 *auctor* etiam h. l. ornatus caussa adjectum; quatenus aliquid spondet ac promittit.

19—25. Adversum igitur navigationi in Italiam ventum ab occidente habebant; transversim ille spirans cursum retardabat. Ita malim accipere, quam ad aquilonem nunc ventum ab occasu accessisse putare; nec v. 16 *Obliquat sinus*, eo ducere potest, cum ventum a læva spirantem designet. *tendere tantum*, quantum adversa tempestas valet. *Serv.* 24. ad Drepanum v. sup. III, 707 sqq. I,

Consurgunt venti, atque in nubem cogitur aër.
Nec nos obniti contra, nec tendere tantum
Sufficimus. Superat quoniam Fortuna, sequamur,
Quoque vocat, vertamus iter. Nec litora longe
Fida reor fraterna Erycis, portusque Sicanos:
Si modo rite memor servata remetior astra.
Tum pius Æneas: Equidem, sic poscere ventos
Jamdudum, et frustra cerno te tendere contra.
Flecte viam velis. An sit mihi gratior ulla,
Quove magis fessas optem demittere naves,
Quam quæ Dardanium tellus mihi servat Acesten,
Et patris Anchisæ gremio complectitur ossa?
Hæc ubi dicta, petunt portus, et vela secundi
Intendunt Zephyri; fertur cita gurgite classis;
Et tandem læti notæ advertuntur arenæ.
At procul excelso miratus vertice montis

20 *æther* Sprot., sed v. Burmann. 21 *obnixi* plerique Pier. et Dorvill. *neque t.* aliquot Pier. 22 *quo jam* pr. Rottend. *quoniam superat* Ven. 23 *Quaque* Parrhas. *Quove* Goth. tert. *vacat* Medic. *vertamur* Parrhas. *vertemus* Goth. alter. *Non l.* Ven. 24 *fraterni* conj. Heins.; duo scilicet epitheta offendebant. 26 *cum p.* pr. Moret. *te poscere* Wall., voce e sequ. versu prærepta. 27 *te cerno* duo Burmann. *credo* pr. Moret. 28 *tibi* Bigot. *carior* alter Hamb. 29 *Quove* Heins. cum potioribus etiam Pier. it. Goth. Vulgo *Quoque*. *Quave* Oudart. *optem fessas* Leid. un. *demittere* Burm. ex septem libris recepit, suffragante ratione grammatica. Mare enim *altum* proprie dicitur et *descenditur*, *decurritur*, in litus. Vulgo *dimittere*, quod esset a se ablegare et alio mittere. 30 *Acestem* vulgo et *Achestem*. 32 *ut vela* malebat Heins. 35 *Et procul* aliquot Pier.

550. 195. *Fida* propter Acestam, cf. Excurs. I ad h. lib. *litora fraterna Erycis*, qui Erycem condidit; erat is filius Veneris et Butæ. cf. Apollon. IV, 914 sqq. et Excurs. II ad h. lib. *portusque Sicanos*, proprie. Nam Sicani ab Iberia profecti, cum, relictis sedibus in Italia ad Tiberim, Siciliam tenuissent, reliquis Siciliæ partibus depulsi occidentale tamen litus tenuere. cf. Thucyd. VI, 2; atque inter Sicanos hos Trojani consedisse memorantur. *remetior* animo *astra servata* ante tempestatem adeoque cum astris ipsum cursum ac navigationem factam.

28. *Flecte viam*, ut sup. *iter*, h. e. cursum, navem, velis mutatis. Male turbat Serv. et al.

31. Versus ad Lucretianam formam lib. IV, 738 *Quorum morte obita tellus complectitur ossa*, et I, 136 *Morte obita quorum tellus amplectitur ossa*. Mox *secundi Zephyri*, cursu jam versus ortum solstitialem inflexo.

35—41. Acestes Trojanus, urbis Segestæ conditor, qui cum Trojanis

Adventum sociasque rates, occurrit Acestes,
Horridus, in jaculis et pelle Libystidis ursæ:
Troia Crimiso conceptum flumine mater
Quem genuit. Veterum non immemor ille parentum
Gratatur reduces, et gaza lætus agresti
Excipit, ac fessos opibus solatur amicis.

et *ex celso* distinctis inter se dictionibus, *e celso* Wall. quod mavult Bentlei. ad Lucan. III, 88. Ed. Londin. *miratur* Zulich. Franc. Goth. pr. 37 *in maculis* Hamb. pr., et sic doctus Britannus conjecerat: laudato quoque Statio II Theb. 128. 129 *tigris horruit in maculas*. Sed hoc diversum; horrescit ipsa tigris pelle maculosa. Scilicet jungi solet *Horridus in jaculis:* quod an recte fiat, dubito adhuc. Quotquot enim exempla allata vidi, alio modo accipi possunt, de quo v. Notam. Itaque interpunxi post *Horridus*. Potest quidem pro altera interpretatione, ut sit *Horridus in jaculis*, laudari locus e nostro expressus Valerii Fl. I. 486 *agnoscit Acastum Horrentem jaculis et parmæ luce coruscum;* ubi nec minus *in jaculis* fuisse scriptum suspicatus jam est Heinsius; vel sic tamen non jungam cum viro doctissimo *Horrentem in jaculis*, sed *Horrentem, in jaculis*. Quoties enim Valerius hoc loquendi genus frequentat, absolute positum video. De reliquis v. Not. *et jaculis* alter Hamb. *Libystidis* defensum vide a Pierio contra eos, qui *Libyssidis* malebant: *Libysticis* et *Libystinis* vitia librariorum. Est Λίβυς. Λιβυστίς. 38 *Criniso* ubique edebatur; nec aliter codd., etiam Medic. In paucis *Crinisso*, et *Crinosso*. De diversitate scripturæ passim viri docti ad Stephan. Byzant. Diodor. et al. v. Cluver. Sicil. ant., imprimis Heins. ad Claudian. II R. P. 57, qui ob codicum consensum *Criniso* defendebat; add. Oberlin. ad Vibium Seq. p. 93. Si Servio ad I, 550 fides habenda, *Criniso* Virgilius scribere maluit. Verum nomen est Κρίμισος vel Κρίμισσος. Hoc reposui assentiente Brunckio: in nominum græcorum scriptura audiendi sunt Græci. *Troica* Dorvill. 39 *genuit* Goth. pr. *verum non* ed. Nic. Heins., operarum vitio. 40 *Gratatus* Goth. sec. 41 *et f.* aliquot Pier. *fessos—amicos* it. Parrhas. aliquot ap. eund. et tres Burm., sed *opibus amicis* haud dubie elegantius, imprimis in carmine, h. e. gratis et optatis, ut jam Pierius prætulit.

inter Sicanos consederat. Ferebatur ille Crimisi fluvii filius e Trojana muliere. cf. Excurs. I ad h. lib. *montis*, Erycem designare videtur. *in jaculis*, modus loquendi antiquior, nec tamen infrequens, et a viris doctis passim declaratus, etiam apud Græcos ἐν ὅπλοις ὄντες pro ἔνοπλοι, ὁπλῖται. nunc paullo durius, respectu tamen imprimis ad alterum habito, *in jaculis et ursæ exuviis*, ἐν ἀκοντίοις καὶ ἐν ἄρκτου δέρματι ὤν, *instructus jaculis et pelle*. Servius laudat Ennium: *levesque sequuntur in hastis*, h. e hastati. Nec vero jungenda: *horridus in jaculis*. Species viri eadem, quæ Camillæ, infr. XI, 577, 578. *pelle Libystidis*, Libycæ, *ursæ;* atqui Plinius lib. VIII sub f. ursos in Africa esse negat. Sed insedere multas terras feræ, quæ postea *in iis* locis defecere; et Herodoti aliorumque auctoritate Cerda evincit, saltem creditum hoc a veteribus fuisse, ursos in Libya gigni. Nec ultra laborandum est poetæ. cf. sup. ad I, 184 de cervis. Ita non hærendum v. c. si in Hymno Homerico in Ven. 159 ursi cum leonibus in Troja memorantur; et fuere sane in vicina Phrygia leones, Cybelæ quoque consecrati. Habitum autem venatorium h. l. descriptum puta. cf. inf. 300. 301.

39. *Veterum parentum*, quandoquidem a Trojanis originem ducebat. vid. Excurs. I. *gaza agresti*, epica cum gravitate h. e. penu rusticano, explicatur per *opes;* ornant *latus* et *fessos*.

Postera quum primo stellas Oriente fugarat
Clara dies; socios in cœtum litore ab omni
Advocat Æneas, tumulique ex aggere fatur:
Dardanidæ magni, genus alto a sanguine divûm,
Annuus exactis completur mensibus orbis,
Ex quo reliquias divinique ossa parentis
Condidimus terra, mœstasque sacravimus aras.
Jamque dies, ni fallor, adest, quem semper acerbum,
Semper honoratum (sic dî voluistis), habebo.
Hunc ego, Gætulis agerem si Syrtibus exul,
Argolicove mari deprensus, et urbe Mycenæ;

44 *Avocat* Ven., sed v. Burm. *cumulique* Menag. *ab aggere* Witt. 45 *a* deest multis Burm. *ab s.* duo Heins. *ex s.* duo alii. *a s. ductum* Wall. pro var. lect. *a s. Teucri* aliquot ap. Pier. Sed vulgatum generosius. 48 *terræ* tres Burmann. cum Goth. pr. Sane *condi terra* et *terræ* dici solet, ut Burm. ad Lucan. I, 607 et alii alibi docuerunt; hoc tamen exquisitius esse videtur. 49 *nisi f.* multi Pier. Heins. 51 *Nunc ego* refellitur a Burm. *agerer* Hugen. Distinctionem post *Hunc ego* sustulit Burm., ut adeo sit: *Hunc ego agerem, si exul agerem.* Dubito, an sic poeta senserit: qui forte per ἀν-ταπόδοτον loqui maluit: *Hunc ego, si*—et nunc structura mutata: *annua—exequerer.* 52 *Argolicoque* Franc. *depressus* Leid. un. et Goth. sec., ex more. cf. IV Georg. 421. *Mycenæ* Medic. Gud. cum aliis præstantioribus ap. Pier. et Heins. item Servius, ut ur-

44. *tumuli ex aggere* (ornate, pro ex tumulo), socios alloquitur; more militari, ut toties apud Liv. et Tac. de suggestu et aggere in castris allocutio facta legitur.

45 sq. Etsi et inferiæ hæ et ludi funebres plane ad Homeri imprimis, tum et aliorum veterum poetarum, exemplum a Virgilio instituuntur, tamen ejus ingenium in eo agnoscas moneo, quod iis rebus ad pietatem maxime Æneæ sui declarandam usus est.

45. *alto a sanguine divum*, propter Dardanum Jovis f. v. III, 167. Solet autem ejus, qui gentis auctor ac regni vel urbis conditor fuit, nobilitas toti genti ac populo tribui. Sic Romani, *Martis genus*, *Romulidæ* etc. Hoc Burmannus unice tenere debebat.

48. *aras:* funus a sacrificio funebri designat, quod ad rogum et cinerem urna condendum, Manibus fiebat. cf. v. 86. Mox *ni fallor* male ad anni confusionem, quæ erat apud majores, refert Servius. Heroicis temporibus non nisi ad solis siderumque conversiones, quales cujusque oculis occurrebant, computabantur anni et dies. Atqui in his non semper summa subtilitas, nisi ex arte, est. Ceterum vv. 49 seqq. ornatissimi sunt et pathos habent; se diem celebraturum esse semper et ubique, in deserto, in mari et mediis in hostibus.

51—54. *Gætulæ Syrtes* paullo latius dictæ, ex more poetarum. Nam Gætuli versus occidentem Africæ et in meridiem habitarunt. *deprehensus*, sollenne de procella. vid. Georg. IV, 421. nunc tamen simpliciter de eo, cui importuna res alieno tempore su-

Annua vota tamen sollemnesque ordine pompas
Exequerer, strueremque suis altaria donis.
Nunc ultro ad cineres ipsius et ossa parentis,
Haud equidem sine mente, reor, sine numine divûm,
Adsumus, et portus delati intramus amicos.
Ergo agite, et lætum cuncti celebremus honorem;
Poscamus ventos; atque hæc me sacra quot annis

bem Patavi sup. I, 247. Alii, sed recentioris notæ, teste Heins., *Mycene*. Romanus et a pr. m. alii *Mycenis*, quod placebat Pierio, sed est vulgare. Tandem aliquot Pier. et Heins. cum Parrhas. et Ven. Goth. sec. *Mycena*, quod Heinsio probabatur, tanquam numerosius et ad poetæ morem Græca latina terminatione efferendi propius. Sic inf. 718 *urbem Acestam*. Ouwens Noct. Hag. p. 368 hunc locum laudat tanquam retundentem impetus eorum, qui ubique *ve* pro *que* inferant; nam esse Argolicove mari—*et* urbe. Recte: modo ne contendas *que* esse pro disjunctiva particula. Sed pro tribus poeta duo membra ponere putandus: Syrtes Argolicumve mare, et cum altero hoc *conjungit* urbem Mycenæ. 53 *que* abest a binis Burm. *que ex ordine* Ven. 54 *strueremve* edd. ap. Burm. 57 *dilati* Sprot. *aenos* Goth. tert. a m. pr. 58 *et cuncti lætum* vulgg. codd. et edd. præter Pier. et Heins. *lætum cunctis* conj. Heins., sed v. Not. Non jucundum sed gratum sacrum significare vult. 59 *Poscamus veniam* emend. Waddel., sed v. Burmann., qui male refellit, quod alter bene excogitatum male interpretatus erat. Nam, quod per aliquot dies a navigatione feriari volebat Æneas, hoc non intempestivas facit preces pro ventis secundis. Verum est aliud, quod illam emendationem commendat: v. Not. premit contra hoc, quod ingratum hiatum infert versui. *hæc mea s.* aliquot Pier. et Heins. et sic Lactant. I, Instit. div. 15. perperam. Neminem conjicere video: *utque h.*

pervenit; pro vulgari: si versarer in navigatione aut in solo hostili. *pompas*, inferias et parentalia ab apparatu sacrificii sollenni designat. 54. exquisite *altaria struimus*, extruimus, *donis*. Vulgo *dona* h. e. sacræ res, quæ offeruntur, *extruuntur in ara*. *suis*, h. e. debitis. cf. Ecl. III, 62.

55 sq. Quanto magis nunc, cum etc. *sine mente, sine numine divum* sine consilio ac voluntate deorum. 58. *honorem*, easdem inferias in honorem Anchisæ faciendas, *lætum*, alacriter, lubenti ac parato animo celebrandas. Factis inferiis deos *poscamus ventos* secundos; *atque*, ubi in terram monstratam pervenerimus, quotannis ipsi has inferias instauremus; hoc minus vulgariter extulit: *urbe posita velit ille* (Anchises) *me ferre sibi* (adeoque lubens ac propitius accipiat) *hæc sacra quotannis templis dicatis*. Verba, *Poscamus ventos*, v. 59 sic satis commode exposuisse videmur; ut sit, *inferiis factis*, ventum secundum nacti, ad terram fatis monstratam tendamus, ibique quotannis hoc idem sacrum rite repetamus. Habent tamen *venti* aliquid a loco alienum; nam Anchisæ fiunt inferiæ, non sacra diis secundæ navigationi expetendæ. Nec succedit res satis, si *poscere ventos* intelligas de repetenda navigatione, ut, quemadmodum *venti vocantur* velis, sic et *poscantur*, velis expansis: ut III, 253 *ventisque vocatis Ibitis Italiam;* ne tamen tentem verba, revocat me, quod infra v. 639. 640 *aras Neptuno* factas memorari video; nam sic vota quoque Neptuno facta esse debent.

Urbe velit posita templis sibi ferre dicatis.
Bina boum vobis Troja generatus Acestes
Dat numero capita in naves: adhibete Penates,
Et patrios epulis, et quos colit hospes Acestes.
Præterea, si nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit, radiisque retexerit orbem,
Prima citæ Teucris ponam certamina classis;
Quique pedum cursu valet, et qui viribus audax
Aut jaculo incedit melior levibusque sagittis,
Seu crudo fidit pugnam committere cestu:
Cuncti adsint, meritæque expectent præmia palmæ.
Ore favete omnes, et tempora cingite ramis.

60 *velint* edd. aliquot. *velim* ap. Nonium. Sed *velit* sc. pater, constanter codd. et Lactant. 62 *Adhibere* sec. Moret. 63 *Et pateras epulis* Parrhas. *colet* sec. Rottend. 64 *almam* Parrhas. 66 *Prima ecce T.* Goth. sec. *P. c. classis p. c. Teucris* Goth. tert. cum Schol. Statii VI Theb. 296. 68 *excedit* Wall. *incendit* Gud. *intendit* Dorvill. a m. sec. notanda, inquit Burmann., lectio. An forte dictum pro *Contendit jaculo?* *levibusque* recte restituit Heins. e codd.; nam est unum idemque certamen. Vulgo *ve.* 69 *Seu pugnam crudo fidit* in nonnullis Pier. 70 *adsunt* et *exspectant* alter Hamburg. Alterum hoc et in aliis. *meritique* Gud. a m. pr. *multæque* Bigot. 71 *tempora cingite* tacitus recepisse videtur Burm., quod Pier. e Romano et aliis notaverat; modis suavioribus. Vulgo *cingite tempora.* *c. t. mirto* Goth. tert.

61. *βοῶν τ' ἴφθιμα κάρηνα* Iliad. Ψ, 260, binos boves in naves singulas. cf. I, 194.

62. 63. Ad *lectisternium* Anchisæ factum post Turnebum referunt intpp., perperam, arbitror. *Ferales epulas* celebrandas indicit, quod religionis genus erat, uti alias post rem sacram. ita nunc *inferiis peractis;* cf. inf. 102. 103; in iis libatio fit Diis Penatibus et Trojanorum et Siculorum, communi epularum more. Horat. IV, 5, 31 *Hinc ad vina redit lætus, et alteris* Te *mensis* adhibet *deum.*

64. *si* pro cum, ut et alibi. vid. Horat. I Ep. 7, 10 et quos laudat Burm. h. l. *nona*, ex more. Notum *novendiale sacrum*, nono a sepultura die. Advocare solent Iliad. Ω, 784. Alias ipsæ cærimoniæ sunt novendiales. v. inf. 762.

66 sqq. *Prima*, primo loco. *ponam certamina classis.* θήσω ἆθλον, ἀγῶνα, instituam certamen navale. II Georg. 530 *pecorisque magistris Velocis jaculi certamina ponit in ulmo.* tum *qui pedum cursu valet* etc. h. e. porro certamina cursus, sagittandi ac cestus. Nam hæc infra exhibita videbis. Jam poeticam orationem adverte. *incedit*, pro *est* positum, ne offendat, jungenda teneas *qui viribus audax incedit, aut melior jaculo.* (Itaque interpuncta sustuli.) Tum *jaculo* et *sagittis*, h. l. de eadem re, ut infra apparebit. *crudo cestu*, e corio bubulo crudo. v. inf. 404. *palmæ*, Serv. virtutis; proximo tamen loco, victoriæ. *favete*, εὐφημεῖτε. *ramis* ap. poetam pro corollis frondeis.

Sic fatus, velat materna tempora myrto.
Hoc Helymus facit, hoc ævi maturus Acestes,
Hoc puer Ascanius; sequitur quos cetera pubes.
Ille e concilio multis cum millibus ibat
Ad tumulum, magna medius comitante caterva.
Hic duo rite mero libans carchesia Baccho
Fundit humi, duo lacte novo, duo sanguine sacro;
Purpureosque jacit flores, ac talia fatur:
Salve, sancte parens, iterum; salvete recepti
Nequidquam cineres, animæque umbræque paternæ.
Non licuit fines Italos, fataliaque arva,
Nec tecum Ausonium, quicumque est, quærere Thybrim.
Dixerat hæc: adytis quum lubricus anguis ab imis

72 *cingit* sec. Moret. *materno* Parrhas. Totus versus aberat a Goth. tert. 73 *Elimus*, *Elinus*, *Elenus*, *Helimus*, *Holimus*, *Helenus* passim in scriptis. Sed est apud Dionys. Halic. Ἔλυμος. 75 *consilio* tres Burm. 75 *secum comitante* Witt., male. 77 *meri* alter Hamburg., male. vid. Burm. 78 *fudit* Arusianus Messius, et sic Moret. pr. 79 *et t.* Witt. 80 *magne p.* Parrhas. *sancte pater* alter Hamb. *sancta* ed. N. Heins., vitiose; ita tamen quoque duo Gothani. *parens: iterum s.* distinguunt Zulich. et Leid. un. *receptæ* Leid. alius. 81 *umbræque penates* Menag. 83 *est* deest binis Heinsii, qui conj. *quicunque is, q.* 84 *hoc* Witt.

72. *velat* voc. sacrum de corollis, infulis ac vittis. cf. XI, 101. VII, 154. VIII, 276. 277. *materna myrto* sup. Ge. I, 28 jam vidimus. *Cytheriaca myrtus* ap. Ovid. IV. Fast. 15. 73. *Helymum* bene h. l. memorat; nam is cum Ægesto vel Acesta Troja capta Siciliam petiisse ferebatur. vid. Dionys. Halic. I, 47 et 52 et cf. Excurs. III ad h. v. *ævi maturus* exquisite pro *maturus ævo*, vel ævo et ætate matura. cf. Burm.

77. Inferiarum ritus. conf. Iliad. Ψ, 170 sq. 219 sq. et sup. III, 66. 67. *Carchesia*, vox ob dignitatem epicam dilecta, cum vasis genus esset memorandum: memoratum jam Ge. IV, 380. *mero Baccho*, ex more; in sacris vino mero aquam miscere nefas erat. *sanguine sacro*, victimarum. *Purpureos flores.* Iterum sic inf. VI, 885. epitheton ornans adjectum a certo genere florum, puta violarum et aliorum rubentium fusco colore.

80 sqq. cf. Iliad. Ψ, 179 sqq. *animæque umbræque paternæ*, pro anima et umbra; ne dubita. sed an hanc receperat Æneas? Atqui anima et Manes in inferis, v. inf. 98. 99. Scilicet proprie *patris cineres* receperat; jam idem ille *patrem recepisse* bene dicitur; hoc autem idem poeta per *cineres, animam et umbram* declaravit. Nec tamen hoc necesse; sed distingue: *salvete recepti N. cineres; salvete animæque u. p.* Hoc voluisse videtur Pompon. Sab. *ac si diceret, salvete o Manes paterni.*

84 sqq. Comparant portentum simile ap. Homer. Iliad. Β, 308 sq.

Septem ingens gyros, septena volumina, traxit,
Amplexus placide tumulum, lapsusque per aras:
Cæruleæ cui terga notæ maculosus et auro
Squamam incendebat fulgor: ceu nubibus arcus
Mille jacit varios adverso sole colores.
Obstupuit visu Æneas. Ille agmine longo

88 *Squamea* Sprot. 89 *Mille jacit* Medic. Colot. et alii præstantiores, quod diserte adstruit Heins. auctoritate et ratione. *trahit* Romanus tenuisse videtur, ut adeo altera codd. familia ab hoc ducta sit. Potest tamen huc revocatum videri alterum hoc ex IV, 701 *Mille trahens varios adverso sole colores.* Novas mutationes in editiones inferre nolim, ubi utraque lectio bona est, nec ullum res fructum habet, nisi quod novæ turbæ fiunt; at quod h. l. me movit, ut *jacit* pro *trahit* reciperem, est, quod noster Virgilii contextus plerumque lectionem Apronianam ex Mediceo redhibet; ut igitur ea sibi constet, deserenda erat altera codicum secta.

dracone in Aulide Græcis objecto: quod annorum numerum obsidendæ Trojæ portendebat. Alio modo et præclare ad h. l. accommodatum est portentum serpentis e tumulo Anchisæ inter inferias factas prodeuntis. Genios enim sive locorum sive hominum, tota antiquitas, imprimis Etrusci et Romani, per serpentes exhibuerunt; non una, puto, de caussa. Plurium enim rerum symbolum ac nota habitus est serpens, v. c. ut τὸ ἐγχώριον, solum patrium, vitam, salutem, incolumitatem, immortalitatem etc. innueret. Perperam Serv. Cerda et alii de serpente h. l. agunt ex iis, quæ v. c. apud Ovid. XV Met. 389. 390 leguntur: ubi e medullis cadaverum angues nasci crediti sunt. Itaque et h. l. mox ad Genium seu loci seu Anchisæ ostentum refertur v. 95. *adytis;* Splendide ornat patris tumulum, tanquam locum sacrum ac templum, mox etiam (inf. v. 760. 761) fani religione consecratum. *amplexus*, gyris ambiens. *septem gyros*, Servius: *Æneæ omen sui erroris ostenditur septem gyris; nam septimus ei annus est finis erroris; et est* (addit ille; quæ tamen præstare nolim poetam animo tenuisse) *optimum figmentum. Annus enim secundum Ægyptios indicabatur ante inventas literas picto dracone, caudam suam mordente, quæ in se recurrit.* Sed et septenarius numerus tanquam impar et sacer poni potuit. 86. *lapsus per aras.* Nihil antea de ara dixerat: sed eam inferiis faciendis extruere sollenne erat: v. sup. III, 62 sq. 87. 88. *cui terga notæ cæruleæ* (pingebant, assume ex sequ. *incendebat*) *et squamam incendebat fulgor maculosus auro*, h. e. maculæ aureæ fulgentes (*with burnish'd Neck of verdant Gold*, ut Miltonus lib. IX, 501). Has etiam sic efferas: *fulgor macularum aurearum* vel *fulgor macularum auri*, et *auro;* et hinc exquisitius poeta: *maculosus auro fulgor.* Habuit ante oculos illud: δράκων ἐπὶ νῶτα δαφοινὸς l. c. Iliad. B, 308. *incendebat squamam* ornate pro, incrat squamis. Silius, qui totum locum imitatus est, lib. II, 585 *Excitus sede, horrendum! prorupit ab ima Cæruleis maculis auro squalentibus anguis.*— 89. *jacit colores*, dictum ut, jacere radios, lucem, ἱέναι, βάλλειν, mittere, emittere.

90—93. Serpens degustavit τὰς χοάς. *agmine* de spiris ac volumini-

Tandem inter pateras et lævia pocula serpens
Libavitque dapes, rursusque innoxius imo
Successit tumulo, et depasta altaria liquit.
Hoc magis inceptos genitori instaurat honores,
Incertus, Geniumne loci, Famulumne parentis
Esse putet; cædit binas de more bidentes,
Totque sues, totidem nigrantes terga juvencos.
Vinaque fundebat pateris, animamque vocabat
Anchisæ magni, Manesque Acheronte remissos.
Nec non et socii, quæ cuique est copia, læti
Dona ferunt; onerant aras, mactantque juvencos.
Ordine aëna locant alii, fusique per herbam

91 *lenia* duo Burm. *repens* Parrhas. ex glossa. 93 *secessit* Exc. Burmann. *Succedit* et *linquit* alter Hamb. *Successit* et *linquit* Medic. cum quatuor aliis. 95 *Geniumve* et *famulumve* quinque Burmann. *famulosne* Oudart. 96 Legebatur *quinas*: cujus moris nec exempla nec rationes suppetunt; saltem septenæ esse deberent. *mactat binas* Serv. ad IV Æn. 200. *binas* Medic. et Rom. graves adeo auctoritates! in aliis Pierii *ceditque binas*; unde intelligi potest, quo errore *quinas* illatum sit. Scilicet, cum metrum aliquis repugnare videret, non sensit *que* esse extrudendum, sed reposuit *quinas*. *bidentum* alter Goth. 97 *totidemque* duo Burmann. 98—101 aberant a Dorvill. 100 *quæcunque est* Gud. a m. pr. et Hugen. *est* abest ab sec. Rottend. 101 vulgg. *onerantque*. Sed *que* post *onerant* a plurimis Pier. (inter quos Romanus est) et Heins. inque his a Medic. abest. *auras* Sprot. *arasque onerant* Wall.

bus longoque eorum tractu. Sup. II, 212, de binis serpentibus: *illi agmine certo Laocoonta petunt*. Quæ si cum h. l. compares, eodem modo possis accipere. *lævia pocula*, λεῖα, adeoque nitentia, puta ex ære esse. *altaria*, pro dapibus appositis dixit.

94—99. *instaurat* h. l. simpl. peragit. Notus est hic usus verbi sacrorum. *famulum parentis*, quod parum expediunt intpp., puto dictum pro Genio Anchisæ: θεράποντα, eum qui *adest homini*. Nam Genii ministerium præstant, quatenus genitos suscipiunt, tuentur, iis adsunt perpetui comites ac custodes; hoc autem loco etiam ad inferos comitantur animam. Hæc elicias ex iis, quæ coacervata sunt in Diss. Passerii de Genio domestico T. III Musei Etrusci. Ab Etruscis enim imprimis *religionem* illam acceperunt Romani. Alio modo in locis a Burmanno ad Valer. Fl. IV, 520 excitatis dicuntur *famuli* ac *famulæ deorum* dii seu deæ minores vel aliæ naturæ, quarum ministerio dii utuntur. *cædit*, cf. Iliad. Ψ, 166 sqq. *fundebat*, ibid. v. 220. *vocabat*, sup. III, 67 *Inferimus—pateras, animamque sepulcro Condimus et magna supremum voce ciemus*. *Manes*, qui ex locis inferis adesse inferiis credebantur.

100—103. *quæ cuique est copia*. Vulgare: pro cujusque copiis. Serv. *pro sua quisque facultate*. *onerant*: Georg. IV, 378 *Pars epulis onerant mensas*. *juvencos* sc. ex v. 61. 62 *Bina boum vobis Acestes dat capita in naves*. *aena* cf. sup. I, 216. 217;

Subjiciunt veribus prunas, et viscera torrent.
Expectata dies aderat, nonamque serena
Auroram Phaëthontis equi jam luce vehebant;
Famaque finitimos et clari nomen Acestæ
Excierat: læto complerant litora cœtu
Visuri Æneadas; pars et certare parati.
Munera principio ante oculos circoque locantur
In medio: sacri tripodes, viridesque coronæ,
Et palmæ, pretium victoribus, armaque, et ostro
Perfusæ vestes, argenti aurique talenta;
Et tuba commissos medio canit aggere ludos.
Prima pares ineunt gravibus certamina remis

103 *veribus* Heins. cum plerisque etiam Pier. Vulgo *verubus*. cf. II Georg. 396. I Æn. 242. 107 *Excierant* Ald., fortasse verius. *Exierat* Rom., ut duo Goth. *Læto* sec. Rottend. a m. pr. *Lætoque implerant l. cursu* Sprot. *complerunt* tres Heins. *complebant* Medic. cum duobus aliis. 111 *pretium palmæ* Parrhas. 112 *auri argentique* aliquot apud Pier., quem vide. *auroque t.* Rom. *talentum* Medic. Gud. et alii, quod placet Heinsio; non enim plura erant talenta, sed auri unum, unum itidem argenti. cf. inf. 248. 113 Nemo legit, quod malis: *Ut tuba—ludos: Prima.* 114 *paris* Gud. a m. pr. *Primaque pars* Montalb.

alii parant epulas, quæ h. l. festæ sunt, nec tamen ex victimis: nam inferias fieri vidimus.

105. *Phaethon* h. l. ipse sol, ut ap. Hom. sæpe Ἠέλιος φαέθων. 107. pars visuri Trojanos pugnantes, pars parati et ipsi ad certandum.

109 sqq. Ex Il. Ψ, 259 sqq., sed ornatiora. *circum* nove dixit pro consessu, corona. Est Græcorum ἀγὼν de loco dictus, et de turba spectantium. Mox *pretium victoribus*, pro vulgari, victorum præmium: τὰ ἆθλα. *sacri tripodes*, quorum usus fuerat vel futurus erat in sacris. *ostro perfusæ vestes*: purpura tinctæ: πορφυρόβαφοι. *argenti aurique talenta*, ex eodem loco, sed definite, v. 269 δύο χρυσοῖο τάλαντα, scilicet et h. l. auri unum et argenti alterum talentum: ex ea ætate, qua aurum et argentum appendebatur, nondum signatum erat.

113. *Et tuba*: Serv. *Romano more.* et recte. Nam heroicis temporibus tubam nondum inventam, nec Homero frequentatam esse, satis constat.

114 sqq. Cum Homerus in certamine curuli describendo et ornando paullo disertior fuisset, Iliad. Ψ, 270 sqq., Virgilius navale certamen bene substituit, ut rem variaret. Quatuor sunt naves. Varietatem et ornatum poeta ab eorum insignibus et a ducibus petivit. Mnestheus belluam marinam, Pristin, Gyas Chimæram, Sergestus Centaurum, et Cloanthus Scyllam regit. Sagaciter poeta his ducibus nobilium Trojanorum nomina dedit, a quibus Memmia, Sergia et Cluentia gens originem ducere videri

Quatuor, ex omni delectæ classe, carinæ.
Velocem Mnestheus agit acri remige Pristin;
Mox Italus Mnestheus, genus a quo nomine Memmi;
Ingentemque Gyas ingenti mole Chimæram,
Urbis opus, triplici pubes quam Dardana versu
Impellunt, terno consurgunt ordine remi;
Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen,

115 *dilectæ* Goth. duo, ut al. 116 *Pristim* Nonius et pars codd., recte, inquit Heins., nam Maroni sollennis enuntiatio latina in nominibus Græcis. *Pistrin* et *Pistrim* alii et hic et in seqq. cf. ad III, 427. 117 Expectabam mox, post adventum in Italiam, nomen Mnesthei aliter fuisse inflexum. Nunc, ut est, accipiendum: Mnestheus, mox Italus futurus, et gentem sui nominis constituturus. *Halos* Goth. sec. *a quo sanguine* Parrhas. *Memmi* doctius pro nominativo plurali habetur, pro vulgari Memmiorum, quam ut sit *genus Memmii*, h. e. Mnesthei. *Memmum* Zulich., unde Heins. faciebat *Memmium*. 118 *Gias* scribunt alii. 119 *quem* Menag. pr. *quam pubes* Ven. 120 *Impellit* codex apud Pier. et tres apud Burm., quod vulgare esset.

volebat: quæ fere opinio inter Romanas gentes obtinuit. cf. Serv. h. l. Præiverat haud dubie in his gentium originibus Varro in libro de familiis Trojanis. Mireris Gyam prætermissum, a quo jam Cerda vidit Geganios ab aliis deduci. Erat ea gens Albana: Dionys. III, 29. *pares*, puta, magnitudine et bonitate. Fluctuant Serv. et Cerda inter plura commenta. *gravibus remis*, fortibus, ut Serv. Omnino, si delectationem quæris, ad verborum ornatum ac miram varietatem copiamque in his certaminibus animus est intendendus. Nos quidem potiora tantum notabimus. Nominantur autem in seqq. insignia navium pro navibus: Sic *Pristis*, *Chimæra*. Sic *tigris* inf. X, 166 *Massicus ærata princeps secat æquora tigri.*

117. Cum grammatica inter ceteras artes serius perfecta fuerit: etymologia imprimis, ad certas rationes haud revocata, intra lusum fere verborum substitit. Dicas, quomodo ex *Mnestheus Memmii* nomen confici potuit? Scilicet ex *μνῆστις* latine versum: *μνησθεὶς*, unde *μνησθεὶς*, *qui meminit.* Mox *Sergius* ex *Sergesto* non minus dura est etymologia. *Cluentii* ex Cloanthus, Cloanthii. Apud Pompon. Sab. etiam hoc legitur: *Probus vult hunc locum sumtum a primo bello Punico* (Nævii). Præiverat forte in his Varro in libro *de familiis Trojanis.* Nomina Gyæ et Cloanthi sup. I, 612 vidimus.—Jungenda autem: *Mnestheus, mox Italus* sc. futurus.

118—120. Chimæra, *urbis opus.* Servius: *ita magna, ut urbem putares.* Diversa igitur ratione dictum ac si: *Pyramides regum opus*, h. e. a regibus extructum. v. 119 et 120 classici sunt in *triremis* declaranda forma et *triplici ordine remorum remigumque* per gradus in obliquum asserendo. Adde Lucan. III, 534. Silium XIV, 424 sq. et Phot. Cod. CCXXIV, c. 14. v. *Antichità d' Ercol.* Tom. V. *append. versus*, ut *στίχος*, per *ordinem* explicatur. v. Ind. Livian. Etsi triremes serius inventæ, ut ex Thucydide satis constat, tamen Virgilius in his Homericam

Centauro invehitur magna; Scyllaque Cloanthus
Cærulea, genus unde tibi, Romane Cluenti.
Est procul in pelago saxum spumantia contra
Litora, quod tumidis submersum tunditur olim
Fluctibus, hiberni condunt ubi sidera Cori;
Tranquillo silet, immotaque attollitur unda
Campus, et apricis statio gratissima mergis.
Hic viridem Æneas frondenti ex ilice metam
Constituit signum nautis pater: unde reverti
Scirent, et longos ubi circumflectere cursus.
Tum loca sorte legunt, ipsique in puppibus auro
Ductores longe effulgent ostroque decori;
Cetera populea velatur fronde juventus,
Nudatosque humeros oleo perfusa nitescit.

122 *vehitur* duo Burm. *magna* est apud Nonium, et sic aliquot ap. Pier., sed alterum doctius, ad *navem* revocatum. 123 *Cloanthi, Chloanthi, Choanti, Cloenti, Cloonti, Cloante* alii aberrant. 124 *Ast* Wall. *Et* Ven. 125 *tonditur* tres Burm. *conditur* Ven., sed id verbum sequitur. 126 *ubi nubila* Bigot. *chori* Gothani aberrant. 128 *statio est* Goth. sec. 130 *nautis signum patet*, emendat J. Foster *Essay on Accent and Quantity* p. 138. Relinquamus poetæ suum aurium judicium. 131 *ibi* Hamburg. sec. *sic* Goth. pr. 132 *Cum* pr. Moret. 133 *fulgent* Leid. 136. 137 Offendit *intenta brachia remis* et statim *Intenti expectant.* (Nec v. 118 *Ingentem ingens* et similia a Burmanno huc vocari debebant.) Utroque tamen propria est vox (*remis intenti* Heins. junxerat; quod tamen ipsi mox displicuit); et agnoscunt lectionem Servius ac Priscianus cum antiquiss. codd. Medic. Rom. et fragm. Vatic. Itaque poeta proprietatem orationis subtilitatem veritatemque non sequitur.

124—128. Scopulus hiberno tempore (quod exquisite per cœlum nubibus obductum designat: *hiberni condunt ubi sidera cori)* fluctibus sævientibus latet, undis submersus; cum mare est placidum, tunc ipse attollitur, ut bene Cerda, et planities soli in mari eminet. Simili modo curriculi metam descripserat Homerus Iliad. Ψ, 326 sqq. add. Apollon. I, 365. *olim*, interdum (ut et alibi occurrit), vel alio tempore, alio vero tempore *Tranquillo silet*, h. e. nullo fluctuum allisu resonat. Brunck. ad Apollon. l. l. πάλαι, expressum putabat; esset quod *tunditur olim* pro tundebatur dudum. In hoc scopulo in medio mari pro meta quercus humi figitur, ut a litore procurrentes naves cursu eo contendant, circaque rupem acto cursu ad litus revertantur. Facta autem navium decursio putanda in sinu Longuri sub Erycem. v. Cluver. Sicil. p. 246 sq.

132—138. *sorte*, etsi in eadem linea. v. Cerda. *populea fronde.* Servius: "quia ludi funebres sunt, et hæc arbor ab Hercule ab inferis allata est, cum canem Cerberum extraheret." quæ equidem præstare nolim.—135. Ut in certaminibus gymnicis, ita nunc ad magnum corpo-

Considunt transtris; intentaque brachia remis;
Intenti expectant signum, exultantiaque haurit
Corda pavor pulsans, laudumque arrecta cupido.
Inde, ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes,
Haud mora, prosiluere suis: ferit æthera clamor
Nauticus; adductis spumant freta versa lacertis.
Infindunt pariter sulcos, totumque dehiscit
Convulsum remis rostrisque tridentibus æquor.

nis quam elegantiam servare maluisse videtur. Alias *injecta*, *immissa*, ac simile quid dicere potuisset. 136 *Consistunt* Hamb. sec. cf. sup. III, 289. *nudataque brachia* aliquot Pier., quod parum juvat. *intextaque* et a m. sec. *extenta* in Leid. uno erat. Heumannus olim *intentaque b. remis* recidi malebat; sed hiantes versus vix occurrunt in media propositione. 137 *Attenti* Exc. Burm. a glossatore. *exspectent* Menag. alter: alterum hemistichium occurrit Ge. III, 105. 106. 138 *erecta* Hugen., et multi *arrepta*, solita variatione. Admodum probabile fit, versus 137. 138 *Intenti. Corda.* aut esse ab alia manu insertos, confictos ex vss. alibi occurrentibus, aut ab ipso poeta inter experimenta ingenii apposita, ut mox reliqua accommodaret. Jac. Bryant. delendum censebat versum 136 *Considunt.* 139 *Unde* pr. Moret. 141 *abductis* tres Burmann. *adjunctis* Oudart. 142 *Infundunt* multi, vitiose. *sulcos pariter* pr. Hamb. *dehiscunt* Ven. 143 *rostrisque tridentibus* Heinsius recte reposuit. Laudat ille Rottend. sec. Adde ipsum Medic. (certe in exemplari Foggin., etsi Pierius Aproniani lectionem dicat esse *stridentibus*; sed falso. Nam et Pompon. Sab. tridentibus, *id est*, *acutis*, *legit Apronianus*, *ab Ennio tractum est*) cum fragm. Vatic. a pr. m. Etiam sic mss. Palatini apud Gruter. Firmatur Valerii Fl. imitatione lib. I, 688 *volat immissis cava pinus habenis Infinditque solum et spumas vomit ære tridenti*, et *rostro trifido* apud Silium VI, 358; et talia rostra sæpe in numis et aliis vett. monumm. occurrunt. Frequentata tamen olim a Grammaticorum nisum uncti sunt oleo.

136. *intenta brachia* sunt *remis*, h. e. ipsi intendunt, intenta habent, quasi in statione manentes, ut signo dato statim incumbant remis. Ingrata tamen repetitio ejusdem vocis: *intenta. intenti.* Sed cf. V. L. Ennii locum ex Nonio Marcello laudant: *tonsas ante tenenteis Parerent, exspectarent, portisculu' signum Quom dare cœpisset.* 137. 138. v. sup. Georg. III, 105. 106 *Quum spes arrectæ juvenum, exultantiaque haurit Corda pavor pulsans.* Ornatius extulit Homerica: πάτασσε δὲ θυμὸς ἑκάστου Νίκης ἱεμένων. Longius petitum est ὀρεχθεῖν in Apollon. II, 49.

139. Ut jam a principio omnem fortunam certaminis teneas, variatam illam casibus et eventu: primum ab initio locum tenet *Gyas* ejusque navis *Chimæra*; alterum *Scylla Cloanthi*, tum *Pristis Mnesthei*, ultimum *Centaurus Sergesti*. Apud metam Gyas videns Menœten gubernatorem, ut evitet scopulum, nimium in dextram partem evagari, ira incensus, eum navi projicit, sicque navis sine moderatore fertur. Interea Mnestheus et Sergestus eum prævertunt, at Sergestus, paullo calidius evectus, illidit navem cauti: ita Mnestheus solam Cloanthi Scyllam habet, cum qua certet; eamque primas tenentem et victricem proximo loco insequitur; tertio Gyas. *finibus*, quæ v. 132 *loca* sortiti erant. 141. *adductis lacertis*, simul cum adductis remis. 143. *tridentibus rostris*, trifidis. conf. V. L.

Non tam præcipites bijugo certamine campum
Corripuere, ruuntque effusi carcere currus;
Nec sic immissis aurigæ undantia lora
Concussere jugis, pronique in verbera pendent.
Tum plausu fremituque virûm studiisque faventum
Consonat omne nemus, vocemque inclusa volutant
Litora; pulsati colles clamore resultant.
Effugit ante alios, primisque elabitur undis
Turbam inter fremitumque Gyas; quem deinde Cloanthus
Consequitur, melior remis: sed pondere pinus
Tarda tenet. Post hos æquo discrimine Pristis
Centaurusque locum tendunt superare priorem;

cis, nec non a scriptis et editis, lectio erat: *rostrisque stridentibus*, etsi in metrum peccans. Sed in aliis modo *que* omissum, modo *s* in *stridentibus* erasum. Hinc interpolatum, ab aliis apud Pier. *r. sonantibus*, ab aliis, *ruentibus*, in Oblongo *rudentibus*, ut et in Sprot. erat pro var. lect. Ab academia Neapolitana profectam lectionem *tridentibus* Ang. Colotii fide narrat Pierius. 144 *certamine currus*, versu seq. intercepto, Goth. tert. 145 *a carcere* Bigot. 146 *Non sic* edd. vett. et Goth. pr. cum codd. Pier. 147 *jubis* conj. Heins., nec id absonum. sed *juga* pro equis dixit poeta. v. Burm. *que* abest a Franc. 148 *Cum p.* Moret. pr. *plausus* alter Mentel. *gemituque* Hugen. 149 *inclusa* erasum in Exc. Burm. et in marg. *per ampla* ex Æn. I, 725. Jo, Schraderus in schedis tentabat: *inlisa, incussa, impulsa*, et *æquora*. 151 *alias* alter Menag. *primisque* Heins. cum melioribus; adde fragm. Vatic. et codd. Pier. Vulgo *primusque*, quod vulgarius. *illabitur* Wall. *undos* Gud. a m. pr. 152 *strepitumque* Dorvill. *gemitumque* Zulich. 153 *Insequitur* Parrhas. *sub pondere* Schol. Stat. apud Heins. cf. ad v. 5. 154 post *tarda* distinguebat pr. Moret. *tardo discrimine* Menag. pr.

144—147. Sumta, ut jam Macrobio V, 11 notatum, comparatio ab Homero Od. N, 81 sqq. Sed cf. Iliad. Ψ, 362 sqq. et Ge. III, 103 sqq. Omnia hic ornate. *bijugo certamine* pro bigarum. *campum Corripuere*, corripiunt; ut carpere, corripere viam, spatium. *immissis* (in cursum) *jugis*, h. e. equis jugalibus admissis, dum freni laxantur. *undantia lora*, exquisite pro effusis frenis. *proni in verbera pendent*, quod egregiam rei imaginem habet, ipsi Virgilio deberi videtur, etsi res expressa l. c. 362—364. Contra de equis præclare Homerus: Πάντες ἅμ' ὁρμηθέντες, ὑπὸ πληγῇσιν ἱμάσθλης, Ὑψόσ' ἀειρόμενοι, ῥίμφα πρήσσουσι κέλευθον. Homeri laudibus etiam hic male obtrectant viri docti.

149. 150. *Consonat* exquisitius quam, *resonat*. litora, in planitiem declivia. *inclusa* collibus his nemorosis. *colles resultant clamore*, doctius, quam, ut vulgo, si clamor resilit a collibus.

151—158. *elabitur* egregie pro, præcurrit celeriter, ut Serv. primo statim egressu a litore. 154. *tenet*, moratur cursum, vel Cloanthum; pro tarda *est*. *æquo discrimine*, pari momento, ut linea eadem incederent;

Et nunc Pristis habet, nunc victam præterit ingens
Centaurus; nunc una ambæ junctisque feruntur
Frontibus, et longa sulcant vada salsa carina.
Jamque propinquabant scopulo, metamque tenebant:
Cum princeps medioque Gyas in gurgite victor
Rectorem navis compellat voce Menœten:
Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige gressum;
Litus ama, et lævas stringat, sine, palmula cautes;
Altum alii teneant. Dixit. Sed cæca Menœtes
Saxa timens, proram pelagi detorquet ad undas.
Quo diversus abis? iterum: pete saxa, Menœte,
Cum clamore Gyas revocabat; et ecce Cloanthum

156 *habet* Heins. secundum potiores, et Heins. et Pier., adde fragm. Vatic., supple, *priorem locum*, quod præcesserat. Alii *abit*. *habet metam, nunc præterit* Wall., male. 158 *longa carina* Heins. secundum plures et meliores, inter quos et Romanus, fragm. Vatic. cum Medic. Vulgg. *longæ carinæ*, vel *longe c*. In Ald. pr. erat *longe—carinæ*, in altera *longæ*, at in tertia Naugerius *longa—carina* intulit. Est tamen *longa carina* prorsus otiosa vox, facitque, ut totum hemistichium abesse malim, tanquam male suppletum; ita ut vulgatam olim lectionem præferam: *nunc una ambæ junctisque feruntur Frontibus et longæ sulcant vada salsa carinæ*: hoc est: nunc carinæ longæ una feruntur et sulcant vada. Jo. Schrader. conj. in schedis: *juncta* vel *socia* sulcant *vada salsa carina*. 159 *propinquabat* Medic. a m. pr. *metasque* sec. Rottend., ut v. 171. 160 *Tum* aliquot Pier. 161 *Menœten*. Μενοίτης est. 162 *dexter mihi tantus abis* Ven. *gressum* Heins. omnium meliorum auctoritate post Pierium. Vulgo *cursum*, ex interpretatione, forte Aproniano emendante. Nam in Medic. *gressum* in *cursum* est mutatum. *cursu* Ven. 163 *amet* ex *am'et* Longob. *læva* Medic. Hamb. pr. et Gud. a m. pr. cum Goth. sec. a m. pr. Sed *lævas cautes* doctius dictum puta; hoc nomine lectionem tuere. 164 *tendant* Dorvill. *Menœtis* Medic. *Menœtas* pr. Rottend. a m. pr. In Goth. tert. *Menetes*, modo *Monete*, modo *Menestheus*, modo *Monestem* peccatum. 166 *iterum* sc. *revocabat*. Distinctio ab aliis varie fit. 167 *renovabat* Montalb. *et* in multis, Romano quoque, abest, et deletum a multis, sed repugnantibus Musonio et Pierio; inter eos, qui ejiciant *et*, tanquam ad fulciendum versum insertum, video esse Benedictum in ed. Junt. 1520; provocat ille ad Martianum Capellam, qui literam T in fine ad libitum poni ait. Versus sane similes, producta in quarta regione ultima syllaba, quæ brevis erat, occurrunt plures. Sed, quid de iis statuendum sit, mihi nondum satis liquet.

qua discernuntur a ceteris navibus: unde *discrimen* dicere potuit. *locum superare priorem*, assequi, tenere, altero superato locum primum sc. inter se, post Gyam et Cloanthum. 159. *metam*, non, ubi finirent cursum, sed circumflecterent: sup. 130. 131.

160—171. *princeps Gyas* et *victor*, h. l. qui omnes anteverterat cursu. *dexter*. Cogita metam fuisse ita circumflectendam, ut eam a sinistra haberent. 163. tene cursum propius ad scopulum (quem *litus* appellat), nec verere, ne remi a sinistra parte eum attingant. *amare*, cupide tenere, amplecti, servare. ut in illo Horatii: *amatque janua limen*. *palmula*, ταρσὸς κώπης. pars inferior remi. *pelagi* sc. dextrorsum in altum evectus adeoque *diversus*, in diversam partem, cum deberet lævam versus scopulum

Respicit instantem tergo, et propiora tenentem.
Ille inter navemque Gyæ scopulosque sonantes
Radit iter lævum interior, subitoque priorem
Præterit, et metis tenet æquora tuta relictis.
Tum vero exarsit juveni dolor ossibus ingens;
Nec lacrimis caruere genæ; segnemque Menœten,
Oblitus decorisque sui sociûmque salutis,
In mare præcipitem puppi deturbat ab alta;
Ipse gubernaclo rector subit, ipse magister,
Hortaturque viros, clavumque ad litora torquet.
At gravis, ut fundo vix tandem redditus imo est
Jam senior, madidaque fluens in veste, Menœtes,
Summa petit scopuli, siccaque in rupe resedit.
Illum et labentem Teucri, et risere natantem,
Et salsos rident revomentem pectore fluctus.

168 *terga* Menag. pr. et Dorvill. a m. sec. cf. Heins. ad lib. XII, 748. *a tergo* Gud. a m. pr. 170 *subitoque* videtur a Burm. receptum, ut sane præstantissimus quisque exhibet Heins., et Pier., adde Cort. ad Plin. IV, Ep. 15. Magis tamen poeticum *subitusque*. 172 *juvenis* alter Menag. 173 *Non l.* Hamb. sec. 174 *Oblitusque sui decoris* Bigot. 175 *detrudit* duo Burm., ex interpr. *detraxit* aliquot Pier., simili a caussa. 176 *gubernando* alter Hamb. *inde magister* idem a m. sec. 178 *Ast* qu. Moret. *e fondo* Oudart. *infando* alter Hamb. *reddit ab imo* pr. Moret. 180 *scopulis* Rom. *summaque in r.* duo Burmann. 181 *et* deest Franc. *risere vomentem* malebat Vossius; quod non intelligo quorsum factum voluerit. *risere* et *rident*, ut toties præteritum perfectum et præsens tempus juncta videas: sed ingratum h. l. in eadem voce. Fuit qui conjiceret, *et videre*. Mihi probabile fit versum alterum *Et salsos* non bene relictum fuisse a Tucca. 182 *removentem* aberratum in multis.

tenere. 170. *radit iter* (radit mare remis, ut alibi) *lævum*, a læva parte, *interior*, versus scopulum, ita ut Chimæra, qua Gyas invehitur, esset exterior, versus patentiora loca maris. Petita omnia a circo et cursu circensi. cf. Cerda et al. *priorem* Gyam, qui modo prior fuerat, et *metis relictis*, meta superata (de h. v. vide Burm. ad lib. VIII, 216), quas circumvectus erat, *tenet æquora*, mare liberum, quo jam cursum a meta versus litus repetere posset. In tota hac increpatione ante oculos Menelai objurgatio ap. Homer. l. c. Iliad. Ψ, 420 sqq., quem totum locum cum navali hoc certamine comparent literarum studiosi.

172—182. conf. Iliad. Ψ, 385 sqq. *decoris sui*. Servius: *inhonestum enim est irasci, duci præsertim*; et *salutis sociorum*, sc. erepto gubernatore navis. *ad litora*, ad scopulum, qui pro meta erat. 178. *gravis*, gravatus adeoque tardus ad natandum, partim senio, partim aqua, quam vestis imbiberat (*fluens in veste* antique pro fluens veste, et hoc pro, veste fluente aqua, vel aqua fluente e veste), *vix tandem redditus est*, difficulter emer-

Hic læta extremis spes est accensa duobus,
Sergesto Mnestheique, Gyan superare morantem.
Sergestus capit ante locum, scopuloque propinquat:
Nec tota tamen ille prior præeunte carina;
Parte prior; partim rostro premit æmula Pristis.
At media socios incedens nave per ipsos
Hortatur Mnestheus: nunc, nunc insurgite remis,
Hectorei socii, Trojæ quos sorte suprema
Delegi comites; nunc illas promite vires,
Nunc animos, quibus in Gætulis Syrtibus usi,
Ionioque mari, Maleæque sequacibus undis.

184 *Mnestheique* Heins. reposuerat, cum Pierianis et cum Medic. ac Gud. a m. pr., in quibus quidem erat *Mnesthi*, ex Μνσθεῖ. Ita alibi *Mnesthea* dixit. Tuetur hoc quoque Pompon. Sab. *Sergestum Mnestique* Rom. Sed tacite revocata erat a Burm. vulgata lectio *Mnestheo*. 185 *scopulosque p.* Menag. pr. *scopulumque* sec. Moret., quam structuram, ut exquisitiorem, illustrat Heinsius. 186 *Nec tamen ille prior tota pr.* plerique codd. ap. Pier. ex interpolatione, cum in vulgata syllabarum similium concursus offenderet. *Ille prius* Gud. *pereunte* duo Burm. *caterva* Sprot. 187 *partim*, iterum in Burm. edit. discessum video ab Heinsio, qui cum majore codd. parte etiam Pierianorum legebat, *partim*, quæ antiquior forma pro, *partem*. 188 *incendens* aliquot Heins., unde ille conj. *intendens*, perperam. 189 *incumbite* Serv. ad VIII, 108, sed hoc petitum ex lib. X, 294. 190 *Hortor vos socii* Rufinian. de figg. p. 29. *forte* Menag. pr. 191 *Dilegi* Hugen. *vestras* Parrhas. *promittite* Dorvill. *promitte*, *promittere* Goth. alt. et tert. 192 *animas* Zulich.

git, *salsos revomentem fluctus* verbis Homericis Odyss. E, 322. 323.

183—187. *extremis duobus* vid. sup. 154 sqq. Sergestus Centauro, magna navi, Mnestheus veloci Pristi invectus. 187. Sergesti Centaurum puta propius ad scopulum interiore adeoque breviore spatio (quod in re circensi sinistrum erat: unde h. l. ad navale certamen traductum. vid. v. 116), succedere, Pristin Mnesthei exteriore versus dextram decurrere. Cum tamen Pristis remigio valeret, Centaurum illa est assecuta, ita ut anteriore navis parte Centaurum æquaret, 187. et tantum non æquo cum illo cursu ferretur; inde etiam cursu Centaurum antevertere Mnestheus in animum induxit.

188—197. Factam orationem pulcerrimam ad Homeri imitationem, ubi Antilochus equos suos increpat, Iliad. Ψ, 402 sqq., omnes observarunt intpp. *insurgite remis* v. III, 560. Ex eodem profecerat Apollon. II, 588 sqq. *socii* navales, qui iidem heroicis temporibus remiges sunt et milites, *Hectorei* simpl. Trojani. *sorte suprema Trojæ*, excidio; haud dubie. 191. *nunc illas*. similis adhortatio Patrocli ad Ajaces facta Iliad. Π, 556 sq. *Syrtibus*, v. sup. I, 111. *Gætulas Syrtes* jam sup. V, 51 dixerat. *Ionio in mari*, cum ex Creta solvissent sup. III, 192 sqq. 211 sq., tum etiam *Maleæ* in extrema Laconia promontorium, etsi paullo latiore flexu, circumvecti sunt, *sequa-*

Non jam prima peto Mnestheus, neque vincere certo;
Quanquam o! sed superent, quibus hoc, Neptune, dedisti;
Extremos pudeat rediisse: hoc vincite, cives,
Et prohibete nefas. Olli certamine summo
Procumbunt: vastis tremit ictibus ærea puppis,
Subtrahiturque solum; tum creber anhelitus artus
Aridaque ora quatit; sudor fluit undique rivis.
Attulit ipse viris optatum casus honorem.
Namque, furens animi, dum proram ad saxa suburguet
Interior, spatioque subit Sergestus iniquo:
Infelix saxis in procurrentibus hæsit.
Concussæ cautes, et acuto in murice remi

194 *Non jam* Heins., ex scriptis. Vulgo *Non tam*. 195 *Quemquam*, sed interpolate, aliquot Pier., et *Quamquam utinam* Dorvill., et hoc ex interpretatione. *Q. ah* Goth. tert. *sed vincant* sec. Moret. *si superant* alter Hamb. *quibus hæc* Ven. 196 *Extremas* alter Hamb. *ho v.* Leid., unde Heins. malebat *o vincite*. Sed *hoc*, hactenus saltem. 197 *cert. primo* Montalb. a m. pr. 198 *gemit* vel *fremit* tentabat Jo. Schraderus. *aurea* Medic. a m. pr. *puppes* Romanus: ut olim scribi mos erat. conf. Pier. *classis* Bigot. 200 *ossa* Leid. un. *sudor ruit* duo. sed vide Burmann. *ruit u. membris* Dorvill. 201 *optatus* Wall. 202 *furens animis* aliquot Pier. Sic inf. lib. VIII, 228. Sed *animi* codd. agnoscunt et Arusian. Mess. et sermonis elegantia. *animo* Gud. a m. pr. *dum prora ad s. suburguet Interior* legerat Pompon. Sab. h. e. suburguet se, suburguetur, impellitur. Quod doctius dictum est. *perurget* sec. Rottend. et a pr. m. Erf. 204 *procumbentibus* Leid. et Goth. sec., ut inf. XI, 624 variatum; nec displicet Burmanno. Mihi tamen paullo coactius et temere a librario erratum esse videtur. 205 *in* abest a Zulich. Goth. sec. et Erf.

cibus undis. Convenit fere *ῥεῦμα πολύκλυστον. παλιῤῥόθιον.* dum fluctus fluctum urguet, quoniam in hac plaga paullo tumidius mare est: *Κύματά τε τροφόεντα, πελώρια, ἶσα ὄρεσσιν*, ut Odyss. Γ, 290. Alioqui aliis in locis, etiam ista bona rei imago, si fluctus carina et remis impulsi, sulco facto, iterum concitate coeunt, et in puppim irruunt. *Quanquam o*, utinam vincerem! 196. *rediisse*, ornate pro esse, et *nefas* magna cum vi, pro opprobrio, ut et Serv. notavit.

198—200. cf. Iliad. Ψ, 417 sq. *Procumbunt*, quod alias, incumbunt. *solum* h. l. mare. *Subtrahitur* sulco facto: vide v. 142. 143. 199. 200. verba ex Iliad. Π, 109. 110, sed ornatius. *ora* int. fauces.

201—209. Multum *ἐναργείας* in h. l. *honorem*, victoriam, ut anteverterent Centaurum. *interior* v. ad v. 187. spatio *iniquo*, angusto. cf. Stat. Theb. VI, 440 sq. *murex*, Servius: *saxi acumen eminens per tranquillitatem* (hoc ex v. 127). *illisa pependit* pro vulgari *illisa est*; sed suavius, quod sublimis et suspensa nutavit, libravit sese. cf. inf. X, 303, 304. Sumsit ab Virgilio hæc eadem Silius XVII,

Obnixi crepuere, illisaque prora pependit.
Consurgunt nautæ, et magno clamore morantur;
Ferratasque trudes et acuta cuspide contos
Expediunt, fractosque legunt in gurgite remos.
At lætus Mnestheus, successuque acrior ipso,
Agmine remorum celeri, ventisque vocatis,
Prona petit maria, et pelago decurrit aperto.
Qualis spelunca subito commota columba,
Cui domus et dulces latebroso in pumice nidi,
Fertur in arva volans, plausumque exterrita pennis
Dat tecto ingentem: mox aëre lapsa quieto
Radit iter liquidum, celeres neque commovet alas:
Sic Mnestheus, sic ipsa fuga secat ultima Pristis

208 *trudes* Heins. sec. suos et Pierianos; Sunt *trudes* conti acuta cuspide, a trudendo, etsi sic syllaba longa in brevem abierit necesse est. At *sudes* servat Medic. Hamb. sec. et a m. sec. Montalb. 210 *Et* Medic. a m. pr. *Aut* alter Hamb. *illo* Leid. et alter Goth. 214 *in* deest alteri Hamb. *in gurgite* a m. sec. Zulich. 215 *pulsumque* ed. Commel. *pinnis* Rom. Medic. et Gud. 216 *Dat tergo* aliquot Pier. Vulgatam habet Non. et Schol. Statii ap. Burm. 217 Jo. Schrader. in schedis conj. *Carpit*; nam *radere* inferre vicinitatem; sic jam Barth. ad Stat. Achill. II, 3 monuisse. Non meminerant etiam mare remis, aerem alis radi, verri, verti. *liquidum et c.* Rom. *nec* Dorvill.

281 sqq. 207. *morantur*, hærent; quippe dum navem retro agunt. *trudes*, contos. v. Var. Lect.

210. *agmine remorum*, ornate, totis remis. 211. *ventis vocatis*, expansis velis. v. sup. III, 253. *prona maria*, in quibus cursus pronus ac celer sine impedimento fit; idem *apertum pelagus*.

213—217. *κοίλην πέτρην Χηραμὸν*, Iliad. Φ, 494. 495 expressisse putatur; At quanto ornatius! *domus et dulces nidi*—et *tectum*. *exterrita tecto, dat pennis plausum ingentem*, cum inde volatu abire parat. Bene Pompon. Sab. "cum incipit volare columba, dat ingentem strepitum; inde ita quieta volat, ut non videatur movere alas." *iter liquidum*, aerem; *radit*, ut ψαύειν, et ψαίρειν v. c. ap. Æschyl. Prom. v. 394. cf. Valken. ad Eurip. Phœn. p. 471. Sic et *verrere* æquor, ut bene observat Ernesti ad Sueton. Ner. 48. Vulgarius *secare*; nisi alterum illud eam vim habet, ut quasi aeris aliqua superficie leviter tantum perstricta incessum denotet. Paullulum diversus est columbarum motus placidus et lenis suspenso gradu in incessu: quo Homerus dearum incessum declarari posse putavit Iliad. E, 778. At hic æquabilem et liberum et tranquillum navis cursum per apertum mare egregie repræsentat. Accipitrem, κίρκον, pro columba in simili exemplo laudavit Apollon. II, 932—935.

218—228. *ultima æquora* circa me-

Æquora, sic illam fert impetus ipse volantem.
Et primum in scopulo luctantem deserit alto
Sergestum brevibusque vadis, frustraque vocantem
Auxilia, et fractis discentem currere remis.
Inde Gyan ipsamque ingenti mole Chimæram
Consequitur; cedit, quoniam spoliata magistro est.
Solus jamque ipso superest in fine Cloanthus:
Quem petit, et summis annixus viribus urguet.
Tum vero ingeminat clamor, cunctique sequentem
Instigant studiis, resonatque fragoribus æther.
Hi, proprium decus et partum, indignantur, honorem
Ni teneant; vitamque volunt pro laude pacisci.
Hos successus alit; possunt, quia posse videntur.

219 *volentem* Montalb. *ire volentem* Sprot. Elegantem usum verbi illustrat Heins. h. l. conf. ad II Georg. 41. Nec hoc tamen loco alienum *volare*. 220 *At* et *Ac* variat scriptura in Pier. et Heins. *in* abest a Medic. 221 *et frustra* multi ap. Burm., vitiose. 222 *Auxilium* Bigot. *incurrere* Gud. a m. pr. 224 *cedunt* Sprot. a m. sec. *est* deest Wall. 225 *namque* Dorvill. *super ipso est* Franc. 226 *petat* alter Hamburg. 227 *cunctisque* Goth. tert. cum alt. Mentel. 228 *resonatque fragoribus.* Ita Heins. cum præstantiore quoque. Vulgo *clamoribus*, nonnulli sublato *que*. Voss. *clangoribus*. 231 *agit* pr. Hamburg. *quia possunt, p.* Sprot. *possunt quæ p.* alter Hamb. *videtur* Medic. a m. pr.

tam. *brevibus vadis*, propius ad scopulum: 204. ut I, 111. 112, ubi *brevia et syrtes*. Mox *discentem* est experientem, conantem. 224. *cedit* h. e. præteriri se sinit Chimæra; *spoliata magistro* Menœte in mare projecto vs. 173. *in fine* totius cursus, int. sub reditum ad litus. cf. inf. v. 327. 328. *sequentem*, Mnestheum qui insequitur Cloanthum, *urguet*. 228. *studiis* h. l. proprie, ut in consessu ludorum circensium de favore spectantium. cf. Iliad. Ψ, v. 448 sqq. et 767, 768. Silius XVI, 319—332. *fragoribus* h. l. pro clamore et plausu.

229—231. *proprium decus* h. l. ut alias, pro parta jam et parata victoria. *indignantur, ni teneant*, doctior forma quam, *se non tenere, sibi eripi*. Sic εἰ μή. *pacisci* exquisite pro, reddere, impendere; ex vulgariore formula: redimere famam sempiternam morte. Sic *emere* inf. IX, 206. Imitatus Stat. I Theb. 319 *hoc ævum cupiat pro luce pacisci*. Locus a Burm. jam laudatus. 231. *possunt, quia posse videntur* ad fiduciam certantium referre malim; efficiunt id, quod facere student, seu in eo sunt, ut id efficiant; quoniam sibi videntur id efficere posse. Multa argutantur Intpp. imprimis Trappius. Est hoc idem, sed male intellectum, quod nostræ ætatis ingenia πάνδεινα et πάντολμα præ se ferebant: nihil esse quod non valeas, modo velis valere: scilicet, *modo sit divinitus illis Ingenium et rerum fato prudentia major*: quam tamen fere deesse istis vidimus.

Et fors æquatis cepissent præmia rostris :
Ni, palmas ponto tendens utrasque, Cloanthus
Fudissetque preces, divosque in vota vocasset :
Dî, quibus imperium est pelagi, quorum æquora curro,
Vobis lætus ego hoc candentem in litore taurum
Constituam ante aras, voti reus, extaque salsos
Porriciam in fluctus, et vina liquentia fundam.
Dixit, eumque imis sub fluctibus audiit omnis
Nereidum Phorcique chorus Panopeaque virgo :

233 *ponto palmas* duo Burm. 234 *Effunditque p.* sec. Rottend. 235 *imperium est p.* cum Medic. et aliis Heins. Alii cum Rom. *pelagi est.* In aliis *est* plane abest, quod Pier. recte sequebatur. *æquore* Rom. aliquot Pier. et Burm., quod jejunum esset. *æquora curæ* laudat Burm. e Medic., sed in hoc nihil varietatis. 236 *hoc* ex uno Medic. Pierius laudavit ; abest tantum ab duobus Heinsianis. *in* deest Rom. Goth. sec. 237 *votis* Montalb. 238 *Porriciam* defendit Macrob. III. Sat. 2, qui locus est classicus de hoc sacrorum verbo ; etsi in nonnullis argutatur, ut et Serv. h. l. Omnes tamen codd. Pier. et Heins. et al. *Projiciam* vel *Proiciam*, nisi quod in Medic., a m. sec. emendatum, *Poriciam*, ut et Parrhas. At Franc. *Prociam.* Fuere quoque qui *Prosiciam* mallent. v. Guell. Etiam Ursinus *Porriciam* in omnibus, quæ viderat, bonæ notæ exemplaribus fuisse testatur. Benedictus (in ed. Junt.) defendebat *projiciam*, sic enim omnes codices habere, et Homericam imitationem esse ; quam tamen equidem non memini. *liquantia* alter Hamb. et pr. Rottend. a m. pr., forte ut metro consuleretur. Sed duo fuerunt verba, alterum, *liqueo, es,* alterum, *liquo, is ;* hujus prior longa, illius brevis, esse debuit ; fere ut in Græcis : φίλω, φιλέω. μαρτύρω, μαρτυρέω et sic porro. 239 *in fl.* Sprot. 240 *Sporcique* Rom. Vestigia græci versus subsunt : Νηρῆος Φόρκου τε χορὸς Πανόπειά τε κούρη ; sed *Nerei* tribus syllabis dicere non poterat : at sunt Νηρεΐδες, ut Νηρηΐδες. *Panopeïa virgo* tres apud Burm. cum binis Goth., nec male. conf. sup. Georg. I, 437. Ceterum vide an opportunius distinguas : *eumque i. s. f. audiit omnis N. P. chorus ; Panopeaque virgo, Et pater ipse manu magna Portunus, euntem Impulit.* Sic sup. lib. I, 144 *Cymothoë, simul et Triton annixus, acuto Detrudunt naves scopulo.*

232—243. Lineas apud Hom. ductas vide l. c. Iliad. Ψ, 769 sq., ubi Ulysses in cursus certamine similiter vota facit. *palmas utrasque* antique, inquit Serv., quem vide, pro *palmam utramque*. *divos in vota vocare* vi sane et sensu idem esse debet ac *deos votis vocare* h. e. invocare : quod aliquoties apud Virgilium et ejus imitatione apud Silium et Senecam Tragicum occurrit, sed dictum exquisite, ut *in partem prædamque vocare* III, 222, et apud Ovid. Fast. V, 527 *juratus vobis in verba vocatis :* Nam *votis* est idem ac vocare ad vota, ad ea, quæ voventur. Guellius laudat versum Lycophronis (v. 288) καλῶν ἐπ' εὐχαῖς πλεῖστα Φύξιον Δία, sed ibi ἐπικαλῶν Δία est jungendum. 237. *voti reus*, uti Ecl. V, 80 *damnari votis*, quoniam *vota deberi, solvi*, dicuntur. *porricere* voc. sacrorum proprium. cf. V. L. *liquentia* ornat, ut sæpe *liquidum* in *aqua, humor, fons.* 240. *Phorcum* (Φόρκος et Φόρκυς) Ponti et Terræ f. (v. Hesiod. Theog. 237. Apollod. I, 2, 6), Nerei fratrem, posuisse videtur poeta, cum omnino deus marinus esset nominandus, cui subesset deorum marinorum ac Tritonum chorus et agmen. cf. inf. 823. 824. *Numen aquis secundum* Phorcy-

Et pater ipse manu magna Portunus euntem
Impulit: Illa noto citius volucrique sagitta
Ad terram fugit, et portu se condidit alto.
Tum satus Anchisa, cunctis ex more vocatis,
Victorem magna præconis voce Cloanthum
Declarat, viridique advelat tempora lauro;
Muneraque in naves ternos optare juvencos
Vinaque, et argenti magnum dat ferre talentum.
Ipsis præcipuos ductoribus addit honores:

241 *Neptunus* tres apud Burm. cum Erf., ex interpretatione. v. Not. *Portumnus* alii scribunt. Male. Sed *Portunus*, ut Neptunus; etiam *Vertunus* malunt quam Vertumnus. Videtur tamen altera esse antiquior, altera mollior pronuntiandi ratio. *eundem* ed. Ven. 244 *At satus* Bigot. *Anchisæ* alter Menag. *et cunctis* Wall. *e more* sec. Rottend. 247 *ternosque* ed. Ven. *optare* cum Medic. Rom. aliisque optimis suis et Pierianis Heinsius legi maluit; maluerat idem Benedictus. Vulgo (et sic unus Goth.) *aptare*. conf. sup. ad lib. I, 552. Schrader. conj. *portare*. 249 *præcipue* Colot. et pr. Hamb. cum Medic. *auctoribus* Sprot. *victoribus* duo Burm., et *uctoribus*, erasa *d*, Exc. Burm. Omnia temere.

nem vocat Lucan. IX, 646. *Panopen* vel *Panopeam* (cf. I Georg. 437), unam ex Nereidibus (Hesiod. Theog. 250), sigillatim posuit, forte tanquam ex præcipuis unam, ut sup. I, 144 *Cymothoën*. *Portunum* bene memorat, tanquam poeta Romanus, qui Græcis est Palæmon, olim Melicerta. Erat *Inous Melicertes* Georg. I, 437. v. Hygin. f. 2. Ovid. Fast. VI, 547. Cum clave eum fuisse exhibitum legitur apud Festum in *claudere*, et in glossa Serv. ad Georg. I, 437: dubito tamen, an *clavus* potius in ejus manu fuerit. Cum h. l. *Portunus pater* dictus sit, Palæmon autem puer deus factus narretur, Neptunum hoc nomine designari putavit Grot. ad Martian. Capellam lib. I, p. 2 et Cerda ad h. l. *Pater* tamen commune deorum nomen, etiam qui juvenili ætate exhiberi solent, ut *Bacchus pater*. 241. *Impulit navem:* ut sup. lib. I, 144. 145 in tempestate naves Trojanorum scopulis detrudebant Cymothoe et Triton. Est autem Portunus inter deos σωτῆρας nautarum. v. Orph. H. 74, 6—8. *manu magna*, significanter in numine; et memorabilis effectio: *illa noto citius*. —Ductum autem phantasma hoc ex Argonauticis, in quibus Argo eodem more scopulorum anfractibus expeditur modo in Planctis, v. c. Apollon. IV, 930 sqq. Thetidis et Nereidum opera, modo in Symplegadibus in Ponto Euxino ap. Apollon. II, 598 Minervæ manu. Tandem, *portu se condidit alto*, ornate pro, intravit.

244—248. *ex more*, certe ludorum gymnicorum. *advelat*, ut exquisitior esset oratio pro *velat*, ἐπικαλύπτει. *dat optare* conf. sup. I, 425. III, 109, ut eligant ac dividant inter naves. *magnum talentum*, non comparative, quoniam majus et minus talentum fuit; nam hoc et serius et subtilius quam pro poeta; sed per se, quod multas minas intra se continet; ut *magnus annus*, *mensis* etc.

249—257. *Victor* primo loco Cloanthus; at v. 258 altero loco, Mne-

Victori chlamydem auratam, quam plurima circum
Purpura Mæandro duplici Melibœa cucurrit;
Intextusque puer frondosa regius Ida
Veloces jaculo cervos cursuque fatigat
Acer, anhelanti similis, quem præpes ab Ida
Sublimem pedibus rapuit Jovis armiger uncis.
Longævi palmas nequidquam ad sidera tendunt

251 *Purpurea* Dorvill. *Melebœa* duo apud Burmann. *Melibeïa currit* Hugen. 253 *Veloci* Witt. *jugulo* alter Hamburg., qui et *cursusque*. 254 Non indocta est P. Burmanni Secundi emendatio *ab alto*. Nam offendit *Ida* bis in fine versus positum. Vide ad Anthol. Lat. poet. p. 272. Schrader. Emendatt. p. 154 conj. *ab æthra*: Valer. Fl. I, 156 *Talia contanti lævum Jovis armiger æthra Advenit*. Inf. XII, 247 *volans rubra fulvus Jovis ales in æthra*. add. Claudian. b. Gild. 467 sqq. Receptum hoc video a Brunckio. Præfero equidem *ab alto*: inf. XI, 721 *Quam facile accipiter saxo sacer ales ab alto Consequitur pennis sublimem in nube columbam*. Cum itaque evidentis veritatis nota neutri emendationi insit, non sane consultum est in contextum alterutram inferre; facere enim hoc non licet, nisi ubi, aut sic aut nullo alio modo, auctorem scribere potuisse, in confesso sit. 256 *tollunt* Sprot. et alter Hamb. cum Goth. sec. perpetua variat.

stheus, et v. 266 tertio, Gyas. Vestis auro intexta; ut VIII, 167 *chlamydemque auro dedit intertextam*. igitur figuræ aureæ erant; prætexta (περιπόρφυρος) limbo purpureo duplici; non tamen assuto, sed intexto; quem ornatissime descripsit. *Mæander* enim *flexuosa et in se remeabilis purpura in modum Mæandri*, ait Serv., fluvii, qui inter Cariam et Lydiam defluit, notissimi tum flexibus suis, tum poetarum in eo ornando arte. Vide Ovid. Met. VIII, 162 sqq. et al. Confer Chandler. *Antiqq. Ionicas* c. 3. Virgilii exemplo Mæandrum etiam alii poetæ ad texturam transtulere. cf. Cerda et Ursin. Etrusca sigilla multa sunt, simili habitu facta, ac picta in vasis, quæ rem illustrent. *Melibœa purpura*, Melibœensis, si, quod verisimile est, Virgilio ex Lucretio II, 499 in animum venit: *Melibœaque fulgens Purpura Thessalico concharum tincta colore*, ab alia, quam Thessaliæ urbe (v. Liv. XLIV, 13) appellata ipsi videri vix potuit. Ad insulam tamen Melibœam, in Orontis, Syriæ fluvii, ostiis sitam, purpuræ hujus laudem referre maluit Voss. ad Melam II, 3 a Burm. laudatus, quoniam scilicet in illo litore muricum frequentia alìunde nota est; nam in ceteris argutatur Vossius. Imitationem Statii (Theb. VI, 540. 541 sq.) agnoscit Pompon. Sab. *cucurrit*, currit, ut Iliad. Ζ, 320 περὶ δὲ χρύσεος θέε πόρκης. cf. Guell. 252 sq. Non alienum texturæ argumentum, cum Ganymedes ad Æneæ genus spectaret (cf. Winckelmann. *de imitatione Græc. opp.* p. 169 et 188). modo teneas, illa: *Veloces jaculo cervos cursuque fatigat*, h. e. venatur, non ad picturam spectare, sed tantum poetice interposita esse, cum in venatu raptus esset puer. *armiger Jovis præpes* jungendum, suppleto, si placet, *ales*; de aquila (ex nostro hoc adoptavit Valer. Fl. I, 156. II, 414); aut *quem præpes rapuit*, velociter. *tendunt palmas*, non mirantes, ut Heins. ac Burm. cum Serv. con-

Custodes ; sævitque canum latratus in auras.
At qui deinde locum tenuit virtute secundum,
Lævibus huic hamis consertam auroque trilicem
Loricam, quam Demoleo detraxerat ipse
Victor apud rapidum Simoënta sub Ilio alto,
Donat habere viro, decus et tutamen in armis.
Vix illam famuli Phegeus Sagarisque ferebant
Multiplicem, connixi humeris : indutus at olim

257 *ad auras* duo Burm., ut alibi quoque. 259 Versus idem sup. III, 467. *hinc* Franc. 260 *detraxerit* Gud. 261 παρ' ὄχθησιν Σιμόεντος. *Simeonta*, *Simounta* aberrant. *alta* tres Heins., non ineleganter. v. Heins. ad Ovid. Epist. I, 48. *sub Ilion alto* quatuor apud Burmann. *sub Ilion altom* Wall. *sub Ilion altum* Parrhas. *sub Ilion alta* Goth. sec. Sed vulgatam Grammaticorum auctoritate firmavit Heinsius. 263 *Mox illam* Hamb. alter. *Phygeus*, *Flegeus*. *Sagiris*, *Sacaris* aberrant. Sed est Φηγεὺς, Σάγαρις.

tendebant, etsi nemo neget esse etiam mirantium eum gestum, sed graviter ferentes ac deorum fidem implorantes, ut et res postulat et Hymn. in Vener. 208, ubi copiose de Trois patris luctu agitur. Expressit locum Statius Theb. I, 548 sq. Nec tamen aquilam Homerus meminit, nec ibi, nec Iliad. Υ, 233—235 et Ε, 266. 267. *custodes* v. inf. ad 546. *sævit latratus in auras*, ornate; sic tamen jam antea Varius apud Macrob. VI Sat. 2 *Ceu canis umbrosam lustrans Gortynia vallem, Si veteris potuit cervæ comprendere lustra, Sævit in absentem, et, circum vestigia lustrans, Æthera per nitidum tenues sectatur odores.* cf. Excurs. IV.

258—265. Altero loco victor Mnestheus. Lorica pro præmio etiam in ludis Achillis occurrit l. c. Iliad. Ψ, 560, ut et lebes v. 613, quem respexit noster. *hamis consertam auroque trilicem* v. sup. ad lib. III, 467; est ἁλυσιδωτὸς triplici annulorum serie. Ut trinis liciis, seu filis, texta vestis crassior ac spissior est ad corpus tuendum, sic trinis annulorum ordinibus constans thorax. Demolei illum spolium facit more ornandi et commendandi Homerico, quem in Homeri lectione sæpissime observabis; in lorica quidem ipsa Iliad. Ο, 529 sqq. Ceterum apud Homerum Demoleon quidem est Antenoris filius Iliad. Υ, 395. Hoc tamen loco factum est nomen Achivi Δημόλεως. 262. *decus et tutamen*, versu Apollonii lib. II, 1076 ubi de domo tegulis tecta: δώματος ἀγλαΐην καὶ ὑετοῦ ἔμμεναι ἄλκαρ, illustrat Dorvill., sed Virgilius Homericum expressit l. c. δηΐων ἀνδρῶν ἀλεωρήν. *in armis*, vel inter pugnam, vel ejus armati: αὐτοῦ ἐν ὅπλοις ὄντος. Sed illud præstat. *donat habere*, δῶκεν ἄγειν l. c. Iliad. Ψ, 612, 613. 264. *multiplicem*, quod multis annulorum nexibus pondus magnum habebat. In verbis: *Vix illam—indutus at olim*, color ductus ex Homero, Iliad. Ε, 303. 304. In memoriam autem revocandum, heroibus et omnino priscis hominibus tribui molem corporis, robur ac vires, ultra communem hominum sortem; bene itaque h. l. duorum e vulgo hominum vires longe superabat unus Demoleos. Sic facile tolli-

Demoleos cursu palantes Troas agebat.
Tertia dona facit geminos ex ære lebetas;
Cymbiaque argento perfecta atque aspera signis.
Jamque adeo donati omnes, opibusque superbi,
Puniceis ibant evincti tempora tænîs:
Quum sævo e scopulo multa vix arte revulsus,
Amissis remis, atque ordine debilis uno,
Irrisam sine honore ratem Sergestus agebat.
Qualis sæpe viæ deprensus in aggere serpens,
Ærea quem obliquum rota transiit; aut gravis ictu

265 *Demoleos* Burm. prætulit codicum et Quinctiliani VIII, 4, 24 auctoritate, grati soni caussa; vulgo *Demoleus*. ex Δημόλεως, pro Δημόλαος. *pallentes* Oudart. cum Goth. sec. 266 *lebetes* duo Burm. 269 *et vincti* Hamb. pr. *evictis* Gud. *tenis* plerique Pier. et tres Goth., hinc *teguis, temis, thenis, theniis* aberratum. In Zulich. superscr. *galeis*. Uratisl. *ramis*. Hugen. *remis*, et a m. sec. *ramis*. unus Pierii *vittis*, omnia ex interpolatione. 270 *e* abest ab aliquot Burm. *ex sc.* Rom. et Witt. *revulsam* Rom. et Oblongus Pierii et duo Burm., sed alienum hoc; nam sequitur, *debilis*. 272 *inrisam* jam Pierius e codd. induxit in contextum. Alii, *illisam* vel *inlisam* ex v. 206, quam lectionem etiam Pompon. Sab. interpretatur. *habebut* Menag. Sed *inrisam* et *agebat* codd. et Donatus ad Terent. Andr. IV, 2 agnoscunt. vid. Burmann. 273 *sæpe* Heinsium a *sæpes* duxisse Burmannus narrat. *sæpe* frequens poetis est in comparatione: et Gr. poetis πολλά. *depressus* multi etiam hic, ut plerumque alias. *ab aggere* Serv. apud Burmannum. 274 *Ænea* duo cum Servio apud Burmann. *transit* Sprot. *transiit rota* Dorvill.

tur difficultas apud Ouwens N. H. lib. I, c. 4. *palantes agebat* est Homericum κλονεῖν ὀρινομένους.

266. Gyas tertio loco præmium tulit. *aspera signis* (etiam inf. IX, 263, et hinc Ovidius, Silius aliique), anaglypha, ut bene Servius exponit, figuris eminentibus cælata. Nota res; et præiverunt Græci. Eo refer Arat. Phænom. 276 τὰ δέ οἱ (sc. Cygno sideri) πτερὰ τετρήχυνται 'Αστράσιν. ita restituendus locus ex Schol.

268—272. Ornati versus 268. 269. *puniceis tæniis*, atqui v. 110 *virides coronæ?* et inf. 494 *viridi Mnestheus evinctus oliva*. At erant frondes punicea tænia religatæ; bene Serv. *significat lemniscatas coronas, quæ sunt de frondibus et discoloribus fasciis*. conf. Cerdam, qui inter alia recte laudat Theocr. Idyll. II, 121. 122. Plin. XXI, 3. *ordine debilis uno* proprie esset uno remorum ordine e ternis sup. v. 119. 120; sed, quod res docet, et cf. v. 205, *ordo* h. l. latius de latere dictum est, et nave scopulo admota ab uno latere omnino remi detersi fuerant. cf. sup. ad lib. I, 104. 105. Cur Sergestum tali dedecore affecerit poeta, frustra, puto, quæritur: unum saltem ex omnibus extremum esse necesse erat. De Catilina cogitat Cerda, qui e gente Sergia erat.

273—279. Ornatus locus, in quo poeta profecisse videtur e Lucretio III, 657. 663. Eadem comparatio a Quinto Smyrnæo ornata lib. XI, 374—376. *viæ agger*, proprie editior viæ pars, h. l. simpl. pro via. *gravis* est, qui gravem ictum infert; itaque melius jungitur *gravis ictu*, etsi ictu

Seminecem liquit saxo lacerumque viator;
Nequidquam longos fugiens dat corpore tortus,
Parte ferox, ardensque oculis, et sibila colla
Arduus attollens; pars vulnere clauda retentat
Nexantem nodis, seque in sua membra plicantem.
Tali remigio navis se tarda movebat;
Vela facit tamen, et velis subit ostia plenis.
Sergestum Æneas promisso munere donat,
Servatam ob navem lætus sociosque reductos.

275 *saxi*, ut ab *ictu* pendeat, pr. Moret. quo vulgarioris usus structura prodit: *seminecem ictu gravis saxi. linquit* duo Burm. *saxo liquit* Wall. 276 *N. fugiens longos dat pectore* Goth. tert. *dat c. tractus* Oudart. 277 *pars sibila* Rom., male. *collo* ex *collom* Rottend. tert. 278 *Arduos* Rom. v. Pier. *v. tarda* Ven. *vulnera clausa* Gud. a m. pr. *retorquet* pr. Hamb. 279 *Nexantem nodos* vulgg. edd. habent, pars codd. Pier. et recentiores Venetus Heinsii et Dorvill., haud dubie ab indocto interpolatore. *Nixantem nodis* verbo Lucretiano alii iique veterrimi Medic. a m. pr. (nam emendatum in *nitentem*; et hoc interpretatur Pompon. Sab., quem vide) Gud. e simili exemplo descriptus, et Mentel. pr. cum parte codd. Pier., inter quos Romanus fuisse videtur, ut sit quasi subnixus nodis suis serpens: sic erit eadem exquisitior ratio, quam deprehendimus v. c. in illo: *mentum crinemque Mæonia mitra subnixus* IV, 216. 217, ubi idem, qui *subnexus* est, doctius dicitur *subnixus*. Tandem legitur: *Nexantem nodis* h. e. nexantem se in nodos, docte et rei convenienter, sed in paucissimis libris; Mediceum suum laudat Pierius. Heinsius tantum de *nodis* affirmat, de altero silet; sed firmant lectionem Grammatici, Priscianus et Eutyches. Itaque relinquamus lectionem, quæ et ipsa poeta digna est; teneamusque illud: quoties nihil potest ita definiri, ut in alterutram partem probabilitas major in sensus incurrat, nec mutandæ lectioni vulgatæ locum et caussam, nec mutationis fructum et utilitatem esse; contra vero lectoribus, imprimis elegantioribus, qui criticam subtilitatem non curant, molestias creari; imprimis si tibi constare, et in paribus caussis parem rationem sequi velis: tum enim innumera erunt mutanda, cum modo casus, modo genius sermonis, imprimis poetici, modo aberratio, binas trinasve lectiones suppeditet, quarum nulla aut sperni possit aut destituta sit auctoritate: quod itaque ego substituo, eodem jure mutabit alter. 280 *sic tarda* Franc. *se tarda ferebat* Gud. a m. pr. et Bigot. v. lib. III, 268. 281 Ordo verborum secundum Pier. et Heins. codd. Alii *plenis s. o. velis*. Ven. *velis subit ostia portus*, ex glossa. Jac. Bryant versum deletum malit; nam partim repugnare dicta superioribus, partim *vela velis* parum placere, partim jugulari comparationem appositam. Sane hæc v. 280 jam erat absoluta; et ratio erat reddenda, qua arte vel fortuna, detersis remis, tamen in portum se recipere potuerit navigium; factum id esse vento suborto secundo, quem velis exceperant. Videndum est, an inhis aliquid sit, quod rei nauticæ haud satis conveniat. 282 *permisso* Hugen. *p. donat honore* Dorvill. 283 *navim* aliquot Pier. et pr. Moret. cum Erf., sed vid. Pier. *s. que receptos* Sprot., ut lib. I, 583.

etiam ad *seminecem* referri potest: sed prius puto melius; vulgare erat, *gravi ictu;* et mox jungenda *saxa lacerum. dat tortus*, facit. *colla arduus attollens*, *αὐχέν' ἀνασχὼν* Callimach. in fragm. CCCCXXXVIII egregie a Ruhnkenio restituto. *pars vulnere clauda retentat*—pars vulnerata, obtrita ac fracta, moratur ac retinet, ne possit procedere, serpentem, *nexantem nodis*, nectentem se in nodos et replicantem se in orbes. v. Var. Lect.

280—285. Quod Sergesto etsi inferiori munus dat, et quod servam dat, ab Homero habet l. c. Iliad. Ψ, 536. 537. 538 et 261. 263. Quod

Olli serva datur, operum haud ignara Minervæ,
Cressa genus Pholoë, geminique sub ubere nati.
Hoc pius Æneas misso certamine tendit
Gramineum in campum, quem collibus undique curvis
Cingebant silvæ: mediaque in valle theatri
Circus erat, quo se multis cum millibus heros
Consessu medium tulit extructoque resedit.
Hic, qui forte velint rapido contendere cursu,
Invitat pretiis animos, et præmia ponit.
Undique conveniunt Teucri, mixtique Sicani;
Nisus et Euryalus primi:
Euryalus forma insignis viridique juventa,
Nisus amore pio pueri; quos deinde secutus

284 *s. operum datur haut* nonnulli Pier., ex interpolatione indocta, metri caussa. 285 *Thressa* Schol. Horatii Cruqu. ad III Od. 9, quod defendit Burmannus, hactenus non male, quod Thraciæ commercia cum Trojanis intercessere. At in Pholoe argutatur. Enimvero ex Lib. III, 131 sqq. facile memineris, Trojanos in Creta insula plus quam annuum spatium exegisse, non minus igitur *Cressa* locum habet: quorsum igitur mutamus quod rationem habet? *Cresa* scribitur et h. l. more antiquo, ut alibi dictum; est tamen etiam Κρῆσσα. *sub ubera* Rom. et Gud., minus bene: etsi ferri potest. 290 *Consessu, concessu, consensu*, aberrant nonnulli hic et inf. v. 340 et 577. *in medium* duo Burm. 291 *Huc* pr. Moret. a m. sec., et *Hac* Hugen. itidem a m. sec. *velit* ed. Ven. 292 *ponunt* Goth. pr. Putes leuiora fuisse: *invitat pretiis, animis et præmia ponit.* Sed in vulgato oratio habet gravitatem epicam: *qui forte velint*, si qui, *invitat pretiis eos*, pro hoc: animos eorum, et nude nunc, *animos*. 293 *concurrunt* Leid. *Sicani* prima nunc correpta, ut et alibi; contra quam *Sīcania* I, 557. VIII, 416. III, 692. Jam monitum ad lib. I, 343. Unde etiam apud Silium factum:—*gens Sicăna votis.* 296 *quem* Gud. a m. pr. *et quos* duo Burm.

autem Pholoen Cretensem nominat, hoc ut poeta facit, a quo nihil facile indefinite ponendum. *ostia* h. l. portus. *promisso*, vulgare fuisset *sperato*. *operum haud ignara* sæpe ap. Hom. ἔργ' εἰδυῖαν, de lanificio et textura, ut notum.

286—290. Totum hoc cursus certamen ex Homero adumbratum l. c. Iliad. Ψ, 740 sqq., sed traducta in illud alia ex reliquis agonibus. Locum spectaculi tantum non excripsit ex nostro poeta Statius VI Theb. 225 sqq. *misso certamine*, dimisso, finito: proprie dimissis certantibus. cf. inf. 545. *silvæ* in collibus—qui iidem *theatrum*; unde infra v. 340 *cavea*. *Circus* h. l. pro stadio. *se tulit et consessu extructo resedit.* ut supr. v. 44 *tumuli ex aggere.* Sic ἀγὼν Homero de spectantium loco. *pretia* explicantur per *præmia:* res, quæ pretio habentur, et nunc pro præmiis apponuntur. *animos* eorum qui—.

296. In *pueri* argutantur Servius, Pompon. Sab. et alii; *amore pio pueri* exponunt, casto, non infami. Mihi simpliciter omnis amor et amicitia pietatem continere videtur; et puer spectat ad teneram ætatem. Super

Regius egregia Priami de stirpe Diores;
Hunc Salius, simul et Patron: quorum alter Acarnan,
Alter ab Arcadio Tegeææ sanguine gentis;
Tum duo Trinacrii juvenes, Helymus Panopesque,
Assueti silvis, comites senioris Acestæ;
Multi præterea, quos fama obscura recondit.
Æneas quibus in mediis sic deinde locutus:
Accipite hæc animis, lætasque advertite mentes.
Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.
Gnossia bina dabo lævato lucida ferro
Spicula cælatamque argento ferre bipennem:
Omnibus hic erit unus honos. Tres præmia primi
Accipient, flavaque caput nectentur oliva:
Primus equum phaleris insignem victor habeto;

297 *Driones* Goth. pr. 298 *alius* Rom. et Mentel. pr. a m. pr. *quorum unus* Dorvill. *Acarna* tres Burm. recentes. *Acharnia* Witt. *Acharnem* Goth. tert. 299 *ab Arcadia* multi codd., et edd., quod mireris Pierio castius visum. *Arcadio* Rom. Medic. et al. *Tegeææ sanguine gentis* Heins. prætulit ex nonnullis Pierianis et binis suis, in quibus, *Tegeæ sanguine*, quo alludunt duo alii. Manifestum fit, omissionem syllabæ locum dedisse interpolationi *Tegeæ de sanguine*, quæ Romanum, Mediceum, et majorem partem codicum insedit. Alias *Tegeus* ut *Nemeus*, Τέγεος, Νέμεος, adjectiva forma dictum esse posset. cf. Heins. hic et sup. I Georg. 18. Burmannus quidem ibi et ad Ovidium satis sibi non constat, et modo Tegeæus modo Tegeeus scribit. Enimvero Τεγεαῖος, ut Νεμεαῖος, rationem et usum habet: At Νεμέειος nondum inveni, nec Τεγέειος. Apud Pindar. N. 8, 27 male expressum Νεμέειον ἄγαλμα. 300 *Helemus, Helenus, Helimus, Helinus* corrupte al. *Helymusque P.* Rom. Ἔλυμος. Πανόπης. 301 *Acesti* pr. Voss. v. ad lib. I, 120. *Achestes* Wall. 304 *que* abest a Wall. 306 *Gnosia* et *Cnosia* variant et hic libri. Mox pro *lævato* Sprot. *limato*, Ven. *polito*, pr. Moret. *leugato* pro *lævigato*, *lunato* Uratisl. Omnia ex interpretamentis. 307 *fronde* pro *ferre* Medic. a pr. m. 308 *is erit* Ven. *prima* Goth. tert. 309 *Accipiunt* Hamb. sec. *fulvaq.* est ap. Serv. ad IV, 261. De colore dubitari et *alba, tonsa, pulcra*, tentari video; sunt enim alias epitheta olivæ, ut sit *alba, pulla, viridis, glauca*. Scilicet sunt varia olearum genera, et mutat oliva colorem ipsa maturitate. Laudatur quoque ξανθῆς ἐλαίας καρπὸς ex Persis Æschyli. *nectuntur* Rufinian. et Serv. ap. Burm. *nectantur* Goth. tert. *nectetur* Goth. sec. 310 *equam* Medic. a m. pr.

nominibus *Diores, Salius, Patron* v. Excurs. III ad h. lib. Ibidem mox de *Helymo*. *Tegeææ*. Tegea Arcadiæ, Τεγεάτης et Τεγεαῖος. Ge. I, 18 *Pan erat Tegeæus*.

302—307. Ex Ennio comparat Macrob. VI, 1 *multei aliei adventant, paupertas quorum obscurat Nomina*. 303. Vulgare: in quorum medio. 305. ἀγέραστος Homericum. Mox *Gnossia* (sup. III, 115. 104) *spicula* v. sup. Ecl. X, 59. Callim. in Apol. 33. Et *bipennem* argenteo manubrio, signis cælatis, h. e. ornamentis exculptis, ornato. Mox *unus hic* est *idem* et communis inter omnes *honos* seu præmium.

310—314. *Amazonia* et *Threiciæ*,

Alter Amazoniam pharetram plenamque sagittis
Threiciis, lato quam circumplectitur auro
Balteus, et tereti subnectit fibula gemma;
Tertius Argolica hac galea contentus abito.
Hæc ubi dicta, locum capiunt, signoque repente
Corripiunt spatia audito, limenque relinquunt,
Effusi nimbo similes; simul ultima signant.
Primus abit, longeque ante omnia corpora Nisus
Emicat, et ventis et fulminis ocior alis.
Proximus huic, longo sed proximus intervallo,
Insequitur Salius; spatio post deinde relicto
Tertius Euryalus.
Euryalumque Helymus sequitur; quo deinde sub ipso

312 *Thraiciis, Traicis,* male al. est Θρηΐκιος. *qua* alter Menag. *circumplectitur,* quod Mediceus, bini Moret. et Ven. binique Goth. cum Erf. a pr. m. firmant, illustrat Heins. Major pars et omnes Pieriani tuentur vulgg. *circumamplectitur.* 315 *accipiunt* duo Burm. *spatio* Gud. a m. pr., ut et in proletaria editione Gottingæ excusa expressum video. 317 *Et fusi* Medic. *nimbi* alter Hamburg. 320 *huic longe, sed* Wall. 321 *sp. est deinde* Goth. tert. *inde* duo Burm. 322 Deest hemistichium Goth. tert. 323 *Euryalum sequitur Helymus* Erf., non male. *quem* Parrhas. *quod* Medic. *qui* tert. Rottend. a m. sec. Sed est: *sub quo ipso volat* h. e. ei subvolat, eum subit, succedit.

epitheta ornantia, a præstantissimo genere, ut mos poetis. Sed *Argolica galea,* peculiare genus. conf. sup. II, 389 sq. 412. Ex pharetra aptus balteus latus auratus *(balteus lato auro),* ad cujus oram fibula gemmata est, qua ille ex humeris suspendi potest: *et fibula, tereti gemma, subnectit* balteum, nectit, oras colligat. conf. sup. ad IV, 139 *Aurea purpuream subnectit fibula vestem.* Omnia ornate, ut et versus 315—317, *Hæc ubi*—sunt pro: Curritur. cf. Iliad. Ψ, 753 sqq. *limen,* *νύσσην,* ut ibid. v. 758. Odyss. Θ, 121. *simul ultima signant,* notant, oculis animoque designant metam, ut fere Servius; subnatum forte poetæ ex illo: σήμηνε δὲ τέρματ' Ἀχιλλεὺς Τηλόθεν; ubi is, qui ludos facit, metam sic constituisse dicitur. 318 sqq. Omnes cursu antevertit *Nisus,* proximus *Salius,* tum *Euryalus,* inde *Helymus,* tandem *Diores.* 319. *fulminis alæ,* poetica ratione: est tamen etiam in numis fulmen alatum. 320. *proximus huic,* sed *longo intervallo proximus,* revocant in animum versum Horatii I, 12, 18. ubi *Nec viget quicquam simile* (Jovi) *aut secundum; proximos illi tamen occupavit Pallas honores.* Ibi Pallas non est secunda, sed proxima. at in nostro Salius est *secundus et proximus.* Scilicet *secundus* ad numerum, *proximus* ad locum nunc spectat. At in Horatio *proximus* quidem etiam est loco, at *secundus* est virtute et potentia, nec multo inferior, sed fere exæquans. Pro exemplo nunc esse possunt Consules Galliarum.

Ecce volat, calcemque terit jam calce Diores,
Incumbens humero: spatia et si plura supersint,
Transeat elapsus prior, ambiguumve relinquat.
Jamque fere spatio extremo, fessique, sub ipsam
Finem adventabant: lævi cum sanguine Nisus
Labitur infelix; cæsis ut forte juvencis
Fusus humum viridesque super madefecerat herbas.
Hic juvenis jam victor ovans vestigia presso
Haud tenuit titubata solo; sed pronus in ipso
Concidit immundoque fimo sacroque cruore.

324 *Ipse volat* ap. Diomedem Grammat. 325 *humeris* pars codd., sed et singularis minus vulgaris, et alteri tantum humero imminebat. 326 *ambiguumque* Heins. consensu librorum recepit, quod et pars Pierianorum habebat; ratio tamen ac res respuit. Nam, si transiisset socium, res non ambigua jam fuisset, uter prior esset. Verius alii editi et scripti: *ambiguumve*: ductum enim est ex v. 382 Iliad. Ψ, Καί νύ κεν ἢ παρέλασσ' ἢ ἀμφήριστον ἔθηκεν (sc. *αὐτόν*, non *πρᾶγμα*, quod vulgare esset, et Virgilii imitatione refellitur; *ambiguum* sc. socium *reliquisset*). Est alter locus similis l. c. v. 526. 527. τῷ κέν μιν παρέλασσ', οὐδ' ἀμφήριστον ἔθηκε. sed ejus sententia minus accommodata est nostro poetæ. *relinquit* Zulich. 327 *ipsam* tuentur Pier. et Heins. e codd. cf. ad lib. III, 145. *ipsum* Medic. a m. sec., tres alii et Goth. unus. Sed ea vulgarior est ratio. 328 *leni* et *tum* aberratt. 330 *humi* duo Pier. et alii recentiores. 333 *crassoque* Parrhas., male ex v. 469.

324. 325. Expressa ex Iliad. Ψ, 764. 765, ne dubita. Diores ita cursu æquat Helymum, ut uno tantum ille passu prævertat. Itaque Diores sic instat, ut immineat ejus humeris et vestigia premat, altero pede anteriore occupans ejus pedem citeriorem. Ita ad verbum calcem calce premit. Etsi nec hoc necesse. Est enim dictum exquisitius pro, *pedem pede*. Aliam rationem Burm. sequitur, sed valde duram. Argutatur Jos. Scaliger. 325. 326. et, si plus spatii superesset, nec curriculi metæ jamjam appropinquarent, aut illum cursu prævertisset, aut saltem æquasset. Hoc est *ambiguum relinquat* cum h. e. ambigentem de cursus palma, ut cum Turnebo Cerda, vel, de quo ambigerent alii, de quo ambiguum esset, utrum victoriam obtenturus esset. conf. Var. Lect.

327 sqq. Ad Homeri ductum l. c. 773 sqq. et 539 sqq. An dignitati epici carminis versibus maxime 333 et 357. 358 satis consultum sit, quæsitum est cum alias, tum nuper iterum, a viris doctis. Saltem hoc tenendum, non ex nostro decori sensu dijudicandam rem esse; quale autem Augustei sæculi de tali re judicium fuerit, ignoramus. Nostra quidem ætas facetias tales recte, puto, respuit. Tanto manifestior ad cujusque sensum suavitas est in Euryali repentino consilio v. 334 sqq. *spatio extremo*, extrema stadii parte; non enim plura, quod ap. Homerum fit, spatia confecisse videntur. *Finem* exquisitius pro meta dixit. *lævi sanguine* pro solo lævi propter sanguinem. 330. sanguis superfusus (ut Serv.)

Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum :
Nam sese opposuit Salio per lubrica surgens;
Ille autem spissa jacuit revolutus arena.
Emicat Euryalus, et munere victor amici
Prima tenet, plausuque volat fremituque secundo.
Post Helymus subit, et nunc tertia palma Diores.
Hic totum caveæ consessum ingentis, et ora
Prima patrum, magnis Salius clamoribus implet,
Ereptumque dolo reddi sibi poscit honorem.
Tutatur favor Euryalum, lacrimæque decoræ,
Gratior et pulcro veniens in corpore virtus.
Adjuvat, et magna proclamat voce Diores,

334 *amorum est* Witt. et sic plerique Pier. Alii *amoris.* at vid. Notam. 335 *Et sese* ap. Serv. *objecit* Parrhas. 336 *tenui jacuit* Servius legit, et sic pr. Rottend. a m. sec. et Regius pro glossa, quam forte aliquis decori male providus intulerat. *resolutus* Ven. *resupinus* alter Voss. 337 *munera* alter Menag. *amico* Medic. a m. pr., quod Heins. adstruere laborat. 339 *et tunc* aliquot Burm. *subiit et t.* Parrhas. 340 *consensum* et *concessum* multi Pier. Heins. et nostri. vid. sup. v. 290. 344 Plerique codd. post *virtus Adjuvat* distinguunt, quomodo et Nonius agnoscit : sed male. vid. Heins. *Gratior est* Seneca Ep. 66 et passim alii, ut sententiæ locum teneat. *G. et populo v.* Witt. *veniens e corpore* Seneca l. c., et sic passim versus laudatur. Enimvero est virtus, quæ magis grata est in pulcro corpore. *pectore* Bigot. Exc. Burm. et a m. pr. Erf.

madefecerat humum herbosam. *vestigia titubata,* audacius, ut a poeta, pro pedibus titubantibus. 334. *amores* male modo ad turpem modo ad magnum amorem trahunt. Nihil aliud est, quam poetica ratio pro vulgari, *amor* sing. numero. 338. *Prima tenet,* τὰ πρῶτα, victoriam obtinet primo loco, amoris beneficio et studio. 339. *tertia palma,* tertio loco victor, ratione poetica, quam ipsa illa exempla illustrant, quæ Burmannus laudat ad h. l. et Drakenb. ad Silium XVI, 504. cf. Georg. I, 59. ubi *palmas Eliadum equarum* poeta dixit equas victrices in decursibus Olympicis. *Palma,* ut *victoria,* et sæpe alia abstracta, pro victore.

340—347. Simile jurgium ap. Homer. Iliad. Ψ, 543 sqq. *Caveam,* voce a theatro ducta, bene dixit locum θεατροειδῆ in valle inter colles : ut 288 sq. videramus. *ora prima patrum,* seniores in primis locis, ante alios, sedentes, priores ordines, quibus seniores et honoratiores sedebant. *lacrimæque decoræ* pueri supplicantis, ne sibi victoriæ honos eriperetur. *veniens* simpl. pro, quæ est. Nam *venire* plenius voc. poetis pro esse, ut jam Heinsius notavit ad Ovid. V Fast. 648 et al. loc. ἔρχεσθαι, ἐλθεῖν, sic adeo in pedestribus scriptoribus. Veteres Grammatici *veniens* h. l. proveniens, nascens, interpretabantur, ut I Georg. 54 *Hic segetes, illic veniunt felicius uvæ.* 345. Adjuvat Euryalum ejusque caussam, et clamat Diores, qui in victoriæ tertium nunc locum successerat, et, si Salius

Qui subiit palmæ, frustraque ad præmia venit
Ultima, si primi Salio redduntur honores.
Tum pater Æneas, Vestra, inquit, munera vobis
Certa manent, pueri; et palmam movet ordine nemo:
Me liceat casus miserari insontis amici.
Sic fatus, tergum Gætuli immane leonis
Dat Salio, villis onerosum atque unguibus aureis.
Hic Nisus, Si tanta, inquit, sunt præmia victis,
Et te lapsorum miseret: quæ munera Niso
Digna dabis? primam merui qui laude coronam;
Ni me, quæ Salium, fortuna inimica tulisset.
Et simul his dictis faciem ostentabat, et udo
Turpia membra fimo. Risit pater optimus olli,
Et clipeum efferri jussit, Didymaonis artes,
Neptuni sacro Danais de poste refixum.
Hoc juvenem egregium præstanti munere donat.

346 *palmæ subiit* Dorvill. *pugnare subiit* Parrhas. 347 *redduntur* Heins. prætulit, ex codicum parte, et ex Pierii emendatioribus. Vulgo *reddantur*, quod tamen et Romanus et Medic. habent, nam in hoc *u* a recenti manu superscriptum. Nil refert; hoc tamen malim: nam epica dignitas respuit illos subjunctivos. 348 *Cum* pr. Moret. *pius Æ.* Ven. et Goth. pr. 349 *Certa movent* Wall. *p. vovet* tert. Rottend. a m. pr. 350 *Mi* Goth. pr. *casus* Heins. revocavit, cum nullus codex *casum*, quod vulgg. edd. obsidet et vulgarius est, exhibeat, si primum ex Gothanis excipias cum Dorvill. *misereri* etiam nonnulli, inter quos Rom. Omnino *casus miserari* plenius sonat. 354 *quæ præmia* Medic. Moret. sec. et Colot., ex versu antec. 355 *meruit* duo ap. Burm., perpetuo fere lapsu in simili verborum positu. 356 *et S.* nonnullæ edd. et codd. 357 *ostendebat* nonnulli ap. Burm. et Goth. sec. *monstrabat* Moret. sec. 358 *illi* Medic. a m. pr. Quodnam aurium judicium in hoc secutus sit, vel post Quinctil. locum VIII, 3. 25, nos latet. 359 *offerri* aliquot Pier. et duo Burm. *afferri* ed. Genev. *ferri* Leid., perperam. *Didamonis*, *Didamaonis*, *Didiomonis*, et apud Pier. *Didumæonis*, apud Benedictum Pal. *Didymæonis*, corruptelæ; nam est Διδυμάονος. *arte* tres Burm. *artem* Romanus, et ap. Burm. Dorvill., sed exquisitius plurali numero *artes*: h. e. opus.

victor renuntiatur, iterum ea excidisset.

348—361. Delectat mite Æneæ ingenium, vel Euryali respectu. Præiverat tamen et hic Homerus Iliad. Ψ, 558 sqq. 349. ad verba cf. sup. I, 257. 258 *Parce metu, Cytherea; manent immota tuorum Fata tibi: cernes* etc. 349. *palmam*, debitum cuique ordine suo præmium. Observa etiam copiam dictionis: *munera*, *præmia*, *palma*, *corona*, *honores*, *dona*, *promissa*. 355. 356. *Ni me—fortuna tulisset*, me a primo præmio abstulisset, abduxisset, exquisitius quam vulgare: ni fortuna mihi eripuisset præmium pro *laude* h. e. virtute in cursu. v. 357. Hoc an placere possit, v. ad v. 327. cf. Iliad. Ψ, 551. 781.—359. clipeus ab artifice, qui

Post, ubi confecti cursus, et dona peregit:
Nunc, si cui virtus, animusque in pectore præsens,
Adsit, et evinctis attollat brachia palmis.
Sic ait, et geminum pugnæ proponit honorem :
Victori velatum auro vittisque juvencum ;
Ensem, atque insignem galeam, solatia victo.
Nec mora ; continuo vastis cum viribus effert
Ora Dares, magnoque virûm se murmure tollit :
Solus qui Paridem solitus contendere contra ;

363 *Huc si* cod. Ge. Fabric. *animisque* Sprot. Post *præsens* interpungendum ex Burmanni quoque sententia. Si tamen jungas : *præsens Adsit*, ut si sit optantis, utinam : nec id importune fieri videtur, jejune tamen. 365 *præponit* aliquot ap. Burm., male. 368 *cum* erasum in Dorvill. *affert* Hugen. *offert* Oudart. Vide modo v. 359. Sed *ora, se, effert*, ingens viri corpus melius declarat ; ut mox *se tollit*. 369 *se munere* t. bini Goth. 370 *extendere* Montalb.

fecit, commendatur (cf. III Ecl. 37), et a loco, quo fuerat suspensus, in Neptuni templo pro donario, et quod e manubiis erat. Servius : *Danais*, a *Danais ; et intelligimus hoc ad Æneam transisse per Helenum* (sup. III, 465 sqq.). Nil refert : sed et Æneas ex templo aliquo Græcorum inter prædam auferre potuit, ut color sit similis ac lib. III, 286—288.

362—484. Etiam ap. Homerum πυγμαχία fit Iliad. Ψ, 651—699. Certavit cum poetarum patre Virgilius fere in singulis, ut comparando facile intelligent, quibus hæc cognoscere lubitum est, modo varietate modo ornatu. Omnino placuisse sibi videtur poeta in hoc loco, etiam ab Apollonio lib. II pr. et Theocrit. Idyll. XXII tractato. Virgilium unice sequitur Statius Theb. VI, 249 sqq. Poetæ studium in oratione varianda cognosce etiam in illo, quod dicere noluit *confecti cursus et dona peracta*. *animus præsens* proprie in discrimine, qui sine perturbatione, quomodo periculo occurrat, aut hostem sustineat, videt. Debet igitur mox omnino dictus esse pro fortis, ut h. l. cf. Var. L. adsit is et cestu pugnet : at quam ornate ! *evinctis palmis* scil. cestu, *attollat*, ut ἀείρειν voc. propr. hac in re. *honorem* v. modo ad v. 349. *velatum*, ornatum (cf, sup. ad v. 72), *auro vittisque*, seu vitta lamellis aureis distincta ; seu ut cornua aurata sint ; vittis cervici impositis, ritu religioso, etiam in monumentis obvio, ut in arcu Titi. conf. Serv. et inf. IX, 627.

368—377. Homer. l. c. 664 sq. 370. Paris, vulgo pro imbelli, ignavo et mulieroso homine haberi solitus, nec apud Homerum omni virtute caret, ut Iliad Γ in certamine cum Menelao, N, 765 sqq. Λ, 580 et al., a poetis tamen post Homerum multo majore virtute insignitus est ; in præliis enim, post Hectoris fatum factis, frequens ejus est memoria. Certaminibus autem inclytus factus est vel ex eo, quod, inter pastores nutritus cum esset, certamine a Priamo instituto agnitus est, dum *omnia vicit*,

Idemque ad tumulum, quo maximus occubat Hector,
Victorem Buten immani corpore, qui se,
Bebrycia veniens Amyci de gente, ferebat,
Perculit, et fulva moribundum extendit arena.
Talis prima Dares caput altum in prœlia tollit,
Ostenditque humeros latos, alternaque jactat
Brachia protendens, et verberat ictibus auras.
Quæritur huic alius : nec quisquam ex agmine tanto
Audet adire virum, manibusque inducere cestus.

371 *accubat* Parrhas. et aliquot Pier. *occubat* h. l. pro cubat, jacet. 372 *Butem* tres Burm., et unus *Butan.* Hamb. sec. i. *qui c. sese.* At hoc ex eo tenebimus, ut interpungamus : *Victorem Buten, immani corpore qui se—ferebat.* ut inf. VIII, 199 *magna se mole ferebat.* 374 *Percutit* unus Pier. qui est Romanus. *Pertulit* duo, vitiose ut sæpe. 375 *in præmia* Uratisl. 377 *prætendens* duo Burm., unus *portendens.* 378 *hinc* tres Burm. *hic* Medic. a m. pr. *agmine toto* pr. Rottend. 379 *que* abest a binis Burm. *ve* Zulich. *cæstus* ubique scribitur, etiam in Mediceo : etymologia ἀπὸ τοῦ κεστοῦ postulat *cestus.* Sed in omni sermone, etiam nostro, usus sæpe etymologiæ adversatur.

κατὰ πάντα ἆθλα, ut est apud Hygin. fab. 91, et fab. 273 pag. 322. Evenit hoc in ludis funebribus, quos ei pater pronuntiaverat. Probabile fit ab aliquo Tragico fabulam ita exornatam fuisse. Cum vero in omni certaminum genere vicisset; etiam pugilatu eum vicisse necesse est; etiam pugilatu excellere potuit in poetis deperditis. 371. Ludi funebres in Hectoris honorem habiti, num ab iisdem poetis memorati fuerint, an Virgilii ingenio debeantur, non habeo dicere. Probabile tamen fit, e Cyclicis poetis et hos petitos esse. Est quoque vestigium rei in Darete 25, *Priamus Hectorem suo more ante portam sepelivit : cui ludos funebres fecit.* At Buten suaviter ab Amyco deduxit, qui Pollucem provocaverat, cum is cum Argonautis ad Bithyniæ litus accessisset. v. Apollon. lib. II. pr. Cave tamen eum confundas cum *Bute*, Teleontis f. ex Argonautarum numero, qui Sirenum cantu fascinatus in Lilybæum enatavit Veneris beneficio : Apollon. IV, 912 sq. Apollod. I, 9, 25 de quo v. Burmann. Catal. Argonaut. Diversus quoque Butes Pandionis f. a quo Butadæ, sacerdotio Athenis insignes: v. Apollod. III, 15, 1. et Notas. quem sup. ad I, 156. V. L. in Orphica reduxisse videor. Dares et Entellus etiam epigrammate ornantur Antholog. gr. lib. V, pag. 526. v. 373. Butes *Bebrycia veniens Amyci de gente*, duplici modo dictus esse potest; aut, qui ex Bebrycia, quæ erat *gens Amyci*, id est, sub regno Amyci, venerat Trojam; aut ortum ducens a stirpe Amyci Bebrycii : et hoc præstat. *ferebat se*, incedebat, ut I, 503 *Talis erat Dido, talem se læta ferebat.* IV, 11 *quem sese ore ferens!* Nam vim verbis facias, si junxeris: ferebat se esse Amyci de gente, veniens e Bebrycia. Apud Homer. l. c. Iliad. Ψ, 679. 680. Euryali virtus simili modo commendatur, atque hic Daretis. v. 375—377. stolide ferox homo egregie ante oculos nostros constitu-

Ergo alacris, cunctosque putans excedere palma,
Æneæ stetit ante pedes; nec plura moratus,
Tum læva taurum cornu tenet, atque ita fatur:
Nate dea, si nemo audet se credere pugnæ,
Quæ finis standi? quo me decet usque teneri?
Ducere dona jube. Cuncti simul ore fremebant
Dardanidæ, reddique viro promissa jubebant.
Hic gravis Entellum dictis castigat Acestes,
Proximus ut viridante toro consederat herbæ:
Entelle, heroum quondam fortissime frustra,
Tantane tam patiens nullo certamine tolli
Dona sines? ubi nunc nobis deus ille, magister
Nequidquam memoratus, Eryx? ubi fama per omnem

380 *alacer* Bigot. *cunctisque* pr. Menag. *palma* post Pierium Heinsius tuetur omnium vetustiorum codd. et Grammaticorum auctoritate. Adde Markland. ad Stat. Silv. p. 305. Recentiores et edd. *pugna*, quod vulgare esset. Ante alios victoriam obtinere, est poetæ, *excedere eos palma*; debebat proprie esse, virtute. Aliquot *pugnæ* et *pugnam*, frustra. 381 *moratur* Goth. sec., sed mox: *fatur*. 382 *Jam* equidem malim; et sic pr. Hamb. *tauri cornu* Goth. sec., quod communius esset. At Erf., si auctoritatem haberet, sequi malim: *Nec plura moratur. Tum læva taurum tenet*, versu inexpleto. 384 *Qui f.* tres, et *Quis* totidem alii ap. Burm. cum Erf. cf. sup. ad II, 554. *stanti* Mentel. pr. *stando* tert. a m. pr. *quo me tedet ante t.* Goth. tert., corrupte. *usque morari* aliquot Pier. et Ven, ex interpr. 385 *ferebant* Zulich. 386 *jubebat* ex Donato ad Terent. Burm. 387 *Hentellus* et *Antellus* hic et in sqq. vitiose scribunt Gothani, uti mox *Herix* pro *Eryx*. 388 *considerat* tres ap. Burm. *herba* unus Pier. cum Erf. 390 *discrimine* Dorvill. 391 *sinis* un. Burm. cum binis Heinsii, quod huic quidem elegantius videbatur.

tus. cf. Apollon. l. c. 45 sqq., ut nec minus in oratione, quæ sequitur; in qua cum Homero contendit, l. c. 666 sqq. v. 380. *cunctos excedere palma*, pugilatu superior omnibus esse, cum nemo ad congressum prodeat. cf. Var. Lect. Melius tamen est accipere *excedere palma* dictum esse pro sollenni *decedere aliis de victoria*.

385 sqq. Primæ lineæ in Homero v. 676 sqq.; at quam egregie coloribus suis a poeta inductæ! Acestes 387. *graviter* castigat. Ita malim. Nec male tamen *gravis* omnino, quoniam senex erat; quippe senes ætate et auctoritate graves habentur. Similis increpatio Pandari ab Ænea Iliad. E, 171 sqq. Omnino objurgationes ejusmodi in Homero occurrunt plures, v. c. Minervæ Odyss. X, 224. Hectoris Iliad. O, 440 sq.; quas non facile manibus dimittet poeta, quia vim et δεινότητα oratio habet. 389. frustra fortissime olim inter heroes, sc. quandoquidem nunc iners desides, ut II, 348. 349 *Juvenes fortissima frustra pectora.*—391. 392 gravissima objurgatio; *magister Eryx* h. e. gloria hæc, quod Erycem heroem (sed majus, *deus ille*) magistrum pugilatus habuisti. Erycis autem nomen fuit magnum pugilatu,

Trinacriam, et spolia illa tuis pendentia tectis ?
Ille sub hæc : Non laudis amor, nec gloria cessit
Pulsa metu ; sed enim gelidus tardante senecta
Sanguis hebet, frigentque effetæ in corpore vires.
Si mihi, quæ quondam fuerat, quaque improbus iste
Exultat fidens, si nunc foret illa Juventas :
Haud equidem pretio inductus pulcroque juvenco
Venissem ; nec dona moror. Sic deinde locutus
In medium geminos immani pondere cestus
Projecit ; quibus acer Eryx in prœlia suetus
Ferre manum, duroque intendere brachia tergo.
Obstupuere animi : tantorum ingentia septem
Terga boum plumbo insuto ferroque rigebant.

394 *Nec l. a.* aliquot Pier. *non gloria* duo Burmann. *laudis honor* duo ibidem. *cessat* vitium edd. Heins. et Burm. 396 *habet* vitiose, etiam vetustissimi. v. Pier. *effœto* Bigot. et Parrhas., quod est vulgare. *effractæ* Hamb. sec. a m. sec. *effectæ* Dorvill. ; saltem deberet esse *affectæ*. 398 *Juventas* Heins. post Pier. ex Rom. Medic. et optimis aliis. Valgo alii *juventa*, nonnulli etiam *juventus*, prosaica forma. Nam deam Heben, s. Juventatem, poeta pro ipsa ætate exquisitius ponit. 399 *inductis pretiis* Montalb. *pulcrove* idem cum aliis Burm. et Pier., male. 400 *nil d. m.* aliquot ap. Burm. 403 *manu* Parrhas. et Rom. 404 In *tantorum* hærent intpp. Faber conj. *totorum i. s.*, Burmannus et emendationem et Servii explicationem, *tantorum, hoc est, virorum fortium*, recte rejicit ; at idem amplecti mavult interpolatam Hamb. sec. et ed. Venetæ lectionem : *Obstupuere animi Teucrorum. Ingentia septem Terga boum.* Parva est observatio grammatica, quam tamen tenere non pigebit. *Tantus* et *talis*, ut τοῖος vel τόσος, ita ponuntur, ut caussalem particulam intra se complectantur, reddendaque sint per : *nam magnus, nam multus.* Ita h. l. pro : *nam septem ingentia magnorum boum terga* (coria) *rigebant* (ornate pro erant). cf. ad Callim. in Del. 27.

quippe qui Herculem ipsum provocavit v. 412 sqq. v. Diodor. IV, 83. Paus. IV, 36, pag. 372. conf. post alios Burmann. Sec. ad Numism. Sicil. in Dorvill. Siculis p. 399 sqq. Adde Excurs. II et de *Entello* Excurs. III. *nobis* habere μιμητικὸν aliquid ex vita hominum notum est. *spolia.* Auxit hæc Val. Fl. IV, 181 sqq.

394—399. Talis excusatio frequens in Homero, imprimis Nestoris. Vide Iliad. H, 132 sqq. Λ, 669 sq. Ψ, 629 sq., et Laertæ Odyss. Ω, 375 sq., sed ornatu et orationis vi Virgilius superior. cf. inf. lib. VIII, 560 sq. Quod autem cum verbis grandes illos, quibus olim usus erat, cestus in medium projicit, magno poeta dignum est. 399. Venissem equidem, haud inductus præmio ; h. vel nulla præmii ratione habita. *Nec dona moror*, præmium non curo : quod Burmann. illustrat.

402. 403. Jungi potest : *Eryx acer in prælia*, et, *ferre manum in prælia*, afferre, adhibere in certamine. *ferre manum in prælia*, exquisite pro manus conserere ; et *intendere brachia tergo*, pro inducere cestum. 404. Nam

Ante omnes stupet ipse Dares, longeque recusat;
Magnanimusque Anchisiades et pondus et ipsa
Huc illuc vinclorum immensa volumina versat.
Tum senior tales referebat pectore voces:
Quid, si quis cestus ipsius et Herculis arma
Vidisset, tristemque hoc ipso in litore pugnam?
Hæc germanus Eryx quondam tuus arma gerebat.
Sanguine cernis adhuc fractoque infecta cerebro.
His magnum Alciden contra stetit; his ego suetus:
Dum melior vires sanguis dabat, æmula necdum
Temporibus geminis canebat sparsa senectus.
Sed, si nostra Dares hæc Troïus arma recusat,
Idque pio sedet Æneæ, probat auctor Acestes:
Æquemus pugnas. Erycis tibi terga remitto;
Solve metus; et tu Trojanos exue cestus.

407 *que* ante *Anchis.* deest Parrhas. *et ipsam* duo Burmann. 413 *fractoque*, quod Heinsio forte rectius legi visum erat, et Burmannus, quantum video, in contextum intulit, decem quidem codd. auctoritate defenditur. Vetustissimi tamen, ut ipse Rom. et Mediceus, in altera lectione consentiunt: *sparsoque*, in quo nihil reprehendas; nam, quod versu quarto *sparsa s.* recurrit, nil obest. At, si in uno loco codicum auctoritatem vel adversus rationem sequimur, aliis certe locis non sine ratione eam deserere debebamus. Nunc iterum novare displicet. *fractoque inspersa* Regius. 414 *His* præclare Heins. restituit e codd. et Prisciano. Vulgo male *Hic. Alcidem* Dorvill. 416 *cana s.* Hamb. pr. 417 *recuset* Exc. Burmann. 418 *hoc probat* aliquot Pier., ab interpolatore.

cestus facti erant e corio septem magnorum boum, insuto plumbo ferroque. v. Var. Lect. Res vero ad miraculum fere aucta in his Erycis cestibus. 406—408. *longeque*, valde, ut Serv. Scilicet in *recusat* latet notio τοῦ *refugit. vinclorum vol.* int. lora, quibus cestus circa brachium religaretur.

410—419. Quid? si vidissetis ipsius Herculis cestum, quantus ille erat: *cestus et arma. arma* non possunt esse alia quam ipse cestus. Sic et mox v. 424. 425. Nec Hercules aliter, quam pugilatu, cum Eryce pugnavit, vel numis testibus. 412. *germanus* Æneæ, eadem saltem matre genitus (cf. Wesseling. Obss. I, 13), quippe Veneris ex Buta (sed alio quam is, de quo v. 372) filius. 413. Etiam hic versus nostris sensibus fastidium faciat necesse est. Sed v. sup. ad v. 327 sqq. 415. *æmula* intellige, quomodo alias poetis *invida*, senectus nondum *canebat sparsa temporibus*; nondum cani erant sparsi per tempora. Ornatissime. 418. *sedet* ut sup. lib. II, 660 *Si sedet hoc animo. auctor Acestes*, suasor, qui primus me ad hanc pugnam excitavit. *æquemus pugnas* certamen, et nunc quidem arma, cestus. *remitto*,

Hæc fatus, duplicem ex humeris rejecit amictum,
Et magnos membrorum artus, magna ossa lacertosque,
Exuit, atque ingens media consistit arena.
Tum satus Anchisa cestus pater extulit æquos,
Et paribus palmas amborum innexuit armis.
Constitit in digitos extemplo arrectus uterque,
Brachiaque ad superas interritus extulit auras.
Abduxere retro longe capita ardua ab ictu;
Immiscentque manus manibus, pugnamque lacessunt,
Ille pedum melior motu, fretusque juventa;
Hic membris et mole valens; sed tarda trementi
Genua labant, vastos quatit æger anhelitus artus.

421 *triplicem* Uratisl. *dejecit* aliquot Pier. et Witt., ab indocto Grammatico, qui primam in *rejecit*, seu *rei* pronuntiando, seu geminata tacite *j* litera, produci ignorabat. 422 *artus magnosque lacertos* unus Pier. et Dorvill. ac Witt., ab interpolatore, qui hypermetrum versum non ferebat; cui alii *sic* mederi voluere, ut *que* in fine tollerent; quanquam et casu excidere potuit. *magna ora l.* codex Pontani, *magna arma l.* Sprot. Sed *ossa* in athletico corpore imprimis notabilia erant; quis dubitet? 423 *Extulit* apud Macrob. VI, 1, sed Nonius et scripti servant vulgatam, et recurrit istud versu statim sequente. Scilicet *exuit artus* venuste dictum pro vulgari, *exuit vestem* (sc. de *artubus*). 424 *Cum* pr. Moret., ut sæpe al. 425 *intexuit* Medic. a m. pr.; vitiose hoc idem in priore edit. a typographis fuerat exaratum. Sed est, *innexuit*: de quo verbo v. Bentl. ad Horat. Epod. 17, 72. *nexuit* Sprot. 426 *arreptus* Rom., solito errore. 428 *Adduxere* tres Heins. *Redduxere* Victorinus Art. Gramm. lib. I apud Heins., non male. Sed *Abduxere retro* eodem redit. *longo* Dorvill. 429 *pugnasq.* aliquot Pier., et hoc decebat poetam. 430 *pedum cursu melior* Sprot. *p. motu m.* Rottend. tert. 431 *Is membris* Ven. 432 *Genua* binis syllabis pronuntiatum esse, nota res est. *acer anhelitus* Probum olim cum aliis hic maluisse, ex Scholio Servii P. Danielis monet Heinsius. Quantum tamen ipse video, non h. l., sed sub f. libri noni, ita illi legere maluerunt. *Æger anhelitus*, qui ægre trahitur.

cedo ac renuntio cestibus Erycis, ut bene Cerda. Sic et alias, v. c. inf. XI, 359 *Cedat jus proprium regi, patriæque remittat.*

421—423. Manifesta imitatio loci nobilissimi Odyss. Σ, 65—74. cf. Apollon. II, 30 sqq. Versus 422 ex Ennianis fluxit apud Macrob. VI, 1 *magna ossa lacertique Apparent hominei. duplicem,* Homer. διπλῆν, duplicato panno, ut alibi docuere viri docti. In v. 424 iterum convenit cum Apollon. II, 51 sqq.

426 sqq. Comparanda hic imprimis loca Homeri, Apollonii et Theocriti, supra ad v. 362 memorata. Adde Val. Fl. VI, 261 sqq. et Silium XVI, 295 sqq., sed, comparare talia, satis expedita res est. Nos Virgiliana saltem illustrabimus. *arrectus in digitos,* ἐπ' ἀκροτάτοισιν ἀερθεὶς—πόδεσσι, Apollon. II, 90. 91. *pugnam lacessunt* pro ineunt, exquisite, proprie *lacessere aliquem pugna, ad pugnam,* h. l. præludendo. *immiscent manibus manus,* conserunt manus (Malo Serv.). *pedum melior motu:* Sunt enim haud dubie etiam pedum par-

Multa viri nequidquam inter se vulnera jactant,
Multa cavo lateri ingeminant, et pectore vastos
Dant sonitus; erratque aures et tempora circum
Crebra manus; duro crepitant sub vulnere malæ.
Stat gravis Entellus, nisuque immotus eodem
Corpore tela modo atque oculis vigilantibus exit.
Ille, velut celsam oppugnat qui molibus urbem,
Aut montana sedet circum castella sub armis,
Nunc hos, nunc illos aditus, omnemque pererrat
Arte locum; et variis assultibus irritus urguet.
Ostendit dextram insurgens Entellus, et alte
Extulit: ille ictum venientem a vertice velox
Prævidit, celerique elapsus corpore cessit.
Entellus vires in ventum effudit; et ultro,
Ipse gravis, graviterque, ad terram pondere vasto
Concidit: ut quondam cava concidit aut Erymantho,
Aut Ida in magna radicibus eruta pinus.

434 *pectora* alter Hamb., non male. *pectore vasto* ed. P. Danielis. 435 *Dant gemitus* sec. Rottend. *errantque crebra manus* Ven., quod Heinsio placuisse facile suspiceris. 436 *duræ* Zulich. a m. sec. 437 *nixuque* Ven. *nisusq.* Rom. 438 *Vulnera, tela, ictus, o. v.* Goth. alter, interpolate. 439 *qui m. arcem* Sprot. 441 *Nunc illos, nunc hos* Rom. *nunc hos, nunc altos* pr. Hamb. 442 *assaltibus* tert. Rottend. 445 *Protendit* em. Wakefield Silv. crit. P. IV p. 141, quod voc. proprium est: potestque adeo et ipsum ferri; non vero substitui exquisitiori. 446 *effundit* aliquot Pier. 449 *in* abest Erf. *radicitus* Rom. et aliquot alii Pieriani, cum parte codd. Heins. et Prisciano. Ornat hoc Heinsius. Sed *radicibus* haud dubie recte. Nec id tam Silii imitatione

tes in pugilatu, evitandis ictibus. vid. Stat. Theb. VI, 794 sq. 433. *vulnera* pro vulgari, *ictus*; hos v. 434—436 per partes enumerat. cf. Apollon. II, 82 sq. Aures pugilum fractæ ac tumidæ ex hoc ipso, quod aures petuntur ictibus pugilum, notæ nunc sunt ex Winckelmanni observatione super κατεαγὼς τὰ ὦτα.

437. 438. *gravis* ætate et mole corporis; cf. inf. 447. Nam alter contra agilior corpore. *tela exit*, pro vulgari, ictus cavet, declinat, evitat, eludit. Vocabulum in re gladiatoria proprium, ut multi monuere. Vidd. Cerda et Burm. cf. inf. XI, 750 *vim viribus exit*. Stat. VI Theb. 802 *Ecce iterum immodice venientem eludit et exit Sponte ruens mersusque humeris; effunditur ille In caput.*

In vss. 439—442. splendida comparatio a re multo majore et graviore: oppugnatione urbis vel castelli. *molibus*, machinis.—444. *a vertice*, desuper, v. ad II Georg. 310. *elapsus cessit*, elabitur; quod sup. *exit*. *gravis, graviter*, ut Homericum: μέγας μεγαλωστί. 448. 449. Comparationem

Consurgunt studiis Teucri et Trinacria pubes;
It clamor cœlo, primusque accurrit Acestes,
Æquævumque ab humo miserans attollit amicum.
At, non tardatus casu neque territus, heros
Acrior ad pugnam redit, ac vim suscitat ira;
Tum pudor incendit vires, et conscia virtus;
Præcipitemque Daren ardens agit æquore toto;
Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra.
Nec mora, nec requies. Quam multa grandine nimbi
Culminibus crepitant: sic densis ictibus heros
Creber utraque manu pulsat versatque Dareta.
Tum pater Æneas procedere longius iras,
Et sævire animis Entellum haud passus acerbis,
Sed finem imposuit pugnæ, fessumque Dareta
Eripuit, mulcens dictis; ac talia fatur:
Infelix, quæ tanta animum dementia cepit?
Non vires alias, conversaque numina sentis?

satis obscura lib. VI, 196, quam potius ratione poetica defenderem. *Radicitus* pedestri orationi est frequentatum, *radicibus* non æque. *rad. e. quercus* a pr. m. Oudart. 450 *Teucri studiis Trinacria* Exc. Burm. 451 *que* abest a Medic., quod præfert Heinsius. Ejusdem multi cum Oblongo Pierii, Goth. sec. et Erf. *occurrit*. Witt. *primus concurrit*. 453 *Et* duo Hamb. 454 *ac vim* Heins. cum scriptis. Al. *et v.* *inde s. iras* Goth. sec. 455 *intendit* Hugen., ex pedestri ratione. Versum hunc *Tum pudor* tanquam importune interjectum in suspicionem adducebat V. C. Jac. Bryant, etiam *vim* et *vires* non bene sibi succedere. 457 *geminans* Uratisl. *nunc deinde* Medic. Sprot. cum Colot. *nunc atque* Bigot. Notam illam elegantiam in repetito *ille* sperni potuisse mireris. 459 *crepitent* Sprot. *nimbus crepitet* tert. Rottend. *trepidant* pr. Hamb. *sic densis* poeta exquisitius pro *tam* densis. 461 *Cum* Moret. pr. *producere* fuerunt qui legerent apud Guellium, sed idem alterum illustrat per græca: προβαίνειν περαιτέρω τὰς ὀργάς. 463 *imponit* Zulich. 464 *Corripuit, miscens* Sprot. 465 *animi* Parrhas. 466 *Non* Oudart. *Num* qu. Moret. et Goth. tert. *commissaque* Ger. Vossius e codd. notavit. v. Burm.

satis obviam vel ap. Homerum Iliad. N, 178 sqq. Ξ, 414 sqq. Π, 482 sqq. et alibi (Aliorum poetarum loca v. apud Cerdam.) ornavit nobilium Arcadiæ et Troadis montium nominibus; quæ et ipsa rebus dignitatem adjiciendi ars est.

450 sqq. Similiter Iliad. Ψ, 694 sq. Sed reliqua, quod Entellus novas vires sumit, de suo Virgilius addidisse videtur; ductu forte Theocriti Idyll. XXII, 107 sqq. *studiis*, Serv. in studia. Malim esse pro studio, i. e. præ studio; per studium ac favorem, qualis spectantium in ludis est. 455. *conscia virtus*, in prosa, virtutis conscientia.

461 sqq. Æneas idem facit, quod Achilles l. c. Iliad. Ψ, 734. 465. Cf. Iliad. Υ, 332 sq. *infelix*, ἆ δειλέ. *vires*

Cede deo. Dixitque, et prœlia voce diremit.
Ast illum fidi æquales, genua ægra trahentem,
Jactantemque utroque caput, crassumque cruorem
Ore ejectantem, mixtosque in sanguine dentes,
Ducunt ad naves; galeamque ensemque vocati
Accipiunt: palmam Entello taurumque relinquunt.
Hic victor, superans animis, tauroque superbus:
Nate dea, vosque hæc, inquit, cognoscite, Teucri,
Et mihi quæ fuerint juvenali in corpore vires,
Et qua servetis revocatum a morte Dareta.
Dixit, et adversi contra stetit ora juvenci,
Qui donum adstabat pugnæ; durosque reducta
Libravit dextra media inter cornua cestus
Arduus, effractoque illisit in ossa cerebro.

467 *dixitque et* vereor ut fulcrum *que* ab poeta sit. 469 *ultroque* Goth. tert. *utraque* Parrhas. *Quassantemq. utroque* Macrob. IV Sat. 1, ut Ecl. X, 25 Silvanus *Florentes ferulas et grandia lilia quassans*; sed diversa in re; et de irato *quassanti capite* ex Plauto Asin. II, 3, 23 laudat Burm. *Nutantemq. utroque caput* conj. Heins., cui displicebat in binis verss. *Jactantem—ejectantem.* 470 *Ore ejectantem* Heinsius tuetur Macrobii auctoritate, lib. IV, 1, quam pars codd. firmat. Vulgo *rejectantem*, quod præferebat Pierius, quo alludit in tribus Burm. nonnullis Pierianis et Goth. sec. *rejactantem.* Orta hæc scriptura ex syllabæ continuatione, qualis in Mediceo est, *Orejactantem*, in Rom. *Ore jactantem*; Parrhas. vero interpolate, *Ore reluctantem. mixtoque in s.* Medic. a m. pr., quod etiam Heinsio arridebat. 471 *ad navem* Dorvill. 473 *Sic v.* pr. Moret. *taurisque superbis* Hugen. 474 *vos quoque hæc* Parrhas. *hæc vos inquit* Dorvill. 475 *fuerant* duo Burm. *fuerunt* Dorvill. *juvenali* Heins. post Pier. e codd. et Grammaticis, cf. sup. ad lib. II, 518. Etiam *in* abest a Witt. 476 *Daretam* Gud. 477 *aversi* Gud. *adversa* Montalb. 478 *pugnæ adstabat* Parrhas. 480 *immisit* nonnulli Pier. *in* ejicit Erythr. in *revocabat*, cum Benedicto in ed. Junt. cf. sup. ad v. 167, et aberat a

alias, simpl. quam putaveras hujus hominis esse, h. e. tuis majores. *conversa numina* quod frequentius: aversum numen, proprie, fortunam certaminis mutatam.

468 sq. Cf. Iliad. Ψ, 695 sq., ubi *φίλοι δ' ἀμφέσταν ἑταῖροι, Οἵ μιν ἄγον δι' ἀγῶνος, ἐφελκομένοισι πόδεσσι, Αἷμα παχὺ πτύοντα, κάρη βάλλονθ' ἑτέρωσε* etc. Mox v. 471 *vocati* non vacare putandum. Servius: *Bene eorum ostendit pudorem, vel quia erant occupati circa amicum.* Saltem prius admittere licet: non sponte, avidos, acres, accurrere puta, sed verecunde ac timide, nec nisi hortatu facto, ut tollerent. Forte tamen argutum magis hoc, quam verum: Cœtu facto a præcone pronuntiatur victor et præmia tribuuntur. Sic sup. 244 sq. Itaque vocati victores præmia ferunt.

473—484. Novum hoc Entelli facinus et præter opinionem, adeoque jucundum cognitu. 476. Quæ mors destinata Dareti fuerit: ornate; sed multo magis ea quæ sequuntur. 480 *illisit cestum*, seu manum cestu mu-

Sternitur, exanimisque tremens procumbit humi bos.
Ille super tales effundit pectore voces:
Hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Daretis
Persolvo: hic victor cestus artemque repono.
  Protenus Æneas celeri certare sagitta
Invitat, qui forte velint, et præmia ponit;
Ingentique manu malum de nave Seresti
Erigit; et volucrem trajecto in fune columbam,
Quo tendant ferrum, malo suspendit ab alto.
Convenere viri, dejectamque ærea sortem
Accepit galea; et primus clamore secundo
Hyrtacidæ ante omnes exit locus Hippocoontis;

codd. Giphanii, Ind. Lucret. p. 468. cf. Pier., qui tamen non vidit abesse *in* etiam a Romano. *in ora* Parrhas. et Hugen., sed *in ossa* est exquisitius dictum pro *ossibus*, vulgari; ut apud Horat. *fragili quærens illidere dentem.* 482 *effundit* ex codd. ab Heinsio repositum. Vulgo *effudit.* 484 *reponit* Rom. cum aliis; manifesto mendose. Nam formula consecrationis sollennis multo melius ex Entelli persona effertur. 486 *præmia dicit* Gud., quod copiose adstruit Heinsius. Mihi potius aut casu aut interpolandi studio illatum esse videtur. Variandam esse orationem ratus poeta præmia non hic ante certamen, sed sub finem demum, v. 535 sqq. enumerat; ab initio tamen dixit: *præmia ponit*; quæ cum nulla subjicerentur, reposuit aliquis, *dicit*, destinat, constituit. 488 *in*, quod si absit, non desiderem, soli deest Sprot. *trajectum in* Hugen. 489 *tendat* sc. ferrum, aliquot Pier. sed est, quo certantes intendant, dirigant, sagittam. *tendunt* alter Menag. *ferrum tendant* Parrhas. 490 *dejectas—sortes* malit Trappius. Non videbat alterum eodem sensu esse magis poeticum. 491 *primum* Rom., vulgari ratione. 492 *Hyrtacidæ juvenis* Bigot. Ὑρτακίδης, Hyrtaci filius, Asius, ap. Homerum occurrebat Iliad. Β, 837 sqq., nunc alter, Ἱπποκόων. Occurrit et ipsum nomen Iliad. Κ, 518, sed

nitam, ossibus. 483. *meliorem a.* aptiorem; nam animalem hostiam dat, ait Serv. Sunt enim hostiæ aliæ, quarum extis deorum voluntas exquiritur; aliæ cæduntur, in quibus sola anima deo sacratur seu honoris, seu expiationis et numinis placandi caussa. cf. Macrob. III Sat. 5. Ductum ab hostia succidanea. cf. inf. XII, 296 *hæc melior magnis data victima divis.* Guellius laudat Ovid. VI Fast. 162 *extis puerilibus, inquit, Parcite, pro parvo victima parva cadit; Cor pro corde, precor, pro fibris sumite fibras; Hanc animam vobis pro meliore damus.* 484. *hic victor—repono:* a noto more, v. c. Horat. III Od. 26 *Nunc arma defunctumque bello Barbiton* etc.

485 sqq. Idem certamen ap. Homer. Iliad. Ψ, 850 sq., sed variavit multa Virgilius, quæ facile comparatione facta animadvertere licet. 487. *manu*, h. l. magna multitudine Serv. Nisi placet accipere dictum, ut *magna manu*, de heroibus ac fortibus viris. *Seresti* sup. I, 611, ne de Sergesto cogites ex v. 121 sup. *trajecto in fune*, funis trajicitur, transverse circumplicatur columbæ. 490. ex l. c. Iliad. Ψ, 861, sed ornate. conf. Iliad. Γ, 316 sq. alia apponit Guell. *primus locus* eleganter pro prima sorte; et acclamatio faventium, *clamor*

Quem modo navali Mnestheus certamine victor
Consequitur, viridi Mnestheus evinctus oliva.
Tertius Eurytion, tuus, o clarissime, frater,
Pandare, qui quondam, jussus confundere fœdus,
In medios telum torsisti primus Achivos.
Extremus galeaque ima subsidit Acestes;
Ausus et ipse manu juvenum tentare laborem.
Tum validis flexos incurvant viribus arcus
Pro se quisque viri, et depromunt tela pharetris.
Primaque per cœlum nervo stridente sagitta
Hyrtacidæ juvenis volucris diverberat auras;
Et venit, adversique infigitur arbore mali.
Intremuit malus, timuitque exterrita pennis

ibi Rhesi Thracis avunculus est. *exiit* Parrhas. *Hippocoonti*, *Hippocoantis*, *Ipsocoontis*, *Oppocoontis*, librariorum fraudes. 493 *Postmodo* Parrhas. fere ut apud Jul. Pompon. Sab. Urbanus *modo* pro propemodum exponit. *M. c. ductor* emendabat Jo. Schrader. in schedis. conf. Not. 495 *carissime* Montalb. 496 *jussus quondam* Parrhas. *suasus* male conjecerat vir doctus, (Jortin. *Tracts* p. 474. Tom. II.) ap. Burm., qui non meminerat Homerica. 498 *galea atque ima* Parrhas. *succedit* Wall. *subcidit* Menag. pr. *consedit* Exc. Burm. *subsedit* edd. vulgg. *subsidit* Burm. tacite reposuit propter communem poetarum usum et vulgarem errorem in hac voce. 500 *Cum v.* pr. Moret. *Tum summis flexos* Priscian. et Alcuin. ap. Heins. 501 *et* abest apud Priscian. p. 1187. 503 *deverberat* aliquot apud Burm. *alas* (sc. columbæ) Donatus legit, et sic ed. Junt., quam Burm. memorat; sc. e serioribus aliqua: nam Junt. 1520 *auras* retinet, sed Benedictus *alas* cum Donato legendum esse contendit; minus suaviter, et sic plane otiosum: *Et venit*; nisi cum Bigot. legas: *Ut venit.* 504 *adversæque—mali* ap. Probum, sub f. lib. I Art. Grammat., sed v. Heins. *infingitur* Franc. *infringitur* Dorvill., errore non infelici. 505 *Infremuit m.* Bigot., nec hoc male. *malos* tert. Rottend. In timuitq. nulla variatio occurrit. *pinnis* Medic. Gud. cum al., ut alibi.

secundus; et *exit* sors ἐξέθορε, ἐξόρουσε, ut notum ex Homero. 493. *victor*, secundo loco, v. sup. v. 258. Turbas tamen faciunt intpp. v. Burmann. atqui simili modo *tertia palma* v. 339, unde hoc idem habet Silius XVI, 462. 503. Quod *evinctus* comas *oliva* est Mnestheus, ad eandem victoriam spectat; nec in eo hærebimus, quod oleaginea corona sup. 246 et 269 commemorata non est. 496. *Pandare, qui* v. Iliad. Δ, 104 sq. *confundere fœdus*, turbare, vocab. propr. συγχέειν, ut ipse Homer. l. c. v. 269 ἐπεὶ σύν γ' ὅρκι' ἔχευσαν. *telum torsisti.* Pandarus emissa sagitta Menelaum vulneravit. Male veteres de hasta acceperant *telum*; v. Pompon. 499. *manu*, sagitta manu emissa: quandoquidem manus pro ipsa opera et opere manuum dicitur.

500—506. *Pro se quisque* καθ' ἑαυτὸν ἕκαστος, h. e. εἰς δύναμιν. Sic Iliad. Λ, 272 καὶ μαχόμην κατ' ἔμ' αὐτόν. 505. *timuit* alis, h. e. plausit, trepidavit præ metu: ut Servius: *terrorem suum pinnis significans.* Dictum adeo, ut, *increpare verbere*, *ob-*

Ales, et ingenti sonuerunt omnia plausu.
Post acer Mnestheus adducto constitit arcu,
Alta petens, pariterque oculos telumque tetendit.
Ast ipsam miserandus avem contingere ferro
Non valuit; nodos et vincula linea rupit,
Queîs innexa pedem malo pendebat ab alto:
Illa notos atque atra volans in nubila fugit.
Tum rapidus jamdudum arcu contenta parato
Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocavit,
Jam vacuo lætam cœlo speculatus; et alis
Plaudentem nigra figit sub nube columbam.
Decidit exanimis, vitamque reliquit in astris
Ætheriis, fixamque refert delapsa sagittam.

508 *que* post *pariter* abest a qu. Moret. 509 *avim* Exc. Burmann. et 547 *aurim*. 510 *Qui primus nodos* Priscian., fallente memoria. *linea vincula* tres apud Burmann. *rumpit* aliquot Pier. et duo Heins. 511 *pedem nodo* Parrhas. 512 *alta volans* tert. Rottend. cum aliquot Pier., sed quæ *alta*, eadem exquisitius *atra*, *nigra*. *atraque volans* Ven. 515 *Tam* Franc. *telo spec.* Menag. pr. *jaculo* Erf. 516 *nigram* Parrhas. *fixit* duo Burmann. Sed cum studio variavit tempora. *figit nigra* Gud. 517 *relinquit* tres ap. Burm. *finivit* Wall., addito illo. *in astris*: portentose ad nostrum sensum. Aliter tamen veteres, et noster aliquoties: v. c. IX, 76. Schrader. Obss. I, 3 em. in *auris*. 518 *Aëriis* alii passim v. Pier. et Heins. et sic in Macrob. III, 8.

jurgare brachio, flagris. Tenuius dictum fuisset, *tremuit pennis*. At vero *timuit pennis*, tertio casu, plane foret jejunum. 506. totus locus resonuit *ingenti plausu*, alarum columbæ debet intelligi; sup. 215. 216 *plausumque exterrita pennis Dat nido ingentem*. Tenuius esset, si de plausu populi accipere malles.

507—512. *acer* Cerda ad oculorum aciem referre mavult. At est epitheton ornans a virtute et studio omnino petitum. cf. sup. ad lib. I, 14 et 99. *miserandus*, σχέτλιος. *nodos et vinc.* v. l. c. Iliad. Ψ, 855 sq. 512. Ἡ μὲν ἔπειτ' ἤϊξε πρὸς οὐρανὸν, *fugit in notos et nubila*, h. e. in nubes ac cœlum evolavit; mox 517 idem: *in astris ætheriis* ornatius; etsi in eo argutantur Macrob. III Sat. 8 et alii. Et v. 525 *liquidis in nubibus*, h. e. aere. Cerda, *fugit notos*, expl. volatu anteit notos; quod durum. Sed *fugit in notos* est in aerem; sic *in ventos recessit*, *abiit*, et similia, nota sunt.

513—519. *rapidus* Hom. l. c. v. 870 Σπερχόμενος. rapide, confestim. *in vota vocavit* v. sup. ad v. 234; fratrem Pandarum *tanquam heroëm*, invocasse puta; quod gravius est, quam si ejus recordatione animum confirmasset, aut *ejus Manes* invocasset, ut sibi propitii essent. Quod Eurytion hic facit, Merionæ ars est ap. Homer. l. c. v. 870 sqq. ubi tamen impeditior sententia est; At in Marone Eurytion dudum intenderat

Amissa solus palma superabat Acestes:
Qui tamen aërias telum contendit in auras,
Ostentans artemque pater arcumque sonantem.
Hic oculis subitum objicitur magnoque futurum
Augurio monstrum: docuit post exitus ingens;

520 *aerias* post Pier. hoc loco reduxit Heins. ex vetustiss. vulgo: *ætherias. telum contendit* Pierianorum suorumque optimorum auctoritate recepit Heinsius; vulgo alii *contorsit*: quod et Mediceo superscriptum. 521 *Ostendens* Hugen. *artemque pater arcumque* ex Medic. aliisque præstantioribus reposuit Heinsius, ut jam Pierius ex Romano aliisque suis. Idem Aspri Grammatici auctoritatem memorat, Heinsius vero Marii Victorini. At alii, sive de metro male solliciti, sive librarii errore, vel ut Aldd.: *artem pariter arcumque*, vel ex emend. Egnatii *artem pariterque a.* Inde lapsus alii post alios. Sic ed. Ven. *Ostendens pariter artemque arcumque*; Bigot. et Franc. *artem paterque*; Sprot. a m. pr. *artemque patris*; Goth. tert. *artemque paternam a.*; Erf. *artemque parans.* Ceterum hæc ipsa varietas lectionis, tum versus et verborum structura, dubitationem facere potest, an versus e margine irrepserit, quæras quoque, quæ tanta ars apparere possit in sagitta temere emittenda? conf. tamen Notam. 522 *Hinc* duo Burmann. *subitum* Heins. maluit ac reposuit consentiente Montalb. tert. Rottend. Scheffer. et Hamb. pr. a m. sec. pro vulgari *subito.*

arcum, cumque ad emittendam sagittam paratum tenet.

519—531. Acestes, cum jam non haberet, in quo cum ceteris contenderet, certamine jam absoluto, ne tamen omnino otiosus esset et arcum semel intentum sagitta emissa laxaret, artem suam in eo declarat, quod longissime in altum evolat sagitta. Hoc Servius quoque voluisse videtur, dum ad v. 521 poetam adversus eos, qui eundem reprehenderent, defendit. *arcumque sonantem*, h. e. arcus tractandi peritiam. *monstrum magno augurio futurum.* Non primo statim obtutu occurrit, quid tandem *monstrum* hoc, mirus hic casus, portendere debuerit; et *docuit* tamen mox *exitus*; rem igitur, *quæ vere evenit*, ante oculos habuit poeta. Sunt in ostento nonnulla (sagitta in altum emissa et flamma ardens), quæ ad lætum, alia (quod sagitta ardens consumitur quodque flamma tractum in cœlo facit), quæ ad tristem eventum ducant, unde *terrifici* vates memorati. Plerumque incensas mox Trojanorum naves respicere ostentum creditur. Male. Spectavit haud dubie poeta ad bella Romanorum cum Siculis. In Sicilia Romani bello a Carthaginiensibus et Siculis, imprimis Syracusanis, fuere petiti; sed horum opes consumtæ bello acceptis cladibus, ut nunc sagitta igni. Acestes, quippe qui urbem Siciliæ, Segestam, teneret, fata Siciliæ nunc augurio denuntiare recte potest. Conferri meretur imitatio Statii VI Theb. 938 sqq., ubi Adrasti telum, dum redit et ad ejus pedes in terram fertur, infaustum expeditionis eventum bene ominatur, et alia Silii XVI, 586—594. Quod sagitta exardescit, arundinem puta ignem concipere, non ferrum, haud dubie melius ad portentum poeta retulit, quam ex hyperbolica celeritatis designatione repetiit: ut factum est in glande plumbea inf. IX, 588. motus celeritate liquefacta. Portentum autem *ignis aërii* v. 527 sq. simile illi, quod lib. II, 693. 694, ubi v. Not. Popius consilium poetæ in hoc prodigio desiderabat. v. eum ad Iliad. XXIII n. 45. Ad *Julium sidus* hæc referre velle,

Seraque terrifici cecinerunt omina vates.
Namque volans liquidis in nubibus arsit arundo,
Signavitque viam flammis, tenuesque recessit
Consumta in ventos: cœlo ceu sæpe refixa
Transcurrunt crinemque volantia sidera ducunt.
Attonitis hæsere animis, superosque precati
Trinacrii Teucrique viri: nec maximus omen
Abnuit Æneas; sed lætum amplexus Acesten
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur:
Sume, pater: nam te voluit rex magnus Olympi
Talibus auspiciis exortem ducere honores.
Ipsius Anchisæ longævi hoc munus habebis,
Cratera impressum signis, quem Thracius olim

524 *fatidici* Parrhas. *omnia* et hic corrupte libri. *carmina* tres apud Burm., sed *omina* etiam de interpretatione oraculorum et auguriorum. 526 *lamnis* Medic. a m. pr. 528 *Concurrunt* alter Hamb. Sed et ap. Aristotelem ἀστέρων διαδρομαί. v. Guell. Locum respicit Seneca I. N. Qu. 2. *cineremque v. s.* Witt. pro var. lect. 531 *et lætum* Rom., et hoc præferam. *lætus* Longob. 532 *magnis cumulat* Witt. 533 *Summe* multi, vitiose. v. Burm., qui etiam τὸ *sumere* illustrat. 534 *auspicibus* Wall. Mox vulgg. *honorem. honores* Heins. reposuit tanquam concinnius et sonorius. Sic Rom. et Mediceus Pierii. At in Mediceo Heinsio inspecto et a Fogginio typis excuso *honores* secunda manus in *honorem* mutavit, ut adeo hæc Aproniana habenda sit lectio. Gudianus a m. pr. *honore* seu *honorē* lectionem Apronianam habuit, sed iterum mutata est in *honores* a m. sec. At Hamburg. alter a m. pr. *honores*, quod et Montalb. et Goth. sec. habet; item Palat., teste Benedicto. 535 *hoc* deest Exc. Burm. 536 *Crateram* Medic.

hoc est ingeniose ludere; et intercedit ipse poeta, cum *terrificos* vates apposuit. 524. *Seraque t.* per se incertus et ambiguus est sensus, pro temporis, quo vates cecinere, varietate; quia tamen antecedit: *docuit mox exitus ingens*, necesse est ad tempora hoc non illa, quibus ostentum oblatum est, sed quibus eventum habuit, spectare. *Cecinerunt* est adeo h. l. interpretati sunt. *sero*, cum res ipsæ evenirent, ut eas jam olim illo ostento monstratas esse dicerent. Est ergo: Etiam vates, etsi serius et jam post eventum, quem res habuit, casum ita interpretati sunt. Nec aliter acceperat Jo. Fr. Gronov. Obss. in Add. p. 272. *Exitus ingens* præclare de eventu magno ac mirabili. 527. 528. *stellæ cadentes* vulgo dictæ cum noctu tum interdiu occurrere solitæ, ut in Hymno in Apoll. 441. sup. l. c. II, 693 et Ge. I, 365 sq. *refixa*, decidua, nam alias stellæ dicuntur *fixæ* esse. 530. *nec omen Abnuit Æneas*; igitur accipit tanquam lætum? certe quod ille putabat; nam claritatem nominis, famam et laudem, omnino fortunam insignem, augurabatur ignis in aere exardescens. cf. Serv. ad 524. 530.

531—540. Imitatur Hom. l. c. Iliad. Ψ, 616 sqq., ubi Nestor simili modo præmium extra ordinem fert. Ad *craterem* saltem cf. craterem Sidonium Odyss. O, 115. *impressum si-*

Anchisæ genitori in magno munere Cisseus
Ferre sui dederat monumentum et pignus amoris.
Sic fatus cingit viridanti tempora lauro,
Et primum ante omnes victorem appellat Acesten.
Nec bonus Eurytion prælato invidit honori;
Quamvis solus avem cœlo dejecit ab alto.
Proximus ingreditur donis, qui vincula rupit;
Extremus, volucri qui fixit arundine malum.
At pater Æneas, nondum certamine misso,
Custodem ad sese comitemque impubis Iuli
Epytiden vocat, et fidam sic fatur ad aurem:

a m. pr. et Bigot., sed Virgilius eo genere non est usus. v. Burm. *quam* Hugen. a m. pr. 537 *Ciseus* al., est Κισσεύς. *in* non delendum; est ut sæpe ἐν, in parte, pro munere, muneris loco. 538 *Esse sui* Parrhas. ex v. 572. δῶκε φέρειν, δῶκε δ' ἄγειν, δῶκε φορῆναι, ὄπασσε κομίζειν, sæpe Homer. 539 *cinxit* alter Hamb. *velat* Parrhas. t. *myrto* Wall. et Erf. a m. pr. 540 *At p.* Leid. un. 541 *prælato invidit honoris* emend. Marklandus Epist. crit. pag. 106, h. e. Acestæ prælato sibi non invidit honorem seu præmium primo loco datum. Nescio tamen an alterum exquisitius sit dictum, ut transferatur a persona attributum ad ipsum honorem; et si *quis* est *prælatus*, etiam *honos* ejus dicatur *prælatus*. Sic *cedere alteri in honore*, et *cedere alterius honori*. Sed verum ne sic quidem videram; *præferre* poeta dixit exquisite pro præripere. Est *præreptus* honor, *prælatus*, quem ille tulit, abstulit, præ Eurytione. 542 *cœlo ab alto*. Mireris ter ita versum clausum, hic et v. 489 et 511. *demisit* ed Ven., vulgari varietate. 546 *Custodemque ad se c.* Witt. *comitem impubentis* ed. Ven. 547 *Æpytidem* Rom. et alii libri Pier., *Epitiden*, *Ephitidem* al., vitiose. Est ap. Homer. Ἠπυτίδης. cf. Heins. *ad aurim* Gud. *in aurem* aliquot Heinsii libri, quod ipse monet comicis esse familiare; quod tamen si

guis, anaglyphum, signis expressis in argento vel ære. Luxuriat in eo Statius l. c. Theb. VI, 531—539. *Cisseus*, Thracum rex, cujus filia Hecuba. cf. inf. lib. X, 705, v. Munker. ad Hygin. f. 91. Notæ ad Apollod. p. 759. De eodem Homerus Iliad. Λ, 223. Locum hunc Virgilii eleganter expressit Ovidius in munere Anii Met. XIII, 681 sqq.

541—544. *prælato honori*, hoc est: honori, quem alter ipsi prætulerat, præripuerat. Aliter vulgari usu dicitur alter alteri prælatus. *bonus* cum dilectu h. l. positum ut ἐσθλός, εὐγνώμων. *Proximus donis* (ut *proximus laude*) *ingreditur* (pro est), h. e. qui proximo loco præmio donatur, Mnestheus. Hæc mea ratio. At Serv. *donis* h. e. ad dona; et Cerda: *ingreditur donis*, incedit gloriabundus cum donis. Omnino est, quod sup. 268. 269 *omnes donati ibant*. *Extremus* Hyrtacides.

545—547. Vid. Excurs. ad h. l. *certamine misso*, ut ἀγών, pro certantium ac spectantium turba dimissa: fere ut jam sup. 286. Sed et pedestri sermone fere sic: ut apud Cic. *ante ludorum missionem* lib. V ad Div. 12. *Custodem comitemque*, infra v. 562 *magistros*, ex suo ævo adscivit Virgilius, quo nobilibus juvenibus addebantur tales magistri vel custodes (Horatio *reges*, ut I Od. 36, 8). Minus bene Servius locum ex Cicerone

Vade age, et, Ascanio, si jam puerile paratum
Agmen habet secum, cursusque instruxit equorum,
Ducat avo turmas, et sese ostendat in armis,
Dic, ait. Ipse omnem longo decedere circo
Infusum populum, et campos jubet esse patentes.
Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
Frenatis lucent in equis: quos omnis euntes
Trinacriæ mirata fremit Trojæque juventus.
Omnibus in morem tonsa coma pressa corona.
Cornea bina ferunt præfixo hastilia ferro;

est, epico sermone minus dignum videri debet. Bene etiam Burm. monet, *in aurem* esse alicujus auri arcani quid insusurrare, *ad aurem* vero *fidam* Epytidæ idem esse ac, ad fidum hominem. 549 *cursumque* Ven. 550 *ostentet* Serv. ad XI, 42. 551 *Dic, ait,* ex codd. et ratione firmarunt Pier. et Ge. Fabric. Alii *Sic*. *In se omnem* Menag. pr. *longe* duo Burm. et Erf. a m. pr. *largo* Oudart. *descendere, deducere, discedere* sollenni modo variatur et hic. *discedere cætu* quatuor ap. Burm. 552 *et* abest a Franc. 553 *que* deest Parrhas. 555 *Trinacria emirata* Montalb., qua lectione, seu vitio potius, Burmannus adversus Bentleii emendationem utitur I Carm. 5, 8 ap. Horat. 557 *gerunt* duo Heins. *præfixa h. ferro* Medic. Rom. et quicquid antiquiorum est codicum ap. Pier. et Heins. Sic quoque Erf. et nostri Goth., nisi quod tert. *pressa*. Tamen *præfixo* ex vulgg. edd. Hamb. pr. a m. pr. et Hugen. servarunt Heins. ac Burmannus, qui utramque lectionem ait habere, quo se tueatur. Recte quidem, sed *præfixa h. f.* est magis poeticum, auri vero magis consulitur, si *præfixo* legis.

(nunc est in Fragmentis) laudat, melius sup. v. 257 et infr. VIII, 515 compares (Multis de iis egit Martorell. *Theca calam.* p. 169 sqq.). *Epytidem* ex Homerico Periphante, Epyti filio, Iliad. P, 323 seq., adumbrasse videtur. Ornatus versus 550 de Ascanio. *avo*, in ludis in Anchisæ honorem habitis. 551. *circo* de spatiis et loco, in quo decursus equester fit, ut sup. 289. de stadio.

554—556. Ornatum verborum vide in *lucent* pro vehuntur, et *mirata fremit* pro miratur, et sic porro in aliis; ut infra: *fulgent, vagantur* etc. 556. *tonsa coma pressa corona*, coronati, et quidem, ut inf. v. 673 intelligitur, ubi Ascanius *galeam ante pedes projecit inanem*, corona super galeam imposita; qualis inf. VII, 751 *Fronde super galeam et felici comtus oliva*. cf. Cerda. Coma tamen vel sic *a corona* (non a galea) *pressa* dici potuit, quatenus hæc caput ambiebat. *tonsa corona*, h. e. ex arbore tonsa, cui frondes decerptæ: ut inf. 774 *tonsa oliva*, ubi cf. Not. (Male ad Horat. I Carm. 7, 7 hic locus excitatur). *in morem*, ex more hujus ludicri. Docta quidem, sed importuna nota est Servii ad h. l., qui etiam *coronam* de galea accipere vult, quippe quæ Homero στέφανος sit Iliad. H, 12 (scilicet στεφάνην dicere voluit, quæ et alibi apud Homerum occurrit, et galeæ proprie pars est frontem ambiens eminentior, qualis v. c. in Winkelm. *Monum. inedd.* n. 108). In iisdem Servianis subjectum paullo post: *Sed alii dicunt, potuisse eos galeas habere coronatas.* *Bæbius tamen Macer* (ejus mentionem facit Serv.

Pars leves humero pharetras; it pectore summo
Flexilis obtorti per collum circulus auri.
Tres equitum numero turmæ, ternique vagantur
Ductores; pueri bis seni quemque secuti
Agmine partito fulgent, paribusque magistris.
Una acies juvenum, ducit quam parvus ovantem
Nomen avi referens Priamus, tua clara, Polite,
Progenies, auctura Italos; quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis, vestigia primi
Alba pedis frontemque ostentans arduus albam.
Alter Atys, genus unde Atii duxere Latini;

558 *Parsque leves* aliquot ap. Burm., non male, sed intrusum *que* librariorum more; et tuetur alterum codd. auctoritas. *humeris* duo Burm. *pharetras humero* Goth. tert. 558. 559 Vulgata lectio h. l. sanior est omnium codicum varietate nata ex depravato *it* in *in* vel *et*, unde mox *it* in sequ. versu infertum vel post *obtorti* vel post *collum* vel *Fl. it torti*. v. Pier. Heins. et Burmann. 560 *Tres, treis, tris* legitur; hoc cum Mediceo: ut jam inde ab I, 108. *turmæ numero* Rom. et Menag. pr., inconcinne. *trinique* Witt. 562 *Agmina* Rottend. pr. a m. sec. 563 *Vana* Menag. alt. *parvos* Rom., ut et 569. 564 *Nomen qui* Franc. *Polites* Medic. a m. pr. cum tribus aliis Heins. et parte Pierianorum. 565 *actura* aliquot Burm. 566 *bicolos* Goth. tert. *primis Alba pedes* Medic. a m. pr. 567 *arduos* antiqui et sic apud Pier. 568 'In *Atys*, *Ἄτυς* aberratur *Atis, Attis*, et in Gud. *Atus*; et in altero *Atii*, variatur, in Rom. Medic. a m. sec. ac Reg.

etiam ad Ecl. IX, 47) *dixit: a Cæsare Augusto pueris, qui luserunt Trojam, donatas esse galeas et bina hastilia; ad quod Virgilium constat alludere.* Poetæ igitur judicium in his ad suam ætatem accommodandis declarant hæc Macri verba. conf. Sueton. Octav. 43, unde imprimis *torquem* mox non absque consilio memoratum videas. Nam 558. 559 ornate pro, torquem collo gestabant aureum. cf. inf. X, 137. 138. *auri obtorti*, torti; ut *στρεπτός*.

560—574. Pueri fuere omnino XXXVI cum trinis ductoribus, in tres turmas descripti: unaquæque turma XII capitum. Ternarium numerum ad tres P. R. tribus a Romulo institutas refert Servius; saltem Centurias tres equitum respici dicere debebat. cf. Liv. I, 13. Sed ornavit poeta locum egregie eorum, qui turmas ducebant, nominibus et equis declarandis. *magistris* vid. sup. v. 546. Forte ad turmas *majorum puerorum* respexit v. Sueton. Jul. 39, Octav. 33. Parvus hic Priamus Politæ filius, Priami regis nepos. De Polite cf. Iliad. Β, 701 et sup. lib. II, 526 sq. *auctura Italos.* Servius: *Polites—de quo Cato in Originibus dicit, quod ad Italiam venerit, et segregatus ab Ænea condiderit oppidum* Politorium *a suo nomine.* Paullo post in *equis* v. 565 sq. argutantur Intpp. *albas maculas* mox in aliqua præcipua parte declarari puta, in pedibus, quos poetica ratione, *primi vestigia pedis*, dixit, et in fronte. Sunt qui putent, Homerum Iliad. Ψ, 453 poetæ ante oculos fuisse. 568. Atiam gentem memoravit propter Atiam,

Parvus Atys, pueroque puer dilectus Iulo.
Extremus, formaque ante omnes pulcer, Iulus
Sidonio est invectus equo, quem candida Dido
Esse sui dederat monumentum et pignus amoris.
Cetera Trinacriis pubes senioris Acestæ
Fertur equis.
Excipiunt plausu pavidos, gaudentque tuentes
Dardanidæ; veterumque agnoscunt ora parentum.
Postquam omnem læti consessum oculosque suorum
Lustravere in equis: signum clamore paratis
Epytides longe dedit, insonuitque flagello.
Olli discurrere pares, atque agmina terni

Atyi, in al. *Attii, Atti, Ati, Aci*, et in Goth. sec. *Alii*. Pro *Atti* h. e. *Attii*, pugnat Pierius, codicum et marmorum auctoritate: antiquiorem auctoritatem pro *Atia gente*, una consona scripta, attulit Heins. ad h. l. Nota illa gens, ex qua Cæsaris Octaviani mater oriunda fuit. cf. ad Dion. XLV pr. Præferam tamen h. l. ex vetere more *AtI. dixere* emendatum in Medic., ut alibi. 569 *puero multum d.* Bigot. *delectus* et hic pr. Rottend. ac Medic. 570 *formam* Medic. a m. pr. græca forma, quæ placet Heinsio et Burm. *forma ante omnes est* Menag. pr. *ante o. formaque* Exc. Burmann. 571 *Sidonioque inv.* tres ap. Burm. *Sidoneo* scribunt nonnulli, ut *æthereus* pro *ætherius*. vid. Pier. 573 *Trinacriæ pubes* plerique Pier. et sic Medic. cum al. Heins. ac Burm. Erf. binisque Goth. *Trinacrii* Rom. cum Menag. pr. et pr. Rottend. Sed *equis* deberi epitheton, non est quod dubites. 575 *ruentes* vitium ed. Dan. Heins. v. Burm. 576 *corda p.* tres Burm. 577 *omnes* alter Menag. *concessum, consensum* et hic aberratur. *oculique* alter Hamb. a m. pr. 578 *parentis* Medic. a m. pr. 580. 581 *Deductis* scriptum in Rom. Medic., et al., forte doctius pro *ductis* simpliciter. Sed de aberratione satis constat. Vide modo v. 569 *delectus* in eodem Mediceo. Porro *ternis* codd. Pier. cum

Augusti matrem. v. Serv. et ad eum Burm. it. Heins. ad h. l. cf. vel Suet. Octav. 4. *Latini* simpl. pro Romanis, ut sæpe al. Heinsius eo refert, quod Atii Aricia erant oriundi. Neque illa temere adjecta: *pueroque puer dilectus Iulo:* ut jam tum concordiæ inter Atiam et Juliam gentem tanquam prima semina jacta sint: cf. Eckhel Doctrina numor. Vol. V, p. 145 de numis gentis Atiæ. 571. *Sidonium equum* dicere potuit etiam qui ex Africa esset. Nam Phœnicios equos non memini narrari; nec tanti res erat, ut curiosius in eam inquirerem, nec Phœniciæ solum equis alendis idoneum. 572. *esse* e Græcismo abundat: δῶκε ξεινήϊον εἶναι. 573. Curiose hæc adjecta sunt; alioqui enim quæri poterat, unde Trojanis classe advectis, imprimis ista ætate, tot equi suppetere potuerint.

575. *pavidos*. Servius: gloriæ cupiditate sollicitos, ut III Georg. 106 *Corda pavor pulsans*. cf. Silius XVI, 431. 514. 479. Nec tamen injucunda res, si puerilis ætatis ingenuam verecundiam exprimi putes. Mox eos cogita longo ordine incedentes campum in orbem obiisse.

580 sq. Hunc locum cum subjuncta comparatione e pulcerrimis esse puto vivida ad sensum repræsentatione rei ad eloquium difficilis. Oc-

Diductis solvere choris, rursusque vocati
Convertere vias, infestaque tela tulere.
Inde alios ineunt cursus aliosque recursus
Adversis spatiis, alternisque orbibus orbes
Impediunt, pugnæque cient simulacra sub armis;
Et nunc terga fuga nudant; nunc spicula vertunt
Infensi; facta pariter nunc pace feruntur.
Ut quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
Parietibus textum cæcis iter, ancipitemque
Mille viis habuisse dolum, qua signa sequendi
Falleret indeprensus et irremeabilis error.

quatuor Heins. et uno Burm. ac Goth. sec., quod malebat Pierius. Sed bene monet Heinsius, legendum tunc esse: *agmina ternis Diducti s. choris*; nec vidit Pierius *terni* etiam exquisitiorem orationem efficere. 582 *instructaque* Medic. Pier. *dedere* Witt. a m. pr. cf. Burm. 583 *cursus ineunt* Ven. a m. pr. *aliosque reversus* Wall. a m. pr. 584 *Aversis* Zulich. *Adversos* Erf. *Adversi* post Pierianos nonnullos Exc. Burm., quod probat vir doctissimus. Enimvero v. Not. *alternisq.* Heins. recepit Pierio, puto, obsecutus et parti codicum, quorum princeps Romanus. At Mediceus cum ceteris *alternosq.*, quo variatur oratio. 586 *fuga* recte secundum rationem et præstantiores codd. Rom. Medic. aliosque prætulit Heins. Vulgo *fugæ*, quod non bene relictum Silio in simili loco XVII, 445; non enim *fugæ*, τῇ φυγῇ, nudat quis tergum, sed, dum fugit, fugiendo, *fuga*, tergum nudat. *versant* Gud. pro div. lect., et pr. Rottend. *verrunt*, at Rom. *torquent*, cum Goth. sec., tamen lapsu potius, etsi nec infelici, quam consilio. 587 *pariter facta* Parrhas. *fruuntur* tres ap. Burm. cum edd. Ald. Junt. 588 *Crete* Wall. a m. pr. *Cretæ altæ* Serv. apud Burmann. 589 *Abietibus* cod. Thuan. Macrobii V Sat. 14. *textis* Parrhas. *textus* Ven. 590 *Millenis h. d.* Goth. sec., prave. *domum* tres ap. Burm. Sed *dolus* eleganter. v. Not. *Mille dolis h. viam, quæ s. s.* Parrhas. *quo signa* Bigot. 591 Agnoscas et hic duplicem codd. sectam: Rom. cum codd., inter quos

cupatus fuit in hoc ludo declarando atque etiam delineando Ge. Henr. *Nöhden* noster (*in Erklärenden Anmerkungen zur Æneis:* Class. Encyclop. P. V. Vol. I. p. 332 sq.) *pares* loco, ordine eodem, ut sup. v. 114. *terni* tamen, h. e. ternis diversis turmis, quas *choros* appellat, (quarumque duodecim quæque juvenum, quaternis forte catervis, erat) discedunt, aut, terni quique incesserunt, ita ut duodecim essent catervæ, trium unaquæque puerorum. mox iterum coeunt, *vocati*, a ducibus. *infesta tela tulere*, ut alias *ferre signa infesta*, inferre vel tenere, habere, gerere. conf. etiam Burm.; mox v. 584 *Adversis spatiis*, h. e. quibus ipsi adversi h. e. obvii invicem sibi facti iterum deflectunt se et in novos gyros discurrunt. *alternis orbibus orbes Impediunt* præclare, cum variis flexibus subeunt se invicem saltantium ordines, seque miscent et implicant. v. 585. dictio Lucretiana facile agnoscitur ex ejus Lib. II, 41 et 324 *belli simulacra ciere*. *sub armis*, ut sæpe apud poetam pro, *armati*.

588—591. Non poterat Virgilius superare vel assequi locum Homeri, quem inter pulcerrimos primum excitandum credo, Iliad. Σ, 590 sqq. ad 605 de Dædali choro. Rem itaque sapienter traduxit ad similem

Haud alio Teucrûm nat ivestigia cursu
Impediunt, texuntque fugas et prœlia ludo,
Delphinum similes: qui per maria humida nando
Carpathium Libycumque secant, *luduntque per undas*.
Hunc morem, hos cursus, atque hæc certamina primus
Ascanius, Longam muris quum cingeret Albam,

Goth. alter, parte, *Frangeret*, forte tamen illud primum ex librarii lapsu natum. Etiam Donatus interpretatur: *fregerint flexus.* Sed melius Medic. cum aliis: *Falleret*—quippe, *error.* Servius utrumque prodit. *indeprehensus* al., ut solet. 592 *Haud alio* elegantius ex Medic. et pr. Moret. reposuit Heinsius. At alii cum Romano *aliter. nati Teucrum* Gud. 595 Malim aliquem codicem habere: *Libycumve.* Etsi non ignoro, esse qui dubitent de hoc discrimine inter *ve* et *que*; et ista maria, quippe contermina, passim jungi; v. c. Juvenal. XIV, 278, vel permutari, v. c. Georg. IV, 387, et in utroque delphinas vagari. Mox *luduntque per undas* deerat Oblongo Vatic. et aliquot aliis Pier. Mediceo a pr. m. Gud. et aliis Heins. et Goth. tert. cum Erf. Laciniam inepti esse Grammatici per se patet. 596 *Hunc morem cursus* vulgo codd. ap. Pier. Heins. et Burm. et sic tres Goth. et primo loco Romanus. *Hunc m. hos c.* elegantius jam olim a Rob. Stephano inde editum; ut jam legitur in Aldd. prioribus, etiam in Egnatiana recensione. Pro ea lectione codicem suum laudat Ge. Fabric., at Heinsius sec. ac tert. Moretanos cum Mediceo, qui tamen, ut a Fogginio editus est, alterum exhibet. 597 *quum conderet* Gud. pro var. lect.

rem, Labyrinthum, quem ea cum arte effinxit, ut inter ejus flexus legendos ipse quasi errore ferri videaris; ita implexa ipsa verba, quæ Plinii animo obversata puto in Labyrintho lib. XXXVI, 12, s. 192, ubi ipse Virgilius Catulli memor fuisse videtur n. LXI, 112—115. *Creta in alta,* cf. mox lib. VI, 23 propter Idam et alios montes; quanquam et omnis insula *alta* est, quippe mari altior. *Parietibus cæcis* h. l. qui visum ac prospectum intercipiunt, ut totum iter, qua pateat, æstimare nequeas. Ovid. in loco cum hoc comparando VIII Met. 158 sqq. *cæca tecta* dixit. Cuiacius Obss. I, 30 a Burm. laudatus *cæcos parietes* esse sine fenestris docuit; sed hoc est JCtum interpretari, non poetam. *dolum* h. e. iter dolosum, fallens. *signa sequendi,* procedendi, ut poetis ἕπεσθαι, *sequi,* pro *ire,* h. e. notas viæ et itineris, qua erat incedendum redituro. Ovid. l. c. Dædalus *turbatque notas, et lumina flexum Ducit in errorem variarum errore viarum.* cf. inf. VI, 27 sq.

592—595. Parem in modum Trojani pueri *vestigia impediunt,* cursus flexus implicant. 594. *per maria humida* (ὑγρὰ κέλευθα θαλάσσης ap. Homer. huc vocat Servius) *nando Carpathium Libycumve* (conf. V. L.) *secant luduntque per undas,* videtur aliquid otiosi esse in hac verborum copia; etsi bene video marium denominatione rei dignitatem increscere. Ovid. de delphinis III Met. 685 *Inque chori ludunt speciem, lascivaque jactant Corpora, et acceptum patulis mare naribus efflant;* et qui anteivit Apollon. Rh. IV, 933 sqq.

596—603. *Hunc morem—Retulit,* innovavit, ut Serv., repetivit. *priscos Latinos* h. l. ut *antiqua Italia,* et sic *Latium antiquum* inf. VII, 38. Aliter *prisci Latini* in historicis et geographicis, dum antiquum Latium et

Retulit, et priscos docuit celebrare Latinos,
Quo puer ipse modo, secum quo Troïa pubes.
Albani docuere suos; hinc maxima porro
Accepit Roma, et patrium servavit honorem;
Trojaque nunc, pueri Trojanum dicitur agmen.
Hac celebrata tenus sancto certamina patri.
Hic primum Fortuna fidem mutata novavit.
Dum variis tumulo referunt sollennia ludis:

598 *Rettulit* vulgg. *retulit* h. l. Burmannus revocavit, non e ratione grammatica, quam vir doctiss. Jo. Schraderus Emendatt. præf. p. XLII constitutam esse voluit in *retulit*, *reperit*, *repulit*, verum laudato cod. Gudiano. Desidero omnino constantiam in his ac similibus, v. c. *Jupiter*, quod *Juppiter* exaratur. Si ad morem veterum scribendum est, equidem literam male geminari puto scriptura; etsi pronuntiatione id fieri necesse est. Si tamen gemines, semper et ubique ista ratio est sequenda. *in priscos* Goth. pr. 599 Versus molestus. *ille* Wall. *secum cum T.* pr. Hamb. Olim distinguebatur:—*Latinos*, *Quo puer—pubes*, *Albani d.*, ut adeo esset: *Quo puer—pubes* sc. celebraverant hæc certamina, *docuere Albani suos* illa celebrari. Melius sic interpungas, ut fecimus: *Retulit et p. docuit celebrare Latinos, Quo puer ipse modo, s. q. T. pubes* (sc. celebraverant. Hinc) *Albani docuere suos* etc. 600 *hunc* Oudart. a m. sec. Goth. tert. 602 *pueri et Tr.* ed. Ven. *dicimus* Dorvill. *ducitur* Leid. 603 *sacro* Bigot. 604 *Hinc* multi Pier. et Heins. ac Burm. *vocavit* Goth. tert. a m. pr.

novum juxta ponitur. 598. *docuit celebrare eo modo, quo* ipse celebraverat. v. V. L. 601. *honorem*, ludum ab origine sua in Anchisæ honorem institutum. 602. Pro vulgari, quod ex Suetonio de puerorum lusibus Servius laudat: *Lusus ipse, quem vulgo Pyrrhicham appellant, Troja vocatur*, poeta dixisse videtur exquisitius: et nunc honor ille, seu ludicrum, *Troja*, *agmen* autem *Trojanum* appellantur pueri; Alii sic: *pueri*, Trojanum hoc puerorum agmen, *Troja* appellatur; at alterum lenius.

604 sqq. Novum avertendi Trojanos ab Italia consilium Junonis, incensis navibus; ad ductum historiæ etiam hoc, etsi variis modis fuit narratum. v. Excurs. VI ad h. l. Sed poetam decebat hæc ad deæ Trojanis infestæ machinationes referre. Quod Iridis ministerio utitur Juno, Homeri exemplo fit. v. sup. ad IV, 694. Apud eundem Iliad. Ψ, 198 sq. ad Ventos ea mittitur, ut Patrocli rogum illi flamma involvant. Argutatur Servius in caussa reperienda, cur Iridis maxime ministerio h. l. poeta utatur, et affert aliena a poeta. Junoni enim ministra Iris data est more sollenni, non Mercurius. Transitum a lætis ad tristia, adeoque delectationem ex rerum varietate, facile unusquisque observet. conf. Trapp. ad h. l.

604—610. *mutata novavit*, pro mutavit, ornate. Manil. IV, 580 *Scilicet in piscem sese Cytherea novavit.* Fortunæ autem *perfidia* ac *fides* proprio aliquo modo tribuitur, quatenus fallit spem vel sustentat constantia aut levitate sua. *ventos adspirat eunti*, præclare pro, volantem incitat, properare facit; quod optime fit vento secundo alis immisso. Ad Mercurium Jupiter sup. IV, 223 *Vade age*,

Irim de cœlo misit Saturnia Juno
Iliacam ad classem, ventosque adspirat eunti,
Multa movens, necdum antiquum saturata dolorem.
Illa, viam celerans per mille coloribus arcum,
Nulli visa, cito decurrit tramite virgo.
Conspicit ingentem concursum, et litora lustrat,
Desertosque videt portus classemque relictam;
At procul in sola secretæ Troades acta
Amissum Anchisen flebant, cunctæque profundum
Pontum adspectabant flentes. Heu tot vada fessis,
Et tantum superesse maris! vox omnibus una.

607 *inspirat* pr. Hamb. a m. sec. et Sprot. 608 *monens* Montalb. et ed. Junt., solito lapsu: *saturata* codd. Pier. et suorum ac Arusiani Messii auctoritate sonique suavitate recepit Heins. Vulgo *exsaturata*. 609 *celebrans* Medic. et Zulich., noto sphalmate. *pro* Erf. 610 *orto* pro *cito* Sprot. *d. tr. Juno* Erf. a m. pr. 611 *consessum* Medic. a m. pr. Moret. sec. *cursum* Franc. et Sprot. *occursum* Wall. Mox nescio an melius legas *ut*; nam *et litora lustrat* inter reliqua otiosum esse videtur. Igitur conj. *decurrit virgo; conspicit ing. concursum. Ut* (ubi) *litora lustrat: Desertosque—classemque relictam.* 612 *classimque* Sprot. vid. sup. ad III, 5. 613 *Et* vel *Haud* nonnulli; item *Troades* vel *Troiades*, ac Medic. *secreta T. actæ.* 615 *Portum* Goth. sec. *spectabant* Medic. *exspectabant* Voss. pr. ac Ven., quod Heins. interpretatur: secunda navigationi tempora. Alii apud Serv. *flentes heu t.* junxere.

nate, voca Zephyros et labere pennis. Sunt autem modi volatum declarandi varii apud poetas. modo *fertur aliquis vento*, ut et apud Homer. πέτετο πνοιῇσ' ἀνέμοιο. modo volat ἅμα πνοιῇσ' ἀνέμοιο apud Homerum et Hesiodum, quod redditum erat supra IV, 241: Mercurium talaria *sublimem alis*, volantem, *rapido pariter cum flumine portant*, seu ut æquet ventum, seu ut volet una cum vento; nam ut sit: volat tam celeriter quam ventus, seu, ut reddunt similiter ac ventus, repugnat usui loquendi τοῦ ἅμα et τοῦ *pariter cum*. Mox illius volatus declarabatur: *agit ventos et nubila tranat*, findit aerem, qua pervolat, et agit, movet, ante se. *multa movens:* sup. III, 34 *multa movens animo*, volvens; machinata. X, 890 *Multa movens animo jam tandem erumpit.* Porro *necdum antiquum saturata dolorem.* Erant sup. I, 25 sq. expositæ caussæ; et hinc I, 4 *memorem Junonis ob iram* erat dictum. Iterum inf. 781 *Junonis gravis ira nec exaturabile pectus.* 610. Laudat Cerda locum Ovidii: *et remeat per quos modo venerat arcus*, Met. XI, 632. *cito tramite*, exquisitius quam cursu, volatu.

611—617. *concursum* vide sup. 106. 107. *desertos portus* vid. sup. 286. 287. Quod ludis non intersunt mulieres, sed solitario in litore desident, ex antiqua decori ratione et moris severitate fit, quam tamen inter Græcos quoque serior usus temperavit. Sed et illæ *Anchisen flebant*, inferiis igitur adhuc operantes. cf. inf. 652. Bene ad miserationem: *Pontum adspectabant flentes;* et quod statim querelas subjungit; *heu tantum*

Urbem orant; tædet pelagi perferre laborem.
Ergo inter medias sese haud ignara nocendi
Conjicit, et faciemque deæ vestemque reponit:
Fit Beroë, Tmarii conjux longæva Dorycli;
Cui genus, et quondam nomen, natique fuissent;
Ac sic Dardanidum mediam se matribus infert:
O miseræ, quas non manus, inquit, Achaica bello

617 *pelagi convexa tueri* Ven. ex sup. IV, 451. 618 *medios* Goth. sec. 619 *Miscuit et f.* Goth. sec. *Conjecit f.* duo Burm. *vultumque r.* Dorvill. 620 *Fit decor et varii* Wall. a m. pr. *Veroe* passim scribitur. *Ismarii* vulgata lectio ante Heins. e recentioribus (etsi et Servius agnoscere videtur) petita erat libris; *Tmarii* Heinsius restituit, etiam librorum auctoritate, in quibus vel *Tmarii* diserte, ut etiam in Rom. fuit, in Medic. a m. pr. *Mari*, a sec. *Tmarii*. In cett. *Marii, Tinarii, Timarii, Tarii, Thiari*. v. Heins. ad h. l. et cf. ad Ecl. VIII. 44, ubi similis error insederat edd.; videtur adeo ex *Marii* ab interpolatore *Ismarii* factum esse. Pompon. Sab. ad h. l. "*Marii* forte *Ismarii Dorycli*, Thracii, ab Ismaro monte Thraciæ. Mihi non placet; nam antiqui codices *Marii* habent: et hæc Beroe in Sicilia manebat. In Bucolicis Apronianus ait: Maros mons Thraciæ, ubi Maro vinum dedit Ulyssi, et Probus in commentariolo Georgicorum facit mentionem." Vides vera falsis mixta esse. *Tmaros* in finibus Dodonæ Epiri mons erat: Τόμαρος. Τμάρος. conf. Steph. Byz. Interea velim Heinsium docuisse, quomodo inter *Trojanas* mulieres esse potuerit uxor *Dorycli Tmarii*, a *monte Epiri* appellati. At *Ismarii* alicujus *e Thracia* oriundi, cum multa Thracum et Trojanorum memorentur fuisse commercia, uxor interesse facile potuit. Hactenus utique alterum hoc haud dubie verius. Sunt forte, quæ et his reponas. Æneam etiam Dodonam adiise, a nonnullis fuit traditum. v. Excurs. de Æneæ Errorr.; et ipse poeta noster, qui escensionem ad Buthrotum factam sup. III, 293 sqq. narraverat, sub discessum ab Epiri litore v. 470. 471 inter Heleni munera hospitalia: *Addit equos, additque duces. Remigium supplet, socios simul instruit armis*; quod infra v. 646 eadem Beroe *Rhœteia* appellata, nil repugnare; esse docte dictum pro *Trojana*. Locus tamen vel sic inter eos referendus, in quibus ratio critica, quatenus in librorum usu versatur, aliam lectionem, aliam rerum ratio et judicii subtilitas defendit. Ismarium hominem etiam requirit Beroes auctoritas, quam Troja profecta matrona habere potuit, non ea, quæ in itinere fuit allecta. *Ismarii* etiam defendere video sagacem virum Ouwens Noct. Hag. p. 624. Doryclus nothus Priami filius memoratur Homero Iliad. Λ, 489. 621 *Quoi etiam quondam nati nomenque f.* ed. Ven., male. 622 *Dardanium* aliquot Pier. cum Wall. et Goth. tert. *manibus* Goth. pr. *offert* alter Hamb., at v. Burm. 623 *Achaia* tres Heins. cf. ad II, 462.

viæ sibi Et tantum superesse maris. 617. *Urbem*, simpl. sedem.

618—622. *vestem*, versicolorem, qualis alias Iridi tribuitur. Attamen supra de Venere quoque I, 404 *pedes vestis defluxit ad imos Et vera incessu patuit dea:* ut adeo etiam, tanquam ex deabus una, suam pallam haberet. Iris *fit Beroë*, ut Laodice apud Homer. fit, Iliad. Γ, 121. *Cui* sive ad Doryclum sive ad Beroen referas, parum interest. Hoc alterum forte melius, siquidem in feminæ auctoritate nunc res posita. Vix tamen feminæ *nomen* tribui potuit. Præstat ergo ad maritum referre. *genus*, nobilitas h. l. v. Burmann., quem indigneris operam et chartam in Harduino refellendo perdere. Georg. II, 240 *Salsa tellus—nec Baccho genus servat*. *fuissent* pro *Cui fuerant*.

623—640. Artem agnosce, quod miseratione animis se insinuat, antequam ad consilium suum proferendum descendit. In vs. 623 seq. sententia fere qualis sup. I, 94 sq. et III,

Traxerit ad letum patriæ sub mœnibus! o gens
Infelix! cui te exitio Fortuna reservat?
Septima post Trojæ excidium jam vertitur æstas:
Cum freta, cum terras omnes, tot inhospita saxa
Sideraque emensæ ferimur; dum per mare magnum
Italiam sequimur fugientem, et volvimur undis.
Hic Erycis fines fraterni, atque hospes Acestes:
Quid prohibet muros jacere, et dare civibus urbem?
O patria, et rapti nequidquam ex hoste Penates,
Nullane jam Trojæ dicentur mœnia? nusquam
Hectoreos amnes, Xanthum et Simoënta, videbo?

624 *Traxerat* Sprot. *Trojæ sub* Goth. sec. 625 *exitium* Gud. a m. pr. Witt. 626 *volvitur* Menag. pr. 627 *jam terras* Rottend. tert. *terras* aberat a Voss., et mox erat *saxis*. Sane quidem *saxa* parum commode subjiciuntur, imprimis inter *terras* et *sidera*. Puta tamen poetam *litora* commemorare voluisse, et quidem barbararum terrarum. 628 *ferimus* nonnulli. Sed vid. Heins. ad III, 268. *tulimus* Rom. et Menag. pr., non improbante Burmanno. Sed alterum ex poetica consuetudine. 629 *volvimus* Dorvill., fraude librariis sollenni. 630 *Hic fr. E. fines* Parrhas. 631 *Quis* passim in libris. Sed *quid* e melioribus præferunt Pier. Heins. Adde Romanum. At Medic. *Qui* et *muro*; et a m. sec. *Quis* et *muros*. In Goth. tert. versus imperfectus erat relictus *Quis prohibet muros?* 632 *et* abest a nonnullis. Duo Heins. *O patrii*. Apparet adeo ab initio *O* excidisse, mox diversimode suppletum; et verum esse: *O patria o rapti*. Hoc etiam Macrob. VI Sat. 6 laudat. 633 *ducentur* alter Hamb., quod placet Burmanno. Scilicet si ea communis librorum lectio fuisset, unusque contra *dicentur* exhibuisset, prætulisset ille vicissim hoc. *dicentur* est exquisite dictum pro *erit*, ut Homericum: σὴν τε κεκλῆσθαι ἄκοιτιν. *nunquam* Rom. 634 *H. manes* Rom. et Sprot. a. m. sec. et abest a Montalb.

321. 626. ***Septima post Trojæ excidium æstas.*** Sic et I, 755. cf. Excurs. II ad lib. III. 628. "*Sidera* aut tempestates ait, quæ ortu vel occasu siderum sæpe nascuntur, aut provincias, quæ sideribus subjacent, ut Ecl. X, 68 *Æthiopum versemus oves sub sidere cancri.*" Hæc Servius. Exemplum quidem parum idoneum, sed de acceptione vocis h. l. in hunc sensum non dubito; ut terras diversis cœli plagis subjectas intellexerit, post *freta, terras, saxa*, h. e. litora saxosa. Porro *emensæ ferimur*, plenius quam emensæ sumus. Mox *mare magnum* simpl. vastum, immensum, nil amplius. *volvimur undis*, graviter pro, navigamus. Non adeo dissimilia his versibus sunt inf. VI, 58 seq. *magnas obeuntia terras Tot maria intravi duce te, penitusque repostas Massylum gentes, prætentaque Syrtibus arva* (ut h. l. saxa): *Jam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.* 630. v. sup. ad v. 24. *jacere muros*, exquisite pro ponere, ducere; ut vulgo *fundamenta jaci* dicuntur. 634. *Hectoreos amnes*, exquisitius quam, Trojanos, ut et alias. Ad sensum versus cf. lib. III, 349 sqq. scilicet, non continget, ut nova Troja alicubi nobis condatur? cf.

Quin agite, et mecum infaustas exurite puppes.
Nam mihi Cassandræ per somnum vatis imago
Ardentes dare visa faces. Hic quærite Trojam;
Hic domus est, inquit, vobis. Jam tempus, agi res;
Nec tantis mora prodigiis. En quatuor aræ
Neptuno. Deus ipse faces animumque ministrat.
Hæc memorans, prima infensum vi corripit ignem,
Sublataque procul dextra connixa coruscat,
Et jacit. Arrectæ mentes, stupefactaque corda
Iliadum. Hic una e multis, quæ maxima natu,
Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix:
Non Beroë vobis, non hæc Rhœteia, matres,
Est Dorycli conjux. Divini signa decoris,
Ardentesque notate oculos; qui spiritus illi,
Qui vultus, vocisve sonus, vel gressus eunti.

635 *infaustas et mecum* tert. Rottend. 636 *per somnum Cass.* Goth. tert. et Lutatius ad Stat. IV Theb. 133. *noctis imago* Montalb. 638 *nobis* tres Burmann. *nunc* ante Heins. cum uno Pier. *agit res* Rom. cum aliis Pier. et Statii Schol. *agit rem*, prave. *tempus agi*, est agendæ rei. Alii distinguunt: *Hic domus est, inquit; vobis jam t.* Dorvill. *inquit, ubi tempus agi res.* 640 *ipse sacer* Parrhas. *flammamque ministrat* Ven. a m. sec. et Rom. *animamque m.*, male. *animum* est consilium, inventum hoc. At Pierius de audacia accipit; nec id male. 641 *subito inf.* Dorvill. *infestum* Medic. Pierii cum aliquot Burm. *incensum* Wall. et Witt. 642 *subnixa* pr. Hamb. *connexa* alter a m. sec. *connisa* Goth. sec. 643 *abrectæ, arreptæ* duo Burmann. 645 *Pirgo, Phirgo* scribitur. Πυργὼ erat. *nat. maxima nutrix* Goth. tert. 646 *nobis* sex apud Burmann. *nobis, nobis Rh.* duo ibidem. *Rhœteia mater* duo alii, vitiose. 648. 649 *Splendentesque* *n.* Goth. sec. *quis* et *quis* vel *qui* et hic multi codd. et edd., ut passim alibi. v. Burm. ro-

Excurs. I ad h. lib. 635. Somnium hoc præclarum et consilio accommodatum poetæ commentum. 639. *tantis prodigiis*, rei per somnum tam manifeste monstratæ. *aræ Neptuno.* Forte Anchisæ aras potius expectabas. Sed, ut nunc est, ante ludos funebres commissos sacra debent esse facta Neptuno, unde aris adhuc titiones ardentes suppetebant; dicas, quorsum? forte ad placandum deum et secundam navigationem expetendam. Quorsum autem quatuor? Servius: *quatuor, quia singuli duces navium* (v. sup. 115), *qui certaverant, singulas posuerant—alii tamen dicunt a Cloantho esse positas, qui promiserat se daturum* (sup. v. 223 sqq.). Adde Pompon. Sab. Non expedio equidem numeri caussam, nec refert.

641—643. Ornata oratio, utpote in re, quæ mirationem facere debet. Est autem ea caussa poetæ cur ornet, si phantasma aliquod in mentem alte descendere vult. *connixa coruscat et jacit* pro jacit simpl. Fert autem ita res, ut, dum vibras titionem, motu ipso flamma vires sumat. 647

Ipsa egomet dudum Beroën digressa reliqui
Ægram, indignantem, tali quod sola careret
Munere, nec meritos Anchisæ inferret honores.
Hæc effata.
At matres primo, ancipites, oculisque malignis
Ambiguæ, spectare rates, miserum inter amorem
Præsentis terræ, fatisque vocantia regna:
Quum dea se paribus per cœlum sustulit alis,
Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
Tum vero attonitæ monstris, actæque furore,
Conclamant, rapiuntque focis penetralibus ignem;
Pars spoliant aras, frondem ac virgulta facesque
Conjiciunt. Furit immissis Vulcanus habenis

cisque etiam multi cum Medic., item *et gressus* aliquot (v. Pier.). Copulativæ sane particulæ, non disjunctivæ, requiruntur. Nondum tamen exploratum satis, an ipsi poetæ usum variaverint. *ut g.* Goth. pr., et major pars *euntis*. 650 *degressa* tres ap. Burm. 651 *quo* aliquot Pier. *quæ* alii, non ineleganter. 652 *ferret* Exc. Burmann., sed *inferre* vocab. proprium. 653 *Est effata* Puget. *Hæc est fata* Dorvill., ut codd. ap. Pier. Totum hemistichium exciderat Goth. tert. Potest sane his verbis bene carere contextum. 654 *primum* Goth. sec. *malignæ* Rom. 655 *Ambiguas* Wall. *Ambiguæ* Witt. 656 *terras* Rom. cum aliis Pier. *factisque* alter Hamburg. *vacantia* Zulich. a m. sec. 657 *Tum* Leid. et ed. Ven. cum Medic. Pierii et Erf. 659 *monstrisque* Parrhas. 660 *locis* alter Hamb. *socios* aberrat Goth. pr. 661 *frondesque* Hamb. pr. 662 *invisis* sec. Moret.

sq. cf. sup. Excurs. XIII ad I, 402. Servius ad h. l. *Non est dissuasio, ut quidam putant,* (scil. ne credant feminæ hanc esse Beroen neque ei fidem habeant) *sed magis hortatur persuadendo, numinis auctoritate.* Sed idem *spiritum* male de odore accipit. Nam ad dignitatem spectat: h. spiritus altus, magnus; sensus, adeoque gestus, et oris species, majestatem habens et numen. 651. *tali munere,* sacrificio et inferiarum cærimoniis tam sollennibus; ut ipse poeta interpretatur: *nec meritos Anchisæ inferret* (voc. proprio) *honores*, inferias.

654—658. *oculis malignis*, h. l. simpl. torvis, transversis, quales alias maligni animi signum esse solent. *fatis vocantia regna*, ut *fata vocant*, *terræ vocant* sup. I, 610; ita nunc exquisitius *regna vocant fatis*, oraculis, vel ex fatorum ordine. *paribus*, pariter libratis, *alis* v. sup. IV, 252. conf. Iliad. E, 778. *secuit arcum*, secando aerem fecit arcum, aut, quod malim, ductum ex *τέμνειν ὁδὸν, θάλασσαν, ἀέρα,* petitum ab agrorum sulcis; ut sit, *incessit per arcum.* Nam per arcum, tanquam tramitem, evolare debuit. cf. sup. 609. 610.

659—663. *focis penetralibus*, focos penetrales dixit, qui in penetralibus (locis seu sacrariis) sunt; recte Donatus: ex interioribus partibus (domorum proximarum) incendia rapiebant. opp. *aræ* quatuor v. 639. 662.

Transtra per et remos et pictas abiete puppes.
Nuntius Anchisæ ad tumulum cuneosque theatri
Incensas perfert naves Eumelus ; et ipsi
Respiciunt atram in nimbo volitare favillam.
Primus et Ascanius, cursus ut lætus equestres
Ducebat, sic acer equo turbata petivit
Castra ; nec exanimes possunt retinere magistri.
Quis furor iste novus ? quo nunc, quo tenditis, inquit,
Heu miseræ cives ? non hostem, inimicaque castra
Argivûm ; vestras spes uritis. En, ego vester
Ascanius : galeam ante pedes projecit inanem,
Qua ludo indutus belli simulacra ciebat.
Accelerat simul Æneas, simul agmina Teucrûm.
Ast illæ diversa metu per litora passim
Diffugiunt ; silvasque, et sicubi concava furtim
Saxa, petunt. Piget incepti, lucisque ; suosque
Mutatæ agnoscunt, excussaque pectore Juno est.

663 *pictas abiete puppes* varie tentabat Jo. Schrader. *factas. textas.* et *aggere.* 664 *cumulum* alter Hamb. 666 *Perspiciunt* Goth. alt. *in nubem* Bigot. a m. sec., ex interpretatione. Forte *in* elegantius absit; sed in talibus nihil novandum: quandoquidem vix certam aliquam rationem tenes. 669 *exanimis* Medic. a m. pr. mutatum rubro in—*es.* 671 *O m.* Ven. *Huc m.* Goth. pr. *miseri* Wall. 672 *spes vestras* Rottend. sec. *at v. spes* Goth. sec. 674 *inductus* duo Burm. cum Goth. tert. *gerebat* Witt. *ciebant* Macrob. VI, 1. 675 *Accelerant* Montalb. et a m. pr. Gud. *Accidit* s. Franc. pro *Accedit.* Mox *agmine* Medic. a m. pr. 677 *Defugiunt* Sprot. *sicubi concava surgunt* Witt., non infelici errore. 678 *pudet* Sprot., ex interpretamento. 679 *Multatæ* Rom. *Agnoscunt mutatæ* Sprot. *est* abest a tribus Burm. et Goth. tert.

Præiverat jam Lucret. V, 784. 785 *Arboribusque datum est Crescendi magnum immissis certamen habenis* ; imitatus hoc Silius IV, 682. 683, adde XVII, 96. (ex) *abiete puppes,* (ἐξ ἐλάτης pro νῆες ἐλάτιναι), *pictæ,* vel colore inductæ, ut ap. Homer. μιλτοπάρηοι, vel propter pictam tutelam in puppi aut parasemon in prora pictum. conf. Cerda et Heins.

664—669. *cuneos theatri:* locum consessus ; v. sup. 287 sqq. 667. Ascanius, ut erat, cursum ad navale convertit. *turbata castra,* classem, v. sup. III, 519. *magistri* 546. 562. Ascanio autem egregie aliquæ partes hac in re tribuuntur, cum ex personæ dignitate tum ex ætatis alacritate. Mox 674 *belli simulacra ciebat* Lucretianum est, ex II, 42. 324.

676—679. *diversa litora,* diversas litoris partes, ut toties alibi. *Piget lucis,* ut IV, 451 *tædet cœli convexa tueri.* occultant se pudore. *excussa pectore Juno,* præclare, furor a Junone injectus ; ut *deus pectore accipi* dicitur.

Sed non idcirco flammæ atque incendia vires
Indomitas posuere: udo sub robore vivit
Stuppa vomens tardum fumum, lentusque carinas
Est vapor, et toto descendit corpore pestis;
Nec vires heroum infusaque flumina prosunt.
Tum pius Æneas humeris abscindere vestem,
Auxilioque vocare deos, et tendere palmas:
Jupiter omnipotens, si nondum exosus ad unum
Trojanos, si quid pietas antiqua labores
Respicit humanos, da flammam evadere classi
Nunc, Pater, et tenues Teucrûm res eripe leto.
Vel tu, quod superest, infesto fulmine morti,
Si mereor, demitte, tuaque hic obrue dextra.
Vix hæc ediderat, quum effusis imbribus atra

680 *flammam* a m. pr. Medic. et Gud. *impendia* Rom. 681 *udo sub pectore* aliquot Pier. et sic pr. Hamb. *sub cortice* Parrhas. *duro sub robore* vulgg. ap. Macrob. VI, 6, sed et ibi Thuan. vet. *udo*. 682 *Stuppa* Medic. aliique vetustiores scribunt; et est στύππη. *movens* Hugen. *lentasque* c. duo Burm., male. *lentusque carinis* Hamb. pr. 685 *Tum pater* Sprot. *humerisque* pr. Hamb. *excindere* Medic. *abscidere* Menag. pr. Voss. pr. et Franc. (adde Romanum), ex perpetua variatione. conf. Heins. h. l. et v. sup. IV, 425. 590. Georg. II, 23. 689 *classes* Zulich. et codd. aliquot Pier. *classis* alii duo Burm. cum Goth. tert. *classem* Wall. a m. sec. vid. ad lib. VI, 67, et hæc recte: sed et vulgatum bene. 690 *Jam p.* Parrhas. *Teucrum tenues* Wall. *tenuis nunc res Teucrum* Ven. 692 *Si merui* Rottend. sec. *dimitte* multi, vitiose. *tuaque h. o. d.* deerat hemistichium sec. Hamb. a m. pr. *tua meque obrue dextra* Uratisl. ne subjectum *me* desit; numeris tamen paullo impeditis. Arguteris, si *quod superest*, suppleas, *e rebus Teucrorum*, nam non conveniunt reliqua. 693 *e nubibus* Goth. sec.

680—684. Ornati versus. *vires indomitas* ex Homerico ἀκάματον πῦρ. *udo sub robore*, sub materia desuper aquis injectis irrigata, *vivit* (pulcre pro durat, ignem alit) *stuppa*, qua coassatorum tignorum juncturæ stipatæ sunt. *vapor* pro flamma et igne, Lucretii exemplo, ut ἀϋτμὴ ap. Homer. conf. Guell. 685. Æneam reprehendebat vir doctus, quod ad preces otiosas confugit, cum auxilium navibus ferre deberet. Non meminerat v. 684 *Nec vires heroum infusaque flumina prosunt*. Præstruendum nunc erat prodigium et caussa idonea apponenda, cur imber effusus incendia extingueret.

688. *pietas* h. l. miseratio, qua miserias humanas numen respicit. Mox *letum* docte pro excidio et interitu. Burmann. nimis argute: quia debebant verti in nymphas, quæ mori non debebant. Atqui de hoc prodigio Æneas cogitare non poterat. 691. 692. aut me fulmine feri: scil. ne exitium hoc adspiciam. Rebus omnibus amissis, classe amissa, nihil supererat, quam ut moreretur.

693—699. *sine more*, immodice. Satis illustrarunt viri docti v. c.

Tempestas sine more furit, tonitruque tremiscunt
Ardua terrarum et campi; ruit æthere toto
Turbidus imber aqua densisque nigerrimus austris;
Implenturque super puppes; semiusta madescunt
Robora. Restinctus donec vapor omnis, et omnes,
Quatuor amissis, servatæ a peste carinæ.
At pater Æneas, casu concussus acerbo,
Nunc huc ingentes, nunc illuc pectore curas
Mutabat versans: Siculisne resideret arvis,
Oblitus fatorum, Italasne capesseret oras.
Tum senior Nautes, unum Tritonia Pallas

694 *tremescunt* fere omnes codd., ut alibi. v. ad III, 648. *fremescunt* Hugen. 695 Mediceus (a m. pr.) cum aliis, etiam binis Goth. et Erf., distinguunt et legunt: *Ardua terrarum, et campis* (Hugen. *et campo*) *ruit*. Male et jejune. Saltem, si sic distinguas, legendum: *et campi ruit æquore toto Turbidus imber*. In Goth. alt. *aere*. 696 *T. imber aquis* Hamb. alter. *aquam* Reg., ita erit: *ruit aquam*, ut *ruit* active capiatur. cf. inf. ad VIII, 63, et hoc Masvic. exhibuit, observante Burm., qui codd. auctoritati obtemperare maluit, qui *aqua* magno consensu habent. Ita quoque *aqua* et *austris* numerum suaviorem efficiunt, quam si *aquam* vel *aquis* esset. In Witt. distinctum erat: *terrarum, et campi ruit—imber, aqua densisque n. A.* 697 *Impleturque* Wall. *Implevitque* duo Burm. *semiusta* Heins. et hic prætulit; et sic Medic. aliique. vid. sup. ad III, 578. 700 *Et* Medic. et Reg. 702 *Motabat* duo Burm. hic ut alibi. v. III, 581. *jactans* tert. Rottend. *dubius* codex Pierian. propius ad vulgarem rationem. *versas* Goth. tert. *Siculis resideret in arvis* ed. Ven. Ceterum distinctionem inter *Mutabat, versans* sustuli, ne ad orationem pedestrem res rediret. *Mutabat versans* est pleniore ore pro *versabat*. 730 *Italisne* Reg. *Italasve* Sprot. Sed *Italasne* pro *an I.* studiose dixit; ut I, 308 *hominesne feræne*. *capesceret* aliquot ap. Burmann. *posceret* Ven. 704 *Cum* aliquot et hic ap. Heins. *Nautis* Gud. *vates* Goth. tert.

Drakenb. ad Silium XII, 449. Mihi videtur ita reddidisse poeta obvium illud apud Aratum aliosque: οὐ κατὰ κόσμον h. e. ἀμέτρως. At Servius: *sine exemplo* interpretatur, quem fere sequuntur alii. Mox *densis austris* pro nimbis, quos austri agunt: hoc imbre *desuper* implentur naves.

701. 702. Versat curas; quæ autem versantur, loco moventur et mutantur; hinc exquisite, *versans mutabat*. Homericum διάνδιχα μερμήριξε. Mox *capesseret* de consilio ac conatu.

704—708. Magni poetæ vim et indolem agnosce in hoc, quod rem, quam factam alius nude sine auctoritate et apparatione exposuisset, a consilio prudentis alicujus amici proficisci et ab Anchisæ umbra per somnum obiata Æneæ approbari facit; multo vero magis in eo, quod Nautæ persona utitur, cujus nomen non obscurum inter eos Trojanos fuit, a quibus Romanæ gentes originem repetebant. Fuit enim Nautia gens, apud quam Palladii cura remanserat, ortum ducens a Naute, vel Nautio, qui Minervæ Poliadis sacerdos Palladium secum Troja absportasse narrabatur. Res nota ex Dionys. Halic. VI, 69 (p. 393), et Servio ad h. l., qui Varronis de Familiis Trojanis libros excitat. Hinc *Pallas* Nauten h. l. *docuit*, ut sæpe ap. Homerum a

Quem docuit, multaque insignem reddidit arte,
Hæc responsa dabat, vel quæ portenderet ira
Magna deûm, vel quæ fatorum posceret ordo.
Isque his Ænean solatus vocibus infit:
Nate dea, quo fata trahunt retrahuntque, sequamur.
Quidquid erit; superanda omnis fortuna ferendo est.
Est tibi Dardanius divinæ stirpis Acestes:
Hunc cape consiliis socium, et conjunge volentem;
Huic trade, amissis superant qui navibus, et quos
Pertæsum magni incepti rerumque tuarum est;
Longævosque senes, ac fessas æquore matres,
Et quidquid tecum invalidum metuensque pericli est,

706 *Hæc r. dabat.* Salebrosa oratio, sequente imprimis *Isque his Æ.* Malim: *Hic* (Nautes) *responsa dabat*, dare solebat, super iis, *quæ vel—vel. Isque*—ut jungatur: *Tum senior Nautes infit*: sed interjecta alia ratione, *Isque*, Is inquam, subjectum est. Ita facile careas interpretum argutiis. Et est *hic* in qu. Moret. Emendationem nostram in contextum recepit Brunck. *pertenderet* Sprot. *prætenderet* alter Hamb. *portenderat* Erf. 708 *Atque his* video in vulgg. *Hisque is* Bigot. *Jamque his* pr. Hamb. *Hisque Ænean* Wall. *inquit* duo Burmann. Totus versus deerat Hugen. a m. pr. 710 *ferenda est* Wall. *est* deest duobus Burm. et binis Goth. Sed talia notare infinita res est. 711 *Est mihi* Goth. tert. 712 *consilii socium* pars codd. Pier. et Burmann. Doctius tamen dictum *socius consiliis* videtur. *consiliis comitem* Oudart. 714 *est* abest a multis. v. Burm. 716 *est* abest et hic a tribus.

diis artes edocti inducuntur. *unum*, quod plenius effertur: quem unum omnium maxime Pallas docuit. Nec novum hoc, quod Pallas vaticinandi artem impertitur. Habes exemplum in Tiresia ap. Callim. H. in Lav. P. 123 sqq. Igitur hic Nautes *responsa hæc dabat*, quæ mox exponit: *Nate dea*. Respondit autem et interpretando vaticinatus est ea, quæ vel ira deum portenderet vel fatorum ordo posceret, ostento hoc incensarum navium. Aut *hæc* est Pallas, quæ Nautæ subjicere solebat ea, quæ is vaticinaretur. Attamen in his aliquid duri esse, ad sensum facile est; nec Pallas *responsa dare* solet. Itaque de v. 706. 707 cf. Var. Lect.

709—718. Adhibuit h. l. vatem poeta ex vetustiore more, quo vatum ac prophetarum ipsorumque deorum responsa non ubique futuros eventus prædicunt, verum plerumque monitis, hortatibus, consiliis continentur. Sane bene et sapienter monendo haud raro futuros consiliorum aut contrarios eventus ante oculos ponimus: idque si ἐνθουσιῶν, magno cum spiritu ac motu animi aliquis facit, non mirum si in prædictionem res abiit. *superanda omnis fortuna ferendo* plenius quam *ferenda est omnis fortuna*. *divinæ stirpis*, nam Dardanus ex Jove natus et Electra Atlantis f. cf. sup. lib. III Excurs. VI, seu, quod forte præstat, quia mater eum ex Crimiso flumine susceperat. v. sup. 38. 39. 713. *superant qui amissis navibus* sunt qua-

Delige; et his habeant terris, sine, mœnia fessi:
Urbem appellabunt permisso nomine Acestam.
  Talibus incensus dictis senioris amici.
Tum vero in curas animum diducitur omnes:
Et Nox atra polum bigis subvecta tenebat.
Visa dehinc cœlo facies delapsa parentis
Anchisæ subito tales effundere voces:
Nate, mihi vita quondam, dum vita manebat,
Care magis; nate, Iliacis exercite fatis;
Imperio Jovis huc venio: qui classibus ignem
Depulit, et cœlo tandem miseratus ab alto est.
Consiliis pare, quæ nunc pulcerrima Nautes
Dat senior: lectos juvenes, fortissima corda,

717 *Dilige* scribitur in multis etiam hic. *Delege* Wall. *et* deest Ven. *et his t. habeant* sec. Rottend. *fessis* pr. Hamb. 718 *adpellabant* Gud. a m. pr. cum binis Goth. *promisso nomine* Rom. cum plerisque Pier., sed paucis ex Heinsianis. *præmisso* tert. Rottend. Sed *permisso* Medic. cum ceteris, quatenus permissum Acestæ, de suo nomine appellare novam urbem; etsi a Trojanis, qui cum Ænea venerant, habitatam, adeoque ab Ænea conditam; qui invidendus olim in coloniis deducendis habebatur honos. Mox *Acestam* nonnulli vel ut Rom. *Acestem*, minus bene. *Acesta*, unde Segesta facta, ut sup. v. 52 *Mycena* occurrebat. 719 *accensus* aliquot Pier. et duo Heins. *incensis* Menag. *senioris Aceste* Parrhas. Nullus codex subjicit in fine *est*. Parum vero expolita junctura amborum versuum, qui se excipiunt. 720 *animum d.* græca ratione post Ge. Fabricium restituit Heins. ex suorum codd. parte, et Probo Grammat. Vulgo *animus*. Rom. Medic. cum vetustioribus aliis it. Erf. *animo*. Porro idem Rom. cum plerisque Pier. Heins. et Burm. *deducitur*, quod hic ferri possit; sed alterum τό: διάνδιχα μερμήριξε melius repræsentat. *animum d. omnem* Hamburg. alter pro var. lect., quod Heinsio arridet, non mihi. 721 *advecta* alter Hamb. a m. pr. Male. cf. Burm. 722 *facies cœlo* duo Burmann. et Rom. cum uno Goth. et. Erf. 723 *A. et subito* Parrhas. *voces e. tales* aliquot Pier. 724 *quondam vita* alter Goth. *vitæ* Rom. 726 *hic* Mentel. pr. *veni* pr. Rottend. 727 *tandem cœlo* aliquot Pier. et pr. Hamb. 728 *nunc quæ* et mox *p. Nautes* alter Hamb. *vates* Montalb., quod ferri possit; sed idem librarii lapsus supra notatus v. 704. 729 *lætos j.* Gud. a m. pr. cum binis aliis, perpetuo lapsu. *Dat s. lectis juvenum* Wall.

tuor crematarum navium copiæ. 718. *Acesta*, nota urbs Egesta et Ægesta, vulgo Segesta: quam poeta nunc ab Ænea, comitibus, quos in Sicilia reliquerat, in eam conscriptis, conditam narrat; v. mox v. 755 sq.; nomine tamen non ab Ænea, sed ab Aceste, imposito. vid. Excurs. I. ad h. lib.

721. De h. v. cf. Excurs. ad lib. II, 8, 9. Poetis Nox iter per cœlum faciens media nocte culmen cœli tenet: ut sol medio die. 722—730. Quod non nisi Anchisæ auctoritate inclinatur ad Nautæ suasionem amplectendam Æneas, id toti consilio condendæ coloniæ Trojanæ auctoritatem ac dignitatem magnam conciliat. *facies* est εἴδωλον, simulacrum. *cœlo delapsa*, ad sensum nostrum, de iis, quæ subito apparent; nam ipse Anchises in Elysio degit 733. 4. 726. Διός δέ τοι ἄγγελός εἰμι, Iliad. B, 27.

Defer in Italiam. Gens dura atque aspera cultu
Debellanda tibi Latio est. Ditis tamen ante
Infernas accede domos, et Averna per alta
Congressus pete, nate, meos. Non me impia namque
Tartara habent, tristes umbræ; sed amœna piorum
Concilia Elysiumque colo. Huc casta Sibylla
Nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.
Tum genus omne tuum, et, quæ dentur mœnia, disces.
Jamque vale. Torquet medios Nox humida cursus;
Et me sævus equis Oriens afflavit anhelis.
Dixerat: et tenues fugit, ceu fumus, in auras.

730 *Difer* Franc. *horrida cultu* Parrhas. 731 *est* abest a Ven. et Goth. sec. *Dictis* Dorvill. *tamen antea Ditis* alter Hamb. 732 *accende* Medic. a m. pr. 733 *Amplexus* plerique Pier. et duo Heins. *Complexus* un. Goth. sex Heins. unus Burm. Duo alii *Complessus*. 734 *tristes umbræ* bene Heins. cum antiquissimis Pier. et suis. In Medic. a m. sec. *ve* insertum; et sic plures: *tristesve*. Ita *umbræ* de locorum inferorum altera parte cum Spencio accipienda esset. Vulgg. *tristesque*. *sed am. colorum* pr. Hamb. a m. sec., an *locorum* voluit? 736 *Nigrantum* ed. Junt. *pecudum cum* Ven. 737 *Tu g.* Goth. tert. 738 *currus* Serv. ad Æn. I, 108. 740 *tenuis* dubitat Burm., utrum

Ω, 173. cf. sup. IV, 268. 730. *Gens dura*, vide inf. IX, 603—613. *Aspera cultu*, quæ cultu, habitu, vita aspera, fera, utitur. Ut apud Horatium *feri cultus hominum recentum* dicti sunt: I, 10, 2. ubi cf. Mitscherl.

731—737. Hujus ad inferos aditus prima semina jam lib. III, 441 sqq. in Heleni vaticinio jecerat; nunc paullo majore expectatione lectoris animum erigit. Dicas forte: quid tandem necesse fuit, ut Æneas ad loca infera, ut conveniret patrem, vocaretur, cum pater hoc ipso somnio ac viso monere et exponere ipsi omnia illa in Elysio docenda potuisset. Caussa in promtu est: nec in viso nocturno tam amplus rerum ordo recte exponi potuisset, et excidissent tum illa omnia, quibus liber VI de descensu ad inferos inter potiores et diviniores carminis partes haberi meruit. *Averna*, forte stagna, jam ibidem vidimus v. 442 pro lacu Averno; ut *Tartarus* et *Tartara*. conf. Serv. 735. v. inf. VI, 243 seq. 737. v. ibid. 756 sqq. *mœnia* ibid. 782.

738—745. Nox ad altissimum mediumque cœli culmen evecta jam declivi via fertur. cf. v. 721.—739. Dixerat jam Georg. I, 250 *Nosque ubi primus equis Oriens afflavit anhelis* ad quæ v. Not. Sentit Umbra orientis solis primos accessus, diluculo subeunte. Re ad sollennem Solis cursum et equos revocata, sentit equos Solis appropinquantes et jamjam sibi imminentes afflare se. Circensis cursus frequens spectaculum, equus equum, cui imminebat, anhelitu et spuma urguens: conf. Iliad. Ψ, 380. Georg. III, 111. *sævus*, qui lucis usum eripit Umbris, quas sub ortum diei ad inferos redire fas est. 740. Ut sup. II, 791 *tenuesque recessit in*

Æneas, Quo deinde ruis? quo proripis? inquit,
Quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet?
Hæc memorans cinerem et sopitos suscitat ignes;
Pergameumque Larem, et canæ penetralia Vestæ,
Farre pio et plena supplex veneratur acerra.
Extemplo socios primumque arcessit Acesten,
Et Jovis imperium et cari præcepta parentis
Edocet, et quæ nunc animo sententia constet.
Haud mora consiliis, nec jussa recusat Acestes.
Transscribunt urbi matres, populumque volentem
Deponunt, animos nil magnæ laudis egentes.

ad *fumus* an ad *auras* referendum sit. Melius, *auras tenues* accipere, tanquam magis poeticum. Sic Georg. IV, 499. ubi res liquida. 741 Ordo est, ait Serv.: *Æneas deinde, quo ruis?* cf. I, 195. III, 609. IV, 561. 742 *Quo* Parrhas. *Quid* multi Pier. et Burm. *te a nostris* duo Burm. et ed. Ven. *aut quisnam mihi te c.* Parrhas. *c. aufert* Bigot. 743 *cineres* tres Burm. *excitat* Ven. 745 *supplex plena* Wall. 746 *accersit* male edd. ante Heins. *accessit* ed. D. Heins. cum binis Goth. 747 *clari* Bigot. 748 *s. surgat* pr. Moret., ut IX, 191. I, 582. sed v. Heins. sup. ad v. 486, ubi poetam in his variandæ orationis studiosum fuisse docet. Alibi est: *quæ sit sententia menti. Sedet sententia* VII, 611. IX, 220. XI, 551. 749 *Nec m. cons. n. jura* Wall. 751 *nec magnæ* Dorvill. *agentes* Parrhas. probante Heumanno; atqui hoc vulgare satis esset. Neque *laus* h. l. virtus est; sed gloria ex magna virtute et rebus gestis. cf. Burm. τὸ κῦδος.

auras. In 743 rem exilem ornate efferri observa: interea ignem accendit. 744. 745. Etiam hæc ornate: Penatibus ac Vestæ mola salsa ac thure supplicat. *Larem* nonnulli de Anchisæ umbra accipiunt, quandoquidem patrum animæ pro Laribus habitæ sunt; sed hoc argute magis quam vere, et obstat, quod *Pergameum* dixit. Alii ipsam Vestam intelligunt; quod durum est, nec Vestam per Larem declarari aut inter Lares referri vidi. Malim de *Penatibus* accipere, qui pro Lare Trojæ omnino haberi, atque ita poetæ appellari poterant. conf. similem locum sup. III, 148 sq. 176. 177. Adde II, 293 sq. et ibi Excurs. Lares autem et Penates permutari sollenne est. *penetralia Vestæ* pro Vesta dixit, quæ intima ædium parte, velata et ab hominum adspectu intacta, servabatur. Æneam itaque cogita ad hoc ædium penetrale conversum sacra fecisse. *cana Vesta*, vel propter antiquam religionem, ut I, 292 *cana Fides*, vel quod e senioribus diis, qui jam ante Jovis pueri regnum cœlum tenuerunt, una est. Res ex theogoniis nota. Quod poeta *thuris* usum heroicis temporibus tribuit, in eo suis magis temporibus quam rei veritati obtemperat. *Iliacis temporibus*, notum est ex Plinio, *nec thure supplicabatur*. De quo conf. Cerda.

750. 751. Ornati versus dilectu verborum. *Transscribere Romani*, ait Servius, *moris verbum est: transscripti enim in colonias ducebantur*. Potius ita dicendum: qui deducendi, ex vetere

Defer in Italiam. Gens dura atque aspera cultu
Debellanda tibi Latio est. Ditis tamen ante
Infernas accede domos, et Averna per alta
Congressus pete, nate, meos. Non me impia namque
Tartara habent, tristes umbræ; sed amœna piorum
Concilia Elysiumque colo. Huc casta Sibylla
Nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.
Tum genus omne tuum, et, quæ dentur mœnia, disces.
Jamque vale. Torquet medios Nox humida cursus;
Et me sævus equis Oriens afflavit anhelis.
Dixerat: et tenues fugit, ceu fumus, in auras.

730 *Difer* Franc. *horrida cultu* Parrhas. 731 *est* abest a Ven. et Goth. sec. *Dictis* Dorvill. *tamen antea Ditis* alter Hamb. 732 *accende* Medic. a m. pr. 733 *Amplexus* plerique Pier. et duo Heins. *Complexus* un. Goth. sex Heins. unus Burm. Duo alii *Complessus*. 734 *tristes umbræ* bene Heins. cum antiquissimis Pier. et suis. In Medic. a m. sec. *ve* insertum; et sic plures: *tristesve*. Ita *umbræ* de locorum inferorum altera parte cum Spencio accipienda esset. Vulgg. *tristesque*. *sed am. colorum* pr. Hamb. a m. sec., an *locorum* voluit? 736 *Nigrantum* ed. Junt. *pecudum cum* Ven. 737 *Tu g.* Goth. tert. 738 *currus* Serv. ad Æn. I, 108. 740 *tenuis* dubitat Burm., utrum

Ω, 173. cf. sup. IV, 268. 730. *Gens dura*, vide inf. IX, 603—613. *Aspera cultu*, quæ cultu, habitu, vita aspera, fera, utitur. Ut apud Horatium *feri cultus hominum recentum* dicti sunt: I, 10, 2. ubi cf. Mitscherl.

731—737. Hujus ad inferos aditus prima semina jam lib. III, 441 sqq. in Heleni vaticinio jecerat; nunc paullo majore expectatione lectoris animum erigit. Dicas forte: quid tandem necesse fuit, ut Æneas ad loca infera, ut conveniret patrem, vocaretur, cum pater hoc ipso somnio ac viso monere et exponere ipsi omnia illa in Elysio docenda potuisset. Caussa in promtu est: nec in viso nocturno tam amplus rerum ordo recte exponi potuisset, et excidissent tum illa omnia, quibus liber VI de descensu ad inferos inter potiores et diviniores carminis partes haberi meruit. *Averna*, forte stagna, jam ibidem vidimus v. 442 pro lacu Averno; ut *Tartarus* et *Tartara*. conf. Serv. 735. v. inf. VI, 243 seq. 737. v. ibid. 756 sqq. *mœnia* ibid. 782.

738—745. Nox ad altissimum mediumque cœli culmen evecta jam declivi via fertur. cf. v. 721.—739. Dixerat jam Georg. I, 250 *Nosque ubi primus equis Oriens afflavit anhelis* ad quæ v. Not. Sentit Umbra orientis solis primos accessus, diluculo subeunte. Re ad sollennem Solis cursum et equos revocata, sentit equos Solis appropinquantes et jamjam sibi imminentes afflare se. Circensis cursus frequens spectaculum, equus equum, cui imminebat, anhelitu et spuma urguens: conf. Iliad. Ψ, 380. Georg. III, 111. *sævus*, qui lucis usum eripit Umbris, quas sub ortum diei ad inferos redire fas est. 740. Ut sup. II, 791 *tenuesque recessit in*

Jamque dies epulata novem gens omnis, et aris
Factus honos: placidi straverunt æquora venti,
Creber et adspirans rursus vocat Auster in altum.
Exoritur procurva ingens per litora fletus;
Complexi inter se noctemque diemque morantur.
Ipsæ jam matres, ipsi, quibus aspera quondam
Visa maris facies, et non tolerabile nomen,

763 *teuuerunt* Uratisl. 766 *Complexique* Franc. 767 *Ipsæ j. m. ipsæ, q.* quatuor Burm., et sic ap. Nonium. 768 *nomen*. Adeo fluctuat criticorum opera in multis, ut, quod alter reposuit, alter rejiciat, rejectum alius reducat. Quo ipso apparet, nihil magis improbandum esse quam temerariam lectionis mutationem. Vulgo editum est *numen*. Heins. e Nonio et Medic. a m. pr. reposuerat *nomen*. Revocavit Burmann. *numen*, nulla tamen, quod expectabas, explicatione vel illustratione adjecta. Nec quicquam melius suppeditant membranæ. Nam quod in utroque Hamb. adscriptum pro var. lect. vel *lumen*, perperam factum. Romanus: *non tolerabile cœlum*; sic et Parrhas., quod per se bonum sensum habet, modo memineris cœlum esse tempestatem, cujus, puto, navigantium plurimum interest. Hoc quidem, si de meo aut sensu aut judicio quæritur, præferam; habet enim auctoritatem idoneam; est poetica oratione dignum; notio *cœli* est accommodata navigationi; *mare* et *cœlum* junctim memorari sollenne est; qui mare horret, horret quoque cœlum, atris nubibus obductum et ventis turbatum; ejus adspectus adeo esse potest terribilis et *intolerabilis*; ergo nunc, *quibus mare visum asperum et non tolerabile cœlum* omni modo convenire videri potest. Videtur sane lectio: *numen*, aliquid reconditi habere; sive tamen *numen maris* ad Neptunum ac deos marinos trahi velis, sive *numen* ad fata, vaticiniis et auguriis monstrata, et ad fortunam, statum, conditionem per illa destinatam, referas (uti v. c. III, 363 *cuncti suaserunt numine divi*; jam autem supra fata accusant, tanquam dura et crudelia); neutrum cum loci sententia comparatum satis idoneum esse, aut *numen non tolerabile* bene dici, comperies. *Numen*, δαίμονα, de fortuna dici, sententia eo ducente, nemo dubitet; at enim *numen intolerabile* offendit per se; tum non convenit cum reliquis: *quibus mare visum asperum et fortuna visa est intolerabilis.* Mare et fortuna non amice consociari videntur: quod terrere poterat, erat recordatio ærumnarum et discriminum *maris cœlique* vicissitudinibus provenientium. Cum itaque versemur in voce tot librariorum ludibriis obnoxia, *nomen, numen, lumen, cœlum*, Heinsium deserere nolui, quem et Brunck. recte secutus est, reduxique adeo *nomen*; quod bene sentio ad dignitatem epicam haud assurgere, sensum tamen habet expeditum: mare adspectu dictuque intolerabile visum.

luco sacro constituitur. *tumulo Anchiseo:* qui consecratus pro fano est. τὸ Ἀγχίσειον. *lucus* est τὸ τέμενος. De *Idalia* Venere v. ad I, 680 sq.

762—764. Intellige, consecrando Anchisæ sacello per novem dies fuisse sacra facta: *aris factus honos.* Sup. v. 64 et 104 luctu per novem dies continuato, nono die fiebant sacra et ludi. Ita et ap. Romanos *novemdiale sacrum* duplici modo dictum esse videtur, aliter in prodigiis procurandis, quod factum per novem dies, aliter in funere nono die. Ceterum inferiarum ritum ab Æneæ parentali sacro repetierunt vulgo Romani, ut intelligas ex Ovid. Fast. II, 543 seq.—*creber adspirans auster.* Scilicet *creber* primitiva vi, increscens. *Crebrescunt optatæ auræ* sup. III, 530. Ad totum locum confert Valer. Flaccum lib. I, 312 sqq. Pomponius. Adde locum hinc expressum Statii in discessu Achivorum lib. IV, 16 sq.

767—769. Egregie ad humani animi levitatem et inconstantiam! cf. eund. Statium 22 sq. *nomen* ut ne auditu quidem tolerabile esset. vid.

Ire volunt, omnemque fugæ perferre laborem.
Quos bonus Æneas dictis solatur amicis,
Et consanguineo lacrimans commendat Acestæ.
Tres Eryci vitulos, et Tempestatibus agnam,
Cædere deinde jubet, solvique ex ordine funem.
Ipse, caput tonsæ foliis evinctus olivæ,
Stans procul in prora pateram tenet, extaque salsos
Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.
Prosequitur surgens a puppi ventus euntes.
Certatim socii feriunt mare, et æquora verrunt.

769 *omnesque* Ven. *proferre* Sprot. 770 *affatus a.* tert. Rottend. a m. sec. 771 *lacrimis* Menag. pr. *Acesti* sec. Rottend. 772 *agnos* Medic. 773 *Cædi* Parrhas., sed vid. Burm. *solvitque* Bigot. cum Goth. tert. *funem* bene cum Pier. recepit Heins. ex codd. Vulgo *funes*, minus docte. 774 *tonsat* Franc. 775 *Trans procul* Longobard. Pierii. *in proram* alii ap. eundem, et Sprot. Tandem codicum pars apud Pier. Heins. Burm. cum pr. Goth. *Stans celsa in puppi*. Hoc defendas ex Apollonii loco, in notis laudato, ubi κατὰ πρύμνης victima mactatur; et in puppi alias tutela erat; et similiter sacrum diis marinis fit sup. III, 527, ubi Anchises libando—*divosque vocavit Stans celsa in puppi*. (add. Hymn. in Diosc. (XXXI) 10.) Sed Burmannus ex isto aliisque locis (*Æn.* VIII, 680. X, 261. quæ tamen aliena a re sunt) repetitum id ipsum esse censet; secundum Heinsianam observationem de studio Virgiliano talia variandi: quam vid. ad Ecl. V, 37. et ad V, 486. *pateras* ed. Ven. 776 *Projicit* vel *Proicit* fere codd.; defendit hoc et h. l. Benedictus. cf. ad v. 238. *jam vina* Wall. *liquantia* Hamb. sec. 777 Hunc versum sequenti subjiciunt Mentel. et Gud. 778 *æquore* Exc. Burmann. *vertunt* Rottend. sec. Goth. sec., ut alibi quoque.

Var. Lect. et *fuga*, ut jam sæpe pro erroribus. Mox *lacrimans* bene ex persona pii Æneæ. *Consanguineus* autem est ejusdem gentis. conf. Burm.

772. *Eryci* tanquam heroi v. sup. 392. 402. 412 sqq. et Excurs. II. *Tempestatibus*. Nota res vel ex Horat. Epod. 10 extr. conf. Cerda h. l. et sup. III, 120 *Nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam* mactat. 773. λύσασθαι τὰ πείσματα v. c. Orphic. 1239 et al. sup. III, 639 *fugite atque ab litore funem Rumpite* et ibid. 667 *nos—tacitique incidere funem. ex ordine*, simpliciter pro deinceps, καθεξῆς, ἐφεξῆς. Georg. III, 341 *Sæpe diem noctemque et totum ex ordine mensem Pascitur*. Sic quoque Georg. IV, 507, et inf. VII, 139, ut priore re expedita continuo ad alteram progressi sint. Certe viri docti subtilitate in ἐπισχερῷ interpretando hic nil profeceris. Etiam Serviana ratio nimis docta, *Jubet cædere ex ordine, id est, rite peragi sacrificium*.

774—778. Sollemnis sacrificandi mos pro secunda navigatione. loca illustrantia affert Cerda. Præivit Apollon. IV, 1595 sqq. *tonsæ olivæ*, ut *tonsa corona* sup. 556, ornat epitheton; nam, dum corona fit, oleæ frondes decerpi, eamque tonderi necesse est. Servius et hic nimia cum subtilitate *comtam, minutis frondibus*, interpretatur. Salmasius diversos vocis usus miscet, ut solet. Cur tamen *oleagineam* coronam poeta nunc memoret, non exputo aliam rationem,

Jamque dies epulata novem gens omnis, et aris
Factus honos: placidi straverunt æquora venti,
Creber et adspirans rursus vocat Auster in altum.
Exoritur procurva ingens per litora fletus;
Complexi inter se noctemque diemque morantur.
Ipsæ jam matres, ipsi, quibus aspera quondam
Visa maris facies, et non tolerabile nomen,

763 *tenuerunt* Uratisl. 766 *Complexique* Franc. 767 *Ipsæ j. m. ipsæ, q.* quatuor Burm., et sic ap. Nonium. 768 *nomen.* Adeo fluctuat criticorum opera in multis, ut, quod alter reposuit, alter rejiciat, rejectum alius reducat. Quo ipso apparet, nihil magis improbandum esse quam temerariam lectionis mutationem. Vulgo editum est *numen.* Heins. e Nonio et Medic. a m. pr. reposuerat *nomen.* Revocavit Burmann. *numen*, nulla tamen, quod expectabas, explicatione vel illustratione adjecta. Nec quicquam melius suppeditant membranæ. Nam quod in utroque Hamb. adscriptum pro var. lect. vel *lumen*, perperam factum. Romanus: *non tolerabile cælum*; sic et Parrhas., quod per se bonum sensum habet, modo memineris cœlum esse tempestatem, cujus, puto, navigantium plurimum interest. Hoc quidem, si de meo aut sensu aut judicio quæritur, præferam; habet enim auctoritatem idoneam; est poetica oratione dignum; notio *cæli* est accommodata navigationi; *mare* et *cælum* junctim memorari sollenne est; qui mare horret, horret quoque cœlum, atris nubibus obductum et ventis turbatum; ejus adspectus adeo esse potest terribilis et *intolerabilis;* ergo nunc, *quibus mare visum asperum et non tolerabile cælum* omni modo convenire videri potest. Videtur sane lectio: *numen*, aliquid reconditi habere; sive tamen *numen maris* ad Neptunum ac deos marinos trahi velis, sive *numen* ad fata, vaticiniis et auguriis monstrata, et ad fortunam, statum, conditionem per illa destinatam, referas (uti v. c. III, 363 *cuncti suaserunt numine divi*; jam autem supra fata accusant, tanquam dura et crudelia); neutrum cum loci sententia comparatum satis idoneum esse, aut *numen non tolerabile* bene dici, comperies. *Numen, δαίμονα,* de fortuna dici, sententia eo ducente, nemo dubitet; at enim *numen intolerabile* offendit per se; tum non convenit cum reliquis: *quibus mare visum asperum et fortuna visa est intolerabilis.* Mare et fortuna non amice consociari videntur: quod terrere poterat, erat recordatio ærumnarum et discriminum *maris cælique* vicissitudinibus provenientium. Cum itaque versemur in voce tot librariorum ludibriis obnoxia, *nomen, numen, lumen, cælum*, Heinsium deserere nolui, quem et Brunck. recte secutus est, reduxique adeo *nomen*; quod bene sentio ad dignitatem epicam haud assurgere, sensum tamen habet expeditum: mare adspectu dictuque intolerabile visum.

luco sacro constituitur. *tumulo Anchiseo:* qui consecratus pro fano est. τὸ Ἀγχίσειον. *lucus* est τὸ τέμενος. De *Idalia* Venere v. ad I, 680 sq.

762—764. Intellige, consecrando Anchisæ sacello per novem dies fuisse sacra facta: *aris factus honos.* Sup. v. 64 et 104 luctu per novem dies continuato, nono die fiebant sacra et ludi. Ita et ap. Romanos *novemdiale sacrum* duplici modo dictum esse videtur, aliter in prodigiis procurandis, quod factum per novem dies, aliter in funere nono die. Ceterum inferiarum ritum ab Æneæ parentali sacro repetierunt vulgo Romani, ut intelligas ex Ovid. Fast. II, 543 seq.—*creber adspirans auster.* Scilicet *creber* primitiva vi, increscens. *Crebrescunt optatæ auræ* sup. III, 530. Ad totum locum confert Valer. Flaccum lib. I, 312 sqq. Pomponius. Adde locum hinc expressum Statii in discessu Achivorum lib. IV, 16 sq.

767—769. Egregie ad humani animi levitatem et inconstantiam! cf. eund. Statium 22 sq. *nomen* ut ne auditu quidem tolerabile esset. vid.

Ire volunt, omnemque fugæ perferre laborem.
Quos bonus Æneas dictis solatur amicis,
Et consanguineo lacrimans commendat Acestæ.
Tres Eryci vitulos, et Tempestatibus agnam,
Cædere deinde jubet, solvique ex ordine funem.
Ipse, caput tonsæ foliis evinctus olivæ,
Stans procul in prora pateram tenet, extaque salsos
Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.
Prosequitur surgens a puppi ventus euntes.
Certatim socii feriunt mare, et æquora verrunt.

769 *omnesque* Ven. *proferre* Sprot. 770 *affatus a.* tert. Rottend. a m. sec. 771 *lacrimis* Menag. pr. *Acesti* sec. Rottend. 772 *agnos* Medic. 773 *Cædi* Parrhas., sed vid. Burm. *solvitque* Bigot. cum Goth. tert. *funem* bene cum Pier. recepit Heins. ex codd. Vulgo *funes*, minus docte. 774 *tonsat* Franc. 775 *Trans procul* Longobard. Pierii. *in proram* alii ap. eundem, et Sprot. Tandem codicum pars apud Pier. Heins. Burm. cum pr. Goth. *Stans celsa in puppi*. Hoc defendas ex Apollonii loco, in notis laudato, ubi κατὰ πρύμνης victima mactatur; et in puppi alias tutela erat; et similiter sacrum diis marinis fit sup. III, 527, ubi Anchises libando—*divosque vocavit Stans celsa in puppi*. (add. Hymn. in Diosc. (XXXI) 10.) Sed Burmannus ex isto aliisque locis (Æn. VIII, 680. X, 261. quæ tamen aliena a re sunt) repetitum id ipsum esse censet; secundum Heinsianam observationem de studio Virgiliano talia variandi: quam vid. ad Ecl. V, 37. et ad V, 486. *pateras* ed. Ven. 776 *Projicit* vel *Proicit* fere codd.; defendit hoc et h. l. Benedictus. cf. ad v. 238. *jam vina* Wall. *liquantia* Hamb. sec. 777 Hunc versum sequenti subjiciunt Mentel. et Gud. 778 *æquore* Exc. Burmann. *vertunt* Rottend. sec. Goth. sec., ut alibi quoque.

Var. Lect. et *fuga*, ut jam sæpe pro erroribus. Mox *lacrimans* bene ex persona pii Æneæ. *Consanguineus* autem est ejusdem gentis. conf. Burm.

772. *Eryci* tanquam heroi v. sup. 392. 402. 412 sqq. et Excurs. II. *Tempestatibus*. Nota res vel ex Horat. Epod. 10 extr. conf. Cerda h. l. et sup. III, 120 *Nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam* mactat. 773. λύσασθαι τὰ πείσματα v. c. Orphic. 1239 et al. sup. III, 639 *fugite atque ab litore funem Rumpite* et ibid. 667 *nos—tacitique incidere funem*. *ex ordine*, simpliciter pro deinceps, καθεξῆς, ἐφεξῆς. Georg. III, 341 *Sæpe diem noctemque et totum ex ordine mensem Pascitur*. Sic quoque Georg. IV, 507, et inf. VII, 139, ut priore re expedita continuo ad alteram progressi sint. Certe viri docti subtilitate in ἐπισχερὼ interpretando hic nil profeceris. Etiam Serviana ratio nimis docta, *Jubet cædere ex ordine, id est, rite peragi sacrificium.*

774—778. Sollennis sacrificandi mos pro secunda navigatione. loca illustrantia affert Cerda. Præivit Apollon. IV, 1595 sqq. *tonsæ olivæ*, ut *tonsa corona* sup. 556, ornat epitheton; nam, dum corona fit, oleæ frondes decerpi, eamque tonderi necesse est. Servius et hic nimia cum subtilitate *comtam, minutis frondibus*, interpretatur. Salmasius diversos vocis usus miscet, ut solet. Cur tamen *oleagineam* coronam poeta nunc memoret, non exputo aliam rationem,

At Venus interea Neptunum exercita curis
Alloquitur, talesque effundit pectore questus:
Junonis gravis ira, nec exaturabile pectus,
Cogunt me, Neptune, preces descendere in omnes:
Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla;
Nec Jovis imperio fatisve infracta quiescit.
Non media de gente Phrygum exedisse nefandis
Urbem odiis satis est, nec pœnam traxe per omnem
Reliquias: Trojæ cineres atque ossa peremtæ

780 *effudit* tres Burm. *p. voces* Zulich. cum Goth. sec., facili lapsu. 781 *nec exsaturabile* Heins. reposuit ex Medic. ceterisque omnibus, etiam Pierianis, qui vel *nec* vel *neque exs.*, uno Montalb. excepto, exhibent. *nec insaturabile* Ven. vulgg. *et inexsaturabile.* Displicet vero *pectus* post *pectore.* Jo. Schrader. conj. *numen.* 782 *ad omnes* expressum in Servio. 784 *fatisque* Rom. Medic. cum aliis, et sic majorem vim inesse Pierius censebat. *fatisque invicta* pr. Mentel. pro var. lect. 785 *excidisse* fragm. Vatic. cum pr. Moret. a m. sec. et pr. Rottend. ac Parrhas.; hoc forte magis placet, quia potentius, idemque usitatius. Alterum tamen librorum auctoritas defendit; habendumque adeo voc. exquisitius, etsi minus gratum. An poeta respexit illud Homericum βεβρώθοις Πρίαμον sq. de Junonis odiis Iliad. Δ, 34 sq. 786 *nec p. traxe per o.* Hanc ex Rom. et aliquot aliis codd. firmatam a Pierio et a Ge. Fabricio lectionem Heinsius merito retinuit. Vulgo *traxisse,* ut in Mediceo quoque a pr. m. Cumque ita versus laboraret, *nec* omissum; alii in alium locum adscripserunt; Parrhas. omisit *est:* duo etiam *transisse,* nova corruptela. *nec p. exiisse* Sprot. *rexisse* Puget. Ceterum scribitur *traxe, traxse, trasse;* fragm. Vatic. *traxere,* et obducto *re* superscr. *isse.* Inter edd., Aldd. pr. *trasse* habebant; cum Egnat. inductum *traxisse* a Naugerio. Porro *per omnes* R. Gud. et Menag. pr. Erf. 787 *peremta* duo Burm. *parentum* qu. Moret. Torkel Baden ad Senecæ Herc. fur. p. 32 malit interpungere: *nec pœnam traxe per omnem. Reliquias Trojæ, cineres atque ossa, peremtæ Insequitur.*

quam quod, ut poeta, epitheton pro lubitu apponebat. Quod stat in prora (forte quia sub discessum e portu, cum alias in puppi sacra fiant) et totum sacri ritum ex h. l. tenebis: est enim classicus in hoc sacrorum more. *Porricit,* vidimus jam sup. v. 238, e Cloanthi votis: *Extaque salsos porriciam in fluctus,* vocab. sacrum ac proprium.

779 sqq. Quod in historica narratione simpliciter extuleris: secundo vento Cumas deferuntur Trojani: id nunc poeta inde ad f. libri ornat deorum interventibus ac consiliis; quibus tempus hoc tanto magis nunc indigebat, quo minus alias intelligi potuisset, cur Juno nullam novam nunc moram accessui in Italiam injecerit.

780—784. *effundit pectore questus.* Enniana formula. Ad 781 comparant Callim. in Del. 106 sq. 221, nescio quam bene. Junctura durior seqq. 783. 784. verss., in pedestri oratione vix tolerabilis, epicam gravitatem habet. 783. *pietas* sc. Æneæ in illa placanda, v. c. sup. III, 547. *nec illa —infracta quiescit,* ornate pro, infringitur, flectitur, *fatis,* cum videat, fata a se interverti non posse. cf. XII, 793 sqq. ubi v. 800 est *inflectere.*

785—788. *urbem media de gente Phrygum,* media ex Troade, *exedisse,* confecisse, perdidisse, excidisse; nihil amplius. Cur vero *mediam gen-*

Insequitur. Caussas tanti sciat illa furoris.
Ipse mihi nuper Libycis tu testis in undis,
Quam molem subito excierit. Maria omnia cœlo
Miscuit, Æoliis nequidquam freta procellis,
In regnis hoc ausa tuis.
Per scelus ecce etiam Trojanis matribus actis
Exussit fœde puppes; et classe subegit
Amissa socios ignotæ linquere terræ.
Quod superest; oro, liceat dare tuta per undas
Vela tibi! liceat Laurentem attingere Thybrim!
Si concessa peto, si dant ea mœnia Parcæ.
Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti:

788 *ciet* Zulich. pro var. lect. *sit an* Hugen. *furores* Medic. a m. pr. 789 *testis L. tu nuper* Ven. 790 *Quam subito molem exc.* Oblong. Pier. *Quam m. exc. subito* alii Pier. *exierit* Rom. *excierint subito* Ven. 791 *nequiquam* fragm. Vatic. 792 *hæc* tres Burmann. cum Goth. sec. *hoc caussa* alter Menag. Forte, ait Burmann., pro *hocc' ausa.* Quid tamen sollennius, quam librarios tali sonorum geminatione peccare? 793 *Per scelus* Pier. et Heins. e melioribus. adde fragm. Vatic. et codd. Vatic. laudatum Benedicto. Vulgo: *Proh scelus!* variatione et alibi obvia. v. Heins. ad Ovid. Ep. X, 6. Sed *Per scelus* si legitur, junctura fieri potest duplici modo; aut *per scelus exussit*, scelere, sceleste; quod per se recte fiet; nam est usus is τοῦ per. Sic, *Jovem supplex per vota precatus* IX, 624 votis. Ita vero videtur duriter dici: *matribus actis* simpliciter, pro *in furorem actis.* nisi est simpliciter, adactis, impulsis. Aut jungi potest: *Per scelus actis*, uti *per omne nefas* aliquis *ruere* dicitur. In Goth. sec. *In scelus.* 794 *Excussit* aliquot Burm. cum Medic. a m. pr. et Gud. a m. pr. *f. naves* Sprot. *peregit* alter Menag. 795 *A. hos socios* Sprot. a m. sec. *ignota l. terra* Medic. Gud. a m. pr. et Mentel. pr. cum Rom. et parte Pier. librorum. Minus bene, et ex vulgari ratione. 797 *sibi* alt. Hamb., nullus *tuas:* quod quantum malim lectum! *Laurentum* Wall. *tingere*, erasa *ad*, Dorvill., et sic a m. pr. fragm. Vatic. 798 *Si c. rogo* Erf. a m. pr. *dent hæc* Ven. *dent mihi* Hugen. et Zulich. *numina* Bigot. *m. fata* Wall. a m. pr. v. Burm. 799 *Cum* pr. Moret. *hoc* Witt. *addidit* Ven. *edidit atque* alter Hamburg.

tem, vulgus h. l. ac vilem plebem interpretetur Burm., non assequor. *Reliquias*, Trojanos urbe capta superstites, *traxe per omnes pœnas*, omnibus calamitatibus ac malis versasse, jactasse; ut duci, agi, per ultima, per cuncta supplicia, dicitur. *Trojæ cineres atque ossa peremtæ Insequitur* graviter dictum; classis vero conflagrationem maxime respicit. 788. *caussas* cf. sup. I, 8 sqq. X, 62 sqq. 89 sq. XII, 791 sqq. cf. Excurs. I* ad lib. I et Excurs. II ad lib. XII.

789—792. v. sup. I, 50 sqq. *molem* h. e. tempestatem, et, *miscuit* v. ibid. v. 133. 134 *Jam cœlum terramque* etc. *in regnis tuis* vid. ibid. 138 sq.

793—795. *Per scelus actis matribus Tr.* in scelus, pro vulg. ad scelus adactis. v. V. L. *ignotæ* simpl. in aliena terra respectu Italiæ, quo tendebant. Mox *Laurens Thybris* docte, qui Laurentinos agros, adeoque veteres Laurentes attingit; et 797 *dare vela tibi per undas*, novum hoc; *dantur* proprie *vela ventis;* nunc ea Neptuno quasi

Fas omne est, Cytherea, meis te fidere regnis,
Unde genus ducis. Merui quoque; sæpe furores
Compressi et rabiem tantam cœlique marisque.
Nec minor in terris, Xanthum Simoëntaque testor,
Æneæ mihi cura tui. Quum Troïa Achilles
Exanimata sequens impingeret agmina muris,
Millia multa daret leto, gemerentque repleti
Amnes, nec reperire viam atque evolvere posset
In mare se Xanthus: Pelidæ tunc ego forti
Congressum Ænean, nec dîs nec viribus æquis,
Nube cava rapui: cuperem quum vertere ab imo
Structa meis manibus perjuræ mœnia Trojæ.

801 *metui* Hortens. legebat. vid. Burm. 803 *minus* Sprot. *Sancthum* fragm. Vatic., at mox *Xautus.* 804 *Troica* al. et hic. 805 *immitteret* fragm. Vatic., et aliquot Pier., ex interpret. *muro* ed. Ven. 806 *darent* Rom., male. 807 *revolvere* duo Burm. cum Med. Pierii. *viam qua ev. p.* Augustin. de Grammat. ap. Burm. Iliad. Φ, 219 Xanthus οὐδέ τί πη δύναμαι προχέειν ῥόον εἰς ἅλα δῖαν Στεινόμενος νεκύεσσι. *possit* multi, vitiose. *passim* Ven. 808 *In m. jam X.* Montalb. 810 *rapui* lectio est Medic. et alior. Heins. et Pier. At *eripui* Rom. cum altera familia; et *ripui* superaddita *e* fragm. Vatic. Sed alterum doctius pro poeta, qui communia respuit. *c. cum evertere* Gud. et Wall. *cuperem convertere* Franc. *cuperent cum* fragm. Vatic. *ab uno* Menag. pr. 811 *peri-turæ* fragm. Vatic. Medic. a m. pr. et Dorvill., proclivi lapsu. Sed alterum sollenne. Laudat Burm. not. ad Ovid. XI Met. 215.

creduntur; aut *tibi* est græco more, per te, σοὶ pro διὰ σὲ, tua opera, quantum per te licet.

800—802. Fas omnino est, te confidere, mare iri placatum ac tranquillum. Venerem mari ortam, Ποντίαν, Ἀναδυομένην, quis nescit? Fabula est ex cosmogoniis veterum servata, sed a sequioribus miros in modos interpretatione variata. *sæpe.* Atqui semel, inquis, tantum lib. I, 125 sqq. Recte, reponit Burm., sæpe hoc fieri, a poeta tamen prætermitti potuisse. Quid vero? exciditne locus lib. III, 192 sqq. et V, 10 sqq.?

803—811. Respicit Iliad. Υ, pugnam Achillis cum Ænea v. 79 sqq. 158 sqq., quem subducit victoris manibus Neptunus v. 290 sqq. Mox et Hectore ab Apolline e pugnæ parte ea evocato cædes et fuga Trojanorum fit versus urbem, parte fugientium in Scamandrum seu Xanthum acta; unde pugna Achillis cum ipso Scamandro Iliad. Φ. *impingeret a. m.* forte ex ἐμπλήσσειν. Imitatur locum Stat. VII, 28. conf. Iliad. Φ, 294. 295. *gemerentque repleti Amnes* etc. v. Iliad. Φ, 7 sqq. 218 sqq. *amnes*, nam Xantho auxilia aquarum tulit Simois ibid. v. 307 sqq. *nube cava* v. Iliad. Υ, 320 sqq. *cuperem cum* etc. cum tamen Trojanos exosus essem; ut fuit Neptunus inter infesta Trojæ numina. v. ibid. 34 et 313 sqq. (cf. Æn. II, 610 sq.). Caussam iræ enarrat idem Φ, 446 sqq., unde h. l. *perjuræ*, a perjuro Laomedonte, mercedem, ob muros extructos ab eo exactam, negante.

Nunc quoque mens eadem perstat mihi: pelle timorem.
Tutus, quos optas, portus accedet Averni.
Unus erit tantum, amissum quem gurgite quæret;
Unum pro multis dabitur caput.
His ubi læta deæ permulsit pectora dictis:
Jungit equos auro genitor, spumantiaque addit
Frena feris, manibusque omnes effundit habenas.
Cæruleo per summa levis volat æquora curru.
Subsidunt undæ, tumidumque sub axe tonanti

812 *restat* aliquot Pier. cum Erf. *præstat* tres Burm., ut alibi eadem varietas. *mihi persta* Goth. pr. *timorem* invexit Heins. ex Medic. et binis aliis; accedunt Franc. recens et jejunus codex, ed. Ven. et, ut nunc video, fragm. Vatic. At Romanus et ceteri, cum tribus Goth. et edd. vulgg., *timores*, quod mireris loco dejectum. Nolui tamen iterum novare. 813 *Tutos* sec. Rottend. *Tutus equos* Dorvill. *accedit* Rottend. pr. a m. pr.; hoc idem in Medic. extare, Spencius testatur et firmat: Foggin. edidit *accedet*. Ceterum mirum Servii acumen: "*Portus accedet*. Hic distinguendum, ne sit contrarium Veneris petitioni, quæ ait: *liceat Laurentem accedere Tybrim*." Argutatur quoque Spencius, qui Veneris precibus, ut *ad Latium* accedat (v. 797), non satis convenire queritur accessum *ad Cumas*. 814 *U. e. tamen*, a. Ven. et ed. Ven. 1472, non male, meo judicio. Heins. conj. *Unus erit, tanto a. q. g. quæres*, parum feliciter. *quæret* jam dudum ante Pier. et Henricopetri a Venetis, inde a Naugerio, qui sic emendavit, editum est. Vulgo præter Menag. alt. et Ven., quos Burm. laudat, omnes codd. *quæres*, ut non ad Æneam, sed ad Venerem referatur. 817 *auro* omnes scripti Pier. et Heins., nisi quod in Hamburg. pr. vulgatum voc. *curru* pro div. lect. adscriptum, et in Ven. recentissimo legebatur, *J. e. genitor curru*. Laudat quoque *curru* Burm. ex Witt. et nos ex Goth. pr. Sed facile intelligitur *currum* esse interpretamentum *auri*, h. e. currus aurei. *Aurum* pro eo dici, quod ex auro factum est, Heins. copiosius quam velis adstruit; desiderat tamen Burm. exemplum, quo *jungere auro* recte dici probetur. Nihil vidi subtilius; quasi *jungi auro* eum offendere debeat, qui *tegi auro* VII, 279, *nodari in aurum* IV, 138, *armari auro* III, 517, Χρυσὸν δ' αὐτὸς ἔδυνε περὶ χροῒ et similia probaverit. Idem vir doctiss. *Fingit equos auro* (quod non Latinum est; nam equum fingit magister domando ac docendo), vel *equos auro*, ut *abiete puppes* accipit. Sed et ipse Heinsius, cum a Beda *J. e. auri* laudatum sit, in hoc inclinabat, ut *auris equi* intelligeretur. Nemo nostrum est, qui non interdum in tales tricas incidat, quas sibi ipse induit. 818 *loris* pro *feris* Exc. Burm. *que* aberat a Reg. *perfundit* Parrhas. 819 *Cæruleum* Medic., sed a m. pr. *æquore* Goth. pr. *cursu* Hugen. et Erf. 820 *tumulumque* Menag. pr. *sonanti* quatuor Burm. cum Goth. sec., at hoc minus poeticum. Nec argutandum in eo, quod in aquis rotarum strepitum nemo exaudiat; est proprium ac perpetuum epitheton rotarum. *tonantis* Hugen.

812—815. *portus Averni*, Cumas, lib. VI, 2, adeoque Italiam. *Unus*, Palinurus; cf. mox v. 833 sqq., quod episodium nunc præstruit; idem *unum caput* v. sq. Male Serv. hoc ad Misenum refert; qui nec in navigatione periit, sed accessu jam ad Cumanum litus facto.

816 sqq. Qui sequitur locus, ex ornatissimis est, exemplo haud dubie in priore parte Homeri, Iliad. N, 123 sqq., qui tamen plus sublimitatis habet, in ceteris alterius Græci poetæ, expressus. Omnino hoc poetis sollenne, deos marinos inducere monstris marinis alludentibus circumdatos navigantibus conspectos. *auro* jugo aureo. v. Var. Lect. *feris* pro

Sternitur æquor aquis: fugiunt vasto æthere nimbi.
Tum variæ comitum facies; immania cete,
Et senior Glauci chorus, Inousque Palæmon,
Tritonesque citi, Phorcique exercitus omnis.
Læva tenent Thetis, et Melite, Panopeaque virgo,
Nesæe, Spioque, Thaliaque Cymodoceque.
Hic patris Æneæ suspensam blanda vicissim
Gaudia pertentant mentem: jubet ocius omnes
Attolli malos, intendi brachia velis.

821 *equis* Sprot. et Medic. a m. pr. Idem a m. sec. *fugiuntque ex æthere n.* 823 *Glaucique* alter Hamb. *Ionius* Rom., male. al. *Inoius.* Γλαύκου χορὸς, Ἰνωός τε Παλαίμων. 825 *tenet* Medic. cum multis al. At melius *tenent* Roman. *Milite* Rom. et Medic., male; est Μελίτη. *Panopeia v.* duo Burm. et hic; at est Πανόπεια. cf. sup. 240. 826 *Niseeque, Nisseæque, Niseque, Nisie, Niseo, Niseæ, Niseis, Nisseæ Espioque, Nisæ Espioque —Tholoque—Chimoeque,* aberratt. Versus conversus e gr. Νησαίη Σπειώ τε, Θάλειά τε Κυμοδόκη τε. Idem jam Ge. IV, 338 lectus. 828 *prætentant* alter Hamb. 829 *intendi in b.* Medic. a m. pr., quod Heinsius non esse de nihilo putabat: ita enim solere *in* abundare. Laudat: *meditari in prælia, inferri in hostem* etc. Sed, ut hæc locum haberent, deberet a poeta scriptum esse: *vela intendi in brachia.* Porro Dorvill. *extendi br.* Romanus: *br. remis,* cum Oudart. Sed manifesto librarii errore; forte v. 136.

equis. v. II, 51. ad v. 819 sq. conf. sup. I, 147. 154 sqq. 822. *Tum variæ comitum facies,* exquisitius quam comites varia facie et adspectu; nam *cete,* belluæ marinæ, in comitatu Neptuni aliorumque deorum marinorum; Proteo quidem pro armentis ea pascente Odyss. Γ, 448 sqq. Georg. IV, 430 sq. 823. 824. Deos marinos omnino designat, quorum principes *Glaucus* ac *Phorcus* cum *Melicerta.* conf. sup. v. 240. et Georg. I, 437. *Glauci chorus,* ut *Phorci chorus* sup. v. 240 et ap. Plin. H. N. XXXVI, 4. s. 7, (qui hunc locum animo habuisse videtur) a Scopa factus marmore in æde Neptuni *Neptunus ipse et Thetis atque Achilles, Nereides supra delphinos et cete et hippocampos sedentes; item Tritones chorusque Phorci et pristes, ac multa alia marina; omnia ejusdem manus, præclarum opus etiam si totius vitæ fuisset. senior,* ut omnes omnino dii marini, quod docent theogoniæ, quibus rerum origo ab aqua petebatur. *Inous Palæmon,* Melicerta Inus f. v. Georg. I, 437. *Phorci exercitus*; deos marinos intelligo, propter laudatum modo v. 240 hujus libri. Alioqui ad phocas et belluas marinas referam. v. Val. Fl. III, 727. 825. 826. conf. Georg. IV, 338 sqq., unde v. 826 huc translatus. *Melite* apud Homer. Iliad. Σ, 42 et Hesiod. Theog. 246 inter Nereides occurrit. De *Panope* conf. sup. ad v. 240. Forte in hoc deorum marinorum recensu Maronis doctrinam Æschyli Γλαῦκος Πόντιος instruxerat. Ipsum autem phantasma deorum marinorum et monstrorum circa navem ludentium petitum est ex Apollon. IV, 930 sqq., ubi navem e Planctis liberat Thetis cum Nereidibus.

827—839. Potest obscurum esse, cum v. 777. 778 jam vento secundo

Una omnes fecere pedem; pariterque sinistros,
Nunc dextros solvere sinus; una ardua torquent
Cornua, detorquentque. Ferunt sua flamina classem.
Princeps ante omnes densum Palinurus agebat
Agmen: ad hunc alii cursum contendere jussi.
Jamque fere mediam cœli Nox humida metam

830 *omnis* Rom. 831 *s. manus* Goth. tert. a m. pr. 832 *flumina* ambo Menag. cf. mox v. 843. 834 *adhuc* Goth. pr. et Hamb. pr. a m. sec. *ad hunc*, ad hujus exemplum, imperium. *cursu c.* Oudart. et ed. pr. *cursum deducere* Hugen. et Zulich.

navigaverint, quid nunc novæ rei consecutum sit, imprimis cum Neptuni per mare invectio tranquillum mare et serenum cœlum effecisse sit narrata v. 820. 821. Nihil puto aliud v. 829 sqq. declarari, quam in summa maris cœlique tranquillitate ventum jam ante secundum increbuisse, eoque facto nunc solis velis navigasse Trojanos, remisque otium fecisse. Itaque in omnibus navibus nunc mali attolluntur, vela intenduntur. *intendi brachia velis*, de antennis agi vel ex Val. Flacci imitatione lib. I, 126 constat; ubi Juno videt *Pallada velifero quærentem brachia malo*, antennas; et duplicem poetæ esse in his verbis structuram: *vela intendere antennis*, et, *antennas intendere velis*, satis notum est; ut nolim hic turbas factas. 830. *Una omnes fecere pedem.* Copiosis virorum doctorum ad h. l., imprimis Guellii, et ad Catullum, Lucianum et al. disputationibus agitata dictio. Nunc vulgaris est illa observatio et satis constat, *pedes* et Gr. *πόδας* nautis dictos funes, quibus inferiores veli anguli, forte et ipsi interdum *pedum* nomine declarati, puppim versus adducuntur; et vento quidem secundo a puppi spirante, ad utramque latus adducti, vela ad ventum excipiendum expandunt, ut *utroque pede* currere diceretur navis; sic et ap. Apollon. II, 932 velum ἐς πόδας ἀμφοτέρους intenditur; sin ventus, etsi secundus, obliquus tamen esset, vel modo a dextra modo a sinistra spiraret, *uno pede* seu fune intento, angulum veli inferiorem modo ab hac modo ab illa parte explicant. v. Catull. IV, 21. Plin. II, 47 s. 48. *Facere* autem *pedem*, ut *facere vela*, expedire, parare. Fundus rei in Homero Odyss. K, 35 Αἰεὶ γὰρ πόδα νηὸς ἐνώμων· quem de velis accipiendum esse vix dubites, cum Æoli beneficio naviget; vide ibi v. 25 sqq. Hoc loco ventum variante impetu oblique incidisse, illa declarant, quæ declarandi caussa adjecta: *pariterque, nunc sinistros, nunc dextros solvere*, et intenderunt, *sinus* velorum; quod dum faciunt, etiam antennas inflecti necesse est: *una ardua torquent Cornua detorquentque.* Sic venti sui, h. e. secundi, ferunt classem; donec sub noctem recta a puppi flare incipiunt, sec. v. 844 *Æquatæ spirant auræ.* 833. De *Palinuro* Iasi f. memorat, quippe in fabulis Italicis nobili. v. Exc. VII. nisi hoc foret, pro inutili et otioso Episodio esset habendus. *agmen*, ut poeta, dixit de classe, quam ducit Palinurus. Mox v. 835. Noctem deam curru vectam cogita, eamque et in altum cœli evectam. v. Excurs. II ad lib. II. *meta*, pro sum-

Contigerat; placida laxarant membra quiete
Sub remis fusi per dura sedilia nautæ:
Quum levis ætheriis delapsus Somnus ab astris
Aëra dimovit tenebrosum, et dispulit umbras,
Te, Palinure, petens, tibi somnia tristia portans
Insonti; puppique deus consedit in alta,
Phorbanti similis; funditque has ore loquelas:
Iaside Palinure, ferunt ipsa æquora classem;
Æquatæ spirant auræ; datur hora quieti:
Pone caput, fessosque oculos furare labori.
Ipse ego paullisper pro te tua munera inibo.
Cui vix attollens Palinurus lumina fatur:
Mene salis placidi vultum fluctusque quietos
Ignorare jubes? mene huic confidere monstro?

836 *laxarant* Heins. cum melioribus post Pier. retinuit, alii *laxabant*: et sic Ald. pr., at a Naugerio mutatum in *laxarant* ed. 1514. Dorvill. *laxabat*, ed. Ven. *lassarant*, Zalich. *rex laxat*. Porro alter Hamb. a m. sec. *placidi l. m. quieti*, et Bigot. *placidæ—quieti*. 837 *fessi* Dorvill. *dira* Ven. 838 *dilapsus* et hic aliquot. *demissus* Wall. 839 *demovit* Zalich. *dimosit* Sprot. Mox *d. auras* pr. Hamb. pro var. lect. 840 *tristia somnia* alii cum præstantiss. Mediceo, quod ab Heinsio in *somnia tristia* mutatum nolim, cum et minus suave hoc sit auri, etsi aurium judicium incertum est, nam video Brunckio et Beckio hunc verborum positum suaviorem videri, et codicis Romani lectio ea sit; Heinsius vero Mediceum exemplar sequi maluerit. 842 *Forbantis* aliquot Pier. *fundit* Heins. post Pier. cum melioribus. Alii *fudit*. Tum *querelas* Bigot. *voce querelas* Dorvill. et Goth. tert. 843 *f. sua flamina* Colot. et Medic., hic quidem jam correctoris manu notatus. Repetitum ex v. 832. *puppem* Ven. 845 *sopori* Zalich. pro var. lect. 846 *tua munia* Goth. sec. et Erf. 848 *Mene maris* Goth. sec. *placidum voltum* aliquot Pier. *vultus* alter Hamb. et Exc. Burm. 849 Pro *jubes*, *velis* Zalich. pro div. lect. Hunc et seqq. duo versus Acron Ge. Fabricii ad Horat. I, 5 contraxit in unum, memoriæ vitio: *Mene huic concredere monstro Æneam toties deceptus* (*deceptum* et ante, *confidere*, Schol. Cruqu.) *fraude sereni*.

ma, celsissima parte, in vertice cœli. 838 sq. Somnus opprimit gubernatorem Palinurum: hoc ut poeta ornavit. vid. Excurs. VIII.

840—846. *tristia somnia*, manifeste pro somno; quod notandum propter alia loca. *Phorbantem* forte ex Iliad. Ξ, 490 petiit poeta. De ceteris v. Excurs. VIII. 844. 845. *Æquatæ auræ*, opp. *vento obliquo*. v. sup. ad v. 830, et IV, 587. *furari* exquisitius quam subtrahere, subducere. κλέπτειν.

847—857. Comparant Lucret. II, 556—559. *vix attollens lumina.* Bona Servii nota: "*numinis præsentia prægravatus; nam et sequens ejus oratio turbata est; quod et semiplenæ indicant elocutiones.*" Recte utique. *Mene jubes ignorare* (pro vulgari: nosco illud, satis notum mihi est) mare placidum, h. e. quam facile illud turbetur. *mene huic confidere monstro?* mari, quod, inquit Donatus, decipit mul-

Ænean credam quid enim fallacibus austris,
Et cœli toties deceptus fraude sereni?
Talia dicta dabat, clavumque affixus et hærens
Nusquam amittebat, oculosque sub astra tenebat.
Ecce deus ramum Lethæo rore madentem,
Vique soporatum Stygia, super utraque quassat
Tempora; cunctantique natantia lumina solvit.

850 Donatus legit: *quid enim fallacius austris Et cœlo?* Debebat saltem distinguere: *Æneam credam (quid enim fallacius?) Austris Et cœlo?* Potest scribi: *Æneam credam, quid enim? fallacibus austris!* At interpositum sic *quid enim?* habet aliam notionem: quid ni? cur non? Ut in illo Horatii: *quid enim? concurritur.* Sic quoque τί γάρ; Etiam Servius sic interpretatur. Sententia tamen ea aliena est a loco nostro. Pro *austris, auris* Roman. Medic. cum aliis Pier. et Heins. ac Burm. Idem et Servius in interpretatione exhibet, et Pompon. Sab. Sed alterum Donatus. Ge. Fabricius hunc locum inter obscurissimos habebat. 851 *Et cœlo* codd. Pier. et Gifan., item Donat. cum Serv. v. ad v. præc. Ita *fraude sereni* jungendum, ut *serenum* pro *serenitate* dictum sit. v. Burm. *sereno* aliquot Pier. et Gud. a m. pr., sed conf. inf. v. 870. 852 *Talia dictabat* Mentel. pr. *clavoque* Medic. a m. pr., dum librarius ad proximum *affixus* referret; sed *clavumque* ad *amittebat* retrahendum. *adnixus* Wall. et pr. Hamb. *clavumque ac sidera inhærens* Zulich. *adfixus, adhærens* Goth. sec. 853 *Numquam* pr. Hamb. a m. sec. *admittebat* alter Hamb. *sub a. ferebat* Goth. sec. 855 *Utque* Rom. *quassant* Medic. a m. pr. 856 pro *cunctanti* Burm. conj. *luctanti*, sed quidni et illud bene dictum sit et exquisite? *Cunctatur*, qui resistit, non vult cedere, reluctatur, v. c. Ge. II, 236 *Spissus ager: glebas* cunctantes *crassaque terga Expecta.* conf. inf. VI, 211 de eo, qui sensim sensimque inflectitur; invitus tamen et reluctans: XII, 940. Pro *natantia, lactantia* Dorvill. Debebat saltem: *cunctanti luctantia*, vel *nutantia l. s. nutantia* Goth. sec. Utrumque cum metri vitio. Hæret iterum Burm. in *solvit*: quid est, *lumina solvere?* et conjicit: *condit* vel *claudit*. Sed vigilantis *oculi* sunt *intenti*, imprimis h. l. Palinuri, qui in cœlum sublatos oculos habebat v. 853. Igitur remissi illi, et a somno allabente relaxati *solvi* dicuntur; ut de somno perpetuum hoc, *membra, corpus, lumina ab eo solvi*: unde etiam *morte solvi* oculi dici potuere: ut accipi poterat illud IV, 244 *et lumina morte resignat.* Etsi idem alio rem contemplandi modo *devincire, alligare, corpus, oculos*, non minus recte dicitur.

tos, infido ingenio, et repente mobili. Sane hunc vocis usum ita paullo insolentiorem videri non nego. Malim tamen ipsam hanc maris insolitam tranquillitatem, subdolam et insidiosam, per *monstrum* declaratam putare. nam res quævis nova et insolita adspectu suo sensus feriens est *monstrum*. *quid enim* h. l. est *quomodo vero?* vulgaris ordo esset: *quid enim Ænean credam austris?* 851. *Et cœli toties deceptus*—et quidem, qui toties deceptus sim serenitate cœli! Mox 852 ex Odyss. Γ, 281 translatus est, unde de Phrontide Palinurus adumbratus est.

854—856. Tandem somno oppressus obdormiit. Cf. Exc. VIII. *ramum* proprie accipito. cf. Apollon. IV, 156. Ducta res ab aqua lustrali. Imitatus est locum Silius X, 355 seqq. et poterat in id phantasma facile incidere poetæ ingenium, quia usu loquendi somno natura humida tribuitur, forte ab noctis roscido aere ducta. conf. sup. ad I, 691. 692. III, 511. Adspersione aquæ Lethææ *solvuntur*, laxantur, oculi somno illabenti obnixi et intenti. *Cunctari* poetis dicitur, qui resistit, reluctatur. *natantia*, nota nunc elegantia de incerto motu. v. Ge. IV, 496.

Vix primos inopina quies laxaverat artus:
Et super incumbens, cum puppis parte revulsa,
Cumque gubernaclo, liquidas projecit in undas
Præcipitem, ac socios nequidquam sæpe vocantem.
Ipse volans tenues se sustulit ales ad auras.
Currit iter tutum non secius æquore classis,
Promissisque patris Neptuni interrita fertur.
Jamque adeo scopulos Sirenum advecta subibat;
Difficiles quondam, multorumque ossibus albos;
Tum rauca assiduo longe sale saxa sonabant:
Quum pater amisso fluitantem errare magistro
Sensit, et ipse ratem nocturnis rexit in undis,
Multa gemens, casuque animum concussus amici.

857 Vitiose e Burm. ed. legebatur et interpungebatur: *Vix—artus Et super incumbens, quum puppis p. r.* Nam Somnus deus incumbit, urguet, premit, h. l. 858 *Vix laxaverat—et projecit* exemplo et auctoritate non caret; cf. ad III, 9, etsi mollius erat: *Vix laxaverat artus: Ut—projecit.* 860 *voce vocantem* Colot. Medic. et Moret. sec.; eadem varietas alibi et supra hoc ipso libro. 861 *ad auras* Heins. cum melioribus. Alii *in a.* 862 *setius* scribunt Medic. et alii vetustiores. v. Heins. Etiam Benedictus in ed. Junt. 1520 codicum auctoritate et metri lege eam scripturam defendebat. conf. sup. ad Ge. II, 277. *sætius* Rom. *non segnius* aliquot ap. Burm. cum Goth. tert., perpetua varietate. *non serius* Bigot. *æquora* alter Hamb. cum Witt., non indocte, per æquora, *æ. navis* Sprot. 864 *scopulis* bini a m. pr. cum ed. Genev., facili lapsu. *avecta* bini alii Burm. *adducta* Ven. 866 *tonabant* Zulich. a m. pr., sed *sonabant*, Burmann. inquit, requiritur, *ut sibilans litera repetita exhibeat maris stridorem.* Argute satis. Malim hanc caussam reddere: *Sonare* est vocab. poetis sollenne de fluctibus, etiam si scopulis allisi fragorem edunt gravissimum: quidni igitur poetæ eam vocem et hic relinquamus; etsi alias non minus recte *mare, fluctus, scopuli* tonare dicuntur. 867 *fluitantem* vett. apud Pier., *fluctantem* Dorvill. 868 *nocturnus* Ven. 869 *commotus* Uratisl. *confusus* Hugen. pro var. lect.

857—861. *Vix laxaverat—et projecit*, poetica structura, ab Homero petita, pro cum projecit sc. Somnus Palinurum, et mox 861. avolavit. *Cum puppis parte*, bene Servius: "pro œconomia, ut triduo natare potuerit." v. VI, 349 sqq. Mox *interrita*, sine offensione, nullo adverso casu exterriti, navigant.

864—866. Respicitur in *difficiles quondam* Homeri locus Odyss. M, 39 sqq. 166 sq., quem Virgilius ante oculos habuit. Adde Apollon. IV, 891 seqq., et Orph. Arg. 1232 sqq. Difficilis olim erat navigatio præter hos scopulos propter fabulosas Sirenes; nunc propter fluctus maris assidue ad scopulos allidentes et navem in eas impingentes. Teneant adolescentes, non longe a Capreis in Pæstano sinu tres esse Sirenum petras (νήσους Σειρηνούσας) adversus promontorium Surrentinum, fluctuum allisione olim et naufragiis infames; antiquissima fama iis insedisse Sirenes, ab Homero duas, in una insula; ab aliis tres; templum quoque et sacra iis eo in loco constituta narrari

O nimium cœlo et pelago confise sereno,
Nudus in ignota, Palinure, jacebis arena!

871 *Nudus et* edd. vulgg. ante Pier. et Goth. pr. *in ignara* pr. Hamb. cf. ad Ecl. VI, 40. Ceterum notabilis ad v. extr. Servii nota: Sciendum sane, "Tuccam et Varium hunc finem quinti esse voluisse: nam a Virgilio duo versus sequentes (lib. VI, 1. 2 *Sic fatur lacrimans classique immittit habenas Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris*) huic juncti fuerunt: unde in nonnullis antiquis codicibus sexti initium est: *Obvertunt pelago proras.*" Ut appareat, cui debeamus hanc observationem criticam, e Pompon. Sab. locum subjungam: "*Sic fatur lacrimans. Et tandem.* Probus, his duobus versibus, inquit, finitur hic liber in Tuccæ et Cornelianis commentariis" (hos equidem ignoro qui sint. Servius quidem ad Æn. IV, 127 Cornelium Balbum Grammaticum memorare videtur) "et Virgilium ita etiam finisse manifestum est, et inchoasse sextum librum: *Obvertunt pelago proras.*" Nescio tamen, cur factum sit, ut Phici* (in marg. *forte Ticianus.* Non tamen intelligas facile, quomodo vel in Chorographia, vel in Thematibus Virgilii: v. Serv. ad Æn. X, 18: occurrere simile quid potuerit; nisi alia scripsit eaque grammatica. Sic et paullo post Pompon. ad vocab. *habenas* Ticianus dicit, ex vero locutum, quia vela apud veteres loris ligabantur) "aliter habuerit. Apronianus autem principium esse docet: *Sic fatur lacrimans.*" (Et sane sic expressum in Mediceo.) Ceterum neutra ratio difficultate caret. Omnino vitiosa videri potest hæc libri quinti in media sententia clausula, quæ saltem paullo ante post v. 861 *Ipse volans tenues se sustulit ales ad auras* interponi debuerat: nam novi libri initium commode tunc fieri poterat: *Currit iter tutum.* Ita res ipsa novum sequenti libro narrandi ordinem suppeditabat, accessu Trojanorum ad litus Italiæ. Verum est aliud præterea, idque gravius forte, quod monendum erat: nisi aurium judicium animique sensus prorsus me fallit, ultimi hi duo versus: *O nimium cœlo. Nudus in ignota* a Virgiliana manu profecti non sunt. Nihil dici poterat frigidius et languidius, et grammatico acumine dignius. Nec veritas inest; tantum enim abfuit, ut cœli marisque tranquillitati Palinurus nimium confideret, ut potius nimia sedulitate peccaret; eo enim, quod quieti dare se nollet, commisit ut somno oppressus mari mergeretur. Mihi itaque, cum ex ipsa re, tum ex iis, quæ e veteribus Grammaticis paullo ante apposita sunt, ita statuendum esse videtur: Poetam reliquisse ultima hujus libri non satis elaborata, interque hæc eum verba Æneæ, de Palinuri fato conquesti, ante *Sic fatur lacrimans*, nondum interposuisse. Varium adeo et Tuccam, cum constituerent Æneidem, hæsisse in h. l. et primo initium libri sexti ex suo judicio, non satis acuto, a verbis *Sic fatur lacrimans* fecisse; repugnantibus aliis, qui a versu *Obvertunt pelago* librum sextum exordiendum censebant; tum, cum post *Multa gemens casuque animum concussus amici* verba Æneæ conquerentis aut nulla aut non satis expolita essent, aut ex his aut e suo ingenio duo hos versus interposuisse, ne ante verba: *Sic fatur lacrimans*, oratio hiaret.

in Mirabil. Auditionib. c. 110, ubi cf. not. in ed. Beckmann. Fuit ex iis Parthenope imprimis celebrata urbis nomine. De forma Sirenum v. ad calcem editionis ornamentis instructæ dicta ad Parerga Exc. VII libri III p. 759. 760. imprimis Orphica v. 1282—1287. volantes sunt in Fragment. Eurip. CLIV.

870. 871. Æneæ verba sunt. v. lib. VI, v. 1, et cf. Var. L. *serenum* h. l. etiam de pelago; nisi ex nota forma interpretari velis, ut sit: *cœlo sereno pelagoque placido.* conf. Burm.

EXCURSUS I

Super Æneæ accessu ad Siciliam.

Bis Æneam ad Siciliam accessisse narrat poeta, primum cum litus Italiæ inferioris et Siciliæ orientale prætervectus Drepani portum intrasset, lib. III, 707. add. Dionys. I, 52; et iterum, cum Carthagine et ab Africæ litore evectus, ut Italiam peteret, ventis adversis ad Siciliæ litus occidentale esset rejectus. Tenebat tum illa loca *Acestes*, ut Virgilius scribit, vel Egestes, Egestus, a quo urbs *Egesta*, *Ægesta* vel *Segesta* appellari cœpit (v. post alios et Burmannum ad Numism. Sic. p. 394, Eckhelium in Doctrina Numor. vet. Vol. I, p. 234); Virgilio *Acesta* V, 718, quod tamen nomen et Stephanus Byz. habet in Ἀκέστη. Ab hoc Aceste Æneas benigne hospitio exceptus socios et naves refecit. Erat enim ille Trojano sanguine oriundus, quippe e Trojana femina, de qua varie traditur, in Siciliam delata et a Crimiso fluvio compressa, susceptus: v. V, 38. 39 *Troia Crimiso conceptum flumine mater Quem genuit*; quæ antiquissima ignotæ stirpis deducendæ ratio est, ut parens edatur fluvius ejus terræ, in qua gens aliqua sedem habuit. Itaque *divinæ stirpis Acestes* appellatur V, 712. Fabulas de Aceste plures, ad quas numi quoque apud Parutam, Dorvillium, Principem Torremuzza, et nunc apud Eckhelium alludunt, vide apud Serv. ad I, 550. V, 30. Alia congessit Cluver. Sicil. ant. II, 2. Sed in summa diversitate consensus fit in hoc, urbis Segestæ conditorem creditum esse Trojanum, et Trojanos colonos veteribus Sicanis in his locis fuisse admixtos. Nota res vel ex Cicer. Verr. IV, 33. (Accessere mox Græci coloni: sed vel sic apud Thucyd. VI, 11 Nicias eos barbaros appellat περὶ Ἐγεσταίων ἀνδρῶν βαρβάρων· et sic res se habuit in plerisque Siculis civitatibus; quæ res dissensionum civilium perpetua caussa et fons erat, vid. ibid. c. 17). Recte Silius XIV, 45 *Miscuerunt Phrygiam prolem Trojanus Acestes Trojanusque Helymus* etc. Proxime ad poetæ verba Strabo XIII, p. 608 B. οἱ δὲ (φασὶ τὸν Αἰνείαν) εἰς Αἰγέσταν κατᾶραι τῆς Σικελίας, σὺν Ἐλύμῳ Τρωΐ, καὶ Ἔρυκα καὶ Λιλύβαιον κατασχεῖν, καὶ ποταμοὺς περὶ Αἰγέσταν προσαγορεῦσαι Σκάμανδρον καὶ Σιμόεντα. Dionysius vero, tanquam communiorem

narrationem, his non dissimilia exponit lib. I, *52*, secundum quæ Elymus et Ægestus jam ante Trojæ excidium urbe profugerant et vento secundo usi in Siciliam pervenerant. Hi circa Crimisum fl., de quo non minus multa fabulose narrantur: v. apud Schol. Lycophr. 953. 471, in Sicanorum agro consederunt, parte agri ab his accepta, propter Ægesti cognationem, qui, in Sicilia natus et educatus, cum adolevisset Trojam redierat. Quod quomodo factum sit, mox a Dionysio l. c. narratur. Tum porro: hos suos populares cum in his locis offendisset Æneas, amanter cum iis aliquod tempus exegit, urbesque iis condidit, *καὶ κατασκευάζεται αὐτοῖς πόλεις Αἰγέσταν καὶ Ἔλυμα*, partemque comitum ibi relinquit. De *Elymis* infra videbimus. Sed *Segestam*, apparet, quam ingeniose poeta arripuerit, ut ab Ænea conditam eam nunc perhiberet, cum trajectus in Italiam fieret, ut adeo ejus comites longi erroris tædio capti, parte etiam navium incendio consumta, in novam coloniam transscriberentur: De his inf. 711 sqq. 749 sqq. Et v. 718 *urbem appellabunt permisso nomine Acestam*. Quo intelligitur, v. 756 *hoc Ilium, et hæc loca Trojam Esse jubet*, non ad urbis nomen, sed ad originis Trojanæ recordationem et repræsentationem esse referendum. Nescio, an ita Burmannus e. l. acceperit, ubi Ruæum refellit. Potuit tamen poeta aut accepisse hoc aut fingere, fuisse in ipsa urbe loca ab Ænea iis nominibus designata, ut Troja et Ilium essent; siquidem etiam fluvii fuerunt Simois et Scamander in agro urbis. v. Strabo XIII, p. 608 B, quo forte respexit poeta V, 634 *Nullane jam Trojæ dicentur mœnia? nusquam Hectoreos amnes Xanthum et Simoënta videbo?* Nec vero ipsos Segestanos alienos fuisse ab ea fama, deberi Æneæ origines suas, colligere licet ex numis Segestanis, in quibus Æneas Anchisen cum Palladio urbe exportans exhibitus est.

Dicat tamen aliquis, et eandem difficultatem movit Cluver. p. 260 Sicil ant., *urbes Acestæ* poeta jam lib. I, 549. 550 memoraverat: *Sunt et Siculis regionibus urbes, Arvaque Trojanoque a sanguine clarus Acestes*, adeoque se *vehementer obliviosum* prodidit, dum hoc demum libro quinto urbem Acestæ extruendam narrat. Enimvero primum historia plures urbes, non unam, ab Ægesta conditas perhibet; tres quidem Lycophron v. 964, quas Scholiastes *Ægestam*, *Entellam*, *Erycem*, recitat. cf. Cluver. eod. cap. Dionysius *Αἰγέσταν καὶ Ἔλυμα* memorat in Ægesti gratiam ab Ænea conditas. Elyma quidem in Erycem, *Ἔρυκα*, mutat Cluverius. Quidni tamen, si Elymi, populus, fuerunt, ut infra videbimus Exc. III ad v. 73, vicus vel oppidum esse vel tradi potuerit *τὰ Ἔλυμα*? etiam si nulla ejus alia memoria occurrat. Mox c. *53* (p.

42) Veneris Erycinæ templum conditum fertur ἐπὶ τῇ κεφαλῇ τοῦ Ἐλύμου, ubi præstat forte cum viris doctis scribere, ἐπὶ τῇ κορυφῇ τοῦ Ἔρυκος. Nam Bocharti argutiis equidem non multum tribuere soleo, qui et hic, ut *Erycem* ab hebraica origine ducere possit, in *Elymum* illud mutat, ut ad *Elim* tandem res deducatur. Ferrem tamen *montem Elymum* ab Elymis habitatoribus dictum. Si historica fide uti nolis, et contendere, nunc demum ab Ænea urbem Acestæ paratam esse, quandoquidem Acestes venatu inter silvas vitam egisse traditur V, 37 *occurrit Acestes Horridus in jaculis et pelle Libystidos ursæ*, et 301 *Assueti silvis, comites senioris Acestæ*, eoque ducunt alia loca, V, 617. 631. 717: tamen vel sic recte poeta *urbes* jam ante dicere potuit, quæ eodem loco, I, 557 *sedes*, pro quocumque omnino habitationis genere: *At freta Sicaniæ saltem sedesque paratas Unde huc advecti, regemque petamus Acestem.* Atque hoc unum ad expediendas difficultates hujus generis sufficit.

EXCURSUS II

De Eryce.

V, 23. 24. *Nec litora longe Esse reor fraterna Erycis portusque Sicanos.* Adde v. 391. 392. 403. 412 sq. et 759—761 *Tum vicina astris Erycino in vertice sedes Fundatur Veneri Idaliæ, tumuloque sacerdos Ac lucus late sacer additur Anchiseo.*

Mela II, 7 *Montium Eryx maxime memoratur, ob delubrum Veneris ab Ænea conditum.* Ex vulgari opinione nomen ab Eryce ductum, quem adeo poeta docte et ipsum in carmine memoravit, v. 391 sq. *Eryx* hic pugilatu nobilis, Veneris e Buta filius (v. Hygin. f. 260, alios ap. Cluver. Sicil. ant. p. 269 sqq.), etiam in numis Segestanorum obvius. v. Burmann. ad Numism. Sic. p. 396 sqq. In Erycinorum numis apud Parutam et Pelerinum ipse Hercules occurrere videtur. Quod in monte Eryce fuit templum Veneris antiquissimum, ut ad Phœnicum Astartes religionem, non tam male, ut multa alia, a Bocharto referatur (*Canaan.* II, 1), vulgari tamen fama Trojanos conditores habere ferebatur. Hinc nihil suavius versibus 759 sqq., quibus Æneam suum poeta auctorem templi facit, etsi de hoc scriptorum fides omnium non convenit. Potest tamen teneri, quod et Diodorus lib. IV sub f., qui clas-

sicus de Eryce locus est, prodit, novis saltem decoribus templum ab Ænea fuisse ornatum; et inter manifestissima Æneæ in Siciliam adventus indicia a Dionys. I, 53 memoratur τῆς Αἰνειάδος Ἀφροδίτης ὁ βωμὸς, Veneris Æneadis ara in Eryce monte. Quod vero mireris, non defuere, qui Æneam Veneris Erycinæ signum secum asportasse comminiscerentur; si vera sunt, quæ Solinus habet c. 2, pag. 13 E. *agro Laurenti—ubi, dum simulacrum, quod secum ex Sicilia advexerat, dedicat Veneri matri, quæ Frutis dicitur.* Salmasius, *quæ Erycis dicitur* legit. Male. v. Jos. Scaliger ad Festum in *Frutinal. templum Veneris Frutis,* scil. a *Frus, unde fruor.*

Bene etiam Acestæ, hoc est, Segestæ, primordiis hujus templi origo subjungitur; nam mansit in Segestanorum ditione etiam ad seriora tempora hoc templum, ut satis ex Cicer. Verrinis et Tac. Ann. IV, 43 constat.

Quod de *Anchiseo* in Eryce subjungitur, v. 760. 761, habet et ipsum historicam rationem. Hygin. f. 260 *in hoc autem monte dicitur etiam Anchises sepultus;* etsi Ge. Fabricius non male suspicatur ad templum et Flaminem D. Cæsaris poetam respicere.

Tandem, etsi ludi funebres poetæ ingenio et Homeri exemplo debentur (cf. ad pr. lib. V), inferiæ tamen Anchisæ, in Sicilia factæ, et novemdiale sacrum antiquam habuere memoriam. Ovid. Fast. II, 543, ubi de annuis inferiis: *Hunc morem Æneas pietatis idoneus auctor Attulit in terras, juste Latine, tuas. Ille patris Genio sollennia dona ferebat; Hinc populi ritus edidicere pios.* Eo spectant hoc libro versus: 59. 60 *atque hæc me sacra quotannis Urbe velit posita templis sibi ferre dicatis.* Fanum Æneæ Segestæ memorat Dionys. I, 53.

EXCURSUS III

De Elymo, Entello aliisque ex antiquitate Siciliæ.

V, 73. *Hoc Helymus facit; hoc ævi maturus Acestes.* Magna poetæ etiam in hoc libro laus est, quod historicæ fidei fabulas suas superstruendo eruditam aliquam voluptatem lectoribus apponit. *Helymi* enim vel *Elymi* clarum nomen in Siciliæ originibus Trojanis. Troja ille jam ante excidium urbis exierat cum Ægesto. v. Dionys. I, 52 et sup. Exc. I ad h. lib., etsi alii apud Strabon. XIII, p. 608 B. eum Æneæ comiti-

bus adscripserunt. Verum etiam Lycophron v. 965 Anchisæ nothum eum perhibet, et ab Ægesto in Siciliam adductum. cf. ib. Schol. et Serv. ad V, 73. Itaque Virgilius docte Elymum Acestæ comitem adjunxit v. 73 et inf. 800. 301. conf. Silium XIV, 45. 46.

Ab hoc Elymo populum Elymos in iisdem circa Erycem et Segestam locis Thucyd. VI, 2 et Dionys. I, 53 ductum esse tradiderunt. Antiquioris tamen illi fuisse originis videntur; ut vel loca docent a Bocharto Can. I, 30, p. 569 sqq. congesta.

Ceterum Virgilius etiam in hoc libro nomina virorum non indiligenter partim ex Homero transtulit, partim ex historiis. Ita v. 298 *Salius* et *Patron* cursu certant. Salius autem Arcas cum Ænea in Italiam venisse Polemone auctore apud Festum in *Salios* traditur. Patron Thurius in Aluntinis agris consedit. v. Dionys. I, 51. *Euryali* (v. 294 et al.) nomen ex Homero satis notum, inter pugiles in ludis funebribus Patrocli; Ut autem ei pulcritudinis laudem attribueret, suspicor Virgilio in mentem venisse ex eo, quod Ibyci carmine olim fuit celebratissimum nomen Euryali, pueri formosi, ut ex fragmentis intelligitur ap. Athen. XIII, p. 564 F.

Entellum autem v. 387 sqq. inter heroes Siciliæ habitum fuisse, vel ex urbis Entellæ nomine conjectes. Nam mos perpetuus antiquitatis est, ex urbium nominibus conditores fingere. Servius ad V, 389: *Sane sciendum, hunc* (Entellum) *secundum Hyginum, qui de* Familiis Trojanis *scripsit, unum Trojanorum fuisse, de quo Virgilius mutat historiam.* A Schol. Lycophr. ad v. 953 urbs Entella inter urbes ab Ægesto conditas memoratur. cf. Cluver. Sicil. ant. p. 377 sqq., qui in Silii versibus XIV, 204. 205 dilucidandis laborat: *Entella Hectoreo dilectum nomen Acestæ.* Sed sequitur Silius nostri poetæ fidem, secundum quam Entellus inter ceteros Acestæ comites ante Æneæ tempora in Siciliam venerat, eique amicitia junctus fuerat. Sæpius jam monuimus, diversitates has fabularum docere, a poetis pluribus eandem fabulam fuisse tractatam, adeoque Virgilio, doctissimo poetæ, non defuisse, unde materiam carminis sumeret.

EXCURSUS IV

Vestis cum raptu Ganymedis intexto.

V, 250—257. Talium vestium, arte imprimis Babyloniorum et Phrygum celebratarum, cum ζώοις ἐνυφασμένοις, intextis figuris ac si-

gnis, usus olim frequens esse debuit. Exemplum sit vestis Sybaritica in Mirabil. Auditionib. c. 99. Poetæ quidem in earum argumentis enarrandis operam ponere amant. Nostro poetæ præivit Apollonius I, 721 sqq. in Jasonis læna, et is, qui nimis copiosus in veste tori conjugalis Thetidis ejusque argumento est, Catull. Epithal. 50 sq. Ex Apollonio et hoc Virgilii loco sua adumbrarunt Valer. Fl. II, 409 sqq. Silius XV, 421 sq. cf. XIV, 657 sqq. (Est quoque in Euripidis Ione locus, qui de veste picta accipitur, in templo Delphico v. 190 sqq. De veste quidem, quibus parietes inducti sint, vix licet accipere. Chorus spectantium stat *ante* ædem (vid. 223. 238). Saltem de velo obducto in atrio agi dicendum erit; etsi rem nondum satis expeditam esse sentio; alia enim ad picturam in pariete nos revocant. Docte emendavit et illustravit locum nuper Wakefield in Tragœdiar. Dilectu.) Omnibus dux factus est Homerus, in Laodices tela Iliad. Γ, 125 sqq. Ad pateræ cælaturam Virgilii locum transtulit Statius I Theb. 548 sqq. Virgilium in pictura æmulatus esse fertur Michael Angelus Bonarrota: cujus plura extant apographa ære expressa: quæ hic commemorare nihil attinet; ut nec gemmas ejusdem argumenti, quas nunc in Catalogo ectyporum Tassie memoratas videre licet. At in Virgilio argumentum picturæ quale tandem esse dicemus? Primo adspectu duplex esse videtur: Ganymedes venatu feras prosequens; tum idem ab aquila raptus, dum sublimis in aerem fertur, allatrantibus infra canibus. Forte tamen dicere præstat: priora valere ad ornatum poeticum et verum argumentum esse habendum, quod e venatu, seu inter venantum turmas puer ab aquila raptus in sublime fertur. Firmat judicium Statius Theb. I, 548 sq. *Hinc Phrygius fulvis venator tollitur alis; Gargara desidunt, surgenti et Troja recessit. Stant mæsti comites, frustraque sonantia laxant Ora canes, umbramque petunt, et nubila latrant.* Hac specie ex venatu rapti Ganymedis, allatrante infra cane, statua est apud Hispanos, in regia villa S. Ildephonsi (v. *Caimo Vago Italiano* Tom. II p. 141) et Romæ aliud signum, refectum et sartum a sculptore Pacetti (v. *Guattani Monimenti inediti* 1786 p. 76). Extat quoque signum rapti ab aquila Ganymedis in Atrio Bibliothecæ S. Marci Venetiis (v. *Zanetti delle antiche Statue* etc. Tom. II. l. 7.) ductum forte a *Leocharis* signo apud Plinium XXXIV, 19, 11 *Leochares* (fecit) *aquilam sentientem quid rapiat in Ganymede, et cui ferat, parcentem unguibus, etiam per vestem.* Adumbrata est eadem res simili modo in numis Dardaniorum, Geta imperante: (cujus generis unum videbis expressum in *Cabinet Du duc d' Orleans* inter ornamenta Tom. I, p. 48) et in

alio numo Iliensium: vid. Eckhel Doctrina numor. vet. P. I. Vol. II. p. 486. Diversa rei specie est alius Iliensium numus in Museo Arigoni (ibid. laudatus p. 484) in quo aquila Ganymedem e capillis prehensum rostro sublimem fert. Sed prior illa, elegantior, ratio merito prælata etiam in mundo muliebri ex auro occurrit apud Com. de Caylus (*Recueil d' Antiquités* Vol. II. pl. XLVII). Alias sollennis est Ganymedis exhibendi ratio, ut ille stet vel sedeat adstante aquila. Ejusmodi signa extant plura; stantis quidem in Museo Pio Clementino Tom. II. tab. 35 præclaro opere et excellenti inter cetera, tab. 36. ibid. in palatio Lancellotio, in palatio Farnesio, apud Cavacepp. Tom. I. tab. 13. in Museo Florent. Tom. III. tab. 5. Est autem fabula ex iis, quæ tenuissima primordia habuere, nata ex antiqua formula declarandi pulcritudinem: amatum esse aliquem a diis, a diis esse raptum. Conf. ad Apollod. pag. 532. 3. Creticæ omnino fabulam esse originis discimus e lib. I de Rep. Platonis pag. 636. Si tamen Homerum audias, Trojanæ originis habenda illa esse videtur Iliad. E, 265 sq. Υ, 231—235. Disertior est narratio in Hymno in Ven. 203 sq.

EXCURSUS V

De Ludo Trojæ.

V, 545 sqq. Ex elaboratissimis poetæ locis esse arbitror locum hunc de Ludo Trojæ, quo Romanis suis imprimis probare debuit hunc librum, cum ludicrum hoc, per nobiles pueros (εὐπατρίδας) celebrari solitum, summo haberetur honore, sæpiusque ab Augusto esset exhibitum. conf. Suet. Aug. 43. Dion. XLVIII, 20. XLIX, 43 et viros doctos ad illa aliaque loca. Vidit quoque acute Eckhel memoriam talis ludi in numo Caii Cæsaris servari: Doctrina numor. vet. Vol. VI, p. 170. Ductus utique ille ab antiqua saltatione armata, pyrrhiche, ὀρχήσει ἐνόπλῳ, cujus originem ex Creta petere solent scriptores; etsi illa omnino priscæ hominum vitæ in Græcia communis fuisse videri potest. Quod si a Trojanis temporibus deductus ludus est, debuit profecto ab initio curulis esse. Equis enim aliter illa ætate uti nesciverunt, ut satis ex Homero liquet. Debuit etiam ex ejus temporis more cum auriga insistere currui παραβάτης, ut per totum Homerum

fieri solet; unde hoc aurigandi genus *Τρωϊκὴν διφρείαν* appellasse putandus Xenophon Cyrop. VI, p. 322 ed. Lond. Quæcumque tandem rerum morisque vicissitudo fuerit, ad ludum equestrem nobilium puerorum res deflexit, quo primo decursus equester agebatur, tum prælium equestre adumbrabatur. Ut autem poetæ in inveniendo artificium recte assequaris, tenendum est, Virgilium rem sic novasse, et in ludum Trojanum transtulisse decursum armatorum circa tumulum, quem antiquus funeris celebrandi mos et Homeri exemplum, Odyss. Ω, 68 sqq. cf. Iliad. Ψ, 13 sqq. postulabat. cf. inf. XI, 188 sq. Stat. VI Theb. 213 sqq. adde, quæ Vignolius ad Columnam Antonini Pii disputavit c. 9 super anaglypho stylobatæ, quo *militaris decursatio equestris* exhibita est, cujus partem in Edit. Justic. lib. III Æn. translatam video; ad quam v. Saxium. Hunc itaque cursum *ὁπλίτην* sollerti animo ad Ludum Trojæ, novum et intactum ab aliis poetis ludi genus, transtulit. Duravit hoc sollenne adhuc Sæc. IV. V. vid. Claudian. VI. Conf. Honorii 622 sq.

EXCURSUS VI

Classis Trojana incensa.

V, 604 sqq. *Hic primum Fortuna fidem mutata novavit.* Sequitur locus de incensa classis Trojanæ parte: quæ res et ipsa historica fide superstructa jucunditatem Romanis lectoribus afferre debuit; quo magis ita *ψεύδεα ἐτύμοισιν ὁμοῖα* sibi apponi videbant. Nam fuisse scriptores, qui traderent (*ὡς λέγουσί τινες*), naves aliquot Trojanas a mulieribus combustas, etiam Dionysius meminit lib. I, 52. Factum id esse in locis circa Menden et Scionen in Thessalia auctore Æthylla, Priami sorore, a Protesilai copiis captiva in Thessaliam abducta, (addiderat sorores Astyochen et Medesicasten Apollodorus) apud Cononem traditum legas Narrat. 13. add. Stephan. Byz. in *Σκιώνη*. Alii scriptores facinus hoc mulierum Trojanarum, dum captivæ ab Achivis ducerentur, in Italia ad Crathin, circa Sybarin, perpetratum tradiderant; Setæam feminam facinoris auctorem edidit Lycophron. 919 sq. add. Stephan. Byz. in *Σηταῖον*· quæ narrationis diversitas unde orta sit, facile doceri potest. Scilicet primum rem nonnulli (v. Strabo VI, p. 262

B. adde Schol. Lycophr. ad v. 921) ad Neæthum fl. supra Crotonem transtulerant, quasi ab initio Ναύαιθον dictum, etiam propterea, puto, quoniam non longe abest Crimisus fluvius cum altero illo Siciliæ juxta Entellam, nec longe ab Ægesta, confusus. At alii simili lusu in nominis origine *Caietæ* naves incensas tradiderant. Aurel. Vict. O. G. R. 10: *At vero Cæsar et Sempronius aiunt, Caietæ cognomen fuisse* (nutrici Æneæ), *non nomen, ex eo scilicet inditum, quod ejus consilio impulsuque matres Trojanæ tædio longi navigii* (h. e. navigationis) *classem ibidem incenderint; Græca scilicet appellatione, ἀπὸ τοῦ καίειν, quod est incendere.* Tandem fuere multi, qui in Tiberis ostiis naves Trojanas aliqua Roma auctore combustas narrarent, quæ ipsa urbi Romæ nomen dedisset. Ita tradiderat auctor rerum Argivarum secundum sacerdotum, quæ Argis erant, annos, Damastes Sigeensis aliique; et, quanquam in ceteris diversus, Aristoteles ap. Dionys. I, 72. Hos scriptores secutus est Plutarchus in Romulo pr. et de Mulierum Virtut. non longe a pr., et inter eosdem fuit Heraclides Lembus. v. Solin. c. 1. Festus in *Romam* pag. 455, ubi conf. Dac. et, quem nunc video disertum in his fuisse, Rutgers. Var. Lect. I, 20.

EXCURSUS VII

Episodium de Palinuro.

V, 833 sqq. Si quæras, quid poeta episodio hoc de Palinuro, quod a rei summa alienum videri potest, spectaverit, a doctrina poetæ tale consilium repetendum esse videtur, quod *Palinuri* memoria in Italiæ Trojanorumque ad eam accessus originibus et historiis non erat obscura; promontorio etiam, ab ejus nomine insignito, ad sinum Veliensem, celebris; rem itaque satis memorabilem omittere noluit; eamque lib. VI, 337 sqq. inseruit, nunc præstruxit. Sed eadem narratione nunc commode poeta usus est ad rerum varietatem, ne extrema navigationis pars et trajectus e Sicilia in Italiam omni casu vacaret. Tandem novam rei suavitatem Homerica imitatione affudit: nam Odyss. Γ, 278 sqq. Phrontis Menelai gubernator in medio cursu occidit.

EXCURSUS VIII

Somnus Palinurum opprimens.

V, 838 sq. *Cum levis ætheriis delapsus Somnus ab astris Aera dimovit tenebrosum et dispulit umbras, Te Palinure petens, tibi tristia somnia portans.* Operose satis pro, Somnus devolat aere. Antiquior hæc est Somni advocandi ratio, quandoquidem apud Homerum Jupiter de Olympo Somnum mittit Iliad B, 6 sq. Quanquam *ab astris* simpliciter accipi potest etiam de advolante; quo Burm. spectare videtur. Ornatior illa ratio apud Tibullum II, 1 extr., ut in Noctis comitatu ille incedat per cœlum: v. ib. Not. At alii poetæ, variandæ rei et majoris delectationis caussa, modo in inferis, modo in specu ad litus Oceani occidentalis, modo in Cimmeriis, sedem Somno assignavere, ut ipse Homerus in Lemno eum collocaverat Iliad. Ξ, 230 sq. Similiter mox v. 854—856 Somnus *Lethæa aqua adspergit oculos* Palinuri, ut eum sopiat, nova rei imagine, cujus lineæ in Apollon. IV, 156 sqq. extant. Apud alios poetas afflatu alarum suarum consopit, quos vult, Somnus; ut jam Orph. Argon. 1009. Callim. in Del. 239, nec hoc insuave; ut nec ratio vulgaris, cum Somnus cornu suo soporem effundit. Potest tamen Somnus nimis opiparo apparatu h. l. inductus videri in re satis tenui et ad summum carminis consilium nullius momenti. Graviores Somni partes sunt apud Homerum Iliad. Ξ, cum Jupiter esset sopiendus. Igitur ornatum locum hunc esse dicemus, et suavem, sed poetæ magis ingenio, quam epicæ πραγματείᾳ debitum. Nam tota navigatio versus Italiam eo carere poterat; sed poetæ erat intexenda antiqua fama, de qua paullo ante dictum est Exc. VII.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER SEXTUS

ARGUMENTUM

Cumas advectus Æneas, antrum Sibyllæ petit, peractoque de more sacrificio, Phœbi oraculum consulit. Ibi et instantia pericula, et futuri belli eventum discit 1—160. Miseni cadaver in litore inventum comburit, reliquiasque sub proximo monte sepelit, qui Miseni nomen ab illo obtinuit —235. Inde columbarum ductu ad aureum ramum pervenit: quo decerpto, mactatisque hostiis deos inferos veneratus, Sibylla duce per Averni fauces ad inferos tendit—336. Palinurum, quod sepulcri honore careret, circa Stygiam paludem oberrantem invenit, eumque una in ulteriorem ripam trajicere cupientem Sibylla prohibet, cenotaphiique et exequiarum spe consolatur—383. Post hæc Stygem trajectus Æneas, Cerberoque medicatis offis sopito, per loca infantium eorumque, qui falso crimine damnati capite supplicium luerant, iter faciens, pervenit ad sedem eorum, qui amoris impatientia manus sibi consciverant—449. Ibi Elisam conspicatus cum ei se purgare vellet, illa indignabunda conspectum ejus effugit—476: inde progressus Deiphobum in sedibus eorum, qui bello aliquando claruerant, multis vulneribus lacerum conspicit, necisque ejus indignum modum ab ipso edocetur—534. Relicto deinde ad lævam Tartaro, sceleratorumque pœnas a Sibylla edoctus—627, ad Ditis ipsius mœnia contendit, aureumque ramum in ipso regiæ limine defigit—636. Post hæc ad fortunatorum sedes iter instituit, et a Musæo ad patrem suum perducitur—678. Ibi Anchises Æneam filium animarum originem, purgationem, et consummationem edocet, eique Albanorum Romanorumque regum recensum facit, nobiliumque aliquot Romanorum nomina percurrens, ad Julii Cæsaris et Augusti laudes descendit—860: Marcellumque Octaviæ filium, immatura morte præreptum, miris in cœlum laudibus effert—888. Inde per eburneam portam ad superos egressus, socios revisit, relictisque Cumis Caietam petit.

Etiam hoc episodium libri sexti ab argumenti Æneidis summa alienum, paullo longius petitum et in magna suavitate tamen narrationis et, quam illa habet, delectationis cursum sistere, impetum inhibere, Homius censebat. Hoc vero est poetam in ordinem cogere, ad annalium formulam revocare, et omnes ingenii vires infringere. Est enim hoc inter poetæ epici artificia, cum in una actione detexenda carmen epicum coerceatur, ut, variandæ narrationis depellendique subeuntis fastidii caussa, ad alia ornamenta, etiam ad seriores historias, descendat. Maronis autem mos ille est perpetuus, ut, dum miratione rerum novarum et insolitarum animos audientium teneat, vaticinia, somnia, etiam mortuorum responsa, futuræ subolis recensum in subsidium adhibeat. Neque vero tam otiosum est Episodium, quam alterum paullo ante de Palinuro: nam in ipso ad Italiam accessu, de rerum eventu in nova sede capienda Sibyllam consulere, non ineptum erat; cumque illa Anchisen in inferis consulendum esse diceret, necesse erat responso obtemperare. Animadvertendum porro est, primum Æneæ ad Italiam aditum hac narratione dignitatis et majestatis religiosæ vim et honorem accipere; nec alienum ab Æneidis argumento posteritatis recensum haberi posse; imprimis ex Romanorum, quibus suam Æneidem condebat poeta, animis et judiciis. Videntur utilitatem hujus inventi, avocandi lectores ad res inferas, sensisse alii; nam videmus, Homeri in Odyssea exemplo, Necyias a multis passim poetis epicis esse frequentatas; conf. inf. Excurs. I; debent enim hæ narrationes habere magnam vim ad animos mirarum rerum specie tenendos. Vidit præterea Virgilius, pro heroibus, quos Homerus commemorat, se Platonicis commentis de animabus, antequam hanc vitam ingressæ sint, in alio loco degentibus, commode uti posse, ut Æneæ posteros et res Romanas carmini intexeret. Neque vero nihil, quod ad hunc descensum ad inferos duceret, aut ejus expectationem faceret, antecessit. Annon meminimus ab Anchisæ umbra hunc descensum filio fuisse mandato et monitu injunctum (lib. V, 731 sqq.)? et multo ante jam Heleni monitu lib. III, 441 sqq.? Cum autem totum poema et dignitatis epicæ plurimum et gratiæ ac delectationis ex vaticiniis habeat: quæ, ut alio loco (Disquis. s. VI de rer. in Æn. tract. inventione) est observatum, ab obscurioribus ambagibus progressa mox ad disertiora et clariora effata procedunt: præparatur etiam hoc libro legentis animus ad casus et res, mox in Latio eventum habituras, primum Sibyllæ responso, v. 84—97, tum Anchisæ oratione et recensu animarum, quæ mox progenies Æneæ esset futura.

Sic fatur lacrimans, classique immittit habenas,
Et tandem Euboïcis Cumarum allabitur oris.
Obvertunt pelago proras; tum dente tenaci
Ancora fundabat naves, et litora curvæ
Prætexunt puppes; juvenum manus emicat ardens
Litus in Hesperium; quærit pars semina flammæ
Abstrusa in venis silicis; pars densa ferarum
Tecta rapit, silvas; inventaque flumina monstrat.

1. 2 De his verss., quos alii libri superioris fini subjiciunt, v. ad e. l. et hic Serv. 2 *Cymarum* passim vetustissima exemplaria. vid. Heins. cf. Pier. ad v. 98 ex Κύμη. 3 *Obtendunt* alter Menag. *cum d.* sec. Hamb. 4 *fundebat* tres Burm. 5 *Protexunt* Zulich. et Exc. Burmann. *eminet* pr. Moret. 7 *Obstrusa* aliquot Pier. et Burmann. ex more. *Abstrusum ignem* Georg. I, 135 vidimus. *in* abest ab Exc. Burmann. 8 *silvas inventaque fl. m.* ante Heinsium jungebatur; itaque distinxit ille post *silvas*. *monstrant* Gud. a m. sec.

1—8. *Ὣς φάτο δακρυχέων* Homericum. Novum clavum ei, quem Palinurus in mare præceps secum avellerat (sup. V, 588. 589), substitutum fuisse non dubito; sed hoc non est, *classi immisit habenas*; Verum simpliciter excepto velis expansis vento, cursum urguebat classis et navem regebat Æneas, qui in Palinuri locum successerat. Nota metaphora ab aurigatione: quam sup. V, 662 de flamma vidimus: *furit immissis Vulcanus habenis.*—2. *Euboicis Cumarum oris.* Liv. VIII, 22 *Cumani ab Chalcide Euboica originem trahunt*. v. Cluver. Ital. ant. lib. IV, p. 1102 et qui nuper nimis operose rem prosecutus est singulari volumine Martorellus Neap. *(Gli Euboici secondi Abitatori della Città di Napoli).* De conditoribus locus classicus ap. Strabon. V, p. 243. Origines urbis antecedere debuere colonias Ionicas et Æolicas. v. Vellei. Paterc. I, 4. conf. Wernsdorf. P. M. T. IV, p. 393 sq. Habet res difficultates, quæ tamen ad poetæ lectionem nihil faciunt. Cf. Simsoni Chronic. ad A. M. 2954. A seriore certe tempore ad antiquiorem Æneæ ætatem Cumas a Chalcidensibus conditas retraxit Virgilius. cf. Gell. X, 16. 3. *dente tenaci.* sup. I, 169 *unco non alligat ancora morsu. fundabat* exquisitius quam, firmabat, tenebat. v. 6. 7. Similia Æn. I, 174 sqq. *Ac primum silici scintillam excudit Achates* etc. et Ge. I, 135 *Ut silicis venis abstrusum excuderet ignem.* *σπέρμα φλογὸς* apud Homer. notum. *pars densa ferarum Tecta rapit silvas.* Quid est *rapit?* si, corripit, colligit, comportat; aut, diripit; nihil potest jejunius dici grandibus istis et turgidis verbis: *densa ferarum tecta.* Igitur poeta necessario debuit ita accipere: *rapit* cursu, rapido cursu perlustrant silvas,

At pius Æneas arces, quibus altus Apollo
Præsidet, horrendæque procul secreta Sibyllæ,
Antrum immane, petit: magnam cui mentem animumque
Delius inspirat vates, aperitque futura.
Jam subeunt Triviæ lucos, atque aurea tecta.
  Dædalus, ut fama est, fugiens Minoïa regna,
Præpetibus pennis ausus se credere cœlo,

11 *A. i. subit* Parrhas. 14 *est* a multis Pier. aberat. *M. tecta* Ven., sollenni permutatione. cf. Burm. 15 *pinnis* Medic. Possis jungere: *Præpetibus pennis ausus se credere, cœlo Insuetum*—Languet sic *cœlo*. Et Ovid. Met. II, 377 de cycno: *nec se cœloque Jovique Credit—Stagna petit.*

ut vel fontem aquæ investigent, vel ferarum prædam ad epulas exquirant, ut lib. I, 192 seq. Sic *campum rapere* dicitur equus, et *æquora rapere* navis. Ita eadem sententia, quæ infra v. 179: Itur *in antiquam silvam*, stabula alta ferarum.

9—12. Ad templum Apollinis, quod antiquissimum fuit ad Cumas, monti impositum, et inde ad subjacens Sibyllæ antrum tendit Æneas. De utroque v. Excurs. III. Facit autem id ex Heleni (III, 441 sqq.) et umbræ Anchisæ monitu V, 731 sqq. *arces*; erat templum in montium jugis; hinc *Apollo altus* et *præsidet arci*, quatenus templum tuetur et cum eo urbem, πολιοῦχος. Porro *Sibylla horrenda*, epitheto translato; erant *secreta* (h. e. secretum) horrenda. cf. VII, 172. *mentem animumque* Homerico more κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμόν. *inspirat magnam mentem*, seu, indit mentem valde commotam, ἐνθουσιῶσαν, ut *inspirare amorem, ignem*, Æn. I, 688. sive, afflat ejus mentem, movet, incitat, furore: et hoc melius.

13. Iterad Apollinis templum (*aurea tecta*) erat per lucum, quo illud ambiebatur; ex more vetere. Hecatæ autem ille lucus cum toto Averno sacer, vel, ut loquuntur alii, Proserpinæ. conf. Excurs. II.

14—19. Fuisse famam antiquam apparet, templum Apollinis Cumanum a Dædalo esse extructum. Videntur Siculi et Itali, quicquid apud se miræ vel præclaræ artis haberent, ad Dædalum retulisse. Colligas hoc vel ex Diodori lib. IV, 78. Habuitque adeo forte horum populorum ars ædificandi et sculpendi originem suam e Creta. Communis narratio est, Dædalum ex Creta profugum in Sicilia a Minoe fuisse oppressum. At poeta, aliam famam secutus, Dædalum ex Sicilia quoque fuga evasisse statuit. Præclare Servius: *Dædalus vero primum Sardiniam, ut dicit Sallustius lib. II Historiarum, post delatus est Cumas: et templo Apollini condito sacratisque ei alis in foribus hæc universa pinxit.* Ceterum totum, qui sequitur, locum copiosius persecutus est Silius XII, 89—103. Ornamenta saltem comparent studiosi. v. 15. Horat. I Od. 3, 34: *Expertus vacuum Dædalus aera Pennis non homini datis.* Verba ex antiquiore sermone poetico servata. Cic. de Divin. I, 47 ex Mario suo: *Hanc ubi præ-*

Insuetum per iter gelidas enavit ad Arctos,
Chalcidicaque levis tandem super adstitit arce.
Redditus his primum terris, tibi, Phœbe, sacravit
Remigium alarum, posuitque immania templa.
In foribus letum Androgei: tum pendere pœnas

16 *pariter* Franc. *erravit* Witt. 17 *Chalcidicam—arcem* Medic. *Chalcidicas arces* Marius Plotius lib. de metris. Apud Gell. X, 16 scriptura extat vulgata. Quartum casum præfert Heinsius. *Calchidica*, *Calcidia*, *Calcidica*, *Chalchidica*, aberrationes codd. v. ad Ecl. X, 50. Est Χαλκὶς, Χαλκιδικός. 18 *hic* Zulich., non male. v. Burm. 20 *Androgei* Heins. e codd. consensu recepit. Grammatici veteres, Carisius, Probus, Servius et Priscianus agnoscunt et tuentur *Androgeo* (Ἀνδρόγεω), quod in recentioribus tantum codd. occurrit, etiam in binis Goth., expressum tamen erat in edd.

petibus pennis lapsuque volantem Conspexit. conf. sup. V, 254. In voc. *præpes* argutantur veteres Grammatici. v. Gell. VI, 6 et Serv. Nihil aliud est quam, celer, velox. 16. *ad Arctos* conf. Ge. I, 245. 246. Sane, sive ex Creta sive ex Sicilia sive ex Sardinia, ut modo e Sallustio traditum vidimus, profugus, Dædalus volatu versus septentrionalem plagam contendit, dum Cumas advolavit. Erit tamen, quod haud neges, hoc valde tumidum a poeta dictum: *gelidas enavit ad Arctos;* nec satis est dicere, prudentia id fecisse Dædalum, ne alæ ceratæ sole liquescerent; aut septentrionis observatione; ut Servius et alii argutantur. Scilicet fuere plures olim de Dædali erroribus per aerem narrationes (ut in ipso Ovid. Met. VIII, 220 seq. non satis assequor quem cursum seu volatum tenuerit), quibus ille etiam remotiorem septentrionalem plagam adiisse ferebatur; unde redux tandem Cumis Apollini templum ex voto posuit. Colligo hoc ex ipso poeta; tum convenit vetus narratio de ejus ad Electridas insulas in ostio Eridani accessu, de quo locus est in libro Mirab. Audit. c, 82 translatus in Steph. Byz. voc. Ἠλεκτρίδες; spectasse narratio videtur ad fabulas de Phaethonte: conf. inf. ad X, 185. *enavit*(respexit ad hoc Quinctil. VIII, 6, 18), usitata illa metaphora inter volatum et navigationem. cf. Ge. IV, 59. Sic mox *remigium alarum*, ut sup. I, 301. cf. Guell. *Chalcidica arce*, Cumis. v. ad v. 2. *levis*, ornat epitheton volantem. *sacravit* tanquam donarium ex voto. Cogita notum morem eorum, qui ex mari erant servati. Etiam *templum* ex voto factum videri potest. Sic Cerdæ visum.

20 sqq. Possunt hæc, si paullo severius agas, a re aliena videri, et videtur poeta argumenti, quod a multis Græcis poetis tractatum fuit, quorum et fuere *Theseides*, dulcedine et copia abreptus esse. Sed observa, quam callide narrationem in sculpturæ argumentum mutaverit, et ad hoc cognoscendum otium fecerit Æneæ, præmisso Achate ad arcessendam Sibyllam. Talia autem anaglypha in templorum foribus ex metallo pretiosiore, h. l. ex auro (v. inf. v. 32), antiquitas probare solebat. conf. Ge. III, 26, et Excurs. XV ad Æn. I. Imitationem loci vide apud Silium lib. III, 32. Fabulam cognoscant, quibus opus est, ex Ovid. Met. VII, 456 sqq. et VIII, 153 seqq.

Cecropidæ jussi (miserum!) septena quot annis
Corpora natorum; stat ductis sortibus urna.
Contra elata mari respondet Gnosia tellus:
Hic crudelis amor tauri, suppostaque furto
Pasiphaë, mixtumque genus, prolesque biformis
Minotaurus inest, Veneris monumenta nefandæ;

21 *miserûm* pro *miserorum* accipiebat Heins. *miserum jussi* sec. Goth. 22 *dictis* Goth. tert. 23 *Cnosia* Rom., ut al. Burmann. conj. *resplendet*. Sed recte impetum repressit vir doctus. 25 *Phasiphe, Pasiphe* in codd. Est Πασιφάη.

aut ex Catulli Epithal. Pelei v. 73 sqq. et nunc ex Apollod. III, 15, 7 et Not. pag. 879 seq. *septena corpora natorum*, pro, nati, elegantius, ut sæpe. Argutantur in numero Interpretes. Cum pueri septem septemque puellæ mitterentur, quidni alterutrum tantum poni potuit? *stat*, adstat, *urna*, graphice hoc ad sortitionem eorum, qui mittendi erant, declarandam. Jam v. 20—22 in unis forium valvis expressas puta Athenas, Androgeo necem et sortitionem puerorum; a v. 23 sqq. autem in alteris valvis Cretam, taurum, Pasiphaen, Minotaurum, Labyrinthum, Ariadnen, Dædalum. Porro diligenter servat poeta morem veterum anaglyphorum, quæ plura argumenta deinceps posita cumulabant; dum de unitate argumenti parum solliciti veteres erant. Sunt tamen h. l. res inter se cognatæ et ad eundem historiarum ordinem spectantes.

23—33. *Gnosia tellus*, ut *Gnosia regna* jam vidimus III, 115. *elata mari*, perpetuum insularum epitheton, *alta*, quod alibi vidimus (cf. sup. V, 588). *respondet*, in alteris valvis ex adversa, opposita, parte expressa est. *crudelis amor*, violentus; eodem modo *sævum* et sic porro dictum accipe pro, magnus, nimius. *supposta furto* pro supposita tauro adultero, *per furtum*, *κρυφίοις γάμοις μιγεῖσα*, ex nota Musæi formula. Nolim tamen putare ipsam vaccam ligneam ipsumque flagitium expressum fuisse: sed Pasiphae v. c. demulcens taurum *inest*, tanquam pars argumenti expressa. *Veneris nefandæ*, nefandi amoris. Non aliter. Nota est de Minotauro fabula, in cujus interpretatione argutantur passim veteres, etiam ad h. l. Videtur fabula simpliciter ex symbolo aliquo antiquitus in Creta obvio ducta, quod figuram humanam cum capite tauri exhibebat; erat aliud symbolum in Siciliæ et Italiæ numis frequentatum, corpore tauri in caput viri barbati exeunte, quod alii Bacchi seu Ebonis, h. e. solis, alii patrii fluvii, alii arationis et fertilitatis agrorum symbolum esse voluere. Mihi nondum liquet; obscurata, puto, jam dudum fuit vera symboli sententia. conf. ad Apollod. Notæ p. 537. Nam multa de his virorum doctorum disputata passim extant, imprimis inter Italos Mazochii et Ignarræ; multa quoque in numorum doctrina; imprimis ab Eckhel. post Neumann. 27. Labyrinthus Dædali opus, in Pasiphaes gratiam susceptum, ut Minotaurum in eo absconderet. Sic Ovid. VIII Met. 157. Hygin. f. 40. Diod. IV, 77. Apollod. III, 1, 4, 15, 8. Apud Homerum vero Dædalus in

Hic labor ille domus, et inextricabilis error;
Magnum reginæ sed enim miseratus amorem
Dædalus, ipse dolos tecti ambagesque resolvit,
Cæca regens filo vestigia. Tu quoque magnam
Partem opere in tanto, sineret dolor, Icare, haberes.
Bis conatus erat casus effingere in auro:
Bis patriæ cecidere manus. Quin protenus omnia
Perlegerent oculis: ni jam præmissus Achates
Afforet, atque una Phœbi Triviæque sacerdos,
Deïphobe Glauci; fatur quæ talia regi:
Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.

27 *illa domus* Goth. tert. 30 *legens* Sprot. et Uratisl., sed fila *legit* Theseus, *fila* et iter *rexit* Dædalus. cf. Burmann. 31 *operum* Goth. pr. *in* abest ab altero Hamburg. *labor* Ven. pro var. lect. et ed. Ven. Verba *Icare haberes* a nonnullis codd., inter quos Romanus est, abesse vidit Pierius. 33 *omnia* Grammaticorum et optimorum codd., quibus fragm. Vatic. adde, est lectio. v. Pier. et Heins., ut per synizesin scilicet efferendum sit *omnja*. Librariorum inscitia mutavit in *omne*, quod ipse Romanus habet, *omnem, omnes, omne*. In Ald. pr. erat *omnem*: sed jam ad calcem operis Aldus jussit e codd. legere *omnia*, quod receptum in altera edit. Ald. e Prisciano firmavit Benedictus in ed. Junt. 34 *Pellegerent* a Virgilio fuisse exaratum, contendit Terentius Scaurus de Orthographia. Ne vero *perlegeret* scribendum putes, ut, Achate præmisso, solus Æneas ad templum restiterit, recordandum, Æneam pluribus comitibus exiisse. Mox v. 40 *Nec sacra morantur Jussa viri.* 36 *Deiphœbe, Deiphebe* aberrant librarii. At est Δηιφόβη. *quæ fatur* Menag. pr., totum hemistichium nonnullis deesse notat Cerda. Forte sustulerat aliquis, voce *regis* offensus. Sed idem Æneas rex inf. 55, sup. I, 544 *et al.* cf. Burm. 37 *hæc ista* Parrhas. *poscunt* Rom. et Medic., hic a pr. m., nec male:

Ariadnæ gratiam chorum seu saltationem Labyrintho similem effinxisse narratur Iliad. Σ, 591 seqq. Habita tamen vere illa esse potuit, et annuo sollenni iterari, ad celebrandam scilicet publica hilaritate felicem e labyrintho fugam; expressa postea ab artifice opere anaglypho: quod jam Homeri, saltem poetæ, cui illa carminis pars debetur, ætate extitit. Simile anaglyphum candido marmore, quod saltationem Ariadnes exhibebat, pro Dædali opere a Cnossiis ostentatum Pausan. IX, 40, p. 793 narrat. Homeri locum respicit Virgilius h. l. et sup. V, 588 sqq.; at idem noster rem hactenus variavit, ut nunc Dædalum narret in *reginæ*, regis Minois filiæ, Ariadnæ, gratiam Theseo iter per Labyrinthum filo monstravisse, quod inventum alii poetæ simpliciter ad Ariadnæ sollertiam referunt. 27. *labor domus* declaratur per alterum, *inextricabilis error*, labor quem ipse labyrinthus facit exitum quærentibus. *doli* et *ambages*, flexus viæ et errores Labyrinthi. cf. Cerda. hos *resolvit*, reditu et egressu monstrato. *cæca*, etiam h. l. sunt obscura, ambigua, δυσνόητα; regit ille glomere iter incertum. Versuum 30—33 de Icaro suavitatem et vim facile sentis ex affectu et ex apostrophe ad Icarum proficisci. Verba Ausonius imitatus est in Mosella v. 300 seq. *Quin καὶ μὴν καί,*

Nunc grege de intacto septem mactare juvencos
Præstiterit, totidem lectas de more bidentes.
Talibus affata Ænean (nec sacra morantur
Jussa viri) Teucros vocat alta in templa sacerdos.
Excisum Euboïcæ latus ingens rupis in antrum:
Quo lati ducunt aditus centum, ostia centum;
Unde ruunt totidem voces, responsa Sibyllæ.
Ventum erat ad limen, quum virgo, Poscere fata
Tempus, ait: deus, ecce, deus. Cui talia fanti
Ante fores, subito non vultus, non color unus,

potest adeo exquisitius dictum videri: *ista spectacula poscunt sibi non hoc tempus*, sed aliud. Eandem lectionem respicit Servii nota. *possit* Franc. *posci* etiam legi posse Heinsius aiebat. 38 *Hunc* Franc. *grege de niveo* edd. Macrobii IV Sat. 2, male; cum diis inferis sacra parentur. v. Heins. 39 *ex more* Ven. Erf. et fragm. Vatic. 40 *moratur* Goth. pr. sed *jussa viri* non morantur, confestim expediunt, paranda sacra. 41 *in templa alta* pr. Hamburg. 42 *excissum* pr. Rottend. 43 *Qua* pr. Moret., perpetua varietate. 45 *tum virgo* quidam ap. Serv. III Æn. 370. 46 *plurima fanti* Schol. Stat. Theb. X, 164.

et *vero sane* reliqua quoque signa perlustrassent. Mox v. 38 *grege de intacto*, grege boum jugo intactorum, Ge. IV, 540 *intacta totidem cervice juvencas*. dictæ *hostiæ injuges*: Macrob. III, 5. p. 424. Deiphobe autem Glauci filia non male editur, quoniam ille inter deos fatidicos habebatur; ut bene Guell. monuit.

40 sqq. Locorum situm et faciem plane legentis animo eripiunt interpretes, dum hic antrum in adyto templi in Cumani collis latere positum esse putant. Templum Apollinis erat monti impositum, qui mox urbi conditæ pro acropoli fuit. Quod nunc memoratur *antrum Sibyllæ*, in latere ejus montis excisum, non longe ab eo loco abesse debuit. vid. Exc. III. Ad hoc nunc ex Apollinis templo abducit Æneam Sibylla. Fallunt viros doctos *alta templa*, quæ nunc non sunt Apollinis ædes, sed antrum Sibyllæ.

42—44. *Euboicæ rupis*: montium Cumanorum (v. ad v. 2), in quibus est antrum, excisum in latere montis; doctius: latus excisum in antrum. *aditus*, puta, subterranei meatus, σύριγγες, ut in Ægypto appellabantur. hos meatus, statuendum est, duxisse ad unum aliquod penetrale cujus est *limen* vs. 45. et *fores* vs. 47. et *ora* vs. 53. et *ostia* vs. 81. Conf. de his disputata Excursu III. ad h. l. ubi *de luco Triviæ*. Quod si itaque in interiore antro, adyto, Sibylla vaticinia effaretur, remeabat vox per infinitos hos canaliculos seu spiramina et exitus; quæ res ad religiosum horrorem valde accommodata esse debuit (Paolum desero in his interpretandis. v. *Antiqq. Puteol.* fol. 29).

45—54. Tempus ad oraculum precibus poscendum, ut ex v. 51 apparet; *deus, ecce deus:* Sentit enim illa furore divino se corripi sub ipsum templi aditum. Locus de furore va-

Non comtæ mansere comæ; sed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument; majorque videri,
Nec mortale sonans; afflata est numine quando
Jam propiore dei. Cessas in vota precesque,
Tros, ait, Ænea? cessas? neque enim ante dehiscent
Attonitæ magna ora domus. Et talia fata
Conticuit. Gelidus Teucris per dura cucurrit
Ossa tremor, funditque preces rex pectore ab imo:
Phœbe, graves Trojæ semper miserate labores,
Dardana qui Paridis direxti tela manusque

49 *Et r. f. c. domat* Lutat. ad Stat. VIII Theb. 202. 50 *Non* Parrhas. *afflataque n.* Goth. sec. Mox, ut nunc interpungitur, *quando* est pro quandoquidem, siquidem, uti et Servius interpretatur. Mihi oratio majorem vim habere videtur, si distinxeris: *Nec m. sonans. Afflata est n. quando Jam propiore dei: cessas in vota precesque, Tros, ait, Ænea?* 51 *deo* pauci codd. et plerique a m. pr. vel sec. *et propiore* Dorvill. *cesses* pr. Menag. 52 *Æneas* Sprot. et Goth. alt. *neque enim* Heins. ex scriptis pro *nec enim*. *dehiscunt* Leid. un. 53 *magnæ* Ven. *domos* tert. Rottend. Mox *Ut t. f. Conticuit*, g. conj. Heins. 54 *dira* præfert Uptonus ad Spencerum *Fairy Queen* p. 538, ut sint horroris plena. 55 *funditque* Heins. ex scriptis. Vulgo *fuditque*; at pr. Moret. a m. pr. *fundensque*. 57 *direxit* Sprot. a m. pr. *diresti* Parrhas. *directi* Goth. tert. cum Rom.

tum egregius. *Nec comtæ mansere comæ:* atqui erant illæ resolutæ, ut in sacris mos erat; igitur nunc non mansere ut erant, in suo positu naturali, sed aut factæ sunt horrentes: cf. Seneca Agam. 712. 713, aut jactatæ, ut Tibull. II, 5, 66, quod malim ex Val. Fl. I, 208. 209 imitatione. *majorque videri*, μείζων εἰσιδεῖν, ut solent majora visu esse, quæ animum sensusque miratione percellunt: Paullo aliter de diis, qui in hominum præsentiam veniunt, sup. in Excurs. XIII ad lib. I. *nec mortale sonans*, adeoque divinum quid; v. V, 649 de Iride in Beroen mutata, cf. I, 328. Quæ Spencius Polym. Dial. XVI comparat de Fama Æn. IV, 176, de Alecto VII, 448, de Tisiphone Georg. III, 553, paullo diversa sunt. *Cessas in vota*, ad vota, exquisitius dictum, quam cessas facere vota. 52. *enim*, τί γάρ; ut alias pro, vero, scil. nisi vota feceris. *attonitæ magna ora domus*, interioris majoris antri, tanquam adyti, fores. *attonitæ;* ut rei inanimatæ tribuatur sensus idem, qui est in iis, qui repente revelli fores audiunt. Nec tamen male Serv.: facientis attonitos, stupendæ; ut, *mors pallida, tristis senectus.* Scilicet debebat esse *attonito* tibi propter fores, ubi revellentur: transfertur doctius epitheton ad *fores.* Videtur autem antiqua religio templorum fores nonnunquam ita machinis instruxisse, ut nulla hominum opera aperiri viderentur: imprimis in oraculis. Eo spectabat nota Serviana, cujus fragmentum habemus: *Trahit hoc de Matris Deum templo, quod non manu, sed precibus, aperiebatur.*

56—62. Semper a Trojanorum partibus stat Apollo in Homero. 57. Fundus Iliad. X, 359; verum copio-

Corpus in Æacidæ; magnas obeuntia terras
Tot maria intravi, duce te, penitusque repostas
Massylûm gentes, prætentaque Syrtibus arva;
Jam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.
Hac Trojana tenus fuerit Fortuna secuta.
Vos quoque Pergameæ jam fas est parcere genti,
Dîque deæque omnes, quibus obstitit Ilium et ingens
Gloria Dardaniæ. Tuque, o sanctissima vates,
Præscia venturi, da, non indebita posco
Regna meis fatis, Latio considere Teucros,
Errantesque deos, agitataque numina Trojæ.

59 *penisque* r. Rom., quod Pierius explicat: ad Pœnos usque. Sed est librarii lapsus. 60 *Massylium* multi librarii peccant; ut et al. Jo. Schrader. conj. *prætextaque*, ut illud: *Germania, quatenus Danubio prætexitur* et alia. Verum ita variatur oratio, non emendatur. Apud Silium XVI, 253 est *extenta tellus Syrtibus*. 61 *fugientes* octo codd. ap. Burmann. Sed etiam V, 629 *Italiam sequimur fugientem*. 62 *fuerat* Montalb. 63 *parcite* aliquot Pier. quod et ipsum placere potest. At nec vulgata habet, quod novare necesse sit. 64 *Ilion et* Dorvill. *Ilion ingens* alii Pierii, lapsu, quem alias quoque vidimus. 65 *Dardanidum* ed. Ven. 66 Bene Burmannus distinxit post *fatis*, ut sit: *da Latio considere Teucros*. Et sic jam inde ab Aldo interpunxerant. Alii sic: *da* (*non i. posco*) *Regna m. f.* 67 *consistere* Rom. et aliquot codd., quos Ursinus viderat, Goth. sec. cum tribus ap. Burm., perpetua varietate. cf. I, 572. III, 162 et al.

sius Paridis fatum exposuerat Arctinus in Æthiopide; nunc in Quinto Lib. III. pr. Est autem inter memorabiliora factum hoc Apollinis, quod sive suo sive Paridis telo Achillem occidit; ejus enim morte fatum Trojæ primo differebatur, tum autem ille multo gravius sæviturus fuisset in Trojanos urbe capta quam mox factum est. Veneris et Apollinis precibus id dedisse Jovem, præclare exponit Horat. Carm. IV, 6. pr. 58—60. omnia in majus aucta; pro Pœnis *Massylos* tanquam vicinos, et *Syrtes*, tanquam Africæ adjacentem oram. conf. Excurs. IV ad lib. I. *penitus repostas gentes:* positas, habitantes, in interiore Africa. Silius III, 325 *Nec non totus adest vesper, populique reposti; Cantaber ante omnes.* *prætenta* ut *Sicanio prætenta sinu insula* III, 692. *Italiæ fugientis* vid. sup. V, 629. *Trojana Fortuna*, adversa sc. Mox *obstitit;* quæ consiliis nostris obsistunt, invisa sunt.

65—68. Vide v. 84 sqq. *Da*, Servius: *dic, utrum possimus considere;* Male. At recte Burmannus alteram interpretationem tuetur: *da*, fac, effice, ut passim, v. c. XII, 97. Solent autem in vaticiniis notiones hæ inter se permutari, ut, cum diversa sint, *prædicere* et *prædicta efficere*, vates tamen sibi arrogent, aut ut vatibus tribuatur alterum hoc. Itaque a vatibus postulatum legimus, ut meliora ac lætiora prædicant, ac si ipsi rerum eventa disponant. Pro, *fac nos considere*, quam graviter ista v. 67. 68. *agitata numina* penates qui modo er-

Tum Phœbo et Triviæ solido de marmore templum,
Instituam festosque dies de nomine Phœbi.
Te quoque magna manent regnis penetralia nostris:
Hic ego namque tuas sortes, arcanaque fata,
Dicta meæ genti, ponam, lectosque sacrabo,
Alma, viros. Foliis tantum ne carmina manda;
Ne turbata volent rapidis ludibria ventis.
Ipsa canas oro. Finem dedit ore loquendi.

69 *templa* vulgg. edd. ante Heins. et codd., sed fere recentiores, ut tres Goth. Et poterat illud placere, quoniam de uno templo Dianæ cum Apolline dicato Romæ non constabat. Spanhemius, jam Burmanno laudatus, de usu et præst. Num. T. II, p. 129 ex Varrone LL. VI affert locum, unde Noctilucæ templum in Palatio fuisse, h. e. Dianæ, constat. Enimvero alienum hoc ab h. l.; nam obscura aliqua ædes non poterat a poeta commemorari; sed agi necesse est de refecto illo et dedicato ab Augusto (v. Vita Virg. 726) et toties celebrato a poetis templo Apollinis Palatini. Nec refert, *templa* an *templum* legas: aliter enim, quam de uno illo templo, dictum nec alterum accipies. Erant in hoc templo pensiles lychnuchi ex ære mirandæ artis, quas Alexander captis Thebis Apollini in Cyme (ἐν Κύμῃ) Æolidis dicaverat, ap. Plin. XXXIV, 3, s. 8, quos perperam Spanhem. l. c. in ædem Noctilucæ transtulit. 70 *Constituam* Rom. Ursin. et Serv. ad III, 274. Sed poeta exquisitius verbum h. l. sequi maluit: siquidem, ut vulgo fit, interpungas: *templum Instituam, f.* Nunc alia ratione succurrisse me vides. *diis* Witt. 71 *nostris p. regnis* Hamb. pr. Erf. et Diomedes lib. I. 72 *tuis* alter Hamburg. *Achaica fata* idem. 73 *imponam* Parrhas. *ponam genti* Mentel. alter. 74 *tantum foliis* Parrhas. *nec c.* tres ap. Burm., porro *nomina* Ald. pr., sed emendavit Nauger., Goth. pr. et Nonius in *ludibria.* conf. sup. III, 445. 76 *finem dedit ore loquendi.* Fuisse videntur jam ante Cerdam, quibus hæc ab aliena manu assuta esse viderentur, rantes erant; nam *erroribus agitamur*, vexamur.

69—74. Ad templum in Palatio ab Augusto factum respici, ut Æneas ex posterorum persona vota faciat, jam Servius notavit. cf. Sueton. Octav. 29. Ex Virgilii autem verbis vix aliter sentias, quam, cum Apolline, Dianæ quoque sorori templum Palatinum fuisse consecratum; ut in ludis sæcularibus aliisque sacris consociatæ fuere utriusque religiones. Apud Propert. II, 31, 15 legimus, signum Apollinis in eo templo inter Latonam et Dianam medium stetisse: *Deinde inter matrem deus ipse interque sororem Pythius in longa carmina veste sonat. festos dies,* ludos Apollinares ab eodem institutos. 71—73. libros Sibyllinos et XVviros iis inspiciendis. Servati autem illi libri primum in Capitolio, Ab Augusto vero restituti sub Apollinis Palatini basi conditi; ut ex Suetonio notum Octav. 31 et Tibullo II, 5, 1 *Phœbe fave, novus ingreditur tua templa sacerdos*, Quindecemvir Messala; hæc igitur sunt *penetralia*. Neque Ovidius intelligendus aliter, etsi rem ita effert, quasi Sibylla templum et sacra habuerit, Met. XIV, 128 *Templa tibi statuam, tribuam tibi thuris honorem.*

74—76. Exequitur Æneas Heleni præceptum, sup. III, 443. 457. *Ipsa canas.* Nunc igitur more suo relicto non foliis inscribit dicta, sed ore profert. Tota de Sibylla fabula ad antiquissima pertinet tempora; ex iisdem etiam petita esse puta fo-

At, Phœbi nondum patiens, immanis in antro
Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse deum: tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.
Ostia jamque domus patuere ingentia centum 81
Sponte sua, vatisque ferunt responsa per auras:
O tandem magnis pelagi defuncte periclis!
Sed terra graviora manent. In regna Lavinî

offensi forte et illi vocis *ore* pleonasmo, satis et alibi obvio. v. Burm.; tamen Servius quoque in eo argutatur. Sed bene laudant Intpp. Lucilii versum: *Hæc ubi dicta dedit, pausam facit ore loquendi*, ap. Nonium in *pausa*. 78 *posset* Rom. et Hamb. alt. 79 *excusisse* Dorvill., ut solent recent. librarii. *excussura* Barthius ex suo codice. 80 *rapidum* multi ap. Burm. 81 *namque* alter Hamburg. 82 *vatisque ruunt* idem. *sub auras* Sprot. et Goth. sec., ut alibi. 84 Duæ codicum sectæ: altera, duce Romano, *terra*; et hoc sonantius; altera, Mediceo duce, *terræ*; quod non, ut *humi*, *terræ*, interpretari malim, sed *terræ pericula*, ut Pierius quoque facit. *terris* Parrhas. *majora manent* Sprot. *et regna* nonnulli Pierii, omissa præp. *ad*, quod Heins. ad II, 781 illustrat. *regna Latini* alios legere narrat post Benedictum in ed. Junt. Pierius, etiam scriptos, sed ex interpolatione. Enimvero *Lavinii regna* ab urbe nova condenda, Lavinio, haud dubie

lia arborum, quibus illo ævo scribebatur, nondum alia meliore materia inventa.

77—80. Ornate omnia: a domandis equis translata verba (cf. v. 100, 101) ad vatem, quæ nollet deum recipere, ἐνθουσιάζειν, cum divina vis crederetur corpus mortale, tanquam sui non capax, graviter vexare. *bacchatur* pro simplici discurrit, vid. sup. IV, 301. *Fingitur* equus a magistro *premendo*, h. e. pressus frenis, compressus, coercitus. cf. sup. I, 63; ergo *fingit premendo* pro premit. Est etiam brevitatis laus in *tanto magis:* Subintell. sed quanto magis illa bacchatur, adeoque reluctatur *tanto magis* etc.

81. 82. *Ostia domus*, aditus ad interiores recessus antri: v. sup. 45 sq. ea patere dicuntur, ac si de templo ageretur: cujus fores sponte patere narrantur adventante deo: ut ap. Callim. in Apoll. 3, 6, 7. Putanda autem nunc est Sibylla adytum ingressa, deo plena, ex adyto hæc vociferari, conf. v. 98, voce per cava antri resonante: ut v. 44. Æneam autem ante fores substitisse. cf. v. 98. Quod sequitur vaticinium est inter insigniora poetæ loca, cum sententiarum gravitate, phantasmatum sublimitate et doctrinæ poeticæ copia, tum verborum pondere, dignitate et ornatu; etiam orationis nova inflexione et variatione: ut plerumque loca, quæ vaticinia exponunt, felicissimæ artis in poetis esse solent: quandoquidem poeticum spiritum nihil est, quod æque recipiat, quam futurarum rerum descriptio.

83—89. Dicta hæc secundum Heleni prædictionem sup. III, 458 sqq. conf. præclarum locum Tibulli II, 5, 39 sqq., ubi Sibyllæ oraculum alio tempore ac modo, latius tamen, expositum est. *in regna Lavinî*, ad Lavinium; hoc tandem manifestum de aditus ad Italiam loco vaticinium (cf. Disquis. *de rer. in Æn. tract. inven-*

Dardanidæ venient; mitte hanc de pectore curam;
Sed non et venisse volent. Bella, horrida bella,
Et Thybrim multo spumantem sanguine cerno.
Non Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica castra
Defuerint. Alius Latio jam partus Achilles,
Natus et ipse dea. Nec Teucris addita Juno

exquisitius dicta et ad spiritum fatidicum melius sunt attemperata; nec in eo prolepsis nec metrica ratio in priore syllaba correpta quenquam tenere debuit: v. sup. I, 2. Sunt *regna Lavinii*: itaque scripsi, ut debet scriptum esse veterum more, *LavinI*, ut etiam sup. I, 258. 270. Eadem non minus bene *regna Lavinia* dixisset, ut alibi *arva Lavinia*, *litora Lavinia*, IV, 236. I, 2. 85 *pone hanc* Uratisl. *dimitte hanc p.* Leid. et pr. Moret. 86 In *et* turbant librarii; et vel omittunt, vel scribunt: *Sed non evenisse, sed non advenisse.* Est: verum etiam volent non venisse. Etiam *volunt* Mentel. pr. 87 *cernam* Moret. sec., male. 88 *Nec S.* Dorvill. 89 *Defuerunt* alter Hamb., cum glossa, *in labore.* 90 *abdita* multi ap. Pier., ex more. Heumannus olim conj. *nec Teucris (addit) Juno*; sed repressus ab Burmanno ad h. l. v. Notam nostram.

tione s. VI). Reliqua egregie ad horrorem partim rerum exemplis et verborum ornatu, partim comparatione cum rebus Trojanis, quarum quanta vis ad Æneæ animum ipsa recordatione esse debebat! 87. jam Homero frequentata rei imago Iliad. H, 329. *Dorica castra*, sup. II, 27, ubi v. Not. 88 sqq. Eadem calamitatum series renascetur. cf. inf. X, 60, 61, 62. *Alius Achilles*, Turnus Veniliæ f. v. inf. X, 76. Nec hoc sine veterum exemplo. v. c. Eurip. Troad. 614. 615 φεῦ· φεῦ· Ἄλλος τις Αἴας, ὡς ἔοικε, δεύτερος Παιδὸς πέφυκε σῆς. conf. Ecl. IV, 36 *alter erit tum Tiphys— atque iterum ad Trojam magnus mittetur Achilles*, etiam in vaticinio. Nec aliter in prædictionibus vatum Hebraicorum Davides et alii iterum excitantur tanquam reduces.

90. *Nec Teucris addita Juno Usquam aberit.* Interpretatio loci e veteribus nobis servata est. Macrob. VI Sat. 4 unum ex iis locis esse docet, in quibus vetustum verbum servaverit poeta. *addita, id est, affixa, et per hoc, infesta. Hoc jam dixerat Lucilius lib. XIV his versibus: "Si mihi non prætor siet additus atque agitet me, Non male sic ille, ut dico, me extenderat unus;"* Etiam Servius: *addita Juno, inimica. Est autem verbum Lucilii et antiquorum: ut Plautus Aul. III, 6, 16 "Argus, quem quondam Jovi Juno custodem addidit."* Sed alterum hoc Plauti ex iis potius exemplis est, quæ doceant, quomodo voc. *additus* in hunc significatum transire potuerit. Scilicet *custodem dari, addi*, voc. proprium est; v. c. inf. IX, 649 *Tum comitem Ascanio pater addidit*; et Horat. III, 4, 79 *nequitiæ additus Custos*, vultur, qui Tityi jecur observat. Jam autem qui *custodes additi* sunt, imprimis peccare volentibus, iidem molesti sunt, difficiles, odiosi, infesti. Nota res jam ex virorum doctorum disputationibus. Adi vel Gesneri Thesaur. LL. h. v. Virgilium imitatus est in vocis usu Silius II, 595 *agit addita Erinnys.* Paullo aliter comparata sunt exempla, in quibus *addi* vel *additi esse* dicuntur, qui non sine molestia aliqua accedunt ad nos, vel quæ nobis contingunt ingrata. v. c. apud Stat. II Theb. 320 *Et, qua non gre-*

Usquam aberit. Quum tu supplex in rebus egēnis
Quas gentes Italûm, aut quas non oraveris urbes !
Caussa mali tanti conjux iterum, hospita Teucris,
Externique iterum thalami.
Tu ne cede malis : sed contra audentior ito,
Qua tua te Fortuna sinet. Via prima salutis,
Quod minime reris, Graia pandetur ab urbe.
  Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla
Horrendas canit ambages, antroque remugit,

91 *Usque* Ven. *Nusquam a. tum tu* Parrhas. *tunc tu* pr. Hamb. pro var. lect. *ut rebus* Leid. unus. 92 *erraveris* Wall. 93 *Teucri* pr. Moret. Ceterum male vulgo distinguebatur, etsi Servii exemplo, *Caussa mali tanti conjux, iterum h. Teucris*; Melius: *Caussa mali tanti conjux iterum, h. T.* Sic et mox *iterum thalami.* 94 *Extremique* Moret. sec. 95 *crede* Goth. tert. *et* a pr. m. Medic. *audacior* alter Hamburg. et bini Goth. *audatior* Wall. *ardentior* Leid. et Hugen. a m. pr. 96 Vulgatum erat: *Quam tua te fortuna sinet.* Ut plus audeat, quam fata permittant, vix videtur bonum consilium esse; multo minus Æneæ datum, cujus omnia consilia ad fatorum ordinem a poeta attemperata sunt. *Quam* pro *quantum* ut cum Heinsio et Burmanno accipias, durum esse puto, et vero etiam jejunum: Malis obviam ito, quantum potes. Significantius est: quacumque via licet id facere. Accedo igitur viris doctis, ut legendum existimem, *Qua*, ea via, qua; ut sup. II, 387 *O socii, qua prima inquit, fortuna salutis Monstrat iter, quaque ostendit se dextra, sequamur.* Affine est sup. I, 418. *Corripuere viam, qua semita monstrat.* nec tamen adeo longe in malis propulsandis progredi fata te sinent, sed paratum est auxilium: *Via prima s.* Atque fuit hæc lectio etiam in libris plerisque Pierii; forte recentibus. Nam veteres omnes in *quam* conspirant. Inter editos princeps Ald. *qua* exhibet, mutatum a Naugerio in altera. In his tamen particulis, imprimis cum comparativus in errorem tam facile inducere debuerit, nolim librariorum fidei tam multum tribuere. Alii legunt *Quum*, quod vix probes. Toupius Epist. Crit. pag. 171 *Lego, ut mihi quidem videtur, certissime: Quo* tua te fortuna *feret.* Hoc est, poetæ dictionem per lusum variare, non, corrupta emendare. *sinat* Oudart. 98 *Cumana* Dorvill., sed alterum doctius: v. ad Silium IX, 57.

vior mortalibus addita cura, Spes. Ad hoc genus referenda loca, quæ afferunt Drakenb. ad Silium l. c. Gronov. ad Senec. Herc. fur. 1237 et al., non ad prius. Adde Val. Fl. VI, 181 *Necdum clara, quibus sese Fuga* (Φύζα) *mentibus addat.* Aliter rem expedire voluisse videtur Burmannus, qui ita ordinat verba: "*nec Juno aberit Teucris, addita* scilicet aliis hostibus, Turno et reliquis:" hoc vero multo durius: etiam si jungere velles: *nec aberit addita*, h. e. addetur, accedet sc. nova hostis. Si quis nondum ullo interprete inspecto locum legat, is haud dubie ita accipiet: *nec deerit* in Italia *Juno, addita Teucris*, quæ semper Trojanis adesse, iis instare, eos urguere, persequi, solet. Eas res infesti animi esse, quis dubitet?

91—97. *quum tu* pro vulgari, *tum tu. oraveris:* v. lib. VIII scil. Evandrum et Agyllinos Etruscos. *in rebus egenis*, angustis, periculosis. Noli cum Servio et aliis de fame accipere. *conjux* Lavinia, ut olim Helena. 96. *qua* via et ratione, quo modo se res dabunt. ỷ. v. Var. Lect. *Graia ab urbe*, Pallanteo Evandri. Color si-

Obscuris vera involvens: ea frena furenti
Concutit, et stimulos sub pectore vertit Apollo.
Ut primum cessit furor, et rabida ora quierunt;
Incipit Æneas heros: Non ulla laborum,
O virgo, nova mi facies inopinave surgit.
Omnia præcepi, atque animo mecum ante peregi.
Unum oro; quando hic inferni janua regis
Dicitur, et tenebrosa palus Acheronte refuso:
Ire ad conspectum cari genitoris et ora

101 *Incutit* pr. Hamb. pro var. lect. *Quatere frena* proprie de aurigantibus. versat aliquot Pier. cum Goth. sec. Sed hoc ad orationem vulgarem propius accederet. 102 *Ut tandem* Parrhas. *rapida* multi et hic. v. sup. 80 et 49. 104 *nova non f.* Exc. Burm. *mihi* Rom., hic et alibi. Scilicet eodem res redit, si syllabas contractas scriptura quoque, an tantum pronuntiatione, tollas. Sed constantia in his servanda est. *surget* Zulich. 105 *percepi* multi scripti et editi. Sed *præcepi* Rom. Medic. et alii vetustiores cum Servio. Et hoc eruditius. cf. inf. X, 277. *ipse peregi* Seneca Epist. 76 et Eugraph. in Terent. 106 *i.j. Ditis* Leid. unus, et Franc. in margine; ex interpret.

milis est apud Apollon. II, 388 *Ἔνθα γάρ ὔμμιν ὔνειαρ ἀδευκέος ἐξ ἀλὸς εἶσιν Ἄῤῥητον.*

100. Eventa rerum obscuris verbis prodit. Imitatur locum Lucanus I, v. 637. 638 *flexa sic omina Tuscus Involvens multaque tegens ambage canebat.* Pompon. Sab. "vera, *quæ vera futura erant.* Probus ait, *vera, lucida.*" Alexander (Grammaticus, unus ex vetustis poetæ interpretibus) "*a quo accepit Sergius* (leg. Servius), pro, *veris obscura miscens,*" male hæc. Sed *involvere obscuris,* est obscurare; ut *involvere caligine, nocte.* 100. 101. *ea frena f.*, de concitato animi impetu; ut alias de cursu. *ea τοῖα,* tam valida, pro: nam admodum valida *frena.* cf. v. 79. 80. *stimulos sub pectore vertit,* h. e. in pectore figit. Sed plus inest alteri verbo; continuato sc. ictu. *Frena* et *stimulos,* ad furorem declarandum a Tragicis habet poeta; forte ex οἶστρος natos. Inter loca, quæ Interpr. laudant, unus est accommodatus Euripidis (Iphig. in Taur. 935) de furiis: *ἠλάστρουν θεαί, Ὥστ' αἱματηρὰ στόμι' ἐπεμβαλεῖν ἐμοί.*

104. *facies* est species, genus; *surgit,* exquisite, evenit, occurrit. Scilicet audierat Æneas omnia a patre V, 730. 731 et Heleno III, 458. *præcepi.* Non male Æschylus comparatur Prometh. 101—103. *peregi* pro vulgari, exegi, perpendi.

106—109. *janua regis* h. e. palatii vel regni aditus. *tenebrosa palus Acheronte refuso.* Cum Acherontem mox in inferis locis poni a poeta videamus, Servius, et ex eo Pomponius, pronuntiant: *Avernum significat, quem vult nasci de Acherontis æstuariis:* ut Avernus adeo sit Acherontis emissarium. Fuit tamen in his ipsis locis ad Cumas *palus Acherusia* (cf. Exc. II et IX extr. ad h. libr.): ad quam Virgilius respicere debuit: *tenebrosa palus Acheronte refuso:* etsi in ea designanda usus forte est iis, quæ de Acheronte in inferis narrari solent; cui *æstus* tribuitur inf. v. 296. 297, ita ut ex inferis par-

Contingat; doceas iter, et sacra ostia pandas.
Illum ego per flammas, et mille sequentia tela,
Eripui his humeris, medioque ex hoste recepi;
Ille, meum comitatus iter, maria omnia mecum
Atque omnes pelagique minas cœlique ferebat
Invalidus, vires ultra sortemque senectæ.
Quin, ut te supplex peterem, et tua limina adirem,
Idem orans mandata dabat. Gnatique patrisque,
Alma, precor, miserere; potes namque omnia; nec te

109 *Contingit* aliquot Pier.; at Romanus: *Unum oro—Ire* ad *c. c. genitoris, et ora Contingam.* 111 *revelli* Bigot. In *recepi* argutati sunt veteres Grammatici. v. Serv. et Pompon. Sab. Sed *recipimus* et recuperamus non modo amissa, sed ea quoque, quæ ne amitteremus metuendum erat. 113 *cœlique minas pelagique* Medic. et Wall. 114 *Invalidus.* Jo. Schrader. otiosum esse ratus emend. *Impavidus.* Verum Anchises ferebat, etsi invalidus, fortius quam pro virium et ætatis modo et gradu. 115 *et* abest a plerisque Pier. et Heins., comparet tamen in Medic. et Rom. Sed abesse posse nemo dubitet. *lumina, numina* etiam hic in libris. 116 *Ille o.* pr. Hamb. *ipse o.* Hugen. Ex Pier. alii *Id me orans,* alii *Id memorans.* Tertius Rottend. *Dememorans. gnati, nati,* et in nonnullis *geniti* legitur ap. Pier.

tibus exundet, supraque crateris sui labra exuberet (*refusa* sit) aqua; ductum id ex Platone; in cujus Phædone p. 112 B. Steph. Tartarus omnes amnes recipit, aqua autem *αἰωρεῖται δὴ καὶ κυμαίνει ἄνω* etc. Ita passim poetæ. Apud Valer. Fl. IV, 594 *Illic* (juxta Heracleam Paphlagoniæ) *Acheron—vastoque exundat hiatu Fumeus;* et de eodem Apollon. II, 747 *κοίλη δὲ φάραγξ κατάγει μιν ἄνωθεν.* Ipse enim Acheron in imis terræ radicibus: Κυάνεον δ' Ἀχέρονθ', ὃς ἔχει ῥιζώματα γαίης Orph. Hymn. XVII, 10. De his ipsis autem locis Ulyssis aditu celebratis agens Lycoph. v. 695 *καὶ 'χερουσίαν Ῥόχθοισι κυμαίνουσαν οἴδματος χύσιν,* et eundem in sensum Silius *eructare* dixit in loco ex Marone expresso X, 425 *specus—eructat acerbam Cocyti laxo suspirans ore paludem.* Est itaque *refusum,* si poeta noster ad æstum illum ebullientis aquæ respexit, paullo aliter dictum atque ex communi usu, quo simpliciter ad aquam stagnantem illud spectaret: *ἀναχυθεὶς ποταμός·* etsi ne sic quidem, post omnia ista, video, quid impediat in Marone accipere paludem *Acherontis refusi* seu *stagnantis,* respectu Acherusiæ ad Cumas, de qua verba sunt Geographi: Ἀχερουσία λίμνη, ἀνάχυσίς τις τεναγώδης θαλάσσης Strab. V, p. 243 D. Mox *sacra ostia,* ut Homericum θεῖα, et inf. 573 (non ut Serv.), cujus voc. significatus latissime patet, ut in nostris linguis nihil sit, quod satis respondeat.

116. *mandata dabat* sup. V, 735. Mox *Hecate:* nam sup. v. 35 *Phœbi Triviæque sacerdos.*—119. 120. Aut supplendum alterum membrum: *quidni et mihi adire inferos liceat?* aut jungenda: *miserere—si potuit;* siquidem p. (Statii imitationem notarunt Silv. V, 3, 271 sqq.) *fretus:* pro, usus. Homericum *πεποιθώς, πι-*

Nequidquam lucis Hecate præfecit Avernis ;
Si potuit Manes arcessere conjugis Orpheus,
Threïcia fretus cithara fidibusque canoris :
Si fratrem Pollux alterna morte redemit,
Itque reditque viam toties. Quid Thesea, magnum
Quid memorem Alciden ? Et mi genus ab Jove summo.
  Talibus orabat dictis, arasque tenebat ;
Quum sic orsa loqui vates : Sate sanguine divûm,

119 *accersere* male et hic multi. 121 *Sic f.* Schol. Statii. v. Heins. Hygin. f. 80. *Tunc deprecatus Pollux, ut liceret ei munus suum cum fratre communicare. Cui permisit ; ideoque dicitur* alterna *morte redemtus.* 122 *Quid Thesea, magnum Q. Alciden* distinxit Heins. ex Mentel. Addit Burmannus Witt. et alios. Librariis equidem tantum non tribuam. Sed jam veteres Grammatici super interpunctione disceptavere. v. Serv. et Pompon. Sab. Male eos habet, quod *Thesea* dicat *magnum*, qui sacrilegus fuerit, et qui *sedet æternumque sedebit Infelix Theseus* inf. 617. 618 ; quasi vero *magnus* semper philosophicam aliquam virtutem designet. Ratio petenda erat ex elegantia poetica optimorum poetarum usu frequentata, et ad animum et ad auditum jucunda, ut epitheton potius ad posterius, quam ad prius referatur : *Quid Thesea, magnum Quid m. Alciden !* 123 *Alcidemque, mihi genus* tres ap. Burm. *a Jove* duo cum binis Goth. et *summo est* sec. Moret. 124 *tenebant* pr. Moret. 125 *Cum sic* Heins. ex Medic. et aliis ; alii *tum* et *tunc*.

συνος, et in hac ipsa re Orph. Arg. 42 Ἡμετέρῃ πίσυνος κιθάρῃ, simpl. pro, ope citharæ.

121. 122. Ut cum Castore, qui mortali patre, Tyndareo, natus erat, immortalitatem communicaret Pollux Jove patre natus, hoc a diis consecutus est, ut, quoties ipse ad inferos se contulisset, fratri apud deos interim versari liceret. Hinc alternis sedes mutatæ. Fabula varie a poetis tractata et ornata. Fundus Odyss. Λ, 302. 303, at v. Pindar. Nem. X. Etiam Theseus et Hercules memorantur, quatenus inferos adiere. v. inf. 392 seqq. Aliter de Theseo fabula tractatur v. 618. Unde reprehensus poeta ab Hygino, ap. Gell. X, 16, quod altero loco Theseum in inferis æternum sedentem, in altero hoc, in quo versamur, *inter eos nominasset, qui ad inferos adissent et redissent.* Enimvero poeta non Theseum iisse et rediisse narrat, sed Pollucem ; Theseum autem tantum sic memoravit, ut de solo aditu inferorum ageret. Grammatici impetum accurate retudit Ouwens Noct. Hag. p. 20 sq.

124. *aras tenebat.* Notissimus precantium mos. Si tamen teneas animo, Æneam in ipso limine templi vel antri substitisse (cf. mox v. 151 ; et is perpetuus veterum mos, si deum consulerent), dum vates penetraret ad adytum, v. 98, ara difficultatem habere potest, quo loco sita fuerit. Scilicet, si *ad limen* substiterunt consulentes deum, de tota ea parte intelligendum, quæ usque ad adytum patebat, adeoque πρόναος et ipse ναὸς sub limine et aditu intelligendus. Erat autem ara in pronao : nam omnis sacrificii ritus factus passim ante ædem memoratur.

125—132. *Avernus* h. l. simpl. pro locis inferis ; non lacus ; ut inf. 237 seq., sed ut in Ἀχέρων δυσέξοδος vel

Tros Anchisiada, facilis descensus Averno;
Noctes atque dies patet atri janua Ditis;
Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est. Pauci, quos æquus amavit
Jupiter, aut ardens evexit ad æthera virtus,
Dis geniti potuere. Tenent media omnia silvæ,
Cocytusque sinu labens circumvenit atro.
Quod si tantus amor menti, si tanta cupido est,
Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
Tartara; et insano juvat indulgere labori:

126 Vulgo *Anchisiade* est, ὦ Ἀγχισιάδη. *Anchisiada* Medic. a m. pr. et tert. Moret., eleganter, Heinsio judice; quia poetas Latinos alia sic efferre videmus: *O Æacida. Oresta. Æeta*, ut docuit ille ad Ovid. Ep. 3, 87. 8, 9 et al. Etiam sup. III, 475 *Anchisa.* A Burmanno admissam lectionem pristinam iterum expulimus: conf. v. 348. IX, 653. Nec tamen hoc adeo perpetuum putandum, quo minus et vulgaris ratio ferri possit. Ita v. c. Val. Fl. II, 427 *Æacide* legitur constanter. Alii *Anchisiadæ, Anchisiades. discensus* tres ap. Burm. *Averno* nota elegantia pro *ad Avernum* reposuit Heinsius cum melioribus, nisi quod fere habent: *Averno est.* Vulgo *Averni*, quod vulgare esset. *Averni est* Gud. a m. sec. Scilicet etiam h. l. duas codicum familias agnoscas: Romanus ducit alteram, *Averni*, alteram Mediceus, vel is, unde excriptus ille est, *Averno.* Pompon. Sab. "*Averno*, ad *Avernum*. Sic legit Apronianus." 128 *gradus* sec. Moret., sed vid. Burm. 130 *audens* alter Hamburg. *avexit* Leid. un. *in æthera* aliquot apud Burm. 132 *Cocytos* Medic. et alii. *circumvenit* post Pierium et Gifan. ap. Guell. Heinsius e melioribus omnibus reposuit lateque adstruxit exemplis. Adde Wass. ad Sallust. Jug. 71 et alios. Vulgg. *circumfluit.* Scilicet *circumvenire* exquisita et docta ratione dictum pro, *circumire, circumdare, circumfluere*; quæ vulgaria verba sunt. 133 *Quin si* conj. Heins., et Goth. sec. *Quid*; sed conf. II, 10. *t. amor, menti si* duo interpungunt. *mentis* alter Hamb. *est* deest Menag. pr. Goth. sec.

ἀνέξοδος. vid. Ursin. et rel. 127. *patet atri janua Ditis:* accessu libero et expedito. Simili modo, diebus iis, quibus februa et inferiæ diis inferis fiebant, *mundus patere* antiquitus dictus: Macrob. I, 16 e Varrone: *Mundus cum patet, deorum tristium atque inferorum quasi janua patet.* 129. Pauci ἥρωες διογενεῖς, si fuerint θεοφιλεῖς et καλοκάγαθοί. Sententiam versuum 126 sq. *facilis descensus A.* interpretatur Seneca Herc. fur. 675 sq. *æquus*, propitius h. l.

131. *silvæ* memoratæ tenebrarum et caliginis significandæ caussa; ducta imagine ab Averni lacus situ: sup. 118 *luci Averni.* v. Excurs. II. *Cocytum, Stygem, Acherontem*, promiscue ponit poeta; etsi aliis locis diversos facit amnes; cf. Exc. IX, uti et h. l. *Cocytum* et *Stygem. sinu* præclare, de cursu fluvii, qui ambit locum, sinuoso.

133—135. *Bis;* nata rei perceptio hæc ex Homericis Od. M, 22 Σχέτλιοι—Δισθανέες etc. Sed "Pollio admiratur, cum Æneas esset futurus deus, cur dicat bis. Solvitur hoc, quia ap. Homerum (Odyss. M, 600 sq.) Ulysses vidit umbram Herculis apud *inferos.*" Recte hoc; quandoquidem et heroum inter deos receptorum umbræ in locis inferis habentur. Etsi nec hoc necesse. Nam

Accipe, quæ peragenda prius. Latet arbore opaca
Aureus et foliis et lento vimine ramus,
Junoni infernæ dictus sacer: hunc tegit omnis
Lucus, et obscuris claudunt convallibus umbræ.
Sed non ante datur telluris operta subire,
Auricomos quam quis decerpserit arbore fetus.
Hoc sibi pulcra suum ferri Proserpina munus
Instituit. Primo avulso non deficit alter
Aureus; et simili frondescit virga metallo.
Ergo alte vestiga oculis, et rite repertum
Carpe manu. Namque ipse volens facilisque sequetur,
Si te fata vocant: aliter, non viribus ullis
Vincere, nec duro poteris convellere ferro.
Præterea jacet exanimum tibi corpus amici,

136 *opaco* Medic. a m. pr. 139 *plaudunt* Rom. 140 *opaca* Dorvill. a m. pr. 141 *quam qui* Medic. alter Mentel. et Colot., quod exquisitius putem, pro *quam si quis. discerpserit* multi ap. Pier. et Burm., male. *decerpit ab arbore* notavi ex Jo. Sarisber. lib. VIII, p. 690 ed. Amst. 143 *defuit* Oudart. 144 *similis* Medic. *f. vena m.* Menag. pr., errore haud indocto. 145 *investiga* Dorvill. a m. sec. *oculis, ramumque r.* Goth. tert. a m. sec. 146 *sequatur* Bigot. 147 *nec v.* Rom. 148 *poteris duro* pr. Hamb.

Sibylla Æneæ, viventis tum, fata post mortem ignorare potuit: et licet poetæ diversis locis diversam famam sequi. Ceterorum Grammaticorum argutias vide ap. Pompon. Sab. et Servium. *insanus labor* pro vulgari, magnum ausum, cœptum, ardua res.

136—149. Locum respexit Claudian. de R. Pros. II, 290 sqq. 137. ornate, pro, ramus aureus cum foliis aureis, et latet in densa silva, ornate 138. 139. *vimen* est ipsius rami, virga. Male alii aliter. Nec tamen ipsam arborem auream credere necesse est; non magis quam Hesperidum arborem mala aurea ferentem. Unde autem poeta ramum aureum hunc tanquam surculum in suum arbustum traduxerit, varia conjectare licet: de quibus v. Excurs. VI ad h. v., ubi suspicatus sum, a ramo *λεπτίας* notionem hanc aurei rami profectam. *Juno inferna*, Proserpina, alias Stygia, ut *Jupiter infernus*, καταχθόνιος de Plutone (cf. Fabrett. ad Tab. Iliac. p. 372). *Avernam Junonem* Ovidius dixit hac ipsa in narratione Met. XIV, 114. 140. *telluris operta*, simpl. loca infera, quatenus sub terra. Male Intpp. cum Mureto Var. Lect. XIV, 2 argutantur. 143. 144. ornate; in rami avulsi locum alius succrescit. Mox *rite carpe* junge, et *si te fata vocant*, si fatale tibi est, inferos adire.

149—155. Ante oculos Iliad. X, 386 Κεῖται παρ' νήεσσι νέκυς ἀκλαυστος, ἄθαπτος Πάτροκλος. Observa verborum proprietatem. *pendes* pro vulgari hæres. *sedes* de sepulcro alii

(Heu nescis) totamque incestat funere classem;
Dum consulta petis, nostroque in limine pendes.
Sedibus hunc refer ante suis, et conde sepulcro.
Duc nigras pecudes: ea prima piacula sunto.
Sic demum lucos Stygios, regna invia vivis,
Adspicies. Dixit, pressoque obmutuit ore.
Æneas mœsto defixus lumina vultu
Ingreditur, linquens antrum; cæcosque volutat
Eventus animo secum. Cui fidus Achates
It comes, et paribus curis vestigia figit.
Multa inter sese vario sermone serebant:
Quem socium exanimem vates, quod corpus humandum
Diceret. Atque illi Misenum in litore sicco,
Ut venere, vident indigna morte peremtum;

150 *totusque i. f. classe* pr. Rottend. 151 *pendis* Witt. *pendens* Rom. et Oudart. 152 *Sedibus ante suis refer et conde* Dorvill. 153 *hæc p.* Parrhas. *sumto, sumpto*, aberratt. librariorum ap. Burmann. 154 *lucos Stygiis et r.* ita Medic. a m. pr., et Romanus, quod mireris, in idem vitium conspirat. Alii ap. Pier. et Heins. *Stygis et r.*, ex quo reliqua nasci potuere, alii *Stygios et r.*, invito metro. Sed *Stygios, regna i. v.* per appositionem bene firmat Heins. 155 *immutuit* Dorvill. *orbe* Medic. a m. pr. 156 *mœstoque affixus* Gud. a m. pr. 157 *Progreditur* Medic. in marg. *Egreditur* multi ap. Pier. et Burm., male. Non videbant *ingredi* esse, incedere. 159 *pariter* Goth. tert. *fixit* Medic. a m. pr. *firmat* Dorvill. *figit v. curis* Parrhas. 160 *serebant* post Pier. defendit Heins. Alii *ferebant*. 161 *exanimum* plerique, sed alterum ex Medic. aliisque adscivit Heinsius, auri ut consuleret. Mox *atque*, statim, esse vult Burm., ut Georg. I, 203, ubi v. Puto exprimi εἶτα.

alii de terra admodum dure accipiunt. v. Burm. Cur non locum comparant inf. v. 371 *Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam* et v. 328 *quam sedibus ossa quierunt*. Errant Manes insepulti vel circa corpus vel circa Stygem. Notissima res. v. Obs. ad Tibull. III, 2, 15. at justis acceptis ad loca infera admissi quietem recipiunt. Piaculare autem sacrum v. 153 non tam ad purgandam classem a contactu insepulti cadaveris valere debet, quam ad placandos inferos, quos est accessurus: omnino enim ad inferos nonnisi expiati et placatis Manibus accedunt heroes apud ceteros quoque poetas. Hoc colliges etiam ex locis apud Cerdam. *prima* v. 153 est pro, prius, ante.

157. *Cæcos* ignotos, obscuros, *eventus* animo versantem Æneam cum Achate bene ante oculos sistit.

160. 161. Pro vulgari: sermones serebant super variis rebus. Ceterum miror, cur non in Palinuri insepultum corpus incidat Æneæ cogitatio; qua tamen nulla prior esse debebat. Nisi quod Miseni cadaver in proximo litore jacet, ejusque celebritas fuit magna propter promon-

Misenum Æoliden: quo non præstantior alter
Ære ciere viros, Martemque accendere cantu.
Hectoris hic magni fuerat comes; Hectora circum
Et lituo pugnas insignis obibat et hasta:
Postquam illum vita victor spoliavit Achilles,
Dardanio Æneæ sese fortissimus heros
Addiderat socium, non inferiora secutus.
Sed tum, forte cava dum personat æquora concha,
Demens, et cantu vocat in certamina divos,
Æmulus exceptum Triton (si credere dignum est)
Inter saxa virum spumosa immerserat unda.
Ergo omnes magno circum clamore fremebant;
Præcipue pius Æneas. Tum jussa Sibyllæ,
Haud mora, festinant flentes, aramque sepulcri

165 de Hemistichio a poeta inter recitandum adjecto fabulam vid. apud Serv. 168 *victor vita* aliquot ap. Burm. *sp. et armis* Dorvill. 170 *haud i.* Parrhas. *interiora* alter Hamb. 171 *Sed dum, cum, tunc* aberratt. 172 *Veniens et c.* Goth. sec. *certamine* Gud. et Goth. duo. 173 *si c. fas est* duo Leid. Idem hemistichium III Georg. 391. 174 *immerserit* Goth. sec. 175 *circum magno* Montalb. 177 *festinent* Rom. *arasque* ed. Ven. *sepulcro* Gud. a m. pr. Franc. a m. sec.

torium ab eo appellatum. De Miseno tubicine vid. Excurs. VII ad v. 162.

170. ***non inferiora s.*** docte et Græcorum more, pro, inferiorem, *τὰ ἥττω* pro *τὸν ἥττονα.* Æneam Hectori æquiparat, ut inf. XI, 289 et al. cf. Serv. Mox 171. *concham* paullo durius pro tuba vel lituo posuit. Nam nec in *litui* (v. 167) proprietate est hærendum. Sic *lituum* et *tubam* paucos intra versus memorat Statius VI Theb. 120. 128. *Tubicinem* Misenum vocat Propert. III, 18, 3. *Liticinem* Stat. IV Silv. 7, 19. cf. Cerda. *demens* Homericum Νήπιος! Iliad. B, 38 et sæpe al. *exceptum* (cf. sup. III, 332) ut ὑποδέχεσθαι, insidiis. Puta autem Misenum scopulo promontorii insidentem tuba cecinisse: hoc poeta tanquam ad provocandum Tritonem factum interpretatur; itaque arrogantiam tubicinis ab hoc vindicatam, dum eum in mare præcipitaret.

177. *aram sepulcri* exquisite, quod v. 215 *ingentem pyram* a formæ similitudine. Sic et Servius; qui tamen addit: *Probus tamen et Donatus de hoc loco requirendum adhuc esse dixerunt.* In Donati fragmentis interpolatis, quæ habemus, nihil occurrit. At de altero Pompon. Sab.: *Dicit aram, quia rogus, id est pyra, non fiebat sine aris, ut ait Probus.* Perperam. *Ara* est omnis basis, et h. l. ipsa pyra, cui imponitur corpus cremandum. Sublegit hoc Virgilio Silius XV, 387 *Alta sepulcri Protinus exstruitur cæloque educitur ara.* Etiam

Congerere arboribus, cœloque educere certant.
Itur in antiquam silvam, stabula alta ferarum :
Procumbunt piceæ ; sonat ictu securibus ilex ;
Fraxineæque trabes cuneis et fissile robur
Scinditur ; advolvunt ingentes montibus ornos.
Necnon Æneas opera inter talia primus
Hortatur socios, paribusque accingitur armis ;
Atque hæc ipse suo tristi cum corde volutat,
Adspectans silvam immensam, et sic voce precatur :
Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus
Ostendat nemore in tanto ! quando omnia vere
Heu nimium de te vates, Misene, locuta est.

178 *adducere* Uratisl., sed alterum et alibi, Burm. laudat II, 186. 461. XII, 674. 180 *acta* Goth. sec. *ilix* Witt. 182 *ac volvunt* multi ap. Pier. et Burm., ac duo Goth. *et volvunt* Zalich. *avellunt* alter Hamb. Supra Georg. III, 378 *Advolvere focis ut mos ignique dedere.* 183 *Æneas nec non* Witt. *operi* Parrhas. 184 *que* abest a tribus Burm. 185 *hoc* Montalb. *tristis* Witt. *cum* c. Heins. e libb. Vulgg. *tum.* 186 *voce, ore, sorte* legitur. *forte* Servius interpretatur ; ut tamen versum inter tibicines (*cheville*) referat. Et hoc habet Medic. cum al. *ore* Longob. Pierii et pr. Hamb. ex v. 76. *voce* Romani codicis lectio est, quam et alii codd. exhibent, quamque bene retinuit Heins. 187 *aureis a. ramis* Montalb. 188 *numero in tanto* in cod. Bœcleri legebatur ; casu puto, non judicio. *in alto* alter Hamb. *o. vera* Ven. et Dorvill., non male ; imprimis pro poeta. 189 *Heu n. vates de te* Montalb. Erf.

sic Val. Fl. V, 10. In seqq. ante oculos Od. M, 11 sq. Iliad. Ψ, 114 sqq. Add. Iliad. H, 417. 428 sq. Ω, 662 sq. 787 sq. et locum inf. XI, 182 sqq. *Congerere* ex *νηέω*. Apollonium (lib. I, 403) *Νήεον αὐτόθι βωμὸν* laudat Guellius. Præstat memorare Iliad. Ψ, 139 de rogo: *αἶψα δὲ οἱ μενοεικέα νήεον ὕλην.* Iterum poeta multum ornatus (expende singula) in re tenui cumulavit ; hoc quidem jam Ennii exemplo; Locum servavit Macrob. VI, 2. Ad horum ductum sequiores poetæ pigmenta sua in simili re profuderunt : Silius X, 526 sqq. Statius VI, 88 sqq.; hic quidem ea cum copia, quæ fastidium faciat. cf. Columna ad Ennium p. 67. Mox *piceæ* proprie in rogis locum habent. cf. Plin. XVI, 10 s. 18. 182. *de* montibus int. at v. 184 *accingitur*, ὁπλίζεται, accingit se. Sagaciter autem poeta excogitavit opportunitatem reperiendæ arboris mirabilis, in studio materiæ conquirendæ ad rogum Miseni.

187—189. *Utinam nunc*, ut Gr. *εἰ, εἰ γὰρ*, v. c. qui locus in manibus est Hymn. Homer. in Apollin. 51 Δῆλ', *εἰ γάρ κ' ἐθέλεις*; quem si ita acceperis, emendatione non egere videbis ; nisi ut ἐθέλοις reponas. Æschyl. VII ad Theb. 262 *αἰτουμένῳ μοι κοῦφον εἰ δοίης τέλος.* ubi plura in nota Schütz. *se ostendat*, appareat etc.; nec tamen dubitandum, etiam alteram vaticinii partem hac arbore inventa eventum esse habituram, quando etc.

Vix ea fatus erat, geminæ quum forte columbæ
Ipsa sub ora viri cœlo venere volantes,
Et viridi sedere solo. Tum maximus heros
Maternas agnoscit aves, lætusque precatur:
Este duces, o, si qua via est, cursumque per auras
Dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat
Ramus humum. Tuque, o, dubiis ne defice rebus,
Diva parens. Sic effatus vestigia pressit;
Observans quæ signa ferant, quo tendere pergant.
Pascentes illæ tantum prodire volando,
Quantum acie possent oculi servare sequentum.
Inde, ubi venere ad fauces graveolentis Averni,
Tollunt se celeres; liquidumque per aëra lapsæ
Sedibus optatis geminæ super arbore sidunt:

191 *e cœlo* Parrhas. 192 *insedere* Montalb. *s. loco* Exc. Burm. a m. pr. Mirum acumen e vett. servavit Pompon., et ad v. 198 Servius, ut *solum* sit pro aere, et *sedere*, librarunt sese; forte, quoniam *cursum* sequitur pro volatu dictum, et v. 199 *pascentes*, quod tamen per intervalla fieri putandum. *cum m. h.* Sprot. 193 *agnoscat* Medic. cum al. *agnovit* alter Goth. *precantur* Gud. a m. pr. 195 *derigite* Gud. et Rom. In *opacat* hærebat Trappius; quid enim an exiguus ramus umbra locum obscurare poterat? Addere forte voluit: et an auri fulgor umbram loco inducere potuit? vide v. 204. Itaque conj. *inaurat*. Sed primum ramus cum frondibus et foliis cogitandus; et quidni huic, etsi ex auro, tribuat poeta id quod commune est omni frondi, ut umbra obducat eam soli partem, cui respondet suo ad solem positu. Atqui hoc est *opacare humum* sc. quantam ejus partem frondis umbra attingit; non totum loci ambitum. Sic *velare* caput, frontem, dixere, sola vitta, fascia, filo. 196 *tuque in d.* Menag. pr. 197 Duplex iterum codd. familia; Rom. cum aliis, *Alma p.*, Mediceus cum al. *Diva p.*; hoc recepit Heins. 198 *quo s. ferant* conj. Vossius, sed columbæ ferunt signum et ostentum, pergunt pascentes: *illæ* multi ap. Burm. 200 *possunt* pr. Rottend. et Ven., non male. *acies* Medic. a m. pr. *spectare* Uratisl. *sequendo* qu. Moret. 203 *geminæ* Burm. recepit, ut tamen mallet præterea legi: *geminæque sub arbore sidunt*, " quia raro columbas videmus arbori insidentes, sed vel in tectis ædium vel humo." Sed de silvestribus columbis seu palumbis erat cogitandum. *gemina super arbore* Heinsius revocaverat, librorum, puto, auctoritate, inter quos Medic. et Rom., add. Ald. pr. Ita arbor duplicis

190—196. Dignus tali vindice nodus. Ostento vel augurio aliquo res profecto nunc cummaxime erat expedienda. Quale autem aliud accommodatius quam Veneris matris aves? etsi omnino faustum et lætum hoc auspicium. v. Cerda. Sed poeta haud dubie in animo habuit Apollonium suum lib. III, 540 sqq. cf. 926 sqq.; nec Dodonæum oraculum ex columbis obscurum est. Hoc augurio conspecto *substitit* et precatur, ex more. Præivit Homerus Iliad. K, 275. 278 sq. 195. *ubi—humum* ornate, ubi aureus ramus est. 198. *quæ signa*, quale augurium, quid ostendant.

201—204. Arbor stabat in ipsa valle. Vide v. 139. *Sedibus optatis* eleganter, arbore, quam volatu petie-

Discolor unde auri per ramos aura refulsit.
Quale solet silvis brumali frigore viscum
Fronde virere nova, quod non sua seminat arbos,
Et croceo fetu teretes circumdare truncos.
Talis erat species auri frondentis opaca
Ilice; sic leni crepitabat bractea vento.
Corripit Æneas extemplo, avidusque refringit
Cunctantem, et vatis portat sub tecta Sibyllæ.

trunci in commune coeuntis fastigium est intelligenda; quæ hac ipsa sui specie notabilis et insignis fieri poterat. Hoc voluisse videtur Cuninghamus, qui ad L. 10 D arbor. furtim cæs. provocat. Si tamen ad aliorum librorum, ut Longob. et nonnullorum ap. Burm.; lectionem *geminæ s. a.* respicias, manifesta res est, ejus depravationem esse alteram illam, ex librariorum sollenni in similibus incuria. *geminæ* jam Nauger. prætulerat: deseruere iterum alii, etiam Angelius in Junt. et Egnatius 1507. 204 *auro* Rom. et pr. Rottend., male. *aura auri* et res (v. Not.) et Grammatici tuentur apud Burm. 206 *remina arbos* indoctus librarius Goth. pr. 207 *veteres c.* pr. Rottend. a m. sec., male. *c. ramos* aliquot Pier, ex interpretamento. *truncorum* etiam Ovid. Met. XIV, 115 *jussitque suo divellere trunco*, ex hoc ipso loco. 209 *levi* sec. Moret. Goth. sec. *Ilice sub levi* Parrhas. *sub levi* Witt. et Ven. *crepitabant* Heins. ex codd. protulit, ut exquisitiore et doctiore ratione dictum sit, dum plures essent bracteæ. Adstruit idem multis exemplis, quæ tamen pleraque diversi generis sunt, elegantiam hanc, cujus suavitatem fateor me satis percipere non posse. Ex altera parte librariorum ludibriis plures hujus generis deliciæ imputandæ videntur. Etiam h. l. *crepitabat* est in præstantioribus Medic. et Rom., qui diversæ sectæ codices si in eandem lectionem conspirant satis gravem auctoritatem habent. Porro *brattea, bratea, brathea, brachtea*, scribunt librarii. A tam indoctis hominibus quidni expectes, pro plurali nomine hoc habitum fuisse? 210 *extemplo Æneas* vulgg. ante Heins., nec displicet. *refugit* Goth. tert. 211 *Sectantem* ex Waddel. Animadv. crit. pag. 22 memorat Burm., inutilem sane emendationem. *votis* Montalb.

rant. *auri aura*, splendor. *Aura* de luminis reverberatione exquisite. v. V. L. ad Ge. II, 47, ubi *luminis auræ*. cf. h. l. Serv. et Mitscherl. ad Horat. II, 8, 21. Sic φάεος ἀΰτμὴ *ignis fulminei aura*, Callim. in Dian. 117 de vapore ignis, qui etiam longius dissita adurit. Proprie in odore locum habet.

205—209. De visco, frutice glutinoso in querno arborum genere, nec minus tamen in aliis arboribus, ramis enasci solito, unde glutinum paratur, ex historia naturali notio petenda. Notæ sunt antiquorum, maxime a Druidis vulgatæ, superstitiones. Ex antiquis v. Plin. XVI, 44 s. 93, et XXIV, 4 s. 6. 206. *quod non sua seminat arbos*, ex vetere opinione, falsa tamen: Plin. l. c. *Omnino autem satum* (viscum) *nullo modo nascitur, nec nisi per alvum avium redditum maxime palumbis ac turdis.* Satis nunc constat plantam esse parasiticam, cujus semina aves appetunt et interdum rostro absportata in ramis arborum et cortice deponunt. Male habet, quod Heins. et Burm. ad aucupium delabi potuere. *brumali frigore*, tunc enim maturum est. *Serv.* 207. *croceo fetu*, ex natura visci. Plin. XXIV, 4 s. 6 *Optimum est—extra fulvum, intus porraceum.* 208. talis erat ramus aureus, et specie et motu: quippe, cum lamina esset aurea, vento mota crepitare debuit. 211. *cunctantem* non eo modo, quo 147. 148 dixe-

Nec minus interea Misenum in litore Teucri
Flebant, et cineri ingrato suprema ferebant.
Principio pinguem tædis et robore secto
Ingentem struxere pyram: cui frondibus atris
Intexunt latera, et ferales ante cupressos
Constituunt, decorantque super fulgentibus armis.
Pars calidos latices et aëna undantia flammis
Expediunt, corpusque lavant frigentis et unguunt.
Fit gemitus. Tum membra toro defleta reponunt,
Purpureasque super vestes, velamina nota,
Conjiciunt; pars ingenti subiere feretro,

213 *supprema* Rom. et Zulich., ex pronuntiatione an ex falso timore, ne metrum rueret. 214 *r. sicco* pr. Hamburg. ex glossa. Distinguit Wakefield: *pinguem tædis, et robore secto Ingentem, str.* 215 *tum f. a.* aliquot Pier. 216 *cupressus* Schol. Cruqu. Horat. ap. Heins. cf. III, 64. 220 *cum m.* alter Hamb. cum aliquot Pier. 221 *P. vestesque super* alter Hamb. 222 *ingentes* Gud. a m. pr., vitio calami. At Burmann. forte *lugentes.* Porro *periere phereto* alter Hamb. Dixit autem docte *s. feretro* pro *feretrum,* ut supra *subire muris*; et *triste ministerium* interjectum pro exclamatione.

rat, sed nunc ornat; ut *tenax, lentus*: et erat v. 137 *lento vimine ramus,* quippe ex auro. Sic II Georg. 236 *glebas cunctantes* vidimus.

212—217. *ingrato,* malim ut Servius altero loco ponit, gratiam nec sentienti nec referenti. Est *ἀναίσθητον σῶμα·* ut *κωφὴ γαῖα* Iliad. Ω, 54. 215. conf. Iliad. Ψ, 164 seqq. *frondibus atris Intexunt latera* ornate, faciunt latera ex ramis et lignis arborum nigricantium; ut tristis adspectus esset; *et ferales ante cupressos Constituunt.* Volunt arbores ante rogum positas fuisse, et ad Romanorum morem alludi, quo cupressi ante domum funestam statuebantur. Quantum equidem video, parte sui et facie exteriore rogus structus erat truncis cupressinis prominentibus in tropæorum vel ferculorum morem, quibus affixa essent arma. Habet etiam sic Varronis apud Servium interpretatio locum: *Varro dicit pyras ideo cupresso circumdari, propter gravem ustrinæ odorem.* Imitationes loci notarunt ex Statio IV Theb. 449. 460.

218. cf. Iliad. Σ, 349 sqq. Odyss. Ω, 44 sq. *aëna undantia,* aquam effervescentem in ahenis. *expediunt* cf. I, 117. Ad v. 219 Servius laudat versum Ennianum: *Tarquinii corpus bona femina lavit et unxit.*

220—225. Corpus collocant in lecto, veste tegunt, repositum in feretro ad rogum portant (222), eique impositum cremant: cf. Iliad. Ω, 785 sqq. *Velamina nota,* ex loquendi usu (cf. inf. XI, 195. 196), aliter vix accipias, quam, quibus ipse, dum viveret, usus erat. Etsi ad suorum popularium morem respicere potuit, de quo laudant Intpp. nota loca Cic. de Legg. II, 23. Liu. XXXIV, 7; tamen magis probabile fit, Homerum

Triste ministerium; et subjectam more parentum
Aversi tenuere facem. Congesta cremantur
Turea dona, dapes, fuso crateres olivo.
Postquam collapsi cineres, et flamma quievit:
Reliquias vino et bibulam lavere favillam;
Ossaque lecta cado texit Corynæus aëno.
Idem ter socios pura circumtulit unda,
Spargens rore levi et ramo felicis olivæ;
Lustravitque viros, dixitque novissima verba.

223 *et* deest binis ap. Burm. *subjecti m. p. Aversam t. f.* Parrhas. 224 *Conjecta* Bigot. 225 *Aurea d.* alter Menag. *crateris* Ald. et Junt., et sic fragm. Vatic. p. 181. 228 *leta* Franc. *lapsa* Zulich. *cavo* sec. Moret. *Corineus, Coryneus, Chorineus, Corneus,* ex librariorum stupore multi. Est Κορυναῖος a κορύνη. 229 *puram aquam* Zulich., ut Heins. olim conjecerat. Sed alterum (vid. Not.) doctius, adeoque poeta dignius. Itaque nec *circumluit* amplectendum, quod codd. Macrobii habent, quodque conjecerat Maserius. *circumvenit* Goth. sec. 231 *L. domos* Rom. cum pr. Voss. et utroque Hamburg. In Montalb. *viros* in litura. At Menag. pr. *Lustravitque choros*, quod impense placebat Heinsio, copioseque ab ipso illustratum est. Mihi quidem poeta, si ita dixisset, affectatæ et putidæ elegantiæ crimen vix effugere posse videretur. *Chorus* poetis non pro quacumque turba hominum poni potest, sed iis tantum locis, ubi ad chori naturam, ordinem, vel ritum respectus aliquis subest. In lustratione nihil tale memini. Aliter rem se habere videbimus VII, 391.

ante oculos fuisse Od. Ω, 50. At Iliad. Ω, 796 cinis purpurea veste obtegitur. *subjectam tenuere*, h. e. subjiciunt, subdunt; *more parentum* Servius: "propinquioribus enim virilis sexus hoc dabatur officium." Sed dictum puto pro, more patrum, majorum. Mox in ignem conjici puta tus, oleum; sed quid *dapes?* an putabimus, Romanæ plebis superstitionem in vitam heroicam a poeta esse illatam, cum in rogo, vel ad rogum, epulas mortuis apponerent et cremarent? de quo locus est Luciani ab Hemsterhusio illustratus Contempl. 22. Non puto; sed verbo sacrificali corpora boum, suum, ovium (vid. inf. IX, 197 seq.) tanquam victimarum, cæsa et in ignem injecta, significat poeta: conf. Iliad. Ψ, 166 seq. Odyss. Ω, 65 sq.

226 sq. Cf. Il. Ψ, 250 sqq. Ω, 792 sq. Odyss. M, 13 sq. Ω, 71 sq. Verba ex Iliad. I, 212: Αὐτὰρ ἐπεὶ κατὰ πῦρ ἐκάη καὶ φλὸξ ἐμαράνθη. 227. rogum et cineres conspergunt vino ex more, quem nidor et calor suadere debuit. *cadum* dixit pro urna; *φιάλην* memoraverat Homerus Iliad. Ψ, 253 et *λάρνακα* Ω, 795. Achillis autem ossa in vase, amphora, condita Od. Ω, 73. *Corynæum* nominat, quoniam poetæ omnia definite etiam per personas efferenda sunt. Nota *urnam* h. l. *ex ære;* cujus generis nonnulla supersunt.

229—231. Exquisitius *circumferre socios unda*, quam, *undam circa socios.* Lustratio hæc facto funere sollennis. *felix oliva*, quia etiam *infelix oleaster*, silvestris arbor, Georg. II, 314. *novissima verba*, nota res. Vale. Ave.

At pius Æneas ingenti mole sepulcrum
Imponit, suaque arma viro, remumque, tubamque,
Monte sub aërio: qui nunc Misenus ab illo
Dicitur, æternumque tenet per sæcula nomen.
His actis propere exequitur præcepta Sibyllæ.
Spelunca alta fuit, vastoque immanis hiatu,
Scrupea, tuta lacu nigro nemorumque tenebris:
Quam super haud ullæ poterant impune volantes
Tendere iter pennis: talis sese halitus atris
Faucibus effundens supera ad convexa ferebat:
Unde locum Graii dixerunt nomine Aornon.

233 *Imposuit* Donat. in Terent. Goth. pr. et ed. Junt. ap. Heins. Illa hoc habuit ex Ald. pr., mutavit in *imponit* Nauger. et hinc Flor. Juntæ. 234 *Monte sub excelso* Goth. sec. ex interpret. 236 *mandata* Leid. unus. 238 *Scropea* duo indocti librarii ap. Burm. Est Homericum: *παιπαλόεσσα*. *magna lacu* Leid. 239 *volucres* Dorvill. et Goth. tert. ex glossa. 241 *infundens* Goth. tert. *connexa* vitiose Nonius in *Avernus*. *ferebant* Gud. a m. pr. 242 Totum versum ab alia manu insertum credere fas est, certe ab epica ratione alienum; ejectus quoque est a viro docto, qui editionem Parmensem curavit. A fragm. Vatic. plane abest, etiam ab aliis, sic a Goth. tert. In Mediceo aliisque præstantioribus a recenti manu adscriptus. Pierius tamen in suis codd. non desideravit versum, nec in Romano videtur ab alia adscriptus, sed a prima statim manu profectus. Satis vetus itaque ejus auctoritas, ut forte e Prisciano Dionysii Periegesin v. 1149 iisdem verbis interpretante confictus ille videri possit. v. ap. Heins. *lacum* duo Heinsiani. Pro *Aornon* alii *Aornum* et *Avernum*, et Voss. *Averna*.

232—235. *Imponit* pro, ponit, facit in illo loco, tumulum terra aggesta, *τύμβον χεύαντες* et *σῆμα χεύαντες*, apud Homerum, heroico more forte; *ἀμφὶ πυρὴν*, in loco, quo rogus arserat, ut videtur res apud Homerum animo repræsentanda, v. c. Iliad. Ψ, 255. 256. H, 434. Tum *imponit* huic sepulcro, h. e. tumulo, *sua arma, remumque tubamque*, sollenni more a multis illustrato, etiam ex sepulcris. cf. Fabrett. ad Columu. Traj. pag. 374. Cum autem hæc arma et instrumenta terræ infixa aeris et temporis injuria mox corrupta interirent, mirum non est, alterum ritum mox esse prælatum, ut ea in ipso sepulcro conderentur, tumulo autem imponerentur e saxo monumenta, columnæ et signa. *Στήλην*, Cippum impositum videmus jam in Odyss. M, 14, 15 tumulo Elpenoris, et summo tumulo infixum remum: Quæ ante oculos fuere Maroni. Ex Marone sumsit: *Iliacoque jugum memorabile remo*, de Miseno Statius III Silv. 5, 98.

236 sqq. Nunc ad sacrum Manibus faciendum se accingit ex præcepto v. 153. *spelunca*, Averno imminens (hinc *tuta lacu*) et alia quam quæ supra v. 42 memorata est. v. Excurs. III. *volantes*, volucres. Sic III Georg. 147 *Plurimus volitans*. De v. 242 Var. Lect. de ipsa re a pluribus actum: v. laudatos ad Vibium Sequ. p. 244. Sacrum Æneas parat sub ipsum speluncæ ingressum. Vs. 239 convenit cum Apollon. IV, 601 sq.

Quatuor hic primum nigrantes terga juvencos
Constituit, frontique invergit vina sacerdos;
Et, summas carpens media inter cornua sætas,
Ignibus imponit sacris, libamina prima,
Voce vocans Hecaten, Cœloque Ereboque potentem.
Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
Suscipiunt pateris. Ipse atri velleris agnam
Æneas matri Eumenidum magnæque sorori
Ense ferit, sterilemque tibi, Proserpina, vaccam.
Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,
Et solida imponit taurorum viscera flammis,

243 *primus* Medic. a pr. m. 244 *immergit* ed. Ven. 245 *summa* Rom. 248 *trepidum* pr. Hamb. 249 *Succipiunt* Servius legerat, cum Gud. et fragm. Vatic. 251 *sterilemque ferit* Zulich. a m. pr. 252 *regni* Rom. *incoat* Virgilii ætate scriptum esse debuit. 253 *solita* malebat Heins., et Trapp. *corpora*: at v. Notam.

243 sqq. Totus hic sacrificii diis inferis facti apparatus apud plures poetas occurrit, ductus ex Homeri pluribus locis: imprimis Odyss. K, 517. Λ, 25. *invergit*, elegantius, quam, infundit, nihil amplius. *Et summas carpens*; pertinet ad Homericum: 'Αλλ' ὅ, τ' ἀπαρχόμενος κεφαλῆς τρίχας ἐν πυρὶ βάλλε. Jam inter victimæ consecrationem, quæ fit vino in caput libato, et pilo, tanquam pro ἀπαρχαῖς, evulso et cremato, concipiuntur preces, v. c. Odyss. Γ, 445. 446. Itaque h. l. subjicitur: *Voce vocans Hecaten.* Inde *Supponunt cultros* ex religione in sacris inferis notissima, ut prona et cernua mactaretur victima diis inferis. Mox *suscipiunt* Pompon. Sab. "antiquum verbum est;" scilicet pro *excipiunt* vulgari. Sic I, 175 *Suscepitque ignem foliis* pro excepit.

249—251. *Mater Eumenidum*, Nox (inf. XII, 846. Æschyl. Eumen. 322), et Noctis *soror*, Terra, ut Servius notavit; adeoque ex Chao; theogonia ab Hesiodea et Apollodorea partim diversa partim congrua. Alio modo variant alii. Apud Valer. Fl. I, 796 post Dicens. Justitiam invocantur *Ultricesque deæ, Fasque et grandæva Furorum Pœna parens*: sunt adeo Furiarum parentes *Fas* et *Pœna*. Ipsis Eumenidibus sacrum facit Scipio loco hinc expresso Silius X, 429 sqq. *sterilem vaccam*, ex religionis præscripto στεῖραν βοῦν. Odyss. Λ, 30.

252—254. *nocturnas aras* simpliciter, quia sacrum noctu fit; ut diis inferis fieri fas erat. cf. Cerda. *Inchoare*, verbum sacrorum esse Servius tradit. Saltem exquisite positum pro facit. *Aram* autem puta in scrobe excisam, ut in sacris inferis; v. sup. I, 211. cf. Serv.; hinc *humiles aras* dixit Valer. Fl. III, 426. Porro 253 *solida viscera*, totam victimam. *Viscera* pro carnibus et crudis partibus etiam alias occurrunt; mox pro iisdem *exta*; Diis enim inferis fiunt *holocausta*. Itaque ad flammam

Pingue super oleum infundens ardentibus extis.
Ecce autem, primi sub lumina solis et ortus,
Sub pedibus mugire solum, et juga cœpta moveri
Silvarum, visæque canes ululare per umbram,
Adventante dea. Procul o, procul este, profani,
Conclamat vates, totoque absistite luco;
Tuque invade viam, vaginaque eripe ferrum.
Nunc animis opus, Ænea, nunc pectore firmo.

254 *superque* vulgo editum. *que* abest a nonnullis Pier. et Scheffer. Heinsii, trinisque Goth., et bene abesse videtur; itaque cum Brunckio omisi. *infundens* Heins. ex Mediceo intulit. Vulgo *fundens*, etiam in fragm. Vatic. Sed amant poetæ talia jungere: *super injicere, super incumbere* et al. vid. Heins. 255 *sub limina* Medic. cum aliis ap. Heins., sed recte Burm. monet, *limen solis* memorari, cum de loco ac regione agitur, unde sol oritur; de tempore vero ortus, lumen. 256 *nigra cœpta* Goth. tert. *juga celsa* ap. Senec. VI N. Qu. 13. 257 *visique* multi apud Pier. et Burm., adversus poetarum morem. *per umbras* duo Heins. 258 *Adveniente* Oudart. 259 *Conclamant* Sprot.

alendam oleum infunditur. conf. Apollon. III, 1030 sq. 1190 sq.

255—258. Tempus a media usque ad extremam noctem intelligendum esse, et res et sacri hujus mos docet. Vide Apollon. III, 1028. 1190 sq. Silium XIII, 405. 413. 419. Serv. et loca ap. Cerdam ad v. 252. conf. inf. ad 535. Quæ autem sequuntur, terræ motus et inferarum canum latratus, alias signa esse solent Hecates adventus in sacris, quæ ad Manes evocandos fiunt. Hic omne hoc rei miraculum non alio pertinere videtur, quam, placatam esse sacro Hecaten, Æneamque adeo ad loca infera admitti; uti apud Orpheum ad solvenda claustra luci, quo aureum vellus servatur, v. 983 sq.; et omnino ad placandam Hecaten apud Apollon. III, l. c. Neque aliter, quam de deorum infernorum venia acceptum esse locum a Fenelonio, docet suavissima imitatio in Telemacho lib. XVIII, p. 123. Imitatus quoque locum est Dantes Infern. Cant. III, 130 seq. *adventante dea*, de Hecate esse intelligendum, nihil est quod dubites; si modo cetera de his sacris loca poetarum consulas, v. c. Apollon. III, 1211 sqq. Theocrit. Id. II, 35. 36. 10—13. Quod *canes* nonnunquam de Furiis dictæ sunt, huc non vocandum erat ab Interpp.; sunt canes inferni Hecaten comitantes. Ad *juga silvarum* offendunt Intpp., sed sunt juga montium silvis consita; nihil amplius. Sic *dorsum nemorum* ap. Horat. *silvas jugosas* dixit Ovid. Am. I, 1, 9.

258. *Procul o, p.* An formula hac initiorum satis sollerter hic poeta usus sit, dubito. Nemo enim aderat, qui amoveri posset, præter socios Æneæ. De monstris infernis intelligit Cerda. At quis ea per *profanos* designata credat! Warburtono quidem res erat satis expedita, dum initia Eleusinia hic expressa volebat. Quæ sequuntur, de ense nudato ex Homero mutuata sunt Odyss. Λ, 48 sq.

Tantum effata, furens antro se immisit aperto :
Ille ducem haud timidis vadentem passibus æquat.
Dî, quibus imperium est animarum, Umbræque silentes,
Et Chaos, et Phlegethon, loca nocte tacentia late,
Sit mihi fas audita loqui ; sit, numine vestro,
Pandere res alta terra et caligine mersas.
Ibant obscuri sola sub nocte per umbram,
Perque domos Ditis vacuas, et inania regna.
Quale per incertam Lunam sub luce maligna
Est iter in silvis : ubi cœlum condidit umbra

262 *Tandem* Leid. 263 *tumidis* Dorvill. Super *vadere* etiam hic observationem suam repetit Burm., poni illud de impetu et præcipitato cursu. Enimvero fit hoc non verbi natura, sed exquisitiore usu, cum pro, impetuose ferri, ponitur simplex, *ire*, *gradi*, *vadere*, adjuncta sc. vi, quam rei ratio et contextus adjicit. Ad hoc genus plures virorum doctorum super singulis verbis observatiunculæ possunt revocari. 264 *est* deest Goth. tert. et tribus Burm. *silentum* Bigot. 265 *tacentia* revocavit Heins. ex Rom. Medic. et al. Vulgo *silentia*, ex communi usu ; quod et Servius interpretatur. ed. Ven. *loca muta silentia*. 267 *altas* Medic. a m. pr. ed. Ven. cum aliquot Pierianis. *et* abest a Witt. 268 *obscura soli* Gud. a m. pr., ut quidam ap. Pier. quæ vulgaris esset ratio. *obscura sola* Goth. alter. *per umbram* Heins. e melioribus suis et Pier. Vulgo *per umbras*. 270 *incertam Lunam* et ratio et optimus quisque codd. agnoscit. Alii tamen ap. Pier. et Heins. ac Burm. *incœptam*, quod et Servius agnoscit, et, quod mirum est, non improbat.

265—267. Habet insignem vim ad animos excitandos et horrore quodam sacro imbuendos subita hæc deorum inferorum et Manium appellatio, ut recte ab Interpp. notatum. Sane poeta, quod alioqui reprehensionem habet, nunc ipsum se prodit et audientium animos in se convertit : etsi ejus nulla omnino recordatio in narratione esse debebat, quippe qua error ille gratissimus, quo ipsis rebus, quæ aguntur, interesse volumus, non audire res gestas narratu poetæ, tollitur. Enimvero Homeri quoque judicio et exemplo in memorabili aliquo rerum articulo invocationem facit poeta. Ad sententiam cf. Senec. Herc. fur. 658—661. Ceterum in Servianis ad h. v. " Ex majore autem parte Syronem, id est, magistrum suum Epicureum, sequitur" (cf. Donat. Vit. Virg. §. 79). Indocte hoc. Nam Epicurei alienissimi ab his fabulis. cf. Lucret. III, 951 sqq. *Chaos* bene invocatur, ex quo Nox nata et Erebus. *Phlegethon* omnino pro locis inferis, sed ad terrorem nominatus præ ceteris. conf. inf. 550 sqq. *Sit numine v. p.* liceat per numen vestrum ; quantum ad vos attinet, h. e. cum venia vestra.

268—272. *obscuri* poetico ornatu translatum epitheton ab umbra vel nocte ; et ornant adjecta : *sub nocte*, in tenebris, et *per umbram*, et *soli* ibant, unde *sola nocte*. *domos* simpl. pro locis. 270. *incertam Lunam*, nubilo cœlo, unde *lux maligna*, parca, infirma ac tenuis ; ut contra *benignus* interdum est largus, multus. Sic

Jupiter, et rebus nox abstulit atra colorem.
Vestibulum ante ipsum primisque in faucibus Orci
Luctus et ultrices posuere cubilia Curæ;
Pallentesque habitant Morbi, tristisque Senectus,
Et Metus, et malesuada Fames, ac turpis Egestas;
Terribiles visu formæ; Letumque, Labosque;
Tum consanguineus Leti Sopor; et mala mentis

273 *que* abest a multis Pier. a Gud. et al., sed agnoscitur a Gell. et Macrob. ap. Burmann. 276 *mala* duo apud Burmannum. *ac male* Ven. *ac turpis* reposuit Heins. e libb. pro *et t.* 277 *Labosque* Heins. e codd. pro *Laborque.* Versum recitat Seneca Ep. 104.

incerti soles sup. III, 203. 204. ἀΐδνη σκοτίη apud Apollon. IV, 1697. add. Cerda et Burmann.

273—287. Ingeniose in faucibus et aditu locorum inferorum constituta ea, quæ vel mortem arcessunt vel morti sunt vicina vel in morte sunt. conf. Serv. Imitatores loci jam excitavit Cerda Silium (XIII, 579 sqq.), Senecam Herc. fur. (689 sqq.), Claudian. in. Ruf. (I, 29 sqq.), at e recentioribus Spencerum, ubi Mammonæ antrum describit (*Fairy Queen II B. Canto VII. XXI*); et Miltonum (*Paradise Lost* B. 1, 624) Spencius. Ingeniosa quoque Fenelonii est ratio, qui Plutonis throno assidentia hæc monstra exhibet. Præivit Hesiodus Theog., ubi de Tartaro: 744, in cujus aditu Νυκτὸς ἐρεμνῆς οἰκία δεινὰ ἕστηκεν; ante eam domum stat Atlas, Cœlum humeris sustinens. Ex ea domo prodeuntes Nox et Dies sibi per vices succedunt. Ibidem Νυκτὸς παῖδες ἐρεμνῆς οἰκί' ἔχουσιν, Ὕπνος καὶ Θάνατος. Etiam in aditu Tartari est regia Hadis et Proserpinæ; 776 tandem et Styx. conf. Comment. de Theogonia Hesiodea p. 150. Observetur ex eodem Servio ad h. l., *Orcum*, h. e. Plutonem, ad imitationem τοῦ Ἄδου pro loco poni sic, ut Jovem pro aere. *Curæ*, conscientiæ, ut bene Serv. laudato noto loco Juven. XIII, 193 *quos diri conscia facti Mens habet attonitos, et surdo verbere cædit.* Itaque *ultrices.* Tum 276 *malesuada Fames*, quæ suadet rapinas, scelera. v. Cerda. Eurip. Electra 375 ἀλλ' ἔχει νόσον πενία· διδάσκει δ' ἄνδρα τῇ χρείᾳ κακόν. Et hujus generis plura apud Euripidem. Silius in l. c. XIII, 585 *Et deforme malum ac* (quod melius abest) *sceleri proclivis Egestas.* Præivit Homerus Odyss. P, 286. 287, et Σ, 53. 54. *Turpis Egestas*, deformis, sordida, ut bene olim Heumannus. Imitator loci Seneca Herc. fur. 691 *Famesque tabido rictu.* Comparant Interpp. Lucret. (III, 65 sq.). Nunc 278 *consanguineus Leti Sopor* ex Iliad. Ξ, 231 Ὕπνος κασίγνητος Θανάτου. Etiam Hesiodo Theog. 756 sqq. *Somnus* et *Mors* Nocte matre editi. *mala mentis Gaudia* adeoque mentis, quæ et ipsa *mala*, et scelesta, esse debet. Argutatur in epitheto Seneca Ep. 59. Dixerat—*gaudium nisi sapienti non contingere—Itaque cum dicit Virgilius noster;* Et mala mentis Gaudia: *diserte quidem dicit; sed parum proprie* (scil. e Stoicorum disciplina) *nullum enim malum gaudium est.* Est

Gaudia; mortiferumque adverso in limine Bellum,
Ferreique Eumenidum thalami, et Discordia demens,
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.
In medio ramos annosaque brachia pandit
Ulmus opaca, ingens: quam sedem Somnia vulgo
Vana tenere ferunt, foliisque sub omnibus hærent.

279 *monstriferumque* alter Hamb. v. Burm. *in* deest Hamburg. pr. *in l. telum* Goth. tert. 280 *et* abest a binis Burm. 281 *innexa* cf. sup. ad Georg. IV, 482, ad Tib. I, 3, 69. *innixa* Rom. 282 *In medium* alter Menag. *In medios* Montalb. Porro *tendit* Parrhas. *tendens* Proba Faltonia. *pandens* Schol. Statii. v. sup. ad Georg. II, 296. 283 Pro *vulgo* Parrhas. *passim* ex interpr. Mox poetæ non displicuit structura: *quam —tenere ferunt foliisque—*hærent sc. illa.

sane ἐπιχαιρεκακία, nec tamen forte eo sensu, quo est, *malis alienis*: sed omnino, cum male factis gaudent facinorosi. *adverso in limine.* Bellum in ipso limine (cum Furiis et Eride), quoniam nulla major mortis est caussa, ait Serv., nimis acute; nam repetit poeta, quod supra posuerat: *primis in faucibus Orci. thalami*, ut ap. Homerum, θάλαμοι, cubicula, ferreis claustris seu foribus. Ita Νυκτὸς παῖδες ἐρεμνῆς οἰκί' ἔχουσιν in foribus Tartari, apud Hesiod. loco modo laud. v. 758. Cogitandum autem de servorum janitorum *cellis* (Vitruv. VI, 10 *ex una parte equilia, ex altera ostiarii cella*). Nunc pro janitoribus in aditu locorum inferorum cum Bello et Discordia *Eumenides.* Eædem tamen, nempe *Tisiphone cum Sororibus*, inf. v. 570 seq. *in aditu Tartari* collocatæ memorantur. Non habeo, quod satis commode ad hanc difficultatem respondeam, nisi poetam sui parum memorem fuisse. Nam dicere, eas hic habere suas sedes et per alia loca discursitare, jejunum est. An Eumenides alias esse voluit quam Furias? id sine exemplo fieret. Expeditior ratio apud Ovidium est IV Met. 452 sq., ubi illæ etiam *ante fores*, sed Tartari sedent. Tertia aliqua earum sedes occurrit, inf. XII, 849. 850 *in limine regiæ Jovis* eædem satellitum loco excubare dicuntur, aliorum poetarum more. Scilicet, quod jam alibi monitum, in poeta reprehendendum non est, si diversis in locis diversos mythos sequitur: modo nihil sit, quod præsentem fructum et voluptatem loci, in quo lector versatur, turbet et intercipiat.

282—284. Mirum phantasma, quod *Somniis* sedem assignat in ulmo. Sed diis alatis, levibus, vagis, bene ea convenit; et subnatum poetæ commentum hoc suspicor ex Homero Iliad. Ξ, 286 sqq., ubi Somnus a Junone adductus in arbore considet, donec Jovem possit opprimere. *Somnia* in Orci aditu collocare, poetis sollenne est. Ita Odyss. Ω, 12 παρ' Ἠελίοιο πύλας, *occidentis Solis*, habitat δῆμος Ὀνείρων. *Somnus* a Somniis separatim memoratus erat 278 *consanguineus Leti Sopor.* Infra tamen 894 *Somni portæ* sunt, per quas *Somnia* emittuntur ad terras superas; adeo manifestum fit, Maronem hæc variis diversisque poetis Græcis sublegisse. *vulgo*, passim, catervatim, ut bene Serv. Eandem arborem satis commode in taxum et sedem bu-

Multaque præterea variarum monstra ferarum,
Centauri in foribus stabulant, Scyllæque biformes,
Et centumgeminus Briareus, ac bellua Lernæ
Horrendum stridens, flammisque armata Chimæra,
Gorgones, Harpyiæque, et forma tricorporis umbræ.

285 *Monstraque p. v. multa* Sprot. 286 *pabulant* Exc. Burmann. a m. sec. *stabant* cod. Voss. Servii. *Sirenesque bif.* alter Hamb. a m. sec. *Sylvæque* Goth. sec. 288 *que* abest a binis Burm. Porro apud Servium dubitari videtur, ad Excetramne *Horrendum stridens* an ad Chimæram referendum sit. Sed habet hæc epitheton, *flammis armata*, flammivoma: etsi flammæ *strident* proprie. Sed et *stridere* de serpente proprie, v. c. Claudian. de R. P. I, 12 *angues Triptolemi stridunt.* conf. Drakenb. ad Silium II, 537. *flammisque animata* corrigebat Wakef. ad Eurip. Ion. pag. 27. nulla de caussa. 289 Servius ad h. v. "Sane quidam dicunt, versus alios hos a poeta hoc loco relictos, qui ab ejus emendatoribus sublati sint: *Gorgonis in medio portentum immane Medusæ. Vipereæ circum ora comæ cui sibila torquent: Infamesque rigent oculi: mentoque sub imo Serpentum extremis nodantur vincula caudis.*" Sed inepti interpolatoris versus esse, facile deprehendas. Γοργείην κεφαλὴν, ex Orco sibi ne immittatur, veretur quoque Ulysses Odyss. Λ, 633.

bonum, strigum et Harpyiarum, mutavit Silius XIII, 595—600, item Seneca Herc. fur. 690.

285—289. A Somniorum ludibriis facilis fuit poetæ ingenio progressus ad phantasmata et monstra. Sed ea jam antiquiores in his locis collocasse, ex Aristophane colligo in Ranis 143 Μετὰ ταῦτ' (Charontem narraverat) ὄφεις καὶ θηρί' ὄψει μυρία Δεινότατα. Est locus de Bacchi descensu ad inferos. adde v. 280 sqq. 475 sq. Neque abludit Etrusca et Græca antiquior per Italiam religio, quam monstra talia in locis inferis collocasse ex magno sarcophagorum et vasorum numero constare videtur. cf. Gorius *Mus. Etrusc.* T. II, p. 148. 182. Passer. *Paralip. in Dempst.* p. 10 et al. et nuper pluribus Böttiger. *Vasengemälde* I Stück III, p. 89. *in foribus stabulant*, accommodate ad feras, pro, sunt in primo aditu; *Scyllæ biformes*, superne puellari specie, quæ in belluam marinam desinit. v. ad Ecl. VI, 74. Ergo h. l. plures Scyllæ ponuntur? recte; plura monstra Scyllæa, ut Statius eloquitur Silv. V, 3, 280. Nec assumenda est altera, Nisi f. Præivit Lucret. V, 890. 891. IV, 737. Locum videbis expressum a Tasso *Gierusal.* lib. IV, st. 5. *Briareus;* Notiss. locus Iliad. Α, 402 sq. Apollodor. I, 1 pr. At *centumgeminus* quo sensu? Serv. "centies duplex." vix vere, sed est dictum ut *trigemini* pro trinis, ita pro centumplex, seu centenis capitibus instructus, seu centum manuum respectu, quia ἑκατόγχειρος, apud Homerum Iliad. Α, 402. Capita L adjicit Apollodorus. Infr. X, 565 Ægæon, *centum cui brachia dicunt, Centenasque manus; quinquaginta oribus ignem Pectoribusque arsisse.* Aliud monstrum in aditu Orci posuit Virgilius infr. VIII, de Herculis descensu ad inferos, 298 *Nec te ullæ facies, non terruit ipse Typhoeus Arduus, arma tenens; non te rationis egentem Lernæus turba capitum circumstetit anguis.* *Gorgones* in Hade jam Odyss. Λ, 632, ubi Ulysses metuit, ne Gorgo sibi occurrat. Fugat Gorgonem Hercules apud Apollod. II, 5, 12, pag. 121. *forma tric. um-*

Corripit hic subita trepidus formidine ferrum
Æneas, strictamque aciem venientibus offert,
Et, ni docta comes tenues sine corpore vitas
Admoneat volitare cava sub imagine formæ,
Irruat, et frustra ferro diverberet umbras.
Hinc via, Tartarei quæ fert Acherontis ad undas.
Turbidus hic cœno vastaque voragine gurges
Æstuat, atque omnem Cocyto eructat arenam.
Portitor has horrendus aquas et flumina servat
Terribili squalore Charon: cui plurima mento

290 *trepida* Dorvill. 291 *effert* Montalb. cf. Burm. 293 *cavæ* tres ap. Burm., non male. *cava umbra* sup. II Æn. 360. 294 *et ferro frustra* Goth. alter. Non male. *deverberat* duo ap. Burm. cum Goth. tert. 295 *Hic via* Montalb. *qua fert* Sprot. *ad undam* Non. Marc. *in Ferre. ad umbras* Hugen. 297 *Cocyti* multi Pier. et Heins. cum edd. ant. *omnis Cocyti* sec. Moret., sed *Cocyto* bene Serv. explicat, in *Cocytum*. v. Exc. ad h. l. 299 *Terribilis* Montalb., sollenni aberratione.

bræ ornate, pro tricorpore Geryone: *τρισώματος* apud Æschylum, Agam. 879. Geryonem cum Tityo junctum etiam Horatius in locis inferis memorat II, 14, 8 Pluto *qui ter amplum Geryonem Tityonque tristi compescit unda*. Imitatorem etiam hoc in loco habuit Virgilius Silium XIII, 587 seq. Harpyiis fugandis Ariostus ad Orci ingressum adduxit Astolphum suum (*Orlando furioso: Canto* XXXIII et XXXIV).

290—294. Ad ductum Homeri l. c. Odyss. K, 535 sq. Λ, 48 sq. cf. ibid. 218—221. et Apollon. I, 1250. Etiam Hercules in Gorgonem stringit ensem, a Mercurio admonitus, vanam esse speciem, apud Apollod. II, 5, 12. Schol. Iliad. Θ, 368. *offert*, exquisite pro intentat, et *tenues vitas*, *εἴδωλα*, vita utentia, animas. Non admodum diverse *tenues vitas* dixit in ortu animarum Ge. IV, 224 *sine corpore* vero; habebant tamen corporum speciem, corpora tenuia, umbratica, *εἴδωλα*, hinc mox v. 303 *corpora*; (cf. Burm.) sed non *corpora viva* v. 391. *cava sub imagine formæ*, sub forma corporis cava, h. e. inani, non solida. Sic lib. II, 360 *cava umbra*.

295—297. Noli subtiliter, et ad historici diligentiam, nomina fluviorum inferorum a Virgilio posita expectare; sed poetæ more, variatis nominibus. *Acherontem* appellat, qui fere Styx esse solet; etiam *flumen* mox *lacum* et *paludem*. Porro *Acheron* h. l. in *Cocytum* se immittit, contra quam ap. Homer. Odyss. K, 513 sq. v. Excurs. IX. *cœno*, mox *arena*; non diversa. *æstuat* seu ut sit simpl. fluit; seu quia vorticosus amnis est. cf. sup. ad v. 107. *Cocyto eructat*, in Cocytum. vid. eund. Excurs. IX. Servius: "scilicet per Stygem" ex versu nempe 323. Ex h. l. Statius IV. Theb. 522 *liventes Acheron ejectat arenas*.

298—304. Ornate singula et ex h. l. alii Charontem exhibuerunt; ut Seneca Herc. fur. 764—769. *stant*

Canities inculta jacet; stant lumina flamma;
Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.
Ipse ratem conto subigit, velisque ministrat,
Et ferruginea subvectat corpora cymba,
Jam senior; sed cruda deo viridisque senectus.
Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat,
Matres atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimûm heroum, pueri innuptæque puellæ,
Impositique rogis juvenes ante ora parentum:
Quam multa in silvis autumni frigore primo

300 *stant lumina flamma*, post Pierium Heinsius et Burmannus tuentur; Heinsius etiam illustrat v. c. inf. XII, 417 *Jam pulvere cælum Stare vides*; et Horatianum: *Vides ut alta stet nive candidum Soracte.* Sed, quomodo hæc ita dici possint, forte rogas? Scilicet, vulgari oratione, *pulvis stat in cœlo*, erigitur in aere; hinc ad notam elegantiam revocatum est, ut *cælum stet pulvere.* Similiter *flamma* proprie *stat*, est, micat, *in oculis* (imagine rei jam Homero frequentata Iliad. Τ, 365. Α, 104. Ο, 607. 608. Odyss. Δ, 662. cf. inf. XII, 102), hinc *lumina stant flamma*; h. e. sunt flammea. Ceterum major codd. et quidem præstantiorum pars, *flammæ*, exhibet, etiam Rom. cum Mediceo; in hoc tamen ab emendatrice manu refictum, *flamma.* Antiqua aliquot exemplaria Pierii et Zulich. a m. sec. *flammea* exhibebant; hoc arridebat Heinsio, ut VII, 448, nec mihi displicet. *stat* tres ap. Burm., duoque alii: *stant lumine flammæ.* 301 *Horridus* Schol. Statii Theb. I, 110. *nudo* nonnullos legisse Pierius ait. 303 *subvectit* Gud. *subnectit* Ven. *subvertit* Zulich. a m. sec. 304 *viro v. s.* sec. Moret. 305 *emissa* Hagen. pro var. lect. *tenebat* Menag. pr. 306—308 Iidem versus Georg. IV, 475—478. 309 *in frigore* Montalb.

lumina f. pro vulgari, flamma stat, est, in oculis; sunt lumina flammea. vid. Var. Lect. 301. Lacerna videtur designari, pallioli genus, *nodo* adstringi solitum. Vestitum nauclcri v. 301 ex Plautino loco illustrat Cerda, in Milite Act. IV, Sc. 4, 41 sqq., ubi palliolum ferrugineum—id connexum in humero lævo, expapillato brachio. *Subigit:* Ge. I, 201. 202 *qui adverso vix flumine lembum Remigiis subigit*, agit. *velis ministrat* etiam inf. X, 218 *Ipse sedens clavumque regit velisque ministrat.* h. e. ministerium præstat, operatur, velis; vela curat. *Ministerium* omnino voc. nauticum, ut notum. Heinsius mavult jungere: *ministrat ratem velis*, ut apud Valer. Fl. III, 38 *ipse ratem vento stellisque ministrat.* Et usu sane utrumque probatur: cf. ad e. l. Burm. *ferruginea* cymba est κυανέη, colore ex aere aquisque contracto. *cruda senectus* frequentatum jam Græcis ὠμὸν γῆρας· ὠμογέρων.

305—308. Jucunda enumeratio, imprimis v. 308, adumbrata ex Odyss. Λ, 38—41, in quo suaviores Παρθενικαί θ' ἀπαλαί, νεοπενθέα θυμὸν ἔχουσαι. Occurrit eadem Ge. IV, 475 sq., sed ornata ibi nova comparatione v. 473. 474 *Quam multa in foliis avium se millia condunt, Vesper ubi aut hibernus agit de montibus imber.*

309—312. Comparatio duplex multis post Virgilium frequentata, veteribus et recentibus (conf. Cerda), fluxit ex Homero, altera Od. Λ, 51. 52. Iliad. Β, 491. 492 et 800. conf.

Lapsa cadunt folia; aut ad terram gurgite ab alto
Quam multæ glomerantur aves, ubi frigidus annus
Trans pontum fugat, et terris immittit apricis.
Stabant orantes primi transmittere cursum,
Tendebantque manus ripæ ulterioris amore:
Navita sed tristis nunc hos, nunc accipit illos;
Ast alios longe summotos arcet arena.
Æneas, miratus enim, motusque tumultu,
Dic, ait, o virgo, quid vult concursus ad amnem?
Quidve petunt animæ? vel quo discrimine ripas
Hæ linquunt, illæ remis vada livida verrunt?

310 *Ipsa cadunt* idem. *folia ad terram* Parrhas. 311 *annus* revocatum nunc. *amnis* debebatur Burmanni elegantiæ, ex sec. Moret. tribus aliis et Hamb. sec. a m. sec., ut *Strymon* intelligeretur, quo scilicet poetæ frequenter in hac gruum memoratione utuntur, v. c. inf. X, 264—266, uti *Nilus*, quoties de cœlo agitur, quod volatu petunt. Vid. Claudian. de b. Gild. 474—478. add. Lucan. V, 711 sqq. Val. Fl. III, 361. Capio, atque etiam hoc bene video, *amnem frigidum* in tali contextu absolute sic satis bene poni posse. Sed an *amnis* dici potest *fugare aves trans pontum?* Hoc vero facit ex communi lectione *annus*, *χειμών*, quam vocem expressisse videri debet ex Iliad. Γ, 4 Αἵτ' ἐπεὶ οὖν χειμῶνα φύγον. Possit Burm. pro se laudare Lucan. III, 199 *Strymon, tepido committere Nilo Bistonias consuetus aves*; sed hic accommodatiora sunt attributa. *glomerentur* Mentel. pr. Ceterum minus placere potest *frigidus a.* post *frigore* v. 309. Jo. Schrader. legebat: *Threcius amnis.* ad manum essent alia magis opportuna, si mutatione opus esset. 312 *portum* Leid. un. *et campis* Leid. un. *atque oris* Barthii liber. Alterum, *et campis* malim; displicet enim trinos intra versus *ad terram, et terris.* 314 *manu* Goth. pr. 316 *illos* pr. Hamb. *semotos* idem cum Bigot. et aliquot Pier., male. *late* sec. Morel. 317 *miseratus* Goth. sec. *enim*: cf. V. L. ad X, 874: 318 *conversus* Zulich. a m. pr. 319 *quo vel* Ven. *quove* Parrhas. 320 *liquida* Rom. *vertunt* aliquot Pier. et Parrhas. *linquunt* Rottend. tert.

Apollon. IV, 216. 217, altera ex Iliad. Γ, 3 sqq., et Iliad Β, 459 sqq. Supplendum autem apud animum: tanta turba, tam multi, *Quam multa.* *ad terram* v. 310 de calidiore plaga accipe, quam volatu petierant, et de adventu ad eam trans mare, in litore puta Africæ.

313—316. *transmittere cursum* h. e. transire. De hoc nemo dubitet. Sed quomodo dictum hoc? Figura Græca est, ait Servius. Scilicet vulgari more, *transmittimus* (nos trans) *amnem cursu* h. e. navigatione, πορείᾳ, hinc ipse *amnis transmittitur cursu*; tum vero doctius, ipse *cursus transmittitur.* Ita πορθμεύειν τὸν πλοῦν. 316. *summotos arcet*, in litore plenius pro summovet.

318—324. Ut *Palinuri* mentionem facere posset, sagaciter intertexta sunt hæc de negato parti umbrarum trajectu. 320. *ripas hæ linquunt*, iterum recedunt, non admissæ in cymbam. *remis vada verrunt:* At sup. 302 ipse Charon remigat? Potuit sane sui oblitus esse poeta. Enimvero necesse non est, ut ipsæ animæ remigent; quod apud Lucianum faciunt aliquoties animæ Charontis jussu; nam simpl. dictum esse potest pro, navigant trans fluvium:

Olli sic breviter fata est longæva sacerdos:
Anchisa generate, deûm certissima proles,
Cocyti stagna alta vides, Stygiamque paludem,
Dî cujus jurare timent et fallere numen.
Hæc omnis, quam cernis, inops inhumataque turba est;
Portitor ille, Charon; hi, quos vehit unda, sepulti.
Nec ripas datur horrendas et rauca fluenta
Transportare prius, quam sedibus ossa quierunt.
Centum errant annos, volitantque hæc litora circum:
Tum demum admissi stagna exoptata revisunt.
Constitit Anchisa satus, et vestigia pressit;
Multa putans, sortemque animo miseratus iniquam.

322 *Anchise* Uratisl. 323 *stanna* Zulich. et Goth. tert. 325 *cernit* Parrhas. *est* abest a binis Burm. 326 *Coron* passim scribitur. *quos vehit ille* em. Jo. Schrader. *Vehi* tamen dicimus et *navi* et *unda* et *vento*. 327 *Non ripas* Bigot. *et rauca* Heins. e Pierianis et suis; et sic mos est poetæ: *nec—et*, v. c. inf. XI, 137. 328 *Tr. suis quam s.* Leid. *quierint* aliquot Heins. et Pier. 329 *volitantq. ac. l.* Zulich. 331 *Anchisæ s.* Medic. a m. pr. 332 *animi m.* Medic. *miseratur* Gud.

etiam inf. 411 *per juga longa sedebant animæ*, tanquam vectores locis assignatis. 321. *longæva* nota fabula de Sibylla: vid. Serv. 322. *certissima;* nam sup. 130. 131 *pauci, dîs geniti*, potuere redire ex inferis. 323. *Cocytum* et *Stygem* appositione dixit: etsi vere diversos amnes. v. Excurs. IX. v. 324. *Dî cujus*, ex Odyss. E, 185. 186. *jurare et fallere*, pejerare.

325—336. Bona religio ex Orphica disciplina, ad inflectendos ferorum hominum animos inventa, ut humanitatis sensum justorum persolvendorum necessitas consecrata excitaret; qui primus humanioris cultus gradus est; cum corpora insepulta abjecta feritatem animorum et arguant et alant. *inops*, cui nemo opem tulit; justa persolvit. Nam videtur argutari Servius, qui, ab Ops terra ductum, insepultum apud veteres significasse narrat. *ripas et fluenta transportare*, ut vulgare, trajicere, scil. navem trans amnem. De re v. Iliad. Ψ, 71—74. *Centum errant annos.* Nescio, an de suo posuerit Virgilius: animas insepultorum per C annos errare non admissas ut trajiciantur. Cerda ad Servii ductum, errore ex *revisunt* v. 330 nato, laudat locum Platonis, de Rep. X; at is spectat inf. ad v. 748. Verum ex Seneca de ritu et sacris Ægyptiorum Servius sup. ad v. 154 narrat rem, quæ huc revocari possit: Si cadaver in fluvio mersum periisset, nec inveniretur, *post centum ei annos ultima persolvi. stagna revisunt:* cum ante rejecti, summoti, recessissent, nunc admissi et recepti visunt stagna, trajiciuntur. Mox ad v. 332 *Multa putans*, miro acumine Servius: " Be-

Cernit ibi mœstos et mortis honore carentes,
Leucaspim, et Lyciæ ductorem classis Oronten:
Quos simul, a Troja ventosa per æquora vectos,
Obruit auster, aqua involvens navemque virosque.
  Ecce gubernator sese Palinurus agebat:
Qui Libyco nuper cursu, dum sidera servat,
Exciderat puppi mediis effusus in undis.
Hunc ubi vix multa mœstum cognovit in umbra;
Sic prior alloquitur: Quis te, Palinure, deorum
Eripuit nobis, medioque sub æquore mersit?
Dic age. Namque mihi, fallax haud ante repertus,
Hoc uno responso animum delusit Apollo:
Qui fore te ponto incolumem, finesque canebat
Venturum Ausonios. En hæc promissa fides est?
Ille autem: Neque te Phœbi cortina fefellit,
Dux Anchisiada, nec me deus æquore mersit.

333 *ubi* Probus in Grammat. 334 *Leucapsim*, *Leucaspin*, *Orontem* et in Goth. pr. *Oronten* refinxi, ut I, 113 erat, ut sibi constaret lectio. *honorem* aberrant. 335 *ab Troja* pr. Mentel. *vento super æq.* Goth. tert. 338 *servans* alter Hamburg. 339 *puppe* idem. 340 *mæstum multa* Hamb. pr. 341 *te o P.* Montalb. 342 *Excipiunt* Franc. cum altero in marg. 344 *Hoc mihi* Exc. Burm. *dilusit* pr. Rottend. *derisit* duo Heins. 345 *Qui forte p.* Rom. 346 *Ausonius* duo Burmann. *an hæc* duo alii. *fidesque* aliquot Pier. et pr. Hamb. cum Goth. tert. *fidesque est* Ven., sed v. Burm. 348 *Anchisiada* reposui cum Brunckio, ut mihi constarem. v. sup. ad v. 126. Vulgo *Anchisiade*, et

ne animo, quasi rei præsago; ipse enim Æneas insepultus jacebit, ut IV, 620 *mediaque inhumatus arena.*" 333—336. De his v. sup. I, 113 sqq.

337 sqq. Palinurus manifeste ex Homerico Elpenore adumbratus Odyss. Λ, 51 sqq. *Libyco cursu*, navigatione de Carthagine, post discessum tamen ex Sicilia; haud longe a Sirenussis insulis. v. sup. V, sub f. 340. *in umbra*, quod v. 452 *agnovitque per umbram Obscuram.* 344. Ἀπόλλων ἀψευδὴς τὸ πρὶν ex Æschylo laudant. 346. Iliad. Μ, 164 Ζεῦ πάτερ, ἦ ῥά νυ καὶ σὺ φιλοψευδὴς ἐτέτυξο πάγχυ μάλ'; *promissa fides*, eventus. *Fides* apud poetas de certo eventu oraculorum, quibus deus fidem suam obstrinxit; quæ præstita in veritatem et eventum certum abit. Consentaneum autem hoc Æneidis propriæ indoli, ut et hæc Palinuri sors ab vaticinio repetatur: cf. Disquis. II, s. VI sq. Etsi supra illud non memoraverat poeta: Occurrit tantum V, 814 Neptuni effatum: *Unus erit tantum, amissum quem gurgite quæres.*

346—359. *deus* seu idem Apollo, seu omnino numen, deus aliquis, *me non mersit*, submersit: quin ad Italiæ litus enatarem, ut v. 356 addit.

Namque gubernaclum multa vi forte revulsum,
Cui datus hærebam custos, cursusque regebam,
Præcipitans traxi mecum. Maria aspera juro,
Non ullum pro me tantum cepisse timorem,
Quam tua ne, spoliata armis, excussa magistro,
Deficeret tantis navis surgentibus undis.
Tres notus hibernas immensa per æquora noctes
Vexit me violentus aqua: vix lumine quarto
Prospexi Italiam, summa sublimis ab unda.
Paullatim annabam terræ; jam tuta tenebam:
Ni gens crudelis madida cum veste gravatum,
Prensantemque uncis manibus capita aspera montis,

ipsum bene. *nec me.* Hic distinguendum, ait Servius, ne sit contrarium, nam eum Somnus dejecit (v. V, 853). Enimvero Somni ministerium ad poetam, non ad Palinurum, spectat; et ignorare potuit hoc Palinurus. *deus,* de quo agitur, est Apollo v. 344. Sed sive Apollo, sive, quod malim, deus aliquis omnino (ex 341. 342) intelligatur, respectu tamen versuum 341. 342 explicanda verba sunt: *nec me deus æquore mersit,* ut neget se aquis mersum esse; quin potius ad Italiæ litus enatasse adeoque oraculo Phœbi fidem fecisse. Redit res ad calumniam in oraculis sæpe memoratam. 349 *repulsum* alter Hamburg. 350 *cursumque* duo Burm. cum Goth. sec. *gerebam* Gud. a m. pr. cum Goth. tert., vulgari vitio. 351 *maria omnia* sec. Moret. et Donat. ad Terent. 352 *illum* Medic. a m. pr. *Nonnullum tantum pro me* Sprot. *pro* h. l. est ὑπὲρ ἐμοῦ. pro vulgari, *timorem de me.* 353 *tua ni* Rufinian. de schem. Lex. p. 251, quod recepit Brunck. provocans ad locum vitiosum III, 686 *Ni teneant cursum. tune* Rom. a m. pr., et *te ne* ed. Junt., ex sollenni vitio. *exspoliata* Leid. *magistri* alius Leid. 354 *navis tantis* pars codd. et edd. *urgentibus* Medic., sive ut Fogginius expressit: *navi surgentibus;* vulgari librariorum lapsu. 355 *T. n. arreptas* Goth. tert., miro vitio. 356 *aqua* abundat post *æquora*: at in epico poeta ea copia ferenda. 357 *in unda* Parrhas. conf. Burm. Sed deterius hoc. 358 *et* inserunt multi scripti et editi, recte ab Heins. sublatum. *terra* Medic., Heinsio teste; sed Fogginius communem lectionem exhibet, mutata tantum distinctione, quam etiam Servius memorat: *P. adnabam: terræ jam tuta tenebam.* 359 An *madida me v.* Sed ne in *cum* hæreas, cogita, *gravatum* esse et ipsum et vestem aqua hausta. conf. V, 447. 360 *Pressantemque* Leid. *præsentemque* Donatus, quem habemus, legit, qui misere totum locum vexat.

v. Var. Lect. De reliquis cf. V, 857 sq. 349. Cogitandum, Palinurum gubernaculo secum revulso in mari insidentem natasse. Suavis autem fidei et amoris affectus in seqq. *Maria aspera juro* etc. 353. *armis* pro gubernaculo h. l. *excussa magistro* exquisitior ratio pro vulgari, *magistro excusso;* translato verbo ad locum, unde motio fit. 355. Compara locum de Ulysse Odyss. E, 388 sqq. *summa sublimis ab unda,* ibid. 393 μεγάλου ἀπὸ κύματος ἀρθείς. 359 sqq. Palinurus navi excussus ad litus Lucaniæ enataverat; sed a barbaris occisus promontorio nomen Palinurum dedit. vid. Excurs. IV ad h. lib. *cum veste gravatum,* aut ut ea et ipsa undis haustis gravaretur, aut ut *cum* abundet, uti interdum in poetis solet.

360—371. 360 ab Homerico Ulysse Odyss. E, 428. 434. Quod autem

Ferro invasisset, prædamque ignara putasset.
Nunc me fluctus habet, versantque in litore venti.
Quod te per cœli jucundum lumen, et auras,
Per genitorem oro, per spes surgentis Iuli;
Eripe me his, invicte, malis: aut tu mihi terram
Injice, namque potes, portusque require Velinos;
Aut tu, si qua via est, si quam tibi diva creatrix
Ostendit (neque enim, credo, sine numine divûm
Flumina tanta paras Stygiamque innare paludem),
Da dextram misero, et tecum me tolle per undas;
Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.
Talia fatus erat, cœpit quum talia vates:

361 *que* deest ed. Junt. *petisset* Oudart., quod valde arridet. Receptum quoque nunc video a Wakefield; et *ignava* e Cod. Coll. Jesu, eleganter per se, quatenus tamen in barbaros h. l. id cadat, non video. *ignara* quidem nec ipsum habet magnam vim, convenit tamen barbaris spoliando corpori inhiantibus, spe opiparæ prædæ falsa. 362 *habent* Medic., quod et h. l. cum ratione exaratum putabat Heins. cf. ad v. 109. Sed manifestum est vitium, quod et Goth. pr., vitiosissime scriptus liber, habet, fraude ex seqq. librario facta. *in litora* aliquot Pier. et duo Heins., elegantius utique. Etsi communis lectio eodem redit; et, qui argutiora sectatur, potest ex Hecuba Eurip. verba laudare v. 28 *κεῖμαι δ' ἐπ' ἀκταῖς, ἄλλοτ' ἐν πόντου σάλῳ.* 363 *At te* Parrhas. *jocundum* edidit Heins., sed *jucundum* ipse Medic. *jocundum per cœli l.* duo Heins. *limen* alter Hamb. 364 *Per spes* ex Macrob. V Sat. 7 et codd. suis ac Pier. reposuit Heins. Vulgo *Per spem*. Sed alteri plus dignitatis et gravitatis inest. Et jam sup. IV, 274 *Ascanium surgentem et spes heredis Iuli respice.* 365 *At tu* duo ap. Burm. *terras* alter Hamb. a m. sec. 366 *relinque V.* Montalb. 367 *Si qua tibi D.* Gud. a m. pr. Rottend. sec. 368 *crede* aliquot Pier. 369 *pares* tres ap. Burm. *intrare* Bigot. 370 *et me tecum* Witt. *umbras* Bigot. 372 *Vix ea fatus e. c. c. t. virgo* Priscian. p. 1186.

hic Lucani faciunt, idem Læstrygonibus circa Formias tribuerat Homerus Odyss. K, 118 seqq. 362. *me* corpus esse facile unusquisque videt. Notissimum *αὐτοὺς δὲ ἑλώρια τεῦχε κύνεσσι.* 363 sqq. adumbrati ex Iliad. Λ, 66 sqq. de Elpenore. 364. *per spes surgentis Iuli*, adolescentis: IV, 274 *Ascanium surgentem et spes heredis Iuli respice.* 365. *Eripe me his malis*, huic calamitati, quod insepultum corpus jacet. Colorem sermonis mutuatur Valer. Fl. II, 490 *Eripe, namque potes.—portus Velinos* per prolepsin dictos a Velia in iisdem locis ad Palinurum prom. aliquando condenda, (cf. Ouwens I, 2) ubi cadaver jacebat. 367. *Diva creatrix* etiam VIII, 534 mater Æneæ, Venus; ut *creare* pro parere, cf. Burm. *innare* doctius quam ingredi flumen, adire, navigare per flumen. 371. *Sedibus*; de recepta in locis inferis umbra: v. ad v. 152. *saltem*, quia nautæ semper vagantur, ut Servius bene monet. Versus 370 ex Iliad. Ψ, 75 subnatus; *καί μοι δὸς τὴν χεῖρ', ὀλοφύρομαι*, Patrocli umbra.

372—383. *amnem severum* (h. e. tristem, horrendum) *Eumenidum* docte dixit, eodem modo ac si deorum inferorum, Proserpinæ vel Hecatæ,

Unde hæc, o Palinure, tibi tam dira cupido?
Tu Stygias inhumatus aquas, amnemque severum
Eumenidum adspicies, ripamve injussus adibis?
Desine fata deûm flecti sperare precando.
Sed cape dicta memor, duri solatia casus.
Nam tua finitimi, longe lateque per urbes
Prodigiis acti cœlestibus, ossa piabunt;
Et statuent tumulum, et tumulo sollennia mittent;
Æternumque locus Palinuri nomen habebit.
His dictis curæ emotæ, pulsusque parumper
Corde dolor tristi: gaudet cognomine terra.
Ergo iter inceptum peragunt, fluvioque propinquant.
Navita quos jam inde ut Stygia prospexit ab unda
Per tacitum nemus ire, pedemque advertere ripæ;

374 *Tum* Franc. 375 *ripave* malebat Cerda. *invisus* tres ap. Burm., et hoc Pompon. Sab. interpretatur. *adibis* Rom. cum codd. parte, etiam Erf. a m. pr., quod mihi quidem multo magis probatur. conf. sup. 313. 314, itaque nunc recepi cum Brunckio. Vulgg. tamen *abibis* servant Serv. Medic. cum multis Pier. et Heins. ac Burmann. 378 Recte adversus Marklandum, qui ad Stat. V Silv. 3, 127 absurdum esse aiebat *finitimos* dici *longe lateque* habitantes, locum tuetur vir doctus ap. Burm., ordine verborum ita instituto: *finitimi acti prodigiis cœlestibus longe lateque per urbes*; itaque interpunctionem post *per urbes* sustuli. *per urbem* Witt. 380 *Instatuent* pr. Moret. pro *Instituent*. *solatia* Bigot. ex v. 377. 381 *Palinurum nomen* tert. Mentel. a m. pr. adeoque calami vitio, etsi satis felici. cf. Burm. 382 *amotæ* aliquot Heins., sollenni varietate. 383 *pavor* pr. Rottend. pro var. lect. ad *dolor*. Cerda mavult interpungere: C. *dolor: tristi g. c. t.*, ut in Witt. a prima manu fuit; non video quam bene. *terræ* multi ap. Pier. et Heins., ut et bini Goth. Sed est, χαίρει ὁμωνύμῳ χώρᾳ. 385 *ut* deest Medic. et Parrhas. *quos postquam St.* Bigot. *conspexit* Medic. *ab unda*, medio amne: cf. 410. Jo. Schrader. ingenioso lusu conj. *ab ulva*.

appellares. Servius male: "circa quem habitant Eumenides;" quod esset revocandum ad v. 280, ubi Eumenides in aditu Orci. Sed id nimis longe petitum. 377. *cape memor*, tene memoria. 378. *Nam* ut γὰρ ab initio orationis, pro δὴ, sane, scilicet. *sollennia mittent* πέμψουσι χοὰς, ἱερὰ, et similia, inferias ferent. Cum a barbaris, Lucanos edunt, qui serius ea loca incoluerunt, occisus esset Palinurus, postea ii pestilentia laborantes, a deo consulto responsum acceperunt, placandos esse Palinuri Manes.

384—416. Charon umbras, non corpora, vehere solitus, ægre, ut Æneam transvehat, adducitur. 392 seq. Servius: "Lectum est et in Orpheo, quod, quando Hercules ad Inferos descendit, Charon territus eum statim suscepit. Ob quam rem anno integro in compedibus fuit. Ideo ergo *non lætatus*, scilicet propter supplicium suum." Bona nota. Similitudinem habet aliquam excu-

Sic prior aggreditur dictis, atque increpat ultro:
Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
Fare age, quid venias; jam istinc et comprime gressum.
Umbrarum hic locus est, Somni Noctisque soporæ;
Corpora viva nefas Stygia vectare carina.
Nec vero Alciden me sum lætatus euntem
Accepisse lacu, nec Thesea Pirithoumque:
Dîs quanquam geniti, atque invicti viribus essent.
Tartareum ille manu custodem in vincla petivit,
Ipsius a solio regis traxitque trementem;
Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.
Quæ contra breviter fata est Amphrysia vates:

387 *adloquitur* Rom. 388 *ad limina* Sprot. Erf. *ad litora* pr. Menag. pr. Rottend. *tendens* Gud. a m. pr. 389 *istic* aliquot ap. Burm. *istic jam comprime* ed. Ven. *gressus* Voss. pr. et Witt. Burmannus Sec. in Anthol. Lat. pag. 162 ex corrupta ibi schedarum Salmas. et Cod. Leid. scriptura: *jam stingit comprome ressum*, effingit: *jam stringe et comprime g.* Sed *stringit* h. e. attingit, urguet, *gressum* ejus, qui antecedit, is, qui sequitur vel comitatur; Tum vero, quod hinc efficias, est, ut, quam librarius lectionem corruperit, intelligas, non veriorem expedias. 390 *hic l. et s.* Rom. et pr. Mentel., præclare. 392 *Nec non A.* ed. Ven. *Æacidem* vitiose Donat. ad Ter. *nec sum l.* aliquot Pier. male. Ad verbum ita Homerus in A Iliad. οὐδ' ἄρα τώ γε ἰδὼν γήθησεν Ἀχιλλεύς. Et de Scylla similis oratio Odyss. M, 88 οὐδέ κέ τίς μιν γηθήσειε ἰδών, οὐδ' εἰ θεὸς ἀντιάσειε; at *lacu* forte parum commodum. *acceptus* est Hercules *cymba*, at *lacu transvectus*. Jo. Schrader. tentabat: *Trajecisse lacu*; vel: *Accepisse alveo* vel *alvo*. Superest tamen, ut jungas: *euntem lacu:* id quod poeta voluisse factum videri potest: vectum per lacum. 393 *Pieritumque* corrupte Rom. 395 Post *petivit* distinxit Heins. cum codd., alii post *regis*. 396 *e solio* Parrhas. *a solo* Witt. 397 *thalamos* Goth. tert. *adorsi* plerique Pier. et quinque Heins. Sæpe de hac variatione egere viri docti. Adi v. c. Drakenb. ad Liv. XXXV, 51, 8. 398 *quem* multi edd. et scripti.

satio Somni cum subjuncta narratione ap. Homer. Iliad. Ξ, 249 sqq.

392—397. Profecit ex his Statius lib. VII, 52 et ex v. 398 ibid. lib. VII, 95 sqq. *euntem*, ἰόντα pro ἐλθόντα, adeuntem loca infera. *Dis geniti.* Theseus a Neptuno, Pirithous a Jove; etsi Burmannus de hoc dubitabat. Vide v. c. Iliad. Ξ, 317. 318 et al. 395. 396. Fundus fabulæ Iliad. Θ, 367 sqq. Varie autem a poetis tractatus fuit Herculis ad inferos descensus. Conf. v. c. Iliad. E, 395 sqq. Apollod. II, 5, 12 et ibi Not. Thesei descensus ad imitationem Herculis adumbratus, ut pleraque alia Thesei in Theseide. Scilicet ubique in his imitatorum studium deprehendas, si vel ea, quæ Plutarchus inde narrat, inspicias. De Cerbero v. inf. ad v. 417. 397. *dominam*, δέσποιναν, proprie de Proserpina. Alias dictum esset, ut apud Homerum passim ἄλοχος δέσποινα.

398. *Amphrysia vates.* Longe petitum epitheton cum Servio vocat Burmannus. Enimvero cur tam longe petunt, ab Amphryso, Thessaliæ fl., ad quem Apollo pavit greges (v. Callim. H. in Ap. 48, et sup. Ge. III,

Nullæ hic insidiæ tales; absiste moveri;
Nec vim tela ferunt; licet ingens janitor antro
Æternum latrans exangues terreat umbras;
Casta licet patrui servet Proserpina limen.
Troïus Æneas, pietate insignis et armis,
Ad genitorem imas Erebi descendit ad umbras.
Si te nulla movet tantæ pietatis imago,
At ramum hunc (aperit ramum qui veste latebat)
Agnoscas. Tumida ex ira tum corda residunt.
Nec plura his; Ille admirans venerabile donum
Fatalis virgæ, longo post tempore visum,
Cæruleam advertit puppim, ripæque propinquat.
Inde alias animas, quæ per juga longa sedebant,

399 *hinc* Ven. et aliquot Pier. *Non ullæ hic* Parrhas. 400 *janitor orci* apud Priscian. lib. VII. 402 *patruum—limen* pr. Hamb., quod affectatæ esset elegantiæ in epico poeta narrante. *patruis* Rom. 404 *Herebo* maxima pars librorum Heins. *descendet* Leid. un. *in umbras* pr. Menag. *in undas* Goth. tert. 405 *tantarum gloria rerum* ap. Macrob. VI Sat. 6, sed ex alio loco, sup. IV, 272, ut Burm. docet. 406 *nudat* r. Ven. ex gloss. *qui in v.* Parrhas. 407 *agnoscis* vet. Cod. ap. Macrob. VI, 6. *cum c.* alter Hamb. *quiescunt* Bigot. Vulgo pro Sibyllæ verbis haberi videntur illa: *tumida—residunt.* Ita saltem *resident* esse debebat. Sed sunt poetæ narrantis: placatur Charon, nec plura his illa addidit. 410 *puppem* Medic. et al. 411 *per giga* pr. Hamb., et Sprot. cum glossa: *id est sedilia navis.*

2), cum alia esset Amphrysus (v. Steph. Byz. h. v.), vel Ambrysus, in Phocide in Delphorum vicinia, ut adeo idem sit ac, Delphica vates, Cirrhæa vates. Mox

400—402. Nec, ne Cerberus abducatur, aut Proserpina rapiatur, verendum tibi est. *servet limen.* Mira comminiscitur Cerda. *Servat domum, limen, thalamum,* ex veteri vivendi ratione, mulier casta, frugi, quatenus conspectum virorum fugit, intra domum se continet, in publicum non prodit. conf. inf. VII, 52. 53. *licet servet,* noto more poetarum pro vulgari, *licet servare;* per nos, per Æneam licet. vid. Burmann. 405. *pietatis imago,* apud animum, cogitatio. Cum his Sibyllæ verbis ramum aureum Æneas sub veste tectum nudat: non vero tanquam munus Charonti ferendum: sed Proserpinæ destinatum v. 142.

409. *fatalis,* v. sup. 146. 147. *longo post tempore:* igitur Hercules et Theseus cum ramo aureo venerant. conf. Excurs. VI. 411. *juga longa,* ζυγά, transtra, h. l. vectorum, ἐπιβατῶν, sedilia. *laxatque foros,* tabulata vacuat; proprie turba et multitudine *artari* locus dicitur, inde nunc *laxari.* Servius. Egregie autem Charontis ferox ac durum ingenium declaratum. *Ingentem Æneam,* quis dubitari posse putet, an ad corporis magnitudinem referendum sit! Ita de

Deturbat, laxatque foros; simul accipit alveo
Ingentem Ænean. Gemuit sub pondere cymba
Sutilis, et multam accepit rimosa paludem.
Tandem trans fluvium incolumes vatemque virumque
Informi limo glaucaque exponit in ulva.
Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
Personat, adverso recubans immanis in antro.
Cui vates, horrere videns jam colla colubris,
Melle soporatam et medicatis frugibus offam
Objicit. Ille fame rabida tria guttura pandens
Corripit objectam, atque immania terga resolvit

412 *alvo* tres Burm. 414 *multum* Medic. *futilis* ed. Ven. *subtilis* Dorvill., natum ex *suptilis*, quod Rom. habet. 417 *hic* tres ap. Burm. *trisulci* Goth. tert. Sed *trisulcum* aliter dictum. vid. Georg. III, 439. Æn. II, 475. 418 *averso* duo ap. Burm. *resonans* Witt. 419 *colubris* Mentel. pr. *colla comasque* Lutat. ad Stat. II Theb. 27. 420 *saporatam* alter Menag. et pro div. lect. alter Hamb. et olim Turnebus e Codice, qui cum Alardo illud probabat. v. Heins. et Cerda, qui recte vindicant vulgatam lectionem vel ex IV Æn. 486. V, 855. Vide Not. *medicatam f. offam* nonnulli vet. ap. Pierium. 421 *rapida* multi ap. Burm.

heroibus ubique Homerus et poetæ, ut ipsa exempla a Cerda allata satis declarant. 414. *cymba sutilis* sive ex coriis sive vitilis et juncea. vid. Cerda. Si Charontem Ægyptiorum animo habuit, de papyracea cymba, barin Ægyptii vocant, cogitare potuit.

417—425. Canis palatio Orci et Proserpinæ additus custos est priscæ vitæ more jam apud Homerum Iliad. Θ, 366, ubi ille ex Erebo ab Hercule adductus; et apud Hesiod. Θ. 769 sqq., a quo ille adeuntes adulando admittere, exeuntes terrere ac devorare narratur. Nunc in adeuntem Æneam insurgere putandus est, nondum fato defunctum. Nomen ipsum Cerberi non nisi post Homerum auditum est: cf. Pausan. III, 25; occurrit tamen apud Hesiod. Θ, 311. Commenta de eo pleraque Heracliis deberi videntur, Hercule ad eum ex inferis raptandum misso. vid. Apollod. II, 5, 12, et Not. p. 428 sqq. Schol. Iliad. Θ, 368. Placatur ille h. l. eodem fere modo, quo draco Colchicus in Argonauticis. Alio modo Cerberus placatur ap. Statium II Theb. 26—31 Mercurii virga. Comparari posse Senecæ Herc. fur. 783 sqq., jam Cerda monuit, ubi Theseus Cerberum ab Hercule oppressum narrat. Offam 420 intellige globulum ex pulte factum, sed admixto melle et papavere aliisve seminibus et succis ita temperatum, ut vim soporificam haberet; hinc *soporata* ipsa offa, melle et *frugibus medicatis:* has de papavere plerumque videas exponi. Sunt tamen omnino grana et semina, succis herbarum, qui vim aliquam, v. c. in magicis rebus, habent, perfusa. Μελιττοῦτα Cerbero objici solita; nota res. cf. Cerda et sup. ad IV, 486. Hinc *resolvitur* somno corpus, *ἀνα-*

Fusus humi, totoque ingens extenditur antro.
Occupat Æneas aditum custode sepulto,
Evaditque celer ripam irremeabilis undæ.
  Continuo auditæ voces, vagitus et ingens,
Infantumque animæ flentes, in limine primo:
Quos dulcis vitæ exortes, et ab ubere raptos,
Abstulit atra dies, et funere mersit acerbo.
Hos juxta falso damnati crimine mortis.
Nec vero hæ sine sorte datæ, sine judice, sedes.
Quæsitor Minos urnam movet; ille silentum
Conciliumque vocat, vitasque et crimina discit.

423 *tutoque* a m. pr. Erf. *rigens* conj. Burm., sed ipse damnat, et recte. Auget *ingens* mirifice speciem magnitudinis. 424 *c. remoto* Bigot. et Hugen. pro var. lect. Sup. II, 265 *urbem somno vinoque sepultam*. 427 Wakefield distinguit: *Infantumque animæ flentes, in limine primo Quos dulcis vitæ, exsortis et ab ubere raptos, Abstulit atra dies.* Valde arridet ingeniosi viri acumen. Nisi quod mox *exortes* otiosum esse sentio. 428 *rapto* aliquot Pier. *ab ubere natos* Dorvill. m. pr. in marg. *raptos ab u. primo* Rottend. sec. ex sup. versu. 429 *una dies* aliquot Pier. 430 *falsæ* alter Hamb. *falso d. tempore m.* conj. Warburtonus (*Divine Legat. of Moses* T. I, B. 2, S. 4), parum feliciter. 431 *sine forte* Franc., male. *Nec vero his* conj. Jortinus Diss. VI, pag. 275. 433 *Consilium* Gud. a m. pr. et sic pr. et tert. Goth. Levis hæc esset auctoritas; sed

λύεται, ut Apollon., quem in toto loco ante oculos habuit Maro, IV, 150 *δολιχὴν ἀνελύετ' ἄκανθαν*; et v. 424 *custode sepulto*, sc. somno. 423. *totoque ingens extenditur antro.* Sic sup. III, 631 *jacuitque per antrum Immensus*, de Polyphemo. Tandem 425 *irremeabilem* undam eo referunt interpretes, quod non eadem via erat rediturus Æneas. cf. inf. 899. Argutius hoc quam necesse. Naturam Stygis communem exprimit epitheton.

426 sqq. Hinc ad 540 de prima locorum inferorum regione agitur, de qua v. Excurs. VIII. 426—429 versuum magna dulcedo est.

430—433. Quid in sedibus his assignandis secutus sit poeta, non liquet. Suspicor tamen fuisse Pythagoreum aliquem auctorem, qui, quæ alii summatim extulerant, subtilius persecutus erat. Si Empedoclea superessent, de multis judicium expeditius foret. Hoc unum inter *infantes* et *iniquo judicio* aut *sua manu interemtos* commune intercedere videtur, quod mortem fatalem anteverterunt, et *immatura morte* obierunt; adeoque interiora quoque inferorum ingredi prohibentur. Warburtonus multa satis argute super caussis harum sedium datarum comminiscitur. Add. Jortin. (*Six Diss. upon different Subjects* pag. 269. 272.) Sed, ut dixi, si eos haberemus, quos poeta in h. l. secutus est, melius nobis de toto hoc philosophemate constaret. De infantibus nonnulla *οὐκ ἄξια μνήμης* in mytho suo prætermittere se dicit Plato de Rep. XI sub fin. Hoc graviter subjicitur, judicia horum insontium damnatorum retractari a Minoe. Si modo versus illi 431. 432. 433, pa-

Proxima deinde tenent mœsti loca, qui sibi letum
Insontes peperere manu, lucemque perosi
Projecere animas; Quam vellent æthere in alto
Nunc et pauperiem et duros perferre labores!

Asconius in Argum. in Verr. de Præt. urb. " *Ad hanc similitudinem*, inquit, *poeta Virgilius Minoem, judicem apud inferos, tanquam si prætor sit rerum capitalium*, Quæsitorem *appellat: dat ibi sortitionem, ubi* urnam *nominat: dat electionem judicum, cum dicit:* Consiliumque vocat; *dat cognitionem facinorum, cum dicit:* vitasque et crimina discit." Cetera bene; verum in *Consilium vocat* argutatur Pedianus, nam etiamsi ad editicios judices, quos certæ caussæ admittebant (cf. Sigon. de Judic. II, 12), referre velis, tamen nec poeta in eodem judicio sortitionem et electionem memorare potuit, et, cum *silentum consilium* illud sit, judices intelligendi essent ex umbris lecti; quod vix poetæ in animum venire potuit. Quin potius *silentum concilia* sunt turba forensis, imprimisque eorum, de quibus cognitio habebitur; unde adjectum: *vitasque et crimina discit.* Stat. VIII, 22 de Platone: *populos poscebat crimina vitæ*; et in Culice 274 *nec faciles Ditis sine judice sedes, Judice, qui vitæ post mortem vindicat acta. que* post *vitus* abest a binis Burm. 435 *reperere* pr. Moret. et Zulich. a m. sec. Sane sic et alibi. conf. Burm. Sic sup. II, 645 *ipse manu mortem inveniam.* Verum, si Jo. Schraderi observatio Emendatt. p. 42 præf. vera est, metrum repugnat, cum prima in *reperere* longa sit. Idem in schedis epitheton *insontes* alienum arbitratus emendabat *Infanda* vel *Intenta.* Cui non accedam. 436 *Quas* Medic., et quidem, quod notandum, a manu emendatoris Aproniani. Et habet id sane acutum quid; quod tamen non sequar.

rum commodo loco interpositi, ad proxime appositum versum *Hos juxta* retrahendi sunt. Videntur enim, per parenthesin potius interjecti, ad totum hoc genus, etiam ad sqq., spectare. *Nec vero hæ sine sorte datæ, sine judice, sedes:* h. e. non sine judice sortito dato; sed judicum sortito datorum sententiis. E sequentibus enim apparet, *sortem* non de ipsa sententia accipi posse; *Quæsitor*, seu judex quæstionis, ut Romæ in caussa capitali prætor, cui ea quæstio obtigit, vel is, cui ille delegavit quæstionem; assident ei *judices selecti*, qui *sortitione nominum* e decuriis a judice quæstionis facta caussæ cuique contigerunt. Hinc h. loco *Quæsitor movet urnam*, sortitur judices; tum citat reos ad judicium, *silentum concilium vocat*, improprie pro iis, qui die dicto in judicio adesse debent ut de iis cognoscatur; *vitasque et crimina discit*, audita utriusque partis oratione et testibus interrogatis. De ceteris vid. Excurs. XI ad h. v. Locus haud dubie inter eos numerandus, quibus poeta Homerum (v. Odyss. Λ, 567) eo vicit, quod suorum temporum morem carmini intulit. Claudiani, Statii et Senecæ Herc. fur. obviæ sunt imitationes et a Cerda notatæ.

434—439. Magnam ad miserationem extulit sortem miserorum, qui sibi ipsi violentas manus intulere, sed *insontes* nullo crimine polluti, sed vitæ tædio; propter ærumnarum molem, qua oppressos se videbant. Gravius illi puniuntur in Dantis Inferno. v. Cant. XIII. *projecere animam*, cum dilectu, quasi rem vilem, ut bene Serv. Ex iis, quæ laudant Cerda et Guellius, unum convenit notum illud Ovidii: *Sanguinis atque animæ prodige Galle tuæ.* At illa: *quam vellent æthere in alto*, ex nota illa et a Luciano exagitata sententia Achillis ducta sunt Odyss. Λ, 488—490. habet tamen vim nescio quam ad animi affectum, declaratio hæc pœniten-

Fas obstat, tristique palus inamabilis unda
Alligat, et novies Styx interfusa coërcet.
Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem

438 Quinque voces notatæ sunt rubro in Medic. *Fas obstat tristique p. inamabilis undæ.* Sed videamus de singulis. *Fas obstat* haud dubie bene, h. e. naturæ, inferorumque, jura. *Fas* et *jus* ad jura divina et humana referri notum est, et copiose illustrat h. l. Heins. Sic legit Serv. cum Donato: sicque Rom. Gud. a m. pr. Voss. alter, cum binis e Goth., item Benedict. e cod. Palat. et inde ed. Junt. Ceteri *fata obstant*, ex IV Æn. 440. Porro *tristisque palus*, quod Servius improbat, ne duo sint epitheta, exhibet Dorvill. et cum Rom. pars codd. Pierii, qui bene monet, accipiendum esse: *tristisque palus, inamabilis unda.* Sic quoque Gud. a m. pr. et pr. Rottend. a m. sec. Alii etiam: *tristisque p. i. undæ.* Sic Gud. a m. sec. Tandem *innabilis* sunt qui legant ap. Pier. item Schol. Horat. et pr. Hamb. pro var. lect. et tres ap. Burm., minus bene, ut Heins. docet. Eadem varietas Georg. IV, 479. 480, ubi hi duo versus occurrunt. Omnino recepta lectio haud dubie elegantior est. 440 *hic* Rom. et alii Pier. *infusi* alter Menag.

tiæ. 438. *Fas.* jura inferorum. v. V. L. *Styx novies,* hoc est sæpius, flexibus suis regna infera ambire dicitur: conf. Georg. IV, 480. sup. 295. v. Excurs. IX.

440 sqq. *Campi lugentes.* Ponitur hoc vulgo ab interpretibus, locum hunc *amantes* tantum *feminas* capere. Inde reprehensiones poetæ et difficultates movent alias ex aliis, quas non felicius tollunt quam creant; vide v. c. Jo. Schrader. ad Musæum p. 283 sqq. Certe in feminis, quas in Campis illis collocavit poeta, vix in miserarum amantium numero Eriphyle et Cæneus memorari possunt. Dicas forte in deperditis poetis fuisse de eorum amoribus fabulas, quas nunc ignoramus; verum, quantum intelligo, omnino invito poeta assertum est, non nisi amantes feminas hæc loca tenere; *heroinas* ille, ut mox inde a 477 heroes, memoravit priscis mythis celebratas, quarum nomen insigni aliquo facinore clarum fuit, nullo respectu laudis et virtutis; etsi ex his facinoribus pleraque a misero amore profecta sunt: nefarius erat amor Phædræ in Hippolytum privignum; et Pasiphaes libidinosum amorem nemo ignorat; Procris de mariti, Cephali, fide male sollicita infelici casu interiit; contra Evadne et Laodamia fide et constantia in maritorum funere claræ sunt; Cænis mira sexus in virilem mutatione et factis, quæ sub Cænei nomine edidit, notabilis. Sane vel sic, ad nostrum sensum et judicium, a poeta melior nominum dilectus adhibendus fuisse videri potest; potuisset utique laudare feminas, quarum virtus et fortuna nos jucunda aliqua recordatione delectaret. Verum, quod jam sæpius observatum est, ab hoc dulcissimi affectus, nisi conjugalis ille esset et magnis difficultatibus implicitus, admiratione in muliebri sexu abhorret antiquitas; nec nisi casus tragicos in hoc genere sectatur. Recentiorum sane poetarum optimus quisque ad nostros mores ac sensus locum hunc quanto melius tractasset. Præstant quoque versus Tibulli 1 El. 3, 57 *Sed me quod facilis tenero sum semper Amori* sqq. Ipsum Virgilianum locum disertius exornavit Ausonius in Cupid. crucif., sed desideres, ut alibi, in eo judicii subtilitatem. Conf. quoque Propert. IV, 7, 59 sq. Verum Virgilius ante oculos habuit et expressit locum Od. Λ, 224 sq., 320 sq. in quo promiscue heroinæ ex inferis prodeunt ὅσσαι ἀριστήων ἄλοχοι ἔσαν,

Lugentes campi: sic illos nomine dicunt.
Hic, quos durus amor crudeli tabe peredit,
Secreti celant calles, et myrtea circum
Silva tegit; curæ non ipsa in morte relinquunt.
His Phædram Procrinque locis, mœstamque Eriphylen,
Crudelis nati monstrantem vulnera cernit,
Evadnenque, et Pasiphaën; his Laodamia
It comes, et juvenis quondam, nunc femina, Cænis,

441 *ducunt* duo ap. Burm. 442 *Hic* Heins. e Medic. et al. Vulgo: *Hinc*. At *Hi* Rottend. et Witt. *quas*, quod Heins. probat, quoniam feminæ mox memorantur, Zulich. habet, et pronus esse solet in talibus error. Tamen infra Sychæus quoque in iisdem locis occurrit. *dirus a*. duo apud Burm. *peregit* Dorvill. *peremit* nonnulli Pier. et Burmann. cum Goth. tert., sed *tabe peredit* proprie adjectum. 443 *colles* Sprot. et Uratisl. cum Goth. sec. At tert. *caules*. *servant colles* ed. Ven. *Secretæ valles* conj. Jo. Schraderus, quia calles vix dici possunt celare aliquem, et laudat Stat. Silv. III, 290 *Centaurosque —aversæ celent valles*. add. sup. v. 138. 139. Enimvero *secreti calles* sunt semitæ in locis secretis, et in ipsis myrtetis, per quæ errantes umbræ bene dicuntur *celari* et ipso loco et semita per eum ducente. Etiam inf. IX, 383 *Rara per occultos lucebat semita calles*. 444 *ipsæ* alter Hamburg. *in* deest binis Burmann. 445 *Procnin*, *Procrim*, *Prochrim* corruptelæ; item *Eriphylem*. 446 *funera* Parrhas. *vidit* Goth. tert. 447 *Euchadem*, *Euchandem*, *Heuhadnenq*. *Pasiphem* aberratt., item: *Laodomia*. 448 *Est c*. Goth. tert. *Cæneus* vulgo lectum. Dubitari nequit, *Cænis* a poeta scriptum fuisse: quod et Heinsius conjecit: ἡ Καινίς. cf. Verheyck ad Antonin. Lib. c. 17 p. 114 sq. Firmat id quoque Ausonii imitatio in Cupid. crucif. 20 *Irrita dona querens, sexu gavisa virili, Mæ-*

ἠδὲ θύγατρες. Claras mulieres in Necyia sua etiam Polygnotus pinxerat apud Pausan. X, 28, 29, in his Phædram, Procrin, Eriphylen. Reprehendunt tandem poetam in hoc, quod in Campis Lugentibus inter feminas amore misero consumtas Sychæus occurrit v. 473. Verum ipse poeta locum non solis feminis assignaverat, nam versus sic exorditur: *Hic* quos *durus Amor crudeli morte peredit* sq. Tum si vel maxime hoc ita se haberet, nolim poetam in ordinem cogere, tanquam si historias rerum gestarum conderet. *Late* vero *patentes* campos facit, non, ut Intpp. volunt, multitudinis caussa, quam excepturi sunt, sed ut solitudinem in iis, quam quærunt, habeant amantes.

445—449. Alias nunc heroinas subjungit poeta et diversas a misero amantibus. Odyss. Λ, 320 *Φαίδρην τε Πρόκριν τε ἴδον*, et v. 325 *στυγερήν τ' Ἐριφύλην, Ἣ χρυσὸν φίλου ἀνδρὸς ἐδέξατο τιμήεντα*; de his omnibus Apollodor. Hygin. Diodor. Sic. Ovidii Metamorph. præter Servium ad h. l. consulendos esse ut moneam, necesse non est. Præter illos tamen apponemus loca saltem classica. De Procride v. Met. VII sub f. De Eriphyle v. Odyss. O, 244 seq. Stat. II Theb. 299 sqq. IV, 187 sqq. occisa ab Alcmæone filio, quia patrem Amphiaraum accepto monili prodiderat: v. Apollod. III, 6, 2. 7, 2 et 5. cf. Not. p. 607; et de Evadne, Capanei uxore, Eurip. Supplic. 990 seqq. Laodamia, Protesilai uxor, vel ex Luciani DD. Mort. et ex Ovid. Ep. XIII nota est; et de Cæneo vid. Met. XII Ovid. v. 171 sqq. 445. *mæstam*, ut

Rursus et in veterem fato revoluta figuram.
Inter quas Phœnissa recens a vulnere Dido
Errabat silva in magna: quam Troïus heros,
Ut primum juxta stetit, agnovitque per umbras
Obscuram, qualem primo qui surgere mense
Aut videt, aut vidisse putat per nubila Lunam,
Demisit lacrimas, dulcique affatus amore est:
Infelix Dido, verus mihi nuntius ergo
Venerat extinctam, ferroque extrema secutam;
Funeris heu tibi caussa fui? Per sidera juro,
Per superos, et si qua fides tellure sub ima est:
Invitus, regina, tuo de litore cessi.
Sed me jussa deûm, quæ nunc has ire per umbras,
Per loca senta situ cogunt noctemque profundam,
Imperiis egere suis; nec credere quivi
Hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem.

ret in antiquam Cænis revocata figuram; etsi et ibi in multis *Cæneus*. In nominibus propriis, imprimis ex Græco ductis, rationis grammaticæ major auctoritas quam scriptorum per librariorum stuporem inquinatorum habenda. 449 *fati* Mentel. pr. *revocata* Rom. 450 *ab vulnere* Leid. unus. 451 *in* deest Exc. Burmann. 452 *Ut juxta primum* Dorvill. *per umbram* vulgo lectum, etiam in præstantioribus. *per umbras* quinque, nec contemnendi, ap. Heins., ita non eleganter *Obscuram* sc. Didonem acciperes; ut jam Servium fecisse video. Recepit quoque id Wakefield. 453 *quis* alii et ed. Junt., sed jam Pier. alteram prætulit. *qui primo* sec. Hamb. 455 *Dimisit* Medic. cum al. Heins. *demit* Mentel. pr. *lacrimans* Rom. *est* deest utrique Menag. et Goth. sec. 459 *est* abest ab pr. Menag. et eodem Goth. sec. 461 *qui* Franc., et ab alia manu *que*.

Hom. *στυγερὴν*, h. e. *μισητὴν*, exprimere voluerit, necesse non est, etsi *στυγερὸν* eo sensu poni nemo facile dubitet.

450 sqq. Episodium de Didone, merito suo laudatissimum, ad Homeri ductum de Ajace Iliad. Λ, 542 sqq. effinxit. 452. 453. 454. Suavis comparatio Didonis ægre per umbram visæ cum nova luna; petita ab Apollon. IV, 1479. 1480, ut jam alii notarunt: Visus est Lynceus Herculem procul videre, *ὡς τίς τε νέῳ ἐνὶ ἤματι* (noster, *primo mense*, nova luna) *μήνην Ἠ ἴδεν ἢ ἐνόησεν ἐπαχλύουσαν ἰδέσθαι*. 456. *nuntius* ex flammis lucentibus. sup. V, pr. 459. *et si qua fides tellure sub ima est*; si quid apud inferos aliud, quod fidem facere juranti potest (id enim et ipsum *fides* dici solet. conf. sup. II, 142. Male aliter Serv. et al.). 460. Ursinus comparat Catulli versum de Coma Berenices: *Invita, o regina, tuo de vertice cessi*. Conveniunt saltem verba. 462. *situs* est incultæ telluris, nec manuum opera motæ, squalor et horror, quo fit ut obducatur solum

Siste gradum, teque adspectu ne subtrahe nostro.
Quem fugis? extremum fato, quod te alloquor, hoc est.
Talibus Æneas ardentem et torva tuentem
Lenibat dictis animum, lacrimasque ciebat.
Illa solo fixos oculos aversa tenebat;
Nec magis incepto vultum sermone movetur,
Quam si dura silex aut stet Marpesia cautes.
Tandem corripuit sese, atque inimica refugit
In nemus umbriferum: conjux ubi pristinus illi

465 *nec s.* Sprot. *adspectui* codd. ap. Pier. 466 *fator* Menag. pr. *fatum* Exc. Burm. *te* abest a binis Burmann. et Goth. tert., indocte. 468 *Leneibat* vett. ap. Pier. *lacrimisque* Franc. Ceterum Burm. difficultatem recte percipiebat in eo, quod *torva tuentem animum* in umbra exhibere videtur poeta; Jortin. autem etiam corrigebat *animam*: sine fructu. Nec satis est accipere dictum pro, *animum tuentis*. Nisi, quod valde suspicor, hemistichium male expletum est, cum a Marone relictum esset: *Talibus—tuentem Lenibat dictis . . Illa s.* triplex expediendæ rei adest modus: primum ut distinguas post *dictis*, ut sit: *animum lacrimasque ciebat*, movebat, ut θυμὸν ὄρινε toties apud Hom. etiam de miseratione. Altera, ut *ardentem et t. tuentem* quartos casus absolute positos esse jubeas. Tertia tandem, eaque ceteris simplicior et melior, ut *animum* Homerico exemplo accipias pro κατὰ θυμὸν, φρένας. Sic pro vulgari forma: *leniebat ejus ardentis et torva, torve, tuentis animum*, non insolens est dicere: *leniebat eam animum, animo*. Alterum *lacrimas ciebat* haud dubie ad Æneam spectat, *lacrimas movebat*, volvebat, fundebat. 469 *adversa* nonnulli ap. Pier. et Burm., etiam *diversa* ap. Petron. c. 132 in codd. et ap. Schol. Cruqu. Horatii. 470 *in capto* Cod. Barthii ap. Burm. Mox multi apud Pier. et Heins. *vultus* vel *vultu*, male. Et vulgata apud Macrob. IV Sat. 1. *vultus* quoque apud Petron. l. l. legitur, ubi vss. 469. 470 in nequiorem sensum detorquet, et pro 471 substituit, *Quam lentæ salices, lassove papavera collo*. 471 *Mopesia, Marsepia*, et in Goth. *in Arpeia*, aberrationes indoctorum librariorum. Steph. Byz. Μάρπησσα, ὄρος Πάρου ἀφ' οὗ οἱ λίθοι ἐξαίροντα. ὁ οἰκήτωρ Μαρπήσσιος. Alia montis pars *Lygdus*. v. Plin. XXXVI, s. 13. Est et urbs *Marpessus* in Troade. vid. Paus. X, 12, pag. 826. 827. 472 *corripuit* Heins. revocavit, quod habet præstantissimus quisque codex. Alii *proripuit*; quod vulgare est adeoque alterius interpretamentum. conf. inf. XI, 462. 473 *postumus* Hugen. a m. pr. Scilicet hæsisse veteres Grammaticos in hac vocis *pristinus* significatione, ut *prior* sit, e Servio et Pomponio Sab.

sentibus, dumis, filice: aspera itaque loca et horrida (αὐχμηρὰν χώραν) ex cultu neglecto, adeoque ex situ, qui εὐρὼς est; exprimit enim Homericum Ἀΐδεω δόμον εὐρώεντα. 465. *Siste gradum.* Hoc vero præclare ex Odyss. Λ, 560 et omni oratione disertius mox silentium ex v. 562, quem jam Longini §. 9 judicium nobilitavit. Ad v. 466 facile in mentem veniat Sophocleum illud: σὲ δ' ὦ φ.—προσεννέπω Πανύστατον δή, κοὔποτ' αὖθις ὕστερον (Ajac. 871 sq.). 467. *torva tuentem* ὑπόδρα ἰδοῦσαν. 468. *Lenibat dictis animum*, lenire volebat, studebat, eam iratam, et torvis obliquisque oculis adspicientem. Jam pro *lenire* ejus *animum*, dicere poterat lenire eam *animo* et (quoad) *animum* (κατὰ) θυμὸν, φρένας. ut sæpe Homerus. At *lacrimas ciebat*, ipse fundebat Æneas. In 469 Euripidis Medea v. 27 Οὔτ' ὄμμ' ἐπαίρουσ' οὔτ' ἀπαλλάσσουσα γῆς πρόσωπον obversata Virgilii animo videbatur Valkenario ad Hippol. p. 197. 473. *conjux ubi*, an de Ænea narraverit Dido Sychæo, nolim affirmare.

Respondet curis, æquatque Sychæus amorem.
Nec minus Æneas, casu percussus iniquo,
Prosequitur lacrimans longe, et miseratur euntem.
  Inde datum molitur iter. Jamque arva tenebant
Ultima, quæ bello clari secreta frequentant.
Hic illi occurrit Tydeus, hic inclytus armis
Parthenopæus, et Adrasti pallentis imago.
Hic multum fleti ad superos, belloque caduci,
Dardanidæ : quos ille omnes longo ordine cernens
Ingemuit, Glaucumque, Medontaque, Thersilochumque,

(apud quem Probus de hoc vocabulo dubitat) apparet, cum tamen de ea nunc satis constet. vide ap. Burmann. Omnino hæc notissimarum rerum ignoratio vel dubitatio, et in tenuibus subtilitas vel frigus, difficiliorum vero vocum vel locorum omissio, admodum veterum Grammaticorum usum circumscribit; nec inspiciendi illi sunt nisi iis, qui ipsi satis magna interpretandi facultate instructi sunt. Ita ut auctoritatem tuæ interpretationis melius inde petas quam rationem ac fundum. Nec aliter res se habet in usu eorum critico: Si ei, quod ipse inveneris et perspexeris, consentientem vel faventem deprehenderis grammaticum, bene se habet; sapere ex grammatico raro obtigit. 474 *amores* sec. Rottend. 475 Duplex codd. familia: Rom. cum aliis *percussus*, Medic. cum sua secta *concussus*, quem h. l. Heins. deseruit. Vulgo *perculsus*. *percusus* Dorvill. a m. pr. *p. acerbo* Dorvill. 476 *Persequitur* Dorvill. *longe lacrimans et m.* Parrhas. inscite. Memorabilior Rom. lectio: *P. lacrimis longe et m.* ita et tres Heins. Sed vulgarior hæc est et cum prosaica communis ratio: *prosequi aliquem lacrimis.* Medic. Pierii: *P. lacrimas l. et m.* ex *lacrimans. miseratur* Heins. e Medic. aliisque, item Rom. adstruit, vulgo *miseratus. amantem* Ven. *amantem est* Parrhas. *est* in fine vulgg. edd. habebant. 477 *tenebat* aliquot Heinsiani, et defendit Marklandus ad Stat. p. 264. Possit sane et hoc ferri de solo Ænea, imprimis propter *illi* in v. 479. Sed *quidni* et ipsa Sibylla accenseatur, ut toties alibi: ut v. 384. 415. 479 *hinc inclytus* Medic. *inclitus, inclutus* et hic codd. 480 *pallantis* tert. Rottend. *bellantis* Zulich. 481 *Hi* Medic. cum al. *Hii* Witt. 482 *ipse* pr. Hamb. *o. circum* Parrhas. 483 *Meduntaq. Torsilocumq. Tersiloconque*, prave codd. *Medontaque* vitiosum videri, Cerda monet; nam *Medontis* apud Homerum plurium ex Achivis nomen esse, nusquam Trojani; in versu autem, quem Virgilius ante oculos habuerit (Iliad. Φ, 209), legi: Ἔνθ' ἕλε Θερσίλοχόν τε Μύδωνά τε. Sed in alienum versum incidit vir optimus. Nam Iliad. Ρ, 216 Hector appellat Μέσθλην τε, Γλαῦκόν τε, Μέδοντά τε, Θερσίλοχόν τε.

477—534. Æneas nunc peragrat Campum priscorum heroum. *datum* simpl. accipe, qua via patet, ducit. *molitur iter*, peragit, ait Serv. Scilicet ut apud poetas *moliri*, movere, et agere, facere, est primum de re magnæ molis, tum de quacumque re. *arva ultima*, in his locis, quæ citra Plutonis regiam, Elysium et Tartarum sunt. (cf. 540.) 479. 480. Sunt hi ex numero τῶν ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις. vid. Apollod. III, 6. *pallentis*, tanquam umbræ: adeoque pro *et Adrastus*. Nihil amplius. Male de fugiente acciperes in loco hoc. Male etiam cum hoc Adrasto confundunt inertem illum Trojanum Iliad. Ξ, 37 sqq.

481. *fleti ad superos*, apud vivos, inter homines. *caduci*, pro πεσόντες; nescio, an primus novaverit Virgilius; ejus exemplo certe multi. Etiam *longo ordine* pro vulgari, ingenti multitudine, ut II, 766. Serv. 483. Sunt Trojanorum nomina, de

Tres Antenoridas, Cererique sacrum Polyphœten,
Idæumque, etiam currus, etiam arma tenentem.
Circumstant animæ dextra lævaque frequentes.
Nec vidisse semel satis est: juvat usque morari,
Et conferre gradum, et veniendi discere caussas.
At Danaûm proceres, Agamemnoniæque phalanges,
Ut videre virum, fulgentiaque arma per umbras,
Ingenti trepidare metu; pars vertere terga,
Ceu quondam petiere rates; pars tollere vocem
Exiguam: inceptus clamor frustratur hiantes.
Atque hic Priamiden laniatum corpore toto

484 Iliad. Λ, 59 Τρεῖς δ' Ἀντηνορίδας, Πόλυβον καὶ Ἀγήνορα δῖον, Ἠΐθεόν τ' Ἀκάμαντ' ἐπιείκελον ἀθανάτοισιν. *Polypœten* adversus Homeri auctoritatem receperat Burm. ex Heinsii emendatione. Sed Homero Πολυποίτης est insignis inter Achivos principes, non inter Trojanos. Antea *Polybœten* legebatur, et variis corruptelis *Polyboten*, *Polybetem*, *Polibœtem*, *Polipotem*, *Polybuten*, *Polybotem*, et interpolate C. *s. que Pobyten*, Goth. tert. C. *s. que Politen*, porro *Poliphœtem*, *Polipheten*. Ultima hæc ad veram lectionem ducunt: *Polyphœten*. Iliad. Ν, 791 inter Trojanos, καὶ ἀντίθεον Πολυφοίτην. Quod *Cereri sacrum*, h. e. Cereris sacerdotem edit, Homerica imitatione facit. Eleusinia initia frustra huc vocat Warburtonus. 485 Ἰδαῖος, sive Daretis f. v. Iliad. Ε, 11. 20, sive auriga Priami Iliad. Ω, 325, quod verius. *que* abest a tert. Rottend. *et jam—et jam* divisim nonnulli scribunt. Sed *etiam* Cledonius demonstrandi vim h. l. habere, Servius autem cum Donato per *adhuc* interpretandum esse monet. Enimvero *etiam* est pro, etiamnum. *currum* Rom. cum aliis a m. pr. ap. Pier. *currus atque* Ven. *c. jamque* Goth. tert. *tenentes* ap. Serv. ad IX, 373. 486 *frementes* Gud. a m. pr. *frequentant* Dorvill. a m. sec. 487 *satis semel est* pr. Hamb. 488 *poscere* Rom. et alii Pier. cum ed. Ven. ex lib. 1, 414. *dicere* ed. Junt. 489 *Et D.* aliquot cum ed. Junt. *Danai* Zulich. v. ad VIII, 161. Burmann. 490 *umbram* alter Hamb. v. sup. 452 et alibi. 493 *Incertus* Nonius in *hiare*. Similis varietas sup. v. 270. *Inceptum* Menag. pr. *frustravit* Goth. pr.; tertio deest vox ultima. 494 *Atque ibi* Witt. *totum* pr. Hamb.

quibus vid. Var. Lect. *etiam—etiam* simpl. pro etiamnum. 487. 488. ad animas referenda esse quis dubitet?

489—493. Inter feliciores hujus libri locos numerare soleo hunc. Opinionem profecto de Æneæ virtute facit summam. Nec tamen Virgilius aliter quam Homeri imitatione in præclarum hoc *φάντασμα* incidit. v. Odyss. Λ, 604, ubi de Hercule inter Manes. *Ceu quondam* v. Iliad. Θ, 75. Ο, 320 sqq. *exiguam vocem*, *τριερὸν* intellige. vid. Odyss. Ω, 5 sqq. Vide vero ne ex nostro rerum sensu hæc dijudices, aut phantasma alienum de tuo inferas: alioqui adspectus hiscentis, nec, cum maxime velit, clara voce loqui valentis, si ad oculorum sensum revoces, risum movere potest; alienum quoque, de Ænea olim ab Achille victo cogitare. Retinendæ et revolvendæ sunt animo notiones veterum hominum, quæ obversatæ sunt poetæ animo: philosophico acumine uti non licet in poeta, quando te res ad sensum moremque revocat.

494. Sequitur episodium de *Deiphobo*, in quo argumenti dilectum, nostro saltem sensu, desideres, nullam

Deïphobum vidit, lacerum crudeliter ora,
Ora manusque ambas, populataque tempora raptis
Auribus, et truncas inhonesto vulnere nares.
Vix adeo agnovit pavitantem, et dira tegentem
Supplicia; et notis compellat vocibus ultro:
Deïphobe armipotens, genus alto a sanguine Teucri,
Quis tam crudeles optavit sumere pœnas?
Cui tantum de te licuit? Mihi fama suprema
Nocte tulit fessum vasta te cæde Pelasgûm
Procubuisse super confusæ stragis acervum.
Tunc egomet tumulum Rhœteo in litore inanem
Constitui, et magna Manes ter voce vocavi.
Nomen et arma locum servant; te, amice, nequivi

495 *videt et* Medic. cum aliis, quo alludunt alii ap. Burm. 496 *manus a.* sine *que* alter Hamb. 498 *et vulnera d. tegentem* laudat Serv. ad I, 157 ex interpretatione. 499 *notis.* Jo. Schrader. malebat *placidis.* 500 *a* deest quatuor Heins., unus *ab. Teucrum* duo Leid. *Teucro* tert. a m. pr. v. I, 18. 501 *aptavit* fragm. Vatic. a m. sec. 503 *fusum* Zulich. a m. sec. *v. de cæde* vulgg. ante Pier. *de sede* ed. Ven. *vastata cæde* Leid. 504 *confossæ* Gud. *cædis a.* quatuor ap. Burm. 505 *Hunc* Serv. ap. Burm. *tibimet* Oudart. *in* deest Rom. fragm. Vatic. et binis Burm. 507 *locus* Longob. Pie-

enim suavitatem habet videre aut cogitare hominem membris mutilatis, *λωβητὸν, ἠκρωτηριασμένον, αἰκισθέντα*, insigniter tamen a poeta ornatum. Sed imitator Homeri Virgilius et hic deprehenditur, si locum de Agamemnonis umbra conferas Odyss. Λ, 386 sqq. Deiphobum, a quo Helena post Paridis mortem seu abducta, seu (ut ap. Lycophr. vs. 168 sq. Schol. ad Il. Ω, 251. traditur) pro *ἀριστείας* præmio a Priamo accepta fuerat, in ejus thalamo a Menelao oppressum etiam videas apud Quintum XIII, 354 sq. Adde Dictyn. lib. V, p. 116. Cf. Excurs. XII ad lib. II.

499 sqq. *Supplicia*, int. illum ipsum *ἀκρωτηριασμὸν*, vulnera. *vix agnovit et compellat*, noto narrandi more Homerico, qui ex prisci ævi neglecta orationis ducendus est: pro, cum compellaret. *notis*, ornans epitheton; quales notorum, familiarium, esse solent; inf. 688 *notas audire et reddere voces:* familiariter confabulari: ut faciunt, qui sibi *noti* sunt. *genus*, *γένος*, oriundus, ut et supra. 501. *optavit*, ex *προείλετο*, puto, h. e. statuit, induxit in animum, ausus est. 503. 504. quam ornate, pro, te occubuisse pugnando.

505--508. Sane consentaneum hoc Æneæ pietati. Nec tamen ulterius inquirendum, unde Æneæ tempus et locus suppetere ad hoc cenotaphium potuerit, si lib. II, fin. et III, princ. animo repetas. 507. *Nomen* loco inditum, et *arma* in tumulo constituta et fixa ex more (v. sup. 233). *locum servant*, insigniunt, monumentum faciunt. Aut igitur fingit poeta aut acceperat in Rhœteo locum esse *Δηϊφόβου σῆμα* dictum. 507. *te* ut

Conspicere, et patria decedens ponere terra.
Ad quæ Priamides: nihil o tibi, amice, relictum;
Omnia Deïphobo solvisti et funeris umbris.
Sed me fata mea et scelus exitiale Lacænæ
His mersere malis; illa hæc monumenta reliquit.
Namque, ut supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nosti; et nimium meminisse necesse est.
Quum fatalis equus saltu super ardua venit
Pergama, et armatum peditem gravis attulit alvo:
Illa, chorum simulans, evantes orgia circum

rii. Sed altera ratio exquisitior. cf. inf. VII, 3. *servet* Rom. 508 *discedens* tres Burm. cum Goth. tert., unus *descendens*. 509 *Ad quæ hæc P.* Heinsius reposuerat ex binis Rottend. altero Mentel. et pr. Menag.: adde binos Burmanni, cum ed. Mediol. At alii: *Ad quæ P.*, et hæc concinnior et vera lectio, nam sic et fragm. Vatic. Eodem ducit Rom. *Ad que*, et Medic. a m. pr. *Atquæ* antiquo more scribendi. Hoc in aliis corruptum in *atque*. Hinc interpolatum ab emendatoribus in *Atque hæc*, ut vulgo legitur, vel, ut in aliis, *Atque hic, Ad que, Ad quem*, ut in Longob. sec. Moret. Goth. alt. *est* multi attexunt. 510 *et* deest Dorvill. *et corporis umbris* conj. Jo. Schrader. 511 *fata deum* Dorvill., ut toties alibi. 512 *misere* Hugen., male. *mergi malis* sæpius poetæ ex Gr. κατακλυσθῆναι κακῶν. *relinquit* Franc. 513 *ut* deest Medic., sed a m. pr., idem *falsam*. 514 *Degimus ut nosti* ed. Ven. *est* abest a Menag. pr. 516 *alvus* cod. Gе. Fabricii, minus docte. *alveo* Rom. et Medic. *error* alter Hamb. a m. sec. 517 *ovantes* in nonnullis lectum, ex Servio colligas. *et ovantes* Zulich. *euhantis* fragm. Vatic. et Rom. *bacchantes* sec. Moret., indocta interpolatione. *atria circum*, *litora circum* tentabat

sup. 362 de corpore. *ponere*, h. l. humare, condere.

509—512. *funeris*, cadaveris (sic inf. IX, 491 *quæ nunc funus lacerum tellus habet?*), umbræ, non ipsi cadaveri. Viderunt jam alii. Ceterum locum respicit Auson. in noto epitaphio n. XIII. *Lacænæ* v. sup. II, 601. De Helenæ in excidio Trojæ fatis omnino v. II, 567 sq. et Excurs. XII ad e. l. Ait illa apud Euripidem in Troad. 966. 7. se post Paridis mortem a Deiphobo raptam esse. At alii ἀριστείας præmium eam a Priamo assignatam esse narraverant: Lycophr. 168 sq. Schol. ad Iliad. Ω, 251. *monumenta*, δείγματα, indicia, in me, sceleris sui.

513—519. *Namque ut s.* v. sup. II, 25. 248 sq. 514. 515. *saltu venit super*, h. e. supergressus est, parte murorum dejecta, ὑπερέθορεν, ὑπερέβαινε; hactenus etiam *scandit fatalis machina muros* II, 237, et *gravis* ut *feta armis*. v. sup. II, 234 sqq. cf. Excurs. III ad e. l. et VII. In h. l. ante oculos poetæ locus ex Ennio a Macrob. VI, 2 servatus: *Nam maximo saltu superavit Gravidus armateis equus, Qui suo partu ardua perdat Pergama;* aut ut scriptum fuisse conjectes: *Nam maximo saltu superat gravidus armateis Equus, qui suo p.* (sc. ut *gravid' armatis* et *suo* una syllaba eloquaris). Hausit ex eodem loco Lucretius I, 477. 478 jam ab aliis excitatus: *Nec clam durateus Trojanis Pergama partu Inflammasset equus nocturno Grajugenarum.* Illa v. 517 sqq. ingeniosum poetam decent. Flamma seu face ex arce ab Helena sublata Achivis signum datum. Alio

Ducebat Phrygias; flammam media ipsa tenebat
Ingentem, et summa Danaos ex arce vocabat.
Tum me, confectum curis somnoque gravatum,
Infelix habuit thalamus, pressitque jacentem
Dulcis et alta quies, placidæque simillima morti.
Egregia interea conjux arma omnia tectis
Emovet, et fidum capiti subduxerat ensem;
Intra tecta vocat Menelaum, et limina pandit.
Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,
Et famam extingui veterum sic posse malorum.
Quid moror? irrumpunt thalamo; comes additus una

Jo. Schrader. 519 *Ardentem* Donat., non bene. *medio* Ven. 520 *Cum me* duo Heins. *curis*. Illa nocte Trojani epulis lusibusque vacaverant: II, 265 *Invadunt urbem somno vinoque sepultam*: inter hæc quis locus, dicas, esse potuit *curis?* Itaque Jo. Schrader. Notis ms. emendat *confectum choreis*; mallet tamen *thiasis*, ut apud Statium III Silv. I, 41 occurrit: *confectus thiasis*. Ingeniose profecto. Possunt tamen duo moneri. Primo *curæ* spectant ad diem, qui præcesserat, cum de discessu Achivorum nondum certiores essent facti, quemque adeo inter sollicitudines et inter labores belli solitos exegerat Deiphobus; Tum vero, choreas ducebant feminæ: non item viri bellis operati; quam parum hoc viris principibus dignum memorasset poeta, si Hectorem, Æneam, eisque similes, aut nunc Deiphobum, choros ducentem exhibuisset! 522 *patriæque* Zulich. pro var. lect. 523—525 Locum hunc pugnare cum verss. 567 sqq. lib. II multi viri docti crediderunt, fuitque hoc inter caussas, cur istos versus sublatos esse vellent. Sed fuit Deiphobi domus in ipsa arce (v. Exc. XII f. ad e. lib.) et potuit Helena scelere in maritum commisso tamen latebras quærere, quas altero loco memoravit poeta. 524 *Amovet* Medic. cum duobus Heins. et fragm. Vatic. cf. sup. ad 382. *capitis* Medic. a m. pr., sed *capiti* est pro parte lecti, ubi caput ponimus, ut Burm. annotat. *summoverat* Ven. 525 *Inter* Parrhas. *tecta* post *tectis* 523 displicent Jo. Schradero, conjicienti *septa*: idem: *Emovet. Ut f. c. subduxerat*. 527 *veterem* Sprot. Haud dubie elegantius *vetus fama malorum* pro *fama veterum malorum* diceretur; et *vetus* ac *pristinus* pro priori jam apud poetam vidimus. Sed felix aliquis librarii lapsus lectionem librorum consensu firmatam labefactare nequit, et in talibus lectionibus ornandis otium consumere, ingeniosi lusus laudem habere potest, non studii recte collocati. 528 *inr. thalamos* Rom. cum parte Heins. et Burm. et Goth. sec., quam equidem Virgilii

modo narraverant rem alii; conf. Excurs. VIII ad lib. II. At h. l. quomodo fraus ea fieri potuerit, probabilitas affertur major, institutis in publica lætitia sacris Bacchicis, thiaso bacchantum ducto. Helena igitur circumducebat Trojanas matronas *evantes orgia*, ex orgiorum more, εὐαζούσας τὰ ὄργια, evando celebrantes, h. e. ὀργιαζούσας, inter faces jactatas. *evantes chori*, quos Ariadne ducit, etiam apud Propert. II, 3, 18 occurrunt. Locus Odyss. Δ, 277 sq. frustra huc vocatur. De ceteris vid. Excursum XI*. *summa ex arce*, ad Helenam refer.

520—530. *confectum curis somnoque gravatum*. Comparant Intpp. Odyss. Ζ, 2 Ὕπνῳ καὶ καμάτῳ ἀρημένος. Aliis locis καμάτῳ ἀδδηκότες ἠδὲ καὶ ὕπνῳ Iliad. Κ, 18. *placidæque simillima morti*. ὕπνος—Νήγρετος, ἥδιστος, θανάτῳ ἄγχιστα ἐοικώς. Mox 524. *Emovet* et *subduxerat*, etsi non grammatice, tamen ad sententiam saltem vi pollent æquali. 528. 529.

Hortator scelerum Æolides. Dî, talia Graiis
Instaurate; pio si pœnas ore reposco.
Sed te qui vivum casus, age fare vicissim,
Attulerint. Pelagine venis erroribus actus,
An monitu divûm? an, quæ te Fortuna fatigat,
Ut tristes sine sole domos, loca turbida, adires?
Hac vice sermonum roseis Aurora quadrigis
Jam medium ætherio cursu trajecerat axem:

scripturam esse censeo. v. sup. IV, 645. XI, 879. conf. Burmann. *thalamo* tamen etiam fragm. Vatic. *additus* bene Heins. ex suis et Pier. recepit. Alii *additur*. 529 *Oelides* Medic. cum binis Heins. Sic in Servianis nonnulli legisse memorantur. *Eoliades* fragm. Vatic. *Elides* ap. Pompon. Sab. Sed dictus Ulysses *Æolides*, quatenus ejus genus a nonnullis a Sisypho ductum, Æoli f., a quo Anticlia mater ante nuptias cum Laerta factas oppressa fuerat. *Æolides scelerum hortatur* Goth. tert. *Grais* vett. 530 *pios* Rom. 531 *qui te* Diomedes. 532 *Attulerit* Medic., sed a m. pr. *Attulerunt* duo Heins. cum aliquot Pier. 533 *Admonitu* tert. Rottend. *te* abest a binis Burm. *aut quæ te* pr. Hamb., quod ferri posset. *an quia te* nonnulli libri Donati ad Terent. *quæ*, quod omnes scripti et editi habent, Burmannus ita explicat, *an fortuna* (casu sexto accipe), *quæ te fatigat*. Durum hoc; sed dictum fere ad græcam rationem: quandoquidem plena forma est: *an venis fortuna* (fato), *quæ fortuna te fatigat*. Græce poni solet alterum. 534 *loca lurida* conj. Jo. Schrader., ingeniose. 535 *Ac* Reg. 536 *transegerat* pro div. lect. pr. Hamb.

Suave hoc et Homericum, vel in hac ipsa re (v. Odyss. Θ, 517. 518), quod nec ab hoc facinore Ulysses abest. *instaurate*, docte, retribuite, rependite. *pio ore*, si pœnas justas peto.

531—533. Adumbrati ex Homerica ratione Odyss. Λ, 154 sq., ubi Ulyssem mater simili modo alloquitur. Mira autem videri potest appellatio: num errore maritimo ad loca infera delatus sit? Sed cogitandum est de aditu, qualis Æneæ fuit, per Avernum, postquam ad Cumanum litus appulerat. *an quæ te fortuna f.* paullo durius dictum pro: *an fortuna* (sexto casu) *venis, quæ te fatigat*, h. casu adverso; fortuna infesta huc adductus. Minus bene olim acceperam, *an fortuna est, quæ te fatigat*. *sine sole domos*, ἀνηλίους δόμους vel μυχοὺς Euripidis apud Guell. et Cerdam. *loca turbida*. Cogitandum est Chaos ad loca infera referri solitum: et *aer turbidus* pro obscuro.

535—539. *Hac vice sermonum* Guellius illustrat per Homericum Νῶϊ μὲν ὣς ἐπέεσσιν ἀμειβόμεθα. add. Apollon. II, 450 ὣς τώγ' ἀλλήλοισι παραβλήδην ἀγόρευον. Ex altero versu se non expedit Burmannus, neque ego me, neque alius, quem quidem norim. Verum disputationem hanc in Excursum ad h. v. nunc rejeci. De verbis singulis tantum monebo. *Axis* haud dubie poetis pro cœlo omnino dictus, ut et alibi. Facit autem Aurora quadrigis suis ab oriente evecta decursum per cœli convexum versus occidentem eodem modo atque is, qui subsequitur illam, Sol. Auroræ decursum hunc puta fieri intra tempus diluculi et orti Solis. Noctu enim factum erat sacrum; iter autem ingressi erant ad infera loca jam sub diluculi tempus, *primi sub lumina Solis et ortus* v. 255. Igi-

Et fors omne datum traherent per talia tempus ;
Sed comes admonuit, breviterque affata Sibylla est :
Nox ruit, Ænea ; nos flendo ducimus horas.
Hic locus est, partes ubi se via findit in ambas :
Dextera, quæ Ditis magni sub mœnia tendit ;
Hac iter Elysium nobis ; at læva malorum
Exercet pœnas, et ad impia Tartara mittit.
Deïphobus contra : Ne sævi, magna sacerdos ;
Discedam, explebo numerum, reddarque tenebris.
I decus, i, nostrum ; melioribus utere fatis.
Tantum effatus, et in verbo vestigia torsit.

537 *traheret* Franc. 539 *non fl.* ed. D. Heins. 540 *portis* vitiose edd. obolares. *scindit* Ven. *fundit* tres alii ap. Burmann. *ducit* a m. pr. Erf. 541 *magni ditis* Goth. pr. *ducit* Goth. tert. 542 *Hic iter* Rom. *Hæc* fragm. Vatic. *et l.* alter Menag. *hac* Ven. *ac* Hugen. et ed. Ven. 543 *T. mittet* Leid., vel *tendit* Bigot. Nondum satis expeditus ab hoc loco ad alia pergo. *at læva malorum Exercet pænas*, bene intelligo accipiendum esse, pro, læva parte exercentur pœnæ in malos ; sed tum non bene adjicitur : *et ad impia Tartara mittit.* Nam sic *læva* primo loco per figuram, altero loco proprie est accipiendum. Aut igitur hemistichium ab alia manu succrevit, id quod admodum probabile fit, aut hoc inter emendanda a poeta sepositum fuit. Friget quoque τὸ *nobis* v. 542. Burmannus illustrat, quid sit *exercere pænas*. Sed de hoc vix quæras. 544 *D. que coram* ed. Ven. *næ* Medic. 545 *reddamq.* Oudart. 546 *Ique decus nostr.* ed. Ven. 547 *affatus* Menag. sec. *v. pressit* Rom. Medic., gravis profecto auctoritas, ubi conspirant ! it. Gud. pro var. lect. Puget. ed. Ven. Goth. sec., h. e. substitit Deiphobi umbra, Ænea ulterius pergente.

tur Aurora jam cœli partem aliquam, nam, ex vulgari poetarum usu, quo intra fines omnia sunt *media*, id quoque *medium cœlum* poetæ dici potest, cursu exegerat, ut nox nunc prorsus depulsa esset ; itaque poeta ait : *Nox ruit, Ænea.* Argutias captat Servius cum aliis. Saniora affert Cerda. De reditus ad superos tempore nil memorat poeta. Itaque nec de eo laborandum. Sed, ex sacrorum Manibus factorum more, orto die, sive hoc sive alio, Æneas infera loca relinquere debuit ; ut vicissim cum ortu Solis Manes ad infera loca redire solent. De ceteris v. Excursum XI**.

540—547. Inter hæc in bivio erant constituti, altera via præter Ditis regiam ad Elysium, altera ad Tartarum ducente. conf. Excurs. VIII. *ambas*, simpl. pro, duas. Plutonis regiam intellige per *Ditis mœnia.* cf. inf. 630 sq. *at læva malorum Exercet pænas:* locus ponitur pro illis, qui exercent, exequuntur pœnas. Dura tamen ratio. v. V. L. 554. *Ne sævi* pro vulgari : ne irascere. *explebo numerum.* Piget Servianarum nugarum. Haud dubie de reditu ad umbras, a quibus discesserat, est intelligendum ; numerus earum ejus discessu uno capite erat deminutus. *reddar tenebris*, puta eos confabulando processisse via versus Elysium. Caliginosa autem hæc citeriora loca esse satis vidimus.

Respicit Æneas subito, et sub rupe sinistra
Mœnia lata videt, triplici circumdata muro:
Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis
Tartarëus Phlegethon, torquetque sonantia saxa.
Porta adversa, ingens, solidoque adamante columnæ:
Vis ut nulla virûm, non ipsi excindere ferro
Cœlicolæ valeant. Stat ferrea turris ad auras;
Tisiphoneque sedens, palla succincta cruenta,
Vestibulum exomnis servat noctesque diesque.

548 *et* aberat codd. Pier. *sub r. cavata* pr. Hamb. pro var. lect. ex lib. III, 229. 551 *tonantia* Rom. conf. sup. ad V, 866. *torquetque* pro, torquens. Est Homerica ratio, qua mutatur participium, quod pro epitheto esset, in novam propositionem. 552 *solidæq.* emendasse Vossium ex Burm. disco; sc. ut in vulgarem orationem deflecteretur poetica vis. *que* deest alteri Hamb. *aversa* et *columbæ* Goth. tert., miro librarii stupore. Et horum hominum barbariem excutere non piget! 553 *excindere* cum fragm. Vatic. Witt. et ed. Ven., ut plerumque librarii scribunt. *excidere* Montalb. cf. ad IV, 425. In fine versus iterum duplex codd. familia: Medic. cum al. *ferro*, quod recte præfertur; Rom. fragm. Vatic. Gud. a m. pr. (nam is ad Aprontanum exemplar emendatus est), adde Palatinum Benedicti, cum al. et Goth. sec. *bello*. 555 *sedet* sec. Moret. 556 *exsomnis* vel *exomnis* Medic. cum plerisque Heins. Burm. et Pier., item fragm. Vatic. et ed. Ald. pr. Ergo recte receptum ab Heinsio et illustratum exemplis. Altera lectio *insomnis* e Rom. fluxit aliisque, sed paucioribus; et sic ed. Mediol. Ald. secunda, Junt. aliæque vett. *e somnis* ed. Ven.

548 sqq. De Tartaro vid. Excurs. VIII. Omnino ille in toto hoc loco Carceris faciem habet. Cura ejus mandata Rhadamantho v. 566, pro carnifice est Tisiphone 571, pro janitore Hydra 576. *sub rupe sinistra:* rupem ex Homero traxit, ubi inter Stygem et Cocytum *Πέτρη τε ξύνεσίς τε δύω ποταμῶν ἐριδούπων* Odyss. K, 515. *Mœnia* h. l. de loco, qui includitur muris, ut alias pro urbe. *triplicem murum* suppeditavit Hesiodus Theog. 726, sed ibi sublimior rei imago, *χάλκεον ἕρκος*, et *ἀμφὶ δέ μιν νὺξ Τριστοιχεὶ κέχυται περὶ δειρὴν* h. e. fauces Tartari. Ex utroque profecit Miltonus *Parad. Lost* B. 11, 642 sqq. 552. *columnas* de postibus accipio. Imitatur Homericum Iliad. Θ, 15 *Ἔνθα σιδήρειαί τε πύλαι, καὶ χάλκειος οὐδός*. *stat ad auras*, educta est; in *auras* hic et v. 561 argutati sunt veteres jam inde a Pollione: vid. apud Serv.; quia alibi nec aer nec aeris motus Tartaro tribuitur. Verum h. l. altitudo portæ sollenni forma loquendi redditur: esse eam eductam *in auras*, *in cœlum*. Poetico sermoni hoc ita proprium putandum, ut illa plane locum non habeat subtilitas, an *aura* in locis inferis sit. 553. Adeo nullus inde reditus ad superos. Quod *turrim* appellat, puta esse ædificium ingens, in altum eductum, pro carcere, aut ergastulo, sed illud magis ad rem, habendum: *δεσμωτήριον*. 555. Tisiphones vestem cruentam ex Homero petiit Iliad. Σ, 538, ubi *Κὴρ Εἷμα δ' ἔχ' ἀμφ' ὤμοισι δαφοίνεον αἵματι φωτῶν* accommodatius sane in pugna. cf. Stat. I Theb. 109. 110. 556. *vestibulum* simpl. pro aditu.

Hinc exaudiri gemitus, et sæva sonare
Verbera: tum stridor ferri, tractæque catenæ.
Constitit Æneas, strepitumque exterritus hausit.
Quæ scelerum facies? o virgo, effare; quibusve
Urguentur pœnis? qui tantus plangor ad auras?
Tum vates sic orsa loqui: Dux inclyte Teucrûm,
Nulli fas casto sceleratum insistere limen;
Sed me quum lucis Hecate præfecit Avernis,
Ipsa deûm pœnas docuit, perque omnia duxit.
Gnosius hæc Rhadamanthus habet durissima regna,
Castigatque auditque dolos; subigitque fateri,
Quæ quis apud superos, furto lætatus inani,

557 *sonore* aliquot Pier. 558 *cum* pr. Hamb. *tortæque* ed. Ven. 559 *strepituque e. hæsit* Medic., at in Rom. *strepitumque e. hæsit*, item in Longob. et fragm. Vatic., sed *u* superscripto. Videtur tamen alterum *hausit* poeta dignius, quod ubique editum, saltem inde ab Aldo. *que* deest Montalb. 561 *qui* secundum Rom. aliosque Pier. tresque suos Heinsius refinxit. Accedunt plures ap. Burmann. Vulgo *quis*, quod tamen h. l. Mediceus servat. *clamor* alter Menag. *clangor* Gud. et Leid. cum binis Goth. *qui clangor tantus* Uratisl. *ad aures* aliquot. Pier. et Burm. 562 *hinc o.* Rom. *s. exorsa* Montalb. 563 *scelerato* Goth. sec. 564 *Et me* Serv. sup. ad v. 134. quem nusquam exhibetur. 565 *Gnossius*, *Cnossius* alii. *Illa d.* Oudart. *Illa mihi* Ven. *loci pœnas* duo Heins. et duo alii pro div. lect. *loqui pœn.* Voss. sec. *reum p.* conjecisse se testatur Heins. conf. Burmann. et notam. 566 *hic* Ven. 568 *laxatus* Goth. tert.

557. 558. Numerosissimi versus; sed et mirus dilectus rerum, quæ auditu mentem percellunt, factus est. Miltonum hos versus expressisse lib. VIII, 240 sqq., jam alii notarunt.

562—569. *insistere*, exquisite pro ingredi; et *limen* pro limini vel in limine. 563. *sceleratum* vid. Ovid. Met. IV, 455, et ad Tibull. I, 3, 67. *Sceleratum* est sceleribus contaminatum, adeoque impurum, incestum; itaque pii, *casti*, arceantur ab hoc loco. 564. præest Sibylla luco Averno, ut sacerdos; nam sacerdotes *præfici*, *præesse*, ut *sacris*, ita *templo*, dicuntur. 565. *deum pœnas* quas dii nocentibus statuerunt, ut apud Auson. in Cupid. crucif. 56 myrtus *invidiosa deum pœnis*. Hoc ex Servio tenendum. *me per omnia duxit*, seu narrando et percensendo singula; ut ipsi *percurrimus*, *perlustramus*, singula, ita alii nos ducunt per partes; seu ut Hecate Sibyllam vere per Tartari recessus duxerit; et sane 582 *Hic et Aloidas—vidi—vidi et Salmonea.* et 596 *Cernere erat.* 567. *dolos*, scelera dolo malo commissa. Porro cogit fateri *piacula*, crimina, *commissa apud superos*, in vita, *quæ quis distulit*, sc. *fateri*, adeoque occultavit, h. e. effecit, ne in judicium adduceretur et puniretur (ut *caussa*, *judicium*, *pœna differri* dicitur in vulgari sermone) *in seram mortem*, h. e. non reus factus est, neque adeo pœnam eorum persolvit, dum viveret, *furto lætatus inani*, quod latere deos et im-

Distulit in seram commissa piacula mortem.
Continuo sontes ultrix accincta flagello
Tisiphone quatit insultans, torvosque sinistra
Intentans angues, vocat agmina sæva sororum.
Tum demum horrisono stridentes cardine sacræ
Panduntur portæ. Cernis, custodia qualis
Vestibulo sedeat? facies quæ limina servet?
Quinquaginta atris immanis hiatibus Hydra

570 *ultrice a. f.* Heinsium in ora codicis conjecisse narrat Burm., perperam utique. *succincta* Schol. Stat. ap. eund., ex interpretatione: ex v. 555. ne autem putes *accincta* otiosum esse, cogita de carnifice ad tormenta admovenda se accingente, ut expeditiores manus sint. *accita* Goth. tert. 571 *torvasq.* Gud. a m. pr. vid. Heins. ad VIII, 289. *tortosque* facile aliquis malit, et sic Pier. aliquot, ex Heinsianis autem solus Hamb. et Goth. sec. 573 *horrifico* Bigot. cum Goth. sec. *ordine* Witt. c. *sacra* Gud. a m. pr. *seræ P. portæ* sec. Rottend. 575 *quæ et* pr. Rottend. et Zulich. a m. pr.

pune sibi abire putabat commissa; sed temere. Ita puto hæc expedienda esse. Seneca Herc. fur. 729 addidit novum auctarium: *oblitos sui sceleris nocentes debitas pœnas dare.* Propius ad Maronem Statius IV, 531 Minos—*adigitque expromere vitas usque retro et tandem* pœnarum lucra *fateri.* Rhadamanthus autem h. l. *Triumviri capitalis more* supplicia sumit et quæstionem tormentis admotis habet in reos ad exprimendam scelerum confessionem. cf. Excurs. XI.

570—572. *Tisiphone*, carnificis seu servi publici loco, reos damnatos ad carcerem raptat. *quatit sontes flagello*, docte. Proprie *quatitur flagellum*, quo sontes percutiuntur. Apud Statium I Theb. 112. 113 Tisiphone altera manu hydram, altera titionem quatit. *agmina sororum* de Furiis, ut sup. IV, 469. Inclamat illa sorores, qua decaussa statim videbimus.

573—579. Dum loquitur Sibylla, porta Tartari aperiri vulgo putatur. In hoc jam Servius præivit. Si tamen rerum ac sententiarum ordinem accuratius consideres, rationem vulgarem non satisfacere senties. Pergit quoque narrare Sibylla de se. Sed alia incedendum est via. Tisiphone servat vestibulum, aditum Tartari v. 555. Ea damnatis a Rhadamantho statim manus injicit et ad Tartari portam, quæ semper clausa habetur, eos agit (ἄγονται πρὸς Ἐριννύων ἐπ' Ἔρεβος καὶ Χάος διὰ Ταρτάρου, sunt verba Socratis in Axiocho), inclamatque sorores. Tum demum (v. 573) aperitur porta. Videamus nunc singula. *Cernis*, pergit Sibylla, *custodia qualis*, quæ custos, scil. Tisiphone, *vestibulo*, ad aditum, *sedeat; facies quæ limina servet;* Nam *intus*, intra portam, *sævior* facies, Hydra, sedem habet etc. Hæc haud dubie vera ratio. Nunc v. 574 *custodia* quæ sit, satis expeditum est. Servius Megæram, alii Hydram, alii aliter accipiunt. Sed est ipsa illa Tisiphone, de qua adhuc egit poeta. 576. At *Hydra*, inquies, in vestibulo orci v. 287 inter cetera monstra fuit recensita. Jam Servius monuit hoc. Expeditur varie. Equidem hy-

Sævior intus habet sedem. Tum Tartarus ipse
Bis patet in præceps tantum, tenditque sub umbras,
Quantus ad ætherium cœli suspectus Olympum.
Hic genus antiquum Terræ, Titania pubes,
Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo.
Hic et Aloïdas geminos, immania vidi
Corpora: qui manibus magnum rescindere cœlum
Aggressi, superisque Jovem detrudere regnis.
Vidi et crudeles dantem Salmonea pœnas,
Dum flammas Jovis et sonitus imitatur Olympi.

578 *sub auras* Goth. tert. 579 *cœlum* Fulgent. de Continent. Virgil., mendose, monente Heinsio. Idem P. Petiti Obss. misc. III, 2 emendationem narrat: *Quantus ad ætherium* terra *suspectus Olympum*, ut *Cœli* rejiciatur infra in v. 580 in locum τοῦ *Terræ*. Sed. v. Not. Vulgatam adstruit Heins., Nonii, Prisc. et Macrobii auctoritatt. At Tibull. IV, 1, 131 nihil ad rem facit. Burmannus post Ursinum, Lucretium IV, 418. 419 imitatione expressum monet. Saltem similitudo aliqua intercedit: aquæ collectio— *Despectum præbet sub terras impete tanto, A terris quantum cæli patet altus hiatus.* Alia similitudo est Georg. II, 291 Æsculus—*quæ quantum vertice ad auras Ætherias, tantum radice ad Tartara tendit.* 580 *proles* Rom. Ven. Parrhas. Goth. sec. et pro var. lect. in Gud., sollenni varietate. 581 *dejectum* ed. Ven. *dejecit* Rom. 586 *flammam* Gud. et Mentel. *tonitrus* aliquot Heins. cum Erf., ex interpret. *tonitus* Goth. tert.

dram non de una illa ab Hercule domita, sed simpliciter pro serpente monstroso dictam accipio. 577. 578. 579. ex Iliad. Θ, 16. et Hesiod. Θ, 720 sqq. conf. ibid. 740 sqq. notissimis locis; sed in majus aucta re. *cœli suspectus*, h. e. prospectus per aerem (male enim jungunt *cœli Olympum*), a terra *ad Olympum, ad cœlum;* nam ex Tartaro prospectus ad cœlum esse nequit; quippe cum infera loca sint sub terra, et subter iis demum Tartarus depressus jaceat. Talis etiam Tartarus sub Hade apud Homer. Iliad. Θ, 13 sqq. cf. Jortinus Diss. VI, p. 224 sqq. Tartari igitur, qui sub Hade, isque sub terra est, si eum ingressus fueris, tanta in profundum est altitudo, ut spatium ejus sit bis tantum, quantum inter terram et Olympum, prospectu e terra per aerem facto.

580. 581. v. Hesiod. Theog. 129 sq. Apollod. I, 2, 1. Titanas γηγενεῖς designat. *fundo volvuntur in imo*, præclare, ut ad imum Tartarum detrusos exhiberet.

582—584. De Oto et Ephialte Aloei f. videndus Homer. Odyss. Λ, 304—319. Apollod. I, 7, 4 et Notæ p. 102. Expressus is est h. l. a Marone, nec tamen, ut sublimitate cum Homero contendere vellet. Spectat autem hæc et sequens fabula ad mythos stirpis Æolicæ, quos genus mythorum rudius et antiquius constituere deprehendo. vid. Apollod. I, 7, 3 sqq. et Not. Tom. III, tab. VIII, p. 1005. Manifestum hoc in his ipsis fabulis, quæ h. l. subjiciuntur de Aloidis, Salmoneo et ceteris.

585—594. De Salmoneo vid. Excurs. ad h. v. *Vidi dantem pœnas, dum imitatur:* pro, dantem pœnas,

Quatuor hic invectus equis, et lampada quassans,
Per Graiûm populos mediæque per Elidis urbem
Ibat ovans, divûmque sibi poscebat honorem,
Demens! qui nimbos et non imitabile fulmen
Ære et cornipedum pulsu simularat equorum.
At pater omnipotens densa inter nubila telum
Contorsit; non ille faces, nec fumea tædis
Lumina; præcipitemque immani turbine adegit.
Nec non et Tityon, Terræ omniparentis alumnum,

588 *mediamq.* Menag. pr. bene, sed alterum doctius. *medioq.* Franc. *urbem* miror a nemine esse sollicitatam: quæ enim illa urbs Elidis? quæ heroicis temporibus nec urbem eo nomine, nec urbes omnino habuit, sed vicos, multo post in Elidem urbem contractos (v. Strabo VIII, p. 336 D.); urbes autem non nisi serius. Si per prolepsin dictum, accipiendum: per mediam urbem Elidem. Verum Elidis urbs *Salmonia* vel *Salmone* ad Alpheum intelligenda, quam Salmoneus sive condidit sive inhabitavit. vid. Strabo l. c. p. 856 D. Diodor. IV, 68. *Pisæ nemora et Elidis agros* suo more memorat imitator loci Valer. Fl. I, 662 sq. *per Hellados urbes* conj. Jo. Schrader. in schedis. 589 *honores* multi codd. et edd. Sed id pedestris quoque oratio frequentat. 590 *et inevitabile* Parrhas. 591 *ære cornupedum* duo ap. Burm. *pulsu* Heins. recepit ex Medic. a m. pr. et Gud. præter alios ap. Burm. et majorem partem Pier., inter quos Rom.; adde fragm. Vatic. a m. pr. Haud dubie elegantius. Alii et edd. inde ab Aldo, interpretamentum habent: *cursu*; alii *curru*. Rottend. pr. a m. sec. *cursus*. *simularet* aliquot Pier. et quinque Burm. cum fragm. Vatic. a m. pr., alii *simulabat*. 592 *omnipudens* Leid. *media i. n.* Goth. sec. 593 *nec f.* aliquot Pier. et Burm.; et sic editum primum ab Eguatio 1507. *fumida* pr. Hamb. pro var. lect. et Goth. sec., idem et, *tectis*. 594 *corpore* Parrhas. *abegit* ed. Ven. 595 *omnipotentis* Arusianus et Nonius, librique nonnulli Pierii a m. sec., inter quos Rom. et Heinsiani aliquot recentiores cum Erf., sed cum iis tamen Medic. a m. pr., it. fragm. Vatic. a m. pr. cum binis Goth. Vincitur hic codd. consensus et auctoritas judicio elegantiæ. Et Παμμήτειρα expressum videri potest. *omnipatentis* Leid. et Medic. a m. sec.

quod imitatus erat. Scilicet pro deo haberi voluit. *sonitus O.* tonitrua. 588. *mediæque per Elidis urbem:* novam urbem a Salmoneo conditam, Salmoniam, ad Alpheum, adeoque in media Elide sitam, intelligere potuit; eadem fulmine conflagrasse fertur apud Apollod. I, 9, 7. Si, quod ex poeticæ orationis usu facere licet, ipsam urbem, Elidem, declaratam esse contendis, ut *Elidis urbs* dicta sit pro Elide, *per eam mediam ibat* etc. tum dicendum, poetam parum accurate per prolepsin urbem serius conditam memorasse. cf. Var. Lect. 590. *Demens;* ex Νήπιος Iliad. B, 38 et al. Σχέτλιος, ὃς etc. Iliad. E, 403 de Hercule, qui Plutonem sagitta percusserat. 591. *ære et pulsu equorum:* æreo curru; et forte, quod additum ab aliis, æreis laminis in solo substratis, quas equorum ungulæ pulsarent. 593. *non ille faces* hoc valde suave ad deprimendum Salmoneum. Tres erant dicendi formulæ, ex quibus exquisitiorem prælatam vides: *tædas lumine fumeo: lumen fumeum tædarum*, et *lumen fumeum tædis. turbine* pro fulmine, ut solent nimbi, turbines, procellæ cum eo esse conjunctæ.

595—600. Etiam in *Tityo*, ut in

Cernere erat: per tota novem cui jugera corpus
Porrigitur; rostroque immanis vultur obunco
Immortale jecur tondens, fecundaque pœnis
Viscera, rimaturque epulis, habitatque sub alto
Pectore; nec fibris requies datur ulla renatis.
Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoumque?

596 *cui t. n. per* Parrhas. 597 *adunco* quo auctore in vulgg. edd. irrepserit, non vacat inquirere. Ex uno Medic. suo Pier. illud laudat. *obunco* Heins. revocavit ex Medic. aliisque; sic et habebant edd. veteres, Aldinæ utique omnes. At Rom. fragm. Vatic. et alii, *abunco*. cf. inf. XI, 755. Αἰγυπιοὶ ἀγκυλοχεῖλαι ap. Hesiod. Sc. H. 405 vocem illustrant; nihil amplius. 598 *jecor* Gud. *tondens* bene tuetur Heins. Sic Medic. et alii, omnesque Pieriani, etiam tres Goth. cum fragm. Vatic. Alii *tundens*; et sic edd. Aldd. priores. At in Ald. 1514 Naugerius edidit *tondens*. Alterum quidem, *tundens*, tuetur Cerda. Sed exquisitius alterum, etiam Homeri respectu, in quo Γῦπε—ἧπαρ ἔκειρον. Et sic sæpe. 599 *que* deest ed. Ven. *epulis* Heins. e melioribus elegantius. Vulgo *epulas*, nec tamen nisi in edd. minus emendatis. Nam omnes Aldd. habent *epulis*. R. *que oculis* Nonius in *rimari*. 600 *requies fibris* pr. Hamb.

Aloidis, vasti corporis robur, et nata inde insolentia, ὕβρις, declarata a vet. poetis. Omnium, qui usquam facti sunt, versuum pulcerrimos esse hos sex, pronuntiat Vir doctus. Sunt sane ornatissimi, sed nec inventi ulla in iis laus (nam præivit Homerus loco nobili, Odyss. Λ, 575—580 et in verbis Lucret. III, 997 sqq. et Attius in Prometheo apud Cic. Tusc. Qu. II, 10, quæ loca comparanda sunt in singulis, sed æquiore et meliore judicio, quam Scaliger, Cerda et alii in Homero et Virgilio fecerunt), nec res exponitur, quæ aliqua cum suavitate cognosci possit. Non enim horret animus legentis, sed aversatur jecur sanie diffluens. *alumnum* accipiam pro filio, ut Homer. γαίης ἐρικυδέος υἱόν. Volunt tamen Intpp. poetam alteram narrationem sequi, qua ex Elara susceptus a Tellure utero fuit gestatus. Præter Apollodorum (I, 4, I. Not. p. 43) v. Apollon. I, 761 sqq. *per novem jugera*, antiquo sermone ad corporis vasti speciem declarandam hoc valere potuit. Tumulum tamen novem plethrorum ad Panopeas Bœotiæ (οἱ Πανοπεῖς vel ὁ Παναπεὺς urbis nomen est) monstratum Pausan. X, 4, p. 806 narrat. *vultur:* in Homero duo vultures, ad terrorem majorem. In 598—600 laboravit poeta forte, ut Homericum Δέρτρον ἔσω δύνοντες exprimeret. *immortale jecur*, Hesiodi de Prometheo ἧπαρ ἀθάνατον est Theog. 523. *fecunda pœnis viscera*, præclare, jecur, quod renascitur ad novum supplicium, ut iterum erui possit. *epulis*, ad epulas. *rimantur:* de animantibus pabulum e terra eruentibus. Sic cycni *rimantur prata* Georg. I, 384.

601—607. Duo Homeri loca ante oculos habuit, Od. Λ, 581 de Tantalo, et 592 de Sisypho; fabulam tamen affert a vulgari narratione diversam: Ixionem et Pirithoum ex Lapitharum gente oriundos, assidere epulis, saxo supra caput minante ruinam. Verum in Marone occurri et ad unum aliquem alium ac diversum res referri potest interpunctione mutata. v. V. L. Ad Phlegyam Statius

Quos super atra silex jam jam lapsura, cadentique
Imminet assimilis: lucent genialibus altis
Aurea fulcra toris, epulæque ante ora paratæ
Regifico luxu; Furiarum maxima juxta
Accubat, et manibus prohibet contingere mensas,

602 *Quo super* Rom. *silix* Leid. *cadente* tres ap. Burm. *que* a multis abest, etiam a Rom. Male; inest enim vis ad reddendam auribus soni imaginem. Cum hoc, quod sequitur, communi narratione Tantalo tribuatur, nec trinis, qui memorantur, simul tributum alibi sit: potest lectio Romana præferri: *quo super*, ut interrogatio continuetur: *quid memorem—Quo super—imminet assimilis?* Etsi vel sic, si hoc scribere voluisset Maro, scripturus fuisset: *Et, super atra silex quem jam lapsura, cadentique Imminet assimilis?* Nunc, cum semel huc devenerim, video nos totum locum male constituisse mala interpunctione; cum pergendum esset in interrogatione, et referendum ad, *quid memorem*, id quod sequitur, hoc modo: (Quid porro memorem eos,) *quos super atra silex jam jam lapsura cadentique Imminet assimilis?* Memorat itaque nunc alios, nec nominat, diverso genere pœnæ castigatos: saxo capiti imminente sedentes; inde alios, quibus epulæ lautæ appositæ sunt, Furia vetante cibos attingere. 603 Totum locum aliter constituendum esse interpunctione mutata, in nota ad h. v. docui; scilicet hunc in modum: *quid memorem—*(et) *quos super atra silex jam jam lapsura cadentique Imminet assimilis? Lucent genialibus altis* etc. Sunt hæc de alio pœnæ genere accipienda: positis epulis vesci vetat Alecto, ut contabescant æterna fame. 604 *pulchra* Rom., idem *epulæ—paternæ*, miro lapsu. 606 *mensam* aliquot Heins. et Burm. Scilicet id solutæ orationi conveniret.

I Theb. 713 et ad Phlegyam et Thesea Valer. Fl. II, 192 sqq. hoc idem supplicium transtulere. Tantali capiti imminere saxum, jam alii commenti erant, interque eos Pindarus Ol. A, 88 seqq. et Euripides Or. 6 et 980 sq., ubi conf. Schol., iisque antiquiores, Alcæus et Alcman. v. Schol. Pind. l. c. Add. Cic. Tusc. IV, 16. Lucret. III, 953 sqq. Promiscue loca alia apposita apud Guell. et Cerd. Homerus cum in lacu sitientem destituerat; et videtur lacus Tantali ad Sipylum, cui saxum prominens incumbebat, locum fabulæ fecisse: conf. Pausan. VIII, 17. Etenim omnino ea e Phrygia origines habuit. Sed lacum Tantali, in quo stans ille perperam affectabat aquas et poma apud Homerum, eleganter in mensam opiparam mutavit Maro, seu quem ille secutus est poeta. Assidet *Furiarum maxima* (quæ et apud Val. Fl. I, 817 occurrit, dicta ut *maxima natarum*, v. sup. ad I, 521. Est autem alia major natu, alia minor, Eurip. Iphig. in T. 963 πρέσβειρ' ἥπερ ἦν Ἐριννύων. Ap. Statium Theb. VII, 477 *Eumenidum antiquissima*. Aliter sup. III, 252 de Harpyiarum una), seu Megæra seu Alecto (nam Famem vix bene huc advocat Servius, laudato loco lib. III, 252), et vetat epulis frui; hoc plus dignitatis habet, quam fuga pomorum et aquæ in Tantalo. Atrocius rem extulit Æschylus Eumen. 264 sqq. *genialibus toris:* quoniam genialibus epulis, h. e. opiparis, lautis, quæ ad hilaritatem invitant, habendis positi sunt. vid. ad Georg. I, 302. ubi *genialis hiems. lucent fulcra* pro sunt: torus aureus est. De *fulcris* quæritur. Lecti substructi sunt pedibus aut fulcris, h. e. quocumque alio basis genere; pro *lecto* aureo poeta *fulcra* posuit. Quod autem fabulam de Ixione Ge. III, 38, 39.

Exurgitque facem attollens, atque intonat ore.
Hic, quibus invisi fratres, dum vita manebat,
Pulsatusve parens, et fraus innexa clienti;

607 *faces* Zulich. *increpat* Leid. ed. Mediol. cum aliquot Pier. et Goth. tert. 608 *Hi* ed. Ven. 609 *aut f.* Nonius in *pulsare.* Moret. pr. et Parrhas., ut jam emendavit Markland. ad Statii III Silv. 3, 15, ubi præclare Statium restituit loco hinc adumbrato: *si quis pulsatæ conscius umbram* (vulgo *unquam*) *Matris et inferna rigidum timet Æacon urna.* *invexa* Goth. sec.

IV, 484 allatam nunc deserit, quod mirantur viri docti (cf. Schrader. ad Musæum pag. 285. Ouwens N. H. p. 23. 35 sq.) id poetæ haud dubie licet facere, quippe qui nullum doctrinæ systema condere velit.

608—614. Hos versus equidem sententiarum et verborum gravitate commendatissimos esse velim. Fuere nonnulla in Platonis locis in Excurss. laudatis, quæ sequi potuit, sed alia sibi ipsi debere videtur; etsi de hoc nihil affirmari potest. A multis enim passim poetis antiquioribus argumentum idem fuisse tractatum videtur. Confer quoque scurram Aristophanem, qui exagitat seu philosophos seu initiatos, in Ran. 145—151. Homerus, etsi Tantalum, Tityum, ac Sisyphum pœnas scelerum luere in locis inferis monuit, non tamen aut loca pœnarum discreta aut scelera definit, quorum pœnæ exigantur, præter unum perjurium, Iliad. Γ, 279. Τ, 258. 259. conf. *Jortin.* Diss. VI, p. 230. Scilicet temporum, quibus vivebat, simplicitas erat tanta, ut super moribus ac virtute nondum subtiles initæ essent rationes. De gravioribus sceleribus monere satis tum erat: inque iis habebantur cædes, injuriæ in supplices et hospites, tandem perjurium; ut contra prima humanitatis elementa fuere sanctitas ἱκετῶν et ξένων, τὸ ἅγος, ἀραὶ et Ἐριννύες, religio sepulturæ, terminorum, et jurisjurandi. Nec aliter in decalogo a Mose prodito factum videas: atrociora tantum flagitia is attingit, a quibus qui vacet, parum adhuc ad honestatem profecisse nobis videri potest. At Maro ex philosophorum scriptis suum Tartarum constituit (cf. Exc. VIII), idemque scelerum, quibus supplicia in eo constituta sunt, recensum facit paullo ampliorem; commemorat impietatem erga eos, quibus pietatis sensus debetur; avaros duros et inhumanos; adulteros; perduelles. Ex vitæ philosophia profecit Auctor Telemachi lib. XVIII, p. 130 egregio loco! Ingratos ille, mendaces, adulatores nominat. Filium impium (ut v. 609) etiam Polygnotus in sua tabula expresserat. v. Pausan. X, 28. *Pulsatusve parens,* h. omnino male habitus, mulcatus. Est αἰκία γονέων. ante oculos erat Plato de LL. IX sub. f. p. 940 C. ed. Frf. Steph. pag. 881. D. *et fraus innexa clienti,* pro vulgari, illata, uti *fraude* aliquis *illaqueari* dicitur. Comparata jam ab Interpp. Lex XII Tabb. *Patronus si clienti fraudem faxit, sacer esto,* et Horat. II Carm. 18, 23 sqq. *incubuere* Ge. II, 507 *Condit opes alius, defossoque incubat auro.* Argutatus tamen in hoc quoque vetus Grammaticus apud Servium Urbanus: rarum esse hoc inquiens, ut patronus clientem fallat, cum magis patronos decipiant frequenter clientes; eadem judicii iniquitate, qua nostri homines uti

Aut qui divitiis soli incubuere repertis,
Nec partem posuere suis: quæ maxima turba est;
Quique ob adulterium cæsi; quique arma secuti
Impia, nec veriti dominorum fallere dextras,
Inclusi pœnam expectant. Ne quære doceri,
Quam pœnam; aut quæ forma viros fortunave mersit.
Saxum ingens volvunt alii, radiisve rotarum

610 *paratis* sec. Moret., quod vulgare verbum esset. 611 *est* deest Menag. pr. 613 *dextram* aliquot Pier. 614 *Suspensi pœn. e.* Schol. Statii I Theb. 431. Sed in toto loco Tartarus carceris notionem habet adjunctam. *expendunt* Vir doctus in Miscell. Obss. apud Burm. Sed recte hic subjicit. *expectare* hanc vim habere, ut eos pœnas certo daturos esse constet. Scilicet *expectare* h. l. est metuere, et vulgaris oratio esset: iis hic aliquando inclusis pœna expectanda est. Jo. Schraderus in schedis locum scabiosum esse ratus varie tentabat: inter cetera: *expendunt—Pœnarum quæ forma reos fortunave merset. nec* Dorvill. 615 *merset* duo Heins., non male. *mergat* Franc. 616 *radiisve* reposuit pro vulgari *que*. Etsi enim passim contendere viros doctos memini, *que* etiam sic poni, verior tamen est altera ratio et lapsus caussa in promtu.

solent in agricolas et paganos. *repertis* pro partis, paratis, accipe; nec *suis*, cognatis et affinibus, *posuere partem*, ex ἔθεντο, statuerunt, tribuerunt, nisi mavis esse pro, seponere. Ad sententiam præclaros Horatii versus laudat Servius II Sermon. 2, 103; adde eundem I Serm. I, 75 sqq. 84 sq. Et commendat poetæ judicium hæc in vita hominum observatio, esse plerumque eos, qui repente magnas divitias consecuti sunt, duros et avaros in suos, h. e. erga cognatos egentes. *ob adulterium cæsi* gravius posuit pro adulteris simpliciter. De Lege Julia (anni 737) cogitare nondum potuit Virgilius. Potuit tamen jam tum, cum vivebat, res consiliis agitari. *arma impia*, haud dubie bellorum civilium; de iis accipiendum, qui patriæ bellum inferunt, non qui propulsant. Concidunt itaque Servii aliorumque metus, ne in Augustum peccet poeta. *nec veriti dominorum fallere dextras*. Argutantur Interpp. et hic, Servii exemplo. *Domini* non modo servorum sunt; sed et de libertorum patronis bene idem dixit poeta. Servorum autem pœnas hic commemorare, indignum esset poetæ epici gravitate, multo magis Romani. Tum qui fidem fallit, is et *suam* et *alterius dextram* fallere dici potest. Itaque necessario accipiendum de libertorum impietate et fraude in patronos suos. An Pompeium Menam, Cn. Pompeii libertum, qui Sextum prodidit, animo designaverit poeta, affirmare quis ausit? Nec tamen sic in Augustum peccasset, nam et is, ut ceteri homines, proditionis fructum amplecti, proditorem abhorrere, debuit.

614. 615. Ornati versus pro vulgari: hi inclusi variis modis puniuntur. Noli quærere, *quam pœnam* expectandam habeant; aut *quæ* pœnæ *forma*, *fortunave*, quod miseriæ genus, *viros mersit* (v. sup. v. 512), illos excipit, manet. Ductum hoc ex vulgari: *mergi miseriis*.

616. Iterum, tanquam poeta, ad veteres mythos redit. Non necesse est, ut solum Sisyphum et Ixionem

Districti pendent; sedet, æternumque sedebit,
Infelix Theseus; Phlegyasque miserrimus omnes
Admonet, et magna testatur voce per umbras:

617 *Destricti* Medic. cum fragm. Vatic. multisque aliis. Temere, non pendent deligati de rota, sed rotæ illigati adeoque distinentur membris distractis. 618 *Tereus* olim fuit Brodæi emendatio admodum inscita. Male habuit viros doctos, quod Theseus inter impios habitus (sed vid. Not.); et quod idem sup. v. 393 inter eos, qui vivi Orcum ingressi sunt, memoratus erat. Hoc nomine notarunt locum jam vett. Grammatici ap. Gell. X, 16. Sed nec de regressu ibi meminerat poeta, et licuit ei hic aliam fabulam sequi. Cf. l. l. ab Heins. et Burm. *Phlegeas*, *Flegeas*, *Phleguas*, male librarii.

respexerit; Ixionem quoque jam v. 601 memoraverat: adeoque enallage numeri, quam inferunt viri docti, carere possumus. *radiis rotarum districti pendent*, ornate; rotæ illigatis membris distinentur, ἐπὶ τροχοῦ κατατείνονται, petitum a tormenti genere, quod ipsum pro supplicio interdum fuit; de quo copiose Cerda, sic tamen, ut plura genera tormentorum confundat; hoc igitur equulei genus ad Ixionis pœnam translatum est.

617—625. Multis modis fabula de Theseo fuit tractata et ornata; vide v. c. Ovid. Met. VII, 433 sq.; nec mirum, fuere enim plures, qui non modo attigerant, sed et Theseides condiderant. Actum etiam de Thesei et Pirithoi descensu in Minyade. v. Pausan. X, 28, item in Heracleis. Nam Hercules descensu ad Cerberum adducendum in inferos facto liberavit Theseum. v. Apollod. II, 5, 12, p. 122. Apud Homerum Od. Κ, 630 sq. Theseus cum Pirithoo in inferis substiterat. Noster poeta hoc sequitur, ut Theseus, ob raptum Proserpinæ, *sedeat*. Hoc habitu pœnitentiæ et summi mœroris sensum prodi puta. Ita sedebant Theseus et Pirithous in tabula Polygnoti ap. Pausan. X, 29. Et talem Theseum sedentem in Sarda expressum vides ap. Winckelmann. n. CI. In patera Italica, Etruscam vocant, quæ Veronæ servatur, Theseus serpente circumdatus retinetur, Hercule adveniente, ap. Passer. Pict. Etrusc. Tom. II, p. 49. Qui narrantur, στρωτοῖς ἐν λεχέεσσι jacentes, alto sopore sepulti, in Tartaro apud Hesiodum Theog. 797. 798, ad perjurii per Stygem pœnam pertinent. Sed miraculum rei additum est in eo, quod Theseus saxo insidet, nec inde levare corpus potest. conf. Schol. Apollonii I, 101. Inter auctores hujus narrationis fuit Panyasis. v. Pausan. l. c. προσφυὲς δὲ (scil. χρῆμά τι) ἀπὸ τοῦ χρωτὸς ἀντὶ δεσμῶν σφίσιν ἔφη τὴν πέτραν. Liberatus tamen et reductus ex inferis Theseus ab Hercule; Pirithoo relicto, cum terræ motus Herculem absterruisset: Apollod. II, 5, 12; unde patet, in Heraclea antiqui poetæ hæc exposita fuisse: ubi v. Not. p. 433 sq. Contrarias fabulas sequebatur Virgilius sup. 122, ubi de ea re jam monitum est. *Phlegyas*, de Phlegyarum gente alii acceperant, quæ Minyadem Bœotiæ inhabitavit et propter impietatem a deo abolita fuit (v. Pausan. IX, 36. Adde H. in Apoll. 278. 279. Nam Phlegyas Thessaliæ, de quibus Strabo videndus IX, p. 422 B, huc advocare non licet). Verum non de Phlegyis Maronem, sed *de Phlegya*, Ixionis et Coronidis, e qua Æsculapium Apollo suscepit, patre, qui

"Discite justitiam moniti, et, non temnere divos."
Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
Imposuit, fixit leges pretio atque refixit.
Hic thalamum invasit natæ vetitosque hymenæos.
Ausi omnes immane nefas, ausoque potiti.

622 *pretioque* ed. Ven. 623 *thalamos natæ invasit* alter Goth. et tert. *th. i. natæ inconcessosque h.* male ex lib. I, 659. 624 *ausuque p.* Uratisl. et Zulich. a m. sec., forma non inusitata.

Apollinis templum Delphis incendit (v. Serv.), accipiendum esse, jam docuerunt Interpp. ex Statii imitatione Theb. I, 712 sq. et Val. Fl. II, 193 sqq., quæ loca conferenda. Phlegyas igitur deorum contemtor, apud inferos ad justitiam et pietatem colendam exhortatur omnes, nobilissimo illo versu: *Discite justitiam moniti*, qui magnis viris multis in ore habitus fuit, et Munchhusio, immortali viro, frequenter. Nota quoque fabula de dæmone interrogato, quis ex omnibus Virgilii versibus esset præstantissimus. Non male autem augurantur viri docti ductum colorem ex Pindari illustri loco Pyth. II, 39 sq. *Θεῶν δ' ἐφετμαῖσιν Ἰξίονά φαντι ταῦτα βροτοῖς λέγειν, ἐν πτερόεντι τροχῷ Παντᾶ κυλινδόμενον· Τὸν εὐεργέταν ἀγαναῖς ἀμοιβαῖς Ἐποιχομένους τίνεσθαι. moniti*, h. e. exemplo meo, quod pro monitu est. Nec importunum et inutile monitum putandum hoc inter eos, quibus nullus pœnitentiæ locus est. Pœnæ enim loco haberi potest hæc ipsa admonitio. v. Jortin. p. 288. Ceterum hic versus non inter rhetoricas figuras erat referendus, quibus sane hoc fieri videmus, ut is, cujus exemplo, casu et pœna, admonemur, loquens inducatur (exempla v. apud Valkenarium Oratt. p. 327); alienum hoc a poeta, qui ex *ἐναργείας* poeticæ lege, et ex perpetuo usu eos, de quibus narrat, *agentes et loquentes exhibere* tenetur, *non* vero quid egerint aut dixerint, *narrare* et, re ita ferente, per figuram loquentes inducere potest. Verbo: vere exclamare putandus est Phlegyas. V. 621. 622 ex L. Vario pæne integros traductos esse, Macrob. VI, 1 testatur: *Vendidit hic Latium populis, agrosque Quiritum Eripuit, fixit leges pretio atque refixit.* Quod adjecit: *dominumque potentem* patriæ *Imposuit*, eo pertinet, quod tyrannum liberæ civitati induxit. *potentem* ornat. *leges fixit pretio* corruptus, *atque refixit*, recte Servius, *quia incisæ in æreis tabulis* leges affigebantur parietibus. Minus bene Cerda et alii, esse, in æs incidere. Iidem bene laudant legem Venuleii, quæ est l. 8 D. ad L. Juliam peculatus: *qui tabulam æream legis—refixerit*, vel quid inde immutaverit, Lege Julia peculatus tenetur. Sequitur §. 1 *Eadem lege tenetur, qui quid in tabulis publicis* deleverit vel induxerit; quod adeo diversum ab illo esse necesse est. Laudant quoque Intpp. Ciceronis locum, qui est Philipp. XII, 5 f. Ceterum inanis est eorum opera, qui post Servium hæc omnia ad certos homines ex antiquitate referre voluerunt. Forte sagacior aliquis miretur libertatem oris in poeta, si Augusto co-

Non, mihi si linguæ centum sint, oraque centum,
Ferrea vox, omnes scelerum comprendere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina possim.
Hæc ubi dicta dedit Phœbi longæva sacerdos:
Sed jam age, carpe viam, et susceptum perfice munus,
Acceleremus, ait; Cyclopum educta caminis
Mœnia conspicio, atque adverso fornice portas,
Hæc ubi nos præcepta jubent deponere dona.
Dixerat, et pariter, gressi per opaca viarum,
Corripiunt spatium medium, foribusque propinquant.

627 *possim* ex melioribus et ratione grammatica recte restituit Heinsius. Vulgo *possem*. 629 *Et jam* Medic. *age* abest a Puget. *Eja age c.* conj. Heins. 630 *Hac c.* aliquot Pier. *Accel. iter* Ven. Mox *ducta* alii ap. Pier. et Heins., alii *obducta*, et quatuor Wassii ap. Burm. *virecta*, forte pro *erecta*; Schrader. in ms. conjiciebat *vincta*; quod et ipsum bene dictum esset. Pro *ducta* etiam laudari possunt Rom. et fragm. Vatic. cum Gud. 631 *respicio* Gud. pro var. lect. *suspicio* Exc. Burm. *in f.* vulgg. ante Pier. et Heins., qui secundum codd. sustulit. 632 *Hic* aliquot Pier., sed *hæc—dona* jungendum. *monent d.* Ven. 633 *per o. locorum* Gud. pro var. lect.

ram lecta hæc reputet: *vendidit hic auro patriam dominumque potentem imposuit*: talium enim hominum opera Augustus quoque magna ex parte rerum potens factus erat: verum Augustus princeps reip. habebatur, non dominus.

625 sqq. Ex Iliad. B, 488 notissimo loco. conf. Georg. II, 103 sq. Præivisse Maroni in verbis Hostium poetam in lib. II. belli Histrici observat Macrob. VI, 3. p. 591 *non, si mihi linguæ centum atque ora sient totidem vocesque liquatæ. ferrea vox*, nulla clamoris intentione fracta: ἀτειρής.

630—636. Plutonis regiam non intrat Æneas cum comite, sed tantum a limine salutat, aureo ramo in foribus deposito. Quid in his secutus sit poeta, non liquet. Regia ista habet muros æreos vel ferreos. Solent poetæ hac munitionis notione uti, ducta a ferreis et ferratis portis, et translato fere opere ad Vulcanum vel Cyclopes. Sic Argorum mœnia apud Statium I Theb. 630, quem locum Servius laudat, et Mycenarum apud Senec. Thyest. 406, vid. Wass. ad Thucyd. VIII, 26, et Schol. Eurip. Orest. 964. Multo magis itaque in inferis h. l. sunt *mœnia educta Cyclopum caminis*, h. e. ferro cuso et ferruminato in Cyclopum fabricis (Male Cerda). *adverso fornice portas*, ornate; porta proprie ipsis erat adversa, et ea quidem in fornicem ducta, arcuata. 629. *perfice munus*, si poeticus sermo fert; proprie doni deportatio perficiebatur. Etiam sic mox 637 *perfecto munere divæ*, h. e. muneris dedicatione; alioqui *munus* generaliori notione pro negotio et hic accipi possit, ut in Æneidis dedicatione: *Si mihi susceptum fuerit decurrere munus*. 632. *hæc dona* int. de eodem munere Proserpinæ dican-

Occupat Æneas aditum, corpusque recenti
Spargit aqua, ramumque adverso in limine figit.
His demum exactis, perfecto munere divæ,
Devenere locos lætos, et amœna vireta
Fortunatorum nemorum, sedesque beatas.

636 *Sparsit* duo Burm. *in* deest Rottend. pr., ut sup. v. 631. conf. III, 287. *ponit* pr. Hamb. a m. sec. 637 *perfectis* Goth. tert. *numine* alter Hamb., sed est hæc perpetua aberratio; et vid. Not. ad v. 629. 638 *Advenere* aliquis ap. Guell., qui ignorabat, præpositum fere poetis omitti, Græcorum exemplo. *virecta* scribunt fere librarii hic et alibi.

do. 635. Potest Æneas hoc ipso ramo aureo se adspersisse videri; fit enim adspersio ramo; verba tamen ita statuere nos non cogunt: et repugnat, quod pro dono ramus affertur. conf. Excurs. VI. Adumbrata res haud dubie ex eo ritu, quo, qui templa intrant, se lustrant, περιῤῥαίνονται; quod purgationis symbolum fuisse, facile intelligitur. Adeundum autem Æneæ nunc erat Elysium, locus, si quis alius, sanctus et castus. *ramumque adverso in limine figit.* In templorum aditu περιῤῥαντήρια, aqua lustralis et rami lustrales, notæ res sunt. Sed quod ramum in pariete seu poste figit, ad dedicationem doni spectat. Ceterum Warburtoni hypothesis si qua alia parte, hac utique, placere potest, cum lustrationem in adeundis majoribus Eleusiniis in hoc loco reperisse sibi visus est.

637 sqq. Traducta sunt ad Elysium sive sub terra, vt hic, sive in Insulis Fortunatis (vt ab Homero et Hesiodo, tum a Pindaro, factum) collocatum, omnia, quæ sub mitiori cœlo amœnitatem loci facere possunt, jam ab Homero Od. Δ, 563 sqq. et ab Hesiodo Ἔργ. 170 seqq. Ex hoc ipso, quod omnis felicitas Elysii talis est, qualem heroum vita subjicere sensibus poterat, vetustas hujus mythi intelligitur. Apud Pindarum pulcerrimo loco Olymp. II, 109—149 et in fragm. e Threnis apud Plutarch. Consol. ad Apollon. p. 120 C. et de occulte vivendo sub f. p. 1130 (v. nunc Fragm. Pindari a Schneidero collecta pag. 21) ornamenta deprehendes accessisse cum alia tum hæc: lucem nulla nocte interceptam; victum facilem nec ullo labore quæsitum; esse insulam in Oceano, cui Saturnus imperat, (vnde ei regia, τύρσις tribuitur in illa) auræ odorumque ex floribus omnis generis afflatu jucundissimam; in ea habitare heroes veteres; delectari his odoribus, inter ludos et sacra diis facta. Doctior vita, et philosophicis studiis exculta Græcia, serenæ et placidæ mentis gaudia ex puræ et constantis virtutis conscientia mox adjecit: quo melioris sapientiæ placito egregie usum videas inter alios Gloverum in Leonida X, 156 sqq. *in those happier fields—Where never gloom of trouble shades the mind, Nor gust of passion heaves the quiet breast, Nor dews of grief are sprinkled*, et uno verbo Statius V Silv. 3, 286 in patris Epicedio: *Ite pii Manes—Et monstrate nemus, quo nulla irrupit Erinnys, In quo falsa dies cœloque simillimus æther:* de quo cf. inf. ad 888. sed philosophicas rationes Maro in alium locum v. 724 sqq. servavit, et

Largior hic campos æther et lumine vestit
Purpureo; solemque suum, sua sidera norunt
Pars in gramineis exercent membra palæstris;
Contendunt ludo, et fulva luctantur arena;

640 *campus* (ut sit: *L. h. campus, æther et l. v. P.*) Pieriani aliquot Rom. et Gud. a m. sec. Mentel. pr. a m. pr. et fragm. Vatic. a m. pr., et mutatum videri potest, ex malo metri ruentis metu; sed verisimilius librario hoc deberi, qui ad *Largior* retulerat. *hic æther campos* Goth. sec. et Parrhas. metri caussa; et, *aer campos*, aliquot Pier. *de lumine* Reg. a m. pr. In *et* neminem hæsisse miror. Scilicet ordo verborum, aut: *Largior hic æther est, et campos l. v. P.*, aut: *Æther largior, et lumine purpureo, vestit campos*, h. e. circumdat. Hoc malim. Sic jam Cicero in Phænom. v. 60 *Quem* (Capricornum) *cum perpetuo vestivit lumine Titan.* 641 Distinctione sublata, *solemque suum sua sidera norunt*, scribit Wakef., ut sit *sua sidera norunt solem suum.* quæ non satis assequor e mente quidem veterum; Nam ad Popii sensum: *and other planets roll round other suns* si acciperes: majorem, quam illa habuit, et subtiliorem doctrinam tribueres antiquitati. Multo minus talem sensum expectares in loco Manilii II, 776 ubi silvis cæsis in loco ædificiis extruendis addicto; *saltusque vetusti Procumbunt, solemque novum, nova sidera cernunt*, sententiam eandem locum habere: sidera cernere novum solem. 642 *exercet* multi Heins. et Burm.

h. l. imprimis Homerum ante oculos habuit, et Pindarum, locis laudd. Nam *sedes beatæ* ipsi sunt luci amoeni, et campi, æther purus et cœlum serenum; rivi et ripæ gramineæ; studia ex prisca vita, inque his choreæ ad citharæ cantum, et epulæ. Adde locum de Olympo Odyss. Z, 42 seqq. Similia quoque sunt in Axiocho, qui sub Æschinis, antea sub Platonis, nomine ferebatur. Communia etiam sunt nonnulla Elysio cum aurea hominum ætate. Jam ab his tanquam elementis profectus ad quantam amplitudinem Paradisum suum extulit Miltonus IV, 182 sqq.

640. *Largior æther*, egregie, patentior, liberior, nullis nubibus, nulla caligine obductus. Silius hinc lib. XIII, 550 *laxata lucida nocte Claustra nitent*, dixit de Elysio. Ὄψει τε φῶς κάλλιστον ὥσπερ ἐνθάδε Aristoph. Ran. 155. 457. *lumen purpureum*, pulcrum, vt sup. I, 591. *solemque suum.* in Pindari loco altero est Sol, qui, in nostro orbe occidens, ad infera loca progreditur, in altero Sol perpetuus noctu æque ac die (fere ut apud Val. Fl. I, 844—6 *donec silvas et amœna piorum Deveniunt, camposque*, ubi Sol, *totumque per annum Durat aprica dies, thiasique chorique virorum Carminaque, et quorum populis jam nulla cupido).* Sed poeta suavius Solem Elysio suum, præstantiorem puta nostro Sole, ut cetera, assignat. Pro commentario haberi potest Telemachus lib. XIX. Inter alia: *c'est plûtôt une gloire céleste qu'une lumiere.* Imitatur Claudianus de R. P. lib. II, 282 sqq. conf. Cerda. *norunt*, vident, qui in Elysiis sunt, habent. Male aliter viri docti.

642—644. Hæc iterum ad Pindari ductum l. l. καὶ τοὶ μὲν ἱππείοις γυμνασίοις, τοὶ δὲ φορμίγγεσι τέρπονται. Expressa scilicet *vita antiqua heroum Græciæ*; uti omnino unaquæque gens, si recensum apud animum instituas, sicut aliarum rerum inferarum, ita Elysii beatam sortem *ad suos mores* descripsit, eaque, quæ beatam vitam suo sensu constituebant, eo transtulit. *pedibus plaudunt choreas*, elegantius quam ducunt, scil. cum pedum plausu; Odyss. Θ, 264 Πέ-

Pars pedibus plaudunt choreas, et carmina dicunt.
Nec non Threïcius longa cum veste sacerdos
Obloquitur numeris septem discrimina vocum;
Jamque eadem digitis, jam pectine pulsat eburno.
Hic genus antiquum Teucri, pulcerrima proles,

644 *fidibus plaudunt* Hugen. pro var. lect. *pedibus claudunt* Medic. a m. pr., ridiculo lapsu. c. *ducunt* Rottend. pr. a m. pr. et Exc. Burm. a m. sec. *dicant* Gud. 647 *Jamque fidem* emendatio est Marklandi ad Statium p. 181 elegantissima, quam et ipse a poeta profectam esse malim. Est præterea lapsus ex literarum certæ ætatis ductu facillimus ex *fidem* in *eadem*. Cum tamen vulgata et ipsa bona sit, nolo pessimi exempli auctor esse, ut non librarii errorem sed ipsum poetam emendatum dare velim: idque per totum poetam sequar. 648 Laudat locum, et *Teucri* nomen de Teucris accipit Auctor libelli de Augusti progenie c. 3.

πλήγον δὲ χορὸν θεῖον ποσίν· quod Maro adeo accepit *κατὰ χορὸν*, non ut *χορὸς* pro loco dictum sit, ut alibi apud Homerum occurrit.

645—647. Dandus erat choreis saltantium et cantantium suus *ἀοιδὸς*, lyricen, qui seu accineret seu præiret cantu tanquam choragus. Quis vero magis conveniens Orpheo, qui de locis inferis plurima erat fabulatus, h. e. vetere philosophorum more ac sermone per poetica phantasmata exposuerat? *longa cum veste*, citharœdorum aliquando, antiquiore autem ævo *ἀοιδῶν*, vatum, habitus *ποδήρης* palla, ut nota res est. v. Cerda. Adi vel Tibull, III, 4, 35. 36. Nota res e signis priscæ artis Apollinis citharœdi, et e numis. v. c. Eckhel Vol. VI. p. 275. *Sacerdos* autem h. l. vates, propter instituta orgia et teletas. Male itaque Barthius contendit sacerdotalem habitum respici; etsi verum est, sacerdotes ut sceptro, ita etiam palla, usos, ut ipsi dii ea veste occurrunt, sed et reges: nam omnino vestis demissa ac fluens ad dignitatem et religionum majestatem facit: ut unumquemque suus sensus docet. Orpheus illis saltantibus et cantantibus *obloquitur* (transitive h. l. dictum, facit loqui, *φθέγγεσθαι*, sonare, pulsat), *numeris*, numerose, *septem discrimina vocum*, fides, lyram *ἑπτάχορδον* (Jortinus p. 292 septem sonos musicos Orpheum accinere voce volebat), *eademque* modo digitis modo pectine pulsat; quod ab doctiore jam arte petiisse videtur, dum temperatur cantus modo plectro modo digito. Illa, *nunc nunc*, excludunt interpretationes aliorum. Neque adeo de cantu ipsius Orphei hic quæritur; sed si quæratur, nemo facile, qui Homerum legit, dubitet, fueritne alius, qui Orpheo, lyram pulsanti, accinuit. Heroico ævo utrumque facit vates. *Numeris* 646 ad ipsum vatem retuli, *εὐρύθμως*, melius puto, quam ad saltantes et cantantes v. 644, ut eorum numeris obloquatur, seu respondeat.

648 sqq. Partim Hesiodi ductu Ἐργ. 159. 167 seqq. *pulcerrima proles*, pulcerrimi, h. l. de corporis dignitate. Sed insederat Virgilio hoc epitheton ex loco Homeri, quem expressit Iliad. Υ, 231 sqq. *Ἶλος τ' Ἀσσάρακός τε καὶ ἀντίθεος Γανυμήδης, Ὃς δὴ κάλλιστος γένετο θνητῶν ἀνθρώπων* etc. *nati melioribus annis*, secundum Hesiodum hoc, l. c. et sic alii

Magnanimi heroës, nati melioribus annis,
Ilusque, Assaracusque, et Trojæ Dardanus auctor.
Arma procul currusque virûm miratur inanes.
Stant terra defixæ hastæ, passimque soluti
Per campos pascuntur equi. Quæ gratia curruum
Armorumque fuit vivis, quæ cura nitentes
Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.
Conspicit, ecce, alios dextra lævaque per herbam,
Vescentes, lætumque choro Pæana canentes,

649 *M. proceres* Uratisl. 651 *mirantur* multi ap. Heins. et Burm. et edd. ante Pier. cum fragm. Vatic. cf. 477. 678. 652 *terra* Heins. e Codd. post Pierium, non modo ad sonum suavius, sed et exquisitius. Vulgo *terræ;* quod et fragm. Vatic. habet. 653 *campum* aliquot Pier. et Heins. duo Goth. cum fragm. Vatic. Mox sive *curruum* sive *currum* scribas, parum referre puto. In Codd. utrumque occurrit. 654 *quæ caussa* Goth. sec., lapsu et alibi obvio. *ruentis* Goth. tert., temere. 656 *C. ante alios* Gud. pro div. lect. *per herbam* Gud. et Montalb. 657 *Vescentes*, epulantes. Usum vocis non ex plebe esse, videbis inf. VIII, 182. 3. ubi de sacro. Wakefield reposuit e conj. *Vertentis* puto, pro saltantes. Vix erunt multi, qui probent, non magis quam ver-

de heroum atque etiam de aurea ætate. Laudatur Catull. LXI, 22: *O nimis optato sæclorum tempore nati, Heroes, salvete, deum genus.*

651—655. Iterum ad Pindari ductum l. c. Paullo aliter hæc tractata a Platone sub f. lib. X de Rep. Sectantur animæ artes prioris vitæ, communi populorum opinione etiam borealium. Eandem rem in antiquis quoque monumentis occurrere, putant viri docti. Ad sui temporis negotia hæc revocavit Ovid. Met. IV, 444 seqq. Melius Maro heroicam vitam servavit. Describit autem otia castrensia v. c. Iliad. Γ, 135. Heroibus Homericis magna gratia, adeoque amor, est militiæ curulis. Ad meliorem nostri ævi philosophiam Elysii voluptates accommodatæ sunt in Telemacho lib. XIX. *procul miratur*, pro conspicit: θηεῖται Homericum. *currus inanes*, simplic. quoniam adstant vacui dominis. Vix enim potuit declarare levitatem umbrarum, quæ iis insistunt. *gratia* nunc est delectatio, voluptas, et proprio voc. studium. *tellure repostos*, ut alibi, conditi, mortui.

656—659. Hoc cum Axiocho l. c. comparandum. *Vescentes*, quis hoc putet satis digne dici posse pro, epulas celebrantes! iidem *ἀείδοντες Παιήονα*, omnino, *carmen*, ut Iliad. X, 391 Achivi, et quidem in grato nemore, per quod, ut amœnitas loci major esset, descendit amnis. Amnes sub terra ferri vidimus jam Ge. 366. 367. *Eridanum* autem quod potissimum appellat, suspicor fabulis poetarum, qui Argonautica scripserunt, deberi, a quibus plura videntur fabulose de Eridano tradita esse, forte etiam hoc, quod ad loca ille infera defertur. cf. Apollon. IV, 627 sq. Nam hoc, quod ad inferum mare tendit, aut, quod non longe a fontibus suis cuniculum subter terram per duo millia subit; poetam adducere vix potuit, ut ad inferos eum relegaret. Sed est is fabu-

Inter odoratum lauri nemus: unde superne
Plurimus Eridani per silvam volvitur amnis.
Hic manus, ob patriam pugnando vulnera passi,
Quique sacerdotes casti, dum vita manebat,
Quique pii vates, et Phœbo digna locuti,
Inventas aut qui vitam excoluere per artes,

santes, pedestre voc. *choros* conj. Heins., sed *choro* absolute dictum pro, in choro, chorum ducendo. *choro pænentis* fragm. Vatic. a m. pr. Macrob. III, 2 "*pæanem canentes*, antiquo vocabulo *vitulantes*." 660 *passa* Bigot., ex interpret. 661 *maneret* Nonius bis et Zulich. a m. pr. 662 *et cedro d.* Serv. ad VII, 178. 663 *coluere* sec. Moret.

losus antiquissimorum mythorum amnis, quem ad geographicas rationes certas revocare non magis licet, quam Hyperboreos aut Indos aut Nysam; multo minus ex nominum similitudine, Rhodani, Rheni, ac similibus, veri aliquid peti potest. *Eridanus superne*, h. e. ex editiore loco, *volvitur*, venit, *plurimus*; dictum eleganter ad magnam aquarum copiam designandam. ut I Ge. 187 *cum se nux plurima silvis Induet in florem.* Sic πολλὸς pro μέγας Apollon. I, 760 et alibi. licet ergo dicere esse *plurimum* idem quod, *magnum*. Sic inf. VII, 53 Albunea *quæ maxima sonat*. Apud Servium sup. ad v. 603 Tantalus *in Eridano Inferorum stare* narratur; quo liquere videtur etiam ab aliis poetis Eridanum simili ratione fuisse in inferis celebratum. An, quod Eridanus alterius hemisphærii sidus est, poetas ad hanc rei narrationem forte adduxit? At pari jure e mythico Eridani usu nomen ad sidus translatum est, et hoc multo probabilius, quia nomina siderum e fabulis antiquis profecta sunt. an locum figmento fecit hoc, quod Eridanum antiquiores in extremo Europæ occidente fluere crediderc. Sin hac subtilitate omnino vis carere, sequendum est, quod inter Serviana occurrit: "Alii Eridanum pro quocumque accipiunt, et dicunt κατ' ἐξοχὴν dictum, nam legimus I Ge. 482 *Fluviorum Rex Eridanus.* Et amant poetæ pro appellatione ponere magnæ (et in suo genere præclaræ) rei proprietatem, ut I Ge. 9: *pocula Acheloia.*" Etiam Callimachus fragm. pag. 473 e Strab. IX, 608 Eridanum ita dixerat pro flumine omnino. Nobilitatur res vulgaris splendido nomine.

660—665. Locus de piorum turba e nobilioribus, et, quem a generosiore animo vix puto legi posse, quin incalescat et magnæ virtutis studio inflammetur: imitatione expressus a Silio XIII, 533 seqq. et a Valer. Fl. I, 839 seq. Referendus autem est animus in tempora antiquiora heroica, in quibus per *vates* melior vita constituta est responsis ac deorum monitis, ritibus religiosis, legibus institutisque et morum præceptis. Nihil ista ætate actum gestumve est, nisi ab animis divino numine afflatis. Vere tum diceres: nullum magnum virum natum esse sine afflatu divino. Nec vero, quam diu probi et prudentes viri erant, qui deo incalescere credebantur, habueris, quod vulgi opi-

Quique sui memores alios fecere merendo:
Omnibus his nivea cinguntur tempora vitta.
Quos circumfusos sic est affata Sibylla;
Musæum ante omnes; medium nam plurima turba
Hunc habet, atque humeris extantem suspicit altis:
Dicite, felices animæ, tuque, optime vates;
Quæ regio Anchisen, quis habet locus? illius ergo
Venimus, et magnos Erebi tranavimus amnes.
Atque huic responsum paucis ita reddidit heros:
Nulli certa domus. Lucis habitamus opacis,

664 *alios* recte servatum in edd. jam inde ab Aldd. Alii *aliquos*. Mirum in hanc vitiosam lectionem conspirare vetustissimum et optimum quemque, etiam Rom. Medic. fragm. Vatic., hoc tamen a m. pr. 665 *his una* Dorvill. 667 *Museum*, *Musenum*, male librarii. *medium jam* duo Goth. 668 *oculis exst.* Parrhas., male. *suscipit* nonnulli ap. Burmann. 669 *Discite* tres Burmann. ex more. *optima* Gud. 671 *transnavimus* Nonius in *ergo*, et Goth. sec. 672 *hic* Oudart. 673 *Nulli est* Menag. pr.

nionem damnes. *Sacerdotes casti*, qui sacra caste, pure ac pie, curarunt dum viverent. Ita nihil est quod reprehendas. Mox *vates* sintne poetæ an conjectores, dubitari potest. Sed Silius ibid. v. 538 *qui—nec dedignanda parenti carmina fuderunt Phœbo;* itaque et is de poetis accepit. *pii* in hoc ipso quod *Phœbo digna* loquuntur, ita ut vere pronuntient se canere dei afflatu impulsos, dum grandia, sublimia, præclara, canunt. At: *quique sui memores alios fecere merendo*, 664, ornate: magnæ illæ et divinæ animæ, quæ bene de genere humano meritæ sunt; sæpe sic, ut nullam gratiam auferrent, interdum odiis et invidia oppressi vitam miseram agerent. *merendo*, idem, quod in vulgari sermone, demerendo, promerendo, bene merendo de aliis. Sic Seneca Hippolyt. 632 *et te merebor*, ubi v. Gron. 665. *Omnibus his* Servius: "per quod eos ostendit meruisse divinos honores." Certe declarat hoc insigne, esse eos viros sacros et sanctos. Nam vittatos fuisse sacerdotes, vates, deos, satis notum est. cf. Val. Fl. lib. I, 836. 840.

666 sqq. Platonis locus de Rep. II, p. 363 ante oculos versari potuit. Quod Musæum potissimum nominat poeta, mirantur Intpp. Homerus sane Æneæ in inferis occurrere non potuit. Turbatæ fuissent temporum rationes. Cum autem de antiquioribus aliquis esset laudandus, Orpheus vero jam sup. 119 memoratus esset, vix alius præter Linum vel Musæum surrogari potuit. Magna autem Musæi auctoritas propter religiones et teletas institutas; et facile nunc ejus commemoratio h. l. opinionem movere potest, poetam de initiis cogitasse, cum ex nobilissimis hierophantis unum commemoret. Ceterum ad Homerum in simili loco rem transtulit præclare Silius XIII, 780 sqq.

667. 668. Bene hoc ex heroum ætate et opinione. Nam ad Plato-

Riparumque toros et prata recentia rivis
Incolimus. Sed vos, si fert ita corde voluntas,
Hoc superate jugum; et facili jam tramite sistam.
Dixit, et ante tulit gressum, camposque nitentes
Desuper ostentat; dehinc summa cacumina linquunt.
At pater Anchises penitus convalle virenti
Inclusas animas, superumque ad lumen ituras,
Lustrabat studio recolens, omnemque suorum
Forte recensebat numerum, carosque nepotes,

674 *virentia* Parrhas. et in marg. Dorvill. ex interpr. cf. Burmann. *r. silvis* Rom. et Bigot. 675 *voluptas* Franc. et ed. Junt., ut et Pier. aliquot. 676 *superare* Goth. tert. et Franc. *f. vos t.* aliquot Pier. *ducam* Ven. 677 *gressus* Menag. sec. 678 *Et super* Dorvill. *ostentant* fragm. Vatic. a m. pr. Goth. tert. *ostendit* duo Burm. Goth. sec. et ed. Ven. *linquit* Ven. *linquent* Franc. *linquont* Gud., unde illatum erat ab Heinsio. 679 *in valle* Parrhas. et Ven. *cum valle* duo alii. *nitenti* pr. Hamb. Male h. l. *Nitere* enim refertur ad cultum locorum. vid. Not. Male etiam Servius jungit *penitus virenti*, cum sit, *penitus in valle*. 680 *Inclusasque* pr. Hamb. *illustres* Parrhas. *ad limen* duo Heins. ac duo Burm. cum trinis Goth., quod ornari possit. Sed conf. inf. 829. 682 *numeros* Excurs. Burm. *clarosque* ed. Dan.

nem cum respexisse, apud Servium levis conjectura est. Ad verba cf. Iliad. Γ, 226. 227. Mox 674 ornate, pro ripis; *recentia* sunt *rivis*, h. e. virentia propter vicinas aquas; ut Serv. conf. Burm. et v. 676 *sistam*, vos ad eum deducam facili et expedita via, quales in Elysio omnino esse vias credere fas est. Anteit tum Musæus ipse; ubi ex summo collis vertice locum ostendisset, tum Æneas et Sibylla altera parte collis descendunt, discessu scilicet a Musæo facto. *campos nitentes*, pro amœnis nunc dixit. Sup. Georg. I, 153 de cultu dictum erat, *nitentia culta* et sæpe alii.

679 sqq. De occursu matris Ulyssis nonnulla in similem rationem sunt apud Homerum, Odyss. Λ, 151 sqq.; sed locus hic de Anchisa præclare a Virgilio est tractatus. Artificium poetæ egregium in hoc, quod Anchises hoc ipso tempore in recensu animarum in hanc vitam transiturarum occupatus ab Ænea deprehenditur. Traduxit enim poeta et convertit in rem suam vetus illud philosophantium placitum, quo animæ jam ante vitæ hujus ingressum existere putantur. Jam iis certus locus erat assignandus, cui inclusæ essent; docendum porro, unde in eum locum essent deductæ. Ita opportunitas data mythis, partim ut locum accuratius declararet, partim ut statueret, animas eas jam antea humana corpora animasse, vitaque functas in ea loca descendisse. Atqui hic rursus nova conjectandi necessitas, quomodo animæ, corporis contagio contaminatæ, vitiis et erroribus liberari possint, aut iisdem in locis, aut antequam ea in loca pevenissent. 680. *inclusas*, collectas in hunc locum. vid. inf. 705 seqq. *Recolimus*, animo proprie præterita, hic v. 681 simpl. recensere, exquirere et addiscere futura

Fataque, fortunasque virûm, moresque, manusque.
Isque ubi tendentem adversum per gramina vidit
Ænean, alacris palmas utrasque tetendit;
Effusæque genis lacrimæ; et vox excidit ore:
Venisti tandem, tuaque spectata parenti
Vicit iter durum pietas? datur ora tueri,
Nate, tua; et notas audire et reddere voces?
Sic equidem ducebam animo, rebarque futurum,
Tempora dinumerans; nec me mea cura fefellit.
Quas ego te terras, et quanta per æquora vectum
Accipio! quantis jactatum, nate, periclis!
Quam metui, ne quid Libyæ tibi regna nocerent!

683 *Factaque* Franc. *genusque* alios legere Pierius ad marginem notaverat, sed videtur ex emendatione profectum; quia obscurius est, quid *manus* sit. 687 *expectata* antiquiorem quemque codicem exhibere, omnes fatentur; adde Rom. et Vatic. fragm. et, licet recentiores, cum Erf. tres Goth. Nec aliter edd. veteres, et omnes Aldinæ, et inde propagatæ. Necdum mihi constat, unde vulgata *spectata* venerit. Passeratii codicem pro ea laudat Guellius. Propagata illa est per Dan. Heinsii edd., sed jam ante in edd. Plantinianis Pulmanni occurrit. Tuentur tamen eam viri docti, nec injuria, cum grammaticorum et librariorum fraus in similibus locis, ubi de metri ratione solliciti erant, frequens sit. Interpretatur quoque eam Servius: probata, ut VIII, 151 *et rebus spectata juventus.* Contra *ipse* quidem Æneas erat *expectatus;* verum paullo durius *pietas* ejus *expectata* venisse diceretur. At, si *vicit* iter, accommodatius *spectata.* Schraderus in Emendatt. mss. conjiciebat: *tuaque, expectate parenti, Vicit.* Inf. VIII, 37 *O sate gente deum—Expectate solo Laurenti arvisque Latinis.* Et sup. II, 282 *quibus Hector ab oris Expectate venis.* *exoptata* Ven. *tandemque tuæ exspectata p.* Comment. Cruqu. ad Horat. I Od. 23. *parentis* Medic. 690 *animum* Leid. a m. pr. *dicebam animo* conj. Heumannus pro prædicebam. Sed v. Burm., qui *ducere* ad calculos et rationes refert. Simpliciter *ducimus animo,* ut *agimus, agitamus, habemus.* 691 *denumerans* pr. Moret. *Temporaque numerans* alter. *annumerans* Menag. pr. *tua cura* Sprot. Sed Serv. *mea cura,* id est, o tu. Immo vero est spes, expectatio, sollicitudo. 692 *Quas e. per t.* Rom. cum aliis Pier., vel *Quas te ego per t.* Sed sollenne est pronomen primo loco non poni. v. Bentl. ad Horat. III Carm. 25, 2.

facta et res fortiter gestas. 683. *manus* seu virtutem seu facta intellige. Nam jejunum esset, de turba ac numero accipere.

687—694. *vicit iter:* pro: fecisti iter motus pietate, mihi jam probata. Nunc pietas vicit, effecit, ut iter ingrederetur etsi difficillimum. v. Var. Lect. 699. *Sic equidem ducebam animo.* Æneam vivum ad loca infera descensurum esse, Anchises jam ante prævidisse putandus; nam idem nocturnis monitis filii pietatem permoverat, ut ad se videndum descenderet. conf. VI, 115. 692. *Quas ego te terras.* Scilicet Anchises obierat in Sicilia anno sexto errorum; inde Æneas in Africam dejectus, redux inde Siciliam iterum adierat, unde soluta classe nunc ad Cumas appulerat. cf. Exc. II. ad Æn. III. *Libyæ regna;* justus de Didonis amoribus metus, ne iis ab Italia retineretur filius.

Ille autem: Tua me, genitor, tua tristis imago,
Sæpius occurrens, hæc limina tendere adegit.
Stant sale Tyrrheno classes. Da jungere dextram,
Da, genitor; teque amplexu ne subtrahe nostro.
Sic memorans largo fletu simul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum;
Ter frustra comprensa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucrique simillima somno.
Interea videt Æneas in valle reducta
Seclusum nemus, et virgulta sonantia silvis,

696 *adire coegit*, vulgaris ratio, occurrit in Goth. tert. et aliis ap. Pier. Heins. et Burm. *cogit adire* unus Moret. *adire adegit* Franc. 699 *Dic* Franc. *rigabant* aliquot Pier. 700 *dare collo* Montalb. 701 *conata* alter Hamb. a m. pr. *compressa* multi Burm. vid. II, 792, ubi iidem tres versus: cf. Georg. IV, 499. 702 *somnio* conj. Tan. Faber. Male conf. ibid. 703 *Præterea* Witt. *Æneas vidit* pr. Hamb. *vidit* etiam in aliis. *v. recepta* Menag. pr. v. inf. VIII, 609. 704 *Et clusum* Dorvill. *Reclusum* Rom. Mox libris optimis et vetustissimis insidet lectio *silvæ*, uti Medic. a m. pr. Gud. Rom. et aliis, et sic emendabat Benedictus in Junt. Possis itaque conjectare, lectionem antiquiorem fuisse sive illam, sive *silva*. *silvis* autem advenisse ex altero loco lib. III, 442 *Averna sonantia silvis*. Sed *silvis*, quod Medic. a m. sec. habet, ita ut Aproniana esse videatur lectio, auctoritatem facit Mediceus Pierii et fragm. Vatic.; adde binos e Goth.

696. *Sæpius* o. v. c. sup. V, 731 sq. Nam semel memorari satis erat. cf. IV, 351.

701—703. Nota imitatio ex Odyss. Λ, 303 sq. Iliad. Ψ, 100. Conf. Ge. IV, 499, et de Hercule simile quid apud Apollod. II, 5, 12, pag. 121. Adde, si tanti est, Jensii Obss. de Stilo Homer. p. 289.

703 sqq. Hæc jam manifeste ex Platonicis mythis; quorum fundus in Pythagoreorum opinionibus substructus erat. Etsi enim opinio de reditu animarum in vitam communis antiquitati fuit, non ab una hypothesi, ut putatur, sed a variis illa argumentis et indiciis docte indocteque petita (v. c. a mutuo interitu ortuque omnium rerum), aut in subsidium assumta aliis doctrinis fulciendis: Platoni tamen, si non doctrina de subeundis ante transitum in novum corpus inferis, quam et Ægyptii tenuere, ac de purgatione, quæ initiis ac τελεταῖς frequentata fuisse videtur, peculiaris tamen fuisse videtur illa doctrina de bibenda ante reditum Lethe. v. de Rep. X, pag. 765 Erf. p. 621. A. Steph. Ingeniosum utique commentum, cum nova vita, nova infantia, ineunda sit. Anterotem cum inversa facula nonnulli ad hoc ipsum dogma non male traduxerunt, etsi is proprie ad amoris oblivionem spectabat. v. Ovid. A. Remed. 551 sqq.

704. *virgulta sonantia silvis.* Inter plures modos, quibus accipias, probabilior est hic, ut sint dicta pro virgultis silvarum sonantibus, adeoque omnino, silvæ sonantes, vento motæ: ut XII, 522 sunt *virgulta sonantia lauro.* Paullo diverso modo dictum supra III, 442 *Averna sonantia silvis*,

Lethæumque, domos placidas qui prænatat, amnem.
Hunc circum innumeræ gentes populique volabant;
Ac, veluti in pratis, ubi apes æstate serena
Floribus insidunt variis, et candida circum
Lilia funduntur, strepit omnis murmure campus.
Horrescit visu subito, caussasque requirit
Inscius Æneas, quæ sint ea flumina porro,
Quive viri tanto complerint agmine ripas.
Tum pater Anchises: Animæ, quibus altera fato

Estque ea doctior lectio: nam *virgulta sonantia silvis* nihil aliud sunt, quam *virgulta silvarum s.*, adeoque simpliciter, *silvæ sonantes* sc. venti flatu. Minus bene constituas *v. s. silvis*, h. e. silvarum, arborum strepitu, ut *rivis sonantes silvæ*, resonantes rivi strepitu sint. Ut vero hoc fieri possit, ut *sonent* seu strepant arbores, necesse est, Elysium auras suas et Zephyros habere; de quo dubitari nequit; præiverat jam Homerus: 'Αλλ' αἰεὶ Ζεφύροιο etc. Od. Δ, 567. 568. Pind. Ol. B, 129 sq. Conf. ad Georg. IV, 484. Ad amnis strepitum referunt alii cum Servio: "*virgulta sonantia silvæ*, quæ est juxta prærupta fluminis." Atqui dices, Lethe quietus et placidus amnis est. Recte; nec tamen sive aliorum poetarum exemplo hoc fecisset poeta, qui et ipsi amnibus in locis inferis, palustribus etiam et arundinosis fluentis, strepitus tribuunt. In his est Hermesianax, in versu a Ruhnkenio recusis Epist. crit. II. p. 286. ubi v. doct. notam. Talis quoque Phlegethon sup. vss. 550. 551. Catrœi emendatio erat: *sonantia ripis*. saltem *rivis* conjectare debebat. 705 *Letheum*, male al. Est Ληθαῖος v. c. Callim. in Del. 234 et sup. V, 854. Horat. Epod. 14, 3, ubi etiam male Letheus. *domus* sec. Hamb. 706 *populique frequentes* Goth. tert., sed *volabant* adhæserat superiori versui. 707 *velut* Gud. et al. 708 *circu* Goth. tert., male. Nam *circumfunduntur*. 710 *visus* alter Hamburg. *subito visu* Dorvill. 711 *sunt* aliquot Burm., sed recentiores. 712 *Quidve* aliquot Pieriani, alii *quique viri*, ut et in Hamb. pr. et Dorvill. lectum. *complerint* Pierius in nullo suo invenerat, sed *compleruni*, vel *complerent*. Eadem varietas apud Burm. Sed *complerint* fragm. Vatic. Medic.

h. e. silvæ circa Avernum sonantes. Habet autem Elysium suas auras, suos Zephyros; v. Var. Lect. Jam porro 705 Lethe in finibus Elysii, *prænatat*, præterfluit. Servius: "Ennium secutus est, qui ait: *fluctusque natantes*." Paullo aliter: *campi natantes*, Ge. III, 198. *gentes* majus sunt: nam in gente populi: v. inf. X, 202. Gronov. ad Liv. V, 34. 35.

707—709. Optimum est statuere, illa: *strepit omnis murmure campus*, apodosin facere, et jungere: *Ac strepit omnis murmure campus* ex animarum discursatione, *veluti in pratis, ubi* &c. Ornata vero et suavis comparatio, ex Apollonio ducta loco cum hoc omnino comparando lib. I, 879 sqq., etsi et illo adumbrato ex Homerico Iliad. B, 87 sqq. Cf. sup. I, 430 sq. Ge. IV, 188 sqq. 51 seqq. *strepit murmure campus* doctius quam vulgare, apes strepunt per campum. Mox 711. *porro* simpliciter potest jungi: *caussasque requirit porro*, vel *porro*, sc. rogat, quæ sint etc. Sed doctior ratio est: *quæ sint ea flumina porro*, πόρρω, h. e. πόρρω, πόρρωθεν παραῤῥέοντα, longo inde cursu præterfluentia campum. Minus bene Serv. et Cerda.

713. *altera corpora*: cum sint aliæ animæ, quæ prima vice corpus intrant, aliæ, corpore solutæ, et in loca

Corpora debentur, Lethæi ad fluminis undam
Securos latices et longa oblivia potant.
Has equidem memorare tibi atque ostendere coram,
Jampridem hanc prolem cupio enumerare meorum:
Quo magis Italia mecum lætere reperta.
O pater, anne aliquas ad cœlum hinc ire putandum est
Sublimes animas, iterumque in tarda reverti
Corpora? quæ lucis miseris tam dira cupido?
Dicam equidem; nec te suspensum, nate, tenebo;
Suscipit Anchises, atque ordine singula pandit.
Principio cœlum ac terras, camposque liquentes,

714 *Letheique* Zulich. v. ad 705. 715 *portant* Rom. 717 *prolem hanc* sec. Rottend. et Erf. *cupio prolem hanc* Goth. tert. *memorare* prior. *numerare* Menag. pr. *tuorum* Ven. et pro Var. Lect. pr. Rottend. Ceterum juncturæ asperitas aliqua in v. 716. 717 inesse videtur. Puto a poeta scriptum fuisse: *Has—ostendere coram Jampridem, ac prolem cupio enumerare tuorum.* 718 *mecum* omnes; olim tamen vulgatum erat *tandem*; Zulich. *nec non lætare.* Sane *lætare* potiorem librorum habet auctoritatem, Medicei quoque a pr. m. cum aliis Pier. et Burm.; Romanus autem: *Quo magis Italiam mecum lætare repertam.* Erat is forte audiendus; sed retinere potest impetum fragm. Vatic. *Italiam mecum lætere reperta*, a pr. m. mox emendatum: *Italia* et *lætare.* 719 *aliquos* Rottend. a m. pr. *hinc ad cœlum* Menag. pr. *est* abest a binis Burmann. 720 *in tarda* retraxit Burmannus ratione et Pier. libb. auctoritate. Vulgo *ad t.*, quod Vatic. cum fragm. Vatic. et Medic. tuentur. 721 *miseræ* Menag. pr. *quæ miseris lucis* Witt. *est* addunt in fine nonnulli Pier. et Burm. et fragm. Vatic. a m. pr. 722 *suspectum* Goth. tert. 723 *suspicit* multi vitiose, ex more; etiam Ald. pr., sed emendatum in Ald. 1505, et a Benedicto in Junt. Est ὑπολαμβάνει. 724 *ac* deest binis Burmann. *et* Goth. tert. *terram* Rom. et Gud. cum Goth. sec. et fragm. Vatic. a m. pr., at cf. Georg. IV, 221 *Terrasque tractusque maris. terras cœlumque profundum* Donat. ad Terent., memoriter. v. Burm.

infera deductæ, quæ posthæc purgatæ in novum corpus intrare coguntur: nunc de altero hoc genere est cogitandum. 714. *ad undam:* latices potant, ad amnem, in litore, constitutæ, procumbentes. Dictum ἐναργέστερον, quam simpl. bibunt Lethen. 715. *securos,* ab effectu, ut *morbos pallidos* dicunt. Serv. nam ex oblivione malorum tranquillitas oritur; cujus comes securitas. 716. conf. sup. V, 737 *Tum genus omne tuum* etc. *Italia reperta* h. e. accessu ad Italiam; post longos sc. errores.

719 sqq. Inest nescio quæ vis et δεινότης eximia in hac Æneæ oratione cum indignatione aliqua rogantis; suavitas autem tanto major, si Homerici Achillis (Odyss. Λ, 487) indignum vitæ amorem memineris. Vides in hoc quoque progressum philosophiæ factum inde ab Homerica ætate. *ire sublimes*, redire, *ad cœlum*, h. e. ad vitam. Sic jam supra: *ad auras superas*, et alibi.

724 sqq. De toto hoc illustri loco, in quo fere Interpretum subtilitatem desideres, Servius vero neoplatonicas argutias affert, partim et grammaticas nugas, v. Excurs. XII. Hic verba interpretanda sunt. *Spiritus* et *mens;* ut Ψυχὴ et Νοῦς, h. e. anima mundi,

Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque astra,
Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.
Inde hominum pecudumque genus, vitæque volantum,
Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus.
Igneus est ollis vigor et cœlestis origo

725 *Ingentemque g.* Medic. a m. pr. et Colot. *Tithonia* Goth. tert. Aut Solem in *Titaniis* astris latere aut *Titanaque et astra* legendum, contendit Trappius, sed v. Not. 726 *tutamque in fuca* fragm. Vatic. a m. pr. *effusa* Leid. un. *infusa partus* Goth. tert. 727 *miscet se corpore* nihil aliud est quam forma loquendi doctior pro vulgari, *miscet se corpori.* 728 *Hinc* ap. Serv. *volucrum* Goth. sec. cum Rom. 730 *olli* ed. Commelin. *illis* duo apud Burmann. cum ed. Ven. c. *imago* Goth. sec.

quæ omnia permeat; cumque universum semel sub *corporis* specie repræsentasset, recte pro partibus *artus* posuit; Sic de Terra Ge. II, 325—327. Commentarii loco esse possunt Ciceronis versus ex Consulatu, lib. II, in de Div. I, 11. Comparant alii Iliad. Σ, 483—485. *cœlum* pro aere dictum vix dubites; et *campos liquentes*, pro mari, ut, æquor aquarum. In quarto tamen elemento extundendo laborarunt Grammatici. Docta ex vett. comment. servata nota est apud Pomponium, ubi inter alia: "Ridiculum est intelligere cœlum pro duplici elemento, id est aere et æthere. Æmilius Asper cum hunc locum annotaret, sic ait: " Membra naturæ sic solet jungere Virgilius, ut in tria dividat, nam et alibi: *maria ac terras cœlumque profundum;* Ennium secutus, qui ait: Qui tuo lumine mare, terram, cœlum, contines." *Titania astra.* Ex iis, quæ apud Diodorum exponuntur (altero loco V, 66 fabula Cretica, altero III, 57 Libyca), nihil facile huc revocari potest; nec, sidera ad Titanes referri, scriptorum usu est cognitum. Igitur Servius sequendus, qui altero loco *Solem* interpretatur. Dictum scilicet poetico more pro, *astrum Titanium,* h. e. Titan, Hyperion seu Sol, ut IV, 119. Titania Luna vel Diana sæpius occurrit, Apollonii exemplo: Τιτηνὶς lib. IV, 54, ubi v. Schol. 727. *magno se corpore miscet* dictum doctius quam corpori miscetur, inditur: per totum mundum didita est anima mundi.

728 sq. Inde ex hac Mente Mundi omnia, homines, pecudes, alites, aquatilia, *sunt*, h. e. animam et vitam habent. conf. Ge. IV, 218—226 *His quidam signis* etc. *Deum namque ire per omnes Terrasque tractusque maris cœlumque profundum, Hinc—Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas.* Novus usus vocis est *æquor marmoreum*, resplendescens a sole ex Homerico ἅλα μαρμαρέην Iliad. Ξ, 273. Unde et *marmor* pro mari ut Ge. I, 254. Verum in hoc præiverant jam Lucret. et Catull. *marmoream cervicem* dixerat Ge. IV, 523 ubi v. notam.

730—734. *Illis seminibus*, h. e. his animabus ex anima mundi, tanquam ex igni scintillæ, petitis, et in humanum corpus traductis, inest ignea vis (qualis ætheris est) et ætherea natura. Verba etiam Stoica disciplina frequentata. Nam Zenoni Νοῦς κόσμου πυρινὸς, et Posidonio πνεῦμα νο-

Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
Terrenique hebetant artus, moribundaque membra.
Hinc metuunt, cupiuntque; dolent, gaudentque; neque auras
Dispiciunt clausæ tenebris et carcere cæco.
Quin et, supremo quum lumine vita reliquit,

731 *corpora noxia* plurimi Burmann. *tardent* qu. Moret. 732 *Terrhenique* fragm. Vatic. 733 *Hinc m. cupiunt gaudentque dolentque* Macrob. in So. Sc. 8 et sec. Rottend. *neque* Heins. e codd. Vulgo *nec*, quod tamen Rom. tuetur. *neque miras* Medic. a m. pr. 734 *Dispiciunt* præclare Heins. restituit e Gud. a m. pr. Voss. binisque Rottend. (vid. sup. ad II Georg. 187. Alius dixisset, *Prospiciunt.*) Eodem ducunt Medic. cum aliis Heins., Romanus cum aliis Pier.; adde fragm. Vatic. et binos Goth., qui omnes *Despiciunt* exhibent. *Respiciunt* ceteri cum edd. antiquioribus, ut Aldd. Commel. *Suspiciunt* ed. Mediol. Mox *clusæ* fragm. Vatic., quod aliis locis Heinsius secutus est. 735 *supremum cum lumen* Montalb. et tert. Rottend., non male. *limine* pr. Hamb. pro Var. L., item Servius. *relinquit* aliquot Burmann. et fragm. Vatic. a m. pr.

ρὸν καὶ πυρῶδες, cujus scintillæ et *ἀποσπάσματα* ac *σπέρματα* sunt animæ. Res ipsa jam Pythagoreorum placitis continebatur. cf. Bruckeri *Hist. crit. Philos.* T. I, p. 948 sq. (et qui nunc post illum superioribus annis majore subtilitate eadem persecuti sunt, Meiners et Tiedemann). Ornatus valde locus. *noxia corpora*, præclare, quandoquidem vim divinæ flammæ obtundit terrestris natura corporis. *moribunda*, pro vulgari, mortalia. *Hinc metuunt cupiuntque*, a corporis contagio animorum perturbationes et cupiditates proficiscuntur, ex bonis malisque opinatis. conf. Serv. Porro corporis tanquam carcere *inclusæ lucem non dispiciunt*, prospiciunt, ornate pro, carcere includuntur. Nam corpus vinculis animi tenebrisque assimulatur, quibus ille offuscatur, et a libera rerum contemplatione retrahitur. Cic. So. Scip. sub f. *Sunt optimæ curæ de salute patriæ; quibus agitatus et exercitatus animus velocius in hanc sedem et domum suam pervolabit, idque ocius faciet, si jam tum, cum erit inclusus in corpore, eminebit foras, et ea, quæ extra erunt, contemplans, quam maxime se a corpore abstrahet.* Observa quod ad *clausæ* 734 subjectum paullo longius repetendum est ex 720 *animæ:* cum intervenissent jam *semina* 730. 1.

735—739. Adeo materiæ, terrestris corporis, sordes inolescunt animabus, ut iis ne dissolutis quidem a corpore elui illæ facile possint. Itaque purgationes fiunt operosæ aqua, aere, igni, in locis inferis. Ornate autem omnia. Contagium corporis dictum, *malum, corporeæ pestes, vetera mala, scelus;* intelligendæ autem perturbationes et cupiditates (v. 733), iræ, metus, tristitiæ et sic porro. Secundum semel institutam rei adumbrationem iidem *animorum* dicuntur esse *morbi*, seu *labes, sordes, maculæ, κηλῖδες, ulcera, cicatrices, μώλωπες, οὐλαί, στίγματα*; hinc suavis ille mythus seu involutum fabulosa narratione philosophema apud Platon. Gorg. extr. p. 356. 357 de animabus coram Rhadamantho nudandis; quo Plutarch. de his, qui sero a num. pun. T. II, p. 564. 565 et Lucianus aliquoties felicissime usus est. Noster autem poeta cum semel per

Non tamen omne malum miseris, nec funditus omnes
Corporeæ excedunt pestes; penitusque necesse est
Multa diu concreta modis inolescere miris.
Ergo exercentur pœnis, veterumque malorum
Supplicia expendunt. Aliæ panduntur inanes
Suspensæ ad ventos; aliis sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni;
Quisque suos, patimur, Manes; exinde per amplum

736 *Nec tamen* Menag. pr. 737 *excidunt* Ald. pr., at corr. in sec. *est* deest Sprot. 738 *diu conjuncta* Oudart. *inolescere*. Fea *Saggio di nuove Illustraz.* p. 127. em. *abolescere*: cum nec ipse doctrinam poetæ satis assequeretur. Idem e Cod. biblioth. Casinatensis laudat, *mollescere*. 740 *penduntur* Dorvill. 742 *Infestum* Serv. ad II Georg. 789. 743 *patitur* et *mittitur* tres ap. Burm. *patitur* etiam Erf. Ut nunc versus se ordine excipiunt, aut nova in Elysio fit aut inchoata ante animarum purgatio in Elysio absolvitur; quod omnino novum est et insolens. Nam, si vss. 743. 744 jam peracta purgatione in Elysium missæ sunt animæ, quomodo iterum v. 745 sequi potest: *Donec longa dies* etc. hoc est, donec purgatæ fuerint? Itaque suspicari licet versus esse transpositos; et retrahendos vss. 745—747 ante 743, ut a Virgilio versus hoc ordine profecti sint: *aut exuritur igni: Donec longa dies perfecto temporis orbe Concretam exemit labem, purumque reliquit Ætherium sensum atque aurai simplicis ignem. Quisque suos patimur Manes.* Transpositionem quoque admisit et recepit Editor Parmensis. Difficultatem in oratione poetæ vidit quoque doctissimus Jortinus; sed vix expediisse videri potest pag. 266 sqq. In ipsam autem transponendi rationem incidisse quoque Trappium nunc deprehendo; ut tamen nec efficiat, in quo conficiendo laborat. Enimvero, quo curatius hunc locum inspicio, eo manifestius mihi fit, versus esse seu a poeta nondum expolitos nec in suum numerum et ordinem redactos, seu, quod multo magis probabile, supposititios et e margine illatos 743. 744 *Quisque suos patimur Manes: exinde per amplum*

sordes et *maculas* animorum vitia et cupiditates animales designasset, emendationem earum per *purgationis* genus bene exhibuit, cui jam in sacris et initiis assueti erant veterum hominum animi. Eadem purgatio mox designatur per *pœnas, supplicia*, vel Platonis auctoritate in Gorgia l. c. quod non observatum misere vexavit Intpp. At v. 738 inversa est oratio. Debebat sequi: *nec excedunt,—sed penitus inoluerunt, concreverunt*; unde 746 *concreta labes*, quæ eluitur et exuritur 742. Hoc ita extulit: nec mirum est, seu, *necesse est, multa*, multum vitii, *diu*, per tam longum vitæ tempus, *concreta inolescere penitus modis miris*.

740—743. A sollennibus purgationum et lustrationum *ritibus*. Fiebat enim lustratio aere, aqua, igni. Nec aliter sermone humano efferri animarum purgatio poterat, ne a philosophis quidem subtilioribus, si fuerunt forte, qui animo corpusculum suum detractum esse aut cum sine corpore superstitem cogitatione assequi vellent; quod dubito. Purgationem animarum in sole et sideribus fieri, statuisse Ægyptios, viri docti passim aiunt; vide Moshem. ad Cudworth. pag. 366. Sed ex loco Porphyrii de abstin. IV, 10, testis per se parum idonei; nisi talem opinionem jam animo attuleris, id non facile elicias.

743. 744. *Quisque suos patimur Manes*. Vexatus locus. Simplicissi-

Mittimur Elysium, et pauci læta arva tenemus:

Mittimur Elysium et pauci læta arva tenemus. Nam primo sententiam interpellant et jugulant; tum sensum idoneum non habent; tertio a poetæ mente sunt alieni: si jam ante purgatæ erant, purgatæque mittuntur in Elysium, quorsum in hoc Elysio tempus longum exigunt animæ, ut purgentur? De loco purgationis in inferis nihil poeta monuit; nec tamen inde in Elysium, sed ad Lethen animas mitti ipse profitetur v. 748. Nec attigit poeta alterum illud philosephema, quo migrationi animarum finis tandem ita statuitur, ut eæ, quæ post plures migrationes et purgationes perfectam puritatem consecutæ fuerint, aut Elysio aut Olympo assignentur in perpetuum. Antiquum tamen emblema esse, Ausonii testatur locus, quo h. l. æmulatur.

ma tamen est ratio: patimur supplicia hæc omnes, non quidem quales nunc sumus, animæ corpori inclusæ, sed *quoad* (κατὰ) *suos quisque Manes;* pro vulgari: *nostrum omnium Manes patiuntur;* omnibus Manibus ista patienda sunt. Nam purgatio ista subeunda est omnibus. Soli ad inferos perveniunt Manes; hi sunt, qui purgantur; qui *patiuntur*, h. e. subeunt, pro sua cujusque parte, purgationes illas tormentorum similes. Firmat quoque hanc rationem, id quod non viderunt, qui eundem locum laudant, Apuleius Florid. lib. II, pag. 231 Colu. de Pythagora: *Brachmanæ autem pleraque philosophiæ ejus contulerunt: quæ mentium documenta corporumque exercitamenta, quot partes animi, quot vices vitæ;* quæ diis Manibus pro merito suo cuique *tormenta vel præmia.* Quo loco nihil ad rem disertius esse potest. *Manes* pro *suppliciis* ac pœnis vulgo accipiunt: qua ratione aut analogia, non video; si vel maxime dixero: Manes dici pro conditione, qua sunt Manes; etsi sic Ausonius (quanquam mihi non satis exploratum hoc) videri potest et ipse interpretatus esse, imitatus versum hunc in Ephemer. 57: *si pœnitet, altaque sensus Formido excruciat, tormentaque sera gehennæ Anticipat, patiturque suos mens saucia Manes.* Etiam Statii versum, ubi Pluto ad Amphiaraum VIII, 84 *At tibi quos, inquit, Manes? qui limite præceps Non licito per inane ruis,* ita interpretantur cum Lutatio, ut sint pœnæ. At potest aliis quoque modis suppleri: quos Manes adire animus fuit tibi? Et statim v. 90. 91 *sanctis Manibus* vulgari sensu iterum dictum. Sanctii interpretatio in Minerva pag. 825. 826, ut, quemadmodum mali patiuntur Lemures et Larvas eorum, quos læserunt vel necarunt, sic boni patiantur proprios Manes, contorta est. Cerda *pati Manes* dictum vult, ut, *pati Furias.* Sed hoc nihil expedit, nec si deos inferos omnino esse h. l. dixeris Manes, ut Ge. IV, 489 et alibi. *Pati aliquem,* pati deos, Manes; vix Latine dicitur; puella patitur virum longe alio modo. Ad duos Genios, qui homini adsunt, referebat altero loco Servius; sed alienum id ab h. l. Melius Ruæus dæmonas huc vocat ex Platone (v. c. in Phædone p. 80 B. Frf.); sed nusquam ab hoc memorari video, cruciatum animabus inferri ab ullo dæmone. Valer. Fl. III, 389, qui hunc locum ante oculos habuit, interpretationem in neutram partem inflectit; nam aliam plane ille rationem iniit: Animæ violenta morte vita expulsæ ap. Plutonem de injuria conqueruntur; tum illæ una Furiarum comite addita redeunt, ut a sontibus pœnas expetant: *Quisque suos sontes, inimicaque pectora pœnis Implicat; et varia meritos formidine pulsant.* 744. *per Elysium,* h. e. ad. Alii, et sic jam Cerda, distinguunt

Donec longa dies, perfecto temporis orbe,
Concretam exemit labem, purumque reliquit
Ætherium sensum, atque aurai simplicis ignem.
Has omnes, ubi mille rotam volvere per annos,
Lethæum ad fluvium deus evocat agmine magno :
Scilicet immemores supera ut convexa revisant,
Rursus et incipiant in corpora velle reverti.

746 *tabem* Rom., nec hoc male *relinquit* fragm. Vatic. Medic. cum aliis. 747 *auræ* omnes fere codd. Heins. et Pier. et fragm. Vatic. Sed Valer. Probus inter quatuor locos refert, in quibus antiqua illa forma Virgilio placuerit. *ignes* Goth. tert. 748 *rotas* Menag. pr. *rotam evolvere* Parrhas. Jo. Schrader. conj. *rotæ*, ut sint tormenta, v. Not. 749 *Letheum* Rom., vid. sup. ad v. 705. *flumen* duo Burm. 750 *superum* ed. Ven. et Dorvill., eo alludunt aliquot Pier. *supera in c.* Interpungit Wakefield : *deus evocat agmine magno Scilicet ;* Et mox *ut convexa revisant Rursus, et i.* In altero hoc assentior. 751 *incipiunt* ed. Ven. *incipient* Lutat. ad Stat. VII Theb. 92.

læta arva ab *Elysio ;* sed perpetuo usu loquendi de eodem loco hæc dicta inveniuntur. Itaque nec Jortino accedere possum p. 262 sq.

745—747. Igitur aut nova in Elysio fit aut inchoata ante purgatio animarum in Elysio absolvitur; sed v. Var. Lect. ad 743. *perfecto temporis orbe*, definitum post tempus, h. e. mille annos. *purum ætherium sensum*, mentem illam (*sensus* pro perceptione et judicio animi et hinc pro animo) ex æthere deductam, cumque idem æther sit ignis purissimus, explicative subjicit : *atque aurai simplicis ignem.* De igni *auram* proprie dici, ut de luce, supra vidimus. Itaque anima tandem ad pristinam puritatem æthercam restituitur.

748—751. *ubi mille rotam volvere per annos.* De sensu constat ex v. 745 *perfecto temporis orbe.* Verba ex vulgari ratione sic constituerentur: ubi mille annorum rota voluta, h. e. circumactus orbis est. *Rotam* dixit absolute pro orbis, κύκλος. Annorum *volubilitatem* interpretatur Servius, et Ennianum esse monet. *volvere rotam*, est, exegerunt animæ tempus in orbem rediens. Non minus ornate in similem modum Cic. in So. Scip. 2 *cum ætas tua septenos octies solis anfractus reditusque converterit. Mille annos* a Platone sumsit de Rep. X, p. 761 Ed. Frf., p. 615 A. ed. Steph. ubi πορεία χιλιετὴς animarum injustarum subter terram, quasi in pœnam decupli; it. in Phædro p. 1223 D. In *lustra* annos mutavit Silius XIII, 558 *Hac* (decima *porta*) *animæ cælum repetunt, ac mille peractis, Oblitæ Ditem, redeunt in corpora lustris.* Omnino *multa sæcula* memoravit Cic. in So. Scip. sub f. loco jam a Cerda excitato. Pindarus *novem annos* finierat in præclaro fragm. ap. Platonem Menon. p. 415 B. Frf. Animam ait non interire, sed tantum mori ac reviviscere ; sancte itaque esse vivendum : οἷσι γὰρ ἂν (h. e. ἀφ' ὧν) Φερσεφόνα ποινὰν παλαιοῦ πένθεος (h. e. κακοῦ, idem est *vetus malum* Maronis, *corporea pestis* seu, morbus) δέξεται, εἰς τὸν ὕπερθεν ἅλιον (ad *superas auras, ad cælum*, h. e. in vitam) κείνων ἐνάτῳ ἔτει ἀνδιδοῖ ψυχὰν πάλιν·—ἐκ τᾶν βασιλῆες ἀγανοὶ καὶ σθένει κραιπνοὶ σοφίᾳ τε μέγιστοι ἄνδρες αὔξονται, ἐς δὲ

Dixerat Anchises; natumque unaque Sibyllam
Conventus trahit in medios, turbamque sonantem;
Et tumulum capit, unde omnes longo ordine possit
Adversos legere, et venientum discere vultus.
Nunc age, Dardaniam prolem quæ deinde sequatur
Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
Illustres animas, nostrumque in nomen ituras,
Expediam dictis, et te tua fata docebo.

754 *posset* multi Pier. etiam Rom. et Heins. cum Medic., sed fragm. Vatic. *possit.* Apud Nonium *possent.* Parrhas. *posset ordine circum.* 755 *Adversas* Montalb., dum interpolator *animas* cogitabat. *adversus* fragm. Vatic. *poscere* v. ed. Ven., male. *discere* est cognoscere. *vultum* Zulich. 758 *et nostrum nomen* sec. Moret. *ituros* alter Hamb.

τὸν λοιπὸν χρόνον ἥρωες ἁγνοὶ πρὸς ἀνθρώπων καλεῦνται. Idem in Olymp. II, 123 eos, qui vitam ter exegissent sic, ut justitiam colerent, ad Beatam insulam deferri narraverat. *Ter mille* annis circuitum animarum fieri per animalium corpora, statuerant Ægyptii ex Herodoti fide lib. II, 123, quod tamen dogma tantum ad animas spectare potuit, sceleribus ac vitiis inquinatas et contaminatas. Nec sane potuit in mythis his ulla esse constantia: e re nata fingebat unusquisque consentanea. Ceterum inter hæc meminisse juvat, quam bene in Messiade animarum jamjam in vitam proditurarum sors, sedes, facta, dicta ad puriorem de anima humana sapientiam attemperata sint sub fin. lib. I et al., ut VIII. *deus evocat,* non hic de Mercurio agitur; quod putant Intpp., sed est *ὁ δαίμων,* indefinite. vid. Plato de Rep. X, p. 765 E.

752 sqq. De invento hujus animarum, quæ in nova corpora transituræ sunt, recensus ad futurarum ætatum res exponendas vid. Excurs. ad h. l. num illæ sint prima vice corpora subituræ an jam ante vixerint, nuncque in corpora redituræ sint, non diserte pronuntiat; verum ex hoc altero eas genere esse, ex ante dictis ab eo colligitur. 752—755. Ornate singula. *conventus in medios* in mediam turbam. *sonantem,* de strepitu, ex Od. Ω, 5 *ταὶ δὲ τρίζουσαι ἕποντο.* cf. Horat. I Serm. 8, 41, et sup. v. 707 sq. *adversos* ornat epitheton. Scilicet ex adverso incedentes animas *legit,* recenset, cognoscit.

756—759. Enarrabo clara facta et fata posterorum tuorum. *nepotes*—*animas*—enarrabo. *qui maneant,* expectandi sint, *nepotes Itala de gente,* de nova stirpe in Latio ex Lavinia suscipienda. *nostrum in nomen ituras,* pro vulgari, futuras ex nostra gente. Sic *ire* sæpe et *ἔρχεσθαι.* Quod autem Anchises hæc exponere et futuras res prædicere potest, ad divinandi munus pertinet, quod ille a Venere acceperat. vid. sup. ad lib. II Excurs. XVII, ubi de Anchise agitur. Ceterum ex Serviana nota hæc apponemus: "*Cetera, quæ hic intermissa sunt, in ἀσπιδοποιΐᾳ commemorat.*" (lib. VIII, 628 seqq., et hac de caussa multa utique poetæ in hoc recensu prætermittenda fuere, ne bis eadem afferret). *unde etiam in antiquis inve-*

Ille, vides, pura juvenis qui nititur hasta,
Proxima sorte tenet lucis loca ; primus ad auras
Ætherias Italo commixtus sanguine surget
Silvius, Albanum nomen, tua postuma proles :
Quem tibi longævo serum Lavinia conjux
Educet silvis regem, regumque parentem :
Unde genus Longa nostrum dominabitur Alba.
Proximus ille Procas, Trojanæ gloria gentis,

760 *Ille, vides.* Potest quoque scribi: *Ille, vides? p. juvenis pura* Dorvill. 761 *luci* Heins. malebat; ut sit, vitæ mox ipsi reddendæ; non video quid intersit. 762 *Italo mixtus de s.* antiqui codd. ap. Pier. *surgit* Medic. 763 *posthuma* male scriptum et hic in Gothanis. *postumia* Franc., inepte. Piget in his morari. 764 *servam* Rom. 765 *Educit* Medic. *Educet in s.* alter Hamb. et Goth. tert., idem cum pr. *parentum.* 766 *nostrum longa* tres Heins. 767 *Procax* aliquot apud Burmann., indocte. Etiam *Proca* legitur.

nimus, opus hoc appellatum esse non Æneidem; *sed* Gesta populi Romani; *quod ideo mutatum est, quia nomen non a parte, sed a toto debet dari.* Fuere adeo in secta eorum, qui in honorem nominis Romani carmen scriptum narrabant, nonnulli epicæ poetices tam ignari, ut historiæ Romanæ corpus aliquod in eo quærerent.

760—766. Gens Julia ab Ascanio seu Iulo ducta, qui patri successit et Albam Longam condidit. cf. sup. Æn. I, 267 sq., sed reges Albani a Silvio, qui ex Lavinia postumus Æneæ natus erat. Hæc est fama, quam h. l. poeta sequitur. Alii Ascanii filium et successorem Silvium faciunt. Alii aliter tradunt. v. Liv. I, 3. Victor O. G. R. 16. 17. Dionys. Halic. I, 70. Ovid. IV Fast. 40, et Serv. ad h. l. conf. Exc. III ad lib. XII Æn. Fabulæ de Silvio in silvis educto locum fecisse videtur nomen ipsum, uti fabulis de Romulo et Remo ficus Ruminalis et similitudo vocis *ruminis*, hoc est, mammæ. *hastam puram*, δόρυ ἀσίδηρον, idem quod antiquioribus sceptrum, regum et heroum insigne vel ex Homero notum. cf. Cerda. *Albanum nomen*, h. e. Albanus, Albæ Longæ rex. Nec male tamen sic accipias: nomine inter Albanos domestico appellatus Silvius. Quo ducere potest Livius ibid. *mansit Silvius postea omnibus cognomen, qui Albæ regnarunt.* Argutias vett. Grammaticorum super *postuma proles* vid. apud Gell. II, 16 et Cerdam. Alia est subtilitas Servii et ceterorum in *longævo*, quia Æneas annis fatalibus nondum expletis periit, esse debere dictum pro *deo*, cujus ævum, h. e. æternitas, proprium sit. Enimvero potest aliquis senex esse et jam senex factus liberos suscipere, et senex violenta morte perire.

767—772. Nec omnes Albanorum reges, nec ordine suo recitat. v. Auctt. laudd. plures tamen, quam recte fieri putes, quippe obscuræ plerosque aut nullius famæ; cum properare deberet ad claros viros seriorum reipublicæ temporum. At vide poetæ judicium qui ipsa antiquitate nominum se carmini dignitatem et gravitatem parare bene intelligebat; altius in

Et Capys, et Numitor, et qui te nomine reddet
Silvius Æneas, pariter pietate vel armis
Egregius, si unquam regnandam acceperit Albam.
Qui juvenes quantas ostentant, adspice, vires!
At, qui umbrata gerunt civili tempora quercu,
Hi tibi Nomentum, et Gabios, urbemque Fidenam,

768 *reddat* Rom. pr. Moret. et pr. Hamb. 769 Versus in altero Mentelii a pr. m. aberat: et cum supra v. 403 idem fere occurrat: *Troius Æneas pietate insignis et armis*, suspicari aliquem posse ait Burm., an hic versus h. l. ab aliena manu accesserit; et salvo sensu eum abesse posse. Mihi abesse non posse videtur; quorsum enim *Egregius* referatur? *vel* h. l. conjunctivum est, ut et alibi, et ne fraus fiat lectori, *pariter* additum. *ut armis* Goth. sec., sed ex *vel* sæpe *ut* factum. 771 *juvenis* Medic. *ostentent* Ven. *ostendant* Priscianus et Zulich. a m. pr. Interpungit Wakefield: *Qui juvenes! quantas—vires!* 772 Legebatur *Atque umbrata gerunt civili tempora quercu. Hi tibi N.* Ita hoc versu nihil potest esse jejunius. *Atqui* Aldd. pr., mutatum in tertia a Naugerio in *Atque*. *Atqui* inter codd. Reg., et sic legendum monet Fabric. *At qui* divulsis syllabis vett. edd., quas Pier. et Cerda sequuntur cum D. Heins., ut jungatur versus cum seqq. *At qui gerunt—quercu, Hi tibi.* Præferam id saltem vulgatæ rationi. v. Nota. Omnes tamen Codd. Pier. et Heins. *Atque*, quod pari modo jejune positum offendebat nos supra IV, 261. Porro *gerit* a pr. m. Medic. *gerant* Moret. sec. et Parrhas. *tegunt*. Bigot. 773 *Numentum* duo apud Burm., unus *Numantum*. Porro primam in *Fidena*, quam exquisite dixit pro Fidenis ex Gr. Φιδήνη, a Virgilio corripi, quæ ab Horatio aliisque producatur, notatum a Grammaticis est.

animum descendunt et potentius movent ea, quæ antiquiora sunt. Ad poeticam vim magis opportunum nomen est in nostris carminibus. Arminii, quam ullius fortis viri sequiorum temporum; nisi quod inter sequiora recentissima quæque animos validissime feriunt. *proximus* ergo, qui adstat. Meminit Capyos, quod Capys Assaraci f. Æneæ fuerat avus. Itaque Anchises refricat in hoc gratam patris sui memoriam. *Procas Trojanæ gloria g.*, ut Homero μέγα κῦδος Ἀχαιῶν. 770. *si unquam.* Servavit illustrationem ex antiquioribus Servius: *Recepit autem a tutore, qui ejus invasit imperium: quod ei vix anno quinquagesimo tertio restituit. Et rem plenam historiæ per transitum tetigit.* 771. *ostentant vires*, sunt viri fortes, forti et valido corpore animi virtutem prodentes. 772. Qui memorati adhuc fuerant, erant rebus bello gestis clari: qui sequuntur, artibus pacis: quæ declarantur per colonias deductas et novas urbes conditas. Itaque coronis civicis illi insignes prodeunt. Coronam civicam, hoc est, querceam, gestant, scil. ob cives servatos, et de rep. bene meriti. *umbrata;* præiverat Lucret. II, 628 *ninguntque rosarum Floribus*, umbrantes *Matrem comitumque catervas.*

773—777. Ab Alba Longa XXX colonias in Latio et extra Latium deductas esse ex Dionysio novimus lib. III, 31, p. 172, plerasque saltem novis colonis frequentatas, ut Ryckium quoque monuisse video in Diss. de pr. Ital. col. p. 455, quemvide. Liv. I, 3 *Ab eo* (Latino Silvio) *coloniæ aliquot deductæ, Prisci Latini appellati.* Et Victor O. G. R. c. 17 *Igitur regnante Latino Silvio coloniæ deductæ sunt Præneste, Tibur, Gabii, Tuscu-*

Hi Collatinas imponent montibus arces,
Laude pudicitiæ celebres, addentque superbos
Pometios, Castrumque Inui, Bolamque, Coramque.
Hæc tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terræ.
Quin et avo comitem sese Mavortius addet
Romulus; Assaraci quem sanguinis Ilia mater

774 *Hinc* Erf. *mentibus* Goth. tert. *mœnibus* Rottend. tert. et Exc. Burm. *imponunt* pr. Moret. 775 Cur hic versus non ejectus sit ab Heinsio, mirari licet. Occurrit in nullo codice nec in edd. vett., et illatus esse dicitur a D. L. Fabricio Lampugnano I. C. V. Mediolanensi. Nunc, ne versuum numerus deminutus turbas faciat, minore cum incommodo in sede maneto, sed notatus. 776 *Pometios* correxerunt jam Pier. et Fabric. Vulgo vitiose *Pomerios*. In Goth. tert. *Pometicos*. Mox aberratur varie: *castrumque Nini. Borumque. Volamq. Bulamq. Coramq. Corusq.* 777 *nec sunt* alter Menag., male. *s. n. gentes* Medic. a m. pr., et sic Colot., quod probat Heins., equidem improbandum censeo vel maxime. Nam, primum *terræ* docte poetis ponuntur, ubi vulgaris oratio gentes postulat; tum ne *gentes* quidem recte h. l. dicerentur; non enim populi sed urbes enarratæ fuerunt; et his bene respondet *terræ*, quibus aliquando imponentur. 778 *Mavertius* Witt. *sese addet*, ut nunc legitur, erit: una cum ipso in vitam prodibit, suo scilicet tempore. Sed melius puto legi: *addit*; una cum patre incedebat anima Romuli. cf. 754. 755 et inf. 864. Et est ed. Ven., quæ hoc exhibeat. Transpositi porro versus 778 et 777 in Goth. pr. et tert.

lum, Cora, Pometia, Locri (vitiosum, f. Corioli, v. Dionys. V, 61. Plin. III, 5 s. 9), *Crustumium, Cameria, Bovillæ, ceteraque oppida circumquaque. Nomentum* quidem, et *Fidenæ* cum *Crustumerio* tres fratres conditores habuere. Dionys. II, 53, p. 116, idque multis annis ante Romam conditam; ibid. lib. II, 36 (p. 104) *Gabii* inter Latinos, ibid. V, 61 et Albæ Longæ colonia IV, 53. *Collatia* in iis *collibus* sita, qui inter viam Prænestinam et lævam Anienis ripam visuntur, v. Cluver. Ital. ant. pag. 663. *Pometii*, s. Pomentini, eorumque urbs Suessa Pometia, communi scriptorum consensu Volscorum, non Latinorum nomini accensentur. Itaque Cluverius pag. 1018. p. 1024 lib. III, 1 et 8 aliique Virgilium poetica licentia in hoc usum esse omninoque vetus Latium finibus latioribus ad Circeios usque ex sequiore ævo definiisse. Livio sane lib. II, 16 *duæ coloniæ Latinæ* (jure Latii Roma deductæ) *Pometia et Cora*. Enimvero, etsi Volscorum facta est urbs Suessa una cum Cora, tamen urbes inter Latinas eam aliquando fuisse dubitari nequit. vid. Plin. III, 5 s. 9. Latet inter nomina populorum fœderi adscriptorum apud Dionys. V, 61 Βουβεντάνων· sunt Πωμεντῖνοι, Κόρνων pro Κοράνων. *Castrum Inui*, qui antiquis Italis inter Faunos et Panes erat, etsi in Rutulis situm, tamen Latinorum fuit colonia vel Virgilio teste; ut etiam *Bolæ*, Æquorum oppidum. Sunt Bolani etiam fœderi Latinorum modo memorato adscripti ap. Dionys. l. c. Adde locum Victoris supra laudatum. Male *Castrum Inui* ad Castrum novum, non longe a Centum cellis ad mare, revocavit Servius et viri docti ad Rutil. I, 227 sq.

778—781. *avo comitem sese addet*; secundum Servium: *avito sese junget imperio*, h. e. una cum avo regnabit, donec Romam condet. Sed vix hoc loquendi usus fert: *Socium*

Educet. Viden' ut geminæ stant vertice cristæ,
Et pater ipse suo superûm jam signat honore?
En, hujus, nate, auspiciis illa inclyta Roma
Imperium terris, animos æquabit Olympo,
Septemque una sibi muro circumdabit arces,

780. 781 *stent* multi codd. et edd., quod recte deseruit Pier. et mox *signet*. Scilicet ut consecutio temporum servetur. At vid. Var. Lect. lib. I, 706 *honorem* Menag. pr. *insignat* Rom. 782 *nata* sc. Roma, a Romulo condita, malit Burmannus; scilicet ut vulgari orationi propior sit poeta? Etsi verum est, non aliter verba accipi posse. Non enim *Romuli auspiciis* Roma *æquavit imperium terris*—sed Roma quæ erat auspiciis ejus condita. Ergo *hujus auspiciis* non dictum est, ut, si alicujus auspiciis bellum geri dicitur; sed *auspicia* h. l. sunt exordia urbis, initia: per hæc prima initia urbis et fundamenta a Romulo jacta. Eadem, quam memorabamus, varietas in versu Enniano: *his nata auspiciis illa incluta Roma*, quod aliis *En hujus ante ausp.* apud Serv. ad VII, 678, ubi v. Burm. 783 *annos* conj. Heumannus; nempe quia æterna Roma dicta. Sed parum suave est illud: *annos æquare Olympo*, ut ne nisi cum ipso cœlo pereat. *famamque* melius Jo. Schrader. At *animos* celsos et diis virtute pares habere, qua ad cœlum educant nomen, generosa res est. *animosque* Witt. *æquabit* Mentel. a m. pr. In Servii nota subjungitur ad hunc versum: *De hoc autem loco et Trogus et Probus quærunt.* Quid illud fuerit, quod quærerent, non assequor. *Trogus* autem esse videtur Pompeius historiarum Philippicarum conditor, quem in Virgilium, cujus fere æqualis fuisse debet, commentatum esse, nulla aliunde est suspicio. Laudatur quidem Trogus a Servio ad Æn. III, 108. IV, 37, sed ex historiis. Forte leg. *Hyginus.* 784 *circumdedit* alter Hamb.

saltem dixisset. vid. Var. Lect. 778. quem Rhea Silvia Trojana stirpe oriunda partu edet. *Assaraci* v. sup. I, 284. *educet*, ut modo v. 765, cum deberet esse: pariet. 780. En bellicosum viri ingenium: quod jam nunc militaris viri habitus (galea duplici crista, δίφαλον vel δίλοφον diceres) declarat. *stent*, sint, ut alibi quoque. 781. Quis ex variis ordinis verborum ac sensus faciendi modis verus sit, vix definias. Servius accepit: eum *superum*, deum, ut Mars *pater* sit Romuli. Possit etiam *suo superum honore*, h. e. divino, eum signare pater Mars. Sed probabilius est, quod et Cerda sequitur, *Et pater superum*, Jupiter, *ipse eum jam signat honore suo;* nunc tamen iterum ambiguum est, sitne *honor* Jovis an Romuli? sitne immortalitas, an viri dignitas et virtus corporis? Simplicissimum videtur sic accipere: videsne, ut animam aliquando in corpus prodituram Jupiter jam hinc divina corporis majestate conspicuam reddit? scilicet ut, in immortalium numerum eam aliquando receptum iri, jam nunc manifestum sit. An duplex crista in galea Martis aliquod peculiare insigne sit, dubito, nec ex Val. Max. I, 8, 6 doceri posse puto. Ornant una binæ, trinæ, quaternæ cristæ. At ipsa galea perpetuum, quantum memini, Romuli insigne.

782—788. Versus ornatissimi. Primus 782 ex Ennio translatus apud Isidor. XVIII, 1. 783. quam magnifice pro, condetur Roma! Imperium ad terrarum fines proferet, virtute et magnanimitate superabit omnes mortales. Obvium hoc, et similia Romæ præconia apud veteres congessit multa Cerda; etiam de septem collibus (Docta Pomponii Sab. ad v. 784 nota ex Dionys. Ha-

Felix prole virûm: qualis Berecyntia mater
Invehitur curru Phrygias turrita per urbes,
Læta deûm partu, centum complexa nepotes,
Omnes cœlicolas, omnes supera alta tenentes.
Huc geminas nunc flecte acies; hanc adspice gentem,
Romanosque tuos. Hic Cæsar, et omnis Iuli
Progenies, magnum cœli ventura sub axem.
Hic vir, hic est, tibi quem promitti sæpius audis,
Augustus Cæsar, Divi genus: aurea condet
Sæcula qui rursus Latio, regnata per arva
Saturno quondam; super et Garamantas et Indos

786 *Phr. itura* Zulich. 789 *huc flecte* Ge. Fabricius malebat et Cerda, ut repetitione excitetur animus. Sed constantem librorum lectionem revocavit Heinsius; nisi quod *modo fl.* qu. Moret. Mox *respice* Hugen. 792 *ibi* Menag. pr. *quem promitti sibi* sec. Moret. 793 *Divi g.* ex librorum consensu, ex numis et marmoribus copiose firmarunt Ge. Fabric. Pier. et Heins. Quid sollennius illo: *Cæsar Augustus Divi f.* Nonnulli vulgg. edd. et codd. *Divum genus. condit* duo ap. Burm. 794 *quæ* ap. ctant. I, 13. *r. per annos* Rom. *regnataque Parvo* Goth. tert., utrumque lapsu, qui lusum habet. 795 *Garamentes* male scribitur. *Garamantidas Indos* pr. Hamb., item male.

lic., Plutarcho in Romulo et Festo in *Roma* descripta est). 785—788. Augusta imago Cybeles per Phrygiam invectæ (ex ritu sacrorum), quæ est *deum Mater.* Assimulatur Roma, quæ tot magnos ac divinos viros tulit. Nam de divinis honoribus in Cæsares delatis non agitur. *supera alta tenentes,* Homericum: ὑπέρτατα δώματ' ἔχοντες.

789—791. Etiam ordinem rerum facit admirabilem: quod primo loco gentem Juliam memorat, cum in Marcello oratio summi affectus plena substitura sit. *Huc converte oculos* etc. omnia cum verborum dignitate extulit. *ventura sub axem,* sub cœlum, in vitam, ut jam toties vidimus in hoc libro.

792 sqq. In Augusto vero repræsentando se ipsum superavit poeta. Pacem terrarum orbi redditam, prolatos imperii fines, vaticinia, quibus terris promissus fuit, expeditiones in terras longinquas, et itinera ad constituendas provincias in iis ipsis annis, quibus hæc scripsit Maro (U. C. 732 sqq. v. Vita Virgilii h. a.). suscepta; quam gravia hæc omnia laudum argumenta, et quam splendide verbis et rerum phantasmatibus declarata!

794 *Latio,* debebat sequi per appositum: *arvis,* sed variavit: *per arva regnata quondam Saturno;* quæ sunt ipsum Latium. v. inf. VIII, 319 sqq.

795—798. Fines imperii in Africa et Asia dilatatos intellige; etsi rebus in majus auctis. *super* (ultra) *Garamantas,* victi hi sunt a L. Cornelio Balbo, cujus triumphum Fasti Capitolini VI Kal. April. a. 735 memorant. cf. Plin. V, 5. Solin. c. 31. In extrema igitur vitæ Virgilii et hæc incidunt. *super Indos,* spectat partim ad signa a Phraate reddita U.

Proferet imperium ; jacet extra sidera tellus,
Extra anni Solisque vias, ubi cœlifer Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.
Hujus in adventum jam nunc et Caspia regna
Responsis horrent divûm, et Mæotia tellus,

796 *Profert* alter Hamb. a m. pr. *Perferet* duo Burm. 797 *extra annos* Franc., non male. *Lucifer* Montalb. a m. pr. *Altans* Rom. 798 *humeris* pr. Hamb. 799 *in adventum* ex Rom. et aliis jam Pierius approbavit lectori, et secundum eum Heins. e Medic. et aliis; vulgg. *in adventu. Cujus in adventu* ed. Ven. 800 *Mæotia* bene Heins. post Pier. ex castigatioribus. Vulgo *Mæotica.*

C. 734, partim ad Indorum legationem ad Augustum missam, cum in Syria versaretur, v. Strabo XV, p. 719 C. D. adde Dion. LIV, 9, sup. Vit. Virg. ad a. 734. Loci imitationem jam intpp. notarunt in Silio VIII, 409 sqq. de Ciceronis laude. Jam debebat sequi : *proferet imperium— et super eam terram, quæ jacet extra s.* Sed inversio facta enthusiasmum adjuvat. In sqq. australes Africæ plagas designari manifestum est ; sed res ad τερατῶδες deflexa. *Solis viæ* proprie sunt intra Tropicos Cancri et Capricorni per eclipticam. Sic apud Aratum ἠελίοιο κέλευθοι et ἄλησις, Phænom. 319. 321. Servius laudat Lucani locum III, 253 sq., in quo Æthiopes extra Zodiacum positi esse dicuntur. Jam Romani quidem vix ad Tropicum Cancri pervenerunt, multo minus arma ultra æquatorem protulerunt et alterum tropicum ; sed poetæ licuit hæc amplificare et *loca ultra tropicos* memorare, adeoque *ultra sidera,* hoc est, Zodiacum, *ultra Solis vias et anni,* qui illo solis decursu conficitur, ad eas Africæ plagas designandas, quæ ultra notas terras usque ad Atlantem, et lineam ab hoc per Africam ductam, procurrentes, versus austrum tum erant repertæ. Similiter altera ex parte versus arcticum polum navigantes *diem post terga solemque reliquisse* dicti sunt ab Albinovano in fragm. de navigatione a Germanico in Oceano tentata ex Amisiæ ostio. Respici autem a Marone Candacen victam et Æthiopiam supra Ægyptum a C. Petronio copiis peragratam probabile fit ; qua de re v. Strabo XVII, p. 820 sq. et Vita Virgilii ad a. 732. *ubi Atlas axem,* cœlum, *humero torquet,* sustinet torquentem se et vertentem, *stellis ardentibus aptum,* ex quo axe seu cœlo stellæ aptæ sunt, in eo fixæ. Sed vid. sup. IV, 481. 482 (Ex Gronovio ad Senec. Med. 10 frustra interpretationem loci expectes). Similem sententiam sine ornatu enuntiavit auctor carminis in Messalam (in Tibull. ed.) 148 sq. *Oceanus ponto qua continet orbem, Nulla tibi adversis regio sese offeret armis. Te manet invictus Romano Marte Britannus ; Teque interjecto mundi pars altera sole.*

799—801. Splendide et hoc enuntiavit, quod futura Augusti magnitudo multis signis ac præsagiis fuit ostensa ; quodque in remotissimis quoque terris ejusmodi signa animadversa fuerunt ; nimirum populi circa mare Caspium, imprimis Hyrcani et Bactriani sub Parthis degentes, Scythæ ad paludem Mæotidem et Ægyptii, *turbant,* trepidant ; nam et

Et septemgemini turbant trepida ostia Nili.
Nec vero Alcides tantum telluris obivit;
Fixerit æripedem cervam licet, aut Erymanthi
Pacarit nemora, et Lernam tremefecerit arcu;
Nec, qui pampineis victor juga flectit habenis,

801 *tumida* legerunt nonnulli apud Cerdam: perperam. 802 *obibat* duo Heins. *obibit* Rom. 803 *Fixerat* Rom. et alii Pier. etiam Carisius. Item Goth. tert., male. *ænipedes* præferebat Heins. ad Ovid. Ep. 6, 32. 12, 93. *atque E.* emendabat Marklandus ad Statii Silv. pag. 261, haud dubie et hoc bene, nec tamen necesse: Nam mira est in his poetarum variatio, si quis longiore usu ad hæc attenderit; et rationem illa habet, possunt enim ejusmodi enumerationes pluribus modis constitui: sequendum autem poetæ est illud, quod a vulgari more recedit. Jam autem vulgare esset *atque—et*. At alterum, quod idem vir doctus proponit, ut, si *aut* retineatur, mox etiam *aut Lernam* scribendum sit, multo minus sequar. 804 *Pacarit*, quod res exigebat, e libris Pier. et suis reposuit Heins., quem vide. Vulgo *placarit*. ed. Ven. *placaret*. Rom. *pacaret*. Mox *tremefecerat* aliquot Pier. cum Rom.

ipsi turbas faciunt, qui perturbantur, ut sæpe alibi. Fundum rei videbis apud Sueton. Octav. 94, ubi ex Julio quoque Maratho fabula affertur de prodigio ante paucos, quam Augustus nasceretur, menses Romæ facto, *quo denunciabatur, regem populi Romani Naturam parturire.* Scilicet stultissima superstitione laborabat Augustus. v. Sueton. c. 92. Ubi autem sunt, qui tali superstitione ducantur, ibi nec desunt, qui fraudem levitati faciant, et modo rebus suo jam eventu manifestis, modo animis in incerto fluctuantibus, prædictiones egregie inventas in medium proferant. Quod nunquam frequentius quam a bellis inde civilibus factum. v. argum. Ecl. IV. Adulationis genus isto tempore non obscurum erat, venditare imperatoribus vaticinia ac præsagia, quibus ipsis jam olim imperium aut insignis aliqua felicitas fuisset ostensa. Ipse Josephus Vespasiani voluntatem tali commento captabat. Si quod aliud melioris philosophiæ bonum nostra ætas videt, hoc imprimis memorandum esse arbitror, quod divinationum vanitate liberati sunt hominum animi.

802—806. Tandem expeditiones et itinera Augusti commemorat. vid. sup. ad v. 792, comparatione facta cum *vago* (ap. Horat. III Od. 3, 9. et 14, pr.) Hercule et Baccho. In Herculem paullo iniquior esse videtur poeta, quod ex ejus erroribus tantum laudat eos, qui per Arcadiam facti sunt; Augusti comparati magnitudo eo ipso attenuata esse videtur. Hoc idem video Schraderum observasse ad Musæum p. 315. *Cerynitis cerva* etiam Græcis χαλκόπους, qua voce pedum robur et velocitatem prisci homines declarabant; sed melius poetæ rei miraculum retinuerunt. Ad Arcadiam illa spectat, uti etiam Erymanthius aper et Hydra Lernea. *Fixerit* haud dubie ad telum pertinet; atqui debuit cerva viva capta esse. vid. Apollodor. II, 5, 3; aut igitur alium auctorem secutus aut locutus est parum accurate: *figere* pro capere. 805. 806. De Bacchi ex India triumpho agit, in ea Nysa urbs cum monte Mero, qui et ipse Nysa dictus. Infinitæ de his fabulæ, collectæ a Nonno in Dionys. Præter

Liber, agens celso Nysæ de vertice tigres.
Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?

807 *dubitemus* Goth. tert. In altero hemistichio magna lectionis varietas. Receptam tuetur Medic. Sed quæritur, quid sit, *virtutem extendere factis. vitam, ævum, extendere*, et *nomen, memoriam, famam, extendere*, sollennes loquendi modi sunt; sed non *virtutem*. In Rom. legitur: *virtute extendere vires;* item in tribus Moret. pr. Rottend. Montalb. altero Mentel. a m. pr. Erf. et in edit. Junt. Etiam Pierius plerosque alios codd. id a m. pr. exhibuisse observavit, sed erasa scriptura fere superscriptum *virtutem* et *factis*. Ex Heinsianis pr. Mentel. *virtute e. factis*. Gudianus: *virtutem e. vires*, vel *factis*. tert. Rottend. *virtutem e. factis* vel *viribus*. alter Hamb. *factis e. vires*. Heinsio inter hæc omnia se ea lectio probabat: *virtute extendere vires*. Nec tamen insolentem, et meo sensu exilem, loquendi modum (esset: omnes vires exerere fortiter agendo) illustrare satis potuit. Meo qualicumque judicio *vires* ex glossemate vocis *virtutem* subnatæ sunt, easque equidem omnino respuam. Alio loco inf. X, 461 occurrit: *sed famam extendere factis, Hoc virtutis opus*, unde facilis suspicio, ut et h. l. *virtute extendere famam* fuisse conjicias; et sic jam conjecerat Burmannus, vel *vitam*; ut *vitam extendere* alii dixēre. Silius IX, 375 *brevis hoc ævi quodcumque relictum est Extendamus, ait:* probat prius *famam* etiam. Jo. Schrader. Bona hæc sententia et sollenni mori loquendi accommodata. Enimvero eadem ex vulgari lectione non minus exit: *virtutem*, adeoque gloriam, virtute partam, *extendere factis*. Superest alia lectio, *virtutem extendere fatis*, ex Goth. sec. Sprot. Dorvill. Ven. et Reg. a m. sec., ut sit *virtutem extendere*, ad ea, quæ restant, discrimina et labores, *fatis*, ad fata explenda, ut sit tertius casus, in cujus gratiam. Habet et hæc, quo se tueri possit. Est tamen forte nimis arguta; et auctoritas major codicum adest vulgatæ.

Diodor. II, 38, cf. Strab. XV, p. 687. *qui flectit juga*, bijuges tigres, ex v. seq. *pampineis habenis*, pampino circumvolutis et implexis.

807. 808. Quid tu igitur, o fili, cunctaris magnam virtutem exerere per plurima strenue gesta? aut cur sollicitus es de adeunda Italia novis sedibus destinata? cum tantarum rerum fata et tanta posteritas te ibi exceptura sit? Bona Servii nota: *dubitamus pro dubitas. Miscuit personam suam. Est autem sensus: cum tibi tanta sit præparata posteritas, dubitas virtutem factis extendere? id est gloriam.* In sententiam itaque poeta mutavit, quod ad solum Æneam spectat: cujus objurgatio est tacita et increpatio: cum tam clara tibi, o fili, subnascitura sit posteritas, quin tu fortiter labores toleras, et ad occupandam Italiam strenue pergis. Eodem iterum redit inf. 889 *Quæ postquam Anchises natum per singula duxit, Incenditque animum famæ venientis amore: Exin bella viro memorat* etc. De sententia itaque dubitare non licet. Sed in verbis est obscuritas et ambiguitas: quæ duplici modo expediri potest. Scilicet *virtus* dicta esse potest pro gloria virtute parta, ut contra *κλέος* pro virtute dicitur; ita pro simplici, strenue res gerere, poeta ornate dixit, *virtutem*, nominis gloriam, famam, *κλέος*, *extendere factis*. Si vero *virtutem* proprie dictam malis, tum *extendere* exquisitiore modo dictum accipe, aut ut sit virtutem intendere, cum contentione, in futuros casus, *factis*, vel in facta vel per facta clara et fortia; aut ut sit *virtutem extendere* dictum pro vulgari, exerere, exercere, ea uti, adeoque *per facta*. *Extendere* enim modo ad numerum, modo ad *temporis intervallum*, modo ad *res* refertur. Amant itaque poetæ hanc vocem, ut ornent notionem simplicem. Sic pro *exigere vitam, ætatem*, malunt *extendere*. Sic *vitam bona spe extendere*, exigere. Æschyl. Prom. 537 Ἡδύ τι, θαρσαλέαις τὸν μακρὸν

Aut metus Ausonia prohibet consistere terra?
Quis procul ille autem ramis insignis olivæ
Sacra ferens? nosco crines incanaque menta
Regis Romani; primus qui legibus urbem
Fundabit, Curibus parvis et paupere terra
Missus in imperium magnum. Cui deinde subibit,
Otia qui rumpet patriæ, residesque movebit
Tullus in arma viros, et jam desueta triumphis
Agmina. Quem juxta sequitur jactantior Ancus,

808 *terras* Goth. sec. 811 *Romani Regis* alii ap. Pier. *primam qui* Rom. Medic. et potiores reliqui Pier. et Heins., itaque Heinsius receperat; sententia tamen vix idonea. Pierius videtur accipere, ut sit *primam*, nuper conditam, recentem; sed hoc latinum non est; Heinsius vero sic, ut sit positum eleganter pro, primum; ita vero *primis* dicendum erat, et cum *legibus* jungendum. *Primum*, id est, *in principio*, Medic. Pierii; at Serv. ed. Mediol. et aliæ vett. inde ab Aldd. *primus*, quod recte revocavit Burmannus. Sic quoque Goth. pr. 812 *Coribus* Gud. *pravis* Sprot. *p. regno* apud Priscian. lib. VII. 813 *quoi* libri Pier. *qui* Medic. 814 *rumpit* Menag. pr. 815 *dissueta* duo apud Burm. cum ed. Ven. *devicta* Hugen. At Romanus: *et magnum deinde triumphum*, aut, ut a Bottario exhibitum: *virum magnis deinde triumphis.*

τείνειν βίον Ἐλπίσιν, pro bonam inter spem vitam exigere. Quid? quod adeo in Plauto occurrit Bacch. III, 3, 26 *Ibi* (in palæstra) *suam ætatem extendebant*, exigebant. Convenit cum hoc more loquendi nota forma: *noctem proferre, producere*, vino, sermonibus; et ipsum *tendere*; Horat. I, Ep. 5, 11 *impune licebit Æstivam sermone benigno tendere lucem:* exigere, quam longa illa est. Cum poetam nostrum, ut epicum, doctius locutum esse probabile sit, postrema hæc ratio ut sit, virtutem per facta exerere ut multa strenue facta edas, verior esse videtur; expeditior est prima. Bene porro v. 808 firmatur Æneæ animus ad sedem in Latio figendam.

809—813. Numa Rex, pacis tutela religionumque cura insignis. *Quis procul.* Servius: "mira autem utitur phantasia; ut quasi ostendat, se non agnoscere eum, qui de gente Romana non fuerat;" nescio an nimis subtiliter. Anchises et hanc et reliquas animas prospectabat e longinquo 754. *sacra ferens*, proprie de sacerdotibus v. ad Ge. II, 476, h. l. bene de sacrorum et religionum conditore. *crines incanaque menta.* Talis ejus imago, ut fama sic acceptam esse appareat, in numis gentis Calpurniæ, Marciæ, et Pomponiæ occurrit. cf. Dionys. II, 58: ἀξιώσει μορφῆς βασιλικὸν fuisse narrat. venit *in imperium magnum*, certe fatorum decreto tale futurum aliquando.

813—815. Liv. I, 22 Tullus Hostilius: *Hic non solum proximo regi dissimilis, sed ferocior etiam Romulo fuit.* *desueta triumphis*, ornatius, quam, bellis.

816. 817. De Anco Marcio, quasi is favorem populi captaverit, adeoque superbior in patres fuerit, alios auctores habuisse Maronem necesse est, quam quos Livius et Dionysius cete-

Nunc quoque jam nimium gaudens popularibus auris.
Vis et Tarquinios reges, animamque superbam
Ultoris Bruti, fascesque videre receptos ?
Consulis imperium hic primus sævasque secures
Accipiet ; natosque pater, nova bella moventes,
Ad pœnam pulcra pro libertate vocabit,
Infelix ! Utcumque ferent ea facta minores ;
Vincet amor patriæ, laudumque immensa cupido.
Quin Decios, Drusosque procul, sævumque securi

817 *Hunc q.* Franc. *gaudet* Hamburg. pr. *arvis* Medic. a m. pr. *armis* sec. Moret. Servium Tullium desiderat Burmann., nec bene omitti potuisse censet : itaque Franciani, levissimi codicis, lectionem probat: *Hunc quoque* sc. sequitur *jam nimium gaudens popularibus auris* ; ut designetur Serv. Tullius, quem populo studuisse traditum utique est a parte scriptorum : v. Dionys. IV, 8. At enim durum hoc est, ut nomen ita subintelligendum sit; tum vox *jactantior* superiore versu satis arguit versum hunc nec minus ad Ancum spectare: Servium omittere licebat poetæ : possit quoque caussa, si necesse sit, satis speciosa afferri, quod is alienigena et in servitute natus erat, nec adeo ad Anchisæ posteritatem referendus. Pompon. Sab. inter Tarquinios bene numerari potuisse Servium putabat. 818 *Vin'* Dorvill. *Tarquinos* male legi observat Pier. et Dorvillius ap. Burm. *animam superbam* Servius ad Tarquinium refert ; hoc quoque male. 820 *primum* tres apud Burm. 821 *gnatosq.* plerique Pier. *patri* Uratisl. *b. gerentes* Zulich. a m. pr. 823 *ferant* Goth. sec. *ea fata* erat vulgata lectio, quam Pierius præ oculis habebat : sed in *facta* omnes ejus et Heinsii libri consentiunt, binis exceptis, cum Dorvill. et ed. Ven. *nepotes* Goth. sec., et sic Macrob. IV, 6, ubi et *facta* leguntur. Porro versu hoc ad superiora retracto aliquis sententiam absolutam habere possit : *Infelix, utcumque ferent ea f. minores* ; sc. quamtumvis posteri id facinus laudibus summis prædicent (ut *ferre* simpliciter sit, laudibus efferre). Verum *vincet amor p.* Et in hunc sensum interpretari videtur locum Augustinus de C. D. III a Pierio in medium productus. Sed præstat vulgaris ratio : ut disjungantur a superioribus postrema ; *Utcumque—minores: Vincet a.* 824 *Vincit* Witt. *laudumque immensa cupido* ; malis hoc abesse, quippe quod pulcerrimam laudem corrumpit : saltem ad nostrum sensum. An vero ad Romanorum quoque judicium ? Etiam Jo. Schraderus expunctum hemistichium esse malebat. 825 *Quin Decios Brutosque* Rom.

rique sequuntur, qui ad nos pervenerunt. conf. Var. Lect. Ex Servio servatum videtur, quod Pomponius Sabinus adscripsit : Ancus Martius—*vivente Tullo ægre ferebat, cum e stirpe regia se jactaret* (erat Numæ nepos ex filia), *prælatum sibi Tullum. Itaque statuerat, favore populari, Tullum regem cum tota familia occidere.*

818. 819. *Ultor Brutus*, qui Tarquinii superbiam et Sexti libidinem ultus est. *fasces receptos*, regiam dignitatem et imperium a Regibus in Coss. translatum.

820—824. Vid. Liv. II, 3—5. Bruti factum qui reprehenderent, jam Virgilii tempore fuisse credendum est ; itaque ab Anchise adjectum : in quamcumque partem hoc factum interpretaturi sint posteri, ipse in sumendo a filiis supplicio sequetur id, quod patriæ amor et gloriæ cupiditas suadebunt.

825. 826. *Decii*, pater et filius, qui se pro patria devoverunt, alter bello Latino, alter Gallico. *Drusi*, Liviæ caussa laudati ; ex iis M. Livius Salinator b. Punico II clarus, et M.

Adspice Torquatum, et referentem signa Camillum.
Illæ autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
Concordes animæ nunc, et dum nocte prementur,
Heu quantum inter se bellum, si lumina vitæ
Attigerint, quantas acies stragemque ciebunt!
Aggeribus socer Alpinis atque arce Monœci
Descendens; gener adversis instructus Eois.
Ne, pueri, ne tanta animis assuescite bella;

826 *et* deest Hamb. pr. et Goth. sec. 827 *Illi quos* sec. Moret. *fulgere* v. Seneca N. Q. II, 56. *in auris* pr. Hamb. 828 *et nunc dum* ed. Ven. *prementur* e Pier. et binis suis Heinsius recepit. Accedit Zulich. Vulgo *premuntur*, quod bene poterat locum tueri. 829 *limina* sec. Rottend. Witt. Erf., perpetua varietate. vid. h. l. Heins. et Burm. ac Cerda. Sed h. l. *lumina* unice vera; nam et plus dignitatis epicæ inest, et præcesserat: *nocte* de statu animæ ante vitæ ingressum. Nec vero Pompeius et Cæsar bellum civile moverunt statim *sub vitæ ingressum*, quod inferrent ista: *si limina vitæ attigerint.* 830 *Attigerunt* Goth. tert. *quantis* tert. Rottend. *stragesque* quinque Burm. 831 *Menœci, Menœti, Moneti, Monecci, Minœci, Monete*, aberratt. codd. At est Μονοίκου λιμήν. 832 *Discedens* Puget. *aversis* Medic. a m. pr. et Leid., in quo mireris Heinsium otium perdere. 833 *adnectite* Puget.

Livius Drusus Trib. pl. At Drusum Liviæ f. ejusque victorias de Germanis male in tempora Virgilii advocant Inttp. De T. Manlio Torquato Imperioso v. Liv. VIII, 7. *referentem signa Camillum*; retulit, recepit signa a Gallis capta in pugna Alliensi. conf. Liv. V, 37 et 49.

827—836. De Cæsare et Pompeio. *paribus armis*, utpote uterque Romanus. ut Georg. I, 488 *paribus concurrere telis* Romanos viderunt Philippi. Et Lucan. I, 7 *infestisque obvia signis Signa, pares aquilas et pila minantia pilis. nocte*, ante ingressum vitæ, quæ supra *lux* erat v. 761, et mox v. 829 *lumina vitæ*. 831. Julius Cæsar in Pompeium arma movebat e Galliis. Etsi vero Ravennæ tum subsistebat cum una legione, tamen, cum ceteræ legiones ex hibernis (v. de B. Civ. I, 7), adeoque major copiarum pars ex Gallia Transalpina esset arcessenda, augusta rerum specie ab Alpibus descendere eum narrat. Alpes declarat per *aggeres Alpinos* et *arcem Monœci*, h. e. promontorium cum templo et portu Herculis Monœci, sub Alpibus maritimis non longe a Nicæa situs, qui nunc *Monaco* est. Alienum itaque est non magis ab historiæ veritate, quam a poetæ consilio, aut cogitare, Cæsarem ipsum per hæc loca in Italiam descendisse, aut ad reditum Cæsaris ex Hispania hæc referre. Nec melius rem expedit Burmannus. Videas tamen audacter hæc in descriptionibus et historiis Italiæ repeti (v. c. *Obss. sur l' Italie* T. III, p. 282), et monstrari turrim super monte Turbia, qua transitu facto Cæsar iter in Italiam clauserit; quam Tropæorum Augusti ruinas alii esse pronuntiant, ut ex Holdsworthо didici. Pompeium copias ex Oriente contraxisse quis nescit? 833. *ne assuescite bella*, pro vulgari: assuescere bellis. Ante oculos fuisse credunt Iliad. H, 279 de Hectore et Ajace singulari certamine pugnantibus:

Neu patriæ validas in viscera vertite vires.
Tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo;
Projice tela manu, sanguis meus.
Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho
Victor aget currum, cæsis insignis Achivis.

834 *Heu* Goth. pr., et *invalidas* idem. *vertere* Montalb. 836 *sanguis pius* ex Rufiniano de Schem. Dian. p. 36 (ed. Ruhnk. p. 267) jam Ge. Fabricius laudavit; nec dubito vi ac potestate sententiæ esse præferendum; etsi Rufinianus in interpretatione argutias captat, quasi poeta tecte Cæsarem vituperare voluerit, cum dicere manifeste parum tutum esset: *Nam simul caussam belli civilis ostendit in Cæsare fuisse, dum dicit, priorem illum debere parcere; simul dolorem confessa* (an *re confessa?* nam sensus: ut ipsi Cæsari talis confessio exprimatur) *et in judicio suo quærit, tanquam ideo parcere* prior *debeat, quia sit Anchisæ* pius sanguis *et ab Olympo genus ducat.* Fatendum tamen, alterum *sanguis meus* affectus plus habere et ad naturæ veritatem melius esse comparatum. 838 *currus* multi ap. Heins. et Burm., minus bene. *currum* Medic. quoque agnoscit, nec non Rom. cum Arusiano Messo.

Μηκέτι, παῖδε φίλω, πολεμίζετε, μηδὲ μάχεσθον. 834. Imitatio Lucani est I, pr. *populumque potentem In sua victrici conversum viscera ferro.* 835. Statius hinc petiit Theb. III, 239 *vos, o superi, meus ordine sanguis, Ne pugnate odiis.* Notata loca a Cerda. Versus 835, 836 ad clementiam Cæsaris referuntur. Cur Cæsarem potissimum appellet, caussa allata est in hoc ipso: *genus qui ducis Olympo,* sc. per Iulum seu Ascanium.

837—841. Duo versus 837. 838 ad *L. Mummium Achaicum* pertinere, dubitari nequit; neque probari posse puto Harduini ad Plinium T. II, p. 647 sententiam, qui totum locum v. 837—841 ad Cæsarem retrahebat. Repugnat *ille, ille,* et *triumphata Corinthus,* et reliqua. Poetam ordinem temporum historicum studio certo haud sequi, jam multis exemplis vidimus. Liberius, prouti adstant animæ, eas excitat. Mummium autem potissimum commemorat non tam insigniore aliquo inter ceteros magnos viros merito, quam quod *Achivos,* Græcos, bello Achaico confecto, profligavit, re ad hominis Trojani sensum grata. At qui vss. sequuntur, ad quem ex Romanis ducibus referendi sint, obscurum videtur. Ad eundem Mummium ne referas, vel *τὸ Ille* intercedit, quod diversum aliquem designat. Veteres Pyrrhum Epiri R. respici crediderunt, a Curio et Fabricio victum, qui in noto Ennii versu *Æacides* dictus, nam genus ille ab Achille et Æaco ducebat; sed reliqua in his verss. memorata in eum non cadunt; unde vana Virgilii reprehensio nata apud Gell. X, 16. Iniquior est Grammaticorum strictura apud Pompon. Sab. *Hoc carmen putant e textu delendum esse: nam Virgilius procul dubio si correxisset, fuisset exemturus; nisi aliquid adspexerit nobis incognitum.* Minimæ difficultates sunt, si cum viris doctis apud Cerdam et ad Gell. l. c. *L. Æmilium Paullum* Persei victorem Æneæ ab Anchise ostendi putes. Cogitandum autem, nos in vaticinio versari; neque adeo, quod in sacris Judæorum vatibus fere interpretes male faciunt, ad proprietatem orationis et historiæ subtiliter omnia esse revocanda. Quin poeta vaticinio-

Eruet ille Argos, Agamemnoniasque Mycenas,
Ipsumque Æaciden, genus armipotentis Achilli;
Ultus avos Trojæ, templa et temerata Minervæ.

rum ambiguitatem et obscuritatem studio affectasse videri debet. Græciæ opes jam ante Corinthum excisam fractas, Macedonia devicta, indicaturus, *Argos* ac *Mycenas* nominat, in veterum historiarum memoriam jucundam simul et augustam: ut jam lib. I, 283—285 factum vidimus; quem locum cf., item Ovid. Fast. VI, 47, ubi Juno: *Pœniteat Sparten Argosque measque Mycenas Et veterem Latio supposuisse Samon:* h. e. subjugasse. Quantopere autem victoria de Macedonum Rege Perseo afflixerit Græciam, ex Livio intelligas XLV, 31 seq. Ad tempora belli Trojani a poeta accommodata sunt reliqua, præclare utique, si hæc Æneæ repræsentata memineris: itaque Perseum victum appellavit *Æaciden*, ab Achille oriundum; quid enim ad Trojanorum sensum lætius cogitari poterat, quam Achillis posteros aliquando Trojanis esse pœnas daturos calamitatis Trojanis illatæ et eversæ urbis adeoque templorum Trojæ violatorum et direptorum; sed ingeniose unum aliquod facinus, ut poeta, et imprimis Ajacis impietatem in Cassandram memorat, tanquam nefandum imprimis scelus, quo Achivi deorum iræ et vindictæ sese obstrinxerant. cf. sup. I, 39 sqq. Augustior adeo rerum species redditur etiam hic religione illata. Quod autem Persei genus ad Achillem referri sit solitum, ex Propertio illustratum est IV extr. 39: *Et* testor eum, *Qui Persen, proavi simulantem pectus Achillis,* Et tumidas *proavo* (hoc nunc emendatius legitur meliore Santenii judicio) *fregit, Achille, domos,* (sic conjunge: h. e. Paullum testor, qui Persen vicit et Macedoniam subegit, pro qua memorat gentem regiam ab Achille origines petentem) et ex Silio XV, 291. 292 de Philippo Persei patre: *Hic gente egregius, veterisque ab origine regni Æacidum sceptris proavoque tumebat Achille.* Quomodo Macedonum reges ab Achille genus ducere potuerint, qui Heraclidæ erant, in tanta commentariorum in utrumque locum mole neminem vidi docere. Videtur ad maternam stirpem ab Olympiade esse redeundum, quæ erat Neoptolemi, Epiri R., filia. vid. Justin. VII, 6. Hac ratione universe servata, de Perse tamen, an ad eum v. 840 referendus sit, adhuc quæri potest. Cum enim multo magis obvium sit, Ennii exemplo, *Æacidem* de Pyrrho Epiri R. aut ejus progenie accipere, quid si Regem pro regno, adeoque pro Epiro, dictum aut *Æaciden* pro, *Æacidas*, Epirotas, dictos habeas: *Eruet ille*, Paullus Æmilius, *Argos, Mycenas, ipsamque Epirum;* ut Paulli incredibilis immanitas respiciatur, qua una die tota Epirus direpta et LXX oppidorum muri fuerunt diruti. vid. Liv. XLV, 35. Strabo VII, pag. 496. Plutarch. in Paullo pag. 271. Videtur sic, tanquam ad excusationem, subjectus esse v. 841 *Ultus avos Trojæ, templa et temerata Minervæ.* Inest his argutum aliquid, quod placere possit. Minus bene per *Æaciden* Thessaliam, tanquam Græciæ, jam per Argos et Mycenas designatæ, partem tertiam, intelligas, cujus fortuna cum Macedoniæ calamitate fuit satis con-

Quis te, magne Cato, tacitum, aut te, Cosse, relinquat?
Quis Gracchi genus, aut geminos, duo fulmina belli,
Scipiadas, cladem Libyæ, parvoque potentem
Fabricium, vel te sulco, Serrane, serentem?
Quo fessum rapitis, Fabii? tu Maximus ille es,
Unus qui nobis cunctando restituis rem.

842 *aut* deest Medic. a m. pr. *Conse* Rom. *Quosse* Zulich. *Colse* Goth. tert. Quam lectionem hujus versus Ge. Fabricius in Donato invenerit, non-assequi licet. 843 *bello* Gud. a m. pr. 844 *parvoque nepotem* Goth. tert., ridiculo stupore. 845 *et te* Zulich. *nec te* Schol. Pers. *sulcos* emendabat Turnebus, sed *sulco* plus poeticæ rationis habet pro, *sulcis*. *Serane* Mentel. Franc. Witt. Sed numi et marmora *Sarannus* vel *Serranus*. vid. Heins. et Perizon. Animadv. p. 24. 846 *Quo gressum r.* Rom. *capitis* Uratisl. *es* abest a Franc. 847 duplex Codd. familia: *restituis* Medic. cum al. *restitues* Rom. cum ceteris; non video cur hoc præferam. Poetam decet, futura ut præsentia ante oculos ponere. *restituet* Leid. et ed. Ven.

juncta; etsi in ea erat *Phthia*, Achillis patria, qua cum Mycenis et Argis junctim memorata Græciam declarari jam lib. I, 284. 285 vidimus in simili loco: *Quum domus Assaraci Phthiam clarasque Mycenas Servitio premet ac victis dominabitur Argis.* Sufficit per solitas vaticinii ambages vss. 839—841 hoc unum declarari: Ille alter, Paullus Æmilius, Græciæ opes jam ante priorem illum, Mummium, franget. Si tamen, qui *Æacides* sit, definiendum est: simplicissimum est de Perseo cogitare. In eo, quod post *Eruet Argos, Mycenas,* adjectum est, *Ipsum Æaciden,* hærendum non est: fit enim communi usu, uno verbo accommodato ad plura subjecta: adeoque nunc eruet pro, prosternet, vincet Æaciden.

842—845. Notissimi in rebus Romanis viri. *Cato* est major, M. Porcius, qui et ab aliis inter magnos viros memoratus est: Uticensis non bene inter Cossum et Gracchos locum haberet; etsi in Augusti gratiam hunc omisisse videri non debet. v. Horat. I Carm. 12, 35 et inf. VIII, 670. De A. Cornelió *Cosso* spoliis opimis claro v. Liv. IV, 19. 20. *Gracchi genus;* respicit maxime Ti. Sempronium Gracchum, b. Punico II clarum. *Scipiadas,* int. Africanum majorem et minorem; nam adjectum: *clades Libyæ,* Carthaginis alter victor: alter eversor. *fulmen belli* de Scipionibus proprio aliquo modo dictum fuisse, ex locis apparet a Cerda aliisque laudatis. Præivit Lucret. III, 1047 *Scipiades belli fulmen, Carthaginis horror, Ossa dedit terræ proinde ac famul' infimus esset.* Spencius bene comparat locum de Cæsare apud Lucan. I, 157 sqq. Ad versum hunc referri debet Silii locus XIII, 499. Fulmini assimulavit bellatorem jam Homerus Iliad. N, 242 ἀστεροπῇ ἴκελος, atque inde Pindarus et alii. At illud tragicum, quod ipse heros ἀστεροπὴ πολέμου dictus. *parvo potentem Fabricium,* in parva re domestica divitem; uti *contentus parvo* aliquis dicitur. De C. Atilio *Serrano* v. Plin. XVIII, 3, s. 4. Perizon. Animadv. Hist. c. 1.

846. 847. *fessum,* me longa ora-

Excudent alii spirantia mollius æra,
Credo equidem, vivos ducent de marmore vultus;
Orabunt caussas melius, cœlique meatus
Describent radio, et surgentia sidera dicent:
Tu regere imperio populos, Romane, memento;
Hæ tibi erunt artes; pacisque imponere morem,

848 *molibus* Witt. 849 *cedo* emendavit Markland. ad Stat. p. 5 sine idonea caussa. cf. Burmann. *et vivos* aliquot apud Burm., haud dubie mollius. *vivos alicent* Menag. pr., librarii stupore. 850 *Orabant* Gud. *Solisque* l. *Phœbique meatus* em. Jo. Schrader., sed *cœli m.* sunt siderum meatus. 851 *Describunt* sec. Moret. *radios* Goth. tert. *lumina* Menag. pr. *ducent* Parrhas. cum Goth. tert., perpetuo lapsu. 853 *Hæc* tres Burmann. *pacique* multi scripti et editi inde ab Aldd. cum Rom. et Medic. Sed bene Burm. prætulit *pacisque* ex codicum parte Pier. Heins. et suorum non contemnenda; nam est, *morem pacis imponere*, h. e. leges pacis ponere, ferre, ut lib. I. 264; verba tamen vir doctissimus minus bene interpretatur. *pacisque i. amorem* Zulich. *pacique i. curam* pr. Hamb. *mores* Dorvill.

tione, cum de Fabiis tot dicenda restent. De Fabio *Maximo* Cunctatore versus debetur Ennio.

848—854. Locus haud dubie e nobilissimis, quo Romanorum ingenia et laudes cum Græcis, nam ad hos potissimum respicere videri debet, comparantur. Græci præstabant artium elegantia; ex iis poeta æris fundendi marmorisque sculpendi artem memorat; felix idem est in verborum dilectu: *æra spirantia* statuæ; quæ vivos viros reddere videntur; et *mollius*, nam proprium in signis hoc. v. Quinctil. XII, 10, 7. Scilicet partim ad veritatem naturæ, corpore et carne tanquam ad tactum molliter ære vel marmore reddita, partim extremitate formæ caste et molliter circumducta et circumlita. Non male autem Ursinus præclarum Pindari de Rhodiis locum comparat Olymp. VII, 91—99. Græci porro præstabant eloquentia, et quidem forensi, *Orabunt caussas melius*, et philosophicis mathematicisque studiis; at enim, id quod poetam decebat, ex iis unum genus posuit Maro, astrorum scientiam: *cœli meatus*, h. e. siderum cursus, *describent*, definient in sphæra cœlesti, *radio*, virga, petitum a geometricis figuris, quæ in pulvere ducebantur, ut Ecl. III, 41 *Descripsit radio totum qui gentibus orbem.* At Romanis proprias artes esse contendit, ut imperent terrarum orbi, et aut in fœderum æquas leges recipiant, qui se ad eorum amicitiam applicant, aut eos, qui arma sumant, debellent. Tantum verba subjiciunt; *pacis morem imponere*, h. e. legem, fœderum leges et conditiones; *parcere subjectis*; nam volebant Romani videri clementes et moderati erga victos, et erga socios benigni et liberales; scilicet si nihil ab iis metuerent et ab opibus eorum auctis utilitatem sibi ipsis promittere possent. Ad Augustum transtulit Horat. C. S. 51 *bellante prior, jacentem Lenis in hostem.* At viri docti in his verss. scientiam civilem, seu politicam, legum ferendarum et militarem, expressam a poeta, verbo, studia pacis et belli Romanis tributa tanquam propria, volunt; satis argute, si modo vere. Saltem sic pacis

Parcere subjectis, et debellare superbos.
Sic pater Anchises, atque hæc mirantibus addit:
Adspice, ut insignis spoliis Marcellus opimis
Ingreditur, victorque viros supereminet omnes!
Hic rem Romanam, magno turbante tumultu,
Sistet, eques sternet Pœnos, Gallumque rebellem,
Tertiaque arma patri suspendet capta Quirino.

855 *hoc* Ven. *his* alter Hamb. 857 *viris* alter Hamb. 859 Alii distinguunt post *Sistet eques*; nil refert. *equis* Rom., quod male probat Pierius; est enim vulgare pro altero poetico. 860 *Tristia* Rom. *patris* fragm. Vatic. a m. pr. *suspendent* Franc. *rapta* malebat Markland. ad Stat. p. 277, ut jam Passeratius apud Guellium; sic Ge. III, 32. Sed nec minus alterum bene dictum.

imponere morem erit leges ponere, scribere, per pacem, in pace: fere ut Æn. I, 264 *populosque feroces Contundet moresque viros et mœnia ponet.*

855 sqq. Sequitur locus summa cum arte et ingenii venustate elaboratus de C. Marcello, Octaviæ f., ad quem ut deduceretur oratio, M. Claudium Marcellum bello Punico II clarum induxit. Narrationem de loco hoc coram Octavia lecto vide in Vita Virgilii §. 47 et Serv. ad v. 862. Respiciunt narrationem Senecæ verba in Consolat. ad Marciam 2. ubi de pertinacia doloris Octaviæ: *carmina celebrandæ Marcelli memoriæ composita aliosque studiorum honores rejecit.* Videri potest totus locus reliquo jam carmine absoluto insertus esse; nec tamen video, unde viri docti hoc tanquam exploratum satis tradere possint.

856—860. *Spoliis opimis,* occiso Insubrium Gallorum duce Virdomaro. Liv. Epit. XX. vid. Perizon. Animadv. c. VII. Eadem sunt v. 860 *tertia arma capta,* h. e. tertia spolia opima post Romulum et Cossum, *suspendet Quirino,* h. e. Romulo. Atqui ex Romuli instituto Jovi Feretrio ferebantur spolia opima. vid. Liv. I, 10. Sed potuit serioris ævi religio Romulum Jovi adjungere; potest quoque dictum esse, quia conditori urbis omnia præclara posterorum facta in laudem cedunt. Rem tamen alio modo expedit Servius: *Possumus et, quod est melius, secundum legem Numæ hunc locum accipere, qui præcepit, prima opima spolia Jovi Feretrio debere suspendi, quod jam Romulus fecerat; secunda Marti, quod Cossus fecit; tertia Quirino, quod fecit Marcellus.* Nec perperam hæc tradita esse, intelliges, si Plutarchum evolveris n Marcello p. 302 C. et locum Festi apud Perizon. l. c. pag. 255 sq., unde constat vulgarem eam Romanorum opinionem fuisse et interpretationem Legis Numæ, quæ de tribus diversis spoliorum generibus erat lata. Poetam autem sequi vulgarem opinionem fas est. Post hæc omnia tamen manet hoc, spolia opima in eodem Jovis Feretrii templo fuisse reposita. Propert. III, 10 f. *Nunc spolia in templo tria condita.* Nobilitata quoque est memoria Marcelli denario gentis Claudiæ, in quo templum quatuor columnis in fronte ornatum ipse ingreditur tropæum gestans. *tumultu*

Atque hic Æneas; una namque ire videbat
Egregium forma juvenem et fulgentibus armis,
Sed frons læta parum, et dejecto lumina vultu:
Quis, pater, ille, virum qui sic comitatur euntem?
Filius, anne aliquis magna de stirpe nepotum?
Qui strepitus circa comitum! quantum instar in ipso est!
Sed Nox atra caput tristi circumvolat umbra.

862 *Egregiam formam* fragm. Vatic., felici lapsu. *et* deest binis Burm. 863 *fraus* fragm. Vatic. a pr. m. *d. lumine vultus* sec. Moret. *lumine vultu* tert. Rottend. 865 *an* ed. Junt. 866 *Qui* Heins. recepit tanquam elegantius ex Gud. a m. pr., nonnullisque aliis. In fragm. Vatic. *Quistrepidus. est* abest a Medic. Rom. et plerisque vetust.; itaque Heins. expunxerat. 867 *Seu* Goth. tert. *volat tristi circum caput umbra* Bigot.

potest proprie dictum videri, imminente bello Gallico in Italia. vid. Cic. Phil. VIII, 1. Serv. inf. ad VIII, 4. *eques* v. 859 ex poetico sermone ad majorem dignitatem pro, bellator, dux. Occurrit et alibi.

861—867. Imitationem vide apud Silium XIII, 778 seqq., ubi de Homeri umbra. Comparari quoque potest recensus similis apud Eurip. Phœniss. 120 sqq. 147 sq. Summa populi R. de M. Marcelli, Augusto ex sorore nepotis, virtutibus suscepta erat expectatio. vid. Dio Cass. L. III, 30 et Vita Virgilii ad a. 731. Est idem, de quo Horatius: *Crescit occulto velut arbor ævo Fama Marcelli.* Elogia alia Interpp. notarunt ex Velleio II, 93 et Seneca Consol. ad Marciam c. 2. *frons læta parum,* omen mortis immaturæ. Volebant tamen viri docti frontem Marcelli tristem agnoscere in gemma artificis Epitynchani nomine per fraudem, quod suspicor, inscripta apud Ursin. Imagg. n. 87, ubi v. Jo. Fabri Comment., ad cujus similitudinem plures gemmas passim in idem nomen interpretati sunt: tres apud Lippert. Dactyl. et Capita Augusti et Marcelli jugata et velata Ficoronius edidit (*Vestigi di Roma antica ad* pag. 145). Auctoritatem tamen idoneam ubique desidero. Deprehendere quoque Marcellum sibi visi sunt viri docti in Achate Tiberiana et in numo Seguini, etiam a Spanhemio repetito de Usu Numism. Tom. II, p. 316, in quo tamen caput juvenile nullo cum argumento ad Marcellum trahi dudum docuere viri docti, et nuper monuit Eckhel. Catal. Mus. Cæs. Vindob. P. II, p. 47. et nunc duo numos Marcelli caput præferre dictos palam damnavit in Notit. Numor. vet. Vol. VI, p. 162. *quantum instar in ipso est:* verisimile fit, si id cogites, quod sententiæ vis postulare videtur, nove h. l. *instar* positum esse pro exemplo magnæ dignitatis, specie augusta corporis. Nam, etsi non ignorem, quæ disputata sint a viris doctis, nuper repetita a Dorvillio ad Charit. p. 333, non tamen satis acquiescit legentis animus, si nihil aliud assumas quam: quanta similitudo ejus est se, cum patre; imprimis cum præcesserit: *Qui strepitus circa comitum!* quod sine dubio ad popularem favorem referendum; expectas nunc aliquid, quod dignitatem oris et majestatem corporis commendet. Vs. 867.

Tum pater Anchises, lacrimis ingressus obortis:
O nate, ingentem luctum ne quære tuorum;
Ostendent terris hunc tantum fata, neque ultra
Esse sinent. Nimium vobis Romana propago
Visa potens, superi, propria hæc si dona fuissent.
Quantos ille virûm magnam Mavortis ad urbem
Campus aget gemitus! vel quæ, Tiberine, videbis
Funera, quum tumulum præterlabere recentem!
Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
In tantum spe tollet avos; nec Romula quondam

868 *abortis* et hic esse lectum e Pierio apparet. 869 *O gnate* Medic. et al. *suorum* Oudart. pro Var. Lect. 870 *Ostendunt* et *sinunt* Schol. Statii, Theb. I, 586, prius etiam Gud. a m. pr. et Leid., et arridebat Heinsio. *hunc natum* Goth. sec., sed perperam: nam ad virilem ætatem pervenerat, ut vel ex disputationibus virorum doctorum ad Propertium notum. *neque* revocavit Burmann., Heinsius secundum potiores: *nec*. 871 *nobis* unus c. Exc. Burm. 872 *Superis* Rom. et Dorvill. a m. pr. *hæc* abest ab Oudart. 874 *vel quot T. videres* ed. Ven. 875 *Funera* post *gemitus* et *tumulum* improbabat acutus judex Schrader. in Ms. et conj. *munera*: ut 885—887. Conf. Not. *præterlabare* Medic. a m. pr. cum aliquot aliis Heins. 877 *in tantam spem* ed. Ven. *in tanta spe* Witt. *in tantum spes* Rom.

Sed Nox haud dubie pulcerrimi phantasmatis. Graviter dictum erat ab Homero Od. Y, 351 *'A δειλοὶ τί κακὸν τόδε πάσχετε; νυκτὶ μὲν ὑμέων Εἰλύαται κεφαλαί τε, πρόσωπά τε νέρθε τε γοῦνα.* At ornatius Nox (pro Morte) circumvolat caput. Nocti, Somno, Morti, alas tribui, nunc nota res est. cf. Guell. Cerda, et ad Tibull. II, 1, 89.

868—887. Quantopere omnia hæc ad affectum accommodata et dicta sint, monere necesse non est. Sed fatendum est, felicissime hæc a Voltario translata esse ad Burgundiæ Ducem in Henriade Cant. VII *Quel est ce jeune Prince, en qui la majesté* etc. *propria*, perpetua; ut jam alibi vidimus. cf. Cerda. 868. *ingressus*, infit. 870. *Ostendent terris hunc tantum fata.* Hinc ductum illud Taciti in Agricola 13, *monstratus fatis Vespasianus.* ubi *fatis* est tertius casus, ad fata secutura; ad imperium fato ipsi destinatum.—872. 3. *Campus aget gemitus virorum*, noto more pro, in campo agetur, erit gemitus (ut *ἄγεσθαι* pro *ἔχεσθαι, εἶναι*) in funere Marcelli. Sed *funus* seorsum memoravit, et præclare ad Tiberim retulit: quanto cum luctu funus factum videbis, cum ille tumulabitur! De publico hoc in Marcelli funere luctu v. Dio l. c. et Serv. ad v. 862; funus autem in Campo Martio factum est ingenti cum apparatu. v. ibid. 875. *tumulum recentem*, Mausoleum Augusti in Campo Martio ad ripam Tiberis, quod sexto suo Consulatu (U. C. 726) extruxerat. Sueton. c. 100. cf. Strabo V, p. 236. Nunc 876. 877 pro vulgari: in tantam spem tollet eos; tantam de se spem faciet, ut et

Ullo se tantum tellus jactabit alumno.
Heu pietas, heu prisca fides, invictaque bello
Dextera! non illi se quisquam impune tulisset
Obvius armato, seu quum pedes iret in hostem,
Seu spumantis equi foderet calcaribus armos.
Heu, miserande puer! si qua fata aspera rumpas,
Tu Marcellus eris. Manibus date lilia plenis:
Purpureos spargam flores, animamque nepotis
His saltem accumulem donis, et fungar inani
Munere. Sic tota passim regione vagantur
Aëris in campis latis, atque omnia lustrant.
Quæ postquam Anchises natum per singula duxit,

880 *quisquam se* alii; et sic ante Heins. lectum. 886 *Hic salt.* alii. Sed Heins. e codd. *His* reposuit, aut potius revocavit; sic enim jam inde ab Aldo editum. *donis effungar* Mentel. pr. *inanis* Medic. et fragm. Vatic., uterque a m. pr. 887 *Munera* Menag. sec. 888 *Aeriis* Rom. et Mentel. duo, alter etiam sine *in*. *Aereis* Regius. Vulgatam etiam ap. Schol. Lucani legi notat Burm. Malim Virum doctum docuisse, quomodo *Aeris campi* accipiendi sint; ne moneam, in inferis *ætherem* memorari solere, non, *aerem*. 889 *Quem* Montalb.

Gr. ἐλπίσιν ἐπαίρειν. 879. 880. egregia inversio, dum post illa, neminem Romanorum cum ipso posse comparari, pergendum erat: *non jactabit se tantum ullo alio alumno Roma* nec pietate, nec fide, nec virtute. 881. 882. Comparari solet Odyss. I, 49. 50, sed ornatior Virgilius. 883. *Si qua* via ac ratione, *fata rumpas*, fatorum ordinem dissolvere, tam durum fatum effugere tibi liceat, tu ad M. Marcelli, b. Punico II clari, nomen ac gloriam es perventurus. Nomen autem non nisi in fine demum memoratum, pleno jam erumpente animi affectu. Illa 884—886. *Manibus date lilia* etc. molliora forte sunt, quam pro Anchisæ herois persona et temporibus; Virgiliani potius ævi habenda talis luctus testandi elegantia. Sunt tamen per se pulcerrima. 885. *animam accumulem donis* nota elegantia pro vulgari, dona, flores, in animam cumulem. *inani munere*, eo sensu, quo lib. XI, 51. 52. Duxit hinc versum pulcerrimum Statius Epiced. Patris V. Silv. 3, 285 *Ite* (Venite) *pii Manes, Graiumque examina vatum, Illustremque animam Lethæis spargite sertis.*

887—893. *Aëris in campis.* Etsi aerem in Elysio spirare non dubito: conf. sup. Var. Lect. ad v. 704; cum tamen *aeris campi* insolente modo dicantur, spretis Grammaticorum apud Servium et Cerdam argutiis putare malebam græce dictum, pro locis caliginosis h. e. inferis. Sic ἀήρ, ἠερόεις sæpe. et sup. 828 *noctem* de his locis haud refugerat. Sentio tamen et hoc molestiam habere: cum a campis Elysiis caligo abesse debeat; et sup. 640 lectum esset: *Largior hic campos æther et lumine vestit Purpureo,*

Incenditque animum famæ venientis amore:
Exin bella viro memorat quæ deinde gerenda,
Laurentesque docet populos, urbemque Latini;
Et quo quemque modo fugiatque feratque laborem.
  Sunt geminæ Somni portæ: quarum altera fertur
Cornea; qua veris facilis datur exitus Umbris:
Altera candenti perfecta nitens elephanto;
Sed falsa ad cœlum mittunt insomnia Manes.

890 *famæ melioris* Medic. ex Colot., quod ex aliis locis translatum esse bene monet Heins. 891 *Exhinc* multi hic, ut et alibi solent. *Bella exinde* Franc. 893 *quocunque* ed. Ven. et Goth. pr. 894 *Somni* pro *Somnii* dictum esse cum aliis contendit Burm., quasi non elegantius poeta Somnum substituat Somniis, ut toties alibi. *gemini* Goth. pr. 895 *Cornua* Rom. et Dorvill. *datus* alter Hamb. Totus versus Goth. tertio deerat. *veras umbras* de animabus in nova corpora processuris ea porta, accipit *Beattie* in *Transact.* of the R. Acad. at Edinburg. To. II. 11 p. 53. Opponuntur tamen *falsa insomnia.* 897 Insolens videtur Trappio voc. *Sed*, et conj. *Quæ.* Scilicet: altera meliore materia quidem et *candenti perfecta n. e.* Sed *falsa* etc.

solemque suum, sua sidera norunt. Scilicet ereptum iis est *cœlum* nostrum; nam in inferis sunt; at habent *aerem* suum: ætherem illum purum et apertum. Dicamus ergo *Campos aeris* esse dictos locorum, qui tali aere, pro cœlo, fruuntur. Pro interpretatione esse potest locus Statii sup. ad v. 637 adscriptus: nemus—*in quo falsa dies cœloque simillimus æther.* Dicta eodem modo *loca lucis,* fere ut 761. *viro* pro, ei. *Laurentesque docet populos,* nota inversam orationem, pro, quæ bella gerenda cum Laurentibus h. e. Latinis ad Latini urbem. Ad vaticinia igitur revocat poeta etiam ea, quæ ab Ænea in Italia gerenda sunt. cf. Disquis. II, s. 6.

894—902. Cum emittendus esset Æneas e locis inferis alia porta, quam qua ingressus erat; incidit Maro in duplices Somni portas, quibus veteres Somnia prodire luserant. vid. Excurs. XV. Fundus Odyss. T, 562 seqq. Somnia sedem habere in Orci vestibulo, supra vidimus v. 274. 282 sq. *veris Umbris*, vs. 895 pro Somniis; vi oppositi; scilicet somniorum genus est, quo mortuorum Umbræ somniantibus offerunt se, interdum ut Furiarum loco pœnas expetant. v. ad Propert. IV, 7, 87 et al. Altera porta meliore quidem est materia, scilicet eburna, sed ex ea non ipsæ Umbræ, sed earum phantasmata seu Larvæ, procedunt: Horatii *vana imago, quæ porta fugit eburna, somnium ducens:* III, 27, 41. *nitens*, ornat; *perfecta*, *τετυγμένη*, vel ut Hom. *αἱ δ' ἐλέφαντι τετεύχαται.* *Manes*, h. e. inferi mittunt; ex inferis ad homines (namque id est, *ad cœlum*) procedunt hac altera porta Larvæ; hæc, vi oppositi, esse debent *falsa insomnia*; ut sup. ad 888 e Statio memorabam *falsum* diem de Elysio: *In quo falsa dies:* non verus, sed similis huic nostro diei, nostro cœlo, assimulatus; Non autem *falsa insomnia* sunt fallentia, somnia, quæ falsa rerum specie illudunt. Interpretatur locum

His ubi tum natum Anchises unaque Sibyllam
Prosequitur dictis, portaque emittit eburna:
Ille viam secat ad naves, sociosque revisit;
Tum se ad Caietæ recto fert limite portum.
Ancora de prora jacitur; stant litore puppes.

898 *ibi* irrepsisse videtur in Burm. edit. Nam Heins. prætulit *ubi* cum Medic. et al. 901 *recto limite* Ven. Montalb. pro Var. Lect. Bigot. et Witt., h. e. recta via, quod cur Heins. et Burm. non receperint miror, cum alibi minus gravi auctoritate vulgatam mutaverint. Lapsus librarii in promtu est, in vulgata, *litore.*

Statius l. c. 288 Epicedii in patrem: precatur, ut se patris umbra per somnum invisat: *Inde tamen* (ex Elysio) *venias, melior qua porta malignum Cornea vincit ebur* (vult ergo patrem ipsum, veram ejus umbram se per somnum invisere) *somnique in imagine monstra, Quæ solitus* (sc. eras monstrare, dum vivebas). Nec vero ad poetæ consilium ullo modo referenda sunt, quæ hic, mythici tantum ornatus caussa, de somniis s. umbris veris ac falsis, adjecit: ac si falsis ac fictis accenseri velit ipse ea, quæ adhuc narraverat. *viam secat,* *τέμνειν ὁδὸν,* nota res; quasi sulco pedum ducto, *recto limite,* ut recta via. v. Var. Lect. Tandem Pomponius Sab. "*Sic finit Homerus lib. XI* (Odyss. Λ) *et Silius XIV.*"

EXCURSUS I

Necyiæ in poetarum carminibus frequentatæ.

Consentiunt in hoc, quos vidimus, omnes, rerum argumentis ornamentisque nullum facile alium Æneidis librum tantopere tenere legentis animum, quam hunc sextum. Quanto magis ille delectare debuit aut omnino veterum, qui ex poetarum lectione et puerili institutione his mythis innutriti erant, aut Romanorum animos, qui extrema libri parte annales quodammodo suæ gentis conditos, clarissimorumque virorum recensum factum, agnoscerent? Iidem porro loca circa Cumas frequentabant, et iisdem religionibus, quæ hic expositæ sunt, imbutos habebant animos. Sane quidem cum Homerus Necyomantiam suam in his ipsis locis Italiæ exponeret, quandoquidem illa tum Græciæ inter ignotas, saltem parum cognitas, terras erat, major utique rerum narratarum novitas et insolentia, majorque ad Græcorum animos admiratione movendos vis esse debuit; habet etiam majorem auctoritatem narratio ex Ulyssis persona instituta; Virgilius tamen non minimum auxilii et præsidii ad suavitatem et delectationem hac ipsa recordatione, amplificatione et exornatione veterum fabularum, ex Homero aliisque notarum habuisse videri debet (Odyss. Λ). Non enim uno loco seu superstitio illa seu fraus ludificata est hominum animos antiquioribus ætatibus, ut Manium evocationem fieri posse crederent; quod etiamnum inter feros et barbaros populos passim hominibus persuasum esse narrant qui eos adierunt. Proclivis enim esse solet udium hominum animus, ut animas post mortem superstites esse easque iterum in vitam redire opinetur, quia interdum mortuorum species sibi per somnum objectas viderat. Possunt etiam mentes fanaticorum aut morbo aut errore ita de statu dejici, ut videre et audire ea, quæ non sunt, sibi videantur; adeo ante subtiliorem doctrinam de animarum immortalitate dudum similis aliqua persuasio hominum indoctorum animos tenuit. Facile itaque existere potuit, qui inter alia divinationum genera etiam hoc uteretur, ut mortuos consuleret et ab iis responsa ferre videretur; contra, in hac, animæ nostræ natura quæ sit, ignoratione, difficile esse debuit, ista persuasione et fraude animum liberare.

Obtinuit ea jam olim in Oriente, ut e sacris vatibus constat, tum in Græcia, Italia, aliis locis. Hinc poetarum ingenia materiam et ornatum carmimum inde petierunt. Nec Homeri modo mythica sollertia in his se exercuerat; sed, Νεκυίας condere, res videtur fuisse veteribus poetis pluribus frequentata; uti plura etiam per Græciam fuere Necromantia, antiquiore certe ævo; nam talem superstitionem melior vitæ cultura statim tollere debuit. In Minyade et in Νόστοις res inferas Orcique terrores fuisse tractatos, testatur Pausanias X, 28, et inter Hesiodea Thesei fuit cum Pirithoo ad inferos descensus, ibid. IX, 31, alius Herculis in Heracliis: quo factum, ut hic ipse Herculis descensus variis modis narraretur: conf. Apollod. II, 5, 12 et Notas pag. 428 sqq. Platonis de inferis mythi, quos e teletis repetunt nonnulli, non aliunde forte erant petiti, quam ex poetis antiquioribus. Nec improbabile est, a Tragicis Græcis Romanisque in fabulis, quæ de Hercule Theseoque agerent, passim de rebus inferis intextas fuisse narrationes, cum descensum ad inferos exponerent. Ita a veterum imitatore, Seneca, factam vides in Hercule furente. Plura ejus generis occurrisse videntur in Theseo Euripidis, si compares Schol. Aristoph. ad Ran. 476 et al., qua ipsa in fabula Bacchi ad inferos descensus exhibetur. Rerum inferarum frequens quoque mentio in evocationibus umbrarum, uti Tiresiæ, et in Manium apparitionibus, ut in Euripidis Hecuba; unde latine conversum ab Ennio de Acheronte locum servavit Cicero Tusc. Qu. I, 16 in Ennii fragm. Column. p. 242 *Adsum atque advenio Acherunte vix via alta atque ardua, Per speluncas saxeis structas aspereis pendentibus Maxumeis; ubi rigida constat crassa caligo inferum; Unde animæ excitantur obscura umbra, aperto ostio Alti Acheruntis, falso sanguine mortuorum imagines.* Quid? quod etiam pictura attigit illa: est descriptio tabulæ a Polygnoto factæ Delphis in leschæ pariete, in qua Necyia exhibita: Paus. X, 28, ubi verus Ulyssis ad inferos descensus fit. Alia Niciæ tabula apud Plinium XXXV, 11 s. 28. Fertur tandem in teletis aliquando rerum inferarum adumbratio dramatica facta esse. Inter hæc observatione dignum illud, a quam parvis initiis commenta hæc et figmenta de conditione animarum post mortem profecta sint: condonanda utique illa cupiditati mentis humanæ, et mira aliqua jucunditate se commendantia, nec indigna, quibus immoretur ingenium erectius. Apud Homerum est *Tartarus* Titanum sedes et carcer; neque aliter apud Hesiodum res se habet, nisi quod Uranidæ in iisdem collocantur: conf. inf. Excurs. VIII. Alius apud Homerum locus est *Elysium*, heroibus destinatus; alius *Hades*, s.

Orcus, h. e. omnino loca infera : in quibus promiscue habitant animæ cum piorum tum impiorum: conf. Not. ad v. 608 hujus libri. Exornavit Elysium Hesiodus, inde Pindarus Ol. II, 123 seqq.: de quibus alio loco dictum (Opusc. Tom. I, pag. 397 seqq. 400). At in Orco novis fabulis exornando imprimis hominum ingenia se exercuere, cum in carminibus, tum in picturis, ut paullo ante dictum est.

Non igitur rem novam et inauditam commentus videri debet poeta, cum descensum Æneæ ad inferos carmini intexeret. Enimvero ingenii sui divini felicitatem declaravit in hoc, quod, cum eo ævo viveret, quo Græciæ doctrina et sapientia satis jam vulgata erat, non in fabulis Homericæ ætatis acquievit, sed novum suæ Necyiæ ornatum, eumque eximium, paravit ex philosophiæ imprimis Platonicæ placitis; ex quibus, etsi omnino inter magnorum poetarum inventa etiam hoc est, ut vulgares et indoctas opiniones ad philosophicam aliquam doctrinam accommodent: hoc tamen imprimis consecutus est, ut non modo, Homeri exemplo, eos, qui jam ante Æneam obiissent, verum posteritatem quoque in Æneidem inferre, reique novitate tantorumque virorum nominibus, auctoritatem carmini et suavitatem comparare posset. Secuti idem inventum sunt recentiores poetæ epici; de quibus infra suo loco (Excurs. XIII) videbimus. Intellectu itaque facile est, varia et multa eruditione hunc librum esse refertum. Bene Servius ad v. 1 *Totus quidem Virgilius scientia plenus est, in qua hic liber possidet principatum, cujus ex Homero pars major sumta est. Et dicuntur aliqua simpliciter, multa de historia, multa per altam scientiam Philosophorum Theologicorum Ægyptiorum, adeo ut plerique de his singulis hujus libri integras scripserint πραγματείας.* Forte ex his nonnulla inter grammaticas quisquilias Servii sunt servata, etsi ex iis pleraque poetæ et sententiam et elegantiam offuscant potius, quam illustrant. Ad poetæ artem et ingenium referendum mihi videtur et hoc, quod, cum a vaticiniorum et prædictionum ambagibus maximum sibi epicæ narrationis, quæ animos rerum mirarum expectatione detineret, præsidium petiisset, nunc quoque primum Trojanorum ad Italiam accessum sacrorum et oraculorum religione quasi consecravit, reique adeo summæ miram dignitatem, et fatis ad exitum jam spectantibus novam tamen ex novis Sibyllæ responsis expectationem paravit.

EXCURSUS II

Locorum circa Avernum descriptio, seu topographia agri Cumani.

Libri hujus vix satis magna esse potest suavitas, nisi locorum descriptionem oculis animoque subjectam habeas. Quam cum multi dederint, nuper tamen diligentius ea literis cœloque expressa est a Paullo (Ant. *Paoli Puteolanis Antiqq.*) et coloribus vivide reddita ab Ill. Equ. de Hamilton in *Campis Phlegræis* Tom. I, tab. XVII sqq. et nuper *Nic. Carletti* in *Storia della regione abbrucciata in Campagna felice* (Neapoli 1787. 4.) et *Breislak* in *Campanie* To. II p. 148 sq. Nam illam chorographiam, quæ in Mazzella et hinc apud alios conspicitur, nonnulla parum accurate delineata habere usu facile deprehenditur. Procurrit inter Puteolos et Cumas angustus ager in promontorium Misenum desinens. Puteolano s. Baiano sinui imminet lacus Avernus, adeoque Cumis ille a tergo situs. Facies lacus nunc quidem talis est, ut circumcirca colle leviter acclivi et, præter eam partem, qua ad mare (sinus Baiani) prospectus patet, fere perpetuo ambiente in orbem ille rotundetur. Stadiorum quinque ambitum jam olim Diodorus edidit lib. IV, c. 22. Altitudine est ad CCXXXVIII et CCLIII passus (secundum Mazzellam l. c. c. 15), aucta olim in immensum: vid. Diodor, l. c. add. Aristot. Mirab. Audit. c. 108. pag. 727 E. ed. du Vall. decrescere tamen et temporum vicissitudinibus imminui illa potuit. Colles, qui ambiunt, silva olim inaccessa consiti erant ad convalles decurrente, et hi sunt *luci Averni* (VI, 118. 138. 201), in quibus aureæ frondis arbor (v. 138 sqq. 186). Silvam immensam, Ὀμβριμοῦς ἄλσος οὐδαίας Κόρης, Lycophron 698 quoque memorat, et multo disertius Homerus: *ἔνϑ' ἀκτή τε λάχεια καὶ ἄλσεα Περσεφονείης, Μακραί τ' αἴγειροι καὶ ἰτέαι ὠλεσίκαρποι.* Cupressos altissimas etiamnum lacum Avernum cingentes tristissimam loco faciem adjicere narrari video a Flachato (*Observations sur le Commerce et sur les Arts* T. I, p. 111), etsi ab Italis nihil tale prodi memini. Ita tamen Petronius naturæ veritatem expressisse videri debet, qui saxa *ferali circumtumulata cupressu* narrat. Sacer autem lucus ille Hecatæ (v. 13) seu Proserpinæ, ut Homerus ait: Promiscue enim in rebus inferis Hecate, Proserpina, Diana, Luna nominari solet. Proserpinæ sacram paludem Avernam videas apud Diodor. IV, 22, et templi Hecatæ

... quæ vulgo Apollinis aiunt, ad Avernum lacum, non ... Paulus fol. XXVIII. Sed silvæ istæ inclusum aeris ... olim infecerant: etsi ipsi antro exhalationem tribuit Vir- ... —241) et imitator loci Petronius; quod et ipsum acce- ... ad alterum, cum eandem naturam sulphurariæ aliæque in ... speluncæ habeant. Contagium tetri aeris fama olim in mira- ... auxerat, ut aves adeo supervolitantes fœtore enectas decidere ... rent. vid. Strabo V, p. 244 B. quod nunc aliter se habere docent ... lak et alii. Colles, quos diximus, variis perfossi specubus vias ... buerunt subterraneas, caliginosas et tetras hospitibusque impervias, quarum binæ, sed et hæ fere obstructæ, supersunt, de quibus infra videbimus. Locus igitur apprime idoneus ad hominum animos religionum terroribus sollicitandos.

Specus olim fuisse in his locis plures, modo diximus, etsi terræ motibus ipsaque ætate multi corruerunt, ut adiri nequeant. Habet etiam litus circa Misenum cautes passim excavatas, quas a Lycophrone vss. 1278—1280 Ζωστηρίου τε κλιτὺν etc. innui puto. Admodum itaque probabile est, et opinioni fidem facit apud Strabonem lib. V, p. 244 D. Ephorus, cujus magna hac in re auctoritas est, cum ipse Cumanus diligensque scriptor fuerit, prisca ætate eas cavernas hominibus pro domibus fuisse (Troglodytis itaque illi accensendi), donec ad meliorem vitæ cultum procederent, natamque hinc esse de *Cimmeriis* fabulam Odyss. Λ, 13 sqq.; etsi tenebris illis perpetuis silvæ quoque continuæ, quibus convalles montium obsitæ erant, majorem horrorem addere debuerunt.

Succedentibus temporibus locorum naturam superstitio suis usibus accommodavit, et *necyomantion* ibi institutum est, ut Manes evocati sciscitantibus fata prædicere crederentur, idque Homeri adhuc ætate auctoritatem habuit qui Ulyssem ea loca adiisse narrat. Erant sacerdotes, qui sacra monstrarent, quibus Manes essent placandi (v. Strabo V, p. 244 C. ubi εἰσέπλεον parum accurate ex sua ætate dixisse videtur, ut Maximum Tyr. Diss. XIV aliosque omittam). Ex majorum vita servaverant sacerdotes morem, ut religioni ducerent solem videre, nec nisi noctu speluncis prodirent, ut Ephorus apud Strabonem l. c. D. auctor est. Κερβέριον ὑπὸ χθονὶ μαντεῖον in his locis etiam Scymnus memoravit v. 248.

Tandem Manium sedes et ipsi inferi, quibus evocandis sacra in his locis fiebant, hic esse vel crediti sunt vel a poetis narrati. Conf. Strabon. l. c. et Eustath. ad Odyss. K pr., qui eum excripsit. Habebat

autem locorum situs et natura multa, quæ ad fabulam hanc seu fidem accommodari possent, quæ unum in locum congesta videbis ap. Lycophr. 695 sqq. Silium XII, 120 sqq., sicut omnino vetustiorum fabularum magna pars ad insolita aliqua naturæ phænomena, ad motus imprimis hiatusque terræ, ignesque montium continuos, aliaque naturæ miracula spectant. Cogitandum porro, loca hæc antiquiore ævo a paucis Græcorum fuisse adita, rerumque adeo miracula navigantium sermonibus insigniter fuisse aucta. Quis ferat adhuc in Lycophrone l. c. ad Acherontem montis jugum memorari, unde omnes Italiæ fluvii prodeant? Fuit autem totus hic tractus ignibus subterraneis, passim erumpentibus, aliquando infestus: cujus rei vestigia sunt manifesta plurima: specus, colliculi, crateres, lacus, alia: v. Hamilton. in *Campis Phlegræis* cum aliis, qui de focis Vulcaniis scripsere. Scatet totus ager inter Cumas et Baias bitumine, sulphure et calidis aquis (v. Strabo l. c. p. 245 C. quod bene Silius expressit verss. suis lib. X, 134 sqq.). Super Puteolos campus est sulphure abundans, collibus inclusus, quibus passim soli spiraculis fumus et calor prodit. Notum est nomen inter veteres *forum* et *olla Vulcani*, nunc *Solfatara* seu Sulphuraria. Vide vel Mazzellam *Antichità di Pozzuolo* c. 7. Itaque mirum non est, modo Cyclopas modo Gigantas fulminibus percussos passim ad hæc loca referri, imprimisque campos Phlegræos, Gigantumque in iis pugnam. His ignis subterranei vestigiis accensendus ipse lacus Avernus, olim crater Vulcani (Hamilt. l. c. pl. XXIX). Non longe a Cumis *palus* est *Acherusia* (Plin. III, 6 *Acherusia palus Cumis vicina)*, quam Silius X, 126—129 et XIII, 397 aditum ad inferos esse prodidit, aquas habens ferrugineas, in solo sterili populis passim consito. Omnino *loca feta palustribus ulvis, Litora Cumarum* pronuntiat Ovidius Met. XIV, 103. Phlegethontis et Cocyti notionem animis attulere calidi passim fontes. cf. Strabo l. c. p. 244 C. qui Stygis quoque aquam, ad quam oraculum conditum erat (καὶ τὸ μαντεῖον ἐνταῦθά που ἵδρυται), ibi fuisse ex Ephoro tradit. cf. Odyss. K, 513. 514. 515. Accedebat specus ab Averno per collem demissus, quem qui emensus erat, in vallem prodibat, in qua lacus erat, Acheron dictus*; ex hoc iter ducebat ad *Campos Elysios*, amœnissimum locum, sepulcris passim consitum.

Tota loci facies nunc quidem quam maxime est mutata (cf. *Addison's Remarks* p. 167). Nam primum cum Agrippa portum Julium efficere

* *Acherontem* alii eum esse volunt, qui nunc *Laco di Fusaro* est. Alii ad *Mare mortuum* nomen transferunt.

vellet, ut Avernum Lucrino lacui jungeret, silvam excidere jussit. cf. Strab. V. p. 245 A. Tum anno a C. N. MDXXXVIII motu terræ, medio fere inter Lucrinum et Avernum spatio, extitit *novus mons cineritius*, de quo v. Capacc. *Antich. di Pozzuolo* c. 20. Olim, ut ex Strabone cognoscitur lib. V, p. 244 A, ora maritima ita his lacubus erat intercepta, ut Misenum in peninsulæ formam esset redactum. Plures tum cavernæ sunt oppletæ; aliæ ulterius ductæ, inter quas nobilissima a Cocceio. v. ibidem. cf. Hamilton. *Campi Phlegræi* T. II pl. 28. 29, idemque in *Philos. Transact.* Vol. LXI, 1, p. 15 sqq.

EXCURSUS III

Eadem topographia ad mentem Maronis.

Videamus nunc locorum situm, qualis a poeta proditus et exhibitus est, in quo ab Interpp. passim multæ magnæque turbæ fiunt.

Infra Cumas, sub promontorium Misenum appellunt Trojani. Eo enim ducunt omnia, ut non in Baiano, quod vulgo creditur, quodque alias narratum ex Aurelio Victor. O. G. R. c. 9 intelligitur, sed *in Cumano litore* Trojanorum classis stationem habuerit. Nec aliter Ovidius Met. XIV, 107 sq. tradit, ubi Virgilii vestigiis insistit. Procedit inde Æneas ad *Apollinis templum* et *Sibyllæ antrum.*

Templum in monte esse debuit (v. 9 ARCES, *quibus* ALTUS *Apollo præsidet)*; nec longe a Cumis; itaque falsa est vulgaris opinio, dum ruinas templi Apollinis ad lacum Avernum ostentant hospitibus loci accolæ. Sed, si in monte Cumano fuit templum, iterum dubitari potest, an Cumarum colli impositum fuerit, et in ipsa urbe, quod Servius putavit. Silii quidem auctoritas parum me movet, lib. XII, 86, ubi Annibal Cumas oppugnans, adeoque urbe nondum receptus, dum perlustrat aditus, *fulgentia cernit Arcis templa jugo;* nam nihil impedit, quo minus templum in summo arcis vertice positum etiam extra mœnia conspici potuerit. At graviorem dubitationem facit, quod in urbe media lucus et secreta religio Sibyllæ, quæ contigua erat templo, vix esse potuit, et quod, si id ponas, ceterorum locorum, imprimisque speluncarum, situs non satis convenit. Itaque Paolus, Vir doctissimus, in *Puteol. Antiqq.* fol. XXIX templi locum in montium jugo ad Cumas quærendum arbitratus, ejus ruinas *arcum felicem*, quem vocant, esse

contendit. Ita *lucus Triviæ*, per quem via ad eum erat, in silvis, quarum reliquias ille locus habet, et speluncæ in propinquo sunt. Ex iis tamen locis, in quibus de Apollinis Cumani templo agitur, in arce seu acropoli Cumarum illud fuisse manifestum fit. Scilicet cogitandum erat, Æneæ ætate urbem Cumarum nondum fuisse, nec extitisse tum nisi templum in monte; viam adeo per loca parum habitata et per lucum ad illud duxisse, et in latere montis horridos specus occurrisse.

Fuit autem hoc Apollinis templum ex antiquissimis, Dædali illud opus habitum (v. 14 sqq.) statuaque dei colossea nobilitatum. Servius ad v. 2 h. libri: *Cælius* enim (L. Cælius Antipater, qui belli Punici II historiam scripsit) *de Cumano Apolline ait: Est in fano signum Apollinis ligneum, altum non minus pedes XV, cujus meminisse putatur Virgilius* (v. 9 *altus Apollo;* sed hoc a situ templi petitum. Altitudinem tamen non vulgarem habuisse templum necesse est, cum in eo signum tantæ magnitudinis collocatum esse potuerit, et cum v. 19 *immania templa* appellentur). De eo Cic. de Div. I, 43 *quid? cum Cumis Apollo sudavit?* et Obsequens c. 114 *Cumis in arce Apollinis simulacrum sudavit* sub a. 662, ergo tum adhuc supererat. Alia de eo Apolline prodigia narrant Liv. XLIII, 15, Augustin. C. D. III, 11. Celebrata autem Apollinis religio erat jam in Cume seu Cyme Æolidis: ubi ejus templum clarissimum, cum oraculo in quo Alexander quoque dedicaverat lychnuchum præclari operis: v. Plinium XXXIV, 3, s. 8.

In ascensu ad templum *lucus Triviæ* fuit (v. 13), in quo ipso templum illud Apollinis videtur fuisse conditum. Dum Æneas argumentum in foribus templi sculptum contemplatur, arcessita ab Achate Deiphobe, Phœbi Triviæque sacerdos (v. 35), Teucros vocat *alta in templa*, v. 40. Hæc de Apollinis templo si accipias, totus rerum ordo turbatur; sed Sibyllæ antrum, μαντεῖον, intelligendum esse, manifestum fit; et subjicitur statim: *Excisum Euboicæ latus ingens rupis* (h. e. montis, cui templum impositum erat) *in antrum.* cf. v. 9. 10 et sup. III, 443. Abest autem palmis CCXX ab *Arcu felici*, quas Apollinis templi ruinas esse diximus, crypta, communi opinione pro Sibyllæ antro habita. v. Mazzella de Situ Puteol. et Cum. c. 29. In interiore antri parte adytum, in quo Deiphobe dei afflatum excipiebat; ipse Æneas ad ingressum antri substiterat: vide v. 45 *Ventum erat ad limen* et 81 *Ostia jamque domus patuere*—et 98 *Talibus ex adyto dictis*—Difficile tamen est ad assequendum, quæ loci species hac in parte poetæ animo obversata sit. Vide enim: narrat vs. 42 in rupis Cumanæ latere *antrum, quo lati ducunt aditus centum, ostia centum, unde ruunt totidem voces, responsa Si-*

byllæ. Secundum hæc censeas antri aditus et ostia plura, magno numero, fuisse. Attamen subjungit: *ventum erat ad limen:* quod sane non potuit esse centum ostiorum, sed tantum *unius:* stant quoque vs. 47 *ante fores*, easque clausas. Nam v. 52. 53 *neque enim ante dehiscent attonitæ magna ora domus.* Fores mox aperiuntur et Sibylla in adytum irruit, nam v. 98 *talibus* ex adyto *dictis.* enimvero nunc vs. 81 poeta *centum ostia* memorat: *Ostia jamque domus patuere ingentia centum sponte sua vatisque ferunt responsa per auras.* Equidem antri adspectum animo conceperam hunc: ut plures aditus, seu meatus, subterranei, ad penetrale aliquod sacrum in intimo recessu ducerent, clausum illud: quo aperto Sibyllæ intus vaticinantis vox, per fores patentes audita, per centum, seu per omnes meatus, et ostia, ferebatur. Hæc secutus sum ad vs. 42. 43.

Jam, si Strabonis locum ex Ephoro, lib. V, p. 244 C, conferas, non uno loco olim τὸ μαντεῖον fuisse intelligas. Erat primum non longe a Styge situm, et διά τινων ὀρυγμάτων—τοὺς ξένους εἰς τὸ μαντεῖον δέχεσθαι narrat sacerdotes, πολὺ ὑπὸ γῆς ἱδρυμένον. Mox a rege aliquo interfectos sacerdotes, τὸ δὲ μαντεῖον ἔτι (Ephori tempore, qui Philippi Macedonis tempore vixit) συμμένειν μεθεστηκὸς εἰς ἕτερον τόπον. Poeta noster itaque ad antiquius illud oraculum respicere putandus.

Edoctus a Sibylla Æneas, aureo ramo opus esse, si loca infera ingredi velit, reversus ad litus, et Miseni corpore conspecto, ut illud cremaret lignis convectis, silvam versus Avernum pererrat, inventoque ramo apportatoque ad Sibyllam, illa duce ad *speluncam* accedit, *diversam a priore illa;* etenim circa Avernum aditus ad eam v. 238. In hujus speluncæ aditu sacrum faciunt v. 242 sqq., a media nocte iter per eam ad inferos instituunt, 255. 262. Postrema hæc ad unam eandemque speluncam spectare videntur, quæ est *Baiana*, quam nunc appellant quoniam versus Baias spectat. Nec probo Paolum, qui descensum quidem per hanc, sacra autem ad tertiam speluncam, *Cumanam*, facta esse (v. 237) contendit. Baiana illa superiore adhuc sæculo multo profundius et latius iter præbuisse videtur, si Mazzella (l. c. c. 15) et Mormile (*Antich. di Pozzuolo* c. 17) vera narrant.

EXCURSUS IV

De Æneæ accessu ad Italiam.

Æneas ex Sicilia per Tyrrhenum mare profectus, primo *ad Italiam appulsu* portum Palinurum *subiit, qui* a quodam Æneæ gubernatore *ibi defuncto nomen accepisse fertur.* Hæc Dionysius ex communi scriptorum narratione tradit lib. I, 53. Virgilius nec hanc famæ veteris fidem prætermisit; ne tamen frequentiore appulsus commemoratione molestus esset lectori, alterum ad Cumas accessum attigit, Palinurum vero navi excussum ad litus Lucaniæ enatasse, sed a barbaris occisum piaculo finitimos obligasse narrat. *Mox vero Lucanis pestilentia laborantibus* (verba Servii sunt ad VI, 378) *respondit oraculum, Manes Palinuri esse placandos: ob quam rem non longe a Velia et lucum et cenotaphium ei dederunt.* Vide ipsum poetam v. 378—381, qui etiam oraculi fidem de Palinuri accessu ad Italiam olim editi in fabulam assumsit. Veliam ('Ελέαν illo tempore nondum fuisse, bene observat Servius ad v. 359 *portusque Velinos*; nam condita ea fuit a Phocæensibus sub Cyro profugis, ut ex Strabone lib. VI pr. satis constat, nec tamen prolepsis talis tam insolens erat, ut viri docti post grammaticos apud Gellium l. c. X, 16 in defendendo vel accusando poeta tantum operæ ponere deberent. Operosus quoque in refellendo Ouwens Noct. Hag. lib. I, c. 2. Sufficit tenere, ipsam necessitatem has prolepses tueri, quoties narratio versatur in iis temporibus, in quibus nulla locorum appellatio est, aut ubi molestus foret poeta, obsoleta et a carminis suavitate aliena ac barbara nomina excitando. Quis dubitet, hanc defensionem esse satis justam! Verum ne *Lucani* quidem, quod Servius ait, illo tempore in his locis fuisse videntur. Fuerunt enim Lucani a Samnitibus, qui Sabinorum progenies erant, oriundi, neque in hæc loca venerunt, nisi postquam Græcorum coloniæ Italiam inferiorem occupare cœperant, id quod post Trojana demum tempora contigit; temporibus vero Trojanis *Chonas* et *Œnotros*, h. e. Pelasgos, e Græcia cum Ausonibus priscis Italiæ colonis permixtos coluisse, ex iis manifestum est, quæ Strabo lib. VI pr. exponit. Circa has enim partes a Lao inde fl. primo accessu Œnotros habitasse, hancque primam Italiam fuisse appellatam, alio loco vidimus. (Excurs. XXI ad lib. I. Excurs. IV ad lib. VII.)

Pergit Dionysius l. c. in vulgari, quam proponere volebat, narratione: *Trojanos, a Palinuro provectos, ad insulam appulisse, cui a quadam Æneæ consobrina, quæ ibi obierat,* Leucasiæ, *seu,* ut fere scribi solet, Leucosiæ *nomen impositum sit.* Communior fama ab una Sirenum, Leucosia, nomen repetit. Sed famam navigationis Trojanorum in mari Tyrrheno sequi maluerunt alii. Itaque etiam fuere, qui Trojanos ad Sardiniam adhæsisse traderent. vid. Pausan. X, 17.

Hinc evecti Trojani (Dionys. ib.) *in pulcrum ac profundum portum in Opicis* (qui Ausonum in his locis populus erat) *delati sunt; extinctoque ibi Miseno, nobili quodam viro, portum ab eo* Misenum *denominarunt.*

De *Miseno* fabulam Virgilius magna cum arte intexuit carmini suo: sed ornatam et variatam, lib. VI, 149 sqq.—235. Discessit ab aliorum, inter quos Cæsar fuit Pontificalium primo apud Victor. O. G. R. 9, fide etiam in hoc, quod non in sinu Baiano sed ultra Misenum versus Cumas classem appulsam esse voluit. Gubernatorem fuisse Æneæ Misenum tradidisse videntur nonnulli apud Victorem, falsa remi tumulo infixi interpretatione, qui tamen nautæ tantum significationem haberet. Monumentum autem vetus tumuli, infixo remo cum tuba, ad istud promontorium esse debuit; etsi video hoc quoque a nonnullis tradi, ipsum promontorium navigantibus in alto speciem sepulcri præbere.

Cum Æneas ad loca hæc semel adductus esset a poeta, ingenii ad convertendas in rem suam veterum poetarum fabulas præclari, *Necyiæ* ille *Homericæ* in his ipsis locis tractatæ memor, ut narrationem tamen variaret, non Manium evocationem sed ad eos descensum Æneæ comminisci maluit; *Homerico* tamen *exemplo* prælucente quodam modo etiam in his Odyss. Ω. Atque hic commode in *Platonicam doctrinam* incidit; de quo alio Excursu expositum est.

Quod autem ad *Sibyllam* spectat, hanc poeta ex antiquioribus, quæ tum vigebant, fabulis petiit, non primus excogitavit. En locum ex Victore de O. G. R. c. 10 *Addunt præterea quidam Æneam in litore* (Baiano) *Euxini cujusdam comitis matrem ultimo ætatis affectam, circa stagnum, quod est inter Misenon Avernumque, extulisse, atque inde loco nomen inditum, qui etiam nunc Euxinius sinus dicitur* (nomen hoc a quopiam alio memorari nondum vidi; forte ab aliquo auctore proditum, qui Cimmerios, quorum sedem in his locis traditam viderat, a Bosporo et mari Euxino huc vocaverat): *cumque comperisset, ibidem Sibyllam mortalibus futura præcinere in oppido, quod vocatur Cimbarionis (Cumarum* non male emendat Arnzenius; an latet *Cimmerion?* Ita apud Tibull. IV, 1, 64 multi: *Cimmerion etiam obscuras accessit ad arces) venisse eo*

sciscitatum de statu fortunarum suarum: auditisque fatis, vetitum, ne is cognitam (ultimas duas voces, *is cognitam,* aut ex *incognitam* natas, aut aliunde irrepsisse puto, cum *cognatione conjunctam* interpretatus esset aliquis *cognatam) in Italia sepeliret Prochytam, cognatione sibi conjunctam, quam incolumem reliquerat; et, postquam ad classem rediit, reperitque mortuam, in insula proxima sepelisse, quæ nunc quoque eodem est nomine; ut scribunt Vulcatius et Acilius Piso.* Sed episodium hoc de Sibylla, ut reliqua, ex priscis fabulis sumtum esse, multo magis declarat narratio apud Dionys. I, 55 de Sibylla Erythris ab Ænea conventa, et Sibyllæ vaticinium ad Æneam a Troja solventem apud Tibull. II, 5, 19. conf. Disquis. II, s. VII.

Quod modo de *Prochyta* contra Misenum insula ex Victore memoravimus, etiam a Dionysio Halic. I, 53 in medium prolatum est. *A Miseno,* inquit, *ulterius navigantes ad insulam* Prochytam *et ad promontorium* (recte enim emendata sunt Græca a Casaubono) Caietam *appulerunt iisque locis simili modo ac superioribus nomina imposuerunt, quod mulierum defunctarum servari per ea vellent memoriam. Harum vero alteram Æneæ cognatam fuisse ferunt, alteram nutricem.* Et Prochytam *de cognata Æneæ nomen accepisse* etiam *Nævius in primo belli Punici dixerat:* Serv. ad IX, 715. A Plinio Prochytam *non ab Æneæ nutrice, sed quia profusa ab Ænaria erat,* dictam lib. III, 13 recte moneri putamus. Adde Strab. I, p. 60 A. et alia loca apud Cluver. Ital. ant. IV, 4, sed hic tantum de fama quærimus, quæ de Æneæ erroribus in his locis fuerit; materia tam copiosa, ut etiam omittere nonnulla poetæ necesse fuerit, uti hoc *de Prochyta;* nam alterum de *Caieta* sub f. lib. VI et pr. VII meminit. De qua quæ varie a veteribus tradita erant, diligenter congesta video a Cluver. III, 10, p. 1065.

EXCURSUS V

Deiphobe Sibylla et sacerdos.

VI, 35. 36. *Phœbi Triviæque sacerdos Deiphobe Glauci.* Sibyllam ab hac sacerdote diversam esse habendam, monent Holdsworthus et Spencius; nam usque ad v. 55 de Deiphobe sacerdote agi; tum Sibyllam, esse enim hanc *Phœbi vatem* v. 77, vaticinari v. 82—155, hinc iterum succedere sacerdotem v. 244, eamque excipi a Sibylla a v. 258 sqq. ad f.

Ad tam incommodam rationem deducti esse videntur viri docti inter alia maxime v. 258 *adventante dea*, quod de Sibylla acceperant. Quod si nonnulla satis commode in istam virorum doctorum sententiam accipi possunt, tamen alia in multo duriorem, quam vulgaris est, rationem deflectuntur, ut vix ita videatur poeta obscuritatis reprehensione liberari posse. Nam v. 45 seqq. satis manifestum fit, ipsam sacerdotem a deo afflari et agitari: *cum* VIRGO,—CUI *talia fanti Ante fores subito non vultus non color idem.* Continuatur de ea narratio; necesseque adeo est v. 77 nullam aliam intelligi posse quam illam ipsam a deo furore percitam Deiphoben. Quis itaque dubitet ejus esse vaticinium v. 83 sqq., neque aliam et diversam ab ipsa Sibyllam Cumanam esse v. 98! Nec in seqq. quicquam occurrit, quod nostris rationibus adversetur v. 102 sqq. 115 sqq. 125. Editur a sacerdote Sibylla responsum ut Delphis a Pythia furore correpta, postquam adytum ingressa est. Etiam apud Ovidium Met. XIV, 104. 106 sqq., qui locum hunc Virgilii expressit, ad unam feminam omnia referuntur. Quod autem inter Sibyllas ex Varronis recensu apud Lactant. Inst. Div. I, 6 Deiphobes nomen non legitur, nolim adversus poetam urguere, qui alios auctores, quam quos Varro legerat, habere potuit, quos sequeretur; ut sæpe factum vidimus in aliis, dum reconditam aliquam expromeret doctrinam Maro. Summa quoque omnino in nominibus Sibyllarum recitandis inter veteres est diversitas, ut ex iis ipsis, quæ ab Holdswortho congesta sunt, et jam olim a Salmasio Exercit. Plin. p. 52 et ab aliis, satis apparet; et in Sibylla Cumana parum sibi veterum historiarum fides constat. Vulgari errore illa *Cumis* Æolidis oriunda dicebatur; at Æolidis *Cume* est, Κύμη, non Cumæ: cum contra Italiæ Cumæ hæ etiam *Cyme, Cume,* poetis dicantur. Erythris eam Cumas Italiæ venisse, unde etiam *Erythræa* est appellata, in libro de admir. §. 90. (c. 97) traditum est. Apud Tibull. II, 5, 19 ea Æneæ, *ante quam a litore Trojano solveret*, vaticinatur. Quod si cum iis, qui in coloniam exierant, ad Italiam accessit, multo utique serior illa Trojanis est temporibus; ut recte Livius I, 7 dixerit *fatiloquam Carmentam ante Sibyllæ in Italiam adventum.* Itaque Erythræa seriorem Cumanam fecere alii, Demo vero nomine dictam apud Paus. X, 12, p. 828. Poetæ tamen omnia hæc, temporibus adeo remota, in unum cogere licuit; ut etiam, relicta omnino defunctorum evocatione, ad Delphici oraculi exemplum Sibyllam templi sacerdotem et vatem constitueret. Quid? quod præterea tertia aliqua muneris parte eam impertiit, dum *luco circa Avernum*, quem *Triviæ* dixerat, tum *ipsi Averno* et

aditui ad loca infera eam *præfecit*, ita ut pro duce descensus ad ea loca esse posset Æneæ v. 109. 117. 118 et 564 *sed, me quum lucis Hecate præfecit Avernis, Ipsa deum pœnas docuit perque omnia duxit*. Constans saltem erat in Italia vetere narratio de Sibylla Cumana, et θάλαμος κατάγειος ejus Cumis monstrabatur, h. e. antrum, quod pro domo fuerat, apud Auct. de mirab. Audit. l. c., ubi et nomen ejus editum ab aliis Melachræna f. μελάγχλαινα. Hydriam, s. urnam, in qua ejus ossa condita essent, servatam Cumis in Apollinis templo, memorat l. c. Pausanias.

EXCURSUS VI

Ramus aureus.

VI, 136 sqq. Rami hujus aurei caussas varias, mysticas quoque, veteres et recentiores excogitarunt. v. Servianam notam ad h. l. Metalli mutandi rationes hic quæsivere nonnulli, Borrichius et alii, inter quos Wedelius a Burmanno laudatur. Χρυσοῦ ὄζος—ἀδάμας, qui in Timæo Platonis (pag. 1066 B. ed. Frf.) memoratur, poetæ ad talem rei imaginem nihil prodesse potuit: ex aqua condensata metalla et primo loco aurum, tum adamantem, porro æs, tum cetera genera enasci narrat philosophus. A Dianæ Aricinæ sacris res repetitur apud Servium, ante cujus templum fuisse arbor narratur, unde si fugitivus potuisset ramum decerpere, sacerdoti cum homine pugnare necesse esset. Ritus pugnæ notissimus, vel ex Ovidii Fast. III, 263 sqq. At de arbore solum Servium tradere memini. Nec tamen id quicquam commune cum Avernalibus locis et ramo aureo Proserpinæ habere videtur. Latere aliquid occultæ religionis ex initiis Eleusiniis, si cum Warburtono conjectare velis, saltem ad sacrum ramum, quem mysta præfert, aut ad ramum lustralem, non ad myrteam coronam referri res debet; nam, ubi ad Proserpinæ domum accessit, Æneas *corpus recenti Spargit aqua ramumque adverso in limine figit* v. 635. 636, ut suspicari liceat, ad lustrationem in sacris deorum inferorum et Manium faciendam eum respexisse. Enimvero ramo eodem aureo aquam sparsam et lustrationem factam, poeta non narrat; narrat tantum hoc: *ramum in limine figi, et eum Proserpinæ munus ferri* ex arbore ipsi sacra: v. 137. 142. 408. Qui poma aurea in Junonis nuptiis cum Jove memorata (v. Not. ad Apollod. p. 410) meminerit, intercedere in his seu cognationem seu

similitudinem aliquam intelliget, ut Proserpinæ, tanquam Junoni inferæ, pro dono ramus aureus feratur, ut Junoni malum aureum. In Heracliis hoc ipsum malum forte eduxerat arborem Hesperidum, unde poma aurea decerpenda et ad Eurystheum, Junonis jussu, ab Hercule erant afferenda. Altera ex parte in Proserpinæ fabulis est comestio mali Punici, qua illa commisit, ut in Plutonis contubernio sibi manendum esset: v. c. Ovid. Met. V, 535 sqq. Hymn. in Cer. 371. Ceterum, nisi poeta noster ipse doni Proserpinæ ferendi mentionem expressam fecisset, alia esset eaque expeditior ratio, si *ramum ἱκετείας* sollenne insigne ad animum revoces (vide v. c. inf. XI, 101), ut adeo *aureum ramum* præferens Æneas ad Proserpinam supplex accedat; aut, si Mercurii caduceum, *virgam auream*, memineris, qua alii poetæ ad inferos animas deduci narrant, v. c. Od. Ω, 3 ἔχε δὲ ῥάβδον μετὰ χερσὶν Καλὴν, χρυσείην; cum Mercurium adhibere hujus descensus ducem non posset, auream virgam Æneæ assignare maluit. Ita facile intelligas, quomodo poeta ad hanc rei φαντασίαν devenerit. Ut *aureum* ramum in silvis inventum esse proderet, in mentem venire potuit ex Apollonii Rhodii lectione de vellere aureo in silva media lib. IV, 122 sqq.; nam et is sacer Hecates lucus erat. Deorum autem omnia sunt aurea, etiam in Delo χρύσειον-γενέθλιον ἔρνος ἐλαίης. Callim. in Del. 262. Ex vetustiore tamen seu Heracleæ seu Theseidis carmine ramum aureum petitum esse ex illo versu suspicor: 409, quo Charon miratur: *donum fatalis virgæ longo post tempore visum.* Igitur jam Hercules seu Theseus ramum aureum prætulerant manibus, cum ad Inferos descenderent. Ceterum hoc invento bene usus est Claudianus ad arborem auream in inferis locis florescentem, quæ inter alia inferorum bona Proserpinæ a Plutone ostenditur de R. Pros. II, 290. Exornavit hoc arboris aureæ, quæ Proserpinæ sacra est, phantasma Spencerus *Fairy Queen* B. II Cant. VII. LIII sqq.

EXCURSUS VII

De Miseno.

VI, 162 sqq. De *Miseno* narrationem intexuit propter fabulæ apud Italos auctoritatem. v. Excurs. IV ad h. lib., et habuit etiam Elpenoris exemplum, quod sequeretur, apud Hom. Odyss. Λ, 51 sqq. Mole-

stum tamen hoc, quod duo commemorandi erant, qui eodem fato perierant. Quod eum *tubicinem* nobilem fuisse tradit, cf. III, 239, in hoc Homeri sui auctoritatem deserit; cum Trojanis temporibus nec tubam nec lituum inventum fuisse satis constet. Maluit itaque et hic tragicos sequi, v. c. Æschylum Eumen. v. 570, Sophocl. Aj. 17 et al. Mox v. 172 Tritonem cantu provocat Misenus. Hoc elegantissimo poetæ ingenio deberi videtur, adumbratum ex similibus narrationibus apud veteres poetas, imprimis Homerum; cum in vulgari quoque priscorum hominum sermone, ut quisque in arte sua excelleret, ita modo artem a diis accepisse, modo ea arte cum diis contendere diceretur. Sic Thamyris cum Musis Iliad. B, 595 sqq., sic Pierides, sic Sirenes cum Musis, Marsyas cum Apolline, Eurytus arcu cum eodem Odyss. Θ, 224 sqq. certarunt. Passim hoc monitum ad Apollodorum. *Æolidea* appellat Misenum, Æoli filium, tanquam ejusdem Æoli Trojani, quem in pugna cum Latinis occubuisse narrat XII, 542 sq.

EXCURSUS VIII

Chorographia locorum inferorum ex poetæ mente.

Non injucundum esse potest, uno loco propositam habere animo totam locorum inferorum descriptionem, qualis illa a Virgilio hoc libro est exposita. Quæ alii seu imitando seu nova fingendo variarint, ut Seneca Herc. fur. 658 sqq., Valer. Fl. lib. I sub f. 827 sq. nunc non curamus. Tentavit jam idem Spencius et Jortinus Diss. VI, p. 258 præter alios Intpp. Nonnulla iterum tractavit Wernsdorf. Poet. min. Tom. II Excurs. XVIII. Res cum per se non inutilis esse potest ad poetæ interpretationem, tum vero etiam iis grata esse debet, qui Dantis Infernum, partim ex Marone, quo is duce utitur, expressum, tum etiam aliorum poetarum loca comparare volunt. Ita Silius XIII, 526 sqq. totam inferorum descriptionem variavit, decem portis, et septis, puto, in iis constitutis; ut Platonis circuli ante oculos fuisse videantur; unde etiam Servius ad v. 426 suos novem circulos duxisse videtur, etsi alieno a Virgilii mente commento. Certe novem Dantis anfractus ad Platonis Virgiliique ductum junctim adumbrati sunt. Nam Silium ab eo lectum esse dubito.

Via quidem prima per speluncam, mox immensas per silvas, caliginoso cœlo, ducebat ad amnem.

In *primo Orci aditu* (προάστειον dixeris, poetæ *vestibulum* est), citraque Acherontem, *Luctus, Curæ, Morbi, Senectus, Metus, Fames, Egestas, Letum, Labor, Sopor, mala Gaudia, Bellum, Eumenides, Discordiæ* sedem habere dicuntur v. 273—281 elegante mytho: quis enim non intelligat esse hæc mala, quibus Mors arcessitur, quæque illam vel antecedunt vel comitantur!

In medio *Somnia* in ulmo nidulantia, ad Homeri ductum. v. Not. ad 282—284. Quæ cum nocte conjuncta sunt, eadem cum locis inferis, uti cum ipsa morte, conjuncta sunt. Cum autem Hades Ἀΐδης, proprie, *qui cerni nequit*, locum faciat iis, quæ mentis vana fingendi vi excogitari possunt: monstra antiquissimorum vatum hic collocantur. Itaque hinc inde hæc loca tenent *Centauri, Scyllæ, Briareus, Hydra, Chimæra, Gorgones, Harpyiæ, Geryon*, v. 282—289, ubi v. Not. ad 285. Omnino hoc proclive fuit, poetarum seu sapientum animos in hoc phantasma incurrere, ut in aditu ad Umbrarum loca phantasmata ista et monstra collocarent.

Perventum est ad *amnem:* quem 384 *Stygem*, 295 *Acherontem* vocat. De hoc mox sigillatim dispiciemus, Excurs. IX. Petitum est phantasma hoc a regnis ac provinciis, quarum fines per magna flumina reguntur. Ex priscorum poetarum opinione Oceanus terrarum orbem more amnis ambiens in occidentali parte, Solis occidentis, Noctis, Somni, ædes, tum Elysium, tandem aditum ad loca infera continebat (cf. Opusc. T. I, p. 397 sqq.): Flumine autem circa Orcum ducto, aditus non erat nisi navi trajiceres; ad hanc regendam inventus portitor. Prætermittimus de Charonte monere nondum ab Homero memorato, cf. sup. ad v. 417, et de insepultorum umbris ab amnis trajectu prohibitis. conf. ad v. 325.

Trans amnem, adverso litore *Cerberi antrum* est 415 sqq., quod prætergressus Æneas ad *prima loca* devenit. Inhabitant hæc loca *infantes* v. 426—429 et qui *insontes* aut *mortem illatam accepere* aut *sibi ipsi intulere* 430—439. Quid in his secutus sit poeta, v. Not. ad v. 430.

Non procul hinc *Campi Lugentes*, seu lugentium sedes: quas tenent illi, *qui luctuosa morte interiere:* 439—476. Ex his imprimis memorantur *heroinæ et feminæ claræ veteris ævi*, interque eas etiam *misere amantes*. Vulgo quidem ab Intpp. *misere amantium* sedes esse traduntur Lugentes Campi. Enimvero sic magna difficultas oritur, quomodo Eriphyle et Cænis inter misere amantes referri possint. Sed iniqui in

poetam videntur esse viri docti: v. Notam ad v. 440 sqq. Ita scilicet dispescenda est oratio v. 439 sqq. *Hic—Lugentes Campi—: Hic* primum, *quos durus amor* etc. Tum *his Phædram Procrinque locis* etc.

Contigua illis et, si recte intelligo, in extrema Camporum, quos Lugentes tenent, parte sita est sedes *virorum bello clarorum* et inter pugnandum cæsorum: *Arva ultima* v. 477—539. Ita excipiunt se loca eorum, qui morte haud matura interiere, infantum, heroinarum, heroum: Commune omnibus hoc, quod debitum vitæ tempus non exegerunt.

Itaque trina illa loca citeriora omnino eorum animas continent, qui immatura morte obierunt; etsi poeta non satis subtiliter hæc tractavit, nec adjecit, sintne illi aliquando, expletis fatalibus annis, quos anteverterunt, ad Elysium perventuri; sed in hoc tantum laboravit, ut, quæ passim apud Græcos poetas de locis inferis memorata videbat, in hæc loca conferret, imprimisque Homeri exemplo heroum heroinarumque clara nomina intexeret. Hactenus igitur Haden vidimus mythicum ac poeticum. Ad statum aliquem medium inter pœnas et præmia hæc redigere allaborat Trappius cum aliis; nec tamen rem ad Virgilii quidem mentem expediunt.

Hinc *duæ viæ* (natæ forte ex τριόδοις Platonis in Gorgia pag. 357 A. Frf. Steph. p. 524 A.), altera ad *Plutonis regiam*, eamque prætergressos ad *Elysium*, ducit, sinistra vero ad *Tartarum* 540—543.

Dum ad Plutonis regiam procedunt, (non autem intrant: cf. ad v. 573.) a sinistra *Tartarum* ostentat et describit Deiphobe, *548—627.* non autem intrat: v. ad v. 573. In hunc transtulit omnia poeta, quæ veteres de Tartaro, in quem Titanes fuerant detrusi, fabulati erant; v. Hesiod. Theog. 720 sqq. cf. Iliad. Θ, 14 sqq.: porro nonnulla ex Platonica Tartari descriptione, in Phæd. p. 83, atque etiam ex sulphurariis circa Cumas, quas latius ornavit Petron. c. 67. v. 120. Fatendum tamen, multo inferiora esse hæc omnia terroribus Tartari, quem Miltonus descripsit lib. I et II, et Teutonum Miltonus, Messiadis conditor, lib. II, varietate autem rerum ac specie haud dubie Dantes admirabilis in Inferno suo, Cant. III sqq. In vestibulo Tartari Tisiphone sedet. v. ad 573—579. Subjecit hæc Miltoni ingenio præclarum phantasma de custodibus Orci, Peccato ac Morte, lib. II, 650 sqq.

Ceterum quod Tartarum suppliciorum locum prodidit poeta, hoc philosophis, imprimis Platoni, debuit. Nam apud Hesiodum et Homerum Tartarus est carcer Titanum et Centimanorum cum Cyclopibus, qui Uranidis accensentur. cf. Apollod. pr. At loca infera, Hades,

Erebus, continent animas piorum et impiorum promiscue: ut ex Necyia Homeri constat: in qua iisdem locis heroes habentur et simul Orion, Tityus, Tantalus, Sisyphus, et cum iis Hercules. Multo magis mirum in modum miscuit ea, quæ in Orco collocaverat, Polygnotus in tabula Delphica ap. Pausan. X, 28 sq. Idem v. c. Eurynomum Genium apposuerat, qui mortuorum carnes ad ossa usque arroderet: ut adeo ex ejus opinione non umbræ sed carne vestitæ animæ ad inferos descenderent. Etiam Ocnum cum asino ille iisdem in locis pinxerat. Tam parum subtilioris judicii antiquiores in fingendis rebus hisce adhibuerunt, quibus satis erat, monstrorum terrores cumulare. Mireris ipsum Horatium, ubi loca infera omnino nominanda erant, ad quæ omnibus migrandum est, memorare Cocytum, Danaides, Sisyphum, et paullo ante Geryonem cum Tityo: Carm. II, 14. in quorum consortium venire nemo optet. Nunc diversa loca videmus esse Elysium et Tartarum. Etiam in scelerum recensu disertior est poeta, quam antiquiores: qua de re vid. Not. ad VI, 608. Omnino, quo magis expoliti philosophia fuere animi, eo melius dispescuere narrata de rebus inferis. Accommodari enim hæc solent ac debent populorum, ætatum et singulorum hominum ingeniis.

Jam ad *Plutonis regiam* perventum est. Sapienter hanc omnino prætermisit poeta, nec in illam sive ornatus sive narrationis quicquam consumsit præter paucos versus v. 630 sq. Nam rem a consilio alienam tractasset et in summas angustias sese immisisset poeta, si Jovem inferum exhibere voluisset; nec majestatem dei quomodo satis tueretur, in promtu habuisset. Integrum itaque reliquit hoc argumentum Claudiano, Tasso, Miltono Messiadisque auctori. Intrat tamen Æneas *vestibulum regiæ*, lustrat se et ramum aureum in foribus figit v. 634—636, ubi cf. Not.

Præter regiam Plutonis via ad *Elysium* ducit. Apud Aristophanem Ran. 162. 163 de initiatis: *Οὗτοι γὰρ ἐγγύτατα παρ' αὐτὴν τὴν ὁδὸν Ἐπὶ ταῖσι τοῦ Πλούτωνος οἰκοῦσιν θύραις.* Sunt autem initiatorum sedes nullæ aliæ quam Elysium. Hoc itaque non longe a Plutonis regia abesse traditum forte in Eleusiniis, ut colligere licet ex scurrili Aristophanis insectatione initiorum. Hesiodus Plutonis regiam in vicinia Tartari collocaverat. Nam ante Tartarum Atlas stat cœlum sustentans; ibidem Diei et Noctis ædes, circa quam Noctis liberi habitant, Somnus et Mors. *Ἔνθα*, pergit, *θεοῦ χθονίου πρόσθεν δόμοι ἠχήεντες Ἰφθίμου τ' Ἀΐδεω καὶ ἐπαινῆς Περσεφονείης Ἑστᾶσιν*, ante has Plutonis

et Proserpinæ ædes excubat Cerberus. Nec procul hinc antrum incolit Styx. Theogon. 767 sqq.

De *Elysio* satis dictum est ad ipsum poetam v. 637 sqq. In ejus convalle *Lethe* est, ad quam convocantur animæ novum corpus ingressuræ v. 675. 679 sqq.

Secundum ea, quæ poeta v. 739 sqq. de purgatione animarum narrat, *locum* aliquem in inferis requiras, *quo illa purgatio instituatur.* Sed de hoc nihil commemoravit Maro.

***Aditum* ad *inferos* supra vidimus. *Exitum* per *Somni portas* monstrat Æneæ Sibylla sub f. lib., ubi de eo vide.**

EXCURSUS IX

De fluminibus inferorum.

VI, 296. 298. *Hinc via Tartarei quæ fert Acherontis ad undas; Turbidus hic cœno vastaque voragine gurges Æstuat atque omnem Cocyto eructat arenam.* Mox in eadem re 323 *Cocyti stagna alta vides Stygiamque paludem.* Et *unda Stygia* 385. 391. Et sup. v. 107 *quando hic inferni janua regis Dicitur et tenebrosa palus Acheronte refuso.* 132 *Tenent media omnia silvæ, Cocytusque sinu labens circumvenit atro. Quod si tantus amor, si tanta cupido est, Bis Stygios innare lacus.* Mire seu turbant seu variant in fluminibus inferis poetæ. Etsi non facile aliquis ad historicam veritatem hæc, quæ ingenii poetici commenta et narrationis ornamenta sunt, exigat; de Virgilio tamen videndum, temerene ille fluminum nomina posuerit; an certam rationem secutus sit. Jam Cerdæ aliqua hanc in rem nota est non indocta, ad v. 295; sed in plerisque argutias captat.

Duo omnino duces hoc in loco habuit Virgilius, Homerum et Platonem: qui *trajecto Oceano* Haden adiri narrant; cum aliis *descensus per specum* profundum ad loca infera narretur, ita ut in primo e specu egressu amnis objectus sit. Alter Odyss. K, 513—515 *Phlegethontem* cum *Cocyto*, quorum hunc quidem *Stygis* facit *partem*, in *Acherontem* deferri narrat, et esse petram eo loco, quo duo fluvii committantur. Platoni autem in Phædone vetustiorum Theologorum exemplo (vid. Hesiod. Theog. 740 sqq. 807 sqq.) *Tartarus* vorago est, in quam om-

nia flumina aquarum confluunt et inde rursus effluunt. Sed tamen quatuor imprimis orbem terrarum circumfluunt, *Oceanus* unus in extima parte; huic ex adverso *Acheron*, qui in paludem Acherusiam defertur, interque duo illos interfluit *Pyriphlegethon*, qui paludem igneam emensus post multos flexus, ubi Acherusiam paludem et ipse ambiit, infra Tartarum demittitur; et alter, huic ex adverso fluens, *Cocytus*, qui primum in Stygiam paludem ingressus, mox, ubi post multos flexus ad Acherusiam paludem pervenit, hanc et ipse ambit et in Tartarum se præcipitat. Ita *Acherusia palus*, quam Acheron facit, in medio est, in quam impii deferuntur, et sic porro. Notionem me non satis claram talis locorum situs habere, lubens fateor. Commentum, a Socrate expositum, ab antiquioribus haud dubie acceptum erat; nam in initiis simile dogma seu mythus frequentatus esse debuit. Nempe quod eorum, qui initiati non essent, animæ ἐν βορβόρῳ κεῖσθαι apud Platonem et alios (conf. Menag. ad Diog. Laert. VI, 39) dicuntur, ad hanc ipsam paludem, cui innatant animæ, erat referendum a Moshemio ad Cudworth. p. 1039. Ex Platonicis autem istis fluminum anfractibus natum videtur, ut loca infera, in regni et provinciæ formam redacta, fluviis ambita et inclusa esse vellent poetæ pluribus; etsi Homerus id non habet. In altero Socratico dialogo, Axiocho, qui Æschini tribui solet, sub f. Plutonis regnum adeunti primo loco objicitur fluvius *Acheron*, tum *Cocytus*, quibus trajectis ad Minoem et Rhadamanthum via ducit.

Ad hoc itaque aut simile exemplum poeta, etsi alias nomina ab eo temere poni non negem, hac tamen in narratione, in qua descriptionem locorum edit, primo loco videtur *Acherontem* ponere adeundum, vorticosum fluvium, qui ex imo fundo erutam æstu suo *arenam omnem Cocyto eructat*, ita ut in Cocytum egeratur illa, *Acheronte in Cocytum se* exonerante. Verba Virgilii imitatur Silius XIII, 571. 572 *Tristior his Acheron sanie nigroque veneno Æstuat et gelidam eructans cum murmure arenam Descendit;* sed in summa rei a Virgilio discedens. Alter igitur fluvius *Cocytus* est, qui et ipse ambit regna infera; unde sup. 132 de aditu ad infera loca: *tenent media* (inter illa et has superas oras) *omnia silvæ, Cocytusque sinu labens circumvenit atro;* tertia et interior *Styx* est, tarda et paludi similis; unde passim *palus, lacus.* vide VI, 134. 369, item 416; etsi omnes illi amnes, quatenus multos errores faciunt, et in orbem regna infera circumfluunt, etiam hactenus stagna et lacus facere videri possunt. Styx autem *novies* h. e. sæpius flexus suos repetere dicitur VI, 438. 439. Georg. IV, 478—480, ubi Cocytus cum Styge memoratur.

Ternos hos fluviorum anfractus trajectu opus, antequam ad ulteriora pervenias; etsi, ubi de Charontis transvectione agitur, non facile poetæ de triplici amni terras inferas ambiente cogitant, et melius unum tantum fluvium nominant: plerumque Stygem aut Acherontem. Nec aliter ipse Maro VI, 107 et al. 374. 391. Sic et unus in Polygnoti tabula Acheron apud Pausan. X, 28. Vectorem autem Charontem, etsi post Homerum, facile commenta est antiquitas, cum semel hoc probasset, ut flumina trajicienda essent adeuntibus loca infera. Neque adeo ex Ægyptia religione et lacu Mœride illum adumbratum esse necesse est; quin potius Græculi seriores Ægyptiam priscam religionem in hanc partem interpretati esse videntur.

Ceterum in Acheronte ad loca circa Cumas respexisse poeta recte existimatur et spelunca Cumana duxisse fertur ad *paludem Acherusiam* sub Miseni promontorii extrema ora. Ejus paludis vulgo vestigia habere creditur *Lacus Coluccius*, sed probabilior est Paoli sententia, qui ad *Mare mortuum* refert *paludem Acherusiam* fol. 28. Alii poetæ Virgilium auctorem in his inferorum amnibus deseruerunt. Conf. v. c. Senecam Herc. fur. 680. 686. 709 sqq. Silium X, 116—121, qui Cocytum in Lucrino et Stygem in Averno quærit, viam autem ad inferos per Acherusiam paludem. De fluviis inferorum locus etiam præclarus est Miltoni lib. II, 574 sqq., dignus qui comparetur; at de etymologia nominum, quæ his amnibus indita sunt, v. loc. Apollodori apud Stobæum: in Fragmentis Apollod. pag. 1047 sqq., ubi p. 1050 locus Sophoclis e Polyxena sic videtur constituendus, ut pro *ὦ τὰς* legatur *'Ακτὰς* et altero versu *λιποῦσα λίμνης ἦλθον ἠχούσης γόους 'Αχέροντος ὀξυπλῆγας ἄρσενας χόας.* p. 1051 *ἀπὸ τοῦ γοργῶς φαίνεσθαι* leg. *γοργὰ φ.*, et pag. 1053 l. 3. *στερεμνώδη*, et l. 5. *καμόντων*; ultima e Cod. Stobæi Escur. suppeditavit doctiss. Tychsen.

EXCURSUS X

Descensus ad inferos an ex initiis Eleusiniis sit adumbratus.

Dum in loco hoc nobilissimo de descensu Æneæ ad inferos versamur, etsi, unde poeta materiam ejus ornatumque petierit, satis declaratum esse videtur; tamen Warburtoni, Viri Summi, Glevi seu Glocestriæ Episcopi, sententia prætermittenda a nobis non est, quæ in Com-

mentariis *de Mosis divina legatione* (Tom. I, lib. II, S. 4) olim exposita, præfixa quoque est Tom. III Virgilii Wartoniani. Redit autem illa huc, nihil ut aliud hoc ad inferos descensu repræsentari a poeta contendat, quam *initia Æneæ* et *descriptionem pompæ* (θεᾶς) *Eleusiniæ* eorum, qui initiarentur, oculis exhiberi solitæ. Placere poterat doctrina hæc vel novitate sua, vel ingeniosa viri doctissimi exornatione, vel ipsa veri fiducia, cum qua ab eo exposita est. Neque id negari velim, nihil omnino narrationi Virgilianæ cum Eleusiniis initiis esse commune. Illud enim ex multis passim veterum locis, maxime ex Aristophanis Ranis, loco, quo Bacchi ad inferos descensus exhibitus est, Claudiano de R. Proserp. lib. I, 619, Pausania lib. X, p. 876, Luciano in Cataplo, Themistio apud Jo. Stobæum et al. satis constare videtur, iis, qui initiarentur, symbolica aliqua repræsentatione piorum impiorumque præmia ac pœnas post hanc vitam fuisse propositas, resque inferas, Tartarum cum Elysio, monstratas, eadem fere specie, qua in sexto Æneidis libro exhibentur. Etsi vero hoc manifestum est, cum tamen repræsentatio illa Eleusinia, ut ex iisdem locis intelligas, ad vulgares fabulas, philosophorum vetustiorum doctrina primum in Græciam illatas, attemperata fuerit; non minus demonstrari posse velis quoque hoc, Virgilium non aliunde suam inferorum locorum descriptionem petiisse, eumque Eleusinias ceremonias vulgare aut voluisse aut potuisse, cum nec ipsum iisdem sacris initiatum esse constet, nec, si hoc constaret, talis impietas in castissimum poetam cadat, ut arcana, quod nefas erat, ad profanos efferre voluerit. Sed ne in ingeniosa hac Summi Viri hypothesi retexenda immorandum sit, otium fecit vir doctus,* qui eam in singulari libello (*Critical Observations on the Sixth Book of the Æneid*, Lond. 1770.) paullo acrius quam velis, perstrinxit. Hoc equidem inter cetera doctissimum Præsulem posuisse nolim, quandoquidem id alienissimum est ab Æneidis, omnisque carminis epici, natura et consilio, poetam, Platonis ac Ciceronis exemplo, rempublicam carmine epico condere, Æneamque legumlatoris perfecti exemplar proponere voluisse;

* Fuit is, clarissimus historiæ Romanæ seriorum temporum conditor, *Ed. Gibbon*, quod ipse professus est, cum memoratione hujus censuræ nostræ. v. *Miscellaneous Works* of Ed. Gibbon, 1796. Vol. II. Nuper ingeniosus vir, Erasmus *Darwin*, in notis ad Carmen didacticum, *the botanic Garden*, nobile vas Portlandium ex Virgilio ita interpretatus est, ut anaglyphum ad mysteria Eleusinia referret. Ita sane res se habet: multa passim in operibus priscæ artis, in cælatis maxime et scalptis, occurrere, symbolica et mystica, quæ ad vitam animarum in inferis probabiliter referri possint; etsi difficile est, in his satis sibi cavere, ne ingenii lusui indulgeamus.

quoque modo Homerus ethicum, ac Miltonus religiosum ediderint, ita a Virgilio civile seu politicum epos conditum esse. Nec minus leve et infirmum est, quod altero loco posuit, nullum legibus ferendis idoneum virum olim fuisse, quin arcanis sacris initiatus esset. Quotus enim quisque inter Minoes, Charondas, Zaleucos est, quem Eleusiniis initiis imbutum esse quisquam tradiderit? Quæ omnia cum sine auctore prodita sint, tum Eleusinia initia ab Æneæ temporibus et ætate aliquantum sunt remota, ad Avernum autem Necyomantium quidem aliquando inclaruisse narratum est, initia autem ulla in his locis fuisse, nec traditur, nec probabile fit. Perit tandem omnis epica vis et poetica suavitas, si res a poeta narrata ad allegoriam revocetur.

EXCURSUS XI

De judicibus apud inferos.

VI, 431—433. *Nec vero hæ sine sorte datæ, sine judice, sedes. Quæsitor Minos urnam movet: ille silentum Conciliumque vocat vitasque et crimina discit.* Minos itaque, e Maronis mente, in primo statim ad inferos aditu, cognoscit de advenientium animarum caussa, sorte ac sede assignanda: fere ut apud Platonem in Gorgia est is, qui ceterorum judicia inspicit ac regit: v. paullo post dicenda. In judicibus seu quæsitoribus locorum inferorum poeta peculiarem rationem sequitur, quod non omnes in uno loco constituit, sed singulos in diversis partibus: in primo septo Minoem v. 432, at Rhadamanthum in Tartaro v. 566. Mythus hic omnino aliter post Homerum tractari cœpit, aliter ab ipso Homero. Nam is Minoem obiter inter ceteras ab inferis excitatas animas nominat; θεμιστεύοντα tamen νεκύεσσιν ἥμενον, adeoque judicem; eo scilicet, ut id agat apud inferos, quod in hac vita persequi erat solitus; ut alii heroes alia: dum equos agitant, armis certant et sic porro. At Rhadamanthus in Elysio versatur, tanquam pius heros, Odyss. Δ, 564. Apud Pindarum autem idem est Κρόνου πάρεδρος Olymp. II, 137 sq., et quidem, ut ex loco apparet, assessor juris dicundi caussa; scilicet heroico ævo ipsi reges jus dicebant. Itaque Homerus in locis inferis unum Plutonem exhibuit, cum Proserpina, ut Jovem et Junonem e superis æmularetur. Pœnas infligunt regis jussu Erinnyes, v. c. Iliad. I, 565—567. Fabula adeo de trinis judicibus inferorum post Home-

rum, forte et post Pindarum inventa est; eo ævo adoptata, cum reges non amplius ipsi jus dicerent, sed darent judices; aut cum in civitatibus Græciæ judices selecti constituerentur. Si Minoem et Rhadamanthum Creta esse oriundos reputes, a Cretensibus vel a poeta aliquo, qui Creticas fabulas sectatus erat, primum eos in Plutonis regno judices constitutos esse suspicari licet. Æacus vero ultimus accessit, forte ab Homerico aliquo poeta surrogatus, in Achillis honorem, cujus avus erat Æacus. In Axiocho duo tantum in Campo Veritatis sedent judices, Minos et Rhadamanthus; at in Gorgia (p. 357 A. Frf. Steph. p. 524 D.) tres: Asianos quidem judicat Rhadamanthus, Europæos Æacus, Minos autem ἐπιδιακρίνει, recognoscit et regit judicia istorum; et in Apolog. Socr. sub f. cum tribus illis Triptolemus et alii heroes, qui juste vixerunt, judicia inter animas exercent.

Post hos omnes nova ratione Virgilius judicium hoc ex Romano judiciorum more ordinat. In caussa capitali *judex quæstionis* sedet seu prætor, quæsitor, cui ea quæstio sorte obtigit (nam de quæstione extra ordinem mandata hic non agitur), sive is, cui ille delegavit quæstionem. Assident ei *judices selecti*, qui, sortitione nominum ex decuriis a judice quæstionis facta, caussæ cuique contigerunt. Fit *judicium* et de caussa cognoscitur. Audit Quæsitor dicentes caussam, interrogantur testes (*vitasque et crimina discit;* nam *docere, discere, nosse caussas*, vocabula juris propria sunt); mittuntur judices in consilium, feruntque sententiam.

Ad hunc itaque modum poeta faciem judicii constituit. Videamus de singulis. *Nec vero hæ sine sorte datæ, sine judice, sedes*, sed potius judicum sortito datorum sententiis. Hinc *Quæsitor Minos urnam movet*, sortitur judices. Male hoc ad caussarum sortitionem referunt Servius, Pompon. Sab. et alii. Poterat vel Senecæ imitatio errantes revocare Herc. fur. 731 *Non unus alta sede quæsitor sedens* Judicia *trepidis sera* sortitur *reis. Aditur illo Gnossius Minos foro, Rhadamanthus illo, Thetidis hoc audit socer*. Ad sortitionem caussarum, quo ordine inducendæ sint, respicit idem Agam. 24 quos—*Quæsitor urna Gnossius versat reos.* Idem alio loco: 578 *et qui fronte nimis crimina tetrica Quærunt ac veteres excutiunt reos, Flentes Eurydicen juridici sedent.* Sic quoque apud Propertium Æacus sedet quæsitor et sortitur judices: IV, 11, 19 *Det pater hic umbræ mollia jura meæ* (Pluto mitem de me sententiam ferat): *Aut si quis posita juxta sedet Æacus urna, In mea sortita vindicet ossa pila* (h. aut quæsitor ab eo extra ordinem datus cognoscat de me: *pila sortita* de sortitione judicum facta, pilis in urnam conjectis. *Vindicare in ossa* insolenter dictum, ut alia a Propertio). *Assideant fratres; juxta*

Minoia sella; et Eumenidum intento turba severa foro. (Sint assessores fratres Rhadamanthus et Minos: f. fuit. *Assideat frater, juxta et Minoia sella,* sc. sit, stet, pro ipso Minoe.) Porro Quæsitor Mines, sortitione judicum facta, *silentum Concilium vocat,* die dicto citat reos ad judicium (conf. Var. Lect.), *vitasque et crimina discit,* audita utriusque partis oratione.

Jam *Rhadamanthus* longe alio loco ac modo constitutus est in Tartaro; non tam judex aut magistratus, qui quæstionem exercet, et caussas capitales persequitur: ut Minos; sed qui Triumvirorum capitalium more sententias judicum exequitur, supplicium sumit, et idem de inferioris ordinis hominibus, furti, grassationis, sacrilegii, reis cognoscit; itaque item tormenta adhibet, scelerum convictos quæstione admota fateri cogit occulto perpetrata: v. 566 *Gnossius hæc Rhadamanthus habet durissima regna, Castigatque auditque dolos, subigitque fateri, Quæ quis apud superos, furto lætatus inani, Distulit in seram commissa piacula mortem.*

Iisdem judicibus apud inferos alii aliter usi sunt; nemo liberius Luciano in Cataplo et alibi. Proxime ad Maronem, ut tamen *Principis Romani cognitionem* adumbret, Statius Theb. VIII, 21 sq. *Forte sedens media regni infelicis in arce Dux Erebi populos poscebat crimina vitæ.— Stant Furiæ circum variæque ex ordine Mortes, Sævaque multisonas exercet Pœna catenas* (tanquam apparitores, carnifices, servi publici). *Fata ferunt animas et eodem pollice damnant* (Parcæ s. Μοῖραι accusant et rapiunt animas ad tribunal Plutonis, et accusatione sua movent judicem, ut reos condemnet: *pollex* referendus ad gestum dicentis. Notus, *infestus pollex). Vincit opus* (incredibilis est caussarum multitudo). *Juxta Minos cum fratre verendo Jura bonus meliora monet* (tanquam Jureconsultus aliquis, qui Principi cognoscenti adest seu assidet in consilio) *regemque cruentum Temperat.*

EXCURSUS XI*

Orgia Bacchica poetarum usibus inservientia.

VI, 517—519. *Illa,* (Helena) *chorum simulans, evantes orgia circum Ducebat Phrygias; flammam media ipsa tenebat Ingentem, et summa Danaos ex arce vocabat.* Commendavi in Nota hoc, seu antiquioris seu

nostri poetæ, inventum, quod probabilem aliquam rationem apponit, quomodo fieri potuerit, ut Helena face ex arce sublata Achivis signum daret urbis capiendæ. Inter orgia enim noctu habita facibus accensis inter discursitationes bacchantium facile latere potuit perfida mulier facem exitiosam tollens. Nec male Bacchicus thiasus convenit nocti inter tripudia et cantus exactæ, cum obsidionem solutam esse crederent Trojani. v. Quint. lib. XIII pr. cum omnino sollenne sit poetis, gaudia et choreas in lætitia publica cum thiasis Bacchi aut comparare aut confundere; arripiuntque illi hæc tanto cupidius, quia nec in poesi nec in cælatura quicquam est, quod plura magisque variata ornamenta suppeditet. Poetam ad phantasma hoc adducere potuit, vel unus Euripidis locus in Troad. 542 ad 554. Enimvero est alia observatio, quam adjungam ad inventum Maronis tanto melius perspiciendum. Tragicorum mos fuit, tum etiam aliorum poetarum, utendi orgiis Bacchicis ad exequendas res occulta fraude peragendas. Sic apud Euripidem in Antiope Dirce, discursitatione per silvas inter orgia, potita erat Antiopa (qua de re disputata vide ad signum Tauri Farnesii quod vocant (*Antiquar. Aufsätze* II St. p. 206 seqq.). Sic in Ino Euripidis Athamas, superinducta altera uxore Themistene, resciscit Inonem in Parnasso bacchationi interesse, et ea sic deprehenditur: cf. Hygin. f. 4. Etiam in Athamante et Phrixo Sophoclis orgia Bacchi ad furorem injiciendum fuisse adhibita intelligitur ex iis quæ apud Hygin. et alios leguntur. Fuit quoque Helena a Paride inter orgia Bacchica rapta apud Lycophr. 106, ubi v. Schol. ad 93. Etiam in fabulis, quæ Λήμνιαι inscriptæ erant, qualis Sophoclis fuit, Thoantem patrem Hypsipyle inter orgia Bacchi incolumem abduxerat: narrat rem ornate Valer. Fl. I, 264 sqq. Et in insula Scyro Achilles inter feminas latitans deprehenditur ab Ulysse tripudiis inter orgia: v. Statius Achill. I, 593. 608. II, 152. Ne Prœtidum sanationem per orgia institutam a Melampode commemorem apud Apollodor. II, 2. extr. Manifestum fit, e Tragicis profecisse poetam in loco præclaro inf. VII, de Amata, quæ Laviniam filiam Turno promissam nuptiis cum Ænea subducere volens: 385 *Quin etiam in silvas simulato numine Bacchi—Evolat, et natam frondosis montibus abdit, Quo thalamum eripiat Teucris tædasque moretur, Evœ Bacche! fremens; solum te virgine dignum Vociferans* etc.

EXCURSUS XI**

Tempora descensus Æneæ ad Elysium.

VI, 535—539. *Hac vice sermonum roseis Aurora quadrigis Jam medium ætherio cursu trajecerat axem: Et fors omne datum traherent per talia tempus; Sed comes admonuit, breviterque affata Sibylla est; Nox ruit, Ænea; nos flendo ducimus horas.* Obscura est in his temporis notatio; multoque magis, si superiora et totum rerum narratarum ordinem expenderis. Scilicet difficultatem facit hoc, quod tempora descensus ac reditus ex inferis a poeta non diserte satis constituta sunt. Sumere licet duo: alterum, una eademque nocte hæc geri, alterum noctibus diversis; atqui, utrumcumque ponas, sunt, quæ parum conveniant. Ex notionibus veterum satis constat, quidquid ad deos inferos, ad Manes, ad sacra magica, spectaret, *ad noctem* referri; die orto omnia hujus generis finiri solent. Cum ortu solis Manes ad loca infera redeunt, v. c. sup. lib. V, 738. 739. 537. cf. ad VI, 255. Homericos versus compara Odyss. Π, 220. Φ, 226. Ad communes itaque notiones etiam interpretatio est moderanda.

Ipse poeta temporum notas dedit has, sacrum fieri *noctu: 252 nocturnas inchoat aras.* Tum litatur, sacrum fit ratum, preces exaudiuntur, aditus ad loca infera patet: *primi sub lumina solis et ortus* 255—et confestim viam ingrediuntur Æneas et Sibylla *ante diem ortum.* Peragrata sunt loca inde a primo ingressu ad Plutonis regiam quæ prospicitur, et a læva Tartarus: tum interponitur 536 *Hac vice sermonum* (inter Æneam et Deiphobum) *roseis Aurora quadrigis Jam medium ætherio cursu trajecerat axem.* Itaque Sibylla affatur eos: *Nox ruit, Ænea; nos flendo ducimus horas.*

Si verba poetæ interpretando sequeris, non nisi de *eadem illa nocte* accipi hæc possunt, *qua sacra, cum ipso descensu, facta sunt.* Exigunt hoc rationes grammaticæ. Aurora facit decursum suum quadrigis ab oriente evecta non alio modo quam Sol, qui eam subsequitur. Ergo ea *quadrigis roseis cursu ætherio trajicit cœlum.* Nunc ea *trajecerat jam axem medium:* esse *axem* cœlum, dubitari nequit; *medium axem* Romano more non præcise ad mediam cœli partem revocari, sed omnia dici

media, quæ sunt intra extremos fines, multis virorum doctorum notis ad multos auctores monitum est; intelligenda adeo poetæ verba erunt de die orto post diluculum jam depulsum. Et si subjungitur: *Nox ruit, Ænea,* hoc ex ipsa re, quod bona interpretatio postulat, erit accipiendum, verbis non severe exactis. *Nox abiit*, dies jam exortus est; etsi sensus facile unumquemque doceat, duriter hoc dictum esse. Ita sane grammatice expedita sunt omnia. Enimvero ita ad miraculum adducta res est, si, cum iter ingressi essent jam sub diluculi tempus: *primi sub lumina solis et ortus* v. 255, nunc *Aurora jam in cœlum altius* evecta, intra tam breve temporis intervallum, inter diluculum et diei ortum certum et clarum, tantum viæ spatium fuit peractum.

Videamus nunc alteram rationem, ut non eadem nocte peracta esse omnia dicantur. Est ea a Cerda proposita, e qua alii petiere; peragi iter intra XXIV horas, sacrificium noctu inchoatum; statim inde sub ortum Solis iter initum, consumtum in eo *diem posterum cum nocte insequente usque ad alteram Auroram.* Verum nunc in versibus 535 sq. aut ad eosdem scopulos adhærescimus, ut iter, sub ortum solis initum, sole orto per tot loca jam continuatum sit; aut dicendum est, iter per totum diem insequentem jam continuatum esse usque ad alteram noctem: *Nox ruit, Ænea.* Habet hæc interpretatio primo eam statim difficultatem, quod communi veterum mori et opinioni repugnat, qua, quæ ad sacra magica et res inferas spectant, referuntur omnia ad noctem. Condonemus tamen hæc. *Aurora* jam *medium axem cursu trajecerat*, esto Aurora ipse dies, Ἠὼς, eritque, jam *dies medius:* satis magnum nunc quidem itineri per loca infera datum est tempus Æneæ; verum nunc statim post diem medium *Nox ruit*, Ænea: h. e. advesperascit. Sane quidem *nox* quoque *ruere* dici potest: de quo nemo dubitet; sic sup. II, 250 *Vertitur interea cœlum et ruit oceano nox.* VIII, 369 *Nox ruit, et fuscis tellurem amplectitur alis.* Ita etiam *dies* oriens *ruit* inf. X, 256. Verum *Sol* quoque *occidens ruit* (lib. III, 508) *et montes umbrantur opaci*; et de vere jam exacto Georg. I, 313 *cum ruit imbriferum ver, Spicea jam campis cum messis inhorruit* etc. *Ruunt* enim et ea, quæ imminent, et ea, quæ in exitu sunt. Itaque in versu Basilii (Anthol. Lat. Tom. II. p. 306) *noxque peracta fuit* viri docti ex Virgilio emendant *ruit*. Non male itaque Servius: "si per diem sacra celebrabantur, *ruit* est, imminet; si per noctem, finitur." In voce *Nox ruit* adeo non laboramus: constituendus est sensus e ceteris. Enimvero quam bene die medio nox ruere dicatur, videant alii.

Hac igitur via non magis expeditum vides iter, quam altera. Re-

stat itaque, ut fateamur, aut nos non satis commodam interpretandi poetæ rationem tenere, aut poetam sibi ipsi haud constare, aut poetam omnino temporum rationes haud curasse. Et ultimum hoc præstare ceteris videri dixi, nec certas temporum notas eum apponere voluisse. Ita nec infra in reditu ad superos certas temporis notas adjecit. Itaque de eo nec esse laborandum dixi; aut saltem licebit cuivis statuere pro sensu et ingenio suo.

EXCURSUS XII

De Salmoneo.

VI. 585—594. De Salmoneo consulendi Apollodorus et Hyginus. Etiam hæc fabula, dum a multis tractata est, a tenuibus initiis latiora deinceps incrementa accepit. Homerus quidem Odyss. Λ, 235 Salmoneum ἀμύμονα, *clarum*, simpliciter memorat, tanquam heroem. Celebratus ille fuit propter opes et natam inde magnificentiam et arrogantiam: uti Aloidæ vasti corporis robore ferocientes. Nunc ille ap. Hesiodum fuit: Σαλμωνεὺς ἄδικος in fragm. ap. Schol. Pindari P. IV, 252. Nunc ille secundum nonnullos superbia elatus *quadrigis*, tanquam deus aliquis, *invectus* per Elidem honores divinos affectabat. Pro ferro prisci homines ære utebantur; itaque *currum* ejus *æreum* exhibuisse debet antiquus poeta. Solum ex ære factum subjecere alii. Equi χαλκόποδες, *æripedes*, vulgari poetarum usu frequentantur; iidem χαλκόκροτοι. Facile hæc poetas ad mythum deducere potuere; sapienter tamen substituit *æs et pulsum equorum*, ut prius ad currum referri possit. Cum æris strepitu *fulminis et tonitruum* imitationem affinxerunt alii; quod secutus et Virgilius. Aliter rem tractarunt alii. v. Apollodor. I, 9, 7. ubi *pelles induratas*, βύρσας ἐξηραμμένας, *cum lebetibus* ex curru suspensas per solum tractat. Pontem addidit Manilius V, 92 Salmoneus—*qui cœlum imitatus in orbe, Pontibus impositis, missisque per æra quadrigis, Expressisse sonum mundi sibi visus, et ipsum Admovisse Jovem terris, male fulmina fingi Sensit, et immissos ignes super ipse secutus morte Jovem didicit.* Facit in his verss. molestiam: *in orbe*, quod dictum esse debet pro in orbe terrarum, in terris. Nec magis placet, *in urbe* nova Salmonea. Forte *orbem* dixit de machina ærea, quam Diodorus memorat, in orbis modum facta, qua per æreum pontem tracta

fragor cœli reddebatur. Ita forte esset *orbe pontibus imposito*. Faces ardentes etiam Hygin. l. c. memorat, *quas in populum mitteret, et cives*. An excidit: *et cives terreret?* Jacobs in Animadverss. p. 203 conj. *in cœlum*, et nunc in Comment. in Antholog. Vol. II. P. II. p. 311. *in polum:* ad Tullii Gemini epigramma in Salmonei imaginem pictam fulmine percussam. Agnoscis luxurians poetarum veteres fabulas ornantium ingenium. Aliter ornatur fabula apud Servium ad h. l. Adde Diodor. in Exc. Virt. p. 546. Accessit tandem et illud, urbem Salmoneam ab eo conditam fulmine conflagrasse ap. Apollod. l. c. et Not. p. 146. Notabile tamen hoc, quod Virgilius maluit Salmoneum laudare, quam Remulum, Albanorum regem, similis impietatis reum. v. Victor O. G. R. 18 et ibi Not. Dionys. I, 71. Scilicet obscurioris hic erat nominis; et poeta fabulas melius laudat e Græca antiquitate, quam ex Romana: quippe quæ nec parem auctoritatem nec gratiam aut venustatem habent.

Ceterum divinis honoribus, quos imperatoribus adulandi studium detulit, obtrectare his versibus poetam *sine dubio* pronuntiat Jos. Wartonus. Infinitum esset, si similes Interpretum argutias enumerare vellem omnes; itaque prætermittere plerumque soleo. Sed, si semel ad hæc descendere velis, non tam hoc, quod a Maronis ætate adhuc alienum erat, quam potius illud monendum erat: vel ex hoc loco satis patere, divini honoris conferendi morem nihil commune habuisse cum opinionibus de divina natura, deorumque numine: quod vulgo putant. Civilis seu politica erat institutio, cum summis aliquem honoribus afficere vellent, quandoquidem ille summo inter mortales erat loco adeoque nihil, quod quidem humanum esset, addi poterat, nisi ut honorem modo ab heroum ordine modo a deorum loco et nomine ei peterent; nihil amplius ea re quæsitum. De hujus igitur honoris, qui nobis adeo insolens videtur esse, vi et significatu nemo facile dubitare aut philosophicas et theologicas notiones cum eo honore conjungere potuit. Iidem illi, qui honores divinos magnis viris vel potentibus deferebant, agnoverunt impietatem in eo, qui Jovi se assimulare vellet, ut in hac ipsa de Salmoneo fabula patet. Nec tamen inficiandum est, vulgus id passim credidisse, ratum viros magnos sublatos in cœlum ad deos abiisse. Ita de Cæsare Sueton. Jul. 88 *in deorum numerum relatus est non ore* (vel *honore*) *modo decernentium, sed et persuasione vulgi*. Adde de Romulo Dionys. II, 56. Aliter censuit Agesilaus apud Plutarch. Apophthegm. Lac. p. 210 D.

EXCURSUS XIII

Animarum origines et fata.

VI, 724—751. Hic jam manifeste poeta veterum philosophorum, imprimis Pythagoreorum et Platonicorum doctrinam (Indoctum enim est commentum, quod ex Servio afferunt, ab Epicuro hæc esse petita. cf. Not. ad v. 265), sed suo ingenio et ad poetices naturam accommodate, exponit. Sed ne Maroni inferamus aliena, ante omnia ejus mentem exquiramus, quanquam id interpretatione maxime factum jam est.*

In vss. 724—727 *animam mundi* omnia permeantem describit; quam æthereæ et igneæ naturæ credidisse videtur (certe τὸ νοητὸν æthereo corpore tanquam vehiculo indutum alienum a Maronis mente est) cum Stoicorum parte; nam v. 730 subjicit: *Igneus est illis vigor et cœlestis origo* (Eadem opinio exposita in So. Scip. ap. Cicer. c. 3 *hisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quæ sidera et stellas vocatis—quæ divinis animatæ mentibus* etc.). *Ductæ* ex hac mundi anima *vitæ animantum hominumque* v. 728. 729 (tanquam particulæ decerptæ: *divinæ particula auræ;* ut adeo per hanc ipsam ex divina natura *emanasse* videri debeant). *Ab hac origine animæ vitales* (multoque adeo magis animæ hominum ratione præditæ; quibus purioris ætheris pars inesse debet) *habent naturam ætheream* (conf. Ge. IV, 218 sqq., ubi idem dogma, sed aliter deflexum in illam sententiam, ut animæ corpore sejunctæ heroum, puta sapientum et bonorum virorum, tanquam ex hujus vitæ sanctitate jam satis puræ, in sidera ac cœlum recipiantur; quæ jam Ægyptiorum fuit doctrina de puris animabus, secundum sollennia verba ex Euphanto apud Porphyr. de Abstin. IV, 10; ea enim in hanc sententiam accipi debere probabiliter Jablonskium docuisse video Panth. p. 32 sqq.), *sed corporis contubernio ætherea vis obtunditur* ac debilitatur v. 720. 722, *unde animorum perturbationes et cupiditates* v. 733. 734. *Vitia* vero hæc a corporis contagio contracta *animæ sese tam alte insinuant,*

* Disputatum est de his a Wyttenbach. in Diss. quæ fuerit veterum philosophorum doctrina de vita et statu animarum post mortem. 1787.

ut ne tum quidem, cum a corpore morte sejuncta est (et hoc genuinum Platonis dogma. v. Phædon p. 61 C. D.), *ex anima excedant* (nam illud poeta non attingit, quod jam in hac vita purgatio expleri, saltem inchoari, potest, cum per philosophiam tum per teletas) v. 735—738; *Itaque in inferis locis purgatione opus est, qua vitia ista* (animorum cupiditates et perturbationes, curæ, iræ, libidines) *eluantur* et eximantur 739. 740 (neque enim parti rationali plenam et perfectam felicitatem contingere posse videbant, nisi ab istis morbis ac vitiis liberatæ: cf. Brucker. T. I, p. 713—719). *Fit purgatio aere, aqua, igni* v. 740. 741. 742 et ibi v. Not. (nec definit poeta, qua in inferorum parte. Scilicet is *Hades* est, Ægyptiis jam olim *Amenthes*, v. Plutarch. de Is. et Osir. p. 362 D.; ubi interpretatio, esse eum τὸν λαβόντα καὶ διδόντα, referenda videtur ad descensum animarum et reditum in nova corpora). *Purgatio porro subeunda est omnibus* v. 743. Nam, de heroum, philosophorum, et bonorum animabus quæ Plato addit, poeta tacet; nec adjicit, quid de iis fiat, quibus tam alte labes ista insidet, ut elui nequeat, qui tamen plures numero esse debent; scilicet hi jam ante in Tartarum erant detrusi. Hoc vero, si modo a poeta est, addit: a crassioribus sordibus liberati, ad Elysium mittuntur, sed *pauci*, ii scilicet, quibus inusta vitia elui possunt, *eo perveniunt*. 743. 744. *Absolvitur hic*, si poetæ versus hi sunt, *purgatio, animæque in pristinam puritatem ætheræ naturæ restituuntur*. 745. 746. 747. *Post mille annos* (non definitur, purgationisne, an, ea peracta, mille annis inter Elysii delicias exactis) *animabus his omnibus* (748) *nova corpora sunt ingredienda; quod antequam fiat, Lethe bibenda est*, 748—751. qui amnis Elysii fines præterlabitur (705). Illud igitur non declarat poeta, si, post reditum hunc in corpora, iterum in inferna loca descenderint, iterumque purgatæ fuerint, semperne idem rerum orbis, eædem vices subeundæ sint, an, quod commune fuit Platoni (v. impr. Timæum; tum in Phædro p. 1222. Phædon. p. 84 D. de Rep. p. 761 D. E.) cum Ægyptiis et Pythagoreis placitum, etsi variis modis passim illustratum, animæ illæ post satis multas migrationes in corpora, et repetitas purgationes, tandem ita omni labe abstersa niteant, ut divinæ naturæ iterum assimulentur, in hanc revolvantur, dii seu dæmones fiant, saltem in eorum commercium admittantur; aut, ut alii exprimunt, in solem, in sidera, in cœlum, in beatam sedem traducantur, h. e. ad animam mundi cognatam, tanquam ad fontem suum, redeant. Hoc idem Pindarus dixit Olymp. II, 123 sqq., post trinas migrationes eum, qui juste vixerit, in Elysium pervenire; aut, ut in fragmento ap. Plat. in Menone T. II, p. 81 Opp. est, inter heroes re-

ferri; quod idem Empedocles secutus erat, ut ex ejus fragmento intelligitur ap. Clement. Alex. Strom. IV, p. 633 Oxon.

Totum hunc locum non tam ex philosophis quam ex vulgaribus opinionibus esse concinnatum, contendebat Moshemius ad Cudworth. p. 1043 §. 9. Illud quidem satis liquere puto, ex vulgari vetustiorum theologia, ab Ægyptiis, ut probabile fit, primo petita, et symbolice, ut prisco ævo fieri necesse erat, expressa, Pythagoricorum Platonicorumque non minus quam mysteriorum Eleusiniorum placita de inferis esse ducta; nec tamen intelligo, quomodo *mille anni* et *Lethe pota* inter vulgi mythos referri possint, quæ quidem manifeste sunt Platonica commenta. Sed omnino vir ille summus, in subtilibus quæstionibus solvendis sagacissimus, poetarum interpres erat parum idoneus, ut ex tota illa disputatione Homerica satis intelligas; item in quæstione de stigmatibus animorum (v. Not. ad v. 735—739). Hoc sibi omnino persuasum habeant, necesse est, vetustiores philosophiæ interpretes, fieri plane non posse, ut quicquam proficiant in antiquissimorum et eorum, qui eos sequuntur, philosophorum dogmatibus intelligendis et eruendis, nisi vim et rationem poeticam antiquissimam, mythica et symbolica eorum, quæ excogitaverant, ad sensum expositione et repræsentatione omnia enuntiantem, familiarem sibi reddiderint. Cum ea ætate sermonis nondum esset subtilitas ea, ut proprie efferre possent res intelligibiles, utque adeo ne cogitarent quidem sine symbolica aliqua repræsentatione, fieri aliter non poterat, quam ut mythicis involucris, non *arcanæ doctrinæ studio*, quod vanum est credere, sed necessitate coacti, philosophemata sua obscurarent. Habuit profecto ea res plurimum molestiæ et incommodi; accurate satis, subtiliter, et definite potuit vix tradi quicquam; verum, si ad intelligentiæ subtilitatem parum accommodata fuit illa ratio, tanto potentior et efficacior ea credenda est fuisse ad animos movendos, ad phantasmata præclara mentibus objicienda, ad voluntates tenendas et inclinandas, adeoque ad imbuenda religionis et pietatis sensu pectora. Ita enim attemperatæ sunt ab æterna et summa Mente res, ut in omni ætate et generis humani conditione, sive rudis ætas sit, seu magis magisque expolita, præsidia in promtu sint ad recte feliciterque agendum, modo a solo corporis animique sensu, modo ab intelligendi acriore et subtiliore vi, a rerum multarum cognitione, ab artibus et scientiis, profecta; utque cum his ipsis bonorum malorumque nova genera succedant, quibus animi et corpora exerceantur. Illa tamen antiquiora philosophemata accipere velle proprie et subtiliter et ad sequioris Græciæ usum, forte adeo ad nostri sermonis

genium; id vero est, Pythagoræ, Empedoclis, Heracliti, Platonis Manibus injuriam facere*.

Sæpe ad hanc cogitationem deductus est animus, cum in hoc libro interpretando Cudworthum, cum doctiss. commentatore, Bruckerumque inspicerem. Ita Cudworthus, qui, præter crassius, aliud tenuius corpus animæ indui a Platonicis viderat, hoc interius aerium et spirituale corpus in Virgilium inferebat, ut crassius illud integumentum esset id, quod admissorum scelerum pœnas post mortem luat, purgata vero anima defluat, ut anima nunc corpus æthereum illud et αὐγοειδὲς ostentet. Subtilitatem hanc recte retudit Moshemius, pag. 1031. 1045. At idem alia non minus subtiliter super εἰδώλῳ in inferis locis argutatur ad v. 292 h. l., dum corpus illud subtile et tenue, quod animæ manet implicitum, etiam a corpore sejunctæ, per *animum sentientem* interpretatur. Atqui apud poetas, multo magis apud Homerum, ultra corpus tenue, ex vetere et poetica ratione nihil est cogitandum, quoties εἴδωλον, *umbram*, audias. Multo melius hæc Jortinus exposuit (*Six Dissertations upon different Subjects* pag. 216 sqq.), qui nihil ipse ab initio statim ponit, sed annumeratis locis Homericis, quid inde efficiatur, docet. Animum incorporeum aut corpus, quod animis pro vehiculo sit, cogitare, eorum temporum hominumque inventum est, qui de animorum naturis jam ab aliquo inde tempore subtilius disputare, et ad majorem verborum subtilitatem orationem acuere didicerant. At veteres isti contenti erant, res ad sensum revocare, sensui oculorum et animorum subjicere, mythis pro dogmatibus uti. Multo minus, per sermonis, quo utebantur, rationem et naturam, in illam doctrinam incidere potuit vetere ævo quisquam, ut animum incorporeum cogitatione conciperet. Expeditior et facilior fuit via post ideas Platonicas illatas. Quandoquidem autem ii, qui post principes illos sapientes philosophati sunt, etiam cum subtiliore et sermone et cogitatione uterentur, tamen vel secundum antiquos illos vel adversus eos disputabant, mirum non est in Socratis sermone, in Platonicis et reliquis libris philosophicis tot superesse poetici alicujus sermonis aut mythicæ vel allegoricæ narrationis pro demonstratione vel illustratione vestigia ac fragmenta†. Quod multo magis in loco de rebus inferis accidere debuit, cum a se-

* Meliorem viam ingressi sunt, qui post ista seculi LXX anno scripta veterem philosophiam subtilius exposuere, imprimis VV. CC. *Meiners* et *Tiedeman*.

† Ab hoc principio ubi profecta fuerit oratio, tum illa deduci tandem potest ad ea quoque, quæ Garnerius executus est (*Mémoires de Litterat.* Tom. XXXI, p. 164), cum ostendere vellet, quo consilio Plato fabula usus sit.

quioribus philosophis de sede, sorte ac conditione animorum post mortem, nihil subtilius, exploratius, ac disertius afferri posset. Rerum enim in alio orbe et vita futurarum speciem et conditionem nemo mortalium aliter constituere potuit aut potest, quam ex vitæ suæ notionibus rerumque conditione. Nec aliter a vatibus Hebræis de iis rebus actum est; nec aliter unquam agi poterit.

Exemplum hujus rei esse poterat ipse Plato in hoc de inferis rebus loco. Ter vel quater hunc sermonem instituit, diversis quidem modis, at ubique *mythum* se afferre profitetur. Mirationem sane hæc res facere poterat ac debebat. Non modo hoc ita fit in notissimo Phædonis loco p. 80 seqq. de mundo æthereo, bonorum sede, et, terræ voragine, Tartaro; ubi sub f. adjicit: "hæc ita se habere, nemo sanus asserat, tamen ut vel sic vel alio modo res se habitura sit cum nostris animis eorumque sedibus, cum illi immortales sint, hoc dignum et consentaneum est, ita sentire." Verum hoc idem præ se ferre videas philosophum, ut *mythos ac veteres fabulas* apponat, de Rep. X, sub f., ubi de animarum accessu ac discessu, ascensu ac descensu, præmiis ac pœnis decuplis, Eris Armenii fabulam afferre se fatetur; et in Gorgia sub fin. de tribus judicibus a Jove constitutis, deque animis nudis inspiciendis, veterem fabulam se memorare velle monet. Quo etiam mythus de animorum alis pertinet in Phædro p. 1123 Frf. Sic et in Axiocho sub f. ex Hyperboreorum tabulis in Delo servatis petita dicitur afferri narratio.

Etsi vero Virgilii animo Platonica placita insedisse supra haud negaverim, non tamen ille putandus est Platonis philosophiam nobis tanquam trutina appendisse aut annumerasse, ut adeo ad illam omnia revocari possint; verum miscuit ille Pythagorea Platonicis, tum tenendum est, philosophemata illum cum dilectu et poetica lege tractasse, et ad vulgares opiniones et popularem philosophiam deflexisse, tum alia ex superstitione vulgari, cum qua convenisse videntur nonnulla in teletis, immiscuisse, quod poetam epicum facere fas erat. Eo purgationum modos, quos supplicia appellat, refero, v. 739—742, ubi v. Not. Eosdem in vasis pictis, Etrusca vulgo vocabant, expressos esse suspicio erat Gorii Mus. Etrusc. T. II, p. 148. 132 sqq. et Passerii Paralip. p. 139 Vas. Etrusc. T. I, p. 50. Aliter de his suppliciis disputatum a Platone in Gorgia p. 357 E., qui sedes doctrinæ est. Alia, admodum variata, occurrunt in scriptoribus post Virgilii tempora, quæ ad nos non spectant. In his est Plutarchus aliquot locis; imprimis in libello de sera num. vind. T. II, 564. ubi Thespesius aliquis Solensis,

qui jam mortuus in vitam redierat, somnia fabulose narrat: ad quem locum seriorum philosophorum commenta docte exposuit Wyttenbach. De millenario annorum numero v. Not. ad v. 748.

EXCURSUS XIV

Futurarum rerum prædictiones in epico carmine.

VI, 752 sqq. Ita fere hominum ingenium fert, ut futurarum rerum obscuritate multo magis moveantur, quam præsentis status perspicacitate et evidentia; uti ea, quæ præter naturæ morem fiunt, vulgus hominum multo magis percellunt, quam quæ ex præclaro naturæ ordine procedunt, qui tamen animis nostris multo clariores ac potentiores admirandæ et adorandæ divinæ naturæ ac providentiæ caussas suppeditare poterat ac debebat. Sed cæcutire malumus in incertis quam in certis perspiciendis acquiescere. Itaque poetæ, qui humanæ naturæ morem et indolem in suos usus trahunt, rem viderunt esse accommodatissimam ad animos tenendos et delectandos, ut ex rerum gestarum memoria ea, quæ argumenti epici tempore essent seriora, per vaticinii modum intexerent; quo artificio ipsi tragici copias dramaticas amplificare non dedignati sunt. Ut enim taceam umbras evocatas, vatumque effata, vel oracula, quæ passim in tragicis occurrunt, Æschyli Prometheus vinctus Ius fata diserto et ornato vaticinio exponit; fata vero Trojæ resque post Trojam expugnatam doctissimo dramate Lycophronis Cassandra; majore utique cum vi, quam si eædem res jam gestæ et ad eventum perductæ narratæ essent. Sed epicæ narrationi variandæ et locupletandæ talis vaticinii expositio imprimis accommodata sit necesse est, cum ex futurarum rerum prædictione tantum voluptatis cum admiratione capiant mortales. Quo magis tale episodium optandum fuit Virgilio, cujus tota Æneis ex oraculis, somniis, et vaticiniis pendet.

Prædicendi autem res futuras modi non adeo multi sunt; nec enim, nisi *a vatibus*, aut *a viso* seu *vigilantibus* seu *somniantibus*, modo *a dæmonibus* seu geniis, modo *magicis* hominum *artibus*, objecto, aut *ab ipsa divina natura*, proficisci posse videtur ulla futurarum rerum prædictio. Nullum ex his genus est, quod intactum a poetis relictum sit. Omnium primus *Homerus* evocandis Tiresiæ Manibus Ulyssis reditum et fata declaravit. Phinei vaticinio rerum successum *Argonauticorum scri-*

ptores exponunt omnes. Quam insigne *Maronis* inventum sit, recensu animarum in corpora transiturarum substituto, mox videbimus. Homericam Manium evocationem retinere maluit *Silius* XIII, 400 sqq., qui tamen idem Jovem Veneri futuram Romanorum fortunam interpretantem inducit lib. III, 570 sqq. (Virgilii fere exemplo Æn. I, 257 sqq.). Manibus Tiresiæ evocatis utitur *Statius* in Theb. IV, 406 sqq. *Lucanus* sagæ Thessalæ veneficio, in membra revocato spiritu cadaver animat et pugnæ Pharsalicæ eventum prænuntiat lib. VI, 750 sqq.

Nihil in his occurrit, quod magnopere mireris. In uno vel altero genere substiterunt veteres omnes. At recentiores poetæ epici, quorum incredibilis est numerus, varietati et novitati primo loco studendum esse arbitrati sunt. Itaque omnes rationes ac vias circumspexerunt, quibus futuræ res possent prædici, iisque exponendis carmina suavi episodio ornari. Cum vero rationes illæ ac modi sint pauci admodum numero, novique adeo inventi laus non omnibus esset parata, plerisque in ornamentis et pigmentis opera fuit consumenda. Itaque in varietate quamvis magna, si plures contuleris, tædium tamen facit idem ubique revertens rerum ordo, eadem phantasmatum species, et in rerum parum probabilium et absurdarum operosa conquisitione confessa ingeniorum infecunditas.

Ea quidem carmina, quibus ex prisca *re equestri* petitum est argumentum, qualia Italorum imprimis sunt et Britannorum, communes fere inter se futurarum rerum exponendarum habent rationes; nam, dum *magorum* et *dæmonum* partes in iis tam præcipuæ sunt, facile per eorum ministeria etiam hæc carminis pars expeditur. Eadem argumenti indoles magnam comminiscendi licentiam affert, ut adeo insolentia etiam et absurda rerum miracula tamen, quomodo improbes, non habeas: nam in isto rerum genere ea probabilitate sua non destituuntur. Simplicissima et *Spenceri* (*Fairy Queen* Cant. III, VI, XXV sqq.) ratio; exponitur Britomarti puellæ a Merlino mago ac vate non modo amoris successus, verum etiam domus et posteritatis fortuna; et *Ariosti* (*Orlando furioso* Canto III); nam casu ad Merlini sepulcrum et sarcophagum delata Bradamantis partim ex Merlini ore, partim Melissæ magæ arte evocatis umbris, stirpis Atestinæ ex se et Rogerio orituræ seriem cognoscit. Apud *Tassum* (*Gierusal. liber.* Cant. XVII, LXVI sqq.) Rinaldo progenies fortunaque domus Atestinæ clipeo insculpta ab eremita exhibetur; quæ adumbrata forte sunt ex Æneæ clipeo lib. VIII Æn. Nec multum abludit *Ariosti* alio in loco (*Orlando furioso* Cant. XXXIII) ratio, nam bella a Gallis in Italia gerenda in

pariete Merlini arte magica depicta Bradamantis heroina adspicit; ejusdem Merlini arte in Fontis marmorei sculptura (Canto XXVI, XXX) Francisci I, Galliarum Regis, in Italiam expeditio efficta est; et alio loco (sub f. Cant. XXXIV, et Cant. XXXV), dum Parcarum manibus tractata vellera in Lethen sparguntur, de Hippolyto Atestino prædictio satis ingeniose subjungitur. *Trissinus* (*Italia liberata da' Goti*) etiam binis locis historias sequentium temporum intexuit carmini; primum (lib. IX) Belisarius eremitam in Monte Casinensi adit, a quo speluncæ inclusus novo visi genere in collem rapi sibi videtur, in quo utrimque speculum sole majus, a læva res præteritas, a dextra futuras, oculis subjicit; Angelo Herminio ac patris umbra interpretibus. Exornata sunt omnia per *personas symbolicas;* quarum studium summum erat sæculis superioribus, imprimis inter Italos, Platonicæ philosophiæ amore et Dantis exemplo. Itaque sub vitæ futuræ ingressum Error, Ignorantia, Veritas, Ratio, aliæque multæ Virtutes et Vitia, Bona et Mala, excubant. Ad res præteritas aditum faciunt tres portæ, quarum unam Cadmi filii tenent cum Poesi et Historia, alteram Fabula, tertiam Sculptura et Pictura. Ad res futuras autem patent portæ sex, quas custodiunt Prophetia, Somnium, Mania, Astrologia, Necromantia et Sortes. Alio loco (ib. XXIV) Narses dum Nursiæ moratur, quæ in Sabinis fuit, nunc Ducatus Spoletani urbs est, Sibyllam adit. Est vero in vicinis urbis locis inter Montis Victoris juga Lacus Sibyllæ dictus cum specu. Viam, quæ ad Sibyllam ducit, ornavit poeta symbolica vitæ humanæ repræsentatione secundum planetarum circulos et signorum cœlestium XII rationem. Habitat Sibylla sub Capricorno et Aquario; in ejus palatio plures sunt œci seu cœnacula satis spatiosa; quorum parietes depictas exhibent res futuras per periodum nongentorum et sexaginta annorum certis rationibus astrologicis exactam; succedentibus novis figuris prioribus, quæ jam eventum rerum habuerant.

Cum Italorum vetustiorum inventis figmenta, quæ in epicis poetis Hispanis et Lusitanis occurrunt, admodum conspirare, ex Cervante (in *Don Quixote*) suspicari licuit, et vero etiam a Diezio, viro doctissimo et amicissimo, accepi. Inter alios nobilissimi e recentioribus Lusitanis poetæ, *Comitis de Ericeira,* in *Henriqueide,* qua Regni Lusitani per Henricum primum Comitem Lusitaniæ exordia exponuntur, episodium meo rogatu interpretatus est, quod lib. I et II continetur: Henricus ingressus antrum fatidicum, cujus aditum obsident monstra ad visum et auditum horrenda, prospicit vestibulum templi seu pa-

latii, cujus porta variis hieroglyphis et emblematibus excŭlpta est, quorum argumentum faciunt res futuræ. Interiora ædis exornant primum statuæ ex ære XXIV regum, qui in Lusitanis regnaturi sunt, usque ad Joannem quintum, subjecto cuique titulo et carmine, tum aliarum statuarum magnus numerus, tabulæ pictæ aliaque multa, quibus regum Lusitanorum futura soboles, viri illustres, et facta præclara repræsentantur. Sub egressum ex spelunca in Sibyllam incidit Henricus, quæ, ubi preces eum facere jussit, tripodi aureo insidens, tribus voluminibus, quæ scilicet ex novem Tarquinio olim oblatis supererant, explicitis, lyraque triangulari tacta, suos casus narrat, tum res exponit deinceps a Lusitanis gerendas, Indiam imprimis utramque navigatione patefaciendam. Sub discessum tria talenta a Tarquinio olim pro libris accepta Henrico in manus tradit, ut inde B. Virgini sacram ædem extruat.

Nec minus mirum et a solita rerum natura recedens est *Camoesii* inventum. Nam Vasco da Gama (*Cant. X*) a Thetide in altum montem evectus omnia terrarum regna, imprimis Indiæ, in globo descripta prospicit, et Lusitanorum fata a dea monitus addiscit. Idem paullo ante (*Cant. V*) ex Adamastore, genio Promontorium Bonæ Spei obsidente calamitates navigationis audierat, et Cantu II ad Virgilii exemplum Æn. I, 223 seqq. Jupiter Veneri Lusitanorum res secundas prædixerat.

Quod primo loco e Camoesio narravi, commentum comparari aliquo modo potest cum *Miltoni* notissimo episodio (lib. XI), etsi hoc ad probabiliorem rationem attemperatum est. Deductus in clivum a Michaele Adamus prospectum habet orbis terrarum et a comite rerum futurarum expositionem discit. Vestigiis ejus satis obsequiose institit *Noachidis* auctor.

A magicis præstigiis et incantamentis retraxit et ad veterum vestigia legenda revocavit alios ipsa argumenti, in quo versabantur, interdum temporum quoque et hominum, inter quos vivebant, natura. Hi fere ad *visa* ac *somnia* delapsi sunt, quibus futuros casus prædictos exhiberent; aut *Palatium Fatorum* commenti sunt, rem ad exornandum satis obviam. Intra idem commune multorum inventum substitit auctor *Henriadis*. Nam emota a S. Ludovico mente Henricus abreptus peragrat cœlum ac sidera, regiam dei, Tartarum et Elysium, tandem, ubi ad Fatorum palatium pervenit, eorum, qui nascentur, simulacra et εἴδωλα dispicit; omnia tractata sunt arte satis vulgari, et argutius multo repetita in Aurelianensi puella; nisi quod præclarus locus sequitur,

ubi Henrici posteritatem enarrare orditur. Inventi novitatem ut in reliquis carminis partibus ita et in hac desideres in Columbiade (*Colombiade de Mme de Boccage* Chant IX). Zamæ anima ad Columbum de cœlo delapsa non modo futuros Columbi casus sed totius Europæ fata satis ab argumento aliena exponit. *Puella Aurelianensis Capellani* non minus laborat in eo episodio (Lib. VIII), quo in antro Marculphi eremitæ, per visum precibus et novendiali sacro efflagitatum, Regi Carolo cum sociis futura fata angeli voce enarrantur. Miris modis Veritatis seu Fatorum verius Templum descripsit explosus a plerisque poeta Gallus (*Desmarets Clovis* Chant IV). Clotildis a S. Virgine eo deducta in crystallinis parietibus futura diserte satis cognoscit. Necromantia uti bonus *Ronsardus* (in *Franciade* Liv. IV) non refugit; et ad Silii fere exemplum Alarico, dum per ea loca copias ducit, antrum Cumanum ingresso Sibylla in conspectum prodiens futura fata aperit (*Alaric ou Rome vaincue* Liv. X).

Est *Melita*, carmen epicum, auctore Gallo (*Privat de Fontanilles, Malthe*, ou *L' Isle-Adam* etc. Par. 1749), qui sibi egregie in eo placet, quod in Pandæmonio aliquo Equitum Rhodiorum fata a Satana aperiuntur, qui Insuladamum se arbitrum orationis habere ignorat. Neminem tamen vidi inter Gallos ingenio magis luxuriante, quam, quem nunc commemorabo (*Le Moine, S. Louis*, ou *la Ste Couronne reconquise*). Apud hunc primo (lib. IV) Necromantes Ægyptius Manes evocat, ut Sultano prædicant belli exitum; quod vero in eo novitate sua placet, est, quod circa Memphim ad Pyramides et inter Regum sepulcra ista sacra parantur, tum (lib. VIII) S. Ludovico visum objicitur, quo in cœlum abreptus munitiones cœlestes, non male versibus aliquot descriptas, intrat, per plures sphæras ac cœlum crystallinum tandem ad sedem beatam pervenit, cujus (secundum Dantis exemplum) diversa septa sunt; primo infantes, altero viri sancti, tertio heroes belli pacisque artibus et generosiore aliqua virtute insignes versantur. Subter dei throno vox exit, quæ Ludovici fata præmonet; alia ejus fata throno insculpta sunt, qui eum aliquando in cœlo excepturus est; tandem posteritatis series ac fortuna in lumine, intra caliginem explicito, elucet.

An poeta aliquis Platonis ἰδέαν et exemplar rerum æternum ad futura adumbranda adhibuerit, ignoro; nec hoc nunc succurrit, num præter Messiadis auctorem alius poeta propheticas et mysticas futuræ vitæ repræsentationes in suum carmen intulerit, aut æones et alia in certis Christianorum libris ac sectis ad hanc rem obvia ad poeticum

ornatum abhibuerit; nam ita aberrare nolim quenquam, ut pro doctrinarum placitis hæc aut similia nobis impertiat; quid? quod nec memini, cuiquam in mentem venire conatum, ut Apocalypsin Joannis carmine latino, aut alio, redderet. Brachmanum quoque et Indorum somnia, etsi vana et absurda, multa tamen habent, quibus magnus aliquis poeta egregie uti possit.

Sed video me paullo longius processisse. Revocanda igitur disputatio in viam. Scilicet si commenta hæc omnia cum Virgiliana ratione compares, hanc facile omnium felicissimam esse deprehendas. Transmigratione animarum in nova corpora semel posita, quid opportunius, quam earum ante ingressum in vitam novam recensus; sed recensus hic sub Lethen jamjam potandam, vel inter potandam; et posteritatis tam claræ; et factus a progenitore stirpis; et expositus filio ac stirpis ejusdem auctori; et vulgari de Julia gente opinioni consentaneus Augustoque adeo populoque Romano tam commendabilis; descensu quoque ad inferos facto in loco tam accommodato ex vulgari opinione de Averno; omnia tam præclare conspirant ad probabilem aliquam rerum rationem, ut, quid in ceteris poetis cum hoc comparandum esse putem, habeam nihil. Virgilio sane omnino major laus inventa aliorum ornandi quam nova excogitandi convenit; inventis tamen alienis tam sollerter interdum usus est, ut æqualem cum primo inventore laudem mereatur. Inter hæc ponemus descensum Æneæ ad inferos. Homerum haud dubie ante oculos habuit; at ab Homerica Necyia quantus artis et ingenii progressus ad Æneidis librum sextum!

EXCURSUS XV

Portæ Somni.

VI, 894. *Sunt geminæ Somni portæ* etc. Cum non facile eadem via, qua ad inferos deduxerat, reducere Æneam poeta posset, ingeniose satis exitum reperit per *portas Somni*, hoc est, *Somniorum* in noto loco Homeri Odyss. T, 562 sqq. Penelope ibi somnia admodum diversæ naturæ esse pronuntiat, alia *vera* exire per *portam corneam*, alia *falsa* per *eburneam*: Δοιαὶ γάρ τε πύλαι ἀμενηνῶν (levium) εἰσιν ὀνείρων· Αἱ μὲν γὰρ κεράεσσι τετεύχαται, αἱ δ' ἐλέφαντι. Τῶν οἱ μέν κ' ἔλθωσι διὰ πριστοῦ ἐλέφαντος (per fores ex sectili ebore factas), οἱ δ' ἐλεφαίρονται·

ἔπε' (*res*; male reddunt *verba*, ut innumeris Homeri locis) ἀκράαντα φέροντες (ita declaratur, quid sint *falsa somnia*): Οἱ δὲ διὰ ξεστῶν κεράων (h. e. fores ex sectili cornu factas) ἔλθωσι θύραζε, Οἵ ῥ' ἔτυμα κραίνουσι (h. e. ferunt, nuntiant res, quæ vere eventum erunt habituræ) βροτῶν ὅτε κέν τις ἴδηται. Phantasma hoc *forium eburnearum* et *cornearum* ductum haud dubie ex prisca vita et hominum sermone per rerum adumbrationes explicato, quo etiam sapientibus erat utendum, ut symbolicis rerum assimulationibus animorum sensa exponerent, rerum similitudine aliqua vel animadversa vel excogitata. In eadem illa prisca vita eboris et cornu usus erat celebrior quam sequentibus temporibus; itaque fores quoque ebore vel cornu induebant. De ratione ejusdem eboris et cornu ad portas Somni translati varia sunt veterum et recentiorum interpretum ad Homericum et Virgilianum locum somnia. Verisimilior ex iis forte interpretatio est hæc, (apposita quoque a Macrobio ad So. Sc. I, 3.) *quod ebur, etsi candore suo lucem promittit, tamen non transmittit visum adeoque fallit, cornu contra pellucidum est.* Nolo enim suspicioni locum dare, in quam, fateor, incidi, totum hoc commentum petitum esse a lusu verborum: sunt Ὄνειροι, quorum est τὸ ἐλεφαίρεσθαι, itaque veniunt διὰ ἐλέφαντος; alii sunt, qui κραίνουσι, iique veniunt διὰ κεράων.

Usus est his *Somniorum portis* Virgilius ad dimittendum ex inferis heroem suum, quatenus Somniis in iisdem inferis locis sedes sua assignata est. vid. Not. ad h. v. et supra ad 282. Quod inventum, si ex animi sententia dicendum est, omnino parum felix et idoneum esse videtur, cum ne ad mythicam quidem veri probabilitatem quidquam in eo sit, ut Æneas cum Sibylla eadem via exeat ex inferis, qua Somnia evolant. Felicius Ovidius Met. XIV, 120, ubi h. l. expressit, Æneam aversa porta redeuntem prodidit: *Inde ferens lassos averso cardine gressus.* Ferrem tamen, si satis habuisset, per Somni portas emittere. Enimvero, dum exornavit commentum suum, ea adjecit, quibus sua vineta ipse cecidisse dicendus est. Postquam enim eburnea porta falsa exire somnia dixit, subjicit: Æneam cum Sibylla ab Anchise eadem *porta eburnea* esse emissum; quo necessario in eam sententiam adducere debet lectorem, quam jam a Servio expositam videas: *velle eum intelligi, falsa esse omnia quæ dixit.* Neque aliter accepisse videtur Ausonius, quantum ex imitatione intelligo *Cupid. cruci aff.* 99 sqq. Quæ si poetæ mens fuit, nihil unquam a quopiam poeta magis sinistrum profectum esse arbitror, cum omnis ex præstantissimo episodio percepta voluptas hoc uno versu perimatur et juguletur. Nec quicquam excogitari po-

terat absurdius. Quorsum enim pertinere potest, nos moneri, hæc, quæ adhuc tam egregie fuerant exposita, popularibus opinionibus ad philosophicas rationes attemperatis, omnia ea esse inania somnia, quibus lectoris hiantis animo illudere voluerit?

Nec tamen defuere, qui, cum consilium hoc poetæ propositum fuisse putarent, eum non modo defenderent et interpretarentur, inter quos nemo ingeniosior Aurato in elegis ad Guellium, verum adeo laudarent et egregie commendarent, quippe qui tam perspicacis animi fuerit, ut Manes et Orcum fabulas esse videret. Alii vulgarem de poetæ studio philosophiæ Epicureæ opinionem in partes vocarunt, ut post alios vir alioqui sagacissimus, Jortinus Diss. VI, p. 305 sqq. Nolo in refellendis aliis otium consumere; sed tota ista opinio Grammaticorum commentum est inane et fundamento idoneo destituitur. vid. Argument. Ecl. VI. Si poeta Ge. II, 490 sq. versus ex Lucretio adumbravit, non propterea Epicuri sectæ adscriptus haberi potest. Exordium autem Ciris v. 3 nullam habet probandi vim et auctoritatem.

Warburtonus, Vir ingeniosissimus, in Diss. supra laudata ex hypothesi sua de mysteriis Eleusiniis a poeta expressis rem non male expedire videri poterat, cum initiatos, post ista rerum inferarum mythica spectacula, porta emissos esse asseveraret affabre efficta adeoque *eburna;* sed unde istud probari possit, monere insuper habuit.

Multis aliorum auctorum locis hæ eædem Somni portæ memorantur; quippe quæ in proverbii tandem formam abierunt, præeunte Platone in Charmide pag. 475 E; nec tamen in iis locis quicquam animadvertere potui, quod ad poetam illustrandum lucis aliquid afferret. vid. congesta ad Propert. IV, 7, 87, ubi *piæ portæ*, h. e. qua *pia somnia* veniunt, nullæ aliæ sunt quam corneæ. Ausonius in Cupid. crucif. sub f., loco jam laudato, et in Ephemer. sub f. vulgatam interpretationem secutus videri potest. Nec Statius quicquam juvat lib. V Silv. 3, 289, ubi, ut Umbra patris ex inferis redeat, precatur: *Inde tamen venias, melior qua porta malignum Vincit ebur, somnique in imagine monstra, Quæ solitus.* Coluth. 311 Nox—*δοιὰς δὲ πύλας ὤϊξεν ὀνείρων, Τὴν μὲν ἀληθείης, κεράων δ' ἀπελάμπετο κόσμῳ· Ἔνθεν ἀναθρώσκουσι θεῶν νημερτέες ὀμφαί. Τὴν δ' ἐλεφαντίνην, κενεῶν θρέπτειραν ὀνείρων·* quæ ex Homericis expressa sunt. At ipse Homerus alio loco etiam obscurasse rem videri potest, ubi Odyss. Δ, 809 Penelope *dormire* narratur in *Somniorum portis: ἡδὺ μάλα κνώσσουσ' ἐν ὀνειρείῃσι πύλῃσι.* Forte ita hoc expedias: *porta Somniorum* dicta pro domo, sede, Somniorum; *in qua* quis *versari* dici potest, qui somniat. Dormire igitur illa in media So-

mniorum domo dicta, ut nos aliquem in Somni regiam abreptum diceremus.

Nolim equidem poetæ caussam defendendam suscipere; hoc tamen mihi sic satis intelligere videor, acumen illud, quod Virgilio nimis liberaliter de suo tribuunt viri docti, ut callide monere voluerit, ista omnia de inferis narrata pro somniis et fabulis se habere, ab eo esse alienissimum. Nec in verbis quicquam est, quod eo nos adducat, nec in sententiis nec in poetæ consilio. Sed ipsa res deduxit eum in talem locum, unde pedem referre non tam facile erat. Educendus erat Æneas ex locis inferis per aliam portam, quam qua subierat. Incidit poeta in portas Somni. Jam eæ duplices sunt, altera, per quam *veris umbris* exitus datur; per hanc Æneas et Sibylla, quæ non erant *veræ umbræ*, emitti nequibant; restabat itaque, ut per alteram portam dimitterentur. Atque hoc poeta posuit, aut parum memor, quid inde sequeretur, si eadem illi porta cum Somniis vanis et falsis educerentur, aut fuit hoc inter ea, quæ Maro emendaturus erat, si licuisset,* aut, quod ponere malim, poetam tenuisse Aristoteleam *λύσιν τοῦ προβλήματος* (de Poetice c. 25) esse hoc inter *ἁμαρτίας κατὰ συμβεβηκὸς*, h. e. non ad artem poetæ et carminis œconomiam hoc spectare; sed reprehensionem peti a re et cogitatione, et cum aliis rebus comparatione, quæ *extra carminis argumentum* posita sit.

Non quidem aliquis in numerato habere potest ea, quæ Maronis, dum hæc scriberet, animo sunt obversata; hoc tamen summis nonnunquam ingeniis evenire solet, ut, cum semel se laqueis certis induerint, et caliginem sibi offundi passi sint, ita cæcutiant (interdum *ὅλας κολοκύντας λημᾷν* dixeris cum Comico), ut etiam id, quod aliis minus acutis aut ingeniosis in oculos incurrat, animadvertere nequeant: qua quidem re vanitati horum hominum tanquam alæ addi solent, quibus illi evolantes summa ingenia infra se posita et humi repentia despectui habeant. Quidni enim poeta Æneam educebat *eadem porta, qua puræ animæ in corpora nova sunt exituræ?* Cujus portæ omnino nulla facta est mentio. Atqui Plato ea in re figmentis suis præire poterat. Aut si duas portas commemorasse opus erat, quidni illas *piorum* vel *impiorum* Manium exitui destinabat; fere ut *pia* et *impia somnia*, h. e. umbras, memorat Propert. IV, 7, 87 sqq. Ita quoque Valer. Fl. I, 833 sq. duas portas Orci facit, quarum una vulgus animarum, altera pii, ad inferos

* Hoc aut simile quid obversatum esse video animo elegantissimi Britanni, qui nuper Warburtoni sententiam excussit (*Critical Obss. on the Sixth Book of the Æneid.* p. 55).

descendunt. Homeri quoque duæ portæ in Nympharum antro Odyss. N, 109 sqq., altera ad boream versa, et hominibus frequentata, altera ad austrum, et diis tantum adeunda, novas rerum imagines subjicere potuisse videntur. Sed satis de his, ne et ipsi ὄναρ δι' ἐλέφαντος ἐληλυθὸς narrare videamur.*

* Paullo licentius me mihi in Excursibus hujus libri indulsisse et nonnulla luxuriantius persecutum esse, lubens agnosco ejusque rei veniam ab æquo lectore postulo. Mirifice me, et quem non alium? inde a puero detinuere disputationes illæ veterum de rebus inferis, et opinationes de iis, quæ post mortem obventura sunt.

Londini imprimebat J. F. Dove, in Area quæ est Divi Joannis.

